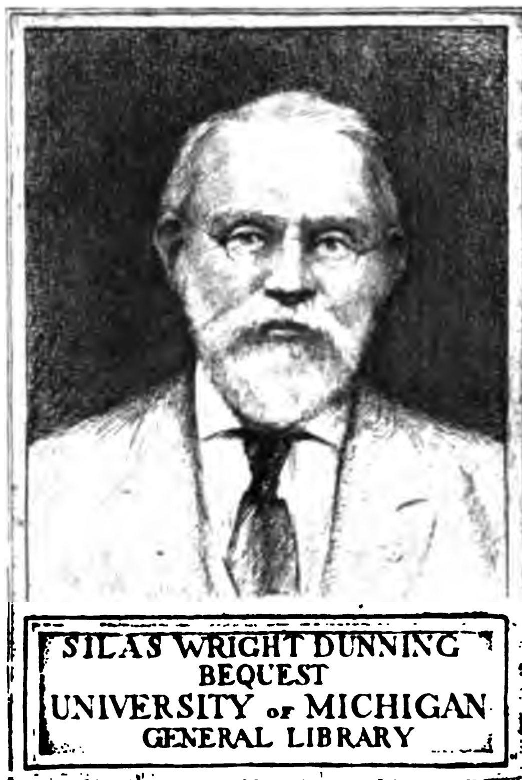

Slovenské Pohľady.

ČASOPIS

pre literatúru, vedu, umenie a politiku.

Redaktor:

Svetozár Hurban (Vajanský).

Vydavateľ a nakladateľ:

PAVEL MUDROŇ.

Ročník V.

V TURČ. SV. MARTINE.

TLAČOU KNIHTLAČIARSKEHO ÚČASTINÁRSKEHO SPOLKU.

1885.

OBSAH.

Strana

Strana

Rok 1885. Sešit I.

Slovenské Pohľady.

Prolog.

Tón prísny zavznej! Žarty zatíchnite,
bár rád na vašich vlnách rozmar pláva
a zvonky šaška milo ušiam znejú.
Tón prísny zavznej: čas, ten veľký vládca,
na prísnosť žitia ľudí upomína;
on valí sa jak rieka, duní víchrom,
jak more šumí, len že nemá brehov,
jak rieka, len že nemá vzniku, ústia,
jak vetor, len že nezná zatíchnutia;
bez počiatku a konca, neunavný
beh večný, prísny, strmý, víťaziaci.
Nech zablaholí trúba archanjela:
centrálne slnko nech sa v prepasť rúti,
a za ním všetkých sústav billiony,
i ten náš užší svet (ej, žiaľ ho bude)
vo smrtnú, strašnú smes sa rozkundolí
i zpráska vnútro zeme bôľnym stonom,
hviezd krása, cesta mliečna, v chaos klesne:
Čas, boží sluha, ďalej toky valí,
i šumí plavno v tichom majestáte!!

Jak poňať jeho veľkosť neobsiahlu?
Nuž: ľudia si ho na kúsočky delia,
a kúsok jeden rokom nazývajú,
rok, biedna vlnka v gigantickom prúde.

No pre nás rok je dlhou, dlhou púťou!
Tak často jeden deň sa trápne dlží,
hodina zdá sa bôľu celým vekom!
Nám ťažko roky plynú: veľká muka
nad krajom naším krýdla rozopiala,
let časov v ťažké olovo nám hustne.
Hľa, celý národ putom prikovaný,
jak Prometheus na žulovú skalu,
sup klove boky; pohnúť nelzä údom,

a zôkol vôkol všetko k hodom chváta,
na jasnom slnku voľné prse hreje,
len Slovák hlavu v temné kloní tiene.
Od úst si sústo odtrhol a žertvou
a tvrdou dlaňou nadobudnul skvosty,
snáď huňku prostú okrášliť chcel nimi,
(nie mnoho bolo jich, no milé boly.)
Vrah prišiel a bez boja zkmasol skvosty
a sobral s nimi i tú prostú huňku!!

A keď do domov našich vtiahol anjel,
ten biely anjel s chladným vanom krýdla
smrť; zakrývajte, ženy, zrkadielce,
vy devy vite vienky, kropiac slzou
tie biedne kvety, čo smrť zdobiť majú!
Oj, ruka milujúca, zatlač viečko!
Chlad morí dušu, keď zmrtvelým leskom
to drahé oko svieti! Mater nyje
bezmluvná bôľom. Otec štká a kvíli.
Tam zase kopa sirôt! Najstaršie sa
v nemote v kútok chyže utúlilo,
najmladšie s vlasom mrtvej matky hrá sa,
a „zima" kričí, keď sa dotkne líca!
Svet zimný, chladný, jak to mrtvé líco,
bez smilovania zviri sirotenky,
roztrhne, zbiedi, zkazí, poumára,
veď kto nahradí mrtvé srdce matky?

Hľa, kmeti striebrovlasí -- už sa trasie
tá ruka napružená vernou prácou,
už klesá noha, za posvätným cieľom
čo hnala sa tak bodro celým žitím:
už matno bije srdce, v ktorom láska
plameňom večnej túžby blkotala,
veď nádej na ňu svätý liala olej!
Mrú starci naši, hroby etné sa množia,
mrú hnevno hľadiac na temnistý obzor,
múk Veľký Piatok nechce večeriť sa!
Už hasne oko, pokonno hruď dýše,
nad mukou smrtnou mocný vrah sa smeje,
sarkasmom sìh bôle agonie . . .

No svitá i nám nový rok! Oj svitne!
Tisíci rok to, čo slovenské zvuky
spial Svätý Method v zlaté putá písmen,
a zažnúc taklu nad plemenom Slávy,
v hrob sklonil svätú hlavu na Morave.

Oj, šliapal diabol tisíc liet to semä,
bral vieru, jazyk, národnosť i zvyky . . .

bral tisíc liet, jak dnes sa marne snaží:
my stojíme i jazyk náš nám žije!

Nad svetosiahlym plemenom dve ruky
žehnajúc z etiru sa dolu nížia!
oj, vítaj, leto milosti a slávy:
to sväté, sväté ruky Methodove!
Príď požehnanie z neba na náš národ,
nech zakončí sa tisícletá muka!

Vajanský.

Strečno.

(V trenčianskej stolici.)

Píše

Alexander Lombardini.

Zámok Strečno dľa Fr. V. Sasinka [1] spomína sa v listinách teprv len r. 1323, 1358, 1384, 1395 a 1403, kdežto Strečno jako obec už v listine quarto Idus Julii roku 1321 Karolom Robertom danej pod menom *Strechen* sťa mytne a daňové miesto prichádza; v listine Nicolausa de Zeech, gróf́a a krajinského sudcu (iudex curiae), na Vyšehrade v deň najsv. Trojice r. 1358 danej sa Strečno *Strychen*-om menuje, v listine ale Mikuláša a Štefana, synov Poscha, v Strečne v sobotu pred sv. Jánom Krstiteľom r. 1384 vystavenej je ono *Strechin* písané.

Meno Strečna je složené zo slovenskych slov *striezť* (strážiť, pozorovať, bdieť) a *tyn*, lebo *tin* (ohrada, hrad), dľa čoho ono porovnajúc to, čo som v dejinách Budatyna o starom slove *tyn*, *tin* pojednával [2] — prvotne znelo *Strestin* lebo *Strsčin* a časom *Strsčen*, teraz *Strečen* a spotvorené *Strečno* znie a znamenalo *strežné*, *strážne miesto*, *strážnicu*, *strážny hrad*.

Dľa listín hore len letočetne uvedených dnešný zámok Strečno svoj pôvod v XIV. storočí vzal, čo dľa Sasinka dosvedčuje goticky sloh i dnes viditeľných pozostatkov zámockej kaplny; že ale bolo Strečno, patričné jeho vidiek, už na konci železného a počiatkom stredného veku osadlisko ľudského domového sriadenia, je dokázané tym, že v boku kopca na pravo od strečňanského zámockého vrchu roku 1870 našli sudu zo železného veku pochádzajúceho podobnú nádobu; okolo tejto, 153 holieb kubikového obsahu počitujucej, tuším na zbožie upotrebovanej nádoby ležaly s čiernym grafitom pomiešané črepové zlomky a na tom istom mieste a opäť ne-

[1] „Slov. Letopis," roč. II., strana 121.
[2] „Slov. Pohľady," roč. 1894, soš. 6, strana 494.

skoršie blízko neho podobne našli 31 rozličných predmetov zo železného veku: zubadlo, rúčku z noža, sklennú perlu atď. Starobylosť Strečna ale dokazuje už samé jeho, počiatočne na *tyn* končiace sa meno, z ktorého nádobno uzavierať, že aj pred terajším zámkom Strečno posilnené miesto pevnosťou bolo, samo sebou sa rozumiac, že v smysle posilňujúceho systému starého veku.

Vedľa hradskej, z Turca do Trenčianska vedúcej, do toho času, kým košicko-bohumínsku železnicu nevystavili, až po spodok Váhu strmilo a nad tymto viselo, od času stavby tejto železnice ale visí nad touto velikánske skalisko, ktorého meno je Margyta, o ktorom ľud vypráva nasledujúcu povesť:

„V Strečne zila mladá sedliačka, ktorá mala peknú pastorkyňu, Margytu; keď manžel sedliačky zomrel, zaľúbila sa táto do svojho paholka, tento ale pyšno odvrhol jej lásku, lebo prvá jeho láska horela za šestnástročnú Margytu. Vdova mysliac, že jej dočasny blahobyt len ňou nenávidená pastorkyňa prekáža, poslala ju raz s jakýmsi odkazom ku svojej rodine do Vrútok. Keď sa Margyta pod večer z Vrútok domov navracala, jej macocha ju tam striehla ukrytá za stromom, kde bol chodník nad Váhom najužší a kde pod cestou z prava najväčšia hlbina bola, a keď sa táto k osudnému stromu priblížila, macocha sotila ju do ukrutnej hlbky Váhu. Odtiaľto pochádza meno skaly, okolo ktorej na brehu Váhu blúdieval vraj dlho pri bladom mesiačku milenec nešťastnej pastorkyne.“

Asi pol hodiny od otáznej skaly na tej istej ľavej strane Váhu na skalnatom podnoží vrchu, Bieda rečeného, vypína sa zámok Strečno, sťa protistrážca blízkeho, na druhej (pravej), strane Váhu šikmo v rumoch ležiaceho zámku, Starym Hradom (Ovár) menovaného. Zámok Strečno bol kedysi o mnoho rozsiahlejší a pevnejší jako Stary Hrad, ale teraz tiež leží v rumoch a nemyslím, žeby jeden druhému mal čo závideť!

Sú, ktorí tvrdia, že zámok Strečno Matúš Trenčiansky dal stavať. Je síce pravda, že Matúš Trenčiansky z Čák bol za čas majiteľom tohoto zámku, že je ale tento o mnoho starší, že Sasinkova mienka je nie stála, že zámocká kaplna bola mohla byť neskôr vystavená jako ostatnie čiastky zámku a že v starych časoch tento zámok ku Starému Hradu prináležal, dokazuje Bélom IV. r. 1267 vyneseny rozsudok, ktorym sa Petrovi Mikovič, grófovi Hontu, a jeho bratom, Ochouz-ovi (Achatiusovi) a Mikovi (Michalovi) a jeho synovi Detrikovi obce Varna, Zilna et Toplucha privlastňujú, lebo menovaní grofi vykázali starou, kráľom potvrdenou listinou (concambiumom), že sú oni menovaných obcí zákonnymi majiteľmi, ktore jejich predkovia zamenili za oravské panstvo, za liptovské Verbuce a za turčianske Turbusto, Bene, Mutnaturch a Turnook menované obce [1] Fr. V. Sasinek by síce mohol mať tú námietku, že v tomto rozsudku o Strečne reči nie je, poneváč ale

[1]) „Starohrad,“ článok Jana Kerekeša v „Letopise“ Matice Slov., ročník III IV., sv. I., str. 33, odvolavajúc sa na Codex diplomaticus Ďura Fejer.

v ňom spomínaná Topľucha (Teplička), jako to nižšie uvidíme, kým nestala sa hlavou vlastného panstva, tak aj Zilna (Žilina) cez storočia vždy boly appertinenciou Strečna, Strečno ale jako hlava panstva bez zámku v tých časoch ani mysleť nesmieme. Ján Kerekes základne uviedol otázny rozsudok jako dej osudu Strečňanského zámku.

R. 1321 kráľ Karol Robert osvobodzuje Žilincov od platenia myta v Sztrechen-e dľa vysady, ktorej priepis z r. 1358 konventu Bl. P. Marie de Thuruch pod č. 4. v zilinskom archíve sa chová.

R. 1323 Magnificus Petrus filius Byther (Balassa) a Mikuláš, syn Ďura, nevlastný brat Byther-a, dali panstvo Starého Hradu a Strečno veľkomožnému Chapy Donch-ovi (Tomášovi) de Essen, županovi Zvolena, „Pouk-a“ a Liptova za tohoto ďarmatské majetky, pri Ipoli ležiace.

Za času Karola Roberta bolo v tomto zámku královské myto, a Alexander Kuche (1325—1328 iudex curiae regnialis) bol tu kastellánom.

R. 1338 pánom Strečna bol Mikuláš Zech, turčiansky gróf.

R. 1357 Dominik Machka dostal od Ľudvika I. za služby, v benátskych válkach preukázané, dedinu Strečno,

R. 1384 bratia magister Mikuláš a Štefan Pascha boli královskými veliteľmi strečňanského zámku, ktorí toho roku dňa 18. júna uverejňujú vysady Žilincov kastellánom zo Strechin-a, Lytwi, Silini, Ovaru a Budetina cieľom jích prísneho udržania.[1])

R. 1395 Ladislav Jagiel, poľský kráľ, odbojníkmi do Uhorska povolaný, Žigmundovi, královi, odňal zámok Strečno.

R. 1403 dňa 23. júna Strečna, Bytče, Bystrice, Lietavy a Starého Hradu pánom bol Sandzivoj z Ostrorohu, kálišský nádvorník.

R. 1421, dľa iných, menovite: Mednyánszkyho, Sasinka už r. 1420 kráľ Žigmund daroval Strečno svojmu továrnikovi zerdahelyskému, Stanislavovi Dersfi-mu, ktoré neskôr pod Jiskrom do našej vlasti vtrhnutí Česi do svojej moci zaujali a odtiaľto znepokojovali nielen Poľsko, ale aj Rakúsko Ztadiaľto jich vytisknul Ján Hunyady a zámok zaujal pre korunu, až potom do r. 1439 Strečnom vládla Barbora, manželka kráľa Žigmunda. Vtedy k nemu patrily mestá Varín a Žilina, a dediny: Oskerdiná Lehota (terajsia Oškerda), Strečno, Gerova Lúčka (terajsia Kothresiná Lúčka), Nedeca, Sňažnica, Teplice, Gbelany, Stráň, Ilové, Rosina, Višňové, Turo, Tridvory a Porubka.

R. 1437 6. die beator Philippi et Jacobi Aplor, totižto dňa 7. mája z Prahy udelila Barbora, manželka kráľa Žigmunda, Žilincom protectionales, namierené proti kastellánom zámku Sztrechen a Ovar, aby títo vysady Žilincov šetrili.[2])

R. 1439 dňa 11. júna kráľ Albert daroval Strečno svojej manželke Alžbete.

[1]) Pôvodná listina pod č. 18 v žilinskom archíve.
[2]) Vysadná listina pod č. 64.

skoršie blízko neho podobne našli 31 rozličných predmetov zo železného veku: zubadlo, rúčku z noža, sklennú perlu atď. Starobylosť Strečna ale dokazuje už samé jeho, počiatočne na *tyn* končiace sa meno, z ktorého nádobno uzavierať, že aj pred terajším zámkom Strečno posilnené miesto pevnosťou bolo, samo sebou sa rozumiac, že v smysle posilňujúceho systému starého veku.

Vedľa hradskej, z Turca do Trenčianska vedúcej, do toho času, kým košicko-bohumínsku železnicu nevystavili, až po spodok Váhu strmilo a nad týmto viselo, od času stavby tejto železnice ale visí nad touto velikánske skalisko, ktorého meno je Margyta, o ktorom ľud vypráva nasledujúcu povesť:

„V Strečne žila mladá sedliačka, ktorá mala peknú pastorkyňu, Margytu; keď manžel sedliačky zomrel, zaľúbila sa táto do svojho paholka, tento ale pyšno odvrhol jej lásku, lebo prvá jeho láska horela za šestnásťročnú Margytu. Vdova mysliac, že jej dočasný blahobyt len ňou nenávidená pastorkyňa prekáža, poslala ju raz s jakýmsi odkazom ku svojej rodine do Vrútok. Keď sa Margyta pod večer z Vrútok domov navracala, jej macocha ju tam striehla ukrytá za stromom, kde bol chodník nad Váhom najužší a kde pod cestou z prava najväčšia hlbina bola, a keď sa táto k osudnému stromu priblížila, macocha sotila ju do ukrutnej hlbky Váhu. Odtiaľto pochádza meno skaly, okolo ktorej na brehu Váhu blúdieval vraj dlho pri bledom mesiačku milenec nešťastnej pastorkyne."

Asi pol hodiny od otáznej skaly na tej istej ľavej strane Váhu na skalnatom podnoží vrchu, Bieda rečeného, vypína sa zámok Strečno, sťa protistrážca blízkeho, na druhej (pravej), strane Váhu šikmo v rumoch ležiaceho zámku, Starým Hradom (Ovár) menovaného. Zámok Strečno bol kedysi o mnoho rozsiahlejší a pevnejší jako Starý Hrad, ale teraz tiež leží v rumoch a nemyslím, žeby jeden druhému mal čo závideť!

Sú, ktorí tvrdia, že zámok Strečno Matúš Trenčiansky dal stavať. Je síce pravda, že Matúš Trenčiansky z Čák bol za čas majiteľom tohoto zámku, že je ale tento o mnoho starší, že Sasinkova mienka je nie stála, že zámocká kaplna bola mohla byť neskôr vystavená jako ostatnie čiastky zámku a že v starých časoch tento zámok ku Starému Hradu prináležal, dokazuje Bélom IV. r. 1267 vynesený rozsudok, ktorým sa Petrovi Mikovič, grófovi Hontu, a jeho bratom, Ochouz-ovi (Achatiusovi) a Mikovi (Michalovi) a jeho synovi Detrikovi obce Varna, Zilna et Toplucha privlastňujú, lebo menovaní grófi vykázali starou, kráľom potvrdenou listinou (concambiumom), že sú oni menovaných obcí zákonnými majiteľmi, ktoré jejich predkovia zamenili za oravské panstvo, za liptovské Verbuce a za turčianske Turbusto, Bene, Mutnaturch a Turnook menované obce [1] Fr. V. Sasinek by síce mohol mať tú námietku, že v tomto rozsudku o Strečne reči nie je, ponevač ale

[1] „Starohrad," článok Jána Kerekeša v „Letopise" Matice Slov., ročník III—IV., sv. I., str. 33, odvolavajúc sa na Codex diplomaticus Ďura Fejér.

v ňom spomínaná Topľucha (Teplička), jako to nižšie uvidíme, kym nestala sa hlavou vlastného panstva, tak aj Zilna (Žilina) cez storočia vždy boly appertinenciou Strečna, Strečno ale jako hlava panstva bez zámku v tych časoch ani myslef nesmieme. Ján Kerekes základne uviedol otázny rozsudok jako dej osudu Strečňanského zámku.

R. 1321 kráľ Karol Robert osvobodzuje Žilincov od platenia mýta v Sztrechen-e dľa vysady, ktorej priepis z r. 1358 konventu Bl. P. Marie de Thuruch pod č. 4. v žilinskom archíve sa chová.

R. 1323 Magnificus Petrus filius Byther (Balassa) a Mikuláš, syn Ďura, nevlastný brat Byther-a, dali panstvo Starého Hradu a Strečno veľkomožnému Chapy Donch-ovi (Tomášovi) de Essen, županovi Zvolena, „Pouk-a" a Liptova za tohoto ďarmatské majetky, pri Ipoli ležiace.

Za času Karola Roberta bolo v tomto zámku královské myto, a Alexander Kuche (1325—1328 iudex curiae regnialis) bol tu kastellánom.

R. 1338 pánom Strečna bol Mikuláš Zech, turčiansky gróf.

R. 1357 Dominik Machka dostal od Ľudvika I. za služby, v benátskych válkach preukázané, dedinu Strečno.

R. 1384 bratia magister Mikuláš a Štefan Pascha boli královskými veliteľmi strečňanského zámku, ktorí toho roku dňa 18. júna uverejňujú vysady Žilincov kastellánom zo Strechin-a, Lytwi, Silini, Ovaru a Budetina cieľom jích prísneho udržania [1])

R. 1395 Ladislav Jagiel, poľský kráľ, odbojníkmi do Uhorska povolaný, Žigmundovi, královi, odňal zámok Strečno.

R. 1403 dňa 23. júna Strečna, Bytče, Bystrice, Lietavy a Starého Hradu pánom bol Sandzivoj z Ostrorohu, kálišsky nádvorník.

R. 1421, dľa inych, menovite: Mednyánszkyho, Sasinka už r. 1420 kráľ Žigmund daroval Strečno svojmu továrnikovi zerdahelyskému, Stanislavovi Dersfi-mu, ktoré neskôr pod Jiskrom do našej vlasti vtrhnutí Česi do svojej moci zaujali a odtiaľto znepokojovali nielen Poľsko, ale aj Rakúsko Ztadiaľto jich vytisknul Ján Hunyady a zámok zaujal pre korunu, až potom do r. 1439 Strečnom vládla Barbora, manželka kráľa Žigmunda. Vtedy k nemu patrily mestá Varín a Žilina, a dediny: Oskerdiná Lehota (terajšia Oškerda), Strečno, Gerova Lúčka (terajšia Kothresiná Lúčka), Nedeca, Sňažnica, Teplice, Gbelany, Stráň, Ilové, Rosina, Višnové, Turo, Tridvory a Porubka.

R. 1437 6. die beator Philippi et Jacobi Aplor, totižto dňa 7. mája z Prahy udelila Barbora, manželka kráľa Žigmunda, Žilincom protectionales, namierené proti kastellánom zámku Sztrechen a Ovar, aby títo vysady Žilincov šetrili. [2])

R. 1439 dňa 11. júna kráľ Albert daroval Strečno svojej manželke Alžbete.

[1]) Pôvodná listina pod č. 18 v žilinskom archíve.
[2]) Výsadná listina pod č. 64.

Slovenské Pohľady.

ČASOPIS

pre literatúru, vedu, umenie a politiku.

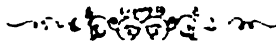
Redaktor:

Svetozár Hurban (Vajanský).

Vydavateľ a nakladateľ:

PAVEL MUDROŇ.

Ročník V.

V TURČ. SV. MARTINE.

TLAČOU KNÍHTLAČIARSKEHO ÚČASTINÁRSKEHO SPOLKU.

1885.

OBSAH.

Strana

Rok 1885. Sešit I.

Slovenské Pohľady.

Prolog.

Tón prísny zavznej! Žarty zatichnite,
bár rád na vašich vlnách rozmar pláva
a zvonky šaška milo ušiam znejú.
Tón prísny zavznej: čas, ten veľký vládca,
na prísnosť žitia ľudí upomína;
on valí sa jak rieka, duní vichrom,
jak more šumí, len že nemá brehov,
jak rieka, len že nemá vzniku, ústia,
jak vetor, len že nezná zatíchnutia;
bez počiatku a konca, neunavný
beh večný, prísny, strmý, víťaziaci.
Nech zahlaholí trúba archanjela:
centrálne slnko nech sa v prepasť rúti,
a za ním všetkých sústav billiony,
i ten náš užší svet (ej, žiaľ ho bude)
vo smrtnú, strašnú smes sa rozkundolí
i zpráska vnútro zeme bôľnym stonom,
hviezd krása, cesta mliečna, v chaos klesne:
Čas, boží sluha, ďalej toky valí,
i šumí plavno v tichom majestáte!!

Jak poňať jeho veľkosť neobsiahlu?
Nuž: ľudia si ho na kúsočky delia,
a kúsok jeden rokom nazývajú,
rok, biedna vlnka v gigantickom prúde.

No pre nás rok je dlhou, dlhou púťou!
Tak často jeden deň sa trápne dlží,
hodina zdá sa bôľu celým vekom!
Nám ťažko roky plynú: veľká muka
nad krajom naším krýdla rozopiala,
let časov v ťažké olovo nám hustne.
Hľa, celý národ putom prikovaný,
jak Prometheus na žulovú skalu,
sup klove boky; pohnúť nelzä údom,

a zôkol vôkol všetko k hodom chváta,
na jasnom slnku voľné prsc hreje,
len Slovák hlavu v temné kloní tiene.
Od úst si sústo odtrhol a žertvou
a tvrdou dlaňou nadobudnul skvosty,
snáď huňku prostú okrášliť chcel nimi,
(nie mnoho bolo jich, no milé boly.)
Vrah prišiel a bez boja zkmasol skvosty
a sobral s nimi i tú prostú huňku!!

A keď do domov našich vtiahol anjel,
ten biely anjel s chladným vanom krýdla —
smrť; zakrývajte, ženy, zrkadielce,
vy devy vite vienky, kropiac slzou
tie biedne kvety, čo smrť zdobiť majú!
Oj, ruka milujúca, zatlač viečko!
Chlad morí dušu, keď zmrtvelým leskom
to drahé oko svieti! Mater nyje
bezmluvná bôľom. Otec štká a kvíli.
Tam zase kopa siròt! Najstaršie sa
v nemote v kútok chyže utúlilo,
najmladšie s vlasom mrtvej matky hrá sa,
a „zima“ kričí, keď sa dotkne líca!
Svet zimný, chladný, jak to mrtvé líco,
bez smilovania zvíri sirotenky,
roztrhne, zbiedi, zkazí, poumára,
veď kto nahradí mrtvé srdce matky?

Hľa, kmeti striebrovlasí — už sa trasie
tá ruka napružená vernou prácou,
už klesá noha, za posvätným cieľom
čo hnala sa tak bodro celým žitím;
už matno bije srdce, v ktorom láska
plameňom večnej túžby blkotala,
veď nádej na ňu svätý liala olej!
Mrú starci naši, hroby etné sa množia,
mrú hnevno hľadiac na temnistý obzor,
múk Veľký Piatok nechce večeriť sa!
Už hasne oko, pokonno hruď dýše,
nad mukou smrtnou mocný vrah sa smeje,
sarkasmom silí bôle agonie . . .

No svitá i nám nový rok! Oj svitne!
Tisíci rok to, čo slovenské zvuky
spial Svätý Method v zlaté putá písmen,
a zažnúc fakľu nad plemenom Slávy,
v hrob sklonil svatú hlavu na Morave.

Oj, šliapal diabol tisíc liet to semä,
bral vieru, jazyk, národnosť i zvyky . . .

bral tisíc liet, jak dnes sa marne snaží:
my stojíme i jazyk náš nám žije!

Nad svetosiahlym plemenom dve ruky
žehnajúc z etíru sa dolu nížia!
oj, vítaj, leto milosti a slávy:
to sväté, sväté ruky Methodove!
Príď požehnanie z neba na náš národ,
nech zakončí sa tisícletá muka!

Vajanský.

Strečno.

(V trenčianskej stolici.)

Píše

Alexander Lombardini.

Zámok Strečno dľa Fr. V. Sasinka [1] spomína sa v listinách teprv len r. 1323, 1358, 1384, 1395 a 1403, kdežto Strečno jako obec už v listine quarto Idus Julii roku 1321 Karolom Robertom danej pod menom *Strechen* sťa mýtne a daňové miesto prichádza; v listine Nicolausa de Zeech, grófa a krajinského sudcu (iudex curiae), na Vyšehrade v deň najsv. Trojice r. 1358 danej sa Strečno *Strychen*-om menuje, v listine ale Mikuláša a Štefana, synov Poscha, v Strečne v sobotu pred sv. Jánom Krstiteľom r. 1384 vystavenej je ono *Strechin* písané.

Meno Strečna je složené zo slovenskych slov *striezť* (strážiť, pozorovať, bdieť) a *tyn*, lebo *tin* (ohrada, hrad), dľa čoho ono porovnajúc to, čo som v dejinách Budatyna o starom slove *tyn*, *tin* pojednával [2] — prvotne zuelo *Strestin* lebo *Strešin* a časom *Strešen*, teraz *Strečen* a spotvorené *Strečno* znie a znamenalo *strežné*, *strážne miesto*, *strážnica*, *strážny hrad*.

Dľa listín hore len letočetne uvedených dnešný zámok Strečno svoj pôvod v XIV. storočí vzal, čo dľa Sasinka dosvedčuje goticky sloh i dnes viditeľných pozostatkov zámockej kaplny; že ale bolo Strečno, patrične jeho vidiek, už na konci železného a počiatkom stredného veku osadlisko ľudského domového sriadenia, je dokázané tym, že v boku kopca na pravo od strečňanského zámockého vrchu roku 1870 našli sudu zo železného veku pochádzajúceho podobnú nádobu; okolo tejto, 1·53 holieb kubikového obsahu počitujucej, tuším na zbožie upotrebovanej nádoby ležaly s čiernym grafitom pomiešané črepové zlomky a na tom istom mieste a opäť ne-

[1] „Slov. Letopis," roč. II., strana 121.
[2] „Slov. Pohľady," roč. 1894, soš. 6, strana 494.

skoršie blízko neho podobne našli 31 rozličných predmetov zo železného veku: zubadlo, rúčku z noža, sklennú perlu atď. Starobylosť Strečna ale dokazuje už samé jeho, počiatočne na *tyn* končiace sa meno, z ktorého nádobno uzavierať, že aj pred terajším zámkom Strečno posilnené miesto pevnosťou bolo, samo sebou sa rozumiac, že v smysle posilňujúceho systému starého veku.

Vedľa hradskej, z Turca do Trenčianska vedúcej, do toho času, kým košicko-bohumínsku železnicu nevystavili, až po spodok Váhu strmilo a nad týmto viselo, od času stavby tejto železnice ale visí nad touto velikánske skalisko, ktorého meno je Margyta, o ktorom ľud vypráva nasledujúcu povesť:

„V Strečne žila mladá sedliačka, ktorá mala peknú pastorkyňu, Margytu; keď manžel sedliačky zomrel, zaľúbila sa táto do svojho paholka, tento ale pyšno odvrhol jej lásku, lebo prvá jeho láska horela za šestnásťročnú Margytu. Vdova mysliac, že jej dočasny blahobyt len ňou nenávidená pastorkyňa prekáža, poslala ju raz s jakýmsi odkazom ku svojej rodine do Vrútok. Keď sa Margyta pod večer z Vrútok domov navracala, jej macocha ju tam striehla ukrytá za stromom, kde bol chodník nad Váhom najužší a kde pod cestou z prava najväčšia hlbina bola, a keď sa táto k osudnému stromu priblížila, macocha sotila ju do ukrutnej hĺbky Váhu. Odtiaľto pochádza meno skaly, okolo ktorej na brehu Váhu blúdieval vraj dlho pri bľadom mesiačku milenec nešťastnej pastorkyne."

Asi pol hodiny od otáznej skaly na tej istej ľavej strane Váhu na skalnatom podnoží vrchu, Bieda rečeného, vypína sa zámok Strečno, sťa protistrážca blízkeho, na druhej (pravej) strane Váhu šikmo v rumoch ležiaceho zámku, Starym Hradom (Óvár) menovaného. Zámok Strečno bol kedysi o mnoho rozsiahlejší a pevnejší jako Stary Hrad, ale teraz tiež leží v rumoch a nemyslím, žeby jeden druhému mal čo závideť!

Sú, ktorí tvrdia, že zámok Strečno Matúš Trenčiansky dal stavať. Je síce pravda, že Matúš Trenčiansky z Čák bol za čas majiteľom tohoto zámku, že je ale tento o mnoho starší, že Sasinkova mienka je nie stála, že zámocká kaplna bola mohla byť neskôr vystavená jako ostatnie čiastky zámku a že v starých časoch tento zámok ku Starému Hradu prináležal, dokazuje Bélom IV. r. 1267 vynesený rozsudok, ktorym sa Petrovi Mikovič, grófovi Hontu, a jeho bratom, Ochouz-ovi (Achatiusovi) a Mikovi (Michalovi) a jeho synovi Detrikovi obce Varna, Zilna et Toplucha privlastňujú, lebo menovaní grófi vykázali starou, kráľom potvrdenou listinou (concambiumom), že sú oni menovaných obcí zákonnymi majiteľmi, ktoré jejich predkovia zamenili za oravské panstvo, za liptovské Verbuce a za turčianske Turbusto, Bene, Mutnaturch a Turnook menované obce [1]. Fr. V. Sasinek by síce mohol mať tú námietku, že v tomto rozsudku o Strečne reči nie je, poneváč ale

[1] „Starohrad," článok Jana Kerekeša v „Letopise" Matice Slov., ročník III - IV., sv. I., str. 33, odvolavajúc sa na Codex diplomaticus Ďura Fejér.

v ňom spomínaná Topluchа (Teplička), jako to nižšie uvidíme, kým nestala sa hlavou vlastného panstva, tak aj Zilna (Žilina) cez storočia vždy boly appertinenciou Strečna. Strečno ale jako hlava panstva bez zámku v tých časoch ani myslieť nesmieme. Ján Kerekes základne uviedol otázny rozsudok jako dej osudu Strečnanského zámku.

R. 1321 kráľ Karol Robert osvobodzuje Žilincov od platenia mýta v Sztrechen-e dľa vysady, ktorej priepis z r. 1358 konventu Bl. P. Marie de Thuruch pod č. 4. v žilinskom archíve sa chová.

R. 1323 Magnificus Petrus filius Byther (Balassa) a Mikuláš, syn Ďura, nevlastný brat Byther-a, dali panstvo Starého Hradu a Strečno veľkomožnému Chapy Donch-ovi (Tomášovi) de Essen, županovi Zvolena, „Pouk-a" a Liptova za tohoto ďarmatské majetky, pri Ipoli ležiace.

Za času Karola Roberta bolo v tomto zámku kráľovské myto, a Alexander Kuche (1325—1328 iudex curiae regnialis) bol tu kastellánom.

R. 1338 pánom Strečna bol Mikuláš Zech, turčiansky gróf.

R. 1357 Dominik Machka dostal od Ludvika I. za služby, v benátskych válkach preukázané, dedinu Strečno.

R. 1384 bratia magister Mikuláš a Štefan Pascha boli kráľovskými veliteľmi strečňanského zámku, ktorí toho roku dňa 18. júna uverejňujú vysady Žilincov kastellánom zo Strechin-a, Lytwi, Silini, Ovaru a Budetina cieľom jích prísneho udržania.[1])

R. 1395 Ladislav Jagiel, polský kráľ, odbojníkmi do Uhorska povolaný, Žigmundovi, kráľovi, odňal zámok Strečno.

R. 1403 dňa 23. júna Strečna, Bytče, Bystrice, Lietavy a Starého Hradu pánom bol Sandzivoj z Ostrorohu, kališský nádvorník.

R. 1421, dľa iných, menovite: Mednyánszkyho, Sasinka už r. 1420 kráľ Žigmund daroval Strečno svojmu továrnikovi zerdahelyskému, Stanislavovi Dersfi-mu, ktoré neskôr pod Jiskrom do našej vlasti vtrhnutí Česi do svojej moci zaujali a odtiaľto znepokojovali nielen Poľsko, ale aj Rakúsko Ztadiaľto jich vytisknul Ján Hunyady a zámok zaujal pre korunu, až potom do r. 1439 Strečnom vládla Barbora, manželka kráľa Žigmunda. Vtedy k nemu patrily mestá Varín a Žilina, a dediny: Oskerdiná Lehota (terajšia Oškerda), Strečno, Gerova Lúčka (terajšia Kothrešiná Lúčka), Nedeca, Snažnica, Teplice, Gbelany, Stráň, Ilové, Rosina, Višnové, Turo, Tridvory a Porubka.

R. 1437 6. die beator Philippi et Jacobi Aplor, totižto dňa 7. mája z Prahy udelila Barbora, manželka kráľa Žigmunda, Žilincom protectionales, namierené proti kastellánom zámku Sztrechen a Ovar, aby títo vysady Žilincov šetrili.[2])

R. 1439 dňa 11. júna kráľ Albert daroval Strečno svojej manželke Alžbete.

[1]) Pôvodná listina pod č. 18 v žilinskom archíve.
[2]) Výsadná listina pod č. 64.

R. 1440 zaujal ho kroz Pankrácza zo Sv. Mikuláša Ján Jiskra pre Ladislava Pohrobka, až ho Ján Hunyady zaujal a tam za velitela Chepek-a de Sany, českého rytiera, dosadil.

Dla Jána Kerekesa r. 1446 sv.-mikulášsky Pankrác pomocou svojho spoločníka, Petra Komorovského, liptovského župana, zaujal zámky Branč, Starý Hrad a Strečno. Dla Adalberta Majlátha ale ten samý týchto zámkov už r. 1441 stal sa bol pánom a za celé 3 roky bol postrachom Považia, veznúc ukrutným korystením a zbojmi v sobotu pred nedelou laetare, t. j. dňa 30. marca r. 1443 do zálohu Strečno so Starým Hradom od Vladislava za tých 12.000 dukátov, ktoré ku obrane Skalice bol obrátil, na seba vezmúc Jánovi Chepek-ovi de Sany, topolčianskemu kapitáňovi, 6000 dukátov vyplatiť, za ktoré bolo Strečno tomuto založené, obdržiac spolu aj královské omilostenie, a na základe výroku dňa 15. júna r. 1446 stolno-belohradským snemom vyneseného Pankrác v majetku Starého Hradu a Strečna potvrdený súc, do tohto na rozkaz stavov v piatok pred sv. Martinom r. 1447 nitrianskou kapitulou uvedený bol. Po tomto z týchto zámkov opätne zbíjajúc pobehal horniaky. Zdá sa, že nie král Vladislav, ale samotný Pankrác vymenil Strečno z rúk Jána Chepek-a, lebo menovany král mu r. 1453 ponecháva Strečno, kým jeho 18.000 dukátov nebude vyplatené.

R. 1453 v mesiaci februári Pankrác snemom druhý raz proskribovaný, ztratil všetky svoje statky, ale v tom istom roku dňa 25. septembra Strečno, Starý Hrad a žilinský tridsiatok za 18.000 zlatých v zlate do zálohu padnúc. Pankrác iné majetky dostal a ešte vždy vládnuc Strečnom, Starým Hradom a Žilinou, bez prestania horniacky lud trýznil, až gubernátor Hunyady v mene krála dňa 10. mája r. 1454 v Trnave s ním sa pokonajúc, medzi iným Pankrác zámky: Branč, Starý Hrad, Strečno a Žilinu do rúk gubernátora popustil, za toto po odovzdaní 4000 zlatých obdržiac, žilinské fojtovstvo zadržal. Toto pokonanie toho istého roku dňa 2. júna král Ladislav potvrdil.

R. 1457 dňa 15. apríla po sťatí Ladislava Hunyady-ho bola prinútená vdova Alžbeta Szilágyi Strečno, Starý Hrad a žilinský zámčok Pankrácovi nazpät dať, keď pomstlivému Michalovi Szilágyi, ujcovi sťatého Ladislava, pomoc prislúbil, prečo vojsko Strečno stálo na stránke Alžbety Szilágyi a tejto vernosť prisahalo. Pankráczovi potvrdil král Matej Korvín r. 1462 strečňanský a starohradský majetok, ktorým potom vládnul Pankrácov syn Ladislav (ináč Venceslav),

Po smrti Ladislava Pankráca administrovali Strečno královskí kastelláni. Takým bol r. 1475 Ďuro Horváth. Tento zaujal žilinský Hruščina zvaný majer. Vyslanci mesta Žiliny a richtári dedín Strečna, Lúčky (?), Kraszna (Krasňany), Lyzicze (Lisica), Gbelian, inej Lúčky (?), Vadičova, Teplej (Teplička) jednohlasne sa osvedčiac, že zem Hruščiny k volaktorému zámku nikdy, ale vždy ku Žiline prináležala, a že jej majitel vždy tomuto mestu platil. Preto král Matej r. 1475 po Božom Tele feria 3. Ďurovi Horváthovi naložil, aby Hruščinu Žilincom prinavrátil; tento ale potom ustavične pre-

kážky robil Žilincom v slobodnom lovení rýb, v sberaní dreva a od nich mýto pytal. So sriadením tejto záležitosti poveril kráľ Pavla Pecka, turčianskeho župana, ktorý s Blažejom Podmanínom, sv.-mikulášskym Štefanom, strášanským Jánom Labudom, súľovským Eliášom, blatnickým Žigmundom, blatnickým kastellánom Behel-om, krásnohorským Tomášom, závadkovským Ďurom Kutnier om a divinským Petrom vyslovil, že Žilinci môžu vo Váhu ryby loviť a zo strečnianskych hôr drevo môžu nosiť.

Dľa listiny r. 1496 feria sexta proxima post festum Sacratissimi Corporis Christi v Budíne kráľom Vladislavom vydanej v tomto roku pánom strečnianského zámku je Marek Myslenovich de Kamitracz a listina v tom istom roku in festo beati Gregorii papae v Bojniciach Štefanom Zápoľom vydaná svedčí i o tom, že menovaný bol majiteľom aj Žiliny a Sučian, ale už 25. mája protestovali proti tomuto zaujatiu Pankrácovci a Majthényovci.

Plnomocník konventu sv. Benedika pri Hrone na rozkaz r. 1503 sväto-jurským a pezinským grófom Petrom vydaným r. 1504 voviedol sv.-mikulášskeho Pongrácza do majetku Strečna, Tepličky, Gbelian, Rosiny a Tura, proti čomu ale Ďuro Horváth, kastellán Strečna, v mene Marka Mislenovicha a tohoto manželky Benigny a v mene jeho brata Jána protestoval, prečo menovaný konvent r. 1506 hranice zemí ku Strečnu patriace vymeral. Následkom tohoto posledne menovaní pravdepodobne zvíťazili, lebo r. 1520 Uriel, prépošt zniovského konventu Bl. P. Marie na rozkaz kráľa Ludvika III. uviedol zase Pongráczovcov do majetku Strečna, proti čomu opätne Benigna, Myslenovichova vdova, teraz vydaná za Ďurom Kereky, tak aj Ján a Ďuro Zápoľa protestovali.

R. 1509 Gregor Kreky (= Kereky) dom z kameňa vystavený, v Žiline bývší a skrz Marka Horváta, horvatského bána, pre seba zaujatý, Žilincom prinavrátil, patričné daroval. Dané v Sztrechen-e v deň apoštolov Petra a Pavla.[1]

R. 1523 nedecký literát Martin v mene Pongrácza protestuje proti predaju Strečna skrz Pavla Keniz-a a vdovu Mareka Myslenovicha, teraz vydatú za Ďurom Kereky, uskutočnenému, a proti kúpe tohože Strečna skrz Jána Zápoľu a donatie skrz kráľa Ludvika.[2]

Potom nachádzame v majetku Strečna Rehora Getzer-a.

R. 1526 dňa 21. decembra Zápoľa v Ostrihome založil Strečno so Žilinou Burianovi Svetlovskému za 10.000 strieborných a 3000 uhorských zlatých do svojej smrti.

R. 1529 Burian Svetlovský bol statuovaný do celého strečnianského panstva, keď r. 1532 pánom Strečna bol Mikuláš Kostka.

R. 1535 Pongráczovci protestovalj u spišskej kapituly proti zaujatiu Strečna lietavským Mikulášom Kostkom. Tento protest zostal bez výsledku. Mikuláš Kostka zo Sedlic a Lietavy i potom zostal pánom Strečna, ale turbovaný Podmanickovcami. Aby tieto

¹) V žilinskom archive pod č. 159.

²) Srovnaj Sasinkove pojednanie „Marek Myslenovič“ v „Letopise“ Matice Slov., roč. XI., sv. I.

zmätky prestaly, kráľ Ferdinand jednal cestou války a r. 1545 dňa 25. októbra pinútil obe stránky k prijatiu štyrmesačného pokoja. [1])

R. 1533 feria 6. post Dnicam Palmar v Budíne udelil kráľ Ján protectionales Žilincom proti kastellánom a mýtnikom zámku Sztrechen. [2])

Asi r. 1540 majiteľom Strečna prichádza Ján Dersfi zo Zerdahelyu, manžel Anny Kostka, nápadník horemenovaného Stanislava Dersfi.

R. 1548 dňa 8. aprfla Rafael Podmanin († r. 1558 dňa 23. febr.) darom dostal od Ferdinanda I. mesto Žilinu, následkom zlomenia viery Mikuláša Kostku zo Sedlic.

R. 1550 Gašpar a Peter Pongrácz protestovali proti Anne, dcére Mikuláša Kostku, pre dedinu Bela rečenú. — R. 1573—75 spomína sa jako úradník zámku Strečna Albert Djak, r. 1573 ale s predošlými ešte Melicher Horváth, r. 1576—82 jakýsi Albrecht jako pisár. r. 1577 jako úradník Bartolomej Solyom, r. 1582—1592 jako taký Andrej Ivanyš, r. 1584 jako taký Mikuláš Zeghi de Nemes-Zegh, r. 1596 jako provisor zámku menovaný Andrej Ivanyš, r. 1598 jako „praefectus bonorum arcis Sztrechen“ menovaný Mikuláš Zeghi.

Asi r. 1568 poručníci detí Dersfiho Strečno so Žilinou vyárendovali Ladislavovi Révayovi.

R. 1572 dňa 8. mája vydal kráľ Maximilian rozkaz poručníkovi sirôt Dersfiho, Jánovi Krwsyth, aby skrze árendátora zámku Sztrechen, Ladislava Révaya, Žilincov trápiť nedovolil. [3])

Toho istého roku dňa 9. mája kráľ Maximilian vydal zákaz Ladislavovi Révayovi, ktory Žilincov v šenkovaní vína turboval, od nich mýto pýtal, Žilinu v tmavej noci mocnou rukou valachov zaplavil a cesty pred Žilincami zatváral. [4])

R. 1573 vydal kráľ Maximilian rozkaz proti poručníkom Mikuláša a Fraňa Dersfi, aby výsady Žilincov šetrili. [5])

R. 1584 protestovali Žilinci u Štefana Radetiusa, jágerského biskupa a kráľ. miestodržiteľa proti odcudzeniu Krásna skrz Mikuláša a Fraňa Dersfi. [6])

R. 1601 bratia Mikuláš a Fraňo Dersfi (vnukovia Jána Dersfi) rozdelili majetok na dve rovnaké čiastky, z ktorých dostala sa jedna Štefanovi Wesselényi (zaťovi Mikuláša Dersfi), druhá ale Mikulášovi Eszterházy (zaťovi Fraňa Dersfi).

R. 1610 bol Fraňo Dersfi prítomným na znamenitej synode v Žiline.

R. 1626 Štefan Wesselényi (zať Mikuláša Dersfi) zamenil svoj zvolenský statok za druhú polovicu Strečna a síce s Mikulášom Eszterházym, palatínom. V tom istom roku narodil sa jeho syn,

[1]) Smluvu možno čítať v IV. sväzku „Hazai okmánytár“-u na str. 452.
[2]) V žilinskom archíve pod č. 80.
[3]) Tamže pod č. 87.
[4]) Tamže pod č. 69.
[5]) Tamže pod č. 78.
[6]) Tamže pod č. 71 (odpis).

ktorý stal sa neskôr pánom Strečna a ku jehož krsteniu povolal aj Žilincov.

R. 1636 Ďuro Fekete, kastellán Strečna, povolal troch údov žilinskej rady cieľom odsúdenia jednoho vraha. V tom istom roku pozval Fraňo Wesselényi žilinský magistrát ku veseliu svojej sestry Heleny. Fraňo Wesselényi reprotestoval protestáciu Gašpara Illésházyho a Szúnyogha proti vysvedčeniu trenčianskej stolice o uverejnení výsady Ferdinanda III., Žilincom udelenej straniva oslobodenia od platenia mýta. [1])

R. 1644 dňa 28. apríla zomrela Fraňa Wesselényiho, neskoršieho palatína, prvá manželka, Žofia Bosňák, ktorej na dva viedeňské ryfy dlhá a vyše jako od dvoch sto rokov nie veľmi porušená mrtvola v tak rečenej loretánskej kaplne farského kostola v Tepličke leží.

Okolo roku 1620 — tak vraví povesť — vydala sa krásna a mlaďunká Žofia Bosňák za mladého Fraňa Wesselényiho a bývala so svojím milovaným manželom tu na Strečne. Ľud vidieku žilinského po dnes ju ctí jako opravdivú matku vdov a sirôt. S jej dobročinnosťou natoľko sa skvela, že ani jednoho biedu trpiaceho bez pomoci nenechala. V Tepličke špitál založila, každodenne kostol navštevovala a tu nie ináč jako bosá a na holých kolenách klačiac sa modlievala; teplický kostol najskvostnejším rúchom obdarovala, v ňom sa každý mesiac zo svojich hriechov spovedajúc; v advente, ak len cez ľad Váhu prejsť mohla, na prvú omšu (roraty) bosá cez ľad a sňah zo strečnianského zámku do teplického kostola chodievala. Zomrela na Strečne a jej testament bol v zámockej kaplne verejnosti vyložený. Jej mrtvola, bárs ju nezabalsamovali, tak neporušená zostala, že svoju čerstvosť a peknotu zadržala. Keď r. 1678 koncom mesiaca septembra zástupy Tökölyovské žilinský vidiek zaplavily, v jejich samopašnosti ani mrtvole Žofii Bosňák nedaly pokoja; vniknúc násilne do strečnianskej zámockej kaplny, uchytili z rakve jej mrtvolu, a keď na nej okrem jednoho drahocenného prsteňa inej drahotiny nenašli, prst, na ktorom bol onen prsteň, odsekli a jej telo do vrelého vápna hodili, aby zkúsili jeho neporušenosť. I po tejto zkúške zostalo ono neporušené a len jeho bielo-červená barva sožlkla.

Nič neprekazilo jej šťastie a blahobyt v celom jej živote, len niekedy samota, keď jej manžela vlastenecké povinnosti zo Strečna vyvolaly. Veď ale radosti znovuvidenia po takejto chvíli tým sladšie bývaly. Raz sa ale Fraňo Wesselényi v určitom termíne nenavrátil a len o päť tydňov neskoršie vjazdil na Strečno, avšak celkom premenený; jemu v ústrety prichádzajúcu manželku chladne prijal, zatvoril sa do izieb, cez deň poľoval, a keď i doma bol, osobytne obedoval. Tak toto trvalo asi tri tydne, ktoré Žofia v ustavičnom plači a v bôľu svojej nevinnej duše strávila. Po troch tydňoch spozorovala, že sa v zámku znovu hotujú na vyjazdenie, na veľkonočný útorok určené. V noci pred dňom, ku odchodu určenom, Žofia do-

[1]) V žilinskom archive pod č. 86.

stala list po tajnom poslovi, v ktorom jej vlastná sestra píše, že jej manžel zaľúbil sa do istého dievčaťa, k vôli ktorému — jako počuť — Fraňo na protestantskú vieru mieni prestúpiť, aby sa tak mohol od Žofie odlúčiť a svoju milenku za manželku pojať.

Variacia tejto povesti znie: Wesselényi z počiatku navracal sa častejšie domov, ale neskoršie voždy za dlhší čas a to ďaleko sotrvával a Žofia počala natoľko jeho chladnokrevnosť cítiť, že sa obávala, aby sa nesplnilo to, čo nedávno na vidieku len potajomne, teraz ale už verejne rozpráva sa, a to bola tajomná láska Wesselényiho ku Marii Drugeth, vdove po Ďurovi Széchy.

Pri onej úzkej ceste, ktorá zo Strečna dolu viedla, stála strmá skala s malou peknou jaskyňou, v ktorej bol oltár s obrazom matky Božej. Keď Žofia v spomenutú noc list svojej sestry prečítala, nesmierna bolasť prenikla jej ňádra. V zúfalom boji s vierou odrazu vstala z postele, schytila čierny kríž Spasiteľa, nad jej posteľou visiaci, a v nočnom obleku, s rozpustenými vlasmi a bosá nastúpila púť ku kaplne pod zámkom. Sem dojdúc, našla jaskyňu osvetlenú, a kľaknúc pred oltárom, bolastne nariekala a modlila sa za prinavrátenie svojho ztrateného šťastia.

A Boh vypočul prosbu svojej dobrej dcéry, lebo keď zavčas ráno víťazný Wesselényi v sprievode svojich vodcov išiel popri kaplne a svoju vernú manželku od duševných bolastí zronenú pred oltárom rodičky Božej kľačať zazrel, zmäklo jeho srdce tak, že z koňa zišiel, svoju manželku objal a prosil ju za odpustenie a zapomenutie svojho poblúdenia, čo aj obsiahnul.

Poznamenania hodné je, že Žofia každoročne na veľkonočný útorok včas ráno putovala v tom istom obleku, s čiernym krížom v ruke a bosá do tej kaplny a tam vďaky vzdávala Bohu za prinavrátenie jej šťastia. — Jej manžel r. 1655 stal sa palatínom Uhorska a zomrel r. 1667. — O mieste spomenutej jaskyne a kaplny nič nevedno,

R. 1639 dňa 19. júna sa Fraňo Wesselényi a Štefan Eszterházy tak pokonávajú s Pongráczovcami, že týmto Bela, Varín a Krásna (Krasňany), obce to ku Starému Hradu patriace, tamtým ale Terchová, Tižina, Gbelany a Litiša (Lutiša), obce to ku Strečnu prináležiace, pripadly. Na základe tohoto pokonania toho istého roku dňa 6. októbra sa i určenie patričnej hranice uskutočnilo.

Roku 1658 dňa 22. novembra zo Štubnanských Teplíc Fraňo Wesselényi rozkázal Žilincom, aby paňu Žofiu Palugyay, nebohého Jána Mariássyho vdovu, ktorej on za istú summu Žilinu s dedinou Krásnom a Závodím do zálohu dal, proti obsahu svojich vysad a starého urbáru neprekážali. (V žilinskom archíve pod č. 163.)

Snem vyslal r. 1659 v smysle 64. zákonného článku povereníkov cieľom decidovania hraníc z jednej strany medzi obciami, kedysi ku Strečnu patriacimi (Krásno, Zborov a Bystrica) (Stará a Nová Bystrica), z druhej strany ale medzi obciami, kedysi ku Budatynu prináležiacimi (Oščadnica, Dunajov, Lodné a Lieskovec). Určenie hraníc medzi Frankom Wesselényim, pánom Strečna, a medzi pánmi Budatyna snem r. 1662 v smysle 37. zák. článku potvrdil.

R. 1662. dňa 3. decembra Wesselényi daroval Žilincom dediny Horelicu a Oščadnicu. [1])

R. 1663 vystavil Fraňo Wesselényi obligáciu na 6000 zl. [2])

R. 1666 pánom Strečna bol Ladislav Wesselényi, gróf, ktory toho roku dňa 12. apríla potvrdil slovenské pokonanie Stráňovských. [3])

Že zámok Strečno v tomto čase ešte obyvaný bol, vysvitá zo slovenskej, smrtelny rozsudok obsahujúcej a r. 1672 danej listiny, [4]) ktorá na Strečne väzenie spomína.

R. 1676 Ladislav Wesselényi (syn Fraňa Wesselényiho, palatína) následkom nevernosti utratil svoju polovicu Strečna, ktorú král. fiškus zhabal. [5]) Eszterházyovskú polovicu ale tento r. 1685 s mestom Žilinou Ďurovi Szelepcsényimu, ostrihomskému arcibiskupovi, založil, od ktorého už r. 1686 prešla ku Leopoldovi Kollonich-ovi, rábskemu biskupovi, v tomto roku ju ale knieža Eszterházy vymenil pod tou podmienkou, že bude pracovať na obracaní žilinských evanjelikov a postará sa zaopatriť dom žilinským jezuitom, ktorého títo ešte nemali; ku panstvu zámku Strečna prislúchajúca Rosina, Porubka, Polusie, Illové, Čaca a ostatnie statky ale zostaly u Ďura Szelepcsényiho, lebo všetko toto v smysle dňa 27. apríla r. 1684 urobeného testamentu menovaného arcibiskupa bolo obrátené k zaopatreniu domu, ním r. 1685 v Žiline založenej jezuitskej residencie; ktorú základinu r. 1695 i kráľ Leopold I. potvrdil a jezuiti r. 1696 vzdor hrozeniu kniežaťa Pavla Eszterházyho do majetku tychto statkov boli zákonne statuovaní (Act. Jesuit. Soln. 1 fasc. 8. a 10. č.) a ku Strečnu prislúchajúcu obec Turo a majer Brezová r. 1730 grófka Maria Terezia Eszterházy jezuitom assignovala v 9600 zlatych. (Acta Jes. Soln. 1. fasc. 55. č. - 2. fasc. 25. č.) Títo jezuiti vládli i rosinskym sudcovstvom. [6])

Následkom zrušenia tohto rádu (r. 1773) menované statky zámku Strečna nazpät pripadly kniežaťu Eszterházymu, až táto Eszterházyovská polovica strečňanského panstva v nedávno minulych šesťdesiatich rokoch prišla do majetku podhradskeho žida Leopolda Poppera.

Hranicová rozopra medzi Szúnyoghovcami, pánmi Budatyna, a strečňanskym panstvom v smysle 8. § 23. zák. článku z r. 1681 bola oddialená na budúci snem.

Okolo r. 1684 bolo Strečno Tökölyho, ktory povstal proti Leopoldovi. Keď ale Leopold zbúru udusil, r. 1697 niekdajšiu strečňanskú čiastku Wesselényiho, mimo zámku, ktory dal zrúcať, aby na budúce na prekážke nebol, daroval grofom Lowenburgom.

R. 1697 bratia Ján Jakub a Friedrich Lowenburg, sliezski rytieri a generáli Leopolda I., ktori r. 1683 na baronsky a r. 1691

[1]) V žilinskom archive pod č. 137 (odpis).
[2]) Tamže pod č. 77.
[3]) Obsah v „Slov. Letopise.“ I, 220–222.
[4]) „Letopis“ Matice Slov., 1871, I, 77.
[5]) Teplický archiv.
[6]) „A zsolnai közép iskolák története“ zvaná moja dissertacia v č. 22 „Vágvölgyi Lap“-u, roč. VIII.

na ríšskych grófov povýšení boli, darom dostali od Leopolda I. tú polovicu Strečna, ktorou vládli neverní Wesselényiovci. [1])

Dejepis Strečna a Tepličky z väčšej čiastky s osobou Fraňa Wesselényiho v spojitosti stojac, nebude zbytočným, keď spomeniem i tohoto odznak, ktorého štít je vajcovitý, jehož jediné pole je nebovej barvy, v ňom delfín s hlavou leva, korunou ozdobenou, ktorý nohami konár s tromi plnými ružami drží; nad štítom kráľovská koruna. Fraňo stal sa r. 1661 majiteľom rádu zlatého rúna.

R. 1732, keď Ján Jakub Löwenburg, gróf, jako posledný mužský potomok svojej rodiny zomrel, jeho strečňanská čiastka jeho dcére Aloisii Löwenburg Geisruh pripadla, a keď i táto r. 1735 zomrela, jej manžel gróf Anton Geisruh r. 1736 dňa 10. augusta zamenil svoju strečňanskú čiastku za iné statky svojej testinej grófky Alžbety Löwenburg.

R. 1746 po smrti grófky Marie Alžbety Windischgrätzovej ešte i Jána Jakuba Löwenburgova čiastka strečňanského panstva pripadla cestou dedictva jeho vnučke grófke Windischgrätzovej, rodz. Anne Margyte Löwenburg, a neskôr tejto synovi grófovi Windischgrätzovi, ktorý nielen pre svoj nevýslovný skvos, ale aj následkom nerozvážnych špekulácií do veľkých dlhov upadol a tak na mizinu prišiel.

R. 1750 gróf Jozef Windischgrätz a jeho sestra Anna Maria, manželka grófa Szerényiho, po priateľsky podelili sa s niekdajšou Wesselényiovskou čiastkou strečňanského panstva. Následkom tejto delby povstaly dve panstvá: Teplička a Gbelany. Po Anne Marii Szerényi, rodz. Windischgrätzovej, v majetku nasledovalo jej dvoje detí: Karol a Františka Szerényi, vydatá za Koloredom. Keď Koloredo neskôr svoju dedičnú čiastku Karolovi Szerényi založil, Gbelany padly do rúk dcéry Karolovej, Eleonory Szerényi, vydatej za grófom Jánom Nyárym, a cestou týchto dcéry, vydatej za grófom Jánom Zichy-Láng, pripadly grófskej rodine Zichy, tak že nimi gróf Ján, Aladár a Kamillo Zichy vládli, kým nedostaly sa manželke Ďura Majlátha, terajšieho hlavného župana ostrihomskej stolice, rodenej grófky Zichy, ktorá nimi teraz vládne.

Niekdajšia strečňanská čiastka Mikuláša Eszterházyho prešla na tohto syna, Pavla Eszterházyho, z tohoto zase na jeho syna, Jozefa Antona Eszterházyho, až ju konečne od Pavla Antona Eszterházyho kúpil podhradský žid Leopold Popper.

Že páni niekdy strečňanského panstva s budatynským hraničiaceho jedon s druhým žili v rozopre, dokazuje i to, že v záležitosti hraničnej rozopry, r. 1715 medzi tymito dvoma vzniknutej, cieľom jejž decidovania mimo zákonných sudcov trenčianskej stolice vyslaní boli ešte nasledujúci: jako predseda gróf Imrich Csáky, kaločský arcibiskup, Otto Ján Bapt. Volkra, vesprímsky biskup, Žigmund Batthyányi, Alexander Károly, Pavel Szpácsay, arbenský biskup, barón Gabriel Tolvay, Ján Szentiványi, notár kráľ. kurie, Ján Signy, prísediaci kráľ. tabule, Pavel Okolicsányi, Ján Radvánszky,

[1]) Teplický archív.

Jozef Huszár, Pavel Ráday a Štefan Andaházy. V záležitosti tejto vynesený 112. zákonný článok z r. 1715 takto znie:

Siquidem occasione Metarum in certis Possesionibus ad Sztrecsen, Familiae Eszterházy et Budetin, Familiae Szunyogh, Dominia, spectantibus hactenus controversarum, inter priores adhuc eorundem Dominiorum possessores a longa jam temporum serie, graves admodum et dispendiosae intervenissent ac sub decursu plurium quoque Diaetarum agitate fuissent. Quaestiones atque Controversiarum materiae, quibus per dictam Familiam Szunyogh veluti praetensive laesam et quaerulantem, occasione praesentis quoque Diaetae resuscitatis ac tum Sacratissimae Suae Majestati, quam ipsis quoque Statibus et ordinibus repraesentatis, tandem ad evitanda quae exinde emergere possent, ulteriora incommoda accendete Altae memoratae Suae Majestatis Sacratissimae benigno consensu pro Revisione finalique ejusdem Causae Determinatione etque Decisione praeter Legales Comitatus Trenchiniensis Judicas, denominati sunt pro Judicibus seu Commissariis et quidem pro Praeside Dominus Comes Emericus Csáky Archiepiscopus Colocensis cum plena loco demortuorum aut legitime absentium alios Disinteressatos denominandi facultate. Item Domini Comites: Otto Joannes Baptista a Volkra Episcopus Vesprimiensis, Sigismundus de Battyán, Alexander Károly, Dom. Paulus Spáczay Episc. Arbensis et Baro Gabriel Tolvaj; Egregii item Magister Joannes Szentiványi, Domini Judicis Curiae Regiae Protonotarius; Joannes Sigray, Tabulae Regiae Judiciariae Assessor; Paulus Okoliesányi; alter Joannes Radvánszky; Josephus Huszár; Paulus Ráday et Stephanus Andaházy; qui soluta praesenti Diaeta quam totius interessatis partibus certificatis ad faciem locorum exire, iisdemque sufficienter auditis, praeliminiarem praedeclaratae Causae Revisibilitatis aut Irrevisibilitatis subortam Quaestionem examinare et decidere, compertaque Revisibilitate ejusdem una eademque Fidelia eandem Causam quo ad omnes Quaestiones et Controversias, ex Processu Vesseleniano qualitercunque emersas, ex ipso merito et fundamento Rei, etiam cum proprietatis disquisitione, secundum Deum et ejus justitiam, positivasque Regni leges finaliter determinare, decidere ac reali executioni quoque mancipare possuit et debeant; et quem admodum in Casu Revisibilitatis post finalem Causae praedeclaratae Decisionem et realem Executionem adeoque extra Dominium, ita in Casu adinveniendae nefors irrevisibilitatis alteriora juridica remedia pro utraque parte salva permaneant statutum est.

R. 1769 dňa 16. júna bolo prevedené konečné pojednávanie pri kráľovskej tabuli v pravote kniežaťa Eszterházyho s grófom Szunyoghom stranivá desiatich kysuckých dedín: Čace, Oščadnice, Staškova, Rakovej, Zákopčia, Čierneho, Skalitého, Horelice, Podvysokej, Svrčinovca, patrične sa stalo priateľské pokonanie, dľa ktorého knieža Eszterházy grófovi Szunyoghovi vyplatil 106.000 zl.[1]

[1] V žilinskom archíve pod č. 158.

V stranníckych vojnách Tökölyovských bol zámok Strečno vypálený a vylúpený, a odtedy v rumoch leží; teraz už len znaky kaplny a vodného reservoaru možno poznať.

Bez pripomenutia nemôžem nechať, že predok r. 1688 zomrelého učeného spisovateľa Jána Buriusa, pisateľa znamenitého diela, „Micae“ zvaného, olomúcky Ladislav Beer (ktorého meno bolo poslovenčené na Búr a neskôr na Buriusa), bol prefektom tohoto zámku.

Ku strečňanskému panstvu prináležia:

1. *Turo.* Dedina táto dostala svoje meno od slavianskeho boha Tura (býka), ktorý bol tu ctený pravdepodobne na kopci v jej chotáre, nachodiacim sa medzi Porúbkou a Rajeckými Teplicami a „Hrádkom“ menovanom. R. 1503—1504 v jednej v kostolanskej listinárni chovanej listine prichádza pod menom *Thurov.* Jedna čiastka tejto dediny, ktorá bola kedysi osobytnou obcou, menuje sa *Tridvory.* Táto svoje meno obdržala od tam byvších troch zemanských kurií (dvorov). Tridvory prichodia kedy tedy v listinách pod menom *Tres Curiae* a *Három Udvarhely,* kam asi pred 300 rokami prešla rodina Szeghy (potomci spomenutého Mikuláša Zeghy. Tridvory r. 1617 patrily ku žilinskej fare. Obe tieto obce spomínajú sa r. 1439 jako ku Strečnu náležajúce.

Pri hradskej, zo Žiliny do Rajca vedúcej, nad jednu krčmu vypína sa spomenutý kopec šišakovej podoby, ktorý Hrádkom nazývajú; na ňom teda musel pohanský hrádok jestvovať, ktorý len ku česti boha Túra slúžiť musel, lebo obec Turo svoje meno len od tohoto boha mohlo obdržať, a blízo odtiaľto bol posvätný ráj, kde neskôr od tohoto pomenované mestečko Rajec povstalo.

2. *Rosina.* Obec táto už r. 1341 jestvovala, lebo Pavel gróf, index curiae, skrze neho v udanom roku na Vyšehrade danej listine, na scultetiu v obci blízo Žiliny ležiacej, *Rozýn* rečenej, sa vzťahujúci donationálsky list potvrdzuje; to isté činí r. 1351 Tomáš gróf, index curiae, v listine in festo beatae Lucie virginis et martiris v Budíne danej; avšak obe tieto potvrdzujúce listiny zas r. 1414 na deň sv. Ducha (27. mája) v Schachte vydanou listinou Stibor zo Stiboric, sedmohradský vojvoda, potvrdzuje. V smysle listiny na prvom mieste uvedenej sa Walterovi a jeho dedičom irečitým právom darúva rosinské sudcovstvo s obyčajmi mesta Žiliny, menovite s denármi zločinov, totižto istymi peňažitými pokutami, s jednym svobodným mlynom, a ním dorábať majúcim pozemkom, a sebe zadržať majúcim šiestym pozemkom, svobodnym lovením ryb a pastvinou, svobodnou krčmou, čižmárom a jatkou, ktorý pod časom piatich rokov od vystavenia tej listiny plnou svobodou do onej dediny môže ľud sberať, po uplynutí tohoto času ale jej obyvatelia boli povinní dľa obyčaje iných, na ten istý spôsob založených a s ňou susedných obcí Pavlovi grófovi a tohoto úradníkom platiť; v smysle listiny na druhom mieste spomenutej obdržal ono sudcovstvo Ján, syn Nazauthek-a. [1])

[1]) Pôvodné v listinarni rodiny barónov Mednyanszkych. Sdelené sú Gustávom Wenzel-om v pojednaní „Stibor vajda“ zvanom pod č. 119.

Obec táto bola majetkom Stibora vajdu, neskôr patrila ku zámku Strečnu, a keď Eszterházy vdovu Magocsyho rodz. Uršulu Dersfi za manželku pojal, tomuto pripadla. Cestou Pavla Eszterházyho, jako som to už hore uviedol, r. 1685 bola u Ďura Szelepcsényiho založená, od ktorého prišla žilinským jezuitom, ktorí tu i sudcovstvo mali.

V listinách prichádza i pod menom *Rozina*. Jej meno len od mokrej pôdy pochodiť môže. *(Zarosená zem, rosna zem,* krátko: *rosná* lebo *rosina.)* Roku 1620 Vladislav Révay, odíduc zo svadby s Alžbetou Drugeth-Homonnai, dňa 3. júna v Pruskom vydržiavanej, sa s palatínom Žigmundom Korniš, Štefanom Nyáry, Andrejom Kapi a inymi pánmi dňa 9. zdržovali v Rosine.

Jej fara r. 1507 patričné r. 1400 už jestvovala. Tu povstalá evanj. cirkev v XVI. storočí bola s turskou sjednotená. R. 1595 jej pastorom bol Valent Szulys. Keď sa tieto dve obce v záležitosti dňoch cvičenia náboženstva uzniesť nemohly, r. 1608 musel gróf Ďuro. Thurzo vlastnou auktoritou povstať, ale tomu prenasledovaniu, ktoré bolo na pastora Martina Krumholtius namierené, koniec urobiť nebol v stave; keď ale ono prestalo, už r. 1611 bola Rosina za „ecclesia mater" vyslovená. V písmach snemu z r. 1681 prichádza jako prestatá.

Zpomedzi katolíckych farárov rosinských známi sú: Gašpar Kostka, Matej Bosa, Štefan Ambruš, Andrej Fraterovič, Ján Hudek, Ladislav Bátory, Ján Pinka, Franc Skrekay, Jozef Otroköczy, Jozef Brestensky, Štefan ....., Ladislav Rázgha, Ján Janáč, Ludvik Borčicky, byvaly prísediaci stoličného súdu v Trenčíne, Pavel Adamovič a Karol Šchefčik.

Matriky má od r. 1678; jej filiálky sú: majer Brezové, dediny Trnové, Turo-Tridvory; počet jej katolíckych veriacich obnáša 2232 duší.

Jej farsky, jednou vážou opatrený kostol je zasvätený sv. Kataríne, vdove a mučedlnici; tursky, tiež jednu vážu majúci, múrom obohnany kostol je pomenovany od sv. Michala archanjela; a trnovsky dreveny kostol, ktory kedysi tiež v rukách evanjelikov bol, je svätému Ďurovi zasväteny a v jeho väži visiace dva zvony dal Mikuláš Trnovsky, richtár, vyhotoviť. Väčšieho zvonu kolopis je: „Verbum Domini manet in aeternum. Anno 1634. Nicolaus Trnovsky iudex f. c.", menšieho ale: „Verbum Domini manet in aeternum. Anno 1636. Nic. Trn. f. c."

V Rosine uz asi v polovici XIV. storočia jestvoval kostol, lebo Pavel gróf, iudex curiae, v uvedenej listine, r. 1341 danej, uvádza tento vyraz: „.... Item damus liberum mansum pro ecclesia in dicta nostra villa construenda ...."

Kanonická visitácia rosinskej fary z r. 1674 zpomína vyrok trenčianskej stolice z r. 1671, ktory oproti niekoľko zemanom, ktorí od jejich urbariálskych pozemkov rosinskému farárovi pripadajúci metretsky plat zatajili, vyrieknul, že metrety aj noví majitelia platiť sú povinní.

3. *Stránske.* Obec táto od toho, že *na strane* leží, totižto nie pri ceste, dostala svoje meno, lebo do nej ešte i dnes len poľnou cestou možno prísť. Pod týmto istým menom úž r. 1369 spomína sa v listine, nitranským konventom sv. Hyppolita vo štvrtok pred nedeľou „Invocavit“ danej.

Tunajší už v rumoch ležiaci, sv. Helene, cisárovnej, zasvätený kostol musel do r. 1350 za konsčanský farský slúžiť, lebo v Konskej fara dľa dioecesálneho schematismu z r. 1878 už r. 1288 jestvovala, ale kostola ešte vtedy v Konskej nemala, lebo skrz Tomáša grófa, iudexa curiae, r. 1350 v deň sv. Anny v Budíne daná, následkom prosby Mikuláša, syna Thylovho vydaná listina znie, že tento villicatum (sudcovstvo) villae Kunszka, jako ho on od tamtoho za 13 mariek kúpil, Mikulášovi, synovi Hebbranda, so všetkými jeho proventami odpredať môže, posledný je oprávnený tu kostol z kameňa lebo z dreva staväť, ale len na venkove villy Kunszka (in superficio).

Konsčanská fara po roku 1288 pravde podobne zanikla, lebo Konská po r. 1368 ku rajeckej a neskôr ku fare, teraz už nejestvujúcej, v Stránskom patrila; konsčanská fara ale okolo r. 1588 zas povstala, lebo dľa uvedeného schematismu z roku 1863 fara v Konskej r. 1588 už jestvovala, ktorá neskôr zas musela prestať, lebo v schematisme z r. 1835 je zas povedané, že tá v r. 1680 už jestvovala.

Po r. 1350 musel byť v Konskej kostol vystavený, ku ktorému v spomenutej listine povolenie dané bolo a zasvätený bol sv. Kataríne, vdove a mučedlnici, ktorý ale r. 1835 znovu staväť bolo treba, lebo hovoriac slovami schematismu z roku 1835: „Ecclesia olim ad S. Catharinam V. et. M. nunc reaedificatur“ a pod časom jeho porušenia a znovustavania konsčanskej fare slúžil spomenutý kostol v Stránskom, dľa svedectva schematismu na ostatok spomenutého, a tak kostol v Stránskom najviac len od štyr desaťročí mizne.

Vo štvrtok pred nedeľou „Invocavit“ r. 1369 nitranský konvent sv. Hyppolyta na prosbu balogského Dominika Othoviča prepisuje listinu Tomáša, ostrihomského arcibiskupa r. 1368 v deň sv. Petra a Pavla danú, v smysle ktorej sa Dominik Othovič pred arcibiskupom zťažoval, že jeho dedina, v ostrihomskej dioecesi ležiaca, Stránska, ďaleko nachodí sa od rajeckého kostola sv. Vladislava, do ktorého pre zimu, dážď lebo rozvodnenie jak on tak aj veriaci nemôžu chodiť; poneváč ale rajecký kostol je dostatočnym dôchodkom zaopatrený, tento môže zostávať i bez stránskych, konsčanských a štefano-porubských (Kamenná Poruba) dôchodkov a prosil ho, aby mohol v Stránskom kostol vystaviť, ku ktorému by prináležaly dediny Konská a Stephanburbaya. Následkom tohoto arcibiskup Tomáša, vice-archidiakona a farára turčianskeho sv. Michala vyslal ta, aby sa o stave veci presvedčil a potom o tomto svedomitú relatiu dal. Na základe tohoto nariadenia spomenutý Tomáš s Bartolomejom, turčiansko-sv.-martinskym farárom, Šebastianom, varínskym farárom a trenčianskym vice-archidiakonom,

Jánom, žilinským, Michalom, považsko-bystrickým, a Pavlom, predmierskym a s inými kňazmi šiel ta a potom nasledujúcu relatiu dal: že sa rajecký farár k žiadosti spomenutého Dominika Othoviča pod tou podmienkou pripojil, že rajeckému farárovi jednu žrebcovú samicu (equam equacialem), jedno žrebä (Poledro), jednu kravu a jedno tela nahradí; a mimo toho aby u kráľ. kurie na vlastné útraty osvobodenie mlyna, ku rajeckej fare prislúchajúceho od neprávnych majetníkov vyziskal. Na základe relatie vyslaného Tomáša v ostrihomskom konsistoriume vypovedané bolo, že sa Dominikovi dovolilo v Stránskom kostol založiť a ta farár, ale len katolícky, pre Stránske, Konskú a Štefanovu Porubu vyslaty bol, ale tak, aby rajeckému farárovi nielen sľúbenú náhradu dal, ale stránskeho farára ešte i dostatočnym dôchodkom opatril.[1]

I v Konskej povstala evanjelická cirkev, kde okolo roku 1580 bol praedikatorom Ján Djurovič a ktorú roku 1611 Eliáš Lányi, superintendent cirkevne navštívil, a kde bol pastorom Ján Slopnansky. R. 1618—1628 bol tu kazateľom Ďuro Stranovius. R. 1643 jej pastorom bol Pavel Nostitius, ktorý v ten čas podpísal zákonné braterstva. Neskôr tu náboženská svoboda utlačená bola, ale keď ju r. 1704 zpät obsiahnuť chceli, bol sem za pastora uvedeny Andrej Gregorius, a neskôr r. 1709 Ján Scholastici, kym snemovým vyrokom toto náboženstvo kultivovat nebolo zakázané. Jej filiálka bola Stránske, kde namáhaním Frana Révaya modlitebnica povstala, jako to písma snemu z r. 1647 dosvedčujú.

Z konsčanských katolíckych farárov známe: Michala Vičana, Frana Bolecha, Martina Somodyho, Adama Vrankaya, Jána Martinkoviča, Ďura Dobessa, Jozefa Záhoraka, Štefana Smetanoviča, Pavla Žitnana, Jána Huljaka, Michala Čajka, Frana Čelko a Ladislava Fuloppa. Konsčanská fara má od r. 1691 matriky. Jej patronom je lietavské panstvo; jej filiálky sú: Kamenná Poruba, kde je všetkym Svätym zasvateny kostol, Kunerad, Polusie, Stránske, Rajecké Teplice a kuneradské horské chalupy. Počet jej katolíckych veriacich obnáša 2476 duší. Konsčanský, vážu nemajúci farský kostol stojí znovu postaveny od polovice tridsiatich rokov.

Na kraji doliny Kamennej Poruby, na kopci, pod ktorým vrie velmi dobrá voda k pitiu, v rumoch ležal do nedávna kostol s neporušenou vežou, ktory bol expozitúrou farského kostola v Stránskom.

Sklepenie lode tohoto kostola už bolo spadnuté a loď bola trávou a kermi zarastená. Na západnej strane kostola oblóky chybaly a len na východnej strane v múre lode boly dva oblóky so železnymi mrežami a jeden v múre apsisa. Boli to svedkovia románskeho slohu, z čoho nasledovať možno, že kostol z Arpádovskej doby pochádza.

Z predsiene bol prístup do kostola, a síce pod ono sklepenie, nad ktorym je veža, potom ale do lode, kde zpod vyškriabanej malty východnej steny ešte celkom dobre zachované, pekné a sú-

[1] „Codex diplomaticus Comitum Zichy," sv. III, str. 366—369.

zmätky prestaly, kráľ Ferdinand jednal cestou války a r. 1545 dňa 25. októbra pinútil obe stránky k prijatiu štyrmesačného pokoja. [1])

R. 1533 feria 6. post Dnicam Palmar v Budíne udelil kráľ Ján protectionales Žilincom proti kastellánom a mýtnikom zámku Sztrechen. [2])

Asi r. 1540 majiteľom Strečna prichádza Ján Dersfi zo Zerdahelyu, manžel Anny Kostka, nápadník horemenovaného Stanislava Dersfi.

R. 1548 dňa 8. apríla Rafael Podmaniu († r. 1558 dňa 23. febr.) darom dostal od Ferdinanda I. mesto Žilinu, následkom zlomenia viery Mikuláša Kostku zo Sedlic.

R. 1550 Gašpar a Peter Pongrácz protestovali proti Anne, dcére Mikuláša Kostku, pre dedinu Bela rečenú. — R. 1573—75 spomína sa jako úradník zámku Strečna Albert Djak, r. 1573 ale s predošlými ešte Melicher Horváth, r. 1576—82 jakýsi Albrecht jako pisár. r. 1577 jako úradník Bartolomej Solyom, r. 1582—1592 jako taký Andrej Ivanyš, r. 1584 jako taký Mikuláš Zeghi de Nemes-Zegh, r. 1596 jako provisor zámku menovaný Andrej Ivanyš, r. 1598 jako „praefectus bonorum arcis Sztrechen" menovaný Mikuláš Zeghi.

Asi r. 1568 poručníci detí Dersfiho Strečno so Žilinou vyárendovali Ladislavovi Révayovi.

R. 1572 dňa 8. mája vydal kráľ Maximilian rozkaz poručníkovi sirôt Dersfiho, Jánovi Krwsyth, aby skrze árendátora zámku Sztrechen, Ladislava Révaya, Žilincov trápiť nedovolil. [3])

Toho istého roku dňa 9. mája kráľ Maximilian vydal zákaz Ladislavovi Révayovi, ktorý Žilincov v šenkovaní vína turboval, od nich mýto pýtal, Žilinu v tmavej noci mocnou rukou valachov zaplavil a cesty pred Žilincami zatváral. [4])

R. 1573 vydal kráľ Maximilian rozkaz proti poručníkom Mikuláša a Fraňa Dersfi, aby výsady Žilincov šetrili. [5])

R. 1584 protestovali Žilinci u Štefana Radetiusa, jágerského biskupa a kráľ. miestodržiteľa proti odcudzeniu Krásna skrz Mikuláša a Fraňa Dersfi. [6])

R. 1601 bratia Mikuláš a Fraňo Dersfi (vnukovia Jána Dersfi) rozdelili majetok na dve rovnaké čiastky, z ktorých dostala sa jedna Štefanovi Wesselényi (zaťovi Mikuláša Dersfi), druhá ale Mikulášovi Eszterházy (zaťovi Fraňa Dersfi).

R. 1610 bol Fraňo Dersfi prítomným na znamenitej synode v Žiline.

R. 1626 Štefan Wesselényi (zať Mikuláša Dersfi) zamenil svoj zvolenský statok za druhú polovicu Strečna a síce s Mikulášom Eszterházym, palatínom. V tom istom roku narodil sa jeho syn,

[1]) Smluvu možno čítať v IV. svázku „Hazai okmánytár"-u na str. 452.
[2]) V žilinskom archíve pod č. 80.
[3]) Tamže pod č. 87.
[4]) Tamže pod č. 69.
[5]) Tamže pod č. 78.
[6]) Tamže pod č. 71 (odpis).

ktorý stal sa neskôr pánom Strečna a ku jehož krsteniu povolal aj Žilincov.

R. 1636 Ďuro Fekete, kastellán Strečna, povolal troch údov žilinskej rady cieľom odsúdenia jedného vraha. V tom istom roku pozval Fraňo Wesselényi žilinský magistrát ku veseliu svojej sestry Heleny. Fraňo Wesselényi reprotestoval protestáciu Gašpara Illésházyho a Szúnyogha proti vysvedčeniu trenčianskej stolice o uverejnení výsady Ferdinanda III., Žilincom udelenej stranivá osvobodenia od platenia mýta. [1])

R. 1644 dňa 28. apríla zomrela Fraňa Wesselényiho, neskoršieho palatína, prvá manželka, Žofia Bosňák, ktorej na dva viedeňské rýfy dlhá a vyše jako od dvoch sto rokov nie veľmi porušená mrtvola v tak rečenej loretánskej kaplne farského kostola v Tepličke leží.

Okolo roku 1620 — tak vraví povesť — vydala sa krásna a mladuľnká Žofia Bosňák za mladého Fraňa Wesselényiho a bývala so svojim milovaným manželom tu na Strečne. Ľud vidieku žilinského po dnes ju ctí jako opravdivú matku vdov a sirôt. S jej dobročinnosťou natoľko sa skvela, že ani jedného biedu trpiaceho bez pomoci nenechala. V Tepličke špitál založila, každodeňne kostol navštevovala a tu nie ináč jako bosá a na holých kolenách kľačiac sa modlievala; teplický kostol najskvostnejším rúchom obdarovala, v ňom sa každý mesiac zo svojich hriechov spovedajúc; v advente, ak len cez ľad Váhu preísť mohla, na prvú omšu (roraty) bosá cez ľad a sňah zo strečňanského zámku do teplického kostola chodievala. Zomrela na Strečne a jej testament bol v zámockej kaplne verejnosti vyložený. Jej mrtvola, hárs ju nezabalsamovali, tak neporušená zostala, že svoju čerstvosť a peknotu zadržala. Keď r. 1678 koncom mesiaca septembra zástupy Tökölyovské žilinský vidiek zaplavily, v jejich samopašnosti ani mrtvole Žofii Bosňák nedaly pokoja; vniknúc násilne do strečňanskej zámockej kaplny, uchytili z rakve jej mrtvolu, a keď na nej okrem jedného drahocenného prsteňa inej drahotiny nenašli, prst, na ktorom bol onen prsteň, odsekli a jej telo do vrelého vápna hodili, aby zkúsili jeho neporušenosť. I po tejto zkúške zostalo ono neporušené a len jeho bielo-červená barva sožlkla.

Nič neprekazilo jej šťastie a blahobyt v celom jej živote, len niekedy samota, keď jej manžela vlastenecké povinnosti zo Strečna vyvolaly. Veď ale radosti znovuvidenia po takejto chvíli tým sladšie bývaly. Raz sa ale Fraňo Wesselényi v určitom termíne nenavrátil a len o päť týdňov neskoršie vjazdil na Strečno, avšak celkom premenený; jemu v ústrety prichádzajúcu manželku chladne prijal, zatvoril sa do izieb, cez deň poloval, a keď i doma bol, osobytne obedoval. Tak toto trvalo asi tri tydne, ktoré Žofia v ustavičnom plači a v bôľu svojej nevinnej duše strávila. Po troch týdňoch spozorovala, že sa v zámku znovu hotujú na vyjazdenie, na veľkonočný útorok určené. V noci pred dňom, ku odchodu určenom, Žofia do-

[1]) V žilinskom archíve pod č. 86.

stala list po tajnom poslovi, v ktorom jej vlastná sestra píše, že jej manžel zaľúbil sa do istého dievčaťa, k vôli ktorému — jako počuť — Fraňo na protestantskú vieru mieni prestúpiť, aby sa tak mohol od Žofie odlúčiť a svoju milenku za manželku pojať.

Variacia tejto povesti znie: Wesselényi z počiatku navracal sa častejšie domov, ale neskoršie voždy za dlhší čas a to ďaleko sotrvával a Žofia počala natoľko jeho chladnokrevnosť cítiť, že sa obávala, aby sa nesplnilo to, čo nedávno na vidieku len potajomne, teraz ale už verejne rozpráva sa, a to bola tajomná láska Wesselényiho ku Marii Drugeth, vdove po Ďurovi Széchy.

Pri onej úzkej ceste, ktorá zo Strečna dolu viedla, stála strmá skala s malou peknou jaskyňou, v ktorej bol oltár s obrazom matky Božej. Keď Žofia v spomenutú noc list svojej sestry prečítala, nesmierna bolasť prenikla jej ňádra. V zúfalom boji s vierou odrazu vstala z postele, schytila čierny kríž Spasiteľa, nad jej posteľou visiaci, a v nočnom obleku, s rozpustenými vlasmi a bosá nastúpila púť ku kaplne pod zámkom. Sem dojdúc, našla jaskyňu osvetlenú, a kľaknúc pred oltárom, bolastne nariekala a modlila sa za prinavrátenie svojho ztrateného šťastia.

A Boh vypočul prosbu svojej dobrej dcéry, lebo keď zavčas rána víťazný Wesselényi v sprievode svojich vodcov išiel popri kaplne a svoju vernú manželku od duševných bolastí zronenú pred oltárom rodičky Božej kľačať zazrel, zmäklo jeho srdce tak, že z koňa zišiel, svoju manželku objal a prosil ju za odpustenie a zapomenutie svojho poblúdenia, čo aj obsiahnul.

Poznamenania hodné je, že Žofia každoročne na veľkonočný útorok včas ráno putovala v tom istom obleku, s čiernym krížom v ruke a bosá do tej kaplny a tam vďaky vzdávala Bohu za prinavrátenie jej šťastia. — Jej manžel r. 1655 stal sa palatínom Uhorska a zomrel r. 1667. — O mieste spomenutej jaskyne a kaplny nič nevedno,

R. 1639 dňa 19. júna sa Fraňo Wesselényi a Štefan Eszterházy tak pokonávajú s Pongráczovcami, že týmto Bela, Varín a Krásna (Krasňany), obce to ku Starému Hradu patriace, tamtým ale Terchová, Tižina, Gbelany a Litiša (Lutiša), obce to ku Strečnu prináležiace, pripadly. Na základe tohoto pokonania toho istého roku dňa 6. októbra sa i určenie patričnej hranice uskutočnilo.

Roku 1658 dňa 22. novembra zo Štubňanských Teplíc Fraňo Wesselényi rozkázal Žilincom, aby paňu Žofiu Palugyay, nebohého Jána Mariássyho vdovu, ktorej on za istú summu Žilinu s dedinou Krásnom a Závodím do zálohu dal, proti obsahu svojich výsad a starého urbáru neprekážali. (V žilinskom archíve pod č. 163.)

Snem vyslal r. 1659 v smysle 64. zákonného článku poverenníkov cieľom decidovania hraníc z jednej strany medzi obciami, kedysi ku Strečnu patriacimi (Krásno, Zborov a Bystrica) (Stará a Nová Bystrica), z druhej strany ale medzi obciami, kedysi ku Budatynu prináležiacimi (Oščadnica, Dunajov, Lodné a Lieskovec). Určenie hraníc medzi Frankom Wesselényim, pánom Strečna, a medzi pánmi Budatyna snem r. 1662 v smysle 37. zák. článku potvrdil.

R. 1662. dňa 3. decembra Wesselényi daroval Žilincom dediny Horelicu a Oščadnicu.[1]

R. 1663 vystavil Fraňo Wesselényi obligáciu na 6000 zl.[2]

R. 1666 pánom Strečna bol Ladislav Wesselényi, gróf, ktorý toho roku dňa 12. apríla potvrdil slovenské pokonanie Stráňovských.[3]

Že zámok Strečno v tomto čase ešte obývaný bol, vysvitá zo slovenskej, smrteľný rozsudok obsahujúcej a r. 1672 danej listiny,[4] ktorá na Strečne väzenie spomína.

R. 1676 Ladislav Wesselényi (syn Fraňa Wesselényiho, palatína) následkom nevernosti utratil svoju polovicu Strečna, ktorú kráľ. fiškus zhabal.[5] Eszterházyovskú polovicu ale tento r. 1685 s mestom Žilinou Ďurovi Szelepcsényimu, ostrihomskému arcibiskupovi, založil, od ktorého už r. 1686 prešla ku Leopoldovi Kollonich-ovi, rábskemu biskupovi, v tomto roku ju ale knieža Eszterházy vymenil pod tou podmienkou, že bude pracovať na obracaní žilinských evanjelikov a postará sa zaopatriť dom žilinským jezuitom, ktorého títo ešte nemali; ku panstvu zámku Strečna prislúchajúca Rosina, Porubka, Polusie, Illové, Čaca a ostatnie statky ale zostaly u Ďura Szelepcsényiho, lebo všetko toto v smysle dňa 27. apríla r. 1684 urobeného testamentu menovaného arcibiskupa bolo obrátené k zaopatreniu domu ním r. 1685 v Žiline založenej jezuitskej residencie; ktorú základinu r. 1695 i kráľ Leopold I. potvrdil a jezuiti r. 1696 vzdor hrozeniu kniežaťa Pavla Eszterházyho do majetku tychto statkov boli zákonne statuovaní (Act. Jesuit. Soln. 1 fasc. 8. a 10. č.) a ku Strečnu prislúchajúcu obec Turo a majer Brezová r. 1730 grófka Maria Terezia Eszterházy jezuitom assignovala v 9600 zlatých. (Acta Jes. Soln. 1. fasc. 55. č. - 2. fasc. 25. č.) -- Títo jezuiti vládli i rosinským sudcovstvom.[6]

Následkom zrušenia tohto rádu (r. 1773) menované statky zámku Strečna nazpät pripadly kniežaťu Eszterházymu, až táto Eszterházyovská polovica strečňanského panstva v nedávno minulých šesťdesiatich rokoch prišla do majetku podhradského žida Leopolda Poppera.

Hranicová rozopra medzi Szúnyoghovcami, pánmi Budatyna, a strečňanským panstvom v smysle 8. § 23. zák. článku z r. 1681 bola oddialená na budúci snem.

Okolo r. 1684 bolo Strečno Tökölyho, ktorý povstal proti Leopoldovi. Keď ale Leopold zbúru udusil, r. 1697 niekdajšiu strečňanskú čiastku Wesselényiho, mimo zámku, ktorý dal zrúcať, aby na budúce na prekážke nebol, daroval grófom Lowenburgom.

R. 1697 bratia Ján Jakub a Friedrich Lowenburg, sliezski rytieri a generáli Leopolda I., ktorí r. 1683 na barónský a r. 1691

[1] V žilinskom archive pod č. 137 (odpis).
[2] Tamže pod č. 77.
[3] Obsah v „Slov. Letopise," I, 220—222.
[4] „Letopis" Matice Slov., 1871, I, 77.
[5] Teplický archiv.
[6] „A zsolnai közép iskolák története" zvaná moja dissertácia v č. 22 „Vágvölgyi Lap"-u, roč. VIII.

na ríšskych grófov povýšení boli, darom dostali od Leopolda I. tú polovicu Strečna, ktorou vládli neverní Wesselényiovci. [1])

Dejepis Strečna a Tepličky z väčšej čiastky s osobou Fraňa Wesselényiho v spojitosti stojac, nebude zbytočným, keď spomeniem i tohoto odznak, ktorého štít je vajcovitý, jehož jediné pole je nebovej barvy, v ňom delfín s hlavou leva, korunou ozdobenou, ktorý nohami konár s tromi plnými ružami drží; nad štítom kráľovská koruna. Fraňo stal sa r. 1661 majiteľom rádu zlatého rúna.

R. 1732, keď Ján Jakub Löwenburg, gróf, jako posledný mužský potomok svojej rodiny zomrel, jeho strečňanská čiastka jeho dcére Aloisii Löwenburg Geisruh pripadla, a keď i táto r. 1735 zomrela, jej manžel gróf Anton Geisruh r. 1736 dňa 10. augusta zamenil svoju strečňanskú čiastku za iné statky svojej testinej grófky Alžbety Löwenburg.

R. 1746 po smrti grófky Marie Alžbety Windischgrätzovej ešte i Jána Jakuba Löwenburgova čiastka strečňanského panstva pripadla cestou dedictva jeho vnučke grófke Windischgrätzovej, rodz. Anne Margyte Löwenburg, a neskôr tejto synovi grófovi Windischgrätzovi, ktorý nielen pre svoj nevýslovný skvos, ale aj následkom nerozvážnych špekulácií do veľkých dlhov upadol a tak na mizinu prišiel.

R. 1750 gróf Jozef Windischgrätz a jeho sestra Anna Maria, manželka grófa Szerényiho, po priateľsky podelili sa s niekdajšou Wesselényiovskou čiastkou strečňanského panstva. Následkom tejto delby povstaly dve panstvá: Teplička a Gbelany. Po Anne Marii Szerényi, rodz. Windischgrätzovej, v majetku nasledovalo jej dvoje detí: Karol a Františka Szerényi, vydatá za Koloredom. Keď Koloredo neskôr svoju dedičnú čiastku Karolovi Szerényi založil, Gbelany padly do rúk dcéry Karolovej, Eleonory Szerényi, vydatej za grófom Jánom Nyárym, a cestou týchto dcéry, vydatej za grófom Jánom Zichy-Láng, pripadly grófskej rodine Zichy, tak že nimi grófi Ján, Aladár a Kamillo Zichy vládli, kým nedostaly sa manželke Ďura Majlátha, terajšieho hlavného župana ostrihomskej stolice, rodenej grófky Zichy, ktorá nimi teraz vládne.

Niekdajšia strečňanská čiastka Mikuláša Eszterházyho prešla na tohto syna, Pavla Eszterházyho, z tohoto zase na jeho syna, Jozefa Antona Eszterházyho, až ju konečne od Pavla Antona Eszterházyho kúpil podhradský žid Leopold Popper.

Že páni niekdy strečňanského panstva s budatynským hraničiaceho jedon s druhým žili v rozopre, dokazuje i to, že v záležitosti hraničnej rozopry, r. 1715 medzi tymito dvoma vznikmutej, cieľom jejž decidovania mimo zákonných sudcov trenčianskej stolice vyslaní boli ešte nasledujúci: jako predseda gróf Imrich Csáky, kaločský arcibiskup, Otto Ján Bapt. Volkra, vesprímsky biskup, Žigmund Batthyányi, Alexander Károly, Pavel Szpácsay, arbenský biskup, barón Gabriel Tolvay, Ján Szentiványi, notár kráľ. kurie, Ján Signy, prísediaci kráľ. tabule, Pavel Okolicsányi, Ján Radvánszky,

[1]) Teplický archív.

Jozef Huszár, Pavel Ráday a Štefan Andaházy. V záležitosti tejto vynesený 112. zákonný článok z r. 1715 takto znie:

Siquidem occasione Metarum in certis Possesionibus ad Sztrecsen, Familiae Eszterházy et Budetin, Familiae Szunyogh, Dominia, spectantibus hactenus controversarum, inter priores adhuc eorundem Dominiorum possessores a longa jam temporum serie, graves admodum et dispendiosae intervenissent ac sub decursu plurium quoque Diaetarum agitate fuissent. Quaestiones atque Controversiarum materiae, quibus per dictam Familiam Szunyogh veluti praetensive laesam et quaerulantem, occasione praesentis quoque Diaetae resuscitatis ac tum Sacratissimae Suae Majestati, quam ipsis quoque Statibus et ordinibus repraesentatis, tandem ad evitanda quae exinde emergere possent, ulteriora incommoda accendete Altae memoratae Suae Majestatis Sacratissimae benigno consensu pro Revisione finalique ejusdem Causae Determinatione etque Decisione praeter Legales Comitatus Trenchiniensis Judicas, denominati sunt pro Judicibus seu Commissariis et quidem pro Praeside Dominus Comes Emericus Csáky Archiepiscopus Colocensis cum plena loco demortuorum aut legitime absentium alios Disinteressatos denominandi facultate. Item Domini Comites: Otto Joannes Baptista a Volkra Episcopus Vesprimiensis, Sigismundus de Battyán, Alexander Károly, Dom. Paulus Spáczay Episc. Arbensis et Baro Gabriel Tolvaj; Egregii item Magister Joannes Szentivány, Domini Judicis Curiae Regiae Protonotarius; Joannes Sigray, Tabulae Regiae Judiciariae Assessor; Paulus Okolicsány; alter Joannes Radvánszky; Josephus Huszár; Paulus Ráday et Stephanus Andaházy; qui soluta praesenti Diaeta quam totius interessatis partibus certificatis ad faciem locorum exire, iisdemque sufficienter auditis, praeliminiarem praedeclaratae Causae Revisibilitatis aut Irrevisibilitatis subortam Quaestionem examinare et decidere, compertaque Revisibilitate ejusdem una eademque Fidelia eandem Causam quo ad omnes Quaestiones et Controversias, ex Processu Vesseleniano qualitercumque emersas, ex ipso merito et fundamento Rei, etiam cum proprietatis disquisitione, secundum Deum et ejus justitiam, positivasque Regni leges finaliter determinare, decidere ac reali executioni quoque muncipare possuit et debeant; et quem admodum in Casu Revisibilitatis post finalem Causae praedeclaratae Decisionem et realem Executionem adeoque extra Dominium, ita in Casu adinveniendae nefors irrevisibilitatis alteriora juridica remedia pro utraque parte salva permaneant statutum est.

R. 1769 dňa 16. júna bolo prevedené konečné pojednávanie pri kráľovskej tabuli v pravote kniežaťa Eszterházyho s grófom Szunyoghom straniva desiatich kysuckých dedín: Čace, Oščadnice, Staškova, Rakovej, Zákopčia, Černého, Skalitého, Horelice, Podvysokej, Svrčinovca, patrične sa stalo priateľské pokonanie, dľa ktorého knieža Eszterházy grófovi Szunyoghovi vyplatil 106.000 zl. [1]

[1] V žilinskom archive pod č. 158.

V stranníckych vojnách Tökölyovských bol zámok Strečno vypálený a vylúpený, a odtedy v rumoch leží; teraz už len znaky kaplny a vodného reservoaru možno poznať.

Bez pripomenutia nemôžem nechať, že predok r. 1688 zomrelého učeného spisovateľa Jána Buriusa, pisateľa znamenitého diela, „Micae“ zvaného, olomúcky Ladislav Beer (ktorého meno bolo poslovenčené na Búr a neskôr na Buriusa), bol prefektom tohoto zámku.

Ku strečňanskému panstvu prináležia:

1. *Turo.* Dedina táto dostala svoje meno od slavianskeho boha Tura (býka), ktorý bol tu ctený pravdepodobne na kopci v jej chotáre, nachodiacim sa medzi Porúbkou a Rajeckými Teplicami a „Hrádkom“ menovanom. R. 1503—1504 v jednej v kostolanskej listinárni chovanej listine prichádza pod menom *Thuror*. Jedna čiastka tejto dediny, ktorá bola kedysi osobytnou obcou, menuje sa *Tridvory*. Táto svoje meno obdržala od tam byvších troch zemanských kurií (dvorov). Tridvory prichodia kedy tedy v listinách pod menom *Tres Curiae* a *Három Udvarhely*, kam asi pred 300 rokami prešla rodina Szeghy (potomci spomenutého Mikuláša Zeghy. Tridvory r. 1617 patrily ku žilinskej fare. Obe tieto obce spomínajú sa r. 1439 jako ku Strečnu náležajúce.

Pri hradskej, zo Žiliny do Rajca vedúcej, nad jednu krčmu vypína sa spomenuty kopec šišakovej podoby, ktorý Hrádkom nazývajú; na ňom teda musel pohanský hrádok jestvovať, ktorý len ku česti boha Túra slúžiť musel, lebo obec Turo svoje meno len od tohoto boha mohlo obdržať, a blízo odtiaľto bol posvätný ráj, kde neskôr od tohoto pomenované mestečko Rajec povstalo.

2. *Rosina.* Obec táto už r. 1341 jestvovala, lebo Pavel gróf, iudex curiae, skrze neho v udanom roku na Vyšehrade danej listine, na scultetiu v obci blízo Žiliny ležiacej, *Rozyn* rečenej, sa vzťahujúci donationálsky list potvrdzuje; to isté činí r. 1351 Tomáš gróf, iudex curiae, v listine in festo beatae Luciae virginis et martiris v Budíne danej; avšak obe tieto potvrdzujúce listiny zas r. 1414 na deň sv. Ducha (27. mája) v Schachte vydanou listinou Stibor zo Stiboric, sedmohradsky vojvoda, potvrdzuje. V smysle listiny na prvom mieste uvedenej sa Walterovi a jeho dedičom irečitým právom darúva rosinské sudcovstvo s obyčajmi mesta Žiliny, menovite s denármi zločinov, totižto istými peňažitými pokutami, s jednym svobodnym mlynom, a ním dorábať majúcim pozemkom, a sebe zadržať majúcim šiestym pozemkom, svobodným lovením ryb a pastvinou, svobodnou krčmou, čižmárom a jatkou, ktorý pod časom piatich rokov od vystavenia tej listiny plnou svobodou do onej dediny môže ľud sberať, po uplynutí tohoto času ale jej obyvatelia boli povinní dľa obyčaje inych, na ten isty spôsob založenych a s ňou susedných obcí Pavlovi grófovi a tohoto úradníkom platiť; v smysle listiny na druhom mieste spomenutej obdržal ono sudcovstvo Ján, syn Nazauthek-a. [1]

[1]) Pôvodne v listinarni rodiny baronov Mednyanszkych. Sdelené sú Gustávom Wenzel-om v pojednaní „Stibor vajda“ zvanom pod č. 119.

Obec táto bola majetkom Stibora vajdu, neskôr patrila ku zámku Strečnu, a keď Eszterházy vdovu Magocsyho rodz. Uršulu Dersfi za manželku pojal, tomuto pripadla. Cestou Pavla Eszterházyho, jako som to už hore uviedol, r. 1685 bola u Ďura Szelepcsényiho založená, od ktorého prišla žilinským jezuitom, ktorí tu i sudcovstvo mali.

V listinách prichádza i pod menom *Rozina*. Jej meno len od mokrej pôdy pochodiť môže. *(Zarosená zem, rosna zem,* krátko: *rosná* lebo *rosina.)* Roku 1620 Vladislav Révay, odíduc zo svadby s Alžbetou Drugeth-Homonnai, dňa 3. júna v Pruskom vydržiavanej, sa s palatínom Žigmundom Korniš, Štefanom Nyáry, Andrejom Kapi a inými pánmi dňa 9. zdržovali v Rosine.

Jej fara r. 1507 patričnе r. 1400 už jestvovala. Tu povstalá evanj. cirkev v XVI. storočí bola s turskou sjednotená. R. 1595 jej pastorom bol Valent Szulys. Keď sa tieto dve obce v záležitosti dňoch cvičenia náboženstva uzniesť nemohly, r. 1608 musel gróf Ďuro Thurzo vlastnou auktoritou povstať, ale tomu prenasledovaniu, ktoré bolo na pastora Martina Krumholtius namierené, koniec urobiť nebol v stave; keď ale ono prestalo, už r. 1611 bola Rosina za „ecclesia mater" vyslovená. V písmach snemu z r. 1681 prichádza jako prestatá.

Zpomedzi katolíckych farárov rosinských známi sú: Gašpar Kostka, Matej Bosa, Štefan Ambruš, Andrej Fraterovič, Ján Hudek, Ladislav Bátory, Ján Pinka, Franc Skrekay, Jozef Otrokóczy, Jozef Brestensky, Štefan ....., Ladislav Rázgha, Ján Janáč, Ludvik Borčicky, byvaly prísediaci stoličného súdu v Trenčíne, Pavel Adamovič a Karol Šchefčík.

Matriky má od r. 1678; jej filiálky sú: majer Brezové, dediny Trnové, Turo-Tridvory; počet jej katolíckych veriacich obnáša 2232 duší.

Jej farsky, jednou vážou opatrený kostol je zasväteny sv. Kataríne, vdove a mučedlnici; turský, tiež jednu vážu majúci, múrom obohnany kostol je pomenovany od sv. Michala archanjela; a trnovsky dreveny kostol, ktory kedysi tiež v rukách evanjelikov bol, je svätému Ďurovi zasväteny a v jeho váži visiace dva zvony dal Mikuláš Trnovsky, richtár, vyhotoviť. Väčšieho zvonu kolopis je: „Verbum Domini manet in aeternum. Anno 1604. Nicolaus Trnovsky iudex f. c.", menšieho ale: „Verbum Domini manet in aeternum. Anno 1606. Nic. Trn. f. c."

V Rosine už asi v polovici XIV. storočia jestvoval kostol, lebo Pavel grof. iudex curiae, v uvedenej listine, r. 1341 danej, uvádza tento vyraz: „.... Item damus liberum mansum pro ecclesia in dicta nostra villa construenda ...."

Kanonická visitácia rosinskej fary z r. 1674 zpomína vyrok trenčianskej stolice z r. 1671, ktory oproti niekoľko zemanom, ktorí od jejich urbariálskych pozemkov rosinskému farárovi pripadajúci metretsky plat zatajili, vyrieknul, že metrety aj noví majitelia platiť sú povinní.

3. *Stránske.* Obec táto od toho, že *na strane* leží, totižto nie pri ceste, dostala svoje meno, lebo do nej ešte i dnes len poľnou cestou možno prísť. Pod týmto istým menom úž r. 1369 spomína sa v listine, nitranským konventom sv. Hyppolita vo štvrtok pred nedeľou „Invocavit“ danej.

Tunajší už v rumoch ležiaci, sv. Helene, cisárovnej, zasvätený kostol musel do r. 1350 za konsčanský farský slúžiť, lebo v Konskej fara dľa dioecesálneho schematismu z r. 1878 už r. 1288 jestvovala, ale kostola ešte vtedy v Konskej nemala, lebo skrz Tomáša grófa, iudexa curiae, r. 1350 v deň sv. Anny v Budíne daná, následkom prosby Mikuláša, syna Thylovho vydaná listina znie, že tento villicatum (sudcovstvo) villae Kunszka, jako ho on od tamtoho za 13 mariek kúpil, Mikulášovi, synovi Hebbranda, so všetkými jeho proventami odpredať môže, posledný je oprávnený tu kostol z kameňa lebo z dreva staväť, ale len na venkove villy Kunszka (in superficio).

Konsčanská fara po roku 1288 pravde podobne zanikla, lebo Konská po r. 1368 ku rajeckej a neskôr ku fare, teraz už nejestvujúcej, v Stránskom patrila; konsčanská fara ale okolo r. 1588 zas povstala, lebo dľa uvedeného schematismu z roku 1863 fara v Konskej r. 1588 už jestvovala, ktorá neskôr zas musela prestať, lebo v schematisme z r. 1835 je zas povedané, že tá v r. 1680 už jestvovala.

Po r. 1350 musel byť v Konskej kostol vystavený, ku ktorému v spomenutej listine povolenie dané bolo a zasvätený bol sv. Kataríne, vdove a mučedlnici, ktorý ale r. 1835 znovu staväť bolo treba, lebo hovoriac slovami schematismu z roku 1835: „Ecclesia olim ad S. Catharinam V. et. M. nunc reaedificatur“ a pod časom jeho porušenia a znovustavania konsčanskej fare slúžil spomenutý kostol v Stránskom, dľa svedectva schematismu na ostatok spomenutého, a tak kostol v Stránskom najviac len od štyr desaťročí mizne.

Vo štvrtok pred nedeľou „Invocavit“ r. 1369 nitranský konvent sv. Hyppolyta na prosbu balogského Dominika Othoviča prepisuje listinu Tomáša, ostrihomského arcibiskupa r. 1368 v deň sv. Petra a Pavla danú, v smysle ktorej sa Dominik Othovič pred arcibiskupom zťažoval, že jeho dedina, v ostrihomskej dioecesi ležiaca, Stránska, ďaleko nachodí sa od rajeckého kostola sv. Vladislava, do ktorého pre zimu, dážď lebo rozvodnenie jak on tak aj veriaci nemôžu chodiť; ponevač ale rajecký kostol je dostatočným dôchodkom zaopatrený, tento môže zostávať i bez stránskych, konsčanských a štefano-porubských (Kamenná Poruba) dôchodkov a prosil ho, aby mohol v Stránskom kostol vystaviť, ku ktorému by prináležaly dediny Konská a Stephanburbaya. Následkom tohoto arcibiskup Tomáša, vice-archidiakona a farára turčianskeho sv. Michala vyslal ta, aby sa o stave veci presvedčil a potom o tomto svedomitú relatiu dal. Na základe tohoto nariadenia spomenutý Tomáš s Bartolomejom, turčiansko-sv.-martinskym farárom, Šebastianom, varínskym farárom a trenčianskym vice-archidiakonom,

Jánom, žilinským, Michalom, považsko-bystrickym, a Pavlom, predmierskym a s inými kňazmi šiel ta a potom nasledujúcu relatiu dal: že sa rajecký farár k žiadosti spomenutého Dominika Othoviča pod tou podmienkou pripojil, že rajeckému farárovi jednu žrebcovú samicu (equam equacialem), jedno žrebä (Poledro), jednu kravu a jedno teľa nahradí; a mimo tohoto aby u kráľ. kurie na vlastné útraty oslobodenie mlyna, ku rajeckej fare prislúchajúceho od neprávnych majetníkov vyziskal. Na základe relatie vyslaného Tomáša v ostrihomskom konsistoriume vypovedané bolo, že sa Dominikovi dovolilo v Stránskom kostol založiť a ta farár, ale len katolícky, pre Stránske, Konskú a Štefanovu Porubu vyslaty bol, ale tak, aby rajeckému farárovi nielen sľúbenú náhradu dal, ale stránskeho farára ešte i dostatočnym dôchodkom opatril.[1]

I v Konskej povstala evanjelická cirkev, kde okolo roku 1580 bol praedikatorom Ján Djurovič a ktoru roku 1611 Eliáš Lányi, superintendent cirkevne navštívil, a kde bol pastorom Ján Slopnansky. R. 1618 1628 bol tu kazateľom Ďuro Stranovius. R. 1643 jej pastorom bol Pavel Nostitius, ktory v ten čas podpísal zákonné braterstva. Neskôr tu náboženská svoboda utlačená bola, ale keď ju r. 1704 zpät obsiahnuť chceli, bol sem za pastora uvedeny Andrej Gregorius, a neskôr r. 1700 Ján Scholastici, kým snemovým vyrokom toto náboženstvo kultivovať nebolo zakázané. Jej filiálka bola Stránske, kde namáhaním Fraňa Révaya modlitebnica povstala, jako to písma snemu z r. 1647 dosvedčujú.

Z konsčanskych katolíckych farárov známe: Michala Vičana, Frana Bolecha, Martina Somodyho, Adama Vrankaya, Jána Martinkoviča, Ďura Dobessa, Jozefa Záhoraka, Štefana Smetanoviča, Pavla Žitnana, Jána Huljaka, Michala Čajka, Frana Čelko a Ladislava Fuloppa. Konsčanská fara má od r. 1691 matriky. Jej patrónom je lietavské panstvo; jej filiálky sú: Kamenná Poruba, kde je všetkym Svätym zasvätený kostol, Kunerad, Polusie, Stránske, Rajecké Teplice a kuneradské horské chalupy. Počet jej katolíckych veriacich obnása 2476 duší. Konsčansky, vážu nemajúci farsky kostol stojí znovu postaveny od polovice tridsiatich rokov.

Na kraji deliny Kamennej Poruby, na kopci, pod ktorým vrie veľmi dobrá voda k pitiu, v rumoch ležal do nedávna kostol s neporušenou vážou, ktory bol expozituron farského kostola v Stránskom.

Sklepenie lode tohoto kostola už bolo spadnuté a loď bola trávou a kermi zarastená. Na západnej strane kostola obloky chybaly a len na vychodnej strane v múre lode boly dva obloky so zeleznymi mrežami a jeden v múre apsisa. Boli to svedkovia románskeho slohu, z čoho nasledovat možno, že kostol z Árpádovskej doby pochadza.

Z predsiene bol prístup do kostola, a síce pod ono sklepenie, nad ktorym je váža, potom ale do lode, kde zpod vyškriabanej malty vychodnej steny este celkom dobre zachované, pekné a sú-

[1]) „Codex diplomaticus Comitum Zichy," sv. III., str. 366—369.

veké obrazy al fresco boly k videniu, a síce nohy sediaceho Krista vlasmi umývajúcej Marie Magdaleny, zpod malty ale v západnej stene v jesličkách nachodiaceho sa Ježiška, obdarujúceho troch Kráľov. Z lode bol prístup do okrúhlistého kňazišťa, ktoré tvorilo apsis kostola. Okrúhlosť kňazišťa ukazovala sv.-štefanský vek kostola, keď ešte v našej vlasti románsky sloh panoval; keby bol v XIII. alebo XIV. storočí stavaný býval, bol by mal istotne gotické kňazište, to jest s mnohoúhelnými základnými múrmi. V kňažišti bol ešte k videniu osihotený mramorový oltárny stôl, na ktorom bol hlavný oltár. V tomto múre na zadnej strane bola ona diera, kde oheň horel. Na západnej strane kňazišťa boly nízke, klenuté dvere, ktoré do zákrstia viedly, na poludňajšej strane ale bol zamurovaný vyklenok.

Medzi loďou a apsisom nad dvoma múrmi lode proti váži stál ešte onen múr, ktorý držal vrch kostola. Pod kňažišťom je krypta, kde údovia rodiny barona Sobeka spočívajú. Ešte v dobrom stave udržaná váža nezodpovedala slohu kostola, a tak nevedno, z jakej príčiny obnovená, pozbavená bola pôvodnej svojej podoby. Vo váži sú tri zvony. Najmenší, ktorý je aj najstarší, nemá žiadneho letopočtu a má len nasledujúci kolopis gotickými písmenami: „Jesus Christus † Lukas † Matheus † Marcus † Joannes.“ Na druhom možno čítať: „Venite Exultemus Domino, Jubilemus Deo Salutari Nostro“, potom: „Fieri curavit Baro Henericus Sobek. Anno Domini 1623“, a dolu: „Refudit me Samuel Palisch Cremnicii. Refusa sumptibus Ecclesiae Anno Domini 1799.“ Tretí, novší, má maďarský kolopis.

Spomenutia hodné sú dve umelecké pamätnosti, ktoré boly kedysi vlastnosťou tohoto kostola, a síce a) na sklo Rubensom malovaný, ukrižovanie Krista a dvoch lotrov predstavujúci obraz s týmto podpisom: „Quos omnes qui transitis per viam attendite Videte si est Dolor sicut Dolor Meus. P. P. Rubens.“ Tento obraz visel na dverách tabernaculuma jako prikryvka ciboriuma, teraz ale je majetkom Jána Frivaldského, statkára v Kamennej Porube; b) jeden niže kolien siahajúci kožený ornát, ktorému podobný je len v jágerskom kathadrálnom kostole. Tento chová rajecký farár.

Kostol bol múrom obohnaný, lebo ešte i dnes na jednom mieste videť jeho už nízke stopy. Pod vážou bolo videť organ, tabernaculum, oltárne drevá a iné veci, ktoré ale neboly súveké veci kostola, mimo jednej drevenej krstelnice, ktorá tiež bola tu složená.

Kostol tento nedávno restaurovaný, ztratil svoj pôvodný sloh. [1]

Dedina Konská obdržala svoje meno od onej konskej posádky lietavského panstva, ktorá na tej zemi jestvovala, kde neskor ona dedina povstala. V listine r. 1350 danej a hore uvedenej je jej meno *Kunszka* písané, ktoré moju mienku nie je v stave podovrátiť, lebo za dávna slovo *koň* písali *kúň* alebo este i dnes koňa

[1]) Bárs Konská ku lietavskému zámku prislúcha a Kamenna Poruba ku strečňanskému panstvu nepatrí, predsa, ponevač dejiny Stranského v súvislosti s onými obciami stoja, tu deje týchto dedín uvedené byť musely.

niekde Slováci koňom, niekde kuňom volajú, a tak i otáznu zem konskou lebo kuňskou zemou, krátko Konská lebo Kunská nazvali, tak jako k tomu istému panstvu náležajúcu dedinu Svinnú, od kedysi tu byvšej posádky sviň, a Ovčiarsko, dedinu, od kedysi zas tu byvalej posádky oviec pomenovali. Zakladatelia Konskej teda neboli ani Kúni ani žiaden Kún menovany vodca, jako to mnohí bezzákladne tvrdia, podpierajúc svoju mienku tým, že i dnes žijú v Konskej Bátor-ovia, Veres-i atď., ktorí môžu byť tych Kúnov tunajší potomci; to ale oni nevedia, že reč Kúnov nebola maďarská, a že lietavské panstvo pri svojich koňoch držalo maďarských sluhov, jako od Slovákov znalejších koniarov a tak že Bátor-ovia a Veres-i sú potomci tu u lietavského panstva v službe stojacích a konečne tu osadlenych jednotlivych sluhov Maďarov.[1]) Preto nedávno pomaďarčené meno Konskej na *Kúnfalva* žiadneho stáleho základu nemá a je vôbec hlúposťou.

Kamenná Poruba obdržala svoje meno od vyklčovanej, teda porúbanej hory a od skalnatej pôdy vidieku, na jejž mieste povstala. Jej meno je teda toho istého smyslu, čo mená na „häu" končiace mnohych nemeckych obcí v tekovskej, nitrianskej a turčianskej stolici ležiacich; lebo tieto sa preto pomenovaly „häu"-ami, lebo tiež povstaly skrz čiastočné vyrúbanie hôr. Táto dedina tak jako aj „Häu"-e v kamennej hore povstala, keď otvorené pole už bolo zľudnatené.

V uvedenej listine z r. 1369 nitranského konventu je meno tejto obce *Stephanburbaya* písané. Tohoto pomenovania druhá čiastka je nič iné, jako slova Poruba zlý odpis; z tohoto mena ale nasledovať možno, že vlastník Kamennej Poruby bol jakýsi Štefan. Roku 1417 našiel som túto obec už čisto *Poruba* písanú, bez všetkého bližšieho označenia. Roku 1490 Dominus Petrus de Praznoch testamentárne zanechal polovicu tejto Poruby paulinskému kláštoru sv. Jána Krstiteľa v Elefantovcach.[2])

4. *Illové.* Táto dedina svoje meno od jej jíľovej (hlinastej) pôdy obsiahla. R. 1617 patrila ku žilinskej fare jako filiálka a ešte aj r. 1699, ba do r. 1788. Kedysi boli tam dva sedliaci; polovic obce bolo soltysov a majer na pol urbárskeho sedenia. Zemský pán, kúpiac scultetiu, pretvoril ju na majerskú zem. Bol tam i želiar, ktory s mlynom patril zemskému pánovi. Túto obec r. 1617 Mikuláš Eszterházy a jeho manželka Uršula Dersfi za 3820 zlatych, pod časom dvoch rokov zplatiť majúcich, Žilincom prepustili, ktorí na túto kúpu od Jána Permay, praefecta Eszterházovského statku v tom roku dňa 20 júna 1442 zlaté vypožičali. R. 1788 v Bytčici fara založená bola a Illové vtedy sťa filiálka ku nej privtelená.

5. *Čaca.* Toto mestečko prijalo meno *Čaca* zvaného potoka, pri ktorom povstalo. Čaca sa r. 1417 jako potok spomína sťa jedna hranica Krásna; z toho vidno, že obec neskôr povstala. Musela

[1] Čitaj moju polemu s Ladislavom Fuloppom, konsčanským fararom, vedenú v č. 11., 16., 19 a 23 „Vagvolgyi Lap"-u, roč. X.

[2] Dľa eletantovskych letopisov tejto rehole udava tak Jozef Vurum na str. 275 svojho diela: „Episcopatus nitriensis."

byť majetkom mesta Žiliny, lebo táto medzi ostatnými na starých hraniciach Krásna vystavenými obcami, sa i o majetok Čace cez jedno storočie pravotila, kym sa pravota r. 1769 dňa 16. júna dokončila. — Potok Čaca svoje meno zas od tej *rytatej* (vyrúbanej) hory obdržal, z ktorej tiekol. Kysucký ľud miesto hlásky *ť* vyslovujúc *č*, zkrátka *tatá* vyslovoval a vyslovuje *čača*. — Tunajšia fara dľa schematismu nitrianskej dioecese okolo r. 1685, patrične už okolo roku 1500 povstala.

Gróf Ďuro Erdődy r. 1751, provent čačianskeho farára, zaviedol dľa urbárskej ústavy a medzi iným nariadil farárovi platiť skrz farníkov jak matky tak filiálok istú mieru zbožia pod menom korcov od sedliackych sedení, zárubky zvaných: tieto ustanovizne sa v can. visitácii r. 1767 prevedenej udávajú.

Čačanskej evanj. cirkve r. 1620—1654 pastor bol Matej Platani, za ktorým nasledoval Ďuro Rudinský, tento bol ale r. 1672 vyhnaný. Tejto evanjelickej cirkve filiálka bola Krásno.

Z jej katolíckych farárov sú známi: Adam Beško, Martin Stankovič, Fraňo Bilaj, Ján Sartoris, Ján Košťál, Fraňo Skrekay, Lukáš Pažicky, Ďuro Géczy, Ján Bielek, Ján Karell Fraňo Daniš a Ján Raška.

Má matriky od r. 1680. Jej patroni: od r. 1529 Burian Svetlovský, od r. 1532 Mikuláš Kostka zo Sedlic a Lietavy, od roku 1540 Ján Dersfi zo Zerdahelyu, od r. 1601 Fraňo Dersfi, potom Mikuláš Eszterházy, od r. 1626. Štefan Wesselényi, neskôr Fraňo Wesselényi, potom Ladislav Wesselényi, od r. 1676 Eszterházy, od r. 1686 miesto posledniého Ďuro Szelepesényi, arcibiskup, od roku 1773 knieža Eszterházy a od r. 1866 podhradský žid Leopold Popper, barón. — Jej filiálka je obec Horelica, ale do r. 1788 i Krásno mohlo byť jej filiálkou, až v tomto roku aj v Krásnom fara povstala. — Počet jej katolíckych duší je 4292.

Jej hodinovou vážou opatrený, múrom obohnaný, v niekdajšom cmiteri vystavený kostol je sv. Bartolomejovi apoštolovi zasvätený, ku ktorému sú dve, sv. Krížu a sv. Jánovi Nepomuckému zasvätené kaplnky pridané. Vystavený je r. 1734 a má tri oltáre.

V tejto fare počali žilinskí františkánski otcovia zaopatrovať systemisovanú kapellaniu, menovite r. 1763—1769. Linus Fančovič, r. 1769 Kolumbán Piaček, r. 1771—1772 Pius Štvrtecký, r. 1774—1777 Klemens Okoványi, r. 1778 Kapistrán Višňovský, r. 1779 Vendelín Vajdovič, r. 1781 Gerhard Šaško, r. 1786 od decembra Urban Villinovič.

6. *Krásno*. Dolnia kysucká, kedysi neobydlená a samými *krásnymi horami* zarastená, tu prvá povstalá obec, *Krásno* pomenovaná bola. Obec táto sa už na počiatku XIV. storočia, jako dotatia scultetie čili advocatie (sudcovstva) mesta Žiliny spomína; totižto Nicolaus, syn Nicolausa, syna Oddiara, žilinský advocatus (sudca), obyčajne Wajth zvaný, r. 1352 kupuje obec Krásno od Dominika z Chyču a Strečna a od Ivanku (ktorý i pod menom Jána prichádza a bol tamtoho otcom, pritom kastellánom žilinským, na inom mieste Joannes de Kraszno zvaný) v smysle pôvodnej listiny ná-

sledkom transactie r. 1691 Žilincami s Pavlom Eszterházym, kniežaťom, uskutočnenej, na stránku posledne menovaného z mestského archívu vydanej. Žilinci mocou tohoto Krásno, Horelicu a Oščadnicu, obce na krásňanskom priestore vystavené, prepustili kniežaťu Pavlovi Eszterházymu a sa zriekli svojich na tieto sa vzťahujúcich práv. Menovany Nikolaus, žilinsky richtár, bol na rozkaz kráľa Ludvika I. v Budine vydany skrz zoborský konvent sv. Hyppolita mučedlnika do obce Krásno na deň sv. Filipa a Jakuba, apoštolov, r. 1361 bez protimluvenia cestou Nicolausa de Hotthöso kráľovskym človekom a Nicolausa, diacoňa, nábožného brata statuovany, dľa svedectva pôvodných listín Žilincami r. 1691 Eszterházymu vydanych. Pochod chotára obce Krásno na rozkaz kráľa Žigmunda bol na stránku žilinského richtára, Jána, syna Nicolausa de Craszna, nariadeny dľa svedoctva prepisu nitrianskej kapituly z roku 1569, ktory tiez bol kniežaťu Eszterházymu v pôvodine vydany. Žilinsky advocatus (richtár) Ján, syn Nicolausa de Craszna, žilinského advocatusa, na rozkaz kráľa Žigmunda bol svojho otcovského dedictva, do obce Krásno skrz turčiansky konvent bl. P. Marie r. 1417 feria 3. proxima aute festum B. Elizabeth viduae cestou Nicolausa de Poruba, kráľ. človeka a Alberta de Ruthko, notára konventu de Thurócz, bez protimluvenia statuovaný, tiež v smysle pôvodiny Žilincami Eszterházymu vydanej. -- Toho istého roku menovany Ján obnovil hranice Krásna: mety boly: potok Malá Rakova, Predmier, Palanna a Bihizma okolo Bezkedu, Potok Trsztina, Milosó, Szvresinoveez alias Szurok potok, potok Ceacsa, vrch Radnica, potok Klubina, vrch Istebne, potok Hlboký Potok lebo Blasovecz, vrch Megura, Csernatin, Bisztricza, všetky vrchy po poľské a sliezske hranice.

Tento Ján bol posledný dedičny richtár v Žiline a zomrel r. 1419; jeho pozostalosť si podelily jeho dve sestry. Hyeronym, vnuk od sestry, dostal Krásno a Závodie, dom a iné patričnosti advocatie; zdá sa, že za pár rokov v Krásne práva dedičného richtára vykonával.

R. 1480 Dorota, vdova Blažeja Podmanického, chcejúc sa vložiť do žilinskej advocatie, vypytala od kráľa Mateja pre seba a svojho syna Wenceslava dom Polakovsky v Žiline. Proti tomuto darovaniu r. 1481 Žilinci protestovali, a aby sa už raz od ťažkostí od r. 1475 jim robenymi osvobodili, kúpili celú advocatiu s Krásnom, Závodím a domom Ladislava Pankrácz od menovanej vdovy, od jej menovaneho syna a od jej dvoch synov z prvého manželstva, Mikulása a Jána za 400 zl. str Kúpu túto kráľ Matej r. 1483 na Trojicu potvrdil a r. 1500 následkom prosby základom rozkazu Krála Vladislava feria II. post Dominicam vydaného boli na sv. Ďura Nicolausom de Nedecze, kráľ. človekom a nábožnym bratom Ubertom, kňazom turčianskeho konventu, do tejže advocatie statuovany, ku ktorej medzi inym i Krásno náležalo. Pri statutii pritomní boli: Georg de Hathna, Sandrianus de Nedecza, Joanes de Zavodje, Mathaeus de Krásna Horka, Martinus Furmen, advocat de Ujvár (kysucké Nové Mesto), Hieronym Pongrácz, advocat de Lieszkovec, Matej

Bobobnický a Tomáš Bezsenich, juráti v Bánovej, Georgindex a Pavel Roháč, jurát zo Stražova.

Na prosbu Rafaela a Jána Podmanického Žilinu s Krásnom a Závodím týmto r. 1544 v deň Narodzenia Páne kráľ Ferdinand vo Viedni daroval. Proti tomuto r. 1546 feria VI. po sv. Jánovi Krst. Žilinci protestovali. Tieto majetky predsa podmanil Podmanicky zbrojou.

R. 1598—1599 Poliaci pod vedením Komorovského pustošili kraj Krásna a Kysuce, prečo sa museli Žilinci utiekať a Mikuláš Dersfi a Ďuro Thurzo od kráľa pomoc pytať.

Krásno malo r. 1599 30 domov.

R. 1689, patričue 1691 v smysle transactie Žilinci kniežaťu Pavlovi Eszterházymu prepustili Krásno, Oščadnicu a Horelicu, hory k týmto prislúchajúce s mlynami; proti tomu menované knieža si zadržiac vínový dom v Žiline, v jeho vyárendovaní dal Žilincom prednosť, zaviazal sa jim dávať potrebné drevo k mostu, zrieknul sa práva Závodia a podržal si právo kandidovať žilinského richtára, iných práv Žilincov sa ani nedotknúc, lež týchto zaviazal, jestliby kedy proti spomenutým majetkom pravotu zdvihli, zas jemu 800 zlatých platiť.

Krásno bolo kedysi filiálkou čačanskej evanj. cirkve, kde ale v čas válečných zbúr ecclesia mater povstala, zvláštne roku 1704. Jej pastor bol Eliáš Lányi. Svoboda náboženstva tu ale za veľmi krátky čas trvala.

Tunajšia katolícka fara roku 1788, patričue 1789 účinkovaním uh. kráľ. námestnej rady povstala, kdežto Krásno roku 1507 a aj 1586 žilinskej fary filiálkou bolo, neskôr ale bolo vtelené do čačanskej fary. Tunajší farári boli: pater Urban Willinovich, pater Arkád Nadhoránsky, Pavel Žuffa, Ján Bielek, Ján Kalinay, Ján Majer, Ignác Vornáček a Michal Černý.

Táto fara ešte r. 1863 prináležala do kys.-novomestského vicearchidiakonátu, teraz ale do čačanského; má matriky od r. 1788; jej patron je náboženská základina; jej filiálka je: Zborov; jej katolíckych duší počet je 2892. Jej novy, pekny, rozsiahly, vysoký a jednou vážou opatreny kostol je zasväteny sv. Andrejovi apoštolovi.

7. *Zborov*. Meno tejto obce odvodzujem od *sboru* (konvent); následkom čoho myslím, že na niektorom jej vŕšku bolo sborové miesto. Mienku moju zdá sa potvrdzovať meno vrchu, Radnica rečeného. Na tomto vrchu sa tedy predkovia naši radili, a kde sa radia, tam sa aj sberať musejú. Jestli ale meno tohoto vrchu od hradu pochodí, tak na ňom len pohansky slaviansky hrádok mohol jestvovať, do ktorých sa ľud tiež sberal lebo cieľom bránenia seba, lebo cieľom bohočestia.

8. *Oščadnica*, dedina, ktorú tamejší ľud *Oščadnice* nazyva. Každá tá rodina, ktorá sa na istom priestore tejto terajšej obce osadila, priestor ten za svoju *osadnicu* považovala. Preto z mnohých takýchto osadníc záležajúcu obec tamejšie obyvateľstvo *Osadnicou* nazývalo, ktoré meno behom času na *Oščadnicu* pretvorené

bolo. — Územie tejto dediny bolo majetkom mesta Žiliny, ktoré r. 1628 Oščadnicu založilo. Tunajšia fara povstala r. 1788 účinkovaním uhorskej kráľovskej námestnej rady. Jej patronom je náboženská základina; od udaného roku vedie i matriky; filiálky nemá; katolíckych duší počíta 2817; jej kostol je zasvätený sv. Štefanovi, uhorskému kráľovi. Farármi tu boli: Damasus Kuba, Tomáš Hlavcsányi, Ján Škrovánek, Fraňo Huljak, Ďuro Režucha a Alojz Pick.

9. *Raková*. Táto obec prijala svoje meno od jej riečky podobného mena, a táto zase najskôr odtiaľ, že v nej mnoho rakov bolo. R. 1417 spomína sa potok Malá Raková ako hranica Krásna. — Tu jestvovala evanjelická cirkev, ktorej okolo r. 1610 kazateľom bol Ján Moschovinus, ktory bol r. 1616 dňa 28. februára z krajiny vyhnaný; r. 1700 ale jej kazateľom bol Eliáš Bubenka. — Katol. fara povstala tu r. 1789 účinkovaním kráľ. uhorskej námestnej rady; i matriky má od tych čias; jej patrónom je náboženská základina; filiálky nemá; počíta 2781 katolíckych duší. Jej starý kostol bol dreveny; nový kostol má jednu vážu a je chutnej stavby, zasvätený narodeniu bl. P. Marie. Farári: Ján Fabuss, Ďuro Géczy, Ján Staněk, Jozef Dávid, Štefan Vozárik, Ján Luľák, Ludvík Špaček a Ján Sečanský.

10. *Staškov*, dedina, meno svoje nosí od jej zakladateľa, Stanislava Dersfi. Ľud tohoto s Poľskom susedného kraju jako Fraňa Frankom, Šimona Šimekom, tak Stanislava Stašekom volá. Jej fara povstala účinkovaním kráľ. uh. námestnej rady r. 1796 a odtedy vedie i matriky; jej patrónom je náboženská základina; filiálky nemá; počíta 1342 katolíckych duší. Kostol je zasvätený Marii Alžbete. Farári: Gašpar Sádecky, Michal Mihalovič, Pavel Sássy.

11. *Svrčinovec*. Obec táto povstala vo svrčinovej hore, preto jej meno. Mienku túto potvrdzuje listina chotárneho pochodu z r. 1417, v ktorej potok, Svrčinovec rečeny, v otáznej hore tekúci, sa i *Szurok-Patakom* menuje, sťa hranica Krásna. Zo svrčiny smola tecie, a tento strom sa maďarsky *szurokfa* menovať mohol.

12. *Černé*. Slovensky ľud tým starym slovom *crn*, ktoré prichádza v piesni Záboja v kráľodvorskom rukopise, podobne i dnes malú, pod hrebeňom vrchu sa nachodiacu húštinu, u ktorej je jak z prava, tak z ľava, i pod ňou nezarastené miesto, označuje, a tak na takomto mieste povstalú obec *crnym miestom*, zkrátka *crné* pomenoval, ktoré meno sa časom na *cerné* a neskôr na *černé* premenilo. Že táto obec istotne pod takouto húštinou povstala, dokazuje meno vrchu nad ňou sa vypínajúceho, totižto *Černatýn*, ktory sa už pod tymto menom r. 1417 sťa hranica Krásna spomína. Na ňom musel byť hrádok. Na toto stopovanie vedie jeho koncovka *týn*. — Fara v Černém povstala účinkovaním kráľ. uh. námestnej rady r. 1796 a odtedy vedie i matriky; jej patrónom je náboženská základina a jej filiálka Svrčinovec; počíta 2923 katol. duší. Jej kostol je zasvätený sv. Ignácovi vyznavačovi. Farári: Ján Speldau, Ján Slusny, Andrej Polkoráb, Samuel Pesska, Adam Hvorečny, Ďuro Novosad, Ďuro Lenčo.

13. *Skalité.* Táto obec nosí meno od jej skalnatej pôdy. Poneváč Skalice, svob. kráľ. mesta v nitranskej stolici, maďarské meno je Szakolcza, a poneváč Friedrich Pesty v svojom diele „A magyarországi várispánságok története“ zvanom na str. 339 odvolávajúc sa na Fejéra, ku nitranskému hradovému županstvu prislúchajúcu a r. 1256 skrz kráľa comesom Cosmasovi a Achileusovi darovanú Szakolcu v trenčianskej stolici uvádza a sa čuduje, že túto nepripojili radšej ku trenčianskemu hradu, otázkou je, či tá Szakolca nie je toto Skalité? — Tunajšia fara povstala už r. 1760, ba patrične už r. 1750; odtedy vedie i matriky; filiálky nemá; počíta 1592 katol. duší; jej kostol je zasvätený sv. Jánovi Krstiteľovi. Farári: Mikuláš Kaluzsay, Lukáš Pažicky, ktorý bol súčasne aj čačanským farárom, Jozef Otrokóczy, Ján Czulik, Štefan Galbovič, Andrej Gombár, Ladislav Rázgha, Tomáš Počarovský, Ján Slušný, Štefan Gombár, Michal Žák, Ján Linek, Štefan Kavec, Pavel Adamovich a Jozef Badik. — Gróf Ďuro Erdődy pre farára tú istú metretáciu zaviedol, ktorú som pri dejepise čačanskej fary spomenul.

14. *Jedna čiastka Strečna.* Tu povstala fara r. 1788 a odtedy má i matriky; jej patrónom je náboženská základina; filiálky má: Moyš-Lúčku, Stráňavy a Zlatné; počíta 1188 katol. duší; kostol je zasvätený sv. Žofii. — Farári: Vavrinec Striberny, Jozef Czuk, Andrej Valovič, Andrej Bazilides, predošlý Andrej Valovič, Šebastian Baránek, Andrej Haan, Ďuro Orieška, prísediaci súdu trenčanskej stolice, Štefan Tvrdý a Vincent Baroš. — Ďuro Tvrdý, nitriansky kanonik, pri tejto fare založil 210-zlatovú základinu na sv. omše a pre organistu 105-zlatovú.

Z ohľadu úplného doplnenia dejín pôvodného strečňanského panstva nádobno mi je zaoberať sa i dejinami tych dvoch panstiev, ktoré z tamtoho, strečňanského, utvorené boly, a síce: Tepličky a Gbelian.

Obec Teplička dostala svoje meno od onoho teplého prameňa, ktorý tam kedysi jestvoval: pramen, ktorý bol kedysi kúpeľnou, po dnes ukazujú. Buday, úradník neb. baróna Šimona Sina v Tepličke, našiel v tamejšom kaštieli z prvej štvrti XVII. storočia pochodiaci inventár, v ktorom je zmienka o kúpeľnom dome a jeho pobočných stavaniach. — Žilina, Teplička a vidiek Rajca v rokoch 1600, 1613 a 1615 následkom zemetrasenia mnoho trpiac, tieto teplé pramene bezpochyby následkom onoho zemetrasenia staly sa studenými. Onen dakedajší teplý kúpeľný prameň nachodí sa pri kaštieli. [1])

Teplička spomína sa už r. 1267 pod menom *Toplucha*, jako obec Petra Mikoviča, hontianskeho grófa, tohto bratov Ochouza a

[1]) Článok Ludvika Heinricha Jeitelessa, bývalého učitera na košickom gymnasiume: „Quellentemperatur-Messungen in den Sudeten und Karpathen“ v III. ročníku: „Mittheilungen der k. k. geograph. Gesellschaft.“

Mikova a tohto syna Detrika; tak zas v druhej polovici XV. storočia prichodí pod menom *Tepla*, podobne i v listinách XVI. storočia. V statucionárskej listine konventu sv. Benedikta z r. 1504, v kostolánskom archíve chovanej, obec táto prichodí i pod menom Teplice.

Na západnom konci hrebeňa vrchu šišakovej podoby, Stránie rečenom, v teplickom chotáre ale nad dedinou Nedecou sa vypínajúceho sú k videniu pozostatky stavísk a pivničné diery; medzi dvoma rozvaleninami je na 90 krokov dlhý svobodný priestor, ktorý mohol byť vnútorným dvorom stavania, lebo na jeho krajoch pozdĺž možno videť základy múrov. Toto stavanie bolo podľa tradície kláštorom Templárov.

Na polnočno-východnej strane štítu rečeného vrchu počína sa zemný val (šianec), ktorý je asi 5 stóp vysoký a ktorý na pravo sostúpiac, v istej vzdialenosti ťahá sa opäť nahor a končí sa na poludno-západnom konci štítu tohto vrchu. Dlhý je asi na 820 krokov. Tento val ťahá sa na onej strane vrchu, ktorá je menej strmá, totižto zo strany obce Zástrania, a slúžil teda kláštoru za obranné dielo. Vo vnútri medzi valom mohol byť vonkajší dvor kláštora, v ktorom pozorovať stopy studny alebo radšej cisterny. Na boku vrchu od Zástrania vidno ešte aj cestu ku kláštoru vedúcu, ktorá sa asi štyrikrát zkrúti a ktorá teraz slúži za cestu statku, hnaného na vrcholec za pastvu slúžiaceho.

Z tohoto opisu vidno, že tu máme dvojaké diela považovať, totižto zemný val a kláštor. Považujúc staviteľskú hmotu (zem) tohoto valu a jemu zodpovedajúcu cieľuprimeranosť, musíme nasledovať, že na stíte tohoto vrchu za dávna len prastarý pohanský hrad stával, ktorého valy slúžily ku obrane statku a spolu toto hradové a obranné dielo poskytovalo útulku bohočestiu a tak slúžilo za sborové miesto.

Pôvod tohoto kláštora môžeme položiť do prvej polovice XII. storočia, lebo už v tomto čase v Uhorsku nachodíme stopu Templárov.

Kedy tento kláštor zanechali jeho templárski obyvatelia, nemôžem povedať, ponevač ale táto rehola pred panovaním kráľa Mateja I. poldruha sto rokov zotrená bola, a on vzdor tomu v memorandume, ktoré svojím vyslancom v záležitosti záhrebskej cirkve pápežovi oddal, medzi iným to hovorí, že „Vult (D. Rex) quod praepositura quaedam de glogonza, ordinis Templariorum, qui ordo jam fere ubique, et praesertim in hoc regno defecit, incorperetur Ecclesiae Zagrabiensi,“ povedať môžem, že tento kláštor pravdepodobne najneskôr v XV. storočí zanechaný bol, aby nikdy viac obývaný nebol a zubom času hlodany celkom zmiznul. —

Štvorhranny, rozsiahly, na poschodie vysoký a v dobrom stave udržaný pekny kaštiel v Tepličke, na prostredku ktorého váža, zo dvoch strán ale jedna a jedna dutina sa honosí, dal r. 1703 generál gróf Ján Jakub Lowenburg vystaviť, jako to aj nad hlavnou bránou nachodiaci sa odznak dokazuje. Vo vnutornom, zôkol vôkol arkádami opatrenom dvore ešte i dnes vidno starý dom Dersfich. Počné staviska kaštiela ale vystavil Windischgrätz, ktorý tu aj

tkáčsku fabriku otvoril. Ten samý vyzískal od cis. Marie Terezie pre Tepličku mestečkové právo, následkom čoho sa tu prv každoročne a síce dňa 18. júla vydržiavaly veľtrhy.

Poneváč Teplička ku Strečnu náležala, neskôr ale (roku 1420) Žigmundom Stanislavovi Dersfinu daná, — ktorého až do konca XVI. storočia zostala, — kde ešte r. 1583 Mikuláš Dersfi a tohto manželka, Barbora Perényi, obnovitelia žilinského farského kostola, bydleli, ktorou potom barón Štefan Wesselényi z Hadadu, ktorý tu v 44. roku veku svojho (r. 1627) zomrel, cestou svojej r. 1607 zomrelej prvej manželky, Kataríny Dersfi, neskôr ale týchto syn Fraňo vládnul, istá vec je, že v kaštieli nachodiaci sa Dersfovský dom bol len jedna čiastka toho kaštiela, ktorý na mieste terajšieho stál, patrične že na mieste tohoto za dávna jestvoval iný kaštiel, ktorý dal vystaviť Dersfi.

Z jestvujúceho izbového náradia tohoto kaštiela z Wesselényiovských časov nachodí sa v majetku pána Viktora Tombora, lekárnika v Žiline, vykladaná, trojfioková kasňa. Fioky sú ozdobne vykladané. Na dverach tejto kasne vídať písmeny M. Z., a majú značiť meno druhej manželky Fraňa Wesselényiho, Marie Széchy (Széchyovci písavali sa Zeech).

R. 1604 dňa 5. decembra uzavrel tu Štefan Wesselényi s Katarínou Dersfi manželskú smluvu, ktorú podpísali: gróf Ďuro Thurzo, Mikuláš Dersfi (ako otec), Štefan Wesselényi (ako mladoženích), Mojžiš Szúnyogh, Gabriel Perényi (týchto pečať je červený vosk), Andrej Osztrosith, Daniel Pongrácz, Pavel Petrőczi, Theodosius Sirmiensis, Ďuro Lehoczky (týchto pečať je zelený vosk).

R. 1605 narodil sa tu Frano Wesselényi, pozatymný palatín, a r. 1627 koncom leta zomrel tu tohoto otec Štefan, ktorého mrtvolu jeho syn Franko z Tepličky s veľkou slávnostou a mnohými sprevádzajúcimi viezol do Krakova.

Fraňo Wesselényi spáchal tu vraždu, pre ktorú stál pod obžalobou. Tento prípad pre svoju zanímavosť tu uverejniť zameskať nemôžem, prevezmúc článok Wolfganga Deáka. [1])

Je to zo XVII. storočia pochodiaca, v latinskej reči zhotovená a turčianskym konventom v autentickom odpise vydaná prísažná listina, z ktorej sú tieto prípady vzaté.

„Turčiansky konvent do povahy vezmúc prísažný rozkaz grófa Pavla Rákóczyho z Horného Vadászu, krajinského sudcu, hlavného župana šárišskej a torňanskej stolice, radcu a komorníka Jeho Jasnosti cisára a kráľa Ferdinanda II. atď. na stránku veľkomožného Fraňa Révaya, dedičného hlav. župana turčianskej stolice, v Trnave v deň Marcela pápeža (16. jan.) daný, sudcovskou pečaťou menovaného veľkomožného krajinského sudcu potvrdený a na konvent namierený, ešte r. 1634 dňa 14. februára dal ku Ďurovi Ruttkayovi, kráľovskému človekovi, Ďura Porlitore, presbytera, úda konventu, ktorí potom s prísažným rozkazom grófa Pavla Rákoczyho v rukách dľa svojho dobrého svedomia vykonali nasledujúce prisahanie:

[1]) „Századok," roč. 1876, str. 97.

Otázky boly tieto:

1. Vedia-li oni a či svedkovia o tom, že veľkomožný pán Fraňo Wesselényi s pánom Michalom Nedeczkým a tohoto synom Gašparom a sluhami osvieteného grófa, uhorského palatína, tak aj tohoto čeľaďou, vojakmi a vlastnými i panskými poddanými, totižto Strečňanmi, okolo sv. Tomáša (24. dec. 1633) v poslednom týdni najbližšieho adventu Páne okolo Strečna sa sobrali a tam pánu Fraňovi Révayovi a iným pobožným mužom na otvorenej hradskej cestu zastavili? samotného Révayho chytiť a prenasledovať chceli a vozy, statok cez Strečno prejsť chcejúcich ľudí zdržali a ďalej ísť nedovolili?

2. Vie-li svedok, že aj žilinskí mešťania poslali ku Strečnu svojich satrapov?

3. Že boli aj poddaní pána Akayho, ktorých v turskom majetku v zálohu drží, v ten istý čas a podobne so zbraňou v ruke v Strečne s pánom Wesselényim?

4. Vie-li, alebo svedok, že vojaci osvieteného grófa, pána palatína, totižto Nemci a Maďari, pešî, tam v Strečne v ten istý čas prítomní boli, v Ovčiarsku a v Žiline v noci hore dolu chodili?

5. Je-li istý svedok v tom, že aj sluhovia a poddaní pána Ladislava Révayho tam v Strečne v ten istý čas s pánom Wesselényim brannou rukou prítomní boli a že sa toto s vedomím a vôľou pána Ladislava Révayho stalo?

6. Vie-li aj to svedok, že keď sa potom pán Wesselényi so svojmi zbrojnošmi nemalého počtu domov navrátil, jeho vojaci chváliac sa hovorili, že museli pozor dávať na Fraňa Révayho, a že keďby do jich rúk prišiel, žeby s ním vedeli obchodiť? Vie-li svedok lebo nie počet zbrojnošov, v Strečne sobraných?

7. Vie-li svedok, že keď pán Wesselényi s pánom Michalom Nedeczkým a jeho peśími vojakmi a konníkmi proti Sv. Martinu ťahal, z týchto medzi Priekopu a Vrútky postavili-li táborovú stráž ku pozorovaniu?

8. Vie-li lebo nie aj to svedok, jako sa chválil pán Wesselényi, že pozor dá na pána Fraňa Révayho, a že keby ho dostal, tak inak by s ním a s jeho životom obchodil, a že i na budúcne nechce od tohoto svojho úmyslu odstúpiť, ale je hotový vždy a všade Fraňovi Révayovi škodiť, keby ho i jakákoľvek nehoda a pokuta nasledovala?

9. Vie-li svedok aj to, lebo nie, že pán Fraňo Wesselényi kedysi bol príčinou smrti Jána Horvátha a Pavla Bárdyho, že oba skrz neho osudne padli a že mimo týchto nad koľko jeho sluhami páchal ukrutenstvá a koľkých poranil?

10. Vie-li lebo nie svedok aj to, že keď pán Fraňo Wesselényi spolu i s horevypísanými zlomyselne prekazil svobodné chodenie pána Fraňa Révayho a iných pobožných ľudí, ten istý pán Fraňo Révay bol prinútený pre vyhnutie väčšieho zlého a pre zachovanie svojho života na neschodné ťažké cesty ísť a medzi nebezpečenstvom života sa domov do Turca navrátiť?

Dľa tohoto dva na Vrútkach meškajúci svedkovia boli do domu blahorodého pána Andreja Ruthkayho povolaní a tam dňa 14. februára sprisahaní a povypytovaní, kedy

Pavel Mindszenti, liptovský zeman, pod prísahou toto soznal: v tom čase blahor. pána Dávida Jesenského sluha, súc so svojím pánom do Krakova išiel, spolu i s veľkomožným pánom Fraňom Wesselényim, ktorý bol jim hlavným pánom, ponáhľajúc sa na pohrab nebohého Štefana Wesselényího. Po pohrabe s menovaným pánom Wesselényim vrátili sa do *Teplice*, kedy počal pán Fraňo Wesselényi prosiť a náhliť môjho urozeného pána Jána Horvátha, aby do jeho služby vstúpil a aby bol jeho sluhom. Načo Ján Horváth odpovedal: z Božej milosti i on má doma ešte kúsok chleba a slúžiť nechce. (Sibi adhuc Dei gratia frustum panis domum super esse et nolle servire.)

Jako z Poľskej do *Teplice* prišli, i svedok bol tam medzi sluhami a čeľaďou Wesselényiho a v jeden deň zpozoroval, že Wesselényi sluhu pána Mikuláša Permayho, Ďura Horvátha, poslal, aby poprosil Jána Horvátha, žeby prišiel k nemu a pri obede žeby bol prítomný v kaštieli. Keď Ján Horváth prišiel, zas ho prosil pán Wesselényi, aby u neho slúžil; Horváth ani teraz nechcejúc sa zjednať, keď bol koniec obeda a všetci vstali od stola, pán Wesselényi takto rieknul Jánovi Horváthovi: Keby si sa nebál o svoju kožu, chytil by si sa do potyku s Matejom Turkom, mojím koniarom! (Ktorého Turka potom vdova Széchy pre podlé zavraždenie Jána Horvátha v zámku Ľupči dala odpraviť. Vraždu tú ale onen Turek spáchal z vôle a na rozkaz pána Wesselényiho.)

Ján Horváth ale tymito slovami pána Wesselényiho rozzlobený odpovedal: Prečo by som to neurobil? urobím to vďačne. A hneď vyšiel z paloty, zhodil dolomán a vo dverach vychytil meč budzogáňnosičovi; vtedy mal i Wesselényi obnažený meč v rukách a stanúc si medzi súperov, zakričal k nim: začnite už! Ján Horváth hneď po prvom útoku zpozoroval, že k Turkovi ľahko pristúpiť a ho poraniť nemôže, ba že ani tohto hodbabnú vestu, ktorú mu bol dal Wesselényi, mečom porezať nie je vstave, i zkrútil svoj meč a poranil tohoto nekrytú čiastku hlavy ako aj ruku. Keď toto videl Fraňo Wesselényi, hneď zakričal Horváthovi: nesekaj ďalej! (noli secare amplius), lebo vidím, že si driečny vojak (nam video quod sis miles strenuus). A Ján Horváth meč ihneď k zemi sklonil, ba na zem odhodil, a pán Wesselényi ten istý meč zo zeme zdvihnul a na mrežu obloka hodil, kde sa zaryl. Vtedy do kaštiela prišiel Ján Záborský so svojmi bratmi Michalom a Ďurom priam v tom okamihu, keď pasovanie prestalo, a ako Ján Horváth, tak pán Wesselényi s Turkom dosiaľ stáli na mieste zápasu. Ján Záborský obrátil sa v tú stranu, kde títo dvaja poslední stáli s holými mečmi v ruke. Pán Wesselényi vidiac, že sa tento približuje, zkríknul: Čo chceš, Ján Záborský? Načo tento odpovedal: To chcem, veľkomožný pane, že jako tvoja veľkomožnosť tohoto Matejom zvaného Turka pred troma dňami predstaviť chcela, — aby som teraz oprobovál pasovanie, aby som toto teraz prijal, čo žiadam. Avšak na toto pán

Wesselényi zas odpovedal: Nevieš to ty, Ján Záborský, že si mojím sluhom a teraz s holým mečom sem tak prichádzaš, jako keby si chcel moje hrdlo odrezať? K čomu Záborský pridal: nemôžem za to, veľkomožný pane, ale na toho Turka, čo pri tvojej veľkomožnosti stojí, sa jedujem a odporúčam sa. Wesselényi toto slyšiac, vzal Turkovi meč a ho hneď proti Jánovi Záborskému obrátil. Pán Wesselényi mal vtedy dva meče v rukách, preto ale nevedel Záborského poraniť. Záborský ale pred Wesselényim ustúpil. Takto Wesselényi do hnevu prídúc, jeden meč dal Turkovi, reknúc: takto obracaj meč! a teraz máš čas (nunc enim habes tempus) sťať Jána Horvatha. Ján Horváth ale súc v nebezpečenstve života, lebo v rukach nemal žiadnej zbroje, utiahnul sa, ale pri bráne z akejsi príčiny spadnul na zem. Turek Matej toto vidiac, bil, ranil a dotiaľ sekal ho mečom, kým mu vôľa trvala (usque ad placitum suum secasset). Pod týmto časom Pavel Bárdy, syn Ďura Bárdyho, šľachtický mladík, prišiel ta a prosil pána Wesselényiho: žeby nedovolil, aby rozzurený Turek ukrutenstvá páchal na Jánovi Horváthovi, a aby ho zabil, lebo je už dosť preč! Ale pán Wesselényi na prosbu Pavla Bardyho takto odpovedal: Čo mne ty v týchto veciach máš rozkazovať? a na toto do hlavy toho istého Pavla Bárdyho menovaný pan Fraňo Wesselényi vlastnou rukou tak seknul mečom a ho tak smrtelne poranil, že rana bola jako dlaň široká. Takto poranených dal doniesť do svojho kaštieľa a povolal k nim ranhojiča, totižto Frana Borbélya. Fraňo Wesselényi, prídúc k nim, žiadal Horvatha za odpustenie. Ale Horváth ho od seba preč poslal a takto rieknul: Veľkomožný pane, ty si ma dal poraniť, dal posekať, ale žije môj brat, Ďuro Horváth, ktorý sa za mňa a za moju nevinnú smrť pomstí.

Pri tejto ukrutnej a bezbožnej bitke prítomní boli nasledujúci sluhovia: Jan Goroy, Martin Wecsey, Ján Balthazar, žiak z Teplice, Jan, Michal a Ďuro Záborský, Mikuláš Permay, Mikuláš Krasznay, posluha Andrej, Ladislav Péchy, Mikuláš Gonczy, Ďuro Gibellány, Ďuro Hortulanus a ešte niekoľko iných.

Tento istý svedok dľa svojej prísahy ešte toto udal: Zaroveň vinný je i ten skutok Frana Wesselényiho, že keď po hore spomenutom pohrabe Štefana Wesselényiho prišli z Krakova k istému kaštieľu, ku Kedovanu (Gidow), toho istého Štefana Wesselényiho, odkiaľ sa málo za tym do Uhar ponáhľali, a keď uz s množstvom čeľade a sluhov v ceste boli, počul svedok, že Mikuláš Zeghy, zeman, nevinne zabitý bol. A tam vyprávali, že neboheho Mikuláša Zeghy pan Fraňo Wesselényi zabil a že príčina jeho smrti je jedine on. A toto počul svedok od viac sluhov a zemanských mladikov, jako od sluhu Mikuláša Permayho, Ďura Horvátha, od posluhu pana Ďura Illovayho, Mikuláša, od vlastného koniara pána Frana Wesselényiho, pana Jana Swiathka.

Toto povedal tento svedok pred kraľovským a naším clovekom, hotovy súc uplnou vierou a hotovestou bars kedy znovu povedať, ze tychto ľudí nevinnej smrti jedinou príčinou bol pán Fraňo Wesselényi.

Ján, Ladislav a Daniel Danko, Matej, Ján a Ďuro Lamoš, Ďuro Miklian a Štefan Sekerka, všetci z Dolných Vrútok, pod prísahou súhlasne svedčia: počuli, že v Kihóci boli palatínovi vojaci s pánom Fraňom Wesselényim okolo dňa sv. Tomáša apoštola; veria, že aj pechota a Žilinci boli s nimi, ale príčinu jejich príchodu nevedia. Matej Lamoš k tomu pridal, že iste vie, že vojaci mali aj táborových strážcov pri priekopskom mlyne medzi Vrútkami a Priekopou. Ďuro Miklian pridal, že videl dvoch ozbrojených vojakov nad mlynom na streche, ale čo chceli, to nevie.

Starší Ján Danko, Andrej Korda, Martin Demjén a Petor Lamoš pod prísahou súhlasne svedčia, že peší pána Wesselényiho prišli do Vrútok. Mladší Ladislav Danko pridal, že aj jeho pokrevný, v Žiline bydliaci, Ján Marinský, bol medzi pešími, a keď sa ho pýtal, že prečo prišli? nechcel mu odpovedať, toľko ale riekol, že jim pán Wesselényi pod pokutou ztratenia hlavy rozkázal, jeho nasledovať a príčinu príchodu jejich do Turca nikomu nepovedia. Ďuro Lamoš ešte toľko povedal, že keď s Ladislavom Dankom zo Sv. Martina domov šli, videli táborových strážcov pri priekopskom mlyne, asi 8 ozbrojených ľudí, a o inom nič nevedia.

Zeman Ján Korda, Ďuro a Andrej Miklian, Ján Ondrusovicht, Michal Habka, urozený, Mikuláš Holia, veriaci pána Gabriela Jesenského, všetci z Dolných Vrútok, pod prísahou soznávajú: vedia, že pán Wesselényi so svojimi pešími a konníkmi sem prišiel, peší vo Vrútkach zostali, on ale s konníkmi do Sv. Martina šiel, ale nevedia prečo?

Pán Michal Ruthkay z Horných Vrútok pod prísahou soznal: počul od jakéhosi Straniav Hlávku, poddaného pána Fraňa Wesselényiho, že jich pán prisilil a jim rozkázal, aby s ním šli, a jich do Turca preto viedol, aby z oka nepopustili pána Fraňa Révayho.

Urozený Michal Sekerka, Matej Miklian, Ján Sebyk, zeman Adam Mathassowycz, Michal a Daniel Csécs, Ján a Martin Mathassowycz, Martin a Ďuro Kovács, poddaní pána Andreja Justha, soznali v tomto istom smysle: Lipovskí zemani a zeman Ďuro Lankovjecz, inač Lipovský, pod prísahou soznal, že vie, že Fraňo Révay sa schovával po nebezpečných a ťažkých vrchových cestách a sa neopovážil ísť na hradskú a keď sa dostal ku svedkovi na Lipovec, pán Révay protestoval, že musel pre pozorovanie Wesselényiho takéto mizerné cesty voliť, a potom dal svedok človeka Révayovi, aby tomuto po Klačany príhodnejšiu cestu ukázal.

Zeman Matej Petrušovič pod prísahou udal, že vie, že Fraňo Révay v noci cez nebezpečné cesty prešiel a prišiel do Turca, obávajúc sa, že ho nepriatelia najdú. A. Fraňa Révaya vojaci prišli ku svedkovi, prosiac ho, aby Fraňa Révaya ešte v tú noc cez vody na Cimbu odviedli, a ponevač svedok bol si už ľahnul a na prievoz cez vodu neskoro prišiel, Révay išiel proti Klačanom. Zeman Matej Chládek to isté soznal.

V udanom roku a dni v Štiavničke boli nasledujúci svedkovia vypočutí: zeman Pavel Mindszenti, Pavel Červena zo Záboria, inač Záborský, iné nevie len to, že keď bol v službe veľkomožného pána

Frana Wesselényiho, zeman Ján Horváth a Matej Turek jeden druhého vyvolali na potyk v teplickom kaštieli v trenčianskej stolici. Potom v spomenutom potyku Turek prevládal Jána Horvátha, ktorý meč odhodil a od Turka sa chcel útekom osvobodiť; to vidiac pán Wesselényi, zakričal na Turka, aby ho hnal: „Nequam victor sequere eum!“ riekol Turek, ale ho na rozkaz pánov predsa prenasledoval a dohoniac ho, dotiaľ ho sekal, kým mu vôľa trvala.

Blahorodý pán Vavrinec Zathurecky pod prísahou hovorí, že iné nevie, len keď šiel do Turca, v dedine Strečne prišiel medzi vojakov pana Wesselényiho, s ktorými boli palatínovi vojaci. Menovaní vojaci pristavili svedka a po vzájomnom pozdravení dozvedovali sa od neho, že kde je Fraňo Révay a kde ho zanechal? Svedok jim odpovedal, že nebol s ním a necestovali spolu, dúfajúc, že Révay poteraz už prešiel cez vrch. Vojaci ale povedali, že Révay ešte cez vrch neprešiel a že ho poteraz ani nevideli. Potom vojaci so svedkom po jednej ceste idúc, prišli ku mýtnemu domu, kde svedok aj Michala Horvátha, sluhu Ladislava Révaya, videl, a on po latinsky povedal: hic pergat!

Zeman Mikuláš Košut pod prísahou hovoril: Keď bol v Bytči a potom od Frana Révaya sa vrátiac do Strečna prišiel, videl svedok na konci dediny vojaka, na koni sediaceho, v rúchu plamenovej barvy (amictum habentem flavi coloris); ten istý vojak, keď k nemu svedok blíže prišiel, do domu vnišiel, keď ale svedok prišiel na prostred dediny, zas tam našiel toho človeka, ale nevedel, koho je on sluhom. Svedka zastavil, koňa mu chytil a tohto z neho ztrhnul. K tomu prišli viacerí zo sluhov palatína, a, medzi sebou rozprávajúc, koňa dali mu nazpät. Potom išiel svedok do mýtneho domu a tam videl Štefana Horvátha, sluhu pána Wesselényiho, ktorý ho k pánovi volal, ale svedok nemal času baviť sa. Potom, keď zo Strečna vyšiel, videl žilinských zbrojnošov.

V ten istý deň bolo vypočúvanie svedkov i v Zábori, kde zeman Ján Zaborský osobne najdený a citovaný súc, na žiaden spôsob nechcel prisahať ani svedčiť (quia esset servitor suae Majestatis). Konečne na deviatu otázku takto soznal: Vie a svojmi očami videl, jako zeman Ján Horváth a Matej Pribík v súboji jeden s druhým bojovali, a keď najprv Horváth poranil Mateja Pribíka a potom odhodiac meč takto riekol: nechcem potýkať sa s nemožným človekom (nolo cum inepto homine certare) a išiel ďalej. Ale neviem z jakej príčiny Ján Horváth spadol, ktorého pan Wesselényi vidiac, povedal Pribíkovi: „Teraz máš čas!“ (jam tempus habes), tento sa ale sobral a počal sekať do Horvátha, v ktorých ranách, jako vravia (uti praetenditur) tento aj zomrel. Medzi tým to Pavel Bárdy, paže Frana Wesselényiho (puer honorarius), schytiac meč, ktorý Ján Horváth odhodil, šiel za pánom, ktorý udrel holým mečom v ruke jeho sa nachádzajúcim, Pavla Bárdyho a smrteľne ho poranil, následkom čoho tento ochorejúc, nezadlho zomrel.

V tom istom roku dňa 9. júna blahorodý pán Dávid Jesenský pod prísahou soznal poprvé: že keď už poraneného, nemocne ležiaceho Jána Horvátha navštívil a sa ho pýtal, čo mu chybí? Hor-

váth takto odpovedal: „O mi frater iam vides qualiter sum, dominus magnificus enim per Thurcam curavit me secare!“ Po druhé: svedok videl aj Zeghyho v Poľsku v ranách ležať; po tretie: svedok zpytoval sa aj Bárdyho, čo mu je, a tento odpovedal: „Dominus me secasset vulnerassetque!“ Bárdy nezadlho potom aj zomrel.

Ďuro Táborita (21-ročný?) pod prísahou udáva, že mladý Bárdy zomrel následkom poranenia, ktoré utrpel od Wesselényiho.

Urodzený pán Mikuláš Zongor, teraz sluha pána Pavla Révaya, v mestečku Mošovcach pod prísahou udal: o veci Zeghyho nič nevie; o Jánovi Horváthovi vie, lebo bol prítomný, že s Pribíkom súboj viedol; aj vtedy bol prítomný, keď Wesselényi Bárdyho mečom porúbal.

O ktorom vypočutí svedkov skrz kráľovského a našeho človeka, prinútení viacnásobným rozkazom palatína, vydávame tento potvrdený a zapečatený list i pravde lichotiac. Datum Sabbatho proximo ante festum Sancti Andreae apostoli, anno domini Millesimo, sexcentesimo, trigesimo quarto.

Ktorá relacia menovanými kráľovskými ľuďmi a naším človekom vyhotovená, nezadlho potom prijdúc k nám Ján Dibai, zeman, v osobe a mene veľkomožného pána Fraňa Révay, hlavného župana atď. v podobe slávnostnej contradictie v sobotu pred tým istým dňom ondrejským sa vyslovil, že Fraňo Stupický, obyvateľ trenčianskej stolice, kráľovský človek, o vyšetrovaní ešte nedokončenom na akysi palatínov rozkaz pánu Fraňovi Wesselényimu referoval o prisahaní, ktorej relacii jako nezákonnej a neobyčajnej protimluví.

Zdá sa ale, že relaciu turčiansky konvent obom stránkam vystavil, lebo ju chcel Révay na snem priam otvorený priniesť, ale medzi článkami snemu z r. 1634—35 o tejto veci nie je ani stopy.

Soznať musím, že som túto listinu na prvý pohľad za vymysleninu držal — hovorí W. Deák — a ani som si jej nepovšimnul, kým som po mesiacoch opäť niekoľko listín nenašiel, ktoré poskytujú svetla na jednu čiastku príbehov, v prisahaní udaných, druhú čiastku ale doplňujú, potvrdzujú.

Prvá listina je list Fraňa Wesselényiho, už jako palatína, písaný Fraňovi Révayovi, z r. 1658, ktorý v preklade takto znie:

„Spectabilis ac Magnifice Domine frater observantissime.

Tu je príhodný čas, čo odkladám, ale som mu nechcel veriť; teraz som už magnátmi informovaný, počína vo mne vieru plodiť. Na vedomie mi padlo, že tvoja milosť pre šesťsto zlatých jakejsi požičky, od mojej tetky, jej milosti pani Vizkeletičky, v jej nemoci v čas minulej rákóczovskej vojny sub tali quali exquisito colore, že vezmúc obligatoria na tri, štyri razy tak veľké peniaze a i na viac, bárs aj tie peniaze, ktoré tvoja milosť jej požičala, tvojej milosti navrátila; nevedomo predsa jako mysliac, tou praktikou od jej milosti extrahované obligacie poteraz v rukách majúc, na viac jej inštancií jich neprinavrátili. O tomto by som tvojej milosti mnoho mohol písať, ale teraz chcem svoj list dokončiť, tvoju milosť serio requirujem a dľa svojej palatínskej auktority napomínam, nech dajú tie obligatoria nazpät pani Vizkeletičke, lebo potom, jak

jich tvoja milosť nenavráti, my pravdu ztenčujúci a falos prenasledujúci krajinskí sudcovia by sme vašej milosti takú posteľ ustlali, do ktorej jak si ľahnú, hádam nemôžu tak vkročiť do rakve, jako by to sami žiadali, preto aby tomuto vyhnúť mohli, tieto moje promonitoria som jim chcel predniesť, prosiac a napomínajúc iteratione tvoju milosť, aby tie listy bez všetkého ďalšieho odkladu navrátili, lebo jak nie, istý môžu byť, jako hore píšem, s celou našou mocou na tom budeme, aby sme jich do ustlatej postele uložili etc. Datum in Ujvár die 5. Julii 1658. Comes Franciscus Wesselényi."

Tento list sa nevzťahuje na horejšie prisahanie, ale ukazuje na Wesselényiho násilnickú povahu, že takýmto znižujúcim spôsobom ešte i palatín pomstou a nenávisťou vedený mohol písať staršiemu velmožovi.

Druhá listina je o mnoho vzácnejšia. Je to latinsky písané osvedčenie Ďura Bárdyho, zemana, ktoré r. 1628 udal pred palatínom Mikulášom Eszterházym, ktorého obsah (v preklade) je tento:

„Bárs Pavel Bárdy, zeman, môj syn, pre privlastnenie si mravov a iných dobrých obyčajov a česti už prv do služby velkomožného pána Frana Wesselényiho z Hadadu vstúpil a v jeho dvore sa dľa svojich vloh vynasnažoval — predsa sa stalo, že tam prípadne stal sa obeťou neočakávanej smrti. Pre toto som chcel menovaného pána Wesselényiho zapravotiť; ale potom premysliac a v svojom rozume považiac príbehy ľudských vecí — a to, že zkumanie sŕdc, slezín je nie vecou ľudí — konečne pre mnohé etiace príčiny a povahy — a preto, že nechcem ztratiť zásluhy svojich služieb jeho staremu otcovi, jeho otcovi a samému pánu Wesselényimu konaných — dal som sa na to priviesť, že sa zriekam všetkej svojej požiadavky, ktorú som pre smrť lebo zavraždenie menovaného svojho syna prítomne lebo budúcne pozdvihnul alebo budúcne pozdvihnuť mal a tu za prestatú uznávam, zničujem a na tomto mieste na všeobecnú známosť za neplatnú vyhlasujem" atď.

Ohľadom tohoto W. Deákove poznámky sú: Frano Révay a Mikuláš Eszterházy, palatín, boly pravotnými stránkami pre pokrevnosť Thurzovskú, lebo matka Frana Révayova bola Katarína Thurzo, Eszterházy ale bol si pojal za manželku vdovu po poslednom mužskom potomkovi oravskej Thurzovskej linaje, Imrichu Thurzovi. Z tohto teda vysvitá možnosť a pravdepodobnosť nepriateľstva.

Že palatín Wesselényiho, ohnivého mladého rytiera, jako švagra rád mal, i na toto je viac dôkazov; ale čoho mohla byť príčina nenávisti medzi Wesselényim a od neho o mnoho starším Franom Révayom, na toto žiadneho dôkazu nenašiel. Že velmoži v tom čase vždy mali vojakov peších i na koni, ktorí boli na stráži okolo jejich zámkov a na jich susedných statkoch, každý uzná za prirodzené, bárs aj prisahanie zdá sa mieru klásť na výzkumanie postavenia táborného strážcu.

R. 1633, keď stal sa otázny attentát proti Révayovi, Wesselényi bol len 28-ročný; čo chcel spraviť s Révayom, na toto ani

váth takto odpovedal: „O mi frater iam vides qualiter sum, dominus magnificus enim per Thurcam curavit me secare!“ Po druhé: svedok videl aj Zeghyho v Poľsku v ranách ležať; po tretie: svedok zpytoval sa aj Bárdyho, čo mu je, a tento odpovedal: „Dominus me secasset vulnerassetque!“ Bárdy nezadlho potom aj zomrel.

Ďuro Táborita (21-ročný?) pod prísahou udáva, že mladý Bárdy zomrel následkom poranenia, ktoré utrpel od Wesselényiho.

Urodzený pán Mikuláš Zongor, teraz sluha pána Pavla Révaya, v mestečku Mošovcach pod prísahou udal: o veci Zeghyho nič nevie; o Jánovi Horváthovi vie, lebo bol prítomný, že s Pribíkom súboj viedol; aj vtedy bol prítomný, keď Wesselényi Bárdyho mečom porúbal.

O ktorom vypočutí svedkov skrz kráľovského a našeho človeka, prinútení viacnásobným rozkazom palatína, vydávame tento potvrdený a zapečatený list i pravde lichotiac. Datum Sabbatho proximo ante festum Sancti Andreae apostoli, anno domini Millesimo, sexcentesimo, trigesimo quarto.

Ktorá relacia menovanými kráľovskými ľuďmi a naším človekom vyhotovená, nezadlho potom prijdúc k nám Ján Dibai, zeman, v osobe a mene veľkomožného pána Fraňa Révay, hlavného župana atď. v podobe slávnostnej contradictie v sobotu pred tym istým dňom ondrejským sa vyslovil, že Fraňo Stupický, obyvateľ trenčianskej stolice, kráľovský človek, o vyšetrovaní ešte nedokončenom na akýsi palatínov rozkaz pánu Fraňovi Wesselényimu referoval o prisahaní, ktorej relacii jako nezákonnej a neobyčajnej protimluví.

Zdá sa ale, že relaciu turčiansky konvent obom stránkam vystavil, lebo ju chcel Révay na snem priam otvorený priniesť, ale medzi článkami snemu z r. 1634—35 o tejto veci nie je ani stopy.

Soznať musím, že som túto listinu na prvý pohľad za vymyslenínu držal — hovorí W. Deák — a ani som si jej nepovšimnul, kým som po mesiacoch opäť niekoľko listín nenašiel, ktoré poskytujú svetla na jednu čiastku príbehov, v prisahaní udaných, druhú čiastku ale doplňujú, potvrdzujú.

Prvá listina je list Fraňa Wesselényiho, už jako palatína, písaný Fraňovi Révayovi, z r. 1658, ktorý v preklade takto znie:

„Spectabilis ac Magnifice Domine frater observantissime.

Tu je príhodný čas, čo odkladám, ale som mu nechcel veriť; teraz som už magnátmi informovaný, počína vo mne vieru plodiť. Na vedomie mi padlo, že tvoja milosť pre šesťsto zlatých jakejsi požičky, od mojej tetky, jej milosti pani Vizkeletičky, v jej nemoci v čas minulej rákóczovskej vojny sub tali quali exquisito colore, že vezmúc obligatoria na tri, štyri razy tak veľké peniaze a i na viac, bárs aj tie peniaze, ktoré tvoja milosť jej požičala, tvojej milosti navrátila; nevedomo predsa jako mysliac, tou praktikou od jej milosti extrahované obligacie poteraz v rukách majúc, na viac jej inštancií jich neprinavrátili. O tomto by som tvojej milosti mnoho mohol písať, ale teraz chcem svoj list dokončiť, tvoju milosť serio requirujem a dľa svojej palatínskej auktority napomínam, nech dajú tie obligatoria nazpät pani Vizkeletičke, lebo potom, jak

jich tvoja milosť nenavráti, my pravdu ztenčujúci a falos prenasledujúci krajinskí sudcovia by sme vašej milosti takú posteľ ustlali, do ktorej jak si ľahnú, hádam nemôžu tak vkročiť do rakve, jako by to sami žiadali, preto aby tomuto vyhnúť mohli, tieto moje promonitoria som jim chcel predniesť, prosiac a napomínajúc iteratiore tvoju milosť, aby tie listy bez všetkého ďalsieho odkladu navrátili, lebo jak nie, isty môžu byť, jako hore píšem, s celou našou mocou na tom budeme, aby sme jich do ustlatej postele uložili etc. Datum in Újvár die 5. Julii 1658. Comes Franciscus Wesselényi."

Tento list sa nevzťahuje na horejsie prisahanie, ale ukazuje na Wesselényiho násilnickú povahu, že takymto znižujúcim spôsobom ešte i palatín pomstou a nenávisťou vedeny mohol písat starsiemu veľmožovi.

Druhá listina je o mnoho vzácnejšia. Je to latinsky písané osvedčenie Ďura Bárdyho, zemana, ktoré r. 1628 udal pred palatínom Mikulásom Eszterházym, ktorého obsah (v preklade) je tento:

„Bárs Pavel Bárdy, zeman, môj syn, pre privlastnenie si mravov a inych dobrych obyčajov a česti už prv do služby veľkomožného pána Frana Wesselényiho z Hadadu vstúpil a v jeho dvore sa dľa svojich vloh vynasnažoval predsa sa stalo, že tam pripadne stal sa obeťou neočakávanej smrti. Pre toto som chcel menovaneho pána Wesselényiho zapravotit; ale potom premysliac a v svojom rozume povážiac príbehy ľudskych vecí a to, že zkumanie srdc, slezín je nie vecou ľudí konečne pre mnohe ctiace príčiny a povahy a preto, že nechcem ztratit zásluhy svojich služieb jeho staremu otcovi, jeho otcovi a samému pánu Wesselényimu konanych dal som sa na to priviest, že sa zriekam všetkej svojej požiadavky, ktorú som pre smrt lebo zavraždenie menovaneho svojho syna prítomne lebo budúcne pozdvihnul alebo budúcne pozdvihnut mal a tu za prestatu uznávam, zničujem a na tomto mieste na všeobecnú známost za neplatnú vyhlasujem" atď.

Ohľadom tohoto W. Deákove poznámky sú: Frano Révay a Mikulás Eszterházy, palatín, boly pravotnymi stránkami pre pokrevnosť Thurzovskú, lebo matka Frana Révayova bola Katarína Thurzo, Eszterházy ale bol si pojal za manželku vdovu po poslednom mužskom potomkovi oravskej Thurzovskej línaje, Imrichu Thurzovi. Z tohto teda vysvitá možnost a pravdepodobnost nepriateľstva.

Že palatín Wesselényiho, ohnivého mladého rytiera, jako svagra rád mal, i na toto je viac dôkazov; ale čoho mohla byť príčina nenávisti medzi Wesselényim a od neho o mnoho starsím Franom Révayom, na toto žiadneho dôkazu nenašiel. Že veľmoži v tom čase vždy mali vojakov pesích i na koni, ktorí boli na stráži okolo jejich zámkov a na jich susednych statkoch, každy uzná za prirodzene, bárs aj prisahanie zda sa mieru klást na vyzkumanie postavenia táborného strážcu.

R. 1633, keď stal sa otázny attentát proti Révayovi, Wesselényi bol len 28-ročny; čo chcel spravit s Révayom, na toto ani

hore uvedené prísahy nehádžu dosť jasného svetla. Asnáď ho chcel zdržať od nejakého pravotného termínu. — —

Po smrti Fraňa Wesselényiho zaujalo Tepličku tökölyovské vojsko, a v smysle karlovického mieru z r. 1699 obdržal ju gróf Ján Löwenburg. R. 1732 pripadla tohto dcére Alojzii Löwenburg-Geisruh, po jejž smrti jej manžel gróf Anton Geisruh zamenil ju r. 1736 dňa 10. augusta za iné statky svojej testinej, gr. Alžbety Löwenburg.

O Strečne prednesené deje z r. 1746 a 1750 vzťahujú sa i na Tepličku.

R. 1776 zadlženého grófa Jozefa Windischgrätza genuánski veritelia: markýz Andrej Cambiazzo, markýz Jakub Serra a veľkomožný Pompesus Rocca proti svojmu dlžníkovi viedli prvú exekúciu, ktorej protivila sa dlžníkova manželka, grófka Jozefina Eszterházy.

R. 1780 bola kráľovskou tabulou zpod pokuty protivenia sa osvobodená.

R. 1781 horemenovaní veritelia viedli proti svojmu dlžníkovi druhú exekúciu, ktorej protivil sa teraz samotný dlžník.

R. 1782 tí istí genuánski veritelia viedli tretiu exekúciu proti grófovi Jozefovi Windischgrätzovi; jim bolo sudcovským spôsobom odovzdané teplické panstvo v hodnote 143.823 zl. 40 kr. v strieborných peniazoch.

R. 1782 v smysle rozsudku septemvirálnou tabulou vyneseného boli Genuánčania prinútení manželke kridátora, grófke Jozefine Eszterházy, celý teplický kaštieľ s 50 urbárskymi sedeniami, pod názvom doživotného jej vena, ponechať; čím ona skutočne vládla až do svojej smrti. († v Tepličke 29. júna 1795.)

R. 1811 barón Fraňo Brentano-Cimaroli sudcovsky exequoval genuánskeho cessionára, markýza Karola Spinola de Roccoforte, a tak stal sa pánom Tepličky. — Od genuánskej republiky teplický kaštieľ kúpil gróf Solignac a od tohoto barón Šimon Sina za 80.000 zlatých.

R. 1814 dňa 13. júla rytieri Šimon a Ďuro Sina kúpili Tepličku od baróna Brentano-Cimaroli za 313.000 zlatých, až ju neskôr sám na prvom mieste menovaný vzal do svojho majetku.

Následkom smrti baróna Šimona Siny Teplička cestou dedictva pripadla jeho dcére, vydanej kňažne Iphigenii de Castris, ktorou ona po dnes vládne.

Javišťom wesselényiovského sprisahania, ktorého hlavy boly: Fraňo Nádasdy, Peter Zrinyi, Krištof Frangepán a Eraznius Tottenberg, bola kaplna, sv. krížu zasvätená, v onej čiastke kaštiela, ktorú kedysi Fraňo Wesselényi obýval. Do tejto kaplny sprisahanci pred trestný súd vláčili tých, v ktorých vernosť pochybovali, a podozrivých, akonáhle jich za vinných uznali, ihneď odpravili. Že toto sprisahanie tu vyvrelo, mimo tohoto dokazuje i Wesselényim dňa 17. apríla 1664 v Tepličke písaný list, ktorý z listovej knihy palatína Wesselényiho uverejnil Ludvik Hanthó v „Századok-u," roč. 1869. (Julius Pauler v svojom diele: „Wesselényi összeesküve" zvanom chybne udáva, že táto Teplica leží vo Spiši.)

Kaštieľ obyvajú teraz úradníci panstva. V hlavnej svetlici prvého poschodia nachodia sa pekné obrazy mocnárov. Spomenutá kaplna má dva oltáre: na pobočnom je tento nápis: „Posuerunt eum in monumento.“ (Pravdepodobne na pamiatku spomenutého spisahania postaveny oltár.) V kaštieľovej väži visí jeden zvon. Byvalá fabrika je teraz hospodárskym staviskom a pálenicou.

Ku teplickému panstvu, ktorym kedysi i grófovia Illésházyovci vládli, kým ho jích posledny potomok pod podmienkou platenia ročitého vitalitiuma na stránku svoju a svojej manželke s bánovskym a dubnickym panstvom barónovi Sinovi neprepustil, a ktory ho aj počiatkom r. 1830 po smrti grófa Illésházyho do úplného majetku prevzal, patria:

1. *Staré Bystrice*, obec od tade tekúceho, Bystricou zvaného potoka pomenovaná. Táto obec prv povstala, jako jej susedná dedina podobného mena, a k rozoznaniu časom *starou* nazvaná bola. *Bystrica*, pravdepodobne potok, spomína sa už r. 1417 ako hranica Krásna.

Poneváč v listine, roku 1417 Hinkom, nitrianskym biskupom, v Bytči Sabbatho proximi post festum Ascensionis Domini, na stránku istého Henricusa, tehdajšieho kolárovického richtára, vydanej, spomenutú „*vetera villa*“ len za Staré Bystrice držať môžeme, musíme sledovať na starobylosť tejto obce.[1] Z jej starodávnych richtárov (index) známe Petra z r. 1417.[2]

Fara povstala tu r. 1667; matriky má od r. 1687; jej patróni boli a sú tí, ktorych dolu pri Tepličke uvádzam; jej filiálky sú: Klubina a Radvostka; počíta 4226 katol. duší; jej dreveny kostol zasväteny je sv. Michalovi archanjelovi.

Farári: Štefan Chinorány, Štefan Dubniczay, Andrej Tomašovič, Ján Szilvay, Ján Apathy, Jozef Barankovič, Martin Pribránsky, Anton Zigismundi, Jozef Korsinsky, Ján Čajko, Ján Majersky, Ján Holáč. V tejto fare sriadenú kapellaniu kedysi opatrili žilinskí františkánski páteri, a sice r. 1775 Mansvet Gartner, r. 1778 Michal Tvrdosinsky.

Panstvo má tu pekny kaštiel.

2. *Nové Bystrice*. Tunajšia fara povstala r. 1789 účinkovaním uh. kráľ. námestnej rady, a aj matriky vedie odtedy; jej patronom je náboženská základina; filiálku nemá; počíta 2982 katol. duší; jej kostol zasväteny je sv. Jánovi Krstiteľovi.

Farári: Ladislav Spaal, Štefan Marčis, Ján Ujhazy, Anton Ďattel, Andrej Krutek, Jan Špeldon, Lukáš Tormasy, prísediaci oravského súdu, a Jozef Kemka.

3. *Klubina*. Meno tejto obce počiatočne znelo najskor *Kubina*, to jest zem rodiny Kubovej (Jakubovej). R. 1417 spomína sa potok Klubina jako hranica Krásna.

4. *Radvostka*. Tu ctili najskor pohanského boha Slavianov, Radhosta, a tak terajšie meno obce držím za prekrutenie jej počiatočného mena (Radhostka).

[1] „Slov. Letopis,“ roč. VI., sos. 2., str. 141, č. 39.
[2] Tiež tam.

5. *Riečnica.* Celý priestor tejto obce pretekajú samé riečky, odkiaľ pochádza meno obce.

Tunajšia fara povstala r. 1788 účinkovaním uh. kráľ. námestnej rady; odtedy vedie aj matriky; jej patrónom je náboženská základina; jej filiálky sú: Havrelka, lutišské, terchovské a hernotižinské vrchové chalupy; počíta 1691 katol. duší; jej kostol zasvätený je narodeniu bl. P. Marie.

Farári: Stanislav Lányi, Andrej Bazilides, Ján Otrokóczy, Kornel Stephánik, Fraňo Tóth, Ján Šuba, Adam Medzihorský, Jozef Novák, Daniel Konček, Martin Žucha, prísediaci oravského súdu, Jozef Kemka, Jozef Fraštacký a Horváth.

6. *Oškerda.* Táto obec musela povstať následkom od dane svobodného usadenia sa v lese, ktorá obdržala meno od svojho usadlujúceho pána, lebo r. 1439 kráľ Albert, odejmúc Strečno Barbore, manželke kráľa Žigmunda, daroval ho svojej manželke Alžbete, ku ktorému vtedy aj obec Oškerda prináležala a spomína sa pod menom *Oškerdiná Lehota*. R. 1438 prichádza jednoducho pod názvom *Oškrda* a a aj chybne písané *Oskenda* jako majetok Ďura Hathnai a Gašpara a Ďura Pan-a.

7. *Teplička.* Tunajšia fara je veľmi stará, lebo povstala okolo roku 1300; za jej prvého farára povazuje sa Matej Losoni.

Koncom 16. storočia tunajšia cirkev účinkovaním Mikuláša Dersfiho stala sa evanjelickou, ktorej kazateľia boli: r. 1595 Martin Lackovič, potom Ján Panitonsoris a Ján Kalinka, ale prísne prenasledovanie Štefana Wesselényiho, ktory pastora Jána Panitonsorisa vyhnal a kostol r. 1617 katol. farárovi odovzdal, urobilo koniec tejto cirkvi. Zpiatočné odovzdanie kostola evanjelíkom bolo na sneme r. 1619 dekretované, ale r. 1624 chceli radnej katol. farára jako evangelického uviesť do tunajsej cirkve.

Keď prišla sem dcéra Gabriela Bakosa, Zayčka, stal sa tu Andrej Zaskalicky duchovným evanjelickej cirkve.

Z tunajších katolíckych farárov známe nasledujúcich:

R. 1660—1666 Mateja Kováčy, 1669 Štefana Kostka, 1675 Ďuro Bártány, 1687 Ján Rybársky, 1691 Matej Gallas, 1699 Mikulás Bartovič, 1703 Gašpar Kostka, 1712 Ján Letavsky, 1734 Adam Szászy, 1741 Ján Lukáčy, 1746 Gottfried Kožušnik, 1786 Mikuláš Stanček, 1815 Alexander Zamaróczy, 1823 Dr. Andrej Kosper (Kosperch), prísediaci trenč. stolič. súdu, 1841 Ján Szeghény, 1864 Jozef Šimonik.

Mikuláš Dersfi tunajsiemu duchovnému daroval obec Dolny Vadičov. Dľa kanon. visitácie z r. 1674 mal tunajsí farár 3 gruntovych poddanych a 12 želiarov, ktorí všetku prácu konali. Pečať fary nosí obraz sv. patróna kostola a kolopis: „Sigill. Ecclae opidi Teplicza 1795.“

Farské matriky jestvuju len od r. 1668; patronmi fary boli: Stanislav Dersfi zo Žerdahelyu, továrnik kráľa Žigmunda, ktory r. 1421 dostal Strečno; tohoto syn Ján; tohoto syn od manželky Anny Kostka zo Sedlic, Štefan; tohoto synovia od manželky Barbory Podmanickej, Mikuláš a Štefan; od r. 1601 len Mikuláš; to-

hoto zať Štefan Wesselényi (ženeny s Katarinou Dersfi); tohoto syn Fraňo Wesselényi (najprv oženeny so Žofiou Bosňák, potom s Mariou Széchy); tohoto syn Ladislav (oženeny so Zuzannou Bakoss, neskoršou manželkou Andreja Zay), ktory tu r. 1672 dňa 25. aug. založil spitál, pod anathemou zanechajúc svojim potomkom, aby v ňom vydrziavali 7 chudobných; do života ho uviedla gr. Alojzia Gaisruh r. Löwenburg r. 1743; Ján Jakub a Friedrich Löwenburg; od prvej manželky Jána Jakuba, grófky Alžbety Windischgrätzovej, synovia, Ferdinand a Anton, od druhej manželky Anny Reginy Czobor dcéry Alojzie manzel, gróf Anton Gaisruh, tak aj od manželky Friedricha, Anny Reginy Puchberg dcéry Anny Margity manzel, Friedrich Windischgrätz; Jozef Windischgrätz; syn od tohoto manželky, Jozefiny Eszterházy, Fraňo; grófovia Illésházyovci; barón Šimon Šina z Hodosu a Kizdie; kňažna Iphigenia de Castris r. bar. Šina. — Filiálky fary sú: Mois, Zástranie a Rosinka; počíta 1483 katol. duší.

Kostol je zasväteny sv. Martinovi biskupovi; je obohnany múrom a opatreny vážou a troma kaplnami, zasväteny mi lauretánskej bl. P. Marii, sv. Františku Xav. a sv. Mikulášovi biskupovi a vyznavačovi. Vo váži je 5 zvonov:

a) najväčší z nich daroval Fraňo Wesselényi, palatín, s manželkou Mariou Széchy r. 1664 a lial ho r. 1663 Šimon Koernich, jako to svedčia jeho nápisy. Kolopis znie: „Fudit per me Simon Koernich Anno Domini 1663." Bočny nápis znie: „Honori Divi Martini Pannonis. Pannoniae prorex Franciscus Wesseleni et dilectissima conjux sua Maria Szecsy dicabant Anno 1664." Váži 11 centov a r. 1767 posvätil ho Ján Gusztinyi, nitransky biskup.

b) Od tohoto menší, ktorého kraje sú strbavé, váži 5 centov; jeho kolopis nemožno prečítať; je starší od tamtoho a hovoria o ňom, že doňho kuruci rúbali; posväteny je sv. Donátovi.

c) Tretieho kolopis znie: „Hec campana refusa est Anno Domini 1714." Váži poldruha centa. Posväteny je sv. Jozefovi. Tento a predosly posvätil r. 1749 Imrich Eszterházy, nitransky biskup.

d) Štvrty ma navrchu tento kolopis: „Refudit Samuel Palisch Cremnicii Anno 1814." Dolny jeho kolopis znie: „Ad majorem Dei gloriam refundi curavit Nic. Sztanesek V. A. Diac. Varnens. et parochus Teplicensis." Váži 75 funtov.

e) Piaty má hore tento kolopis: „Fudit Jo: ge: Knobloch Neosolii 1788"; dolu: „Honori B. V. Mariae dicata sub A. R. D. Nic: Sztanesek Par: Teplitz." Váži 27 funtov. Tento a predosly r. 1791 posvätil Fraňo Fuchs, nitransky biskup.

R. 1589 Mikuláš Dersti a jeho manželka Barbora Prenyi znovu postavili kostol, patrične zväčšili. Toto dosvedčujú na sklepení kňažišťa v kruhu nad odznakom Derstiho a Prenyiho viditeľné písmeny: N. D. B. P. a pod nimi letopočet 1589.

Na stene za organom na chore kostola visí Permayho vdovou rod. Zuzannou Klobusickou, r. 1650 dňa 27. mája jej manželovi Mikulášovi Permay vyhotoveny, Jezisa na krizi, ku ktorému sa z jednej strany kľačiaca žena, kľačiace dievča a nemluvniatko v plienkach.

z druhej strany ale traja kľačiaci mužovia a dve dievčatá modlia, predstavujúci sľubny drevený obraz, alebo radšej náhrobník, jako to svedčí jeho horný nápis: „Memor. fata. Pignum veri amoris marialis Generosi quondam Dni Nicolai Permai de Perma et unice Dilectissimae sobolis hanc tessera et Epigraphen fieri curavit sibi accratis successoribus relicta et Generosa Dna Susanna Klobuczicki de eadem et Anno 1650. die 27 May Teplicae." Pod obrazom je tento nápis: „Impendens Jesu tumulo quo Lumina figis: vel sibi quem fixus figere gestit amor erige me turris coelis inscribe precantem, foeteo iam terrae foetet et illa mihi." Nižej zas tento: „Epitaphium. Quid queris mi lector ubi sat fata dedere. — Non est quod cupiat quem Deus axe beat. — Condenre defuncto Gratu vis forte sepulchrum. — Sepulchrum fecit moribus ipse suis. — Vrchnú čiastku tohoto obrazu krášlia dva odznaky; zaiste rodiny Permayovcov a Klobušickovcov; spomenuté podoby na obraze pravdepodobne predstavujú Zuzannu Klobučickú, vdovu Mikuláša Permayho, jej troch synov, tri dcéry a ešte vo vankúši zakrútené jej nemluvniatko?

Tohoto kostola lauretanská kaplna chová dcéry Tomáša Bosňáka z Magyarbélu, kráľ. stolnika a hlav. kapitáňa zámku Fiľakova, prvej to manželky Fraňa Wesselényiho, palatína, v Šuranoch narodenej Žofie Bosňák, ku podivu neporušenú mrtvolu. O osudoch tejto panej boli sme sa zmienili hore vyššie.

Pod povstaním tökölyovským cisárski vodcovia odojmúc zámky viacerým odbojnym pánom, medzi tymito aj Strečno ztroskotali. — Keď gróf Ján Löwenburg r. 1689 zámok obnovoval, medzi zrúcaninami krypty našiel i neporušenú mrtvolu Žofie Bosňák. Neobyčajné toto videnie i tak bohabojného gróta natoľko preniklo, že od tehdajšieho nitranského biskupa, grófa Ladislava Erdődyho, dovolenie prosil, aby túto mrtvolu verejnej pocte mohol vyložiť; dovolenie dostal len r. 1728 a hneď v nasledujúcom roku ku teplickému kostolu dal vystaviť od Loretta pomenovanú kaplnu, do ktorej umiestnil mrtvolu nebohej Žofie. Nad hrobom vyvesená bola jej podobizeň. Obrazu nápis je nasledujúci: „Haec effigies Dnae Sophiae Bosnyak Cond. L. B. Francisci Wesselin Consortis quae in arce Sztrechen Ao. 1644. die 28. Apr. pie defuncta est. Arce vero diruta Corpus hoc in Criptam Ecclesiae delatum Ao: 1698. et quia incorruptum videtur. ex indultu Excellmi Dni Eppi Nitrie. per me Com. Joa. Jacobum a Löwenburg qua haereditarium, pro aedificatione Catholicae fidei, in conspectum hominum hic subtus positum est anno 1729." — Po 67. rokoch gróf Ján Illésházy dal telo svojej rodiny do bohato pozláteného rúcha obliecť a do novej drevenej rakve uložiť a túto v podobe oltára na vyvýšené miesto umiestnil, kde je i teraz k videniu. Nápis znie: „In signum perpetui amicabilis amoris, fieri curavit Excellmus Supr. comes Comitatum Trenchiniensis et Liptoviensis Joannes Illésházy 1797." Spevu spevov nasledujúce slová sú vyborne nad tonto hrobkou upotrebené: „Nigra sum, sed formosa."

Teplicky kostol má utešené rucho ku omšam, ktoré Žofia Bosňák vlastnoručne vyšívala a kostolu darovala. Onen chodník, po ktorom Žofia do kostola chodievala, volal sa až do poslednej komasácie chodníkom Žofininým. Obyvateľstvo tunajšieho okolia chová velikú pietu oproti tomuto menu, tak že najväčšia čiastka dievčat krstí sa menom tym. Popularnosť tohoto mena žiadala, že r. 1788 vystavený strečňanský kostol zasvätili ku cti sv. Žofie. - - —

Gbelany. Náš ľud istú pri potokoch rastúcu zelinu *kobylinou* menuje, a veru sa Gbelany už r. 1362 jako obec v listine Štefana Bubeka, grófa vo Vyšehrade, v tom roku tertia die festi B. M. Virginis et Martiris danej pod menom *Koblen* spomínajú. V tej istej listine, v ktorej vypočitujú sa hranice Varína, prichodí aj potôčik pod menom *Koblen-Patak*. Z tohoto možno zatvárať, že v gbelianskom chotáre tekúci potôčik od onej *kobylinou* zvanej zeliny, potom ale obec od tohoto potoka pomenované boly. *Gbelany* teda je nie iné jako zkráteného pemenovania *Kobyliny*, *Koblen-u* prekrútenina, *Cheblen* ale len následkom chybného odpisu povstať mohol. R. 1503 a 1504 v listine, v kostolánskom archíve chovanej prichádzajú pod menom *Cheblen*, bárs sa už roku 1475 *Gbelany* menujú.

Dľa Jacovského Gbelany od *gbeliarov* (hotoviteľov nádob) sa pomenovali, lebo že sa tu dobrá tehla páli; ja ale zostávam pri svojej horejšej mienke.

Tunajší rozsiahly kaštiel úhľadnej stavby stojí na konci dediny pri ceste medzi Varínom a Nededzou, na pravom brehu Váhu, na mieste stredovekého zámku. Toto na poschodie vysoké stavisko opatrené je na prostredku vážicou a zôkol-vôkol obkľučujú ho zahrady. Je v ňom kaplna bl. P. Marii zasvätená.

Ku gbelianskemu panstvu prináležia:

1. *Horná* a *Dolná Tižina.* Tieto do nedávna jednu obec tvoriace dediny svoje meno mohli len od bohyne *Ciza* rečenej obsiahnuť, ktorá bola na tomto mieste ctená. Tak sa stala *Cizina* a ľud varínskeho okolia, kde i tieto obce ležia, spravil z nej — lebo odchylne od mluvy žilinskeho vidieku ľúbi miesto *c* hlásky *t* vyslovovať — *Tižinu.*

V Dolnej Tižine povstala fara r. 1788 účinkovaním uh. kráľ. námestnej rady; odtedy vedie aj matriky; jej patronom je náboženská základina: filiálky má: obec Strážu a horu Belská; počíta 1142 katolíckych duší; jej kostol s jednou vážou zasvätený je sv. Michalovi archanjelovi.

Farári: Nicefor Dudeky, Ján Stanček, Hilarion Kuhajda, Ján Litassy, Ján Domanyi, Alojz Spaček, Andrej Bednár.

Terchová. Obec táto je oná, ktorá v trenčianskej stolici jako dedina od starých čias týždňové trhy vydržiava, a tak ju *trhovou dedinou*, zkratka *Trhovou* pomenovali. *Terchová* je teda prekrútenina *Trhovej*.

Pamätihodným je onen kopec, ktorý von z Terchovej leží; je dutinovej podoby a dvoma násypovými vencami pokrytý. Vrchovec tohoto osihoteného, nezarasteného a za pasienku užívaného kopca

váth takto odpovedal: „O mi frater iam vides qualiter sum, dominus magnificus enim per Thurcam curavit me secare!" Po druhé: svedok videl aj Zeghyho v Poľsku v ranách ležať; po tretie: svedok zpytoval sa aj Bárdyho, čo mu je, a tento odpovedal: „Dominus me secasset vulnerassetque!" Bárdy nezadlho potom aj zomrel. Ďuro Táborita (21-ročný?) pod prísahou udáva, že mladý Bárdy zomrel následkom poranenia, ktoré utrpel od Wesselényiho.

Urodzený pán Mikuláš Zongor, teraz sluha pána Pavla Révaya, v mestečku Mošovcach pod prísahou udal: o veci Zeghyho nič nevie; o Jánovi Horváthovi vie, lebo bol prítomný, že s Pribíkom súboj viedol; aj vtedy bol prítomný, keď Wesselényi Bárdyho mečom porúbal.

O ktorom vypočutí svedkov skrz kráľovského a našeho človeka, prinútení viacnásobným rozkazom palatína, vydávame tento potvrdený a zapečatený list i pravde lichotiac. Datum Sabbatho proximo ante festum Sancti Andreae apostoli, anno domini Millesimo, sexcentesimo, trigesimo quarto.

Ktorá relacia menovanými kráľovskými ľuďmi a naším človekom vyhotovená, nezadlho potom prijdúc k nám Ján Dibai, zeman, v osobe a mene veľkomožného pána Fraňa Révay, hlavného župana atď. v podobe slávnostnej contradictie v sobotu pred tým istým dňom ondrejským sa vyslovil, že Fraňo Stupický, obyvateľ trenčianskej stolice, kráľovský človek, o vyšetrovaní ešte nedokončenom na akýsi palatínov rozkaz pánu Fraňovi Wesselényimu referoval o prisahaní, ktorej relacii jako nezákonnej a neobyčajnej protimluví.

Zdá sa ale, že relaciu turčiansky konvent obom stránkam vystavil, lebo ju chcel Révay na snem priam otvorený priniesť, ale medzi článkami snemu z r. 1634—35 o tejto veci nie je ani stopy.

Soznať musím, že som túto listinu na prvý pohlad za vymysleninu držal — hovorí W. Deák — a ani som si jej nepovšimnul, kým som po mesiacoch opäť niekoľko listín nenašiel, ktoré poskytujú svetla na jednu čiastku príbehov, v prisahaní udaných, druhú čiastku ale doplňujú, potvrdzujú.

Prvá listina je list Fraňa Wesselényiho, už jako palatína, písaný Fraňovi Révayovi, z r. 1658, ktorý v preklade takto znie:

„Spectabilis ac Magnifice Domine frater observantissime.

Tu je príhodný čas, čo odkladám, ale som mu nechcel veriť; teraz som už magnátmi informovaný, počína vo mne vieru plodiť. Na vedomie mi padlo, že tvoja milosť pre šesťsto zlatých jakejsi pôžičky, od mojej tetky, jej milosti pani Vizkeletičky, v jej nemoci v čas minulej rákóczovskej vojny sub tali quali exquisito colore, že vezmúc obligatoria na tri, štyri razy tak veľké peniaze a i na viac, bárs aj tie peniaze, ktoré tvoja milosť jej požičala, tvojej milosti navrátila; nevedomo predsa jako mysliac, ton praktikou od jej milosti extrahované obligacie poteraz v rukách majúc, na viac jej inštancií jich neprinavrátili. O tomto by som tvojej milosti mnoho mohol písať, ale teraz chcem svoj list dokončiť, tvoju milosť serio requirujem a dľa svojej palatínskej auktority napomínam, nech dajú tie obligatoria nazpät pani Vizkeletičke, lebo potom, jak

jich tvoja milosť nenavráti, my pravdu ztenčujúci a faloš prenasledujúci krajinskí sudcovia by sme vašej milosti takú posteľ ustlali, do ktorej jak si ľahnú, hádam nemôžu tak vkročiť do rakve, jako by to sami žiadali, preto aby tomuto vyhnúť mohli, tieto moje promonitoria som jim chcel predniesť, prosiac a napomínajúc iteratiore tvoju milosť, aby tie listy bez všetkého ďalšieho odkladu navrátili, lebo jak nie, istý môžu byť, jako hore píšem, s celou našou mocou na tom budeme, aby sme jich do ustlatej postele uložili etc. Datum in Újvár die 5. Julii 1658. Comes Franciscus Wesselényi."

Tento list sa nevzťahuje na horejšie prisahanie, ale ukazuje na Wesselényiho násilnickú povahu, že takýmto znižujúcim spôsobom ešte i palatín pomstou a nenávisťou vedený mohol písať staršiemu veľmožovi.

Druhá listina je o mnoho vzácnejšia. Je to latinsky písané osvedčenie Ďura Bárdyho, zemana, ktoré r. 1628 udal pred palatínom Mikulášom Eszterházym, ktorého obsah (v preklade) je tento:

„Bárs Pavel Bárdy, zeman, môj syn, pre privlastnenie si mravov a iných dobrých obyčajov a česti už prv do služby veľkomožného pána Frana Wesselényiho z Hadadu vstúpil a v jeho dvore sa dla svojich vloh vynasnažoval ... predsa sa stalo, že tam prípadne stal sa obeťou neočakávanej smrti. Pre toto som chcel menovaného pána Wesselényiho zapravotiť; ale potom premysliac a v svojom rozume pováziac priebehy ludských vecí ... a to, že zkúmanie srdc, slezín je nie vecou ludí ... konečne pre mnohé etiace príčiny a povahy ... a preto, že nechcem ztratiť zásluhy svojich služieb jeho staremu otcovi, jeho otcovi a samemu pánu Wesselényimu konaných ... dal som sa na to priviesť, že sa zriekam všetkej svojej požiadavky, ktorú som pre smrť lebo zavraždenie menovaného svojho syna prítomne lebo budúcne pozdvihnul alebo budúcne pozdvihnuť mal a tú za prestatú uznávam, zničujem a na tomto mieste na všeobecnú známosť za neplatnú vyhlasujem" atď.

Ohľadom tohoto W. Deákove poznámky sú: Frano Révay a Mikuláš Eszterházy, palatín, boly právotnými stránkami pre pokrevnosť Thurzovskú, lebo matka Frana Révayova bola Katarína Thurzo. Eszterházy ale bol si pojal za manželku vdovu po poslednom mužskom potomkovi oravskej Thurzovskej línaje, Imrichu Thurzovi. Z tohto teda vysvitá možnosť a pravdepodobnosť nepriateľstva.

Že palatín Wesselényiho, ohnivého mladého rytiera, jako svegra rád mal, i na toto je viac dôkazov; ale čoho mohla byť príčina nenávisti medzi Wesselényim a od neho o mnoho starším Franom Révayom, na toto žiadneho dôkazu nenašiel. Že veľmoži v tom čase vždy mali vojakov peších i na koni, ktorí boli na stráži okolo jejich zámkov a na jich susedných statkoch, každý uzná za prirodzené, bárs aj prisahanie zdá sa mieru kľást na vyzkúmanie postavenia táborného strážcu.

R. 1633, keď stal sa otázny attentát proti Révayovi, Wesselényi bol len 28-ročný; čo chcel spraviť s Révayom, na toto ani

hore uvedené prísahy nehádžu dosť jasného svetla. Asnáď ho chcel zdržať od nejakého pravotného termínu. — —

Po smrti Fraňa Wesselényiho zaujalo Tepličku tökölyovské vojsko, a v smysle karlovického mieru z r. 1699 obdržal ju gróf Ján Löwenburg. R. 1732 pripadla tohto dcére Alojzii Löwenburg-Geisruh, po jejž smrti jej manžel gróf Anton Geisruh zamenil ju r. 1736 dňa 10. augusta za iné statky svojej testinej, gr. Alžbety Löwenburg.

O Strečne prednesené deje z r. 1746 a 1750 vzťahujú sa i na Tepličku.

R. 1776 zadlženého grófa Jozefa Windischgrätza genuánski veritelia: markýz Andrej Cambiazzo, markýz Jakub Serra a veľkomožný Pompesus Rocca proti svojmu dlžníkovi viedli prvú exekúciu, ktorej protivila sa dlžníkova manželka, grófka Jozefina Eszterházy.

R. 1780 bola kráľovskou tabulou zpod pokuty protivenia sa osvobodená.

R. 1781 horemenovaní veritelia viedli proti svojmu dlžníkovi druhú exekúciu, ktorej protivil sa teraz samotny dlžník.

R. 1782 tí istí genuánski veritelia viedli tretiu exekúciu proti grófovi Jozefovi Windischgrätzovi; jim bolo sudcovskym spôsobom odovzdané teplické panstvo v hodnote 143.823 zl. 40 kr. v strieborných peniazoch.

R. 1782 v smysle rozsudku septemvirálnou tabulou vyneseného boli Genuánčania prinútení manželke kridátora, grófke Jozefine Eszterházy, cely teplicky kaštiel s 50 urbárskymi sedeniami, pod názvom doživotného jej vena, ponechať: čím ona skutočne vládla až do svojej smrti. († v Tepličke 29. j.ína 1795.)

R. 1811 barón Fraňo Brentano-Cimaroli sudcovsky exequoval genuánskeho cessionára, markýza Karola Spinola de Roccoforte, a tak stal sa pánom Tepličky. — Od genuánskej republiky teplický kaštiel kúpil gróf Solignac a od tohoto barón Šimon Sina za 80.000 zlatých.

R. 1814 dňa 13. júla rytieri Šimon a Ďuro Sina kúpili Tepličku od baróna Brentano-Cimaroli za 313.000 zlatych, až ju neskôr sám na prvom mieste menovany vzal do svojho majetku.

Následkom smrti baróna Šimona Siny Teplička cestou dedictva pripadla jeho dcére, vydanej kňažne Iphigenii de Castris, ktorou ona po dnes vládne.

Javišťom wesselényiovského sprisahania, ktorého hlavy boly: Fraňo Nádasdy, Peter Žrinyi, Krištof Frangepán a Erazmus Tottenberg, bola kaplna, sv. krížu zasvätená, v onej čiastke kaštiela, ktorú kedysi Fraňo Wesselényi obyval. Do tejto kaplny sprisahanci pred trestný súd vláčili tých, v ktorých vernosť pochybovali, a podozrivých, akonáhle jich za vinnych uznali, ihneď odpravili. Že toto sprisahanie tu vyvrelo, mimo tohoto dokazuje i Wesselényim dňa 17. apríla 1664 v Tepličke písany list, ktory z listovej knihy palatína Wesselényiho uverejnil Ludvik Hanthó v „Századok-u," roč. 1869. (Julius Pauler v svojom diele: „Wesselényi összeesküve" zvanom chybne udáva, že táto Teplica leží vo Spiši.)

Kaštieľ obývajú teraz úradníci panstva. V hlavnej svetlici prvého poschodia nachodia sa pekné obrazy mocnárov. Spomenutá kaplna má dva oltáre; na poboćnom je tento nápis: „Posuerunt eum in monumento.“ (Pravdepodobne na pamiatku spomenutého sprisahania postavený oltár.) V kaštieľovej väži visí jeden zvon. Bývalá fabrika je teraz hospodárskym staviskom a páleńicou.

Ku teplickému panstvu, ktorým kedysi i grófovia Illésházyovci vládli, kým ho jich posledný potomok pod podmienkou platenia ročitého vitalitiuma na stránku svoju a svojej manželke s bánovským a dubnickým panstvom barónovi Sinovi neprepustil, a ktorý ho aj počiatkom r. 1830 po smrti grófa Illésházyho do úplného majetku prevzal, patria:

1. *Staré Bystrice*, obec od tade tekúceho, Bystricou zvaného potoka pomenovaná. Táto obec prv povstala, jako jej susedná dedina podobného mena, a k rozoznaniu časom *starou* nazvaná bola. *Bystrica*, pravdepodobne potok, spomína sa už r. 1417 ako hranica Krásna.

Ponevác v listine, roku 1417 Hinkom, nitrianskym biskupom, v Bytči Sabbatho proximi post festum Ascensionis Domini, na stránku istého Henricusa, tehdajšieho kolárovického richtára, vydanej, spomenutú „*vetera villa*“ len za Staré Bystrice držať môžeme, musíme sledovať na starobylosť tejto obce.[1] Z jej starodávnych richtárov (iudex) známe Petra z r. 1417.[2]

Fara povstala tu r. 1667; matriky má od r. 1687; jej patróni boli a sú tí, ktorých dolu pri Tepličke uvádzam; jej filiálky sú: Klubina a Radvostka; počíta 4226 katol. duší; jej drevený kostol zasvätený je sv. Michalovi archanjelovi.

Farári: Štefan Chinorány, Štefan Dubniczay, Andrej Tomasovič, Ján Szilvay, Ján Apathy, Jozef Baranković, Martin Pribránsky, Anton Zigismundi, Jozef Korsinsky, Ján Čajko, Ján Majersky, Ján Holáč. V tejto fare sriadenú kapellaniu kedysi opatrili žilinskí františkánski páteri, a síce r. 1775 Mansvet Gartner, r. 1778 Michal Tvrdošinsky.

Panstvo má tu pekný kaštiel.

2. *Nové Bystrice*. Tunajšia fara povstala r. 1789 účinkovaním uh. kráľ. námestnej rady, a aj matriky vedie odtedy; jej patronom je náboženská základina; filialku nemá; počíta 2982 katol. duší; jej kostol zasvätený je sv. Jánovi Krstiteľovi.

Farári: Ladislav Spaal, Štefan Marčis, Ján Uhlazy, Anton Ďattel, Andrej Krutek, Ján Špeldon, Lukáš Tornasy, prísediaci oravského súdu, a Jozef Kemka.

3. *Klubina*. Meno tejto obce počiatočne znelo najskôr *Kubina*, to jest zem rodiny Kubovej (Jakubovej). R. 1417 spomína sa potok Klubina jako hranica Krásna.

4. *Radvostka*. Tu ctili najskôr pohanského boha Slavianov, Radhosta, a tak terajšie meno obce držím za prekrútenie jej počiatočného mena (Radhostka).

[1] „Slov. Letopis,“ roč. VI., seš. 2., str. 141., č. 89.
[2] Tiež tam.

5. *Riečnica.* Celý priestor tejto obce pretekajú samé riečky, odkiaľ pochádza meno obce.

Tunajšia fara povstala r. 1788 účinkovaním uh. kráľ. námestnej rady; odtedy vedie aj matriky; jej patrónom je náboženská základina; jej filiálky sú: Havrelka, lutišské, terchovské a hernotižinské vrchové chalupy; počíta 1691 katol. duší; jej kostol zasvätený je narodeniu bl. P. Marie.

Farári: Stanislav Lányi, Andrej Bazilides, Ján Otrokóczy, Kornel Stephánik, Fraňo Tóth, Ján Šuba, Adam Medzihorský, Jozef Novák, Daniel Konček, Martin Žucha, prísediaci oravského súdu, Jozef Kemka, Jozef Fraštacký a Horváth.

6. *Oškerda.* Táto obec musela povstať následkom od dane svobodného usadenia sa v lese, ktorá obdržala meno od svojho usadlujúceho pána, lebo r. 1439 kráľ Albert, odejmúc Strečno Barbore, manželke kráľa Žigmunda, daroval ho svojej manželke Alžbete, ku ktorému vtedy aj obec Oškerda prináležala a spomína sa pod menom *Oškerdinä Lehota.* R. 1438 prichádza jednoducho pod názvom *Oškrda* a a aj chybne písané *Oskenda* jako majetok Ďura Hathnai a Gašpara a Ďura Pan-a.

7. *Teplička.* Tunajšia fara je veľmi stará, lebo povstala okolo roku 1300; za jej prvého farára považuje sa Matej Losoni.

Koncom 16. storočia tunajšia cirkev účinkovaním Mikuláša Dersfiho stala sa evanjelickou, ktorej kazatelia boli: r. 1595 Martin Lackovič, potom Ján Panitonsoris a Ján Kalinka, ale prísne prenasledovanie Štefana Wesselényiho, ktory pastora Jána Panitonsorisa vyhnal a kostol r. 1617 katol. farárovi odovzdal, urobilo koniec tejto cirkvi. Zpiatočné odovzdanie kostola evanjelíkom bolo na sneme r. 1619 dekretované, ale r. 1624 chceli radnej katol. farára jako evangelického uviesť do tunajšej cirkve.

Keď prišla sem dcéra Gabriela Bakosa, Zayčka, stal sa tu Andrej Zaskalicky duchovným evanjelickej cirkve.

Z tunajších katolíckych farárov známe nasledujúcich:

R. 1660—1666 Mateja Kováčy, 1669 Štefana Kostka, 1675 Ďuro Bártány, 1687 Ján Rybársky, 1691 Matej Gallas, 1699 Mikuláš Bartovič, 1703 Gašpar Kostka, 1712 Ján Letavsky, 1734 Adam Szászy, 1741 Ján Lukáčy, 1746 Gottfried Kožušnik, 1786 Mikuláš Stanček, 1815 Alexander Zamaróczy, 1823 Dr. Andrej Kosper (Kosperch), prísediaci trenč. stolič. súdu, 1841 Ján Szeghény, 1864 Jozef Šimonik.

Mikuláš Dersfi tunajšiemu duchovnému daroval obec Dolny Vadičov. Dľa kanon. visitácie z r. 1674 mal tunajší farár 3 gruntovych poddanych a 12 želiarov, ktorí všetku prácu konali. Pečať fary nosí obraz sv. patróna kostola a kolopis: „Sigill. Ecclae opidi Teplicza 1795.“

Farské matriky jestvujú len od r. 1668; patrónmi fary boli: Stanislav Dersfi zo Žerdahelyu, továrnik kráľa Žigmunda, ktory r. 1421 dostal Strečno; tohoto syn Ján; tohoto syn od manželky Anny Kostka zo Sedlic, Štefan; tohoto synovia od manželky Barbory Podmanickej, Mikulás a Štefan; od r. 1601 len Mikuláš; to-

hoto zať Štefan Wesselényi oženeny s Katarinou Dersfi; tohoto syn Fraňo Wesselenyi (najprv oženeny so Žofiou Bosňák, potom s Mariou Széchyi; tohoto syn Ladislav oženeny so Zuzannou Bakoss, neskorsou manželkou Andreja Zay, ktory tu r. 1672 dňa 25. aug. založil spitál, pod anathemou zanechajúc svojim potomkom, aby v ňom vydržiavali 7 chudobnych; do života ho uviedla gr. Alojzia Gaisruh r. Löwenburg r. 1743; Ján Jakub a Friedrich Löwenburg; od prvej manželky Jána Jakuba, grófky Alžbety Windischgrätzovej, synovia, Ferdinand a Anton, od druhej manželky Anny Reginy Czobor dcery Alojzie manzel, gróf Anton Gaisruh, tak aj od manželky Friedricha, Anny Reginy Puchberg dcéry Anny Margity manžel. Friedrich Windischgrätz; Jozef Windischgrätz; syn od tohoto manželky, Jozefiny Eszterházy, Fraňo; grofovia Illésházyovci; barón Šimon Šina z Hodosu a Kizdie; kňažna Iphigenia de Castris r. bar. Sina. Filiálky fary sú: Mois, Zástranie a Rosinka; počíta 1483 katol. duší.

Kostol je zasväteny sv. Martinovi biskupovi; je obohnany múrom a opatreny vážou a troma kaplnami, zasvätenymi lauretánskej bl. P. Marii, sv. Františku Xav. a sv. Mikulásovi biskupovi a vyznavačovi. Vo važi je 5 zvonov:

a) najväčší z nich daroval Fraňo Wesselényi, palatín, s manželkou Mariou Szechy r. 1664 a lial ho r. 1663 Šimon Koernich, jako to svedčia jeho nápisy. Kolopis znie: „Fudit per me Simon Koernich Anno Domini 1663.“ Bočny nápis znie: „Honori Divi Martini Pannonis. Pannoniae prorex Franciscus Wesseleni et dilectissima conjux sua Maria Szecsy dicabant Anno 1664.“ Váži 11 centov a r. 1767 posvätil ho Ján Gusztinyi, nitransky biskup.

b) Od tohoto menší, ktorého kraje sú strbavé, váži 5 centov; jeho kolopis nemožno prečítať; je starší od tamtoho a hovoria o ňom, že doňho kuruci rubali; posväteny je sv. Donátovi.

c) Tretieho kolopis znie: „Hec campana refusa est Anno Domini 1714.“ Važi poldruha centa. Posväteny je sv. Jozefovi. Tento a predošly posvätil r. 1749 Imrich Eszterházy, nitransky biskup.

d) Štvrty má navrchu tento kolopis: „Refudit Samuel Palisch Cremnicii Anno 1814.“ Dolny jeho kolopis znie: „Ad majorem Dei gloriam refundi curavit Nic. Sztanesek V. A. Diac. Varnens. et parochus Teplicensis.“ Važi 75 funtov.

e) Piaty má hore tento kolopis: „Fudit Jo: ge: Knobloch Neosolii 1788“; dolu: „Honori B. V. Mariae dicata sub A. R. D. Nic: Sztanesek Par: Teplitz.“ Važi 27 funtov. Tento a predošly r. 1791 posvätil Fraňo Fuchs, nitransky biskup.

R. 1589 Mikuláš Dersfi a jeho manželka Barbora Prenyi znovu postavili kostol, patrične zväčšili. Toto dosvedčuju na sklepení kňažišťa v kruhu nad odznakom Dersfiho a Prenyiho viditeľné písmeny: N. D. B. P. a pod nimi letopočet 1589.

Na stene za organom na chore kostola visí Permayho vdovou pod Zuzannou Klobusickou, r. 1650 dňa 27. mája jej manželovi Mikulásovi Permay vyhotoveny, Ježiša na kríži, ku ktorému sa z jednej strany kľačiaca žena, kľačiace dievča a nemluvniatko v plienkach.

z druhej strany ale traja kľačiaci mužovia a dve dievčatá modlia, predstavujúci slubny drevený obraz, alebo radšej náhrobník, jako to svedčí jeho horný nápis: „Memor. fata. Pignum veri amoris marialis Generosi quondam Dni Nicolai Permai de Perma et unice Dilectissimae sobolis hanc tessera et Epigraphen fieri curavit sibi accratis successoribus relicta et Generosa Dna Susanna Klobuczicki de eadem et Anno 1650. die 27 May Teplicae.“ Pod obrazom je tento nápis: „Impendens Jesu tumulo quo Lumina figis: vel sibi quem fixus figere gestit amor erige me turris coelis inscribe precantem, foeteo iam terrae foetet et illa mihi.“ Nižej zas tento: „Epitaphium. Quid queris mi lector ubi sat fata dedere. — Non est quod cupiat quem Deus axe beat. — Condenre defuncto Gratu vis forte sepulchrum. — Sepulchrum fecit moribus ipse suis. — Vrchnú čiastku tohoto obrazu krášlia dva odznaky; zaiste rodiny Permayovcov a Klobušickovcov; spomenuté podoby na obraze pravdepodobne predstavujú Zuzannu Klobučickú, vdovu Mikuláša Permayho, jej troch synov, tri dcéry a ešte vo vankúši zakrútené jej nemluvniatko?

Tohoto kostola lauretanská kaplna chová dcéry Tomáša Bosňáka z Magyarbélu, kráľ. stolnika a hlav. kapitáňa zámku Fiľakova, prvej to manželky Fraňa Wesselényiho, palatína, v Šuranoch narodenej Žofie Bosňák, ku podivu neporušenú mrtvolu. O osudoch tejto panej boli sme sa zmienili hore vyššie.

Pod povstaním tökölyovským cisárski vodcovia odojmúc zámky viacerým odbojnym pánom, medzi tymito aj Strečno ztroskotali. — Keď gróf Ján Löwenburg r. 1689 zámok obnovoval, medzi zrúcaninami krypty našiel i neporušenú mrtvolu Žofie Bosňák. Neobyčajné toto videnie i tak bohabojného gróta natoľko preniklo, že od tehdajšieho nitranského biskupa, grófa Ladislava Erdődyho, dovolenie prosil, aby túto mrtvolu verejnej pocte mohol vyložiť; dovolenie dostal len r. 1728 a hneď v nasledujúcom roku ku teplickému kostolu dal vystaviť od Loretta pomenovanú kaplnu, do ktorej umiestnil mrtvolu nebohej Žofie. Nad hrobom vyvesená bola jej podobizeň. Obrazu nápis je nasledujúci: „Haec effigies Dnae Sophiae Bosnyak Cond. L. B. Francisci Wesselin Consortis quae in arce Sztrechen Ao. 1644. die 28. Apr. pie defuncta est. Arce vero diruta Corpus hoc in Criptam Ecclesiae delatum Ao: 1698. et quia incorruptum videtur, ex indultu Excellmi Dni Eppi Nitrie. per me Com. Joa. Jacobum a Löwenburg qua haereditarium, pro aedificatione Catholicae fidei, in conspectum hominum hic subtus positum est anno 1729.“ -- Po 67. rokoch gróf Ján Illésházy dal telo svojej rodiny do bohato pozláteného rúcha obliecť a do novej drevenej rakve uložiť a túto v podobe oltára na vyvyšené miesto umiestnil, kde je i teraz k videniu. Nápis znie: „In signum perpetui amicabilis amoris, fieri curavit Excellmus Supr. comes Comitatum Trenchiniensis et Liptoviensis Joannes Illésházy 1797.“ Spevu spevov nasledujúce slová sú vyborne nad touto hrobkou upotrebené: „Nigra sum, sed formosa.“

Teplicky kostol má utešené rucho ku omšam, ktoré Žofia Bosňák vlastnoručne vyšívala a kostolu darovala. Onen chodník, po ktorom Žofia do kostola chodievala, volal sa až do poslednej komasácie chodníkom Žofininým. Obyvateľstvo tunajšieho okolia chová velikú pietu oproti tomuto menu, tak že najväčšia čiastka dievčat krstí sa menom tym. Populárnosť tohoto mena žiadala, že r. 1788 vystavený strečiansky kostol zasvätili ku cti sv. Žofie. — —

Gbelany. Náš ľud istú pri potokoch rastúcu zelinu *kobylinou* menuje, a veru sa Gbelany uz r. 1362 jako obec v listine Štefana Bubeka, grófa vo Vyšehrade, v tom roku tertia die festi B. M. Virginis et Martiris danej pod menom *Koblen* spomínajú V tej istej listine, v ktorej vypočitujú sa hranice Varína, prichodí aj potôčik pod menom *Koblen-Patak.* Z tohoto možno zatvárať, že v gbelianskom chotáre tekúci potôčik od onej *kobylinou* zvanej zeliny, potom ale obec od tohoto potoka pomenované boly. *Gbelany* teda je nie ine jako zkráteného pomenovania *Kobyliny, Koblen-u* prekrútenina. *Cebelen* ale len následkom chybného odpisu povstať mohol. R. 1503 a 1504 v listine, v kostolánskom archíve chovanej prichádzajú pod menom *Cebelen,* bárs sa už roku 1475 *Gbelany* menujú.

Dla Jacovského Gbelany od *gbeliarov* (hotoviteľov nádob) sa pomenovali, lebo že sa tu dobrá tehla páli; ja ale zostávam pri svojej horejšej mienke.

Tunajší rozsiahly kaštiel úhľadnej stavby stojí na konci dediny pri ceste medzi Varínom a Nededzou, na pravom brehu Váhu, na mieste stredovekého zámku. Toto na poschodie vysoké stavisko opatrené je na prostredku vážicou a zôkol-vôkol obkľučujú ho zahrady. Je v ňom kaplna bl. P. Marii zasvätená.

Ku gbelianskemu panstvu prináležia:

1. *Horná* a *Dolná Tižina.* Tieto do nedávna jednu obec tvoriace dediny svoje meno mohli len od bohyne *Ciza* rečenej obsiahnuť, ktorá bola na tomto mieste ctená. Tak sa stala *Cizina* a ľud varínskeho okolia, kde i tieto obce ležia, spravil z nej — lebo odchylne od mluvy žilinského vidieku ľúbi miesto *c* hlásky *t* vyslovovať — *Tižinu.*

V Dolnej Tižine povstala fara r. 1788 účinkovaním uh. kráľ. námestnej rady; odtedy vedie aj matriky; jej patrónom je náboženská základina; filiálky má: obec Strážu a horu Belská; počíta 1142 katolických duši; jej kostol s jednou vážou zasvätený je sv. Michalovi archanjelovi.

Farári: Nicefor Dudeky, Ján Stanček, Hilarion Kuhajda, Ján Litassy, Ján Domanyi, Alojz Spaček, Andrej Bednár.

Terchová. Obec táto je ona, ktorá v trenčianskej stolici jako dedina od starých čias týždnove trhy vydržiava, a tak ju *trhovou dedinou,* zkrátka *Trhovou* pomenovali. *Terchová* je teda prekrútenina *Trhovej.*

Pamätihodným je onen kopec, ktorý von z Terchovej leží; je dutinovej podoby a dvoma nasypovými valcami pokrytý. Vrchoiec tohoto osihoteného, nezarasteného a za pasienku užívaného kopca

kryje prvý ústredný násyp, ktorý je na 3 stopy vysoký a v ňom je oproti západu na 6 stôp vysoký zemový kopec, pod ktorým na 3 siahy hlbšie je druhý násyp, ktorý je už ale pre válajúcu sa z neho zem nie veľmi dobre k poznaniu; do tohto vedie cesta. Kopec tento nutno považovať za germánske posilnenie a je tak zvaný viacnásobný Ringwall.

Fara tu povstala dľa dioec. schematismu r. 1731 dľa listiny pod C) ku elaborátu Jozefa Klucha, nitranského biskupa, stranivá vypovedania večnej jakosti metretácie, ku Jeho Jasnosti královskej predostretého, pripojenej ale len r. 1732, ktorú i s kostolom gróf Ján Jakub Löwenburg založiac, medzi inym fárárov provent starých, obyčajne vysluhujúcich metret ustanovil a spísať dal, jako sa to v kanonickej visitácii r. 1767 prevedenej udáva. Od r. 1731 má aj matriky; jej patrónom je gbelianske panstvo; jej filiálky sú: hórni obyvatelia Belej, Gbelian a Tižiny; počíta 4128 katolíckych duší; jej jednou vážou opatrený, sv. Martinovi biskupovi zasvätený a múrom obohnaný kostol je r. 1752 vystavený.

Farári: Štefan Mihálfi, Štefan Bátora, Štefan Lauro, Ďuro Velicsányi, ten istý Štefan Lauro, Ján Pinka, Pavel Nadlický, Anton Sokolovský, Ján Martinkovič, Ďuro Dobeša, Fraňo Nejedlý, Ján Szlatiny, Ďuro Treskoň, Ján Reck, prísediaci oravského súdu, Štefan Farský a Pelzmann.

3. Kúsok *Riečnice*.

4. *Lutiša*. Táto obec povstala zľudnatením hôr, a tak *ľudišťom* pomenovaná bola, z čoho neskór povstalo terajšie prekrútené meno. Mienku moju podporuje i tá okolnosť, že túto obec tamejší ľud nie *Lutiša* ale *Lutiše* nazýva.

O povstaní, patrónovi a čase vedenia matrík tunajšej fary platí to, čo som pri dejoch Dolnej Tižiny udal; jej filiálky sú hórni obyvatelia Hornej Tižiny; počíta 1214 katolíckych duší; jej drevený kostol je zasvätený sv. Štefanovi, uh. kráľovi.

Farári: Secundus Šimkovič, Ján Ujházy, Florent Okrucky, Ján Speldan, Andrej Krútek, Jozef Filperger, Michal Černý, Ján Kacina, Konstantin Jánoss.

5. Jedna čiastka *Strečna*.

6. *Dolný Vadičov*. Za korrektné meno tejto obce držím to, jako ju ľud, zvláštne ale jej obyvatelia, ešte i dnes nazývajú, totižto *Vajčov*, ktoré časom na *Vadičov* prekrútené bolo. Vadičov najskór Václav (Venceslav, Wenzel) Pongrác zaľudnatiac, a meno Václav krátko *Vác*, *Vajk* a *Vajc* upotrebené bývalo, osada *majetkom Vajc-a*, t. j. Václava, Vencela, zkrátka *Vajcov*-om pomenovaný.

Za času kráľovny Marie sa ešte len vadičovský les spomína, ktorý nachodil sa v žilinskej stolici a ktorý Maria Nedeckovcom darovala; túto donatiu aj kráľ Žigmund r. 1384 na deň sv. Brictiusa potvrdil, z čoho nasleduje, že táto obec neskór povstala.

7. *Gbelany*. Mimo opísaného jestvujú tu ešte dva prízemné kastiele, ktoré tiež obkľučujú rozsiahle zahrady. Na konci dediny

smerom k Varínu vyvyšuje sa jednoduché, avšak vkusné mausoleum grófov Zichyovcov, ktoré slúži aj za kaplnu. — Dokiaľ Nyárovci obývali Gbelany, drzali si tu zo žilinských františkánskych pátrov jednoho kaplána.

Niekoľko slov o lužických Srboch.

Podáva *J. K.*

Slováci a Lužičania mali a majú v mnohom ohľade rovný osud. Bereme-li totiž zástoj v borbe o vzdelanosť ľudstva za základ roztriedenia, prichádzame ohľadom na slavianske národy, ačpráve v širšom smysle slova všetky národmi budúcnosti slujú, asi k nasledujúcimu výsledku. Sú národy, ktorych úhlavné dejstvovanie na poli spomenutom v minulosť padá; sem počitoval by som Čechov a Poliakov. Nechcem tym rieť, zeby snáď národy spomenuté zaniknúť maly a mohly; smysel jích pridelenia má záležať v tom, že Česi a Poliaci toľko, koľko za vzdelanosť a svobodu ľudstva vykonali v minulosti duchom a mečom, vykonať nebudú môcť v budúcnosti, čo sa ohľadom na jích počet a zemepisné postavenie ľahko dá odôvodniť. Národ prítomnosti, ktory ale aj budúcnosť najväčšiu má, je pre príčiny, ktoré rozberať zbytočno, národ rusky. Národy ale, ktoré — vždy len zo stanoviska spomenutého vec uvažujúc — teraz žiť začínajú: Srbi, Horvati, k nim pripojac i Slovincov, Bulhari, by boly národy budúcnosti.

Podotknuto už, že pri rozdelení tomto, krem povahy a dejín národov, zvlášte jích zemepisná poloha na váhu padá. Rusko má pol Europy a ohromnú časť Azie preniknúť umom a nádechom vyššieho určenia ľudského; národy posledne spomenuté majú zem, pôvodne svoju, dosiaľ ale pod cudzou, polmesiacovou a zpola divokou vládou trpiacu, zpät vydobyť kresťanstvu, svobode a osvete. Obe, i južné i severné krajiny majú i morá, ktoré jim vyhľad v ďaleké kraje otvárajú, a ze toto Česi a Poliaci nemajú, sú *v medze svoje*, pre nich skoro úzke, odkázaní, v oči minulosti, kde často stáli na čele, alebo aspoň v rade bojovníkov, za *celého ľudstva* poklady duševné, už spomenuté.

Z toho, čo dosiaľ povedano, uz v istej miere vysvitá, v čom záležala a záleži tá rovnosť osudu Slovákov a Lužičanov. Pre oboch objektivna kritika dejepisná márne hľadá miesta v roztriedení spomenutom. Že vôbec jestvujú, jestvovali, toho svedkom je nie historia, ale reč. Od časov Sama a Veľkej Moravy mlčia dejiny o Slovákoch, a jestli i z historických prác Pičovych a Sasinkovych toľko vyjde na javo, ze po Matuša Trenčanského vždy boly este isté stopy „Slovenska," čo protivníci tája, iste je, že tože Slovensko bolo, jako čiastka Uhorska, zcela odvislé, pozdejsie ale natoľko

sjednotené s Uhorskom, že osudy a činy Slovákov, o ktorých Hunfalvy (Hundsdorfer) myslí, že len pozdejšie prišli do Uhorska, sa zcela ztratia v dejinách Uhorska; jako i najnovšie pokusy o zmenenie tohoto stavu málo výsledku maly. —

Z diela predo mnou ležiaceho: „Historija serbskeho naroda, spisaštaj Wilhelm Bogusłavsky a Michal Hórnik. Budišin. 1884," vysvitá podobné o Lužičanoch. Časy jích neodvislosti kladú spomenutí spisovatelia od r. 531 do 929. Odtedy bojovali rozličným šťastím proti nápadom na jích svobodu, proti Nemcom, Čechom a Poliakom; od XI. do XIV. stoletia boli pod cudzím panovníctvom, od r. 1319 do 1635 boli v sväzku s Čechmi; v XVII., XVIII. a XIX. století stoja (konečne) pod nemeckou vládou, rozdvojeni v saské a pruské provincie.

A jako minulosť, tak i prítomnosť oboch národov, ktorá spolu i na budúcnosť poukazuje, skoro ten istý podáva obraz. Cieľom nasledujúcich riadkov je načrtnúť obraz tento. Nutno ale spomenúť, že kto tu štúdiu ethnograficko-historickú čaká, ten sa mýli. V tomto ohľade spomenuté diele poukazuje už na celú literatúru, spomínajúc medzi iným i Šafárikove „Starožitnosti," a ja ani zkúseností, ani schopností nemám práce podobné doplňovať. Riadky nasledujúce, chcejúc obraz prítomnosti Lužičanov podať, obmedzia sa na krátke vypísanie jích najnovších literárnych a politických činov — najviac k vôli porovnaniu a poučeniu pre Slovákov.

I.

Lužickí Srbi, jichžto počeť všetko spolu asi 260.000 duší obnáša, delia sa dľa zemepisnej povahy domova svojho v dolných a horných Lužičanov. Tento rozdiel má i zemepisny význam; tamtí patria zcela pod pruskú, títo zväčša pod saskú vládu; ešte i tento malý počeť musel sa dvojiť a menšiť; ač ináčej ohľadom náboženstva, okrem 10.000 katolíkov, prináležia všetci k jednej viere, t. j. evanjelickej augšp. vyzn.

Hornia polovica, ktorá je na počeť menšia (obnáša asi 60.000 duší) je v národňom ohľade čulejšia, živšia. Pod saskou vládou požíva a požívala vždy viac šetrenia a dobrej vôle, jako tá druhá, ač i väčšia, pod pruskou. Medzi iným sa to má i tej okolnosti pripísať, že horní Lužičania majú aspoň zčiastky svoje mesto, Budišin (Bautzen), a že v národnych činoch takéto metropoly najviac — aspoň iniciativou vždy — konajú, učia dejiny.

V dobe, keď i v Slavianstvu našej monarchie nový ruch povstal, prichádzali jednotliví mužovia Lužice k povedomiu, že svoj ľud, bárs jak malý, len na základe jeho materinskej reči pozdvihnúť môžu z núdze duševnej a hmotnej, do nejžto ho zvláště války napoleonovské boly vrhly. A títo mužovia boli i národovci i duchovia neobyčajní, na nichžto maly tento národ pysny byť môže.

Po Lubjenskym a Klinovi povstal a v jednom čase s nimi pôsobil Handrej Zejleř (1804—1883). On je básnikom Lužičanov. Už za mlada sa jeho piesne ľúbily — dľa historie spomenutej — Pa-

lackému, Kucharskymu a Milutinovičovi, Slavianom to, s ktorymi v Lipsku študoval. Pozdejšie pracoval pri každom podniku literárnom, prítomny bol obeťou hmotnou pri založení ústavu národnieho, a rovne i pri koncertoch, o nichž nižšie prehovoríme.

K nemu sa pridružil už za mlady Ján Ernst Smoleř, ktory sa stal vedomcom Lužičanov, a vôbec slavianskym. Jeho ním samym pôvabne písaný životopis dáva dôkazy veľkého nadania a pilnosti, ako i sebäobetujúcej lásky za národ svoj. On bol slavistom, študoval pomocou pruského kráľa slavianske reči, za mlady vyniknul vydaním lužicko-srbskych piesní, ktoré, jako vôbec lužická reč medzi všetkými slavianskymi najviac pôvodnych tvarov zachovala, u všetkych zkúmateľov slavianskych rečí veľkú pozornosť vzbudily. Spolu s Jordanom (1818) dali základ literárnej reči svojimi dielami o pravopise a grammatike srbskej a svojím srbsko-nemeckym slovníkom, tak že keď v rokoch štyridsiatich na saskom sneme žiadano, žeby sa i na srbskych školách všetko nemecky prednášalo, tu poslanec Budišína, Klin, mohol pozdvihnúť slovo v prospech reči svojho ľudu, a to s vysledkom. To boly predznaky oživenia národnieho: poesia a veda.

Ten čarovny prút ale, ktory v novy život svolal kraje lužické, bolo umenie iné. Tu mi prichodí hovoriť o treťom významnom mužovi Srbov lužickych, o Kocorovi (1832). Jeho životopis vyšiel vo „Světozore," písany redaktorom P. Sobotkom. Od malička cítil náklonnosť k hudbe a pestoval ju zvláště na základe národňom, sbierajúc melodie staré a skladajúc zvláště Zejlerove piesne. Tu r. 1845 vznikla v ňom myslienka, sriadiť v Budišíne srbsky koncert. Prípravné práce: hľadanie hlasov, vyučovanie a súzvukovanie tychže prináležaly jemu, a boly skvelym vysledkom korunované. Dňa 17. oktobra 1845 vystúpili pred obecenstvo spomenutého mesta k všeobecnej spokojnosti. Rozniesla sa o tom povesť, a vsade zvesť tá, že Srbi čestne obstáli pred verejnosťou, oduševňovala a povzbudzovala. I v nasledujúcich rokoch sa po dva koncerty odbyvaly, a tak staly sa tieto umelecké činy činami národními, veľadôležitymi v dejinách Lužice. Duša jich, Kocor, dosiaľ žijúci, je pôvodcom mnohych široko ďaleko slávnych skladieb, považovany od ľudu svojho práve tak za národnieho umelca, ako Zejleř za národnieho básnika.

Dielo toto našlo dôstojného pokračovania v založení Matice Srbskej. Cieľ a pôsobenie jej bolo už v „Slov. Pohľadoch" opisané, a preto ho pominiem. Jej účinkovanie je podobné tomu, ktoré „Matica Slov." bola začala vyviňovať. Jej leto- a či časopisu vyšlo dosiaľ 70 sošitov. Pritom povstaly iné „továrstva": srbské lutherské knihovné družstvo a tovarstvo sv. Cyrilla a Methoda, jichžto cieľ je vydávanie náboženskych kníh, posledného pre katolíkov. Okrem toho majú bohaté časopisectvo, o ktorom v časopise tomto zpráva už podaná bola.

Na ethnografickej vystave v Moskve r. 1867 boli sa súčastnili aj Smoleř a Dučman Prvsi bol jako veľmi dobre známy v kruhoch ruskych, a jeho iniciative sa má zčiastky ďakovať i rusky

filologický seminár v Lipsku. Bol i do Ruska dvakrát volaný, a síce na stanice s platom 2000—3000 rublov spojené, no neprijal jich; on chcel vo svojom domove pracovať, a pracoval do konca života svojho.

Na mužoch umenia a vedy teda Lužičanom nechýbalo. Ale pomaly sa zjavilo druhé nešťastie, a síce na poli cirkve a školy. V Nemecku je všade zavedená nemecká reč čo naukosdelná. Len čítanie a písanie, jako i náboženstvo sa môže inojazyčným v jích materinskej reči prednášať. Na tento spósob sa ľud síce nenemčí, a vedomosť reči nemeckej mu iste slúži k osohu: avšak ukazuje sa to isté čo u nás: odcudzovanie sa študujúcej mládeže. Vedomá inej reči, pripojí sa k cudzému národu, zanechajúc svojeť, ktorej by tak bola potrebná. Bo z okolnosti spomenutej ľahko je k pochopeniu, že v Lužici je veľká núdza na farárov a učiteľov.

A zvlášte núdza na farárov je ona, ktorú ľud tento konservatívno-nábožný boľastne cíti. Vedomý nemeckej reči slovo Božie predsa len v svojej materčine rád čuje, zjav to, ktorý u Slovákov móžu konstatovať tí, ktorí i v Sarvaši a Čabe slovenské bohoslužby preplnené, maďarské zväčša prázdne nalezli. Jako tomu odpomócť? Mužovia v tomto ohľade smerodajní boli tej mienky, že i hmotne i duševne načím napomáhať snahy tých, ktorí študovať a sa ľudu svojmu venovať chcú. Tak sa zaviedly sbierky. Spomenutý Smoleř bol i v cudzine a zvlášte v Poľsku niekoľko tisíc zlatých nasbieral, kdežto mu Rusko — na evangelické ciele — nič nechcelo dať. Na poli ale vychovávania farárov ľudu svojmu má najväčšie záslnhy farár v Hodžyi, H. Imiš. Ohľadom na to, že sa najviacerím, ktorí by i chceli, nedostane príležitosť, reč srbskú sa naučiť, navrhol raz prof. theol. Dr. Luthardt založenie srbského seminára, a síce žeby sa študujúci, ktorí v srbských cirkvách pósobiť chcú, v prázdninách u istého odborného znalca i theologie i srbskej reči prakticky vzdelávali. Návrh, urobený v zasadnutí saského consistorium, vláda prijala, Imiša poverila vedením seminára, ktorý on od roku 1877 i s oduševnením vedie, ač práve núdzi na farárov evanjelických tým ani z ďaleka ešte odpomoženo nie je.

A v školách rovnak núdza o srbštinu. Mnohí jích učitelia nevedia srbsky, a mnohí odrodilí, keďby i vedeli, vytvárajú reč materinskú zcela. To isté konajú niektorí odcudzilí farári i pri konfirmácii, rozumie sa, že proti rozhodnej vóli svojich cirkevníkov. To dokázala i oná, r. 1881 na pruského ministra osvety upravená petícia, v nejž patriční prosia, aby minister bdel, žeby sa aspoň náboženstvo a písanie s čítaním po srbsky vyučovalo. Minister asi po uplynutí roku odpovedal v tom smysle, že v zásade schvaľuje jích starostlivosť, ale že k cieľu, ktorý oni pred seba vzali, nebolo viac treba, ako jednoducho udať tých, ktorí zákon verejný prestupujú; — zcela ale zbytočná, ba „pri loyálnom sa ináčej držaní ľudu vendského nápadná“ že musela byť v očach vlády všeobecná tá akcia, ktorá patričnú petíciu zplodila.

II.

Odpoveď táto prišla v januári 1882. Čas ten bol pamätný ústami generála Skobeleva, a po celej Europe nehovorilo sa ako o nastávajúcej vojne medzi Ruskom a Nemeckom. Rozčulenie pôsobí na obrazotvornosť; nie div, že i odpoveď ministra bola nápadná, a ani to nie, že jedenináčej pomerne krátky článok, snáď tou samou odpoveďou vyvolaný, v „Schles. Ztg“ uverejnený, v celom Nemecku istú sensáciu vzbudil. Článok ten pod nápisom: „Die wendische Agitation in Lausitz“ podáva obvinovania a upodozrievania zaslúžilých osôb srbských: Smoleřa a Imisa. Tvrdí, že agitátori popudzujú ľud proti Nemcom a vláde, nahovárajúc mu, že je potlačený; ďalej dokazuje, že je celá táto agitácia v súvise s panslavismom, ba že sa ruskými peniazmi deje, bo že panslávi i najmenšej príležitosti použijú, by „pole pre seba obrobili.“ Jednotlivosti nesdeľujem, lebo sú ako také menej zajímavé, a ponevač my Slováci sme už dva razy mali to „šťastie,“ plody podobného smeru spoznať. Článok pri všeobecnej sensácii mal i ten následok, že Imis proti ktorému on hlavne namerený bol následkom rozčulenia ťažko onemocnel.

Konečne, zotaviac sa, nemeškal odpovedať. Napísal brošúru v nemeckej reči, v nejž dôkladne podvrátil a objasnil obžaloby v spomenutom článku proti nemu podané. Brošúra táto vyšla v minulej jaseni a je zvlášte pre nás Slovákov interessantná. Vychádza z nej na javo, že článok ten, anonymne uverejnený, hlavne dvaja srbskí odrodilí farári inspirovali; cieľ jich bol nám Slovákom nie ťažko k uhádnutiu: prekaziť Srbov i v tom čo majú a konajú. Obžaloby a obvinovania alebo nedorozumenia jich sú veľmi zriedkavé; najčastejšie ale schválne osočovania a hanebné upodozrievania.

Najprv nás asnáď zaujímať budú následky, ktoré onen anonymný článok dľa Imisovej brošúry až po ten čas vykázať mohol.

Bolo navrhnuté a i ministeriálne odobrené zriadiť v Prusku dľa vzoru saského seminár pre lužických theologov; za riaditeľa tohože seminára vyhliadnutý bol práve Imis. Niet sa čomu diviť, keď po uverejnení obžalob proti Imisovi celý tento plán padol; ani tomu nie, že tí, ktorí sa predtým zdráhali, v škole a cirkvi oprávneným žiadosťam Srbov zadosťučiniť, v tom nápožatým ešte smelšie a vytrvalejšie pokračujú. Najzaujímavejšie je ale to, čo sa i Slovákov, aspoň jednotlivých, bezprostredne týka. Imis bol predtým upozornený istým mladým kazateľom, Slovákom D., kaplána v Uhorsku, k sebe povolal, pravda s odobrením konsistoriuma, jeho v srbštine vzdelal, tak že tento už o niekoľko týždňov srbský kázal, a onedlho i jedno z mnohých uprázdnených miest zaujal. Na odporúčanie tohoto D., opätovne konsistoriumom odobrením, chtiac odpomôcť i iným cirkvám, zavolal i kaplána H. z P., ktorý zanechal svoje isté miesto; prišiel k Imisovi, priučil sa srbštine, už i vyhliadnuté miesto mal a potrebné colloquium obstál; už nepotreboval iné, ako ministrovo odobrenie. V tom čase uverejnený bol spomenutý článok.

Úbohý H. odobrenie nedostal a musel sa bez výsledku zpät navrátiť. Odtedy — píše Imiš — sa i iní Slaviani (iste Slováci, ako čujem i D. L.) o ministrovo dovolenie uchádzali, avšak bez výsledku. Imiš z toho zatvára, že sa u ministra stalo principom, cudzých Slavianov v srbské kraje v podobnom postavení nepripúšťať.

Krem toho obsahuje brošúra, ktorú i redaktor „Slovanského Sborníka," Jelínek, vrele odporúča, veľmi príjemne písanú Smolerovu autobiografiu a dokumentá.

Kniha táto bola vo väčšej čiastke časopisov Saska, ale aj v iných krajoch, tak i v Bismarckovej „Nordd. Allg. Ztg." veľmi priaznivo prijatá a posúdená. Časopis „Lužica" uverejňuje úsudky tieto v článku „Apologia Srbovstva," a celkom oprávnene teší sa jích výsledku. Istotne spisy podobného smeru u Slovákov, rozumiem skvelé odpovede Mudroňove, neboly ani z ďaleka tak povšimnuté. Pri porovnaní spisov samých ohľadom na hotovosť v odôvodňovaní, jasnosť behu myšlienok, eleganciu a plynnosť štýlu spomenuté slovenské spisy snáď zaslúžia prednosť, — ale tak všetko dopodrobna vyvrátiť, jako to Imiš vykonal v oči onomu článku, Mudroňovi faktá nedovolily: to, čo je tendencia M. odpovedí: dokázať, že Slováci rodených Maďarov za bratov považujú a len maďarónov nenávidia, táto snaha sa musela stroskotať na tej pravde a skutočnosti, že každý skoro Maďar za najvyššiu ideu „ideu maďarského štátu považuje, a následkom toho k maďarónu, v spisoch Mudroňových tak znosenému, bližšie stojí ako k Slovákovi, jehožto pridržanie sa k svojej národnosti sa mu len zriedka nezdá podozrivým, vždy ale pri onej štátnej idei prekážkou nepriležitou. — Imiš píše obratne a jasne, a že už dosiaľ vidno isté následky a obrat k lepšiemu, vzbudzuje nádej, že i pokračovanie v tomto smere nevystane — čo je i želateľné.

Odkedy onen článok takého výsledku dosiahol, zmocnila sa Srbov istá srazenosť, ale nie na dlhší čas. Zvlášte študujúca mladež pracuje. Je sriadená v jeden voľnejší celok. Zvlášte na dvoch universitách študujú mladíci srbsko-lužickí, a síce v Prahe na českej universite a v Lipsku. Každoročne v lete sa sídu a volia si predsedu-gazdu raz zo študujúcich v Prahe, raz z Lipska. Výbor riadi všetky spoločné záležitosti a jích činy. Z týchto zvlášte dva spomeniem. Svojím nákladom vydali básne Zejleřa v obyčajnom a skvostnom vydaní. Toto vydanie slúži jej ku cti, ako samotný básnik ľudu svojmu: ľudu ale i to, že trovy, iste nemalé, pomaly už zaokrýté budú. O básňach Zejleřových, z ktorých mnohé preložené sú i do češtiny, ponechávam si prehovoriť na druhýkrát. Druhý skutok mládeže je „Almanach," ktory vydala k pamäti svojej 10. schôdzky. Obsahuje medzi iným životopis Zejleřa, Kocora, zprávy o srbskom seminare atď. Naša mládež by si z tohto almanachu istotne mohla vziat príklad.

Krem toho ale je nádej, že keď obavy smerodajných kruhov naproti Srbom pominu, oni ešte väčšou vytrvalosťou a oduševnením budú pracovať na roli národa. Historické dielo, v úvode spomenuté, je pekným dôkazom oprávnenosti mienky tejto. —

Na politickom poli Lužičania, ako takí, neučinkujú. Ako ľud konservatívno smýšľajúci napomáhajú pri voľbách stranu konservatívnu. Vlastných vyslancov na ríšskom sneme v najpriaznivejšom páde by mohli troch mať. Títo by zaiste málo osožili, a viac by škodilo takéto separátne držanie sa jich časopisectvu a snáď i Matici. Preto jich prední mužovia usilujú sa udržať národnosť svoju v kultúrnom a etnografickom ohľade.

Pohliadneme-li ale ináčej porovnávajúcim okom na pomery lužické a naše, bije nám do očú hlavne nasledujúce. Že ačpráve skoro len desiatu čiastku počtu Slovákov tvoriac, predsa literatúru a časopisectvo quantitatívne asi také, ako my máme, môžu udržať, tomu je zaiste nie na príčine väčšia svoboda. Vôbec je jich postavenie nie-li horšie, aspoň nie lepsie ako naše. Jich dietky sa ani materinskú reč neučia, a *v časopisoch pre ľud písaných užíva sa nemeckej ortografie.* Na gymnasiume v Budišíne vyučuje sa síce srbskej reči, ale len ako svobodnému predmetu, ako u nás niekde, na pr. v Prešporku, slovenčine. Ačkoľvek sa teda časopisom bezprostredne neprekáža vydávanie, je prekážanie známosti reči najväčšou prekážkou pre každý jich literárny podnik. Tomuto ale odpomáhajú okolnosti a zaujatí ľudia vzdelávaním ľuda. Je to vôbec dačo celkom iného, školstvo v Nemecku a školstvo u nás: Lužičania svoje napredovanie z väčšej čiastky práve tak školám nemeckým majú ďakovať, ako čo tieto z inej strany cez najväčšiu prekážku jich ďalsieho vyvinovania sa tvoria. Duch poučený, vzdelaný potrebuje pokrmu; vzdelanosť a poučenie jim zvláštne skolstvo nemecké podava; lež zanechajúc skolu a navrátiac sa do kruhu rodiny, požívajú ďalsie plody duševné, zábavné a poučné v materčine.

Dľa všetkého tohoto je zcela užitočné v borbe za svobodu mať pred očima heslo českej „Matice lidu“: „Osvetou k svobode!“ A jako je iste, že vzdelanost ľudu je najlepšim stitom proti všetkým napadom, ktoré nan sobeckost a zlosť merajú: tak je i pre nás naučenie z tohoto krátkeho článočku: pracovať na vzdelaní ľudu. Cesty k tomuto môžu byť a vskutku su i rozličné, cestu avsak má každý pred sebou. Dať sa len na nu!

Hájnikova žena.

Báseň od Hviezdoslava.*)

(Pokračovanie.)

7.

Bár v duši horkú tuchu čujem,
dňov blízkych sparno, dus a tlak —
preds' pokračujem, pokračujem...

Žiaľbohu, tak je, nejinak!
U nás sa čudno hospodári;
úprimne vraviac: naopak!
pri stálom, čary-nepodary,
s postupom, akým lezie rak.
Už koľkí vyšli na mindfary,
na nivoč, holoť, mizinu —
už koľki! V bridkú barinu
bied skĺzli v ľahkom okamžení,
zkiaď vybŕdnutia viacej neni:
bo trasoviskom ona je,
čo bezdnú tají hlbinu,
umŕtviac výstrah ručaje;
je močarinou hnisu, kvasu:
nad ktorou k zrade bujnú riasu
šáš širo-šíre rozprestrel,
a vábnym blkom bez únavy
si hupká svetlý sviditeľ,
by zhasol, čas keď k tomu pravý.
Z tej darmo by sa vymykal,
ktokoľvek zapadol raz v ňu,
v jej okál hnusný, zelenavý:
v blať zmelkly pevné okraje,
hlien zdŕža, lipne, ťažký kal
polyká, hlce stupäje;
puch zkazy vyrutnul sa sťa z vrát
by pekla — lieče kolo hlavy
vždy užším kruhom, ťažobu
nerestí všakých, šiaľ i závrat
čo mračno posunujúc k duši;
na prsia čos' zas ako had
sa teperí, kút hľadá ľavý,
a pripijúc sa ku srdcu:
hneď dľa toho jak ono buší,
doň ponáhľa sa zajedať;
i aby stav viac zúfalý:
vzpomienok brúky, žúžaly
mu ešte horšia trampotu,
výčitkou bzučiac stále v uši —
nie, ztadiaľ nemožný je návrat!
len jedna cesta: hlbšie k dnu...
— Už koľkí zašli nočním šerom,
jakobys' po nich čiarnul perom!
A mali predsa zeme postať:
úvratí ani nedozrieť —
a čo ňou vídať bolo vzrostať:
bol požehnania zlatý kvet;
pomedzi smavá nevädza,
v znak, že čo ponad ňu sa kníše,
to more, klaso-prúdov let,
to more z onej modrej výše
až na tú krupäj pochádza.
No príval zhučal marnotraty:
rozsáčal hatí závory;
plen zarachotil od úvratí.
Z postate iba franfory.
Kus po kuse ju vlna srebla —
je po žni, stohoch, po piesni;
po majiteľoch ani stebla.
Len kameň zbudol pomezný,
len kameň trudnej ku pamäti:
naň dumný havran časom sleti
a o korysti zkrákorí...
Už koľkí zhasli o poludni
v nezbedných vášní víchrici,
a s nimi: meno, vehlas cudný!
Na veľkej sveta ulici,
kým ešte v rovnováhe stáli,
jak mocne jejich slovo znelo!
Jak jasalo sa slávou čelo
pri poradách jim, na snemoch
v pošmurných sieňach, teremoch;
jak vývodili pahým zrakom,
na krýdlach jak sa niesli chvály!

*) Pokračovanie z 1. soš. r. 1884.

Siahali zrovna ku oblakom,
svit stálic v hrdom pohľade;
kol obežnic vrt po vôli —
hej, oni boli topoli
vo spoločenstva zahrade!
No vietor nepostihne sobrať
tak skoro prášok zo zeme,
jak rýchlo kmitnul karty obrat;
jak, čoby pavučinné plachty
sa rozrusala prelesť šľachty...
Rozkoší zavítaly chvíľky,
motýle zápät nádhery;
i aby úplň na sneme:
poslato žravé po kobylky.
A kde sa táto ruje čeľaď,
tam upíry hneď úžery:
ó po tých netra sliediť, pelať,
nie vábiť k hodu onomu!
tí ovoňajú pohromu;
tí dostavia sa hurtom sami
so všetkým svojim hydom, hmyzom
i s hriechy, šaľbami a klamy.
Tých práca potom trvá zhubná,
až virot neutuchnul bubna.
I možné-li je dobrej snahe
pred týchto dačo zehrániť hryzom,
z paznechtov vydrеť, vyrvať z tlamy!?
Nie, ach! bárs sväté je, bárs drahé:
na újiesť musí, na korisť!
Roň, strome, ovoc! ba i list! —
Čo? konáre už holé, nahé?
Jak? niet čo troviť, niet čo jiesť?
už všetko v pažrák hltáňom?
Hach, strome biedny, ošarpaný,
— kedysi pyšný rodostrom
ta s tebou v ďasy za parkany!
prv ale ešte miazgu: česť...
A slovo moci odznelo
hla, jako púšťou zvona hlas;
tmy závoj sletel na povesť;
zo slávy, ktorá krážom čelo
zdobila, mrzký sadnul kvas;
z topoľa zkŕpatený peň,
nesúci leda na oheň.
V tom bújania hla zpupný smysel,
čo pohodlných zpríkri drahu:
keď v misku hupla ľahkomysel:
tá druhá už ztratila vahu,
už brní, frnga, pochyl častý,
v nejistom ihrá vo vzruchu,
len jeden povej zo vzduchu:
a obsah — skydnul do prepasti.
To osud sladko-žitia modly;
tak hýrivosti pekný boh:
s hlinených skrbalí sa nôh,
a podeň sbožňovateľ podly,
vytrúbiv hojnostenský roh...
Tak v zhubných vášní víchrici — —
No nezhynuli ešte cele:
znak, čo jim utkvel na líci,
u sklonku čo jim rudnul v čele,
tá pečať súdu potrvá
vzdor zmaru časov do posledních:
kol rovu večná koprva —
tá ztrvá desnej ku výstrahe;
jináčej závej po jích dráhe...
Už koľkí! a to z prvých, predních!
Už koľkí zpustlých do radov,
do šiku, jemuž satan velí —
a predsa nie dosť príkladov!
Jak stíny skoro preletely.
Nauky ešte vždycky málo.
Jak keby viac už nesvitalo:
i diaľ sa mrhá, hrá a hýri
v oplzlom hetér objeme:
až pozbavený základov,
dedičnej vbitých do zeme,
zas ten-ten v nič sa rozčapýri.
Za štrngom, vreskom, za lomozom
nu pokoj, ale — pod závozom.
Kam zájdeme? kam zájdeme!?
Nie, schválne nechcú počtovať,
do kúta zašmierili kráť;
nie, nechcú zmudrieť, nie sa kárať:
chcú prudko, bléným blkom zhárať;
nie trvať, konať, poosožiť:
len čímskôr zažiť, vyžiť, požiť!
By nezreli, jak s nimi stojí,
beh zmiatli vlastnom na orloji;
by nepočuli o polnoci
stráživých duchov tklivý ton,
lesť privolali ku pomoci:
o čaší ostrý bijú zvon,
i zavýskajú ku posmechu,
tleskočú hnusným hovorom;
s tým odvlečú sa do pelechu
a otupejú — mamorom.
Škvost ducha, mysel veľkých dum

a srdca kúzla: peny šum,
dym, kúdol — skoro porozplyne,
jak perla rosy na barine...
Konečne dôjde na pykanie:
čo vtedy? zaslúžený trest?
Sú baby, i tu zovú lesť:
vír, slučku abo durkot zbrane.
I čo z nich? Skálaťa tu hŕby,
tam bútle, ošumelé vŕby;
po dvoroch bolehlavu zel,
a v múroch povyk strašidiel;
erb v prachu, rímsy na terassu —
púšť, jakby počas zemetrasu.
Inode — jastrab držiteľ.
Čo po nich? Mračná veta, beda!
Ver smutné, ale pravdivé,
ku tŕpkej chuti, požive;
však ináč sa ni mysleť nedá.
Kde na iné sa nehľadí,
len zkadiaľ rozkoš, korystenie,
lieň dňa a noci oslady;
kde srdca k citu, rúk niet k dielu,
niet duchu vzletných perutí,
niet rázov tvrdších nad kremenie,
ni snahy ku šumnému cieľu;
kde slova nieto. nieto viery,
krem onej zmeniek na papieri:
tam zásada je povrheľ,
zaznané ľudské ohľady.
tam výkruty a prekruty
o mrvu, prachom každý pel,
tam nelzä nosiť šatu bielu;
tam všetko v jedno bahno tenie
a norí sa jak na povel,
tam zloreč, kliaťba. zatratenie!...
I jak môž' deň tam slávy zkvitnúť
a jeho slnce, čo jak včera
tak i dnes rovno delí, meria --
jak môže slnce pravdy svitnúť!?

A potom vzduch náš plný je,
jak prachom kalich ľalije,
viet kadeakých o svobode
(tej pravej k ujme, k zrade. k škode).
či vlastne o svobodnej mysli.
Komusi hrozna chvist bol kyslý
(čo rečieš na to, bľadý tieň.
ty, ktorý denne chlipkáš blen
a močuješ sa v strastí brode?),
chvist hrozna komusi bol kyslý —
posledná hojných tabúl kosť,
snop zabudnutý na záhone
(sám mal už iné všetko v lone),
i aby ku tým mohol dôjsť,
kým nepominú orgie
a triezvych nepritrieli deň:
zaspieval o svobodo-mysli,
jak v púšť keď šakal zavyje.
Nuž žvasty, šumy, pomyje...
Lež v skutku, ony ženú kolá;
jak jich chór vrešti, nutká, volá,
tak brdú oje, raťje.
Pokrytstva, sebeckosti viechy!
závoje mrzké na nešplechy;
pod nivou krtčí, šťurčí plen,
chrup červov hudbou sprevádzaný...
Ó, blud! ó, podvod, hlúpy sen!
Ó, koľko krakuľcov a kaní!
Ó, koľko krkavcov tu kráče
a krúži v strehu kol a kol,
mrak krýdel metajúc na lány —
Zor zažlčený, hrvol mechy —
Zobáky práve vyostrili
na tvrdých skalách úrazu,
a pritom úklad umluvili;
tak tiahnu od ďalekých hôľ.
Hej, v spáre lovom otuhlom
smrť nesú hniezdisk zo zápače
smrť iste... Za čas kolimbanie
jak na lúčovom povrazu,
pres blankyt otok ešte kol,
hra, dovádivé pomeškanie:
až z nenazdania, odrazu,
strmhlavým, kolmým výstrelom,
v tom celý roj sa k zemi švihne,
sťa iskry zo satanskej vyhne...
Plach, piskot medzi kuriatkami
nastane síce v totej chvíli,
sú zpamätané, ale bôľ!
to dravcov nijak nepomýli.
A stráž, tá drychme, pokiaľ známy,
alebo inej vodeom vtáče --
I vidiac, že sú sirotami,
že marný krik jich, boj a lom;
že spáru sotvy ktoré vyhne:
nuž — do hrtana lecú sami...
. . . .

Tu tomu srdce nad tým plače;
ten však sa rechtí za uhlom.

Žiaľbohu! u nás pustne, hyne
napospol všetko. Šťaby svet
konečný točil vôkol let,
tak neustajnej na hostine
sa trovi, márni. Keď nám včera
rozkoší nevytlela vatra
(a spálili sme hodne vera,
fakliIi do nej skrz a pres),
nuž hurtom vatrime i dnes!
Čo po tom, zmrzneme-li zajtrá!?
Tak dôvodí sa. Dobrobyt
ach, ďalekej to hviezdy kmit,
neznámy onom na obzore,
kdes' v mračnom tŕtí závoji;
a v kalendári nestojí
tiež: kedy, zkadiaľ vyjde hore.
A čoby hvezdárici oni
sa takých pleták domáhali?
Čo nebeskej jich do povaly?
Nech kocka súdi, los ať zvoní;
keď tma, nuž všetko v pokoji!
Jest cesta k totej dobrej hviezde,
jest možnosť lúč jej odokryť,
nie diaľny má ju nebekryt,
je bližšej, nežli orol v hniezde,
je bližšej, lenže — zatmená.
Hoj! daloby sa spôsobiť,
ó, dalo časom, dalo i tu:
že v splnku by sa zligotala,
vystúpiac v sláve na zenit,
v zmar nesnádz, súžieb, trápenia.
Len modlu strhnúť tamto s brala!
prekotiť v prepasť molocha,
strašidlá zahnať do jich skrytu,
tron zboriť boha leňocha;
prevetriť vzduch vichra prúdom,
vyprašiť z neho puch a pach
a kúdol s všetkým brudom, bludom:
tak obliecť v čisté prádlo zem,
už v zrodku zdrtiac každú lož,
hmyz, čo sa driape na jej lem,
zmíj, hadov háveď potobôž
hej, daloby sa, dalo i tu
i najtmavšieho do domu
posvietiť trudných po nociach
dňa zlatom; ale ku tomu
tra lásky k pravde, k pravu citu,
a týchto nieto, nieto!... Hach!
kde i len právo berú žitia,
i právo žitia tají lož,
tvoj krik nad krivdou vetry schytia,
slz tvojich hrnot marný hrach;
bárs i mreš, s tvárou stoja nemou,
ba neštíťa sa zarechtiť
nad bôľom, jak sa kŕčom snuje,
ba prajú, aby hlbšie nôž —:
nie, nad tou zemou, nad tou zemou,
tam nemá oka blahobyt:
tam nebom rudne Smrtonoš,
až dopanuje — dopanuje!

Bohužiaľ, pustne, mizne, hyne:
bo hreší sa a mrhá, lení.
Ach, smutná, trúchla, trápna vec!
Ach, neresť zbŕklych pokolení:
osveta: slnko na barine.
Kde aký vrchol, pahorec:
toť hurhaj, vráb-váb, ujuju!
A potom sa mu čudujú:
že pleseň, hnitie na koreni,
že ruží nieto na doline!
Povedia: — ľud sám si na vine
za svoje bôrgy, handry, špiny,
za brloh, vo ktorom sa váľa,
čmud bytu svojho, nízky los,
mrav drsný, v suk jalovca ztuhlý: —
nech, keď tra robiť, nezaháľa,
nech vetché nepodpiera uhly,
diaľ hľadí jako siaha nos.
Nech stráži, varuje a bedlí.
Nech neplantá sa, nebrúsi
po cestách, kade nemusí,
nekutá čertov, by ho svedli,
v hrsť tisknúc čašu machuliny.
Nech chápe sa a rušia, činí;
nech není večný hory kos,
brat hrudy, milovníkom jedli;
nech starú pleseň vytrusí,
a z vyšších zriedliel okúsi;
nech není hlbcom-krpcom vôbec...
Tak múdrych radcov slavná obec —
I ovšem, nie on bez príčiny,
nie bez vady, má slabosti,
čo siahly mu až do kostí,
a zprostiť sa jich nenie vstave.

Lež vy ste múdri iba v hlave!
Povedzte: z vášho naladenia
celého ktorý, aký tón
sa ozval kedy k mysli jeho?
Snáď sdielali ste utrpenia
a očúvali jeho ston?
Hrádz postavili, aby zlého
tok nepovylial v jeho polia,
pokúšok nestydatý shon?
Čo dosiaľ vzal z vás, čo sa volá
a volať môže dobročinom
a svetlom, teplom, súcitom
i láskou, ktorá jedna je,
jak pod jedným sme Hospodinom?
V čom jeho prospech skrz vás inom?
Kde krve jeho krupäje,
slz, potu s vašími sa poja?
Kde sväzky, úprimnosti styky?
Snáď, kdeby volil prospievať,
kde túžby matersky sa koja
a prírode nekladie hať,
pod šírym Boha blankytom
čo aký chrámček neveliký
ste zbudovali jeho synom?
kde? recte!... Tam však rumy stoja...
Tiež vstal bol novým úsvitom
a vyšiel jako na jar dieťa
(ním pre vás je i posaváď)
na podsteuu, na úslnie.
Túh ohňom mladé oči svieťa,
hrnď voľnej dme sa vo vlne:
chce žiť! chce rásť pres všetky hate,
čo veky v priek mu nakládly,
i ktoré uplietol si sám!
Už krýdla počal vystierať
na podlet k ľudstva výšinám,
chcel z vyšších žriediel načierať,
myšlienky, čo mu napadly,
chcel rúchom odiať v podiv sveta...
a vy?... snáď chvatom pomáhate,
by perute vzduch ovládly?
vy spravujúci na člne?...
Nu, pravda, viac ho nepriahate;
lež ďalej nestačí vám sily.
Sám zostal, jak to poľné kvieťa,
sám — osiralé, bľadé dieťa,
čo skoro k zášti zamlka;
zaznali ste ho úplne,
odriekli sa ho, odstrčili...
i nie div, že sa potĺka,
že klesá, padá v zradnej chvíli.

Váš príklad tiež nie ku osohu.
Jak vrávoráte, vidí vás;
jak mrete, vidí zas a zas —
ach, vidí, nemilo však Bohu.
Ba zazrete-li krásu panny
a neviest rumeň cudný, ranní,
hniezd lastovičích blahý jas:
i vtedy, áno, vidí vás,
jak podrážate jemu nohu.

Nie, nezáleží na ľude
vám onakvejším menom, rodom.
O jeho čiernom osude
ak povravíte mimochodom,
nuž najviac v posmech sa to stáva;
vy znáte ho len pohaniť;
vám jeho zúbožená hlava
je cieľom jakby vtipných chvíľ,
je kýsi večný nesmysel
ten celý jeho biedny byt —
ač ešte hučí kárna vrava,
ňonž veľduch raz už zahrozil:
„Nehaňte, zlobci z prava z ľava —!"
— Lež ani to by nežeIel,
nie; to už jeho naladenie,
ten jeho mysle zvláštny svit,
čo nemôž' nikdy zatajiť —
On odpúšťa vám pohanenie,
preminie vďačne v každej chvíli,
čo kedy od vás podstúpil;
nepýta v pomoc slamku malú;
a ešte by vás obľúbil,
ba tlieskal by vám za to chválu: —
len keby ste ho nehatili
už aspoň v púti, ňouž chcel ísť
hneď, ako ste ho odstrčili!
Ó, on má srdce, plné túhy
po krásnych ducha záletoch!
má myseľ sedmo-barvej dúhy,
má nevystihlej hlbky cit;
sprievodčí do duše mu list
už v žití matky dobrý Boh
sám vlastnoručne uložil;
má pevnej vôle osten tuhý...
Z tých nesnádz všakých, ktoré kruhy
ho železnými otočili,

keď voľno sa mu napružiť,
jak skoro by sa vymanil,
vymanil z vlastnej svojej sily!
I vlastné osnoval by deje —
a obliekol sa v blahobyt.
Priam prestali by hanobiť;
ba peli by mu epopeje;
i nebol by viac povržený...
Niet plesne, hnitia na koreni,
a ruže kvetú na doline...
Jak?... Čo?...

Ba! — pustne, mizne, hyne
napospol všetko. Nebadať
na vôkol nikde, žeby obrat
Jak bolo včera, tak je dnes.
Deň v zorách sa už odsúdil;
a budúcnosť? — nech ide žobrať!
Ach, prevrat, vývrat, závrat, obrat,
lež hahó! kam som zablúdil!?
Klbečko — kde ho pohľadať?
Kdes' musel som ho upustiť,
kdes' v húšti alebo na čistine
I schlpila sa piesne niť
vlnením dlhým skrz a pres
a osýpajúc rozmotala
od jedle k jedli, k bralu s brala
a s grúňov až po nebekryt...
vec neslýchaná jak-ťa živ...
No nečudo i žiaden div!
Veď naraz počujem vám les,
počujem v horovitej diali —
var' šumieť, ako inokedy,
keď každou vetvou vánok sedí
a v ihličine preberá
jak v strunách čarotajných husiel? —
i horkýž-horký, nievera!
ja čul vám — ťažký jeho kles!
I ztŕpnul som a dumať musel.
Či čuli ste už padať les?
videli kedy, jak sa vali,
videli pád a čuli ston!?
Ó, to zjav hrôzy neskonalý!
to v rozštiepení sviatku zvon,
to nárek, čo ti uberá
dych, v tlukot srdca prieči hate,
to dusot, ktorý ducha mätie!
to...! Ó, ty ľuté, kruté plemä!
i rúcho vyliekaš s matky-zeme!?
posledních chceš ju zbaviť krás,
z temena drahý kmášeš vlas?
Ó, keď tak víchor ostrý zhudie:
jak zimomrávieť, krahnúť bude!
keď leják zhučí, zšušti dážď:
jak marne hľadať bude plašť,
svoj plášť, plášť tkatý v brde-čude;
i slnko keď o Jáne vzplane:
nebude jedlicovej dlane...
A s vtačou čo si počne jarom,
kam umiestni ju osiralú?
Čo zrobí s božím rosy darom?
či ponúkne ním mŕtvu skalu?
Pramene vyschnú: tie jej oči,
ret zmĺkne spevný, zvetšie hruď;
zornička inej do úboči
sa presťahuje, na peruť
zaberúc všetky noci skvosty,
nejeden slávy diadém,
i posteľ z bielych svitu hmlí,
v nejž ach tak sladunko sa sníva —
perlové hľa už sberá mosty,
zkiaľ v posvit rudé liala víno;
nie! v kút ten zpustlý, zholený
nie hviedzka sa viac nepodíva...
— Čo stváraš, hohó! ledačino?
— zavolám — ustaň, prestaň hneď!
ni ťvera viac, lebo keď —
Či nevieš, jak ti vzácnou hora?
Či nedáva ti v lete chlad,
nezvykla v zime zahrievať?
nevane zdravím na ťa zhora?
Čos' prišiel rozľútený sem!?
A tvoja roľa, keď sa dovie,
v čas žižne ozaj čo ti povie,
žes' horských mračien ztrhal lem?...
Však ďaleko sú od ľútosti.
Nadarmo vzdychá, teklí zem:
tnú, rúbu ďalej bez milosti;
hluk horou duní — počujem!
I duma zajala ma ťažká,
akýsi pocit bolestný,
ztiaľ to ten odchyl vo piesni;
z tej hory, čo tam strmohlav
sa rúti: žitia nášho stav
čo obraz vzlietnul v barvách dneška,
i rozvinul sa široko
a popred obzor rozkrýdlený,
rán tisíc kresliac v rozjatrení.

mi stanul duše pred oko.
Do tých hra strastí do divadla
duch vhrúžil sa mi ztrápený
a celá bôľna vnikla hruď:
v tej dume čiernych vidiní
mi nitka spevu poupadla.
Vraj kôrovec, vraj lykožrút —
vraj prales — Známe sú tie heslá,
pod nimiž v zlomkrk hreší sa!
Nejedna hora mladica
už posaváď jim v obeť klesla;
nejedna klesla — ztratou vesla,
tak mladá, hybká sťaby panna,
hja, lykožrúta na nej hana...
Hach, nestačia viac hony, dvory:
v tom smysel — hajde tedy v hory!
Na hory rediká sa plen!
tam zajedá sa, ryje, borí,
až prehryzie sa -- po hrebeň,
kde už len vetchá, lysá skala;
hor skala, dolu bútly peň
a v prostred biedy prehlbeň —
by loď sa naskrz ztroskotala.
Tie holé rebrá bŕd a brala,
jích vrásky, rany, okýptenie,
kostruby vôkol Kykymory:
to prapor! ale čiernej zory;
to stĺpy, s ktorých deň po deň
ďaleko čítať odsúdenie!
To známka v pravde neskonalá:
že svet ten v hrobný vchádza tieň,
je chorý, chorý, veľmi chorý...

No ďaleki sú od ľútosti.
Nadarmo vzdychá, teskliú zem;
tnú, kácu ďalej lesa skvosty,
pád horou duní -- počujem.
Ozonom vše to zhúkne, zšviští —
Jak keby klesal jeden národ
v poslednom vzdore na bojišti,
ach, národ — slávnych činov zárod...
Ozvenou stukne to a zkvíli,
kde aký úval, aká sluj,
ozvenou rujnou v častej chvíli,
za každým výskom: „uvaruj —!"

Od západu v bok vrchu zrutý,
do vznešeného úplazu
jak ramena by jeho -- ľutý
tam vkúsnul plen stých tešlíc zuby
a toporcami úrazu:
i kosí jakby steblá slamy
v žni krutej čarokrásny les.
Tam zrúknul lačný anjel zhuby!
Tam poobjate vrcholcami
sa v sklonku jedľa k smreku druží,
kým svojeť vôkol dumá, smúti,
tam... kde ten mráčkov ľahký stih,
tam, krahulcov kde zplašených
sa hajno úzkostlive krúži.
Ó, vrch, jak zmrzáčený budeš! šutý...

Ta Michal podišiel i dnes,
súc službou k tomu povolaný,
by pri rúbanke dozeral.
Ináčej šlo by skrz a pres —
Tá chasa kupcom prenajatá,
keď si tak hrvol preleje,
až k vzteklosti sa vyhreje:
na čierťaž paromaže dbá tá,
na linaj, jak ju panský úrad
bol dľa turnusu vymeral;
ach, tá je majster v pretínaní,
tá nedbala by všetko zbúrať,
tej nepostačí celý les,
to hlvač, krutač -- nech Boh bráni!
A faktor? — tiež len uchvátiť,
kde čo sa dá, nu v lese, v lese —
les bez žaloby všetko znesie.
On však to nemôž' dopustiť,
on, hájnik nemôž' nijak, nijak;
vie, komu patrí i ten kyjak,
ten šúlok marný, mochu chvit;
zná, službou svojou komu dlží,
čo aj by nebol sprisahaný.
A preto bdlí aj a chráni
les svoj, jak oka svojho zrak;
les za ním, on za lesom túži —
Tak sliedi ním sťa vlkodlak,
sťa v poviestke tí lesní muži;
je všadebol. Vraz v každej stráni
ho zazrieš. Teraz hen sa šerí,
šutruje v Paratovie laz,
na otčenáš len — tuť je zas,
jak srnec práši do Kýčery:
lež - čert to slýchal! jako kopov
už trieli zas hor Lišťou-kopou:
nebodaj pytlák, drvokaz - -

i nad tým jako sekol krúži.
Oj, jeho oku neujde
nič, — pozná všetky kúty, spady;
priam vyčenichá stopu zrady
už z diale jako ostrovid,
a stihnul-li ju polapiť:
viac iste škúliť nebude,
tak haluzou ju vyprevadí.
Na lesné kváry, výstupky
zvlášť prísny je, bez milosrdia.
Záškodník ešte sa len plúži
čo háďa tajmo v zápač brda,
by prezrel staré podlupky:
a tuliti on! už ho má!
„Hej, švagre! čo tu pašmeš, há!?"
tak pristupil mu takoj ztvrda —
„chceš voňačku var' z borôvčia,
chceš rázštep? môj háj hneď ti
slúži! —"
Mladého chvatnul odroňca
a na zkúšku vzal bez konca,
len tak mu parila sa káčka.
Daromná rvačka-povytáčka,
nič naplat sľuby, žebroty —
vraj gribky hľadá, tanečnice,
vraj pelech našiel veverice —
„A sekera, há, na čo ti
i povraz, čos' pod kožuch schoval,
há!? —" tak zas hájnik k ponauke;
v tom zvirgal v chlapskej jeho ruke.
No zariekol sa, oľutoval
raz navždy svoje lakoty.
A koľkých už tak vyobcoval
z hôr panských šmahom v prajnú
chvíľu,
že obchodia ho dnes na míľu,
bohujúc pritom ciftovane
a preklínajúc hlaveň, dlane,
i zatínajúc hrozbou päste:
že veď i inde sochor rastie —
tiež nepreskočil za prielaz, —
i prijde zvíjaš raz do paste,
hoj, prijde, hrivko! na psa mráz —
O, koľkých premlel, vykopcoval!
V úrade lesnom pisár hyka:
čo práce tobo od hájnika! —
— S rubačmi tiež má denne pôtky.
Tu naopak strom podtínajú:
že k stojaciemu kváčne háju,
kde potom skorý vývrat, lom:
alebo veľké vatria ohne
a opaľujú živý strom,
a všaké iné pášu zlotky.
Náš Michal nenie zas tak krotký;
i skoro ho to zmrzí, pohne.
Tak včera sa bol nahneval
na jednoho, až krv v ňom zvrela.
Dosť čankal ho a varoval;
však frfotal len, frfotal
a bunčal pod nos ani čmela.
Napomli ho i kamaráti,
i faktor: „Jano, daj pokoj."
„Čo? — zreval — hrmen bohovatý!
var' ľakám sa ho? tuť ho ľaď:
odkundes, panská šušomäť —
poď, sto striel! — nech ti natrem
hnáty!"
a hrozbou zvŕtal topor svoj.
Tu Michal zškrípal; i jak strela
sa vrhnul naň, z rúk vykrútil
mu topor a v les zarútil
(má sa ho onen nahľadať!),
v opasok chytil odbojníka,
podrmal ním jak povesnom,
v tom skŕtušil ho do kozlíka,
tak plieštil o hŕčavý strom,
o jedľu, ktorá práve klesla —
„lež, čerte! — Jaba ridajže sa!
priam rušaj svojho do remesla!
len malý cvik za odkundesa;
ja naučím ťa —" hlas mu zmieral.
Ten stenal a sa ťažko sbieral;
opasku stúžil remienky
a bez slovíčka, zpomienky
sa pratal kutať toporec.
Ostatní zhýkli na tú vec:
to obor — pomysleli amen,
ten zmárni ho! — hľa kosa v kameň.
Lež žiaden nepohnul sa preč,
jak stlpy meravo tam stáli,
niektorý dlubnul očistom,
jakoby ďalej kliesnil strom,
však tvárka — zdúpnel každý z nich;
až keď už došlo na koniec,
a čo viac, z krížov bolastných
ten tam sa prebral na útechu
a odkulhal, nos držiac v dlani,
i oni vydýchli si k smiechu:

„hej, Miško! ale ste mu dali!
ten iste vás viac nepohaní —".
S tým pípky znovu pozapekli,
popľuli ruky mozoľné
a zase rúbu nezdolne.
I onen sbitec došiel zpiatky
do práce. „Na drholci jatky,
hej, Jano! ako sa ti snilo —?"
tak tí, tí iné k nemu rekli.
Len Michal nedbal na vtipky;
ba zdá sa, že mu neni milo.
Nebodaj sa mu uľútilo.
človeka, ktorý preň sa súži —
Súd hnevných zrak má často krátky.
„Ty, Jano — zvolal — poď len sem;
vidz, treba ti to robiť zmätky? —
Ak nechceš zapiecť, nakrešem:
na, dohánu ber do pipky."
— Má srdce! — lež aj verne slúži,
bdie, bedlí horský na okres,

K rubačom tedy šiel i dnes.
Dážď šústal v noci neslýchaný
sťa z vreca, — víchor veliký
vyl vôkol ani sbitý pes;
jak v ohni stály hôrne strany,
smrek každý fakľou rozjaganý;
hrom bez ustania rachotil: —
i iste zmelkly chodníky
a pŕte neschodnými budú
— čuj, riava koľký strojí kvil!
a v lese jak tam rýpu, budú —:
lež čo tam po tom? nevídali!
Viac horších prežil on už chvíľ!
Tmou blúdil — v polnoc? ačidali! —;
riek valných brodil pres krútňavy;
i v chumeľ sa bol zatáral;
blesk boží tiež raz zapáral
bol ponadeň, jak čupel v smreči;
a iné koľké nehody
ho potkaly, kým paholčil!
Tu do vojny ho boli vzali,
a vojak, známe dôvody,
vždy druhom býval nebezpečí.
O, koľme sa tam pľahočil!
stráž, cviky, dlhé pochody —
Ba jeden raz i do výpravy
to došlo, kválečnému prieku —
Hnal vraha divom na úteku —

I čo mu? — Tu je pevný, zdravý!
Tak úzkostlivé zvracal reči
Hankine, vstanúc na svitaní,
kým ešte oblak honil vranný
blesk krýdel svojich šibotom,
a nebo vrelo hrmotom,
nemajúc značku po zorách.
Čo po tom? bysťu, nevídali!
to sbehne, to sa ztratí, vzdiali —
to prejde grúňmi, páč len, páč!
dážď ranní, inu, ženský plač —
to anjelikov v tlesku dlánky —
odvŕkal na úpenie Hanky.
Tá triasla sa sťa osika:
veď to hľa bola na horách
búr prvá, hrozná, veliká,
čo tejto noci prežila,
búr lomcujúca sveta články...
No oňho sa len súžila,
len preňho strach ju preniká:
jaj, ak tak i deň s burácaním —
To neprenesie! pôjde za ním,
hej, za ním, čoby za chotár až —
„A vidíš, Hanko, veď ty zváraš!
a keď ty zváraš: búrka tam;
nech jak chcú v noci hromy bijú:
deň musí zjasnieť na ľaliju!
Či nie? či mrcha ženu mám?
to by mi treba, to bych rád! —"
tak začal sa s ňou nakárať.
Mlčala. Veko zvárky zdvihla.
Tu obadal sa, že už čas.
(Hrom medzitým sa vzdialil zas,
oblaky vidomočí redly,
svit predieral sa ač i zbľadlý).
I ledvá merindu dať stihla
do kapsy — onej po otcu —,
by na celý deň v dostač mal:
tak súril, náhlil, burcoval.
„Čuj, lastovičky štebocú!
ej, ženo, ženo! ty si vina,
vidz, ako si ma pribavila —"
a chvatom schytil pušku s klina.
Však kým mu kapsu prevesila,
s pozorom, ktorý slzou hral,
preds' opätne ho zaprosila:
by nebol vraj tak náramný,
by šianal sa, bo zdravie, zdravie —
To nerád počul i sa zopäl:

„hja, pravda, to ti vždycky v hlave.
Ja len tak poroznášať dni
mám, pán môj mne je služobný,
ja pánom jeho - - šak tak, duško?"
a horký úsmev zhral mu ústy.
„Muž, vidím, slovka nepripustí
— vetila trpko v odpoveď,
i vzdychla pritom — lebo veď
reč ženy ihneď ožeh, opal;
jej starostlivosť strach je pustý.
Už zabudols', jak schodil Muško,
tiež hájnik? Sám si začerom
rozprával, jak ho zdrúzgal strom —
ach, Miško! Miško —". „Čo? —
Ten slopal!
ten šudil — i šiel za čertom!"
V tom sobral sa, až trochu clivý
súc tieto lásky na poryvy,
výstrahy úzkostlivé, ľúbe;
no prv než mihol pitvorom,
zpät predsa hodil pozorom
do kuchyňky, zpät zrakom milým
za strážcom svojím za spanilým;
i ešte z dvorca opodiaľ
jej „dobre sa maj!" privolal,
stojacej žiarnom pri kozube . . .

Tak zostala zas doma sama.
To avšak neraz sa už stalo.
Jej postať žitia dobre známa —
a ženám pospolitým, nízkym
nemožno, by sa zunovalo.
Tým každá chvíľka hosťom blízkym.
Tu práce jest čo hodina;
vrtielka každá gazdiná,
vše z noci urve, keď dňa málo.
Kút každý na ňu volá, vrčí:
čo neprijde? kde v sitne trčí?
V sopúchu sliepka kotkodáče,
v koliske decko frnká, plače;
zo stajne hlási sa zas tela;
v chlieviku burci-turci, kvik:
tu kŕdeľ gagotavých husí;
na pôjde kocúr kurča dusí;
a iných hlasov veľa, veľa,
hneď žalostivé, hneď zas divé;
a ona predsa nezšedivie,
len bzuká pritom ani včela . . .
Že richtár? že vraj boženík?
Bá! - krem gazdinej tu ver' nik
sa nevyzná, nie, prisámboh
a čoby s hlavou ani stoh!
tu richtárčiť môž' iba ona!
Jak šarkan, tak sa rúti, krúti:
vraz všetky zvítajú ju kúty,
je samý vrzg a hurt a myk;
hneď dúcha, lepí pirohy,
tu kŕmi zas tie mátohy;
v tom papek schytí napochytre,
pôjdový umkne na rebrík,
a kocúrovi frňúz vytre; —
až všetko ticho, mier a vôňa.
Hej, také kúzla ona koná!
ver' neuverí nejeden . . .

I vskutku vyjasnil sa deň.
Mal Michal pravdu. Jak je rada
mu Hanka! Ľahko sa to háda,
kde srdce samo predpovie;
bo srdce ľúbe všetko vie,
a duša láskou všetko badá.
I nezvárala tedy marne,
nie. Slnko jako oko švarné
sa nesie šírym blankytom;
i ručaj nie viac v kalnom šere.
Sponáhľala sa. S úchytom
teruží háby ku riave,
kde v búrnej hučí krútňave;
a sukienku hneď poupjala,
na skalný pokraj vody stala,
piest zjagal sa, i perie, perie . . .

Hučí potok, hučí dolu dolinami —
rada ho počúvam, je môj dobrý známy.

Čo hučíš, potoku? — Vodu mám hlbokú.
Hĺbka trci-frci; hlbšia láska v srdci.

Čo to hudieš zase? — Ligocem sa v kráse.
Nemáš sa čím chlúbiť; nemá ťa kto ľúbiť.

Čo, už tratíš vôľu? — Musím dolu, dolu —
Moja myseľ biela dávno uletela...

Tu „ťapy-ťlapy“ súria, spešia —
Čo oprala, i splákla hneď
i žmikla jakby ľalíj kvet,
a plôtkom zahradôčky vešia.
Van figliar letnicou sa šúľa,
len očul šuchot, musel prijsť;
a slnko oplieckom sa gúľa;
i javor chcel by priletieť,
tak mihá-šprihá jeho list,
že nemôž', jedlice sa tešia...
K jej nôžkam hajno vín sa derie
pretekom jakby na korysť;
piest blýska jako hviezdy let,
kol perál frsk — i perie, perie...

Hučí potok, hučí tu v smreči, tam v buči;
so skaly na kameň, prepasti do ramien.

Keď som šaty prala, tu on chváce-chyce:
nemáš svokry, nemáš, ani len zolvice.

Nemám, ale nedám... Netrať mi, navráť mi
čepiec krumpovaný, ručník maľovaný!

Ak mi nenavrátiš, uvidíš, čo ztratíš!
Ja kosičku tenkú, ty však — svobodienku.

Prijde ktosi, prijde: nebude ti smiechot;
sekerienku vezme, pozatína priechod.

Priechod pozatína, pokáre zlosyna;
dve-tri jedle srazí, tak ťa zaretazí.

Navalí kamenia, aby ťa zahatil...
— Zľakol sa, zkrútil sa, čo uchvátil, vrátil.

I jak tak perie v nárazu
(deň hodne je už pokročilý)
a potok hučí v strminách:
tu z nenazdania, odrazu,
na bujných, skočných koniách
dva jazdci z hôr sa vyronili
za ciestkou, ktorá zdola vedie,
tak strmo, jakby kamsi v plach.
Čo vyhupnul sa prvý, vprede:
jun ešte, jará chlapina
s počerným fúzkom, okom tmavým
a s líkom trochu pobľadavým –
no v sedle pravý hrdina,
tak hybký ani trstina,
jak rytiera zjav strojný, čilý.
Má šumný mysliveký šat
s výložky ani čečina,
klobúčkom tetrovcove kosy;
kde sponky sťaby trpyt rosy;
čabraka skvostná činovať;
z bot slnko mihotave kuká —
Sťa žúžol čierna parypa
hej, dobre zná ver', koho nosí!
šantuje, hrivu rozsýpa,
jaknáhle úzdou trhne ruka.
Sťa víchor švihla z hlbín háju,
plam z nozdier sála, nohy hrajú,
i zatáča sa v čarný kruh
tancujúc, jakby na turnaju.
„Pst, Havran – “ jazdec zašvastal,
a komoň strmo pozastal,
potrasúc hviezdnou hlavou. Druh,

čo za jazdcom tým tichšie klusal,
je, badať, sluhom toho tam,
na podiv skvelý, vyšnôrený:
na hlave kolpak, zlatý prám
s chocholom, čo sa riasne kýva:
mentieka priliehavo splýva
mu k purpurovej nohavici;
vypuklou hruďou prevesený
zas pás sa skvie, nim taršolka
si sem tam lengá, povoľká,
a čačky iné... Jakby husár
si hovie pyšno vo strmeni,
pravicou v bielej rukavici,
kým do peri si hrdo kúsal,
fúz zakrucujúc poznovu;
istotne zdal sa sebe sám.
On nesie zbroj, snáď ku lovu.
Kôň jeho, plavák, kydá peny —
„He, Janči! — kde sme? hľadz..."
tu pýtal
sa panic — Artuš Villáni,
a jemným zšmihal bičíkom,
že Havran hneď zas lelky chytal,
rval pažiť podkôv dotykom.
„Pst! — Janči, planý si mi vodca
— znel ďalej oslov trhaný,
tlumený predních návykom —
ba planý! V lese tolikom
som posaváď nič nezočil,
ni ušiaka len, sapperlot!
ach, to tu špatne sa mi vedie.
O, Švýcar lesy! Diany
kráľovskej božský chorovod!
Nu — kde sme?... Tys' mi
nadej skýtal!"
Ten bodnuv koňa, priskočil,
a zhačkal, cúvnul jakby v gliede:
„Les, prosím, milostpana otca
vždy ešte, pane, ešte vždy!
Ten vrch tam, ten hľa od polnocia
(a prstom poukázal naň)
ten hranicou len: nekaždý
má toľko lesín ako pan,
jak osvietený — ajajaj!
čo toho vôkol!" — „Netáraj!"
odsekol panic. „Hľadám zver!"
a zimničný bol jeho hlas.
Tu sluha znovu na dotaz,
na ktorý nedal odpovede,
bo pán mu skočil do reči:
„Musíme vyššej, milosťpane!
hej, vyššej k totej poľani,
kde oné skaly visia šedé,
tam srncov krdle rozmotané —
tam skorej bndú v bezpeči:
tu dolu, jakby zamknul dvere:
zlá hájnič, pane, oplani
(tak zališkal sa v súry čas),
zlá hájnič, hniloba a kvas!
tu dolu sedliač pašu žerie..."
„Kto hájnikom tu?" — „Bedák,
pane,
aj, mamľas! kýsi Mišo Čajka.
Istotne doma mädlí dlane,
pod pecou háji panské stráne,
darebák! — Hohó! kto tu doma!?"
a pouskočil na preddomia.
„Ha! na potoku jeho ľajka —
zavýsknul — pláče strap a niť!
Jak rád bych ztiaď ju podroniť...!
Ak rozkážete, priam sa stane..."
Tým zvlášte doomrzel pána
(cieľ mala drsná jeho hana,
za čosi chcel sa vypomstiť):
ten okríknul ho: „sluho, čit!"
a hnevným zmŕskal po ňom okom,
vranníka bodnúc opäť v skok.
I zkrotnul prísny na porok,
fúz zvesil, a zkárajúc bokom
— nebodaj, bál sa štipu hada,
zrel hrozivý tam biča kmit —
odklusal víťaz do pozadia.

Snáď čula pokrik i na riave,
snáď s praním bola hotová —
dosť na tom: Hanka vtedy práve
sa objavila na briežku
a v tvári celá ružová
(šak pracovala ukonave),
dlaň prtknúc k čelu za striešku,
sa k domku brala... Vzozrela: -
juj! kto to!? — skoro zkrikla
v núdzi:
dva jazdci, vojak, páni cudzí!
Jak? sen to? dobre videla?...
Ach!... Z ruky už tam pošla vaňa,
pažiťou voda zšumela.
Skryť chcela sa, kam? Útul sháňa;

lež nikde kríčka na porúdzi.
Snáď v zahradke sa učupiť,
za plôtkom istá pre ňu schrana,
či v rieke rybkou potopiť —
. o skalou k zemi primrela,
hej, skalou — marný duše nuk!
Tak aspoň sukňu odopäť,
švík — skoro! ach, veď po kolená —
Tí budú chceť ju potupiť —
Však sto by musela mať rúk!
nie dve, tie klesly — biedna žena!
Len kde sa vzal strach ledaký,
kde pri nej takmer do umdlenia?
i prečo...? Šak má viery svit,
je čistá, vie sa prežehnať!...
— Hja, mnohé nelzä pochopiť,
kýs' duše mimovoľný chvat...

Pán Artuš vidiac rozpaky
jej: usmial sa a kľučkou hravou
sa prihnal; Havran zmiatal trávou,
ušima strihal, točil zor.
„I vidíš, Janči! jak si strašný
— žartovný začal rozhovor —
včul aleže hneď tešiť začni,
ti povedám; i rušaj skôr! —
Hop! — tu mu v pamäť kýsi
kmit —
mlč! — Ty si medveď, vlčí tvor:
ty hájnič iba pohaniť...
V bok! — ale odvráť pozor lačný,
ti povedám, kým vhodná chvíľa..."
(I odcúval na pokyn včasný;
no zrak ver' nešiel zacloniť...).
V tom Hanka preč' sa zrepetila,
ľak stihla cele podmaniť;
i vlasy ponarovnať stihla,
ihlicu, čo sa z kyčky vyhla —
no dlela len, sťa horská víla,
keď škriatkov sieť ju otočila.
Nemohla vyhnúť nikam viac —
aj smiali by sa, že sa bojí,
že zdivela; i preto stojí.
Sklopila zraky, zahoriac:
čo pivonka sa zčervenala.
Hneď zásterôčky chytla lem,
hneď zas ho v polet popustila...

Tu Artuš, ešte doskočiac
bliž v čarnom braní na komoni,
keď zazrel, jak sa pýri, kloní:
„A'! zora, zplesal, kvietok brala!
Nuž tys' sa bola naľakala;
mňa azdaj? Či ťa urečiem? —
Na horách bývať a sa báť:
jak čudno, smiešno! — Poď len sem,
ja vedel bych ti ducha dať!
Viem, hosťov málo v horskej tôni —
niet ani s kým sa shovárať;
jak hlúpo sem sa zatárať,
jak škoda ťa tu v divej hore!
— Pst, Havran! — Neboj! Nech
ťa zriem:
hľaď predsa šumným okom hore!
— Jak? Chacha! ešte ustrá̈chaná?
Tak trnúť mieniš až do rána?
neverím — ó, ja rozumiem!
To fígle; znáš sa pretvárať —
Tie ruže vedia byť i zvädlé,
až sparno začne umáräť,
a rúčky súce na objem,
šak, švarná moja? — Rozumiem!"
S tým ku nej ponahnul sa v sedle;
štrng ostrôh pri tom zavíril,
kôň ztrhol sa, zpäl, úzdu zbrotil,
no potľapkal ho, ztlumil, zkrotil.
A zas jak démon do jej bytu
sa vpil, úst žmíkal okraje
a hlboko sa zapýril,
a jakby hltal spore, spore —
v tom pozachvel sa v dravca chvitu,
pousmial, výsknul: ona je!
U Hanky srdnosť pohadať.
Hruď dme sa jako malé more,
až ťažko sa jej ovládať.
I s dotazom jak: čo len chce
čo hájnickým tu dvorom hľadá?
nač tieto reči blúznivé?
ten smiechot, sypot jakby hada?
čo nejde, kadiaľ zabočil?
čo sliedi? čiže na nej hana? —
tak zpytujúcim, divným zorom
ho spešne, trpko zmerala,
a vyhybujúc v okruh dvorom,
nevrlá, v dom sa zabrala.
Lež v tom jej priechod zaskočil,
i zchachotal sa pri tom znova.
„Jak? — zkriknul — ty hôr zdurná
sova!

He, Janči! — Širák potočil;
pot sotrel, bolo na úpeku —
Zpäť! zostaň — kynul — neni saňa!
ó, iné ja už stihol zdolať...
Čo? pre mňa nemáš ani slova?
Si srna adaj na úteku?
ba, láry-fáry — neujdeš..."
Tu ztrhala sa, plaskla v dlane,
osrdla ani zlobný jež:
„Čo chcete — vrkla — pánku milý?
Ste veru horší od úreku!
Ja že ste cestu poblúdili...
tájdite, keďže známa vám.
Sedliačke nie na zabávanie;
ustúpte, ach, čo práce mám!
hľa, šaty sa mi povalily!
tajdite, ak nie... budem volať!"
„Ech, stočil znova koňom k priečku,
len vidz ju! — Tedy predsa mluva?
a badám, sa i hnevať vieš.
Nu pekne! ale hlúpa schrana:
les kriky tvoje nepočúva!
Nepôjdeš: šteboc-neštebоc!
Máš prácu... Chceš mňa na pomoc?
hneď skočím, pôjdem, kde chceš — —
ó, vďačne, vďačne do mrkania,
i ďalej, ľúba — celú noc!"
„Ach — ztrpla — pekne ďakujem;
ach — vaše ruky ľutujem.
Var' háby sberať?.. Božechráň!
I pusťte — Vám niet konca-kraja;
ten tam je veru lepší pán,
netrúdi, pletky nevystrája..."
Komoňa reznul bičíkom —
„Hoj, nie tak! — Kto tu hájnikom?
Rec, nevesta si a či panna?"
Videla, že sa marne zlostí,
i hútala: keď zodpovie
mu všetko, jak len krotko vie,
že potom tým skôr sa ho zprostí.
„Tu býva, prosím pekne pána
tak rekla — keďže vedieť chcete:
nu hájnik Čajka, môj to muž.
I choďte — domov prijde v chvíli;
ver' lepšie, keď tu nebudete."
„Čo?" stiahol brvy, „ty už žena..?"
I pošinul sa do strmeňa;
a dumal. „Ach, no — vás to mýli?"
prevrkla v duši zradostnena,
bo bláhala si: pôjde už.
„Už ženou... dlho?" — „Hen od jary!"
Tu zahľadel sa jej do tvári,
a opäť zašiel k mysle radám;
kôň jästril, hrabčil nešeredno.
„Nuž ženou, hmkal, a tak mladá? —
I rada muža?" — „Veru hádam!"
Zas hútal; ale krátka rada:
prehodil skoro: „všetko jedno! —
Ó, driečne!... a jak sa vám darí?
Ste spokojní, i v pohodlí?
či máte dostač vôkol seba...?
Niet medzi vami nezhody,
vždy ešte ste sa dohodli?"
Zľakla sa tých slov ľahody;
no dotvrdila pri tom v duši:
hľa, on je predsa nie tak zlý;
i odvetila, jak sa sluší,
úprimne, milo, prívetive:
„ďakujem, že tak milostive —
chváľ-bohu, máme, čo nám treba;
a iné — žena odmodlí..."
„Bo vedz — v tom skočil jej do reči,
jak koho páli záujem — —
ja v stave som i pomáhať,
akžeby v niečom nedostatky —
i odpomôžem milerád..."
To duši jej sa zjavne prieči;
vykríkla: „môj ty Bože sladký!
Ach, pane, vy ste jeden z ľudí —
Nie, nie, my máme zdravé údy —
za všetko na vždy ďakujem;
ach, choďte, iných v potrebe..."
„Už zas?.. Ni nedáš kvapku vody?
mám smädom zhynúť pri tebe!?" —
Jak srnka uskočila v bok
a stínom mykla hore schody.
Vynesla kvetný krčiažťok
už plný rezkej zpod Sihľavy
(tam prameň len tak blboce;
pres zimu nikdy nezamŕza,
i odvracia vraj nemoce,
jak povesť o tom zdávna vraví),
vynesla, a jak sbehla dol
(nejedna frskla z neho slza),
i takoj podala ho pánu.
Pil nepil; možno, iba zrok,
snáď, aby tým si vymohol

na čase, ztrvať ešte kus tam --
no toľko stojí: žbánok vzal
a hneď aj podniesol si k ústam,
i pil, či aspoň piť sa zdal,
zrak medzitým svoj uprúc na ňu,
len na ňu stlpkom, zmeravele.
Vlas vánkom zihral v jeho čele;
líc avšak nehybnou je pleť,
fúz síce tieňky po nej stele:
no žeby sa hly, nevideť;
ni známky tam o polykaniu...
Kým pil, či aspoň piť sa zdal,
Čajková trpelive stála;
pohlízku drobný králičok:
tým bielou nôžkou shybovala.
Zrak k jazdcu ni raz nepozdvihla,
nač? iste hroznú žížeň má,
nie div, tak v lete na úpeku,
a kto zná, koľký prehnal bok
hôr: — i nech si tam pochutná,
jak ľudia istia, bez úreku.
Len keď už drahná doba švihla,
a predsa nenavracal žbán,
jej vrtlo v hlave v galamuty,
i nemyslela: smiešny pán!
Či chlípať mieni celý rok?
chce, bych tu daromnikovala —
ach, pliaga, už až do poroby!
Veď nevidela, nebadala:
či pije, a či čo tam robí?
So zrakom dlela sklopeným --
A on pil-nepil medzitým;
nu v mysli iné drážil chuti.
„Ďakujem!“ zvolal konečne,
ďakujem, žes' ma občerstvila!
Tvoj žbánok skoro somnou slipol,
snáď vňady si doň nadrobila --“
i podával ho všetečne.
Jak čiahla, v tom ju v líce štipol —
„ba vňady — dodal -- prisámboh!“
Ucúvla chvatom, s hrôzou: „och!
to nejde, hlesla, ja mám muža!“
a zlobným mrskla pozorom.
„A predsa ešte vždy jak ruža!“
on zjásal k tomu odporom,
a zachechtal sa, bodnul koňa,
i hupnul priečky — Tu v krik ona,
že len tak okolite znelo:
„mne pokoj dajte sväto-sväte!
Ja nie som žiadna pobehlica;
mňa netknite sa — lebo ver',
až muž môj príjde na večer,
ten...! Vy sa tomu vysmievate?
no počkajte si, aký hrom — “
a vzteklila sa ani lvica.
I587Jančiho to domrzelo;
keď nevoľno mu pristúpiť,
nuž aspoň zmrmlal: jašterica!
Pán Artuš smial sa tomu len,
smial chutne, časom pomnul čelo,
pokrútil fúzkom počerným,
udidlom zpružil nádherným —
a mľasknul; inu znateľ žien...
Nemohol by ju potupiť;
ba jaksi ho to dráždi, teší:
kým ona zúri, hrozí, hreší --
„Nu, pôjdem — vetil napokon —
už pôjdem, neboj, nemaj strach;
lež jedno je, čo mýli, mätie
ma... (jeho hlas sa tupo snížil
a z pŕs sa vydral sťaby ston):
ty hneváš sa! I ťažko mi,
i bude, keď mi na um síjde;
a ja ti predsa neublížil,
nie! — Prečo tedy hnev tvoj?“...
„Ach,
vy iste o to málo dbáte,
ba praníč...“ rekla ticho, kľudne;
reč jeho znela jej tak čudne,
tak trpko; čosi v svedomí
ju bodlo, vari oželela —
Veď stála jakby ku ostyde,
čo počať, ani nevedela;
prst darmo na rtoch pobyt hľadal,
i kvietka pošiel rozvitok —
Pán Artuš zvláštny pôžitok
mal pri tom, šťastný skoro zbadal:
jak žihol pal ju výčitok,
v kých nesnádzach sa zanáša,
jak vzchopila sa, zmiatla celá:
i zvolal, „jako? -- Hneváš sa
vždy ešte?... Sladla jeho reč.
„Ach - vzdychla -- čo mi z toho
príjde?
Nie!... len už choďte čím skôr preč.“
„Ha!“ — zplesal, sbačiac komoňa,
čo opäť ruknul v nepokoji,
v cval ďalší chtivý, hotový;

„s tým tedy vec sa pokoná,
priatelia zostaneme svoji!
Lež, drahá, kde znak na smierenie?
v čom dókaz, ktorý ztvrdí hneď...?
Bo slovo, nahliadneš, je vetrik,
vzdych: priam ho chvíľka uloví:
šum: potok tentam hneď ho sltí...
V zahradke tvojej mnohý kvet:
čo myslíš?“ — „Ejha, čiry nechtík
to tam...“ „Tvoj nechtík ružový!?“
„Nie, pánku, kvet to mrzký, žltý!..“
„Hoc — no dáš z neho na znamenie,
že pominuly huky-fuky?
dáš? a hneď odberiem sa ztiaď...“
„O, móžete si natrhať!
Ďaleko naše kostoly...“
„Hja — ale ja chcem z tvojej ruky!
Čo?“ — „Dobre, nech vám po vôli;
lež potom choďte v božom mene
Pójdete?“ — „Áno, iste už...“
Šla. Krátke mrklo okamženie;
zvrzaly po dva razy vrátka —
i prišla v náhlivosti zpät,
a zlatý kvietok podáva.
„Ďakujem, žes' tak laskavá,“
privetil vľúdne, berúc kvet:
a strkal si ho do kabátka.
Kým strkal, dodal: „a tvoj muž
kde predsa blúdi, v ktorej stráni?
Je dobrý hájnik, ako čujem
i strelec: takých rád hľa mám...“
„Ja sama neviem, kde je tam?“
Kdes' ďaleko vraj pri stínaní —
Ach, mnoho ustáva sa ver':
lež darmo žehrem, zabraňujem...“
„I ak ho predsa postretám,
čo odkážeš mu? poviem rád.“
Rieť chcela, zajakla sa ale —
veď nikdy pán tak laskavý:
na všetko vie sa dozvedať,
i o jej stoji pozdravy!
Má? nemá...? Že však čakal stále,
nuž rozhodla sa dorieknuť:
„keď chcete... nono, nastokrát
ho pozdravujem: pozdravujem!
Tak mnoho ustáva sa ver',
ach, mnoho na svojej má hlave:
tí druhí ani palcom hnúť —
I to mu tedy odkazujem:
nech šanuje sa, dbá o zdravie!
nech, povedzte mu, sem a tam
nehoní, ako — ako zver,
ač naskrz nepримeriavam —
A nezmeškajte podotknúť:
by prišiel ešte podvečer!“
Pán Artuš vyčul usmievave.
S tým kývnul: „dobre, stane sa!“
Kôň zaržal, trysknul dupotave.
Privolal ešte: „zdravá buď!“
a oba vtrhli do lesa,
v tom oba jazdci jakby víchor...

Keď cvalot parýp trocha ztichol
pod srázom v temných smrečinách:
tu Artuš jakby povydýchol,
sa prebral z dosavádnych dúm,
prehodil mimovoľne: „bah!
čo po tom?... Hatí nepoznám! —
Veď predsa šukal som a hľadal,
od kedy zočil som ju tam:
a teraz by som ledač zadal?
Bah! mľasknul — Život vína šum...
Hé, Janči — kríkol — čuješ! kde si?
Mne práve prišlo na rozum:
že tuhľa predsa jesto zver!
Nie?“ — „Áno, pane, jesto ver'!“
„Čo alpské, appeninské lesy!?
to maľba-šaľba, cudzí dym!
Tu rozkoš honby, sladkosť jadra!“
„Uverím, pane, uverím!“
„Mlč! hlupák — nevolám viac: kde si? —
O, nôžka, rúčka, líčko, ňádra!...“

— No chválaž' Bohu za svobodu!
Tak vzdychla Hanka v totej chvíli:
keď jazdci v les sa zatratili,
že po nich ani znamenia.
Krčiažok zdvihla z podstenia,
i takoj povyliala vodu
do kapky z neho, pažiti
po dvornej: nech sa ocíti
vraj, keďže ju tak podlávili.
Lež jak sa škubla zdesená!
Sťa hada — tak sa razom zľakla,
s výkrikom odskočila v bok:
drn, kade zšumel vody tok,
peniažky žlknul pokrytý...

Hach, čo to!? ledvaž' povyjakla.
I čo to zase znamená!?
Čo s tým chce hosť ten ledajaký?
meravo vyvalila zraky —
Nač? Komu on to všetko platí?
Jej? — lež zač taká odmena?
Žart niaky a či podchytok? —
Sto úzkostí sa na ňu valí!
Sto skalísk k hlave sa jej chýli,
a hrozí smyslov zdrtením!
Dúfala: že sa azdaj vráti.
a nájde, čo tak ľahko tratí,
i vezme zpiatky v úžitok:
no darmo hľadí na úvaly,
tie skoro v stín svoj zahrabaly —
on pošiel! — Beda! Čože s tým
si počne, s oným, ledačím?
čo? Kto jej rady dodá v chvíli? —
Sťa v búri už-už mrúca fakľa:
tak stojí, v duši plná múk,
necítiac zalomených rúk,
slz, sinú čo tvár zarosily...
„Ach — šepla, ľavý tisknúc bok —
ach, Matko božia, ty daj sily!...“
A vskutku: blesnul rozsudok.
„Hoj, pánku — výskla — chyba!
chyba!
Ja hájničkou som iba, iba!
no (srdne ronila sa v hruď).
no zle ste predsa natrafili,
zle veru, roztomilý zmok!
Čajkova žena neni ryba —
Oj, hanba... avšak Boh vás súď!“
I neradno bár zla sa tknúť:
bár práca nado všetky ťažká:
preds' premohla sa, sohla, kľakla,
a čoho sa tak prvej ľakla,
už sbiera, zmetá — do krčiažka.
Keď posbierala, ešte sepla,
utrela ruky, akby čar —
S tým beží, beží ku ručaju:
i skaliská kde vyčnievajú,
kde neprestajný prúdov var:
tam do kotliny všetko trepla.
Vzdor hluku riavy bolo čuť:
„tu, diable, máš svoj všetek dar!“

S tým búrka prešla. Skoro vera!
Už v praci je zas, šaty sbera...
k večeru na prah vysadla.
Pravicou podoprúc si briadku,
do broniaceho hľadí šera:
až celá v mysľach zapadla
v akomsi duše neporiadku.
Var' smúti — za čím? Za krčahom,
či zlatým jeho za obsahom...?

Mrk čierno snul sa vôkol stromov;
i hviezdka žmurkla na sklepení —:
keď Michal navrátil sa domov.
Bol ale hodne unavený.
Nečudo: predsa nejeden
laz prešiel, pŕťami to práca —
a pri rubačoch celý deň:
nu čiovek sa ver' utrmáca.
Tým sladší potom noční sen;
ten všetky trudy povypláca;
sme sťaby znovunarodení...
Len vnišiel do pitvorca dnu,
z kuchyňky oviala ho vôňa:
ženuška chystá večeru,
pravdaže: vie, čo treba, ona,
keď muž sa vráti pozde z hôr!
Vykukla, počujúc ho skladať —
„Len toľko — rekla — že som
hľadať
ťa nepošla... čo nejdeš skôr?
Ba ty bys' tam i ponocoval,
hej, ponocoval, tak to badať —“
a žiarny zdvihla obličaj,
pooprúc k dvier sa obrubisku.
ed ale ani netúrnul.
len usadil sa na schodisku
u pôjda, jak to obyčaj
mal, večeru kým pripravila,
a širák k tylu posunul —
nemohla preniesť, že tak čuší:
„jak vedlo sa ti?“ doložila.
„Nu — dobre,“ cekuul, odfukoval,
a čelo stieral rukávom;
nuž — a ty si sa vybázlila?
Hla, vidíš, aký krásny deň —
ba úpek, sťaby čelom koval;
ver' horel ešte i ten moch,
nestačil ani hory tieň,
kdekoľvek ako na pecisku
No nepovedal pravdu som?...“
„A videl si dvoch na koňoch?“

skočila do reči mu hravo.
I pozrel na ňu vyzvedave:
„hej, videl — stáli nad stavom.
Nuž...?“ V tom však uhla do
kuchyne,
bo zkypelo čos' na ohnisku.
On vytiahol sa, ako sluší —
vstal, zbočil zrovna do izby,
kde kahanček už svietkal sinc.

Po večeri, keď brala riad
— on práve kládol do pípky,
i pripálil, by tlelo všadeľ —
zas začala sa zpytovať:
„— a nevieš, kto tí dvaja boli...?“
Hlas jej znel v kejsi vo svevoli,
až nemilo sa týkal uší —
No Michal sťa by neslúchal;
len trhnul sebou, zkúril... Šla;
bo že mu nejde na vtipky,
i že sa zmŕštil, zazrela.
Len pukal, časom odkašlal,
žval čútor a do svetla hľadel...

8.

Čas beží jako horský prúd:
tak bystro, švižko, neustale.
Udalosť kde tu, jak ku skale
by trknul, zdá sa podržať
chod jeho, silu zvrátiť vln,
vo výmoľ ho jať, do krútňavy
lež verte mi: to liché zdanie!
On zastihne sa vyhatať!
Jaknáhle vôlička mu vzplane:
vyborí žalár, stuhy pút
— či z železa sú a či z ruží —
tak prerve, marnú čoby niť;
prekážok zpupne zborí stavy:
len ďaky nech mu blеskne spln,
nech zajagá sa jeho svit,
za privalom nech pozatuzí!
A keď sa zmuží, keď sa zpruzí:
až praskla pramizerna hať:
tu potom len tým prudší spad —
do milion zpraží vlny združí
a v Niagary prejde rut;
tým plnšími sa zájme splavy,
nik nič ho viacej nepristaví...
Sam zvíri viry: do krútňavy
pochyti vetchý ľudstva čln,
i započne s ním pometať,
vzdor kriku pyšných jeho synov
pometať jakby so škrupinou:
že nezbýva len zahynúť,
dnu pohrobiť sa v bezdno vln...
Bo nieto správy, nieto hlavy!
niet viery, ktorá uspeje
včas ulapiť sa spásy vesla;
niet hviezdy, ponadšenia hesla:
niet ani kotvy nádeje:
tá dávno v temnej hĺbke leží,
a veslo sem tam zlomeninou —
Duch genij zostal na pobreží;
nepozvali ho, nepozvali,
ba odstrčili, zapredali:
sám plove smutný cestou inou...
I kolocú sa v smrti stínu
tí: čo vraj hlbeň premerali,
čo nazreli sa v mora dno
a nad ním hviezdy počitali:
tí slavní, vzati na slovo,
tí — stĺpy, viechy, rásochy —,
čo delili ho v epochy,
čo smysleli si, že nie on,
lež oni tľčú jemu v zvon,
by, jak chcú, rušal na hodinu,
im zrkadlom bol, trúbou chvály,
jim ozvenu pel v diaľnej diali,
tí... ajhľa, v prvej chvíľke hynu!

Že zastavil sa? žeby stál
jak zmrený tok?... iba zdanie!
On sumí ďalej, mizne v diaľ:
čas... Darmo staviaš, kľúčiš dlane,
by nepredral sa, netrhal:
neodolaš mu, šumné dieťa!
nie, bár i slzou oči svieťa.
Nezadrží ho zeleň stráne,
nie kvetín vôkol milota,
nie jelšín vábne kyvotanie,
ni slávik, čo v nich klokotá;
nie, čo mu sadly na brežinu,
rój bucliat smavých, rusovlasých,
nie santy travnic milohlasých —
Naopak: ony za ním letia,
jak obrazy by zamieňal,

jak fátle keby vánok bral;
hej, samy letia za ním, hynú ..
Ilja: deti, ktoré odchoval.

Čas plyne jako horský tok,
či z rána či pod klenbou noci,
či v búri a či v ľahody
tíšine: voždy tenže krok,
krok istý, pádny, neomýlny.
Nepočuješ ho: preč' je silný
v šľapajach svojich jakby hrom,
nečuješ, a on kýva v moci
preč' žitia tvojho príkrovom:
no krýdel jeho rozvitok,
jak s vrchu sletel budúcnosti
čo večne bludný, ťažný vták,
ten zazrieť môžeš, áno, áno!
To on: čo v zárne tvoje ráno
vše večera stín zahodí,
stín švihotavých perutí,
kým nesie v kraj sa minulosti;
on: čo už schvátil úst ti vravu,
než vyznel si ju akotak,
čo šat ti rusá, belie hlavu;
on: čo sa tukom tvojím hostí,
čo fakľu v prach ti privodí;
on v slnca denňom hasnutí,
on, ktorým spŕcha poľný mak!...
Nedávno kvitly jahody,
nedávno tam hor' v rúbanisku,
že plávalo jak v mlieka brode,
sihôťka ledalen na pnisku.
Tu náhle zrudlo bielo more,
krvavý zrudlo na šarlát:
lež že tak zrudlo rýchlo, skore,
ni nad tým niet čo banovať
(ó, to je krásne, tešné more!):
skôr príčinou je banovania,
skôr horko-ťažko ľutovať,
ba áno, to tá zrejmá rana:
že dnes už i po tomto brode
je veta, stiekol starý laz,
po kvete — v tom i po úrode!
No nič to: tu zas malín čas!

Za tymi dôjdu černice,
za černicami čučoriedky
a s korčubkami na ne dietky —:
čím diaľ, tým tmavší na líce
plam, v líce dobrej zeme-matky...
Ó, čas vie hľa i barvám velieť!
S tým obráti sa kolo zpiatky:
tvár zeme zas sa začne belieť,
až zkvitne, zapáli sa zas
a — zčernie, zhasne...

Malín čas!
tu malín čarné usmievanie!
Čo nohy mladé -- všetko na ne!
Po rúbanisku zvonný jas,
ples, žvavot, zmaľované dlane
i duše, duše rajskou rosou...
To bŕdne, hmyrí nôžkou bosou
z kra do kra: ten sa takoj schýli
sám svojou ťarchou. Bože milý!
čo na ňom tvojho požehnania!
Sirôtka ani nevie v chvíli,
kam prvej čiahnuť do sberania.
Veď celé kystky, kytky, kôpky
po snetiach visia, páč len, páč!
I predstihujú chvatom, zobky
sa jako vrabacia by vtač...
A jak sa hrnky, dbanky plnia:
medzitým sa i ňádra zvlnia
k jagavej, vonnej ku piesni
a k iskrennému výsknutiu;
a chorál v čarnom vinutiu
čo nebožiec sa nesie k bralu:
tam rovno v srdce bodne skalu,
že zhúka i tá citu plná.
Tak platí ľud ten čudesný:
keď berie, na vzájom i dáva,
zadarmo neprijíma dar;
jak vtáča tichý za konár,
kde spočinula jeho hlava,
za zrnce, ktoré zoblo v poli:
i on vše vďakou zašveholí;
dá peniaz duše čudesný:
za malinôčku po piesni!

Maliniarky.

Chór.

Keď stínali horu chlapci Valihoru,
bláhali si často: už viac nenarastie:

Jeden zdupkal vedľa: kopŕcaj sa, jedľa!
Druhý plecom k pricku: ustúp z cesty, smreku!

Tretí popľul dlane: ba ťa i s koreňom —
Štvrtý práchno pritlel: ja hneď i plameňom —

Piaty gamby odul a zatriasol šticou:
nože, vaľ sa! lebo fúknem — povíchricou.

Šiesty: hohou! hohó! Bolo to tam toho!
Na mňa hľaďte, na mňa: hneď vyleziem na pňa!

Siedmy lenže rubnul, takoj sa i uhnul:
varuj, skoku priber! prívalí ťa — íver.

Ôsmeho odbili: čo nám z teba vdovca?
Hybaj, iď si dlubať tamok do jalovca! —

Tak rúbali horu chlapci Valihoru,
dušali sa často: že viac nenarastie.

Horký nenarástol! — Eha, za proroci!
Na dni ju soťali, vyhučala v noci!

Šibla ako z vody — Len, len vetrík zduje:
už sa zelenými pradenami snuje.

Čo jeden peň, to kmeň hybký, konáristý:
namiesto čečiny zubkaté má listy;

namiesto živice krôpka tu tam zlatá,
miesto šúľkov pekné, sladké bomboľatá...

Chlapci Valihoru, proroci do misy!
veru sa vám každá dievka vysmiať misí.

Chlapci Valihoru, hneď sa practe dolu!
to je paša naša, vy si žujte smolu!

*

Podaj mi, vetríčku, čo visí na kríčku:
nech si ho odnesiem v červenom ručníčku.

Keď podáš, dobre máš; odmením ti službu:
budem sa vydávať, pozvem ťa za družbu.

S venčokom mladuchy budeš sa zabávať,
alebo na márach plachtičkou pohrávať...

*

Oj, ten Pánbožko náš ver' je samá láska:
navešal v konarky, nastíbal do kláska.

Ani rúbanisko neobišiel okom;
videl, i uzavrel v súde prevysokom:

Zasejem ho znova, požehnám chudobe,
príjde hladná, príjde: nechže si pozobe!

Tak súdil, tak žehnal Pánbožko náš z neba...
Hopsa, nôžky! — rúčky, naráňajte chleba!

Prvá.

Malina, malina, sladká si —
Dievčina, dievčina, švarná si!
Malina, malina, podaj sa —
Dievčina, dievčina, nedaj sa!
Ihuhú!

Druhá.

Oberajte, prstočky, každý nech z vás ďubká:
nakŕmim si, nakŕmim na večer holúbka!

Mesiačik sám nad lipkou, my pod lipkou spolu.
Za každým mu privolám: hoľúš, hoľúš, hoľu!

I roztvorí pyštíček jako púčik z ruže,
a bude mi hrkútať — Verím, že neluže!

Hrk-hrk, hrkút-hrkútik: hneď vzdychne, hneď rekne;
krýdelkom ma pohladí, i polaská pekne.

I jak pyštek otvorí a zanôtká slovo:
za každým mu zobnúť dám — zrnko malinovô.

Tretia.

Včera som sa nahnevala,
šuhajko, na teba,
ej, veru nahnevala!
Sľúbil si sa a neprišiel.
Čože si to zase smyslel?
A ja ťa čakala,
čakala, žiadala:
ej, sťa ten kúštik chleba!

Všakove som pomýšľala,
čo sa ti mohlo stať?
ej, veru rozmýšľala!
Ak si kvietok: že si zvädol;
vtáčik ak: žes' inam sadol —
Srdce mi kálalo,
dušu mi páralo;
ej, nedalo mi zaspať!

Včera som sa nahnevala;
dnes už mám vôličku,
ej, ňou mi hučia bralá!
Môj milý mi to odkázal:
na dni kosil, v noci viazal...
Odkázal svitajúc,
do okna kukajúc,
ej, skrze zoreničku!

Štvrtá.

Daj ma, mamko, daj ma šuhajovi:
švarný je jak stromec javorový,

jako javor na dúbrave;
slniečko ho zláti.
Daj ma jemu skoro, náhlo!
Sto citov sa vo mne spriahlo,
spriahlo, ťahá nedočkave —
srdiečko mi zchváti.

Daj ma, mamko, daj ma šuhajovi:
milý je jak kvietok fialkový,
fialkový v tichej noci;
mesiačik naň svieti.
Daj ma jemu skoro, náhlo!
Tisíc túh sa vo mne spriahlo,
spriahlo, berú — niet pomoci:
duša s nimi letí...

Piata.

Sokolíčku, sokol,
otáčaj sa vôkol,
jako sokol poriadny.
A keď sa nakrútiš,
hlavičku pomútiš:
v náručie mi upadni.

Počul volať sokol:
začal krúžiť vôkol,
krúžil dlho — ale bôľ!
Bo keď sa nakrútil,
hlavičku pomútil:
u súsedov zapadol.

Šiesta.

Bodajbych o tebe, bodaj
nikdy bola neslýchala!
Ty vraj srdce si mi podal —
a čo bolo? — Bola skala.
Bodaj! bodaj —

Ale Boh ťa bude súdiť,
vyrkne súďbu neskonalú:
pôjdeš svetom srdcia lúdiť —
no všade ti dajú skalu.
Bodaj! bodaj —

Siedma.

Sadla na pňa
a plakala:
hoj, mati moja milá!
prečo ste mňa
tak na skore
hej, prečo opustila?
alebo ma sebou
hej, prečo nepojala?

Predsa som vás
milovala,
hoj, milovala vrele;
stála neraz
v čiernej noci
hej, vašej u postele:
skočila, liečila,
hej, jak ste zastenala.

Noc pomíja...
Pri tom všetkom
hej, ste ma opustila.
„Idem i ja!“
volám, kričím,
hej, rubáš som si šila —
Ale vy: hneď vtedy
huš! umkla ste mi letkom!

Od tých čias hľa
v zdranom rúšku
hej, blúdim osiralá!
Moja vôľa,
moja mladosť
hej, celá pozvädala.
Vznesla bych žaloby...
hej, ani mi len dúšku!

Ósma.

Chudobná som, chudobná som:
ale preto spokojná som!
Pánboh boháč! čo mi chybí,
nahradí mi svojím časom.

Chudobná som, chudobná som;
ale preto veselá som!
Akže mi svet hluchý, prázdny:
naplním ho piesní hlasom.

Chudobná som, chudobná som;
ale pritom dosť hodná som!
Chlapci šepcú: vidz len, zora!
otočená dúhy pásom...

Chudobná som, chudobná som;
ale za to statočná som!

Príjde vlčik: schytím tĺčik:
„čo tu slidiš v dvore našom!?..“

Chór.

Svoboda, svoboda! lepšia, ako voda,
ako kus chlebíčka... Drž si ju, dievčička!

Vodou smäd zahasíš, chlebom sa zasýtiš;
ale, že žiješ: len v svobode zacítiš.

V svobode: že žiješ, že máš i kus duše —
I lieceš sťa strela vyronená z kuše...

*

„... Na maliny slnko svieti,
a na dievča krása letí...“

— Tak platí ľud ten čudesný:
za malinôčku po piesni!

— Slniečko stúpa k poludniu;
les, sparnom privalený všetok,
tak tupo dýše, ani v snu.
Kol hájnikovej chalupy
je ticho. (Hanka iste dnu
sa kutí, všako zamestknáva;
on čajsi po dnes dozerá,
jak kácu tam tie otupy.)
Dus leta vzduchom preberá
nad dvorom: ním hľa zmiera kvietok
na zahradke, a páchne palyň
až k omdletiu. Tíš. Len čo riava
sa ruve s nepriateľstvom skalín;
len riavy klokotavý brod
čo očuť, jak sa zadrháva —
V tom dvoje u nej zkrslo dietok:
dva chlapci, v lichých plátenkách,
bez odiedzky i bez bruslíčkov
a boso, celkom dľa zvyčaju,
jak keď sa v sadoch potlkajú,
jak brúsili by zdlž uličkou
tam dolu v svojich dedinách.
Krušinou, býlim poza plot
(kde leda trčala jim hlava,
či vlastne vetché klobúčky)
sa predrali a tuliti!
prikvitli ani kozľatá,
vedúc sa svorne za rúčky;
obadva stupky, bucľatá,
jak buček tuhý, valitý.
Na prskách obom celembajú
v šíj oviazané hrnčíčky;
no ústka, dlánky, tváričky
tiež nepochybne znamenajú:
že z rúbaniska idú — z malín.
Zastali na pokraji toku.
Tu menší skubnul sa a pruh
zfafrených rtíkov nakrívil,
opakom pravej trel si v oku —
tak frnkal. Starší nedbal však,
pojästril, šupnul do úskalín,
tam potíšku sa nachýlil
a do priehlbne uprel zrak.
„Hý,“ hlesnul, „koliký tu pstruh!“
a prstom kýval na onoho:
„sem, hybaj skoro, hybaj sem —“
No mladší nerobil si z toho
nič, nepocítil záujem,
len durdil sa diaľ. Starší tedy
zodvihol kameň potíšku
a po rybe ho v hlbeň metnul;
ťlusk vody hodne povylietnul:
však žugan už stál stranou vtedy
na briežku, včas sa uchýlil,
tam pohvízdkal si, poskakoval.
„Poď, Janko,“ riekol o chvíľku
a potúžil si košýlku,
„poď, braček, lebo ver' už čas —
mať bude kliať i zbije nás;
pôjdeme tamok dolu hájmi.
Poď, ukážem ti vevericu,
i vyberieme pipíšku,“
a pojímal ho za pravicu.
Ten ztrhal sa však, ztudlikoval.

rozmazal slz tok po líci,
a k hrnku brata čiahnul: „daj mi!
daj —“ zvrieskal. Ondrej dlaňou
skryl —
„Čo?“ — nemálo sa podivil,
„tys' zo svojho už vyjiel všetky?
I čo dáš malej Anici
há? Kotloš! —“, za ním pokročil.
„chceš, aby som ťa vybuchnoval —
chceš?“ Janík ale vykäroval
sťa gulka, vrešťal: „ale no —
Daj!“ — „Plno!“ drážily sa dietky.
S tým Ondrej tľapnúc v koleno
sa, skoknul a pod dvorom v nohy.
„Hej, Janko,“ zvýskal, „lap ho, lap!
Ak lapíš, dobre: zobni si;
ak nie, nuž noštek utri si;
hop, capku! tu máš papu, pap —“
a mrkev strúhal s uškieraním.
Tu Janíček sa nahneval:
dlánočky popľul, ani chlap
a drobčiac kotuľkal sa za ním.
I dochytil ho za pôdlohy
chvist, zdrmal, aby skoro dal —
No vlastne Ondrej pozastal
bol zvedavosťou na preddomí;
„vidz, Janko,“ hneď aj zažvastal,
„hľa, u nás nie sú také domy!
Okolo samé zúbky, kvety —
A v štíte, vidíš, koľko rohy!?
náš baran veru takých nemá,
nie —“, slieďac zrakmi švitoril.
„A nepokole, Ondro, nie ma? —“,
tak Janko k nemu bázlive,
zavzdychnúc pritom v podive.
„Nie, neboj,“ Ondrej srdne vetil,
„ten baran nie viac na žive.“
Hľadeli oba dohora,
zrak sivý len tak sa jim svietil;
skrúcali hlávky bez privety;
mladší i ústka otvoril . . .

Jak dívali sa na parohy:
hájnička vyšla z pitvora.
„ — Kde vzaly ste sa tuná, deti?“
zhýkala, zazrúc malíčkých.
Ondrejko, smelý vezmúc dych,
odvetil: „veru na malinách
sme boli, v sekanisku, hej —“
„A sami!?“ — tleskla rukami,
„vy fagani! — tak do hôr! i, ach!
no, nikdy! To ty, kolodej —“
Ondrejko ihneď pobadal,
a v odpoveď sa zponáhľal:
„nie, boli sme tam s dievkami —“
„A zkadiaľ ste, há?“ — „Z Osady.“
„I či tam?“ — „Jana Závady.“
„Že Závodovi? — Poznám ho.
A pustili vás? Ó vy, ó! —
Ty tam, čo plačeš?“ ku menšiemu
sa privrávala, sijdúc dolu.
„Kto zrobil ti čo? dám ja temu —
no, čo ti? povedz, synak môj,“
s tým pohladila ho po čielku.
Janíček tisknul pery spolu
a ťikal, hrnec jakby svoj
kryl, natiahal sa za košielku,
a k bratu ťupkal pomykom.
„Rec, čo ti?“ pýtala sa znova,
„šak totkou som vám obidvom —
no?“ Pod nos sknknul: „jiel by
som —“,
a očká zdvihnul zarosené.
„Totčička — Ondrej začal v tom —
Janika nik ver' nevychová,
ten vždy vám myslí na jiedenie!
Čo v rúbanisku nasbieral,
hneď cestou všetko vyzobal,
i odo mňa drel neustále.
Nie, neverte mu ani slova —
Ty priezočivec, koťuho!“
a ukradomky šturknul ho.
Ten, bôček hmatnúc, zvrešťal: „ale!“
Tu ona: „biť sa nevoľno!
No, počkaj, dám ja tebe, starý:
žes' Janíčka tak pohanil.
Nuž a ty vypľul by si vari,
keď dostal by si pod zuby,
ha? ľaľaď, aký ti to tam —
Poď, Janíčko! pre teba mám
Tvoj brat ver' sa mi neľúbi,
i za to, že ťa pohanil.“
Ondrejko, zostavajúc sám
pomiatol sa a zaganil,
i ledva plaču ubránil —
„No,“ obzrela sa v smiechu zpiatky,
„i ty tam už len rušaj hore;

ste oba deti jednej matky."
A Ondrej rušal skokmo, spore.

Na prah sa posadili oba,
jak na koníka, čakali
a strežali, jak deti robia —
Nedlho bola na komore:
priniesla placka rúči oval,
už nalomený na dvoje;
bol maslom hrubo ponatretý,
i žiaril ponad hlavy detí,
jak luzný kvietok povoje.
Jak podávala kavaly:
o závod vystrčili rúčky,
Janíček medzitým i mľasol,
a zrakmi k chvatu zaiskrili —
„Jankovi," rekla, „aby rástol,
hej, väčší — na, môj synček milý!
Ty, Ondrej — tys' mu ubližoval.
No, jedzte, žujte potichúčky..."
I svitly obom štyri svety,
nastala doba pamlsiek
v kabáčkoch maslom natretých;
i rumádzgali o pretek,
hej, hlvom — inu, zdravé deti!
Janíček najprv oči pásol
po onom, čím ho uderili
do dlánky; však len okamih
to trvalo, kým chuť si tvoril:
hneď i on vhrýzol sa a moril
ho riadkom zúbkov myšacích,
a nôžkami v tom šimrikoval.
„Či dobrý je —?" tu pýtala sa
ho Hanka, hľadiac s úľubkou
naň, jabká zdutej tváričky
jak hrajú mu, kým žve a sjiedá.
Ten polizkujúc prstíčky,
„mh," kývnul, rusých kostrúbkov
(— Širáčky boli odložili —)
otrasúc podrost roztomilý,
a nôžkou durknul do súseda,
že Ondrej odmykol sa zasa —
Nu, živô-sriebro, neposeda.

Keď pojiedla si hladná chasa,
hájnička sama upomla
jich: „no, už choďte poľahúčky,
hej, — bojsa by vás išli hľadať!
Za ciestkou prosto do dola
si iďte — Ondrej, povoli,
vieš? by i Janko mohol vládať.
I nebavte sa nikde tam;
a obíjďte si Vlčiu jamu..."
Hneď siahli k zemi po klobúčky
a stali. Janka vycmukala.
„— A ďakujeme pekne vám,"
tak Ondrej. „Vďačne — Do školy
že chodíš, badať. Len sa uč,"
mu privetila, hladiac vlas,
„uč, môj syn, môž' byť z teba
kňaz..."
Šli. Pohľadom jich sprevádzala,
na prste pokrucujúc kľúč;
ba ešte jim i privolala:
„— a pozdravte mi vašu mamu!"

Lež sotvá vnikli do lesa:
zpät prifrňali zdurne, v kriku,
jak poplašené kurčatá;
a než sa stihla dopýtať:
čo jim? — čo ozaj deje sa?
chvoj pokryla jich riasnatá,
zmizeli vpravo vo smrečníku.
Zdúpnela: jaké čudesá? —
Strmela; čula klopýtať —
I chvíľka len: a na vranníku
tu jazdec! letkom trysknul z hory!
Nebodaj ten, čo oňahdy:
čo urobil jej na príkory —
ver' on! — Veď ho tá uriadi! —
Vranníka bodnul, posmelil;
a zjästriac vôkol pohľady,
keď postihol ju predo dvermi,
k chalupe hravo zamieril,
pousmial sa a Hanke kýval
širáčkom zdobným k privetu
(snáď bláhal si už, už sa míval...).
Neznala v prvom okamihu:
čo počať? jak sa zachovať?
tak zmiatlo ju to — veľmi, veľmi!
No skoro dopadla však stihu:
jej oňahdajší duše prival
v tom začal hruďou lomcovať,
hnev zvrel... I rúkla v odvetu:
„čo chcete, pane, zase tu!?
čo?... Znovek k zlosti, na trápenia...?
Ak s mužom mojim máte dač:
to príjďte, keď on doma bude!

alebo cvalte si tam za ním..."
„I hroma! nač mi tvoj muž, nač? —
Ja s tebou mám len do činenia,
prisámboh, s tebou!" odpovedal
jej zhurta, medzi chachotaním
a z oka čarným pomihaním,
i s komoňa sa takoj zvedal.
„— Jak? So mnou!?" prekríkla
ho žena.
„Vy chcete mne byť ku ostude?
ma vovliecť mrzkých do rečí?
Na posmech priviesť, zohaviť?
o lásku muža pripraviť...?
Ó, to sa veru nesvedčí:
to mrzko... každý súdiť bude!
I iďte ztadiaľ razom preč,
rušajte, kade drží cesta,
kým šianam ešte vašu hlavu!
Ja nie som... (zlihala jej reč
pomyslom, čo sa mu o nej zdá?).
Oňahdy — pán vy ledáky
ste potratili šupáky:
tak naschvál — panská vôlička...
Sú v truhle, sa var' nazdávate?
Hej — (pokázala v tom na riavu),
tam v kadlubine vaše zlaté —
tam iďte si a vylapajte!
Ja Čajkuľa len, hájnička —
no mne s tým svätý pokoj dajte!"
Sršiacim flochla pozorom,
poskúbla zlobne na zástere;
s tým nazad šmykla otvorom,
a treskom pripľaštila dvere.

Pán Artuš nehýbal však z miesta.
Jaknáhle s koňa sosadol,
za udidlo ho popadol,
a nutkal žvastom ku javoru.
Ten zdráhal sa a zatinal,
i fučal, lesklú ježiac hrivu,
tu vzpjal sa, tu zas trhnul k sporu,
a žhavo točil zrakov pár:
no pán je jazdec ku podivu!
len pokázal bič, kýsi čar —
a Havran stŕpol, pohýňal —
Však Artuš, i kým harce stváral
kôň, neraz stihol kuknúť na ňu:
jak jazýček jej žihal, páral,
jak zmietala sa do úmoru;
vzdor, s Havranom že zápasil:
obzrel sa, vysmial zášť i hanu
a vášňou nedočkave zháral,
i neraz sa jej ohlásil:
ej, akú má reč rezkú, sporú!
Ej, aleže je za nevesta!
V tom javorový o konár
pripínal koňa za kantár.
Keď pripútal, hneď k nej sa berie
Však na druhý než stupil schod:
už treskom pozapadly dvere.
Na nenadály na hrmot
kôň zduril sa a stranou vrhol:
rozorval kantár, konár ztrhol
a uskočil; — pán zžvastal však
a zašmihotal ku dôvere:
i zastal ani búry mrak,
len hlavou šumne pohadzoval.
Pán Artuš zatým hore schody
sa bral čo neúprosný hosť,
nedbajúc liché na nehody:
mal pôtok on už takých dosť,
a predsa završe zvíťazil:
vrch obdržala dychtivosť,
bár anjelských slz tiekly brody,
bár kliatby naň sa sypal plam,
i neznal často ani sám,
čo všetko boril, otravoval...
(Nu, jedným slovom: vilný drak...).
Bol lepý ani letorosť;
i kým si hrde vykračoval
čo démon, zhubnej slávy jun:
ostrôžok zhral mu vírny zun,
sťa v pokyn, že tam istý šlak —
— No, jaké u dvier prekvapenie
ho stihlo, jak sa zarazil!
Chcel vnijsť: a ajhľa, uzamčené
na dobro! pozde dorazil!
To urážka, i potupa!
I búchal, volal, rozkazoval
Mnel vyvážiť a vyboriť —
Lež marné vzteky, úsilie;
v čas tvŕdze tvŕdz i chalupa,
ni chatré nelza otvoriť!
Z dnu ani šuchu, ani hláska —
Čupela kdesi zavile,
čupela — zhavranelá kráska!
— S tým vľavo uhnul ku pavlači,
a ťukal, kukal do okien:

lež i dnu po nej ani slychu,
len ružová sa posteľ zračí...
Liezť, drať sa: predsa neni preň!
po takej nemôž' po bodľači.
A kto zná, kam sa prepadla,
vo ktorú hniezda priehlbeň? —
Dlel, zkúšal trápnu za hodinu.
Snáď šiky tratí, žarty strojí,
snáď... všako hútal, pomyslel;
stál, dochytiac sa zábradlia,
a dumal, v ťažkom dumal znoji —
Ver' inú čakal na hostinu!
Až nezdarom sa domrzel
(i Havran šantil v nepokoji);
a urazenú ztajac pýchu,
tvár zmraštil zhrdy návykom,
pošmihal rezko bičíkom
a sostúpil.

Keď povysadol
na koňa, ešte póobliadol
sa k domu. Ten však ticho čnel,
jak prestál by bol nehodu.
Tíš -- potoka len rujný šplachot;
nad horou prchlý chmáry let —
Hnul tedy ihneď k pochodu;
lež v tom sluch zarazil mu chachot,
smiech uštepačný na dôvet.
I obrátil sa: zasinel
(smiech iste z onej tvŕdze znel),
päsť zbalil v útok, hnevom zkypel:
s tým zahrozil sa, kliatbou zsypel —
a cestou zbočil búrne zpät...

Kým zkúška trvala tá hrozná,
kde, jako a čo Hanka -- kto zná?
Jak oná panna v povesti,
snáď pod koryto tiež sa skryla.
tam dumala si o šťastí: —
ej, ale som ho vyplatila!
Nuž a ten chachot vyzývavý,
ten výskot ozaj nač bol, keď
vták ulietal už inam dravý...?
— Ach, ženám ťažko rozumeť! —

Po všetkom zase išla k dielu.
I zdalo sa, že zosilnela.
Jak páper schvatila vaňu bielu
u potoka, keď ponaberala,
a niesla, jakby v ruke nič —
sťa snôšku k úlu bystrá včela.
Jak cipulienka kochľatá
brúsila z kúta do kúta,
vo tvári celá vysmiata;
tu i tu si i zhrkúta,
zanôti... Nu, a myseľ dobrá
je pravou rukou i u obra;
tá k práci — šťastný pohonič!

I podvečer keď povysadla
si na prah, jak to jej bol zvyk:
tiež radosťou jak keby mladla,
smev rôjil úst sa na kútik,
zrak časom k hore zaletuje —
Čistila gribky, kuriatka —
a v každom jakby pohádka,
jejž smysel v duši rozrešuje —

Mužovi iste vyžaluje,
až príjde, všetko — istotne.
Ó, ten sa zhrozí, čelo zmraští!
valašku hnevne pod schod prašti,
i zabohuje hrmotne!
A nechsi popod nebo lieta
ten zbojec, čo mu mátal ženu:
neujde jeho postiženiu;
on vyhľadá ho, kde je koľvek,
a beda!... ztratený to človek
za svoje chúťky lakotné!

Žalovať?... A či ona dieťa?...
Jej, možno, tiež by mrkotne —
Toť oňahdy jak mrzko zrel!
Snáď ešte by si namyslel —
Zná ho už, netýkané kvieťa!

— Keď Michal došiel, nemálo
sa začudoval bol na dvore,
uvidiac, milom na javore
jak visel konár ulomený.
I takoj zpytoval sa ženy:
čo javor jeho potkalo?
či vadil, ublížoval komu? --
Lež Hanka plecom kývla k tomu;
„nu čo by?“ vrkla, „iste vietor...“
„Čo!?“ Michal na to v zadivení.
„netáraj! Už si zlihala.
hej, potkla si sa, moja milá:
veď chvojka sa dnes nerušila,
dnes tiša...“ Jazyk sa mu plietol
a Hanka sa mu — vysmiala.

Dokončenie

Čo si rozprávaly klobúky.

Od *Terezy Vansovej.*

V komore starého milovníka zvláštností stál medzi iným haraburdím starý klavír. Struny potrhané, zhrdzavelé už len kedy tedy vydaly tu drsný, tu žiaľny tón, keď vlhkým povetrím väzba popúšťala. Tenké, vysoké nohy zdaly sa trpeť podagrou a hrozily celé teleso starého klavíra svrhnúť zo seba. Na starom tomto klavíre nachádzala sa hromada starých klobúkov. Bola jich tu celá, k tomu ešte internacionálna spoločnosť. Tu nachádzal sa široký klobúk, aký nosili a nosia umelci, alebo takí, ktorí sa umelcami prezývať dajú, tam zas kalpak so zbytkami pera a kokárdy; tu slamený, jemný širák s anglickým nápisom: Betfordshire a s vignettou: „Honi swit qui mal y pense!“ Starý, vysoký pinč s obstrihanou a znovu hrubou cvernou pozašívanou strechou zdal sa tu rozkladať a cítiť celkom ako doma a preto nezameškal nikdy viesť rozhodné slovo alebo úsudok; tu široký, starodávny klobúk s vypálenou na streche dierou zdal sa byť dakedy majetkom učenca; tam zas kukal zo svojej škatule francúzsky „claque oreb'lle“ a pýšil sa svojím parížskym pôvodom. Krem týchto bolo tu ešte viacej všakových pokrývok.

Čez polo slepé sklo okienka mrežami opatreného kukal dnu mesiac, len tak nesmelo, ako keď za zimného rána umrznutý pocestný pýta o dovolenie smieť zohriať si ruky u jasného ohňa domáceho krbu. Tam von bola tuhá zima; sňah zamrznutý odrážal svetlo mesiaca v tisícich svojich diamantoch a tie hviezdy tiež zdaly sa triasť zimou.

Aj v komore bola zima a panovalo ticho.

Ticho? Či nešuchlo práve niečo, ako bôľny, pritlumený vzdych? Hej, vzdych to bol, vzdych hlboký.

„Kde sú tie časy!?“ začne melancholický hlas. Náležal on širokému klobúku „umelca.“

„Hej, tie časy!“ ozval sa hneď na to chripľavý, drsný hlas. Bol to starý, hrubou cvernou pozašívaný pinč. „Keď ešte môj pán — on bol skupán a úžerník — čítal svoje dukáty, ktoré v starých, zašpinených punčochách skrýval; keď ešte všetko bolo pri starom, staré háby, staré peniaze, staré knihy, vzácne folianty, popchaté v múčnych vreciach; keď prichádzali podozriví ľudia k nám, dajedni s ohnutým nosom a krkavčím pohľadom a hladom, dajedni bledí a s uslzenou tvárou. Tu doniesla bledá deva posledný rodinný klenot do záložu; tu vyhladovelý študent jedinú vestu: všetko, všetko tu našlo ochrannú strechu. No nielen staré haraburdie obývalo náš dom: bola tu aj lepá kráska, dcéra môjho pána, slečna Aurelia. Starý som, no takej ženskej som nevidel, akou bola ona.

Jedného večera prišiel môj pán pozde z jarmoku domov; išiel rovno do svojej pracovne. Tu ho ovialo dusné, mrazivé povetrie.

Obloky nikdy neotvorily sa čerstvému vzduchu, pavučiny sťa plachty pokrývaly sklo a robily záslony zbytočnými. Nikdy nesmela ženská ruka siahnuť po motle, aby poriadok uviedla v chaos tento. I teraz pozorne zatvoril dvere, zodvihnul ťažký vrchnák truhly a vyňal punčochu naplnenú zlatom. Hej, jakým lesklým prúdom hnalo sa to jeho kostnatými prstami! Lojová sviečka len mdlé svetlo vydávala a odrážala sa v lesku vzácneho kovu a v svietacích sa náruživých očiach starca.

Zrazu počuť bolo tiché, nesmelé klopanie. Starý shrnul dukáty do starej punčochy a zachlopil vrchnák truhly. Potom otvoril.

Dnu vstúpila slečna Aurelia. Oblečená bola v sviatočné šaty, čo starému ihneď napadnúť muselo. Jej pohyby a výraz tváre zdal sa byť tiež sviatočným, ba slavnostným. Niečo váhave blížila sa k otcovi.

„Otče!“ zvolala a pozrela naňho prosebne.

On obrátil sa udivene ku nej a tázavým pohľadom premeral jej zjav.

„Nuž?“

„Nevenoval by si mi chvíľku času?“ znela jej nežná otázka, ktorá bola spolu i prosbou.

„Mám súrnu prácu!“

„Moja záležitosť je tiež súrna!“

„Nuž tedy, ponáhľaj sa!“

Aurelia vydýchla, akoby si chcela dodať zmužilosti; na jej tvári bolo poznať známky duševného rozčulenia a hlasom sa jej chvelo ako utajené slzy. Potom priblížila sa k otcovi a oprela sa rukou o stôl, na ktorom pred chvíľou leskla sa hromada zlata.

„Otče, ty znáš Ostrického?“

„Toho bedára, toho pobehaja!?“

„Je pravda chudobny.“

„Eh, znám ho veľmi dobre; nemá nič!“

„Ty znáš aj to, že ma ľúbi!“

„Že ťa ľúbi! Hej, veď bol tak drzý, že žiadal ma za tvoju ruku, — no ale som mu ja posvietil! Krem toho sľúbil som tvoju ruku pánu Krkavcovi.“

„Nikdy!“ zvolala deva vášnive.

„Že nikdy? Veď sa nahľadíme!“ zvolal zase on s posmeškom.

„Nikdy!“ opakovala dcéra znovu a vztýčila sa. „Ja som tomu predišla!“

„Nuž?“

„Od dnes rána som Ostrického ženou!“

Starý zbľadol a prudko trhnul sebou.

„Blúzniš?“ zvolal.

„Nie, neblúznim; hovorím pravdu. Ty si ma chcel predať starému výstupníkovi, preto, že nežiadal od teba prinavrátenie starého dlhu a odmietnul veno. Ty nechcel si vyslyšať prosby milujúcich; keď Ostrický uchádzal sa o moju ruku, pohanil, potupil si ho, — ty zoprel si sa oproti šťastiu svojho dieťaťa. No ja, aby som vy-

hnúť mohla nenávidenému sväzku, oddala som sa s mužom, ktorého ctím a lúbim a s ktorym hotová som niesť neresti života!“

„Nezdarné dieťa! Hovoríš pravdu?!“

„Úplnú pravdu!“ zvolala dcéra neohrožene.

„A vieš, že ťa vydedím, že nedostaneš ani haliera, ani ten tvoj bedár a svoditeľ? — Preč z mojich očú, preč z mójho domu! U mňa niet viac prístrešia pre odpadlú, nevernú, nezdarnú dcéru!“ Starý sypel zlosťou a zraky jeho metaly blesky zlosti na úbohú dcéru.

„Idem, otče!“ riekla ona smutne; „predvídala som to, no nechcela som opustiť dom rodičovský bez pokúsenia sa prosby o odpustenie!“

„Iď mi z očú, nezdarné dieťa!“ A drsnou rukou sotil ju do tmavej noci, aby hľadala prístrešie a lásku u ludí cudzích. Za chvíľu zostal stáť, akoby znovu nasbierať mal sily po takom víťazstve, potom znovu vyňal punčochu, zahĺbil sa do čítania a čítal, čítal . . .

„Tvoj pán bol blázon!“ zvolal široký klobúk s vypálenou strechou s opovržením. „Len blázon je niečoho podobného schopny. Mój pán bol učenec. Hovoril všetky možné i nemožné moderné i staré jazyky. Ešte i sanskrit nebol mu tajnosťou. Najradšej ale vhĺbil sa do tajností krásneho jazyka starých Hellenov. Všetkých gréckych filosofov znal tak dobre ako svoju starú kuchárku. Sokratesa nazval starym bláznom. Keď vykladal svojim poslucháčom o krásach gréčtiny, bol ako vymeneny. Celá postava sa vypnula a z očú sálal divny plameň nadšenia. Od istého času zamestknával sa písaním rozsiahleho a hlboko vedeckého pojednania o gréckej spojke τε-καί; prehŕňajúc sa vo veľkych, v svinskej koži viazanych bachantoch, nezbadal, že kuchárka doniesla večeru. Bez veľkých okolkov pohádzala táto mudrcov do kúta, vtrepala mluvnicu kamsi pod pec a postavila na stól lojovú sviečku a baranie modzgy. Ja som to všetko dobre mohol pozorovať, lebo pre pánovu lysinu pokryval som i doma jeho hlavu. Kuchárka odišla; pán vzal lojovú sviečku do jednej, mluvnicu do druhej ruky a oprel sa niekam do kúta, aby ďalej študoval a pátral. Ale beda mne! Plameň sviečky dotknul sa strechy mojej, i tak nikdy nie ohňovzdornej, a neviem, neviem, čoby sa ešte bolo dialo, keby nie zjav kuchárky vo dverach. Tá urobila potom veliky krik a moja strecha navždy odniesla známku pánovej učenosti. To nebolo všetko. Nad baranmi modzgami smiloval sa čierny Pluto a ubytoval sa so svojou korysťou niekde v svojej ríši, kam žiadna olympická moc nebola vstave ho nasledovať.“

„Hahaha!“ smial sa kalpak z plného hrdla a narovnal zbytky pera a kokárdy. „To bol tiež kuriozny svätý! Mójmu pánovi sa niečo podobného nikdy neprihodilo. On bol majiteľom rozsiahlych pustatín.“

„Iste aj tam bolo pusto, kde si ty pokrýval!“ zahundral starý pinč.

„Kérem, môj pán mal pre seba dosť rozumu! Keď boly kortešačky, bol on medzi prvými, čo pomáhali piť a kričať éljen! Keď sa ale voľby pominuly, obrábal svoje polia, miloval karty, psov a kone, a tu i tu švárne nevestičky. Raz, myslím, zaľúbil sa bol i do istej urodzenej slečny, ale nemusela to byť veľmi hlboká láska, lebo keď dostal košík, ani sa nezastrelil, ani cyankali nekupoval, ale sa náležite opil."

„Tiež geniálny prostriedok, zabudnúť na takú porážku!" poznamenal pinč a potriasol svojím švíkom.

„Tak že domov idúc," hovoril kalpak ďalej, „museli sme spraviť s istou kalužou veľmi intimnú známosť."

„Ako sa to aj dalo očakávať!" odseknul zase starý pinč.

„Mamička môjho mladého pána chcela oženiť svojho syna; poslala ho tedy na zálety do susednej dediny, kde už usrozumení páni rodičia vyvolenej čakali vzácnu návštevu. Keď prišiel na určené miesto, poslali ho rodičia do zahrady za Vilmuškou. Táto sedela v besiedke a čítala. Keď sblížil sa môj pán ku nej, zdvihla ona svoje veľké významé oko a pozrela naňho, tak že ihneď zabudnul na krásnu reč, ktorú sa bol cestou naučil. Nastalo trápne ticho. Konečne začal môj pán predsa hovoriť a rozprával jej o svojich psoch, akí sú krásni a strašní, o koňoch a o svojej bujnej Šárike; potom vyprával, akú úrodu mu toho roku repa vydala; jeho ošípané že sú pravé vzory krmníkov, lebo že jich on dľa novej methody krmí. Konečne prišiel na zajímavú kapitolu o výchove teliec, keď Vilmuška pretrhla mu reč slovami:

„Nemáte mi inšie povedať?"

On oprel svoje vodové oko na ňu, akoby to, čo práve prednieslo, v malajčine bola povedala.

„Tak len pokračujte v pestovaní svojich koní a psov, sejte svoju repu ďalej s tak dobrým prospechom ako dosiaľ, kŕmte svoje ošípané tým novým, okázalým spôsobom a vychovávajte zo svojich teliec tučné, vás hodné voly! Ja prajem vám mnoho zdaru, no pomáhať vám nechcem, nemôžem, neviem, nebudem." Povedala a nechala môjho pána stáť."

„To bola resolutná osoba! Iste nejaká emancipovaná!" prehodil klobúk s vypálenou strechou a tváril sa pritom veľmi učene.

Široký slameňák s nápisom: „Betfordshire" a vignettou: „Honi swit qui mal y pense" s opovržením hľadel na túto spoločnosť a vyťahoval svoje pokrčené údy. Nevedel ešte dosť zabudnúť pokorenie, ktorého sa mu dostalo tym, že musel tu obcovať s kadejakými pobehajmi a počúvať jich historie.

„Ty nič nehovoríš, pajtáš!" začal sa mu kalpak po kamarátsky prihovárať. „Dľa výzoru súdiac mal by si byť Angličan."

„Yes!" odvrknul pyšno Angličan a vyhrnul svoju strechu.

„Tak rozprávaj i ty niečo!"

„Neľúbim rozprávať!"

„To dobre od teba, brachu," rieknul na to starý pinč, „lebo to, čo bys' ty povedal, by iste tak nudné bolo ako novembrová mhla v Londyne!"

Klobúky sa rozrehotaly, Angličan sa pyšno a s opovržením vzdialil do najmožnejšej diaľky, a len „umelecký“ klobúk si vzdychnul.

„Čože tak vzdycháš, staré strašidlo?“ osopil sa naňho pinč.

„Hej, je tomu už dávno, čo pokrýval som geniálnu hlavu mladého, no nešťastného maliara, keď ešte nemal stáleho miesta, keď cestoval po okolí a známych mu mestách. Raz za zimného dňa dorazili sme do väčšieho mesta. Tu môj pán mal sa baviť za viacej dní. No nemal tu trpezlivosti; on vydal sa ešte v ten samý deň na cestu; sňah pral mu do očú a ostrý, severný vietor tiež nemilosrdne šibal do neho a obťažoval kroky jeho; no on nedbal na vietor, na sňah, a len ďalej spechal pružným krokom. Ja rozmýšľal som o tom, čo primälo pána môjho k tomu, že oproti noci vydal sa na túto cestu? Čo pohnulo ho k tomu? Keď mohol by v teplej kaviarni alebo v hostinci pri pohári dobrého vína sedeť, a on vydal sa pešky na takú zlú cestu! Dlho sme putovali; konečne videli sme pred sebou v sňahovej pláni malé domky dedinky, akoby poháďzané rozmarnou rukou sem tam. Z malých oblôčkov kmital plamienok ohníka od kozúbkov, akoby volal dnu pútnika zohriať sa na chvíľku: no pán môj nevidel pohostinný ten kmit a spechal len ďalej a ďalej. Na konci dedinky stál panský dom. Ta zameril kroky svoje Vkročil do dvora, potom otvoril veľké dvere a vstúpil do pitvora, zkade zase na pravo zameril k istým dverám. Tu zaklopal. „Voľno!“ zavolal dnu príjemný, zvučný hlas, načo pán môj vkročil do izby. Pri jeho vkročení zľahka zkríkla mladá ženská a vstala od stola, kde pri malej lampe čítala.“

„Cyrill — vy ste?“

„Áno ja! Nečakaný, nevítaný!“ odvetil on a zasotil ma niekam do kúta, uchopiac jej ruku.

„Načo ste prišli?“ znela jej nepohostinná otázka s vyčitkou, no oko pritom zažiarilo a hlas jej chvel sa ako dotknutá struna.

„Viera, vy ste nemilosrdná! Kto nezná srdce vaše, povedal by, ze je ono z kameňa. Ja nemohol som odolať túžbe, byť vo vašej blízkosti a nevideť vás, ač tušil som, že neprijmete ma laskave. Putoval som pešky sňahom a vetrom hatený, len aby som vás videť mohol; veď tak dávno tomu, čo sme sa nevideli! Viera, ja držal som vás za márnivú, za sobeckú, ja demonštroval som proti srdcu svojmu, privlastňujúc vám chyby, ktorých ste prostá, len preto, aby som vás mohol nenávideť, vami mohol opovrhnúť. No nemožno, Viera, nemožno vás nenávideť, vás len ľúbiť musím!“ a pritom bozkami pokryl jej ruku, ona ale druhou zastrela si tvár.

„Ja viem, že vás ľúbiť je hriech, znám, že hoden som trestu, keď ruším váš pokoj, no skôr by som mohol leteť v záhubu, ako zrieknuť sa myšlienky na vás Vy pravda nemôžte pochopiť objem lásky opravdovej — vy ste chladná ako kus krásneho mramoru!“

„Že chladná!“ usmiala sa ona trpko a slovila hlasom stiesneným: „to hovoríte vy! Pravda, hľadala som lásku, avšak nenašla som ju tam, kde by mi ona práve kynúť mala; no kde našla som ju, tam oddať sa jej nevoľno, nesvobodno. Vy to musíte vedieť, ač

nehovorila som o tom nikdy, no prezradiť to musel sám môj pohľad!“

„Viem, Viera, viem! Ten váš milý pohľad otváral mi nebo, aby ste ho samy nemilosrdne predo mnou zatvorily. Slová vaše rozduchujú plamene v srdci mojom a súčasne oblievajú jich mrazivým prúdom. Hory a doliny položily sa medzi nás, aby nás rozdelily — no láska i to prekoná! Nie, neodťahujte tú svoju milú rúčku; snáď sa ma nebojíte?“

„Nie, vás sa nebojím!“ povedala ona ticho.

„A koho sa bojíte, Viera?“

„Sama seba!“ dodala a pohliadla naň pohľadom, ktorý znovu roznietil v ňom hárajúci plameň.

„Viera! Viera!“

„Ticho, ach, ticho!“ prosila, keď cítila, že znovu a znovu tiskne jej ruku k ústam.

„Prosím vás, majte smilovanie s úbohou, biednou ženou! Jestli vám je len troška milý pokoj môj, nenarušujte ho viacej svojou prítomnosťou!“

„Vy ma vyháňate!“ zvolal on bôľno, „vy nemáte pre mňa slova lásky, útrpnosti! Viete, že len vás ľúbim, vo vás žijem, vo vás svoje dávno tušené ideále poznávam!“

„Dosť už, dosť!“ zvolala ona a náhlym miknutím ruky vysvobodila sa od neho. „Dosť som už poslúchala, dosť, ach, primnoho zradila; teraz vzdiaľte sa, prosím, ak nechcete, aby som večne musela nenávideť vás i samú seba!“

Smutným, beznádejným pohľadom pozrel Cyrill na ňu a tupým, nezvučným hlasom riekol:

„Nuž, Viera, tedy s Bohom!“

„S Bohom!“ zavzdychla ona. On ma schytil a ako bezdušný bežal strmým krokom von. Ale ja som ešte zazrel, ako mladá žena túžobne vystrela za ním ruky, potom klesla na pohovku a dvere zatvorily sa navždy medzi ňou a mojím pánom; on prehal von do tmavej noci.

„Noc, noc! Všade pustá noc, vôkol mňa a vo mne noc, noc!“

„Dosť dobre vyprávané!“ prehodil starý pinč, „lenže dej celkom obyčajný, každodenný: žiadna originalita, nič samorostlého!“

Zo zbytkov svojej škatule vykotúľal sa elegantný, ešte dosť nový claque. Napnul svoje struny, že vyzeral ako švihák na ulici a začal šviháckym žargonom.

„Ja a môj pán — môj pán bol gróf a k tomu vyslanec —, my dvaja antichambrirovali sme v predsieni malej baletnej tanečnice. Debaty a rozpočty na sneme nezanímaly môjho pána tak veľmi ako debatty a účty za kulisňami a v byte signoriny Julietty. Bola veľmi pekná a môj pán do nej tak zaľúbený, že si už v patričných kruhoch o tom pošuškávali, že si ju vezme za ženu.

Jednoho večera doprevadil môj pán slečnu Juliettu domov; mňa povesil v predsieni na klinec, spolu i s kepienkom signoriny, od ktorého sladká a omamujúca vôňa patschouly-voňavky zaváňala. Môj pán a signorina odišli do komnaty; aj Žanka, čiperná to ko-

morná, ztratila sa, aby si s lokajom pobesedovať mohla. Len ja som tu zostal, a napájaný patschoulym a ukolísaný tichosťou nočnou skoro by som bol driemať začal, keď zrazu strmo zazvonil zvonec od chodby. Žanka vybehla, otvorila dvere a hla, ako sa zarazila, keď videla pred sebou chudobne oblečenú ženskú stáť, a preto drsným, zlostným hlasom osopila sa na ňu a chcela ju vyhnať; no táto prosila:

„Nevyháňajte ma, ja musím s ňou hovoriť!"

„Signorina nemá času výsluch dávať každej žobráčke."

„Nie som žobráčka a neodídem dotedy, kým nevidím slečnu; ja počkám, ó, veď viem čakať!" slovila so zvláštnym prízvukom žena. „Povedzte slečne, že ju čakám, a ona príde, príde!"

Žanka váhala; ešte raz pozrela na starenku, a keď videla jej odhodlanosť a prostú hrdosť, povolila a odišla. Za čas zase bolo ticho v predsieni; starenka stála ešte vždy na tom istom mieste, akoby sa bála opreť sa o skvelý čalún a len časom zastonala:

„O, ja som ju poznala po hlave hrdo a predsa tak strojno povznesenej, ktorú — ach, jak dávno tomu — od mali tak nosila! Po čarovnom blesku čiernych očú našla som ju, konečne našla!"

Dvere sa roztvorily a dnu vkročila sama signorina. Bola teraz oblečená v ťažké hodbabné šaty (i tie platil môj pán); rozmrzená nad nemilým vytrhovaním pozrela na domnelú žobráčku.

Starena sa vrhla oproti nej, signorina ale cúvla nazpät.

„Kto ste, čo tu chcete?"

„Julka moja, nuž či ma už nepoznáš?" zvolala starenka bôlne trasúcim sa hlasom.

„Vy sa iste mýlite v osobe — ja vás neznám!"

„Ty nepoznáš svoju matku?! O, neodvracaj svoju tváričku! Vieš, ako som ťa ľúbila? Žiadna obeť nebola priťažká, aby som ti ju nebola vďačne priniesla! Ja učila som ťa prvé pieseňky, ja prvá pozorovala som nedostižný pôvab tvojho tancu; ja vychovala som ťa vlastným strádaním a ty ma neznáš?!"

„Ticho, ticho! Zdá sa mi, že blíži sa niekto; snáď je to gróf. Vzdiaľte sa, on vás nesmie tu videť, nesmie vedeť — —"

„Čo nesmie vedeť? Snáď to, že si ty moje dieťa? Prečo nie? Veď poctive vychovávala som ťa dotedy, kym neopustila si matku svoju."

Signorina siahla do vrecka šiat, vytiahla tobolku naplnenú peniazmi, sňala brillantami vykladanú náramnicu z okrúhleho ramena a podávala ju starene s chvatom v reči a v posunkoch:

„Tu, tu máte! len choďte už, vzdiaľte sa, on vás tu nesmie videť, on — —"

„Kto on? kto je to? Kto tiskne sa medzi mňa a moje dieťa? Kto berie mi jeho lásku? Nie, ja nechcem zlato, ja chcem lásku!" dodala starena a odmietla dar.

Znovu a znovu pokúšala sa slečna o to, aby vnútila starenke peniaze, no táto trvala na svojom mieste, až kym sa dvere znovu

neroztvorily a dnu nevnišiel sám gróf. Julietta zbľadla a vrhla zlostný pohľad na ženu.

„Ah, ma chère! ktorá nepriateľská moc mi vás urvala?"

„Pomyslite si, mon ami!" začala signorina, „tu táto úbohá žena hľadá svoju ztratenú dcéru, a iste pomätená náhodnou podobnosťou, mňa drží za svoje dieťa."

„Prečo ju nedáte von odpratať? Načo že sú policajti?" zpýtal sa môj pán a mrazivým pohľadom vysokopostaveného pána premeral úbohú matku. Táto viac chápala ako rozumela jeho a slečniným rečiam — náhle premenila výraz tváre a postava sa narovnala.

„Nie, mňa netreba vyháňať, pôjdem aj sama! Ale kliatba matkina nech sprevádza nevďačné dieťa po celý, dlhý život!" zavolala s nevýslovným výrazom žiaľu, urazenej lásky a trpkého sklamania a opustila sieň, šeptajúc:

„Ja žobrala som o lásku, ona mi dávala peniaze!"

Signorina omdlievala, Žanka a milostpán odviedli ju do izby."

Starý pinč chcel už urobiť svoju poznámku, no pretrhnul ho v tom starý klavír, ktorého struny žiaľno zahučaly:

„Kto to tu hovorí? kto ruší môj pokoj?" zalkaly struny, duša to biedneho nástroja; „kto budí zo sna ťažkého? Zdalo sa mi, ach, že ešte mladý, v plnej sile napiatych strún žitia stál som v čistej izbe učiteľa. On pri mne učieval svoje deti prvé pieseňky; najmladšej dcéruške, roztomilej Mariške, často spievaval: „Schöne Minka, ich muss scheiden!" lebo táto pieseň bola vtedy veľmi v mode, tak ako teraz tie hudebné tlachaniny, ktoré každý uličník vo svojich nečistých ústach omáľa, tak že urážajú ucho každého poctivého umelca. Potom rástla Mariška, až vyrástla v krásnu, lepú pannu. I nezostala nepozorovaná. Prichádzali k nám mladí mužovia, ba aj istý mestský panák, a tento padol našej Mariške do očka. Keď prišiel, zachvela sa, keď odchádzal, zvesila hlávku ako smädný kvietok. Bol to pekný, strojný šuhaj, ale falošný až v hĺbku srdca, lebo jedného dna, keď Mariška odišla do kuchyne, zpýtal sa jej staršieho brata:

„Má tvoja sestra peniaze?"

A nemala jich; preto neprišiel viac panák, ale išiel do mesta a tam skoro dal sa sosobášiť s pätnásťtisícovou pannenkou. Mariška vädla a plakala. Často po vykonanej práci zasadla si ku mne a začala tak smutno hrať, že i mnou to zachvelo ako utajený plač:

„Načo si to srdce, načo si mi dal, Bože?!"

Potom aj otec ju opustil, aby položil umdlenú hlavu na večný odpočinok. Brat už skorej odišiel do cudziny a tak sme zostali sami, ona so svojím žiaľom a ja s jej pieseňkou. Konečne aj jej struna žitia musela puknúť, lebo ju potom tiež odniesli zmeravenú..."

„Tragický koniec tragickej historky!" zamiešal sa starý pinč a pokýval svojím švíkom; klavír ale, akoby v ňom odznievala dávna rozpomienka, ešte len opakoval:

„Načo si to srdce — —"

„Starý hlupák, netáraj do tohto sveta!“ Akoby si teraz niekto na svete srdce žiadal: dudky, brachu, dudky, to duša všetkého!“ dudral pinč.

Klobúky prisvedčily, klavír umlknul a mesiačik schoval sa za chmáry.

Albert.

Kresba od grófa *Lva N. Tolstého.*

I.

Päť bohatých a mladých ľudí prišlo o tretej hodine v noci veseliť sa na petrohradský bál.

Šampanského vypilo sa mnoho, väčšia časť pánov bola veľmi mladá, dievčatá boly krásne, fortepiano a husle neunavne hraly jednu poľku za druhou, tance a šum neprestávaly; no bolo akosi nudno, nepohodlne, každému zdalo sa (ako to často býva), že je nie tak, akoby malo byť.

Niekoľko ráz usilovali sa veselými byť, no strojená veselosť je horšia od nudy.

Jeden z piatich mladých ľudí, najnespokojnejší so sebou, s ostatnými i s celým večerom, s odporným citom vstal, pohľadal si čiapku a vyšiel s úmyslom, že po tichu ztratí sa.

V prednej nikoho nebolo, no v bočnej izbe, za dverami, počul dva hlasy, hádajúce sa. Mladý človek zastál a začal slúchať.

— Nie, tam sú hostia, hovoril ženský hlas.

— Pusťte ma, prosím, ja nič! modlikal slabý mužský hlas.

— Ale nepustím bez dovolenia panej, hovorila ženská: — kam chcete? ach, aký!...

Dvere otvorily sa a na prahu ukázala sa čudná mužská figura. Uvidiac hosťa, slúžka prestala sa spierať, a čudná figura, bojazlive pokloniac sa, knísuc sa na sohnutých nohách, vošla do izby. Bol to stredného zrastu mužský, s úzkym sohnutým chrbtom a dlhými vlasmi. Mal krátky kabát a potrhané úzke nohavice nad chlpatými nečistenými čižmami. Skrútený na povrázok nákrčník visel z dlhého bieleho krku. Špinavá košeľa trčala z rukávov nad chudými rukami. No napriek neobyčajnej chudosti tela tvár jeho bola nežná, biela, áno svieži rumenec ihral mu na líci nad čiernou, riedkou bradou. Nečesané vlasy, vyhodené nahor, odkryvaly nevysoké a neobyčajne čisté čelo. Temné ustaté oči hľadely mäkko, lichotive a spolu vážne. Jích výraz pútavo splýval s výrazom sviežich, v kútikoch ohnutých pier, vykukávajúcich zpod riedkych fúzov.

Prejdúc niekoľko krokov, zastál, obrátil sa k mladému človeku a usmial sa. Usmial sa akoby s namáhaním; no keď úsmev ožiaril jeho tvár, mladý človek, sám neznajúc, prečo usmial sa tiež.

— Kto je to? šeptom zpýtal sa slúžky, keď čudná figura prešla do izby, z ktorej bolo počuť tanec.

— Pomätený muzikant z divadla, odvetila slúžka: — niekedy prichádza k panej.

— Kam si ušiel, Delesov? volali v tom zo saly.

Mladý človek, ktorého zvali Delesovým, vrátil sa do saly.

Muzikant stál pri dverach a dívajúc sa na tancujúcich, úsmevom, pohľadom i podupkávaním prejavoval svoju spokojnosť.

„Čože, iďte i vy tancovať," hovoril mu jeden z hostí.

Muzikant poklonil sa a tázavo pozrel na paňu.

— Iďte, iďte, — čože, keď vás páni volajú, zamiešala sa pani.

Chudé, slabé údy muzikantove začaly sa živšie hýbať a on, mihajúc, usmievajúc a mykajúc sa, ťažko, nemotorne pošiel hopkať po sale. V prostried kadrily vesely officier, tancujúci veľmi krásne a oduševneno, nenadále postrčil chrbtom muzikanta. Slabé, ustaté nohy neudržaly rovnováhu a muzikant, urobiac niekoľko podkosených krokov na stranu, celým telom padnul na dlážku. Napriek ostrému, suchému zvuku, zapríčinenému padnutím, temer všetci zasmiali sa v prvú minútu.

No muzikant nevstával. Hostia zamĺkli, ešte i fortepiano prestalo hrať a Delesov s domácou paňou prví bežali k padnutému. Ležal na lakti a smutne hľadel na zem. Keď ho zodvihli a posadili na stoličku, on zahodil bystrým pohybom kostlivej ruky vlasy z čela a začal sa usmievať, neodpovedajúc na otázky.

— Pane Albert! pane Albert! hovorila domáca pani: — čo, udreli ste sa? kde? Hľa, vravela som, že netreba vám tancovať. On je taky slabý! pokračovala, obracajúc sa k hostom, — nasilu chodí, kde žeby nie!

— A kto je to? zpytovali sa panej.

— Bedár, umelec. Dobry človiečik, ale poľutovania hodný, ako vidíte.

Hovorila to nemylená prítomnosťou muzikanta. Muzikant precitnul a akoby naľakaný niečoho, zamračil sa a odsotil otáčajúcich ho.

— Veď to nič, ozval sa naraz, s viditeľným namáhaním vstávajúc zo stolca.

A aby dokázal, že ho nič nebolí, vyšiel na prostried izby a chcel podskočiť, no potočil sa a bol by opäť padnul, keby ho neboli zadržali.

Všetcim bolo ťažko; hľadiac na neho, všetci mlčali.

Pohľad muzikanta bol zas mdly, a on iste zabudnúc na všetkych, trel si rukou koleno. Naraz zdvihnul hlavu, vystavil do predku trasúcu sa nohu, ako predtym, tym samym nechutným pohybom odhodil si vlasy a pristúpiac k muzikantovi, vzal mu husle.

— Veď to nič! hovoril ešte raz, máchnuc huslami: — páni, idem hrať.

— Čudny človek! hovorili medzi sebou hostia.

— Možno, velky talent zhynie v tejto nešťastnej existencii! hovoril jeden z hostí.

— Veru škoda, škoda! hovoril druhy.

— Aká krásna tvár!... Je na nej čosi neobyčajného, ozval sa Delesov: — uvidíme...

II.

Albert medzitým, nevšímajúc si nikoho, pritisnul husle k plecu, chodil hore-dolu pri fortepiane a naťahoval si jich. Pery ztratily mu náruživosť, oči nebolo mu vidno; no úzky kostlivy chrbát, dlhý biely krk, krivé nohy a strapatá čierna hlava predstavovaly čudné, pri tom všetkom nie smiešne divadlo. Natiahnuc husle, rázne vzal akkord a vyhodiac hlavu, obrátil sa k pianistovi, prihotovenému akomponovať.

— Melancolie G-dur! hovoril s veliteľským pohybom, obrátený k pianistovi.

A hneď za tým, akoby prosil odpustenie za rozkazujúci pohyb, krotko usmial sa a s tým úsmevom obzrel sa na obecenstvo. Vyhodiac vlasy rukou, ktorou držal smyčok, Albert zastál pri rohu fortepiana a plynným hnutím smyčka prebehnul po strunách. V izbe zaznel čistý, strojny zvuk a nastalo úplné ticho.

Zvuky themy svobodne, umelecky plynuly hneď za prvým, akýmsi neočakávane jasným a uspokojujúcim svetlom a naraz ožiarily vnútorný svet každého poslucháča. Ani jeden lživý alebo nemierny zvuk nenarušil pokornosť vnímajúcich, všetky zvuky boly jasné a vyznamné. Všetci mlčiac, s chvením nádeje, sledovali jich rozvitie. Z nudy, roztržitosti a duševného sna, v ktorom nachodili sa títo ľudia, oni naraz nepozorovane boli prenesení v úplne iný, zabudnuty svet. V duši jich vzniknul cit tichého pozorovania minulosti, tu vášnivého spomínania čohosi šťastlivého, tu bezhraničnej žiadosti moci a blesku, tu cit pokory, neuspokojenej lásky a žiaľu. To žiaľno-nežné, to prudko-zúfalé zvuky, svobodne miešajúc sa medzi sebou, lialy a lialy sa jeden za druhým tak umelecky, tak silne a tak nevedome, že bolo počuť nie zvuky, lež sám sebou lial sa v dušu každého akysi prekrásny potok, dávno známy, no po prvý raz vyjadreny. Albert s každou nótou rástol vyššie a vyššie. Nebol ani najmenej mrzákom alebo čudákom. Pritisnúc podbradkom husle a s vyrazom náruživého vnímania načúvajúc svoje zvuky, zimnične podvihoval nohami. To vzpriamil sa v celom zraste, to starostlive shybal chrbát. Ľavá napnuto sohnutá ruka, zdalo sa, omdlela v tom položení a len zimnične preberala kostlivými prstami; pravá dvíhala sa hladko, krásne, nepozorovane. Tvár svietila nepretrženou, oduševnenou radosťou; oči horely jasným, suchym bleskom, nozdry rozdúvaly sa, červené pery otváraly sa od nasladenia.

Niekedy hlava bližšie naklonila sa k huslam, oči sa zatváraly a polozakrytá vlasmi tvár bola osvetlená úsmevom krotkého blaženstva. Niekedy bystro vzpriamil sa, vyložil nohu napred a čisté čelo i jasny pohľad, ktory vrhal do izby, svietily hrdosťou, veličím, povedomím. Raz pianist pomylil sa a vzal nepravy akkord. Fysická bolesť vyrazila sa v celej figure a tvári muzikanta. Zastál na sekundu

a s výrazom deckej zloby, dupnúc nohou, zakričal: mollcemoll! Pianist popravil sa, Albert privrel oči, usmial sa, znovu zabudnul na seba, na druhých i na celý svet, s blaženstvom oddal sa svojej povinnosti.

Všetci, nachodiaci sa v izbe počas Albertovej hry, pokorne mlčali a zdalo sa, žili a dýchali len jeho zvukami.

Veselý officier nepohnute sedel na stoličke u okna, oprúc na dlážku mdlý pohľad a ťažko a len riedko dýchal. Dievčatá v úplnom mlčaní sedely pri stene a len zriedka, s odobrením, prechádzajúcim do pochybnosti, pozeraly jedna na druhú. Tlstá, usmievajúca sa tvár domácej panej rozplývala sa od nasladenia. Pianist vpíjal sa očima v tvár Alberta a so strachom, aby sa nejako nepomýlil, usiloval sa sledovať ho. Jeden z hostí, ktorý viac vypil od ostatných, dolu tvárou ležal na divane a hľadel nepohnúť sa, aby neukázal svoje pohnutie. Delesov cítil sa neobyčajne. Akýsi chladný kruh, ktorý raz úžil, raz zas šíril sa, stláčal mu hlavu. Cítil si i korene vlasov, mráz behal mu po chrbte, čosi vždy vyššie a vyššie vystupujúc k hrdlu, akoby tenunkými ihličkami klalo ho v nose a podnebí, a slzy nenadále vyhrkly mu na líca. Triasol sa, usiloval sa nepozorovane vťahovať jich nazad a stierať, nové vystúpily opäť a tiekly mu po líci. Akousi podivnou súvislosťou dojmov prvé zvuky Albertových husiel preniesly Delesova k jeho prvej mladosti. On — nie mladý, ustatý od života, oslabnutý človek, naraz cítil sa osemnásťročným, spokojnosťou zapáleným, blaženo-hlúpym a nepovedome šťastlivým. Spomenul si na prvú lásku k sesternici v ružových šatách, spomenul si prvé vyznanie v lipovej alleji, oheň a nepoňatnú prelesť nenadáleho bozku, spomenul si kúzelnosť a nerozlúštenú tajemnosť vtedy okružujúcej ho prírody. Vo fantásii svietila sa mu *ona* v hmle neurčitých nádejí, nepoňatných želaní a nepochybnej viery v možnosť nemožného šťastia. Všetky neocenené okamihy tej doby, jeden za druhým, vstávaly pred ním, no nie ako okamženia utekajúcej prítomnosti, lež ako zastávajúce, rozrastajúce sa a výčitky robiace obrazy minulosti. On s nasladením díval sa na ne a plakal, — plakal nie preto, že minuly sa tie časy, ktoré mohol použiť lepšie (keby mu vrátili tie časy, on nepoužil by jich lepšie), no on plakal len preto, že minuly sa tie časy a nikdy sa nevráťa. Spomienky vznikaly samy sebou a Albertove husle hovorily to samé. Hovorily: „minuly, navždy minuly sa ti časy sily, lásky a šťastia, minuly a nikdy sa nevráťa. Plač, vyplač všetky slzy, umri v slzách, spomínajúcich tie časy, — to je najväčšie šťastie, ktoré ti ostalo."

Ku koncu poslednej variacie tvár Albertova sa zapálila, oči horely a po tvári tiekly mu veľké kvapky potu. Na čele naduly sa žily, celé telo viac a viac prichodilo v dviženie, zbladlé pery už nezatváraly sa a celá postava vyrážala nadšenú dychtivosť nasladenia.

Zúfale trhnúc celým telom a potrasúc vlasmi, spustil husle a s úsmevom hrdého veličia a šťastia obzrel sa po prítomných. Potom chrbát jeho sa sohnul, hlava ovisla, pery sa složily, oči vyhasly, a on, akoby sa styděl, bojazlive obzerajúc sa a potkynajúc sa prešiel do druhej izby.

III.

Čosi podivného dialo sa so všetkými prítomnými a čosi podivného cítilo sa v mrtvom mlčaní, nasledovavšom po Albertovej hre. Akoby každý chcel a nevedel vypovedať, to všetko čo značilo. Čože značí — svetlá a teplá izba, blýskavé ženštiny, svetlo v oknách, rozčulená krev a čisté dojmy preletevších zvukov? No nikto ani nepokúsil sa povedať, čo to značí; naproti tomu, temer všetci, cítac sa nie dosť silnými prejsť úplne na stranu toho, čo odokryl jim nový dojem, zbúrili sa proti nemu.

— Skutočne, krásne hrá! ozval sa officier.

— Na podiv! odpovedal, ukradky rukávom utierajúc si líce, Delesov.

— Ale čas je ísť, páni, sporiadajúc sa trochu hovoril ten, ktorý ležal na diváne. Bolo by mu dať niečo, páni. Dávajte príspevky.

Albert sedel medzitým sám v druhej izbe na diváne. Oprúc sa lakťami na kostlivé kolená, zapotenými, nečistymi rukami hladil si líce, urovnával vlasy a sám so sebou šťastlive usmieval sa.

Sbierka bola bohatá a Delesov pobral sa oddať mu ju.

Kremä toho, Delesovu, na ktorého hudba urobila taký silny a neobyčajný dojem, napadlo urobiť dobre s tým človekom. Zišlo mu na um vziať ho k sebe, odeť, opatriť mu nejaké miesto — vôbec, vytrhnúť ho z toho špinavého položenia.

— Čo, ustali ste? zpytal sa Delesov, prichodiac k nemu.

Albert sa usmieval.

— Máte skutočny talent; vám bolo by treba seriozne zaoberať sa muzikou, hrať pred obecenstvom.

— Ja by som si vypil niečoho, hovoril Albert akoby zo sna.

Delesov doniesol vína a muzikant dychtive vypil dva poháre.

— Aké znamenité víno! hovoril.

— Melancholia, aká prelestná vec! hovoril Delesov.

— O, áno, áno, odpovedal usmievajúc sa Albert: — ale odpusťte, ja neznám, s kým mám česť hovoriť; možno, vy ste gróf alebo knieža: nemohli by ste mi požičať niečo peňazí? Zamlčal sa na chvíľu. Ja nič nemám... som biedny človek. Ja nemôžem dať vám.

Delesov zapálil sa, bolo mu úzko a placho oddal muzikantovi sobrané peniaze.

— Ďakujem vám, hovoril Albert, uchytiac peniaze: — teraz dajte si hrať; zahrám vám, koľko chcete. Len vypiť niečo, vypiť, doložil, vstávajúc.

Delesov priniesol mu ešte vína a poprosil ho, aby sadnul si k nemu.

— Odpusťte, jestli budem úprimny, hovoril Delesov: — váš talent tak zaujal ma. Zdá sa mi, že nie ste v dobrom položení.

Albert pozeral to na Delesova, to na domácu paňu, ktorá vošla do izby.

lež i dnu po nej ani slychu,
len ružová sa posteľ zračí...
Liezť, drať sa: predsa neni preň!
po takej nemôž' po bodľači.
A kto zná, kam sa prepadla,
vo ktorú hniezda priehlbeň? —
Dlel, zkúšal trápnu za hodinu.
Snáď šiky trati, žarty strojí,
snáď... všako hútal, pomyslel;
stál, dochytiac sa zábradlia,
a dumal, v ťažkom dumal znoji —
Ver' inú čakal na hostinu!
Až nezdarom sa domrzel
(i Havran šantil v nepokoji);
a urazenú ztajac pýchu,
tvár zmraštil zhrdy návykom,
pošmihal rezko bičíkom
a sostúpil.

Keď povysadol
na koňa, ešte pôohliadol
sa k domu. Ten však ticho čnel,
jak prestál by bol nehodu.
Tíš -- potoka len rujný špľachot;
nad horou prchlý chmáry let —
Hnul tedy ihneď k pochodu;
lež v tom sluch zarazil mu chachot,
smiech uštepačný na dôvet.
I obrátil sa: zasinel
(smiech iste z onej tvŕdze znel),
pästť zbalil v útok, hnevom zkypel:
s tým zahrozil sa, kliatbou zsypel —
a cestou zbočil búrne zpät...

Kým zkúška trvala tá hrozná,
kde, jako a čo Hanka -- kto zná?
Jak oná panna v povesti,
snáď pod koryto tiež sa skryla,
tam dumala si o šťastí: —
ej, ale som ho vyplatila!
Nuž a ten chachot vyzývavý,
ten výskot ozaj nač bol, keď
vták ulietal už inam dravý...?
— Ach, ženám ťažko rozumeť! —

Po všetkom zase išla k dielu.
I zdalo sa, že zosilnela.
Jak páper schvatila vaňu bielu
u potoka, keď ponačrela,
a niesla, jakby v ruke nič
sťa snôšku k úlu bystrá včela.
Jak cipulienka kochľatá
brúsila z kúta do kúta,
vo tvári celá vysmiata;
tu i tu si i zhrkúta,
zanôti... Nu, a myseľ dobrá
je pravou rukou i u obra;
tá k práci -- šťastný pohonič!

I podvečer keď povysadla
si na prah, jak to jej bol zvyk:
tiež radosťou jak keby mladla,
smev rôjil úst sa na kútik,
zrak časom k hore zaletuje --
Čistila gribky, kuriatka —
a v každom jakby pohádka,
jejž smysel v duši rozrešuje —

Mužovi iste vyžaluje,
až príjde, všetko — istotne.
Ó, ten sa zhrozí, čelo zmraští!
valašku hnevne pod schod prašti,
i zabohuje hrmotne!
A nechsi popod nebo lieta
ten zbojec, čo mu mátal ženu:
neujde jeho postiženiu;
on vyhľadá ho, kde je koľvek,
a beda!... ztratený to človek
za svoje chúťky lakotné!

Žalovať?... A či ona dieťa?...
Jej, možno, tiež by mrkotne —
Toť oňahdy jak mrzko zrel!
Snáď ešte by si namyslel —
Zná ho už, netýkané kvieťa!

— Keď Michal došiel, nemálo
sa začudoval bol na dvore,
uvidiac, milom na javore
jak visel konár ulomený.
I takoj zpytoval sa ženy:
čo javor jeho potkalo?
či vadil, ubližoval komu? --
Lež Hanka plecom kývla k tomu;
„nu čo by?" vrkla, „iste vietor..."
„Čo!?" Michal na to v zadivení,
„netáraj! Už si zlihala,
hej, potkla si sa, moja milá:
veď chvojka sa dnes nerušila,
dnes tíša..." Jazyk sa mu plietol
a Hanka sa mu — vysmiala.

(Dokončenie.)

Čo si rozprávaly klobúky.

Od *Terezy Vansorej.*

V komore starého milovníka zvláštností stál medzi inym haraburdím stary klavír. Struny potrhané, zhrdzavelé už len kedy tedy vydaly tu drsny, tu žiaľny tón, keď vlhkým povetrím väzba popúšťala. Tenké, vysoké nohy zdaly sa trpeť podagrou a hrozily celé teleso starého klavíra svrhnúť zo seba. Na starom tomto klavíre nachádzala sa hromada starych klobúkov. Bola jich tu celá, k tomu ešte internacionálna spoločnosť. Tu nachádzal sa široký klobúk, aký nosili a nosia umelci, alebo takí, ktorí sa umelcami prezývať dajú, tam zas kalpak so zbytkami pera a kokárdy; tu slamený, jemny širák s anglickym nápisom: Betfordshire a s vignettou: „Honi swit qui mal y pense!“ Stary, vysoký pinč s obstrihanou a znovu hrubou cvernou pozašívanou strechou zdal sa tu rozkladať a cítiť celkom ako doma a preto nezameškal nikdy viesť rozhodné slovo alebo úsudok; tu široký, starodávny klobúk s vypálenou na streche dierou zdal sa byť dakedy majetkom učenca; tam zas kukal zo svojej škatule francúzsky „claque oreb'lle“ a pyšil sa svojím parízskym pôvodom. Krem tychto bolo tu ešte viacej všakovych pokryvok.

Cez polo slepé sklo okienka mrežami opatreného kukal dnu mesiac, len tak nesmelo, ako keď za zimného rána umrznuty pocestny pýta o dovolenie smieť zohriať si ruky u jasného ohňa domáceho krbu. Tam von bola tuhá zima; sňah zamrznutý odrážal svetlo mesiaca v tisícich svojich diamantoch a tie hviezdy tiež zdaly sa triasť zimou.

Aj v komore bola zima a panovalo ticho.

Ticho? Či nešuchlo práve niečo, ako bôľny, pritlumeny vzdych? Hej, vzdych to bol, vzdych hlboky.

„Kde sú tie časy!?“ začne melancholicky hlas. Náležal on širokému klobúku „umelca.“

„Hej, tie časy!“ ozval sa hneď na to chripľavy, drsny hlas. Bol to stary, hrubou cvernou pozašívany pinč. „Keď ešte môj pán — on bol skupán a úžernik — čítal svoje dukáty, ktoré v starych, zašpinenych punčochách skryval; keď este všetko bolo pri starom, staré háby, staré peniaze, staré knihy, vzácne folianty, popchaté v múčnych vreciach; keď prichádzali podozriví ľudia k nám, dajedni s ohnutym nosom a krkavčím pohľadom a hladom, dajedni bľadí a s uslzenou tvárou. Tu doniesla bľadá deva posledny rodinny klenot do zálohu; tu vyhladovely student jedinú vestu: všetko, všetko tu našlo ochrannú strechu. No nielen staré haraburdie obyvalo náš dom: bola tu aj lepá kraska, dcéra môjho pána, slečna Aurelia. Stary som, no takej zenskej som nevidel, akou bola ona.

Jednoho večera prisiel môj pán pozde z jarmoku domov; isiel rovno do svojej pracovne. Tu ho ovialo dusné, mrazivé povetrie.

Obloky nikdy neotvorily sa čerstvému vzduchu, pavučiny sťa plachty pokrývaly sklo a robily záslony zbytočnými. Nikdy nesmela ženská ruka siahnuť po motle, aby poriadok uviedla v chaos tento. I teraz pozorne zatvoril dvere, zodvihnul ťažký vrchnák truhly a vyňal punčochu naplnenú zlatom. Hej, jakým lesklým prúdom hnalo sa to jeho kostnatými prstami! Lojová sviečka len mdlé svetlo vydávala a odrážala sa v lesku vzácneho kovu a v svietacích sa náruživých očiach starca.

Zrazu počuť bolo tiché, nesmelé klopanie. Starý shrnul dukáty do starej punčochy a zachlopil vrchnák truhly. Potom otvoril.

Dnu vstúpila slečna Aurelia. Oblečená bola v sviatočné šaty, čo starému ihneď napadnúť muselo. Jej pohyby a výraz tváre zdal sa byť tiež sviatočným, ba slavnostným. Niečo váhave blížila sa k otcovi.

„Otče!“ zvolala a pozrela naňho prosebne.

On obrátil sa udivene ku nej a tázavým pohľadom premeral jej zjav.

„Nuž?“

„Nevenoval by si mi chvíľku času?“ znela jej nežná otázka, ktorá bola spolu i prosbou.

„Mám súrnu prácu!“

„Moja záležitosť je tiež súrna!“

„Nuž tedy, ponáhľaj sa!“

Aurelia vydýchla, akoby si chcela dodať zmužilosti; na jej tvári bolo poznať známky duševného rozčulenia a hlasom sa jej chvelo ako utajené slzy. Potom priblížila sa k otcovi a oprela sa rukou o stôl, na ktorom pred chvílou leskla sa hromada zlata.

„Otče, ty znáš Ostrického?“

„Toho bedára, toho pobehaja!?“

„Je pravda chudobny.“

„Eh, znám ho veľmi dobre; nemá nič!“

„Ty znáš aj to, že ma ľúbi!“

„Že ťa ľúbi! Hej, veď bol tak drzý, že žiadal ma za tvoju ruku, — no ale som mu ja posvietil! Krem toho sľúbil som tvoju ruku pánu Krkavcovi.“

„Nikdy!“ zvolala deva vášnive.

„Že nikdy? Veď sa nahľadíme!“ zvolal zase on s posmeškom.

„Nikdy!“ opakovala dcéra znovu a vztýčila sa. „Ja som tomu predišla!“

„Nuž?“

„Od dnes rána som Ostrického ženou!“

Stary zbľadol a prudko trhnul sebou.

„Blúzniš?“ zvolal.

„Nie, neblúznim; hovorím pravdu. Ty si ma chcel predať starému výstupníkovi, preto, že nežiadal od teba prinavrátenie starého dlhu a odmietnul veno. Ty nechcel si vyslyšať prosby milujúcich; keď Ostrický ucházal sa o moju ruku, pohanil, potupil si ho, — ty zoprel si sa oproti šťastiu svojho dieťaťa. No ja, aby som vy-

hnúť mohla nenávidenému sväzku, oddala som sa s mužom, ktorého ctím a lúbim a s ktorym hotová som niesť neresti života!“

„Nezdarné dieťa! Hovoríš pravdu?!“

„Úplnú pravdu!“ zvolala dcéra neohrožene.

„A vieš, že ťa vydedím, že nedostaneš ani haliera, ani ten tvoj bedár a svodite!? — Preč z mojich očú, preč z môjho domu! U mňa niet viac prístrešia pre odpadlú, nevernú, nezdarnú dcéru!“ Starý sypel zlosťou a zraky jeho metaly blesky zlosti na úbohú dcéru.

„Idem, otče!“ riekla ona smutne; „predvídala som to, no nechcela som opustiť dom rodičovský bez pokúsenia sa prosby o odpustenie!“

„Iď mi z očú, nezdarné dieťa!“ A drsnou rukou sotil ju do tmavej noci, aby hladala prístrešie a lásku u ludí cudzích. Za chvílu zostal stáť, akoby znovu nasbierať mal sily po takom víťazstve, potom znovu vyňal punčochu, zahĺbil sa do čítania a čítal, čítal . . .

„Tvoj pán bol blázon!“ zvolal široký klobúk s vypálenou strechou s opovržením. „Len blázon je niečoho podobného schopny. Môj pán bol učenec. Hovoril všetky možné i nemožné moderné i staré jazyky. Ešte i sanskrit nebol mu tajnosťou. Najradšej ale vhlbil sa do tajností krásneho jazyka starých Hellenov. Všetkych gréckych filosofov znal tak dobre ako svoju starú kuchárku. Sokratesa nazval starym bláznom. Keď vykladal svojim posluchačom o krásach gréčtiny, bol ako vymeneny. Celá postava sa vypnula a z očú sálal divny plameň nadšenia. Od istého času zamestknával sa písaním rozsiahleho a hlboko vedeckého pojednania o gréckej spojke τε-και; prehŕňajúc sa vo veľkych, v svinskej koži viazanych bachantoch, nezbadal, že kuchárka doniesla večeru. Bez veľkych okolkov pohádzala táto mudrcov do kúta, vtrepala mluvnicu kamsi pod pec a postavila na stól lojovú sviečku a baranie modzgy. Ja som to všetko dobre mohol pozorovať, lebo pre pánovu lysinu pokryval som i doma jeho hlavu. Kuchárka odišla; pán vzal lojovú sviečku do jednej, mluvnicu do druhej ruky a oprel sa niekam do kúta, aby ďalej študoval a pátral. Ale beda mne! Plameň sviečky dotknul sa strechy mojej, i tak nikdy nie ohňovzdornej, a neviem, neviem, čoby sa este bolo dialo, keby nie zjav kuchárky vo dverach. Tá urobila potom veliky krik a moja strecha navždy odniesla známku pánovej učenosti. To nebolo všetko. Nad baranmi modzgami smiloval sa čierny Pluto a ubytoval sa so svojou korysťou niekde v svojej ríši, kam žiadna olympická moc nebola vstave ho nasledovať.“

„Hahaha!“ smial sa kalpak z plného hrdla a narovnal zbytky pera a kokárdy. „To bol tiež kuriozny svätý! Môjmu pánovi sa niečo podobného nikdy neprihodilo. On bol majitelom rozsiahlych pustatín.“

„Iste aj tam bolo pusto, kde si ty pokryval!“ zahundral starý pinč.

„Kérem, môj pán mal pre seba dosť rozumu! Keď boly kortešačky, bol on medzi prvými, čo pomáhali piť a kričať éljen! Keď sa ale voľby pominuly, obrábal svoje polia, miloval karty, psov a kone, a tu i tu švárne nevestičky. Raz, myslím, zaľúbil sa bol i do istej urodzenej slečny, ale nemusela to byť veľmi hlboká láska, lebo keď dostal košík, ani sa nezastrelil, ani cyankali nekupoval, ale sa náležite opil."

„Tiež geniálny prostriedok, zabudnúť na takú porážku!" poznamenal pinč a potriasol svojím švíkom.

„Tak že domov idúc," hovoril kalpak ďalej, „museli sme spraviť s istou kalužou veľmi intimnú známosť."

„Ako sa to aj dalo očakávať!" odseknul zase starý pinč.

„Mamička môjho mladého pána chcela oženiť svojho syna; poslala ho tedy na zálety do susednej dediny, kde už usrozumení páni rodičia vyvolenej čakali vzácnu návštevu. Keď prišiel na určené miesto, poslali ho rodičia do zahrady za Vilmuškou. Táto sedela v besiedke a čítala. Keď sblížil sa môj pán ku nej, zdvihla ona svoje veľké významé oko a pozrela naňho, tak že ihneď zabudnul na krásnu reč, ktorú sa bol cestou naučil. Nastalo trápne ticho. Konečne začal môj pán predsa hovoriť a rozprával jej o svojich psoch, akí sú krásni a strašní, o koňoch a o svojej bujnej Šárike; potom vyprával, akú úrodu mu toho roku repa vydala; jeho ošípané že sú pravé vzory krmníkov, lebo že jich on dľa novej methody krmí. Konečne prišiel na zajímavú kapitolu o výchove teliec, keď Vilmuška pretrhla mu reč slovami:

„Nemáte mi inšie povedať?"

On oprel svoje vodové oko na ňu, akoby to, čo práve predniesla, v malajčine bola povedala.

„Tak len pokračujte v pestovaní svojich koní a psov, sejte svoju repu ďalej s tak dobrým prospechom ako dosiaľ, kŕmte svoje ošípané tým novým, okázalým spôsobom a vychovávajte zo svojich teliec tučné, vás hodné voly! Ja prajem vám mnoho zdaru, no pomáhať vám nechcem, nemôžem, neviem, nebudem." Povedala a nechala môjho pána stáť."

„To bola resolutná osoba! Iste nejaká emancipovaná!" prehodil klobúk s vypálenou strechou a tváril sa pritom veľmi učene.

Široký slameňák s nápisom: „Betfordshire" a vignettou: „Honi swit qui mal y pense" s opovržením hľadel na túto spoločnosť a vyťahoval svoje pokrčené údy. Nevedel ešte dosť zabudnúť pokorenie, ktorého sa mu dostalo tym, že musel tu obcovať s kadejakými pobehajmi a počúvať jich historie.

„Ty nič nehovoríš, pajtáš!" začal sa mu kalpak po kamarátsky prihovárať. „Dľa výzoru súdiac mal by si byť Angličan."

„Yes!" odvrknul pyšno Angličan a vyhrnul svoju strechu.

„Tak rozprávaj i ty niečo!"

„Neľúbim rozprávať!"

„To dobre od teba, brachu," rieknul na to starý pinč, „lebo to, čo bys' ty povedal, by iste tak nudné bolo ako novembrová mhla v Londyne!"

Klobúky sa rozrehotaly, Angličan sa pyšno a s opovržením vzdialil do najmožnejšej diälky, a len „umelecky“ klobúk si vzdychnul.

„Čože tak vzdycháš, staré strašidlo? osopil sa naňho pinč.

„Hej, je tomu už dávno, čo pokrýval som geniálnu hlavu mladého, no nešťastného maliara, keď ešte nemal stáleho miesta, keď cestoval po okolí a známych mu mestách. Raz za zimného dňa dorazili sme do väčšieho mesta. Tu môj pán mal sa baviť za viacej dní. No nemal tu trpezlivosti; on vydal sa ešte v ten samý deň na cestu; sňah pral mu do očú a ostrý, severný vietor tiež nemilosrdne šibal do neho a obťažoval kroky jeho; no on nedbal na vietor, na sňah, a len ďalej spechal pružným krokom. Ja rozmýšľal som o tom, čo primälo pána môjho k tomu, že oproti noci vydal sa na túto cestu? Čo pohnulo ho k tomu? Keď mohol by v teplej kaviarni alebo v hostinci pri pohári dobrého vína sedeť, a on vydal sa pešky na takú zlú cestu! Dlho sme putovali; konečne videli sme pred sebou v sňahovej pláni malé domky dedinky, akoby poháďzané rozmarnou rukou sem tam. Z malých oblôčkov kmital plamienok ohníka od kozúbkov, akoby volal dnu pútnika zohriať sa na chvíľku: no pán môj nevidel pohostinný ten kmit a spechal len ďalej a ďalej. Na konci dedinky stál panský dom. Ta zameril kroky svoje Vkročil do dvora, potom otvoril veľké dvere a vstúpil do pitvora, zkade zase na pravo zameril k istým dveram. Tu zaklopal. „Voľno!“ zavolal dnu príjemný, zvučný hlas, načo pán môj vkročil do izby. Pri jeho vkročení zľahka zkríkla mladá ženská a vstala od stola, kde pri malej lampe čítala.“

„Cyrill vy ste?“

„Áno ja! Nečakaný, nevítaný!“ odvetil on a zasotil ma niekam do kúta, uchopiac jej ruku.

„Načo ste prišli?“ znela jej nepohostinná otázka s výčitkou, no oko pritom zažiarilo a hlas jej chvel sa ako dotknutá struna.

„Viera, vy ste nemilosrdná! Kto nezná srdce vaše, povedal by, že je ono z kameňa. Ja nemohol som odolať túžbe, byť vo vašej blízkosti a nevidet vás, ač tušil som, že nepríjmete ma laskave. Putoval som pešky sňahom a vetrom hatený, len aby som vás videť mohol; veď tak dávno tomu, čo sme sa nevideli! Viera, ja držal som vás za márnivú, za sobeckú, ja demonštroval som proti srdcu svojmu, privlastnujúc vám chyby, ktorých ste prostá, len preto, aby som vás mohol nenávideť, vami mohol opovrhnúť. No nemožno. Viera, nemožno vás nenávideť, vás len ľúbiť musím!“ a pritom bozkami pokryl jej ruku, ona ale druhou zastrela si tvár.

„Ja viem, že vás ľúbiť je hriech, znám, že hoden som trestu, keď ruším váš pokoj, no skôr by som mohol leteť v záhubu, ako zrieknuť sa myslienky na vás Vy pravda nemôžte pochopiť objem lásky opravdovej - vy ste chladná ako kus krásneho mramoru!“

„Že chladná!“ usmiala sa ona trpko a slovila hlasom stiesneným: „to hovoríte vy! Pravda, hľadala som lásku, avšak nenašla som ju tam, kde by mi ona práve kynúť mala; no kde našla som ju, tam oddať sa jej nevoľno, nesvobodno. Vy to musíte vedieť, ač

nehovorila som o tom nikdy, no prezradiť to musel sám môj pohlad!"

„Viem, Viera, viem! Ten váš milý pohľad otváral mi nebo, aby ste ho samy nemilosrdne predo mnou zatvorily. Slová vaše rozduchujú plamene v srdci mojom a súčasne oblievajú jich mrazivým prúdom. Hory a doliny položily sa medzi nás, aby nás rozdelily — no láska i to prekoná! Nie, neodťahujte tú svoju milú rúčku; snáď sa ma nebojíte?"

„Nie, vás sa nebojím!" povedala ona ticho.

„A koho sa bojíte, Viera?"

„Sama seba!" dodala a pohliadla naň pohľadom, ktorý znovu roznietil v ňom hárajúci plameň.

„Viera! Viera!"

„Ticho, ach, ticho!" prosila, keď cítila, že znovu a znovu tiskne jej ruku k ústam.

„Prosím vás, majte smilovanie s úbohou, biednou ženou! Jestli vám je len troška milý pokoj môj, nenarušujte ho viacej svojou prítomnosťou!"

„Vy ma vyháňate!" zvolal on bôľno, „vy nemáte pre mňa slova lásky, útrpnosti! Viete, že len vás ľúbim, vo vás žijem, vo vás svoje dávno tušené ideále poznávam!"

„Dosť už, dosť!" zvolala ona a náhlym miknutím ruky vysvobodila sa od neho. „Dosť som už poslúchala, dosť, ach, primnoho zradila; teraz vzdiaľte sa, prosím, ak nechcete, aby som večne musela nenávideť vás i samú seba!"

Smutným, beznádejným pohľadom pozrel Cyrill na ňu a tupým, nezvučným hlasom riekol:

„Nuž, Viera, tedy s Bohom!"

„S Bohom!" zavzdychla ona. On ma schytil a ako bezdušný bežal strmým krokom von. Ale ja som ešte zazrel, ako mladá žena túžobne vystrela za ním ruky, potom klesla na pohovku a dvere zatvorily sa navždy medzi ňou a mojím pánom; on prchal von do tmavej noci.

„Noc, noc! Všade pustá noc, vôkol mňa a vo mne noc, noc!"

„Dosť dobre vyprávané!" prehodil starý pinč, „lenže dej celkom obyčajný, každodenný; žiadna originalita, nič samorostlého!"

Zo zbytkov svojej škatule vykotúľal sa elegantný, ešte dosť nový claque. Napnul svoje struny, že vyzeral ako švihák na ulici a začal švihackým žargonom.

„Ja a môj pán — môj pán bol gróf a k tomu vyslanec —, my dvaja antichambrirovali sme v predsieni malej baletnej tanečnice. Debaty a rozpočty na sneme nezanímaly môjho pána tak veľmi ako debatty a účty za kulisňami a v byte signoriny Julietty. Bola veľmi pekná a môj pán do nej tak zaľúbený, že si už v patričných kruhoch o tom pošuškávali, že si ju vezme za ženu.

Jedného večera doprevadil môj pán slečnu Juliettu domov; mňa povesil v predsieni na klinec, spolu i s kepienkom signoriny, od ktorého sladká a omamujúca vôňa patschouly-voňavky zaváňala. Môj pán a signorina odišli do komnaty; aj Žanka, čiperná to ko-

morná, ztratila sa, aby si s lokajom pobesedovať mohla. Len ja som tu zostal, a napájaný patschoulym a ukolísaný tichosťou nočnou skoro by som bol driemať začal, keď zrazu strmo zazvonil zvonec od chodby. Žanka vybehla, otvorila dvere a hla, ako sa zarazila, keď videla pred sebou chudobne oblečenú ženskú stáť, a preto drsným, zlostnym hlasom osopila sa na ňu a chcela ju vyhnať; no táto prosila:

„Nevyháňajte ma, ja musím s ňou hovoriť!“

„Signorina nemá času výsluch dávať každej žobráčke.“

„Nie som žobráčka a neodídem dotedy, kým nevidím slečnu; ja počkám, ó, veď viem čakať!“ slovila so zvláštnym prízvukom žena. „Povedzte slečne, že ju čakám, a ona príde, príde!“

Žanka váhala; ešte raz pozrela na starenku, a keď videla jej odhodlanosť a prostú hrdosť, povolila a odišla. Za čas zase bolo ticho v predsieni; starenka stála ešte vždy na tom istom mieste, akoby sa bála opreť sa o skvelý čalún a len časom zastonala:

„O, ja som ju poznala po hlave hrdo a predsa tak strojno povznesenej, ktorú — ach, jak dávno tomu — od mali tak nosila! Po čarovnom blesku čiernych očú našla som ju, konečne našla!“

Dvere sa roztvorily a dnu vkročila sama signorina. Bola teraz oblečená v ťažké hodbabné šaty (i tie platil môj pán); rozmrzená nad nemilým vytrhovaním pozrela na domnelú žobráčku.

Starena sa vrhla oproti nej, signorina ale cúvla nazpät.

„Kto ste, čo tu chcete?“

„Julka moja, nuž či ma už nepoznáš?“ zvolala starenka bôlne trasúcim sa hlasom.

„Vy sa iste mylite v osobe — ja vás neznám!“

„Ty nepoznáš svoju matku?! O, neodvracaj svoju tváričku! Vieš, ako som ťa ľúbila? Žiadna obeť nebola priťažká, aby som ti ju nebola vďačne priniesla! Ja učila som ťa prvé pieseňky, ja prvá pozorovala som nedostižný pôvab tvojho tancu; ja vychovala som ťa vlastným strádaním a ty ma neznáš?!“

„Ticho, ticho! Zdá sa mi, že blíži sa niekto; snáď je to gróf. Vzdiaľte sa, on vás nesmie tu videť, nesmie vedeť — — —“

„Čo nesmie vedeť? Snáď to, že si ty moje dieťa? Prečo nie? Veď poctive vychovávala som ťa dotedy, kým neopustila si matku svoju.“

Signorina siahla do vrecka šiat, vytiahla tobolku naplnenú peniazmi, sňala brillantami vykladanú náramnicu z okrúhleho ramena a podávala ju starene s chvatom v reči a v posunkoch:

„Tu, tu máte! len choďte už, vzdiaľte sa, on vás tu nesmie videť, on — — —“

„Kto on? kto je to? Kto tiskne sa medzi mňa a moje dieťa? Kto berie mi jeho lásku? Nie, ja nechcem zlato, ja chcem lásku!“ dodala starena a odmietla dar.

Znovu a znovu pokúšala sa slečna o to, aby vnútila starenke peniaze, no táto trvala na svojom mieste, až kým sa dvere znovu

neroztvorily a dnu nevnišiel sám gróf. Julietta zbľadla a vrhla zlostný pohľad na ženu.

„Ah, ma chère! ktorá nepriateľská moc mi vás urvala?“

„Pomyslite si, mon ami!“ začala signorina, „tu táto úbohá žena hľadá svoju ztratenú dcéru, a iste pomätená náhodnou podobnosťou, mňa drží za svoje dieťa.“

„Prečo ju nedáte von odpratať? Načo že sú policajti?“ zpýtal sa môj pán a mrazivým pohľadom vysokopostaveného pána premeral úbohú matku. Táto viac chápala ako rozumela jeho a slečniným rečiam — náhle premenila výraz tváre a postava sa narovnala.

„Nie, mňa netreba vyháňať, pôjdem aj sama! Ale kliatba matkina nech sprevádza nevďačné dieťa po celý, dlhý život!“ zavolala s nevýslovným výrazom žiaľu, urazenej lásky a trpkého sklamania a opustila sieň, šeptajúc:

„Ja žobrala som o lásku, ona mi dávala peniaze!“

Signorina omdlievala, Žanka a milosťpán odviedli ju do izby.“

Starý pinč chcel už urobiť svoju poznámku, no pretrhnul ho v tom starý klavír, ktorého struny žiaľno zahučaly:

„Kto to tu hovorí? kto ruší môj pokoj?“ zalkaly struny, duša to biedneho nástroja; „kto budí zo sna ťažkého? Zdalo sa mi, ach, že ešte mladý, v plnej sile napiatych strún žitia stál som v čistej izbe učiteľa. On pri mne učieval svoje deti prvé pieseňky; najmladšej dcéruške, roztomilej Mariške, často spievaval: „Schöne Minka, ich muss scheiden!“ lebo táto pieseň bola vtedy veľmi v mode, tak ako teraz tie hudebné tláchaniny, ktoré každý uličník vo svojich nečistých ústach omáľa, tak že urážajú ucho každého poctivého umelca. Potom rástla Mariška, až vyrástla v krásnu, lepú pannu. I nezostala nepozorovaná. Prichádzali k nám mladí mužovia, ba aj istý mestský panák, a tento padol našej Mariške do očka. Keď prišiel, zachvela sa, keď odchádzal, zvesila hlávku ako smädný kvietok. Bol to pekný, strojný šuhaj, ale falošný až v hĺbku srdca, lebo jednoho dna, keď Mariška odišla do kuchyne, zpýtal sa jej staršieho brata:

„Má tvoja sestra peniaze?“

A nemala jich; preto neprišiel viac panák, ale išiel do mesta a tam skoro dal sa sosobášiť s pätnásťtisícovou pannenkou. Mariška vädla a plakala. Často po vykonanej práci zasadla si ku mne a začala tak smutno hrať, že i mnou to zachvelo ako utajený plač:

„Načo si to srdce, načo si mi dal, Bože?!“

Potom aj otec ju opustil, aby položil umdlenú hlavu na večný odpočinok. Brat už skorej odišiel do cudziny a tak sme zostali sami, ona so svojím žiaľom a ja s jej pieseňkou. Konečne aj jej struna žitia musela puknúť, lebo ju potom tiež odniesli zmeravenú...“

„Tragický koniec tragickej historky!“ zamiešal sa starý pinč a pokýval svojím švíkom; klavír ale, akoby v ňom odznievala dávna rozpomienka, ešte len opakoval:

„Načo si to srdce — —“

„Starý hlupák, netáraj do tohto sveta!“ Akoby si teraz niekto na svete srdce žiadal: dudky, brachu, dudky, to duša všetkého!“ dudral pinč.

Klobúky prisvedčily, klavír umlknul a mesiačik schoval sa za chmáry.

Albert.

Kresba od grófa *Lva N. Tolstého.*

I.

Päť bohatých a mladých ľudí prišlo o tretej hodine v noci veseliť sa na petrohradský bál.

Šampanského vypilo sa mnoho, väčšia časť pánov bola veľmi mladá, dievčatá boly krásne, fortepiano a husle neunavne hraly jednu polku za druhou, tance a šum neprestávaly; no bolo akosi nudno, nepohodlne, každému zdalo sa (ako to často býva), že je nie tak, akoby malo byť.

Niekoľko ráz usilovali sa veselými byť, no strojená veselosť je horšia od nudy.

Jeden z piatich mladych ľudí, najnespokojnejší so sebou, s ostatnými i s celým večerom, s odporným citom vstal, pohľadal si čiapku a vyšiel s úmyslom, že po tichu ztratí sa.

V prednej nikoho nebolo, no v bočnej izbe, za dverami, počul dva hlasy, hádajúce sa. Mladý človek zastál a začal slúchať.

— Nie, tam sú hostia, hovoril ženský hlas.

— Pusťte ma, prosím, ja nič! modlikal slabý mužský hlas.

— Ale nepustím bez dovolenia panej, hovorila ženská: — kam chcete? ach, aký!...

Dvere otvorily sa a na prahu ukázala sa čudná mužská figura. Uvidiac hosťa, slúžka prestala sa spierať, a čudná figura, bojazlive pokloniac sa, knísuc sa na sohnutych nohách, vošla do izby. Bol to stredného zrastu mužsky, s úzkym sohnutym chrbtom a dlhými vlasmi. Mal krátky kabát a potrhané úzke nohavice nad chlpatymi nečistenými čižmami. Skrútený na povrázok nákrčník visel z dlhého bieleho krku. Špinavá košeľa trčala z rukávov nad chudymi rukami. No napriek neobyčajnej chudosti tela tvár jeho bola nežná, biela, áno svieži rumenec ihral mu na líci nad čiernou, riedkou bradou. Nečesané vlasy, vyhodené nahor, odkryvaly nevysoké a neobyčajne čisté čelo. Temné ustaté oči hľadely mäkko, lichotive a spolu vážne. Jích výraz pútavo splyval s vyrazom sviežich, v kútikoch ohnutych pier, vykukávajúcich zpod riedkych fúzov.

Prejdúc niekoľko krokov, zastál, obrátil sa k mladému človeku a usmial sa. Usmial sa akoby s namáhaním; no keď úsmev ožiaril jeho tvár, mladý človek, sám neznajúc, prečo usmial sa tiež.

— Kto je to? šeptom zpýtal sa slúžky, keď čudná figura prešla do izby, z ktorej bolo počuť tanec.

— Pomätený muzikant z divadla, odvetila slúžka: — niekedy prichádza k panej.

— Kam si ušiel, Delesov? volali v tom zo saly.

Mladý človek, ktorého zvali Delesovým, vrátil sa do saly.

Muzikant stál pri dverach a dívajúc sa na tancujúcich, úsmevom, pohľadom i podupkávaním prejavoval svoju spokojnosť.

„Čože, iďte i vy tancovať," hovoril mu jeden z hostí.

Muzikant poklonil sa a tázavo pozrel na paňu.

— Iďte, iďte, — čože, keď vás páni volajú, zamiešala sa pani.

Chudé, slabé údy muzikantove začaly sa živšie hýbať a on, mihajúc, usmievajúc a mykajúc sa, ťažko, nemotorne pošiel hopkať po sale. V prostried kadrily veselý officier, tancujúci veľmi krásne a oduševneno, nenadále postrčil chrbtom muzikanta. Slabé, ustaté nohy neudržaly rovnováhu a muzikant, urobiac niekoľko podkosených krokov na stranu, celým telom padnul na dlážku. Napriek ostrému, suchému zvuku, zapríčinenému padnutím, temer všetci zasmiali sa v prvú minútu.

No muzikant nevstával. Hostia zamĺkli, ešte i fortepiano prestalo hrať a Delesov s domácou paňou prví bežali k padnutému. Ležal na lakti a smutne hľadel na zem. Keď ho zodvihli a posadili na stoličku, on zahodil bystrým pohybom kostlivej ruky vlasy z čela a začal sa usmievať, neodpovedajúc na otázky.

— Pane Albert! pane Albert! hovorila domáca pani: — čo, udreli ste sa? kde? Hľa, vravela som, že netreba vám tancovať. On je taky slabý! pokračovala, obracajúc sa k hosťom, — nasilu chodí, kde žeby nie!

— A kto je to? zpytovali sa panej.

— Bedár, umelec. Dobry človiečik, ale poľutovania hodný, ako vidíte.

Hovorila to nemylená prítomnosťou muzikanta. Muzikant precitnul a akoby naľakany niečoho, zamračil sa a odsotil otáčajúcich ho.

— Veď to nič, ozval sa naraz, s viditeľným namáhaním vstávajúc zo stolca.

A aby dokázal, že ho nič nebolí, vyšiel na prostried izby a chcel podskočiť, no potočil sa a bol by opäť padnul, keby ho neboli zadržali.

Všetcim bolo ťažko; hľadiac na neho, všetci mlčali.

Pohľad muzikanta bol zas mdly, a on iste zabudnúc na všetkych, trel si rukou koleno. Naraz zdvihnul hlavu, vystavil do predku trasúcu sa nohu, ako predtym, tym samym nechutnym pohybom odhodil si vlasy a pristúpiac k muzikantovi, vzal mu husle.

— Veď to nič! hovoril ešte raz, máchnuc husľami: — páni, idem hrať.

— Čudny človek! hovorili medzi sebou hostia.

— Možno, veľky talent zhynie v tejto nešťastnej existencii! hovoril jeden z hostí.

— Veru škoda, škoda! hovoril druhý.
— Aká krásna tvár!... Je na nej čosi neobyčajného, ozval sa Delesov: — uvidíme...

II.

Albert medzitým, nevšímajúc si nikoho, pritisnul husle k plecu, chodil hore-dolu pri fortepiane a naťahoval si jich. Pery ztratily mu náružívosť, oči nebolo mu vidno; no úzky kostlivý chrbát, dlhý biely krk, krivé nohy a strapatá čierna hlava predstavovaly čudné, pri tom všetkom nie smiešne divadlo. Natiahnuc husle, rázne vzal akkord a vyhodiac hlavu, obrátil sa k pianistovi, prihotovenému akomponovať.
— Melancolie G-dur! hovoril s veliteľským pohybom, obrátený k pianistovi.
A hneď za tým, akoby prosil odpustenie za rozkazujúci pohyb, krotko usmial sa a s tým úsmevom obzrel sa na obecenstvo. Vyhodiac vlasy rukou, ktorou držal smyčok, Albert zastál pri rohu fortepiana a plynným hnutím smyčka prebehnul po strunách. V izbe zaznel čistý, strojný zvuk a nastalo úplné ticho.
Zvuky themy svobodne, umelecky plynuly hneď za prvým, akýmsi neočakávane jasným a uspokojujúcim svetlom a naraz ožiarily vnútorný svet každého poslucháča. Ani jeden lživý alebo nemierny zvuk nenarušil pokornosť vnímajúcich, všetky zvuky boly jasné a významné. Všetci mlčiac, s chvením nádeje, sledovali jich rozvitie. Z nudy, roztržitosti a duševného sna, v ktorom nachodili sa títo ľudia, oni naraz nepozorovane boli prenesení v úplne iný, zabudnutý svet. V duši jich vznikol cit tichého pozorovania minulosti, tu vášnivého spomínania čohosi šťastlivého, tu bezhraničnej žiadosti moci a blesku, tu cit pokory, neuspokojenej lásky a žiaľu. To žiaľno-nežné, to prudko-zúfalé zvuky, svobodne miešajúc sa medzi sebou, lialy a lialy sa jeden za druhým tak umelecky, tak silne a tak nevedome, že bolo počuť nie zvuky, lež sám sebou lial sa v dušu každého akýsi prekrásny potok, dávno známy, no po prvý raz vyjadrený. Albert s každou nótou rástol vyššie a vyššie. Nebol ani najmenej mrzákom alebo čudákom. Pritisnúc podbradkom husle a s výrazom náružívého vnímania načúvajúc svoje zvuky, zimnične podvihoval nohami. To vzpriamil sa v celom zraste, to starostlive shýbal chrbát. Ľavá napnuto sohnutá ruka, zdalo sa, omdlela v tom položení a len zimnične preberala kostlivými prstami; pravá dvíhala sa hladko, krásne, nepozorovane. Tvár svietila nepretrženou, oduševnenou radosťou; oči horely jasným, suchým bleskom, nozdry rozdúvaly sa, červené pery otváraly sa od nasladenia.
Niekedy hlava bližšie naklonila sa k husľam, oči sa zatváraly a polozakrytá vlasmi tvár bola osvetlená úsmevom krotkého blaženstva. Niekedy bystro vzpriamil sa, vyložil nohu napred a čisté čelo i jasný pohľad, ktorý vrhal do izby, svietily hrdosťou, veličím, povedomím. Raz pianist pomýlil sa a vzal nepravý akkord. Fysická bolesť vyrazila sa v celej figure a tvári muzikanta. Zastál na sekundu

a s výrazom deckej zloby, dupnúc nohou, zakričal: mollcemoll! Pianist popravil sa, Albert privrel oči, usmial sa, znovu zabudnul na seba, na druhých i na celý svet, s blaženstvom oddal sa svojej povinnosti.

Všetci, nachodiaci sa v izbe počas Albertovej hry, pokorne mlčali a zdalo sa, žili a dýchali len jeho zvukami.

Veselý officier nepohnute sedel na stoličke u okna, oprúc na dlážku mdlý pohľad a ťažko a len riedko dýchal. Dievčatá v úplnom mlčaní sedely pri stene a len zriedka, s odobrením, prechádzajúcim do pochybnosti, pozeraly jedna na druhú. Tlstá, usmievajúca sa tvár domácej panej rozplývala sa od nasladenia. Pianist vpíjal sa očima v tvár Alberta a so strachom, aby sa nejako nepomýlil, usiloval sa sledovať ho. Jeden z hostí, ktorý viac vypil od ostatných, dolu tvárou ležal na divane a hľadel nepohnúť sa, aby neukázal svoje pohnutie. Delesov cítil sa neobyčajne. Akýsi chladný kruh, ktorý raz úžil, raz zas šíril sa, stláčal mu hlavu. Cítil si i korene vlasov, mráz behal mu po chrbte, čosi vždy vyššie a vyššie vystupujúc k hrdlu, akoby tenunkými ihličkami klalo ho v nose a podnebí, a slzy nenadále vyhrkly mu na líca. Triasol sa, usiloval sa nepozorovane vťahovať jich nazad a stierať, nové vystúpily opäť a tiekly mu po líci. Akousi podivnou súvislosťou dojmov prvé zvuky Albertových husiel preniesly Delesova k jeho prvej mladosti. On — nie mladý, ustatý od života, oslabnutý človek, naraz cítil sa osemnásťročným, spokojnosťou zapáleným, blaženo-hlúpym a nepovedome šťastlivým. Spomenul si na prvú lásku k sesternici v ružových šatách, spomenul si prvé vyznanie v lipovej alleji, oheň a nepoňatnú prelesť nenadáleho bozku, spomenul si kúzelnosť a nerozlúštenú tajemnosť vtedy okružujúcej ho prírody. Vo fantásii svietila sa mu *ona* v hmle neurčitých nádejí, nepoňatných želaní a nepochybnej viery v možnosť nemožného šťastia. Všetky neocenené okamihy tej doby, jeden za druhym, vstávaly pred ním, no nie ako okamženia utekajúcej prítomnosti, lež ako zastávajúce, rozrastajúce sa a výčitky robiace obrazy minulosti. On s nasladením díval sa na ne a plakal, — plakal nie preto, že minuly sa tie časy, ktoré mohol použiť lepšie (keby mu vrátili tie časy, on nepoužil by jich lepšie), no on plakal len preto, že minuly sa tie časy a nikdy sa nevráta. Spomienky vznikaly samy sebou a Albertove husle hovorily to samé. Hovorily: „minuly, navždy minuly sa ti časy sily, lásky a šťastia, minuly a nikdy sa nevráťa. Plač, vyplač všetky slzy, umri v slzách, spomínajúcich tie časy, — to je najväčšie šťastie, ktoré ti ostalo.“

Ku koncu poslednej variacie tvár Albertova sa zapálila, oči horely a po tvári tiekly mu veľké kvapky potu. Na čele naduly sa žily, celé telo viac a viac prichodilo v dvíženie, zbľadlé pery už nezatváraly sa a celá postava vyrážala nadšenú dychtivosť nasladenia.

Zúfale trhnúc celým telom a potrasúc vlasmi, spustil husle a s úsmevom hrdého veliča a šťastia obzrel sa po prítomných. Potom chrbát jeho sa sohnul, hlava ovisla, pery sa složily, oči vyhasly, a on, akoby sa stydel, bojazlive obzerajúc sa a potkynajúc sa prešiel do druhej izby.

III.

Čosi podivného dialo sa so všetkymi prítomnymi a čosi podivného cítilo sa v mrtvom mlčaní, nasledovavšom po Albertovej hre. Akoby každý chcel a nevedel vypovedať, to všetko čo značilo. Čože značí — svetlá a teplá izba, blýskavé ženštiny, svetlo v oknách, rozčulená krev a čisté dojmy preletevších zvukov? No nikto ani nepokúsil sa povedať, čo to značí; naproti tomu, temer všetci, cítac sa nie dosť silnými prejsť úplne na stranu toho, čo odokryl jim nový dojem, zbúrili sa proti nemu.

— Skutočne, krásne hrá! ozval sa officier.

— Na podiv! odpovedal, ukradky rukávom utierajúc si líce, Delesov.

— Ale čas je ísť, páni, sporiadajúc sa trochu hovoril ten, ktory ležal na diváne. Bolo by mu dať niečo, páni. Dávajte príspevky.

Albert sedel medzitým sám v druhej izbe na diváne. Oprúc sa lakťami na kostlivé kolená, zapotenými, nečistymi rukami hladil si líce, urovnával vlasy a sám so sebou šťastlive usmieval sa.

Sbierka bola bohatá a Delesov pobral sa oddať mu ju.

Kremä toho, Delesovu, na ktorého hudba urobila taky silny a neobyčajný dojem, napadlo urobiť dobre s tým človekom. Zišlo mu na um vziať ho k sebe, odeť, opatriť mu nejaké miesto — vóbec, vytrhnúť ho z toho špinavého položenia.

- Čo, ustali ste? zpytal sa Delesov, prichodiac k nemu.

Albert sa usmieval.

— Máte skutočný talent; vám bolo by treba seriozne zaoberať sa muzikou, hrať pred obecenstvom.

— Ja by som si vypil niečoho, hovoril Albert akoby zo sna.

Delesov doniesol vína a muzikant dychtive vypil dva poháre.

— Aké znamenité víno! hovoril.

— Melancholia, aká prelestná vec! hovoril Delesov.

— O, áno, áno, odpovedal usmievajúc sa Albert: — ale odpusťte, ja neznám, s kym mám česť hovoriť; možno, vy ste gróf alebo knieža: nemohli by ste mi požičať niečo peňazí? Zamlčal sa na chvílu. Ja nič nemám... som biedny človek. Ja nemóžem dať vám.

Delesov zapálil sa, bolo mu úzko a placho oddal muzikantovi sobrané peniaze.

— Ďakujem vám, hovoril Albert, uchytiac peniaze: — teraz dajte si hrať; zahrám vám, koľko chcete. Len vypiť niečo, vypiť, doložil, vstávajúc.

Delesov priniesol mu ešte vína a poprosil ho, aby sadnul si k nemu.

— Odpusťte, jestli budem úprimny, hovoril Delesov: — váš talent tak zaujal ma. Zdá sa mi, že nie ste v dobrom položení.

Albert pozeral to na Delesova, to na domácu paňu, ktorá vošla do izby.

— Dovoľte mi ponuknúť vám svoje služby, pokračoval Delesov: — jestli potrebujete niečo, bol by som veľmi rád, keby ste sa na čas ubytovali u mňa. Bývam sám a možno, mohol bych vám byť užitočným.

Albert usmial sa a nič neodpovedal.

— Čo neďakujete, hovorila domáca pani: — rozumie sa, pre vás to dobrodenie. Lenže by som vám ja neradila, pokračovala, obrátiac sa k Delesovu a záporne krútila hlavou.

— Veľmi ďakujem, hovoril Albert, mokrými rukami stískajúc ruku Delesova: — len teraz dajte si hrať, prosím.

No ostatní hostia už sobrali sa a čo jich Albert ako nahovával, vyšli do prednej.

Albert rozlúčil sa s domácou paňou a vezmúc si široký obšúchaný klobúk a letnú starú almavivu, z ktorých záležal celý jeho zimný odev, spolu s Delesovom vyšiel na schody.

Keď Delesov sadnul so svojím novým známym do koča a pocítil ten nepríjemný zápach opilosti a nečistoty, ktorým bol prebratý muzikant, začal ľutovať svoj postupok a obviňovať sa z chlapčenskej mäkkosti srdca a nerozmyslenosti. Pritom všetko, čo hovoril Albert, bolo také hlúpe a nechutné a tak ho rozobralo na vzduchu, že Delesovu bolo ošklivo. „Čo ja s ním budem robiť?“ pomyslel si.

Keď viezli sa už asi štvrťhodiny, Albert zamĺknul, klobúk svalil sa mu na nohy, on sám prevalil sa do uhla koča a zachrápal. Kolesá rovnomerne škripely po zamrznutom snahu; slabé svetlo sotva prenikalo zamrznutými oknami.

Delesov obzrel sa na svojho suseda. Dlhé telo, prikryté kepeňom, bezživotne ležalo podľa neho. Delesovu zdalo sa, že dlhá hlava s veľkým temným nosom triasla sa na tom drieku; no prizrúc sa lepšie, videl, že to, čo on mal za nos a tvár, boly vlasy a že opravdová tvár bola nižšie. Nahnul sa a rozoznával črty Albertovej tváre. Vtedy krása čela a spokojne zatvorených úst znovu ho zaujaly.

Pod vlivom ustalosti nervov, dráždivej bezsennej hodiny rannej a počutej hudby, Delesov, hľadiac na túto tvár, znovu preniesol sa v ten blažený svet, v ktorý nahliadnul tej noci; znovu predstavily sa mu šťastlivé a veľkodušné časy mladosti a on prestal ľutovať svoj postupok. On v tomto okamžení iskrenne, horúce ľúbil Alberta a pevne odhodlal sa urobiť mu dobre.

IV.

Na druhý deň ráno, keď ho zobudili, aby mohol ísť do služby, Delesov s nepríjemným podivením videl okolo seba svoju starú striešku, svojho starého sluhu a hodinky na stolíku. Tak čože by som chcel videť, ak nie to, čo ma vždy okružuje? zpýtal sa sám seba. Tu spomenul si na čierne oči a šťastlivý úsmev muzikanta; motiv „melancholie“ a celá čudná včerajšia noc vzniesla sa mu v obrazotvornosti.

No nemal kedy rozmyšlať o tom, dobre či nemúdre urobil, vezmúc k sebe muzikanta. Obliekajúc sa, v myšlienkach rozdelil si deň: vzal papiere, dal potrebné príkazy doma a spešno nadel kepeň a kalošne. Idúc vedla stolovej, pozrel do dverí. Albert, s tvárou pod podušku vopchatou a rozvalený v špinavej potrhanej košeli, mrtvým snom spal na safianovom diváne, kam bezcitného položili ho včera večer. Delesovu prišlo nedobre, nevolne.

— Choď, prosím ťa, mojím menom k Boriuzovskému, pýtaj husle na dva dni pre nich, hovoril svojmu sluhovi: — a keď zobudia sa, napoj jich kávou a daj obliecť z mojej bielizne a starych šiat niečo. Vôbec opatri ho dobre. Prosím.

Vrátac sa domov pozde večer, Delesov, k podiveniu svojmu, nenašiel Alberta.

— Kde je? zpýtal sa sluhu.

— Hneď po obede ušli, odpovedal sluha: — vzali husle a ušli, slúbili prísť za hodinu, a hla niet jich dosial.

— Ej, ej! to je zle, hovoril Delesov: — ako že si ho pustil, Zachar?

Zachar bol petrohradským lakajom, už osem rokov slúživší u Delesova. Delesov, ako svobodný človek, nechtiac sveril mu svoje zámery a lúbil znať jeho mienku o každom svojom úmysle.

— Ako že som ho smel nepustiť? odpovedal Zachar, hrajúc sa s pečiatkou svojich hodiniek: — keby ste mi boli povedali, Dmitrij Ivanovič, aby som ho sdržiaval, ja nebol by som ho pustil. No vy hovorili ste mi len o šatách.

— Ej, nedobre! Nuž a čo on tu robil bezo mňa?

Zachar usmial sa.

— Toho už možno nazvať umelcom, Dmitrij Ivanovič. Ako sa zobudili, už pytali si madeiry, potom boli len s kuchárkou a so susedským sluhom. Taký smiešny... Ale charakteru velmi dobrého. Ja jim čaju dal, obed som priniesol, nič nechceli jesť, vždy ma len volali. A už na huslach ako hrajú, to je už niečo: takých umelcov u Izlera málo. Takého človeka hodno držať. Keď on „Vniz po matuške po Volge“ nám zahral, to už na poplakanie. Velmi dobre! Veru zo všetkých poschodí prišli ludia k nám do siene počúvať.

— No, a odel si ho? pretrhnul pán.

— Akože; dal som mu vašu nočnú košelu a obliekol som mu svoj kabát. Takému človeku hodno pomáhať; to už milý človek. Zachar usmial sa. Vždy sa ma zpytovali, akej ste hodnosti, či máte značné známosti? a kolko máte duší poddaných?

— No, dobre, len bude ho treba teraz najsť a potom jemu nič nedávať piť, lebo tým mu ešte horšie urobíš.

— To je pravda, pretrhnul ho Zachar: — on je slabého zdravia, u nás tiež bol u pána príkaščík...

Delesov, už dávno znajúc historiu opitého príkaščíka, nedal dokončiť Zacharovi a rozkážuc prihotoviť si všetko na noc, poslal ho hladať a priviesť Alberta.

On ľahnul si do postele, zahasil sviecu, no dlho nemohol zasnúť, vždy dumal o Albertovi. „Trebárs to všetko čudným môže sa ukázať mnohým z mojich známych, dumal Delesov, no veď tak riedko robíš niečo pre seba, že treba ďakovať Bohu, keď predstaví sa taký prípad, a ja ho nepustím. Všetko urobím, rozhodne všetko urobím, čo môžem, abych mu pomohol. Možno, on nie je celkom bláznivý a len spil sa. Mne to nepadne draho: kde jeden, tam i dvaja sa nasýta. Nech býva zprvu u mňa a potom ustrojím mu miesto alebo koncert, vytiahnem ho z blata, a z neho bude.“

Príjemný cit spokojnosti ovládol ho po takom rozjímaní.

„Zaiste, ja nie som planý človek; naskrze nie planý, pomyslel si. — Ba veľmi dobrý človek, keď porovnám sa s inými...“

Už zaspával, keď hlas otvorených dverí a krokov v prednej vytrhli ho.

„Začnem s ním prísnejšie, pomyslel si: — to lepšie; ja povinný som to urobiť.“

Zazvonil.

— Čo, priviedol si? zpýtal sa vstúpivšieho Zachara.

— Biedny človek, Dmitrij Ivanovič, hovoril Zachar, značne pokrútil hlavou a privrel oči.

— Čo, opitý?

— Veľmi slaby.

— A husle má?

— Priniesol; domová pani jich oddala.

— Prosím ťa, nepúšťaj ho teraz ku mne, ulož ho spať a zajtra na žiaden spôsob nepúšťaj z domu.

Ale ešte Zachar nestačil výnsť, keď do izby vošiel Albert.

V.

— Vy už spať chcete? hovoril Albert, usmievajúc sa: — a ja bol som tam, u Anny Ivanovny. Veľmi príjemne ztrávil som večer: hral som, smiali sa, milá spoločnosť bola. Dovoľte mi vypiť pohár niečoho, doložil, chytiac sklenicu s vodou, postavenú na stolíku: — len nie vody.

Albert bol taký, ako i včera: tenže pekný úsmev oka i úst, to jasné, oduševnené čelo a slabé údy. Zacharov kabát bol mu znamenitý, a čistý, dlhý, neškrobený golier nočnej košele malebne odstával okolo jeho tenkého bieleho hrdla, dodávajúc mu čosi zvláštne umeleckého a nevinného. Prisadnul na posteľ Delesova a mlčky, radostne a vďačne sa usmievajúc, hľadel na neho. Delesov pozrel mu na oči a naraz znovu pocítil sa v moci jeho úsmevu. Už nechcelo sa mu spať, zabudnul na svoju povinnosť byť prísnym, jemu zachcelo sa veseliť sa, počúvať muziku a trebárs do rána priateľsky drkotať s Albertom. Delesov kázal Zacharovi priniesť sklenicu vína, papiros a husle.

— Znamenite, hovoril Albert: — este je čas, budem hrať, ja vám zahrám, koľko chcete.

Zachar s viditeľnou spokojnosťou priniesol sklenicu lafitu, dva poháre, slabé papirosy, ktoré kúril Albert, a husle. No miesto toho, žeby bol išiel spať, ako mu prikázal pán, sám, zapáľac si cigaru, sadnul si v susednej izbe.

— Shovárajme sa radšej, hovoril Delesov muzikantovi, ktorý bol vzal husle.

Albert pokorne sadnul si na posteľ a znovu radostne usmial sa.

— Ach, áno, hovoril, zrazu udrúc sa rukou po čele a na tvári ukázal sa mu nepokojno-zajímavý vyraz. (Výraz jeho tváre vždy zvestoval to, čo on chcel hovoriť.) Dovoľte zpýtať sa... zastál na chvíľu: — ten pán, čo bol s vami tam, včera večer... vy ste ho zvali N., nie je synom znamenitého N.?

— Vlastný syn, odpovedal Delesov, nijako nechápuc, prečo to môže zaujímať Alberta.

— To-to, spokojne sa usmievajúc, hovoril on: — hneď som zpozoroval v jeho manirach čosi zvláštne aristokratického. Ja ľúbim aristokratov: čosi krásneho a vzácneho vidno v aristokratovi. A ten officier, ktorý tak krásne tancuje, zpýtal sa: — on tiež veľmi pozdal sa mi, taký veselý a znamenitý. On je, zdá sa mi, adjutant N. N.

— Ktorý? zpýtal sa Delesov.

— Ten, čo srazil sa so mnou, keď sme tancovali. Musí byť slávny človek.

— Nie, hlupáček, odpovedal Delesov.

— Ach, nie! horlive zastál si Albert: — v ňom jest čosi veľmi, veľmi príjemného. A on slávny muzikant, doložil Albert: hral tam z opery čosi. Mne sa tak dávno nikto nepozdal.

— Áno, on pekne hrá, no ja neľúbim jeho hru, hovoril Delesov, chcejúc naviesť svojho spolubesedníka na rozhovor o muzike: on klassickú muziku nechápe; a veď Donizetti a Bellini — veď to nie muzika. Vy ste zaiste tej samej mienky.

— O, nie, nie, odpusťte, zvolal Albert s mäkkým obranným vyrazom: — stará muzika — muzika, a nová muzika — muzika. I v novej jest krás neobyčajnych: a Somnambula?! a final Lucie?! a Chopin?! a Robert?! Ja si často myslím... zastál, viditeľne sbierajúc myšlienky: — že keby Bethoven žil, veď on plakal by od radosti, počujúc Somnambulu. Všade jest krásy. Ja počul som po prvý raz Somnambulu, keď tu boli Viardot a Rubini, — a to bolo! hovoril on, blyskajúc očima a urobiac posúnok oboma rukama, akoby trhal niečo zo svojej hrudi. — Ešte len trochu, a to nebolo by možno vydržať.

— No, a teraz čo súdite o opere? zpýtal sa Delesov.

— Bozio je krásna, veľmi krásna, odpovedal on: — umelecká neobyčajne, no tu netrhá, hovoril, ukazujúc na vyvalené prsia. — Speváčka musí mať náruživosť, a ona jej nemá. Ona rozveselí, ale nemučí.

— No, a Lablaš?

— Ja počul som ho ešte v Paríži v Sevilskom barbierovi; vtedy bol jediným, ale teraz je už starý, — on nemôže byť umelcom, on je starý.

— Čo, že starý, ešte predsa je dobrý v morceaux d' ensemble, riekol Delesov, vždy hovorivší to o Lablašovi.

— Čo je to, že starý? zvolal Albert prísne. — On nesmie byť starým. Umelec nesmie byť starým. Mnoho treba pre umenie, no hlavné je oheň! hovoril, blýskajúc očima a zodvihnúc obe ruky do hora.

A skutočne, strašný vnútorný oheň horel v celej jeho postave.

— Ach, Bože môj! zvolal razom: — nepoznáte Petrova — umelca?

— Nie, neznám, usmejúc sa odpovedal Delesov.

— Ako by som si želal, aby ste sa s ním obznámili! Bolo by vám radosťou hovoriť s ním. Ako on poníma umenie! My s ním schádzali sme sa predtým často u Anny Ivanovny, no ona teraz pre čosi rozsrdila sa na neho. A ja veľmi želal by som si, aby ste sa vy s ním poznali. On veľký, veľký talent.

— Čože, obrazy maľuje? zpýtal sa Delesov.

— Neznám; nie, zdá sa, no on bol akademickým umelcom. Aké ten má myšlienky! Keď niekdy hovorí, to je na podiv. O, Petrov je veľký talent, len že vedie život veľmi veselý... Hľa, smutno, usmievajúc sa doložil Albert. Na to vstal z postele, vzal husle a začal strojiť.

— Čo, dávno ste boli v opere? zpýtal sa ho Delesov.

Albert obzrel sa a vzdychnul.

— Ach, ja už nemôžem, hovoril, chytiac sa za hlavu. Znovu sadnul si k Delesovu. — Ja vám poviem, prehovoril temer šepotom; — ja nemôžem ta chodiť, ja nemôžem tam hrať, nemám ničoho, žiadnych šiat, ani bytu, ani husiel. Ošklivý život! ošklivý život! opakoval niekoľko ráz, — a i načo mne ta chodiť? Načo to? netreba, hovoril usmievajúc sa. — Ach, *Don Juan!*

A udrel sa po hlave.

— Tak pôjdeme niekedy spolu, hovoril Delesov.

— Albert neodpovediac skočil, schytil husle a začal hrať final prvého aktu *Don Juana*, svojími slovami vyprávajúc obsah opery.

Delesovi začaly vlasy vstávať na hlave, keď on hral hlas umierajúceho kommodora.

— Nie, nemôžem hrať teraz, hovoril, odkladajúc husle: — mnoho som pil.

No hneď zatým pristúpil k stolu, nalial si plný pohár vína, dúškom vypil a sadnul opäť na posteľ k Delesovu.

Delesov, nespúšťajúc očú, hľadel na Alberta; Albert kedyniekedy usmial sa a Delesov usmieval sa tiež. Oba mlčali; no medzi nimi pohľadom i úsmevom viac a viac vyvinoval sa láskavý pomer. Delesov badal, že on viac a viac ľúbi tohoto človeka, a cítil nepoňatnú radosť. — Vy ste boli zaľúbený? zpýtal sa ho naraz.

Albert zamyslel sa na niekoľko sekúnd, potom tvár ožiarila sa mu žiaľnym úsmevom. Nahnul sa k Delesovu a vnímave pozrel mu do samých očú.

— Prečo ste sa ma to zpýtali? prehovoril šepotom. — No ja vám všetko rozpoviem, vy ste sa mi pozdali, pokračoval, zodvihnul oči a obzrel sa. — Ja nejdem vás klamať, ja vám rozpoviem všetko, ako bolo od počiatku. Zastál a oči jeho zvláštne, divo zostaly stáť. — Vy znáte, že ja slabý som rozsudkom, hovoril zrazu. — Áno, áno, pokračoval: — Anna Ivanovna vám iste rozprávala. Ona každému hovorí, že som ja pomätený! To nepravda, ona to hovorí zo žartu, ona je dobrá ženská a ja skutočne nie som celkom zdravý od istého času. Albert opäť zamĺknul a zastavenýma, široko otvorenýma očima pozrel do temných dverí. — Vy zpytovali ste sa, či bol som zaľúbený? Áno, bol som zaľúbený, šeptal, podvihujúc obrvy. — Stalo sa to dávno, ešte v ten čas, keď mal som miesto v divadle. Ja chodil som hrať druhé husle v opere a ona vchádzala do rodinnej lóže z ľavej strany.

Albert vstal a sohnul sa k uchu Delesova.

— Nie, načo ju pomenovať, hovoril. — Vy iste znáte ju, každý ju zná. Ja som mlčal a len díval som sa na ňu; vedel som, ze ja biedny umelec a ona aristokratická dáma. Znal som ju veľmi. Ja len díval som sa na ňu a nič som si nemyslel.

Albert zadumal sa nad rozpomienkami.

— Ako sa stalo, nepamätám sa; no mňa pozvali raz akompanovať jej na huslach... No, čože ja biedny umelec! hovoril, potriasajúc hlavou a usmievajúc sa: — no nie, ja nemôžem rozprávať, nemôžem... doložil, chytiac sa za hlavu. — Akým šťastným som bol!

— Čože, často boli ste u nej? zpýtal sa Delesov.

— Raz, len raz... no ja sám bol som vinovatý, ja som sa zbláznil. Ja biedny umelec a ona aristokratická dáma. Ja nemal som jej nič hovoriť. No ja som sa zbláznil, ja urobil som hlúposť. Od tých čias pre mňa všetko prestalo. Petrov mi pravdu hovoril: lepšie by bolo videť ju len v divadle...

— Čože ste urobili? zpytal sa Delesov.

— Ach, čakajte, čakajte, ja to nemôžem rozprávať.

A zakryjúc si tvár rukama, pomlčal za čas.

— Prišiel som do orchestru pozde. Pili sme s Petrovom v ten večer a ja bol som rozstrojený. Ona sedela v svojej lóži a hovorila s generálom. Ja neviem, kto bol ten generál. Ona sedela na samom kraji, položila ruku na rampu; mala biele šaty a perly na hrdle. Hovorila s ním a hľadela na mňa. Dva razy pozrela na mňa. Príčesku mala hla tak; ja som nehral, stál som pri base a hľadel. Tu po prvý raz bolo mi podivne. Ona usmiala sa generálovi a pozrela na mňa. Cítil som, že ona hovorí o mne a naraz vidím, že nie som v orchestre, ale v lóži stojím s ňou a držím ju za ruku na tomto mieste. Čo je to? zpýtal sa Albert a zamĺknul.

— To živosť fantásie, hovoril Delesov.

— Nie, nie... lenže ja neviem rozprávať, zmraštiac sa odpovedal Albert. — Už i vtedy bol som biedny, bydla som nemal a keď chodil som do divadla, niekedy ostával som nocovať tam.

— Ako? v divadle? v tmavej pustej sale?

— Ach, ja nebojím sa tých hlúpostí. Ach, čakajte. Akonáhle všetko povychodilo, šiel som do lóže, v ktorej ona sedela a spal som. To bola jediná moja radosť. Aké noci ztrávil som tam! Len raz opäť začalo sa to so mnou. Začalo sa mi predstavovať mnoho, no nemôžem rozprávať vám toľko. Albert, opustiac zorničky, díval sa na Delesova. — Čo je to? zpýtal sa.

— Podivne! hovoril Delesov.

— Nie, čakajte, čakajte! do ucha mu šepotom pokračoval. —

— Ja bozkával som jej ruku, plakal som tam pri nej, mnoho hovoril som s ňou. Cítil som jej vôňu, počul jej hlas. Ona mnoho rozprávala mi v jednu noc. Potom vzal som husle a potichúčku začal hrať. A hral som znamenite. No začalo mi strašno byť. Ja nebojím sa tých hlúpostí a neverím; no bolo mi strašno pre hlavu, hovoril, ľúbezne úsmievajúc sa a dotýkajúc sa rukou čela: — pre svoj biedny um začalo mi strašno byť, zdalo sa mi, že stalo sa mi niečo v hlave. Možno, je to nič? Čo vy myslíte?

Oba pomlčali niekoľko minút.

Und wenn die Wolken sie verhüllen,
Die Sonne bleibt noch ewig klar.

Zaspieval Albert, ticho sa usmievajúc. — Nepravda? doložil.

Ich auch habe gelebt und genossen.

— Ach, starec Petrov ako by vám to všetko vykladal.

Delesov, mlčiac, s úžasom hľadel na rozčulenú a zbľadnutú tvár svojho spolubesedníka.

— Znáte *Juristen-Walzer?* naraz zvolal Albert a nedočkajúc odpovede, skočil, chytil husle a začal hrať veselý valcer. Celkom sa pozabudnúc a viditeľne domnievajúc sa, že celý orchester hrá za ním, Albert usmieval sa, kolísal, podvihoval nohami a hral výborne.

— E, budeme sa veseliť! hovoril, skončiac a rozoženúc sa husľami.

— Ja pôjdem, hovoril, mlčky posediac si chvíľku: — a vy nepôjdete?

— Kam? s podivením zpýtal sa Delesov.

— Poďme opäť k Anne Ivanovne; tam je veselo: šum, národ, muzika.

Delesov v prvom okamžení temer privolil. Ale zpamätajúc sa, začal odhovárať Alberta, aby nešiel teraz.

— Ja by na minútu.

— Veru nejdite.

Albert vzdychnul a položil husle.

— Tak zostať?

Pozrel ešte na stôl (vína nebolo), povedal dobrú noc a vyšiel.

Delesov zazvonil. — Pozri, nepúšťaj nikam pána Alberta bez môjho vedomia, hovoril Zacharovi.

VI.

Na druhý deň bol sviatok. Delesov vstanúc sedel v hostinej pri káve a čítal knihu. Albert v susednej izbe ešte nepohnul sa.

Zachar ostražite otvoril dvere a pozrel do stolovej.

— Či by ste verili, Dmitrij Ivanovič, tak na holom diváne spí! Nič nechcel postlať, na môj' pravdu. Ako malé dieťa. Opravdový umelec.

O dvanástej hodine za dvermi bolo počuť hýbanie a kašeľ.

Zachar znovu prišiel do stolovej; a pán počul láskavý hlas Zachara a slabý prosiaci hlas Alberta.

— No, čo je? zpytal sa pán Zachara, keď vyšiel.

— Skučí, Dmitrij Ivanovič; umývať sa nechce, taký je pošmurný. Vše prosí vypiť.

— Nie, keď si sa už vzal na to, treba vydržať, hovoril k sebe Delesov.

A nekázal dávať vína, znovu chytil sa svojej knihy, nechtiac predsa počúvajúc, čo deje sa v stolovej. Tam nič sa nehýbalo, len niekedy bolo počuť prsny kašeľ a pluvanie. Prešly dve hodiny. Delesov obliekol sa a prv než by odišiel, chcel nazreť k svojmu spoluobyvateľovi. Albert nepohnute sedel u okna, opustiac hlavu na ruky. Obzrel sa. Tvár mal žltú, smraštenú a nielen smutnú, lež hlboko nešťastnú. Chcel sa usmiať na privítanie, no tvár jeho vzala ešte smutnejší vyraz. Zdalo sa, on bol hotový... zaplakať. Ťažko vstal a poklonil sa.

— Jestli možno kalištek obyčajnej vodky, hovoril s prosebným výrazom: — som taký slabý, prosím vás!

— Káva vás lepšie posilní. Ja by som vám radil.

Tvár Albertova naraz ztratila decky výraz; chladne, žiaľno pozrel do okna a slabo spustil sa na stoličku.

— Či nechcete raňajkovať?

— Nie, ďakujem, nemám appetitu.

— Akby sa vám chcelo hrať na husľach, mňa nebudete mýliť, hovoril Delesov, kladúc husle na stôl.

Albert s potupnym úsmevom pozrel na husle.

— Nie; som príliš slabý, nemôžem hrať, hovoril a odtisnul od seba nástroj.

Potom, čokoľvek hovoril Delesov, navrhujúc mu i prechádzku a večerom ísť do divadla, on len pokorne klaňal sa a úporne mlčal. Delesov odišiel z domu, urobil niekoľko návštev, obedoval čo hosť a pred divadlom odišiel domov preobliecť sa a zvedieť, čo robí muzikant. Albert sedel v temnej prednej a ovesiac hlavu na ruky, díval sa do zakúrenej pece. Bol odetý čisto, umytý a učesaný; no oči boly mu mutné, mrtvé a v celej postave vyrážala sa slabosť a unavenie, ešte viac, než ráno.

— Čo, obedovali ste, pán Albert? zpýtal sa Delesov.

Albert na potvrdenie kývnul hlavou a pozrúc do tváre Delesova zdeseno, sklopil oči. Delesovu prišlo ťažko.

— Hovoril som teraz o vás direktorovi, hovoril on, taktiež sklopiac oči: — príjme vás veľmi rád, jestli vy chcete poslúchať.

— Ďakujem, ja nemôžem hrať, prehovoril pod nos Albert a prešiel do svojej izby, zvláštne ticho zatvoriac za sebou dvere.

O niekoľko minút kľučka taktiež ticho pohla sa a on vyšiel zo svojej izby s husľami. Zlobne a spešne pozrel na Delesova, položil husle na stôl a znovu skryl sa.

Delesov pokrčil pleciami a usmial sa.

„Čože mi ešte robiť? v čom som ja vinovatý?“ pomyslel si.

— Nuž, čo muzikant? bola prvá otázka jeho, keď pozde vrátil sa domov.

— Zle! krátko a zvučne odpovedal Zachar. — Vždy vzdychá, kašle a nič nehovorí, len päť ráz čo vodky pýtal. Už som mu dal raz. Aby sme ho nejako nezkazili, Dmitrij Ivanovič. Práve ako príkaščík...

— A na husľach nehrá?

— Ani sa jich nedotkne. I doniesol som mu jich so dva razy, — nuž vezme potichúčku a vynesie jich, odpovedal Zachar s úsmevom. — Tak piť nekážete dávať?

— Nie, ešte dočkáme deň, podívame sa, čo bude. A teraz on čo?

— Zatvoril sa v hostinnej.

Delesov prešiel do izby, vzal niekoľko francúzskych kníh a nemecký Novy zákon. — Polož mu tieto zajtra do izby, ale hľaďže, nevypusť ho, hovoril Zacharovi.

Ráno Zachar prišiel k svojmu pánovi, že muzikant nespal celú noc: vždy chodil po izbách a vchodil do bufetu, probujúc otvoriť almariu i dvere, no že všetko, jeho staraním, bolo zamknuto. Zachar rozprával, že, urobiac sa spiacim, on počul, ako Albert po tme sám so sebou hundral čosi a máchal rukama.

Albert každým dňom stával sa mračnejším a mlčalivejším. Delesova, patrne, bál sa a v tvári jeho vyrážal sa bôľny strach, keď stretly sa jim oči. Nebral do ruky ani knihy, ani husle a neodpovedal na otázky, ktoré mu kládli.

Na tretí deň prebývania u neho muzikanta, Delesov prišiel domov pozde večerom, ustatý a rozstrojený. Celý deň behal, chlopotil za dielom, ktoré zdalo sa veľmi prostým a ľahkým, a ako to často býva, rozhodne ani kroku neurobil napred, napriek úsilnému staraniu. Kremä toho, zajdúc do klubu, prehral vo viste. Bol nedobrej vôle.

— Nuž s Pánom Bohom! odpovedal Zacharovi, ktorý objasnil mu smutné položenie Alberta. — Zajtra vymôžem od neho rozhodne: chce a či nie, zostať u mňa a zachovávať moje rady? Nie — tak ani netreba. Tak sa mi vidí, že urobil som všetko, čo bolo možno.

„Hľa, rob dobre ľuďom! myslel si sám v sebe: ja pre neho stiesňam sa, držím v dome taký špinavý tvor, tak že ráno prijať nemôžem neznámeho človeka, staräm sa, behám, a on na mňa hľadí ako na nejakého zlodeja, ktorý pre svoju radosť zaprel ho do

klietky. A hlavná vec, sám pre seba ani kroka nechce urobiť. Takí sú všetci (to „všetci“ vzťahovalo sa vôbec na ľudí, a najmä na tých, s ktorými teraz mal dielo). A čo s ním bude teraz? O čom myslí a žiali? Žiali za zkazou, z ktorej som ho vyrval? Za ponížením, v ktorom bol? Za biedou, od ktorej som ho spasil? Vidno, on už tak upadnul, že ťažko mu hľadeť na čestný život...“

„Nie, to bol decký postupok, — rozhodnul sa Delesov. Ako ja mám iných napravať, keď, Bože môj, sám so sebou sotva viem si rady.“ Chcel ho hneď prepustiť, no pomysliac si za chvíľu, odložil to do rána.

V noci Delesova zobudil hrmot zvaleného stola v prednej a zvuk hlasov a dupotu. Zažal sviecu a s podivením začal počúvať...

— Čakajte, ja Dmitrijovi Ivanovičovi poviem, hovoril Zachar; hlas Albertov hundral čosi horlive a nesúvisle. Delesov skočil a so sviecou vybehnul do prednej. Zachar v nočnom kostyme stál oproti dveram, Albert v klobúku a almavive odtískal ho od dverí a plačlivým hlasom kričal na neho.

— Vy nemôžete nepustiť ma. Ja mám pasport, ja som vám nič nevzal. Môžete ma prekutať. Ja k policajmajstrovi pôjdem.

— Dovoľte, Dmitrij Ivanič! obrátil sa Zachar k pánovi, neprestanúc chrbtom hájiť dvere. — Oni v noci vstali, našli kľúč v mojom kabáte a vypili celú sklenicu sladkej vodky. Je to snáď pekne? A teraz chcú ujsť. Vy ste mi nekázali, preto ja ani nemôžem pustiť jich.

Albert, uvidiac Delesova, ešte dopálenejší začal naliehať na Zachara.

— Nemôže ma nikto sdržať! nemá práva! kričal, vždy viac a viac povyšujúc hlas.

— Odíď, Zachar, hovoril Delesov: — ja vás sdržať nechcem a nemôžem, no radil bych vám ostať do rána, obrátil sa k Albertovi.

— Nikto ma sdržať nemôže. Ja k policajmajstrovi pôjdem, vše silnejšie a silnejšie kričal Albert, obracajúc sa len k Zacharovi a nehľadiac na Delesova: stráž! razom zkríknul vzteklym hlasom.

— Ale čože vy kričíte tak? veď vás nedržia, hovoril Zachar, otvoriac dvere.

Albert prestal kričať. „Neudalo sa? Chceli ma umoriť. Nie!“ hundral pre seba, obúvajúc si kalošne. Nerozlúčiac sa a hovoriac ďalej čosi nesrozumiteľného, vyšiel zo dverí. Zachar posvietil mu do brány a vrátil sa.

— I sláva Bohu, Dmitrij Ivanovič! riekol svojmu pánovi: — a teraz treba pozreť striebro.

Delesov len hlavou pokrútil a nič neodpovedal. Živo predstavily sa mu teraz dva prvé večery, ktoré ztrávil s muzikantom, predstavily sa mu posledníe smutné dni, ktoré, jeho vinou, ztrávil tu Albert, a čo je hlavné, on spomenul si ten sladky smiešaný cit zadivenia, lásky a útrpnosti, ktory zobudil v ňom od prvého videnia ten podivný človek, a on začal ho ľutovať. — „A čo s ním bude teraz? pomyslel si. Bez peňazí, bez teplých šiat, samotný

v prostried noci...“ Už chcel poslať za ním Zachara, ale bolo pozde.

— A zima tamvon? zpýtal sa Delesov.

— Mráz zdravý, Dmitrij Ivanovič, odvetil Zachar: — zabudnul som vám povedať, do jari treba nám ešte kúpiť dreva.

— A čo si hovoril, že sa zvýši?

VII.

Tamvon skutočne bolo chladno, no Albert necítil zimu, — tak on bol rozhorúčený vypitým vínom a sporom.

Vyjdúc na ulicu, obzrel sa a radostne trel si ruky. Na ulici bolo pusto, no dlhý rad lámp ešte svietil, nebo bolo jasné a hviezdnaté. — Čo? hovoril on, obrátac sa k osvetlenému oknu v byte Delesova, a strčiac ruky pod kabát do vrecák nohavíc a sohnúc sa napred, Albert ťažkým a neistým krokom pošiel napravo po ulici. Cítil v nohách i žalúdku neobyčajnú ťažkosť, v hlave mu čosi šumelo, akási neviditeľná sila hádzala ho zo strany na stranu, no vždy šiel napred smerom k bytu Anny Ivanovny. V hlave mu brodily čudné, nesúvislé myšlienky. To spomínal posledný spor so Zacharom, to prečosi more a prvý svoj príchod na parolodi do Ruska, to šťastlivú noc, ztrávenú s priateľom v kráme, pri ktorom práve prešiel; to naraz známy motiv začal spievať v svojej fantásii, a spomínal predmet svojej náruživosti a strašnú noc v divadle. No, nehľadiac na nesúvislosť, všetky tieto spomienky tak jasne predstavovaly sa jeho fantásii, že, zakryjúc si oči, nevedel, čo bolo viac skutočnosťou: to, čo robil, či to, čo dumal? Nevedel a necítil, ako podlamovaly sa mu nohy, ako potácajúc sa udieral sa o stenu, ako hľadel vôkol seba a ako prechodil z ulice do ulice. On vedel a cítil len to, čo podivne meniac a splietajúc sa predstavovalo sa jemu.

Prechodiac Malou Morskou, Albert potknul sa a padnul. Precitnúc na okamženie, videl pred sebou akési ohromné, velkolepé stavänie a pošiel ďalej. Na nebi nebolo vidno ni hviezd, ni žiare, ni mesiaca, lámp taktiež nebolo, no všetky predmety vystupovaly jasne V oknách budovy, vznášajúcej sa na konci ulice, boly svetlá, no svetlá tie sa kolimbaly, ako odrážanie Budova vždy bližšie a bližšie, jasnejšie a jasnejšie vyrastala pred Albertom. No svetlá vyhasly, akonáhle Albert vstúpil do širokých dverí. Vnútri bolo temno. Osamotené kroky zvučne rozliehaly sa pod klenbou a akési tiene, preklznúc sa, ubiehaly pri jeho priblížení. Načo som ja prišiel sem? podumal Albert; no akási neodolateľná sila ťahala ho napred do hĺbky ohromnej saly... Tam stálo akési vyvýšenie a vôkol neho mlčky stály akísi malinkí ľudia. „Kto to hovorí?“ zpýtal sa Albert. Nikto neodvetil, len jeden ukázal mu na vyvýšenie. Na vyvýšení už stál vysoký, chudý človek, so štetinistými vlasmi a v pestrom chalate. Albert hneď poznal svojho priateľa Petrova. „Podivno, že on tu!“ podumal Albert. „Nie, bratia!“ hovoril Pe-

trov, ukazujúc na kohosi. „Vy nepoňali ste človeka, živšieho medzi vami; vy nepoňali ste ho! On nie je predajny umelec, nie mechanický vyplniteľ, nie pomätený, nie ztratený človek. On genij, veliký muzikálny genij, zahynutý medzi vami nezpozorovaným a neoceneným.“ Albert hneď poňal, o kom hovoril jeho druh; no, nechcejúc ho stiesňať, zo skromnosti opustil hlavu.

— „On, ako slámka, zhorel celý od toho posvätného ohňa, ktorému my všetci slúžime,“ pokračoval hlas: — „no on vyplnil všetko to, čo bolo vloženo v neho Bohom; za to i treba ho nazvať veľkým človekom. Vy mohli ste ho opovrhovať, mučiť, ponižovať,“ pokračoval hlas tuhšie a tuhšie: — „a on bol, je a bude nesmierne vyše všetkých vás. On je šťastlivy, on je dobrý. On všetcich jednako ľúbi alebo opovrhuje, čo je všetko jedno; a slúži len tomu, čo vloženo je v neho zhora. On ľúbi jedno — krásu, jediné nepochybné blaho vo svete. Hľa, kto je on! Skloňte sa všetci pred ním! Na kolená!“ zakričal silne.

No druhý hlas ticho prehovoril z druhého uhla dvorany. — „Ja nechcem padať pred ním na kolená,“ hovoril hlas, v ktorom Albert hneď poznal hlas Delesova. — „Čím že je veľký? Prečo by sme sa klaňali pred ním? Snáď držal sa čestne a spravedlive? Snáď priniesol osoh spoločenstvu? Snáď neznáme, ako požičiaval peniaze a nevracal jich, ako uniesol husle svojho priateľa-umelca a založil jich?... (Bože môj! ako on to všetko vie! podumal Albert, ešte nižšie opustiac hlavu.) Snáď my neznáme, ako klamal najnízkejších ľudí, klamal pre peniaze?“ pokračoval Delesov. — „Nevieme, ako vyhnali ho z divadla? Ako Anna Ivanovna chcela ho poslať na policiu?“ (Bože môj! to všetko pravda, no zastaň sa za mňa, prehovoril Albert: — Ty jediný vieš, prečo som ja to robil.) — „Prestaňte, styďte sa, zahovoril opäť hlas Petrova, aké právo máte obviňovať ho? Snáď vy žili ste jeho životom? Zakúsili ste jeho vytrženia? (Pravda, pravda! šeptal Albert.) Umenie je najvyššie zjavenie moci v človeku. Ono dáva sa riedkym vyvolencom a povznáša vyvoleného na takú výšku, na ktorej hlava krúži sa a ťažko udržať sa zdravým. V umení, ako v každej borbe, sú heroi, oddavší sa cele svojmu slúženiu a hynúci, nedostihnúc cieľa.“

Petrov zamĺknul a Albert zodvihnul hlavu a hlasne zvolal: „Pravda! pravda!“ No hlas jeho odumrel bez zvuku.

„To nie vaša vec, prísne obrátil sa k Delesovu umelec Petrov. Ale ponižujte, opovrhujte ho, pokračoval, a zo všetkých nás on je najlepší a najšťastlivejší!“

Albert, s blaženosťou v duši počúvajúci tieto slová, nevydržal, pristúpil k priateľovi a chcel ho bozkať.

„Preč, ja ťa neznám, odvetil Petrov: choď svojou cestou, ale nedôjdeš...“

Veru teba rozobralo! nedôjdeš, zvolal strážnik na uhle.

Albert vstal, sobral všetky sily a usilujúc sa nepotácať, obrátil sa do priečnej ulice.

K Anne Ivanovne bolo už len niekoľko krokov. Zo sieni jej domu padalo svetlo na sňah ulice a pred bránou stály sane a koče.

Chytajúc sa ochladlýma rukama zábradlia, vybehnul na schody a zazvonil.

Ospalá tvár slúžkina vytrčila sa otvorom dverí a srdito pozrela na Alberta. „Nemožno! zvolala: — zakázali mi," a zachlopila dvere. Na schody bolo počuť zvuky hudby a ženských hlasov. Albert sadnul si na dlážku, oprel sa hlavou k stene a zatvoril si oči. V tom okamžení zástupy nesúvislých, no príbuzných videní novou silou obstúpily ho, vzaly ho v svoje vlny a niesly kamsi, v svobodnú a prekrásnu ríšu snov. Áno, on je najlepší a najšťastnejší! mimovoľne opakovalo sa v jeho fantásii. Zo dverí bolo počuť zvuky poľky. Tie zvuky hovorily tože, že on je najlepší a najšťastnejší! V blízkom chráme bolo počuť zvonenie a to zvonenie hovorilo: áno, on najlepší a najšťastnejší. No pôjdem opäť do dvorany, podumal Albert. Petrov ešte mnoho povinný je hovoriť mi. V dvorane už nikoho nebolo a miesto umelca Petrova na vyvýšení stál sám Albert a sám hral na husľach všetko to, čo predtým hovoril hlas. No husle boly podivného ústrojstva: boly celé zo skla. I bolo jich treba objímať oboma rukama a dlho pritískať k hrudi, aby vydávaly zvuk. Zvuky boly také nežné a prelestné, akých nikdy neslýchal Albert. Čím tuhšie pritláčal k hrudi husle, cítil tým väčšiu útechu a radosť. Čím hlasnejšie boly zvuky, tým šibkejšie rozbehávaly sa tiene a viac osvecovaly sa steny dvorany priezračným svetlom. No bolo treba veľmi ostražite hrať na husľach, aby sa nerozbily. Albert hral na sklenom nástroji veľmi ostražite a krásne. Hral také veci, ktoré, cítil, že nikto nikdy viac nepočuje. Už začínal ustávať, keď druhý diaľny hluchý zvuk vytrhnul ho. Bol to zvuk zvona: no zvuk ten kdesi ďaleko a vysoko hovoril: „áno, on zdá sa vám byť poľutovania hodným, vy ho opovrhujete, a on je najlepší a najšťastnejší! Nikto nikdy viac nebude hrať na tomto nástroji."

Tieto známe slová videly sa nenadále tak umnými, tak novými a spravedlivými Albertovi, že prestal hrať a ticho, aby sa nepohnul, zodvihnul ruky a oči k nebu. Cítil sa krásnym a šťastlivým. Napriek tomu, že v dvorane nikoho nebolo, Albert vzpriamil hruď a hrdo zodvihnúc hlavu, stál na vyvýšení tak, aby všetci mohli ho videť. Zrazu čiasi ruka zľahka dotkla sa jeho pleca; on obzrel sa a v polosvetle videl ženštinu. Smutne hľadela na neho a záporne krútila hlavou. On hneď poňal, že to, čo urobil, bolo nepekne a on začal sa stydeť. „Kam že?" zpýtal sa ju. Ona ešte raz dlho, vnímavo pozrela na neho a smutne naklonila hlavu. Bola tá, úplne tá, ktorú on ľúbil, i odev mala tú samú, na plnom bielom hrdle bola niť perál a prelestné ruky boly obnažené vyše lakťa. Vzala ho za ruky a viedla von z dvorany. „Východ je na tej strane," hovoril Albert: no ona neodvetiac usmiala sa a vyviedla z dvorany. Na prahu dvorany Albert uvidel mesiac a vodu. No voda nebola dole, ako obyčajne býva, a mesiac nebol na vrchu: biely kruh na jednom mieste, ako obyčajne býva. Mesiac a voda boly spolu a všade, i na vrchu, i dole, i z boku, i vôkol nich oboch. Albert spolu s ňou hodil sa do mesiaca a vody, i poňal, že teraz možno

mu objať tú, ktorú ľúbil nadovšetko na svete: objal ju a pocítil neznesiteľné šťastie. „Nie je to vo sne?“ zpytal sa seba, no nie! to bola skutočnosť, to bolo viac než skutočnosť: to bola skutočnosť i spomienka. Cítil, že to nevysloviteľné šťastie, ktorým on nasladil sa v túto minútu, prešlo a nikdy nevráti sa. „Prečo že ja plačem?“ zpýtal sa jej. Ona mlčky, smutne pozrela na neho. Albert poňal, čo ona tým chcela povedať. „Prečo, keď žijem!“ prehovoril. Ona, neodpovedajúc, nepohnute hľadela pred seba. „To je úžasno! Ako jej vysvetliť, že žijem,“ s úžasom podumal. „Bože môj! veď ja žijem, pojmite ma,“ zašeptal.

— „On najlepší a najšťastnejší,“ hovoril hlas. No čosi vždy silnejšie a silnejšie dávilo Alberta. Bol to mesiac a voda, jej objatie či slzy, — on neznal, no cítil, že nedohovorí všetko, čo treba, a že skoro všetko sa skončí.

Dvaja hostia, vychádzajúci od Anny Ivanovny, potkli sa na Alberta, roztiahnutého na prahu. Jeden z nich vrátil sa a vyvolal domácu paňu.

— Veď to bezbožno, hovoril, — mohli ste dať zamrznúť človeku.

— Pozrite, môj Albert, — kde sedí! odpovedala pani: — Anička! uložte ho niekde v izbe, obrátila sa k slúžke.

— Veď ja žijem, načo ma pochovávate? šeptal Albert, keď bezcitného niesli ho do izby.

Preložil *Jozef Škultéty.*

Ruský hlas o rakúskom panslavisme.

Vo vytečnom denníku ruskom, „*Novom Vremeni*,“ tak široko založenom, že keď mu chceme hľadať páru, musíme ísť za kanál, nachodíme článok, ktorý dľa nášho skromného úsudku zaslúži, aby sme z neho podali výťah. My po predku osvedčujeme, že vo všetkom nesúhlasíme s autorom, no jeho slová sú vážne, lebo zavracajú podozrenia našich neprajníkov.

Pôvodca, značený chifrou G. D. V., píše: (číslo 3204, 9. febr. 1885.) „Predstojí všeslavianska slavnosť vo Velehrade; túto slavnosť usilujú sa obrátiť v demonštráciu proti Rusku. Rozhovorili sa o austro-katolíckom panslavisme, ktorý má shromaždiť všetkých nepriateľov Ruska, a tí majú viesť s ním borbu na život a smrť. Samé zjavenie sa rakúskeho panslavismu v takú slavnostnú minútu, keď celé Slavianstvo hotoví sa zasvätiť pamäť svojich prvoučiteľov, malo by zbúriť našu publicistiku. Do tychto čias v ruskom časopisectve všetky rozjímania o panslavisme boly nenebezpečným akademickým rozhovorom; hovorily o ňom seriozne nie ruskí, ale zahraniční publicisti, ktorý vo všetkých možných ladoch opätovali frázu o jestvovaní testamentu Petra Velikého, o panslavistických

úmysloch vlády ruskej, o rubľoch, cestujúcich po slavianskych zemiach. Všetky tieto táraniny cudzej zahraničnej publicistiky dokazujú plnú neznalosť našej historie a úplné nepochopovanie našich spoločenských pohybov. Predne treba znať, že panslavismus nemal nikdy občianske právo v našich vládnych sférach, že on bol vždy negovaný našou politikou, a že on len riedko a nesmelo objavoval sa v spisoch niektorých publicistov, ktorých zato menovali utopistami.

Pri Kataríne II. my sme snívali o vzkriesení gréckeho carstva. Tým cieľom velikého kňaza Konstantina Pavloviča okrúžili od samého detinstva Grékami, učili gréckemu jazyku a chystali ho k budúcej gréckej korune. Jako známo, grécky projekt rozpadol sa, a my pod vplyvom Metternichovým odriekli sme sa Grékov, uznávajúc jich za revolucionárov, tak jako karbonárov. Potom vyhlásili sme sa za záštitníkov pravoslavia, nesobecko osvobodzovali sme Rumunov, Grékov i Srbov. Ba i roku 1848, v najväčšom plápole slavianskeho pohybu v Austrii, neoddali sme sa nijakým panslavistickým tendenciam. Naši vojaci, jako to dokazujú zápisky našich dôstojníkov, sympatisovali s maďarským pohybom (o Maďaroch mysleli, že sú to Slovania*), nevediac, že jestvuje uhorská a haličská Rus.

Krymskú vojnu nepočali sme k vôli Slavianom, no jako je všetkým známo, k vôli náboženskej otázke. Ani vojna posledná nenosila officiálny názov za Slavianov, lež za kresťanov, Turkami hnetených.

Nespokojnosť nad úspechom tej vojny vyrazila sa u nás len preto, že sme nevzali Carihrad.

Pri berlínskom kongresse, zabúdajúc na Srbov — jako dobre hovorí Majkov, stali sme sa horlivými Bulgarofilami, oddali sme jim zeme, ktoré boly od pravekov v rukách srbského plemena. Vyšlo z toho niečo divného, nepochopiteľného: pre slaviansky národ (Bulharov) odstrčili sme od seba Grékov, svojich dávnych spojencov, a prinútili sme jich hľadať oporu u katolíckeho západu — a hneď za tým v srbsko-bulharskom spore stali sme si na stranu Bulharov.

Takú politiku nemožno podozrievať v panslavisme, preto, že pre politika-panslavistu všetky slavianske národy majú jednaké právo na ochranu Ruska, ktoré by malo byť najvyšším sudcom vo všetkých domácich sporoch, nestranne hľadiacim na spravedlivých i vinných.

Všetky tieto fakta dokazujú jasno a nepodvratiteľno, že ruská politika, jestli i túži po vybojoch, to nie menom panslavismu. To samé môže sa riecť o ruskej spoločnosti. V štyridsiatich rokoch boli u nás slavianofili, ktorí oboznamovali sa so Slavianstvom, hľadali spojenie s vidnymi slavianskymi činiteľmi, boli učenci, poeti,

*) O jednej zápiske máme i my vedomosť. Tam hovorí ruský dôstojník, že sišiel sa s Vengercami (Maďarmi) v Košiciach: tí sa mu veľmi ľúbili, že mali jazyk Rusom srozumiteľný, a vôbec boli milí a pohostinskí. Samo sebou sa rozumie, že tí „Vengerci“ boli slovenskí zemania šarišskí. Red.

ktorí hovorili o sjednotení Slavianov, no panslavistov, shromaždených v jednu stranu, nebolo. Je to i pochopiteľno, lebo panslavismus nenarodil sa v Rusku, ale práve v Austrii, kde on vyrástol organicky z potreby národov. Tam Horvat, katolícky kňaz Juraj Križanič, prvý povedal, že car Aleksej Michajlovič „má byť otcom všetkých Slavianov, poddaným cudzím národom.“ Je to pochopiteľno, lebo Slaviani boli hnetení inými národami. Rusko, to je celkom iná vec. Ono jestvovalo a bolo silné i bez panslavismu. Naprotiv, v Austrii prenasledovali nielen panslavismus, ale i hostí, ktorí navštívili moskovskú výstavku.

Po berlínskom kongresse slaviansky pohyb vstupuje v novú fasis. Slavianska borba, ktorá u mnohých Rusov zapríčinila iba bôľ sklamania, urýchlila postup slavianskej idey. Rakúski Slaviani chytili sa do práce — i vznikla idea rakúskeho panslavismu, jako Minerva z Jupiterovej hlavy.

Nezabúdajme, že táto idea vznikla v Berlíne, a berlínska žurnalistika prvá počala horliť o novej missii Rakúska — byť predstaviteľom západného Slavianstva a slúžiť za protiváhu pravoslávnemu Rusku.

Vo svojej horlivosti berlínske noviny i s tym sa spriatelily, že rakúski Nemci musia — čo len na čas — ustúpiť do úzadia. To je zrejmé faktum.

Nekdajší panslavismus Krizaničov premenil sa na nový rakúsky panslavismus. Jako všetko vyrátané, on nemôže mať tej šíriny, svobody a spravedlivosti, ktorou vyznamenala sa prvšia doktrina. On delí všetky národy Austrie na dve kategorie: na privilegované a neprivilegované. Osnovaný na kompromisse, on priatelí sa s panstvom Maďarov nad hromadným slavianskym obyvateľstvom. Nechceme obviňovať Čechov, ktorí vďaka tomuto austro-panslavismu vydobyli si jakési práva a netrpelivo očakávajú korunovanie cisára Fraňa Jozefa I. v Prahe.“

Nuž tak sme s tym panslavismom! V Rusku ho niet, jako tvrdí ruský hlas, u nás, ktorí ani po slovensky mysleť nesmieme, ktorí nemáme ani jednej jedinej školy, ktorí slúžime verne vlasti a v svojich najsmelších memorandumových túžbach priznávame nielen státne právo uhorské, ale i maďarčinu čo jazyk diplomatický, tam ho skutočne tiež niet. Nuž kde že je? V hladných žalúdkoch niekoľko podliakov a oplanov. Ecce, Menenius Agrippa mal pravdu! Žalúdok je veľký pán!

BESEDA.

— **Dom a škola.** Vychovateľský časopis pre rodičov a učiteľov. Redaktori: Karol Salva, ev. učiteľ v Lipt. Sielnici. Martin Kollár, kaplán a red. „Kat. Novín“ v D. Krupe. Nakladateľ Jozef Fábry, kupec v Turč. Sv. Martine. Predplatok na pol roka 1 zl. 25 kr.; na celý rok 2 zl. 50 kr. Vychádza raz v mesiaci na dvoch hárkoch; formát jako u „Slovenských Pohľadov.“

Nový slovenský časopis! Kto by sa nezaradoval a neprial mu úspechu, zvlášte keď je tak potrebnym, jako kus chleba! Pred nami leží prvé číslo. Prvý článok *„Náš programm“* oboznamuje čitateľa s namerením a dobrým úmyslom redaktorov. *„Čo je pravým cieľom výchovy“* je článok Jána Zigmundíka, patriaceho k prvým našim paedagogickým spisovateľom. On ovláda úplne celým thematom, je jasný, verný a mnoho študoval. Vyslovuje želanie, žeby zákonodarstvo formulovalo cieľ a úlohu ľudovej školy! My si to neželáme v týchto časiech, ačkoľvek želanie spisovateľovo je osnovné, základné a spravodlivé. Dnes by zákonodarstvo zle poslúžilo paedagogickým ideálom učenca nášho: ono by iste vytklo za najvyšší cieľ, vyrvať decku materinský jazyk. Facta loquuntur: vide polgárky na Slovensku, kde učia učiteľov, neznajúcich jazyk deckom do školy prinesený. *„O poslušnosti,“* pojednáva M. Juraja Janoškova prednáška *„O povolaní slovenských žien,“* uverejnená je čiastočne. Ďalej nasledujú články *„Vzorky pre názornú vyučbu v prírodopise,“* *„Ján Drahotín Makovický,“* od Bysterského. Nasledujú stále rubriky: *Obzor paedagogický,“* *„Zprávy spolkov a porád učiteľských,“* *„Úvahy literárne,“* *„Beseda“* a *„Krátke zprávy.“* Jako vidno bohatý obsah, utriedenie zodpovedá programmu. Nie že odporúčame, ale prosíme celým srdcom, aby zaujali sa ľudia naši tohoto prepotrebného, dobrým rukám svereného časopisu. Vyzývame i tvorivých duchov, aby poskytovali občas i súce malé rozprávočky a básničky pre mládež. Len tak nasbierame material k pôvodnej, na výške literatúry stojacej čítanke. Zlatá prax nech kvitne v časopise tomto.

„Dom a Škola“ stavia od základu! To logické, rozumné počínanie. Dosť sme sa namurovali vo vzduchu, a počínali od strechy.

— ***Enoch Arden***, od Alfreda Tennysona. Poslovenčil Samo Bodický. V Lučenci. Tlačou Simona Rotha 1885. Cena 15 kr. S. Bodický znamenitú báseň slavného anglického poetu Tennysona previedol do slovenského rúcha. K dostaniu u spisovateľa.

— ***Poetické Besedy*** (Redaktor Ján Neruda.) Číslo XX. **„Zpod jarma.“** Básne Svetozára Hurbana Vajanského. V Praze. Nakladateľ Ed. Valečka. 1884. Cena 45. kr.

— **Česká literatúra.** *Časopisy.* České belletristické i vedecké časopisectvo v novom roku vystúpilo sviežou silou na pole. Dva veliké illustrované týdenníky odely sa do nového skvostného rúcha, tak že ťažko by bolo človeku rozhodnúť sa, či „*Světozor*" či „*Zlatá Praha*"! Najlepšie by bolo držať oba — ony veru že úplne nahradzujú všetky nemecké illustrované týdenníky. Ešte nikdy nevychádzalo v západnom Slavianstve toľko pôvodných kresieb a reprodukcí. Pravda, z roka na rok rastie počet vytečných českých umelcov-maliarov.

„*Světozor*" priniesol mnoho pôvodných reprodukcí diel českých. E. K. Liška medzi iným podal allegoriu „Viera." V rozbúrenom mori topí sa človek — už mu nič nenechaly vlny — odev mu ztrhaly, ruky vychudly v hroznom boji. V posledný okamih chytá sa oboma rukama člna, v ňomž vysoko pozdvihnutá jasná postava ženská drží v rukách ožiarený kríž. — Jaroslav Věšín popri viac študiach podal utešenú skizzu „Na honbe." Zimná krajina, na saňach sedí strelec, ktorý bol práve zastrelil kurotvu; pes mu ju donáša. Kresba táto, krásne koncipovaná, môže sa postaviť k boku Kovalského geniálnym obrazom loveckým.

Seifert prispel s utešenou hlavičkou „Blažena," Mařák s lesnými krajinami, Chitussi s utešenou krajinkou „Vrabci v zime," Karol Svoboda (†) s Barbarossou. Zo slavianskych maliarov stretáme tu Rusov: Riepina, Vereščagina, Medvedova, Volkova, Tvarožnikova, Dalkieviča, Steibena, Siemiradského; Poliakov: Matejku, Kozakieviča; z cudzích: Giacomelliho, Doré-a atď. Bohatý to veru obsah.

Nie menej splendidným časopisom je „*Zlatá Praha.*" Hneď v prvom čísle stretáme sa s dobre známym Seifertom: zase krásna, nevinná tvárička „Kvetoslava;" s ním zápolí barón Bodenhausen s dievčaťom v kroji antickom. I tu nachádzame tých samých českých umelcov, Lišku, Věšína, Brožíka atď. Z Rusov veľmi zastúpeny je Karazin. Ani veliké nemecké illustrované týdenníky nedonášajú toľko dobrých, pôvodných obrazov, jako „Zlatá Praha" a „Světozor." Tento posledný má i prílohu „Bazar" za nepatrný doplatok. Na „*Světozor*" predpláca sa u Fr. Šimáčka v Prahe, Jeruzalemská ulica č. 11 celoročne 9 zl. 50 kr., za prílohu „Bazar" ročne 5 zl. „*Zlatá Praha*" stojí ročne tiež 9 zl. 50 kr. a predpláca sa u J. Otto v Prahe.

Jako dva veľké illustrované týdenníky, tak má česká spisba dva veľké mesačníky, revue. „*Osvěta*" pod redakciou Václava Vlčka počala svoj 15. ročník, „*Květy*" pod redakciou Svatopluka Čecha a Dr. Serváca Hellera svoj 7. ročník. Oba časopisy stoja úplne na výške časovej.

— „*Ruch,*" obrázkový časopis pro zábavu a poučení. Red. Fr. Brožík a Fr. Kvapil. Nakladateľ Alois Wiesner v Prahe. Celoročný predplatok 6 zl. „Ruch" tiež obnovil svoju vnešnú tvárnosť a pestuje zdarne illustrácie. Slavný maliar Brožík je spolupracovníkom, čo veľmi padá na váhu.

— *„Slovanský Sborník,“* redaktor Edvard Jelínek. Máme pred sebou prvé čísla štvrtého ročníku. Prepotrebný časopis tento podáva nám zprávy zo slovanského sveta, má spolupracovníkov u všetkých slovanských národov. Týmto ročníkom počal uverejňovať i typy slovanských národov. Snažne odporúčame tento solídny, dobre spravovaný, prepotrebný podnik. Predpláca sa u J. Otto v Prahe na celý rok 5 zl. (12 čísel do roka).

— *„Athenaeum,“* listy pro literaturu a kritiku vědeckou. Red. prof. dr. T. G. Masaryk. Vydavateľ a nakladateľ J. Otto v Prahe. Predplatné na rok 5 zl. Časopis tento čisto vedecký zahrňuje v sebe: theologiu, právo a štátne vedy, medicinu, filosofiu a techniku.

— *„Vlasť,“* časopis pro poučení a zábavu. Red. Tomáš Škrdle. Ročne 3 zl. 25 kr. V Prahe, Žižkov, č. 505, Komenského náměstí. Časopis tento má kresťansko-katolickú tendenciu.

— *„Ženské Listy,“* orgán pro vzdělání žen a dívek československých. Red. Eliška Pechová-Krásnohorská. Predplatné na celý rok 2 zl. Jediný to špeciálny ženský časopis v zemiach českých i slovenských a zasluhuje podporu.

Humoru slúžia dva listy: *„Humoristické Listy“* pod redakciou osvedčeného Jos. R. Vilímka. Ony pestujú viac politickú satyru. (Predplatné na celý rok 5 zl. 80 kr., Spálená ulice č. 4 v Prahe.) Naproti tomu celkom nepolitický je *„Paleček,“* redaktori Karol Krejčík a Rudolf Pokorný; prvý má obrázkovú, druhý literárnu čiastku časopisu. Na rok predpláca sa 5 zl. 80 kr. (Spálená ulice č. 29 nové.)

— *„Jarý věk.“* Obrázkový časopis pro mládež. Odpovědný redaktor *Josef Sokol.* Nakladateľ Fr. Šimáček. Znamenitý paedagog a spisovateľ Jozef Sokol rediguje časopis tento jako rozumie sa samo sebou paedagogickým taktom. Podáva práce a illustrácie, ktoré budia v mladom srdci túhu po šľachetnom a krásnom. Na celý rok (12 čísel) predpláca sa 4 zl. r. č.

— *Časopis Musea království českého.* 1855. Redaktor Josef Emler. Ročník LIX. Svázok první. V Praze. V komissi knihkupectva Frant. Řivnače. 1885.

— *„Obzor.“* Časopis zábavný. Ročník VIII. V Brne. Predplatky prijíma redakcia *„Hlasu,“* na celý rok 2 zl.

— *„Komenský.“* Tydenník vychovatelský. Red. Fr. Slaměník. Olomúc. Na rok 5 zl.

— *„Háj,“* časopis pro lesníky, myslivce a přátele přírody. Vychodí v mesačných sošitoch s prílohami: „Lověna,“ „Domácnosť“ a „Rybářské Listy.“ Predplatná cena 5 zl. roč. Redakcia a admin.: Žďár u Polné (Čechy).

Na Morave zastupuje belletriu a kritiku *„Vesna,“* časopis zábavno-poučný s prílohou *„Literární Listy.“* Tento časopis vydáva Fr. Dlouhý v Brne. Predplatky prijíma J. F. Šašek, knihkupec ve Velkém Meziříčí na Morave. Celoročné predplatné na oba listy ob-

náša 5 zl. 50 kr. Zvláštne dôležité, pre dnešné pomery literárne priamo nezbytné sú Dlouhého „Literární Listy.“ Lebo žiaľ, jakési neoprávnené titánstvo zahniezdilo sa na „Parnasse,“ veľmi podobné nezdravým úkazom, ktoré v literatúrach chodievajú pred úpadkom. Ba už čisté bláznovstvo, ktoré zaslúži nie konfiskáciu diel, ale konfiskáciu autorov do blázinca, verejne vyhlasuje za genialitu. Tu treba skromného rozumného slova od ľudí, ačpráve skromných, no zdravých a umných. Také slovo ozýva sa z „Literárnych Listov.“

— *Łužica.* Měsačnik za zábawu a powučenje. Red. Dr. Ernst Muka w Budyšinje. 1885.

Knihy. Českí nakladatelia poslali na redakciu „Slovenských Pohľadov“ knihy nasledujúce. Že jich nemôžeme dókladne oceniť, to vidí každý z úzkeho priestoru nášho — trebárs sme pridali k tomuto sošitu celý hárok.

Čechy, známe už i z tohoto časopisu, veliké dielo, vydávané nákladom J. Ottovým, spoločnou námahou predných českých literátov a výtvarných umelcov, dospelo k zaujímavému odseku: ku Prahe. Plná historických a umeleckých pamiatok, Praha ešte zaujme valnú čiastku diela. Predbežne vyšly 4 sväzky, v ktorých opisuje Tonner, znateľ pražských pamiatok, výborne hrad pražský. Je to úloha krásna i ťažká. Lepšieho sprievodcu redakcia nemohla vybrať k tomuto odseku. Tonner je doma na hrade pražskom, má smysel jak pre historiu tak pre architektúru a iné diela výtvarného umenia — a čo je hlavné, vie výmluvne, zaujímavo rozprávať.

U toho samého nakladateľa vychádza Doré-ho illustrovaná biblia, a síce v dvoch vydaniach vzhľadom na text.

I. **Písmo svaté starého i nového zákona.** Vydání pro katolíky. (Vulgata.)

II. **Písmo svaté starého i nového zákona.** Vydání bratrské. To jest s textom králickej biblie pre evanjelikov.

Z prvého vydania vyšly už 3 sošity (po XXVIII. kapitolu knihy Exodus.) Odporúčame toto dielo vrelo, ono robí našej spisbe česť. Sošity vychádzajú asi dvakrát do mesiaca, a stojí každý 80 kr. Tak pomalý, malým vydavkom, možno si zaopatriť tento skvost pre dom a rodinu. (J. Otto, Karlovo náměstí č. 34.)

Taktiež u tohto nakladateľa vychádza: „*Z našich a cizích vlastí.*“ Illustrovaná bibliotéka novel a cestopisů. Red. Ferd. Schulz. Teraz vychádza dielo dr. Fr. Slámy: *Vlastenecké putování po Slezsku.*

Zora. Almanach k desítiletému trvání Moravské Besedy (v Praze) usporádali: Jan Herben, Jan Kabelík, Fr. Roháček. Ročník III. V Praze. Nákladem Moravské Besedy 1885. Cena 1 zl. Objednať treba: Knihtiskárna: Jelinek, Grund a spol. Na král. Vinohradech. (Praha.) Mladý moravský podrast složil tu svoje plody, mnohé sľubne, mnohé už vyzráte. Nachodíme tam i osvedčené už sily, jako Jana Herbena a Fr. Bílého. K niektorým prácam vrátime sa ešte.

— *Ze světa Slovanského.* Psal Jaromír Hrubý. Svazek I. V Českém Brodě. Nakladatel Josef Miškovský, knihkupec. 1885. Sú to drobné state z ruského života a ruskej historie novšej. Hrubý je sympatickým spisovateľom. Čakáme pokračovanie, kde spisovateľ z autopsie bude líčiť Rus.

— *Libuše,* Matice zábavy a vědění. Ročník XV., číslo 1. a 2. *Poklad.* Historický obraz z minulého století od Aloise Jiráska. Číslo 3. *Tajemství strýce Josefa.* Obraz ze života od Fr. Heritesa.

— *Obžínky života.* Básně pátému stupni mládeže. Vydal František Doucha. Nakladá J. Otto v Praze. S kresbami.

— *Ottova Laciná Knihovna národní.* Serie VIII. sošit I. Životu navrácena (Colled back), napsal Hugh Couway. Z anglického přeložila Klára Špecingrová. Sošit (63 strán) len 10 kr. K dostaniu u J. Ottu, Karlovo náměstí č. 34.

— *Slovník Zdravotní.* Prostonárodní praktická kniha poučná. Redaktori! MDdr. Chodounský a MDr. Thomayer, oba docenti českej university. Nakladateľ J. Otto.

— *Život zvířat.* Od A. E. Brehma. Sošit 52. Nakladateľ J. Otto.

— *Na Východě.* Vylíčil Amand svob. pán ze Schweiger-Lerchenfeldů. Sosit 27. Cena 30 kr. Nakladateľ J. Otto.

— *Přehled dějin literatury české.* Napsal Jaroslav Vlček. Sešit I. Cena 50 kr. V Brně. Nákladem knihkupectví Karla Winklera. 1885. Čakáme na II. a III. sošit túžobne. Z tohoto podali sme ukázku.

— *Zbožné zvuky.* Napsal Daniel Bachát. Tiskem K. Müllera v Budapešti. Str. 172. Cena 50 kr. Dostať možno u pôvodcu v Budapešti (Kerepesi ut 55 sz).

— — ———

Z Nového Sadu dostali sme nový srbský časopis:

— „Стражилово“ (Stražilovo. List za zabavu, pouku i umetnosť. Uređuje Jovan Grčić.)

— *Hrvatska Vila.* U Zagrebu. Veľký illustrovaný časopis horvatský. Priniesol preklady Vajanského „Jaderských Listov.“

— А. И. Добрянскій. О современномъ религиозно-политическомъ положеній Австро-угорской Руси. Изданіе П. Ф. Левдика. Москва 1885.

— *Prve Pjesme* Josipa Milakovića. Hrvačanke. U Zagrebu 1883,

— *Mali sviet.* Pjesnice mladeži hrvatskoj spievao Josip Milaković. U Zagrebu 1885.

— ———

— *Literárna novinka.* Prejímame z „Nár. Novín“ nasledujúci oznam:

Jako to už minule oznámeno, vydá slovenský akademický spolok „Tatran“ vo Viedni behom tohoto akademického roku

Almanach mládeže slovenskej,

ktorý obsahovať bude (na 13—15 tlačených hárkoch) jednu jazykozpytnú úvahu, 4 práce belletristické v prose, vyše 10 básní a bodov hudebnej prílohy. Cena 1 zl. 20 kr. Predplatky, poťažne príhlasy prosíme zasielať na podpísaného pod adressou: IX. Mariannengasse Nro. 30. A — s jasným a určitým označením spôsobu, jakým zaslať sa majú žiadané výtisky.

Prednášajúc oznam tento vct. obecenstvu, dovoľujeme si upozorniť ho, že jestli Almanach má vyjsť v tomto akad. roku, nevyhnutne potrebné je, aby príhlasy sišli sa čím skôr (behom februára a marca aspoň 500—600); poneváč spolok nemôže dať tlačiť knihu prv, než má zaručené, že vydanie Almanachu nezapríčiní mu žiadnej hmotnej škody. Stvrdenie príhlasov bude sa diať oznamovaním v „Národních Novinách.“

Všetkých priaznivcov spolku i všetkých druhov prosíme o zaujatie sa podniku a o čím skoršie doposlanie príhlasov alebo predplatkov.

Za slovenský akad. spolok „Tatran“ vo Viedni

S. V. Kuchta,
t. č. predseda.

Verejná prosba.

Na jednoduché vyzvanie predplatilo sa v cirkvi našej pílanskoháčavskej 13 predplatiteľov z ľudu na „Nár. Hlásnika.“ Potešiteľný to znak, že ľud náš túži ešte i po inom požitku, ako mu poskytuje — pálenka a nezdravé, vyšlé a výnsť majúce plody akýchsi „közmivelődési egyletov.“ — K tomu ozvaly sa hlasy z ľudu — z vlastnej iniciatívy — o založení knižnice. Bolo by neodpustiteľnou vinou, nepodať opustenému, zanedbanému a zaznanému ľudu nášmu to, po čom jeho lepšia stránka túži a čo ho k jasavej bráne osvety, vzdelanosti a blahobytu bližšie doviesť má. Zakladáme si teda týmto cieľom zmienenú knižnicu. — No pri dobrej vôli chybia upadlej, zbedovanej, premnohými základnými opravami obťaženej cirkvi a obci našej k tomuto cieľu — hmotné prostriedky. I obraciame sa v bratskej dôvere ku všetkým šľachetným priateľom ľudu nášho bližším i ďalším: podoprite nás slabych byť jak skromnou peňažitou podporou, obzvlášte ale užitočnými spisami, z ktorých

snáď mnohé prachom prikryté mŕtvo ležia, kdežto takto by svetlo a život do zmeravených údov ľudu nášho lialy.

Útraty poštové za doposielky ponesieme sami. Jestli sl. redakcia „Nár. Novín“ dovolí, pojistili by sme došlé zásielky časom svojím cestou týchto novín.

Súčasne vyslovujeme týmto našu opravdivú vďaku blah. pánu Pavlovi Gyürkymu, papiernickému fabrikantovi a zasluženému dozorcovi nášmu, ktorý základ knižnice našej založil veľkodušným darom 10 zl. a viacej spisami. Bog pomozi!

Píla (pošta Tiszólcz), 20. febr. 1885.

Ján Vansa, farár.

Mám česť uvedomiť veľactené obecenstvo, že na III. a IV. sväzok **„Besied a Dúm“** dosiaľ prihlásilo sa 402 predplatiteľov, poťažne odberateľov. Tieto sväzky obsahovať budú dielo:

Na rozhraní.

Román v dvoch častiach

od

Svetozára Hurbana Vajanského.

Román vyjde v dvoch asi jednako silných sväzkoch (18—20 hárkov každý) v známej už forme a stáť bude jeden sväzok 1 zl. 20 kr., oba teda 2 zl. 40 kr. Prosím teda veľactené obecenstvo o čím skoršie príhlasy, lebo k vydaniu diela a zaokrytiu hotových výdavkov potrebujem skutočne rozpredať najmenej 600 vytiskov.

V Turč. Sv. Martine, 25. februára 1885.

Jozef Fábry, nakladateľ.

Rok 1885. **Sošit 2.**

Slovenské Pohľady.

Poviestka z hôr.

Napísal

Anton Bielek.

I.

Zná ho každé dieťa v dedine, z ďaleka kričia naň susedi: „Mišo, kam ideš,“ a susedky: „Tarajda, kde ste boli,“ jen on vôbec širokoznámou osobnosťou v poctivej obci Triesková a predsa, bárs sa mu kloní silno k päďesiatke, keďby si sa ho pýtal po jeho otcovskom mene, dlho by sa musel sužovať, kym by mu prišlo na rozum. Nuž ale prosím vás, jakoby on aj mohol všetko vedeť? V škole ho učili be, a, ba, be, u, bu, potom musel sa trápiť a tĺcť po svete, div že si rozum neprevrátil a nieto ešte aby sa musel na staré dni všeliakymi menami kynožiť a vbijať si jich do hlavy. Bez toho sa on ver' posiaľ obišiel. Prvy raz volali ho po mene, keď bol v odbierke. Doviedli ho tam kdesi do mesta, ktoré znal len z toho, keď jeho mamka rozprávala, že tam maslo za soľ predáva. Richtár ho postavil pred jakychsi pánov (iste to boli Nemci; mali tenké nohy a hrubé bruchá) a tí ho obracali, stavali pod mieru a potom pustili ho preč. Druhy raz nemohol sa dorozumeť s farárom. Prišiel na ohlášky. „Pánko . . . tento . . prišli sme na ohlášky,“ hovoril sviatočno starý svat a poškrábal sa beznáročne za tylom. Pán farár (bol nedávnym) hľadá milého Tarajdu v knihách, ale Tarajdu nič a nič, až keď stary kostolník pomohol z kaluže a povedal, že mladoženích je otcovským menom Kuriš; „veď že sa dobre pamätá . . . ale jakoby i Bože môj nie! . . . veď jakoby to len včera bolo, keď s jeho otcom za ovcami preskakovali jarky a šibenice, naháňali sa poza kríčky a valili dolu lúkami kolesá. I potom strhlo sa po čase svaďbisko a náš Mišo doviedol si do malej chalupky ženicu mladú, šibnú a živili sa potom jako vedeli. Ona vedela chyrno prať šaty, bieliť a keď nebola na výrobkoch, chytila ihlu a vyšívala susedám podvyky, oplecká a čapce. On v tie časy bol honelníkom. K tejto hodnosti však neprišiel tak, jakoby to mnohym sa pozdalo. Začal bol s pasením husí, potom

BESEDA.

— **Dom a škola.** Vychovateľský časopis pre rodičov a učiteľov. Redaktori: Karol Salva, ev. učiteľ v Lipt. Sielnici. Martin Kollár, kaplán a red. „Kat. Novín“ v D. Krupe. Nakladateľ Jozef Fábry, kupec v Turč. Sv. Martine. Predplatok na pol roka 1 zl. 25 kr.; na celý rok 2 zl. 50 kr. Vychádza raz v mesiaci na dvoch hárkoch; formát jako u „Slovenských Pohľadov.“ Nový slovenský časopis! Kto by sa nezaradoval a neprial mu úspechu, zvlášte keď je tak potrebným, jako kus chleba! Pred nami leží prvé číslo. Prvý článok „*Náš programm*“ oboznamuje čitateľa s nameraním a dobrým úmyslom redaktorov. „*Čo je pravým cieľom výchovy*“ je článok Jána Zigmundíka, patriaceho k prvým našim paedagogickým spisovateľom. On ovláda úplne celým thematom, je jasný, verný a mnoho študoval. Vyslovuje želanie, žeby zákonodarstvo formulovalo cieľ a úlohu ľudovej školy! My si to neželáme v týchto časiech, ačkoľvek želanie spisovateľovo je osnovné, základné a spravodlivé. Dnes by zákonodarstvo zle poslúžilo paedagogickým ideálom učenca nášho: ono by iste vytklo za najvyšší cieľ, vyrvať decku materinský jazyk. Facta loquuntur: vide polgárky na Slovensku, kde učia učiteľov, neznajúcich jazyk deckom do školy prinesený. „*O poslušnosti,*“ pojednáva M. Juraja Janoškova prednáška „*O povolaní slovenských žien,*“ uverejnená je čiastočne. Ďalej nasledujú články „*Vzorky pre názornú vyučbu v prírodopise,*“ „*Ján Drahotín Makovický,*“ od Bysterského. Nasledujú stále rubriky: *Obzor paedagogický,*“ „*Zprávy spolkov a porád učiteľských,*“ „*Úvahy literárne,*“ „*Beseda*“ a „*Krátke zprávy.*“ Jako vidno bohatý obsah, utriedenie zodpovedá programmu. Nie že odporúčame, ale prosíme celým srdcom, aby zaujali sa ľudia naši tohoto prepotrebného, dobrým rukám sverenébo časopisu. Vyzývame i tvorivých duchov, aby poskytovali občas i súce malé rozprávočky a básničky pre mládež. Len tak nasbierame materiál k pôvodnej, na výške literatúry stojacej čítanke. Zlatá prax nech kvitne v časopise tomto.

„Dom a Škola“ stavia od základu! To logické, rozumné počínanie. Dosť sme sa namurovali vo vzduchu, a počínali od strechy.

— *Enoch Arden,* od Alfreda Tennysona. Poslovenčil Samo Bodický. V Lučenci. Tlačou Šimona Rotha 1885. Cena 15 kr. S. Bodický znamenitú báseň slavného anglického poetu Tennysona previedol do slovenského rúcha. K dostaniu u spisovateľa.

— *Poetické Besedy* (Redaktor Ján Neruda.) Číslo XX. **„Zpod jarma.“** Básne Svetozára Hurbana Vajanského. V Praze. Nakladateľ Ed. Valečka. 1884. Cena 45. kr.

— **Česká literatúra.** *Časopisy.* České belletristické i vedecké časopisectvo v novom roku vystúpilo sviežou silou na pole. Dva veliké illustrované týdenníky odely sa do nového skvostného rúcha, tak že ťažko by bolo človeku rozhodnúť sa, či „*Světozor*“ či „*Zlatá Praha*“! Najlepšie by bolo držať oba — ony veru že úplne nahradzujú všetky nemecké illustrované týdenníky. Ešte nikdy nevychádzalo v západnom Slavianstve toľko pôvodných kresieb a reprodukcí. Pravda, z roka na rok rastie počet výtečných českých umelcov-maliarov.

„*Světozor*“ priniesol mnoho pôvodných reprodukcí diel českých. E. K. Liška medzi iným podal allegoriu „Viera.“ V rozbúrenom mori topí sa človek — už mu nič nenechaly vlny — odev mu ztrhaly, ruky vychudly v hroznom boji. V posledný okamih chytá sa oboma rukama člna, v ňomž vysoko pozdvihnutá jasná postava ženská drží v rukách ožiarený kríž. — Jaroslav Věšín popri viac študiach podal utešenú skizzu „Na honbe.“ Zimná krajina, na saňach sedí strelec, ktorý bol práve zastrelil kurotvu; pes mu ju donáša. Kresba táto, krásne koncipovaná, môže sa postaviť k boku Kovalského geniálnym obrazom loveckým.

Seifert prispel s utešenou hlavičkou „Blažena,“ Mařák s lesnymi krajinami, Chitussi s utešenou krajinkou „Vrabci v zime,“ Karol Svoboda (†) s Barbarossou. Zo slavianskych maliarov stretáme tu Rusov: Riepina, Vereščagina, Medvedova, Volkova, Tvarožnikova, Dalkieviča, Steibena, Siemiradského; Poliakov: Matejku, Kozakieviča; z cudzích: Giacomelliho, Doré-a atď. Bohatý to veru obsah.

Nie menej splendidným časopisom je „*Zlatá Praha.*“ Hneď v prvom čísle stretáme sa s dobre známym Seifertom: zase krásna, nevinná tvárička „Kvetoslava;“ s ním zápolí barón Bodenhausen s dievčaťom v kroji antickom. I tu nachádzame tých samých českých umelcov, Lišku, Věšína, Brožíka atď. Z Rusov veľmi zastúpeny je Karazin. Ani veliké nemecké illustrované týdenníky nedonášajú toľko dobrých, pôvodných obrazov, jako „Zlatá Praha“ a „Světozor.“ Tento posledný má i prílohu „Bazar“ za nepatrný doplatok. Na „*Světozor*“ predpláca sa u Fr. Šimáčka v Prahe, Jeruzalemská ulica č. 11 celoročne 9 zl. 50 kr., za prílohu „Bazar“ ročne 5 zl. „*Zlatá Praha*“ stojí ročne tiež 9 zl. 50 kr. a predpláca sa u J. Otto v Prahe.

Jako dva veľké illustrované týdenníky, tak má česká spisba dva veľké mesačníky, revue. „*Osvěta*“ pod redakciou Václava Vlčka počala svoj 15. ročník, „*Květy*“ pod redakciou Svatopluka Čecha a Dr. Serváca Hellera svoj 7. ročník. Oba časopisy stoja úplne na výške časovej.

— „*Ruch.*“ obrázkový časopis pro zábavu a poučení. Red. Fr. Brožík a Fr. Kvapil. Nakladateľ Alois Wiesner v Prahe. Celoročný predplatok 6 zl. „Ruch“ tiež obnovil svoju vnešnú tvárnosť a pestuje zdarne illustrácie. Slavný maliar Brožík je spolupracovníkom, čo veľmi padá na váhu.

— „*Slovanský Sborník*,“ redaktor Edvard Jelínek. Máme pred sebou prvé čísla štvrtého ročníku. Prepotrebný časopis tento podáva nám zprávy zo slovanského sveta, má spolupracovníkov u všetkých slovanských národov. Týmto ročníkom počal uverejňovať i typy slovanských národov. Snažne odporúčame tento solídny, dobre spravovaný, prepotrebný podnik. Predpláca sa u J. Otto v Prahe na celý rok 5 zl. (12 čísel do roka).

— „*Athenaeum*,“ listy pro literaturu a kritiku vědeckou. Red. prof. dr. T. G. Masaryk. Vydavateľ a nakladateľ J. Otto v Prahe. Predplatné na rok 5 zl. Časopis tento čisto vedecký zahrňuje v sebe: theologiu, právo a štátne vedy, medicinu, filosofiu a techniku.

— „*Vlasť*,“ časopis pro poučení a zábavu. Red. Tomáš Škrdle. Ročne 3 zl. 25 kr. V Prahe, Žižkov, č. 505, Komenského náměstí. Časopis tento má kresťansko-katolickú tendenciu.

— „*Ženské Listy*,“ orgán pro vzdělání žen a dívek českoslovanských. Red. Eliška Pechová-Krásnohorská. Predplatné na celý rok 2 zl. Jediný to špeciálny ženský časopis v zemiach českých i slovenských a zasluhuje podporu.

Humoru slúžia dva listy: „*Humoristické Listy*“ pod redakciou osvedčeného Jos. R. Vilímka. Ony pestujú viac politickú satyru. (Predplatné na celý rok 5 zl. 80 kr., Spálená ulice č. 4 v Prahe.) Naproti tomu celkom nepolitický je „*Palečék*,“ redaktori Karol Krejčík a Rudolf Pokorny; prvý má obrázkovú, druhý literárnu čiastku časopisu. Na rok predpláca sa 5 zl. 80 kr. (Spálená ulice č. 29 nové.)

— „*Jarý věk*.“ Obrázkový časopis pro mládež. Odpovědný redaktor *Josef Sokol*. Nakladateľ Fr. Šimáček. Znamenitý paedagog a spisovateľ Jozef Sokol rediguje časopis tento jako rozumie sa samo sebou paedagogickým taktom. Podáva práce a illustrácie, ktoré budia v mladom srdci túhu po šľachetnom a krásnom. Na celý rok (12 čísel) predpláca sa 4 zl. r. č.

— *Časopis Musea království českého*. 1855. Redaktor Josef Emler. Ročník LIX. Svázek první. V Praze. V komissi knihkupectva Frant. Řivnače. 1885.

— „*Obzor*.“ Časopis zábavný. Ročník VIII. V Brně. Predplatky prijíma redakcia „*Hlasu*,“ na celý rok 2 zl.

— „*Komenský*.“ Týdenník vychovatelský. Red. Fr. Slaměník. Olomúc. Na rok 5 zl.

— „*Háj*.“ časopis pro lesníky, myslivce a přátele přírody. Vychodí v mesačných sošitoch s prílohami: „Lověna,“ „Domácnosť“ a „Rybářské Listy.“ Predplatná cena 5 zl. roč. Redakcia a admin.: Žďár u Polné (Čechy).

Na Morave zastupuje belletriu a kritiku „*Vesna*,“ časopis zábavno-poučný s prílohou „*Literární Listy*.“ Tento časopis vydáva Fr. Dlouhý v Brne. Predplatky prijíma J. F. Šašek, knihkupec ve Velkém Meziříčí na Morave. Celoročné predplatné na oba listy ob-

náša 5 zl. 50 kr. Zvlástne dôležité, pre dnešné pomery literárne priamo nezbytné sú Dlouhého „Literární Listy." Lebo žiaľ, jakési neoprávnené titánstvo zahniezdilo sa na „Parnasse," veľmi podobné nezdravým úkazom, ktoré v literatúrach chodievajú pred úpadkom. Ba už čisté bláznovstvo, ktoré zaslúži nie konfiškáciu diel, ale konfiškáciu autorov do blázinca, verejne vyhlasuje za genialitu. Tu treba skromného rozumného slova od ľudí, ačpráve skromných, no zdravých a umných. Také slovo ozýva sa z „Literárnych Listov."

— *Lužica*. Měsačnik za zábawu a powučenje. Red. Dr. Ernst Muka w Budyšinje. 1885.

Knihy. Českí nakladatelia poslali na redakciu „Slovenských Pohľadov" knihy nasledujúce. Že jich nemôžeme dôkladne oceniť, to vidí každý z úzkeho priestoru nášho — trebárs sme pridali k tomuto sošitu celý hárok.

Čechy, známe už i z tohoto časopisu, veliké dielo, vydávané nákladom J. Ottovým, spoločnou námahou predných českých literátov a výtvarných umelcov, dospelo k zaujímavému odseku: ku Prahe. Plná historickych a umeleckych pamiatok, Praha ešte zaujme valnú čiastku diela. Predbežne vyšly 4 sväzky, v ktorych opisuje Tonner, znateľ pražskych pamiatok, vyborne hrad pražsky. Je to úloha krásna i ťažká. Lepšieho sprievodcu redakcia nemohla vybrať k tomuto odseku. Tonner je doma na hrade pražskom, má smysel jak pre historiu tak pre architektúru a iné diela vytvarného umenia — a čo je hlavné, vie vymluvne, zaujímavo rozprávať.

U toho samého nakladateľa vychádza Doré-ho illustrovaná biblia, a síce v dvoch vydaniach vzhľadom na text.

I. **Písmo svaté starého i nového zákona.** Vydání pro katolíky. (Vulgata.)

II. **Písmo svaté starého i nového zákona.** Vydání bratrské. To jest s textom králickej biblie pre evanjelikov.

Z prvého vydania vyšly už 3 sošity (po XXVIII. kapitolu knihy Exodus.) Odporúčame toto dielo vrelo, ono robí našej spisbe česť. Sošity vychádzajú asi dvakrát do mesiaca, a stojí každý 80 kr. Tak pomaly, malym vydavkom, možno si zaopatriť tento skvost pre dom a rodinu. (J. Otto, Karlovo náměstí č. 34.)

Taktiež u tohto nakladateľa vychádza: „*Z našich a cizích vlastí.*" Illustrovaná bibliotéka novel a cestopisů. Red. Ferd. Schulz. Teraz vychádza dielo dr. Fr. Slámy: *Vlastenecké putování po Slezsku.*

Zora. Almanach k desítiletému trvání Moravské Besedy (v Praze) uspořádali: Jan Herben, Jan Kabelík, Fr. Roháček. Ročník III. V Praze. Nákladem Moravské Besedy 1885. Cena 1 zl. Objednať treba: Knihtiskarna: Jelinek, Grund a spol. Na král. Vinohradech. (Praha.) Mlady moravsky podrast složil tu svoje plody, mnohé sľubné, mnohé už vyzráté. Nachodíme tam i osvedčené už sily, jako Jana Herbena a Fr. Bílého. K niektorym prácam vrátime sa este.

— *Ze světa Slovanského.* Psal Jaromír Hrubý. Svazek I. V Českém Brodě. Nakladatel Josef Miškovský, knihkupec. 1885. Sú to drobné state z ruského života a ruskej historie novšej. Hrubý je sympatickým spisovateľom. Čakáme pokračovanie, kde spisovateľ z autopsie bude líčiť Rus.

— *Libuše,* Matice zábavy a vědění. Ročník XV., číslo 1. a 2. *Poklad.* Historický obraz z minulého století od Aloise Jiráska. Číslo 3. *Tajemství strýce Josefa.* Obraz ze života od Fr. Heritesa.

— *Obžínky života.* Básně pátému stupni mládeže. Vydal František Doucha. Nakladá J. Otto v Praze. S kresbami.

— *Ottova Laciná Knihovna národní.* Serie VIII. sošit I. Životu navrácena (Colled back), napsal Hugh Couway. Z anglického přeložila Klára Špecingrová. Sošit (63 strán) len 10 kr. K dostaniu u J. Ottu, Karlovo náměstí č. 34.

— *Slovník Zdravotní.* Prostonárodní praktická kniha poučná. Redaktori! MDdr. Chodounský a MDr. Thomayer, oba docenti českej university. Nakladateľ J. Otto.

— *Život zvířat.* Od A. E. Brehma. Sošit 52. Nakladateľ J. Otto.

— *Na Východě.* Vylíčil Amand svob. pán ze Schweiger-Lerchenfeldů. Sosit 27. Cena 30 kr. Nakladateľ J. Otto.

— *Přehled dějin literatury české.* Napsal Jaroslav Vlček. Sešit I. Cena 50 kr. V Brně. Nákladem knihkupectví Karla Winklera. 1885. Čakáme na II. a III. sošit túžobne. Z tohoto podali sme ukázku.

— *Zbožné zvuky.* Napsal Daniel Bachát. Tiskem K. Müllera v Budapešti. Str. 172. Cena 50 kr. Dostať možno u pôvodcu v Budapešti (Kerepesi ut 55 sz).

Z Nového Sadu dostali sme nový srbský časopis:

— „Стражилово" (Stražilovo. List za zabavu, pouku i umetnosť. Uređuje Jovan Grčić.)

— *Hrvatska Vila.* U Zagrebu. Veľký illustrovaný časopis horvatský. Priniesol preklady Vajanského „Jaderských Listov."

— А. И. Добрянскій. О современномъ религиозно-политическомъ положеній Австро-угорской Руси. Изданіе П. Ф. Левдика. Москва 1885.

— *Prve Pjesme* Josipa Milakovića. Hrvačanke. U Zagrebu 1883,

— *Mali sviet.* Pjesnice mladeži hrvatskoj spievao Josip Milaković. U Zagrebu 1885.

— *Literárna novinka.* Prejímame z „Nár. Novín“ nasledujúci oznam:

Jako to už minule oznámeno, vydá slovenský akademický spolok „Tatran“ vo Viedni behom tohoto akademického roku

Almanach mládeže slovenskej,

ktorý obsahovať bude (na 13—15 tlačených hárkoch) jednu jazykozpytnú úvahu, 4 práce belletristické v prose, vyše 10 básní a bodov hudebnej prílohy. Cena 1 zl. 20 kr. Predplatky, poťažne príhlasy prosíme zasielať na podpísaného pod adressou: IX. Mariannengasse Nro. 30. A — s jasným a určitým označením spôsobu, jakým zaslať sa majú žiadané výtisky.

Prednášajúc oznam tento vct. obecenstvu, dovoľujeme si upozorniť ho, že jestli Almanach má vyjsť v tomto akad. roku, nevyhnutne potrebné je, aby príhlasy sišli sa čím skôr (behom februára a marca aspoň 500—600); poneváč spolok nemôže dať tlačiť knihu prv, než má zaručené, že vydanie Almanachu nezapríčiní mu žiadnej hmotnej škody. Stvrdenie príhlasov bude sa diať oznamovaním v „Národních Novinách.“

Všetkých priaznivcov spolku i všetkých druhov prosíme o zaujatie sa podniku a o čím skoršie doposlanie príhlasov alebo predplatkov.

Za slovenský akad. spolok „Tatran“ vo Viedni

S. V. Kuchta,
t. č. predseda.

Verejná prosba.

Na jednoduché vyzvanie predplatilo sa v cirkvi našej pílanskoháčavskej 13 predplatiteľov z ľudu na „Nár. Hlásnika.“ Potešiteľný to znak, že ľud náš túži ešte i po inom pôžitku, ako mu poskytuje — pálenka a nezdravé, vyšlé a výnsť majúce plody akýchsi „közmivelődési egyletov.“ — K tomu ozvaly sa hlasy z ľudu — z vlastnej iniciativy — o založení knižnice. Bolo by neodpustiteľnou vinou, nepodať opustenému, zanedbanému a zaznanému ľudu nášmu to, po čom jeho lepšia stránka túži a čo ho k jasavej bráne osvety, vzdelanosti a blahobytu bližšie doviesť má. Zakladáme si teda týmto cieľom zmienenú knižnicu. — No pri dobrej vôli chybia upadlej, zbedovanej, premnohými základnými opravami obťaženej cirkvi a obci našej k tomuto cieľu — hmotné prostriedky. I obraciame sa v bratskej dôvere ku všetkým šľachetným priateľom ľudu nášho bližším i ďalším: podoprite nás slabych byť jak skromnou peňažitou podporou, obzvlášte ale užitočnými spisami, z ktorých

snáď mnohé prachom prikryté mŕtvo ležia, kdežto takto by svetlo a život do zmeravených údov ľudu nášho lialy.

Útraty poštové za doposielky ponesieme sami. Jestli sl. redakcia „Nár. Novín" dovolí, pojistili by sme došlé zásielky časom svojím cestou týchto novín.

Súčasne vyslovujeme týmto našu opravdivú vďaku blah. pánu Pavlovi Gyürkymu, papiernickému fabrikantovi a zasluživšému dozorcovi nášmu, ktorý základ knižnice našej založil veľkodušným darom 10 zl. a viacej spisami. Bog pomozi!

Píla (pošta Tiszólcz), 20. febr. 1885.

Ján Vansa, farár.

Mám česť uvedomiť veľactené obecenstvo, že na III. a IV. sväzok **„Besied a Dúm"** dosiaľ prihlásilo sa 402 predplatiteľov, poťažne odberateľov. Tieto sväzky obsahovať budú dielo:

Na rozhraní.

Román v dvoch častiach

od

Svetozára Hurbana Vajanského.

Román vyjde v dvoch asi jednako silných sväzkoch (18–20 hárkov každý) v známej už forme a stáť bude jeden sväzok 1 zl. 20 kr., oba teda 2 zl. 40 kr. Prosím teda veľactené obecenstvo o čím skoršie príhlasy, lebo k vydaniu diela a zaokrytiu hotových výdavkov potrebujem skutočne rozpredať najmenej 600 vytiskov.

V Turč. Sv. Martine, 25. februára 1885.

Jozef Fábry, nakladateľ.

Rok 1885. **Sošit 2.**

Slovenské Pohľady.

Poviestka z hôr.

Napísal

Anton Bielek.

I.

Zná ho každé dieťa v dedine, z ďaleka kričia naň susedi: „Mišo, kam ideš," a susedky: „Tarajda, kde ste boli," jen on vôbec širokoznámou osobnosťou v poctivej obci Triesková a predsa, bárs sa mu kloní silno k pädesiatke, keďby si sa ho pýtal po jeho otcovskom mene, dlho by sa musel sužovať, kým by mu prišlo na rozum. Nuž ale prosím vás, jakoby on aj mohol všetko vedeť? V škole ho učili be, a, ba, be, u, bu, potom musel sa trápiť a tlcť po svete, div že si rozum neprevrátil a nieto ešte aby sa musel na staré dni všeliakými menami kynožiť a vbíjať si jich do hlavy. Bez toho sa on ver' posiaľ obišiel. Prvý raz volali ho po mene, keď bol v odbierke. Doviedli ho tam kdesi do mesta, ktoré znal len z toho, keď jeho mamka rozprávala, že tam maslo za soľ predáva. Richtár ho postavil pred jakýchsi pánov (iste to boli Nemci; mali tenké nohy a hrubé bruchá) a tí ho obracali, stavali pod mieru a potom pustili ho preč. Druhý raz nemohol sa dorozumeť s farárom. Prišiel na ohlášky. „Pánko ... tento .. prišli sme na ohlášky," hovoril sviatočno starý svat a poškrábal sa beznáročne za tylom. Pán farár (bol nedávnym) hľadá milého Tarajdu v knihách, ale Tarajdu nič a nič, až keď starý kostolník pomohol z kaluže a povedal, že mladoženích je otcovským menom Kuriš; „veď že sa dobre pamätá ... ale jakoby i Bože môj nie! ... veď jakoby to len včera bolo, keď s jeho otcom za ovcami preskakovali jarky a šibenice, naháňali sa poza kríčky a valili dolu lúkami kolesá. I potom strhlo sa po čase svadbisko a náš Mišo doviedol si do malej chalupky ženicu mladú, šibnú a živili sa potom jako vedeli. Ona vedela chyrno prať šaty, bieliť a keď nebola na výrobkoch, chytila ihlu a vyšívala susedám podvyky, oplecká a čapce. On v tie časy bol honelníkom. K tejto hodnosti však neprišiel tak, jakoby to mnohým sa pozdalo. Začal bol s pasením husí, potom

ho prijali za kravára, neskôr chodil na burgyňu a až potom pristavil ho bohatý ďaleky strýko ku ovcam.

Tu sa mu otvoril život zcela neznámy. Bol pod bačom, ktorý sa pri tomto remesle zostarel. Nevedel orať, nie siať, ale zato pri salašoch nebolo ani na troch dolinách takého majstra jako starý bača. Jeho ovce boly sťa lasice a neochorela mu od rokov ani jedna. I priučil sa Mišo behom služby čomu-tomu a keď pristal za baču sám, vedel si poradiť, keď mu niekto, jako ovčiari hovoria, „do škody vošiel." Za to prichytili ho potom ľudia, ani sám nevedel, k čomu. Pomáhal krave, čo dojila krvavé mlieko, dával od preškodenia zelinky, naprával vytknuté ruky, nohy a tak postúpil časom vo verejnej mienke za osobnosť vážnu, medzi ženami vplyv majúcu.

I pochytila potom túto výsadu Mišovu vnímavá obec a využila ju v prospech svoj vyvoliac ho jednohlasne za hármedzkeho. Nemal proti sebe nikoho okrem svojej ženy. Táto v hneve chcela použiť i argument: hrniec vriacej vody, no udatnému predstavenstvu pošťastilo sa predísť i tomuto nešťastiu a Tarajda odtedy zastáva úrad hármedzkeho.

Lež jak milý Mišo málo dbal o role čo gazda, jako hármedzký ešte menej staral sa o ne. Inokedy dosť frfľali naň susedi, že keď kosí tak vyzerá jakoby žida provrieslom priviazal na koňa, lež jeho Eva predsa ho kedy tedy vyštuchala do roboty. Lež teraz nedaj Bože dostať ho ku kose alebo motyke. Tých „poriadkô," „zákonvô" toľko chodí z mesta od „pánvôch," že nestačí, čoby si chodením nohy zodral po kolená A ešte koľko musí vystáť preto od sveta! Žena mu ustavične ubližuje že je leňoch a vo dvore si rozprávajú, že tak je to, keď sa kto po salašoch a pri úradoch zavedie, že ver' ten nie je k ničomu ani pri dedovizni, ani pri statku a nedbá, čoby mu pokrovisko pred samým nosom sletelo na hlavu.

Lež susedi zle mieňa: oni nevedia posúdiť výšku postavenia Mišovho Vytlčie i on pekný groš medzi svetom, bárs nie motykou, kosou alebo inším hospodárskym nástrojom. Kde ktorá truhla je zlá, tu ju hneď dopracú Tarajdovi na sánkach, aby ju popravil. A gazdiny čoby robily, keďby jim nepopravoval rozsušené putne, hrotky, dieže a neztiahnul jich obručami? A súsky, klepce na myši a potkanov, potom zbenky, šafle atď. kto robieva? Ba áno, i v poctivom remesle tesárskom nie je on nováčkom. Kde sa stavia chalupa, tam on chybet nesmie; oko jeho jakoby inžinier odmeral a a keď brnkne do ublistej vody zamočenou šnórou, tak mu to strelí, jako čoby bol mal už starého otca tesárom.

Čo mu tak niekdy jeho stará alebo rovesníci ublížia, za to dostáva on dostatočnej náhrady od mladej chasy. V jej očiach je on mnohoznamenajúcou osobou a nikto by sa mu nezpriečil, čoby ho priam jedno za druhym tri dni na dedinské vyháňal. Bol on -- jako ľudia hovoria -- muzikálnym, a keď sa strhnul v dedine tanieč, tu chuchmavý žiďák nevedel sa dosť okolo neho naobskakovať, aby sosbieral muzikantov a šiel po vôli urobiť tej mladej krvi.

„I oldomás bude, Misko, i dobrú veceru nastrojím a do basy tez sa vám cosi dostane," nahovárал šušlavým úsmevom chudý židáčik a potom, aby ho ešte lepšie na koňa posadil, doložil: „Já veru neviem, co tí mládenci pocnú, keď sa vy pominete, Misko, veď tí hudci tak rednú jako lastovicky v jeseni a skoda mladej krve, keď si ani zaskocit nemóze."

Židák hovoril v metafore; mladá krv zosobňovala tu jeho vačok. Praktičná fantasia.

Mišo sa uškrnul; lúbilo sa mu zaliečanie židákovo. Zahundral čosi popod nos, povedal tri razy „čo," pripomenul poriadky a vypijúc za pol litra tej horkej vody, dal si paličku pod pazuchu, skrčil sa, zatlačil si barančicu na čelo a pomaly ťupkal domov.

Zatym však súmrak bol už nad dolinou. Žena varila večeru a netrpelivé deti tmolily sa okolo ohňa a robily shon po izbe a okolo stola. Po chvíľke vnišiel i Tarajda, sadnul si na lavicu do kúta a prezeral v ženinej modlitebnej knižke obrázky.

„Teba tiež aby vyčakával, nikdy nevieš prísť kedy je čas," privítala ho žena obrátená súc k nemu chrbtom a ukladala triesky na ohnište.

„Však ešte nie je ani navarené," bránil sa muž dívajúc sa do kúta, kde deti robily shon.

„Ale móžeš pomózť niekdy i pri statku, vidíš, že nestačím."

Mišo nechal túto poznámku bez odpovede. Mali tam už taký domáci poriadok, že žena mala vždy posledné slovo.

Prešla zase chvíľka. Deti robily po izbe lomoz a kričaly až sa jim štice parily. Jedno naháňalo druhé; toto kričalo, tamto sa smialo. Gazda však čokoľvek ztrpel len vresky nie, okrem toho i žena robila mu vyčitky, nuž zmrzútnel. Chcel už dávno zkríknuť na chasu, no čakal, čo povie mater; táto však pilno porábala okolo ohňa a nechala byť deti deťmi. Zrazu jedno prehodilo sa na prostred izby a počalo kričať.

Otcovi to už bolo primnoho. Vyskočil ...

„Ale toto tieto spaty, veď tú izbu prevráťa! Ej, len sa neztrať niekam do kúta, jak vezmem ten remeň ...

Trochu sa prichylil, ruka mu zašla za pás a tento argument účinkoval. Detváky rozprchly sa po kútoch ani motyly a v izbe bolo ticho.

Po večeri gazdina začala znovu rozhovor.

„Otec, na zajtrá nemáme soli."

Miša sa patrne otázka netykala; sedel pod pecou, díval sa pokojno a ťapkal z fajky.

Žena opakovala: „Počuješ, otec, zajtrá ti nemám čím posoliť."

Muž vidiac, že sa to v tichosti odbyť nedá, nuž povedal:

„Veď som ti len včera dal dva zlaté, odkiaľ že ti vezmem?"

„A porcie teda z čoho vyplatís? Nevieš, že zajtrá príde notariuš?"

Mišovi svitlo v hlave, že i takéto vydavky sú na svete. Na dva zlaté sa teda už nemohol opret. Nemala by žena potom na porcie. Bola ona rodinnym pokladníkom.

„Nu, však si včera zmútila," hovoril po chvíľke jakosi nesmelo, nepozrúc ani na ženu.

„A nevieš, že máme ísť do Harantov za kmotrov?" slovila niečo podráždene žena; „za čo potom kúpim múky, čo upečem?"

Trpezlivý muž mlčal.

„No, dáš, či nedáš?"

„Hm, hm," hundral tento pre seba. Potom urobil kyslú tvár, potom siahnul do záhrenia a vytiahnul plátené vrecko. „Ani na packu tabaku mi nezostane."

Gazdiná sobrala zo stola po krajciari vyčítaný obnos na funt soli.

„Veď ja viem," kývala proti nemu hlavou, „ty si taký gazda. Žena a deti môžu od hladu aj rozutekať sa po svete, len aby si ty svoju pípu plnú mal. Pane Kriste že ťa prežehnaj, ja neviem čo to s tým smradom na večné veky máš!"

Zabudli sme doložiť, že Tarajda požíval od obce dve sinekury: hájnictvo i hlásnictvo. Medzi podobným rozhovorom uhol sa bol už čas silno na noc. Do Tarajov nadbehnul už i tohto kollega a volal Miša po zamestknaní. Tento obliekol kožuch, vzal halapartňu a trúbu a vyšiel na noc. Jeho druh s lampášom šiel pred ním.

Vonku bolo jasno. Kosa a Veľký voz svietily čisto, žiarno. Naši ponocní dľa týchto riaďa svoj čas. Nepomýľa ani minúty, okrem jak len chcú. I dnes hodiny šly značne prv. Mišo mal zajtrá deň u obce: chcel si trochu podriemať. Vyzvonil na svitanie, vyšiel na seno a spal jako zarezaný.

Však dobrého nie je nám nikdy dosť; včas ráno klopali mu už na oblok. Bol to Ondrej Rolinec. No o tomto vedela tiež len matrika kňazova. V dedine volali ho Bliščiakom, ba v najnovšom čase dostal i meno „Zákon," bo súc obecným hájnym mal vždy plné rukávy zákonov, tak asi, jako keď naši slúžnovia prídu za roky raz do dediny richtára „vymenovať" (nechcem povedať: vyvoliť).

„Mišo, brat môj, hore, hore!" kričal Ondrej; „pán richtár ma vystrojili k vám, aby sme rozkázali porcie. Prídu i pán notarius a taký veľký pán len vedia, jako ide zákon. Hore, vstávajte! a búchal na dvere.

O chvíľu zjavila sa vo dverach Katra: zapálila lampu a za ňou zliezol potom z povaly zo sena i Mišo.

Bol z varty celkom oblečený; kožuch mal naopak, preplnený samými steblami. Na starých nohaviciach na kolene visela mu z vrchu natrhnutá záplata. Čapicu mal vtlačenú až niže uší a žmurkal očima, jako ľudia hovoria, jako žaba z prachu.

Na krik a svetlo počali sa budiť i deti. Najmenšie začalo vrieskať v kolíske, druhé, niečo väčšie, na posteli mu pomáhalo. Na peci a na laviciach počaly sa na to dvíhať jedno za druhým plachty a hune a odvšiaľ vykukla strapatá, kučeravá hlava. V chytrosti nedalo sa počítať, koľko jich je. „Ako mrvancov," keďby sme v prísloviach ho variť chceli.

Úradní sa pomaly vytratili. V izbe zostala len gazdiná s deťmi. Bola ona hospodárkou na mieste. Bola z tych, ktorí pracujú nielen rukama, no i hlavou. V dome bola neobmedzeným vladárom a jej

supremacii podrobiť sa musel i hospodár. A darilo sa jej to dobre. Naše ženy vôbec ďaleko predčia mužov. Pomer tento nabýva tým väčšej pravdepodobnosti, čím hornatejšie kraje berieme do ohľadu. A pre túto príčinu vídame po našich vieskach tak často ženu držať opraty i bič, kdežto muž uspokojí sa obyčajne nejakým vysokým úradom v kráľovstve, v ktorom rozkazuje žena. Mnohí sa nad týmto čudujú, nedržia to za prirodzené, ačpráve je ono to najprirodzenejšie na svete. Kde prevaha ducha, tam i moc, svrchovanosť, kde slnko, tam tmy niet. V takomto pomere k svojmu domu nachádzame ju i dnes. Jako sa muž vzdialil z domu, hneď sa prichytila k robote. Učičíkala malé v kolíske, zakúrila do pece, posháňala, poumývala deti a šla odbavovať statok. Pod statkom rozumieť sa má síce len kravička a teliatko, no ale kravička, mamička, hovoria naši ľudkovia, a u Tarajdov tak si ju opatrovali, tak ju radi mali jako oko v hlave. A teraz práve mnoho starostí leží na hlave Katre Tarajdovie. Najstaršiu dcéru sozvali jej na službu. Je sama. Ale ona to ešte s božou pomocou akosi zmôže. Od mali potĺkala sa po cudzých ľuďoch, starala sa na seba i do seba a nepostojí ešte ani dnes čoby chvíľočky na mieste. I deti si vychováva dobre. Sú viazanejšie, než ktorékoľvek vo dvore, nosia sa čistučko bárs chudobno. Dvanásťročné dievča pasie statok a pomáha v dome materi okolo pôroby; menší chlapec zas varuje jej menšie deti a v lete pasie husy. V chyži jej to čisto vyzerá. Muž jej vystavil pri peci sporák, steny sú biele, kde tu visí obrázok. V kúte pri armarii stojí mocný dubový stôl, najpeknejší v celej dedine, lebo chudobný sedliak neide za svojím nábytkom do mesta k stolárovi a tuná v dedine nevie to tak nikto pririchtovať, jako Mišo Tarajda, zaslúžilý náhončí, hlásnik, hájnik, tesár, bednár, stolár a v páde potreby i ránhojič poctivej obce Trieskovej.

II.

V dome Ďura Zázriváka ide to všetko širším chodníkom než u Mikuláša Kuťiša, alebo jako ho tak po našsky zovú, Miša Tarajdu. Nuž ale šťastie a nešťastie nechodí po horách, ale po ľuďoch, a tak jako každý nemôže byť bohatym, tak nemôže byť ani chudobnym. Jednomu nadelí Boh na lúke, druhému na roli; Zázrivákovi nadelil vo svete. Byval gazdom pri žatve a burgyni, neprepil, nepremárnil, nuž má. Roľka za roľkou pribyvala, tak, že teraz majú tam i slúžku a paholka.

Po strynnej známosti majú tam toho roku Žofku, najstaršiu dcéru Tarajdovu. Už tam porába na tretí tydeň. V dedine hovoria, že u Zázrivákov neurobia poslužnym krivdy a že sa jich device a paholci držia i po tri štyri roky. Jako sa zdá, i Žofke nič nechýba. Spieva od rána do večera, vystrája smiechy, žarty, no pritom mizne jej práca zpod rukú jakoby pálil. Ale je i vyvinutá, silná. Vyzerá jakoby ju ulial a do roboty je jako jasterica. Majú ju však i radi; gazdiná nepovedala jej ešte zlého slova, ba i prísny gazda hľadí spokojno na ňu.

Keď má čas, vezme ihlu, vyšíva alebo šije a tu i tu zabehne i k materi. Donesie deťom kus koláča, chleba, vyzvŕta jich semotam, potom jich pohladká, poshovára sa s materou, otcom a zas ponáhľa sa ku gazdom.

Bolo v nedeľu po nešpore. Práca stála, Žofke bol dlhý čas, nuž vybrala sa k rodičom. Prešupla cez záhumnie; tam v úzadí belel sa milý rodičovský dom. Blížila sa mu s radosťou v ústrety.

Matku našla samotnú. Bola smutná, zrazená.

„I dobre žes' prišla, Žofka, mala som práve ísť k vám," vítala ju matka.

Potom si sadly a Katra rozprávala Žofke dlho, dlho čosi. Zdala sa jako rozhorlenou, časom hovorila silnejšie, potom zas jakoby jej slová znely jako dohováranie, zas neskôr prešla do zvukov skoro plačúcich, trúchlivých a konečne hrozila sa dievčatu prstom. Dievča zatým sedelo pri materi jako primrazené. Oči sklopilo dolu, žmolilo medzi prstami fiertušku, svietily mu v očiach slzy, nehovorilo nič a až keď sa večerilo, bralo sa ticho, žiaľno domov.

U gazdov čeľaď už bola v staji. Žofka stavila sa v humne, nabrala kŕmu, dala statku a potom šla pre vodu k studni.

Súmrak už bol nad dolinkou. V prírode vyzeralo to pusto. Sňahový pokrov belel sa bezživo, trúchlo zôkol-vôkol.

Devy zo dvorov boly už dávno preč. Na žriedle však predsa našla niekoho. Zdalo sa, že poznala ho z ďaleka. I zbľadla... pomaly, váhavo blížila sa ku vode.

„Ej, Žofka, jakosi sa nechceš dať vidieť," vítal ju šuhaj s milým úsmevom; „včera som tu stál, neprišla si, a dnes tiež už dávno čakám. Hu! skoro ma zima prechodí. Čo si taká pyšná?"

„Prečo bych bola pyšnou, Štefko," hovorila deva jakosi chladno v polbok obrátená a mala oči sklopené, „vieš, že si sama rozkázať nemôžem. Gazdiná chorie, mala som robotu okolo nej."

Hlas devin zvučal žiaľno. Šuhaj prekvapeno pozrel na ňu. Oči mu hovorili, že je na všetko pripravený, len na to nie. Krv skokmi zprúdila sa mu v žilách...

Žofka stála vždy v tom istom postavení. Hladela do čistého zrkadla studienky zadumeno, smutno. Čarnavý súmrak a mrtvý výraz k zime sa chyliacej jasene obrubil tvár jej v bľadosť, ktorej otcom bôľ srdca a matkou pohnutá duša až v hlbinách.

„Tvojej gazdinej nechyba nič, Žofka," riekol neskôr šuhaj. „Včera bola u strykov celkom zdravá, pri sebe a vystrájala so mnou i smiechy. A dnes videl som ju i ráno i popoludní v kostole. Niečo druhého ťa trápi; vidím ti to na tvári. Alebo snáď som ti niečo urobil, keď si zrazu takou cudzou zostala oproti mne?"

Štefkovi vydraly sa slová rovno až z prsú. Nápadnou chladnosťou devy prekvapeny, hovoril rychlo, jedným dychom; potom pristúpil o krok k dievčatu a hlbším, citným hlasom sa pýtal:

„Prečo si taká smutná, Žofka?" povedz mi.

Táto ešte vždy mlčala; zdalo sa, že v duši jej zúri boj. V očiach svietily veľké slzy.

Šuhaj len s najväčím premáhaním seba čakal na odpoveď devinu. Znovu sa pýtal, až konečne, keď deva len stála bez slova ani zkamenelá socha, s trpkosťou — znelo to jako výčitka — riekol:

„Snáď nechceš mi do očú povedať, že ma nechávaš tak... nu povedz, neboj sa, nebudem ti svedomie začitovať!“

Šuhaj zrazu sa zmenil; slová zneły studeno jako ľad.

Účinok nevystal; deva sa zrazu obrátila, pozrela hore a uprela výčitkou hlboké svoje oči na šuhaja. Tento zprvu sklopil oči, potom však pozrel ostro, jakoby chcel nazreť až do srdca a čakal.

„Štefko, blížiš mi,“ hovorilo dievča citlivo; „ty sám vieš, že to nie pravda, ale keď to tak ide medzi svetom, že chodníky vedú i hore i dolu...“, potom sa trochu zamyslela, jakoby hútala, čo vyslovila, alebo jakoby si chcela usporiadať v mysli čo ešte povedať má a pokračovala:

„Myslel si ty, Štefko, aj na to, že kedysi budeme sa museť rozlúčiť — zanechať?“

I stane sa, že zčista jasna udre hrom a ľudia prekvapeno obzerajú sa, odkiaľ ten rachot: Štefka však nebol by zarazil v tej miere ozon oblačnej iskry, jako tieto v náhlom zvrate uvedené slová. Zbľadnul, pozdvihnul strmo hlavu, otvoril oči a díval sa...

Deva hovorila ďalej:

„Tak je mi ťažko na srdci, akoby mi na ňom mlynské kamene zavisly. Nechcela som ti to povedať, ale lepšie bude, keď sa poshováràme aj o tom. Mne posiaľ bránila pycha, a ty snáď si preto nehovoril, jak si nechcel sostrasiť mňa. Už snáď aj ty vieš, že tvoja mať nám nežičí. Dnes bola som u otcov. Matka skoro plakala. Tvoja matka jej naodkazovala, že aby sa jej nesnívalo, že si dievku vydá do vás, že na teba inakšie čakajú, že som ti ja nie roveň, aby som si tak pyšno neviedla a teba nesvádzala a za tebou sa nevláčila, lebo že to ver' nie je pekne, keď devojna tak za mládencom lipí.“

Reč Žofky sekla v hlasitom štkaní; zem mu utekala zpod nôh a svet krútil sa mu dookola. Chcel hovoriť, nemohol, chcel objať návalom žiaľu ovládanú devu, no obával sa. Srdce chcelo mu rozboriť prse... Stál...

Prešla chvíľa; deva v plači, šuhaj v mrákote stáli jeden pri druhom.

„Vidíš, Štefko,“ hovorilo dievča ďalej, „my sa musíme tak rozísť. Ja nesmiem robiť medzi vami hriechu. Musela som to slúbiť svojej mamke; ona je chudobná, ale vedie si velmi na seba a tvojej materi sa nikdy nepodloží. Lepšie to bude pre oboch, keď vrátime sa z krátkej cesty...“

Posledné slová devy zneły ticho, no boly určité. Naši prostí ľudia neradi sa púšťajú na pole erotického vyrážania citov a zvláste ženy nie. Tie práve vtedy vedia panovať nad sebou, keď kritické okamihy žitia zbúria cit a zatiskajú rozvahu do úzadia. V takýchto okamihoch, keď muž ztratí rovnováhu duše, zabudne na seba, dá sa uchvátiť, tam žena udrží sa na povrchu a zapre sa až po Golgothu.

Nastal trapný okamih. Deva dokončila a šuhaj nevedel začať. Konečne vzmôhol sa.

„Nie, Žofka, nie,“ hovoril bôľno. „Snáď moja mať ani toľko nehovorila, koľko vašim prišlo do uší, a potom, reči sa hovoria a chlieb sa jie. Moja mať má ma rada. Možno, že baží po bohatej neveste, ale ona popustí. Popustí, Žofka, ver' popustí. Jako prídem domov, hneď sa budem shovárať o tom.“

„To nie, pre Boha nie, Štefko...! to by sa dostalo do uší a a reči svetu. Ja by som sa v dedine ani neobstála, utiekla by som svetom.“

Šuhaj sa zas zamlčal.

„Nuž a jakože sa dohovorím s rodičmi, keď nechceš, aby som jim o tebe hovoril.“

„Čakaj na vhodnú chvíľu; z tohoto by bol nový hriech. Potom, keď ťa budú chceť ženiť, rob, čo vieš...“

„A do tých čias?“

„Do tých čias,“ opätovalo dievča jakosi váhavo, neisto, „rozíde sa nám cesta čím hore tým dolu. Budeme sa znať len tak obďaleč. Obídeš ma pri muzike, družine a v kostole a ja sa budem chovať tak, jako som mamke sľúbila. Zarmútiť ju nesmiem; ona sa dňom nocou trápila, aby ma vychovala.“

Dievča hovorilo odhodlano, no bľadosť tváre a zvláštny kmit oka svedčil, že sa premáha, že vedie so sebou boj.

Štefko netrúfal, kam až to príde s nimi. Počal prehovárať všetkým možným spôsobom, no bezvýsledno. Deva určito sotrvala na stanovisku svojom a jasno osvedčila sa, že na pomere terajšom nedá sa ničoho premeniť, kým jích rodičia stavajú sa jích citom oproti.

„Žofka, ty máš tvrdé srdce,“ hovoril šuhaj; „ani na tom ti nezáleží, čo budú hovoriť naši, keď prerečiem s nimi o tebe...“

„Však jak prelomíš a nezabudneš prísť... — jak nie, nuž nech sa stane vôľa božia...“ Žofka urobila krok ku studni a ponorila putňu v hladký povrch vody.

Potom sa rozlúčili; dvoje úst zašeptalo „dobrú noc“ a štvoro očí zrkadlilo žiaľ, hlboký, až z tajín duše pryštiaci žiaľ. Mladoň zabúdzal na seba. V tvár udrela mu krv. Urobil niekoľko prudkých krokov, chcel devu objať, sovrеť na svoje prsá, no cúvnul. Z tváre Žofkinej zmiznul čo blesk každý cit a ohľad jako severný vietor vanul od nej. I stáli málo jeden proti druhému; potom deva vzala putne, pohliadla na šuhaja ešte raz pohľadom dlhým, hlbokým, povedala mu „s Bohom“ a zmizla na záhumní.

Štefko zostal tam stáť. Zem sa mu tratila pod nohama a mhlisté hory a vrchy krútily sa s ním dookola. V dušu vkradnul sa mu ťažký bôľ, hlava mu horela páľou a hruď pnula sa mohútno ztrasením. Potom sobral sa a zamieril domov.

U Mikulov — tak volali Štefanových otcov — už kúrili. Otec sedel za stolom a prezeral Sibillu. Nad stolom kmitala lampa a v rohu nad armariou visel na klinku zavesený suchý veniec z obžiniek. Starý Mikula patril do kruhu tých vysadníkov, ktorí vedeli

„z knižky.“ Bolo to už v jích rode, že každý člen pýšil sa znalosťou čítania. Jeho dedo, starý otec a otec boli dedinskými notáriusmi za dlhé roky a aj on tento úrad pred rebelliou zastával, no potom chytil sa výživy druhej. Ešte do nedávna behali ľudia k nemu so „štelúnkami,“ ale v posledné časy vyšiel i on z úžitku. Jakési cudzé poriadky nastaly v krajine a v dedine okrem kňaza a rechtora nevyznal sa v nich nikto. Za mladi bol chudobným. Pálieval v horách uhlie a jeho žena chodila na vyrobky do sveta. Potom, jako, jako nie, nevedel nikto — no zbohatnul. Ľudia si šuškali, že mu bolo dobre stavieb nadvíhať, čiastok nakúpiť, keď našiel poklad. Teraz je už jako na pokoji. Chodieva každé ráno do kostola; pod pazuchou nesie veľkú, ťažkými žltými sponami opatrenú, v koži viazanú knihu a v ručníku v kožušku má uschované na štvoro rozpukané okuliare. Po službách božích vráti sa domov, prizre si okolo domu a keď treba, vyjde i na roľu. Do podrobností sa nemieša; to je starosťou synovou a on vie, že Šteľko je pilný a podarený, nuž načo by mali obadva soliť polievku. Jeho polovička však bola letorou celkom rozdielna od svojho muža. Už bola silno ku šesťdesiatke, no bola živá, bodrá a do roboty ani žihadlo; stará ale jará, jako príslovie hovorí. Prácu viedla si sama a o slúžke nechcela ani chyrovať. „Zmôžem ja to ešte, otec,“ hovorila, keď jej tento pripomenul pomoc a ďalšie nahováranie prestalo potom samo sebou. Ináč obrábalo sa tam hospodárstvo dľa storočného kalendára, Sibilly, snov a starodávnych povier, a jak mali Mikulovci lepšie úrody než sused, to bolo len preto, že mladému sa to jakosi ináč darilo, keďže: mladé ruky, skorá robota.

Čo sa však duševnych statí týka, to stará Mikulová žila — jako vôbec tisíce naších žien — v poverčivych názoroch žitia až po najkrajnejšie hranice možností a či lepšie povedano nemožností. Nevykristallizované pochopy kresťanstva podávaly si ruky so zvykmi, účinkami, s počínaniami a so starodávnymi názormi dávnych božestiev a vyrážaly sa v každom odlyku jej zamestknania. Škriatky, zmoci, ježibaby, strygy, magy atď. mali tu svoje práva a podržali svoju moc. Veštice preškodúvaly ľuďom, určovaly nemoce, naznačovaly osudie, dávaly vystrahu a pokynu jej krokom a to tak šlo od najmenšej smety za dvermi až po obšírnejšie námahy veľadenia každodeňného chlebíka.

Zvláštne čo bolo pri nej úkazom, to bola nezvratná viera v predurčenie. Keď sa v dedine stala nejaká príhoda, tu Mikulová bola prvá čo povedala: „to už mal od Boha súdené.“ A keď zas tešila do nehody upadlú kmotru, susedu, známu, tu hlavny zástoj hraly slová: keď má niečo človeka nadísť, tu on tomu nevyhne, čoby sa hneď pod zem schovával.

Že však vedela obísť úskalie nebezpečia zásady tejto, mala čo ďakovať svojej pilnosti. Tykala sa táto jej viera viac na predurčenie, ktorému ide človek v ústrety v otázkach závažnejších. Človek mal u nej súdené hneď pri narodení, čo bude z neho a jakymi chodníkmi bude kráčať na svete tomto. Obecané mal šťastie nešťastie, skorú smrť, dlhy život, chudobu, bohatstvo, slovom všetko,

čo spadá pod otázniky životných udalostí a budúcnosť bola u nej pochopom, ktorá zakrývala rúškou len to, čo nevyhnutelne stať sa má a musí.

Ináče napriek pokročilému veku je z nej gazdiná na miesto. V dome je čisto a každá vec, ktorá kde stojí, vyzerá tak, jakoby tam bola vyrástla. Susedi síce povrávajú, že je skúpa, že si nedopraje ani vypomoci, lež nie odtiaľ vetor fúka. Ten, kto od mali zapriahnutý bol v robote, ani na starosť od nej neodvykne a tomu nikto po vôli nespraví, čoby priam to lepšie vykonal jakoby sa to druhému zdalo.

Štefko bol z detí len sám doma; bolo jich len dvojíčko: dcéra a syn. Dcéra sa vydala pred rokom do záhoria a prichádza k rodičom len na hody alebo na odpustky. Susedy sa už vtedy zpytovaly, že kedy sa ztrhne u Mikulov svadba, že toto a ono, nuž ale čoby sa žena rozumela zákonom a poriadkom. Na to, že Štefko len teraz vyšiel z tretej odbierky, neprišly, a tak zvedavosť jejich až do dnes obstatá bola mhlou otáznika a odpoveď Mikulovej „že však i jeho súdená nie je snáď ešte len v plienkach,“ neuspokojila jich vonkoncom.

Medzitym bolo sa už nadobre stmilo. Štefko Mikula po osudnej rozprave so Žofkou obrátil sa bol domov. Pod strechou rodičovského domu človek trpezlivejšie nesie ťarchy života, než pod holým nebom a v podobných okamihoch sám pud ženie otrasenú bytosť v útulok domáceho krbu. V návale prvého rozhorčenia chcel hneď zaťať do živého a prehovoriť s rodičmi a hútal po ceste, jako má to začať. Lež nešlo mu to tak ľahko jakoby bol myslel. Žiadna zdravá myšlienka nemohla mu vyzreť v hlave. Konečne umienil si, že urobí tak, jako mu radila Žofka. Rozhodnul, no neuspokojil sa. Krv dvaadvadsiati rokov rychlo sa vzbúri, zpení, obrazotvornosť má živé barvy a srdce pozná len dva svety: žiaľ a radosť. Pokoja, mieru tam niet.

Jako sa obznal so Žofkou, nevedel ani sám. Naši dedinskí šuhaji nie sú lenníkmi tej sentimentálnej škrobenosti, jakú v našej spoločnosti vidíme, a potom srdce ver' nevedie memoiry o svojích citných vznetoch a nelámc si hlavy, aby dla predpisu chovalo sa tak, jakoby sa to chladnému rozumu pozdalo: srdce je svobodné, voľné jako vták, ktorý zakrúži svoj let práve ponad tie hory, ktoré sa jemu pozdajú.

Celkom takto stalo sa to i s našimi mladými. Šuhaj videl devu na poli, na muzike, v družine, v kostole a poznalo sa to, jako sa poznajú lastovičky, keď na jar zašteboc̆ú na strechách príhornych našich viesok. Štefko blyskal po jasných očiach mladej device a táto sa neodhadzovala, keď driečny šuhaj nepohŕdal ňou chudobnou, ba vyznačoval ju pred majetnejšími, z lepšieho domu dievčaty. Lebo nemyslite, že na dedine niet rozdielu. Veľmi berie sa tam na váhu, kto roveň a kto neroveň. Aristokracia v huňkách.

I tak vzniknul - jako príslovie hovorí — na streche oheň. Po ružových dobách prvej lásky prišla trpkosť zkúšok a strádania. Začala sa s tym, že mať Štefkova, počúvajúc čo a jako jej syn

svádza, chytila to za hlavu a za horúca odkázala Žofkinej materi, že veru aby svojej dcére dala naučenie, že z tej múky chleba nenapečie. Potom padla kosa na kameň a hriech prišiel potíšku, nezbadano a sadnul až za vrch stola.

Šuhaj nechcel ísť rovno dnu, vošiel do maštale. Obával sa, že sa mu potkne jazyk a potom vypovie to, čoby teraz povedať nesmel. Vyčkal, kým pabolok sa neodbaví.

Po chvíľke prišla jich matka zvať k večeri. Zazrela i syna.

„I ty si tu?" pýtala sa syna.

Štefku pobúrila otázka.

„A kdeže by som mal byť, mamka?" opýtal sa jakosi s odvrávaním.

Matka pozrela na neho. Zdal sa jej byť nesvojským.

„Ja som myslela, že budeš ešte v dedine," povedala s istou narážkou.

Šuhaj sa premôhol; mal na jazyku ostré slovo, no prehltnul ho, bárs ťažko mu to prišlo.

Večera už bola na stole. Potom prišla od Balvanov suseda, za ňou druhá, tretia a ženičky sa pomaly rozkrákorily. Ženy si majú vždy do božej vôle čo narozprávať. Štefko sa doposiaľ ani nepohnul od stola. Bol zamysleným, málomluvnym. Matka občasne z boku podívala sa naň. Znamenala, že je značne bľadším. I vedela, že už udrelo. Spokojno obrátila sa potom k susedám a besedovala ďalej. Medzi rečou prišiel neskoršie i šuhaj, Ondrej Bartekov, vrstovník a kamarád Štefov; pobavil sa a volal Štefka k nim.

„Kdeže sa vystrájate proti noci?" pýtala sa matka, pozrúc neľúbo na syna.

„Ideme trochu k Bartekovým," hovoril tento jakoby popŕlene; večery sú dlhé a spať je ešte zavčasu."

„O, nebojte sa, strynká; keď sa človek večierkom trochu rozkrákorí, takym je ráno do roboty ani jeleň," hovoril mladý Bartek, prajúc domácim „dobrú noc." Dva mladí potom odobrali sa von.

III.

Na hornom konci Trieskovej vidno na tamtej strane rieky malý, z predu malou zahradkou otočeny domčok. Nateraz bydlí v ňom statočny občan Michal Šusurka spolu so svojou, na závidenie zručnou ženou Ivou Šušurkovou. Sú chudobní, ale dosiaľ udatno bránia sa psote. Iva je hľadanou osobnosťou v celej dedine. Neminie jedno pečenie, čoby tá, druhá kmotra sa nerozpomenula na ňu poplanúchom, koláčom, alebo o mútení kúskom masla a hrnčekom mlieka a o Vianocach sype sa jej to ani šestonedieľko do kúta. Ale nech nikto nemyslí, že to len preto, keď šťastie za ňou chodí. Nie; to je len odplata za úslužnosť, preukazovanú svojim spolublížnym. Komu treba poradí proti nemoci, nezahanbí sa ani pri statku a vyzná sa v čomkolvek a kdekolvek. Pri krstinách vie pekne zavinšovať a neprevedie ju v reči žiadna kmotra, čoby

si hneď jazyk až po tylo zahovorila. Má okrem toho mäkké srdce. Na pohrebe, pri zomrelých tak pekne vykladá, že to až srdce stisne, no za to nahradí si to pri veseliach a rozličných karoch natoľko, že šťastní prísediaci od smiechu chytajú sa už za bruchá a hlasitým „bodaj si sa nestihlo" privolávajú starej Ive, že jako sa jim to veľmi páči.

Jej muž podobne je chlapina na svojom mieste. Poneváč rolí nemajú, rúbava kde-tu drevo, dá sa najať za posla, hotuje pasce na potkanov, vystruhuje varechy, ližice, pletie slamienky a na čo je najpyšnejším, je to, že o výročitých slávnosťach doziera strelbe z mažiarov, a keď mu to potom rachotí, vytrčí veľké žltavé zuby, uškŕňa sa a s kým sa len stretne tomu rozpráva, že jako dobre nabíjal a mažiare že sa po výstreloch tak prevŕhaly jako v jaseni plné vrecá na zemiačnisku. Ináčej zpýtaj sa ho čo najradšej, a on, keďby sa svojej Ivky nebál, povedal by ti, že ver' dobrú (rozumej veľkú) fajku tabaku a teplý kút pod pecou. Lež o týchto tajnosťach jeho srdca málo kto vie. Jeho žena nahúdla by mu toľko poza uši, žeby to za to nestálo. Opatrnosti nikdy nezbýva.

V domci bývajú len sami dvaja: detí nebolo. Na protivnej strane izbice je malá komôrka. Tu má Šušurková svoje kráľovstvo; tam boly uschované i jej poklady, a síce zeliny, zakrútené opatrno v handrách, jako: černobýľ, koščibal, marunku, výzob, derazu, rutu, cintariu, bobovník, horkú ďatelinku, netresk, hrdú barku atď. Rozumela sa i do liečenia ľudí. Proti boleniu hlavy, klaniu a podobným nemociam, ktoré sú medzi našimi, prácou zmorenými ľuďmi na bielomdni, vedela jedno druhé jako okädiť, začítať, dať to i to užiť a podobné. A v tomto smysle upotrebovaly ju gazdiny rad radom a device boly jej nad mieru vďačné, keď jim poveštila na milenca alebo odpútaného frajera sľúbila jednej druhej priviesť zase nazpät. Obzvlášte však vítanou bola u Mikulov. Štefova matka svojimi životnými názormi a náhľadmi spadala silno v kruh Ivinho zamestknania, ba táto slúžila jej čo rádkyňa, kedykoľvek nejaká okolnosť, jako nehoda, nešťastie alebo hmlistá záhada zaľahla nad Mikulovci a gazdiná sama nevedela si poskytnúť pomoci a vymotať sa z krížnej cesty prípadne nemilého položenia. Okrem toho spolu rástly a Mikulová odriekala Ive i syna, ktorého ale Pán Boh povolal už dávno ku sebe, a v ten istý deň pristupovaly obe ku oltáru a prisahaly mužom svojim vernosť až do smrti. Bola jaksi tajomníkom a dôverníkom rodiny a Mikulová nič vážneho nepodujala, do ničoho sa nepustila, kým nevedela o tom i Iva, kým i táto neosvietila svoju mienku a neprežuvala vec čím hore tým dolu.

V takomto pomere trvaly naše ženy už dlhé roky. Jedna doplňovala druhú. Každá myslela, že druhej dobre robí a čakala za to odplatu od Pána Boha. Neminulo dňa, čoby Iva nebola nakukla „ku svojej zlatej kmotričke." Stávalo sa to však obyčajne sťaby náhodou, zvlášte vtedy, keď sa pieklo, mútilo. Poshovárala sa, pokrútila, poradila jedno, druhé a potom odoberúc a vráťac sa tri, štyri razy nazpät poberala sa ďalej. Patrila ona medzi tie nešťastlivé ženičky, ktoré vždy zabudnú „niečo" povedať.

Keď sme už takto predstavili ďalšieho dejateľa skromnej poviestky našim čitateľom, vrátime sa zase k predmetu nazpät a rozprávať budeme ďalej.

Po našich hôrnych dedinkách skoro dostaví sa zima a sniažik zavíta prv, nežby polovice jasene pominulo. Hospodári utečú sa do chalúp, poľná robota odpočíva. Nastanú pôrobky tu dnu a plúšte a vetry tam von.

U Mikulov mlátili. Starý pokašlával, nechutila mu ani fajka a celou jeho robotou bolo, jak pozrel do maštale alebo do humna. Jeho žene išlo to tiež nesnadno: starí ľudia žalujú sa vtedy na prse. „November nem ember," povedal Sládkovič, a „marec, poberaj sa starec," hovorí príslovie. Práve je práca okolo konopí; robota táto potrebuje mocných rúk a zdravé prse. Zápach sadá na plúca; stará Mikulová kašlala.

„Ej, Zuzka, dosluhujeme, dosluhujeme," hovoril jej zpoza chrbta muž, kývajúc pomaly hlavou. „Lepšie by to druhému svedčalo, my už starí... Ten kašel..."

Žena sa obrátila; zdalo sa, že bola prekvapenou. Muž patrno vytrhnul ju z myšlienok.

„Pomôžme si, otec; keď sme chceli byť mladými, musíme chceť byť i starými. Však kedysi môž' byť i lepšie."

„Veru, veru, pomoc by už bola treba. Ochodza rastie, sily slabnú. Ale ty to až vtedy uznáš, keď prihára. Keby si mala aspoň dievky; ale toť už dávno po Všech Svätých."

Stará hnula plecom; bolo v tom čosi, jakoby chcela povedať: „Ja keď chcem, zaopatrím si dievku i o pol noci." Konečne však zdvihla sa, postála a dívala sa na muža. V jej zraku jakoby niečo hovorilo, že muž ju nerozumie, že on myslí inšie a ona zase inšie. I dívala sa naň zase a nehovorila nič.

Starík vydržal pohľad; v zraku sa mu zasvietilo, ústa vyjadrily malý úsmev. Čakal. Žena má slovo. Na nej je rad, aby niečo povedala.

Táto však mlčala ani ryba. Konečne začal Mikula:

„A keď zpečuješ sa mať poslužnú, na nevestu si ešte nepomyslela?"

Starík sa usmieval srdcom. Matkám zablisne v očiach, keď sa jim spomína vydaj dcérin; otcovia sú zas hrdí, keď je reč o ženbe synovej.

Starík hovoril mäkko, dôverne. Tvár matky vyjasnila sa zážehom peknej úfnosti. Opravdu, ona od istého času vážno zapodieva sa myšlienkami tymito. Muž však nemusí vedieť o všetkom, čo žena myslí. Preto nakoľko sa dalo, ľahostajnejšie povedala:

„Prečo bych si s tým lámala hlavu? Keď vyčkáme času, príde to samo od seba. Veď len nezhorí na sušiarku; oženiť sa musí.

„Času, času," povrával pomaly otec. „A nevieš, že čas je už tu? Z obierky vyšiel, fašianky na záhumní a chlapec už na mieste. Čo s ním vyčkáš?"

„No, no, jakym si náhlivým zostal. I z neba spadnul i odpočinul," hovorila niečo hlasnejšie žena pohybom ruky dávajúc na

javo, že sa ona do toho lepšie rozumie; potom pokračovala: „a nevieš, že sa takéto veci musia prežuvať i zhora i zdola? Chlapec je pochábeľ, kuriplach, na neho sa nemôžeš znechať. Ja bych sama rada, keďby to mohlo byť už na fašianky; ale jak nebude?"

„Hm, hm," premyšľal starík, „i ja to tak myslím... hm, veru tak; veď uvidíme, ono to príde do poriadku, treba sa obozreť, áno, tak, tak — ja nedbám."

Keď muž takto dal jasný dôkaz svojej povoľnosti na javo, matka pristúpila potom bližšie k nemu. Chcela sa o tejto veci rozhovoriť obšírnejšie. V okne však mihnul sa stieň a ona zamĺkla.

Na prahu zjavil sa Šteľko. Prišiel z humna z vejačky; bol zaprášený. Na širokom klobúku mal plno pliev.

„Do ktorého priehradku dáme ten jačmeň, otecko?"

„A čo je už po viatke?"

„Už je i odmeraný; lež bude treba ešte čosi vriec. Mamička, potom doneste."

„Ja idem do sýpky," hovoril otec, „a ty buď na mlatovni. Obozri sa, Zuzka, po komore, aby si nachystala mlatcom večeru," preriekol obrátený ku gazdinej a vyšiel von.

Šteľko poberal sa na humno. Od osudnej nedele bolo vídať na ňom premenu. Šuhaj jako iskra bol dnes viac do seba zavrenym, záduměivým. Jeho chovanie však zmenilo sa očividno oproti matke. Poslúchnul, bol povoľným vo všetkom, no keď sa mali spolu pustiť do dlhšieho rozhovoru, zostal roztržitým, slová jakoby mu viazly v hrdle a on jich odtiaľ kliešťami ťahal. I matka zdala sa chladnejšou oproti nemu. Vedeli oba, že majú ťažko na srdci, že sa niečo prihodilo, čo sa postavilo medzi ňu a syna, no každý dusil to v sebe. Čakali oba na vhodnú chvíľu a mysleli, že táto rozoženie mrákavy, ktoré sa nad nebom lásky materskej a synovskej začerňaly.

Napriek všetkým starosťam však rozhovor vedený s otcom hlboko utkvel jej v hlave. Už bez toho dávno myslí o tom a mienka mužova ju len v predsavzatí utvrdila. Kedy len koľvek stačila, zapodievala sa predmetom týmto; tu i tu prehovorila i s mužom a keď dokončievala alebo započínala nejakú prácu, keď bola ustatá, tešila sa s tym, že však, jak nebude chceť, nebude sa museť potom už trápiť. Jej starý a ona budú si žiť v tichosti, bezstarostno a starosť okolo hospodárstva prevezmú druhí — mladí.

Ľuďom, ktorym robota po našsky hovoriac rastie v rukách, idú tie dni tak, jakoby kamene do vody metal. Len sa človek obozre, zobudí a pred sebou má tu božiu nedeľu. Robotný ľud si tu ľahšie vydychne, lebo po mozolnej práci siestich dňov má pred sebou lehotu odpočinku a po ťažkom zápase vo víre sebaudržania dobre je odpočinúť, poskytnúť umdlenému telu novej sily a dušu posilniť v prameni vôd živych.

V sviatok popoludní strojá sa pomaly naši dedinčania na nešpor. Mládež, jakonáhle odhodí ližicu, ihneď ide preč. Schádza sa potom v domoch okolo kostola a trávi tam čas rozpravou, smiechom, žartom, jako už kedy príde. Stárež, tá sa sbiera pred ko-

stolom a besieduje tam a shovára sa až kým nepríde čas oddať to, čo božieho je, Bohu.

Od Mikulov okrem gazdinej dnes všetci brali účasť na nešpore. Túto trápil nadmieru kašel, strážila pec a oči mala uprené do modliacej knihy. Vôkol bolo ticho, len šepot modlitby a vrúcny vzdych starenky zvlnil kedy-tedy povetrie štýr stien izby a smiešal sa v jednotvárny tlkot nástenných hodín.

Po čase čuť bol na ceste shovor. Ľudia sa vracali z kostola. V tomto čase odbývajú sa po vieskach našich riadne návštevy.

„Pochválen Kristus“ začuť bolo hlas pri otvorení dverí.

Mikulová sa obzrela; zazrela Šušurkovú s veľkou modlitebnou knihou pod pazuchou.

„Až na veky; vítajte u nás,“ vítala chorľavá s úsmevom. „Sadnite, poseďte si.“

„Nevidela som vás v kostole, kmotrička moja zlatá, nuž ohlásila som sa u vás, či vás reku niečo nezašlo a jako nažívate?“

Ivka prišla čosi nahrbená a dívala sa Mikulovej do tváre; hlas jej bol sladký.

„Keď sa len dáte videť — jakoby ste bývaly v treťom chotáre. Človeka by mohli pre vás i vyniesť.“

Sladká tvár Šušurkovej premenila sa odrazu jako keď zajde mesiac za čierňavu. Pozrela ustarostnene, ustrašeno na Mikulovú.

„Nuž a pre Pána Boha, vari vás niečo zašlo, kmotrička moja? Veď ste len mohli pre mňa odkázať.“

„Jakosi som ochorela; hm, mrcha kováč, polátané mechy, starý človek a zodrané plúca, to je jakoby za groš a to druhé za dva krajciare. Veď to asnáď len prejde.“

„No, dívajme sa, ani by sa človek nenazdal, jako chytro Pán Boh na nebo doloží chorobu!“ zvolala prekvapená Ivka. „To bude, duša moja, prestydnutie. Verabože to! ach, beháte od rána do večera a to jakoby ste mali tak horúcu krv jako za mlady — v jednej sukníci. Moja matka, Pán Boh daj jej slávu večnú, tiež z toho zišla zo sveta, a stará Gabačiková tiež si tak pritiahla nemoc, len len že to nezaplatila životom. Hneď donesiem lipového a bazového kvetu . . .“

„Nechajte, Ivka, však to máme aj doma; keď si trochu vyvypočiniem, zase prídem k sebe.“

Potom Mikulová počala rozprávať o jednom druhom. I dedinčania majú kruh záujmov tak, jako ktorékoľvek vrstvy spoločnosti. I jich bolí, i oni sa tešia, i oni vedia rozoznať dobré od zlého. A potom slúža jim tieto rozdiely žitia za základ strasti i slasti a oni radujú alebo žalujú sa, jako to už jednomu druhému vyplnené alebo zklamané túžby životných otázok so sebou donášajú. Potom zvrátila stará Mikulová reč na domáce zamestknanie. V poslednie časy vyrástly jej hospodárske trampoty silno vyše hlavy. Sťažovala sa:

„Keď sa človek od rána do večera utrhá, ukmáše, veruže potom oslabne. Viete, starému človeku už len kus chleba a teplý kút.“

„Veru toho oplevadla je u vás primoc. Ja nemám nič okrem kravičky a teliatka a večer, keď si ľahnem, až mi tak tie staré žily drnejú.“ Potom po chvíli doložila:

„Celý svet sa vám čuduje, že to stačíte odolieť.“

„Nuž keď človek musí, čo si počne? Na cudzého sa nemožno zanechať.“

Šušurková pozrela na gazdinu. Bolo v tom čosi zvedavého, pýtavého a zkúmavého; vytrvala očima dobrú chvíľu na nej. Potom kývla hlavou, usmiala sa a riekla:

„Bože náš, jak ľahko by si druhý človek poradil, keďby tak vo vašej koži bol. Ten by si veru hlavy nelámal!“ Slová tieto sprevádzala Ivka ustavičným, no trochu záhadným, premeneným úsmevom.

„Vari si len nepristavím do každého kúta dievku a nebudem sa dívať, jako mi celý dom na ruby obráťa,“ odvrávala gazdiná uprúc svoj pohľad na blízko sediacu susedu.

Táto dosiaľ nezpustila pohľadu zo svojej kmotry. Či chcela, aby z jej čela vyčítala, čo myslí, kam mieri, alebo preto sa dívala na gazdinu, aby mohla uhádnuť jej myšlienky, kto to vie?

Konečne sa odhodlala:

„A nemáte hodného syna?“ pýtala sa neisto, jakoby s obavou.

„Nuž?“

Mikulová zaiste vedela, čo Ivke v hlave vŕta, no čakala až vyhodí kartu. Nebola to nedôvera; nebolo medzi nimi tajností, lež tak to býva medzi našimi mamičkami, že nedaly by to za neviem čo, keď druhý a nie ony pripomenie jim sobáš, vydaj detí.

„No hľa, jaká ste zdržanlivá oproti mne, kmotrička,“ hovorila dotknuto Ivka. „Nuž načože máte syna? Syn je na to, aby sa oženil a doviedol pomoc do hospodárstva. Ožeňte ho a bude po starosťach.“

Nahováračka uprela tázavo oči svoje na Mikulovú a čakala čo povie.

„Veď by to ono nebolo zle, ale keď to tak hneď nejde. A potom chlapec je teraz zvetrený... bude sa protiviť. Však viete, že sa pochabil za tou Tarajdovou devojnou.“

„Mhm, tá Žofkovatá, čo slúži u Zázrivákov, viem; no daj ti mi Bože, tá vám veru studňu nevysuší. No — chúďa, holé je jako prst a ešte sa chce zaliečať vášmu synovi!“

„Jakby sme mu ju mohli nejako z hlavy vystrašiť, veru ku fašiankom; neviem, čiby sa neztrhla svadba,“ povedala Mikulová po chvíli.

„No o to je malý strach,“ tvrdila Ivka. Podstavte palicu, čo mrtvych merajú, pod prah a on tak sa premení, jakoby ju nikdy jakživ nebol poznal.“

Po tychto začiatkoch Mikulová zahovorila sa hlbšie. Dve kmotry pritúlily sa k sebe. Rozhovor jích vlnil sa tíško a tratil sa pološeptom po izbe. Šušurková sa rozhovorila: prikyvkovala horlivo hlavou, rozkladala rukama a kládla si občasne ukazováčik na dlaň. Starej Mikulovej musel sa páčiť rozhovor. Tvár jej ztratila bľadosť, oči žiarily pokojno. Až k večeru odobraly sa susedy od seba.

Bolo sa už nadobre stmilo. Ivka prihrbená ponáhľala sa hore cestou. Pred krčmou pri mostíku dohonila ženskú.

„To ty, Betka? Ani som ťa nepoznala. Kam ideš?"

„Veru domov, strynká naša; chlapec mi je chorý, bola som kúpiť cukru. A vy odkiaľ?"

„Idem od Mikulov; kmotra chorľavie, bola som ju navštíviť a poradiť. Natrápi sa to človek, natrápi medzi tým svetom; ale úfam, že budem mať zásluhu u Pána Boha. A tvojmu chlapcovi čo chýba?"

„Klanie ho sužuje, strynká; už som sa mu nasnášala liekov od vymyslu sveta a nič mu nie je lepšie. Včera som dala i chudobným, aby sa modlili za dobrý úmysel, nuž neviem, či jich Pán Boh vyslyší. Nesiem tu od žida kúsok cukru, radila mi to tetka. Už neviem, či sa mu poľahčí."

„Hm, hm, veru pri malých deťoch len Pán Boh pomáha. Choď s ním do kostola a obetuj Panne Marii dve sviece, asnáď sa mu nemoc prevráti."

Ivka by bola ešte všeličo vedela ženičke poradiť, no táto sa náhlila domov. Prialy si dobrú noc a rozišly sa.

IV.

Na dvore Zázriväkov je živo. Chlapy chodia semotam, snášajú, shľadávajú a vystrájajú do Závršia voz, a v takýchto pádoch dobre načím prizreť, či je všetko v poriadku, lebo jak o kom, tak o paholkovi platí, že jak sa mu lení sohnúť vo dvore raz, v cudzom svete sa toľko ponashyba, že ho až chrbtová kosť zabolí. I sám starý gazda vyšiel von, pozerá, popravuje a vlastnou rukou pripráva putňu a opálku ku rebrinám. Musí to byť všetko tak prichystané, jako sa patrí. Na cestu vystrojeny najmladší syn Janko stojí s kapsou v ruke pri voze a obzerá bič. Mater pridŕža mu kožuch, pokrovec a v druhej ruke drží veľký do ručníka zaviazany pagáč. Strká mu ho do kapsy.

Za touto vyskakuje si veselo malý šuhajček a chytá sa starej matere za sukňu. Oblečeny je stoicky: v košielke, v palučkách s holou hlavou. Nezaháňa ho nikto do izby; neboja sa, že prestydne. Náš ľud je otuženy, neztrasie ním nič a nieto ešte trocha zimy. —

„Stlyko, stlyko," kričí malá chlapina, „mám klajcial!"

„Ale čo nepovieš! A kde si vzal toľko peňazí?" pýtal sa ho Janko so smiechom.

„Starý ňanka mi dali," hovorilo s hrdosťou chlapča, a poskakujúc na jednej nohe ukazovalo ho semotam.

„A kde idete, stlyko?" pytala sa chlapina o chvíľu.

„Ďaleko, syn môj; neprídem až pozajtre."

Malý šuhaj na to jakoby sa zaradoval. Priskočil k Jankovi a hovoril:

„Kúpte mi píšťalku, koníka aj koláč!" Podával mu krajciar.

„Ale za krajciar mi toho toľko nedajú," doháňal sa s chlapčekom Janko.

Dieťa ovesilo hlávku; „a keď viac nemám,“ povedalo smutno a rozšírilo dlane.

„Pýtaj si od mamky.“

„Mamka mi nedajú.“

„Teda od starej mamky.“

Dieťa pozrelo zpýtavým očkom na starkú a čakalo.

„Pýtaj si, neboj sa; povedz, že keď prídeš z výžinku, že jej vrátiš,“ posmeľoval ho Janko.

Chlapy sa pustili do smiechu. Zahanbené dieťa zakrútilo sa do starkiných šiat. Po chvíli Janko vysadnul, voz zahnul cez bránu a na to zahrkotil po ceste.

Žofka stála na preddomí. Keď domáci vnišli dnu, šla zatknúť bránu.

Od známeho rozhovoru so Štefkom bolo sa prechýlilo už na týdeň štvrtý. Ona zostala sľubu svojmu vernou. Vyhybovala každej schôdzke, rozhovoru a pretrhla každú schôdzku s ním. Padalo jej to ovšem ťažko. Mužný a prudký obyčaj mladého Mikulu zarezal sa bol prihlboko do srdca devinho, nežby sa bol mohol odtiaľ ľahkým činom vyrvať. No tvrdý svet, jej dobré meno, matkin rozkaz kázaly tlumiť to, po čom túžilo srdce a ona musela sa podvoliť, poslúchnuť. No tak to byva medzi ľuďmi; od seba odženieš a zo srdca nevypúdiš, a tak tomu bolo i so Žofkou. Čím viac treba bolo city svoje priviesť do zabudnutia, tým viac dovolávalo sa srdce práva svojho. I trval v duši jej boj tvrdý, tym tvrdší, že hrozil jej peknym snom zmar, ktorý až v hlbinách otriasa bytosť mladého stvorenia. Lež tieto duševné otrasy nepredraly sa na povrch; dusilo jich mladé stvorenie v sebe a skryvalo bôle svoje v tajinách srdca svojho. V tomto zápase otrasov strážila nad ňou i matkou schválno do popredia pošinutá hrdosť: je ona beztoho tak mocno vyvinutá u našich devíc, že v mnohom páde presahuje hranice najmužnejšieho sebazaprenia.

V tychto pomeroch natoľko menšiu stranu zlej suďby mala deva na svojich bedrách, že jej úlohou bolo vyčkať na riešenie a toto ležalo v rukách mladého Mikulu. Deň za dňom takto uchádzal a dva mladí viseli medzi obavou a nádejami, až Vianoce boly na predpraží najbližšieho času a blížily sa rychlym krokom ku predu.

U Mikulov tiež hnalo sa to všetko starým smerom. Mikulová postonávala. Ledvá že stačila poobzerať sa okolo kuchyne, za to však Ivka Šušuikovie tým viac zdržovala sa jej pri boku. Zastávala všeliaké hodnosti; bola viacmenej kľučiarkou, kuchárkou, lekárom a nadovšetko tajomníkom. Mikulová mala predpísané užívať všelijaké odvary zelín, no zdravie nielen že neprichádzalo, ba bola zo dňa na deň mdlejšou, slabšou.

Čím viac však nabyvala nemoc pravdepodobnosti, tým viac vystupovaly do popredia i myšlienky synovho ženenia. Mať sama bola s otcom už viacráz na slove a bolo určeno, že hneď po Vianocach prikročí sa pilno k prezvedom. O nevestu nebolo strachu. V dedine nebolo bohatších ľudí jako oni, len dvaja. Títo boli však ďaleko majetnejšími než Mikulovci. Sem zvrátila Štefova matka

svoj pozor. V oboch domoch boly device na vydaj, prečožeby jedna alebo druhá nemohla zostať jej nevestou? I zaoberala sa pilno v myšlienkach s úmyslom týmto. Do tajnosti zasvätená Ivka rozhodne, že to nebude proti srsti a tak rozhodnuto, že po sviatkoch prikročí sa k veci.

„Už mi to bolo dávno v hlave, kmotrička," dôverovala si, „jakoby ste mi to len z úst vyňala... len som nechcela vám chuti pokaziť...; ej, dobre ja to poznám, čo komu vonia!"

Ivka sebavedome sa usmievajúc dívala sa na gazdinu.

„Ono by to nebolo zle," hovorila táto, „ale aj nevesta nepríde ku mne na holé kúty — len aby nám to nezolhalo napokon," doložila s úsmevom.

„Ale pre Pána Boha, prečo?" vykríkla udivene Ivka; „či nie je Štefko šuhaj jako kalina alebo čo? To by veru bolo pekne! Ani len na to nemyslite, kmotrička moja!"

Nastala doba prímeria. Neskôr začala Mikulová:

„Ale čo povie na to syn?"

Nový činiteľ nenadále prišiel do počtu. Šušurková sa pýtala:

„A dali ste mu užiť, čo som vám doniesla?"

„Ešte pred desiatimi dňami."

„Nuž?"

„Neviem ešte; zdá sa mi, že je tichším. Možno, že mu to vyjde."

Oči Šušurkovej jakoby hovorily: „to som si istou." Žiaril v nich povedomý blesk.

„Nechajte len," hovorila, „budete videť, že to príde. Čo sa vlečie, neuteče." Oči jej svietily povždy.

„Ale keď do mlyna zalieča sa Záhorákov syn?" pochybovala Mikulová.

„Bože môj, mladosť radosť, kmotrička moja; uvidíte, jako sa to obráti, keď príde pytač od Mikulov."

„A do richtárov chodí jakýsi z druhej dediny."

„Daj ti mi Bože! „vohlačka každému a žena jednomu," usmiala sa Šušurková, pohladkajúc si dvaráz dlane; však jak nebude vo mlyne, bude u richtárov, a jak nie u richtárov, nuž vo mlyne. A potom, veď sú i inde vášmu synovi roven dievčatá na vydaj."

„Nu, tak, tak je," prisviedčala matka; „jak mu je súdené, nuž bude mu i dané."

Ivke nezapadol úsmev na tvári. Hovorila:

„Dočkajte len, kmotrička zlatá, jako to pôjde, jako po masle. Prv sa ja o tom prezviem, jakoby sa vám prisnilo. O, nejednomu som ja už cestu vyšliapala! Budete videť, že sme dobre mierily, že mu je to súdené. O, jakoby aj nie, veď Pán Boh vie čo robí!"

Potom počaly susedky šepotať. Pravdepodobno rozprávala Ivka, že jako sa ona do toho pustí a jako to bude pekne a dobre. Že pritom nezabudla do popredia potisnúť svoje sladké „ja," to nebude hriechom nám si domysleť. To však je skutkom, že sa jej dnes dobre darilo. Až v noci s hodným batôžkom pod pazuchou prišla domov.

Medzitým, bárs zámysle synovho ženenia s najväčšou obozretnosťou držané boly pod pokrývkou a i Šušurkovej odporúčano držať jazyk na úzde, chýr predsa presiaknul do širších vrstiev a počali si o ňom rozprávať i v dedine. Device braly Štefka silnejšie na mušku, usmievaly sa a podkúšaly, že vedia čo je vo veci, a zvesť bola v nedeľných poradách mamičiek vzatá zo všetkých strán do reči, určovano, nakoľko je tvrdenie možnosťou a hádano, do čiej strechy uderí tento nový blesk.

I šuhajovi prišiel chýr do uší. V prvom okamihu zbľadnul, no dosť rýchlo premohol sa, zaťal zubami, zmraštil obrvím a nepovedal ani slova. Nápadným bolo síce i jemu, že Šušurková tak často navštevuje dom rodičov, že s materou vedie rozhovory, šušká atď. Umienil si, že bude pozornejším a poobzerá sa, aby vyzvedel, čo je vo veci. Predovšetkým však rád by bol býval na slove so Žofkou. Obával sa, že zvesť zablúdi i do Zázrivákov a v deve len utvrdí domnenie, že pomer jích udržať sa nedá, a on príde i o ty slabé vyhľady opätného sblíženia, ktorými sa kojil, tešil a utvrdzoval. Toto však sa mu už nepodarilo. Žofka tak obratne vedela sa držať od neho obďaleč, že nemohol s ňou nielen že prehovoriť, no ani len znamienkom dať jej na vedomie, ze je jej i teraz verným a že to nie pravda, čo svet schytil o ňom do reči. I nepozostávalo mu inšie než sústredniť svoj pozor na vyzkúmanie zámyslov matkiných a potom vyčkať, kým táto nevtiahne do svojich plánov i hlavnú osobu: jeho.

Stará Mikulová zatým čím diaľ tym väčšmi slábla. Len ťažko udržala sa na nohách a nakoľko nemoc postupovala do popredia, natoľko i ju zaujímaly myšlienky. Cítila, že musí sa stať v dome obrat. Inokekedy, keď jej prišlo na myseľ, že musí oddať opraty hospodárstva sile mladšej, nevedela sa ztriasť istej odstrašujúcej predtuchy, no dnes bola spriatelenou už i s tým a sama cítila jakýsi dusevny mier, keď sa zabrala do hlbín svojích plánov. My, ľudia, sme takí. Keď sa v našej duši zrodí úmysel, alebo vznikne v šerej diali neurčitý výhľad, tu nádej hneď obdarí barvou a leskom deti našej duše a obostre jich pelom milozdania, osvieti jejich pekné strany, tak že človek počne mimochodom s nimi sa zaoberať, po nich túžiť a si jich žiadat, a jestli jich dosiahnuť nie je v stave -- natoľko privyknul už k nim — cíti, že chýba mu niečo, že nevyplnenou zostala časť jeho duše a že nepokoj vhniezdil sa mu v záhyby srdca. Mikulová podobne prechádzala cez tieto state vnútorného naladenia. V izbe jej zkrsla mladá postava zručnej nevesty, jako ohebne má sa okolo roboty, jako rada príjme slovo a ustatkuje starších, a keď sa vsnila v tie pekné vyjavy rodinného súladu a svornosti, samosebou vyšiel jej na zvráskovatelú tvár úsmev radosti a ženba synova dozrela v otázku, ktorú čím rýchlejšie prispeje rozriešiť, tym väčšieho uspokojenia podá svojmu presvedčeniu a svojej duši.

V tychto myšlienkach však najviac nepokoja jej uspôsobila neistota, kam sa ma obratiť synovi po nevestu. Najradšej by bola, keďby z mlyna alebo od richtarov, no nevie posiaľ nič istého. Šu-

šurková nepresvedčila sa ničového nič a na slepo ona ver' kroka neurobí, tak isto, jako že tu stojí a volá sa Zuzannou Mikulovou. Hádala v mysli na tú *súdenú*, no i jedna sa jej zdala byť ňou i tá druhá. Je síce pravda, že i u mlynára i u richtára ide to z vysoka, zvyšša než u nich. Richtár chodí v čižmách a rád sa pánšti a mlynár je vozpustným; ide mu jako sám chce, kúpil si i modrý odev so striebornými gombíkami a vedie si hrdo, ani z mesta. Nuž ale ani oni nie sú z posledných, a potom prečožeby to nemohlo byť jedno k druhému roveň? Čo má čakať richtár, čo mlynár? Na celom okolí nie je tu súcejšieho vydaja pre jich dievky jako ku nim. Lež len ktorá je to tá súdená? ktorá by sa lepšie vydarila, poslúchala jako nevesta? Na ktoré dvere by mala dať zaklopať, kam kuknúť na priezory beztoho, žeby jich odpravili, to boly všetko otázky, na ktoré mala zodpovedať budúcnosť a ktoré zaujaly jej myseľ tým viac, lebo čoby sa čokoľvek stalo, čoby jej syn do smrti sa neoženil, stará Mikulová zahanbiť a ponížiť sa nedá a rovnalo by sa jej to hotovej smrti.

O synovej vóli neprišlo do reči. Dľa matkinho úsudku nebolo to jeho starosťou, aby sa on miešal do podobných záležitostí, bo vraj, mladá chasa nemá ešte prečisteného rozumu. Ona je zkúsenejšou, staršou a svojmu decku zaiste nechce zle. Však potom, keď mu prebrodia cestu, bude mať dosť času o tom premýšľať. A tak na starosťach zbudlo až na to, že ešte nebolo istoty, ktorá je to tá súdená. Žeby však jej budúca nevesta mohla sa nachádzať i von z kruhu tych dvoch, Mikulovou do ciela vzatých devíc, to stareuke ani nenapadlo. Hral tu zástoj onen „roveň“ a tak tá súdená musela sa vynachádzať neomylne len v tom „roveň“ a to boly len dve rodiny: richtárová a vo mlyne. Inšie bolo proti prírode, nemožnosťou niečo takého, „čo nie je človeku obecané.“

A v tomto súhlasila s ňou i Šušurková. „O, Pán Boh chráň a zavaruj, kmotrička naša, o to nemajte strachu; Pán Boh to múdrejšie zariadil, jako sa to sprostému človeku zdá. Veľký krčah mnoho vody načre a na veľký voz veľkú fúru kladú. Ani na to len nemyslite, veďby potom ani poriadku na svete nebolo.“

Na podobné dôvodenie ver' že potom protimluva zaniknúť musí, a tak keď nebolo príčiny k obavám, v pokoji a s istotou očakávala starostlivá matka budúci rozvoj veci.

Lež človek mieni a Boh mení. Vianoce už silno postúpily ku predu. Do Adama a Evy neboly len štyri dni. Hospodári a gazdinky majú teraz najviac práce a hodiny nikdy tak spešno neidú jako v predvečer vyročitých sviatkov. Každý zdržuje sa doma: práca množí sa v rukách a niet jej konca ani kraja.

Mikulová napriek nemoci držala sa povždy hore hlavou; nemala stania, kym neporobila si jedno, druhé, čo pred sviatkami padalo na váhu tym viac, aby ju svet neposúdil, že ani cez tie božie dni nevie si usporiadať v dome jako treba a nezdoba že jej vykúka z každého kúta. Práca však vzala svoje: slabé telo podľahlo a ona musela na posteľ.

Náhly zvrat k zlému a starenkin žltý obličaj sostrašily i domácich; obstaly ju a dívali sa po sebe. Otec chcel poslať do mesta pre lekára, čomu sa však nemocná zoprela, udávajúc, že to samo sebou prejde, jakonáhle si trocha vypočine. Žiadala si Šušurkovú. Táto nebola u Mikulov už tretí deň. Gazdinu našla úplno premenenú, upadnutú.

„Ej, kmotra, zabúdate na nás; ani jakoby nás v dedine nebolo. Vítajte, sadnite u nás," vítala ju hlasom slabým, nezvučným.

Ivka s tvárou najväčšieho prekvapenia blížila sa k posteli. Na tvári rodilo sa jej prekvapenie sladkosť, starosť, zdesenie a útrpnosť jedno za druhým. Sadla si na okraj loža, pýtala sa po nemoci, po liekoch a potom hádala prečo sa choroba k zlému chýli.

Potom nasledoval celý rad predpisov. Šušurková znala na sto prípadov vyčítať, jako sa jej pacientom zrazu nemoc obrátila a oni potom žili dlhé roky, čerství ani ryba. I vyslovila konečne zlatej kmotričke, že ani ona sa ničoho obávať nemusí.

„Sotvá ja dotiahnem do Sylvestra, Ivka," vetila poťahmo nemocná; „cítim, že mi ubýva sily."

Na Šušurkovej bolo znať, že na podobnú reč nebola pripravená. Podívala sa na nemocnú a potom sladkým hlasom preriekla:

„Škoda si vám robiť ťažké myšlienky. Nebojte sa, ešte to Pán Boh nedá. Už som vám dávno predpovedala, že najprv mňa vynesú."

Nemocná sa zasmiala. Bol to trpký úsmev. Potom hovorila:

„Taký som mala ťažký sen; však sa pamätáte na moju nebožkú matku, Pán Boh jej ľahkoduši. Bolo to jako v Záhorí na robotách... Robili sme pri zboží. Zrazu som sa ja odtržkala od ostatných a pustila som sa ani sama neviem kam. Idem, chodím, blúdim a nevedela som kade mám ísť. Zrazu prídem do hory; plačem a dívam sa, kade by som mohla vynsť von, až tu od chrbta začujem hlas. Obozrem sa a vidím svoju nebožkú matku; kývala na mňa prstom. Pustila som sa výskoky ku nej, lež ona ztratila sa mi zpopred očú jako mhla. Už ma volá."

Niečo podobného bolo Ivke v inšom prípade dokumentom, dnes však nie. Nie na to bola ona už 40 rokov v svojom remesle, aby nevedela vyhodiť z hlavy to, čo nechcela aby sa tam zahniezdilo. Lež dnes to nešlo; nemocná na všetko pokrúcala hlavou. Bola pristaršou, než aby upustila od toho, čo sama za nevyhnutnú, stať sa majúcu udalosť považovala.

„Je to už tak súdené," riekla; „umreť musí každý, nikto nezhorí na slnku. Všetko by bolo dobre a v poriadku, len keď neviem čo so synom, a neviem, kto zatlačí mužovi oči."

„Vy ste si toho už mnoho namyslela, kmotrička," zneły ďalšie prehovárania lekára v čepci; „nezabiehajte tak ďaleko. Nie ste dnešnou; bude to hneď ináč, len aby sa prehodilo na inakší čas," doložila kuknúc do okna.

„Nech je už jako Pán Boh chce," odpovedala nemocná a zamyslela sa.

Na jej čele bolo videť, že vo vnútri ju niečo tlačí, že čosi má na srdci a nerada ide s tym na vonok. V očiach driemala jej myšlienka a tvár zračila neistotu, starosť.

Dve susedy dlely za istý čas mlčky vedľa seba; potom chytila sa slova nemocná. Obrátila smer svojej reči na ženbu syna a vyzvedala sa, či nevie nejaký chýr z mlyna alebo od richtárov.

Veru ešte nie; koľkokoľvekráz som tam prišla, vždy sa niekto napodjaril. A načo vám to leží na srdci? však nebude vo mlyne, bude u richtárov."

Nemocná zmraštila čelom. Ona a chodiť po pytačkách z domu do domu jako žobrák za kusom chleba. Toho sa ver' nedožije nikto, čoby priam jej dom nevesty nevidel a všetko obrátilo sa na ruby. I zadívala sa a skoro mrzuto zvolala:

„Ej, to ver' zas nie, Ivka, Mikulovci nepôjdu z domu do domu a čoby priam toľko zlata mala, koľko sama odváži. Môj syn pôjde len na isté..."

Šušurková nevedela odporovať. Riekla:

„No veď ja to, kmotrička, tak nemyslím; však sami vidíte, že z týchto dvoch je mu ktorási súdená."

To uspokojilo; Mikulová umlkla. Potom pokračovala:

„Nu, však je to; ale ktorá?"

„Však cez sviatky sa budeme prezvedať; nestarajte sa."

„Cez sviatky, cez sviatky," hovorila ťahavo; „a jak umrem prv jako sviatky prídu?"

Ivka zvedavo pozrela na nemocnú. Nevedela čo mieni.

Po dlhšej prestávke počala rozhovor zas gazdiná:

„Počujte, kmotra, s niečim sa vám zdôverím. Vy ste bola vždy príchylnou k nám a aj ja som mala vždy dôveru vo vás; veď sme spolu rástly a v láske a svornosti spolu nažívaly od mladi. Vidíte, som stará; v prsach mi chrčí a nedá mi dychať. Bojím sa, aby som zrazu neusnula na veky. Moja matka kedysi rozprávala, že sú také vedomkine, čo vedia osúdenca alebo osúdenicu privolať. I ona že dala môjmu nebožkému otcovi zaříťať, keď chcela vedeť kto je ten jej budúci. Aby som si nadobudla istoty, umienila som si, že i ja to urobím, dám povešťiť, aby som privolala Štefkovu budúcu. Jakby ma Pán Boh vzal, zomrem aspoň v pokoji a nebude mi ťažko lúčiť sa s tymto svetom."

Starká si odpočinula; vystaly jej prse, hovorila rýchlo, jedným dúškom.

„Vidíte, Ivka, vy ste zkúsená, múdra osoba, vy mi budete vedeť poradiť. Tak mi odľahne na srdci, jakoby mi centy z neho sňal. Ja sa vám odslúžim. Pomôžete mi, vezmete sa na to?"

Otázka nemocnej upravená bola isto, vážno.

Ivka zdĺžila tvár prekvapením a strachom v tom najväčšom smysle slova. Pohliadla na nemocnú zrakom udiveným, potom sklopila oči jakoby sa zabierala v myšlienky a hľadala niečo v zákutí svojich zkúseností. Prešla chvíľka; nikto nepreriekol slova. Nemocná dívala sa na ňu; čakala na odpoveď.

„Hm, veď, však uvidím, už som pozabúdala," hovorila výhovorčivo vedomkiňa jedno za druhým; „keď to potom prihorí človeku na prsty. Nemajte toľko starostí, veď sviatky sú už tu — potom sa dozvieme."

„Nie, Ivka, už som si umienila; chytíte sa na to?"

„Bojím sa — keď je to také strašné; ale keď už len chcete, nedbám... neurobila by som to ani za celý poklad...;" potom sa pýtala: „a na ktoré máte úmysel?"

Nemocná udivene pozrela na ňu. Tak silno bolo vryté v jej mysel, že to musí byť len tých dvoje dievčat, ktoré si praje, že nezbadala, jako môže Ivka túto otázku predložiť.

„A prečo sa to pýtate?"

„Musím jich najprv začítať na krížnych cestách. Ináč by sa vám ťažko podarilo, čo máte v úmysle."

„Nu, na mlynárovu a richtárovu. Však sa vám len nesníva, aby som i na druhé myslela?"

„No, veď aj ja tak myslím," poddávala sa Šušurková.

„A jakby sa zjavila i taká, na ktorú sme nepočítali?"

Šušurková kývla plecom; čo bolo komu súdené, to bolo u nej v platnosti na veky. Nuž povedala:

„To ja už neviem, kmotrička; ale na to netreba ani myslet. Jakoby to len mohlo byť, veď sa to nijako nesrovnáva."

Nemocná sa uspokojila. Bolo to tak povedané jako sama chcela. Potom pýtala sa:

„A kedy to podujmeme?"

„Na štedrý večer, pred samou utierňou; inokedy sa to nešikuje, nemalo by to výsledku. Viete, každá vec má svoj poriadok a svoj čas."

Po tomto rozhovore Ivka pritúlila sa bližšie k nemocnej, spravila tajomstvennú tvár a šepotom dávala úpravy nemocnej, čo všetko má sa prichystať, keď sa vystroja siahnuť na rúšku budúcnosti a s smelou rukou vmiešať v dielo rúk božích tresky menlivej ľudskej krehkosti.

„A budete môcť vstať z postele?" pýtala sa pri odchode Ivka. Musíme sa vybrať spolu do kostola."

„Jakosi by som si ešte trúfala," znela odpoveď.

„Ja vás budem čakať pri fortni pri kostole. Dobre sa zakrúťte, aby ste ešte viac neprestydla. Košeľu oblečte naopak. Keď odtrúbi jedenástu, ja budem už na mieste; vy sa vytraťte, aby vás nikto nezbadal, nevidel, nepoznal. To, čo som vám povedala, pošlite mi hneď ráno. Ja idem ešte dnes o pol noci na krížne cesty a musím sa sblížiť i richtárovcom i mlynu. Zdraví sa majte.

„S Bohom; choďte, Ivka; dobrú noc."

* *
*

Na vonku premenil sa rýchlo čas. Nebo sa zakabonilo, zo šedých oblakov valil sa hustý sňah v chomáčoch a divý vetor stenal v diaľnych horách a hučal po príšerno bielom, zamretom poli. Tma,

hustá čierna tma šírila sa desno po okolí a sťaby olovenou tiažou visela nad pustým vyzorom hornatej dedinky. Zdalo sa, že tu smrť býva; po ceste nevidno človeka, každý je rád, že je doma, a len kde tu cez malé prícestné okienka vlnia sa pruhy mdlého svetla a hádžu zlomené odblesky na mrtvú, bielu plachtu okolia. Kde tu zavije pes a na to zahvíždí vetor a v tejto odstrašujúcej strane živlov zeje ťažká, hustá tma pozdných hodín.

„Nám jako nám," hovoria pri pecach utúlení dedinčania, „ale tým, ktorých pristihlo na cestách!"

„Nech jim Pán Boh pomáha," prajú dobrí ľudkovia a rozprávajú si príhody, ktoré zakúsili oni v podobnej chvíli na cestách

Lež predsa nie celkom pusto na vonku. Keď vetor spočine a nemetá chomáče do tváre, na tmu zvyklé oko zbadá hore cestou spiechať postavu a vidí ju zmiznúť v uličke, vedúcej do dvora Zázrivákov.

Postava nahne sa k oknu; tam ešte svieta. Obíde okolo, vrzne dvierkami, zastaví sa v blízkom kúte a čaká.

Vetor medzitým trval ďalej. Na dvore rástly záveje na vidomoči a predmety halily sa v tmavú, mhlistú neurčitosť. Chujavica občas ztíchla; postava použila vhodnej chvíľky, pristúpila k nádvornému obloku a pozorovala, čo deje sa dnu. Zrazu náhlo ustúpila zpät do kúta a upriamila pozor k pytvoru.

Prešla chvíľka, nádvorné dvere vrzly a ženská postava zašerela sa vo tme. Tien čakajúceho opatrno vystúpil zo tmy.

„Žofka, Žofka," čuť bolo pritlumené, silným šepotom vyrazené slová, „počkaj, musím ti niečo povedať."

Deva sa ztrhla; preľaknuto dívala sa do tmy. Neznáma postava na prstoch blížila sa k nej.

„Pre Boha, Štefko, to si ty? Čo tu hľadáš!?" zkríklo udusено dievča a utekalo zpät.

„Žofka, neuchoď; počkaj, budeš banovať. Najprv počuj, čo ti chcem povedať a prečo som v takej škaredej chvíli prišiel."

Deva jakoby nečula; už držala kľučku za hlavu.

„Žofka, jak máš ešte úprimné srdce ku mne, postoj a poď sem. Ja nemôžem až tam ísť, tam by nás počuli. Už tu čakám dobrú hodinu," hovoril šuhaj a cúvnul zase do kúta.

„Deva postála; zdala sa byť na rozcestí Potom zrazu sa obrátila a rýchlo kráčala k čakajúcej postave.

„No, hovor, Štefko; lež chytro, aby nevyšiel gazda."

Šuhaj začal; reč jeho plynula tiškom, šeptom. Vyrazené myšlienky však zrkadlily rozčulenie, neurčitosť, radosť. Naposledy pýtal sa dievčaťa:

„Teda prídeš, Žofka?"

Deva neodpovedala. V okne mihnul sa tieň. Mladym trhlo, Žofka skočila ku dveram a šuhaj zmiznul jako tieň za dvierkami východu. V pytvore stretla sa s gazdom.

„Nebol tu nikto, Žofka?"

„Nevidela som nikoho, sváčko," odpovedalo dievča.

„Ale veď sa mi pozdalo, že tu pod oknom ktosi šuští," hovoril gazda, vychádzajúc obzreť sa po dvore.

Žofka vnišla do izby. Domáci sedeli okolo pece; ona sadla si ku kúdely. Bola bľadá a triasla sa na celom tele.

V.

Blížil sa pomaly svatvečer. Po domoch koná sa práca parou a gazdinky snáď len pri hodoch majú toľko obchodu čo dnes. Zmrkne sa čo nevideť, hviezdičky povyskakujú na oblohu a mrak sadne nezbadano na chaty našich hôr. Oheň veselo blkoce na ohniskách; z obidvoch strán obstaté sú bachratými hrnci a pri vykúrenej peci sedia v rade učupené malé detváky a čakajú na prvý koláč.

V izbe zatým je už všetko v poriadku; podlaha je zametená, prípecok obielený, obrázky, lavice a stôl poumývané a nad armariou postavený je bujný snopec žita a zelená parožka z jedliny. Mužské pohlavie je už v paráde; to nemá toľko na hlave čo ženy. Odbaví sa statok, zatkne sa ponad každý vchod čerstvá jedličia chvojka, vykropí sa maštal svätenou vodou, porozhadzuje sa po štyroch stranách sveta po hrsti zbožia a je po Kačinej svadbe. Potom postáva a vyhybuje ženám: lebo tieto neradi vidia, keď sa jim kto pletie po čas roboty popod nohy.

U Mikulov strojí večeru dcéra. Matka si žiadala, nuž otec odkázal pre nich, aby prišla i s rodinou. Naši ľudia nešli by síce cez tieto sviatky ani na krok od domu, no ale potreba zákon ruší a človek aby sa nikdy nezariekal. I jej to ide hbyto: mala sa od koho naučiť. Matka jej síce nepomôže. Ledva že sa drží na nohách. Nuž ale ani nie je treba, veď jej sama káže, aby sa nechápala z postele, ale starí ľudia si nedajú povedať. Oni až vtedy uznajú, keď jim prichodí na prsty.

Jakonáhle sa zvečerie, domáci shromaždia sa do chyže. Stol je už prikrytý a svetlo horí nad armarkou. Potom prídu i ženy a čeľaď sadne si k večeri.

Na stole rozostavené sú oplátky, petržlen, cesnak, chlieb, koláče, mäd, orechy a jablká rad radom. Jiedenie začína sa s modlitbou. Potom každý vezme oplátku, natre ju mädom a zjie. Zatým umlknú a pozorujú na gazdu. Tento vstane, zažmúri oči a vyberie každému po orechu. Komu sa dostal zdravý, bude zdravým až do budúcich Vianoc, komu chybny, zachváti ho nemoc alebo smrť. Kym prisediaci zabávajú sa zkúmaním jadier, gazdiná rozdáva hribovú, trhancami zavarenú polievku, za čím nasleduje krúpna mädová kaša a rezanky, obsypané tvarohom. Potom rozkrája gazda koláče, naleje čeľadi hriateho, chytí pohárik a začne vinšovať. Čeľaď s povznesenou tvárou počúva starčeka a keď dokončí po jednom zbližuje sa k nemu, aby jej na čelo mädom namazal kríž. Okrem známej povery treba to i na to, aby ju svet návidel a aby bola takou dobrou jako ten mäd. Gazdiná po modlení prvá vstane a prichytí sa ku chystaniu pre statok. Každému oddelí kúsok oplátky,

jablka, cesnaku, petržlenu a zaobalí do cesta. Gazda však vezme vajce, mäd a sprevádza ju a hladí statok rad radom najprv vajcom, aby bol tlstým, okrúhlym a potom robí mu medzi rôžkami krížik mädom, aby ho radi mali kraviari a neublížili mu na paši.

Keď sa takto všetka práca ukončí, nastanú posedky. Ženské a mužské pohlavie posadá si, kam sa komu páči, smeje, beseduje a shovára sa. Čo v dome svobodného, vytratí sa do susedov a každý čaká tú mystičnú, tichom noci, žiarou zimných hviezd a poesiou krásnych spomienok obrúbenú utiereň.

Mikulová napriek všetkým prehováraniam domácich nechcela sa odobrať na pokoj. Jakonáhle vytrúbil hlásnik jedenástu, vytratila sa potísku do komory, obliekla sviatočný kožuch, zakrútila sa opatrno do šatky a vyšla na vonok. Nemocou sklúčená len ťažko brala sa napred. Kostol bol na dolnom konci viesky. Bol synom predošlého stoletia, čierny a ohradený bol parkanom. Za ohradou bol cmiter. Bola smelšou, než aby sa bála vkročiť do tmy, no ztriaslo ňou, keď videla pnúť sa do výše stavbu posvätnej budovy. Kostol je ešte povždy obklúčený v názore našho prostého ludu tajomným okružím istej posvätnej hrôzy, a jako tam rád zajde si vzdychnúť nábožný ľud vo dne, tak rád obíde ho v hodinách tmy, bo noc, jako príslovie hovorí, má svoje právo a svoju moc.

Na fortne čakala ju Ivka. Pod plachtičkou mala zakrútený batôžok; šla Mikulovej pár krokmi v ústrety.

„Čakáte?“ pýtala sa Mikulová.

„Už vás dobrú chvíľu vyzerám,“ znela odpoveď.

Ženy vnišly v okružie cmitera.

Pred nimi tratila sa do výše černavá väža s kohútom, hviezdou a krížom a v úzadí čeril hrebeň ostrého príkrovu. Okolie samo dýchalo desnou temnotou. Zôkol bolo mrtvé ticho, len hviezdičky žiarily na čistom zimošnom nebi jagotavo.

Ivka šla popredku a čakala tichým krokom za ňou sa ubierajúcu Mikulovú. Vchod pod zvonicu, cez ktorý išlo sa do kostola, bol otvorený. Zvonicou volajú na mnohých miestach otvorený, prístupný spodok väže. V uhloch držaly budovu štyri ozrutné opory a boly niečo vyššie v krížovom spiatí poschodnými stolicami dovedna upevnené.

Ženy obišly hlavný vchod a daly sa v pravo pod väžu. Dvere chrámu boly už otvorené. V kostole kmitalo sa pred oltárom svetlo večné. Jeho lúče rozplývaly sa po tmavom, tajomnom priestore jakoby zlatými vláknami a vynímaly sa uprostred velebného ticha magicky. Bázeň a skrúšenosť vkrádala sa v srdce: city zodpovedajúce dôstoju miesta toho, kde toľké tisíce sŕdc prosí veľkého Boha o milosť, o požehnanie, a kde človek najde mier a útechu i vtedy, keď ju už na celom svete ztratil.

Mikulovú prechádzal mráz. Pritúlila sa tesno k sprievodkyni. Inokedy prichádzala sem prosiť o požehnanie i ľahkým srdcom prekračovala prah kostola. Dnes chvelo sa jej vnútro pocitom ľaku a bez prekážky poddávala sa pokynom spoločnice.

Dieťa ovesilo hlávku; „a keď viac nemám,“ povedalo smutno a rozšírilo dlane.

„Pýtaj si od mamky.“

„Mamka mi nedajú.“

„Teda od starej mamky.“

Dieťa pozrelo zpýtavým očkom na starkú a čakalo.

„Pýtaj si, neboj sa; povedz, že keď prídeš z výžinku, že jej vrátiš,“ posmeľoval ho Janko.

Chlapy sa pustili do smiechu. Zahanbené dieťa zakrútilo sa do starkiných šiat. Po chvíli Janko vysadnul, voz zahnul cez bránu a na to zahrkotil po ceste.

Žofka stála na preddomí. Keď domáci vnišli dnu, šla zatknúť bránu.

Od známeho rozhovoru so Štefkom bolo sa prechýlilo už na týdeň štvrtý. Ona zostala sľubu svojmu vernou. Vyhybovala každej schódzke, rozhovoru a pretrhla každú schódzku s ním. Padalo jej to ovšem ťažko. Mužný a prudký obyčaj mladého Mikulu zarezal sa bol prihlboko do srdca devinho, nežby sa bol mohol odtiaľ ľahkým činom vyrvať. No tvrdý svet, jej dobré meno, matkin rozkaz kázaly tlumiť to, po čom túžilo srdce a ona musela sa podvoliť, poslúchnuť. No tak to byva medzi ľuďmi; od seba odženieš a zo srdca nevypúdiš, a tak tomu bolo i so Žofkou. Čím viac treba bolo city svoje priviesť do zabudnutia, tým viac dovolávalo sa srdce práva svojho. I trval v duši jej boj tvrdý, tym tvrdší, že hrozil jej pekným snom zmar, ktorý až v hlbinách otriasa bytosť mladého stvorenia. Lež tieto duševné otrasy nepredraly sa na povrch; dusilo jich mladé stvorenie v sebe a skryvalo bôle svoje v tajinách srdca svojho. V tomto zápase otrasov strážila nad ňou i matkou schválno do popredia pošinutá hrdosť; je ona beztoho tak mocno vyvinutá u našich devíc, že v mnohom páde presahuje hranice najmužnejšieho sebazaprenia.

V týchto pomeroch natoľko menšiu stranu zlej sudby mala deva na svojich bedrách, že jej úlohou bolo vyčkať na riešenie a toto ležalo v rukách mladého Mikulu. Deň za dňom takto uchádzal a dva mladí viseli medzi obavou a nádejami, až Vianoce boly na predpraži najbližšieho času a blížily sa rýchlym krokom ku predu.

U Mikulov tiež hnalo sa to všetko starým smerom. Mikulová postonávala. Ledvá že stačila poobzerať sa okolo kuchyne, za to však Ivka Šušurkovie tým viac zdržovala sa jej pri boku. Zastávala všeliaké hodnosti; bola viacmenej kľučiarkou, kuchárkou, lekárom a nadovšetko tajomníkom. Mikulová mala predpísané užívať všelijaké odvary zelín, no zdravie nielen že neprichádzalo, ba bola zo dňa na deň mdlejšou, slabšou.

Čím viac však nabývala nemoc pravdepodobnosti, tym viac vystupovaly do popredia i myšlienky synovho ženenia. Mať sama bola s otcom už viacráz na slove a bolo určeno, že hneď po Vianocach prikročí sa pilno k prezvedom. O nevestu nebolo strachu. V dedine nebolo bohatších ľudí jako oni, len dvaja. Títo boli však ďaleko majetnejšími než Mikulovci. Sem zvrátila Štefova matka

svoj pozor. V oboch domoch boly device na vydaj, prečožeby jedna alebo druhá nemohla zostať jej nevestou? I zaoberala sa pilno v myšlienkach s úmyslom týmto. Do tajnosti zasvätená Ivka rozhodne, že to nebude proti srsti a tak rozhodnuto, že po sviatkoch prikročí sa k veci.

„Už mi to bolo dávno v hlave, kmotrička," dôverovala si, „jakoby ste mi to len z úst vyňala... len som nechcela vám chuti pokaziť...; ej, dobre ja to poznám, čo komu vonia!"

Ivka sebavedome sa usmievajúc dívala sa na gazdinu.

„Ono by to nebolo zle," hovorila táto, „ale aj nevesta nepríde ku mne na holé kúty — len aby nám to nezolhalo napokon," doložila s úsmevom.

„Ale pre Pána Boha, prečo?" vykríkla udivene Ivka; „či nie je Štefko šuhaj jako kalina alebo čo? To by veru bolo pekne! Ani len na to nemyslite, kmotrička moja!"

Nastala doba prímeria. Neskôr začala Mikulová:

„Ale čo povie na to syn?"

Novy činiteľ nenadále prišiel do počtu. Šušurková sa pýtala:

„A dali ste mu užiť, čo som vám doniesla?"

„Ešte pred desiatimi dňami."

„Nuž?"

„Neviem ešte; zdá sa mi, že je tichším. Možno, že mu to vyjde."

Oči Šušurkovej jakoby hovorily: „to som si istou." Žiaril v nich povedomy blesk.

„Nechajte len," hovorila, „budete vidieť, že to príde. Čo sa vlečie, neuteče." Oči jej svietily povždy.

„Ale keď do mlyna zalieča sa Záhorákov syn?" pochybovala Mikulová.

„Bože môj, mladosť radosť, kmotrička moja; uvidíte, jako sa to obráti, keď príde pytač od Mikulov."

„A do richtárov chodí jakysi z druhej dediny."

„Daj ti mi Bože! „vohľačka každému a žena jednomu," usmiala sa Šušurková, pohladkajúc si dvaráz dlane; však jak nebude vo mlyne, bude u richtárov, a jak nie u richtárov, nuž vo mlyne. A potom, veď sú i inde vášmu synovi roven dievčatá na vydaj."

„Nu, tak, tak je," prisviedčala matka; „jak mu je súdené, nuž bude mu i dané."

Ivke nezapadol úsmev na tvári. Hovorila:

„Dočkajte len, kmotrička zlatá, jako to pôjde, jako po masle. Prv sa ja o tom prezviem, jakoby sa vám prisnilo. O, nejednomu som ja už cestu vyšliapala! Budete vidieť, že sme dobre mierily, že mu je to súdené. O, jakoby aj nie, veď Pán Boh vie čo robí!"

Potom počaly susedky šepotať. Pravdepodobno rozprávala Ivka, že jako sa ona do toho pustí a jako to bude pekne a dobre. Že pritom nezabudla do popredia potisnúť svoje sladké „ja," to nebude hriechom nám si domysleť. To však je skutkom, že sa jej dnes dobre darilo. Až v noci s hodnym batôžkom pod pazuchou prišla domov.

Medzitým, bárs zámysle synovho ženenia s najväčšou obozretnosťou držané boly pod pokrývkou a i Šušurkovej odporúčano držať jazyk na úzde, chýr predsa presiaknul do širších vrstiev a počali si o ňom rozprávať i v dedine. Device braly Štefka silnejšie na mušku, usmievaly sa a podkúšaly, že vedia čo je vo veci, a zvesť bola v nedeľných poradách mamičiek vzatá zo všetkých strán do reči, určovano, nakoľko je tvrdenie možnosťou a hádano, do čiej strechy uderí tento nový blesk.

I šuhajovi prišiel chýr do uší. V prvom okamihu zbladnul, no dosť rýchlo premohol sa, zaťal zubami, zmraštil obrvím a nepovedal ani slova. Nápadným bolo síce i jemu, že Šušurková tak často navštevuje dom rodičov, že s materou vedie rozhovory, šuška atď. Umienil si, že bude pozornejším a poobzerá sa, aby vyzvedel, čo je vo veci. Predovšetkým však rád by bol býval na slove so Žofkou. Obával sa, že zvesť zablúdi i do Zázrivákov a v deve len utvrdí domnenie, že pomer jích udržať sa nedá, a on príde i o ty slabé výhlady opätného zblíženia, ktorými sa kojil, tešil a utvrdzoval. Toto však sa mu už nepodarilo. Žofka tak obratne vedela sa držať od neho obďaleč, že nemohol s ňou nielen že prehovoriť, no ani len znamienkom dať jej na vedomie, že je jej i teraz verným a že to nie pravda, čo svet schytil o ňom do reči. I nepozostávalo mu inšie než sústrediť svoj pozor na vyzkúmanie zámyslov matkiných a potom vyčkať, kým táto nevtiahne do svojich plánov i hlavnú osobu: jeho.

Stará Mikulová zatým čím diaľ tým väčšmi slábla. Len ťažko udržala sa na nohách a nakoľko nemoc postupovala do popredia, natoľko i ju zaujímaly myšlienky. Cítila, že musí sa stať v dome obrat. Inokedy, keď jej prišlo na myseľ, že musí oddať opraty hospodárstva sile mladšej, nevedela sa ztriasť istej odstrašujúcej predtuchy, no dnes bola spriatelenou už i s tým a sama cítila jakýsi duševný mier, keď sa zabrala do hlbín svojich plánov. My, ľudia, sme takí. Keď sa v našej duši zrodí úmysel, alebo vznikne v šerej diali neurčitý výhlad, tu nádej hneď obdarí barvou a leskom deti našej duše a obostre jich pelom milozdania, osvieti jejich pekné strany, tak že človek počne mimochodom s nimi sa zaoberať, po nich túžiť a si jich žiadať, a jestli jich dosiahnuť nie je v stave — natoľko privyknul už k nim — cíti, že chýba mu niečo, že nevyplnenou zostala časť jeho duše a že nepokoj vhniezdil sa mu v záhyby srdca. Mikulová podobne prechádzala cez tieto state vnútorného naladenia. V izbe jej zkrsla mladá postava zručnej nevesty, jako ohebne má sa okolo roboty, jako rada príjme slovo a ustatkuje starších, a keď sa vsnila v tie pekné vyjavy rodinného súladu a svornosti, samosebou vyšiel jej na zvráskovatelú tvár úsmev radosti a ženba synova dozrela v otázku, ktorú čím rýchlejšie prispeje rozriešiť, tym väčšieho uspokojenia podá svojmu presvedčeniu a svojej duši.

V týchto myšlienkach však najviac nepokoja jej uspôsobila neistota, kam sa ma obrátiť synovi po nevestu. Najradšej by bola, keďby z mlyna alebo od richtárov, no nevie posiaľ nič istého. Šu-

šurková neprezvedela sa ničového nič a na slepo ona ver' kroka neurobí, tak isto, jako že tu stojí a volá sa Zuzannou Mikulovou. Hádala v mysli na tú *súdenú*, no i jedna sa jej zdala byť ňou i tá druhá. Je síce pravda, že i u mlynára i u richtára ide to z vysoka, zvyšša než u nich. Richtár chodí v čižmách a rád sa pánští a mlynár je vozpustnym; ide mu jako sám chce, kúpil si i modry odev so strieborny̌mi gombíkami a vedie si hrdo, ani z mesta. Nuž ale ani oni nie sú z posledných, a potom prečožeby to nemohlo byť jedno k druhému roveň? Čo má čakať richtár, čo mlynár? Na celom okolí nie je tu súcejšieho vydaja pre jích dievky jako ku nim. Lež len ktorá je to tá súdená? ktorá by sa lepšie vydarila, poslúchala jako nevesta? Na ktoré dvere by mala dať zaklopať, kam kuknúť na priezory beztoho, žeby jich odpravili, to boly všetko otázky, na ktoré mala zodpovedať budúcnosť a ktoré zaujaly jej myseľ tym viac, lebo čoby sa čokolvek stalo, čoby jej syn do smrti sa neoženil, stará Mikulová zahanbiť a ponížiť sa nedá a rovnalo by sa jej to hotovej smrti.

O synovej vôli neprišlo do reči. Dľa matkinho úsudku nebolo to jeho starosťou, aby sa on miešal do podobnych záležitostí, bo vraj, mladá chasa nemá ešte prečisteného rozumu. Ona je zkúsenejšou, staršou a svojmu decku zaiste nechce zle. Však potom, keď mu prebrodia cestu, bude mať dosť času o tom premýšlať. A tak na starostach zbudlo až na to, že ešte nebolo istoty, ktorá je to tá súdená. Žeby však jej budúca nevesta mohla sa nachádzať i von z kruhu tych dvoch, Mikulovou do cieľa vzatých devíc, to stareuke ani nenapadlo. Hral tu zástoj onen „roveň" a tak tá súdená musela sa vynachádzať neomylne len v tom „roveň" a to boly len dve rodiny: richtárová a vo mlyne. Inšie bolo proti prírode, nemožnosťou niečo takého, „čo nie je človeku obecané."

A v tomto súhlasila s ňou i Šušurková. „O, Pán Boh chráň a zavaruj, kmotrička naša, o to nemajte strachu; Pán Boh to múdrejsie zariadil, jako sa to sprostému človeku zdá. Veľký krčah mnoho vody načre a na veľky voz veľkú fúru kladú. Ani na to len nemyslite, veďby potom ani poriadku na svete nebolo."

Na podobné dôvodenie ver' že potom protimluva zaniknúť musí, a tak keď nebolo príčiny k obavám, v pokoji a s istotou očakávala starostlivá matka buduci rozvoj veci.

Lež človek mieni a Boh mení. Vianoce už silno postupily ku predu. Do Adama a Evy neboly len štyri dni. Hospodári a gazdinky majú teraz najviac práce a hodiny nikdy tak spešno neidú jako v predvečer vyročitych sviatkov. Každy zdržuje sa doma; práca množí sa v rukách a niet jej konca ani kraja.

Mikulová napriek nemoci držala sa povždy hore hlavou; nemala stania, kym neporobila si jedno, druhé, čo pred sviatkami padalo na váhu tym viac, aby ju svet neposúdil, že ani cez tie božie dni nevie si usporiadať v dome jako treba a nezdoba že jej vykúka z každeho kuta. Práca však vzala svoje: slabé telo podľahlo a ona musela na posteľ.

Náhly zvrat k zlému a starenkin žltý obličaj sostrašily i domácich; obstaly ju a dívali sa po sebe. Otec chcel poslať do mesta pre lekára, čomu sa však nemocná zoprela, udávajúc, že to samo sebou prejde, jakonáhle si trocha vypočine. Žiadala si Šušurkovú. Táto nebola u Mikulov už tretí deň. Gazdinu našla úplno premenenú, upadnutú.

„Ej, kmotra, zabúdate na nás; ani jakoby nás v dedine nebolo. Vítajte, sadnite u nás,“ vítala ju hlasom slabým, nezvučným.

Ivka s tvárou najväčšieho prekvapenia blížila sa k posteli. Na tvári rodilo sa jej prekvapenie sladkosť, starosť, zdesenie a útrpnosť jedno za druhým. Sadla si na okraj loža, pýtala sa po nemoci, po liekoch a potom hádala prečo sa choroba k zlému chýli.

Potom nasledoval celý rad predpisov. Šušurková znala na sto prípadov vyčítať, jako sa jej pacientom zrazu nemoc obrátila a oni potom žili dlhé roky, čerství ani ryba. I vyslovila konečne zlatej kmotričke, že ani ona sa ničoho obávať nemusí.

„Sotvá ja dotiahnem do Sylvestra, Ivka,“ vetila poťahmo nemocná; „cítim, že mi ubýva sily.“

Na Šušurkovej bolo znať, že na podobnú reč nebola pripravená. Podívala sa na nemocnú a potom sladkým hlasom preriekla:

„Škoda si vám robiť ťažké myšlienky. Nebojte sa, ešte to Pán Boh nedá. Už som vám dávno predpovedala, že najprv mňa vynesú.“

Nemocná sa zasmiala. Bol to trpký úsmev. Potom hovorila:

„Taký som mala ťažký sen; však sa pamätáte na moju nebožkú matku, Pán Boh jej lahkoduši. Bolo to jako v Záhorí na robotách... Robili sme pri zboží. Zrazu som sa ja odtržkala od ostatných a pustila som sa ani sama neviem kam. Idem, chodím, blúdim a nevedela som kade mám ísť. Zrazu prídem do hory; plačem a dívam sa, kade by som mohla výnsť von, až tu od chrbta začujem hlas. Obozrem sa a vidím svoju nebožkú matku; kývala na mňa prstom. Pustila som sa výskoky ku nej, lež ona ztratila sa mi zpopred očú jako mhla. Už ma volá.“

Niečo podobného bolo Ivke v inšom prípade dokumentom, dnes však nie. Nie na to bola ona už 40 rokov v svojom remesle, aby nevedela vyhodiť z hlavy to, čo nechcela aby sa tam zahniezdilo. Lež dnes to nešlo; nemocná na všetko pokrúcala hlavou. Bola pristaršou, než aby upustila od toho, čo sama za nevyhnutnú, stať sa majúcu udalosť považovala.

„Je to už tak súdené,“ riekla; „umreť musí každý, nikto nezhorí na slnku. Všetko by bolo dobre a v poriadku, len keď neviem čo so synom, a neviem, kto zatlačí mužovi oči.“

„Vy ste si toho už mnoho namyslela, kmotrička,“ zneły ďalšie prehovárania lekára v čepci; „nezabiehajte tak ďaleko. Nie ste dnešnou; bude to hneď ináč, len aby sa prehodilo na inakší čas,“ doložila kuknúc do okna.

„Nech je už jako Pán Boh chce,“ odpovedala nemocná a zamyslela sa.

Na jej čele bolo videť, že vo vnútri ju niečo tlačí, že čosi má na srdci a nerada ide s tým na vonok. V očiach driemala jej myšlienka a tvár zračila neistotu, starosť.

Dve susedy dlely za istý čas mlčky vedľa seba; potom chytila sa slova nemocná. Obrátila smer svojej reči na ženbu syna a vyzvedala sa, či nevie nejaký chyr z mlyna alebo od richtárov.

Veru ešte nie; koľkokoľvekráz som tam prišla, vždy sa niekto napodjaril. A načo vám to leží na srdci? však nebude vo mlyne, bude u richtárov."

Nemocná zmraštila čelom. Ona a chodiť po pytačkách z domu do domu jako žobrák za kusom chleba. Toho sa ver' nedožije nikto, čoby priam jej dom nevesty nevidel a všetko obrátilo sa na ruby. I zadívala sa a skoro mrzuto zvolala:

„Ej, to ver' zas nie, Ivka. Mikulovci nepôjdu z domu do domu a čoby priam toľko zlata mala, koľko sama odváži. Môj syn pôjde len na isté ..."

Šušurková nevedela odporovať. Riekla:

„No veď ja to, kmotrička, tak nemyslím; však sami vidíte, že z týchto dvoch je mu ktorási súdená."

To uspokojilo; Mikulová umlkla. Potom pokračovala:

„Nu, však je to; ale ktorá?"

„Však cez sviatky sa budeme prezvedať; nestarajte sa."

„Cez sviatky, cez sviatky," hovorila ťahavo; „a jak umrem prv jako sviatky prídu?"

Ivka zvedavo pozrela na nemocnú. Nevedela čo mieni.

Po dlhšej prestávke počala rozhovor zas gazdiná:

„Počujte, kmotra, s niečím sa vám zdôverím. Vy ste bola vždy príchylnou k nám a aj ja som mala vždy dôveru vo vás; veď sme spolu rástly a v láske a svornosti spolu nazívaly od mladi. Vidíte, som stará; v prsach mi chrčí a nedá mi dychať. Bojím sa, aby som zrazu neusnula na veky. Moja matka kedysi rozprávala, že sú také vedomkine, čo vedia osúdenca alebo osúdenicu privolať. I ona že dala môjmu nebožkému otcovi začítať, keď chcela vedeť kto je ten jej budúci. Aby som si nadobudla istoty, umienila som si, že i ja to urobím, dám povestiť, aby som privolala Štefkovu budúcu. Jakby ma Pán Boh vzal, zomrem aspoň v pokoji a nebude mi ťažko lúčiť sa s týmto svetom."

Starká si odpočinula; vystaly jej prse, hovorila rychlo, jedným dúškom.

„Vidíte, Ivka, vy ste zkúsená, múdra osoba, vy mi budete vedeť poradiť. Tak mi odľahne na srdci, jakoby mi centy z neho sňal. Ja sa vám odslužim. Pomožete mi, vezmete sa na to?"

Otázka nemocnej upravená bola isto, vážno.

Ivka zdĺžila tvár prekvapením a strachom v tom najväčšom smysle slova. Pohliadla na nemocnú zrakom udiveným, potom sklopila oči jakoby sa zabierala v myšlienky a hľadala niečo v zákutí svojich zkúseností. Prešla chvíľka; nikto nepreriekol slova. Nemocná dívala sa na ňu; čakala na odpoveď.

„Hm, veď, však uvidím, už som pozabúdala," hovorila výhovorčivo vedomkiňa jedno za druhým; „keď to potom prihorí človeku na prsty. Nemajte toľko starostí, veď sviatky sú už tu — potom sa dozvieme."

„Nie, Ivka, už som si umienila; chytíte sa na to?"

„Bojím sa — keď je to také strašné; ale keď už len chcete, nedbám... neurobila by som to ani za celý poklad...;" potom sa pýtala: „a na ktoré máte úmysel?"

Nemocná udivene pozrela na ňu. Tak silno bolo vryté v jej mysel, že to musí byť len tých dvoje dievčat, ktoré si praje, že nezbadala, jako môže Ivka túto otázku predložiť.

„A prečo sa to pýtate?"

„Musím jich najprv začítať na krížnych cestách. Ináč by sa vám ťažko podarilo, čo máte v úmysle."

„Nu, na mlynárovu a richtárovu. Však sa vám len nesníva, aby som i na druhé myslela?"

„No, veď aj ja tak myslím," poddávala sa Šušurková.

„A jakby sa zjavila i taká, na ktorú sme nepočítali?"

Šušurková kývla plecom; čo bolo komu súdené, to bolo u nej v platnosti na veky. Nuž povedala:

„To ja už neviem, kmotrička; ale na to netreba ani myslieť. Jakoby to len mohlo byť, veď sa to nijako nesrovnáva."

Nemocná sa uspokojila. Bolo to tak povedané jako sama chcela. Potom pýtala sa:

„A kedy to podujmeme?"

„Na štedrý večer, pred samou utierňou; inokedy sa to nešikuje, nemalo by to výsledku. Viete, každá vec má svoj poriadok a svoj čas."

Po tomto rozhovore Ivka pritúlila sa bližšie k nemocnej, spravila tajomstvennú tvár a šepotom dávala úpravy nemocnej, čo všetko má sa prichystať, keď sa vystroja siahnuť na rúšku budúcnosti a s smelou rukou vmiešať v dielo rúk božích tresky menlivej ľudskej krehkosti.

„A budete môcť vstať z postele?" pýtala sa pri odchode Ivka. Musíme sa vybrať spolu do kostola."

„Jakosi by som si ešte trúfala," znela odpoveď.

„Ja vás budem čakať pri fortni pri kostole. Dobre sa zakrúťte, aby ste ešte viac neprestydla. Košeľu oblečte naopak. Keď odtrúbi jedenástu, ja budem už na mieste; vy sa vytraťte, aby vás nikto nezbadal, nevidel, nepoznal. To, čo som vám povedala, pošlite mi hneď ráno. Ja idem ešte dnes o pol noci na krížne cesty a musím sa sblížiť i richtárovcom i mlynu. Zdraví sa majte.

„S Bohom; choďte, Ivka; dobrú noc."

* * *

Na vonku premenil sa rýchlo čas. Nebo sa zakabonilo, zo šedých oblakov valil sa hustý sňah v chomáčoch a divý vetor stenal v diaľnych horách a hučal po príšerno bielom, zamretom poli. Tma,

hustá čierna tma šírila sa desno po okolí a slaby olovenou tiažou visela nad pustym vyzorom hornatej dedinky. Zdalo sa, že tu smrť byva; po ceste nevidno človeka, každy je rád, že je doma, a len kde tu cez malé prícestné okienka vlnia sa pruhy mdlého svetla a hádžu zlomené odblesky na mrtvú, bielu plachtu okolia. Kde tu zavije pes a na to zahvizdí vetor a v tejto odstrašujúcej strane živlov zeje ťažká, hustá tma pozdnych hodín.

„Nám jako nám," hovoria pri pecach utúlení dedinčania, „ale tým, ktorých pristihlo na cestách!"

„Nech jim Pán Boh pomáha," prajú dobrí ľudkovia a rozprávajú si príhody, ktoré zakúsili oni v podobnej chvíli na cestách

Lež predsa nie celkom pusto na vonku. Keď vetor spočine a nemetá chomáče do tváre, na tmu zvyklé oko zbadá hore cestou spiechať postavu a vidí ju zmiznúť v uličke, vedúcej do dvora Zázrivákov.

Postava nahne sa k oknu; tam ešte svieťa. Obíde okolo, vrzne dvierkami, zastaví sa v blízkom kúte a čaká.

Vetor medzitym trval ďalej. Na dvore rástly záveje na vidomoči a predmety halily sa v tmavú, mhlistú neurčitosť. Chujavica občas ztíchla; postava použila vhodnej chvíľky, pristúpila k nádvornému obloku a pozorovala, čo deje sa dnu. Zrazu náhlo ustúpila zpät do kúta a upriamila pozor k pytvoru.

Prešla chvíľka, nádvorné dvere vrzly a ženská postava zašerela sa vo tme. Tien čakajúceho opatrno vystúpil zo tmy.

„Žofka, Žofka," čuť bolo pritlumené, silným šepotom vyrazené slová, „počkaj, musím ti niečo povedať."

Deva sa ztrhla; preľaknuto dívala sa do tmy. Neznáma postava na prstoch blížila sa k nej.

„Pre Boha, Štefko, to si ty? Čo tu hľadáš!?" zkríklo udusено dievča a utekalo zpät.

„Žofka, neuchoď; počkaj, budeš banovať. Najprv počuj, čo ti chcem povedať a prečo som v takej škaredej chvíli prišiel."

Deva jakoby nečula; už držala kľučku za hlavu.

„Žofka, jak máš ešte úprimné srdce ku mne, postoj a poď sem. Ja nemôžem až tam ísť, tam by nás počuli. Už tu čakám dobrú hodinu," hovoril šuhaj a cúvnul zase do kúta.

„Deva postála; zdala sa byť na rozcestí Potom zrazu sa obrátila a rychlo kráčala k čakajúcej postave.

„No, hovor, Štefko; lez chytro, aby nevyšiel gazda."

Šuhaj začal; reč jeho plynula tiskom, šeptom. Vyrazené myšlienky však zrkadlily rozčulenie, neurčitosť, radosť. Naposledy pýtal sa dievčaťa:

„Teda prídeš, Žofka?"

Deva neodpovedala. V okne mihnul sa tieň. Mladym trhlo, Žofka skočila ku dveram a šuhaj zmiznul jako tien za dvierkami východu. V pytvore stretla sa s gazdom.

„Nebol tu nikto, Žofka?"

„Nevidela som nikoho, svačko," odpovedalo dievča.

„Ale veď sa mi pozdalo, že tu pod oknom ktosi šuští,“ hovoril gazda, vychádzajúc obzreť sa po dvore.
Žofka vnišla do izby. Domáci sedeli okolo pece; ona sadla si ku kúdely. Bola bľadá a triasla sa na celom tele.

V.

Blížil sa pomaly svatvečer. Po domoch koná sa práca parou a gazdinky snáď len pri hodoch majú toľko obchodu čo dnes. Zmrkne sa čo nevideť, hviezdičky povyskakujú na oblohu a mrak sadne nezbadano na chaty našich hôr. Oheň veselo blkoce na ohniskách; z obidvoch strán obstaté sú bachratými hrnci a pri vykúrenej peci sedia v rade učupené malé detváky a čakajú na prvý koláč.
V izbe zatým je už všetko v poriadku; podlaha je zametená, prípecok obielený, obrázky, lavice a stôl poumývané a nad armariou postavený je bujný snopec žita a zelená parožka z jedliny. Mužské pohlavie je už v paráde; to nemá toľko na hlave čo ženy. Odbaví sa statok, zatkne sa ponad každý vchod čerstvá jedličia chvojka, vykropí sa maštal svätenou vodou, porozhadzuje sa po štyroch stranách sveta po hrsti zbožia a je po Kačinej svadbe. Potom postáva a vyhybuje ženám: lebo tieto neradi vidia, keď sa jim kto pletie po čas roboty popod nohy.
U Mikulov strojí večeru dcéra. Matka si žiadala, nuž otec odkázal pre nich, aby prišla i s rodinou. Naši ľudia nešli by síce cez tieto sviatky ani na krok od domu, no ale potreba zákon ruší a človek aby sa nikdy nezariekal. I jej to ide hbyto: mala sa od koho naučiť. Matka jej síce nepomôže. Ledva že sa drží na nohách. Nuž ale ani nie je treba, veď jej sama káže, aby sa nechápala z postele, ale starí ľudia si nedajú povedať. Oni až vtedy uznajú, keď jim prichodí na prsty.
Jakonáhle sa zvečerie, domáci shromaždia sa do chyže. Stol je už prikrytý a svetlo horí nad armarkou. Potom prídu i ženy a čeľaď sadne si k večeri.
Na stole rozostavené sú oplátky, petržlen, cesnak, chlieb, koláče, mäd, orechy a jablká rad radom. Jiedenie začína sa s modlitbou. Potom každy vezme oplátku, natre ju mädom a zjie. Zatým umlknú a pozorujú na gazdu. Tento vstane, zažmúri oči a vyberie každému po orechu. Komu sa dostal zdravý, bude zdravým až do budúcich Vianoc, komu chybný, zachváti ho nemoc alebo smrť. Kým prisediaci zabávajú sa zkúmaním jadier, gazdiná rozdáva hribovú, trhancami zavarenú polievku, za čím nasleduje krúpna mädová kaša a rezanky, obsypané tvarohom. Potom rozkrája gazda koláče, naleje čeľadi hriateho, chytí pohárik a začne vinšovať. Čeľaď s povznesenou tvárou počúva starčeka a keď ďokončí po jednom zbližuje sa k nemu, aby jej na čelo mädom namazal kríž. Okrem známej povery treba to i na to, aby ju svet návidel a aby bola takou dobrou jako ten mäd. Gazdiná po modlení prvá vstane a prichytí sa ku chystaniu pre statok. Každému oddelí kúsok oplátky,

jablka, cesnaku, petržlenu a zaobalí do cesta. Gazda však vezme vajce, mäd a sprevádza ju a hladí statok rad radom najprv vajcom, aby bol tlstym, okrúhlym a potom robí mu medzi rôžkami krížik mädom, aby ho radi mali kraviari a neublížili mu na paši.

Keď sa takto všetka práca ukončí, nastanú posedky. Ženské a mužské pohlavie posadá si, kam sa komu páči, smeje, besedujе a shovára sa. Čo v dome svobodného, vytratí sa do susedov a každý čaká tú mystičnú, tichou noci, žiarou zimných hviezd a poesiou krásnych spomienok obrúbenú utiereň.

Mikulová napriek všetkým prehováraniam domácich nechcela sa odobrať na pokoj. Jakonáhle vytrúbil hlásnik jedenástu, vytratila sa potíšku do komory, obliekla sviatočný kožuch, zakrútila sa opatrne do šatky a vyšla na vonok. Nemocou skľúčená len ťažko brala sa napred. Kostol bol na dolnom konci viesky. Bol synom predošlého stoletia, čierny a ohradený bol parkanom. Za ohradou bol cmiter. Bola smelšou, než aby sa bála vkročiť do tmy, no ztriaslo ňou, keď videla pnúť sa do výše stavbu posvätnej budovy. Kostol je ešte povždy obkľúčeny v názore našho prostého ľudu tajomným okružím istej posvätnej hrôzy, a jako tam rád zajde si vzdychnúť nábožny ľud vo dne, tak rád obíde ho v hodinách tmy, bo noc, jako príslovie hovorí, má svoje právo a svoju moc.

Na fortne čakala ju Ivka. Pod plachtičkou mala zakrúteny batôžok; šla Mikulovej pár krokmi v ústrety.

„Čakáte?“ pýtala sa Mikulová.

„Už vás dobrú chvíľu vyzerám,“ znela odpoveď.

Ženy vnišly v okružie cmitera.

Pred nimi tratila sa do výše černavá väža s kohútom, hviezdou a krížom a v úzadí čeril hrebeň ostrého príkrovu. Okolie samo dýchalo desnou temnotou. Zôkol bolo mrtvé ticho, len hviezdičky žiarily na čistom zimošnom nebi jagotavo.

Ivka šla popredku a čakala tichým krokom za ňou sa ubierajúcu Mikulovú. Vchod pod zvonicu, cez ktory išlo sa do kostola, bol otvoreny. Zvonicou volajú na mnohých miestach otvoreny, prístupný spodok väže. V uhloch držaly budovu styri ozrutné opory a boly niečo vyššie v križovom spiatí poschodnými stolicami dovedna upevnené.

Ženy obišly hlavny vchod a daly sa v pravo pod väžu. Dvere chrámu boly už otvorene. V kostole kmitalo sa pred oltárom svetlo večné. Jeho lúče rozplývaly sa po tmavom, tajomnom priestore jakoby zlatymi vláknami a vynímaly sa uprostred velebného ticha magicky. Bázeň a skrúšenosť vkrádala sa v srdce: city zodpovedajúce dôstoju miesta toho, kde toľké tisíce sŕdc prosí veľkého Boha o milosť, o požehnanie, a kde človek najde mier a útechu i vtedy, keď ju už na celom svete ztratil.

Mikulovú prechádzal mráz. Pritúlila sa tesno k sprievodkyni. Inokedy prichádzala sem prosiť o požehnanie i ľahkym srdcom prekračovala prah kostola. Dnes chvelo sa jej vnútro pocitom ľaku a bez prekážky poddávala sa pokynom spoločnice.

Dieťa ovesilo hlávku; „a keď viac nemám," povedalo smutno a rozšírilo dlane.

„Pýtaj si od mamky."

„Mamka mi nedajú."

„Teda od starej mamky."

Dieťa pozrelo zpýtavým očkom na starkú a čakalo.

„Pýtaj si, neboj sa; povedz, že keď prídeš z výžinku, že jej vrátiš," posmeľoval ho Janko.

Chlapy sa pustili do smiechu. Zahanbené dieťa zakrútilo sa do starkiných šiat. Po chvíli Janko vysadnul, voz zahnul cez bránu a na to zahrkotil po ceste.

Žofka stála na preddomí. Keď domáci vnišli dnu, šla zatknúť bránu.

Od známeho rozhovoru so Štefkom bolo sa prechýlilo už na týdeň štvrtý. Ona zostala sľubu svojmu vernou. Vyhybovala každej schôdzke, rozhovoru a pretrhla každú schôdzku s ním. Padalo jej to ovšem ťažko. Mužný a prudký obyčaj mladého Mikulu zarezal sa bol prihlboko do srdca devinho, nežby sa bol mohol odtiaľ ľahkým činom vyrvať. No tvrdý svet, jej dobré meno, matkin rozkaz kázaly tlumiť to, po čom túžilo srdce a ona musela sa podvoliť, poslúchnuť. No tak to býva medzi ľuďmi: od seba odženieš a zo srdca nevypúdiš, a tak tomu bolo i so Žofkou. Čím viac treba bolo city svoje priviesť do zabudnutia, tým viac dovolávalo sa srdce práva svojho. I trval v duši jej boj tvrdý, tým tvrdší, že hrozil jej pekným snom zmar, ktorý až v hlbinách otriasa bytosť mladého stvorenia. Lež tieto duševné otrasy nepredraly sa na povrch; dusilo jich mladé stvorenie v sebe a skrývalo bôle svoje v tajinách srdca svojho. V tomto zápase otrasov strážila nad ňou i matkou schválno do popredia pošinutá hrdosť; je ona beztoho tak mocno vyvinutá u našich devíc, že v mnohom páde presahuje hranice najmužnejšieho sebazaprenia.

V týchto pomeroch natoľko menšiu stranu zlej suďby mala deva na svojich bedrách, že jej úlohou bolo vyčkať na riešenie a toto ležalo v rukách mladého Mikulu. Deň za dňom takto uchádzal a dva mladí viseli medzi obavou a nádejami, až Vianoce boly na predpraži najbližšieho času a blížily sa rýchlym krokom ku predu.

U Mikulov tiež hnalo sa to všetko starým smerom. Mikulová postonávala. Ledvá že stačila poobzerať sa okolo kuchyne, za to však Ivka Šušurkovie tým viac zdržovala sa jej pri boku. Zastávala všeliaké hodnosti; bola viacmenej kľučiarkou, kuchárkou, lekárom a nadovšetko tajomníkom. Mikulová mala predpísané užívať všelijaké odvary zelín, no zdravie nielen že neprichádzalo, ba bola zo dňa na deň mdlejšou, slabšou.

Čím viac však nabývala nemoc pravdepodobnosti, tým viac vystupovaly do popredia i myšlienky synovho ženenia. Mať sama bola s otcom už viacráz na slove a bolo určeno, že hneď po Vianocach prikročí sa pilno k prezvedom. O nevestu nebolo strachu. V dedine nebolo bohatších ľudí jako oni, len dvaja. Títo boli však ďaleko majetnejšími než Mikulovci. Sem zvrátila Štefova matka

svoj pozor. V oboch domoch boly device na vydaj, prečožeby jedna alebo druhá nemohla zostať jej nevestou? I zaoberala sa pilno v myšlienkach s úmyslom týmto. Do tajnosti zasvätená Ivka rozhodne, že to nebude proti srsti a tak rozhodnuto, že po sviatkoch prikročí sa k veci.

„Už mi to bolo dávno v hlave, kmotrička," dôverovala si, „jakoby ste mi to len z úst vyňala... len som nechcela vám chuti pokaziť...; ej, dobre ja to poznám, čo komu vonia!"

Ivka sebavedome sa usmievajúc dívala sa na gazdinu.

„Ono by to nebolo zle," hovorila táto, „ale aj nevesta neprίde ku mne na holé kúty — len aby nám to nezolhalo napokon," doložila s úsmevom.

„Ale pre Pána Boha, prečo?" vykríkla udivene Ivka; „či nie je Štefko šuhaj jako kalina alebo čo? To by veru bolo pekne! Ani len na to nemyslite, kmotrička moja!"

Nastala doba prímeria. Neskôr začala Mikulová:

„Ale čo povie na to syn?"

Novy činiteľ nenadále prišiel do počtu. Šušurková sa pýtala:

„A dali ste mu užiť, čo som vám doniesla?"

„Ešte pred desiatimi dňami."

„Nuž?"

„Neviem ešte; zdá sa mi, že je tichším. Možno, že mu to vyjde."

Oči Šušurkovej jakoby hovorily: „to som si istou." Žiaril v nich povedomy blesk.

„Nechajte len," hovorila, „budete vidieť, že to príde. Čo sa vleče, neuteče." Oči jej svietily povždy.

„Ale keď do mlyna zalieča sa Záhorákov syn?" pochybovala Mikulová.

„Bože môj, mladosť radosť, kmotrička moja; uvidíte, jako sa to obráti, keď príde pytač od Mikulov."

„A do richtárov chodí jakysi z druhej dediny."

„Daj ti mi Bože! „vohľačka každému a žena jednomu," usmiala sa Šušurková, pohladkajúc si dvaráz dlane; však jak nebude vo mlyne, bude u richtárov, a jak nie u richtárov, nuž vo mlyne. A potom, veď sú i inde vášmu synovi roveň dievčatá na vydaj."

„Nu, tak, tak je," prisviedčala matka; „jak mu je súdené, nuž bude mu i dané."

Ivke nezapadol úsmev na tvári. Hovorila:

„Dočkajte len, kmotrička zlatá, jako to pôjde, jako po masle. Prv sa ja o tom prezviem, jakoby sa vám prisnilo. O, nejednomu som ja už cestu vysliapala! Budete vidieť, že sme dobre mierily, že mu je to súdené. O, jakoby aj nie, veď Pán Boh vie čo robí!"

Potom počaly susedky šepotať. Pravdepodobno rozprávala Ivka, že jako sa ona do toho pustí a jako to bude pekne a dobre. Že pritom nezabudla do popredia potisnúť svoje sladké „ja," to nebude hriechom nám si domysleť. To však je skutkom, že sa jej dnes dobre darilo. Až v noci s hodnym batôžkom pod pazuchou prišla domov.

Medzitým, bárs zámysle synovho ženenia s najväčšou obozretnosťou držané boly pod pokrývkou a i Šušurkovej odporúčano držať jazyk na úzde, chýr predsa presiaknul do širších vrstiev a počali si o ňom rozprávať i v dedine. Device braly Štefka silnejšie na mušku, usmievaly sa a podkúšaly, že vedia čo je vo veci, a zvesť bola v nedeľných poradách mamičiek vzatá zo všetkých strán do reči, určovano, nakoľko je tvrdenie možnosťou a hádano, do čiej strechy uderí tento nový blesk.

I šuhajovi prišiel chýr do ušú. V prvom okamihu zbľadnul, no dosť rýchlo premohol sa, zaťal zubami, zmraštil obrvím a nepovedal ani slova. Nápadným bolo síce i jemu, že Šušurková tak často navštevuje dom rodičov, že s materou vedie rozhovory, šuská atď. Umienil si, že bude pozornejším a poobzerá sa, aby vyzvedel, čo je vo veci. Predovšetkým však rád by bol býval na slove so Žofkou. Obával sa, že zvesť zablúdi i do Žázrivákov a v deve len utvrdí domnenie, že pomer jích udržať sa nedá, a on príde i o ty slabé výhľady opätného sblíženia, ktorými sa kojil, tešil a utvrdzoval. Toto však sa mu už nepodarilo. Žofka tak obratne vedela sa držať od neho obďaleč, že nemohol s ňou nielen že prehovoriť, no ani len znamienkom dať jej na vedomie, že je jej i teraz verným a že to nie pravda, čo svet schytil o ňom do reči. I nepozostávalo mu inšie než sústredniť svoj pozor na vyzkúmanie zámyslov matkiných a potom vyčkať, kým táto nevtiahne do svojich plánov i hlavnú osobu: jeho.

Stará Mikulová zatým čím ďiaľ tým väčšmi slábla. Len ťažko udržala sa na nohách a nakoľko nemoc postupovala do popredia, natoľko i ju zaujímaly myšlienky. Cítila, že musí sa stať v dome obrat. Inokekedy, keď jej prišlo na myseľ, že musí oddať opraty hospodárstva sile mladšej, nevedela sa ztriasť istej odstrašujúcej predtuchy, no dnes bola spriatelenou už i s tým a sama cítila jakýsi duševný mier, keď sa zabrala do hlbín svojích plánov. My, ľudia, sme takí. Keď sa v našej duši zrodí úmysel, alebo vznikne v šerej diali neurčitý výhľad, tu nádej hneď obdarí barvou a leskom deti našej duše a obostre jich pelom milozdania, osvieti jejich pekné strany, tak že človek počne mimochodom s nimi sa zaoberať, po nich túžiť a si jich žiadať, a jestli jich dosiahnuť nie je v stave — natoľko privyknul už k nim — cíti, že chýba mu niečo, že nevyplnenou zostala časť jeho duše a že nepokoj vhniezdil sa mu v záhyby srdca. Mikulová podobne prechádzala cez tieto state vňútorného naladenia. V izbe jej zkrsla mladá postava zručnej nevesty, jako ohebne má sa okolo roboty, jako rada prijme slovo a ustatkuje starších, a keď sa vsnila v tie pekné vyjavy rodinného súladu a svornosti, samosebou vyšiel jej na zvráskovatelú tvár úsmev radosti a ženba synova dozrela v otázku, ktorú čím rýchlejšie prispeje rozriešiť, tym väčšieho uspokojenia podá svojmu presvedčeniu a svojej duši.

V tychto myšlienkach však najviac nepokoja jej uspôsobila neistota, kam sa ma obrátiť synovi po nevestu. Najradšej by bola, keďby z mlyna alebo od richtárov, no nevie posiaľ nič istého. Šu-

šurková nepresvedčila sa ničového nič a na slepo ona ver' kroka neurobí, tak isto, jako že tu stojí a volá sa Zuzannou Mikulovou. Hádala v mysli na tú *súdenú*, no i jedna sa jej zdala byť ňou i tá druhá. Je síce pravda, že i u mlynára i u richtára ide to z vysoka, zvyšša než u nich. Richtár chodí v čižmách a rád sa pánsti a mlynár je vozpustnym; ide mu jako sám chce, kúpil si i modrý oplev so striebornymi gombíkami a vedie si hrdo, ani z mesta. Nuž ale ani oni nie sú z posledných, a potom prečožeby to nemohlo byť jedno k druhému roveň? Čo má čakať richtár, čo mlynár? Na celom okolí nie je tu súcejšieho vydaja pre jich dievky jako ku nim. Lež len ktorá je to tá súdená? ktorá by sa lepšie vydarila, poslúchala jako nevesta? Na ktoré dvere by mala dať zaklopať, kam kuknúť na priezory beztoho, žeby jich odpravili, to boly všetko otázky, na ktoré mala zodpovedať budúcnosť a ktoré zaujaly jej myseľ tym viac, lebo čoby sa čokoľvek stalo, čoby jej syn do smrti sa neoženil, stará Mikulová zahanbiť a ponížiť sa nedá a rovnalo by sa jej to hotovej smrti.

O synovej vôli neprišlo do reči. Dľa matkinho úsudku nebolo to jeho starostou, aby sa on miešal do podobnych záležitostí, bo vraj, mladá chasa nemá ešte prečisteného rozumu. Ona je zkúsenejšou, staršou a svojmu decku zaiste nechce zle. Však potom, keď mu prebrodia cestu, bude mať dosť času o tom premýšľať. A tak na starostach zbudlo až na to, že ešte nebolo istoty, ktorá je to tá súdená. Žeby však jej budúca nevesta mohla sa nachádzať i von z kruhu tych dvoch, Mikulovou do cieľa vzatych devíc, to starenke ani nenapadlo. Hral tu zástoj onen „roveň" a tak tá súdená musela sa vynachádzať neomylne len v tom „roveň" a to boly len dve rodiny: richtárová a vo mlyne. Inšie bolo proti prírode, nemožnosťou niečo takého, „čo nie je človeku obecané."

A v tomto suhlasila s ňou i Šušurková. „O, Pán Boh chráň a zavaruj, kmotrička naša, o to nemajte strachu; Pán Boh to múdrejsie zariadil, jako sa to sprostemu človeku zdá. Veľky krčah mnoho vody načre a na veľky voz veľkú túru kladú. Ani na to len nemyslite, veďby potom ani poriadku na svete nebolo."

Na podobné dôvodenie ver' že potom protimluva zaniknúť musí, a tak keď nebolo príčiny k obavám, v pokoji a s istotou očakávala starostlivá matka budúci rozvoj veci.

Lež človek mieni a Boh mení. Vianoce už silno postupily ku predu. Do Adama a Evy neboly len štyri dni. Hospodári a gazdinky majú teraz najviac práce a hodiny nikdy tak spešno neidú jako v predvečer vyročitych sviatkov. Každy zdržuje sa doma; praca množí sa v rukách a niet jej konca ani kraja.

Mikulová napriek nemoci držala sa povždy hore hlavou; nemala stania, kym neporobila si jedno, druhé, čo pred sviatkami padalo na váhu tym viac, aby ju svet neposudil, že ani cez tie božie dni nevie si usporiadať v dome jako treba a nezdoba že jej vykúka z každého kuta. Praca však vzala svoje: slabé telo podľahlo a ona musela na posteľ.

Náhly zvrat k zlému a starenkin žltý obličaj sostrašily i domácich; obstaly ju a dívali sa po sebe. Otec chcel poslať do mesta pre lekára, čomu sa však nemocná zoprela, udávajúc, že to samo sebou prejde, jakonáhle si trocha vypočine. Žiadala si Šušurkovú. Táto nebola u Mikulov už tretí deň. Gazdinu našla úplno premenenú, upadnutú.

„Ej, kmotra, zabúdate na nás; ani jakoby nás v dedine nebolo. Vítajte, sadnite u nás,“ vítala ju hlasom slabým, nezvučným.

Ivka s tvárou najväčšieho prekvapenia blížila sa k posteli. Na tvári rodilo sa jej prekvapenie sladkosť, starosť, zdesenie a útrpnosť jedno za druhým. Sadla si na okraj loža, pýtala sa po nemoci, po liekoch a potom hádala prečo sa choroba k zlému chýli.

Potom nasledoval celý rad predpisov. Šušurková znala na sto prípadov vyčítať, jako sa jej pacientom zrazu nemoc obrátila a oni potom žili dlhé roky, čerství ani ryba. I vyslovila konečne zlatej kmotričke, že ani ona sa ničoho obávať nemusí.

„Sotvá ja dotiahnem do Sylvestra, Ivka,“ vetila poťahmo nemocná; „cítim, že mi ubýva sily.“

Na Šušurkovej bolo znať, že na podobnú reč nebola pripravená. Podívala sa na nemocnú a potom sladkým hlasom preriekla:

„Škoda si vám robiť ťažké myšlienky. Nebojte sa, ešte to Pán Boh nedá. Už som vám dávno predpovedala, že najprv mňa vynesú.“

Nemocná sa zasmiala. Bol to trpký úsmev. Potom hovorila:

„Taký som mala ťažký sen; však sa pamätáte na moju nebožkú matku, Pán Boh jej ľahkoduši. Bolo to jako v Záhorí na robotách... Robili sme pri zboží. Zrazu som sa ja odtržkala od ostatných a pustila som sa ani sama neviem kam. Idem, chodím, blúdim a nevedela som kade mám ísť. Zrazu prídem do hory; plačem a dívam sa, kade by som mohla vynsť von, až tu od chrbta začujem hlas. Obozrem sa a vidím svoju nebožkú matku; kývala na mňa prstom. Pustila som sa výskoky ku nej, lež ona ztratila sa mi zpopred očú jako mhla. Už ma volá.“

Niečo podobného bolo Ivke v inšom prípade dokumentom, dnes však nie. Nie na to bola ona už 40 rokov v svojom remesle, aby nevedela vyhodiť z hlavy to, čo nechcela aby sa tam zahniezdilo. Lež dnes to nešlo; nemocná na všetko pokrúcala hlavou. Bola pristaršou, než aby upustila od toho, čo sama za nevyhnutnú, stať sa majúcu udalosť považovala.

„Je to už tak súdené,“ riekla; „umreť musí každý, nikto nezhorí na slnku. Všetko by bolo dobre a v poriadku, len keď neviem čo so synom, a neviem, kto zatlačí mužovi oči.“

„Vy ste si toho už mnoho namyslela, kmotrička,“ znely ďalšie prehovárania lekára v čepci; „nezabiehajte tak ďaleko. Nie ste dnešnou; bude to hneď ináč, len aby sa prehodilo na inakší čas,“ doložila kuknúc do okna.

„Nech je už jako Pán Boh chce,“ odpovedala nemocná a zamyslela sa.

Na jej čele bolo videť, že vo vnútri ju niečo tlačí, že čosi má na srdci a nerada ide s tym na vonok. V očiach driemala jej myšlienka a tvár zračila neistotu, starosť.

Dve susedy dlely za isty čas mlčky vedľa seba; potom chytila sa slova nemocná. Obrátila smer svojej reči na ženbu syna a vyzvedala sa, či nevie nejaký chyr z mlyna alebo od richtárov.

Veru ešte nie; koľkokoľvekráz som tam prišla, vždy sa niekto napodjaril. A načo vám to leží na srdci? však nebude vo mlyne, bude u richtárov."

Nemocná zmraštila čelom. Ona a chodiť po pytačkách z domu do domu jako žobrák za kusom chleba. Toho sa ver' nedožije nikto, čoby priam jej dom nevesty nevidel a všetko obrátilo sa na ruby. I zadívala sa a skoro mrzuto zvolala:

„Ej, to ver' zas nie, Ivka, Mikulovci nepôjdu z domu do domu a čoby priam toľko zlata mala, koľko sama odváži. Môj syn pôjde len na isté..."

Šušurková nevedela odporovať. Riekla:

„No veď ja to, kmotrička, tak nemyslím; však sami vidíte, že z týchto dvoch je mu ktorási súdená."

To uspokojilo; Mikulová umlkla. Potom pokračovala:

„Nu, však je to; ale ktorá?"

„Však cez sviatky sa budeme prezvedať; nestarajte sa."

„Cez sviatky, cez sviatky," hovorila ťahavo; „a jak umrem prv jako sviatky prídu?"

Ivka zvedavo pozrela na nemocnú. Nevedela čo mieni.

Po dlhšej prestávke počala rozhovor zas gazdiná:

„Počujte, kmotra, s niečim sa vám zdôverím. Vy ste bola vždy príchylnou k nám a aj ja som mala vždy dôveru vo vás; veď sme spolu rástly a v láske a svornosti spolu nažívaly od mladi. Vidíte, som stará; v prsach mi chrčí a nedá mi dychať. Bojím sa, aby som zrazu neusnula na veky. Moja matka kedysi rozprávala, že sú také vedomkine, čo vedia osúdenca alebo osúdenicu privolať. I ona že dala môjmu nebožkému otcovi začítať, keď chcela vedeť kto je ten jej budúci. Aby som si nadobudla istoty, umienila som si, že i ja to urobím, dám povestiť, aby som privolala Štefkovu budúcu. Jakby ma Pán Boh vzal, zomrem aspoň v pokoji a nebude mi ťažko lúčiť sa s tymto svetom."

Starká si odpočinula; vystaly jej prse, hovorila rychlo, jednym dúškom.

„Vidíte, Ivka, vy ste zkúsená, múdra osoba, vy mi budete vedeť poradiť. Tak mi odľahne na srdci, jakoby mi centy z neho sňal. Ja sa vám odslúžim. Pomôžete mi, vezmete sa na to?"

Otázka nemocnej upravená bola isto, vážno.

Ivka zdĺžila tvár prekvapením a strachom v tom najvä šom smysle slova. Pohliadla na nemocnú zrakom udivenym, potom sklopila oči jakoby sa zabierala v myšlienky a hľadala niečo v zákutí svojich zkúseností. Prešla chvíľka; nikto neprериekol slova. Nemocná dívala sa na ňu; čakala na odpoveď.

„Hm, veď, však uvidím, už som pozabúdala," hovorila výhovorčivo vedomkiňa jedno za druhým; „keď to potom prihorí človeku na prsty. Nemajte toľko starostí, veď sviatky sú už tu — potom sa dozvieme."

„Nie, Ivka, už som si umienila; chytíte sa na to?"

„Bojím sa — keď je to také strašné; ale keď už len chcete, nedbám... neurobila by som to ani za celý poklad...;" potom sa pýtala: „a na ktoré máte úmysel?"

Nemocná udivene pozrela na ňu. Tak silno bolo vryté v jej mysel, že to musí byť len tých dvoje dievčat, ktoré si praje, že nezbadala, jako môže Ivka túto otázku predložiť.

„A prečo sa to pýtate?"

„Musím jich najprv začítať na krížnych cestách. Ináč by sa vám ťažko podarilo, čo máte v úmysle."

„Nu, na mlynárovu a richtárovu. Však sa vám len nesníva, aby som i na druhé myslela?"

„No, veď aj ja tak myslím," poddávala sa Šušurková.

„A jakby sa zjavila i taká, na ktorú sme nepočítali?"

Šušurková kývla plecom; čo bolo komu súdené, to bolo u nej v platnosti na veky. Nuž povedala:

„To ja už neviem, kmotrička; ale na to netreba ani myslet. Jakoby to len mohlo byť, veď sa to nijako nesrovnáva."

Nemocná sa uspokojila. Bolo to tak povedané jako sama chcela. Potom pýtala sa:

„A kedy to podujmeme?"

„Na štedrý večer, pred samou utierňou; inokedy sa to nešikuje, nemalo by to výsledku. Viete, každá vec má svoj poriadok a svoj čas."

Po tomto rozhovore Ivka pritúlila sa bližšie k nemocnej, spravila tajomstvennú tvár a šepotom dávala úpravy nemocnej, čo všetko má sa prichystať, keď sa vystroja siahnuť na rúšku budúcnosti a s smelou rukou vmiešať v dielo rúk božích tresky menlivej ľudskej krehkosti.

„A budete môcť vstať z postele?" pýtala sa pri odchode Ivka. Musíme sa vybrať spolu do kostola."

„Jakosi by som si ešte trúfala," znela odpoveď.

„Ja vás budem čakať pri fortni pri kostole. Dobre sa zakrúťte, aby ste ešte viac neprestydla. Košeľu oblečte naopak. Keď odtrúbi jedenástu, ja budem už na mieste; vy sa vytraťte, aby vás nikto nezbadal, nevidel, nepoznal. To, čo som vám povedala, pošlite mi hneď ráno. Ja idem ešte dnes o pol noci na krížne cesty a musím sa sblížiť i richtárovcom i mlynu. Zdraví sa majte.

„S Bohom; choďte, Ivka; dobrú noc."

* * *

Na vonku premenil sa rýchlo čas. Nebo sa zakabonilo, zo šedých oblakov valil sa hustý sňah v chomáčoch a divý vetor stenal v diaľnych horách a hučal po príšerno bielom, zamretom poli. Tma,

hustá čierna tma šírila sa desno po okolí a sťaby olovenou ťažou visela nad pustym vyzorom hornatej dedinky. Zdalo sa, že tu smrť byva; po ceste nevidno človeka, každy je rád, že je doma, a len kde tu cez malé prícestné okienka vlnia sa pruhy mdlého svetla a hádžu zlomené odblesky na mrtvú, bielu plachtu okolia. Kde tu zavije pes a na to zahvižďí vetor a v tejto odstrašujúcej strane živlov zeje ťažká, hustá tma pozdnych hodín.

„Nám jako nám,“ hovoria pri pecach utúlení dedinčania, „ale tým, ktorych pristihlo na cestách!“

„Nech jim Pán Boh pomáha,“ prajú dobrí ľudkovia a rozprávajú si príhody, ktoré zakúsili oni v podobnej chvíli na cestách

Lež predsa nie celkom pusto na vonku. Keď vetor spočine a nemetá chomáče do tváre, na tmu zvyklé oko zbadá hore cestou spiechať postavu a vidí ju zmiznúť v uličke, vedúcej do dvora Zázrivákov.

Postava nahne sa k oknu; tam ešte svieta. Obíde okolo, vrzne dvierkami, zastaví sa v blízkom kúte a čaká.

Vetor medzitym trval ďalej. Na dvore rástly záveje na vidomoči a predmety halily sa v tmavú, mhlistú neurčitosť. Chujavica občas ztíchla; postava použila vhodnej chvíľky, pristúpila k nádvornému obloku a pozorovala, čo deje sa dnu. Zrazu náhlo ustúpila zpät do kúta a upriamila pozor k pytvoru.

Prešla chvíľka, nádvorné dvere vrzly a ženská postava zašerela sa vo tme. Tieň čakajúceho opatrno vystúpil zo tmy.

„Žofka, Žofka,“ čuť bolo pritlmené, silným šepotom vyrazené slová, „počkaj, musím ti niečo povedať.“

Deva sa ztrhla; preľaknuto dívala sa do tmy. Neznáma postava na prstoch blížila sa k nej.

„Pre Boha, Štefko, to si ty? Čo tu hľadáš!?“ zkríklo udusено dievča a utekalo zpät.

„Žofka, neuchoď: počkaj, budeš banovať. Najprv počuj, čo ti chcem povedať a prečo som v takej škaredej chvíli prišiel.“

Deva jakoby nečula; už držala kľučku za hlavu.

„Žofka, jak máš ešte úprimné srdce ku mne, postoj a poď sem. Ja nemôžem až tam ísť, tam by nás počuli. Už tu čakám dobrú hodinu,“ hovoril šuhaj a cúvnul zase do kúta.

„Deva postála; zdala sa byť na rozcestí Potom zrazu sa obrátila a rychlo kráčala k čakajúcej postave.

„No, hovor, Štefko; lež chytro, aby nevyšiel gazda.“

Šuhaj začal; reč jeho plynula tiskom, šeptom. Vyrazené myslienky však zrkadlily rozčulenie, neurčitosť, radosť. Naposledy pýtal sa dievčaťa:

„Teda prídeš, Žofka?“

Deva neodpovedala. V okne mihnul sa tieň. Mladym trhlo, Žofka skočila ku dveram a šuhaj zmiznul jako tieň za dvierkami východu. V pytvore stretla sa s gazdom.

„Nebol tu nikto, Žofka?“

„Nevidela som nikoho, svačko,“ odpovedalo dievča.

„Ale veď sa mi pozdalo, že tu pod oknom ktosi šuští,“ hovoril gazda, vychádzajúc obzreť sa po dvore.

Žofka vnišla do izby. Domáci sedeli okolo pece; ona sadla si ku kúdely. Bola bľadá a triasla sa na celom tele.

V.

Blížil sa pomaly svatvečer. Po domoch koná sa práca parou a gazdinky snáď len pri hodoch majú toľko obchodu čo dnes. Zmrkne sa čo nevideť, hviezdičky povyskakujú na oblohu a mrak sadne nezbadano na chaty našich hôr. Oheň veselo blkoce na ohniskách; z obidvoch strán obstaté sú bachratými hrnci a pri vykúrenej peci sedia v rade učupené malé detváky a čakajú na prvý koláč.

V izbe zatým je už všetko v poriadku; podlaha je zametená, prípecok obielený, obrázky, lavice a stôl poumývané a nad armariou postavený je bujný snopec žita a zelená parožka z jedliny. Mužské pohlavie je už v paráde; to nemá toľko na hlave čo ženy. Odbaví sa statok, zatkne sa ponad každý vchod čerstvá jedličia chvojka, vykropí sa maštal svätenou vodou, porozhadzuje sa po štyroch stranách sveta po hrsti zbožia a je po Kačinej svadbe. Potom postáva a vyhybuje ženám: lebo tieto neradi vidia, keď sa jim kto pletie po čas roboty popod nohy.

U Mikulov strojí večeru dcéra. Matka si žiadala, nuž otec odkázal pre nich, aby prišla i s rodinou. Naši ľudia nešli by síce cez tieto sviatky ani na krok od domu, no ale potreba zákon ruší a človek aby sa nikdy nezariekal. I jej to ide hbyto: mala sa od koho naučiť. Matka jej síce nepomôže. Ledva že sa drží na nohách. Nuž ale ani nie je treba, veď jej sama káže, aby sa nechápala z postele, ale starí ľudia si nedajú povedať. Oni až vtedy uznajú, keď jim prichodí na prsty.

Jakonáhle sa zvečerie, domáci shromaždia sa do chyže. Stol je už prikrytý a svetlo horí nad armarkou. Potom prídu i ženy a čeľaď sadne si k večeri.

Na stole rozostavené sú oplátky, petržlen, cesnak, chlieb, koláče, mäd, orechy a jablká rad radom. Jiedenie začína sa s modlitbou. Potom každý vezme oplátku, natre ju mädom a zjie. Zatým umlknú a pozorujú na gazdu. Tento vstane, zažmúri oči a vyberie každému po orechu. Komu sa dostal zdravý, bude zdravým až do budúcich Vianoc, komu chybný, zachváti ho nemoc alebo smrť. Kým prisediaci zabávajú sa zkúmaním jadier, gazdiná rozdáva hribovú, trhancami zavarenú polievku, za čím nasleduje krúpna mädová kaša a rezanky, obsypané tvarohom. Potom rozkrája gazda koláče, naleje čeľadi hriateho, chytí pohárik a začne vinšovať. Čeľaď s povznesenou tvárou počúva starčeka a keď ďokončí po jednom zbližuje sa k nemu, aby jej na čelo mädom namazal kríž. Okrem známej povery treba to i na to, aby ju svet návidel a aby bola takou dobrou jako ten mäd. Gazdiná po modlení prvá vstane a prichytí sa ku chystaniu pre statok. Každému oddelí kúsok oplátky,

jablka, cesnaku, petržlenu a zaobalí do cesta. Gazda však vezme vajce, mäd a sprevádza ju a hladí statok rad radom najprv vajcom, aby bol tlstým, okrúhlym a potom robí mu medzi rôžkami krížik mädom, aby ho radi mali kraviari a neublížili mu na paši.

Keď sa takto všetka práca ukončí, nastanú posedky. Ženské a mužské pohlavie posadá si, kam sa komu páči, smeje, beseduje a shovára sa. Čo v dome svobodného, vytratí sa do susedov a každý čaká tú mystičnú, tichom noci, žiarou zimných hviezd a poesiou krásnych spomienok obrúbenú utiereň.

Mikulová napriek všetkým prehováraniam domácich nechcela sa odobrať na pokoj. Jakonáhle vytrúbil hlásnik jedenástu, vytratila sa potíšku do komory, obliekla sviatočný kožuch, zakrútila sa opatrno do šatky a vyšla na vonok. Nemocou skľúčená len ťažko brala sa napred. Kostol bol na dolnom konci viesky. Bol synom predošlého stoletia, čierny a ohradený bol parkanom. Za ohradou bol cmiter. Bola smelšou, než aby sa bála vkročiť do tmy, no ztriaslo ňou, keď videla pnúť sa do výše stavbu posvätnej budovy. Kostol je ešte povždy obkľúčený v názore našho prostého ľudu tajomným okružím istej posvätnej hrôzy, a jako tam rád zajde si vzdychnúť nábožný ľud vo dne, tak rád obíde ho v hodinách tmy, bo noc, jako príslovie hovorí, má svoje právo a svoju moc.

Na fortne čakala ju Ivka. Pod plachtičkou mala zakrútený batôžok; šla Mikulovej pár krokmi v ústrety.

„Čakáte?“ pýtala sa Mikulová.

„Už vás dobrú chvíľu vyzerám,“ znela odpoveď.

Ženy vnišly v okružie cmitera.

Pred nimi ťratila sa do výše černavá väža s kohútom, hviezdou a krížom a v úzadí čeril hrebeň ostrého príkrovu. Okolie samo dýchalo desnou temnotou. Zôkol bolo mrtvé ticho, len hviezdičky žiarily na čistom zimošnom nebi jagotavo.

Ivka šla popredku a čakala tichým krokom za ňou sa ubierajúcu Mikulovú. Vchod pod zvonicu, cez ktorý išlo sa do kostola, bol otvorený. Zvonicou volajú na mnohých miestach otvorený, prístupný spodok väže. V uhloch držaly budovu styri ozrutné opory a boly niečo vyššie v križovom spiatí poschodnými stolicami dovedna upevnené.

Ženy obišly hlavný vchod a daly sa v pravo pod väžu. Dvere chrámu boly už otvorené. V kostole kmitalo sa pred oltárom svetlo večné. Jeho lúče rozplývaly sa po tmavom, tajomnom priestore jakoby zlatými vláknami a vynímaly sa uprostred velebného ticha magicky. Bázeň a skrúšenosť vkrádala sa v srdce: city zodpovedajúce dôstoju miesta toho, kde toľké tisíce sŕdc prosí veľkého Boha o milosť, o požehnanie, a kde človek najde mier a útechu i vtedy, keď ju už na celom svete ztratil.

Mikulovú prechádzal mráz. Pritulila sa tesno k sprievodkyni. Inokedy prichádzala sem prosit o požehnanie i ľahkým srdcom prekračovala prah kostola. Dnes chvelo sa jej vnútro pocitom ľaku a bez prekážky poddávala sa pokynom spoločnice

I priblížily sa až ku kľačiacej. Táto mala ruky zložené a vrúcno modlila sa. Iva pristúpila až na krok a položila jej ruku na plece.

„Kto je to?“ pýtala sa pritlumeno, rozochveno.

Kľačiacou trhlo; obzrela sa. Zrak jej placho, bojácno dospel tváre starenky. Bola bledá, jako nad vodami mesiac. I trasúc sa vyriekla:

„Ja, tetička, Žofia od Tarajdov. Tak ma sem niečo ťahalo, prišla som sa pomodliť Pánu Bohu.“

„Ježiš, Maria!“ vykríkla starenka a zavrávorala k lavici.

„Čo je vám, pre Boha, tetička?!“ zkríklo dievča a skočilo chytiť ju pod pazuchy.

„Nič, nič; len ma doveďzte domov, prišiel mi závrat,“ riekla táto naklonená vopred, trasúca sa ako vŕbový prút a držiaca sa stolice obidvoma rukama.

Šušurková stála jako socha; krv jej zamrela v žilách, zatajilo jej reč, jazyk jej koktal nesrozumiteľné zvuky hrôzy a oči vyvalila stĺpkom.

Len na opakované prizvukovanie Žofky stala si z druhého boku a viedla zronenú starenku z kostola von.

* * *

Sviatky narodenia božského učiteľa rýchlo prešly ponad tiché chatky hôr naších, ba zamrel už v horách i vetor Sylvestrovej čiernej noci a ľudia spomínajú si na ten pekny svatvečer a rátajú na prstoch, že máme zas o jeden rok viac. Len u Mikulov sviatkovali v smútku a obavách. Na utiereň sa sberajúci domáci obrátili sa v stĺpy, keď roztvorily sa dvere a do chyže vstúpila starká matka, bledá jako smrť, viac nesená jako podopieraná Ivkou, — a kto vedel, radšej by sa bol smrti nadál — i nenávidenou Žofkou od Tarajdov.

Vykrik hrôzy a zdesenia zastydnul všetkým na tvári. Obklopili ju, každý sa chcel pýtať čo sa stalo, čo je, no ľak udusil slovo v hrdle a potreba náhlej pomoci rozohnala jednoho tam, druhého inam.

V trme zdesenia Žofka so Šušurkovou pobraly sa preč. Deva v neistote a so strachujúcim srdcom, čo bude mať táto udalosť za výsledok; Ivke zas podlamovalo závratom nohy, svet sa jej krútil dovôkola a ani nevedela, jako dostala sa domov. Veď ozaj, je to hrozné, keď celý názor žitia, presvedčenie 60. rokov, nymbus, vplyv a príčetnosť chýru zblkne v požiar, zničí všetko a nechá za sebou posmech, o ktorom rozprávať bude celá dedina, hanbu, ktorú prilepia jej na čelo a potom zavierať budú pred ňou dvere.

I chcela by sa bola v tomto okamihu ztratiť pod zemou a nevideť sa ani na svete!

U Mikulov poslali na naliehanie synovo a dcérino hneď ráno pre lekára. Starenka spravila kyslú tvár, ale keď už bol tu, dala sa prezkúmať a prijala i liek. Potom nasledovaly ťažké dni choroby, obava a nežná opatera dobrých detí a starostlivého muža, až konečne po viac tydňoch nastal obrat k lepšiemu.

I vstala starenka a šmotlala sa semotam po izbe a neskôr i po kuchyni. Na čo predtým ani za neviem čo nebola by svolila, dnes vidíme tiež v dome: a síce služobnú. „Keď nemôžeš preskočiť, podlez, Zuzka,“ povedal starý a prijednal sám na svoju päsť devicu do domu. Urobil niečo podobného prvý raz v živote; nuž ale oba vedeli: že kto sa topí i britvy sa lapá.

Gazdiná pristala i na to; jej určitosť sa zlomila na útrapách ťažkej nemoce, nemala už tej pružnosti ducha, čo predtým. Rada bola, že má pokoj a nie toľko starostí na hlave.

Starý Mikula zas, keď sa mu práce nakopilo, vzdychal: „nemaj nič, zle je, a maj čo, ešte horšie.“ Tak rád by si bol sadnul, odpočinul si, no nedalo sa. Ženin dozor spočíval zväčšej strany na bedrách jeho; musel sa držať na nohách.

I starene sa nezdaly tieto výminečné poriadky. Úmysle jej zmizly jako mhla, nevesta vystala a fašianky tu, ba skoro bude i po nich. Bodlo ju, keď počula, že tam a tam bude svadba a ten a ten bude si brať tú alebo tú. „Tak je to,“ hovorila sama k sebe, „ktosi to má šťastia, až samo za ním chodí.“ Potom sa zamyslela a utkvela jej v mysli tá čierna noc osudného privolávania budúcej nevesty a zjavila sa jej duši tá biela Žofka, jako kľačí a modlí sa v kostole pobožno, vrúcne.

Takto dostavila sa pomaly jar; lastovička zašvitorila pod oblokom, hory oživly, trávička sa rozzelenala a roľník vychádzal na hony s pluhom, siatím a prácou. Zaoral, zabránil, potom kľaknul na kolená a prosil Boha o požehnanie. Všade premena, len u Mikulov nie. Ešte najlepšie sa vodí Šteľkovi: vie, na čom stojí. Matka nestojí proti nemu so zbraňou; sama vyrazila si ju z ruky, poddala sa. On čaká.

Medzi rodičmi udala sa istá premena. Častejšie sa schádzajú a vždy šepotu plné ústa a plné ruky pohybov. Musí byť čosi vo veci. A vskutku! V nedeľu zavolá otec Šteľka dnu, matka mu počne rozprávať, že je už z odbierky von, že sú starí, nevládzu, že hospodárstvo rozvleče cudzý svet atď., nuž aby sa oženil. Šuhaj udá podmienky a za ním na- a prehováranie až do soboty, až konečne matka sa musí poddať. Veď beztoho už len preto hovorila, aby si zostala dôslednou: vedela, že, čo komu súdené, to že ho veru nemine.

„Ale, daj pokoj, Zuzka, i my sme boli chudobní a Pán Boh nám pomohol. Uvidíš, že budeš tomu kedysi i sama rada. Nech je tej piesničke už koniec, nech mi to tu za ušima nemrnčí . . .“

Potom zhadzovali dvoch mladých z kazateľnice. Svet zhyknul, mamičky dívaly sa po sebe a po dedine o inšom sa nehovorilo, iba o ohláškach Žofkiných, a každý sa čudoval, jako to môže len byť a jako sa to len mohlo dohromady zvariť?

Za ohláškami čo nasleduje, známe. Strykovia, stryne, svákovia, sváčky, ujcovia, tetky, kmotri, susedi, priatelia, známi, [illegible]ružice, družbovia, široké i starí svati shŕkli sa na veselie a spevu, tancu, vinšovaniu nebolo konca za celé tri dni.

I stará Šušurková sa dostavila; zavolal ju Štefko. Chuderka, natrápila sa dosť. Hralo sa jej o výživu, no svatvečernie čary zostaly pred svetom v tajnosti. I bolo všetko dobre. Ona varila zelinky, veštila, liečila, iba do jednoho domu by sa nebola odvážila zásluhy si robiť u Pána Boha ani za svet: do Mikulov. A potom, neskôr, keď sa jej dôverne opýtala niektorá susedka: „ale, prosím vás, Ivka, vy ste múdra osoba, povedzte mi, jako sa dostala tá Žofka do Mikulov za nevestu? Veď si ja skoro hlavu prevrátim a nemôžem sa toho dohmatať; ale keď je človek v tej starosti taký ohlúpený, že nevie ani kde má hlavu...“

Ivka spravila na to zas tajomstvennú tvár, usmiala sa veľavýznamne a riekla: „Hm, prosím vás, všelijako idú veci na svete... ja som to hneď predpovedala... len som nechcela nič hovoriť... však viete, jako to ide medzi svetom, tak jako hodiny semotam, nuž ale no, všetci ľudia všetko vedia...“

„Nu však aj ja tak myslím, Ivka; Pán Boh vás opatruj!“

„Pán Boh uslyš; šťastno si porábajte!“

* * *

Novellista už sospájal nite skromného deju dovedna, vyrovnal protivy, urobil zadosť právu srdca; novellista už dokončil, no má ešte slovo človek dobrého srdca, ktorý z hlbín duše praje dobrým ľuďom požehnania a šťastia. A tak myšlienky ešte roja sa v hlave a poslušné pero nevie sa rozlúčiť s postavami príhorných chát nášho rodiska.

Starý Mikula dobre predpovedal svojej žene, že ona sama bude kedysi tomu rada, že Žofku dostala za nevestu. Vydarila sa jej ani sama lepšie si nemohla žiadať aby bolo a vkradla sa jej do srdca až tam, kam matka schováva žiarlivé poklady svojej duše: krv a kosť svoju. I vyplnily sa jej tie pekné sny o odpočinku až na vlas a láska žehnala jích snahám a požehnanie uhostilo sa medzi nimi.

A potom, keď časom bocian sadnul na strechu a doniesol do daru vnúča buclaté ani bochníčok a pekné jako jahoda: radosti nebolo ani konca, ani kraja.

Len niekedy domrzla ju Katra, tiež stará mať. Mikulovej sa zdalo. že dievča je podaté na syna, Tarajdovej zas, že na dcéru. I povstaly rozdiely:

„Len sa podívajte, švagrinká, jaké má líčka! Ani čoby Štefkovi z oka vypadlo,“ hovorila prvá.

„A veru sa mýlite,“ odporovala táto. I nos, i oči, i ústa, ani celá matka. Ani chyru, ani slychu o otcovi. Opýtajte sa kohokoľvek. Ale jakoby to aj mohlo byť...?“

Keď ale prišla na pohôdky dcéra zo Závršia a doniesla tiež malé dievčatko, tu stará mať posadila to vedľa seba a hovorila: „V Závrší mám Belenku a doma Černuľku. Potom dala si jich na [illegible] pohrávala sa s nimi bárs aj do večera.

A keď po[illegible]rokoch rodiny bolo viac, keď to už behalo, tmolilo sa po dome, dv[illegible]re a ceste, tu už shrbená starenka nevládala za

nimi a hnevala i radovala sa a potom vnišla do izby a čakala, kým ostatní prídu z poľa, kým bude večer...

Lebo v tejto dobe dňa odchýlil sa Štefko od zvyku starších a zaviedol na posedkoch i čítanie. Prišiel občasne i svokor Mišo a častejšie Katrena, matka, potažne svagrina, a všetci dohromady počúvali, čo to tí páni navymyslajú v tých knihách.

Keď gazda čítal niečo poučného, tu každý počúval napnuto. Najlepšie sa to páčilo starenke:

„To musel jakýsi kňaz písať," hovorila pobožno a načúvala ďalej.

Keď ale mali niečo na zasmiatie, tu smiechu nebolo konca, kraja. Obzvláštne Mišovi sa to páčilo. Rehotal sa až sa chytal za brucho.

„I, bodaj si sa nestihlo!" hovoril, utierajúc si pot z čela.

„Bodaj si sa zapadlo!" súhlasila Katrena a smiala sa a packala sa obidvoma rukama po kolenách. Potom neskoršie, keď Štefko knižku odložil a veselosť utíchla, doložila:

„Pane Kriste ho prežehnaj aj s pisárom! ja len neviem z čoho to má hlavu, keď vie toho toľko do tej knižky napchať. To by človekovi aj hlavu prevrátilo!"

A rozišli sa v pokoji, v láske a sťastí.

Ján Hollý.

Ty, ktorý v časoch poroby a trudu
a mrákoty, kde pospolitý syn
len-len sa rušal prikutý na hrudu,
tvár človeka, no sotva jeho stín,
sa ozvals' prvý k slovenskému ľudu
vo mluve, jakú mu dal Hospodin,
keď strojil struny jeho do jazyka,
z nehž dótkom citu potom hudbou ona vzniká

vo mluve, v jakej ku známemu známy,
brat ku bratovi nesie duše svit,
by spoznali sa bezprostredne sami;
jak nebou matka zvykla šveholiť
do ušiek decku: v mluve, pod Tatrami
jejž trysknul zdroj, jaž vznešený jeh štít
v svet ozýva len od Svätoťa rána,
i bude ozývať [illegible] hej, sveta do skonania!

Ty, ktorý nadchnuv sa v ľudu reči:
vstaň, zvolals', ľude môj! o precit, vstaň!
rach Sionom, čuj! i tebe veň svedčí:
noc rozchodí sa, východ dokorán,

i klesá blud, čo prirode sa prieči;
domášne zrnko vem a zasej v lán,
to súce do brázd jeho, inšie zvádá,
a prázdna stodol, zkúsils' dosť, že plná beda;

a prívolav tak dúškom archanjela,
keď srepetil sa, k nemus' pristúpil,
chvist štice clonný shrnul priam mu s čela,
zrak živou viery vodou pokropil,
i očistil ho od vád, od škvŕn zcela,
čim osud a svet ho bol potupil,
v tom zobjal za brata i zbozkal srdne,
tak poslal v život, — aj, jak skoro svežie, hrdne!

Ty, ktorý, — kedže predsvitnými zvuky
čo zázrak prervals' stých liet tupotu,
zapadlým podal k vybrednutiu ruky,
omdletým ducha vnúkol k životu,
zúfalým nádej rozvil v žhavé puky,
ukázal v svojstve čar a lepotu,
priviedol k prirode, čo divy rodí:
napokon zašiels' i sám s ľudom do prirody,

a v Mlieči zasadols': kde obrovitý
dub širo rozstrel vetiev perute,
tot Helikona stán; tam božský schyti
hneď myseľ zážeh, vzlet . . . a vyčuté
už, obrazom, čo upreli nám v žiti;
jak z jazerních vĺn šumné labute,
sa noria z duše sloky ľúbej Sapphy:
hľa, ľudu reč — i ona v jemnú strunu trafí;

no vtkals' ju nielen v Alkajove vzory,
lež navliekol i v lýru Homéra,
sám Vergil tak rád v rúcho jej sa nori,
v jej prúde Theokrit sa uziera
čo v zrkadle; šum Thessalie hory
z nej ssajú, mädu Hymett načiera;
tam v mythe, tu zas v selankách sa bratria
aj, Parnass, ajhľa, arkádska stráň naša Tatra!

Ty, ktorý avšak nielen puhé zdoby
si ukoristil švarnú pre dievku,
že nemusí viac, sirotě medzi hroby,
potĺkať sa len v prostom popevku
čo v plachetke, už nečas skoro zdrobí
na strapce: lež i inú odievku
si osnoval na údy popelvala:
plášť, oružie . . . z niehž sláva bleskla neskonalá!

čos' začrel hlbšie v ľudu svojho žitie,
ba hlbšie nežli v oceánu dno,
až v nočnie temno zkunitals' vekovité:
tam nebotyčné zjasnil temeno
praotca Sláva, a zas v čarnom svite
zjav Svätopluka, zor i rameno,
trón v Nitre drahej, prestol Velehradu,
kde svätci Cyrill-Method Krista v oltár kladú;

čos' rozotvoril rodu mojho deje,
tú knihu veľkých, slavných pamäti,
pozapel hrdé v Tatrách epopeje,
že nikdy viac jich vest sa neztratí,
tak poukázal skvelé na trofeje,
i pokarhal i vzniesol v zápäti;
čos' tašhľa jednal v súrnej vo potrebe: –
Ty, duchu veľký! k Tebe ja dnes volám, k Tebe!

Ó otce! vodco! veštče, vajdelote!
syn malý Ťeba obra zpomínam
dnes, napjav chvály nástroj vo prostote,
keď storiet mrak znad lôžka odpínam,
zkiaď vzletels' orlom vzduchu do chobote,
bys' širo obhnal umien našich chrám;
na tebou zbudovanom na oltári
vem z tvojej sejby ábelovské naše dary!

Ó žrecu, kňaze v službu pomazaný!
Tys' z Methodovho slova príklad vzal:
tou rečou veďte národ v ducha strany,
už sám Boh v ústach jeho rozviazal,
tou nete, roztvorte mu blaha brány,
jak Bohočlovek sám bol prikazal,
keď vyslal apoštolov v okruh sveta . . .
Tak učils' i Ty; sláva Tvoja večne zkvetá!

Reč Tatier nezhyne viac: ducha sila
Tys' vtlačil jej na pery rumenné:
je jako vták, mu [illegible] volnosť milá,
v červánkoch [illegible] a v [illegible] jiedenie;
je anjelom, [illegible] na mohylu
[illegible] sliet[illegible], [illegible] znamenie:
ó nezhyne! [illegible] žitím,
je [illegible] [illegible] dlhým [illegible]!

Nie, nezhyne! — [illegible] strašné pustu pústy
dnes [illegible] Sahary,
a [illegible] . . . . . N[illegible] pri zlosti!
na [illegible] nebies nezdary.

pritrieli Samum v spasnej divokostí,
vypráši z vzduchu smrtné výpary,
i zasype v jich brloh bestij roje . . .
A opäť zažblnkocú svežo Tatier zdroje!

Ó slovenčino! ľúbo-zvučná rieka!
Ty, básniče, si upravil jej chod:
že vľúdne-búrne, vždy však rythmom steká,
a melodicky šumí každý brod;
že tým je nám, čím život pre človeka,
ba ceníme ju vyššej nad život: —
i vznášame hor' k nebu na ochranu,
kdes' i Ty strážcom: že ju vrazi nedostanú!

Hviezdoslav.

Starý hrad.

(V trenčianskej stolici.)

Píše

Alexander Lombardini.

Asi pol hodiny cesty vzdialenosti od povestnej a po vystavenie košicko-bohumínskej železnice pre pltníkov veľmi nebezpečnej, vtedy do Váhu vypiatej a „Margyta“ rečenej skaly zjavia sa zraku cestovateľa zrúcaniny Starého hradu, trčiace nad Váhom, ktorý v tomto mieste robí okľuku. Nazdal by si sa, že tieto tmavé rumy hanbia sa za svoju minulosť a preto ukryvajú sa v oblakoch pred očima zvedavého cestovateľa práve tak, jako kedysi obávali sa cestovalia i len pozreť k vrcholcu tohoto hrdého zámku, v ktorom medzi pevnymi múrami kedysi samopašní rytieri bydleli, ktorych orličím očiam nič uniknúť vstave nebolo, lebo tu každy musel násilnú daň platiť. A je tomu tak: túto úzku úžinu nik nepresiel, koho by medzi skalnatymi múrmi sídliaci Starohradčania nie síce zbraňou, ale len pustym kameňom neboli znali zničiť, preto nepodvratnou zdá sa byť tá mienka, dľa ktorej hrad tento v prastarych časoch vystavil nejaký lúpeživy rytier.

Už i meno zámku ukazuje na to, že on už dávno pred príchodom Maďarov stáť musel, lebo ho najstaršie listiny *starým* nazyvajú. Avšak o jeho počiatku nič istého sa nevie, ba ani len povesť nejestvuje, ktorá by o ňom spomienku činila.

Bezmenny pôvodca diela — ktorého držia mnohí za notára kráľa Bélu — „Historia Hungarica de septem primis ducibus Hungariae“ zvaného, v 37. záhlaví tohože vyprávajúc o bitke vodcov Arpádovych a upotrebiac vyraz: „constituerunt terminos regni Hungarorum

usque ad *Boronam* et usque ad Sarmar." Karol Szabo, maďarský dejepisec, drží *Borona* za Varin (Varna), mestečko, ležiace pri Váhu v trenčianskej stolici; dľa Jordana a Kruse-ho ale dnešné mestečko Varin stojí na mieste tej, *Paronna* menovanej obce, ktorú už Ptolomeus znal a vedľa ktorej dľa Jána Kachelmanna po kratšej ceste od Celmantie (Komárna) ku východnemu moru vedúcej neomylne premávať bolo treba. Podľa tohoto je teda Varin prastaré miesto zdržiavania a jedno z najstarších bydlísk povážskeho údolia. Ja pridržam sa Karola Szabóvej hypothesy; túto ale natoľko modifikujem, že pod *Borona* treba rozumeť od Varina neďaleko strmiaci *Óvár*, takto totižto po maďarsky nazývajú Starý hrad, bárs je aj *Ovar*, jako to nižej podotknem, slovenské meno tohoto zámku, a meno *Óvár* len príhodne môže sa považovať za doslovný maďarský preklad slovenského mena Starého hradu, — lebo istá vec je, že zámok všeobecne je starší jako obec, ktorá pod ním leží, a tak že je *Óvár* starší, jako pod ním povstavší *Varin*, poneváč nemožno predpokladať, žeby obec Varin už za času vodcu Arpáda bola jestvovala, nakoľko sa táto, jako to nižej udávam, teprv na počiatku 13. storočia spomína. Ostatnými, mnou hore uvedenými dejepisci spomínané meno *Paronna* já len za prekrúteninu mena *Borona*, a taktiež so zámkom *Borona*, od ktorého pod ním povstatá obec *Varin* svoje meno požičala, držím za totožné s dnešným *Óvárom* (Starým hradom).

Bezmennym dejepiscom spomínaná *Borona* je nie iné, jako slovenského slova: *brána* vyslovenie maďarskými ústami, lebo vieme, že Maďari medzi dve jedna za druhou nasledujúce spoluhlásky z ohľadu ľahšieho vyslovenia majú obyčaj vsúvať samohlásku (na pr.: *hr*able = *ger*eblye, *kr*ál = *kir*ály atď.), a tak i menovaný notár slovo *brána* vyslovujúc s hláskou *o*, medzi *b* a *r* vsutou, tože *Borona* písal. Že *Borona* z *brány* povstala, a že *bránu* znamená, vidno z toho, že vrchové úžiny ešte i za našich čias *bránami* menujú sa preto, že je medzi nimi len veľmi úzky priechod, akoby cez bránu; tak na príklad v úžine na dolnom Dunaji je *Železná brána*, pri Černej Lehote volá sa istý vrch *Kamennými vratami*. Obec Varin leží, ba i samotný *Óvár* (Starý hrad) vypína sa v strečnanskej vrchovej úžine, následovne iste je, že sa od tohoto jeho položenia *bránou* pomenoval. Že je tomu tak, vysvitá ďalej i z toho, že v kysuckom údolí, tam, kde je pri dedine, Brodno rečenej, medzi vrchmi Brodnankou a Rochovicou úžina najužšia, pri Rochovici ležiacej dedinky meno je *Vrano*: neznamená-li toto meno už následkom analogie položenia tým zvanej obce tiež *bránu*? *Brano* znamená *veľkú bránu*; v slove *Vrano* hláska *b* premenila sa na *v*, tak jako som to predniesol v článku „Bodatyn" v IV. roč. „Slov. Pohľadov." Potom ona utešená terchovská dolina, vlastne úžina, ktorá pre svoju prírodnú krásu je pýchou trenčianskej stolice, chovajúca v sebe skaliská, ktorých obrazotvornosť dala rozličnú podobu, na pr.: dámy v klobúku s dlhými šatmi, modliaceho sa mnícha, rytiera, cis. Márie Terezie, vodníkov, krokodíla atď., a ktorá je ďalej rodiskom slovenského bohatiera Jánošíka, doama to menuje sa

Vrátnou. Vráta znamenajú tiež *bránu*. Slováci na označenie brány dva výrazy majúc, k rozoznaniu dvoch blízo seba nachodivších sa brán jednu *bránou* a druhú *vrátami*, to jest *vrátnou dolinou* pomenovali.

Následkom tohoto ono slovenské meno mestečka, jako ho ale dnes len po maďarsky užívajú, totižto *Varna*, za počiatočnejšie a oprávnenejšie držím, jako meno *Varin*, lebo toto je tamtoho len zlatinčený výraz, totižto *Varinum* zkráteno *Varin*, a tak *Óvár* zlatinčene *Vetus-Varinum*. Pray za Timonom Uhorský Óvár (Uhorské Staré Hrady), — ktorý k rozoznaniu od v slove stojaceho Óváru vtedy, keď tento ešte v Malej Poľskej jestvoval, uhorským nazvaný bol — tiež *Vetus-Varinum* menuje.*) Vo vlasti našej je mnoho miestnych mien takto polatinčenych, jako Varad, Varadinum, zkráteno Varadin, Gyöngyös, Gyöngyösinum, Pešť, Pestinum atď., a nie Varadum, Gyöngyösum, Pestum.

Meno *Varna* povstalo behom času zo slova brána, a síce následkom prehodenia hlásky *a*, a poneváč Slovania zvykli *b* miesto *v* a naopak užívať a vyslovovať, jako som to preduiesol na uvedenom už mieste v „Slov. Pohľadoch," aj *Barna* už takto, už *Varna* vyslovované bolo, až konečne zostalo toto posledné. Odvodzovanie tohoto miestneho mena netrpí žiadnej pochybnosti, keď porovnáme dnešné meno (Varna, Varin) s menom Bezmennym spomínanym (Borona); teraz je ono s *V*, Bezmennym ale s *B* písané. Ináč ale už r. 1267 v rozsudku kráľa Bélu IV., potom v listine z r. 1362 3ia die festi B. Margaritae Virginis et Martyris vo Vyšegrade Štefanom Bubekom vydanej, v ktorej sa hranice *Varina* vypočitujú, a v neskorších starých listinách prichádza vždy len pod menom *Varna*.

Že terajší *Óvár* od strečňanskej vrchovej brány (úžiny) *bránou* (Borona) mohol byť pomenovany, je nie čudné, lebo podobné požičané mená sú veľmi časté, bo nielen že *Óvár* od takej brány nazvany bol, ale keď *Óváru* meno *Borona* už bolo vyhynulo, ešte aj územie medzi riekami Váhom, Kysucou a Oravou sa rozprestierajúce, na ktorom dnes Óvár, Nezbud-Lúčka, Varin, Krasňany, Stráža, Belá, Terchová, Lysica, Gbelany, Nedeca, Moyš, Teplička a Budatyn jestvujú, menuje sa v zameňujúcej listine z r. 1330, — dľa ktorej Donch, zvolenský hlavny župan, prepúšťa svoje novohradské a hontanské majetky Petrovi, z novohradskej linie pochodiacich Bytterovcov nápadníkovi, synovi Byttera a Ďurovi, synovi Mikuláša, títo ale odovzdávajú Donchovi, pochodiacemu z liptovskej linie, zámok Zucha (Súča) a varinskú deržavu v trenčianskej stolici s jej kamennym zámkom (Óvár, Stary hrad), *provincia Varnensis*, z čoho nasleduje to, že cely tento priestor náležal ku terajšiemu Starému hradu a že na ňom jestvujúce hlavné miesto (Varin) od zámku (brána, Borona, Varna) bezprostredne, od vrchovej brány ale prostredne svoje meno obdržalo, ba čo viac, v donacionálnej listine Bélom IV. r. 1244 na stránku Bogomerusa de genere Aba vystavenej sám Váh menuje sa *Varinom*; toto sa ale len tak môže vy-

*) „Annales Veteres Hunn. Avarum et Hungar. 17·1," str. 286.

svetliť, že sa takto len tá čiastka Váhu mohla nazývať, ktorá tečie od strečňanskej brány (úžiny) po vtok Kysuce, ale nie celá rieka, čo vysvitá z toho, že spomenutá listina tak opisuje *aqua Varin*, jakoby táto do Kysuce vtiekala, ponevač ale dnešnieho času varinská voda, vznikajúca pri Terchovej na západnej strane zo spojených potôčkov varinských snažne, vteká nie do Kysuce, ale od Varína na poludnie do Váhu z pravej strany, a theoria cestovania riek prakticky este dokázaná nie je, listina mala *aqua Varin* tak udať, že Kysuca do tejto vteká, prečo otázna listina tymto dokázala, že jej hydrograf nebol dobre orientovaný s opísanou riekou, lebo medzi varinskou riekou a Kysucou inej rieky niet a podopierajúc sa na samotnú listinu, musí byt v tejto reč o celkom inej vode a nie o dnesnej varinskej, ktorá nemôže byt iná jako Váh.

Ohľadom topografie bývalej varinskej provincie velmi významné sú i tie ostatné rieky, ktoré spomenutá listina prednáša. O tychto prichodí mi prehovoriť nasledujúce:

a) *Kysuca* v spomenutej listine udáva sa pod menom *fluvius Kis-Zudcze*, potom nižej *fluvius Kruzia*; a potom *fluvius Kruziczе*. Že pod tymito dvoma poslednymi menami nemá sa rovňanská voda ale Kysuca rozumet, a že ony dve mená su len karrikatúry odpisovatelmi učinene, dokazuje samotná listina, dľa ktorej hranica od západného pramena rieky Svedernika *descendit ad fluvium Kruzicze*. Toto znesenie môže mať smysel len ohľadom kysuckého údolia. Ale ďalej hovorí listina i to, že hranica potom *vadit per fluvium Kruzicz usque ad confinia Polonorum*. Keby sa pod Kruziczou rovňanská alebo s ťou parallelne ku Váhu tekúca voda mala rozumeť, vtedy táto determinacia listiny bola by bez všetkého smyslu, lebo by tieto rieky, presekmúc i samu rieku Kysucu, po Sliezsko boly siahaly, čo následkom orografických pomerov tohoto vidieku len pomysleť bolo by absurdnosťou. Smysel listiny teda len ten može byt, ze hranica od západnej vetve Svedernika nahor ťahajúc, do koryta rieky Kysuce sa zniesla a potom cez Kysucu na polnoc po polské hranice išla.

b) *Divinská voda*, ktorá pri M. Divine do Váhu vteká, v onej listine menuje sa *fluvius Diuina*.

c) *Drotomská voda*, v okolí Zariečia do Váhu vtekajúca, spomína sa tamže pod menom *fluvius Drethoma, Derethma*.

d) *Polomna, Polomnaja aqua*, pobočná voda rieky Svedernik v bytčianskom okrese, nasledovne z tych pramenových potôčkov, ktoré tvoria Svedernik, západný potôček.

e) *Dlhopolský potok*, ktorý vzniká na polnoc od Dlhehopoľa a medzi Zariečím a Svederníkom do Váhu tečie, dľa tejže listiny menuje sa *fluvius Szuderník*.

Kedy zámok Brana, Borona zamenil toto svoje počiatočné meno s terajším *Orava* nemožno určiť, lebo ho uz aj najstaršie listiny spomínajú ako *Lapis antiquus*. Čo sa tohoto mena dotyka, poznamenať musím, že Ladisl. Reuss odvodzuje nazývanie uz slovenské slovo *vor*, *var* (mad. *vár*) zo slovenských koreňov slov *zavrieť*.

zat(vor)iť, ku pr. *zá(vor)* = der Schloss. Tohoto významu je dľa neho aj *Varín*, ktorý by teda znamenal *zatvorené*, posilnené miesto. Tak aj *Orar*, v ktorom slove je *o* jako *u* len predložkou, ktoré *okolo* znamená, teda *orar* = zôkol vôkol zatvorené miesto; že tu teda *o* nemá význam maďarského prídavného *ó* (starý, á, é). Spomenutý spisovateľ aj slovenské slovo *Vran* vyhlasuje za slovenské, *vor* a *var* znamenajúce slovo, a tak by aj meno dedinky *Vranie* zatvorené, posilnené miesto znamenať malo. Súhlasím s menovaným spisovateľom v tom, že *orar* je nie maďarské meno Starého hradu, t. j. že Starý hrad do maďarskej reči doslovne nepreložili na *Óvár*.

Istotne vieme, že Starý hrad stál už dávno pred príchodom Maďarov, lebo v donacionálskom liste dňa 11. decembra 1244 Bélom IV. vystavenom spomína sa on sťa na poľskej hranici stojací kamenný hrad a preto *Castrum lapidum* menuje, ktorý daroval Bogomerusovi de genere Aba, mocnému dynastovi.

Dokazovať, že obec *Varin* povstala tým spôsobom, že pán terajšieho Starého hradu na jej vtedy ešte prázdnom priestore usadil svojich poddaných, bolo by zbytočným, lebo istou vecou je, že pod hradmi povstalé obce všetky takto povstaly, ale kedy stala sa obcou, to určite tvrdiť nemôžem; že ale Varín usadením poddaných Starého hradu povstal a tvoril podhradie tohoto zámku, dokazuje tá okolnosť, že sa Starý hrad v starých listinách aj *Castrum Varin* nazýva. Varin sťa obec prvý raz spomína sa v rozsudku Bélom IV. r. 1267 vynesenom, ktorým sa Petrovi Mikovi, hontanskému grófovi, a jeho bratom, Ochouzovi a Mikovi, a jeho synovi Detrikovi privlastňuje: tak aj Zilna (Žilina) a Toplucha (Teplička), z čoho vidno aj to, že Varin a tak i dnešný Starý hrad už aj predtým ku strečňanskému zámku prináležali, lebo Žilina a Teplička vždy ku tomuto náležiac, medzi tymito spomína sa i Varin; ponevác ale dľa „Schematismus diocesis Nitriensis“ fara vo Varine založená bola okolo r. 1200, nasleduje, že Varin jestvoval už predtým sťa abec.

Jakým spôsobom prišiel Starý hrad do kráľovských rúk, nevedno, ale isté je, že r. 1241 bol kráľovským majetkom.

R. 1244 dňa 11. decembra kráľ Béla IV. daroval Starý hrad (Castrum lapidum) na poľskej hranici so zámkom Súča mocnému dynastovi Bogomerusovi (de genere Aba), synovi Sebeslava, ktorý po čas tatarského plienu pri Šajave víťazne bojoval po boku kráľa, po šajavskej bitke ale pod Tatrami v chytrosti postavil niekoľko zámkov a tak mnoho občanov zachránil od istej smrti. Ten istý Bogomerus, syn Sebeslava, neskôr obdržal aj hodnosť „comes siculorum vaganorum.“ Starý hrad už i v týchto časoch náležal ku zámku Strečnu; to dokazuje i Bélom IV. r. 1267 vynesený rozsudok, ktorym sa Petrovi Mikovi, grófovi Hontu, a jeho bratom, Ochouzovi (Achatiusovi) a Mikovi (Michalovi) a jeho synovi Detrikovi privlastňujú obce „Varna, Zilna et Toplucha“ menované, lebo menovaní grófovia vykázali istou, kráľom potvrdenou listinou (concambium), že sú oni menovaných obcí zákonní majitelia, ktoré jich predkovia zamenili za oravské panstvo, v Liptove „Verbuce“ a

v Turci ležiace obce „Turbusto, Bene, Mutnaturch a Turnook" (Trebostovo, Benice, Mútno, Trnovo) [1];

r. 1323 (dľa iných r. 1330) „Magnificus Petrus filius Byther (Balassa) a Mikuláš, syn Ďurov, nevlastný brat Bytherov, d dli starohradské panstvo a Strečno velkomožnému Chapy Donchovi (Tomášovi) de Essen, županovi Zvolena, „Pouk-a" a Liptova, za tohoto ďarmatské pri Iple ležiace majetky. [2]) Vtedy ku panstvu Starého hradu a Strečna náležal varinský, medzi Váhom, Kysucou a Oravou ležiaci vidiek. Dľa listiny toto dokazujúcej [3]) počínajú sa tam hranice, kde Kubolnya tečie do Váhu, a na tej strane rieky, kde stojí sučanský zámok, v širokosti ťahajú sa ku hranici Zonth-u, v dĺžke ale po to miesto, kde vlieva sa rieka Turiec do Váhu a odtiaľ ťahajú sa popri Váhu až po budatynskú väžu, a síce po onen bod, kde *Kiszibe* (Kysuca) tečie do Váhu, a odtiaľto ťahajú sa cez rieku Kiszibu po poľskú hranicu, zkade vracajú sa k oravskej hranici, od ktorej konečne ťahajú sa po to miesto, kde rieka Orava vlieva sa do Váhu.

R. 1403 majiteľom Strečna, Bystrice, Lietavy, Bytče a Ovaru bol pán Sandzivoj z Ostrorohu, kališský nádvorník. [4])

R. 1439 dňa 11. júna kráľ Albert daroval Ovar svojej manželke, kráľovne Alžbete.

R. 1441 dňa 9. augusta Ján Hunyady, sedmohradské knieža, uzavrel v Temešváre so sväto-mikulášskym a starohradskym Pankrácom slávnostný svazok obrany a vzdoru. [5])

Starohradsky Pankrác stal sa potom verným privržencom Giskry z Brandysa, ktorého Albertova vdova, kráľovna Alžbeta, najala na pomoc proti kráľovi Vladislavovi Jagelonskému.

R. 1444 v smysle výroku uhorského snemu bol starohradsky Pankrác za buriča vyhlásený, ktorého počiatkom apríla do Budína odviedli a kráľ Ladislav odsúdil k doživotnému väzeniu, jeho spoločníkov ale dal povešať. Po onom svazku, ktorý roku 1444 kráľ v Segedíne aj prísahou potvrdil, bol starohradsky Pankrác na prosbu Hunyadyho po 14-dňovom väznení zo žalára vypustený; potom sprevádzal kráľa v nešťastnej válke, proti Muratovi vedenej, ktorá bola dňa 10. novembra dokončená ukrutnou bitkou pri Varne. Pankrác vysiel šťastlive z bitky.

R. 1445 dňa 6. februára bol Pankrác v Stolnom Belehrade na sneme u boku Michala Országh-a.

R. 1446 dňa 12. júna bol Ján Hunyady snemom vyvolený za gubernátora krajiny; Pankrác pomocou liptovského župana, Petra Komorovského, zaujal zámky Branč, Strečno a Ovar, z ktorých vychádzal na plien do susedného Poľska.

R. 1448 kráľ Kazimír poľský ponosoval sa na Pankráca u uhor-

[1]) Codex dipl.
[2]) Z pôvodných listín rodiny Balassovskej.
[3]) Fejér: Codex dipl. VIII., 3., 189.
[4]) Listiny z r. 1403 v listinárni trenčanskej stolice.
[5]) V smysle pôvodných listín konventu na Pannonhalme.

ských stavov, ktorí jemu dňa 1. septembra (v Segedíne zasedajúc) aj skutočne prisľúbili čím skoršiu pomoc.

R. 1449 dňa 24. júna peštiansky snem ustanovil vyhrešiť Pankráca a Komorovského ako lúpežných rytierov. V tom istom roku vyslaný bol proti Pankrácovi Ulrich Cilley a vytisknul ho z viac zámkov „moravskej zeme" a aj zo Sliezska.

R. 1453 vo februári prešporský snem vyhlásil Jána Jiskru, starohradského Pankráca a Petra Komorovského za lúpežníkov, pozbaviac jich všetkých občianských práv a skonfiškujúc jim všetky jich majetky.

R. 1456 dňa 11. novembra bol Ulrich Cilley v Stolnom Belehrade zavraždený.

R. 1457 dňa 16. marca bol Ladislav Hunyady v Budíne sťatý; pomstybažný Michal Szilágyi, stryk sťatého Ladislava, povolal Pankráca k pomoci.

R. 1457 dňa 12. apríla vznikol medzi Pankrácom a Szilágyim sväzok; na základe tohoto sväzku boly nedávno zhabané zámky Branč, Strečno a Ovar prinavrátené.

R. 1462 kráľ Matej Korvín potvrdil Pankrácov majetok ohľadom zámkov Branču, Strečna a Ovaru.

Isté je, že Starohrad za času Vladislava I. bol kráľovským majetkom a že tehdajším jeho kastellánom bol Poliak Ján Capek, ktorý s kráľom bol prišiel do Uhorska. Tento sa tu dlho nezdržoval, lebo nezadlho Vladislav tento zámok a Strečno s príslušnosťami za tých 12.000 zlatých Pankrácovi založil, ktoré tento obrátil na opevnenie mesta Skalice a mimo toho vyplatil 6000 zlatých kapitáňovi Capekovi, odkedy je Starý hrad ešte aj teraz vlastnosťou rodiny Pongrácov, od ktorého i svoj praedikát nosí. Asi pred poldruha sto rokami Starý hrad obýval ešte kastellán s viac hajdúchmi, ktorí vydržiavaní boli na útraty rodiny Pongrácovskej.

Keď Wesselényiovci (1626—1676) na blízkom, šikmo naproti strmiacom Strečne panovali a so Starohradčanmi v ustavičnom hneve žili, povstalo ono známe trenčianske porekadlo, že „v jednom zámku sa hnevajú a v druhom na to nedbajú."

Pravdepodobné je, že Starý hrad bol aj majetkom Matúša Trenčanského z Čák a že časom padnul do rúk Zápoľovských, Tökölyovských a Rákóczyovských privržencov taktiež že Husítmi v Žigmundových časoch utískaný pod Ladislavom V. prinútený bol dobrovoľne otvoriť pred nimi brány.

Predok r. 1688 zomrelého učenca Jána Burius, olomúcky Ladislav Beer (ktorého meno poslovenčené bolo na Bur, neskôr zlatinčené na Burius) bol praefektom Starého hradu.

Rodina starohradských a sv.-mikulásských Pongrácov úzko spojená sue s dejinami Starého hradu, bude na mieste, aby som jedno druhé uviedol, zvláštne ale rodoslovie tejže rodiny.

Táto veľmi stará, znamenitá zemanská rodina odvodzuje pôvod svoj od Bogomera, sliezskeho kniežata, od Aba Samuela, tretieho uhorského kráľa.

Bogomerov syn, Hans de Polko, ponevác bol majiteľom a pá-

nom uhorskej hranice, bol pomenovany *Pan z Granice*, ktore meno preslo do Pangrac-a, Pankrác-a a neskôr Pongrac-a.

R. 1220 kral Andrej II. Pongráciusovi Pankrác za jeho vernosť a vítazstvo daroval v Liptove sv.-mikulášske a uhorske panstvo, mimo toho aj uhorske zemanstvo, ponevač predtym boli Pongrácovci nobiles Bohemiae. Jeho synov ale

2. Seraphela a Bogomera nachádzame jako liptovskych grófov, r. 1283 potvrdenych kráľom Ladislavom.

3. Andrej Pankrác, ktory so svojím strykom Bogomerom obdržal obnovene indigenát (1286), s grófom Mikulásom Botis tahal proti grófovi Dones a tomuto a jeho bratovi Mikulásovi náležiace a od nich vyzbíjane veľko-bodrogske panstvo (1299) vzal nazpät.

4. Pongrácius Pankrác, druhy velitel jazdy, obdržal r. 1368 od Ludvika Veľkého potvrdzujúce právo na Sv. Mikulás, Ondrejovú (Andrásfalva), Pribilinu, Javory, Haraduk a Jakubovú (Jakabfalva).

5. Seraphel (Serafinus) bol bratom predošlého.

6. Andrej, syn Pongráciusov, ktoreho manželka bola dcerou chyrneho Mikulása Zrinyiho, bána Severina a pána Sigry.

7. Mikulás, syn Andrejov, obdržal od kráľa Žigmunda nové vysady ohľadom sv.-mikulásskych veľtrhov.

8. Pongratius Pankrác, liptovsky gróf, bol panom a velitelom Skalice a vojvodom Sedmohradska (1443). Rodina táto, ozdobená velmi mnohymi a vplyvnymi úradmi už za času panovania kráľov z rodu Arpádovho, dosiahla najvyššieho vrcholu skvelosti pod Matejom Korvinom.

9. Ján Pankrác vychovany súc s Jánom Hunyadym otcom kráľovym a súc s ním sosvagreny, ponevač tamten Annu Szilágyi, sestru matky krala Mateja mal za zenu, bol vojvodom Sedmohradska, grofom Székelyov, bánom Severina, hlavnym županom Liptova a dvoch solnokskych stolic, kapitánom Skalice a pánom Sabadky, ktorej priestor obnásal 5 stvoročnych mil a 23.000 poddanych, tak bol aj pánom zámkov a panstiev Stareho hradu, Solny (Zaliny), Berenchu (Branču), Dingeleku a Strečna, ktore jemu a jeho potomkom slavnostnou prísahou krála potvrdené boli, z ktorych ale mnohé na žiadost kralovu zámenou a odovzdanim kniežatstva Oppelu presli do majetku Jana, prirodzeneho syna krala Mateja Korvína.

Este i dnes ono pole v Sedmohradsku, kde zabijal Turkov, nazyva sa Pongracovskou dolinou.

Ján Hunyady prijal Jána Pankráca za brata, preco tento prijal meno „Frater adoptivus Joannes Hunyady." a následkom tohoto smrti, dňa 12. decembra r. 1476, keď v Stolnom Belehrade odbyvalo sa slavnostne korunovanie krala s neapolskou Beatrixou, boly slávnosti na cas pristavene a kral Matej Korvin drzal dvorsku pokoru a odprevadzal mrtvolu svojho stryka Jana Pankraca.

10. Brat tohoto, Andrej Pankrác, bol poharnikom a mal v majetku medzi inym i gyorske panstvo v comaradskej stolici; jeho syn bol ale gubernatorom vtedy zlovu zaujatych rakuskych derzav.

11. Dcera Jana Pankraca vydala sa za Vavrinca Ujlakyho, ktory

bol sriemskym dynastom, bánom Mohovie a krajinským sudcom v Uhorsku.

Neskôr nachádzame Pongrácovcov aj jako pánov korlátskeho panstva v prešporskej a nitranskej, talpasského panstva v aradskej stolici a Erösváru.

Pongracius Pankrác bol hlavným županom Turca a menovali ho turčianskym kráľom. (Cronica Hungariae.)

12. Mikuláš Pangrác bol hlavným dvorským majstrom a jako milovník kráľa Ladislava r. 1580 obdržal jus gladii; manželka jeho bola Katarína Korlátköi a bol predkom ešte i dnes v trenčianskej stolici žijúcich a majetných grófskych a barónskych Pongrácovcov, ktorého bratia Pongracius a Matej sú zas predkovia v liptovskej a trenčianskej stolici žijúcej a majiteľnej obecno-zemanskej rodiny Pongrácovskej (hárs nie je aj to vytvorené, že títo od Serafela II. pochádzajú).

13. Gašpar, prvý syn Mikulášov, obdržal r. 1548 Starý hrad za podiel, kde sídlil a zomrel. Jeho manželka bola dcérou Ladislava Szúnyogh-a. Mal 3 synov: Jeremiáša, Fraňa a Daniela; dva prví zomreli bez mužských potomkov.

14. Na uhorský barónsky stupeň kráľom Matejom povýšený bol Daniel Pankrác (1608), a jeho ako aj jeho predkov zásluhy vypočítané sú v barónskom diplome. Sídlil na Starom hrade a slúžil vlasti a kráľovi. Mal v majetku silny zámok Talpass a panstvo podobného mena, potom Piski a Veze v Békeši, konečne Szamos-Ujlak, Angyalos a Nagy-Baka v Satmáre a Sabolči, poslednie po zomrelom Andrejovi Szakáč-ovi a per notam od Michala Ujlaki-ho. Manželka Danielova bola rodená Majláth-ova z rodiny Bánfi.

15. Barón Ján Pongrácz, ženený s Alžbetou Šándor-ovou zo Slavnice, bol synom Danielovým.

16. Barón Fraňo starší, cís. kráľ. komorník, bol synom Jánovým, ženený s Annou Dezseffy; mal 5 synov: Gašpara (predok staršej grófskej vetve), Fraňa (predok mladšej grófskej vetve), Jána (predok barónskej vetve), Adama (zomrel bez potomkov) a Imricha (biskup).

17. Barón Gašpar Pongrácz, syn Fraňa staršieho, roku 1702 utvoril z vlastného ľudu tretí, Forgáchovo meno nosiaci husársky pluk; bol cís. kráľ. komorníkom, plukovníkom spomenutého pluku a posledným veliteľom Starého hradu. Mal za manželku barónku Révay-ovu, ktorá po jeho smrti vydala sa za grófa Drugeth-a.

Neskôr Starý hrad shorel, a odtedy je zrúcaninou.

18. Gašpar, syn predošlého Gašpara, za uznanie tak jeho ako aj tohto predkov mimoriadnych zásluh povýšený bol (1743) na grófsky stupeň. (Zásluhy čítať možno v grófskom diplome). Bol cís. kráľ. komorníkom, c. kr. skutočným tajným radcom a plukovníkom trenčianskej insurrekcie.

Od neho pochádza staršia vetva grófov a Adam, syn baróna Antona; jeho bratranec druhého stupňa r. 1768 obdržiac grófsku hodnosť, tohoto potomci tvoria mladšiu vetvu.

Gasparova manželka bola Anna Bakonyi-ova. Mal 24 detí, z ktorych ale len dvoje zostalo na žive, a síce:

19. gróf Ferdinand, cis. kráľ. komornik, oženeny s grófkou Katarinou Szirmay-ovou, hviezdo-krížnou dámou, a

20. Valentin, cis. kráľ. komornik a predtym kapitán zemanskej telesnej stráže, oženeny s barónkou Mariou Révay-ovou, hviezdo-krížnou dámou.

21. Gróf Ján Pongrácz, cis. kráľ. komornik, syn Ferdinandov, narodil sa r. 1763 dňa 2. júna, zomrel r. 1845 dňa 30. januára. Jeho prvá manželka (1787) bola grófka Anna Andrássy-ova, hviezdo-križna dáma, a druhá (1807) Maria Zuzanna Barkóczy-ova, hviezdo-križna dáma; narodila sa r. 1787, zomrela r. 1839 dňa 15. júla. Jeho deti: z prvého manželstva

22. Ján, a z druhého Arnold (byvaly hlavny župan oravskej stolice, teraz v Trnave žijúci, pôvodca zanímavo písanej brošury: „Az utolsó Illésházy"), Eugen, Štefan, Maria, Frano a Serafin.

Oznak starohradskej a sv.-mikulášskej grófskej, barónskej a obecno-zemanskej rodiny Pongrácovskej je: V zlatom poli trojhranné belase pole, v ktorom nachodia sa tri kopce; na prostrednom spočíva zlatá koruna, z ktorej vystierajú sa dve železné ramená; ruka ľavého ramena trima na snóre visiaci roh, ktorym kedysi starí vodcovia Pongrácovskí jako páni Starého hradu svoj ľud svolávali na nepriateľa. V hornom úhle trojhranného poľa nachodí sa zlatá hviezda, ktorá je znakom vyznačenia a obsahuje v sebe to napomenutie, žeby údovia tejto rodiny svojími cnosťami medzi súvekymi svietili jako hviezdy nebeské. V onom zlatom poli na oboch stranách belaského poľa nachodí sa po jednom čiernom orlu, ktory je znakom milosti kráľovej, darovany za tie zvláštne zásluhy, ktore si predkovia okolo panovníkovho domu nadobudli a vyslovuje tú nádej, že rodina táto pod kriedlami tychto dvoch orlov ešte dlho kvitnúť a v cnosťach a vážnosti veľadit sa bude. Ony tri kopce značia Tatru, Fatru a Matru. Zlaté pole okrasľuje šisak, ktorého ľavá polovica je čierna a zlatá, pravá však belasá a zlatá; z koruny na ňom spočívajúcej vystiera sa železné, meč trimajúce rameno; šisak je okrydleny (čiernymi krydly), znakom toho, že rodina povzniesla sa na krydlach víťazstva.

Nutno poznamenať, že r. 1437 mestania Žiliny následkom prenasledovania jich kasteľánom Starého hradu cestou vyslanstva ustanovili sa v Prahe u kráľovny Barbory — ktorej bol Žigmund daroval Žilinu —, ktorá zakázala Žilincov prekážat v jich svobodách.

Oproti zrucaninám Starého hradu nachodí sa sedliacky majer, kružnym násypom (Ringwall) zatvoreny. Na polnočnej a poludňajšej strane tohoto istého majera nachodia sa na 6 stôp vysoké zemové kopce. Toto všetko poukazuje na stopu násypu polmesiacovej podoby a považiac Lud. Reussove uvedene filologicko-archaeologické tvrdenie, vztahujúce sa na vysvetlenie mena Óvar, sledovat sa dá, že tento násyp je drievne slavianske dielo, že za obranné miesto slúžilo, že je ono Reussov *Óvar*, ktory Maďari svojej reči prispôsobniac (tak jako aj Slováci ľudovym menom, Starym hradom) na-

pritrieli Samum v spasnej divokosti,
vypráši z vzduchu smrtné výpary,
i zasype v jich brloh bestij roje . . .
A opäť zažblnkocú svežo Tatier zdroje!

O slovenčino! ľúbo-zvučná rieka!
Ty, básniče, si upravil jej chod:
že vľúdne-búrne, vždy však rythmom steká,
a melodicky šumí každý brod;
že tým je nám, čím život pre človeka,
ba ceníme ju vyššej nad život: —
i vznášame hor' k nebu na ochranu,
kdes' i Ty strážcom: že ju vrazi nedostanú!

Hviezdoslav.

Starý hrad.

(V trenčianskej stolici.)

Píše

Alexander Lombardini.

Asi pol hodiny cesty vzdialenosti od povestnej a po vystavenie košicko-bohumínskej železnice pre pltníkov veľmi nebezpečnej, vtedy do Váhu vypiatej a „Margyta“ rečenej skaly zjavia sa zraku cestovateľa zrúcaniny Starého hradu, trčiace nad Váhom, ktorý v tomto mieste robí okľuku. Nazdal by si sa, že tieto tmavé rumy hanbia sa za svoju minulosť a preto ukrývajú sa v oblakoch pred očima zvedavého cestovateľa práve tak, jako kedysi obávali sa cestovalia i len pozreť k vrcholcu tohoto hrdého zámku, v ktorom medzi pevnými múrami kedysi samopašní rytieri bydleli, ktorých orličím očiam nič uniknúť vstave nebolo, lebo tu každý musel násilnú daň platiť. A je tomu tak: túto úzku úžinu nik neprešiel, koho by medzi skalnatými múrmi sídliaci Starohradčania nie síce zbraňou, ale len pustým kameňom neboli znali zničit, preto nepodvratnou zdá sa byť tá mienka, dľa ktorej hrad tento v prastarých časoch vystavil nejaký lúpežívy rytier.

Už i meno zámku ukazuje na to, že on už dávno pred príchodom Maďarov stáť musel, lebo ho najstaršie listiny *starym* nazývajú. Avšak o jeho počiatku nič istého sa nevie, ba ani len povesť nejestvuje, ktorá by o ňom spomienku činila.

Bezmenný pôvodca diela -- ktoreho držia mnohí za notára kráľa Bélu — „Historia Hungarica de septem primis ducibus Hungariae“ zvaného, v 37. záhlaví tohože vyprávajúc o bitke vodcov Arpádových a upotrebiac vyraz: „constituerunt terminos regni Hungarorum

usque ad *Boronam* et usque ad Saruuar." Karol Szabó, maďarský dejepisec, drží *Borona* za Varín (Varna), mestečko, ležiace pri Váhu v trenčianskej stolici; dľa Jordana a Kruse-ho ale dnešné mestečko Varín stojí na mieste tej, *Parienna* menovanej obce, ktorú už Ptolomeus znal a vedľa ktorej dľa Jána Kachelmanna po kratšej ceste od Celmanție (Komárna) ku východnemu moru vedúcej neomylne premávať bolo treba. Podľa tohoto je teda Varín prastaré miesto zdržiavania a jedno z najstarších bydlísk považského údolia. Ja pridŕžam sa Karola Szabovej hypothesy; túto ale natoľko modifikujem, že pod *Borona* treba rozumeť od Varína neďaleko strmiaci *Óvár*, takto totižto po maďarsky nazývajú Starý hrad, bárs je aj *Orar*, jako to nižej podotknem, slovenské meno tohoto zámku, a meno *Óvár* len príhodne môže sa považovať za doslovný maďarský preklad slovenského mena Starého hradu, — lebo istá vec je, že zámok všeobecne je starší jako obec, ktorá pod ním leží, a tak že je *Óvár* starší, jako pod ním povstavší *Varin*, poneváč nemožno predpokladať, žeby obec Varín už za času vodcu Arpáda bola jestvovala, nakoľko sa táto, jako to nižej udávám, teprv na počiatku 13. storočia spomína. Ostatnými, mnou hore uvedenými dejepisci spomínané meno *Parienna* ja len za prekrúteninu mena *Borona*, a taktiež so zámkom *Borona*, od ktorého pod ním povstatá obec *Varin* svoje meno požičala, držím za totožné s dnešným *Óvárom* (Starým hradom).

Bezmenným dejepiscom spomínaná *Borona* je nie iné, jako slovenského slova: *brána* vyslovenie maďarskými ustami, lebo vieme, že Maďari medzi dve jedna za druhou nasledujúce spoluhlásky z ohľadu ľahšieho vyslovenia majú obyčaj vsúvať samohlásku (na pr.: *hrable* = *gereblye*, *král* = *király* atď.), a tak i menovaný notar slovo *brána* vyslovujúc s hláskou *o*, medzi *b* a *r* vsutou, tože *Borona* písal. Že *Borona* z *brány* povstala, a že *brána* znamená, vidno z toho, že vrchové úžiny ešte i za našich čias *bránami* menujú sa preto, že je medzi nimi len velmi úzky priechod, akoby cez bránu; tak na príklad v úžine na dolnom Dunaji je *Železná brána*, pri Černej Lehote volá sa istý vrch *Kamennými vratami*. Obec Varín leží, ba i samotný *Óvár* (Starý hrad) vypína sa v strečnanskej vrchovej úžine, následovne isté je, že sa od tohoto jeho položenia *bránou* pomenoval. Že je tomu tak, vysvitá ďalej i z toho, že v kysuckom údolí, tam, kde je pri dedine, Brodno rečenej, medzi vrchmi Brodnankou a Rochovicou úžina najužšia, pri Rochovici ležiacej dedinky meno je *Vrana*: neznamená-li toto meno už následkom analogie položenia mnou zvanej obce tiež *bránu*? *Brana* znamená *velkú bránu*; v slove *brana* hláska *b* premenila sa na *v*, tak jako som to predniesol v článku „Bedátyn" v IV. roč. „Slov. Pohľadov." Potom ona utešená terchovská dolina, vlastne úžina, ktorá pre svoju prírodnú krásu je pýchou trenčianskej stolice, chovajúca v sebe skaliská, ktorým obrazotvornosť dáva rozličnú podobu, na pr.: dámy v klobúku s dlhými šatami, modliaceho sa mnícha, rytiera, cis. Márie Terezie, vojaka s kroslnou atď., a ktorá je ďalej rodiskom slovenského [illegible] Jánošíka, dolina to menuje sa

Vrátnou. Vráta znamenajú tiež *bránu*. Slováci na označenie brány dva výrazy majúc, k rozoznaniu dvoch blízo seba nachodivších sa brán jednu *bránou* a druhú *vrátami*, to jest *vrátnou dolinou* pomenovali.

Následkom tohoto ono slovenské meno mestečka, jako ho ale dnes len po maďarsky užívajú, totižto *Varna*, za počiatočnejšie a oprávnenejšie držím, jako meno *Varin*, lebo toto je tamtoho len zlatinčený výraz, totižto *Varinum* zkráteno *Varin*, a tak *Óvár* zlatinčene *Vetus-Varinum*. Pray za Timonom Uhorský Óvár (Uhorské Staré Hrady), — ktorý k rozoznaniu od v slove stojaceho Óváru vtedy, keď tento ešte v Malej Poľskej jestvoval, uhorským nazvaný bol — tiež *Vetus-Varinum* menuje.*) Vo vlasti našej je mnoho miestnych mien takto polatinčených, jako Varad, Varadinum, zkráteno Varadin, Gyöngyös, Gyöngyösinum, Pešť, Pestinum atď., a nie Varadum, Gyöngyösum, Pestum.

Meno *Varna* povstalo behom času zo slova brána, a síce následkom prehodenia hlásky *a*, a poneváč Slovania zvykli *b* miesto *v* a naopak užívať a vyslovovať, jako som to predniesol na uvedenom už mieste v „Slov. Pohľadoch," aj *Barna* už takto, už *Varna* vyslovované bolo, až konečne zostalo toto posledné. Odvodzovanie tohoto miestneho mena netrpí žiadnej pochybnosti, keď porovnáme dnešné meno (Varna, Varin) s menom Bezmennym spomínaným (Borona); teraz je ono s *V*, Bezmennym ale s *B* písané. Ináč ale už r. 1267 v rozsudku kráľa Bélu IV., potom v listine z r. 1362 3ia die festi B. Margaritae Virginis et Martyris vo Vyšegrade Štefanom Bubekom vydanej, v ktorej sa hranice *Varina* vypočitujú, a v neskorších starých listinách prichádza vždy len pod menom *Varna*.

Že terajší *Óvár* od strečňanskej vrchovej brány (úžiny) *bránou* (Borona) mohol byť pomenovaný, je nie čudné, lebo podobné požičané mená sú veľmi časté, bo nielen že *Óvár* od takej brány nazvaný bol, ale keď *Óváru* meno *Borona* už bolo vyhynulo, ešte aj územie medzi riekami Váhom, Kysucou a Oravou sa rozprestierajúce, na ktorom dnes Óvár, Nezbud-Lúčka, Varin, Krasňany, Stráža, Belá, Terchová, Lysica, Gbelany, Nedeca, Moyš, Teplička a Budatyn jestvujú, menuje sa v zameňujúcej listine z r. 1330, — dľa ktorej Donch, zvolenský hlavny župan, prepúšťa svoje novohradské a hontianske majetky Petrovi, z novohradskej linie pochodiacich Bytterovcov nápadníkovi, synovi Byttera a Ďurovi, synovi Mikuláša, títo ale odovzdávajú Donchovi, pochodiacemu z liptovskej linie, zámok Zucha (Súča) a varinskú deržavu v trenčianskej stolici s jej kamenným zámkom (Óvár, Starý hrad), — *provincia Varnensis*, z čoho nasleduje to, že celý tento priestor náležal ku terajšiemu Starému hradu a že na ňom jestvujúce hlavné miesto (Varin) od zámku (brána, Borona, Varna) bezprostredne, od vrchovej brány ale prostredne svoje meno obdržalo, ba čo viac, v donacionálnej listine Bélom IV. r. 1244 na stránku Bogomerusa de genere Aba vystavenej sám Váh menuje sa *Varinom*; toto sa ale len tak môže vy-

*) „Annales Veteres Hunn. Avarum et Hungar. 1761," str. 286.

svetliť, že sa takto len tá čiastka Váhu mohla nazývať, ktorá tečie od strečňanskej brány (úžiny) po vtok Kysuce, ale nie celá rieka, čo vysvitá z toho, že spomenutá listina tak opisuje *aqua Varin*, jakoby táto do Kysuce vtiekala, ponevač ale dnešnieho času varinská voda, vznikajúca pri Terchovej na západnej strane zo spojených potôčkov varinských snaznic, vteká nie do Kysuce, ale od Varína na poludnie do Váhu z pravej strany, a theoria cestovania riek prakticky este dokázaná nie je, listina mala *aqua Varin* tak udať, že Kysuca do tejto vteká, prečo otázna listina týmto dokázala, že jej hydrograf nebol dobre orientovaný s opísanou riekou, lebo medzi varinskou riekou a Kysucou inej rieky niet a podopierajúc sa na samotnú listinu, musí byť v tejto reč o celkom inej vode a nie o dnešnej varinskej, ktorá nemôže byť iná jako Váh.

Ohľadom topografie bývalej varinskej provincie veľmi významné sú i tie ostatné rieky, ktoré spomenutá listina prednáša. O týchto prichodí mi prehovoriť nasledujúce:

a) *Kysuca* v spomenutej listine udáva sa pod menom *fluvius Kis-Zadcze*, potom nižej *fluvius Kruzicz* a potom *fluvius Kruziecze*. Že pod týmito dvoma poslednými menami nemá sa rovnianská voda ale Kysuca rozumeť, a že ony dve mená sú len karrikatúry odpisovateľmi učinené, dokazuje samotná listina, dľa ktorej hranica od západného pramena rieky Svederníka *descendit ad fluvium Kruziecze*. Toto znesenie môže mať smysel len ohľadom kysuckého údolia. Ale ďalej hovorí listina i to, že hranica potom *vadit per fluvium Krusicz usque ad confinia Polonorum*. Keby sa pod Kruziezou rovniansk á alebo s ťou parallelne ku Váhu tekúca voda mala rozumeť, vtedy táto determinacia listiny bola by bez všetkého smyslu, lebo by tieto rieky, presekmúc i samú rieku Kysucu, po Sliezsko boly siahaly, čo následkom orografických pomerov tohoto vidieku len pomysleť bolo by absurdnosťou. Smysel listiny teda len ten môže byť, že hranica od západnej vetve Svederníka nahor ťahajúc, do koryta rieky Kysuce sa zniesla a potom cez Kysucu na polnoc po poľské hranice išla.

b) *Divinská rieka*, ktorá pri M. Divine do Váhu vteká, v onej listine menuje sa *fluvius Dvinci*.

c) *Drietomská rieka*, v okolí Zariečia do Váhu vtekajúca, spomína sa tamže pod menom *fluvius Drethoma, Derethma*.

d) *Polomná, Polomnya aqua*, pobočná voda rieky Sverdník v bytčianskom okrese, nasledovne z tých prameňových potočkov, ktoré tvoria Svederník, západný potôčok.

e) *Dlhopoľský potok*, ktorý vzniká na polnoc od Dlhehopoľa a medzi Zariečím a Svederníkom do Váhu tečie, dľa tejže listiny menuje sa *fluvius Svedernuk*.

Kedy zámok B[illegible] Borona zameníl toto svoje počiatočné meno s terajším *Orava*, [illegible] určiť, lebo [illegible] už aj najstaršie listiny spomínajú ako *Lapis antiquus*. Čo sa tohoto mena dotýka, poznamenať musím, že Ľud. Reass [illegible] neuznávajúc už slovenské slovo *var*, [illegible] [illegible] zo slovenských koreňov slov [illegible].

zat(vor)iť, ku pr. *zá(vor)* = der Schloss. Tohoto významu je dľa neho aj *Varín*, ktorý by teda znamenal *zatvorené*, posilnené miesto. Tak aj *Orar*, v ktorom slove je *o* jako *u* len predložkou, ktoré *okolo* znamená, teda *orar* = zôkol vôkol zatvorené miesto; že tu teda *o* nemá význam maďarského prídavného *ó* (starý, á, é). Spomenutý spisovateľ aj slovenské slovo *Vran* vyhlasuje za slovenské, *vor* a *var* znamenajúce slovo, a tak by aj meno dedinky *Vranie* zatvorené, posilnené miesto znamenať malo. Súhlasím s menovaným spisovateľom v tom, že *orar* je nie maďarské meno Starého hradu, t. j. že Starý hrad do maďarskej reči doslovne nepreložili na *Óvár*.

Istotne vieme, že Starý hrad stál už dávno pred príchodom Maďarov, lebo v donacionálskom liste dňa 11. decembra 1244 Bélom IV. vystavenom spomína sa on sťa na poľskej hranici stojací kamenný hrad a preto *Castrum lapidum* menuje, ktorý daroval Bogomerusovi de genere Aba, mocnému dynastovi.

Dokazovať, že obec *Varín* povstala tým spôsobom, že pán terajšieho Starého hradu na jej vtedy ešte prázdnom priestore usadil svojich poddaných, bolo by zbytočným, lebo istou vecou je, že pod hradmi povstalé obce všetky takto povstaly, ale kedy stala sa obcou, to určite tvrdiť nemôžem; že ale Varín usadením poddaných Starého hradu povstal a tvoril podhradie tohoto zámku, dokazuje tá okolnosť, že sa Starý hrad v starých listinách aj *Castrum Varin* nazýva. Varin sťa obec prvý raz spomína sa v rozsudku Bélom IV. r. 1267 vynesenom, ktorým sa Petrovi Mikovi, hontanskému grófovi, a jeho bratom, Ochouzovi a Mikovi, a jeho synovi Detrikovi privlastňuje; tak aj Zilna (Žilina) a Toplucha (Teplička), z čoho vidno aj to, že Varin a tak i dnešný Starý hrad už aj predtým ku strečnianskému zámku prináležali, lebo Žilina a Teplička vždy ku tomuto náležiac, medzi tymito spomína sa i Varin; poneváč ale dľa „Schematismus diocesis Nitriensis“ fara vo Varine založená bola okolo r. 1200, nasleduje, že Varin jestvoval už predtým sťa abec.

Jakym spôsobom prišiel Starý hrad do kráľovských rúk, nevedno, ale isté je, že r. 1241 bol kráľovským majetkom.

R. 1244 dňa 11. decembra kráľ Béla IV. daroval Starý hrad (Castrum lapidum) na poľskej hranici so zámkom Súča mocnému dynastovi Bogomerusovi (de genere Aba), synovi Sebeslava, ktorý po čas tatarského plienu pri Šajave víťazne bojoval po boku kráľa, po šajavskej bitke ale pod Tatrami v chytrosti postavil niekoľko zámkov a tak mnoho občanov zachránil od istej smrti. Ten istý Bogomerus, syn Sebeslava, neskôr obdržal aj hodnosť „comes siculorum vaganorum.“ Starý hrad už i v týchto časoch náležal ku zámku Strečnu; to dokazuje i Bélom IV. r. 1267 vynesený rozsudok, ktorym sa Petrovi Mikovi, grófovi Hontu, a jeho bratom, Ochouzovi (Achatiusovi) a Mikovi (Michalovi) a jeho synovi Detrikovi privlastňujú obce „Varna, Zilna et Toplucha“ menované, lebo menovaní grófovia vykázali istou, kráľom potvrdenou listinou (concambium), že sú oni menovaných obcí zákonní majitelia, ktoré jích predkovia zamenili za oravské panstvo, v Liptove „Verbuce“ a

v Turci ležiace obce „Turbusto, Bene, Mutnaturch a Turnook“ (Trebostovo, Benice, Mútno, Trnovo)[1];

r. 1323 (dľa iných r. 1330) „Magnificus Petrus filius Byther (Balassa) a Mikuláš, syn Ďurov, nevlastný brat Bytherov, dali starohradské panstvo a Strečno veľkomožnému Chapy Donchovi (Tomášovi) de Essen, županovi Zvolena, „Pouk-a“ a Liptova, za tohoto ďarmatské pri Iple ležiace majetky.[2]) Vtedy ku panstvu Starého hradu a Strečna náležal varínsky, medzi Váhom, Kysucou a Oravou ležiaci vidiek. Dľa listiny toto dokazujúcej[3]) počínajú sa tam hranice, kde Kubolnya tečie do Váhu, a na tej strane rieky, kde stojí sučanský zámok, v širokosti ťahajú sa ku hranici Zonth-u, v dĺžke ale po to miesto, kde vlieva sa rieka Turiec do Váhu a odtiaľ ťahajú sa popri Váhu až po budatynskú vážu, a síce po onen bod, kde *Kiszibe* (Kysuca) tečie do Váhu, a odtiaľto ťahajú sa cez rieku Kiszibu po poľskú hranicu, zkade vracajú sa k oravskej hranici, od ktorej konečne ťahajú sa po to miesto, kde rieka Orava vlieva sa do Váhu.

R. 1403 majiteľom Strečna, Bystrice, Lietavy, Bytče a Ovaru bol pán Sandzivoj z Ostrorohu, kališský nádvorník.[4])

R. 1439 dňa 11. júna kráľ Albert daroval Ovar svojej manželke, kráľovne Alžbete.

R. 1441 dňa 9. augusta Ján Hunyady, sedmohradské knieža, uzavrel v Temešváre so sväto-mikulášskym a starohradskym Pankrácom slávnostný sväzok obrany a vzdoru.[5])

Starohradský Pankrác stal sa potom verným privržencom Giskry z Brandysa, ktorého Albertova vdova, kráľovna Alžbeta, najala na pomoc proti kráľovi Vladislavovi Jagelonskému.

R. 1444 v smysle výroku uhorského snemu bol starohradský Pankrác za buriča vyhlásený, ktorého počiatkom apríla do Budína odviedli a kráľ Ladislav odsúdil k doživotnému väzeniu, jeho spoločníkov ale dal povešať. Po onom sväzku, ktorý roku 1444 kráľ v Segedíne aj prísahou potvrdil, bol starohradský Pankrác na prosbu Hunyadyho po 11-dňovom väznení zo žaláru vypustený; potom sprevádzal kráľa v nešťastnej válke, proti Muratovi vedenej, ktorá bola dňa 10. novembra dokončená ukrutnou bitkou pri Varne. Pankrác vyšiel šťastlive z bitky.

R. 1445 dňa 6. februára bol Pankrác v Stolnom Belehrade na sneme u boku Michala Országh-a.

R. 1446 dňa 12. júna bol Ján Hunyady snemom vyvolený za gubernátora krajiny; Pankrác pomocou liptovského župana, Petra Komorovského, zaujal zámky Branč, Strečno a Ovar, z ktorých vychádzal na plien do susedného Poľska.

R. 1448 kráľ Kazimír poľský ponosoval sa na Pankráca u uhor-

[1]) Codex dipl.
[2]) Z pôvodných listín rodiny Balassovskej.
[3]) Fejér: Codex dipl. VIII, 3, 489.
[4]) Listiny z r. 1403 v listr[illegible] trenčianskej stolice.
[5]) V smysle pôvodných listín konventu na Pannonhalme.

ských stavov, ktorí jemu dňa 1. septembra (v Segedíne zasedajúc) aj skutočne prislúbili čím skoršiu pomoc.

R. 1449 dňa 24. júna peštiansky snem ustanovil vybrešiť Pankráca a Komorovského ako lúpežných rytierov. V tom istom roku vyslaný bol proti Pankrácovi Ulrich Cilley a vytisknul ho z viac zámkov „moravskej zeme" a aj zo Sliezska.

R 1453 vo februári prešporsky snem vyhlásil Jána Jiskru, starohradského Pankráca a Petra Komorovského za lúpežníkov, pozbaviac jich všetkých občanských práv a skonfiskujúc jim všetky jich majetky.

R. 1456 dňa 11. novembra bol Ulrich Cilley v Stolnom Belehrade zavraždený.

R. 1457 dňa 16. marca bol Ladislav Hunyady v Budíne sťatý; pomstybažný Michal Szilágyi, stryk sťatého Ladislava, povolal Pankráca k pomoci.

R. 1457 dňa 12. apríla vznikol medzi Pankrácom a Szilágyim sväzok; na základe tohoto sväzku boly nedávno zhabané zámky Branč, Strečno a Ovar prinavrátené.

R. 1462 kráľ Matej Korvin potvrdil Pankrácov majetok ohľadom zámkov Branču, Strečna a Ovaru.

Isté je, že Starohrad za času Vladislava I. bol kráľovským majetkom a že tehdajším jeho kastellánom bol Poliak Ján Capek, ktorý s kráľom bol prišiel do Uhorska. Tento sa tu dlho nezdržoval, lebo nezadlho Vladislav tento zámok a Strečno s príslušnosťami za tých 12.000 zlatých Pankrácovi založil, ktoré tento obrátil na opevnenie mesta Skalice a mimo toho vyplatil 6000 zlatých kapitáňovi Capekovi, odkedy je Starý hrad ešte aj teraz vlastnosťou rodiny Pongrácov, od ktorého i svoj praedikát nosí. Asi pred poldruha sto rokami Starý hrad obýval ešte kastellán s viac hajdúchmi, ktorí vydržiavaní boli na útraty rodiny Pongrácovskej.

Keď Wesselényiovci (1626—1676) na blízkom, šikmo naproti strmiacom Strečne panovali a so Starohradčanmi v ustavičnom hneve žili, povstalo ono známe trenčianske porekadlo, že „v jednom zámku sa hnevajú a v druhom na to nedbajú."

Pravdepodobné je, že Starý hrad bol aj majetkom Matúša Trenčanského z Čák a že časom padnul do rúk Zápoľovských, Tökölyovských a Rákóczyovských privržencov taktiež že Husitmi v Žigmundových časoch utískaný pod Ladislavom V. prinútený bol dobrovoľne otvoriť pred nimi brány.

Predok r. 1688 zomrelého učenca Jána Burius, olomúcky Ladislav Beer (ktorého meno poslovenčené bolo na Bur, neskôr zlatinčené na Burius) bol praefektom Starého hradu.

Rodina starohradských a sv.-mikulášských Pongrácov úzko spojená súc s dejinami Starého hradu, bude na mieste, aby som jedno druhé uviedol, zvláštne ale rodoslovie tejže rodiny.

Táto veľmi stará, znamenitá zemanská rodina odvodzuje pôvod svoj od Bogomera, sliezskeho kniežata, od Aba Samuela, tretieho uhorského kráľa.

Bogomerov syn, Hans de Polko, ponevač bol majiteľom a pá-

nom uhorskej hranice, bol pomenovaný *Pan z Granice*, ktoré meno prešlo do Pangrac-a, Pankrác-a a neskôr Pongrác-a.

R. 1220 kráľ Andrej II. Pongráciusovi Pankrác za jeho vernosť a víťazstvo daroval v Liptove sv.-mikulášske a uhorské panstvo, mimo toho aj uhorské zemanstvo, poneváč predtým boli Pongrácovci nobiles Bohemiae. Jeho synov ale

2. Seraphela a Bogomera nachádzame jako liptovských grófov, r. 1283 potvrdených kráľom Ladislavom.

3. Andrej Pankrác, ktorý so svojím strykom Bogomerom obdržal obnovené indigenát (1286), s grófom Mikulášom Botis ťahal proti grófovi Dones a tomuto a jeho bratovi Mikulášovi náležiace a od nich vyzbíjané veľko-bodrogské panstvo (1299) vzal nazpät

4. Pongrácius Pankrác, druhý veliteľ jazdy, obdržal r. 1368 od Ľudvíka Veľkého potvrdzujúce právo na Sv. Mikuláš, Ondrejovú (Andrásfalva), Pribilinu, Javory, Haraduk a Jakubovú (Jakabfalva).

5. Seraphel (Seratinus) bol bratom predošlého.

6. Andrej, syn Pongráciusov, ktorého manželka bola dcérou chýrneho Mikuláša Zrínyiho, bána Severina a pána Sigry.

7. Mikuláš, syn Andrejov, obdržal od kráľa Žigmunda nové výsady ohľadom sv.-mikulášskych veľtrhov.

8. Pongratius Pankrác, liptovský gróf, bol pánom a veliteľom Skalice a vojvodom Sedmohradska (1443). — Rodina táto, ozdobená veľmi mnohými a vplyvnými úradmi už za času panovania kráľov z rodu Arpádovho, dosiahla najvyššieho vrcholu skvelosti pod Matejom Korvínom.

9. Ján Pankrác vychovaný súc s Jánom Hunyadym (otcom kráľovým) a súc s ním sosvagrený, poneváč tamten Annu Szilágyi, sestru matky kráľa Mateja mal za ženu, bol vojvodom Sedmohradska, grófom Székelyov, bánom Severina, hlavným županom Liptova a dvoch solnokských stolíc, kapitánom Skalice a pánom Sabadky, ktorej priestor obnášal 5 štvoročných míľ a 23.000 poddaných, tak bol aj pánom zámkov a panstiev Starého hradu, Solný (Žiliny), Berenchu (Brančov), Dingeleku a Strečna, ktoré jemu a jeho potomkom slávnostnou prísahou kráľa potvrdené boli, z ktorých ale mnohé na žiadosť kráľovu zámenou a odovzdaním kniežatstva Oppelu prešli do majetku Jana, prirodzeného syna kráľa Mateja Korvína.

Ešte i dnes ono pole v Sedmohradsku, kde zabíjal Turkov, nazýva sa Pongrácovskou dolinou.

Ján Hunyady prijal Jána Pankraca za brata, prečo tento prijal meno „Frater adoptivus Joannes Hunyady,“ a následkom tohoto smrti, dňa 12 decembra r. 1476, keď v Stoľnom Belehrade odbývalo sa slávnostné korunovanie kráľa s neapolskou Beatrixou, boly slávnosti na čas pristavené a keď Matej Korvín držal dvorskú pokoru a odprevádzal mrtvolu svojho strýka Jána Pankraca.

10. Brat tohoto, Andrej Pankrác, bol pohárnikom a mal v majetku medzi inými i gyorské panstvo v congradskej stolici; jeho syn bol ale gubernátorom vtedy znovu zaujatých rakúskych deržav.

11. Dcéra Jána Pankraca vydala sa za Vavrinca Ujlakyho, ktorý

bol sriemskym dynastom, báuom Mohovie a krajinským sudcom v Uhorsku.

Neskôr nachádzame Pongrácovcov aj jako pánov korlátskeho panstva v prešporskej a nitranskej, talpasského panstva v aradskej stolici a Erősváru.

Pongracius Pankrác bol hlavným županom Turca a menovali ho turčianskym kráľom. (Cronica Hungariae.)

12. Mikuláš Pangrác bol hlavným dvorským majstrom a jako milovník kráľa Ladislava r. 1580 obdržal jus gladii; manželka jeho bola Katarína Korlátköi a bol predkom ešte i dnes v trenčianskej stolici žijúcich a majetných grófskych a barónskych Pongrácovcov, ktorého bratia Pongracius a Matej sú zas predkovia v liptovskej a trenčianskej stolici žijúcej a majiteľnej obecno-zemanskej rodiny Pongrácovskej (bárs nie je aj to vytvorené, že títo od Serafela II. pochádzajú).

13. Gašpar, prvý syn Mikulášov, obdržal r. 1548 Starý hrad za podiel, kde sídlil a zomrel. Jeho manželka bola dcérou Ladislava Szúnyogh-a. Mal 3 synov: Jeremiáša, Fraňa a Daniela; dva prví zomreli bez mužských potomkov.

14. Na uhorský barónsky stupeň kráľom Matejom povýšený bol Daniel Pankrác (1608), a jeho ako aj jeho predkov zásluhy vypočítané sú v barónskom diplome. Sídlil na Starom hrade a slúžil vlasti a kráľovi. Mal v majetku silný zámok Talpass a panstvo podobného mena, potom Piski a Veze v Békeši, konečne Szamos-Ujlak, Angyalos a Nagy-Baka v Satmáre a Sabolči, poslednie po zomrelom Andrejovi Szakáč-ovi a per notam od Michala Ujlaki-ho. Manželka Danielova bola rodená Majláth-ova z rodiny Bánfi.

15. Barón Ján Pongrácz, ženený s Alžbetou Šándor-ovou zo Slavnice, bol synom Danielovým.

16. Barón Fraňo starší, cís. kráľ. komorník, bol synom Jánovym, ženený s Annou Dezseffy; mal 5 synov: Gašpara (predok staršej grófskej vetve), Fraňa (predok mladšej grófskej vetve), Jána (predok barónskej vetve), Adama (zomrel bez potomkov) a Imricha (biskup).

17. Barón Gašpar Pongrácz, syn Fraňa staršieho, roku 1702 utvoril z vlastného ľudu tretí, Forgáchovo meno nosiaci husársky pluk; bol cís. kráľ. komorníkom, plukovníkom spomenutého pluku a posledným veliteľom Starého hradu. Mal za manželku barónku Révay-ovu, ktorá po jeho smrti vydala sa za grófa Drugeth-a.

Neskôr Starý hrad shorel, a odtedy je zrúcaninou.

18. Gašpar, syn predošlého Gašpara, za uznanie tak jeho ako aj tohto predkov mimoriadnych zásluh povýšený bol (1743) na grófsky stupeň. (Zásluhy čítať možno v grófskom diplome). Bol cís. kráľ. komorníkom, c. kr. skutočným tajným radcom a plukovníkom trenčianskej insurrekcie.

Od neho pochádza staršia vetva grófov a Adam, syn baróna Antona; jeho bratranec druhého stupňa r. 1768 obdržiac grófsku hodnosť, tohoto potomci tvoria mladšiu vetvu.

Gasparova manželka bola Anna Bakonyi-ova. Mal 24 detí, z ktorych ale len dvoje zostalo na žive, a sice:

19. gróf Ferdinand, cís. kráľ. komorník, oženeny s grófkou Katarínou Szirmay-ovou, hviezdo-križnou dámou, a

20. Valentin, cis. kráľ. komorník a predtym kapitáň zemanskej telesnej stráže, oženeny s barónkou Mariou Révay-ovou, hviezdo-križnou dámou.

21. Gróf Ján Pongrácz, cís. kráľ. komorník, syn Ferdinandov, narodil sa r. 1763 dňa 2. júna, zomrel r. 1845 dňa 30. januára. Jeho prvá manželka (1787) bola grófka Anna Andrássy-ova, hviezdo-križna dáma, a druhá (1807) Maria Zuzanna Barkóczy-ova, hviezdo-križna dáma; narodila sa r. 1787, zomrela r. 1839 dňa 15. júla. Jeho deti: z prvého manželstva

22. Ján, a z druhého Arnold (byvaly hlavny župan oravskej stolice, teraz v Trnave žijúci, pôvodca zanímavo písanej brošury: „Az utolsó Illésházy“), Eugen, Štefan, Maria, Frano a Serafin.

Oznak starohradskej a sv.-mikulášskej grófskej, barónskej a obecno-zemanskej rodiny Pongrácovskej je: V zlatom poli trojhranné belase pole, v ktorom nachodia sa tri kopce; na prostrednom spočíva zlatá koruna, z ktorej vystierajú sa dve železné ramená; ruka ľavého ramena trima na snóre visiaci roh, ktorym kedysi starí vodcovia Pongrácovskí jako páni Starého hradu svoj ľud svolávali na nepriateľa. V hornom úhle trojhranného poľa nachodí sa zlatá hviezda, ktorá je znakom vyznačenia a obsahuje v sebe to napomenutie, žeby údovia tejto rodiny svojími cnosťami medzi súvekymi svietili jako hviezdy nebeské. V onom zlatom poli na oboch stranách belasého poľa nachodi sa po jednom čiernom orlu, ktory je znakom milosti kráľovej, darovany za tie zvlástne zasluhy, ktoré si predkovia okolo panovníkovho domu nadobudli a vyslovuje tú nádej, že rodina táto pod kriedlami tychto dvoch orlov ešte dlho kvitnúť a v cnosťach a vážnosti veľadiť sa bude. Ony tri kopce značia Tatru, Fatru a Matru. Zlaté pole okrášľuje sisak, ktoreho ľavá polovica je čierna a zlatá, pravá však belasá a zlatá; z koruny na ňom spočívajúcej vystiera sa železné, meč trimajúce rameno; šisak je okrydleny (čiernymi krydly), znakom toho, že rodina povzniesla sa na krydlach víťazstva.

Nutno poznamenať, že r. 1437 mestania Žiliny následkom prenasledovania jich kastellánom Starého hradu cestou vyslanstva ustanovili sa v Prahe u kraľovny Barbory — ktorej bol Žigmund daroval Žilinu —, ktorá zakázala Žilincov prekážať v jich svobodách.

Oproti zrúcaninám Starého hradu nachodi sa sedliacky majer, kružnym násypom (Ringwall) zatvoreny. Na polnočnej a poludňajšej strane tohoto istého majera nachodia sa na 6 stóp vysoké zemové kopce. Toto všetko poukazuje na stopu násypu polmesiacovej podoby a považiac Lud. Reussove uvedené filologicko-archaeologické tvrdenie, vztahujúce sa na vysvetlenie mena Ovar, sledovať sa dá, že tento násyp je drievne slavianske dielo, že za obranné miesto slúžilo, že je ono Reussov *Ovar*, ktory Maďari svojej reči prispôsobniac (tak jako aj Slováci ľudovym menom, Starym hradom) na-

zvali Óvárom. – Podobne i od mestečka Varina asi na štvrť hodiny cesty vzdialenosti, medzi cestou a Váhom, nachodí sa 2 siahy vysoky a 14 siah dlhy okrúhly násyp, na ktorom je veľmi ľahko k poznaniu jak prsová obrana, tak aj k polnoci ležiaci vchod. Tento okružny násyp (Ringwall) ešte i teraz „Hrádkom“ (teda zase Reussov Ovar) menuje, z čoho možno nasledovať, že on pohanským Slavianom k bohočestiu, k obetám za miesto slúžil a že je slavianske dielo.

Mestečko Varin, súc mnou považované za podhradie Starého hradu, ktorého meno nosí, a súc prv hlavným miestom obcí ku ku Starému hradu náležajúcich, nádobno mi pripomenúť, že už r. 1362 3. die festi B. Margaritae Virginis et Martyris na Vyšegrade grófom Štefanom Bubekom a krajinským sudcom vydaná listina spomína sudcovstvá (Rectoratus) a hranice obcí Varna a Kraszna (Krasňany), dľa ktorej tiež sudcovstvá Dragos-om menovany Hayn (Heyn), žilinsky mešťan, so všetkými jejich proventmi, tak aj mlynovym, a vo vonkajšom jích chotáre so všetkými v ňom nachodiacimi sa dôchodkami, totižto svobodou, ktorou iní považski sudcovia (Rectoraii) držia, dľa theutonicálneho a dľa žilinského mestského práva a obyčaju, Potochan menovanou zemou a ostrovom za potôčkom Hredniztha rečenom pro Duodecim Marcis Marcarum kúpil pre seba, svojich potomkov a týchto dedičov, a dľa ktorej jeho hranice sú tieto: prvá hranica počína sa pri rieke Váhu tam, kde sa končí zem obce Koblen (Gbelany) a drží rovno ku Koblen-Patak rečenému potôčku, odtiaľto dvíha sa na Kronhora (Koňhora) rečeny vŕšok, ktory chotár do seba zatvára, odtiaľ potom celkom až po sokorec vrchu Zelahoch, a idúc po hrebeni tohoto istého vrchu, znesie sa ku potoku Hredniztha rečenému a ťahá ku rieke Váhu, kde končia sa hranice. (Listinu som sdelil pod č. 6 vo svojom „Stručnom dejepise svob. mesta Žiliny.“) Túto kúpu potvrdil Ludvik I. r. 1363 decima Cal. Aprilis. V tejto potvrdzujúcej listine ku tomuto sudcovstvu (Voynicatus) prináležia: svobodná valcha a stvoraki remeselníci, a sice: chlieb pečúci, sevci, mäsiari a stavitelia mlynov. (Listina tiež tam pod č. 7.)

Mestečko toto chová tri svoje pečate z rozličného veku, a sice: 1. pečať je velikosti dvadsiatnika, okrúhla, s obrazom P. Marie a letopočtom 1622., na bokoch vidno ľudské podoby: na strane hrúbky čítať možno: „Hoc opus fieri curavit Martinus et Nicolaus Zelnik;“ kolopis znie: „Sigillum Civitatis Varin.“ 2. pečať, velikosti dvojzlatníka, okrúhla, s obrazom P. Marie a letopočtom 1687, má na strane hrúbky nasledujúcu vetu: „Fieri curavit iudex Warnensis Johanes Kurnas;“ kolopis znie: „Sigillum Civitatis Varnensis.“ 3. pečať má velkosť dvadsiatnika, je vajcovitej podoby, s letopočtom 1723 a na strane hrúbky s písmenami M. R. (vyhotovená pod richtárstvom Martina Rišáka); kolopis znie: „Sigillum Civitatis Varin.“

Varinská fara povstala okolo r. 1200 a z jej najstarších farárov známy je z r. 1368 pod menom Sebastian, ktory bol spolu aj trenčianskym vicearchidiakonom. Faru túto reformoval Čech

Urbanovič, ktory tu do r. 1588 svoje evanjelické náboženstvo pokojne učil, kym fara mala evanjelickych zemskych panov. R. 1596 bol tu kazateľom Ján Táborský (spisovateľ), Táborita, r. 1643 ale Jakub Urbanovič. — Frano Wesselenyi odňal zeme tejto cirkvi, ktoré ale r. 1647 boly jej prinavrátené krajinskymi kommissármi. Tunajsí ev. kazateľ Matúš lebo Matej Schuhajda bol u prešporského delegovaného sudu biskupom Kolloničom uväzneny, ale keď r. 1673 dňa 4. oktobra v Prešporku zostal nevernym svojmu náboženstvu, všetky svobody cirkve zaujaté boly. R. 1705 Michal Révay dosadil do tejto cirkve za kazateľa Jána Scholastici, ktory bol r. 1708 odohnany a s ním bol i luteranismus prinúteny z mesta uskočiť následkom jezuitskeho prenasledovania, ktoré onedlho započalo. Jej filialkami boli: Belá, Terchová, Strečno a Gbelany.

O počiatkoch varinskej fary nič nevedno. R. 1550 spomína sa ako farár Ján Veszelei, ktory bol nástupcom podobne katol. farára, ktorého meno avšak neznáme. Tohoto nasledovníci Luthera prenasledujúc, zanechal Varín a stal sa prešporskym kanonikom a prepostom z Rajky.

Za tymto nasledovali luteranski kazatelia, jako Drobkinus, Lányi, Táborsky, ktory nezákonnou transakciou so starohradskym panstvom uzavrenou r. 1576 obec Belú od tejto fary odcudzil, a isty Šuhajda, po ktorom pri zrúcaní kaplny, ktorú sebe veriaci ev. cirkve na prostred svojho rynku cieľom odbavovania pobožnosti boli vystavili, do tejto cirkve ako katolícky farár vojenskym brachiumom uvedeny bol Michal Smutko, ktory stal sa potom nitranskym kanonikom a neskôr trenčianskym archidiakonom. Na utraty tohoto bol vystaveny belansky kostol, stanuc sa filiálkou varinskeho.

Tohoto nástupcom stal sa Gašpar Kostka, ktory prestahoval sa do Nitry. Za nim nasledoval Imrich Vitnicky, povolany z predmierskej fary, potom Jozef Barankovič, zakladateľ oltára sv. Jana Nep. v tunajšom kostole. Faru túto riadil za 11 rokov, až stal sa r. 1752 dňa 26. marca stal sa bolesovskym farárom.

Jozef Fodor bol sem presadeny zo skalskej fary; r. 1768 šiel do Teplicky na odpočinok. Vo Varíne založil 400 zl. základinu na sv. omšu a 100 zl. pre muzikantov. Jeho nástupcom bol Ján Huljak zo skalskej fary. Zomrel 25. aprila 1781.

Za tymto nasledoval Mikuláš Benyacs, tiež zo skalskej fary. Za úradovania tohoto farára r. 1783 dňa 27. julia v siedmu nedeľu po Veľkej noci vypuknul v mestečku požiar, ktory ho zničil, jako aj kostol a tohto zvony. R. 1787 prešiel za farára do Predmieru, ktorého tunajším nástupcom, následkom cambiuma, stal sa predmiersky farár Frano Szalmay, ktory zvony prelial, organ vystavil a vo farskej ovocnej záhrade [illegible] posadiť dal. Zomrel r. 1824 dňa 7. júla. Pochovany bol do krypty pod zakrstiu kostola.

Tohto nasledníkom bol Jozef Fridecky, ktory predtym za 12 rokov a 10 mesiacov viedol [illegible] faru, sem bol presadeny r. 1824 dňa 20. augusta.

Tohoto do r. 1848 nasledoval Jozef Simonik, terajší teplicky

farár, ktorý v spomenutom roku bol cisárskymi lapený a v Štyrskom Hradci internovaný. Jeho nástupcom stal sa Ján Zlatháry.

V slove stojacej fary matriky jestvujú od r. 1686.

Jej terajšie filiálky sú: Gbelany, Krasňany, Nedeca, Nezbud-Lúčka, salaš pod Starým hradom a Koňhora. — Počet jej katol. duší obnáša 2984. — Jej patronom je starohradské panstvo.

Prvšie filiálky tunajšieho kostola: Horný Vadičov, Belá, Lysica, Stráža, Strečno so Zlatným r. 1788 od matky odňaté a ku štyrom novým expositúram: ku Belej, Hornému Vadičovu, Tižine a Strečnu privtelené boly.

O istom varinskom katol. farárovi vypráva sa, že keď starohradskí páni Varinčanov za svojich poddaných vyzískať chceli a on týchto od poddanstva odhováral a páni dozvedeli sa o tom, dali títo tohože farára vykleštiť a v Starom hrade uväzniť; začo boli exkommunovaní. Svoj hriech oľutujúc, dali vystaviť kaplnu na varinskom rýnku.

Tunajší kostol je staré stavänie, ktoré pôvodne bolo len kaplnou. Kostol daly vystaviť rodiny Wesselényiovská a Pongráczovská. Je opatrený jednou vážou a obohnaný múrom; zasvätený je najsv. Trojici. Zvonku vidno na ňom oznak patronátskej rodiny.

Tejto fare prináležiaca kaplna gbelianskeho kaštieľa je bl. P. Marii a nová vkusná kaplna na gbelianskom cintoríne, v nejž nachodí sa mausoleum Nyárovskej rodiny, zasvätená je nepoškvrnenému počatiu bl. P. Marie; taktiež tunajšej fare prislúchajúca kaplna krasňanského kaštieľa zasvätená je sv. Telu Páne.

R. 1727 ku poludňajšej strane varinského kostola vystavená bola kaplna s mausoleumom a síce na útraty Antona Pongrácza. Pod tymto kostolom nachodí sa 6 krýpt, a síce: 1. pod oltárom sv. Jozefa grófskej rodiny Pongráczov a vadičovských obecno-zemanských Pongráczov; 2. pod hlavným oltárom grófskej rodiny Pongráczov; 3. pred zákrstím farárov; 4) pod východnou bránou kostola obce Varina; 5) pod polnočnou bránou rodiny Nedeckých a 6) rodiny Illovay.

Varinský kostol má nasledujúce základiny: 1. baróna Fraňa Pongrácza 200-zlatovú; 2. baróna Imricha Pongrácza, spišského prépošta a biskupa z Phare, 400-zlatovú; 3. Andreja Mészárosa, nitranského prépošta, 100-zlatovú; 4. toho istého 100-zlatovú; 5. Mikuláša Stančeka, tepličského farára, 200-zlatovú. — Varinského farára základiny ale sú: 1. Fraňa Pongrácza 200-zlatová; 2. Doroty Kalužkovej 33 zl. 20-krajciarová; 3. Jozefa Fodora 400-zlatová; 4. Ráchaiovská 40-zlatová; 5. Andreja Mészárosa 100-zlatová; 6. toho istého 100-zlatová; 7. Fraňa Szalmayho 100-zlatová.

V kostole nachodivšia sa krstiteľnica vyhotovená je r. 1580 a nosí na sebe nemecky nápis

Varinskú kaplnu na námestí dal r. 1760 vystaviť gróf Gašpar Pongrácz. Zasvätená je sv. Florianovi. Na jej udržiavanie spomenuty zakladateľ zaviazal seba a svojich dedičov, čoho ujistenie je obsažené v liste, písanom ku byvalému generál. vikárovi, Jánovi Terlandymu.

Ku tejto fare náležiaca kaplna nedeckého kaštieľa povstala asi pred 200 rokmi; okrem hlavného má ešte dva pobočné oltáre.

Vo varinskej fare systemisovaná kapellania r. 1753 pod farárom Jozefom Fodorom počala sa zaplňovať s páterami žilinského františkánskeho konventu, z ktorých tunajším prvým kaplánom bol Bazil Očovský; za tymto nasledoval Celsus Malik a r. 1755 Martin Zemánek; od r. 1756–1760 nebola tymito kňazmi zaplnená. Roku 1760 bol tu kaplánom Vavrinec Dubický. Za ním nasledoval Florian Kulzik, za tymto Anton Mackovič; r. 1765 bolo toto miesto uprázdnené, kym r. 1766 bol tu kaplánom Theodor Škutecky. R. 1770 ako kaplán bol tu Celsus Kitler, r. 1771 Štefan Bollo, r. 1781 Michal Tvrdošínsky, r. 1782 Ladislav Špál. — Nedeckú kaplnu podobne obsluhovali žilinski františkánski kňazi. Boli tu: r. 1759 Gabriel Bojan, r. 1761–1764 Mikuláš Victor, r. 1766—1767 Henrik Hilcner, r. 1768 (hradny kaplán) Anton Mackovič, r. 1769 Štefan Jelensky, r. 1774 Cecilian Leisek, r. 1774–1779 Štefan Jelensky, r. 1781 Gottfried Moyses a po nom Stanislav Lányi; r. 1782 Euzeb Šteffka, r. 1784 Bartolomej Pribila. Menovany konvent zaopatroval aj gbeliansku panskú kapellaniu, menovite u staršieho gróffa Karola Serényiho (1760–1762). R. 1771 Cherubin Pečeňa. R. 1772 Albert Vagarič. 1774–1777 Celestin Zelenka. 1777–1779 Gašpar Sloboda. („Historia domus" žilinskych františkánov.)

Varinsky kňaz mal vlastnú ulicu, v ktorom bydlelo 12 jeho poddanych; taktiež mal vlastný mlyn, ktory dával za riadnu árendu do prenájmu. (Kanonická visitácia z r. 1674.)

Ku starohradskému panstvu okrem zámku prináležia nasledujúce obce:

1. *Nededza.* Kráľovna Maria túto obec darovala r. 1384 Ladislavovi, Petrovi a Jánovi, synom Jána, ktory bol synom Dominika de Nedecz, ktoru donáciu kráľ Žigmund r. 1412 potvrdil. Od tejto dediny nosí svoje meno početná rodina Nedeczkych.

Zámocky kaštiel v Nededzi je staré, rozsiahle, na poschodie vysoké stavänie, opatrene vážou. V nom nachodí sa spomenutá už kaplna sv. Anny.

2. *Krasňany.* Kaštiel v Krasňanoch je rozsiahly, zahradami obkrúženy. I tu nachodi sa kaplna.

3. *Belá.* Faru založila tu uh. kráľ námestná rada; patronom je náboženská základina. Filialky: Kút a Hlboké. Počet katol. duší: 3003. Belskí farari: Ján Litassy, Ďuro Marciss, Štefan Kelecsényi, Jozef Pridavka, Andrej Orieska, Daniel Konček, Jozef Kropácsy a Henrik Radlinsky.

4. *Nezbud-Lúčka.*

5. *Lysica.* Obec táto spomína sa už r. 1475 pod menom *Lyzica.*

Humoreska

od

Terezy Vansovej.

Lucia Lužická zastávala úrad učitelky na mestskej dievčenskej škole v N. Jej plat obnášal 600 zlatych ročite, s ktorými vedela si ona tak dobre hospodáriť, že si každoročne mohla niečo odložiť na „staré dni," lebo jej najmilší plán bol ten, že keď nashromaždí si toľko, aby mohla bez cudzej pomoci sriadiť si dievčenský ústav, oddá sa tomu ťažkému účelu: výchove dievčat.

Ale nemalo to tak byť, ako si to jej smelá fantásia predstavovala. Všetečný ten bôžik, ktorého menujú smrteľníci Kupidom, vypomstiť sa chcel na nej za jej nevšímavosť, akou sa naproti nemu chovala. A pomstil sa okázalým spôsobom. Našiel on vhodnú príležitosť, aby zaviedol Luciu v blízkosť mladého statkára Viliama Vesnického, ktorý, okúzlený príjemným zjavom mladej učitelky, začal sa na ňu dopytovať a pri najbližšej príležitosti dal sa jej aj predstaviť.

Luciu tiež nie menej citlive ranila strela všetečného bôžika: a tak keď prosil ju Viliam o dovolenie k návšteve, nemohla predsa byť tak nezdvorilou a túto jeho prosbu odopreť.

Bývala ona v dome istej staršej bezdetnej vdovy, ktorá milovala Luciu čo dcéru svoju, ač aj prechovávala proti jej učenosti nehoráznu úctu.

Keď Viliam Luciu prvy raz navštívil, zdala sa mu byť vzorom krásy; mala sviežu, belostnú pleť, tmavé, ducha prezradzujúce oči a zvlášte pekné, biele zúbky, ktoré, keď sa zasmiala, zajasaly sa ako dva rady perál. A Lucia sa rada smiala.

Prvá návšteva pritiahla za sebou druhú, tretiu, až raz prekvapil Viliam svojho pána otca osvedčením, že si chce vziať za ženu slečnu Luciu Lužickú, učitelku na dievčenskej škole.

Starý pán dlho nepovedal slova, len krútil hlavou, prešiel pár ráz izbu a vypúšťal mohutné oblaky dymu z dlhého čibuku. Konečne zastal pred synom a slovil:

„Syn môj! Keď si vstúpil do sveta, keď stal si sa dospelým, varoval som ťa pred troma druhami žien, radiac ti poprvé, aby si si nikdy nevolil ženu staršiu ako si ty, lebo skoro by sa stať mohlo, žeby mala príčinu byť žiarlivou; po druhé: aby si si nebral za družku ženu neobyčajnej, vynikajúcej krásy, lebo skoro by si mohol mať príčinu ku žiarlivosti ty, a po tretie: radil som ti strážiť sa ženy múdrejšej teba, na pr. ženy spisovatelky a tak ďalej.

„Ale, otče!"

„Dovoľ, syn môj, dovoľ! Viem, čo asi chceš povedať. Myslíš, že sú vyminky, — o áno, ale regula, syn môj, zostane regulou! Ešte konečne všetky tieto ženské nie sú tak nebezpečné, ako ženy

učitelky, tak zvané guvernantky. To sú ti osoby prefíkané, na všetkých čertových kolesách prebíjané.“

„Otče!“ zvolal Viliam a tvár jeho vzplanula.

„Počkaj, len počkaj! Učitelka, myslíš, že študuje, aby mohla druhým svojím umením slúžiť a v mladých hlávkach žiačok svetlo vedy rozširovať? O, chyba lávky! Ona sa učí, snaží, aby upútala muža a aby si ho všeliakými čertovskými kunstami získala a do svojich osídiel tak spútnala, žeby nevedel východu — jedine sobášom! Ver mi, každá je taká, pekná, lebo špatná, vtipná alebo nevšímavá. Ony sú k porovnaniu k jarabím hadiciam, ktoré sa do pestrých kvetín skrývajú, len že učitelkám za istú skrýšu slúžia knihy. Ony sú ženy velmi neporiadne, v iných umeniach nezkúsené osoby, v každom druhom obore hrozne neumelé; ba, ja sa stavím, že keby som náhodou tu tvoju Luciu navštívil, našiel by som ju v tom najväčšom neporiadku!“

„Ach, otče, nehovorili by ste tak, keby ste Luciu znali, ako ju ja poznám!“

„Ako ju ty poznáš? A či sa ty môžeš, smieš chlúbiť, že poznáš ženské srdce a jeho spády? Hej, jednu hlavu mám, aj tú si dám odrezať, jestli ju ja lepšie neznám, ako ty!“

Viliamovi bolo krušno okolo srdca — láska k jeho milej Lucii viedla ho k slovu, k obrane, no úcta k otcovi a niečo nemenovaného bránilo mu tu obranu predniesť — a to bola malá, maličká len pochybnosť, ale bola pochybnosť predsa! Jeho otec velmi dobre vedel, že Viliamovu lásku skorej zlomí týmto spôsobom, nežli rozhodným odoprením svolenia k zenbe.

Viliam začal rozmyslať, a keď uz milenec rozmyšla, vtedy obyčajne hrozí mladej láske nebezpečie. Čo, jestli by ten jeho zkúsený, v svete odchovaný otec pravdu mal, keď aj nie celkom, ó nie, ale len v niečom, keďby naozaj Lucia len za to jemu prednosť dala, že jej zabezpečí budúcnosť, čestné postavenie? Nie, nemožno, volalo čosi, čo sa obyčajne srdcom nazýva — a tiahlo ho to do mesta, kde uz Lucia na neho čaká.

Ale ešte nemal túhe svojej povoliť, lebo otec ho volal do pola obzreť oziminy a on šiel. Cestou viedol výlučne otec rozhovor. On vedel, ač len mimochodom povedať, że jeho stará matka, rodená baronka zo Zdychavic, bola žena múdra, rozšafná, pri tom ale bolo-li jej treba podpísať sa, namalovala uhladný krúžik. Načože je do paroma žene aj pero do ruky — vareška, vareška a vretienko!

O čom asi Viliam pri týchto pozdvihujúcich slovách hútal, nevedno, len beda tomu kvietku, tej vetvičke, ktorá ešte tak pozde hlávku dvíhala, ona jej bola paličkou nemilosrdne utatá.

Toho dňa Lucia darmo čakala — aj druhého dňa darmo. Keď ale zase zavítal Viliam u Lucie a videl ju rovne takú spokojnú, usmevavú, zmizla pochybnosť ako nočné chmáry pred svetlom dňa. Ale tie chmáry zase skoro dostavily sa, aby bojovaly so svetlom a zavse zvíťazily ony, zväčša ale zostalo svetlo — láska víťazom. Keď Viliam stiesneným hlasom povedal Lucii, že mu otec radí ešte čakať, uspokojila sa Lucia aj s tým a usmiala sa znove.

Jasenné dny krátily sa, svetla ubývalo a dlhé večery shromažďovaly priateľov v úzky kruh. Keď tu i tu Viliam zavítal v malú domácnosť Lucie, sedela táto vždy so svojou domovou paňou v malej, príjemne osvetlenej, teplej izbietke. Domová pani bola hluchá ako starý peň a bola vstave presedeť celý večer bez slova pri tej milej punčoške. Viliam, keď mnoho ráz mrzutý nad ustavičnou prítomnosťou domovej panej nevedel sa inak vyvŕšiť, len že naťahoval malého psíka Lucinho za uši a klepal mu na nos. Známo je, že to psom nemilá vec. Raz pýtal sa Viliam Lucie, či nebude mať nič proti tomu, keď privedie svojho pána otca. Ona odvetila, žeby sa mu páčilo. Ale minulo viac dní a Viliam nechodil, až jednoho dňa, v stredu popoludní, doviedol Viliam otca svojho k Lucii na návštevu. Táto práve prehliadala krásopisné úlohy detí a bola tak pohrúžená v svoju prácu, že nezbadala príchod hostí, až keď boli vo dverach. Povstala ihneď z malej pohovky a vítala jich svojím milým úsmevom.

Starý pán slovil so zdvorilou poklonou:

„Odpusťte, že vás vytrhujeme v tak vážnej práci. Čože sú to za literárne produkcie?“ a pritom pevne držiac ruku Luciinu prizeral sa na ňu.

„Čo vidím? Ba vlastne nevidím špiny černidlové na vašej ruke? Lebo nič tak nenávidím ako černidlové škvrny na krásnej ženskej ruke.“

„Myslím, že dá sa tomu predísť, aby ruky naše nemusely vydávať svedoctvo o černidle!“ usmiala sa Lucia a ukázala svoje rozkošné zúbky, tak že ešte aj starý hriešnik mal z toho svoju radosť.

Po chvíli povie zase starý:

„Ja som dnes s tým úmyslom prišiel do mesta, že sa niekam pozvem na večeru, lebo veru vyznať musím, že mi v hostinci nijak nechutí. Dovolíte-li tedy, budem dnes večer vaším hosťom!“

S Lucinej tváre zmizol na malinkú chvíľu úsmev; ona rýchlosťou blesku začala rozmýšľať o tom, čo asi vie už pripraviť. Ihneď zase usmiala sa a riekla:

„Keby som len mala tušenie o tom, čo asi je vaším obľúbenym jedlom!“

„To uhádnuť ponechávame vášmu umu a vôli!“ odvetil starý s poklonou.

Lucia predpásala si bielu, vyšívanú zásterku, ktorá jej mimochodom rečeno tak dobre slušala, že Viliam uveličený chcel jej pomáhať, oproti čomu ale starý pán rozhodne protestoval, hovoriac, že tak istotne nedočká sa večere, ak Viliam bude pomáhať.

Nehovorila bych pravdu, keby som tvrdila, že srdce Luciino celkom pokojne bilo, keď vnišla do kuchyne, ale odvaha a udatnosť samostatnej devy nedovolovaly jej dlho rozmýšľať. Aby ale medzitym aj páni mali zábavu úplnú, poslala jim svoju hluchú domovú paňu ku konversácii. Viliam zazrúc túto tichú starenku podotknul ironicky:

„Ha, tu vzor ženskosti! Mám len jednu hlavu, aj tú si dám odrezať, ak dakedy tieto ruky perom vládly — len ihlicou a vretienkom!“

Starý nepovedal nič na slová synove; on jal sa prezerať knihy, poukladané v kúte na malom stojánku.

„Hej, z klassikov nechybí temer ani jeden, ale kuchárskej knihy — tej nemáš!“

On neborák nevedel, že keď žena variť nezná, kuchárska kniha ju tomu nenaučí.

Za ten čas Lucia nemeškala a poslala slúžku pre máso atď. Akým strachom a tajným stŕpaním ona sledovala jednotlivé stadia parenej hovädziny a belunkých halušiek, predstaví si každá nováčka v umení kuchárskom, ktorá dakedy zásmažku pripálila a polievku presolila. Ako dobre jej padly tie zkúsenosti domáce, ktorým dakedy doma pod vedením prísnej mamičky podrobiť sa musela!

Ku veľkej radosti Lucie doniesla jej dobrá žiačka, Marulka Rezníkovie, pekné dva kusy čerstvej šunky, k tomu hodlala ešte pripraviť čaj — a večera hotová! Čo jej chybalo na praxi, to doplnila dobrá, pevná vôla a bedlivosť.

Keď konečne prišla do izby, aby zakryla okrúhly stôl, zdala sa Viliamovi tak krásnou, žeby jej bol skoro počal vyznávať lásku, keby sa to už prv nebolo stalo.

Starému chutnala večera; on síce podotknul, že cesta jeho do mesta zapríčinila onen hlad, no Lucia nerozmyslala o tom, jej bolo dosť, že jej umenie došlo uznania. Po čaju, ktorý starý pán veľmi chválil, stal sa takmer úprimným zbožňovateľom malej učiteľky; jeho galanteria tak sa stupňovala, že pri odchode pobozkal jej už aj ruku.

Keď už opustily mesto a jich povoz hrkotal po zamrznutej ceste domov, začal starý:

„Hm, nie je tak spatná, ako som si myslel, ani nie tak hlúpe sebevedomá; tie halušky boly výborné! Jej pohyby sú skutočne roztomilé, upomínajú na zjav dievčatka — a ten čaj bol delikátny! K tomu tie jej drobné biele zúbky, na ktoré, zdá sa, že si veľmi zakladá. Ba čiby si dala tebe k vôli jeden zub vytrhnuť?“

„Aká to otázka!“ zvolal Viliam.

„No, no, veď to len tak povedám! Mne sa zdá, že je do teba veľmi zaľúbená, ale zub by si tebe k vôli nedala vytrhnuť. Takej obete nebola by schopná — veď je žena!“

Viliamovi sa zdalo, že v nočnej tme vidí belieť sa tie zúbky a úsmev Luciin zdal sa mu hovoriť, že vstave je priniesť i takú obeť. Cez celú cestu, ba ešte hlboko do sna prenasledovala ho tá myšlienka a pobádala ho k tomu, aby predsa pokusil sa o to. A myšlienka ta neopustila ho viacej.

Keď zase raz prišiel navštiviť Luciu, ktorú považoval teraz už takmer za svoju mladuchu, sadnul si ku nej na malú polhodku a keď už hodinu jej [illegible] zrazu:

„Lucia! Miluješ ma opravdu?“

„Myslím, že to už dávno vieš!"
„Veľmi?"
„Chceš, aby som ťa ujisťovala?"
„Chcem, aby si mi to dokázala."
„Ako?" zpytala sa Lucia a usmiala sa.
„Tak, že obetuješ mi jeden zo svojích zúbkov."
Lucia pohliadla naňho pohľadom, akým zvykly sme merať pomateného, ktory ale nevyzeral ako opravdový blúznivec.
„Ty žartuješ?"
„Nie, nie, myslím to naozaj!"
„Naozaj?" Hlas devy bol ťiahly, úsmev zmizol.
„Áno, ano!" zvolal Viliam troška netrpelive. „Vidím, že márnomyseľnosť ženy nedovoľuje ti priniesť obeť lásky!"
Lucia vstala z malej pohovky, prisadla ku obloku a začala rozmýšľať. Po chvíli zvolala:
„Dobre, staň sa tedy!"
„Ty svoluješ!?"
„Áno!"
„Dáš si mne k vôli zub vytrhnúť?"
„Dám!"
„Lucia, rozmysli si, máš ešte dosť času!"
Ale deva odmietla jeho domluvy, vzala zo stolíka krásopisné úlohy detí a začala jich tak horlive prezerať, akoby tu Viliama ani nikdy nebolo bývalo.
Tento ale začal dľa milého zvyku Azorka drážiť, klepal mu na nos a naťahoval ho za uši. Konečne keď videl, že si ho Lucia nevšíma, vstal hore a začal sa strojiť k odchodu. Vtedy Lucia zvolala:
„Hej, ty si tu?"
„A nemal by som už tu byť? K tomu chcem vedeť, kedy zase smiem prísť!"
„To jest, kedy sa bude operácia prekonávať — vtedy, keď budem doma — v sobotu o tretej popoludní."
S tým bol odbavený; išiel tedy. Išiel, avšak nie čo víťaz, ale s pocitom smiešnosti. Cítil, že si niečo zadal zo svojej vážnosti.
Keď Lucia druhé ráno prišla ku svojim žiačkam, mala oči zapálené a akoby pripuchlé. Na nežny dotaz detí odpovedala usmevavo, že ju hlava bolí.
Prišla sobota. Viliam dostavil sa hneď popoludní, ale nenašiel nikoho v izbe. Netrpelive začal pádnymi krokami merať dlážku — veď nebolo ani len toho psa, aby ho mohol drážiť! Lucia ale — ako tušil — zatvorila sa do bočnej izby!
Konečne sa tam von ozvaly kroky; bol to starý Kokrhaj, mestsky ránhojič, ktorý bol chyrečnym v trhaní zubov, lebo vytrhnul skorej štyri zdravé, ako jeden chory zub. Za ním šla domová pani, šúchajúc svojimi kapcami po dlážke a nesúc umývaciu misu a žbán čerstvej vody. Obidvaja zmizli za dverami bočnej izby. Dvere za nimi zatvorily sa pevne; len Viliamovi bolo súdené čakať tu v zimničnej úzkosti a čítať minúty!

Načúval; zdalo sa mu, že počuje strkať kliestikami, ktoré teraz snáď onen babrák plátnom obkruca, ako to už zvykli robiť podobní milosrdní páni. Mráz prešiel Viliamovym chrbtom; teraz, teraz už chytil zúbok a to jemu k vôli, jemu! Zrazu zarazí desny vykrik ucho jeho, — on beží ku dverom, chce jich otvoriť, ale mocná závora vzdoruje; zalomcuje nimi — darmo! Tam dnu teraz ticho, ba nie, počuť bôlne stenanie, pritlumené a predsa jeho uchu srozumitelné, domová pani suchá kapcami, voda čľapká — ach, to nie je k vydržaniu!"

„Lucia, Lucia, otvor!"

Dvere sa roztvorily, aby úzkym otvorom vypustily von Kokrhaja a zase sa prichlopily. Viliam chcel dnu, potom bežal zase za ránhojičom, chcel ho zadržať, ten sa mu ale vyšmiknul a ukazujúc strieborný zlatník zvolal:

„Vyplateno, vyplateno!" a pošiel.

„Nasledovaly trápne okamihy pre Viliama. Zas len zalomcoval dvermi — no tie nepovolily.

„Lucia, anjel môj, otvor!"

Žiadna odpoveď! Len vzdychy, ston a pritlumeny plač bol odvetou na Viliamovo volanie.

„Bože môj!" zvolal „ona to neprenesie! Ona, ktorá nevedela žiť bez úsmevu, ona nebude sa viacej usmievať, — to zničí jej životné blaho, stane sa trudnomyselnou a —"

Teraz ozvalo sa niečo inšieho ako plač. Bol to temny, pritlumeny — smiech!

„Sväty Bože! ona sa smeje! A aky smiech! Lucia, Lucia, dieťa moje, uspokoj sa! Počuj, veď ťa ja ľúbim, vzdor tomu všetkému, Lucia!" A znovu pokúšal sa otvoriť dvere. „Odpusť, drahá! Cely môj budúci život nech bude vynáhradou za ten jeden jediny zúbok! Lucia, holúbok môj, uspokoj sa!" A Viliam sa temer sám pustil do plaču.

„Veď sa už len upokoj!" pokračoval ďalej. „Otvor, aby som ťa mohol odprosiť a potešiť; ach, viem ale istotne, že niet odmeny za tvoj skutok, okrem doživotnej lásky a vrúcnej oddanosti!"

Konečne dvere boly otvorené. Lucia vyšla bladá, umorená. Viliam ju chcel objať a privinúť v náručie, no ona sa vymôhla z jeho ramien a mlčky podala mu maly, biely zúbok. On bolastne vykríknul, akoby stary Kokrhaj bol jemu vytrhnul onen zub.

„O pochopujem, že nemôžeš viac milovať toho, ktory ťa pripravil o tak velkú okrasu!" nariekal Viliam; „ach, ale už odpusť vinu moju. Ty skryvaš, ty odvracuješ tvár svoju odo mňa, ty nechceš viac pohladom svojim ku mne sa obratiť, ani prehovoriť! Lež uspokoj sa konečne; veď dosť žien na svete, čo zubov nemajú a žijú, sú šťastné — ba aj milované! A chceš-li, dám ti zaň zlaty vsadiť, moja milená!" A znovu ju chcel sovreť v náručie, ona sa mu ale opät vytrhla, poposla ku obloku a zakryla si tvár rukama.

Viliam, kajucny, ako ozajstny publikán, chcel sa opät tam ku nej priplížiť, keď zrazu zarazí ucho jeho smiech, ten maly, úprimny,

zvonny smiech, akým sa len Lucia vedela smiať! Zarazený pozrel tázave na smejúcu sa Luciu — a ona mala všetky zúbky!...

Prekvapený zostal stáť, nevedel čo myslieť.

„Odpusť, Viliam!“ prosila Lucia, keď konečne prestala sa smiať, „ja nedala som si zub vytrhnúť, vediac, žeby som ťažko niesla ztratu jeho, ty ale žeby si toho ľutoval — ale zkúšku prestáť museli sme oba!“

„A ten zúbok?“

„Musel obetovať Azorko!“

Viliam si ale predsevzal, že nikdy nebude zkúšať ženskú lásku, ale radšej dôverovať.

Podivín.

Novella.

„No, Gustáv, schystaj sa, čo chvíľa je 7 hodín, a nesluší sa, aby za nami čakali.“

„Eh, čo! Nech že kus počkajú; veď sa ešte toho trepania ženského dosť napočúvaš!“

„A ty nie, Gustáv, keď hovoríš len o mne?“ odpovie Palko.

„To sa rozumie že nie; ja si budem v bočnej izbe fajčiť a tebe prenechám dvorenie sa ženskému svetu. Ty sa aj tak k tomu výborne hodíš,“ odpovie Gustáv, vystrúc sa pohodlne na pohovke.

„Nemárni čas daromnými frázami, ale sa obleč a pôjdeme!“

„Nuž a či nie som oblečený?“

„Ale pre milosť božiu, Gustáv, tratíš rozum?“ Pomysli si, u doktorov bude celá intelligencia mesta, tam bude aj — no veď vieš kto? — Tvoja sverenica a — —“

„Nehovor, nehovor mi o nej!! Lebo — ostatne načo sa zlobiť? Pomysli si, dnes ráno stará Eva hádala mi z dlane, a vieš čo? Že mojej ženy niet ešte ani na svete.“

„Hahaha! to je vyborné!“ smeje sa z celého hrdla Palko; „o dva týdne idú ho zhodiť z kancla a jeho ženy niet ešte na svete! Také hádanie veru len od Evy vystane, lebo vie už každá cigáňka, že ženské nenávidíš. Eva ti chcela zalichotiť — to je do zbláznenia smiešne!“

„Ba veru do zbláznenia, a ešte keď chcú človeku na krk zavesiť starú pannu,“ mrzuto odpovie Gustáv.

„Počuj, Gustáv,“ vážne hovorí mu Palko, „buď už raz rozumnejším a nehovor tak ľahkovážne o ženských, menovite ale o svojej budúcej; si ešte primladý, a — —“

„No, no, no! Nezabúdaj, bratku, že sa žením, to jest že ma ženia, aby si mi takú poklonu nevyťal, ako onehdá farárka: „Chlapčisko neznalé kuš, úsudok o ženách vyniesť musí muž!“ Bol by som jej síce na to odvetil, avšak — — “

„Odpusť, Gustáv, ale vtedy hovorilo sa o tebe všeobecne, že držal si sa neslušne, menovite naproti svojej sverenici urážlive, čo aj verím, ináč by ťa tak tichá pani, ako je naša pani farárka, nebola pokarhala tak ostrym výrazom.“

„Načo prišly za nami do našej izby?“ s hnevom hovorí Gustáv. „Vari by ja bol šiel k nim? A čoby tam boly všetky splesnely! Nenávidím jich všetky, koľkokoľvek jich je! Jedna bola na svete, ktorú som nad všetko rád mal, a to bola moja matka!“

„Ozaj! Ako ti to len napadlo, dať si z dlane hádať od starej Evy? Veď aj to je ženská, a ty ani len ženskej žobráčke nedáš almužnu, ak sa tvoj sluha Mišo nad ňou nesmiluje. Povedz, ako si ty mohol na Evu aj len pozreť?“

„Dotedy doliehala na Mišu, kym mi neprišiel povedať, že mi Eva veru pravdu povie, či z mojej svadby dačo bude alebo nie, len aby som si dal raz do dlane pozreť, i šiel som do kuchyne, otrčil jej ruku, nuž a vieš, čo mi riekla — hodil som jej dvadsiatnik len preto, že ma aspoň na chvíľku potešila.“

Palko zamyslel sa trochu, konečne usmial sa, prešiel dva razy cez izbu a zase pobádal svojho mladého priateľa:

„No poď, Gustáv, čas je, aby sme šli; zajtrá budeme pokračovať v našom rozhovore o tvojej ženbe; teraz poď, ja veru nechcem byť absentovany od dobrej večere, a k tomu medzi krásnym pohlavím! Ach, bude to radosť!“

„Prajem ti dobré chutnanie. Len choď, Palko môj, ja prídem pozdejšie; nenachodím žiadneho pôžitku na tom upejpaní a affektovaní tych tvojich krásotiniek, najmä po čas stolovania. Tam bude presidovať pani Hlôžková, ktorej bude presladená káva. „Ach, pani sestra! prosím trochu kávičky.“ Donesú jej kávy. „Ach, pani sestra, nechže odpustia, primnoho som si doliala, je mi trochu prituhá, a prosím o trochu smetanôčky,“ a tak odlieva a dolieva až to obnáša tri porcie, potom si odfúkne, utre pot z čela, založí ruky a vzdychne: „ako mi je teplo!“ Pani Liesková nemôže masné jesť, ona trpí na žalúdkovy kŕč, no ale z úcty k domovej panej oddá sa do toho. Slečna Mukyňová nemôže s octom, lebo kašle, ale spoločnosti k vôli prestúpi zákaz lekársky. Pani Brezova nemôže jesť sladké pečiva, ju hneď zuby bolia, a hovoriac toto, chrúme na mandlovej torte. Nevyrátal by ani do rána pričiny, pre ktoré nemôžu jesť, za to ale celé pyramidy všetkych možnych jedál zmiznú zo stola.“

„Gustáv, Gustáv, kam to s tebou dôjde? Ty na miesto gazdovstva študoval si nenávisť k ženám. Poslúchni ma, nechoď dnes nikam, lebo si náramne rozladeny; s Bohom, Gustáv!“

„Na zdar! Bratu, prídem za tebou, volal Gustáv za priateľom, ani sa nepohnuc z pohovky.

Aby som ukojila zvedavosť milej čitateľky, chcem predstaviť osoby, ktoré som uviedla na začiatku svojej povesti.

Palko Dubovsky bol prvym pisárom pri pozemoknižnom úrade, šuhaj strednej krásy, ale ústrojny, čisty vždy ako zo škatuľky. Povahy vážnej, ale nadmier skromny, už aj preto, že zastupoval tak nepatrny urad. Otec jeho, roľník, všetko obetoval vďačne na vy-

učbu svojho syna, nuž a nesklamal sa vo svojich snahách. Ktože za to mohol, že Palkovi bol osud nepriaznivym, veď je to osudom väčšiny osvedčenych Slovákov; za to on netratil nádeju v lepšiu budúcnosť. Palko bol o 5 rokov starší nežli Gustáv. Jich náhľady v mnohom rôznily sa, no v národnom smýšľaní boli si rovnými; nepřešlo dňa, aby sa neboli sišli, keď Gustáv meškal doma na prázdninách.

Gustáv Horsky bol jediným synom bohatých rodičov, od štýr rokov sirota. Otca ztratil v útlom ešte veku, súc takto odkázany výlučne na matku, ktorá lpela celou dušou na svojom jedinom miláčkovi. Ona neodoprela žiadnu žiadosť synovu, musela aj dozorkyňu odstrániť, kym bol menší, a sveriť ho Mišovi. Nepomyslela ešte vtedy dobrá matka, že nenávisť k ženskému pohlaviu s chlapcom uzraje až na muža. Keď zomrela, bol Gustáv veľmi zronený. Po pohrabe oznámil mu pán K..., ktorý bol mu ustanovený za tútora, že matkina posledná vôľa uschovaná je pri ňom, a na jej žiadosť má sa synovi oddať k prečítaniu, keď bude 19-ročnym. Gustáv uspokojil sa so všetkým, len s tým nie, žeby bol išiel bývať k tetke, matkinej sestre, a odoprúc to hovoril: „Ja zostanem v dome a podržím si Miša.“ od ktorého nevedel sa odlúčiť. Prišiel aj 19. rok; Gustáv bol doma na prázdninách, a tetka, nemohúc ho k sebe dočkať, sobrala sa aj s tútorom k nemu.

„Pozrite, pane K., na miesto čoby sa mal prísť k tetke zpýtať, ako sa jej do roka vodilo, leží si tuná pohodlne na pohovke. A tento dym, krájať by ho mohol, a všade samý neporiadok, kde sa len človek obzre; pravda, inakšie ani nemôže byť, kde nevládne ženská ruka. Gustáv, Gustáv, na tebe sa splnilo, že: „Chlapská cnosť, neporiadnosť! - Ráčte odpustiť, pane K., nemienila som vás obraziť, ale som rozžialená aj nahnevaná na tomto bezcitníkovi,“ ospravedlňovala sa tetka a obrátila sa opäť ku Gustávovi: „Či už ani hovoriť nevieš? či nechceš? Gustáv, či ty ani srdca nemáš, či som ti ničím?“

„Ale veď mi dajte k slovu prísť. Dobrou tetuškou ste mi, ale keby ste mi bola zlym strýkom, mal by som vás ešte radšej.“

„Tu ho máte, aký šiel, taký prišiel, ešte vždy tá zanevrelosť na ženy! Počkaj, ako ťa Pán Boh potresce za tvoju bezzákladnú nenávisť; ale s tebou sa hádať neidem, nie je to cieľ mojej a tvojho pána tútorovej návštevy, ale chceme my vernejšie vyplniť vôľu tvojej matky než ty na ňu myslíš. Či vieš, že ti minulo 19 rokov?“

„Čo ma po tom!“

„Tak? Tedy si už zabudol, že ti máme odovzdať k prečítaniu poslednú vôľu tvojej matky? Ty nie si zvedavým, čo ti v nej ustanovuje?“

„Čo ma je po všetkom, keď ona nežije: jej vôľu si viem aj domysleť.“

„Kto vie; len čítaj si tuná, či ťa ešte jedným pokladom radostne neprekvapí.“

Kym Gustáv čítal, tetka nespustila oči z neho, tu i tu potrhnúc aj pána K., aby pozoroval ako bude barvu meniť.

Gustáv prečítal, zložil listinu a položil na stôl, sadol si, podoprel hlavu a neriekol ani slova. Bolo ticho v izbe, nikto si netrúfal prehovoriť, a tetku už len tak pálil jazvček, ale len prežierala zvedavosť. Pánu K. bolo dlhé ono mlčanie, on vstal, pristúpil ku Gustávovi a hovoril:

„Pane Horsky! Ja vyplnil som svoju povinnosť, dovolite tedy aby som sa vzdialil. Vaša mienka o vyplnenie vôle vašej nebohej matky netyka sa mňa a snáď bude vám milejším, keď sa vzdialim."

„Ako sa ľúbi; ale do roka ešte ráčite podržať moje tútorstvo?"

„To sa rozumie; na to ma viaže môj čestny sľub. Keď minie vám 20 rokov, budete vo všetkom svojím pánom. S Bohom, pane Horsky; moja úcta, milosťpani!"

Gustáv vyprevadiac svojho tútora, vrátil sa a zase si len sadol podoprúc hlavu. Ale tetke bolo už mnoho toho mlčania, i zastala si pred Gustávom so založenyma rukama:

„Prosím ťa, Gustáv môj, urob mi to k vôli a prečítaj mi nahlas poslednú vôľu tvojej matky!"

„Aká to žiadosť, tetuška! Vy viete, čo v nej, vy zasvätená ste v nej, a žiadate to odo mňa."

„Dovolíš mi aspoň, že si ju prečítam nahlas sama?"

„Ako sa ľúbi!" uhnul plecom Gustáv.

A Gustávova tetka položiac si okuliare dala sa do čítania:

Môj drahy syn Gustáv!

Cítim, že sa musím rozlúčiť so svetom, s tebou a s drahým svojím národom. Ty vieš dobre, že ty a rod môj slovenský boli ste mojimi ideálmi, že teba ľúbila som v rode a rod môj slovensky v tebe! Cely môj život zasvätený bol vám, a tak aj posledná myšlienka zneje vám. Syn môj drahy! Nie je toto žiaden testament, veď načo by ten bol? Ty si pravy dedič všetkého majetku, a po dvadsiatom roku si aj svojím pánom. Za tútora ustanovila som ti pána K..., ponevač si ešte primlady, aby si vedel spravovať tak veľky majetok. Ohľadom tohoto viac písať mi je nepotrebne, ponevač je všetko v tom najlepšom poriadku.

Gustáv môj drahy! Jedna myšlienka ma trápi: keď sa pominiem, či nestaneš sa nevernym rodu svojmu, či nadychala som ti dosť tej lásky, aby si bol stálym aj keď mňa viac nebude? Ach, neodchyľ sa od presvedčenia nášho! Ži za národ, podporuj ho, veď tebe je to tak snadne, máš k tomu prostriedky duševne aj hmotné. Snáď sa zadiviš, že ti takto píšem, keď si vždy osvedčoval v každom ohľade svoju lásku k národu; áno, dosiaľ ti nemám čo vyčítať, ale keď si pomyslím, koľko je takych, ktorí v mladistvom veku rojčili, ba horeli svatym zápalom k národu, a keď stali sa mužmi? Opustili rod svoj ubiedeny, keď hájiť mali mužnym ramenom utlačene právo a pravdu! A preto spínam ruky pred tebou, zostaň pevnym ako múry hradne, nech ťa žiaden dar nezvedie a žiadna hrozba neskloní, nech ti to nikdy z mysle nevypadne, že Boh len šľachetnosti tebe vystavil.

Aby si mohol blahodarne pôsobiť v národe, vyhliadla som ti vernú družku života, predpokladajúc, že budeš s ňou šťastny;

učbu svojho syna, nuž a nesklamal sa vo svojich snahách. Ktože za to mohol, že Palkovi bol osud nepriaznivym, veď je to osudom väčšiny osvedčenych Slovákov; za to on netratil nádeju v lepšiu budúcnosť. Palko bol o 5 rokov starší nežli Gustáv. Jich náhlady v mnohom rôznily sa, no v národnom smýšlaní boli si rovnými; neprešlo dňa, aby sa neboli sišli, keď Gustáv meškal doma na prázdninách.

Gustáv Horsky bol jediným synom bohatých rodičov, od štýr rokov sirota. Otca ztratil v útlom ešte veku, súc takto odkázany výlučne na matku, ktorá lpela celou dušou na svojom jedinom miláčkovi. Ona neodoprela žiadnu žiadosť synovu, musela aj dozorkyňu odstrániť, kym bol menší, a sveriť ho Mišovi. Nepomyslela ešte vtedy dobrá matka, že nenávisť k ženskému pohlaviu s chlapcom uzraje až na muža. Keď zomrela, bol Gustáv veľmi zronený. Po pohrabe oznámil mu pán K..., ktorý bol mu ustanovený za tútora, že matkina posledná vôľa uschovaná je pri ňom, a na jej žiadosť má sa synovi oddať k prečítaniu, keď bude 19-ročným. Gustáv uspokojil sa so všetkým, len s tým nie, žeby bol išiel bývať k tetke, matkinej sestre, a odoprúc to hovoril: „Ja zostanem v dome a podržím si Miša,“ od ktorého nevedel sa odlúčiť. Prišiel aj 19. rok; Gustáv bol doma na prázdninách, a tetka, nemohúc ho k sebe dočkať, sobrala sa aj s tútorom k nemu.

„Pozrite, pane K., na miesto čoby sa mal prísť k tetke zpýtať, ako sa jej do roka vodilo, leží si tuná pohodlne na pohovke. A tento dym, krájať by ho mohol, a všade samý neporiadok, kde sa len človek obzre; pravda, inakšie ani nemôže byť, kde nevládne ženská ruka. Gustáv, Gustáv, na tebe sa splnilo, že: „Chlapská cnosť, neporiadnosť! -- Ráčte odpustiť, pane K., nemienila som vás obraziť, ale som rozžialená aj nahnevaná na tomto bezcitníkovi,“ ospravedlňovala sa tetka a obrátila sa opäť ku Gustávovi: „Či už ani hovoriť nevieš? či nechceš? Gustáv, či ty ani srdca nemáš, či som ti ničím?“

„Ale veď mi dajte k slovu prísť. Dobrou tetuškou ste mi, ale keby ste mi bola zlym strýkom, mal by som vás ešte radšej.“

„Tu ho máte, aký šiel, taky prišiel, ešte vždy tá zanevrelosť na ženy! Počkaj, ako ťa Pán Boh potresce za tvoju bezzákladnú nenávisť; ale s tebou sa hádať neidem, nie je to cieľ mojej a tvojho pána tútorovej návstevy, ale chceme my vernejšie vyplniť vôľu tvojej matky než ty na ňu myslíš. Či vieš, že ti minulo 19 rokov?“

„Čo ma po tom!“

„Tak? Tedy si už zabudol, že ti máme odovzdať k prečítaniu poslednú vôľu tvojej matky? Ty nie si zvedavým, čo ti v nej ustanovuje?“

„Čo ma je po všetkom, keď ona nežije; jej vôľu si viem aj domysleť.“

„Kto vie; len čítaj si tuná, či ťa ešte jedným pokladom radostne neprekvapí.“

Kym Gustáv čítal, tetka nespustila oči z neho, tu i tu potrhnúc aj pána K., aby pozoroval ako bude barvu meniť.

Gustáv prečítal, zložil listinu a položil na stôl, sadol si, podoprel hlavu a neriekol ani slova. Bolo ticho v izbe, nikto si netrúfal prehovoriť, a tetku už len tak pálil jazvček, ale len prežierala zvedavosť. Pánu K. bolo dlhé ono mlčanie, on vstal, pristúpil ku Gustávovi a hovoril:

„Pane Horsky! Ja vyplnil som svoju povinnosť, dovolíte tedy aby som sa vzdialil. Vaša mienka o vyplnenie vôle vašej nebohej matky netyka sa mňa a snáď bude vám milejším, keď sa vzdialim.“

„Ako sa lúbi; ale do roka este ráčite podržať moje tútorstvo?“

„To sa rozumie; na to ma viaže môj čestny sľub. Keď minie vám 20 rokov, budete vo všetkom svojím pánom. S Bohom, pane Horsky; moja úcta, milosťpani!“

Gustáv vyprevadiac svojho tútora, vrátil sa a zase si len sadol podoprúc hlavu. Ale tetke bolo už mnoho toho mlčania, i zastala si pred Gustávom so založenyma rukama:

„Prosím ťa, Gustáv môj, urob mi to k vôli a prečítaj mi nahlas poslednú vôlu tvojej matky!“

„Aká to žiadosť, tetuška! Vy viete, čo v nej, vy zasvätená ste v nej, a žiadate to odo mna.“

„Dovolíš mi aspoň, že si ju prečítam nahlas sama?“

„Ako sa lúbi!“ uhnul plecom Gustáv.

A Gustávova tetka položiac si okuliare dala sa do čítania:

Môj drahy syn Gustáv!

Cítim, že sa musím rozlúčiť so svetom, s tebou a s drahým svojím národom. Ty vieš dobre, že ty a rod môj slovensky boli ste mojimi ideálmi, že teba lúbila som v rode a rod môj slovensky v tebe! Cely môj život zasväteny bol vám, a tak aj posledná myšlienka zneje vám. Syn môj drahy! Nie je toto žiaden testament, veď načo by ten bol? Ty si pravy dedič všetkého majetku, a po dvadsiatom roku si aj svojím pánom. Za tútora ustanovila som ti pána K..., poneváč si este primlady, aby si vedel spravovať tak veľky majetok. Ohladom tohoto viac písať mi je nepotrebne, poneváč je všetko v tom najlepsom poriadku.

Gustáv môj drahy! Jedna myslienka ma trápi: keď sa pominiem, či nestaneš sa nevernym rodu svojmu, či nadychala som ti dosť tej lásky, aby si bol stálym aj keď mna viac nebude? Ach, neodchyľ sa od presvedčenia násho! Ži za národ, podporuj ho, veď tebe je to tak snadne, máš k tomu prostriedky dusevne aj hmotné. Snáď sa zadivis, ze ti takto písem, keď si vždy osvedčoval v každom ohlade svoju lásku k narodu; áno, dosiaľ ti nemam čo vyčítať, ale keď si pomyslim, kolko je takych, ktori v mladistvom veku rojčili, ba horeli svätym zápalom k narodu, a keď stali sa mužmi? Opustili rod svoj ubiedeny, keď hájiť mali mužnym ramenom utlačené právo a pravdu! A preto spinam ruky pred tebou, zostaň pevnym ako mury hradne, nech ťa žiaden dar nezvedie a žiadna hrozba neskloní, nech ti to nikdy z mysle nevypadne, ze Boh len slachetnosti nebo vystavil.

Aby si mohol blahodarne pôsobiť v národe, vyhliadla som ti vernú družku života, predpokladajuc, ze budes s nou šťastny;

Humoreska

od

Terezy Vansovej.

Lucia Lužická zastávala úrad učiteľky na mestskej dievčenskej škole v N. Jej plat obnášal 600 zlatych ročite, s ktorými vedela si ona tak dobre hospodáriť, že si každoročne mohla niečo odložiť na „staré dni," lebo jej najmilší plán bol ten, že keď nashromaždí si toľko, aby mohla bez cudzej pomoci sriadiť si dievčenský ústav, oddá sa tomu ťažkému účelu: výchove dievčat.

Ale nemalo to tak byť, ako si to jej smelá fantásia predstavovala. Všetečný ten božik, ktorého menujú smrteľníci Kupidom, vypomstiť sa chcel na nej za jej nevšímavosť, akou sa naproti nemu chovala. A pomstil sa okázalým spôsobom. Našiel on vhodnú príležitosť, aby zaviedol Luciu v blízkosť mladého statkára Viliama Vesnického, ktorý, okúzlený príjemným zjavom mladej učiteľky, začal sa na ňu dopytovať a pri najbližšej príležitosti dal sa jej aj predstaviť.

Luciu tiež nie menej citlive ranila strela všetečného božika: a tak keď prosil ju Viliam o dovolenie k návšteve, nemohla predsa byť tak nezdvorilou a túto jeho prosbu odopreť.

Bývala ona v dome istej staršej bezdetnej vdovy, ktorá milovala Luciu čo dcéru svoju, ač aj prechovávala proti jej učenosti nehoráznu úctu.

Keď Viliam Luciu prvý raz navštívil, zdala sa mu byť vzorom krásy; mala sviežu, belostnú pleť, tmavé, ducha prezradzujúce oči a zvlášte pekné, biele zúbky, ktoré, keď sa zasmiala, zajasaly sa ako dva rady perál. A Lucia sa rada smiala.

Prvá návšteva pritiahla za sebou druhú, tretiu, až raz prekvapil Viliam svojho pána otca osvedčením, že si chce vziať za ženu slečnu Luciu Lužickú, učiteľku na dievčenskej škole.

Starý pán dlho nepovedal slova, len krútil hlavou, prešiel pár ráz izbu a vypúšťal mohutné oblaky dymu z dlhého čibuku. Konečne zastal pred synom a slovil:

„Syn môj! Keď si vstúpil do sveta, keď stal si sa dospelým, varoval som ťa pred troma druhami žien, radiac ti poprvé, aby si si nikdy nevolil ženu staršiu ako si ty, lebo skoro by sa stať mohlo, žeby mala príčinu byť žiarlivou; po druhé: aby si si nebral za družku ženu neobyčajnej, vynikajúcej krásy, lebo skoro by si mohol mať príčinu ku žiarlivosti ty, a po tretie: radil som ti strážiť sa ženy múdrejšej teba, na pr. ženy spisovateľky a tak ďalej.

„Ale, otče!"

„Dovoľ, syn môj, dovoľ! Viem, čo asi chceš povedať. Myslíš, že sú vyminky, — ó áno, ale regula, syn môj, zostane regulou! Ešte konečne všetky tieto ženské nie sú tak nebezpečné, ako ženy

učiteľky, tak zvané guvernantky. To sú ti osoby prefíkané, na všetkých čertových kolesách prebíjané."

„Otče!" zvolal Viliam a tvár jeho vzplanula.

„Počkaj, len počkaj! Učiteľka, myslíš, že študuje, aby mohla druhým svojím umením slúžiť a v mladých hlávkach žiačok svetlo vedy rozširovať? O, chyba lávky! Ona sa učí, snaží, aby upútala muža a aby si ho všeliakými čertovskými kunštami získala a do svojich osídiel tak sputnala, žeby nevedel východu — jedine sobášom! Ver mi, každá je taká, pekná, lebo špatná, vtipná alebo nevšímavá. Ony sú k porovnaniu k jarabím hadiciam, ktoré sa do pestrých kvetín skrývajú, len že učiteľkám za istú skrýšu slúžia knihy. Ony sú ženy veľmi neporiadne, v iných umeniach nezkúsené osoby, v každom druhom obore hrozne neumelé; ba, ja sa stavím, že keby som náhodou tú tvoju Luciu navštívil, našiel by som ju v tom najväčšom neporiadku!"

„Ach, otče, nehovorili by ste tak, keby ste Luciu znali, ako ju ja poznám!"

„Ako ju ty poznáš? A či sa ty môžes, smieš chlúbiť, že poznáš ženské srdce a jeho spády? Hej, jednu hlavu mám, aj tú si dam odrezať, jestli ju ja lepšie neznám, ako ty!"

Viliamovi bolo krušno okolo srdca — láska k jeho milej Lucii viedla ho k slovu, k obrane, no úcta k otcovi a niečo nemenovaného bránilo mu tú obranu predniesť — a to bola malá, maličká len pochybnosť, ale bola pochybnosť predsa! Jeho otec veľmi dobre vedel, že Viliamovu lásku skorej zlomí týmto spôsobom, nežli rozhodným odoprením svolenia k ženbe.

Viliam začal rozmýšľať, a keď už milenec rozmýšľa, vtedy obyčajne hrozí mladej láske nebezpečie. Čo, jestli by ten jeho zkúsený, v svete odchovaný otec pravdu mal, keď aj nie celkom, ó nie, ale len v niečom, keďby naozaj Lucia len za to jemu prednosť dala, že jej zabezpečí budúcnosť, čestné postavenie? Nie, nemožno, volalo čosi, čo sa obyčajne srdcom nazýva — a tiahlo ho to do mesta, kde už Lucia na neho čaká.

Ale ešte nemal túhe svojej povoliť, lebo otec ho volal do poľa obzreť oziminy a on šiel. Cestou viedol výlučne otec rozhovor. On vedel, ač len mimochodom povedať, že jeho stará matka, rodená barónka zo Zdychavic, bola žena múdra, rozšafná, pri tom ale bolo-li jej treba podpísať sa, namaľovala úhľadný krúžik. Načože je do paroma žene aj pero do ruky, — varečka, varečka a vretienko!

O čom asi Viliam pri týchto pozdvihujúcich slovách hútal, nevedno, len beda tomu kvietku, tej vetvičke, ktorá ešte tak pozde hlávku dvíhala, ona jej bola paličkou nemilosrdne utatá.

Toho dňa Lucia darmo čakala — aj druhého dňa darmo. Keď ale zase zavítal Viliam u Lucie a videl ju rovne takú spokojnú, usmevavú, zmizla pochybnosť ako nočné chmáry pred svetlom dňa. Ale tie chmáry zase skoro dostavily sa, aby bojovaly so svetlom a zavse zvíťazily ony, zväčša ale zostalo svetlo — láska víťazom. Keď Viliam stiesneným hlasom povedal Lucii, že mu otec radí este čakať, úspokojila sa Lucia aj s tým a usmiala sa znovu.

Jasenné dny krátily sa, svetla ubývalo a dlhé večery shromažďovaly priateľov v úzky kruh. Keď tu i tu Viliam zavítal v malú domácnosť Lucie, sedela táto vždy so svojou domovou paňou v malej, príjemne osvetlenej, teplej izbietke. Domová pani bola hluchá ako starý peň a bola vstave presedeť celý večer bez slova pri tej milej punčoške. Viliam, keď mnoho ráz mrzutý nad ustavičnou prítomnosťou domovej panej nevedel sa inak vyvŕšiť, len že naťahoval malého psíka Lucinho za uši a klepal mu na nos. Známo je, že to psom nemilá vec. Raz pýtal sa Viliam Lucie, či nebude mať nič proti tomu, keď privedie svojho pána otca. Ona odvetila, žeby sa mu páčilo. Ale minulo viac dní a Viliam nechodil, až jednoho dňa, v stredu popoludní, doviedol Viliam otca svojho k Lucii na návštevu. Táto práve prehliadala krásopisné úlohy detí a bola tak pohrúžená v svoju prácu, že nezbadala príchod hostí, až keď boli vo dverach. Povstala ihneď z malej pohovky a vítala jich svojím milým úsmevom.

Starý pán slovil so zdvorilou poklonou:

„Odpusťte, že vás vytrhujeme v tak vážnej práci. Čože sú to za literárne produkcie?“ a pritom pevne držiac ruku Luciinu prizeral sa na ňu.

„Čo vidím? Ba vlastne nevidím špiny černidlové na vašej ruke? Lebo nič tak nenávidím ako černidlové škvrny na krásnej ženskej ruke.“

„Myslím, že dá sa tomu predísť, aby ruky naše nemusely vydávať svedoctvo o černidle!“ usmiala sa Lucia a ukázala svoje rozkošné zúbky, tak že ešte aj starý hriešnik mal z toho svoju radosť.

Po chvíli povie zase starý:

„Ja som dnes s tým úmyslom prišiel do mesta, že sa niekam pozvem na večeru, lebo veru vyznať musím, že mi v hostinci nijak nechutí. Dovolíte-li tedy, budem dnes večer vaším hosťom!“

S Lucinej tváre zmizol na malinkú chvíľu úsmev; ona rýchlosťou blesku začala rozmýšľať o tom, čo asi vie už pripraviť. Ihneď zase usmiala sa a riekla:

„Keby som len mala tušenie o tom, čo asi je vaším obľúbeným jedlom!“

„To uhádnuť ponechávame vášmu umu a vôli!“ odvetil starý s poklonou.

Lucia predpásala si bielu, vyšívanú zásterku, ktorá jej mimochodom rečeno tak dobre slušala, že Viliam uveličený chcel jej pomáhať, oproti čomu ale starý pán rozhodne protestoval, hovoriac, že tak istotne nedočká sa večere, ak Viliam bude pomáhať.

Nehovorila bych pravdu, keby som tvrdila, že srdce Luciino celkom pokojné bilo, keď vnišla do kuchyne, ale odvaha a udatnosť samostatnej devy nedovolovaly jej dlho rozmýšľať. Aby ale medzitým aj páni mali zábavu úplnú, poslala jim svoju hluchú domovú paňu ku konversácii. Viliam zazrúc túto tichú starenku podotknul ironicky:

„Hľa, tu vzor ženskosti! Mám len jednu hlavu, aj tú si dám odrezať, ak dakedy tieto ruky perom vládly – len ihlicou a vretienkom!“

Stary nepovedal nič na slová synove; on jal sa prezerať knihy, poukladané v kúte na malom stojánku.

„Hej, z klassikov nechybí temer ani jeden, ale kuchárskej knihy – tej nemáš!“

On neborák nevedel, že keď žena variť nezná, kuchárska kniha ju tomu nenaučí.

Za ten čas Lucia nemeškala a poslala slúžku pre mäso atď. Akym strachom a tajnym strpaním ona sledovala jednotlivé štadia parenej hovädziny a belunkych halušiek, predstaví si každá nováčka v umení kuchárskom, ktorá dakedy zásmažku pripálila a polievku presolila. Ako dobre jej padly tie zkúsenosti domáce, ktorym dakedy doma pod vedením prísnej mamičky podrobiť sa musela!

Ku veľkej radosti Lucie doniesla jej dobrá žiačka, Maruľka Rezníkovie, pekné dva kusy čerstvej šunky, k tomu hodlala ešte pripraviť čaj – a večera hotová! Čo jej chybalo na praxi, to doplnila dobrá, pevná vôľa a bedlivosť.

Keď konečne prišla do izby, aby zakryla okrúhly stól, zdala sa Viliamovi tak krásnou, žeby jej bol skoro počal vyznávať lásku, keby sa to už prv nebolo stalo.

Starému chutnala večera; on síce podotknul, že cesta jeho do mesta zapríčinila onen hlad, no Lucia nerozmyšlala o tom, jej bolo dosť, že jej umenie došlo uznania. Po čaju, ktory starý pán veľmi chválil, stal sa takmer úprimnym zbožňovateľom malej učiteľky; jeho galanteria tak sa stupňovala, že pri odchode pobozkal jej už aj ruku.

Keď už opustily mesto a jich povoz hrkotal po zamrznutej ceste domov, začal starý:

„Hm, nie je tak špatná, ako som si myslel, ani nie tak hlúpe sebevedomá; tie halušky boly vyborné! Jej pohyby sú skutočne roztomilé, upomínajú na zjav dievčatka – – a ten čaj bol delikátny! K tomu tie jej drobné biele zúbky, na ktoré, zdá sa, že si veľmi zakladá. Ba čiby si dala tebe k vôli jeden zub vytrhnúť?“

„Aká to otázka!“ zvolal Viliam.

„No, no, veď to len tak povedám! Mne sa zdá, že je do teba veľmi zaľúbená, ale zub by si tebe k vôli nedala vytrhnuť. Takej obete nebola by schopná – veď je žena!“

Viliamovi sa zdalo, že v nočnej tme vidí belieť sa tie zúbky a úsmev Luciin zdal sa mu hovoriť, že vstave je priniesť i takú obeť. Cez celú cestu, ba ešte hlboko do sna prenasledovala ho tá myšlienka a pobádala ho k tomu, aby predsa pokúsil sa o to. A myšlienka tá neopustila ho viacej.

Keď zase raz prišiel navštíviť Luciu, ktorú považoval teraz už takmer za svoju mladuchu, sadnul si ku nej na malú pohovku a keď už hodne jej nalichotil, slovil zrazu:

„Lucia! Miluješ ma opravdu?“

„Myslím, že to už dávno vieš!“
„Veľmi?“
„Chceš, aby som ťa ujisťovala?“
„Chcem, aby si mi to dokázala.“
„Ako?“ zpýtala sa Lucia a usmiala sa.
„Tak, že obetuješ mi jeden zo svojích zúbkov.“
Lucia pohliadla naňho pohľadom, akým zvykly sme merať pomateného, ktorý ale nevyzeral ako opravdový blúznivec.
„Ty žartuješ?“
„Nie, nie, myslím to naozaj!“
„Naozaj?“ Hlas devy bol tiahly, úsmev zmizol.
„Áno, ano!“ zvolal Viliam troška netrpelive. „Vidím, že márnomyseľnosť ženy nedovoľuje ti priniesť obeť lásky!“
Lucia vstala z malej pohovky, prisadla ku obloku a začala rozmýšľať. Po chvíli zvolala:
„Dobre, staň sa tedy!“
„Ty svoluješ!?“
„Áno!“
„Dáš si mne k vôli zub vytrhnúť?“
„Dám!“
„Lucia, rozmysli si, máš ešte dosť času!“
Ale deva odmietla jeho domluvy, vzala zo stolíka krásopisné úlohy detí a začala jich tak horlive prezerať, akoby tu Viliama ani nikdy nebolo bývalo.
Tento ale začal dľa milého zvyku Azorka drážiť, klepal mu na nos a naťahoval ho za uši. Konečne keď videl, že si ho Lucia nevšíma, vstal hore a začal sa strojiť k odchodu. Vtedy Lucia zvolala:
„Hej, ty si tu?“
„A nemal by som už tu byť? K tomu chcem vedeť, kedy zase smiem prísť!“
„To jest, kedy sa bude operácia prekonávať — vtedy, keď budem doma — v sobotu o tretej popoludní.“
S tým bol odbavený; išiel tedy. Išiel, avšak nie čo víťaz, ale s pocitom smiešnosti. Cítil, že si niečo zadal zo svojej vážnosti.
Keď Lucia druhé ráno prišla ku svojim žiačkam, mala oči zapálené a akoby pripuchlé. Na nežný dotaz detí odpovedala usmevavo, že ju hlava bolí.
Prišla sobota. Viliam dostavil sa hneď popoludní, ale nenašiel nikoho v izbe. Netrpelive začal pádnymi krokami merať dlážku — veď nebolo ani len toho psa, aby ho mohol drážiť! Lucia ale — ako tušil — zatvorila sa do bočnej izby!
Konečne sa tam von ozvaly kroky; bol to starý Kokrhaj, mestský ránhojič, ktorý bol chýrečným v trhaní zubov, lebo vytrhnul skorej štyri zdravé, ako jeden chorý zub. Za ním šla domová paní, šúchajúc svojimi kapcami po dlážke a nesúc umývaciu misu a žbán čerstvej vody. Obidvaja zmizli za dvermi bočnej izby. Dvere za nimi zatvorily sa pevne; len Viliamovi bolo súdené čakať tu v zimničnej úzkosti a čítať minúty!

Načúval; zdalo sa mu, že počuje strkať kliestikami, ktoré teraz snáď onen babrák plátnom obkrúca, ako to už zvykli robiť podobní milosrdní páni. Mráz prešiel Viliamovym chrbtom; teraz, teraz už chytil zúbok a to jemu k vôli, jemu! Zrazu zarazí desny vykrik ucho jeho, — on beží ku dverom, chce jich otvoriť, ale mocná závora vzdoruje; zalomcuje nimi — darmo! Tam dnu teraz ticho, ba nie, počut bôlne stenanie, pritlumené a predsa jeho uchu srozumitelné, domová pani suchá kapcami, voda člapká — ach, to nie je k vydržaniu!"

„Lucia, Lucia, otvor!"

Dvere sa roztvorily, aby úzkym otvorom vypustily von Kokrhaja a zase sa prichlopily. Viliam chcel dnu, potom bežal zase za ránhojičom, chcel ho zadržať, ten sa mu ale vyšmiknul a ukazujúc strieborný zlatník zvolal:

„Vyplateno, vyplateno!" a pošiel.

„Nasledovaly trápne okamihy pre Viliaña. Zas len zalomcoval dvermi — no tie nepovolily.

„Lucia, anjel môj, otvor!"

Žiadna odpoveď! Len vzdychy, ston a pritlumeny plač bol odvetou na Viliamovo volanie.

„Boze môj!" zvolal „ona to neprenesie! Ona, ktorá nevedela žiť bez úsmevu, ona nebude sa viacej usmievať, — to zničí jej životné blaho, stane sa trudnomyselnou a —"

Teraz ozvalo sa niečo insieho ako plač. Bol to temny, pritlumeny — smiech!

„Švätý Bože! ona sa smeje! A aky smiech! Lucia, Lucia, dieťa moje, uspokoj sa! Počuj, veď ťa ja lúbim, vzdor tomu všetkému, Lucia!" A znovu pokúšal sa otvoriť dvere. „Odpusť, drahá! Cely môj budúci život nech bude vynáhradou za ten jeden jediny zúbok! Lucia, holúbok môj, uspokoj sa!" A Viliam sa temer sám pustil do plaču.

„Veď sa už len upokoj!" pokračoval ďalej. „Otvor, aby som ťa mohol odprosiť a potešiť; ach, viem ale istotne, že niet odmeny za tvoj skutok, okrem doživotnej lásky a vrúcnej oddanosti!"

Konečne dvere boly otvorené. Lucia vysla bladá, umorená. Viliam ju chcel objať a privinúť v náručie, no ona sa vymôhla z jeho ramien a mlčky podala mu maly, biely zúbok. On bolastne vykríknul, akoby stary Kokrhaj bol jemu vytrhnul onen zub.

„O pochopujem, že nemôžes viac milovať toho, ktorý ťa pripravil o tak velkú okrasu!" nariekal Viliam; „ach, ale už odpusť vinu moju. Ty skryvas, ty odvracuješ tvár svoju odo mňa, ty nechceš viac pohladom svojím ku mne sa obrátiť, ani prehovoriť! Lež uspokoj sa konečne: veď dosť žien na svete, čo zubov nemajú a žijú, sú šťastné — ba aj milované! A chceš-li, dám ti zaň zlaty vsadiť, moja milená!" A znovu ju chcel sovreť v náručie, ona sa mu ale opät vytrhla, poposla ku obloku a zakryla si tvár rukama.

Viliam, kajucny, ako onen publikán, chcel sa aj tam ku nej priplížiť, keď zrazu zarazi ucho jeho smiech, ten milý, uprimny,

zvonný smiech, akým sa len Lucia vedela smiať! Zarazený pozrel tázave na smejúcu sa Luciu — a ona mala všetky zúbky!...

Prekvapený zostal stáť, nevedel čo myslеť.

„Odpusť, Viliam!" prosila Lucia, keď konečne prestala sa smiať, „ja nedala som si zub vytrhnúť, vediac, žeby som ťažko niesla ztratu jeho, ty ale žeby si toho ľutoval — ale zkúšku prestáť museli sme oba!"

„A ten zúbok?"

„Musel obetovať Azorko!"

Viliam si ale predsevzal, že nikdy nebude zkúšať ženskú lásku, ale radšej dôverovať.

Podivín.

Novella.

„No, Gustáv, schystaj sa, čo chvíľa je 7 hodín, a nesluší sa, aby za nami čakali."

„Eh, čo! Nech že kus počkajú; veď sa ešte toho trepania ženského dosť napočúvaš!"

„A ty nie, Gustáv, keď hovoríš len o mne?" odpovie Palko.

„To sa rozumie že nie; ja si budem v bočnej izbe fajčiť a tebe prenechám dvorenie sa ženskému svetu. Ty sa aj tak k tomu výborne hodíš," odpovie Gustáv, vystrúc sa pohodlne na pohovke.

„Nemárni čas daromnými frázami, ale sa obleč a pôjdeme!"

„Nuž a či nie som oblečený?"

„Ale pre milosť božiu, Gustáv, tratíš rozum?" Pomysli si, u doktorov bude celá intelligencia mesta, tam bude aj — no veď vieš kto? — Tvoja sverenica a — —"

„Nehovor, nehovor mi o nej!! Lebo — ostatne načo sa zlobiť? Pomysli si, dnes ráno stará Eva hádala mi z dlane, a vieš čo? Že mojej ženy niet ešte ani na svete."

„Hahaha! to je výborné!" smeje sa z celého hrdla Palko; „o dva týdne idú ho zhodiť z kancla a jeho ženy niet ešte na svete! Také hádanie veru len od Evy vystane, lebo vie už každá cigáňka, že ženské nenávidíš. Eva ti chcela zalichotiť — to je do zblázneniа smiešne!"

„Ba veru do zbláznenia, a ešte keď chcú človeku na krk zavesiť starú pannu," mrzuto odpovie Gustáv.

„Počuj, Gustáv," vážne hovorí mu Palko, „buď už raz rozumnejším a nehovor tak ľahkovážne o ženských, menovite ale o svojej budúcej; si ešte primladý, a — —"

„No, no, no! Nezabúdaj, bratku, že sa žením, to jest že ma ženia, aby si mi takú poklonu nevytal, ako onehdá farárka: „Chlapčisko neznalé kuš, úsudok o ženách vyniesť musí muž!" Bol by som jej síce na to odvetil, avšak — —"

„Odpusť, Gustáv, ale vtedy hovorilo sa o tebe všeobecne, že držal si sa neslušne, menovite naproti svojej sverenici urážlive, čo aj verím, ináč by ťa tak tichá pani, ako je naša pani farárka, nebola pokarhala tak ostrym výrazom.“

„Načo prišly za nami do našej izby?“ s hnevom hovorí Gustáv. „Vari by ja bol šiel k nim? A čoby tam boly všetky splesnely! Nenávidím jich všetky, koľkokoľvek jich je! Jedna bola na svete, ktorú som nad všetko rád mal, a to bola moja matka!“

„Ozaj! Ako ti to len napadlo, dať si z dlane hádať od starej Evy? Veď aj to je ženská, a ty ani len ženskej žobráčke nedáš almužnu, ak sa tvoj sluha Mišo nad ňou nesmiluje. Povedz, ako si ty mohol na Evu aj len pozreť?“

„Dotedy doliehala na Mišu, kym mi neprišiel povedať, že mi Eva veru pravdu povie, či z mojej svadby dačo bude alebo nie, len aby som si dal raz do dlane pozreť, i šiel som do kuchyne, otrčil jej ruku, nuž a vieš, čo mi riekla — hodil som jej dvadsiatnik len preto, že ma aspoň na chvíľku potešila.“

Palko zamyslel sa trochu, konečne usmial sa, prešiel dva razy cez izbu a zase pobádal svojho mladého priateľa:

„No poď, Gustáv, čas je, aby sme šli; zajtrá budeme pokračovať v našom rozhovore o tvojej ženbe; teraz poď, ja veru nechcem byť absentovaný od dobrej večere, a k tomu medzi krásnym pohlavím! Ach, bude to radosť!“

„Prajem ti dobré chutnanie. Len choď, Palko môj, ja prídem pozdejšie; nenachodím žiadneho pôžitku na tom upejpaní a affektovaní tých tvojich krásotiniek, najmä po čas stolovania. Tam bude presidovať pani Hlôžková, ktorej bude presladená káva. „Ach, pani sestra! prosím trochu kávičky.“ Donesú jej kávy. „Ach, pani sestra, nechže odpustia, primnoho som si doliala, je mi trochu prituhá, a prosím o trochu smetanôčky,“ a tak odlieva a dolieva až to obnáša tri porcie, potom si odfúkne, utre pot z čela, založí ruky a vzdychne: „ako mi je teplo!“ Pani Liesková nemôže masné jesť, ona trpí na žalúdkovy kŕč, no ale z úcty k domovej panej oddá sa do toho. Slečna Mukyňová nemôže s octom, lebo kašle, ale spoločnosti k vôli prestúpi zákaz lekársky. Pani Brezová nemôže jest sladké pečivá, ju hneď zuby bolia, a hovoriac toto, chrúme na mandlovej torte. Nevyrátal by ani do rána príčiny, pre ktoré nemôžu jest, za to ale celé pyramídy všetkých možnych jedál zmiznú zo stola.“

„Gustáv, Gustáv, kam to s tebou dôjde? Ty na miesto gazdovstva študoval si nenávisť k ženám. Poslúchni ma, nechoď dnes nikam, lebo si náramne rozladeny; s Bohom, Gustáv!“

„Na zdar! Bratu, prídem za tebou, volal Gustáv za priateľom, ani sa nepohnúc z pohovky.

Aby som ukojila zvedavosť milej čitateľky, chcem predstaviť osoby, ktoré som uviedla na začiatku svojej povesti.

Palko Dubovský bol prvym pisárom pri pozemoknižnom úrade, šuhaj strednej krásy, ale ústrojny, čisty vždy ako zo škatulky. Povahy vážnej, ale nadmier skromny, už aj preto, že zastupoval tak nepatrny úrad. Otec jeho, roľník, všetko obetoval vďačne na vy-

učbu svojho syna, nuž a nesklamal sa vo svojich snahách. Ktože za to mohol, že Palkovi bol osud nepriaznivým, veď je to osudom väčšiny osvedčenych Slovákov; za to on netratil nádeju v lepšiu budúcnosť. Palko bol o 5 rokov starší nežli Gustáv. Jích náhľady v mnohom rôznily sa, no v národnom smýšľaní boli si rovnými; nepreślo dňa, aby sa neboli sišli, keď Gustáv meškal doma na prázdninách.

Gustáv Horský bol jediným synom bohatých rodičov, od štýr rokov sirota. Otca ztratil v útlom ešte veku, súc takto odkázaný výlučne na matku, ktorá lpela celou dušou na svojom jedinom miláčkovi. Ona neodoprela žiadnu žiadosť synovu, musela aj dozorkyňu odstrániť, kym bol menší, a sveriť ho Mišovi. Nepomyslela ešte vtedy dobrá matka, že nenávisť k ženskému pohlaviu s chlapcom uzraje až na muža. Keď zomrela, bol Gustáv veľmi zronený. Po pohrabe oznámil mu pán K..., ktorý bol mu ustanovený za tútora, že matkina posledná vôľa uschovaná je pri ňom, a na jej žiadosť má sa synovi oddať k prečítaniu, keď bude 19-ročným. Gustáv uspokojil sa so všetkým, len s tým nie, žeby bol išiel bývať k tetke, matkinej sestre, a odoprúc to hovoril: „Ja zostanem v dome a podržím si Miša,“ od ktorého nevedel sa odlúčiť. Prišiel aj 19. rok; Gustáv bol doma na prázdninách, a tetka, nemohúc ho k sebe dočkať, sobrala sa aj s tútorom k nemu.

„Pozrite, pane K., na miesto čoby sa mal prísť k tetke zpýtať, ako sa jej do roka vodilo, leží si tuná pohodlne na pohovke. A tento dym, krájať by ho mohol, a všade samý neporiadok, kde sa len človek obzre; pravda, inakšie ani nemôže byť, kde nevládne ženská ruka. Gustáv, Gustáv, na tebe sa splnilo, že: „Chlapská cnosť, neporiadnosť! — Ráčte odpustiť, pane K., nemienila som vás obraziť, ale som rozžialená aj nahnevaná na tomto bezcitníkovi,“ ospravedlňovala sa tetka a obrátila sa opäť ku Gustávovi: „Či už ani hovoriť nevieš? či nechceš? Gustáv, či ty ani srdca nemáš, či som ti ničím?“

„Ale veď mi dajte k slovu prísť. Dobrou tetuškou ste mi, ale keby ste mi bola zlým strýkom, mal by som vás ešte radšej.“

„Tu ho máte, aký šiel, taký prišiel, ešte vždy tá zanevrelosť na ženy! Počkaj, ako ťa Pán Boh potresce za tvoju bezzákladnú nenávisť; ale s tebou sa hádať neidem, nie je to cieľ mojej a tvojho pána tútorovej návštevy, ale chceme my vernejšie vyplniť vôľu tvojej matky než ty na ňu myslíš. Či vieš, že ti minulo 19 rokov?“

„Čo ma po tom!“

„Tak? Tedy si už zabudol, že ti máme odovzdať k prečítaniu poslednú vôľu tvojej matky? Ty nie si zvedavým, čo ti v nej ustanovuje?“

„Čo ma je po všetkom, keď ona nežije; jej vôľu si viem aj domyslef.“

„Kto vie; len čítaj si tuná, či ťa ešte jeduým pokladom radostne neprekvapí.“

Kym Gustáv čítal, tetka nespustila oči z neho, tu i tu potrhnúc aj pána K., aby pozoroval ako bude barvu meniť.

Gustáv prečítal, zložil listinu a položil na stôl, sadol si, podoprel hlavu a neriekol ani slova. Bolo ticho v izbe, nikto si netrúfal prehovoriť, a tetku už len tak pálil jazvček, ale len prežierala zvedavosť. Pánu K. bolo dlhé ono mlčanie, on vstal, pristúpil ku Gustávovi a hovoril:

„Pane Horsky! Ja vyplnil som svoju povinnosť, dovolíte tedy aby som sa vzdialil. Vaša mienka o vyplnenie vôle vašej nebohej matky netyka sa mňa a snáď bude vám milejším, keď sa vzdialim."

„Ako sa lúbi; ale do roka ešte račite podržať moje tútorstvo?"

„To sa rozumie; na to ma viaže môj čestny sľub. Keď minie vám 20 rokov, budete vo všetkom svojím pánom. S Bohom, pane Horsky; moja úcta, milosťpani!"

Gustáv vyprevadiac svojho tútora, vrátil sa a zase si len sadol podoprúc hlavu. Ale tetke bolo už mnoho toho mlčania, i zastala si pred Gustávom so založenyma rukama:

„Prosím ťa, Gustáv môj, urob mi to k vôli a prečítaj mi nahlas poslednú vôľu tvojej matky!"

„Aká to žiadosť, tetuška! Vy viete, čo v nej, vy zasvätená ste v nej, a žiadate to odo mna."

„Dovolíš mi aspoň, že si ju prečítam nahlas sama?"

„Ako sa lúbi!" uhnul plecom Gustáv.

A Gustávova tetka položiac si okuliare dala sa do čítania:

Môj drahy syn Gustáv!

Cítim, že sa musím rozlúčiť so svetom, s tebou a s drahým svojím národom. Ty vieš dobre, že ty a rod môj slovenský boli ste mojimi ideálmi, že teba lúbila som v rode a rod môj slovensky v tebe! Cely môj život zasväteny bol vám, a tak aj posledná myšlienka zneje vám. Syn môj drahy! Nie je toto žiaden testament, veď načo by ten bol? Ty si pravy dedič všetkého majetku, a po dvadsiatom roku si aj svojím pánom. Za tútora ustanovila som ti pána K..., ponevač si ešte primlady, aby si vedel spravovať tak velky majetok. Ohladom tohoto viac písať mi je nepotrebne, ponevač je všetko v tom najlepšom poriadku.

Gustáv môj drahy! Jedna myšlienka ma trápi: keď sa pominiem, či nestaneš sa nevernym rodu svojmu, či nadychala som ti dosť tej lásky, aby si bol stálym aj keď mna viac nebude? Ach, neodchyľ sa od presvedčenia nášho! Ži za národ, podporuj ho, veď tebe je to tak snadne, máš k tomu prostriedky duševne aj hmotné. Snáď sa zadivíš, že ti takto píšem, keď si vždy osvedčoval v každom ohlade svoju lásku k narodu; áno, dosiaľ ti nemam čo vyčítat, ale keď si pomyslim, kolko je takych, ktorí v mladistvom veku rojčili, ba horeli svätym zápalom k národu, a keď stali sa mužmi? Opustili rod svoj ubiedeny, keď hájiť mali mužnym ramenom utlačene právo a pravdu! A preto spínam ruky pred tebou, zostaň pevnym ako múry hradne, nech ta žiaden dar nezvedie a žiadna hrozba neskloní, nech ti to nikdy z mysle nevypadne, že Boh len šlachetnosti nebo vystavil.

Aby si mohol blahodarne pôsobiť v národe, vyhliadla som ti vernú družku života, predpokladajúc, že budeš s ňou šťastny;

Amalia Skalická, dcéra mojej najvernejšej priateľky, je dievča, o ktorom sa môže povedať, že je na päť P., vyjmúc že je nie peňažitá (avšak ty peniaze istotne hľadať nebudeš). Ona sa úplne hodí k tvojej povahe, tým viac, že je o 2 roky staršia od teba; to nech ťa ale ani najmenej nemýli. Keď toto čítať budeš, bude zralejšia aj tvoja povaha a tak aj rozsudok. Nádejem sa, že sa podrobíš mojej vôli, ktorá hľadá len tvoj blahobyt. Amalia je osvedčená Slovenka, ona ťa bude vo všetkom podporovať, a len tam zkvitne úplne blaho v manželstve, kde sídu sa rovno cítiace duše a srdcia. Drahý syn môj! Akby si predsa naskrze nemohol nakloniť city svoje k Amalii, tedy vôbec nesplň moju žiadosť, lebo nemôžem dopustiť, aby dcéra mojej najlepšej priateľky bola nešťastnou; ostatne bude to ešte záviseť aj od vôle Amaliinej; ona je ale vzorom poslušnosti. O mojom a jej matkinom pláne nevie nič; to jej ty oznámiš, keď ti minie 19 rokov, a o rok si určite svadbu, veď známosti ku gazdovstvu dotedy budeš dosť mať. Akby si našiel súcitnej duše snáď pri druhej a nie pri Amalii, zkúšaj ju, syn môj! Nedaj sa ovládať náruživosťou a oslepiť zovňajšou krásou: hľadaj aj krásu ducha, ktorá je stála a ktorá jedine muža oblažiť môže.

Končím svoju poslednú prosbu k tebe, milý Gustáv môj, snáď v niekoľkých dňoch zamknu navždy ústa môje, láskou požehnávajúc teba a národ.

Tvoja verná matka.

Pani Dolinská, Gustávova tetka, zložila okuliare, utrela uslzené oči a vzdychla: „Dobrá, predobrá duša to bola tá tvoja matka!"

„A už to bola," vzdychnul si Gustáv.

„Však ver', Gustík, dobre sme s tebou smýšľali?"

„Ba nevýslovne zle, zle v najvyššom slova smysle; neviem pochopiť, ako také niečo moja dobrá matka len žiadať mohla odo mňa."

„Smiem sa zpýtať, ktoré zlé myslíš?"

„Nuž to zlé, že ste mi vyhľadaly ženu, a ja sa nemienim nikdy ženiť."

„Veru ľutujem, že som neporadila tvojej matke, žeby ti bola ustanovila za tvoju budúcu tvojho Miša, tým by si sa bol istotne uspokojil, ironicky odsekla mu tetka.

„Už v tom máte pravdu, tetuška, že Mišo mi je milším než všetky ženské."

„Pekný kompliment, menovite pre mňa, pre tvoju tetku, čo sa stará o teba ako o svoje vlastné dieťa, a ty takto urážlive vystupuješ," plačúc hovorila tetka.

„Len nie slzy, len nie slzy, nech nevidím týchto svoditėľov; ja neodstúpim od svojho, a čoby naraz povodeň povstala zo samých ženských slz, mnou to nepohne!"

O, verím, verím tomu, Gustáv, veď od takého podivína, ako teba správne celý svet menuje — —"

„Nedbám, čo ma do sveta a jeho úsudkov!"

„Malo by ťa byť; veď azdaj so svetom musíme žiť. Ale počuj, Gustík, nehádajme sa, to by muselo tvoju matku ešte aj po štyroch

rokoch v hrobe zarmútiť, že ona svojou poslednou prosbou k tebe zapríčinila mrzutosť medzi nami. Ver mi, že prosila ma po čas svojej nemoce, aby som ti bola rádkyňou, aby som sa starala o teba, a ty moju lásku šliapeš nohama, ona ma ujisťovala, že sa povaha tvoja vekom zmení, ale nepomyslela vtedy, že tvoja nenávisť k ženskym ešte zrastie.

A zase nastalo trapné mlčanie. Gustáv nebol by snáď ani do večera slova prehovoril, a preto musela začať zase len tetka:

„Na čom si sa tedy ustanovil? Prečítaj si ešte raz matkinu vôľu a —"

„Načo by som prečitoval; matkinu vôľu splním!"

„Ďakujem ti, Gustáv môj dobry. O, veď viem, že ty nie si taký zly, akym sa ukazuješ, že ty - -"

„Dosť, tetuška, dosť; aký som, taky som, len nepochlebujte. Radšej hovorte, ako sa tá komédia začne. A o rok sa má skončiť?"

„Bože, ako to zase hovoríš? Ako že ti mám radiť, keď nemožno s tebou vážne sa shovárať! Choď sám do Skalických a oznam svoju vôľu."

„A ak Málika povie, že nie?"

„Aj to je možné; ona sa ale poradí s matkou, a ako jej táto bude radiť, tak spraví."

„Niečo mi napadlo, tetuška: nechcela by ste to vy na seba vziať, totiž ísť k Amalii a povedať jej, že ak sa uspokojí, že iba o rok prídem si pre ňu, keď budeme mať ísť k oltáru, lebo načo vláčiť sa tam ešte do roka?"

Tetka sa trochu zamyslela a potom riekla:

„Nuž dobre; keď to sveriš na mňa, ja budem hladeť vec tak dobre zariadiť, že budete oba spokojní. Uvidím, čo povie pani Skalická a jej dcera."

Keď zavrely sa dvere za paňou Dolinskou, Gustáv vydychol si ľahšie, hovoriac k sebe:

„Bože daj, žeby ten rok večne trval!"

Avšak rok sa minul a Gustáv prišiel domov rozmrzeny, nechutny, lebo vedel, čo ho očakáva: tetka ho obsypala všelijakymi vyrazmi a vždy zakončila s podivínom. S nevyslovnou láskou lpel na Palkovi, s ktorym sdielal všetko, a s ktorym sme ho aj na začiatku povesti našli.

* * *

Dážď lial sa ako z cievok, že nebolo hodno ani zviera vyhnať na ulicu, no nášho Palka to nič nemylilo, on stal si pred zrkadlo, vykrútil si fúziky, poobzeral sa po sebe, či nezostal mu niekde dáky prášok na šatoch, vystrel sa, vzal klobúk a dáždnik a šiel ku Gustávovi.

„Dobré ráno, Gustáv! No, naspal si sa už lepšej vôle?"

„Čo ťa tam do mojej vôle! Sadni si a zapáľ si!"

Palko zahľadel sa na Gustáva, poposiel cele blízko k nemu a položiac mu ruku na plece, začal vážnym a predsa milym hlasom:

„Drahy bratku! rád by som sa s tebou vážne poshovárať, a

appellujúc na tvoje priateľstvo som presvedčený, že ma trpezlive vypočuješ a dáš mi rozumnú odpoveď.“

„Hovor, čo chceš a koľko chceš, len nie o Mále!“

Práve o tej sa chcem s tebou shovárať! Prečo ju už ani len pekne nepozveš Málikou? Prečo sa hneváš na toto dievča?“

„Akoby som sa nehneval, keď si ju musím vziať za ženu!“

„Musíš? A kto ťa núti?“

„Matkin list.“

„Čítal som ho, čítal. Či ti tam dôrazne nestojí: „Akby si naskrze nemohol naklonit city svoje k Amalii, tedy vôbec nesplň moju žiadosť.“ Či tvoja matka nejednala ešte aj tam laskave s tebou?“

„O, Bože, Bože!“ chytil sa za hlavu Gustáv, „veď to je práve ono, čo ma trápi, že táto dobrá duša vo všetkom hľadala moje šťastie a ja nevďačník jedinú jej žiadosť vyplniť nechcem, nemôžem!“

„Práve preto, Gustáv, že nemôžeš, nuž ju aj nesplníš; veď tvoja matka musela by sa v hrobe obrátiť, aby dcéru svojej najlepšej priateľky vydala tyranizovaniu svojho syna. A myslíš, žeby táto deva išla za teba, keby poznala onu nenávisť, ktorou sa k nej chováš? Predpokladám, že po včera večerňajšom výstupe bude koniec celej tejto záležitosti. Ver mi, ľúto mi je toho dievčaťa, že si ho tak obrazil.“

„Čože jej na tom na všetkom záleží! Ona vie, že som bohatým a na tom jej je dosť!“

„Oho! v tom sa mýliš, braček. Ty nepoznáš ženské, ony stoja ešte vysoko povznesené nad materialismom, nepredávajúc srdce za peniaze. My, my, bratku, sme tí, ktorí ženieme sa za hmotou, prehliadajúc krásne vlastnosti a cnosti dievčaťa; nač by bola skromná, jednoduchá, pracovitá, dobrá, verná, keď nebola by bohatá, načo by komu bolo jej srdce, plné lásky, vernosti a oddanosti, keď ono neštrká, načo je komu ženička, keď s ňou niet hneď peňažná truhlička a — —“

„Ako si sa rozhorlil, Palko! A či ty môžeš Amaliu zastávať? Veď ty nevieš, čo v nej vězí!“

„Gustáv, môžem ťa ujistiť, že je Málika Skalická dievča bez všetkej pretvárky; nikdy ešte som sa jej tak neprizrel, ako včera večer pri tvojej urážke, s akou resignáciou ju snášala, ako utlačila slzy, ktoré vtisly sa do jej peknych, modrych očí. K tomu Slovenka príkladná; veru by ju bola škoda takému laganovi, ako si ty!“

„Čudujem sa ti, Palko, že si až posiaľ neženatý, keď tak rád máš to ženské stvorenie. Prial by som ti jich odrazu desat na krk.“

„Keby som bol mal také postavenie, žeby bol mohol rodinu vydržať, bol by som sa dávno oženil, lebo ja svoju existenciu chcem stavät len na svoju zásluhu, nikdy nie na ženin majetok. A jestli pri budúcej voľbe občiahnem úrad kontrollora v pomocnici, uvidíš, že sa hneď ožením.“

„A tym bude koniec nášmu priateľstvu!“

„Prečo? Ba práve sa väčšmi utuží, keď ho budú z oboch strán podporovať milujúce žienky. Vidíš, Gustáv, tvojou ženbou by sme veľa vyhrali, poneváč sa staneš plnoletym a so všetkym môžeš

sám disponovať. Potom uskutočnia sa naše plány: založíš čítací spolok, slovenskú knižnicu, a mládež budeme vzdelávať v národnom duchu, bo to je naše heslo!“

„Jaj, Palko môj, od všetkého odpadne mi vôla, keď si pomyslím na tú ženbu: na ženbu vlastne nie, ale na to dievčisko, čo chce za mňa ísť; vďačne by som sa oženil, len keby som si nemusel vziať ženskú za ženu. Dačo mi napadlo. Počuj, Palko, urobím krátky proces: rozsobášim sa s ňou a potom „maj sa navždy dobre!“ — nechám ju!“

„Nie tak, Gustáv,“ povie Palko vážne; „ty si to dievča nemôžeš vziať, to nahliadam, a preto sver tú vec na mňa; ja to medzi vami vyrovnám, ale nedopustím, aby taká osvedčená Slovenka bola nešťastnou. Kto vie, či ju aj matka s tetkou nenúťa za teba ísť.“

„Tú netreba nútiť; druhá už dávno bola by mi odpovedala, kde som ešte ani len tam nebol.“

„To práve je, čo ma mrzí: či sa tu dačo v intrigách neukrýva — no ja to vyzviem. Nuž, Gustáv, mám oznámiť Málike tvoju vôľu?“

Gustáv sa zamĺčal a premerajúc niekoľko ráz izbu hore dolu, zastal a zamyslel sa. Konečne prehovoril:

„Tá moja nebohá matka bola tak dobrá, a ja nemal by som splniť jedinú jej žiadosť? Poraď mi, drahý priateľu, čo mám robiť — ja si poradiť neviem.“

„Ako ťa poznám,“ hovorí Palko, „ty k Málike nemáš ani najmenšej náklonnosti, — o láske nechcem hovoriť, — ba strašným spôsobom povrhuješ ňou a s ňou celým ženským pohlavím; na taký spôsob Málika nemôže byť šťastnou, ale ani len spokojnou po tvojom boku. To je, bratku, vec svedomia, a preto moja rada je tá, aby si jednal dľa svedomia, totiž neber ju, ona sa môže vydať za druhého a ty si vezmeš časom druhú, ktorú budeš ľúbiť.“

„Nehovor mi o ľúbosti, ja tie ľubostné halucinácie ani znať nechcem; ja ľúbim teba, mužských, svoj rod, fajku a quit, inšie nechcem na svete ľúbiť.“

„No, no, len trochu pomáli; my ľudia sme krehké nádoby: čo dnes zatracujeme, to zajtra zbožňujeme, dnes sa odriekame, zajtra prijímame. Menovite láske je ťažko zpierať sa, ona ti vkĺzne do oka a ztade do srdca — a už si jej väzňom; nieto toho ľadu, čoby sa neroztopil pod lúčami slnka.“

„No, v tomto ohľade som ja obrnený: k srdcu môjmu treba preboriť sa cez železnú bránu, ktorú ani torpédo neprelomí.“

„No, Gustáv, o tom až potom; neodchylujme sa od nášho thematu: čo mám povedať Málike?“

„Čo chceš. Prajem ti zlatú trpezlivosť k onej búrke; bude že tá zúriť, rukama lomiť a plakať!“

„Ja nepojdem k nej, ale sdelím jej písomne, ako sa vec má.“

„No a teraz už o tom ani slova! Tu máš fajky, cigarky, a čo chceš, vyber si.“

„Gustáv, česal si sa ty dnes? Poď sa len prizreť do zrkadla, ako vyzeráš; škoda tvojej podoby!“

V tom bolo zaklopané na dvere. Na zavolané „voľno!“ vstúpil do chyže hajdúch a oddal Palkovi lístok.

„Matej, od koho to?“

„Istá žena priniesla onen lístok k vám a doliehala na mňa, žeby som vás vyhľadal a vám lístok doručil, prosiac, žeby ste ráčili dať odpoveď.“

Palko roztrhol obálku, zbežno prečítal lístok, sadol k stolíku, napísal odpoveď, vložil do obálky, túto zalepil a oddal hajdúchovi k ďalšiemu odovzdaniu.

„Matej,“ slovil Palko, „bol si u panej Skalickej s assokuráciou?“

„Áno, bol som; no tam bol akýsi krik a plač, a milosťpani ma len na krátko odbyla: že pošle.“ Matej pokloniac sa odišiel.

„Vidíš, Gustík, človek mieni a Pán Boh mení; Málike netreba mi už ani písať; počuj, čo mi ona sama píše!“

„Ona ti píše?“

„Áno, počúvaj:“

Ctený Pane Dubovský!

Znajúc Vás ako najintímnejšieho priateľa pána Horského, obraciam sa k Vám prosbou, žeby ste boli takým láskavým a dnes večer vo Vašom byte cieľom vypočutia venovali nešťastnej, zúfalej deve hodinku času. S úctou

A. Skalická.

„No, či začínaš nahliadať, Gustáv, že si Málike krivdil?“

„Len čo ti chce rozprávať?“

„Môžeš byť svedkom nášho rozhovoru; príď ku mne a v druhej izbe môžeš nás počúvať.“

„Dobre, prídem; ale to je predsa trocha priveľa od mladého dievčaťa, prísť večer k mladému človeku.“

„Nesúď pred časom; len zlí ľudia vidia vo všetkom zlé. Chúďa, kto vie, aký boj stálo ju to, kým odhodlala sa ku tomuto kroku. Len či príde v tomto čase, ani čoby sa oblaky pretrhly, tak sa leje. No, s Bohom, Gustáv; príď pred večerom.“

„Istotne, a čoby ohnivý dážď padal!“

Palko prídúc domov dal sa do upratovania, aby bolo všetko v poriadku, keď príde Málika. Nevedel sa dočkať večera, srdce bilo mu neobyčajne. Zavolal hajdúcha:

„Matej!“ hovoril mu, „večer má sem prísť istá pani, a keď zbadáš, že vstúpila už do chyže, nuž dáš pozor, aby si za ten čas, kým ona bude dnu, nikoho nepustil ku mne.“

Odchádzajúci hajdúch hútal v sebe: „hm, hm, pani -- a večer? Môj že ti tichý, vážny pán Dubovský! Predsa to len ľudia dobre hovoria, že „tichá voda brehy podmýva,“ no ale, Matej, mlč, nevieš, čo je vo veci.“

Len čo sa zmrklo, už bol Gustáv pri Palkovi.

„Počuj, Palko, hádam dobre bude, keď si stanem hen v druhej izbe za dvere; škulinou budem vidieť, akú bude zúfalú tvár strúhať. Avšak, počuj, ak ma náhodou pochytí kašeľ, čo potom, Palko?“

„Ale čo len toľko rozmyšľaš o tejto záležitosti? Zdá sa ťa predsa len interessovať — no ale buďme ticho, Málika je hneď tu, aby nás spolu neprekvapila. Choď na svoje miesto do druhej izby!“

Palko rozžal lampu a chodil netrpezlive po izbe; Gustáv v druhej izbe stál za dvermi, ani sa nepohnúc.

Ktosi zaklopal na dvere. Palko zavolal „voľno!“ a dnu vstúpila ostychavým krokom nezná postava Amaliina, a ukloniac sa ľahko hovorila traslavym hlasom:

„Pane Dubovsky! prosím vás, aby ste ma za tú chvíľočku, ktorú u vás strávim, považova'i čo svoju sestru a neposudzovali ma zo zlého stanoviska; vedzte, že máte pred sebou opovrhnuté, oklamané, nešťastné stvorenie.“ Slzy zaleskly sa v jej očach; ona pritisla na ne biely ručníčok.

Palko bol veľmi dojatym; usadiac devu na pohovku hovoril:

„Prosím, slečna, ráčte si trochu odpočinúť; vidno, ste veľmi unavená.“

Nášho podivínskeho hriešnika za dvermi prešiel mráz, lebo predsa, čo sa akym stavál, nebol cit jeho neprístupný ženskym slzám.

Málika utrela si oči a hľadela na Palka, akoby mu bola chcela z tváre vyčítať, čo si o nej myslí.

„Predpokladám, pane Dubovsky, že cieľ mojej návštevy ľahko uhádnete. Nechcem vás dlho obťažovať; prosím, ráčte prehliadnuť tieto listy, nechám vám jich ku prečítaniu do zajtrá, avšak len vám! Z listov tych presvedčíte sa, akou obeťou mala som sa stať, lebo že tieto listy pán Horsky nikdy nepísal, to vysvetlila mi včerajšia aféra — veď viete — — Kam ale podely sa moje listy, ktorymi odpovedala som na tieto, nemôžem na žiaden spôsob vyzkúmať. Ja som každy list na mňa adressovany sdelila svojej matke, odpoveď taktiež, matka odosielala na poštu moje listy a zase obdržané mne doručovala. Ráčte mi byť, prosím, napomocnym vo vypátraní tohto hrozného klamania dvoch nezkúsenych ľudí! S tymto je všetkému koniec medzi mnou a pánom Horskym a — —“

„Odpusťte, slečna, že vás pretrhujem. Že tieto listy nepísal môj priateľ, za to ručím aj ja, ale preto ešte nemusí byť všetkému koniec medzi vami; čo stalo sa, na to ráčte zabudnúť, môj priateľ Horsky je trochu divnej povahy, ale srdce dobré, šľachetné. Keď budete svojimi, všetko sa vyrovná; vy ho vyliečite docela z nenávisti k ženskym.“

Amalia záporne krútila hlavou. Palko pokračoval:

„A povážte, slečna, šuhaj tak krásny, tak bohaty!“

„Prestaňte, pane, s takymi slovmi; ony bodajú ako ostry šíp, ony urážajú môj ženský cit! Či vy mužovia ste tak krátkozrakymi a nenahliadate, že pracovitá a zručná ženská môže si vždy poistiť hmotny blahobyt, či nenahliadate, že milujúcej žene lásku nenahradí žiaden skvost, žiadne bohatstvo, že len láska mužova je jej celym šťastím?!“

Málikine oči zažiarily žiaľom a hnevom, no ona zrazu zpamätala sa, kde sa nachodí, vstala a zase sadla si, složiac ruky do lona.

„Odpusťte, pane Dubovský,“ pokračovala ďalej, „prezradila som vám, že len Horského som ľúbila, ale nie jeho bohatstvo. Nedbám, vysmejte ma, osočte ma pred kýmkoľvek, nehanbím sa za to; veď zriekam sa tejto svojej prvej a poslednej lásky. Nad klepy ľudské povznesem sa tým povedomím, že: „svedomie mi čisté v srdci, vina žiadna!“ Ráčte byť tak laskavým a povedzte v mojom mene pánu Horskému, že ho sprosťujem onej ťažkej úlohy, s tým želaním, aby svoje blaho dakedy našiel predsa len v tom ním opovrhnutom ženskom pohlaví.“

Slová tieto Palka tak dojaly, že sotva bol schopný slova. Oči Málikine okúzlily dušu i srdce jeho.

Málika vstala a popošla k nemu, chcejúc sa odporúčať.

„Len ešte za okamženie ráčte sotrvať, spanilá slečna!“ prosil Palko. „Nech vás tá myšlienka nikdy netrápi, žeby som nadužil vašej dôvery; avšak že ste mi v návale citov vyzradila pomer svoj k priateľovi môjmu, vidím, že ste akoby stvorenou pre môjho Gustáva, a preto, milá slečna, prosím vás, ráčte odvolať svoj odkaz.“

„Nikdy, nikdy nie!“ zvolala Amalia; „všetko sa dá nalíčiť, všetko sa dá vymyslieť a všetko nahovoriť, ale skutočnosť zostane skutočnosťou, a že mňa pán Horský nikdy neľúbil, je žiaľbohu trpká skutočnosť! S Bohom, pane Dubský! Ďakujem vám, že poprial ste úľavy rozbúrenému srdcu.“ A spustiac závoj tichučko odišla.

Palko, temer ani nebadajúc Málikin odchod, hodil sa na pohovku, keď z druhej izby potichu prišiel Gustáv a prisadol k nemu na pohovku; neopovážil sa ho vytrhnúť z myšlienok.

Konečne o hodnú chvíľu Palko vstal a postavil sa so založenýma rukama pred Gustáva, hovoriac:

„Nuž teda si videl? Teda si počul? Tú búrku, to preklínanie, to nariekanie, počul si, videl si?“

Gustáv neodpovedal, skloniac hlavu do dlaní.

„No veď keď si bohatý, na tom jej dosť, ona predsa pôjde za teba; no, presvedčil si sa?“

„Vyznám, že ma prekvapila,“ prehovoril konečne Gustáv; „to som od nej nečakal!“

„Verím, ó, verím, že si to od nej nečakal; ani by si nebol uveril, keby si sa nebol sám presvedčil. Nože, polož ruku na srdce, ty hriešnik! Bez jedného slova výčitky sprostila ťa onoho ťažkého jarma, ktorého si sa tak bál. Či máš ozaj srdce v tele? Ty ľadový človeče!“ dohováral Palko Gustávovi.

„Palko môj, skutočnosť zostane skutočnosťou, riekla ti ona, a to je tiež skutočnosť, že tvoje srdce odniesla Amalia — —“

„Nežartuj; počul si, že jej prvá a posledná láska bol si ty, nevďačník!“

„To ti ona nenaložila mne povedať. Avšak, Palko môj, čo sa mrzíš na mňa? Môžem ja za to, že moje srdce tak tvrdé a tvoje tak mäkké? Veď aby som bol citlivostkárom, bolo by sa mi muselo za prítomnosti Amaliinej hen za dvermi srdce rozskočiť. No ale česť Amalii, ľutujem ju; a teraz daj sem listy, ktoré ti dala,

trebárs dôrazne riekla, že len tebe. Ono sa ma to predsa týka, čo som ja to mohol vypisovať bez svojho vedomia."

Naši priatelia prečítali listy, v ktorych vyjadrená bola tá najnežnejšia láska. Rozmyšľali dlho, kto to mohol nasnovať, a vždy prišli len na to, že nik iný to byť nemol, ako Gustávova tetka a Málikina matka; musely mať ale aj tretieho, lebo bola to vypísaná mužská ruka, čo tieto listy písala; kto to mohol byť?

„Vieš čo, Palko," povie Gustáv, „moja mienka by bola tá, žeby si poradil Málike pri odosielaní listov, aby nepátrala po pôvodcoch a len svoju matku pozorovala; načo rozduchovať vatru, aby mal svet vždy viac a viac čo bľaptať." Potom objal Palka okolo hrdla: „Ďakujem ti, môj drahý braček, ty si ma sprostil mnohých ťažkostí a nepríjemností; to ti nikdy nezabudnem. Napozajtrá odcestujem; urobil by som tak zajtrá, avšak musím sa so svojím tútorom dlhšie poshovárať a poriadky porobiť straniva majetku. Odídem, Palko môj, avšak nie s ľahkým srdcom, lebo povedomie, že nesplnil som žiadosť drahej matky, bude ma všade prenasledovať, a — a Amalii povedz, že neboli sme si súdení, aby mi odpustila."

Pre Palkovo srdce to bolo mnoho od razu taká povodeň citov, i bol rád, keď vzdialil sa Gustáv, že mohol si vydychnuť a oddať sa myslienkam — akým? ľahko uhádnuť: sladkým i trápnym, až konečne pristihnul ho tichý spánok.

Keď ráno zobudil sa, prichodilo mu všetko včerajšie akoby sen; otvoril okno a ssál do seba balzám čistého povetria, lebo po včerajšom daždi jasalo sa slnce na blankyte ako rydze zlato, príjemno ohrievajúc Palkovu tvár. Tak bol opojený blaženým pocitom, že ani nezbadal Mišu, sluhu Gustáva, iba keď mu tento stál za chrbtom, podávajúc mu list od svojho pána.

„Čo je, Miško, vari pán odišiel?"

„Áno, prosím ponížene, zavčas ráno vlakom odcestoval môj dobrý pán, a ani len to mi nepovedal, kam; snáď vám to v liste píše. Ráčte mi to povedať, kam odišiel môj dobrý pán."

„Choďte len domov, Miško; viem, že vás pán bez poriadku neodišiel. Prídem vás pozreť, aj vám poviem, kam váš pán odišiel; prv ale musím ísť do úradu — teraz ma nechajte samotného."

„Teda odišiel, odišiel," chodiac po izbe s rukou na čele hovoril k sebe Palko. „Ba čo mi píše: Drahý priateľu: Odchádzam — kam, to ti pozdejšie oznámim. Večer odchádzajúc od teba šiel som rovno k svojmu tútorovi; zdržal som sa u neho dlho, dlho. On ti sdelí, čo určil som na uskutočnenie našich plánov. Pracuj aj za mňa, podporovať ťa duševne nemožno mi, aspoň za istý čas nie. Utekám z rodiska svojho, abych neutopil sa v nenávisti — naproti tomu tebou zbožňovanému pohlaví. Viem všetko, kto bol pôvodcom vymyslených listín. O, ženy, ženy!" Ale dosť o tom; prosím ťa, neopytuj sa ma nikdy o tejto záležitosti, nech je to pochované, zabudnuté. Kedy sa vrátim a či sa vôbec vrátim, teraz neviem určito povedať, som duševne rozorvaný. S tetkou rozlúčil som sa tiež listovne, lebo nechcem ju videť — Ľutujem, že nemohol

som aspoň voľbu kontrollora doma dočkať, avšak uznaj, nemožno mi. Veci stoja priaznive pre teba a ja želám ti splnenie túžby tvojej. Tu i tu obzri môjho Miša, dom a zahradu. S Bohom, drahý bratu! Tvoj verný Gustáv.

„Čo si mám myslet o tomto liste? Aká duševná rozorvanosť vyzerá z každého slova! No čas všetko objasní,“ vzdychol si Palko. Zabolelo ho srdce za jeho milovaným Gustávom. (Dokončenie.)

O kultúrnych ústavoch

na území Slovákmi obývanom z doby poreformacionálnej.

(Pokus historicko-literárny.)

Dnes u nás v Uhorskej na celom jej Slovákmi obydlenom území niet reči a literature slovenskej prajného, niet blahodejný vplyv osvety a vzdelanosti na národ majúceho kultúrneho ústavu. Ovšem práve na tomto území pomerne viac než na iných stranách vlasti jestvujú gymnasia, lycea, kollegia i akademie a iné ústavy a spolky; ale pre Slovákov už jejich reč ani ako reč nepestujúc, ba mlaď jejich nie jej rečou vyučujúc, naskrze nevychovávajú nám znalcov a vedomcov, ktorí by schopní boli kultúru šíriť tak, jak jedine šíri sa zdarne, prostriedkom reči srozumiteľnej, vlastnej, a pestovaním literatury národnej. Či toto vždy tak bolo? Alebo či nebolo u nás nič viac? Či jedine tie nedávne tri gymnasia naše sotva čo vznikly a Slovákom vzdelancov vychovávať začaly, hneď aj zanikly?! — Činím aspoň pokus odhaliť z tohto ohľadu minulosť. Ľutujem, že nemajúcemu takto na dedine širšie pramene k dátam historickým a literárnym, učiniť možno mi naozaj iba pokus. I tento kremä pri jednej čiastke na území slovenskom stávavších kultúrnych ústavov, totiž kremä zo stránky uvádzačov reformácie stavänych a evanjelikmi udržiavaných škôl. No, vždy je toto a ostane čiastka celku a nie bezvýznamná. Vždy čiastočný pokus môže ponúknuť druhych spisovateľov nielen k doplneniu tohto pokusu, ale aj k podobnému spísaniu a oceneniu kultúrnych ústavov u tej čiastky a väčšiny Slovákov, ktorá priznáva sa k cirkvi rím.-katolíckej. Zo dvoch strán preukázali by sme tu, jak napospol kultúru, áno i reč slovenskú pestovali i magnáti a velikáši krajiny v sboroch a mestách slovenských, jak boli duchovia činní o rozkvet kultúry na území Slovákmi obydlenom. A vždy môžu o tom písať objektívne, nestranne a nezávadne či pre jednu či pre druhú konfessiu alebo cirkev; trebárs v XVI., XVII. a XVIII. století najviac len o náboženských kultúrnych snahách hovoriť možno. Tieto vtedy maly svoj čas. Ale keď vždy na zreteli podržíme vzdelávanie reči a literatury a jej vliv kultúrny na národ, odpadnú strannosti

a uznáme si bez závady, čo práve vzdelavateľného pre národ a jeho reč stalo sa a dialo sa či z evangelickej, či z katolíckej strany. Bo i stalo a dialo sa vždy v duševny prospech len jednoho a toho istého ľudu a národa nášho, ktory i nábožensky a mravne osvecovať i reálne poučovať vždy nádobno. Takéto objektívne stanovisko zaujať a takto i na veci hľadieť pokúsil som sa. Nového a učencom slovenským neznámeho sotva čo podám. Odhalím však veci z hladišťa, pred nímž náš vek oči zatvára, aby i na poli kultúry to za jediné vo vlasti oprávnené vyhlásil, čo tym nikda nebolo; kde predsa jedine takéto pozorište, ponad chvílové mraky obzoru, otvára jasny pohľad do minulosti — i do nádejnej ešte a lepšej budúcnosti.

I.

Hornie Uhry, od Karpatov k juhu a od brehov Dunaja i Moravy severovychodne až do zemplínskej stolice obýva v kompaktnych massách ľud a národ seba Slovákom, Slovákmi, svoju ale reč i národnosť *slovenskou* menujúci. Z jeho kompaktnosti málo čo ujíma tá okolnosť, že v tak rečenych baňskych mestách a na Spiši nalezajú sa osady dosťahovavších sa Nemcov; bo i tieto jak popretkávané tak obsnované sú zo všetkych strán touž massou slovenského ľudu, ktory zase vypustiv svoje osady na dolnie Uhry po Dunaj, až za Dunaj, s tymito spolu blízko troch millionov duší počituje.

Upriet nemožno a zákon prirodzeny i positívny*) priznáva, že tu geograficky i ethnograficky označeny a tak početny národ slovenský mal i má jak potrebu tak i nároky a právo na pestovanie svojej národnosti, na vzdelávanie svojej reči, spolu jej prostriedkom na vzdelávanie seba čiže na rozsirovanie kultúry v kruhoch svojich, už či dialo by sa to spismi a literaturou, či s touto ruka v ruke kultúrnymi, hospodárskymi, priemyselnymi, umeleckymi i vedeckymi ústavmi.

Ba veru my (pribravší sa podať príbeh i priebeh vzniknutia, účinkovania — žiaľ Bohu — i skorého zaniknutia jednoho síce len, ale pre Slovákov významného kultúrneho ústavu) napred historicky ukázať a dokázať chceme to: že vzdelanostné (kultúrne) snahy a podejstvovanie osvetou na blízko trojmillionovy ľud a národ slovensky nedatujú sa odo dnes lebo včera, ale od století tvorily a tvoria kontinuitu nepretrzenú, postupnosť a pokrok zrejmo v smere tom, kde vzdelanosť a osveta prostriedkom reči národu srozumiteľnej a vlastnej svitala celku, prenikala a preniknúť mala všetky vrstvy a stavy spoločnosti v národe slovenskom. A tak že kultúrne snahy Slovákov majú za sebou už peknú minulosť, *majú i svoju historickú oprávnenosť.*

Len že na dókaz tohoto, obmedzujúc sa na jednu stať o veciach širších a na zreteli majúc ústav evanjelicky, nutno nám obmedziť sa datami historickymi jedine na čiastku Slovákov poťah

*) Vidz 17. § XLIV. Zák. článku uhorského snemu z r. 1868.

majúcimi, ktorá hneď od počiatku reformácie priznávala są k nezmenenému, cisárovi Karlovi V. r. 1530 podanému Augsburgskému vyznaniu, a to vo väčších než dnes rozmeroch; no, priznáva sa k nemu po dnes viac ako v počtu polmilliona obyvateľstva slovenského.

Historická kontinuita bola už v tom, že zprvu väčšina Slovákov priznala sa k reformácii*) čiže (z nášho stanoviska hovoriac) k obnovám tým, kde Slovo Božie malo hlásano byť každému národu v jeho srozumiteľnej reči, kde náboženská osveta začala zanjímať mysle i srdcia, umy i duchy a to v tom čase nad iné záujmy u národov.

Lebo keď po stredovekej onej temnosti a zanedbalosti jazykov i národov Ján Hus a jeho nasledovníci rozvlnili v Čechách prúd, ženúci sa i k oživeniu národnej reči, rozvlnili v nej hlásanie nauk náboženských: vtedy v našej vlasti slovenské stolice a kraje boly tie, ktoré pocítily otrasy tohoto vlnenia, ktoré vlnenie raz pohnuté neustalo, až z tohto hnutia zostalo po dnes to, že kresťanské cirkve a konfessie, nie žeby zanedbávaly reč svojich veriacich, ale ešte zápoliť budú medzi sebou, by v každom národe a jazyku k rozkvetu privodily náboženskú a to najmä pre všetky vrstvy spoločnosti ľudskej vzdelavatelnú literaturu a kultúru.

Lebo veď z udaného vlnenia a hnutia, prv než inde po vlasti uhorskej, po našich slovenských krajoch už v XV. století stály chrámy, v nichž rečou ľudu slúženo Bohu, horlivcami hlásané bolo Slovo Božie, odpisované traktáty i spevy a modlitby náboženské, donesené sem i prvé knihy české v tomže století vzniklého kníhtlačiarskeho umenia.

Tu teda na roli rečou Slovákom príbuznou a veru v tom čase formálne i vecne našej domácej mluve cele blízkou a srozumitelnou obdelanej nemohli ani nosičovia a koryfeovia reformácie skok učiniť; ale dôsledne učinili, keď touže rečou písali i hlásali nauky evanjelia, aby náboženská a tohočasová vzdelanosť týmto prirodzeným spôsobom pustila korene zrovna do srdca i ducha slovenského. A dokážeme si historickými faktami, jak nosičovia a koryfeovia reformácie rozhodne zastali si na tejto postati, jak a s jakými pre kultúru na Slovensku (Slowakei, Tótság) prajnými vysledkami pracovali, menovite v XVII. a XVIII. století.

Rozhodný a prajny na kultúrnom poli pre nás Slovákov bol už dej ten, že kde nosičovia a koryfeovia reformácie zakladali svoje klassické, až i filosofické a theologické ústavy, dialo sa to hneď zprvu v sboroch a mestách čistoslovenských, popri tom v sbo-

*) Bohuslav Tablic v spise „Augšpurska konfessý a Historie Augšp. vyznání, ve Vacové 1808“ od str. 53 do 64 vypočituje, ktori biskupi, probošti, opati a kňazi, rovne ktoré magnátske a zemanské rodiny v Uhorskej prijali Augsb. vierovyznanie, na posledne udanej strane píše: „Jak mnoho tohoto již (prvního) času evanjelických magnátů a zemanů bylo, dá se znáti z toho, co jistý Sántó z tovaryšstva Ježišova, v Sentivániho disertaci paral. na str. 217 praví: že totiž r. 1559 jen tři ř. katolíčti magnati se počítali a zemanů ř. katolických že téměř žádných nebylo.“

roch a mestách, majúcich nielen nemecké, ale vždy aj značné obyvateľstvo slovenské, s okolím a obvodom tychže škôl ešte slovenskejším. A že udržovatelia najmä tych v čistoslovenskych sboroch postavenych škôl boli zemania a magnáti, okrem iného i toto nám neodškriepnym svedoctvom toho, jak i zemania a magnáti uhorskí bývali faktormi a zástupcami tej a takej kultúry, jaká vzrastala na území Slovákmi obydlenom, zkvetala pre tamtych i pre mešťanstvo a ľud slovensky.*)

Bohuslav Tablic, spisovateľ prvych dejov reformácie v Uhorsku, v diele už vyše pod hviezdičkou udanom a menovite na 79. str. Historie o Augs. Confessy nad iné vyzdvihuje snahy evanjelikov v zakladaní kulturnych ústavov, bo píše doslovne: „Čím potřebnější jsou dobře spořádané školy, tím více sobě evanjelici na tom hned z prvopočátku záležeti dali, aby jim na dobře spořádanych školách nescházelo“ (nechybovalo). Lež kde hneď zatym Tablic a to potahom na celý evanjelický kontingent v Uhorsku vypočituje sbory a mestá, v nichž „nejstarší evanj. školy dobře spořádané“ stály, tu nachodíme vypočítané z väčšej čiastky len čistoslovenské sbory a mestá, popri nich zas také, ktorych obyvateľstvo bolo v samom lone miešané, nemecké a slovenské, s okolím však prevažne slovenskym. Vypočítame si jich nielen na základe tu udaného miesta v spise Tablicovom, ale i na základe diela: Beiträge zur Geschichte evang. Gemeinden in Ungarn, von Victor Hornyánszky. Pesth. 1867, v ktorom i sbory nami uvedené alfabetickym poriadkom sostavené a tak snadné sú k nalezeniu. Podotykajúc raz na vždy, že kdekoľvek v tejto stati výslovný citát neudáme a či sbory, mestá, spisovateľov a jich život i diela pripomínať budeme, tam odkazujeme láskavého čitateľa na alfabeton práve udaného nemeckého spisu a rovne na spis: Josefa Jungmanna Historie literatury české. Praha 1849, kde na str. 529 začína sa tiež abecedný popis spisovateľov českych i slovenskych, dľa nehož potom i jejich spisy v patričnom oddelení tejto historie snadno k najdeniu sú. Ba veru vyznačenejší naši mužovia nie sú tak zapomenutí, žeby neboli k najdeniu i vo vecnych lexikonoch, menovite v českom Naučnom Slovníku.

*) Prisvedčuje nám od celej Uhorskej krajiny za slávneho uznatý onoho časový spisovateľ Matej Bel, jehož slova z predmluvy ku slov. grammatike Doležalovej cituje: J. Kollár, Národnie Zpievanky, Diel II. str. 206: „Non modo eruditi in Hungaria viri, sed Magnates etiam et ex Nobilitate eorum Comitatuum, in quibus lingva Slavica vernacula est, curam Linguae Slavo-Bohemicae cultumque ad se pertinere existimaverant. In his censemus Szunyoghios, Ileshazios, Tharzones, Osztrosithios, Zayos, ceteros, atque ex equestri ordine Szodyovszkyos, Szerdahelyos, Revaios, Justhios, Otlikos, Benyovszkyos, Plathios, Podthurnyaios, reliquos.“ Nielen učení v Uhorsku mužovia, ale aj magnáti a zemania tych stolíc, v ktorych reč slovenská domáca je, pokladali si pestovanie a vzdelávanie reči slovensko-českej za povinnosť svoju. Za takých považujeme Szunyoghovcov, Illeshazyovcov, Tharzovcov, Ostrosithovcov, Zayovcov, inych, a zo stavu rytierského zemanstva Sodyovskych, Szerdahelyovcov, Revaiovcov, Justhovcov, Otlikovcov, Benyovszkych, Plathovcov, Podturňajovcov, ostatnych.

Dobre sporiadané stredné školy v čistoslovenských sboroch a krajoch boly tieto:

1. *Bánovce*, mestečko v trenčianskej stolici, malo ev. latinskú školu už r. 1527. Magnát Štefan Illésházy založil ju znovu r. 1608, sám vydržiaval na nej 14 chudobných mladíkov; trvala do r. 1647; jej posledný rektor Magister Alex. Hadík či Hodík, syn niekdajšieho superintendenta.

2. *Brezno*, svob. kráľ. mesto vo zvolenskej stolici; úlohou ústavu bolo zvlášť vychovávanie učiteľov pre elementárne školy. Teda zvlášť nezapomenuto na túto životnú potrebu pre vzdelávanie ľudu slovenského. Prvý rektor ústavu bol Severín Škultety; trvanie od r. 1577 do 1709.

3. *Bitča*, mestečko v trenčianskej stol. Magnáti Turzovci udržovali tu gymnasium od r. 1610 vyše r. 1630. Prvý rektor Zachariáš Flottwedel z Nemecka, ale zatým už rektorovia domorodí a Slováci; poslední Zachariáš Láni a Eliáš Ladiver.

4. *Bystrica Považská* mala len za krátky čas ev. školy z dobrodenia svob. pánov Balaššovcov.

5. *Hlohovec* (Galgócz, Frašták), mesto v nitranskej stol. Zakladateľ a udržovateľ magnát Alex. Thurzo; trvanie od r. 1581—1630.

6. *Harhovo*, dedina neďaleko Levoče vo Spiši, honosila sa tiež latinskými školami pod záštitou grófov z Harhova (Garg) a najmä zakladateľa gr. Arnolda od r. 1614 do 1666; prví učbári: Eliáš Krabec, Mikuláš Novák, Michal Stankovič; posledný Ján Chalupka.

7. *Jelšava*, mesto v Gemeri, malo vychýrenú školu s filosofickými i theologickými prednáškami. Prvý rektor Juro Fabricius 1567, najvýznamnejší Daniel Horčička 1663, o ňomž nižej viac; posledný Andrej Fabricius 1707.

8. *Ilava*, mestečko v trenčianskej stol., patroni gróti Ostrožitovci; prvý učbár Andrej Hájnický 1608 a posledný Daniel Krman 1684, ktorý zatým stal sa rektorom v Mošovcach.

9. *Ľubietová*, svob. kráľ. mesto vo zvolenskej stolici; rektor Gregori, r. 1527 upálený.

10. *Mošovce*, mestečko v Turci, nižšie gymn. Fraňom z Revajovcov založené a od jeho potomkov dlho udržované; prvý rektor Mikuláš Kolacináš 1580, druhý Pavel Jablonský i Malus rečený 1599, posledný Andrej Mathaeides a Ján Kuzmáni 1705.

11. *Necpaly*, osada v Turci, gymnasium zemanstvom udržované; prví učitelia od r. 1600: Kašpar Bodovini, Matej Gažúr, Pavel Soboticky, Matej Šuhajda, Andrej Laurentini a Ján Szentkereszti. Najvýznamnejší pre nás Juro Ambrozy, o ktorom nižšie. Posledný bol asi okolo r. 1791 Samuel Ivánka.

12. *Nové mesto nad Kysucou* v hornej Trenčianskej, kde svob. páni Súňogovci za čas udržovali ev. školu.

13. *Prievidza*, mestečko u horných brehov Nitry; škola chýrečná zvlášť pod záštitou magnátov Turzovcov; prví učitelia Vojtech Husel 1550, Ladislav Liptovský 1560, Martin Šupka 1566 atď.; poslední Ján Rotarides (Kolesár) 1648 a Juro Holvaj 1650.

14. *Senica*, mestečko v nitranskej stolici, od gr. Jána Nyáry založená škola pre vyššie vedy, povestná a vehlasná od r. 1570—1670. Posledným snáď jej rektorom bol Bojkovsky, ktory pri odňatí chrámu 1673 chytený, potom i usmrteny pri odprave spieval si ešte nábožne: „Svéte, s tebou se žehnám“ atď. Vidz pieseň v Tranosciusi str. 1100.

15. *Stráža* (Neere i Nehre), dedinka teraz na ľavom brehu Popradu, mala kvetúci ústav od r. 1590 do 1687; zakladateľ Gregor Stanšič, magnát došlý sem z Horvatska, vyučoval i sám mládež v svojom kaštieli.

16. *Trenčín*, svob. kráľ. a stoličné mesto, zakladateľ gymnasia Kašpar z Ilésházych, prví rektorovia Peter Baroš Lupčiansky 1570 a Mikuláš Kolacinás z Mošoviec povolany 1580; trvanie do konca XVIII. stoletia alebo ako nižšieho gymnasia i dlhšie.

17. *Varín*, mestečko v trenčianskej stol., kde dľa Tablica svob. páni Sůňogovci tiež za čas udržovali školu.

18. *Zvolen*, svob. kráľ. mesto, v tom čase malo i nemeckych obyvateľov a školy kvetúce; prví učitelia Andrej Oravsky 1549, Georg Gloriades 1580, Magister Daniel Parschitius, rodák z Ružomberku, ako dobrý theolog, filosof, poet a musicus 1660 1; posledný Andrej Valentini 1705.6; ba po prestavšom prenasledovaní ešte i Andrej Kanka r. 1780.

Ústavy v nemecko-slovenských sboroch:

1. *Bardiovo*, svob. kráľ. mesto v Šariši, pre vynikajúce školy nazvané bolo „malým Vitembergom,“ menovite pod správcom a učiteľom Leonhardom Stöckel-om 1539—1560, ktorý i chýrnym názvom „Communis Hungariae praeceptor“ poctený bol. Popri ňom účinkoval tu i povestný muž z rodu slovenského, kňaz a senior Michal Radašín, umrevší r. 1566. Cirkev slovenská v kláštore Augustínov mala svoj ev. kostol od r. 1643. Horňanský čo posledného rektora škôl udáva Martina Dubovskýho od 1719 do 1743, syna rektora škôl z Levoče.

2. *Baňská Bystrica* (Neusohl), prví slovenskí kňazi: Andrej Socovský 1560 a Juraj Lieskoviensis 1580; prví rektori Tomáš Fábri 1560 a Tomáš Fröhlich 1576; z posledných v predstoletí bol i Adam Lovich, Sielničan, 1791—1796, ktory stal sa slov. kňazom a superintendentom tamže a žil do r. 1836. I povestný Matej Bel, Očovan, jehož meno vlastne bolo Funtik dľa Horňanského (str. 152), od 1706 do 1714 professoroval tu — Škola stojí po dnes ako štyrtriedové gymnasium.

3. *Baňská Štiavnica* (Schemnitz, Zemnica) prvym slov. kňazom bol Ján Senensis (Senicky) 1546, prvym rektorom Tomáš Fabri, z Bardiova povolaný 1566 a za ním Slezák Magister Ján Aegranus 1567. Škola trvá po dnes ako lyceum.

4. *Kežmarok* (Kesmark pri Poprade vo Spiši), prvym slov. kňazom bol Šimon Belik 1642 a poslednym Juro Bohuš, i Senickym zvany, a rodák z B. Bystrice; r. 1710 pozvany bol spolu i za rektora lycea. Slovenská cirkev tu zanikla. Lyceum trvá na tento čas ako

úplné osemtriedové gymnasium, jehož samoprvými rektormi boli Matej Thorokanymus 1570 a Michal Marthius 1594.

5. *Košice* (Kaschau, v stolici obyšovskej u Hernádu), slovenskí kňazi Ján Machilles 1635 a Andrej Brochotius 1646; ale okrem nemeckých boli tu i maďarskí kňazi: Martin Gyarmatinyi 1563 a za ním Matej Šípoš. Prvy rektor Leonhard Kox, Angličan, vo svojej vlasti učiteľ princa z Walesu, avšak prenasledovaný utiekol do Krakova, odkiaľ uchýlil sa sem. Ináč zamieňali sa tu Nemci a Slováci ako rektorovia; posledným rektorom dľa Horňanského je Michal Acs 1715. Školy ako evanjelické zanikly, zostáva len trojrečová cirkev.

6. *Kremnica*, svob. kráľ. baňské mesto, prvý slov. kňaz už r. 1566 Valentin Melier; prvý rektor Martin Schwengler; z posledných tu Ján Blasius, zo Štitníka sem povolaný 1737 do 1749, keď v prenasledovaní odišiel za kňaza do V. Paludze v Liptove. Gymnasium zaniklo.

7. *Levoča* (Leutschau), svob. kráľ. mesto vo Spiši, prví slov. kňazi Valentin Karoli 1590 a Andrej Gross 1615; prvý rektor školy už r. 1542 Daniel Türk, však čo gymnasium zorganisovaná bola r. 1588, keď k tomu z Nemecka povolali Martina Šturma a domorodého Jána Myliusa. Slov. kňazom a spolu dozorcom školy bol i náš povestný Daniel Horčička 1684. Mesto kníhtlačiarňou, lyceumom a mužmi Slovákov odchovávajúcimi pre nás významné až do r. 1848.

8. *Modra*, svob. kráľ. mesto v stol. prešporskej, prví slov. kňazi Georg. Astronomus 1582 a Michal Ordička 1600; prví rektori Peter Malus či Jablonovský 1610 a Fridrich Gutter 1615. Gymnasium až do novejších časov a naposled pod správou našich spisovateľov, Karlom Štúrom a Jánom Kalinčiakom, prekvitavšie.

9. *Prešporok* (Pressburg, Bratislava, Požun, svob. kráľ. mesto pri Dunaji), prví slovenskí a spolu i maďarskí kňazi Mikuláš Marík 1612 a Michal Andreades 1613; pre slovenské a maďarské služby vystaveny bol druhý chrám 1652, v ktorom kazateľoval i slovenský spisovateľ Michal Institoris Mošovský od r. 1758, umrevší r. 1802. Ako prvého rektora školy spomína Ribini (I., 351) Magistra Davida Kilgera. Dnes je tu gymnasium a ev. theologická akademia.

10. *Prešovo* (pôvodne po slovensky Brašovo, Branišovo, nemecky Eperies, svob. kráľ. mesto v Šariši na brehoch riečky Torissy či Tarissy), čo prvého slov. kňaza menujú Melchiora Roháča 1608; čo prvých rektorov škól Sigmunda Tordaya 1560, Jura Karola 1580 a Severina Škultetyho 1590. Rektor Ján Bayer a kazateľ Ján Sartorius dali r. 1665 myšlienku a podnet k sbierkam v Uhorsku, Sedmohradsku i cudzozemsku, ktoré vyniesly asi 70.000 zlatých, z ktorych vystavila sa r. 1666/7 na prostred mesta nová budova a znovu zorganisované Athenaeum malo 10 tried a dostalo názov „Collegium Statuum evangelicorum superioris Hungariae.“ Akým spôsobom boli professorovia ustanovení a učebné predmety jim vydelené, to na prímer asi i pre druhé podobné tohočasové ústavy vypisujeme z uvedeného už diela V. Horňanského str. 57: Samuel

Pomarius z Magdeburgu povolaný pre theologiu a čo Rector perpetuus; Michal Pankrác a Izák Caban pre filosofiu, historiu a právne vedy; Eliáš Ladivier pre logiku; Adam Lazy pre rhetoriku; Pavel Michaelis pre poetiku; Ján Schmatzinger pre syntaxis; Ondrej Szánto pre grammatiku; Martin Paros a Ján Jankovič pre principia (Donat); Ján Simonides, Mikuláš Hadík a Ján Sop pre elementárne klassy, ktoré vtedy súvisle spojené bývaly s vyššími. Collegium trvá po dnes s gymnasialnym, theologickým i juridickým naukobehom.

11. *Sabinovo* (Zeben, svob. kráľ. mesto v Šariši), jak i pri vyše menovaných, tak i tu povedľa nemeckého prvý slovenský kňaz Havel Hus 1565. Nad školou, niekdy povestnou, však už dávno zašlou, čo prví rektori postavení boli: Ján Jakub Grynaeus 1571, stavší sa tu 1576 slovenským kňazom, a za ním Christophorus Hertelius. Posledným bol Jakub Grynaeus 1668.

Tablicom spomenuté „dobré sporiadanie" týchto škôl dialo sa iste dľa vzoru, jakým v Nemecku pri reformacii Melanchton a Bugenhagius usporadovali podobné „latinské" školy.*) Od prvopočiatkov čítania, písania v rečiach domorodých (lingva vernacula) i v latinskej od donata a nomenclatora,**) cez grammatiku, syntax a rhetoriku i poetiku, šlo vyučovanie mládeže až do vyše úplného rozumenia, ba i osvojovania si stylu rimanských klassikov. Rovne od katechismu Dr. M. Luthera, od nábožných piesní, modlitieb a evanjelií (tiež rečou vernakulnou aj latinskou) až do prednások a fasciculov filosofických, historických, juridických a theologických a týchto poslednejších už v naukosdelnej reči latinskej. Vyučovaná tedy tu reč latinská až do najvyššej miery tej, kde žiak stal sa schopným reči tejto slovom i perom, aby pokracujúc v študiach schopný bol poslúchať i osvojovať si vedy na akademiach a universitách, alebo vystúpiac z týchto ústavov rovno do života schopný bol pohybovať sa tam, kde latinčina bola rečou vzdelancov, uvedená nimi do spoločenského, cirkevného i občanského života.

V tomto predkovia naši stavu zemanského, meštanského i cirkevného zodpovedali veku svojmu, pestujúc kultúru jak a jaká vtedy bola na čase, cirkevným i občanským pomerom primeraná. Ale v kultúrnom ohlade práve to padá nám na váhu, že pri vyš udanej početnosti a pri udanom usporiadaní kultúrnych ustavov naše *Hornie Uhry, t. j. kraje hlavne predsa len Slovákmi obydlené, boly nad iné krajiny územím kvetu klassickej a filosoficko-náboženskej, ba*

*) Viď o tom „A selmeczbányai ág. h. ev. Egyház és Lyceum története" Breznyik Jánostól. Selmeczbányán 1883. I. füzet, str. 50 a nasledujúce, tiež str. 313 atď., kde i triedové a hodinné usporiadanie gymnasia z roku 1587 najdeš.

**) I nám slúžil Donatus čo prvý k učeniu sa latinčiny darovaný svazok učebnej knihy. No, sotva sme vedeli, že prvá lat. učeb. kniha pomenovaná tak od Donata Aelia, ktorý r. 353 po Kr. P. prvé compendium písal: De litteris et syllabis — a De octo partibus orationis. Nomenclator, slovník to dľa predmetov sostavený. Srovnaj Komenského Orbis pictus a Janua linguarum.

i občanskej kultúry. Nakoľko prinášaná bola sem z Nemecka, jej žlabmi boly výš udané mestá, sbory, školy, z počiatku i niektorých professorov a kňazov zrovna odtiaľ povolávajúce. Ale na podiv skoro mali z vlastnieho lona pošlých, napred doma a tak v nemeckých akademiach (do nichž nielen cirkevní, ale i občanskí mužovia vtedy putovali) vyučených vzdelancov, rektorov, kňazov, učiteľov i občanských mužov. Horňánskeho kniha (Beiträge atď., vidz vyššie) na 294 stranách posiata je jích menami a práve len z tejto doby. Mená tu v prevažnom počte vzdelancov *slovenských;* veď najpočetnejšie boly i sbory a školy, ktoré *slovenských* mužov do úradov učiteľských a kazateľských vyhľadávaly. S nimi ruka v ruke pracujú mužovia pôvodu nemeckého z baňských miest a zo Spiša. Títo niekedy áno, ale zriedka zaujmú postať, na nejž by bolo treba pracovať i slovensky; ale slovenskí vzdelanci sú doma, ba vyniknú na obojakej postati.

Ale i krásne a významné rozvitky kvetu samej klassickej a tohočasovej kultúry ukázaly sa práve u rodených Slovanov a Slovákov. Na prímer uveďme si len týchto piatich mužov: *Magister Ján Bokáč* (Bokatius), rodom Lužičan, r. 1594 do Prešova za rektora povolany a potom r. 1599 i v Košiciach účinkovavší. Ako učenec a latinský básnik bol cisárom Rudolfom venčaný básnickou korunou. Nato básnil veľmi významne a lichotive:

Aurea cum Ducibus, des laurea serta Poëtis,
Quas bene divitias, Maxime Caesar, habes.
Aurea das ducibus, mihi laurea serta Rudolphe!
Sic aurum et laurum det Tibi sancta Trias.
Aurea sic redeunt Te Caesare saecula, sic te
Aurea, sed sero, ponat in astra Deus.

Pavel Jesenius (Jesenský), účastník prekladania biblie Kralickej čiže Bratrskej od r. 1579 do 1593, teda okrem vlastnej znateľ reči, v nichž pôvodne bola písaná biblia, v rade mužov, ktorí tak dôkladné a povestné dielo pozostavily, jako je udaný tu preklad Písem Svatých.

Magister Daniel Jesenský, narodzený r. 1575 v Malom Jaseni v turčianskej stolici, písal verše latinské, nemecké i slovanské, cisárom Rudolfom poctený menom venčaného básnika (poeta laureatus).

Ján Kalinka, ev. kňaz v Radvani a v Dubovej pri Hrone, muž v jazykoch klassických sbehlý a výborný básnik latinský. Na uh. krajinskom sneme v B. Bystrici (kde sedmohradské knieža Gabr. Bethlena vyhlásili za kráľa oproti Ferdinandovi II.) r. 1620 pôsobením zvlášť gr. Kašpara Illésházyho rovne ovenčený bol laurou básnickou a obdarený právami uhorského zemana. Syn to superintendenta Joachima Kalinky.

Matej Bel (Funtík), rodom z Očovej pri Zvolene. Čo. učenec a spisovateľ „magnum decus Hungariae“ nazvaný, požíval i 400 zl. ročitej podpory od kráľa. Žil od r. 1684 do 1749. V rokoch 1722/3 vydával literárne noviny a tak je otcom časopisectva v uhorskej krajine. Nevyrovnané jeho spisovateľské dielo je: Noticia Hungariae

novae historico geographica. Písal aj iné diela i v nemeckej, maďarskej a československej reči (Naučny Slovník, diel I., str. 578) a povzbudzoval spisovateľov slovenských, k jejichž spisom i predmluvy písaval, jak toto už aj videli sme. Zastal si za reč slovanskú, a jak jej chvalorečil, pokúsime sa pretlumočiť jeho latinský, ináč dosť známy tento vyrok: „Veď jestli v čom po pravde úsudok vyriecť by sme mohli, (reč slovanská) ani vážnosti a velečenstvennosti Hispanickej (reči); ani pôvabnosti a ohebnosti Gallickej; ani vznešenosti a pôsobnosti Anglickej; ani hojnosti významu a dôrazu (slov) Germanskej; ani mäkkosti a príjemnosti Italskej; konečne ani tej našej veliteľskej prísnosti Hungarickej (maďarskej) v ničom neustúpi; tak dokonalé má vlastnosti, keď ňou hovoria mužovia učení, výrební a do spoločenstva súci i vzdelaní."

II.

Čože ale pri takto latinských, umenie a vedu v jazyku predvekom pestujúcich školách uviesť na dôkaz toho, jak ústavy majúce slúžiť kultúre u *Slovákov*, pestovaly snáď i jejich reč alebo jak pôsobily na *pestovanie reči jich domorodej* (l. vernacula); *jak vlastne jej prostriedkom vyhovievaly potrebám kultúrnym* v škole i okrem školy? Veď bez takéhoto pôsobenia a vyhovievania boly by ostaly ústavmi neustavenymi, t. j. nepostavenymi na duchovnych základoch role tej, do nejž vlastne korene púšťať, na nejž semeno vzdelávania národa k zrastu privodiť maly!

Považme veci, jak v skutočnosti boly i jedine byť a rozvíjať sa mohli. Vidzme strom, jak na území slovenskom vzrastal a rozvíjal sa.

Už tym samým, že školy vylučne slovenskych sborov z domu čiročistých slovenských, ale i školy vyš uvedenych miešanych sborov mnohych slovenskych žiakov prijímaly na učenie, samo sebou prichodilo učiteľom ohľad brať na túto vernaculnú reč žiakov, bez ktorej ani z počiatku ani srozumiteľnymi stať sa nemohli. Ba veru nutno bolo i prispôsobovať a vzdelávať ju natoľko, aby hneď v tom nomenclatore (slovníku) prikládali k latinskym pravé slová a vyrazy slovenské, vec a pojmy nemúťace; aby pri grammatike udávali i latinskym zodpovedné formy sklonovania; aby pri vysvetlovaní dosť sbehlymi, ba i dôkladnejšími a výrečnejšími tlumočníkmi byť mohli. Reč teda domáca nie zanedbávaná, ale kultivovaná byť musela, a to od mužov umenia a vedy. A z tohoto ohľadu prezerajúc často udané historické dielo Horňánskeho, stretáme sa pri školách krajov čistoslovenských s menami temer vylučne mužov pôvodu slovenského, pri školách ale miešanych často i s rektormi tohotože pôvodu, ba s mužmi spisovateľsky slovenskymi (Horčička, Bel) a konrektori, t. j. učitelia nižších tried tym viac boli rodilí i reči znalí Slováci, prví takto predkladatelia reči slovenskej žia-

kom svojim, keď aj nie čo prísne naukosdelnej, vždy predsa výpomocnej a vysvetlovacej. *)

Z počiatku toto diať sa mohlo viac ústne alebo dla fascikulov žiakom diktovaných; ale zatým, keď učebné kompendia tlačiť dávali, kultivovanie reči slovenskej to i výlučné to i s druhými domorodými spolu, stvrdzené je uverejnenými učebnými kompendiami. **)

Ale reč slovenská bola jim potrebná nielen ako výpomocná k latinčine a naukám. Ešte širšia jej známosť vyhladávala sa do života, do povolania zvlášť kazatelského. Jakým spôsobom dialo sa už toto ďalšie a dôkladnejšie vzdelávanie v reči slovenskej, to neviem, ktoby udal bližšie a podrobnejšie. Pravdepodobne tvorilo ono to „privatum studium," ktoré na školách započaté, dokončievalo sa vo verejnom živote. Že ale toto „privatum studium" reči slovenskej muselo byť aj učitelmi u mládeže podnecované aj u mužov oblúbené, dôkladné a rozsiahle, to dokazujú výsledky; to i dnes poznať po literárnych dielach, ktoré spolu považujeme i za ovocie a výsledky toho, že uprostred nás stály toliké a výtečné kultúrne ústavy.

Hneď po zakladaní, v čas kvetu týchto ústavov, áno ešte aj po jejich sem i tam zanikaní v náboženských prevratoch, vždy povstávali mužovia, ktorí nielen živým slovom čo učitelia a kazatelia hovorili k národu, ale pozostavili mu aj literárne a výtečné diela, zvlášť na poli v tom čase kultivovanom, na poli náboženskom. Títo znali nielen nemecké žlaby naúk; oni narážali a viedli žlaby písemníctva a osvety i zo slovanských Čiech, kde práve v tej dobe až po bitku belohorskú r. 1620 kvitla zlatá doba literatury českej. A hneď koncom XVI., zatým v XVII. století nechybovalo u nás na delníkoch povolaných, ktorí tu svoje náhlady a náboženské výlevy v rukopisoch a jejich odpisoch z rúk do rúk podávali čitatelom; iní z Čiech tlačené Nové Zákony, paššie atď. dávali donášať do domu alebo ludia majetní a sbory zadovažovali si kralickú či bratrskú Bibliu, jejž sedmidielne dielo po dnes čo reliquiu na nejednom mieste opatrujú; doma ale katechismy a kázne vzdelávali, nábožné piesne, ba i zábavné verše skladali, v nichž vecne akkomodovali sa domácej mluve ludu, ba i formálne blížili sa k nej. ***)

*) My dostali sme sa do doby, kde na slovenskom území niet vzdelavacieho ústavu slovenského; kde na gymnasiach vývodí u učbárov nesbehlosť domorodej reči slovenskej a kde, keďby sbehlý učbár chcel dosť málo udať a vysvetlovať v prvopočiatočných triedach slovenský, vystavil by sa udavačstvu a kriku o panslavisme.

**) Na prímer: Hneď v XVII. století vydal Peter Hrabovsky, zeman z Hrabova a kommandant Budatínskeho zamku: Manuala latino-hungarico-slavonicum. V Bardiove r. 1662. — Pred sebou mám, jaké najstaršie znám vydanie všeobecne na lat. školach uvedenej Rheniovej grammatiky latinskej s vysvetlovanim výlučne československým. Názov: Conpendium Latinæ Grammaticæ pro discentibus. Cassoviæ, sumptibus Johannis Fri Bischel, 1736. Pavel Doležal, kňaz necpalský, vydal roku 1748: I natus latino-slavicus — Pozdnejšie Donaty boly už latinsko-slovensl maďarské; jako aj povestny Matej Bel vydal pre školy takto trojreč slovník: Christophori Cellarii liber memorialis latinitatis-interpretati hungarica et bohemica locupletatus. V Levoči 1735 a Prešporku 1777

***) Prvé vydanie Katechismu tu doma obstarali traja superintendenti: E

Máme ale čo zaznačiť uz zo XVII. stoletia, z doby kvetu svojskych kultúrnych ústavov, i mužov vyvolenejších a jejich diela pustivšie korene hlboko do národa, pôsobivšie na súvekych i potomstvo.

Na životnú strunu národa spevavého a nábožného udreli ti mužovia, keď napred Daniel Pribiš, knaz v Harhove r. 1624, začal sbierky *) nábožnych piesní pre ev. lud slovensky a *Jirík Tranovský* (nar. v Tešíne 1591, zomrel čo knaz v Lipt. Sv. Mikuláši 1637) rozmnožil jich i sostavil sbierku pod tisk v Levoči r. 1635, vydané pod nazvom: Cithara Sanctorum neb Žalmy a písně duchovní atď. Prve vydanie obsahovalo 400 piesní (25 Lutherovych, 43 z latinskych starodávnych to hymnov a velmi krásne preloženych i z reformacionálnych nemeckych, 150 pôvodnych od samého Tranovského, ostatnie z kancionálov bratrskych — dla Jungmanna). Dielo ešte v tomž století trikrát uverejnené a vždy viac od slovenskych pôvodcov i z prekladov latinskych a nemeckych, ba i polskych rozmnožované vzrástlo do konca XVIII. stol. na 1006 piesní (vydane u J. Jos. Tumlera v B. Bystrici 1788) a do dnes i s prídavkom na 1154 nábožnych piesničiek. K vydaniu pridaná a časom rozmnožovaná bola i Phiala Sanctorum: Modlitby nábožné atď. Však ale i sám Tranovsky vydal este r. 1631 svoju Phialu Sanctorum a spis venoval Anne Šunog r. Turzo. velmožkyni, i panej Magdalene Raffajovnej.

Skladatelia piesní Tranoscinsa (takto lud samú knihu nazval si, alebo i „Velko-Knizkou“) dosť sťastni sú i v prekladoch z nemeckeho; no, o vela sťastnejsi a zdarilejsi v podávaní latinskych hymnov a niektorych polskych piesní. V pôvodnych ale skladbách naozaj su povodni: rečou vo vyrazoch i vetení blížia sa k mluve svojho slovenskeho ludu, a forma zostáva česka; reč dosahuje krásy a často pravej básnickej vzletnosti; nábozensky cit vyznačuje

Lam. Izak Abrahamides a Samuel Melik. v Levoči 1612. Pace tlačene a hla[illegible] palatína, [illegible] zemanstva a meštanstva dotykajuce sa kazne znáte. Reč na pohrebe hraběte Jiřího Turza (palatína krajiny † 19 febr 1617), držana od El. Lanikia; tištena v St m. Pražskem — od Jana Hodikia, mistra v [illegible] a superintendenta [illegible] pohř. nad ditkami Martina Bočka a Kateřiny Stastne. V Trenčíne 1638. [illegible] kazani pohř. nad mrtv. telem p. Martina Bočka Lapinckeho, 1639 a Srpan [illegible] pohř. kazani nad synačkem p. Ondr. Sivého 3 pros. 1638. [illegible] nad dcerkou Jastinou [illegible] atd. Tlačene všetky v Trenčíne. Vale Tranoscianum, t. j. dve kazne od Mich. Sompenika ev. knaza v Bodiciach a Jana Lochmana kň. Lupčanskeho i so životopisom Jir. Tranovskeho. V Trenčíne 1637. Pohř. kaz. [illegible] p. Barbore Markovic z Puchova, mželce Mik. Hrebusa, od sup. Joachima Kalinky [illegible] 1648. Kniha života, t. j. pohř. kaz. [illegible] p. Jakom [illegible] měšťanem a knihtlačitelem Žilinskym, od Dan. Krmana 1708. Stefan Pilarik ale pustil sa do veršovania svojich prihod [illegible] a veršoval sposobom prostonarodnym, jak to [illegible] mestanskych spevankach pripomeneme. Verše vydal [illegible] pod nazvom: B. C. D. Sors Pilarikiana, Los Pilarika Stefana [illegible] Boha Pana atd. V Žiline u Jana Dadana 1666. [illegible] služili za mile prvopočiatok [illegible] zase zrovna tlačene boly.

*) Vidz Slov. Pohľady, diel I. s. 2. str. 4. 1847.

sa pravou vrúcnou oddanosťou Bohu, mysel jejich neobmedzenou až heroičnou dôverou v riadenie božie a vo večné vykúpenie Kristovo.

Poklad toto i čo do všestrannosti a rozsiahlosti či počtu piesní, rovnak i čo do vnútornej ceny nábožensk ej neocenitelný, pochádzajúci od mužov, ktorí už v XVI., XVII. a XVIII. století naozaj čo otcovia a duchovia vznešení pečovali o nábožné vzdelanie svojho slovenského ľudu. Ale ani nebude ev. slovenského domu bez neho: otcovia a hospodári slovenskí na najvzácnejšie miesto odkladajú si ho v príbytkoch; matere nevydajú dcéry bez neho; domáci všetci shromažďujú sa k nábožnosti kol neho i stolu i kozúbka svojho; v sboroch oduševnených zneje slovo týchto duchovných piesní. Nebude odcudzený ľud náš od nábožnosti — ani od svojej reči, dokiaľkoľvek a kdekoľvek vo vážnosti Tranoscius. Prúd odrodu uchvátil a uchvacuje sebou len tam, kde prachom zapadá táto „veľká kniha" a napred umĺkajú jej milé a krásne piesne.

Máme ďalej už v XVII. století i výtečníka, vztýčivšieho sa nad iných i v svojom slovenskom, áno aj v slovanskom povedomí, povzbudzovavšieho svoj vek k tomuže povedomiu a rovne k vzdelávaniu sa rečou svojskou. Je i vzdelancom domu i vzdelavateľom domácich škôl. Slovenské meno jeho *Daniel Horčička*, polatinčené zneje *Sinapius*. Rodom Turčan stal sa rektorom gymnasia v gemerskej Jelšave 1660; zatým r. 1665 bol kňazom v neďalekých od Jelšavy Kameňanoch, potom v Teplej v Liptove a v Radvani vo Zvolenskej Roku 1673 z vlasti vypovedaný, octnul sa r. 1677 v Bojanove v Poľskej čo správca školy, na nejž pod ním zvlášť básnictvo a rečníctvo zkvetlo. Po utíšených vo vlasti nepokojoch vrátil sa r. 1683 do Radvane; ale už r. 1684 stal sa kňazom slovenskej cirkve a pre svoju učenosť i dozorcom gymnasia v Levoči. Jeho uverejnené spisy sú: *Zahrádka dušičky pobožné*, v Drážďanoch 1676, venovaná Jurovi Radvanskýmu a jeho panej Katriene r. Mariáši. *Perlička dítek Božích*, v Levoči 1684 a 1701. Rozmnožená a v Levoči 1684 vydaná *Tranovského Cithara Sanctorum*, v ktorej od Horčičky 15 krásnych, duchom viery a nábožnosti dýchajúcich piesní. Kašpara Neumanna *Jádro všech modliteb pro všecky lidi*, v Levoči 1703; kniha od tej doby u nás ešte dvakráť, v Čechách ale trinásťkráť tlačená; teda dielo obľúbenosť a rozšírenosť samo si hlásajúce. Bol pôvodcom aj druhých básnických československých, latinských i nemeckých skladieb. Obstarával aj vydanie a tisk iných spisov, menovite Komenského *Orbis pictus* vyšiel takto v Levoči, k nemuž sostaviteľ Jon. Bubenka, kňaz ochtinský v Gemerskej, sám hotovil si drevorezy. —

Horčička je najmä spisovateľ diela r. 1678 tiež v Levoči vyšlého: Neoforum latino slavonicum: *Nový trh latinsko-slovenský*, na kterém se některé do hospodářstva slovenského potřebné tovary prodajné nacházejí, vystavény a ustanoveny od Daniele Sinapiuse, někdy správce církve Radvanské. Kniha venovaná zemským pánom z rodu Radvanský, Horvát-Stanšič, Kubinyi, Rakovský, Benický, Justh, Záturecky, Rakšányi, Buľovský a Revicky. Obsahuje XXX.

oddelení (decurias) príslovi československých, nimiž a jejich vysvetlovaním zasahuje do života domácnosti a spoločnosti slovenskej.

V latinskej predmluve k tejto knihe prebíja sa na vrch uvedomelý národní duch slovensky i slovansky,*) zvlášť v tom, kde sbierku slov. porekadiel ospravedlňuje si takto: „u boku najmilejšej matere niekdy posedkávajúc, čo chlapček naučil som sa takéto spôsoby (formulas) mluvy. Lebo veci s materinským mliekom prijímané tym milšie sú nám, čím drahší a radostnejší býva onen neumelejší a rozvolnenejší vek detinstva;" kde vychvaľuje *reči našej* starobylosť, čistotu, slovobohatosť a vo vyjadrení stručnosť, a sťažuje sa, že jej vzdelávanie (u nás) dosiaľ málo komu bolo na srdci a starosti, že málo v nej na čítanie spisov, že mnohé slávne dedov zásluhy umlčané sú a potomstvu skryté; — ďalej príkladom inych vzdelanych národov povzbudzuje k vzdelávaniu reči národa nášho, jehož vlasť Karpaty (Tatry), jehož rozsiahlosť a dôstojnosť pred inymi oslavovaná, ktory v starobylosti už od Alexandra Velikého pripomínany v plemenách Čechov, Poliakov, Rusov, Moravanov, Slezanov, Kašubov, Horvatov, Bulharov, Srbov (Rascianov) a Illyrov, už od starych spisovatelov pre svoje národnie mravy a obyčaje vychválený bol, jehož nábožnosť už na carihradskej synode r. 680 pochvalne spomenutá a ktory národ dal svetu mnohých slávnych, v cirkvi i v občanstve vytečnych muzov; — preidúc na dom medzi občansky preslávenymi muzmi vlasti, pripomína magnátov Petra Révaya, Juraja Turzu, Gaspara Illésházyho a Štefana Tökölyho; — zatracuje tych „bezumnosti a či pychy závratom obťaženych vrtkavcov," ktorí rodom, jazykom i menom Slovania odstepujú sa od rodu svojho, matku, z nejž pošli, hanobia a preklínajú; naposled obracia sa i k najšlachetnejším mladíkom (ad nobilissimos adolescentes) rodín, jimž venoval tento spis, a povzbudzuje jich k milovaniu reči slovenskej.

Neváhame vysloviť, že príklad i slovo nášho vytečníka Sinapiusa naskrze neostalo bez účinku na súvekych a na svitajúce 18. storočie. V tomto odchovanci našich škól i na počet rástli i duševne dospievali v mužov mohúcich slovom, perom dokázať doma i na akademiach nadobudnuté vzdelanie, vštepovať ho v kmen ľudu a národa slovenského, vždy ešte najviac na vinici náboženskej, no, čiastočne už aj v druhych odvetviach vzdelanostnych. Lebo:

Po Tranovskom a Horčičkovi hneď začiatkom XVIII. stoletia ide *Samuel Hruškovič*, z Kostolnych Moravice r. 1732 do B. Bystrice povolany, vyborny slovensky, potom i nemecky kazateľ, r. 1743 dňa 10. decembra v Garamsegu za banského superintendenta vyvoleny, umrevší 1. septembra r. 1748. Pre množstvo krásnych nábožnych piesní vyznačeny bol menom slovenského Gellerta. K nemu družia sa už mnohí nábožní pevci: Lovčani, Ertl, dvaja Blasiovia, Ján Glosius (Etan hlasité prozpevujúci 1711 1719 a s ním na Asode i magnát Ján Podmanicky; ďalej Stránsky, Tesľák, Jakobaei, Palumbini, Ambrosius, Zabojník, Černansky, Plachy, Michal Mošovsky,

*) Čítaj o tomto i viac v Slov. Ohľadoch, Diel I sv. 2 Str. 7, 8, 9.

Šulek a iní zo stavu cirkevnieho; Mlinarovic a Šafarovský zo stavu mešťanského. Mená a piesne jejich rozmnožily i Citharu Sanctorum a potom i *Funebral*, t. j. sbierku piesničiek pohrabných, jaká vyšla prvy raz v Prešporku r. 1783 a zatým v B. Štiavnici od Ondreja Plachyho r. 1798 a v mnohých vydaniach tiež udržuje sa až po dnes. Lebo:

Reč vzdelávaná už aj *ako reč* a vzdelávanie sa v nej prístupným učineno žiakom aj ľudu. Na pr. hneď Horčičkovi súveký Tobiáš Masnicius vydal v Levoči r. 1696 *Zprávu písma slovenského*, „jak se má dobře psáti, čísti i tisknauti." R. 1742 vyšla v Prešporku náučná kniha dobropísemnosti: Orthographia Bohemico-slavica, Matejovi Bel-ovi a Pavlovi Jakobaei-ovi čo pôvodcom pripisovaná. Pavel Doležal, kazateľ v Necpaloch od r. 1738—1760, vydal v Prešporku r. 1746: Elementa grammaticae Slavo-Bohemicae, a r. 1756 vyšiel od neho už v druhom vydaní Šlabikár obrázkový i s vtipnymi veršíčkami na každú literu. — Daniel Krman, síce len v rukopise, ale okrem skloňovania odvážil sa až na pravidlá, skladby a spôsoby básnenia slovenského: Legendi, scribendique ratio, declinationum et conjugationum conspectus, methodus constructionum, methodus rythmorum et carminum. — Juro Rybay, umrevší čo kňaz na Cinkote r. 1813, pozostavil ešte z tohto storočia sbierku slovenských príslovi.

Magnáti a zemani slovenskí, práve i tí, k nimž Sinapius obracia sa v svojej predmluve, neprestávajú udržovať vzdelávacie ústavy, menovite v Stráži, Mošovcach a Necpaloch; druhí objavujú sa v rade skladateľov nábožných piesní, na pr. udaný už svob. pán Ján z Podmanických a Ondrej Radič, kommandant zámku v Munkačove; vystupujú čo znační vydavatelia náboženských diel menovite: *Matej Bodo*, zeman v hodnosťach stoličných v Gemeri postavený, r. 1743 vydal: *Zvuk evanjelium večného*, sbierku to piesní nábožnych, v ktorej jich od neho 253. Tablic v Poesiach (sv. II., str. 54) a Bartholomaeides v Memorb. prov. Csetnek pripomínajú od neho i dva pôvodné rukopisy: Obrana náboženství kresťanského a Pautník, na spôsob labyrinthu Komenského spísaný. — *Ján Ambrózy*, slúžny v Orave, vydal r. 1786 bez miesta tlače: *Škola Kristova*, spis nábožne poučny. — *Job Zmeškal*, pán z Domanoviec a na Leštinách, podžupan oravský: *Škola Jobova*, v nížto křesťan v kříži postavený trpělivosti a uspokojení učiti se může, kniha sepsaná r. 1764, vydaná v Prešporku r. 1770, po druhý raz roku 1781. — *Balthazár Pongrácz*, liptovskej, zvolenskej a pešťanskej stolice assessor, preložil Amadaea Kreutzberga: *Pobožná premyšlování*, v Prešporku r. 1783. — *Ján Klanitzay*, stavší sa z rektora školy b.-bystrickej podžupanom v Temešváre, vydal roku 1785: Šturmovo *Kochání se s Bohem*, za nímž r. 1790 pokračoval Ondrej Plachy v B. Bystrici.

Druhí ale spisovetelia nielen na náboženské, púšťajú sa už aj na pole deje- a zemepisnych, zdravotnych, vychovávateľských a inych známostí. Na dôkaz uvedieme tychto: *Matej Markovič*, † čo kňaz na Sarvaši roku 1762: *Historie králů Uherských* a *Vypsání stolic království Uherského*, rukopis známy od roku 1745. — *Ján*

Tonsoris (Barbierik), nar. vo Vrbovom r. 1747 a kňaz v Istebnom: Sana consilia medica, t. j. *Zdravá rada lekárska*, v Uh. Skalici 1771. *Pamětní řeči císaře sv. římské říše Josefa II., Marie Theresie* atď. 1770. *Ján Čerňanský*, napred 1709 ev. kňaz v Rajci, † na D. Strehovej v Novohrade 1766, vydal r. 1757: *Žalostné vypsání zemětřesení města Lissabonu*. Jeho syn, *Samuel Čerňanský*, nar. v Hnúšti 1759, † čo kňaz v Bátovcach 1809, spomínaný býva čo muž osvietený, vo fysike a v zemepise nad iných sbehlý, mechanik prirodzený: vydal i *Pravidlá slov. dobropisemnosti*, i po dnes známy preklad: *Pamětní příhody hraběte Maurice Beňovského*, v Prešporku 1808. *Michal Semian*, nar. 1741 v Hradišti, slov. kňaz v Pezinku: *Historie knížat a králů Uherských*, v Prešporku 1786 a jeho *Skřina Kartygam*, vydaná prvý raz v Prešporku 1790, po dnes je zábavnikom domov pospolitých, kde si knihu túto i bedlive opatrujú. *Daniel Lehocký*, kňaz v Hornej Mičinej, spísal 214 strán v osmorke a vydal r. 1786 v Prešporku: *O vychovávání dětek*, k užitku milé vlasti Uherské. *Ján Chrastina*, nar. v Púchove r. 1729, bol professorom nižšieho gymnasia v Prešporku a korrektorom vychádzajúcich tam slov. spisov; počnúc od r. 1758 vydával dobré slovenské Kalendáre. *Juro Bahýl*, zomrevší na Klenovci r. 1759, ako korrektor kníh v Levoči viedol tam českoslov. text Komenského spisu: *Svět viditedlný namalovaný*, keď druhé jeho vydanie r. 1728 vychodilo. A predtým ešte r. 1722: *Janua linguarum reserata*, latinsky, nemecky a českoslov. vydaná. Knihy tieto v tom čase tak rečené „reálne" známosti na zreteli majúce.

Ba veru *zemanstvo, mešťanstvo* a napospol tohočasové *vzdelanstvo slovenské* a myslím, že práve to, ktoré najviac a možno výlučne krem na domácich ústavoch a školách vzdelávalo sa, *dalo tie samostatnejšie a pôvodnejšie znaky postavenia a úlohy svojej slovenskej reči.* Ono udržovalo, skladalo, spievalo, zachovávalo si v ústnom podaní i rukopisoch a mnohých odpisoch zdedené i v tomto čase vzniklé mnohé plody básnické, tak nazvané *písně a spievanky světské*, t. j. piesne obsahu vzatého z domáceho a spoločenského života a bližších pomerov svojich, teda piesne hlavne ľúbostné, svadobné, manželské, spoločenské, vandrovné i vojenské, potom romance, ballady a ospevy historických, v tom čase a menovite na poli bitiek s Turkom odhravších sa udalostí. A z tých sem i tam po národe roztratených rukopisov a odpisov začal jich sbierať muž ešte tomuto XVIII. stoletiu celé náležiaci. Je to *Matej Holko* najstarší, nar. v Tisovci 1719, † ako kňaz na Rima-Bani 1785. Mnohí iní na rozličných stranách pomáhali, jak presvedčiť sa možno z mien podávateľov, keď sbierky tieto uverejnil Ján Kollár v Pešti r. 1835 pod názvom: *Národnie Zpievanky* čili *Písně světské lidu slovenského v Uhřích.*

Kto v tomto vydaní prezre dielu I. str. 27—75, dielu II. str. 3—41 (tu však s výnimkou starších povodnejších ballád a rozprávok), potom str. 55—57 a zvlášť str. 151—158, presvedčí sa z obsahu, z mluvnickej i básnickej formy podaných tam spievanok,

že síce niektoré z nich jadrom obsahu prislúchajú dobe o mnoho dávnejšej, ale zachované sú nám takto, ba mnohé z nich i povstaly v dobe, kde na jejich skladateľov vliv malý tohočasové školy, kde u jejich pestovateľov známa bola už československčina, prijímaná bola u učených, u zemanstva i mešťanstva, však popri zachovávaní jak foriem skloňovania tak i skladby a slovníka reči domácej, slovenskej, nie českej. Mnohé z nich a zvlášť historické spevy ani povstať nemohly inokedy, jedine v XVI., XVII. a XVIII. století, lebo ospevujú události, ktoré v týchto stoletiach odohraly sa zvláště na poli bitiek s Turkom a v pohromách od týchto na vlasť i ľud slovensky uvedených. Vždy ale ostanú dôkazom, jak u nás v tomto čase u učenejšej a vzdelanejšej vrstvy slovenskej v úľube a rozšírenosti zostávala reč i poesia slovenská, a to tá samorostlejšia, ktorá i vo veku prevažných náboženských snáh a výtvorov literárnych zostávala s plodmi svojimi v zahrade domácej a na postati národnej. Sám vydavateľ Kollár poňal vec z takéhoto stanoviska zvláštneho a okremitého pestovania reči a poesie prostonárodnej u vrstiev učených, mešťanských a panských. Lebo podáva spievanky tieto pod osobytým záhlavím čo študentské, rektorské, mešťanské, panské, historické atď. A oddelil jich od *piesní a spievanok ľudu*, od tej ešte rydzejšej a pôvodnejšej prostonárodnej poesie. Bo nahliadal i to, že básnictvo ľudu datuje sa až z časov predkresťanských, je samosebné a vyznačuje sa vo forme i skladbe jak mluvnickej tak básnickej rydzou (nepočeštenou), naozaj tu na Dunaji a v Tatrách domorodou slovenčinou i poesiou. My však tu bližšie nedotýkame sa piesní i poviestok ľudu, keďže len to vytknúť sme mienili, čo povstalo alebo premenu podstúpilo vlivom času a jeho kultúry: pestované bolo od tých, na nichž školy a kultúra bližší a väčší vliv mala a zachovala medzi nimi to, čo svedčí o jejich milovnosti reči i národných pamiatok.

Chceme-li však oceniť hneď začiatky XVIII. století, v snahách nábožensko-kultúrnych a spolu k vyššiemu, až do vedeckosti zasahujúcemu vzdelaniu reči namerených, obrátiť sa nám prichodí ešte k trom vynikavým postavám. Objavia sa nám čo hviezdy zasvietivšie nielen svojmu veku, ale ešte i na dnes čo svetlá pravej živej viery, nábožnosti a theologickej učenosti, v tom spolu i čo vzory reči a literatury tohočasovej. Tieto jasné, krásne postavy sú: *Daniel Krman, Pavel Jakobei* a *Juraj Ambrozyus*.

Daniel Krman, narodzený r. 1663, ako žilinský kňaz bol dľa Tablica (Kratka hist. augsb. vyzn., str. 101) r. 1706 „od politiků“ — teda nezabúdať, že muž význačne slovenský —, od našich svetských pánov a zemanov pre stolice Prešporok, Nitra, Trenčín, Orava, Liptov za superintendenta ustanovený a od Štefana Pilárika, čo banského okolia superintendenta, installovaný. Úradoval však už predtým i čo rektor gymn. v Mošovcach 1684 i čo kňaz na Turej Luke 1687 a na Myjave 1690—1699; druhý raz na Myjave od r. 1707—1731, kde v náboženských prenasledovaniach prepadnul súdu doživotného žalára, v ňomž aj skonal r. 1740 v Prešporku.

Obšírnejšie čítať o ňom v Hornanskeho Beiträge atď. pri dejoch práve udaných miest a cirkví.

Krman objavuje sa nám napred co znateľ a vzdelávateľ reči. Už vyše udali sme, že jeho *Rudimenta grammaticae slavicae* siahaju od pravopisnych pravidiel až po pravidlá slovenskeho basnenia. Je nielen sberateľom a prekladateľom nabožnych piesni, ale i pôvodnym, hlbokocitnym skladateľom jejich a nejma vo vazeni svojom. Sostavil z tohto ohľadu i osobytne dielo: *Nabožné árie pri vyznačtých slavnostech, pamätkách a rozl. zvlastnich prípadnostech zpívány*. Piesne to najprv do Kleychovho kancionala, potom do našich Funebrálov a Tranoscinsov vradene.

Objavuje sa i čo vlastenec a oddanec stránke tej, ktora vtedy za náboženskú i občansku svobodu bojuje. Svoju slovenskú reč *Při posvěcování zástav* pre vojsko Fraňa Rákoczyho vydal v Žiline r. 1707 v kuhtlačiarni Dadanovskej. A hneď zatym putoval čo poslanec Fraňa Rákoczyho o pomoc ku švedskemu Karolovi XII., ač tohto u Poltavy r. 1709 premoženeho, nedostihnul potom na úteku.

Objavuje sa čo obranca viery, čo vzdelavateľ i tešiteľ svojich veriacich, v spisoch: *Anti-Dubnicium*, spis polemický proti plebanovi teplánskemu, Dubnicaimu. Žilina 1712. *Kniha života*, t. j. reč Zjev. Jána III. 5 v pohrebnim kázáni nad Jánem Dadanem, méštanem Žilinskym, knihtlačitelem. Žilina 1704. *Katechismus učení křesťanského* pro mládež, s pripojenim knizecky modlitebne a písni. Bez miesta tlače. r. 1738. Zvlást ale skrze Krmana a v spolku s Matejom Belom dosaženo, oč od r. 1658 do 1700 darmo snažnosť vedená bola, t. j. *vydanie celej Biblie*, sporiadanej dľa Bratrskej od r. 1613. Vyšlo ono s predmluvou od Bela a Krmana v Halle Magdeburgskej po prvý raz r. 1722, po druhý raz r. 1745 (ač toto jedno plne je chyb), po tretí raz r. 1766. Takže a tamže vydanie kníh *Nového Zákona* po prvý raz r. 1709, potom v rokoch 1722, 1730, 1744 a 1752 a svedčí spolu, jak uz vtedy rozšírene mohly byť Písma Sväté u nás a jak pôsobiť vzdelanostne na národ.

Objavuje sa i v úrade kňaza a superintendenta co muz kázne, riadu a sporiadanosti cirkevnej. A zvlasť sostavenim *Agendy* *) uvádza riad a sklad, kde ho do tych časov nebolo a kde na jednej strane palčiva toho potreba, na druhej strane tym vzdelavatelnejšie pôsobenie toho na srdcia i mysle nábožne. *Agenda* Krmanova je prvá nielen vydanim, prvá je i pravosťou, prvá i slohom jak nábozne vrucnym, tak co do reči čistym a spravnym [illegible] o veľa čistejšim a korrektnejšim než [illegible] v [illegible] podobnych nábozenskych knihach [illegible] až po dnes. Ač hla, i rečova i náboženska [illegible] od [illegible] zvznata.

Kraman je vrucny nábozny, [illegible] chvalu [illegible] muz este i tam, kde [illegible] slovenskeho a [illegible] Sinapiusa i slovanskému [illegible] výraz dava a [illegible]

*) *Agenda* [illegible]
[illegible]
pod [illegible]

**) Viz Slov. Pohľady 1847, diel I, [illegible]

Chvála budiž tobě, náš předobry Bože, z tak velikého
Dobrodiní, že nekles' náš i do konce jazyk!
Náš jazyk obzvláštní, starodávny dosti, slovanský!
Jenž jazyků plodná jest v světě máte jiných.
Český, Chorvátsky, Russký, Polsky a Moravsky,
Bulgarský, Srbský jsau z něho, jsau i jiné.

Muž práce a horlenia za pravé a dobré, objavuje sa naposled i čo trpiteľ a mučenník toho, zač zasadzoval sa v živote. Osud to vyvolenejších mužov a duchov!

Pavel Jakobei, narodil sa v Prietrži v hornej Nitranskej a bol slov. kazateľom v svob. kr. meste Modre od roku 1726 až do svojej smrti r. 1752. Nakoľko vek svoj na jednom mieste úradovania, v pobožnej domácnosti a rodine (čítaj prípis k jeho Modl. Pokladu) strávil, ukazuje sa čo muž požehnaného pôsobenia v tichosti — aspoň nezmietaný búrami času jako Krman a čiastočne aj Ambrozius.

Ale delníkom, ba horlivcom je už za samú reč slovenskú a najmä za vzdelávanie mládeže v nej, keďže dobrovoľne prednáša reč československú na gymnasiume v lone cirkve jeho na ten čas kvetúcom. Delníkom je jak vo viničke vlastnej domácnosti, tak na vinici sboru, tak i na poli spisovateľskom v tom jednom smere a vlive, že ušľachtiac sám v sebe človeka a kresťana, šľachtiť snaží sa mravy svojich bližných, povzniesť k nábožnosti a ukotviť v Bohu srdcia i duše. Ukážu nám na to už názvy spisov ním vydaných: *Znamenité řeči Písma Svatého* k vysvětlení katechismu Dr. M. Luthera, roku 1723, bez miesta tlače. — *Časné a nenadálé světa opuštění* vys. ur. p. Ondreja Stupavského z Holiče a kráľ. města Pezinku obyvatele. V Prešporku 1726. — *Velmi důležité příčiny proti hodování a opilství, smilství a nestydatosti, sváru, závisti a lakomství.* V Púchově 1724. — *Zahrádka duší nemocných* (potešny spis v nemoci, nešťastí a pri hodine smrti). V Púchove 1733. — *Duchovní domácí hodiny* (preklad z nemeckého). V Púchove 1727.

V šľachetnom tom smere a v duchu k Bohu povznesenom prevedené je i hlavné jeho dielo, na ktorom po čas života pracoval: sosbieranie a sostavenie modlitieb na všetky možné časy a chvíle, pomery, premeny i osudy života zemského, v nichž duša i povinná i žiadostivá vznášať sa k Bohu, chváliť ho a dobrorečiť jeho svatému menu v shromaždení spoluveriacich i v súkromnom pokojíku, zakotviť nádeju i pomoc v Najvyššom a tešiť sa jedine spaseniu a Spasiteľovi svojmu.

Smeru i rozmeru tomuto zodpovedá už sám názov knihy: *Modlitebný poklad*, obsahující v sobe modlitby křesť. horlivé a nábožné jak sváteční a nedělní, tak též všední, k všelikému času a k rozličnym potrebám obecnym i obzvláštním slaužící. Nákladem W. Kleycha (bez miesta tlače) v Žitavě 1732, str. 1122 kromě registru. V *predmluve*, na zákl. 2 Kor. XII, 14. ukazuje jak vznešenej povinnosti povedomy si je: shromažďovať poklady, a to tie najvyššie k životu večnému, čo duchovný otec detom. Dielo pripisuje — Bohu samému, a neostycha sa vyriecť, že čo najlepsiemu

svojmu i vzývajúcich ho patrónu (to v čase, kde zvyk bol vyhľadávať si zemských veľmožov). A v prípise tomto, plnom nežnosti zbožných citov, plnom vrúcnosti slov i myšlienok dôvery v Najvyššieho a nádeje v Trojjedinom zakotvenej — keď si to tak čítame — odžíva pred nami on, ten predstoletý modlitebník v celej velebe postavy, v nadšenosti a vznešenosti čela, v pokore a skrúšenosti srdca, v žiare nezlomnej oddanosti a neklamnej nádeje tej, jedine v Bohu zloženej. Samé modlitby takže vynikajú, čo do vnútornej ceny svojej, tymiže vlastnosťami pravej, vrúcej modlitby. Čo do formy a reči vynikajú slohom grammaticky korrektnym, v slovosklade duchu reči vernym (veľmi zriedka kde tu badať preklad z inej reči) a nezávadnym oratoricky peknym a vyrečnym, — vynikajú v tomto čo vzor, na jakom stupni vzdelania stála u nás reč československá, až nad pozdnejší a prítomny vek u tych, ktorí za Krmanom a Jakobeim púšťali sa na rovné s nimi pole ev. náboženských spisov. Lež iste takto ponímať Jakobeiho len čo prosaika, bo čo veršovec (spolu s tymi, ktorí ho s týmto Modl. Pokladom upozdravovali: J. Ambrozyus, Sam. Palumbini, J. Blasius, P. Strečko, Mag. Christian Pešek, Václ. Kleych) prosodie nezná, rymy i rythmus tu slaby; ač obsah i veršovných modlitieb dobry a významný.

V každom národe a jazyku vždy praví modlitebníci modlili a modlia sa Bohu. Nuž jestlize poklady nábožnych modlitieb a spevov majú vplyv na mravné vzdelanie, ba majú ho na to najkrajšie povznesenie sa srdca i ducha nad kal a prach všednosti, majú pre mravny rozvoj národov a vekov svoju nepreplatenú cenu: teda máme tu pred sebou už z veku predstoletneho poklad duchovny, v objeme (1122 str. v osmorke a do 2000 modlitieb) i vo vnútornej cene dôstojne druziaci sa k Cithare Sanctorum — modlitebník k spevníku — schránky to kvetu nábožnosti, kvetu toho, ktory u národa slovanského krásne rozvíjať sa videla už synoda carihradská, jako nám to vyše pripomína nás Horčička.

Juraj Ambrozyus (v Jakobeiho Poklade, Jiřík Ambrozyus; Horňánsky ale píše ho raz Georg Ambrosi a zas Georg Ambrozy) narodil sa v Dolňom Kubíne, po vybavenych domácich školách vzdelával sa po tri roky na akademii vo Vittenberku. Vracajúci sa odtiaľ cez Sliezsko a Poľsko bol pri Bialej chyteny, že vraj v horách pred ľudom ev. služby božie konal a bol za to v Krakove od duchovného súdu na smrť odsúdeny. Už bol i biely odev hotovy, v ktorom mal byt utraceny, keď o tom slyšavší priatelia jeho dobehli do Krakova so svedoctvami od župana oravskej stolice a od prefekta oravského zámku, nimiž i vymohli si ho čo príslušníka stolice, len aby s nimi hneď a zaraz opustil Poľsko a nevracal sa tam. To prihodilo sa r. 1718. Nuž mal aj otvorené pole účinkovania doma. Horňánsky pripomína, že bol za čas učiteľom grammatiky na kollegium v Prešove; podotkli sme už vyššie, že k takymto úloham volení bývali muzovia slovenskí. Ale vidno, že miesto vypínavého kollegia volil si účinkovať, čo aj v skromnejšej, lež v škole na čistom území slovenskom postavenej. Stal sa r. 1721 rektorom

gymnasia v Necpaloch, a Horňánsky nám dokladá, že s velikou pochvalou bol predstaveným tejto školy po tri roky. Jakobeiho pozdravil už čo milý brat a kmotor a kňaz vrbovčanský (Vrbovce v Nitranskej), kde úradoval od 1724 do 1735. Odtiaľto vyhnaný zdržoval sa v neďalekej Prietrži. Roku 1738 povolaný za kňaza do mestečka Štitníka v Gemerskej bol za superintendenta vyvolený, a síce v shromaždení v Šariši v Giraltovcach dňa 16. febr. 1741 vydržiavanom, inštallovaný ale v neďalekej od Štitníka Dobšinej dňa 26. marca toho samého roku. Umrel v Štitníku r. 1746.

Štitník bol i v predošlých stoletiach a je čiastočne i po dnes bydlišťom a schodišťom poprednejších rodín zemanských, istotne predtým inakším ako dnes duchom vedených. Pod záštitou toho lepším duchom vedeného slovenského zemanstva a spolu i mešťanstva dostúpil i náš význačne a výhradne slovenský muž Jurko Ambrozyus k dôstojnej hodnosti, ktorej i slovenskými spismi a dielami stal sa hodným.

Veď on to pozdravuje Jakobeiho nielen čo milý brat a kmotor, dodajme tu, že i čo povolaný oceniteľ tak drahého a významného modlitebného pokladu. — Veď on to stará sa o vydanie, uverejnenie a uvedenie do praxe Agendy Krmanovej. — Veď on sám ako verný pastier píše a vydáva k vzdelaniu stáda: *Gruntovní vysvětlení katechismu s připojením řečí Písma Svatého.* Vyšlo však bez udania miesta a roku tlače, teda v čase, kde ešte nátisky kráľa Karla III. hrozily, ač tento r. 1731 povolil voľbu ev. superintendentov. — *Rozebrání částek katech. Dr. M. Luthera*, 1742. — *Příprava k smrti.* Najprv bez miesta tlače 1742, druhé vydanie v Prešporku 1778 od Mich. Institorisa-Mošovského.

Veď on to i vyše postupuje a smeruje k slovenskému vzdelaniu tých, ktorí s ním tože stádo vzdelávať mali. Povznáša sa k výši systematičného učenca a vzdelanca slovenského, iste na poli vedy do jeho oboru siahajúcej, ale to vedy toho času nad iné pestovanej a neúporno i vliv na národy majúcej.

Mienime tu jeho dielo: *Líbezné Jádro celého křesťanského ev. učení, vůbec v známosti Boha i člověka záležejícího* atď., *od jednoho Augsp. nezměn. vyzn. úpřimného a věrného nasledovnika. Leta Páně MDCCXLV.* (1745). bez miesta tlače. Objem vo štvorke 1668 strán, okrem predmluvy a 4 registrov. V predmluve hovorí sám, že knihy theologov, ktoré nazývajú sa *systemata*, na pr. Gerharda, Quenstedia, Hollaza atď. na pomoc bral, áno i jednoho v cirkvi našej (domácej) evanjelickej velice prospešného muža písma (rukopisy) užíval. (Teda i pred ním bol už muž, neznámy síce a neudaný ním, ale o theologickú vedeckosť tu doma pečujúci.)

V 42 oddeleniach tohto spisu máme pred sebou, dľa tohočasového systému, všetky dogmata (u pôvodcu „články víry") theologie sostavené, vo vedeckých výrazoch i vetách prednesené, výpoveďmi Písma Svatého stvrdzované a objasňované; kde potrebno i citátmi z kníh symbolických „do jazyka slovanského přeloženými" vysvětlované. Mame v diele tomto (v oddieleniach: desatero B. prikázaní,

ó kríži, o stavu cirk., svetskom a domácom a v naučeniach k dogmatom pridaných) i jadro kresťanskej mravovedy (morálky).

A keď vyhľadáva sa od slov. ev. theologov, aby čo z toho, čomu predtým latinsky a nemecky učili sa a teraz navykajú jich jedine na maďarčinu, predniesť k poučeniu poslucháčov alebo nutno i napísať niečo theologického a náboženského: to veru aby nebolo u nich bez známosti tohoto „Líbezného Jádra." Chceme-li vo vlastnej reči videť systematičný rozvoj i súvislosť vedy theologickej, siahnime len k tomuto Jádru, k pravým a správnym výrazom i skladbe rečovej i k sústave jeho vedeckej. Aniž bez neho alebo bez vedeckejších termínov, v ňom u nás poprvé v lad a sklad uvedených, môže stať sa dobrym slovenským theologom a kazateľom. A akby mal kto i dnes lebo zatým povolaným byť k slovenským bohosloveckym prednáškam, vzal by si Jádro toto a u povolaného učenca vzrástlo i rozvilo by sa snadno a skoro v plný strom slovenskej theologickej vedy.

Zrejmé, významné máme teda svedoctvá vzdelanosti a osvety z časov, kde v dobe vrtkavej, totiž v prajných i neprajných cirkevných i politických prevratoch, nami udané kultúrne ústavy i vznikaly i zanikaly, ale ovocie svoje cirkvi i národu doniesly v účinkovaní i vo spisovateľských dielach mužov, ktorí tiež často v jednej ruke knihu a pero, v druhej pútnickú palicu vyhnanstva alebo i reťaz väzenia niesli. K tomu pri všetkej prevahe náboženského smeru a akoby jednostrannosti toho veku, dovedli ešte vždy pestovať i reč i jej poesiu i druhé známosti. Neúporno v Uhorsku, kým iné reči viac spaly, Slováci v tej u nich „slovanskej" (l. slavonica) viac bdeli a postavili pomníky času.

III.

Už pri konci XVIII. storetia, za panovania Jozefa II. a Leopolda II., svitá doba rovnak náboženského upokojenia a uvoľnenia, rovnak prebúdzajú sa národy polyglottného Uhorska k povedomiu a zvláštnejšiemu pestovaniu reči domorodých, národných. Na sneme r. 1791 vynesený bol zákon síce iba v prospech jednej z nich, aby totiž maďarčina uvedená bola do stredných škôl ako predmet vyučby; ale práve i tento stranný zákon budil iné národnosti k ostražitosti a potom i k revnivosti.

Pre nás v tejto dobe už bola zanikla väčšina tých Tablicom na čistoslovenskom území uvedených „dobre sporiadaných" škôl. Pozostalé ešte (Jelsava, Mošovce, Necpaly a po nich Sv. Martin, Trenčín, ba i B. Bystrica a Modra) to ako počiatočné a pre gymnasium prípravné triedy živoria, to i ako nižšie gymnasia majú iba podriadenejší kultúrny význam. K rozvitku prichodia ako lycea a kollegium jedine ústavy v nasledujúcich kráľ. mestách: Prešporok, B. Štiavnica, Kežmarok, Levoča a Prešov; vzmožu sa čo gymnasia na území maďarsko-slovenskom: Rožnava a Gemer pri Šajave. Naukosdelnou rečou zostáva síce latinčina, prebíja sa ale k platnosti i nemecká a maďarská, ktorá pri roku 1848 a po ňom i vrch obdrží čo naukosdelná.

V tejto dobe a v týchto okolnosťach čo deje sa pre kultúru slovenskú a menovite pre pestovanie reči a literatury?

Jako zo stránky katolíkov povstávajú mužovia prechodní zvlášť od československenčiny na domácu postať a k reči slovenskej (Bernolák, Fandli, Hamuliak, kanonik ostrihomský Juraj Palkovič, čo priaznivec i primáš Rudnay a iní), tak zo stránky evanjelikov vznikajú spisovatelia z XVIII. do XIX. stoletia prechodní, — prechodní zo spisovateľstva náboženského k spisom a dielam umenia a vždy všestrannejších známostí i snáh kultúrnych, spisovatelia tedy i plodnejší a rozhľadenejší.

Bližší k nám, budú mnohým i známejší. Predsa pripomeňme aspoň hlavnejších, aby sme si ani tu príkladmi dlžni nezostali: *Ondrej Plachy*, narodil sa 1755 vo Vrbovcach pri Rimave v Malom Honte, umrel ako ev. kňaz v Novom Meste nad Váhom 1810. Okrem deväť cirkevných a náboženských spisov vydal: *Zákon krajinský* z ohledu náboženství z r. 1791. V B. Bystrici u Tummlera vydával od roku 1786 *Staré Noviny*, štvrťročné to sväzky obsahu deje- a zemepisného, prírodoznalského i hospodárskeho, v ktorých jemu rovný spisovateľ *Ján Hrdlička*, maglodský kňaz, má 6 znamenitejších pojednaní. — *Bohuslav Tablic*, nar. v Česk. Brezove v Novohrade r. 1769, † čo senior a kazateľ v Kostolných Moravcach vo Veľkom Honte 1832. Z jeho 21 tlačou uverejnených spisov uvedieme, že *Slovenští veršovci* obsahujú veršovné práce Štef. Pilárika, Jána Chrastiny, Daniela Krmana a iných z doby nami už opísanej, a k vlastným svojim *Poesiam* pridával *Paměti českoslov. básnířů*, čím k historii literatury na Slovensku výborne poslúžil. Praktické jeho spisy sú: *Určení člověka*, *Lidumil poučující*, *Dietetika* (zdravoveda), *Summa práv Uherských* dľa Kövyho i *Šlabikár* pre baňské okolie. — Samého *Jura Palkoviča* pripočítať sem, bo prípravou svojou, názormi i pravopisom reči stojí ako jednou nohou v 18. a tak kráča do 19. stoletia. I narodil sa ešte r. 1769 na Rimabani, professoroval už od r. 1803 do 1850, v ktorom roku dňa 13. júna dokonal. K prakticko-poučnej literature obrátil sa hneď, keď r. 1802 vydal *Vil. Hufelanda kunšt prodl. života lidského* a *Poučení o očkování*. *Kalendáre* svoje vydával od 1803 do 1846. *Týdenník* založil r. 1812 a vytrval s ním do r. 1818 čo s časopisom hospodárskym, zeme- a dejepisným a literárnym. *Tatránku* vydával čo sväzky poučné od 1832—1847. V *Slovníku* r. 1820—1821 slovenisoval i nechtiac, keď ho doplňoval výrazmi i pohovorkami len Slovákom a Moravanom vlastnými. Pätnásť je jeho väčších i menších diel literárnych. —

Vidiac, že iné národnosti polyglottného Uhorska popri naukosdelnej reči latinskej idú svojim národným rečiam k rozvoju pomáhať osobytnymi Institutmi a professorátmi, nezahálajú ani naši mužovia a zameria na chodníky tymto príkladom ukázané. Pôsobením Martina Hamaliara (narodil sa dňa 11. nov. 1750 v Bátovcach hontianskych, r. 1778 konrektor gymnasia a r. 1784 slov. kňaz v B. Štiavnici. 1797 za superintendenta vyvolený, prešiel 1803 na Sarvaš, kde dňa 3. aug. 1812 skonal. Muž národu svojmu úprimne

oddany i skutkami, horlivosťou i učenosťou vyznačeny Spisy jeho: Material zum öffentl. Unterricht in Kirchen und Schulen 1790 De gradibus consangvineitatis et affinitatis apud Evangelicos prohibitis. Slovenská Agenda 1798. — Chrámové Passie, v Prešporku 1805 a Dve nábožné písne, tamže r. 1806. Katechismus s historiou náboženstva, 1814. Bohuslava Tablica a samého Juraja Palkoviča učineny bol krok jak rozhodny tak samo v sebe a v tom, čo popri nom a z neho vyvinulo sa, ďaleky a široky dosah majuci. Jejich totiž posobenim založeny bol roku 1803 *Ústav* (institutum) *reči a literatury slovenskej* a *Stolica jazyka československého na lyceum v Prešporku*, na ktorú ihneď Palkovič dosadnul, po roky dobre pôsobil, až do smrti čo taky seba považovať a podpisovať neprestal. *Prešporok* Bratislava, Požun, na jednej strane s katol. juridickou akademiou, na druhej s evanj. lyceumom a theologiou, stal sa pútnickym mesťom a stredisťom vedochtivej mládeže i slovenskej i slovanskej srbskej, chorvatskej, moravskej i českej) Snaha i skutok našincov tu najprv postaviť ústav i professúru slovenskú, to cele a plne na vyvolenejšom mieste.

Tu neuhasínal ale rozplamenoval sa duch zaujatosti za reč i literaturu u nás. Hneď od tej prvšej doby zakladania a trvania prešporského ústavu, jestli kde mužovia skutkom a úradom, slovom i perom zaujati za literaturu a vzdelanie národnie, jejich samych vzdelanie, zaujatosť i ducha smelo z Prešporka odvodiť možno. Vynikli v úradoch obhajcovia veci slovenskej, milovníci mládeže v jej národňom vzdelávaní sa, spolu vytečni vzdelanci a spisovatelia, ako superintendenti Pavel Jozeffy, Ján Seberini, otec, Ján Chalupka, Samuel Reiss, Karol Kuzmáni sú mužovia z prvšej doby ústavu prešporského. Ľudevít Šuhajda, čo aj nie názvom, ale skutkom slovensky potom professor na lyceum v B. Štiavnici, lebo milovník a vzdelávateľ slov. mládeže. Podobne Ján Blahoslav Benedikti v Kežmarku, Ján Kadavy, Čech s láskou tou pôsobiacou a to až do skonu svojho nedávneho zavitavši k nám, je chovancom prvšej doby ústavu tohoto. František Palacky a Ján Kollár, tiež za čas tu duchovne chovani, došli europejskej uznalosti a povesti; tamten čo historiograf, tento čo básnik.

Zpritomnime si však kvetucu dobu a rozvetvenie ústavu bratislavského. (Vidz „Slov. Pohlady," 1847, diel I., sv. 4., str. 140.)

Smelá a o širšie svoje vzdelanie i posolenie zaujatá mládež ústavu založila r. 1828/9 spisovateľmi juho- i západnoslovanskými štedre obdarovanú *knižnicu* a pritom i *spoločnosť československú*, k čítaniu i posudzovaniu plodov literárnych, k cvičeniu sa v rečnictve a pre študium jazyka. I tu meno predsedy nosil sám Palkovič a potom prof Ševrľav, ale dušou spoločnosti bola si už sama mládež a z nej volení podpredsedníci. Z počtu tychto pripomenieme si aspoň takych, čo pozdejšie vyznačili sa ako spisovatalia: Samuel Godra, Karol Štúr, Daniel Lichard, Samo Chalupka. I sami *údovia spoločnosti* vystúpili na verejné literárne pole, keď vydali *Plody zboru učencov reči česko-slovanskej Prešporského.* Tamže 1836 [illegible] str. 151.

Sami ale v spoločnosť sporiadaní odtiaľto vzkriesili podobnú činnosť a spoločnosti u ďalšej študujúcej mládeže. Teraz to i u katolíckej mládeže, jak z tejto iniciatívy, tak i vlastnými literárnymi u nich mužmi povzbudenej, povstaly spolky k vzdelávaniu sa v slovenčine. A zas mládež evanjelická v styku s tamtou obľúbila si najmä klassického básnika Jána Hollého a oboznamovala sa hneď so snahami namerenými k uvádzaniu domorodého jazyka slovenského.

Na spôsob ale ústavu a spoločnosti v Bratislave povstávaly ústavy, spoločnosti, knižnice na druhých lyceach evanjelických rad za radom. V *B. Štiavnici*, kde pričinlivosťou B. Tablica a superint. Adama Lovicha vznikajúca učená spoločnosť baňského okolia vymohla to, že vyučovanie reči československ. sverené bolo Jánovi Rojkovi, konrektorovi lycea, a základ položený ku slov. knižnici, po dnes v prvej lycealnej dvorane umiestenej; kde potom pokračoval vo vedení mládeže L. Šuhajda. — *V Kežmarku*, kde predtým študoval povestný náš Pavel Joz. Šafárik a účinkoval medzi slov. mládežou prof. Ján Blahoslav Benedikti, spoluvydavateľ slov. prostonár. piesní so Šafárikom; až mládež už po nich utvorila ústav. — *V Prašove*, kde zástupca Slovákov bol slávny niekdy prof. theologie Anton Ľud. Muňay, zomrevší už po r. 1848. — *V Levoči*, napred pod tajomníkom spoločnosti, študujúcim tam Adolfom Hroboňom, pozdejšie pod správou slov. kňaza a prof. Michala Hlaváčka, ktorý vyznačil sa už predtým čo supr. kaplán a spolupredseda spoločnosti so Samom Chalupkom v Bratislave. On i tu v Levoči vzdelal mládež natoľko, že aj táto vystúpila na verejnosť, vydajúc roku 1840 *Jitřenku, čili výbornější práce učenců československých Levočských*. Levočská knižnica bola nám k čítaniu obohatená výtečnými spismi slovanskými z každého temer nárečia a to deje-, zeme- a národopisnými, zábavnými, básnickými.

A keď v tom vládny zákaz zrušil všetky podobné rečové spoločnosti *ako spoločnosti* a Nemci i Maďari utiahli sa pod záštitu professorov, podobne učinila mládež naša, dajúc veci zase meno *ústavu*. A menovite v Prešporku zase Palkovič prevzal professorát i takýto protektorát nad *ústavom*, len že teraz prepustil správu i vedenie Ľudevítovi Štúrovi, čo námestnému professorovi reči a literatury slovenskej a názov tajomníka spoločnosti premenený bol na *zapisovateľa ústavu*. Mládež svobodne volila si tohto a k nemu pre knižnicu i *knihovníka*, a schádzala sa na dvojaké hodiny: na *praktické*, kde pestovali rečnenie a cvičenie sa v prácach literárnych, a na *theoretické*, kde zprvu hlavne mluvnica predkladaná bola. Podobné cvičenie rozšírili i na nižšie humanitné a grammatikálne triedy lycea.

Filosofi (primáni) a theologi utvorili si ďalej *spevokol* na pestovanie národnieho spevu a voľnych zábav v prírode i kratochvílnych miestnosťach mesta a jeho pôvabného okolia. Tu stavil sa v kruhu jejich temer každý cestovateľ slovanský, pocteny spevokolom, pri ktorom na pozdrav i rečneno. Bo súvisle s tymto uviedli i hodiny na rečnenie ex tripode i z danych rozmyslených pred-

metov. I toto i vsetko chovanie sa posudzovala si medzi sebou mládež, a často prísne, kátonsky.

Od prednášok mluvnických pokročeno k prednáškam *historickým*. Tak menovite Benjamin Pravoslav Červenák, po čas bavenia sa Štúrovho na nemeckých akademiach, dejepis uhorskej vlasti; prednášky to vydané pozdejsie v Pešti r. 1844 pod názvom *Zrcadlo Slovenska*. Duch vedochtivej mládeže nemal dosť na prednáskach o veciach slovenských a slovanských; ale skoro zatym načúval a osvojoval si historické, filosofické, aesthetické prednášky Ľudevíta Štúra; obľuboval si reč grécku, spevy Homérove i život Hellenov. Tieto prednášky začal, tuším, Štúr tiež este v československenčine, ale skoro v domácej slovenčine; v tej a takej, jaká od vekov (popri vsetkej bibličtine a československenčine) jedine miesto zaujímala v spoločenských kruhoch u velmozov, zemanstva i meštanstva nášho a jak čistá i pekná zachovala sa ona nielen v hovore pospolitého ľudu stredných stolic Slovenstva, ale spolu i v jeho rýdzych prostonárodných piesňach a poviestkach. Z prednášok Štúrových dostala sa slovenčina tym snadnejšie a rychlejsie do prác a literárnych vytvorov mládeže, až i do tisku (Svojim Vrstovnikom na pamjatku. Janko Rimavsky. V Presporku 1844, str. 8, vo 4°), prv ešte ako grammatickv vzdelal ju Ľud. Štúr v spise: *Náuka reči slovenskej*. Nákladom Tatrína, č. 1. V Presporku 1846. Až vedecky označil ju M. M. Hodža v diele: *Epigenes Slovenicus* a sostavil Mart. Hattala: *Grammatica linguae Slovenicae*, collatae cum proxime cognata Bohemica atď. Schemnicii 1850.

Keď prednášky Štúrove a činnosť mládeže bratislavskej bola v najvaćšom prúde, Maďarstvo nechcelo trpeť rozvíjanie sa ducha a života slovenského. Konventy prešporske zakázaly Štúrovi ku konci r. 1843 námestníctvo professury reči a literatury slovenskej miesto Palkoviča a spolu i vedenie ústavu. Darmo representovali proti tomu i mužovia v cirk. hodnostach postavení, ako na pr. superintendent Pavel Jozeffy a druhi s nim. Vtedy mládež duchom ziaľnym, ale nadsenia a obeti schopnym zaspievala si:

Dunaju slovensky!
už ťa zanecháme,
keď na tvojich brehoch
ustavu nemáme.

Na to dvadsiati studujuci skutočne opustili lyceum prešporske, a ktori z nich posledni rok theologického studovania mali, utiahli sa do rodičovských príbytkov dostudovat tam vedy svoje privatne a pripravit sa k bohoslovecký m zkuškam. Trinásti ale z nich, po podstupení krutosti zimy r. 1844 a ďalekého cestovania od Dunaja pod Tatry, prijatí boli na lyceum v Levoči od professorov vďačne, od mládeze ústavu levočského ale uvítaní nadsene. Tymto činom ale preniesla sa i hlavná činnost mládeže z Bratislavy do Levoče. Tu potom v kvete boly až do r. 1848 theoretické i praktické hodiny slovenské a v prednaškach Šturovych pokračovali sme, najma v historickych a psychologickych, národopisnych (dla Šafárika) a

potom i prírodoznalských. Lebo mládež došlá z Bratislavy nielen že mala odpisy Štúrových prednášok, ale schopná bola za učiteľom svojím aj ďalej prednášať; v čom medzi druhými vyznačili sa pred nami Ján Kučera, Petor Záboj Hostinský a Mikuláš Dohnány. Prednášal nám a viedol nás po dva roky, 1845 a 1846, i vyše spomenutý Janko Rimavský, čo mladík ukončivší ešte v Prešporku theologické študia a zdržovavší sa v Levoči čo súkromný učiteľ v dome Probstnerovskom. Levoča bola teraz stredišťom i druhých podobných ústavov a spolkov k vzdelávaniu reči slovenskej i vedeckejších predmetov v nej. Menovite ústavy a spolky v Kežmarku, Prašove, B. Štiavnici, Prešporku, Modre, až i na gymnasiu v Sarvaši stály s nami v takom spojení, že písomne sdelovali sme si na vzájom hlavné predmety i pohyby svojho slovenského vzdelávania sa, povzbudzovali sme sa k milovaniu jazyka i národa vlastného a menovite pobádali sme sa vždy k prísnejšiemu a vedeckejšiemu študovaniu v rečach i predmetoch. Lebo aj to uvedené bolo medzi nami, že čokoľvek sdelovali nám professorovia naukosdelnou rečou latinskou, z toho aspoň ukážky vedecké a preklady podať usiloval sa každý lepší žiak, najviac iste v slovenčine, ale neraz i na cvičení v reči nemeckej a maďarskej.

Tento je v hlavných náčrtkoch udaný priebeh i postup vzdelávania sa mládeže slovenskej na gymnasiach a lyceach, na ktorých popri naukách latinsky prednášaných mala ona svoje ústavy a knižnice; kde vyvíňovala tým úspešnejšiu samočinnosť v pestovaní svojej reči, čím viac latinčina už pred r. 1848 začala ustupovať maďarčine. Bo práve pri tejto okolnosti mládež i jej vodcovia nemysleli inak, len že keď stáva sa reč jednej národnosti naukosdelnou, toho dojdu v polyglottnom štáte aj reči druhých národností. Slováci boli pripravení a uspôsobilí zaklopať na dvere kultúry tam, kde tieto otvárajú sa do škôl a ústavov, pestujúcich známosť, umenie a vedu pre národy v jejich materinských rečiach. Neináč hotovili sme sa, len tak, že jako v predošlých, nami už uvedenych stoletiach stály ústavy kultúry na území čisto- alebo prevažne slovenskom, tak v novšej dobe povstať majú zase, nie viac s mrtvou naukosdelnou rečou, ale v svobode a uznaní práv národov so živym a materinskym naukosdelnym jazykom. — Takto stály veci pred 1848. rokom, pred tym svitom voľnejšieho hybania a dvíhania sa rečí národnych. Boli sme sami účastníci i činitelia vecí tychto.

*

Ako dostali sme sa k tomu, že na území slovenskom v uhorskej vlasti povstaly zas kultúrne ústavy a to rečou i duchom nám vlastné a verné? Jak šľachetny súbeh začali sme na kultúrnom poli s druhymi národnosťami vlasti, chtiac sebe i celku prispievať? Jaké zadúchlo to mrazivé povetrie, nímž zmrzly kvety majúce dozrievať v ovocie vzdelanosti a osvety pre všetky vrstvy ľudu temer trojmillionového? Toto zaznačiť a vysvedčiť by sme mali na svedoctvo proti prítomnému tomuto veku, zapomenuvšiemu sa na minulosť, na historiu, na dobrodenie pravej kultúry a na oprávnenosť k nej pre všetkych spolubydliteľov vlasti. *P. Dobšinský.*

BESEDA.

Ján Bosý,

zomrevši ako ev. kňaz na R. Brezove r. 1847. začal asi pred 50 rokmi prekladať u nás Shakespearea z pôvodiny. Preložil medzi inym Hamleta celého. Z toho sdelil mi niekdy Ján Chalupka, pôvodca nášho Kocúrkova, nasledujúce dva úryvky na pamiatku:

1.

(Z dejstva I. vyjav 3. Polonius, radca kráľovsky, prepúšťajúc do cudziny syna Laerta, dáva mu naučenie.)

Polonius:

Tu ještě Laërt? K lodi! K lodi! Hanba!
Vítr na pleci plachtám vašim sedí,
A čekají na vás: tu mé žehnání.

klade ruku na hlavu Laertovu

A hleď, bys' sobě vryl pravidla tato
v pamět. Úmyslum svym nedávejž jazyk,
aniž neslušné myšlénce skutečnost.
Budiž demácky, nijakž ale chasnik.
Přátely, které máš přezkusené,
železnym připniž hákem k duši své:
dlaň si však nespiň vítáním se s každym
leda vylíhlím holobrádkem. Háj se
upadnout v rozpor: jestlis' ale v něm,
veď jej, ať se te tvuj odpurce stíti.
Půjč ucho své každému, řeč ne mnohym.
Domnění všechněch přijmiž; soud svuj zdrzuj.
Šat nádherny, jak měšec stačí; ne však
fantneho kroje: bohaty, ne pstry:
neb odev často hlásá svého muže,
a Franssti řádu vyssího a stavu
jsou v tom šlechetny prevyborny vzor.
Nebuď mi věřitel, ni dluznik: často
zapujčene i s přítelem se tratí,
a dluhy delat, delá tupym hrot
hospodářství. — Toto nade vse: *buď
sám sobě věrný*; pak následovně
musí jak den po noci, zeť nevěrnym
leckomu potom nebudeš byt mocti.

2.

Hamlet:

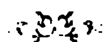
(Z dejstva III. výjav I. Vychýrený Hamletov monolog.)

Být aneb nebýt, toto je dotázka:
Zda vér' to v mysli šlechetnejší: ostnė
trpėt a střely štěstí hamižného
či zbroj uchopit proti moři lopot
a je odporem končit? Umřít — spát —
nic víc; — a říct při zaspání, že končím
srdce, ach! (bôľ) a tisíce sot přírodních, —
dědictví masa; — toť skonání světa
je tužeb hodno vroucích. — Umřít, — spát, —
Spát! Snad i snít? Áno, tutě ústrk.
Neb co za sny nám ve snu smrti přijdou
oddrkolivším přec pozemský ten hemž,
to nám zástavka musí být: tuť ten shled,
jenž psotu životem tak dlouhým daří.
Sic kdoby snášel bič a posměch věku,
dav násilníka, rouhavost zpupnělce,
zavržené ľúbosti muky, odklad
práv, pych panštiare, kopnutí oplanstva,
trpėlivé ten příjem zásluhy:
kdyby se v pokoj sám vyhostit ňákým
směl šidlem? Kdoby chtěl nést břemena
s potem a lkáním života strašného:
jen že tu strach před něčím za smrtí
(Ta skrytá zemė, z jejíž hranic poutník
nevrací se žádný) — vůli šálí;
a činí, že ty zloty radšej nesem,
jež mám, než k jiným, těm neznámým, prchnem.
Tak svědomí z nás všechněch dělá skety,
tak čerstvá pleť úminku (úmyslu) pod obmítkou
hloubaní bledou churaví, a v mozku
i důkladnosti plná předsevzetí
ohledem tím svůj běh obrácejí
příčně, tratíce jméno skutku.

P. Dobšinský.

Rok 1885. Sošit 3.

Slovenské Pohľady.

Hričov a Súľov.

(V trenčianskej stolici.)

Píše

Alexander Lombardini.

I. Hričov.

Asi na štvrť hodiny vzdialenosti od obce Dolnieho Hričova, na najvyššom končiari vypínajúcich sa mocnych piesočnatych skalísk vidno pozostatky zámku Hričova. Kto a kedy staval tento zámok nevedno. Podľa veľmi starej povesti Ján Kilian – od ktorého na každy pád ešte i dnes v obci Hričove žijúci zemani tohože mena pochádzajú – , „procurator castri Biucha," vystavil na strmej skale pevnosť, ktorú podľa svojho rodiska Hričovom pomenoval (Matej Bél); dľa inych zas zámok tento pravdepodobne po tatarskom pliene bol stavany.

Túto prastarú pevnosť kráľ Béla IV. – dľa Jána Kerekeša (Letopis Matice Slov., roč. III. a IV., sv. II., článok „Hričov") – na počiatku svojho panovania, teda ešte pred r. 1240 daroval istemu Tholusovi (Bartolomeus), synovi Farkasa. Po bezdetnom vymreti Tholusa Hričov zpät pripadnul kráľ. fiskusovi; v smysle z r. 1254 pochádzajúcej listiny zámok tento súc odnaty Jánovi Ramzolon-ovi, Béla IV. teraz ešte kráľovsky zámok dal na veky magistrovi Tholusovi.

Počul som z úst Hričovčanov rozprávať, že jakysi Kilian, ktory bol z Benátok, vyrobil plán bytčianskeho zámku, a za túto svoju prácu že dostal donaciu v Hričove. Ba pred niekolko rokami mal som príležitosť v majetku isteho Kiliana z H. Hričova povrchne videť i donationales jedneho – na krstné meno sa nepamätám – Kiliana, predka to dnes v Hornom Hričove žijúcich zemanov totožného mena, a pamätám sa, že spomenuty diplom vystavil kráľ Ferdinand II.; ďalej do povahy berúc to, že Matej Korvin a tohoto spôsoby i v neskorsich časoch napodobnujuci uhorski veľmoži svoje paláce talianskymi majstrami, jako v tom čase najspôsobnejsimi majstrami, dali stavať, Hričanmi udržanu a mnou uvedenu tradíciu

som náchylný držať za pravdivú a povedať, že onen Ján Kilian, jako italský staviteľ, Fraňom Thurzom cieľom stavania dnes stojaceho a r. 1571 za času panovania kráľa Maximiliana vystaveného bytčianskeho zámku povolaný, stal sa akiste aj prokurátorom tohoto zámku; potom že niektorý z potomkov Fraňa Thurzu, šetriac zásluhy menovaného ešte živého staviteľa, vyzískal jemu u Ferdinanda II., od r. 1619—1637 panujúceho, donaciu v Hričove. Porovnávajúc toto s tým, čo som ohľadne donacie zámku Hričova o Tholusovi hore uviedol, nasleduje, že poneváč je donacia zámku Hričova na stránku Tholusa staršia, jako Kilianovcov v obci Hornom Hričove, staviteľom zámku Hričova nemohol byť Ján Kilian, „procurator arcis Biucha," a tak ani onen zámok od svojho rodiska tenže staviteľ pomenovať nemohol, ba nasleduje to, že Matej Bél najskôr zle informovaný chybne to udal ohľadom staviteľa Hričova, čoby bol mal jako pravdepodobné o Bytči povedať.

Meno Hričova v starých listinách prichodí už ako *Richo* už ako *Rychow*.

R. 1265 kráľ Béla IV. zámok Hričov spolu i s jeho pozemkami daroval Mikulášovi, synovi Pavla Beychi, vnukovi Farkaša, podkancellára, gyula-fehérvárskeho prépošta. (Illésházovská listináreň.)

R. 1272 bola zničená pravota, ktorú stranivá tohoto zámku zdvihnul Dominik, syn Mikuláša, syn šárišského grófa, proti jeho horemenovanému vlastníkovi, Mikulášovi Beychi, u Aleša, orbasskeho grófa a „iudexa curiae." (Illésházovská listináreň.)

Dokedy vládla rodina Beych Hričovom? alebo počas nasledujúcich dvoch storočí či len jedna a či viac rodín panovalo-li v zámku Hričove? Poneváč pramene nejestvujú, nemožno je vyzkúmať. Istou vecou ale je, že r. 1343 tohoto zámku kastellánom bol Bedő, o 50 rokov neskôr ale Dominik Nagy, ktorý bol spolu aj vicecomesom tekovskej stolice a ktory nariadením kráľa Žigmunda v záležitosti násilenstva Ladislavom Pardomecom na majetkoch ghymešského Jána Forgácha vykonaného vyšetroval; ďalej je nemožno vykázať, jako sa dostal tento zámok do majetku bratov Laharov, ktorí ho na lúpežné hniezdo znížili; naproti tomu je zas isto, že Hričov pod týmto časom lebo následkom vymretia jeho vlastníkov alebo týchto nevernosti zas korune zpät pripadnul, a že ho Matej Korvín v prvej desatine svojho kráľovania zas daroval.

R. 1469 nitrianskou kapitulou do Hričova a Bytče statuovaný bol Blažej Podmanin, ktorý víťazne bránil mesto Trnavu proti Švehlovi (1465).

R. 1494 nitranský biskup Anton dostal od kráľa darom Richo (Hričov) a Biche (Bytča) zvané obce, podľa diela Jozefa Wuruma, „Episcopatus nitriensis" zvaného (str. 303), kde Wurum spomína aj to, že oné obce za dávna prináležaly ku biskupstvu.

R. 1500 na deň sv. Filipa a Jakuba, totižto 1. mája, na základe listiny v Budíne danej kráľ Vladislav daroval Hričov a Bytču Michalovi Imreffymu za sedmohradský, Čičov zvaný, jemu odňatý a Štefanovi, moldavskému vojvodovi, daný zámok, nitrianske biskupstvo ale obsiahlo dömösské panstvo prépošstva sv. Margyty a hneď

na druhý deň na základe v Budíne vydanej listiny bolo toto prépoštstvo do nitranského biskupstva vtelené. (Listiny o tomto znejúce sdeľuje Jozef Wurum v svojom diele „Episcopatus nitriensis" zvanom na str. 303—309.) Túto zámenu pápež Alexander IV. r. 1500 dňa 9. augusta potvrdil a neskôr aj Julius II. 26. novembra r. 1503. Keď po vyhnatí Turkov z Uhorska (r. 1686) panstvo domösského prépoštstva pripadlo korune, gróf Ladislav Adam Erdödy, nitranský biskup, r. 1719 dal u uhorskej dvorskej kancellárie, aby jemu lebo domosské prépoštstvo alebo Hričov s Bytčou boly dané nazpät, čo ale z príčiny praescriptie neobdržal. Neskôr toto prépoštstvo bolo darované pešťanskému ústrednému semenisku.

R. 1536 kráľ Ján Zápoľa daroval Hričov a Bytču bratom Jánovi a Rafaelovi Podmanickému. (Komorský archív.)

R. 1539 Ján a Rafael Podmanický boli do Hričova budínskou kapitulou slavnostne statuovaní.

R. 1549 na základe listiny vo Viedni vystavenej kráľ Ferdinand daroval Hričov Rafaelovi Podmanickému a jeho mužským nápadníkom. (Komorský archív.)

R. 1553 Ján Imreffy vyhľadával Hričov cestou pravoty od Rafaela Podmanického. (Komorský archív.)

R. 1556 stalo sa priateľské pokonanie medzi Imreffym a Podmanickým straniva Hričova. (Komorský archív.)

R. 1558 dňa 23. februára Rafael Podmanin zomrel jako posledný odrostok rodiny v 46. roku veku svojho.

Po smrti posledného Lahara s rukou tohoto vdovy Franc Thurzo, majiteľ lietavského panstva, vynasnažoval sa obsiahnuť i rozsiahle hričovské panstvo, čo sa mu natoľko podarilo, nakoľko od neho o mnoho staršia vdova, za prirodzené nedržiac vstúpiť do sväzku manželského s mladým Thurzom, tohoto s privolením kráľovským prijala za syna a za dedica svojho panstva; ponevač ale vieme, že r. 1560 vdova Rafaela Podmanického, lomnická Johanna, Hričov svojmu adoptovanému synovi, Francovi Thurzovi, prepustila, vec túto len tak sme v stave rozumeť, je-li vdova posledného Lahara totožná s vdovou Rafaela Podmanického. Táto adoptia stala sa vdove prameňom trápenia, lebo keď nechala svojho adoptovaného syna dlhšie čakať na dedictvo, ako sa tomuto zdalo, Thurzo v nočnom čase vtrhnúc do ložnice nič zlého netušiacej svojej dobroditeľky dal ju odviesť do najtmavšieho zámockého väzenia, a vyhlásiac, že sa Lahařka zblaznila, zaujal jej majetky.

Odtedy, tak hovorí povesť — najrozličnejšie mátohy začali konať svoju „ukrutnú" hru na veľký strach zámockých obyvateľov. Tam pred vonkajšou bránou akoby stráž stojaca kamenná socha je pomníkom onoho šedivého mnícha, ktorý ustatý a žížnivý prosil o svoje pripustenie do zámku Hričova, avšak dohovárajúc tyranskému Thurzovi jeho zlý skutok, odtiaľ vyhnatý bol, a keď i tu pred bránou obnovil svoje Thurzu ku obráteniu napomínajúce slová, na rozkaz Thurzov bol hodený do väzenia ku smrti hladom odsúdených. Veľký strach zmocnil sa obyvateľov Hričova, keď ráno našli obrovskú kamennú podobu odsúdeného mnícha pred bránou

postavenú, a bárs niekoľkoráz odtiaľ odstránená bola, vždy znovu povstala, kým konečne prestrašení sluhovia počali zanechávať zámok, v ktorom nebolo vraj pokoja. Toto konečne pohnulo zatvrdilého Thurzu k tomu, že nariadil z väzenia vyviesť svoju dobrodíteľku, avšak keď dozvedel sa, že tejto už neskoro prišla svoboda, aj sám ušiel z tejto peleše hryzenia a kliatby. Zámok odtedy začal sa rozpadať a keď aj jeho posledného kapitáňa vyhnaly mátoby, zrazu plameň strávil túto peleš násilenstva, ktorú potom ani viacnásobným pokusom nepošťastilo sa znovu vystaviť. (Baróna Alojza Mednyánszkyho: „Malerische Reise auf dem Wagflusse.“)

Podľa „Liber Regius“ a na základe listiny z r. 1563 Gustáv Wenzel hovorí, že bratia Fraňo a Juraj Thurzo obdržali už r. 1550 od kráľa Ferdinanda inscriptiu zámku Hričova a bytčianskeho panstva za 12.000 uhorských zlatých. — Gustáv Wenzel v svojom pojednaní: „Thurzó négy egykorú püspök“ zvanom na str. 43 na toto vzťahujúci sa passus onej listiny takto uvádza: „Ferdinandus atď. quod et si nos anno 1550 atď. Magnifico Francisco Thurzo de Bethlenfalva, Comiti Arvensi, Consiliario nostro ac quondam Georgio Thurzo fratri suo atď. totale castrum *Richo* et castellum Byche cum oppido similiter Byche vocato in Comitatu Trinchiniensi existentia, constructa et habita atď. per mortem et defectum seminis Magnifici quondam Raphaelis Podmanyczky de Podmanyn atď. inscriptionis titulo pro 12.000 florenis Hungaricalibus benique concesserimus“ atď.

Povážime-li, že Rafael Podmanický, dľa tohto súvekého náhrobníku, v považsko-bystrickom kostole chovaného, až r. 1558 zomrel, že tento dľa komorského archívu r. 1556 bol ešte majiteľom Hričova a že sa v uvedenej listine z r. 1563 o Rafaelovi Podmanickom jako o nebohom spomienka činí, Gustáv Wenzel inscriptiu Hričova na stránku menovaných bratov Thurzovcov chybne do roku 1550 kladie, lebo následkom tohoto všetkého oní Thurzovci Hričov až po r. 1558 obsiahnuť mohli, jejichž inscriptia — ponevač uvedená listina je potvrdzujúca — r. 1563 potvrdená bola; z tohoto ďalej nasleduje to, že prepustenie zámku Hričova r. 1560 vdovou po Rafaelovi Podmanickom na stránku Fraňa Thurzu nie dobrovoľne, ale následkom kráľovskej donatie stalo sa, a že to, čo som hore o vdove Podmanického prehovoril, prináleží len do kathegorie povestí.

R. 1574 kráľ Rudolf daroval Hričov Jurajovi Thurzovi, synovi Fraňa Thurzo.

R. 1586 Ďuro Thurzo založil Hričov, Bytču, Lietavu a Oravu Imrichovi Forgáchovi, čo ale nezadlho vymenil. (Ilésházovský archív.)

Roku 1627 daroval kráľ Mikulášovi Eszterházymu, palatínovi, jako manželovi Kristiny Nyáry, vdovy Imricha Thurzu, Hričov a Bytču, ktory vyplatil investitúru dcéram Ďura Thurzu.

O ostatných majiteľoch Hričova treba sa dočítať v článku o Bytči. („Slov. Pohľady,“ roč. IV., soš. 4.)

Pod zámkom Hričovom povstalá obec nosí meno: Hričovské

Podhradie, s touto súsedná dedina menuje sa Dolnym a s touto opäť hraničiaca Hornym Hričovom.

V Hornom Hričove jestvovala fara už r. 1507. — Z kňazov povstalej tu ev. cirkve sú známi: v r. 1576—1596 Ján Hrabeci, Martin Intibus a Bazil Fábry, neskorší superintendent; r. 1605 Michal Crispinus; do r. 1667 Martin Križan, ktory v tomto roku šiel za učiteľa senickej školy; r. 1672 bol tu kňazom odtiaľ odohnaný Andrej Záskalicky, ktory r. 1674 do vyhnanstva poslany žil v pruskej Vratislave, kam ho s jeho bratom Jánom tam zomrelá jeho manželka Justina s tromi synmi a jednou dcérou nasledovali, až s Danielom Sinapiusom do spojenosti vstúpiac, r. 1682 ztadiaľ sa navrátil a meškal v Žiline. V čas Rákocovskej zbury namiesto vystatého farára Ďura Rybányho ako kazateľ účinkoval tu roku 1712 Andrej Matthaeides. — Tejto evanj. cirkve filiálkami boly: Horný Hričov, Dlhépole a Hatne.

Z tunajších katol farárov známe do r. 1690 Gabriela Omastu, Ďura Ribányho, Andreja Kopalovića, Jána Dubnickyho, Mikuláša Hudekyho, Jána Krchoviča, Ďura Bartalíka, Mikuláša Balážoviča, Jána Adamoviča, Jána Kontéla, Štefana Tvrdyho, Jána Kasala, Andreja Radlinskyho a Fraňa Nemčeka.

Matriky má od r. 1690. Jej filiálky sú: Horny Hričov, Dolnie a Hornie Hlboké, Bytčianska Lehota, Ovčiarsko, Peklina, Hričovske Podhradie a Závada. Počíta 2145 katol. duší. Kedysi aj obce Keblov a Záriečie boly filiálkami tejto fary, ktorych sessionálni gazdovia ku udržaniu hričovského duchovného dľa kan. visitácie tejto fary z r. 1688 len peniazmi prispievali.

Tunajší jednou vážou opatreny kostol na svoje útraty dal vystaviť, do užívania evanjelikom popustil a ku cťi sv. Michala archanjela zasvätiť dal isty Borsicky, ktory r. 1632 palatín predsudkom ostatnych patronov zaujal, ale ho r. 1646 zpät vrátiť prinútený bol. — Dľa kan. visitácie tejto fary z r. 1674 tunajší duchovný mal vlastnych poddanych.

V Dolnom Hričove pri hradskej ceste stojaci, na jedno poschodie vysoký hostínec bol kedysi kastieľom (castellum), ktory sa už v listine r. 1556 konaného rozdielu tejto obce sťa prv a ešte jestvujúci spomína, ba vieme aj to, že on i grofovi Thurzovi slúžil za obydlie. Teraz je vo veľmi zapomenutom stave.

V Hričove kedysi jestvujúcej školy r. 1605 rektorom bol Jakub Clementis zo Žiliny.

Mimo spomenutych a meno zámku Hričova nosiacich troch obcí ku menovanému zámku náležali kedysi este i nasledujuce dediny:

1. *Horné Hlboké*, ktoré medzi vŕškami v hlbine leží a od Dolnieho Hlbokého len jarčekom je predelené.

2. *Peklina*. Ono miesto, na ktorom táto dedina povstala, nás vidiek obyvajúci pohanskí Slovania za *peklo*, jako protivnosť na mieste mestečka Raja a bývalého posvatného hája, raja, držali a ho *peklinou* menovali, ktoré meno dedina aj pozdejsie zadržala.

Jako Horný a Dolny Hričov a Hričovské Podhradie, tak aj naposledy uvedené dve dediny teraz náležia ku bytčianskemu panstvu, do ktorého hričovské panstvo časom vtelené bolo, ponevač od istého času oboma jeden a ten istý majiteľ vládne.

3. *Ovčiarsko.* Na priestore tejto dediny počiatočne musely byť panské ovčínce, ktorých ovčiari neskôr tam sa usadliac, založili terajšiu dedinu, ktorá svoje meno nosí od tejto okolnosti. Že toto miesto už aj v predhistorickom veku, ktorý bol priechodom medzi kameňo- a bronzovekou kultúrou a ktorý upotreboval meď za hmotu svojich zbrojov, nástrojov a ozdôb, obývané bolo, dosvedčuje najdeny tu medený kocprd. („A rézkor Magyarországban." Písal Fr. Pulszky. Budapešť, 1883.)

Roku 1402 na deň sv. Bartolomeja bola ustanovená metacia Ovčiarska, lebo richtár a obyvatelia tejto dediny prosili o to Štibora, ponevač jej zeme zaujímala Žilina a iné susedné obce. — Metaciu Ovčiarsku previedol aj Benedik Kožar r. 1590.

Ovčiarsko majúc za svoj praedikát rodina Kózsár de Szúd a Kemenec, z toho nasleduje, že v slove stojaca dedina bola donáciou tejto rodiny, ktorá tak prestala náležať ku hričovskému zámku. Z ohľadu tohoto na tomto mieste nádobno udať genealogiu tejto už po meči vymretej rodiny:

Benedik Kózsár de Szúd et Ovcsarszkó, manžel Anny Szelechiny (dcéry Štefana Szelechiny de Nagy-Szelechiny, manžela Uršuly Dolgoss, dcéry Tomáša Dolgoss, ktorého manželka bola Anna Csech de Ludány, po druhyraz (r. 1556) vydatá za Ďurom Babindaly) a švagor Zuzanny Szelechiny, po prvyraz vydanej za Žigmundom Ocskay-om a po druhyraz (r. 1624) za Petrom Konkoby. Mal štyroch synov: Mikuláša, Jána, Benedika (manžela Zuzanny Labady) a Michala (manžela Žofie Drasskóczy).

Mikuláša Kózsárove deti boly: Frano, Gabriel, Maria (manželka Ďura Bellevàry-ho.) — Jána Kozsárove deti: Štefan, Adam a Mikuláš. — Benedika Kozsárov syn: Michal a tohoto deti: Žigmund, Ladislav, Eva (manželka Slaninky), Helena (manželka Imricha Ordódy-ho a potom Tomašoviča), Zuzanna (manželka Bukovinského) a Alžbeta, manželka Eliáša Magócsyho.

Týmto končím dejiny zámku Hričova s prednesením toho, že roku 1561 dňa 20. septembra Žilinci prosiac kráľa Ferdinanda I., aby vydal rozkaz medzi inymi aj majiteľovi hradu *Richo* (Hričov), žeby tento od nich myto nevyberal, a ešte predtym kráľ Matej, totižto r. 1469, medzi inými i kapitáňovi Richo-va kázal, aby Žilincov v jejich svobodách udržiaval.

II. Súľov.

Kráčajúc od mestečka Predmiera cestou na poludňo-západ vedúcou prídeme do úzkej doliny, v ktorej popri potôčku stúpajúc prídeme opäť ku vápenistym skalám, mocne sa hromadiacim, ktoré

vypínajúc sa jedna nad druhu po oboch stranách úzkej doliny, tvoria prekvapujúce podoby a zrazu jedna k druhej tak úzko pristúpia, že zdá sa byť cesta zatvorenou a ďalšie stupanie nemožnym, a keď prejdeme cez úzku skalnatu, prírodou utvorenú bránu, zrazu zjaví sa zraku násmu veľmi rozsiahly skalnaty kotal, ktorého steny poskytujú utešenú, zriedkavu panoramu. Dolina táto patrí medzi tie najzaujímavejšie vidieky Uhorska, a síce ohľadom geologov a touristov, lebo tunajšia príroda vytvorila tu zo skál tie najrozmanitejšie figury. Zdá sa, jako keby tu predpotopne mesto so všetkými svojmi obyvateľmi, kostolmi, palácmi, stĺpami, vazami atď. bolo skrepenelo, čakajúc na hlas truby vzkriesenia.

Na skale, uprostred tejto malebnej skupeniny sa vypínajúcej, Roháč rečenej, ktorej vrcholec dominuje nad okolnymi skalami, badať nepatrne rumy hradu Sulova, totižto tri kusy holej skaly v trojhrane postavené; tieto skaly sú spojujúcimi múrami vyplnene a slúžily tomuto zámku za rohové. Stavánie je veľmi malej rozsiahlosti a neozbrojené oko musí sa dobre napnúť, aby ho z hĺbky pod ním sa rozprestierajúcej tym poznal, čím je.

Počiatok tohoto zámku, ktory ľud Roháčom menuje a o ktorom letopisy celkom mlčia, padá do najstaršieho času pästového práva.

Zámok *Súľov* a od tohoto pod ním povstatá obec svoje meno od *suli, soli* obdržal, poneváč sa v jeho velikánskych skalách sanitrová soľ nachádza. V starych listinách prichádza pod menom *Zulo*.

Pod Arpádovcami a neskoršími kráľmi od r. 1193 prináležal tento zámok súľovskej rodine, ktorej veľmi staré vysady (od roku 1193—1274) Matej Bel autenticne dokazuje v závierke svojho diela: „Notitia Comitatus Trenchiniensis."

R. 1193 kráľ Bela III. daroval zámok Súľov s majetkom Kemence a Predmier zvanom, Vrast a Stois menovanym bratom, poddanym trenčianskeho zámku, za jich služby, preukázane r. 1167 v dalmatskej vojne.

Po vymretí súľovskej rodiny tento zámok pripadnul kráľovskému fiškusovi.

Kráľ Béla IV. r. 1246 obdaroval magistra Nosk zvaného dedinou *Veľkym* a *Malym Zylo om*, teraz Súľov menovanou; magister Nosk zanechal po sebe dvoch potomkov: zylovského Pasca, od ktorého pochodil rod Židkovskych, a zylovského Sebeslausa, od ktorého pochodil veľko-zylovsky [illegible]; tento bol za času vojvodu Ctibora beckovskym kastellanom a kapitánom (Jozef Podhradszky: „Béla kiraly nevtelen jegyzojenek ideje kora es hitelessege," str. 278.) Z tohoto nasleduje, že dedina Súľov počiatočne tvorila dve obce.

V husitskych vojnach, pod kraľom Zigmundom, zámok Súľov slúžil súsedom za útočište, ktorym hrozilo nebezpečenstvo. Zámok, majúc veľmi vysoký dvíhací most, silno protivil sa každému možnému nepriateľskému napadu.

V čase prvého obliehania Viedne Turkami r. 1529 slúžil

v tureckom, tamejší Dunaj zatvárajúcom námorníctve jako kapitáň isty Sebastianus, rodom zo Sriemska. Tento, keď Sulejman suspendoval obliehanie Viedne, s 50 tureckými konníkmi prešiel ku kráľovi Ferdinandovi, za čo ho tento r. 1530 so Zámkom, Súľovom a ku tomuto patriacimi majetkami Hradna, Marček a Lúky rečenými a s prädikátom „Syrmiensis de Súlo“ obdaroval. Tejto donácii avšak protirečil Rafaela Szúlyovszkého syn, Ďuro, posledný mužský potomok ešte vtedy žijúcej rodiny Súľovskovcov. Stalo-li sa následkom priateľstva ku tomuto a či len zo závisti darovania cudzému, že keď ostrihomská kapitula a vyslanec kráľ. tabule Syrmiensisa do jeho súľovskej donácie uviesť chceli, prišiel s nimi v tom istom čase na miesto aj magnificus Rafael Podmanický z bystrického zámku so svojím vodcom Rózsou a so svojími ľuďmi a zámok pred očima všetkych na troch miestach zapáliac, v najväčšej čiastke ho zničil. Keď po čase zomrel posledný Szúlyovský, a tak donácii Syrmiensisa nič nestálo v ceste, tento skutočne vstúpil do majetku súľovského hradu. Ten potom dal ponaprávať a usporiadal ho za stále bydlisko; dievčenskej vetvi Szúlyovských ale vydajúc „quarta puellaris“ a seba takto proti nápadom z tejto strany zabezpečiac, napotom venoval svoj život len k pozdvihnutiu dobrobytu svojej rodiny. Avšak na sklonku svojho života nebol osvobodený od mračných oblakov. Neprávosť so svojou manželkou Justínou, rodenou Ujfalussy z Tökös-Ujfalu, a vedomie, že nemá mužského potomka, ztrpčovaly mu nemálo ostatné dni života. Na jeho prosbu kráľ Ferdinand I. dňa 21. februára r. 1554 danou donáciou rozšíril aj na dievčenskú vetvu jeho majetky prvej donácie. Ohľadom mužského potomka sľutoval sa nad ním osud, lebo r. 1556 narodil sa mu syn, ktorý pri krste dostal meno Leonardus; avšak tohoto sám nemohol vychovať, lebo už r. 1557 zomrel. Mimo tohoto syna zostaly po ňom i 3 dcéry: Anna, Katarína a Helena; prvá vydala sa za Krištoťa Ordódy-ho, druhá za Pavla Akay-a a tretia za Jána Dávid-a. Touto cestou pripadnul Marček do majetku Ordódovcov, ktorym aj teraz táto rodina v osobe Štefana Karola Ordódy-ho vládne; Hradna ale do majetku Akayovcov, ktorá ale cestou ženskej vetve prišla do rúk Pavla Madocsányi-ho, hlavného župana trenčianskej stolice.

O vychovanie maloletého Leonarda starala sa jeho matka, po jej smrti ale prijali túto úlohu na seba jeho švagrovia, ktorí však nezameškali všetky maloletému Leonardovi vlastníckym právom náležiace nepohnuteľnosti medzi seba rozdeliť. Z tohoto, v čas dosiahnutia plnoletosti Leonarda, povstaly veľké neprávosti a rozopre medzi štyrmi švagrovcami, a tieto sa ešte zväčšily pri delení pozostalosti po bez potomkov zomrelej Heleny Dávidovej. Tieto rodinné trenice prešly i na potomkov a vliekly sa až po čas panovania Leopolda I., kedy konečne bol urobený koniec storočným rozoprám, keď pred turčianskym konventom jednotlivé rodiny pokonaly sa a každej z nich vykázaná a vydelená bola jej patriaca čiastka z majetkov Súľova, Hradnej, Marčeka a Lúk.

Sám zámok pripadol do vylučného majetku Syrmiensisov a títo boli aj poslednymi obyvatelmi tohoto orličieho hniezda.

R. 1531 hore menovany Sebastianus stal sa cisárskym tajomníkom a dvorskej komory radcom a jeho syn Leonardus Syrmiensis de Súlo podžupanom Trenčína.

R 1593 Leonardov vnuk Theodosius Syrmiensis de Súlo bol trenčianskym podžupanom a r. 1610 prisediacim kráľ. tabule a toho istého roku dňa 28—30. marca v Žiline držanej evanj. synody udom, konečne r. 1611 dňa 7. januára bytčianskej palatinálskej súdnej stolice delegovaným predsedom, ktorá vyniesla trestny rozsudok nad zlochyrnou Alžbetou Báthory. Jeho manzelka bola Zuzanna Pongrácz.

Theodosiusov vnuk, Sigismundus Syrmiensis de Súlo, pojal za manželku velkodušnú Katarínu Bossányi, ktorá r. 1682 po smrti svojho manzela zámok Súlov pod menom „Katalinvár" s královskym privolením počala obnovovať, ale smrtou zastihnutá započaté dielo dokonat nemohla.

R 1710 Gasparus I. Syrmiensis de Súlo, syn Žigmundov, bárs v zámku len malym zástupom disponoval, víťazne odrazil zástup Rákóczovcov, za čo bol cisárskym polnym maršálom skrze baróna Ladislava Ebergényiho písomne pochváleny. Jeho syn Gašpar stal sa radnym svob. kráľ. mesta Prešporku, kde pojal za manzelku Kláru Seguer.

Roku 1739 dňa 10. augusta na základe bratského podielneho listu, v Súlove daného, v tom čase žijúcemu údovi rodiny Syrmiensisov bolo v zámku bydlo a kuchyňa vykázaná, tak aj onen tractus, o jehož neporúchanosti a udržanie starať sa bol povinny pod pokutou 50 zlatych. Cielom bezpečnosti zámockej vydržiavany bol na obecné útraty strážnik, ktory bol spolu aj horovym hájnikom. Na ťarchu obecnej pokladnice mala byť aj strecha vlastného zámku opravená, a k tomuto potrebnú tesársku robotu mal vykonať sulovsky mlynár.

V neskorsom čase, tak zdá sa, poneváč udržanie zámku vyžadovalo velmi mnoho útrat a verejná bezpečnost nenárokovala viac bývanie na posilnenych miestach, Syrmiensovci vysťahovali sa zo svojho dedičného hniezda dolu do dediny, pod ním ležiacej, kde sebe kaštiel vystaviac, v nej pod menom Súlovsky po dnes žijú. Za čas sa ešte starali o udržaní zámku v dobrom stave, až konečne následkom vseobecne nastalych planych časov zámok Súlov nenajdúc svojho obnovitela, nikym nebranený a nepodporovany konečne počal sa rozpadávat.

Jeden z tychto kaštielov bol terajsí byt evanj. farára; jeho stavitelská podoba je prevratene velke F, totižto počiatočná pismena mena svojho stavitela a obyvatela, Františka Syrmiensisa; druheho domu — ktory je oproti katol. kostola — pôvodná stavitelská podoba je prevrátene velke L, počiatočna to pismena mena svojho stavitela a obyvatela, Leonarda Syrmiensisa, otca Theodosiusa; terajšia jeho stavitelska podoba predstavuje prevratene velke T, totižto počiatočná pismena mena svojho pristavitela a neskorsieho

obyvateľa, Theodosiusa Syrmiensisa. Posledný je na poschodie vysoký. Hore na poschodí, na kamennom futre štvrtej izby možno čítať: T. S. H. G. A. D. 1660. V prvej izbe sú ešte pôvodné črepové kachle, a aj na poschodie vedú ešte pôvodné, drevené, široké schody. Na kamennom futre dverí v kúte umiestnených možno čítať: „Anno Dni 1603.“ Cez tieto dvere niekoľko schodmi možno prísť do kuchyne, kde nachodí sa pôvodné otvorené ohnisko s letopočtom: 1591. Drevo pôvodných dverí, z kuchyne do inej izby vedúcich, pekne vykladané je kvetami. — Pravá strana nižnej čiary podoby prevráteného veľkého T je staršia jako iné čiastky tejto podoby.

Prečo potomci Syrmiensisov zamenili svoje staré meno s menom prvých pánov súľovského zámku, Szúlyovskovcami, to nevedel povedať ani samotný najstarší úd ešte teraz žijúcich Szúlyovskovcov, pred niekoľko rokami zomrelý Florian Szúlyovszký, a len na to vedel rozpamätať sa, že sa jeho otec za istý čas ešte písal Syrmiensisom.

Kedy povstala v Súľove katol. fara, nevedno; to je ale isté, že neskôr prestala a r. 1766, následkom „liberae collationis.“ znovu založená bola. V tomto čase jediná evanj. cirkev horného vidieku trenčianskej stolice je v Súľove a je vôbec jedna z najstarších v stolici, ponevač jej povstanie padá do času reformácie. Všetko, čo sa týka jej počiatočného jestvovania, je zahalené, toľko je ale isté, že r. 1578 jestvovala, lebo sa už v tomto roku (dľa protokollu braterstva horného okresu z r. 1580, z ktorého neb. kňaz Pavel Tessedik čerpal) robí sa spomienka o jednom z jej kňazov, Philippusovi. Vzdor tomuto zdá sa, že v tomto čase táto cirkev nemala ešte stáleho kazateľa. Len r. 1591 uviedol takého tehdajší súľovský zemský pán, Theodosius Syrmiensis, a ho spolu aj dostatočne dotoval. R. 1616 ten istý Theodosius Syrmiensis, spojený s Pavlom Akaym a Jánom Dávidom (jako to z kameňa pri vchode do kostola zamurovaného, ktorý ale v čase uvedenia prvého rim. kat. farára zničený bol, vidno bolo), pre tehdajší čas dosť pekný, dnešný kat. kostol dal vystaviť a počal aj väžu staväť, ktorú ale len jeho syn Andrej a ju spolu aj troma zvonmi opatril. Evanj. cirkev bola v pokojnom užívaní tohoto kostola do r. 1670, v ktorom roku on (v neprítomnosti zemského pána Syrmiensisa) s farským bytom a zemiami bol jej odňatý. Neskôr predsa zas do užitku toho istého kostola prišla, zvlášte v nepokojoch Tökölyovských a Rákóczovských. R. 1703 opätne jej bol odňatý, ale nezadlho poverenikmi Rákóczyho zas jej opätne bol prinavrátený, až po udusení Rákóczovskej zbury na vždy bol nazpäť zaujatý a predmierskej fare jako filia privtelený, jako to katol. kan. visitácia od 12. sept. r. 1766 svedčí (Compossessores — totižto v Sulove — a tempore quo a sacris Romanis defecerunt continuo Ecclesiam ab antenatis suis catolicis erectam occuparunt, et ad annum usque praesentis saeculi 3tium posséderunt, sectaeque suis Ritibus profanabant, ex quorum manibus erepta quidem fuit praedicto Anno, sed nonnisi unico a nostris posessa tentaque, sis sequente cuius statim per Commissarios Rakoczianos

iustio videlicet intestini ejus belli, resignata fuit Haereticis, qui Andream Mathaeides, Hriesovienstbus non multo ante violantes obtrusum, pro suo adsumserunt Ministrello, tandem extincta revolutione Rakocziana ad nostras iterum manus redit Predmeriensibusque parochis est redita. Porovnaj 3. sväzok. 299 str. cirkevného protokolla.)

Ale aj po tomto skutku zostali súlovskí a hradnanskí evanjelici v spoločnom užívaní važových zvonov a cintora do r. 1766., keď táto evanj. cirkev na takýto spôsob svoj kostol utratila a jako artikulárna cirkev bez shromaždného miesta zostať nemohla, dočasne vystavila drevené stavánie, v ktorom konala svoje bohoslužby. Z tvrdého materiálu evanjelici si preto kostol nepostavili, lebo ešte vždy mali nádej, svoj evanjelický, svojimi predkami vystavený kostol nazpäť obsiahnuť, v ktorej záležitosti sa aj písomne ku kráľ. náboženskej kommisii, v Pešti r. 1721 zasedajúcej, obrátili; ba spomenutý kostol v tej nádeji, že ho nazpät obsiahnu, opatrili novou strechou.

Keď ale tejto nádeje celkom pozbavení boli, na počiatku roka 1747 zadali prosbu (viď epištolu Karola Szulyovszky ku Drozdíkovi od dňa 27. apríla 1766) u Jeho Jasnosti stránivá vykázania miesta, na ktorom postaviť by mohli z tvrdého materiálu pozostavajúci kostol. Keď jim toto na najvyššom mieste v smysle intimatuma od dňa 6. júla r. 1748 povolené bolo a jim spolu aj k tomu slušné miesto vykázané bolo, ihneď robili kroky ku stavaniu nového kostola, ktorý bol r. 1752 aj dokončený. Boli by radi tomuto novému kostolu peknejšiu podobu, jako má, a väčšiu rozsiahlosť dať, keby predbežne jeho podoba a rozsiahlosť kráľ. namestnou radou predpísaná nebola bývala, dľa čoho sa prísne držať museli.

R. 1766 všetky cirkevné stavánia zhoreli. Dňa 2. novembra r. 1767 bol do Súlova uvedený znovu založenej katol. fary prvý farár, Anton Šefarovic, ktorý odvolávajúc sa na kan. visitaciu od r. 1713 Gyoryho, trenčianského diakona, proti ktorej 20. júna r. 1714 na valnom shromaždení aj stoličné stavy protestovali, tak aj na niekoľko krstov predmierskeho katol. farára včas uprázdnenia súlovskej evanj. fary, súlovskú evanj. artikulárnu cirkev, skoro všetkých jej práv a úžitkov pozbaviť chcel. V prvých dňoch po svojom uvedení onen katol. farár dal celkom zatvoriť cintor, ktorý doteraz bol vždy otvorený, a aby evanjelici ku zvonom spoločnej váže prísť nemohli, dal doskami zabiť z vonku k nim vedúce dvere. Evanjelici takto ani k zvonom prísť, ani svojich mŕtvych do cintora pochovávať nemohli, i boli primutení, týchto do pivnice zámku Antona Ludvika Ladislava Syrmiensisa predbežne položiť. Potom bola hlavná starosť katol. farára, jakoby mohol obec Hradnu, so súlovskou art. cirkvou spojenú, odtrhnuť. Tvrdil, že so Súlovom spojená Hradna, ktorá rada so Súlovom aj spoločne požívá znaky, je celkom neodvislá obec. Následkom toho evanj. duchovnému stolica zakázala do Hradnej chodiť a tu jakúkoľvek povinnosť konať. Keď ale tento jako prv hradnanské dieťa krstil, sukcessivum hi ... služného bol do Trenčína citovaný a na drény dni ... [illegible]

z ktorého len o 4 mesiace na kráľ. rozkaz vypustený bol. Ale Hradná od Súľova odelená bola a tak zostávala táto obec do roku 1791. kedy na základe 26. zákonného článku zas k Súľovu jako filia pripojená bola. — Ďalej onen katol. farár chcel dôchodky evanj. duchovného, totižto štólu, sebe privlastniť a aby veriaci evanj. fary jeho zeme zdarma obrábäli atď. Preto evanj. cirkev v Jeho Jasnosť dúfala, jako to vysvitá z listu Karola Syrmiensisa, tehdajšieho cirkevného dozorcu. 27. apríla r. 1767 daného a k Jánovi Drozdík písaného. „Utut tamen sit“ — tak píše onen cirkevný dozorca, keď ani u stolice neobsiahli žiadanú pomoc — „quod omnia media ad nostri suppressionem exquirantur, fiduciam tamen post Deum in Clementia Caes. Regia locamus, quae non admissura est, ut iustitia causae nostrae permiatur.“ A veru z každého písma a z tých nepočetných listov, ktoré v tomto čase z jednej strany medzi Drozdíkom a Halászom a medzi evanj. súľovskou cirkvou z druhej strany vymenené boly, je to vidno, že táto cirkev len u Jeho Jasnosti obsiahla pomoc. Tak r. 1767 následkom kráľ. rozkazu mrtví v cintori evanj. duchovným slávnostne pochovávaní boli: tak aj zvony spoločnej váže 27. júla r. 1769 v smysle intimatuma boli podelené tak, že evanjelici väčší a katolíci dva menšie zvony dostali, jako bolo povedano „ex singulari Clementia Regia.“ Evanjelici takto aj proti ostatným násilenstvám katol. farára Jeho Jasnosťou boli obránení, tak že bol farár prinútený uspokojiť sa svojími predošlými poplatkami a k tomu do druhej (ale lepšej) fary bol preložený. Zo stránky katol. farára ani potom neprestali utískania; tak na pr. — len jedno spomenúc — tehdajší súľovský katol. farár, Fraňo Szalmay, r. 1775 vyzískal stoličné poslanstvo, ktoré evanj. duchovnému aj také deti zakázalo krstiť, ktorých evanj. matky z ďalšieho vidieku do Súľova k zpovedi prišli a tu neočakávane porodily; keď ale súľovskí evanjelici v tejto veci žalobu pozdvihli, pre toto pokračovanie farára, ani odpoveď nedošla a len biskupovi bolo súkromnou cestou oznámeno, aby svojich farárov napomenul, aby v takýchto pádoch evanj. duchovným v artik. miestach pokoj dali. Podobný prípad často sa opakoval, až tolerančným patentom táto evanj. cirkev spokojnejší čas obsiahla.

Súľovská ev. cirkev zaujala sa aj za svojich spoluveriacich púchovskej doliny, menovite za lazskú cirkev, a aj tu vydobyla si zásluhy o ev. školu zemanská rodina Syrmiensisov alebo Szúlyovskovcov, zvláštne Fraňo Szúlyovsky, plnomocník evanjelikov, riadne vysielany do púchovskej doliny ku početným vyšetrovaniam. Dobre vedela aj druhá strana, že kto je hlavnou podporou protestantismu horného vidieku, a tak nič nezameškala, aby túto rodinu obsiahla. Hovorí sa, že keď raz gróf Balassa u istého výborného úda tejto rodiny urobil návštevu a upozornil ho na ony veľké prednosti, ktoré rodina nadobudnúť mohla prestúpením na katolícke náboženstvo, a oni sa priam vozili pod súľovskými skalami, ktorých jednu podobu mnohí za podobnú ku Lutherovej podobe nachádzajú, Szúlyovsky na túto skalu ukazujúc povedal: že jim je to nemožnou vecou, ponevač jim táto ustavične privoláva. „Nolite, nolite, facere hoc.“

V tomto čase ev. cirkev hmotne sosilnila, odkiaľ pochodí aj onen malý kapitál, ktorým teraz vládne a ktorý najviac koncom 18. a počiatkom 19. storočia usporený bol. R. 1811 povstalá peňažná krisis, následkom ktorej utratila 700 zl., citlive sa jej dotkla. Pri tom ztratila aj svoje najsilnejšie podpory a udržovateľov čiastočne smrťou, čiastočne vysťahovaním. Zvláštne nenahraditeľnou jej ztratou bola smrť baróna Calischa, ako aj vzdialenie zemanskej rodiny Szúlyovských.

Táto ev. cirkev jedinú svoju nádej vtedy skladala do svojho duchovného, Pavla Tessedika, ktorý v nej vyše 40 rokov pracoval a ktorý pred mnohými veriacimi a inými znamenitými osobnosťami, menovite pred superintendentom Fraňom Samuelom Stromským vyslovil, že svoj veľký majetok len jej samej chce poručiť. Táto nádej sa ale nevyplnila. Po jeho neočakávanej smrti cirkev nielen že nič nedostala, ale skoro bola by utratila celý svoj malý majetok, ktorý bolo treba advokátom vydobyť. Zomrel 30. januára 1856.

V tejto ev. cirkvi dľa starých písemností, menovite dľa rukopisu, z „Protocollum Fratrum superioris Districtus Trenchiniensis" Pavlom Tessedikom čerpaného, a dľa výťahu trenčianskej ev. cirkve zo starých zápisníc s tamtým sa srovnávajúcich, pracovali nasledujúci kňazi:

R. 1578 Plebanus Philippus.

Jonas Colledanus (dľa starej zápisnice trenčianskej ev. cirkve).

R. 1596 1605. Petrus Holnapaeus Strihariensis. Na tohoto Theodosius Syrmiensis žaloval sa pred kongregáciou, že Jánovi Trochóczy-mu, rektorovi, zadržal 2 korce žita a že nečestný život viedol, ktorý sa proti tomuto tak bránil, že učiteľ svoju povinnosť zameškával, a že keď nečestne žil, prečo ho neprepustili, keď každoročne ďakoval.

Michael Novisoliensis.

R. 1607—1614 Joannes Hrabecius. Odtiaľto odišiel do Vrútok.

R. 1618 Georgius Stephanides Littillensis, ktorý 18. júla 1618 podpísal stanovy confraternitas-u. Odišiel do Illavy.

R. 1620- 1629 dľa iných do r. 1630 Georgius Clementis. Odtiaľ odišiel do Necpál.

R. 1629 Johannes Viszlicský Bodicenus, ktorý 18. júla 1629 podpísal zákony seniorátu.

Jacobus Urbanovics, ktorý r. 1641 odišiel do Kysuckého Nového Mesta a odtiaľ r. 1643 do Varina. Dňa 8. novembra 1633 podpísal tie isté zákony.

Michal Lazius do r. 1647, v ktorom roku odišiel do Kosece.

Andrej Jaksi, ktorý 6. novembra r. 1647 tiež podpísal svoje meno v žilinskej kongregácii Zo Súľova prešiel do Trenčína „pro Diacono" a odtiaľ za kňaza do Kys. Nov. Mesta.

R. 1657 Andrej Blasius, pozvaný z Kotešova. Mal r. 1662 u Žigmunda Syrmiensisa pravotu pre zabitie kúr. Za jeho úradovania patron cirkve daroval kalich. R. 1674 bol poslaný do vyhnanstva a so svojou manželkou, dcérou Institorisa a 3 synmi žil v Briege.

R. 1690 Jonáš Colledanus, pozvaný z Púchova; neskôr dostal sa do Trenčína.

R. 1705 Ján Simonides.

R. 1713 Andrej Matheides, ktorý prišiel z Hričova.

Dľa 60. strany 111. sväzku cirkevnej zápisnice a výkazu matriky z r. 1721 po Matheidesovi nasledovali títo duchovní:

Colledanus.

Tohoto syn Colledanus.

N. Kevery.

Andreas N., capellanus Solnensis.

Andrej Gregoriades.

R. 1723 Imrich Ruttkay, pravdepodobne onen, ktorého r. 1730 Hornyánszky pod menom Ruténvi-ho spomína. Ruttkay zomrel r. 1739.

Od mesiaca júna nasledujúceho roku po marec tunajšiu stanicu kazateľa zastupoval opäť spomenutý Gregoriades, až potom privolaný a ordinovaný bol Martin Herschelius, ktorý zostal na tejto stanici do r. 1744, kedy povolaný bol za dvorského kazateľa ku Pavlovi Sándo-ovi do Malých Ostratíc.

Od augusta r. 1744 do januára r. 1745 dočasným kazateľom bol Michal Záborský.

Od r. 1745 za 8 rokov bol tu kazateľom Samuel Lischoviny, keď potom povolaný bol do Liptova do Veľkej Paludze.

Po čas uprázdnenia kazateľského úradu súľovská ev. cirkev administrovaná bola necpalským kňazom Doleschall-om.

R. 1752 predošlý rektor školy bol povolaný za kňaza, v ktorom úrade zostal do svojej smrti, totižto do 1. aug. r. 1759.

Dňa 28. aug. r. 1759 bol Samuel Prieviczky, rodom zo Starého Zvolena, za kňaza povolaný a dňa 2. sept. v Modre ordinovaný, a keď bol neskôr do Kremnice povolaný, nasledoval za ním v úrade dňa 23. júna r. 1768 konrektor tehdajšej modranskej školy, Andrej Orgony. Keď tento r. 1769 odvedený bol do trenčianskeho zámku, lebo z Hradnej niekoľko detí pokrstil, a tam za 4 mesiace uväznený bol, zastupoval ho Ordögh, až kráľ. rozkazom bol svojmu úradu prinavrátený. Pracoval do 23. júla r. 1778, kedy zase pre istý sobáš bol zažalovaný a na kráľ. rozkaz nielen súľovského kazateľstva pozbavený, ale s manželkou a deťmi z krajiny vyhnaný.

Po pozvaní nového kazateľa súľovská ecclesia mater administrovaná bola Deluck-om, kňazom z Ivánky, potom necpalským kazateľom, Lačnym, kym v septembri r. 1778 rektor z Ivánky, Pavel Tessedik, povolaný bol sem za kazateľa.

Tohoto nasledoval r. 1820 jeho syn, Pavel Tessedik, ktorý k otcovi pre tohoto starobu už r. 1806 povolaný bol jako kaplán a potom jako administrátor.

R. 1856 Ján Križan, ktorý bol tu od r. 1850 kaplánom, zvolený bol za kazateľa

Terajší ev. kostol vystavený je r. 1751. Na tomto vážou opatrenom kostole možno čítať tento nápis: „Deo sacratam aedem hanc quam Majores nostri ante annos LXV aedificavere nos po-

steri cum turri hac auximus sub A. R. D. Paulo Thessedik." A tak je väža r. 1816 postavená.

Vo väži visia dva zvony: väčší váži 3½ centa. Má tento nápis: „Sospilator orbis da pacem et subveni Cultoribus tuis. Michael Palisch in Kremnitz." Na konci: „Refusum hoc aes munificentia patronorum et Benefactorum Ecclie Ev. Articul. Szulyoviensis sub Ministerio A. R. D. Pauli Tessedik." Menší váži 2 centy a 4 funty. Nápis má: „Eccl. Evang. Szúlyoviensis sub A. R. D. minore Paulo Tessedik. 1818. Fudit me Samuel Haknberger Kremnicii."

V kostole za oltárom visia olejové maľby: 1. Gašpara Szontágh-a s nápisom: „Gen. D. Gaspar Szontagh J. Cott. Gömör. Tab. Judiae Prim. Assor. Nat. Ao 1675. Delineat Ao 1724."

2. Baróna Waldhütera.

3. Vdovy Zuzanny Jonis rod. Holzschner s nápisom: „Zuzanna Holzschnerin verw. Tobias Joniss. Delin. in Iglo Ao 1737.

V oratoriume patronov nachodia sa nasledujúce obrazy: Karola Syrmiensis-a, kráľ. poverenníka za času Jozefa II.; olejomaľba.

2. Gašpara Syrmiensis-a; olejomaľba.

3. Baróna Calisiusa; olejomaľba.

4. Gróía Imricha Zay-a; oceľorez.

5. Fraňa Syrmiensis-a jako uhorského telesného strážcu; olejomaľba.

6. Ludvika Syrmiensis-a; olejomaľba.

7. Revickyčky rodenej Lehoczky; olejomaľba.

Vo vnútri v kostole na ľavej stene možno čítať nasledujúci vers (chronosticon):

PrIMa DIes penteCostes terrore repLebat
  ErratI tantI peCtora nostra rea
GranDo, proCeLLa MIna X rapIVnt hoMInes peCVDesqVe
  SternVntVr regetes, horreas teCta rVVnt
QVos ConIVnXIt amor, DIssoLVIt VInCVLA nIMbVs
  ALterat ob soboLeM soLVItVr In LaCrVMas
Ternos post annos repetVntVr fata prIora
  IVsta DeVs noster, sVnt tVa IVDICIa
SerVVs CVI DoMInVs satIs est perspeCta VoLVntas
  Non faCIens DIgnVs DVpLICe sVppLICIs
Nostra sIt arCa DeVs sVperent sI fLVMIna rIpas
  Perbene DIsCe Deo SzVLo saCrare DIes
Notat, Monet, obseCrat
  IDem CVIVs syMboLVM
GratIa IehoVae sVM qVoD sVM
  Paul. Cor. XV. v. 10.

Zvečnuje veľkú povodeň.

Znovu založenej katolíckej fary farári boli: Anton Schaffarovič, Jan Letovič, Frano Szalmay, Ján Fabuss, Andrej Laurinec, Jozef Kubička, Ďuro Krpelec, Andrej Bazilides, Jan Slušny, Ján Dobray, Ján Marcsiss, N. Bazilides, Jan Krátky, Martin Czingell a Ján Csernyey; matriky má od r. 1766. Jej filiálky sú: Hradná a Vrch-

Teplá. — R. 1780—83 počítala katol. duší 135, evanjelických 700 a židov 3; r. 1816 katol. duší 104, evanj. 705, židov 14; r. 1863 katol. duší 188; r. 1878 katol. duší 170.

Múrom obohnaný a vážou opatrený katol. kostol zasvätený je sv. Michalovi archanjelovi.

Kedysi v Súľove jestvujúcu školu preto, že tam artikulárna cirkev bola, nemôžeme považovať za počiatočnú, ale viac za progymnasium. Z jej učiteľov spomínajú sa: r. 1601 Samuel Procotini, rektor, ktorý bol bratom Mikuláša Martini-ho, superintendenta prešporskej, nitranskej a tekovskej stolice a ktorý bol Zachariáša Clementis-a, syna Ďura Clementis-a, súľovského kňaza, prvým učiteľomu; r. 1631 Daniel Lyevius, Tomáš Dublicenus; r. 1655 Štefan Mesténvi; r. 1659 Adam Kuszma. Potom: Jamriška, ktorý tu bol neskôr farárom, od jehožto žiakov pozostaly latinské a slovenské verše, vlastne veselnícke básne, ktoré r. 1733 dali vytlačiť a ktoré by dnes ktorémukoľvek archigymnasistovi ku cti slúžily; potom Jančovič, Paltsek, Hainal, Gabriel Institoris. R. 1730 Samuel Chovan, narodený r. 1699 v Zvolene, ktorý r. 1732 zostal dvorským kazateľom v Diviackom Rudnom v nitranskej stolici; r. 1740 Ján Čerňánsky, narodený v Rajci, učil sa v Trenčíne a na iných domových školách; neskôr navštívil universitu v Tübingách, kde bol spolu aj korrektorom slovenských kníh, ktoré u tamejšieho kníhtlačiara Breitkopfa vyšly; po svojom návrate obdržal tunajšiu učiteľskú stanicu a r. 1743 prešiel za kazateľa do Veľkej Paludze. R. 1752 Pavel Adamiš, narodený v Senici 16. jan. r. 1726; r. 1758 prišiel do Necpál. R. 1790 Daniel Lechovsky. R. 1806 Samuel Lányi, ktorý odtiaľ prešiel do Púchova. R 1831 Samuel Zákon.

Samuel Michaelides, voľakedajší superintendent baňského okresu, medzi inými študoval na tunajšej škole.

Dedina *Hradná*, jako najbližšia appertinencia súľovského hradu, *hradnou dedinou*, zkrátka *hradnou* pomenovaná bola.

Dedina *Lúky* povstanúc *na lúkach*, súľovskému hradu patriacich, zrejmé je odvodzovanie jej mena.

Dedina *Maréek*, ktorú dozaista založil nejaký *Marek*, nosí tohoto meno.

Meno mestečka *Predmieru* odvodzujem od tejto okolnosti, že pred hranicou rozsiahlosti istého panstva bezprostredne ležiacu zem, *ležiacou pred mierou onoho panstva*, to jest *pred mierou ležiacou zemou*, zkrátka *predmierom* menovali; a v skutku oné mestečko leží tam, kde sa kedysi musely schádzať hranice zeme, patriace k súľovskému, bystrickému a bytčianskemu zámku. Z predmierskych starých richtárov známe r. 1417 Hermannus-a.

Povšimnutia hodná je strieborná stará pečať tohoto mestečka. Jej spodok má 12 cm. v priemere, s rúčkou je 15 cm. vysoká; na konci rúčky je ruža; rúčka delí sa na štvoro a konce jednej každej ratolesti tvoria listy stromov Prostriedok pečate zaujíma obraz, predstavujúci bránu otvoreného zámku. Jej kolopis pozostáva z latinských minuscul, ktorých podoba prezradzuje najmenej vek 14. storočia.

V Predmieri už r. 1457 jestvovala fara; dozvieme sa to z pravoty, vynajdenej v čas kanon. visitácie, ktorá previedla sa r. 1729, podľa ktorej za času kráľa Leopolda pred kráľ. tabuľou pravotily sa menovite rodiny Hrabovských a Maršovských s Petrom Szapárym stranivá užívania patronátskeho práva kostola a fary, ktorá pravota r. 1698 feria 5. proxima post Dominicam Laetare na stránku menovaných rodín vypadla, v ktorej robí sa spomienka o výsadnej listine v záležitosti patronátskeho práva, v Budíne r. 1457 uhorským kráľom Ladislavom Pohrobkom vydanej, v ktorej všetky patronátske práva tohoto kostola pripisujú sa menovaným rodinám. Táto fara ale musela už r. 1368 jestvovať, lebo v tomto roku v súvekej listine spomína sa jej farár, Pavel. Kedy ale ona povstala pred r. 1368 a ktorému farárovi bolo najprv dané toto beneficium, nevedno, ani to nevie sa, ktorí boli tunajšími farármi po menovanom Pavlovi do r. 1690 a v jakom nasledovali poriadku.

Ponevač Predmier za dlhý čas bol majetkom evanjelickej rodiny Balassovskej, povstala tu ev. cirkev. Barón Andrej Balassa okolo r. 1580 túto cirkev veľmi nadal; vtedy bol jej kňazom Andrej Thúri. R. 1615 bol tu kňazom znamenitý Tomáš Francisci. Keď panstvo, do ktorého Predmier vplynul, pripadlo palatínovi grófovi Mikulášovi Eszterházy-mu, za času kňaza Zachariáša Lányi-ho r. 1635 aj tunajší kostol pripadnul katolíkom, avšak ev. náboženstvo vyučovalo sa i na ďalej, na čele ktorého roku 1640 stál chýrečný Daniel Dubravius. (Narodil sa v Žiline z poctivých rodičov. Po vybavení domových škôl šiel do Saska, kde svoje študia dokončiac, pod Baltazarom Fuhrmannus-om r. 1919 pochvalne polemizoval pod názvom „de ordine et methodo." Navrátiac sa domov, stál na čele trenčianskej, breznanskej a bánovskej školy. Neskôr bol predmierskej, potom grófa Gašpara Illésházy-ho dvorským a konečne senickej cirkve kňazom, až 7. júni r. 1641 na synode v Bánovcach vydržiavanej za superintendenta prešporskej, nitranskej a tekovskej stolice súc vyvolený, superintendentom Joachimom Kalinkom podľa obyčaje bol v Trenčíne inaugurovaný Bol výborný rečník a učený muž. Nosil skromný ba škaredý odev. Knižočku Mateja Hoe, pod názvom: „Manuale evangelicum," dal r. 1650 na svoje útraty vytlačiť a opatril ju vedeckou predmluvou. Zomrel r. 1655. Jako predmierský kňaz podpísal r. 1641 dňa 30 jan. zákony trenčianskeho contuberniuma.

R. 1647 krajinskými zákonami bol kostol evanjelikom opätne oddaný; títo s ním vládli ale len za krátky čas a darmo žalovali sa r. 1681 pred snemom v záležitosti svojej ztratenej svobody.

Z katol. farárov sú známi:

R. 1691—1698 ustavične prichádza v matrike krstených kňaz Martin Bertovič.

R. 1698 dňa 29. júna zostal tu farárom Ďuro Vankovič. Pracoval do r. 1703.

R. 1703 dňa 16. apríla prišiel sem z kochanovskej fary Andrej Raphaelis; nezadlho stal sa vice-archidiakonom bytčianskeho okresu. Pracoval tu za 20 rokov.

R. 1723 prišiel Imrich Vitniczky; bol tu sotvá 3 roky.

R. 1726 Matej Grotkovsky (Grotovsky); kedy zomrel, nevedno.

R. 1738 bol inštallovaný Ján Hudek; úradoval tu za 30 rokov.

R. 1769 dňa 29. marca Michal Rudnay do r. 1776. Odtial išiel za farára do Kysuckého Nového Mesta, kde stal sa vice-archidiakonom okresu podobného mena.

R. 1776 dňa 1. nov. Fraňo Szalmay. Odtial odišiel do Varina.

R. 1787 dňa 20. sept. Mikuláš Benjač následkom cambuima, urobeného s predošlým.

R. 1799 dňa 30. predošlého mladší brat, Gašpar; účinkoval tu 26 rokov, r. 1825 dňa 24. apríla resignoval a r. 1827 dňa 24. nov. zomrel v Považskej Bystrici.

R. 1825 dňa 8. mája bol sem z drietomskej kapellanie Ján Ihriszky patrónom präsentovaný a 18. tohože mesiaca biskupom Jozefom Kluch-om cirkevne investovaný; dňa 2. júna tohože roku zaujal tunajšiu faru.

Nasledoval Jozef Tomann a po tomto Jozef Steskal.

Jedným z tunajších kaplánov bol Fraňo Madva, neskorej farár v Rudnom, chýrečný lekár, ktorý svojim bohatým zkúsenostam položil základ sbieraním a študovaním rastlín, rodiacich sa na blízkych súlovských skalách.

Tunajšia fara vedie matriky od r. 1691. Patrónmi sú rodiny Maršovská a Hrabovská. Jej filiálky sú:

1. *Plevník*, dedina. Bol tu kedysi drevenný kostol, ktorý sa r. 1824 zrútil; teraz je tu kaplna, zasvätená sv. Štefanovi, uh. kráľovi. Má zvon, asi 34 funtov ťažký, r. 1793 liaty, zasvätený sv. Jánovi a Martinovi. — 2. *Drienové*, dedina. — 3. *Rašov*, dedina, ktorej zvon je asi 40 funtov ťažký, r. 1763 zasvätený sv. Petrovi a Pavlovi. — 4. *Maršová*, dedina; jej zvon váži 25 funtov, r. 1791 dňa 3. júna biskupom Fraňom Xav. Fuchs-om zasvätený sv. Jozefovi. Je tu kaplna sv. Kríža. — 5. *Mikšová*, dedina; má 25 funtov ťažký zvon. — 6. *Jablonové*, dedina; jej zvon je r. 1797 liaty a zasvätený P. Marii. — 7. *Hrabové*, dedina; jej zvon váži 30 funtov, r. 1791 dňa 3. júna biskupom Fuchs-om sv. Gálovi opátovi zasvätený. — 8. *Urbanov*, dedina, r. 1816 biskupom Jozefom Kluchom od malo-jesenickej fary cirkevne odňatá a tejto pridaná; konečne 9. od novších časov aj dedina Dolnie Hlboké.

V r. 1780—1783 počítala 2787 katol. duší, evanj. 10 a židov 59; r. 1816 2735 katol. duší, evanj. 18, židov 48; r. 1863 2489 katol. duší.

Predmiersky priestranný kostol zasvätený je sv. Gálovi opátovi, ktorý sa r. 1796 dňa 2. mája na útraty rodín Maršovskej a Hrabovskej, potom z darov početných dobrodincov a z istiny predošlého kostola, 580 zl. 36 kr. obnášajúcej, z tvrdého materialu počal stavať a za 4 roky (r. 1799) dokončený bol. Dla svedoctva kanonickej visitácie, r. 1815 biskupom Jozefom Kluchom prevedenej, tento kostol nitransky biskup Fraňo Xav. Fuchs r. 1801 dňa 7. júna slávnostne vysvätený. Kostolné múry majú v dĺžke 14 a v šírke 7 siah. Brána nachodí sa pod vážou. Váža je velmi stará,

na jejž čeľusti je chodba. Väža táto hodinami opatrená bola na útraty mestečka. R. 1805 bola znovu strechou pokrytá na útraty farára Gašpara Benjača. Sú v nej 4 zvony: prvý 8-centový, s obrazom Ukrižovaného a bl. P. Marie, ktorá má Ježiška pri prsiach; druhý $2\frac{1}{2}$-centový s obrazmi Ukrižovaného a sv. Jozefa, ktorý drží Ježiška na rukách; tretí 37-funtový, r. 1790 na obecné útraty vyhotovený, s obrazmi Ukrižovaného a sv. Jána Nep.; štvrtý 28-funtový s obrazom sv. Gála opáta, ktorý r. 1831 dňa 6. jan. počas pohrabného zvonenia puknul a dosiaľ preliaty nie je. Prvé dva zvony dľa kanon. visitácie z roku 1798 sú nitrianskym biskupom Adamom Erdödym zasvätené r. 1713 dňa 21. júla; tretí zasvätený je dňa 10. júna r. 1831 nitr. bisk. Jozefom Vurumom a štvrtý dňa 3. júna r. 1791 biskupom Fraňom Xav. Fuchsom. — Ako kazateľňa tak aj krstiteľnica sú zo starého kostola. V kostole sú 3 oltáre: hlavný oltár je italského slohu a jeho portatile posvätil biskup Fuchs; reliquie má Piusove a Concordiusove; prvý malý oltár v lodi zasvätený je nepoškvrnenému počatiu bl. P. Marie, má reliquie Piusove a Prosperusove jeho portatile posvätil ten istý biskup; druhý malý oltár v lodi je dielo majstra prvšieho oltára a je zasvätený sv. Jánovi Nep., jeho portatile je zo starého kostola a je vysvätené barónom Pavlom Révayom, vysväteným dibodenským biskupom. V kostole sú 3 krypty. Pred zákrstím pochovávajú sa cirkevníci za taxu 6 zl.; pod kňaziśťom nachodí sa hrobka rodiny Maršovskej a s touto susediaca hrobka rodiny Hrabovskej.

Tento kostol chová v sebe do kamena tesanú a v stene zamurovanú podobizeň Ďura Hrabovskýho, r. 1560 kapitáňa trenčianskeho zámku, predstavujúcu ho v 106. roku jeho života.

Povšimnutia hodný je strieborný, pozlátený kostolný kalich, ktorého spodok je románskeho slohu, vrch ale nový. Pochádza najskôr zo 14. storočia.

Na prostriedku hlavného oltára starého kostola bol povstanie tohoto značiaci chronosticon: „InsIgne ProsapIae HraboVszkIanae praesens aLtare pro soLIs roMano CathoLICIs erIgentIs InChoaVIt hoC opVs PerIstrIs et gen. Stephan HraboVszkI sVCCessoresqVe eIVs posVere anno potentI.“ Starý kostol nebol ani zasvätený ani dotovaný. Bol z kameňa a pod kazateľňou mal 2 krypty: rodiny Maršovskej a Hrabovskej, tretiu pod bránou, Adama Rašovskýho, štvrtá krypta nachodila sa na strane evanjeliuma pred bočným oltárom a síce rodiny Kelecsényi-ovskej.

Kaplny a síce v Predmieri pri bradskej ceste, potom v rašovskom cintore a v Drienovém pri ceste r. 1678 postaviť dali — bez nadania — grófovia Szapáry. Pod fárárovou opaterou v Predmieri nachodiaci sa dom chudobných r. 1790 pre štyroch chudobných založila grófka Terezia Balassyéka, vdova po grófovi Petrovi Szapárym.

Dľa kanon. visitácie z r. 1831 tento kostol mal 1252 vied. zlatých dotacie, nevedno však, kym založenej. Fárárove základiny sú: Andreja Belajovskýho 20 zl., rožnavského prépošta Daniša 50 zl., Gašpara Hrabovskýho, kedysi 300 zl., následkom devalvácie 60 zl. Jozefa Hrabovskýho 100 zl., Zigmunda Kelecsenyiho kedysi 100 zl.,

následkom devalvácie 80 zl. 57¹/₅ kr., Anny Maršovskej kedysi 400 zl., teraz 98 zl. 45⁴/₅ kr., Ďura Vaclavika 100 zl. a pre kaplána Andreja Halászyho (rajeckého farára) 200 zl. — Farárov provent v nemovitosťach obnáša: v Predmieri rola v *dolnom poli* pod 25 prešp. meríc, *na Dieloch* pod 2 p. m., v *Kopaní* pod 5 p. m., *pred mostom* pod 5 p. m., v *Řekách* pod 16 p. m., *na zahrade* pod 5 p. m., *v hornom poli* pod 7 p. m.. na *Hradnej* pod 3 p. m., pri pri predmierskom hornom mlyne pod 1¹/₂ p. m., nad Jablonovým pod 8 p. m., pod *Kruhom* pod 4 p. m., na Hvoznickom chotáre za Váhom pod 10 p. m.. jedna lúka, vydelená z obecných lúk, spoločná paša s občanmi a v Hrabovém rola *Niva* pod 7¹/₂ p. m.

Konškripcia trenčianskeho archidiakonátu z r. 1802 v nitrianskom biskupskom archíve nachodiaca sa ohľadom predmierskej fary obsahuje toto: „In matre a colonicalibus 23 per metr. poson. 3. tritici percipit 69. metr. poson. à fl. 1 kr. 45 assumendo insimul 120 fl. 45 kr. — Inquilini No 23. aut unius diei laborem aut in locum huius 3 kros insimul 1 fl.“ Tu teda sessionálni poddaní nepomerne mnoho vysluhovali naproti želiarom.

Kedysi v Predmieri jestvujúcej školy rektorom (r. 1609) bol Matej Platani.

Farský dom bol r. 1770 na útraty patronátu vystavený.

Podivín.

Novella.

(Dokončenie.)

Vži sa, milá čitateľka, do krásneho jarného večera, keď myslíme že v hrobovej tichosti príroda spí. O ona nespí, ona bdie aj v noci, vedúc tajuplný rozhovor s duchom a srdcom našim. Či neozve sa tajuplným hlasom srdce naše v takýto večer, keď zložiac ruky zahľadíme sa na tú svetielkami posiatu oblohu, na ten jasajúci sa mesiac, ktory majestátne tróni si, hľadiac do tej tichúčkej a predsa mnohomluvnej prírody, a keď ešte zblížime sa k špliechotajúcemu potoku: tento cit nedá sa vysloviť, ani opísať, on musí sa pocítiť. Ale či ho každý pocítiť vie, a či je veľa tých, čo tomuto hovoru rozumejú? Nešťastní najviac vedú hovor s driemajúcou prírodou, ale aj šťastní radi túlia sa k nej.

V takýto malebny večer sedia si v záhrade dvaja šťastní manželia; muž majúc ruky zložené v lone, nohy vystreté, preložené krížom, hlavu obrátenú k oblohe -- akoby sa modlil; žienka pri ňom, hlava jej sklonená na mužovom pleci, ruky zložené tiež ako k modlitbe — a možno že sa aj modlili —, oni bdiac snili o minulosti zamieňanej tu i tam zármutkom, snili o blaženej prítomnosti.

Z blízkeho domu zavznievali zvuky piana, sprevádzané milým spevom jedinej jích dcéry Maríny.

„Zas tá jej obľúbená pieseň; počuješ, Palko?“

„Počujem, počujem, ale srdce mi je takým pocitom preplnené, že ťažko prehovoriť. Pozoruj, ako tichúčko začína ona: „Zaspievalo vtáča“ — a pozoruj, aký dôkaz položí na slová: „Čo komu súdené —“; aká je to nebeská pravda v tejto piesni! Však ver', duša moja?“

„Ba veru pravda, Palko môj. To splnilo sa aj na nás. Čiby som bola kedy pomyslela, že ja budem tvojou, a k tomu takou šťastnou, blaženou ženou? Bože, ako plynú tie časy, keď si pomyslím, že naša Marienka už v šestnástom roku, a udalosti pred šestnástimi rokami sú tak živé v pamäti mojej, že zdá sa mi akoby to všetko bolo krátkym snom jednej noci.“

„Ale niet zášti medzi tými spomienkami, však ver' nie, dušička?“ hovoriac toto privinul si milovanú ženu k srdcu bozkajúc ju vrelo.

Zášť? A naproti komu, drahý môj?! Nuž veď vieš, že o dva mesiace príde konečne Horský domov?“ No a naproti nemu mám chovať zášť? Počuj! ešte spieva naša dcéra: „Čo komu súdené, veru ho neminie.“ O, Palko môj drahý, odpustila som mu ešte vtedy, keď srdce moje bilo zaňho, a keď myslela som, že nikdy nebude za druhého biť, no a teraz, po toľkých rokoch, mala bych budiť staré hriechy? Nikdy, nikdy! Keby len bol inakší, ja by mu bola takou dobrou priateľkou, ako si mu ty priateľom, ale tak zdá sa mi, že bude aj teraz taký, ba snáď ešte horší, mrzutejší!“

„Ach, pochybujem, duša moja; keď bol pred štyrma rokami doma, bodlo ho to, že si sa ani len neukázala, ba ani len našu Marienku.“

„Ja som to neurobila zo zlého úmyslu; vediac, že ženské nenenávidí, uznala som za dobré neukázať sa mu. Prišiel po prvý raz domov, čo som tvojou ženou, bavil sa tak krátko, nuž nebolo možno sblížiť sa mu, a Marienku som mu schválne neukázala; vieš, aká bola pred štyrma rokami? Nebol by sa jej striasol.“

„Viem, že dobre mienila si, on si to ale vykladal tak, že ho nechceš videť.“

„Ach, Bože! ani kvapôčky hnevu, ani zášti niet vo mne, veď to ty najlepšie vieš; ani vtedy nezanevrela som hnevom naproti nemu, keď pokladala som sa za tú najnešťastnejšiu, keď plány matkine sa potrhaly, ktorymi by sme skoro oba, totiž Gustáv a ja, boli padli v obeť. To bolo pre mňa najhroznejším, keď soznala matka svoje tajnostkovanie s tetkou Gustávovou a učiteľom; chudinka, tá dobrá matka!“

„Vidíš, Málika moja, od tvojej matky to bolo najväčšou chybou, a ty — —“

„Prosím ťa, Palko, neodsudzuj ju v hrobe, ona sa sama prísne súdila; ja som jej odpustila, lebo ona aj tu hľadela len môj blahobyt, ona myslela: keď budem bohatou, nuž musím byť aj šťastnou; ona lásku nikdy nepoznala, nuž aj svojej dcére hľadela len bohatstvo, ona aspoň tyranský spôsob nútenia u mňa nepoužila,

kdežto ona bola strašným spôsobom donútená vydať sa vtedy, keď ešte nemala ani pochopu o tom, čo je vydaj, a tak odpusť jej aj ty, veď sa už chudinka rozsypala; tak sa míňajú jedna za druhou, už aj tetka Horského tam."

„No, dosť o tom, Málika moja, nebuď smutná, rozvesel sa, príde náš podivín a musíte sa spriateliť, lebo táto jeho zahrada by nám schádzala, ktorá nám toľkého pôžitku poskytovala."

„Bolo to veru primnoho od Horského nechať nám ju toľké roky k voľnému užívaniu. Len ako sa mu odmeníme."

Ruka v ruke kráčal si šťastny pár do blízkeho domu, a milá čitateľka už vie, kto sú, a myslí: „aký to skok! a ako sa to všetko zvrtlo." Hia, veru tie rôčky letia. — —

Voľba kontrollora vypadla v Dubovského v prospech, pravda nie bez ťažkosti; ináč to ale neide. Dubovský držal slovo: po voľbe dosť skoro oženil sa s Málikou Skalických; jích život bol samá blaženosť, lebo bol založený na základe obapoľnej, bezžistnej lásky a úcty; jích manželské blaho doplnila jediná kvetúca, zdarilá dcéra Marína.

Horský len jediný raz bol doma od tých rokov, a síce pred štyrma rokami, aj to len za dva dni, a zase odišiel. Dubovský vytýkal mu viac ráz v listoch chladnosť k svojeti, a že lne k cudzine; no on to upieral, až konečne písal pred pár dňami svojmu priateľovi, že jeho pevným predsevzatím je prísť domov a tam zostať navždy. —

„Už som vás mala ísť hľadať," sloví v otvorených dverach Dubovských Marienka, krásna ako polo rozvitá ruža, a roztvoriac náručie, zlúbala drahých rodičov.

„Ešte by sme ani neboli prišli, ale si prestala hrať," hovorí otec!

„No poď, otecko, zahrám ti ešte i „Dobrú noc!"

„Dnes už nie, dieťa moje; však svitne ráno."

„Ej, svitne, svitne," pretrhne ho dcéra, „veď nám svitá, otec môj drahý, každý deň, len nášmu národu dáko svitať nechce!"

„Len trpelivosť, dieťa moje; „čo sa vlečie, neutečie," čo by sa ešte tisíc a tisíc ráz zamračilo Slovákom, ono raz predsa svitne!"

„Ach, otecko môj, keď je teraz väčšina mužov ľahostajných k svätej veci; chabnú mladé mužné ramená, staré stlpy sa vyvracajú, podtínané neúprosnou smrťou, a národu slabá nádeja svieti do budúcnosti. Aj tento tvoj zbožňovaný priateľ Horský pretúla celý život v cudzine, na miesto čo by mal tu doma kriesiť driemajúci ľud k osvete a činom!"

„Je to, pravda, kus chyba od neho," prerečie matka, „že si nevie obľúbiť domovinu: no ale ešte dá sa všetko napraviť; on je aj v cudzine čistý, zachovalý charakter. To si mohla vyrozumieť z jeho listov, keď nám jich otec prečituje."

„Ozaj, otecko, mám sa ti vyspovedať z jedneho hriechu!"

„Len von s ním, a ja dám rozhrešenie," povie matka.

„Čítala som posledný list Horského, ktorý ležal otvorený na tvojom písacom stole, otecko!"

„No, a čo povieš na jeho obsah?“ pýtali sa od razu rodičia.

„Hm! Čo poviem? Nuž že aj v tomto jeho poslednom liste dokazuje, že je ešte vždy podivínom, ako ho vy zväčša menujete.“

„A čo je tam podivínskeho? zpytuje sa otec.

„Všetko. Kto to kedy slýchal! Prv pošle svojho priateľa, a len potom príde sám; a prečo ťa tak dôrazne prosí, aby si ho nenavštívil dotedy, kým on sám domov nepríde? Jeho priateľ že žiada si samotu, to nepochopujem; kto vie, či aj ten nebude takým podivínom ako Horský — —, no ale, Marína, ty mlč!“ Dievča udrelo sa nežne po pernách. Mne pri všetkom svojom podivínstve ponecháva park k užívaniu. Ale ja však nepôjdem, mamička! Ešte bych sa mohla sísť s tým cudzím pánom.

„Ty by si sa mohla aj s Horským sísť,“ povie otec, „ani by si nevedela či je to on, keď ho neznáš len hen z obrazu,“ a ukázal pri tom nad písací stôl, kde visel obraz Horského.

„Otecko, z tohto obrazu by som ho poznala hárs kde, ale ja mu budem vyhýbať ako zlému duchu!“

„Neviem prečo!“

„Ach, také čudo, čo ani na ženské hľadeť nechce, akoby sme boly dáke nestvory!“

„Marienka! či je to tam na tom obraze čudo? Rada si ty postojíš pri ňom, a tu i tu urobíš poznámku - - —“

„Ale, otecko!“ — a pri tom rukou zapchávala ústa otcove , „už ti nikdy nič nepoviem!“

„No, veď som to len ja,“ ozve sa matka, „a tvoju poznámku dávno viem, totiž že je krásny muž, a to mu veru nik neodopre, lebo 37-ročný mužský tak krásny, to je zriedkavosť.“

„A či je vskutku taký aj v živote?“ zpytuje sa Marienka.

„Veru taký bol pred štyrma rokami, keď bol tu, a tento obraz, ako vieš, poslal pred rokom, keď sme mu aj my poslali náš rodinný obraz, na ktorý písal mi v liste: „Ešte na žiadne dievča nehľadel som za toľko, ako na tvoju dcéru!“

„Ach, Bože! Ja prešťastná,“ hovorí posmeškom Marienka.

„Deti, ale my sme pri rozprávke pozabudli, že máme ísť aj spať,“ hovorí otec, a s tým odobrali sa na odpočinok.

Marienka nemohla spať; otvoriac okno, hľadela do blízkej krásnej zahrady, do svojho raja, ako ju ona menovala. Krásne vynímala sa pri svetle mesiaca; obdivujúc ju dumala v sebe: „Nebudem sa už dlho v tebe prechodiť, rozmyšľať v samote o milej besiedke; on príde skoro, a nenávidí ženské...“ Zavrela okno, ľahla si, ale dlho, dlho nemohla zaspať. Ráno bolo slnko vysoko, keď matka prišla ju zobudiť:

„Čo je to, Marienka, že ty tak dlho spíš? Ty, čo tak rada obdivuješ východ slnca, a ranný spev vtáčkov; obávala som sa, že ti snáď niečo, a preto prišla som ťa zobudiť. Poväž, je už 7 hodin, vstaň, nie je to zdravé tak dlho spať!“

„Marienka pretrúc si oči, hovorila: Odpusť, mamička, večer nemohla som dlho zaspať,“ pritom vyskočila ako srnka z postele, a o chvíľku bola ako vrtielka po dome. Na dvore bolo zapriahnuté

do voza, otec odchádzal do susedného mesta v úradnej záležitosti, a pobozkajúc ženu a dcéru vyskočil na l'ahkú bryčku, matka s dcérov dívaly sa, kým jim nezmizol z očú.

„No, mamička, teraz musím sama raňajkovat ako sirota, to mi za trest, že som bola lenivá."

V tom bolo zaklopané na dvere a dnu vstúpil Mišo, starý, verný sluha Horského.

„Čože nám tak za rána nesiete, dobrý Miško?" zpytuje sa ho pani Dubovská."

„Len ticho, milostpani, šibol som len cez zahradu, aby som vám vyklebetil príchod nášho hosta. Ach, je vám to za chlapa, milostpani! akoby môjmu pánovi z oka vypadol, a dobrý, cele ako môj pán, len neviem prečo nechce nikoho k sebe pripustit, až kým ten môj opravdový pán nepríde, hahaha!" šuchrajúc si ruky usmieval sa naradovaný Mišo.

„Aká radost vám žiari z celej tváre, Miško," hovorí Marienka, „čože až potom budete robit, keď vám pán príde?"

„Už ani vtedy nebudem mat väčšiu radost. Jaj, tento môj dobrý pán, či mám povedat host. Ale ráčte si pomyslet, milostpani, že môj pán naložil hostovi, aby som sa staral o gazdinu, nuž ja neviem či tá bude smiet sukňu nosit.

„No len zariaďte všetko tak, ako vám to host v mene vášho pána káže, viete, že pán váš žiada poslušnost."

„Ruky lúbam, milostpani a slečinka!" odchádzal Mišo.

„Dobré stvorenie tento starý Mišo, však veru mamička? Či ja ozaj do tej zahrady budem môct chodit, čo myslíš, mamička?"

„Dieta moje, to predsa neide samotnej, a ja nestihnem za každým s tebou!"

„Ale, mamička, či počestnost srdca je nic viac, ako ten najprísnejší dozor? Pováž, mamička moja, že v tej zahrade hoc kde dá sa ukryt pred tým cudzincom. Veď keď príde Horský, aj tak do nej nevkročím, lebo ja mám taký dáky strach pred tým človekom."

„No, ale dnes predsa nejdi!"

„Dobre, poslúchnem ta, nepôjdem dnes, ale zajtrá včas, vel'mi včas, kým ten bude ešte spat."

Pred večerom prišiel otec; matka s dcérou ihneď vyrozprávaly udalosti dňa. „A pomysli si, otecko, dnes nebola som v zahrade; mamička mi odoprela dnes ta íst."

„No, no, no, veď pôjdeš zajtrá; neboj sa, budeš chodit, veď máš tam starého Mišu a kto vie, či sa ten cudzí pán aj v zahrade ukáže. Keby len čo skorej prišiel Gustáv, tak ho čakám ako vlastného brata!"

„A ja zase naopak, otecko; ja sa toho jeho príchodu dákosi bojím."

„Hahaha!" smeje sa matka, „neviem prečo; veď je to samé dobrotisko!"

„Len musíš sa tak chovat k nemu, Marienka moja, ako sme

ti to už s mamičkou riekli. Neviem, nakoľko sa zmenila jeho povaha, a či sa vôbec dačo zmenila.“

„Ba veru zmenila,“ sloví pani Dubovská. „Mišo hovoril, že tento hosť v mene Gustávovom nariadil hľadať gazdinu.“

„Brávo! To ti hovoril Mišo? No, to je dobrý znak. Už teraz mám nádeju, že sa aj vy spriatelíte s ním. Ozaj, či toho jeho hosťa nebolo vidno po záhrade chodiť?“

„Ja som veru bola zaujatá, nuž som sa ani neobzrela; skorej azdaj Marienka?“

„Marienka sa trochu zarumenila, hovoriac: „Len od chrbta, keď sa shováral s Mišom.“

„No, či je veľký, či malý a či stredný?“ žartujúc zpytuje sa otec.

„Veru, o veľa vyšší, než ty, otecko!“

„Či je počerný, či belavý, či ryšavý a či aký?“

„Ale, otecko, nepokúšaj ma. Či to možno poznať z nášho okna? Ja nič viac neviem, len to, čo som riekla.“

Matka jich pretrhla v rozhovore, volajúc k večeri. Ešte dlho besedovala o všeličom naša šťastná rodinka, až konečne všetko rozišlo sa oddať sa v náručie tichému spánku.

Či aj Marienka? O, táto nie, táto mladá snilka rada dumala vo večernom tichu, alebo prejavovala city svoje pri obľúbenom piane. Aj teraz sedí pri ňom, a div, ona nehrá trávnice, ale Bethovenove sonaty, a s akým citom jich hrá! Ona v nich k niekomu hovorí. Cez otvorené okno ľahko ovieval tichý vetrík jej ružové líca. Vstala od piana, dívajúc sa oknom na mesiac, ako tento koketujúc skryva sa za obláčik, a zase vykukne; obzrela sa do susedovej záhrady, a vidí vysokú čiernu postavu, obrátenú k jich domu. Videla dobre, lebo práve vykukol mesiac zpoza oblaka a osvietil celú záhradu, videla, ako má ruky na kríž zložené a ako uprene hľadí k otvorenému oknu. Ako ho Marienka zazrela, hrmotom zavrela okno, chytro sa vyzliekla a skočila do postele. Ale či spala? Spala i nespala, dosť na tom, že ráno o štvrtej hodine prechodila sa už v svojej obľúbenej záhrade.

V ľahúčkom, modrom rannom odeve, v širokom klobúku na hlave, na ruke vkusný košíčok, takto sotva zeme sa dotýkajúc, vznášala ako Víla, nepravidelné dychanie prezradzovalo, že je rozochvená. Obzerala sa na všetky strany, no všade tichosť, iba vtáčky šveholily svoju rannú pieseň, kvietočky a stromky hnané teplým vetríčkom, kyvkali jej dobré ráno.

Sadla si do známej besiedky, videla tam roztrhané porozhadzované papiere, z čoho súdila, že cudzí pán musel včera tu byť — zrazu počuje kroky — ale kroky ťažké a nemotorné, ona sa trhla a chcela utiecť, ale v tom počula zakašlať, poznala Mišov chriplavý hlas, sadla si, Mišo ju nájduc, tľapol dlaňami od radosti: Vítam poniženе, krásna slečinka, dobre že ste ráčili prísť, už sa ma včera ten môj pán zpytoval, že či vraj nechodíte každý deň sem — nuž som ja veru vysiel s pravdou a povedal som, že veru chodíte, a že neviem čo je za príčina, že ste včera neboli. To vám

je dobrota, driečny a šváruy ako len môj pán, celý celučičký taký. Som mu povedal, slečinka, že ste vy anjel, a — —

„A načo ste mu to riekol?"

„Prišlo mi to tak vhod. Pán shováral sa so záhradníkom, obdivoval kvety, nuž náš záhradník vyrukuje šelmovsky, že ešte jeden kvet jesto v tejto zahrade, ale ten vraj odchádza a prichádza, a v tom ukázal na váš dom, hovoriac: tam hen z toho domu, slečna pána Dubovského, nuž som sa na to ohlásil, že ste vy nie kvet, ale anjel."

„No, to ste nepravdu hovoril; a ak som naopak čertom?"

„Hahaha, slečinka, Pán Boh takto nezobrazil čertov!"

„Ba často, Miško, aby nimi potrestal zlých mužov!"

„A akby takého čertíka dostal práve dobrý?" škrabe sa za uchom Mišo.

„Pri dobrom mužovi musí sa aj čert na anjela zmeniť," smiala sa Marienka. „Ale dosť o tom; spí ešte ten pán, Miško?"

Ba že spí, a to tak, akoby si bol len teraz ľahol; preňho môžte ešte aj za tri hodiny tunä chodiť, a či sa nechcete s nim sísť?"

„Bože uchovaj, ani za svet! ináč by som viac nesmela prísť do tejto záhrady! Ale, Miško, ako že je s jahodámi, či nie sú ešte zralé?"

„Nech sa ľúbi ísť pozreť, anjelik," a urobil komický kompliment šelmovský Mišo.

Marienka pohrozila mu žartovne prstom, hopkajúc po chodníčkoch k jahodám ako srnka. Medzi jahodámi chodiac, obzerala popod lístočky, či nieto zralých. Zrazu počuje hrmot okna. Trhnúc sebou obzre sa, a koho vidí? Cudzého pána, ako si otváral okno. Sklopila oči k zemi a postojac ešte troška medzi jahodámi, utekala preč, nebola by sa obzrela ani za svet. Pri zahradných dvierkach stál Mišo.

„No, už tak skoro preč, slečinka? — ráčte pozdejšie prísť, až kus rosa obschne."

„Nie! neprídem, Miško, s Bohom!"

„Čože je taká sdesená?" húta v sebe Mišo. „Hm, hm, azdaj len ten môj pán nebol ešte v zahrade — — idem ja pozreť hore. Prídúc ku dverom počul kroky. Vedel, že je už pán hore, a vnídúc dnu usmieval sa šelmovsky.

„Mišo! Čože máš za ľubom? Vidím, že dačo chceš povedať."

„Či milosťpán ešte dnes nebol v zahrade?"

„Nie; a prečo sa ma opytuješ?"

„Nuž, že mi môj anjelik uletel aj bez krýdeľ a zdal sa mi dákym splašeným!"

„Aha, to tá tvoja anjelská Marienka, pána Dubovského dcéra. Ale veď to má byť ešte len dieťa, Mišo?!"

„Áno! A milosťpán, by sa mu vyborne hodil za pestúnku," žmurknúc kývnul hlavou Mišo.

„No, len nežartuj mnoho, môj verný drahý Mišo, aby si mô plán nevyblaptal; vieš, že žiadam prísne mlčanie."

„Veď keby to len tak dlho netrvalo; ale dva mesiace ja nestojím dobre za seba!“

„No, no, Miško, veď jich mi hodne skrátime, len trpezlivosť a — mlčanlivosť!“

„Ozaj, slečna mi riekla, že keby sa tu v zahrade s vami zišla, žeby nikdy viac sem neprišla.“

„Tu ho máte, a kázala ti, aby si to mne vyzradil?“

„Nekázala, ale keď, hm —“

„Ale keď hm — keď hm, som ja starý klebetavý Mišo! Veď ja viem, že si jej už aj moju osobu predstavil, že si mi už všetko pokazil.“

„Čo všetko vyklebetím, ale to nie, a ráčite sa presvedčiť.“

„No dobre, Miško, dobre, verím ti: ty len tvojmu pánovi sdelíš tajnosti, však ver'? No a ľúto by ti bolo, keby ten tvoj anjelik viac do zahrady neprišiel?“

„Veru by mi bolo; veď len počkajte, až ju uvidíte, ale viem, že sa tá voda vo vašich žilách zmení na horúcu krev!“

Nevedel nevinný Mišo, keď toto hovoril, že už prúdila krev, nie voda v žilách jeho pána.

„A teraz choď k zahradníkovi, nech uvije skvostnú kytku, hovorím skvostnú, nech neľutuje cudzokrajné kvety zo sklenníka a ty ju potom zanesieš milosťpanej Dubovskej s mojou úctou.“

Keď bol Mišo za dvermi, vyskočil silou mladíka, udrel sa po sáre: „Bude dač, Mišo, dá Pán Boh dožijem sa žiadanej radosti! Kytku pani matke? aha, rozumiem, prvý stupeň, aby sa ľahšie mohol dostať k dcére. Ach, daj to Bože!“ A starký vážne složil ruky. „Vyrovná sa starý dlh aj starý hriech; zahraj len kus komediu, Mišo, na staré kolená, len si sa všetko dobre skončí.“

„Pán zahradník, kytku viť! Ale skvostnú, z najvzácnejších kvetov.“

„Dobre, dobre, Miško; ale čo povie pán, keď príde, že ten jeho hosť tak gazduje?“

„To nech si on odpovie za to, mi budeme konať čo nám tento rozkáže.“

„A či smiem vedeť, komu tá kytka bude, Miško?“

„Prečo nie, ten pán mi to nezakázal povedať: nuž panej Dubovskej.“

„Panej, a nie slečne?“ zpytuje sa zadivený zahradník.

„Ih, aký ste vy to, pán zahradník, veď viete, že sa to pri matke začína, veď ste azdaj aj vy boli dakedy mladý?“

„Hia, Miško môj, človek na starosť zabudne na šalby mladosti. Ja som už len zvedavý na toho nášho pána, musí to byť dobrý človek, keď svojmu priateľovi dovolí takto tuná hospodáriť.“

„Veru to len taký bohatý pán môže, ako je môj,“ s hrdosťou odpovedal Mišo; „náš pán je tomuto vo všetkom podobný, akoby ste toho videl, toho počul a —“

„No veď vám verím, Miško: vy ste sa unho zostarel, kdežto som ho ja ešte ani nevidel: som, ako viete, len dva roky tuná zahradníkom. Čo ma ale mrzí, Misko, je to, že si pustil capa do

zahrady, veru až uvidí slečnu hen ztade," ukázal pritom na dom Dubovských, „neviem, či bude za radou nášho pánovou čakať."

„Bár by sa šibol do nej ešte dnes, až po samé uši!"

„Ale, Miško, či tak prajete vášmu pánovi?"

„Tak ja tomu, sedemtisícsedemstosedemdesiatsedem!" hrešil žartovne kujonský Mišo.

Zahradník ho akosi podozrive obzrel. Keď bola kytka hotová, Mišo chcel leteť s ňou, ale zahradník nedal mu ju ani do ruky, hovoriac:

„Prv musí povedať pán, či je s ňou spokojný."

Mišo vyhodil mrzute spodnou pernou a šli spolu k pánovi.

„Ráči byť, vaša milosť, spokojná?" slový zahradník.

„Úplne, pán zahradník; vy ste umelec!" hovoril, obdivujúc kytku.

Mišo stál už v uniforme, čakajúc len na komando. Keď vzdialil sa zahradník, pristúpil pán k Mišovi, hovoriac:

„Pália ťa už podošvy, však ver', Mišo? No nech ťa len ten tvoj jazyk nepáli, netrep do sveta nesmysle, daj si pozor na reči, no a teraz choď, už vieš kde a čo máš povedať, potom ma nechaj na pokoji, bolí ma hlava, dnes nepôjdem do zahrady."

„A čoby ma starého šedivého všetky strigy na tokajský vrch odniesly, videl ju, videl ju," prikyvoval si Mišo v svojom rozhovore, poskakujúc od radosti. Prijdúc do Dubovských, nenašiel iba Marienku v izbe, táto šila, keď vošiel s poklonou Mišo, dávajúc Marienke kytku so slovami, že to milostpanej pán Jedlovský posielajú.

„Miško, vyríďte srdečnú vďaku a úctu v mamičkinom mene pánu Jedlovskému."

„Ozaj, slečinka, dnes sa môžte svobodne baviť v zahrade, pán je chorý, bolí ho hlava a preto nepôjde celý deň do zahrady." S tým Mišo odišiel.

Marienkn obzerala pozorne kytku, našla v nej navštívenku s menom: Gustáv Jedlovský, ingenieur. „Aj to Gustáv?" dumala Marienka.

„Otecko, pozri, ako vyznačil Jedlovský mamičku. Mišo hovoril, že je jeho pán chorý."

V tom vstúpila dnu matka.

„Ach, vitaj, mamička; pozri, pozri, to je tvoje!"

„Ba hádam tvoje!"

„Ach nie, to tebe posiela pán Jedlovský."

„No a nedal sa ohlásiť, že príde?"

„Nič nehovoril Mišo; ale navštívenku tu máš, tá bola v kytke."

„Škoda, že som nebola doma, bola by sa Miša dačo mala zpýtať."

„Ale ja pôjdem k nemu," hovorí otec, „veď ho azda nezjem."

„Ach nerob to, duša," prosí ho žienka, „keď ťa o to požiadal Horský, aby si nešiel k nemu, až kým on domov nepríde. Môže sa aj náhodou stať, že sa sídete, ale nechoď! Veď to skoro prejde ten čas a Gustáv príde domov. Každá tajnosť má svoju príčinu a do toho sa nevtierajme," hovorila Dubovská, odchádzajúc do kuchyne.

„Marienka," chytil otec okolo hrdla svoju milú dcéru, „či budeš aj ty taká, až sa dakedy vydáš, ako tvoja matka?"

„Ja sa nikdy nevydám, otecko môj."

„No, no, no, predsa sa začervená moja milá Marienka, keď toto hovorí; žena bez muža je život bez života."

Marienka usmejúc sa otcovi, odišla do hosťovskej izby, aby tam do pohára vložila kytku. Bola dáka roztržitá, bola by rada išla do zahrady, ale matka nedovolila len včas ráno, kým Jedlovský spí. Už ju začala kus netešiť tá jej milá zahrada, ráj jej nevinných detských snov, začala ju netešiť preto, že jej sviazali voľné krýdelká, nesmela hockedy do nej vylietnuť. Ráno vstala ako obyčajne včas, už bola vo dverach zabraná do zahrady, keď postavila sa pred ňu matka.

„Marienka, a ty takto chceš ísť za včas ráno do zahrady, v tomto ľahkom obleku, keď ešte tak chladno a rosno? Dolu všetko, a obleč si vlnené šaty; črievice vyšívané dolu a obuj si vysoké remenie topánky a na rozohriatu hlavu ľahký ručníčok; tej noci som ťa počula trirazy zakašlať."

„Ale, mamička, ty ma celú rozmažneš s tým zakrúcaním."

„To nechcem, dieťa moje, ale ty si zdravie nevieš varovať, ten najväčší dar od Pána Boha."

„Ja nemám už ani vôle chodiť do tej zahrady, keď ani zaspievať smelo nemôžem, len ako zlodej obzerať sa okolo musím; radšej mohol ten váš Horský aj s týmto jeho priateľom tam voľakde vo Švajciarsku sedeť."

„Dieťa moje, nehovor tak nevďačne, či nebolo to mnoho lásky od Horského, že nám za toľké roky dal zahradu k užívaniu a teraz keď po toľkom putovaní v cudzine žiada si kus pokoja v svojom domove, mi mu máme snáď predpisovať? — Na tebe, Marienka, badám od zavčerom dáku premenu, či nie si chorá?"

„Oj nie, mamička moja; vidíš, že mi je nič," so smiechom hovorí Marienka, ale ten smiech bol pretváraný. „No a teraz idem, mamička, ty si ešte trochu ľahni," bozkajúc matku, odbehla.

Marienka prechodila sa lipovým stromoradím, videla pomedzi stromy, že okno, to známe okno je už otvorené a ešte iba štvrť na päť. „Idem do besiedky, tam nevidí ma nik, tam budem sedeť; jahody hľadať nepôjdem." Besiedka bola tak obsnovaná divým hroznom, že neprezrel cez ňu. Marienka skoro bežala, ale nie cestou rovnou, ale bočnou šuchla sa do besiedky. Ale beda! Kto opíše jej ľaknutie, keď skoro vrazila do cudzého pána! Strach a prekvapenie odňaly jej slová, nohy primrely na piesočnú pôdu, len rukou pritisla si trepajúce srdce a zbladla ako stena. Horský (ktorého by sme už darmo menovali čitateľovi Jedlovským) vstal a sotva dotknúl sa Marienkiných ramien, tak nežne posadil ju na lavičku so slovami:

„Je vám snáď zle? Čoho ste sa tak hrozne naľakali, slečinka?"

„Ach, Bože!" vzdychla Marienka a prúd síz vyhrknul z blankytových očú, tvár zakryla oboma rukama a pustila sa do plaču.

Horský nevedel len mlčať a znášať túto trapnú situácia, najradšej by sa bol hodil k nohám tomuto nevinnému anjelovi. Srdce mu skákalo v prsách radosťou nad víťazstvom, vidíš tvoj rozum, ani sto rozumov nevytisne srdce zo svojho práva. Pán Boh vie, čo by mu ešte bolo to srdce navyčitovalo, ale Marienka vstala a urobila krok k odchodu.

Horský zastal jej cestu, hovoriac:

„Chce sa slečna vzdialiť bez slova? Či urazila vás moja prítomnosť natoľko, že nedržíte ma za hodného ani len meno vaše zvedeť, ačpráve predpokladám, že mám česť so slečnou dcérou pána Dubovského, — či sa nemýlim?"

„Tá som," odpovedala lakonicky Marienka.

„Ja som, s dovolením, priateľ Horského, Jedlovský; ostatne ma akiste ráčite znať z listu pána Horského."

„Prosím, pane, pusťte ma! Viac sem nikdy neprídem."

„Nikdy? Prosím vás, slečna, neopakujte to slovo viac. Ale prisahám vám, že sa takto nerozídeme. Či urazil som vás?"

„Nie!" odpovedala roztržite.

„A čo vás tak zarmútilo?"

„Že urazila som sama svoju česť."

„A čím, keď sa smiem zpýtať?"

„Na čo sa pýtate? ste svedkom všetkého!"

„Nie som svedkom ničoho, — len vášho bezzákladného bôlu, a preto nesmieme sa takto rozísť. Ráčte si sadnúť, slečinka, a povedzte mi, čím ste urazily svoju česť?"

„Ja vtrela som sa samotná k vám."

„Ku mne? To rozhodne upieram. Vy prišly ste do zahrady v tej nádeji, že ja ešte spím, či nie pravda? A tým ste urazily svoju česť, že v nevinnej radosti prišly ste sa pobaviť medzi sebe rovné kvietky, či len preto nepozrete na mňa, aby ste snáď aj s tým neurazily svoju česť?" To hovoriac, pristúpil pred Marienku. „Pozrite, slečna, máte pred sebou starého muža!"

Začerveňala sa. Vedela dobre, že bárs by bol aj starý, ale je predsa krásny muž. Dlho čakal, stojac pred ňou, že dačo povie; ono mlčala.

„To slovo odvoláte, však veru, žeby ste sem viac neprišli? Nebojte sa mojej prítomnosti, viac sa nezídeme."

Ona si vzdychla a teraz po prvýraz uprela tie uslzené oči naňho s otázkou: „Nie?"

On zľakol sa toho slova, nevedel si ho vysvetliť, či bola v ňom vyjadrená radosť a či — žiaľ.

Hronský obdivoval tú anjelskú utrápenú tvár a prišiel pred ňu, hovoriac:

„No dajme si ruky na smierenie, slečna!"

Ona podala mu mechanicky tú útlu rúčku.

„No a nehneváte sa na mňa?"

„Nie!"

„Prečo ste taká lakonická? Či taká budete aj oproti môjmu priateľovi Horskému?"

„Oproti tomu nijaká.“

„Ako to mám rozumeť?“

„Ja sa tomu vôbec ani neukážem!“

„A prečo?“

„Preto, že ženské nenávidí!“

„To je nie pravda! On nenávidel, ale smieril sa už s nimi, ako videl vašu podobizeň.“

„Neverím!“

„No však sa presvedčíte až príde; len ľutujem, že môj priateľ stojí u vás tak zle zapísaný, a — —“

„Ani najmenej zle, to je jeho povaha, za ktorú on nemôže. Otecko ho nevýslovne rád má a mamička tiež.“

„A mamička tiež?“

„No a prečo by ho mamička nemala rada mať? Ona je samá dobrota.“

„Ona je samá dobrota! Hovoril mi to isté aj Hronsky.“

„On ju nezná, on sa s mamičkou neshováral.“

„Zná ju, zná ju ako dobrotu bez páru!“

Pozrela naňho ostychave a spolu i podozrive; len teraz jej napadlo, ako je elegantne oblečený.

„Vy sa veľmi podobáte obrazu Horského, ten obraz tak rada mám!“

„A prečo ho tak rada máte, čo sa vám na ňom ľúbi?“

„Pre jeho mužský vážny výraz tváre!“ odpovedala nádychom nadšenia.

„No bude že sa môj priateľ tešiť, keď sa dozvie, že jeho obraz rada máte.“

„On sa to nikdy nedozvie, lebo — “

„A ak mu to vyzradím ja? Ale viete čo, slečinka, ak mi sľúbite, že budete aj moju podobizeň rada mať, nuž vám sľúbim hrobové mlčanie.“

„Dobre; tedy dostanem váš obraz?“

„A budete ho rada mať?“

„Ako všetky moje podobizne.“

„Ale nie tak, ako Horského, však veru?“ Pri tom vytiahol tobolku, podávajúc jej: „Nech sa ľúbi!“

Pozre na obrázok, trhne sebou, bledne a červení sa. „Ale pre Boha, veď je to Horsky! Ale veď ste to vy,“ hodiac naň pohľadom; „ale to nemožné!“

Ó, keby ju mohol zavrieť do náručia! Taká bola krásna v svojich rozpakoch.

„Ďakujem, pane Jedlovsky — a teraz s Bohom!“

„Moja úcta, slečinka! Však ver' do videnia?“

Uklonila sa a zmizla; on neopovážil sa ju odprevadiť, vedel, žeby to odoprela. Ešte dlho zostal sedeť Horský s podoprenou hlavou, dumal a dumal, hovoriac v sebe: „Podivné stvorenie ten človek! Dievča nevie o minulosti matkinej — čiby ozaj nezanevrela na muža, ktory jej matku tak obrazil, aby sa dozvedela; — je to ešte nevinny anjel, ako ju Mišo menuje. Len ako rozmotám, čo

som zamotal — už ma umorí túžba shovárať sa s Palkom; musím sa premôcť a osmeliť sa sblížiť k jeho dobrej žene.“

Prešlo 5 dní, čo Marienka nebola v zahrade; matke to napadlo.

„A čo je tebe, dieťa moje, že od toľkých dní nebola si v zahrade? Neverím, neverím, ty si chorá.“

„Ale, mamička moja, trochu bolieva ma hlava.“

„No a ty sa mi ani neposťažuješ?“

„Vieš, mamička, že telesnej bolasti mnoho snesiem; či si ma neobdivovala pri trhaní zubov?“

„To je pravda, ale bojím sa za teba, potešenie moje, taká si mi celkom iná; dačo skrývaš predo mnou, a práve predo mou nemáš mať tajnosti, či nie som ti najvernejšou na celom svete ja a otecko?“

Marienka nemohla sniesť chladnokrevne citlivé slová matkine, vrhla sa jej kolo hrdla a plačúc, vyznala jej sídenie sa v zahrade, aj že jej ten Jedlovský dal fotografiu a hneď ju aj doniesla matke ukázať.

„To že je Jedlovský? Nikdy! Veď to Horský verne a svedomite sobrazený.“

„Ale mamička, posváž jeho navštívenku, a hovorím ti, že je Jedlovský Horskému tak podobný, ako oko oku, no či také podobnosti nenájdu sa v svete?“

Matka nedôverive krútila hlavou. Prišiel aj otec, matka s dcérou všetko do podrobna vyrozprávaly otcovi.

„Už len keď sa nehneváte, že som sa sišla s nim! Preto vyhýbam zahrade, bárs mi to aj ťažko padá.“

„No snáď je Jedlovský nie vždy doma, nuž aspoň vtedy choď, ostatne ja ho navštívim, čo budeme tu také parády stvárať.“

„Už len počkaj, otecko, a nechoď, veď by to bolo proti etikete, aby si ty prv šiel k nemu; ja viem, že nás on navštívi, vyzerá on veľmi dobrý človek.“

„Hm, ale si si ho poobzerala, ako vidím!“

„Ale veď som ja dosť málo pozrela naň!“

„Tym horšie, a predsa si ho tak dobre videla! Hm, aká klasická krása, aká majestátna postava, aká elegancia v chôdzi, aká šetrnosť v reči —“

„Ale, otecko, už ti viac nič nepoviem,“ zapchávajúc rukou laskavé ústa otcove, bozkávajúc jeho hlavu, „vidíš, mamička je lepšia, tá ma nevysmeje, ako ty.“

„Hm, kto vie, či už netrápi sa v duchu, čo jej bude treba na výbavu.“

Pri obede hovorila matka Marienke, že Mišo hovoril, že Jedlovský odišiel na tri dni na poľovačku. „Môžeš, Marienka, držať majáles v zahrade.“

„Pôjdeme spolu, Marienka,“ hovorí otec.

„A mamička hádam tiež?“

„Ja nie, dieťa moje, ja mám už inú prácu pred sebou; len s otcom choďte.“

Sotva bolo po obede, už kráčali otec s dcérou do zahrady,

sadli si pod košatú lipu, že trochu pobesedujú v príjemnom chládočku; tu prišla slúžka Dubovských volať pána domov, že ho ľudia hľadajú. Marienka zostala zase sama; vstala, prechodila sa všade, všetko obzerala, obdivovala, ako podrástlo všetko od piatich dní; prám složila v známej besiedke na stolík, aj knižočku, do ktorej si tu i tu poznačila svoje prvé pokusy básnické a svoju najväčšiu tajnosť, veď teraz je istá, že sem nikto nepríde. A zase prechodila sa po záhrade; netušila, ako ju sleduje verne dvoje krásnych milujúcich očí. Keď všetko poobzerala, vrátila sa do besiedky, že bude trochu vyšívať, ale dobre že nevykríkla, keď v jej tajnej knižočke bola vložená kytka kvetov, pri nej v zlatoreze skvostná kvetomluva. Predesená obzerá, hľadá popod lavičky, obchodí besiedku, nikde nič, ani stopy o človeku, a predsa tu musel dakto byť! So strachom otvorila knižočku, obzrela, pri ktorých veršíkoch bola vložená kytôčka. Jaj, ale prešiel ju mráz, keď čítala pod veršíkom čo napísala ona a ktorý znel nasledovne:

„Mamička sa ma zpytuje, Marienočka čo že ti je?
Ku komu ma túžba ženie, je náš podivín na stene!“

Pod týmto veršíkom bolo jej známou mužskou rukou napísané: „Podivín — svojej Marienke.“

Marienka kytôčku s kvetomluvou ukryla do vačku a ostatné schytila ako v zúfalstve, s rozpálenou tvárou bežala domov, nevidela, ako v nemej blaženosti kochalo sa jedno — nazývané kamenné srdce, ktoré plápolalo ohňom prvej a opravdovej lásky.

Prídúc domov, šla rovno do svojej izby, nešla ukázať veci, ani rozprávať čo sa jej stalo, ona stydila sa matke vyznať city, ktoré sama neznala, kde sa v nej vzaly. Žalovala sa matke na bolenie hlavy a ľahla si; ale nespala, obrazotvornosť tvorila si čudné obrazy: či snáď prišiel podivín? A snáď ju videl? Jej ľúbil sa Jedlovský a predsa myslela aj na podivína Horského, ale čože ju je z neho?

Ráno vstala bľadá, nechutná, nechcela ani raňajkovať.

„Dohliadni trochu Hanu v kuchyni, dieťa moje, ja mám prácu v sklepe.“

„Dobre, mamička, len si vykonaj, aj pomôžem jej.“

„Nie teraz, keď sa zle cítiš, len aspoň pri nej buď; veď ona to porobí aj sama.“

Marienka sa hneď na rozkaz matkin pobrala do kuchyne. Stará švitorivá Hana hneď obsypala slečinku:

„Aká ste bľadá, slečinka moja milá, vari sa budete svadbovať, voľačo táral Mišo. — len sa za tohoto cudzého pána vydajte, že je vraj dáky krásny, hovoril mi Mišo; ale on tára čosi, že on by si prial, keby ste sa len za jeho pána vydala, že keby on len to dožil. Ale som ho vyplatila, mal s čím ísť, nuž sa mi ešte začal posmievať, že vraj uvidíme, komu sa nám k vôli stane.“

„Ale čo to táráte, Hanka? Ani vám, ani Mišovi sa nestane k vôli, lebo ja sa nevydám.“

„I, veď to každá tak hovorí, a len Bože dajže! Ale za toho Horského by som vám ani sama nepriala, to by nezaslúžil.“

„Nuž a prečo nie?“ zvedavo zpýtala sa jej Marienka.

„Hej, dač by vám povedala, ale sa bojím milostpanej.“

„Nuž a čo, Hanka?“

A tu žvatlavá Hana vyklebetila Marienke matkinu udalosť s Horským od a až do z. Marienka netrpezlive čakala matku. prídúc táto zo sklepu, sotva že sa poskladala, hneď ju prosila Marienka, či by nemohla ísť do oteckovej izby.

„A načo, dieťa moje?“

„Mám vám obom voláčo zvláštneho sdeliť.“

„Je obed v poriadku?“

„O to sa nestaraj, mamička; všetko je hotové, len poď,“ a dievča tiahlo matku za sebou.

„Počuj, duša, Marienka nám ide dač zvláštneho sdeliť, pozri na jej vážnu tvár.“

„Kto že vie, či ju už ten Jedlovský aj nevypýtal,“ žartuje otec, „no len von s ním!“

„Nie mi je do žartu, otecko. Mamička moja dobrá, či ti nezapríčiním boľnu rozpomienku, keď ti pripomeniem Horského a čo sa ti udalo s ním v dávnych časoch?“

Rodičia pozreli zadivene jeden na druhého.

„Viem všetko,“ pokračovala Marienka, „len to ťa prosím, mamička, povedz mi, je to všetko pravda, čo mi Hana hovorila?“

„A keď by to bola pravda, tak čo potom?“ zpytuje sa matka prísnym tónom.

„Nuž to, mamička, že toho vášho Horského nikdy videť, ani poznať nechcem! Nikdy neodpustím mužovi tú urážku, ktorú zapríčinil mojej milovanej matke!“

„Dieťa moje,“ laskave chlácholí matka rozhorlenú dcéru; „jemu nemáš čo vytýkať, on nebol vinný len natoľko, že svoju nenávisť k ženským vylieval na mňa, my neboli sme jeden pre druhého; on je mladší a k tomu ma neľúbil; či nie som šťastná s tvojím otcom?“

„On ťa vydal za teré ľudským posmeškom a úsudkom, to nemal spraviť.“

„Mnohé by sa v svete nemalo stať a stane sa, ale musíme si jeden druhému odpustiť; všetci sme chybní.“

„Ja mu predsa neodpustím! Ako rada mala som tento obraz,“ zastala si pred podobizňou Horského, „vy ste iba dobre o ňom hovorili, až na jeho podivínstvo, ktoré sa mi ľúbilo, ale teraz von s ním, vložím tento na miesto neho.“

Otec sa rozosmial na rozhnevanej dcére, hovoriac:

„No pozri, duša, či to nie druhý Horský?“

„A teraz vám vyznám, čo dostala som od Jedlovského, a tu čítajte listy, čo mi písal; ale, otecko, nehľaď na mňa.“

„Ale, dieťa božie, veď je toto Horského ruka, ten musí tu byť!“

„On príde k nám istotne, otecko, a presvedčíš sa, že je to všetko len podobnosť.“

„Nuž a tento veršík, Marienka? Či je to skutočne pravda?“

Marienka začervenajúc sa, so sklopenýma očima odpovedala: „Áno, pravda, otec môj drahý! Ja som tento obrázok nevýslovne rada mala; poznajúc ho z jeho listov, čo tebe písal, zaľúbila som si ho tým viac. Vidíte, drahí rodičia, ako ma prosí o lásku a ruku Jedlovský, ja som mu ale ani slovíčka nenapísala; ja nemohla som sa viazať žiadnemu mužovi, kým nepríde Horský domov, bárs vám vyznám, že sa mi tento Jedlovský ľúbi. A teraz, ako zvedela som nevýslovnú urážku, ktorú previedol Horský oproti mojej drahej mamičke, objavil sa mi Jedlovský v celej svojej mužskej kráse a šľachetnosti: až ho poznáte a bude to vaša vôľa, ja mu neodopriem ruku."

„Len nie sa náhliť, dieťa moje!" razom hovorili rodičia.

„Zajtrá včas ráno pojdem sa odobrať od môjho raja, kde prežila som časy blaženosti v kruhu kvetov, vtáčkov, motýľov a rybyčiek, a nikdy viac do zahrady nevkročím!" skoro plačlive hovorila Marienka.

„Ale, dieťa moje, načo sa tak rozčulovať?" povie vážne otec; „ty by si nevedela odpustiť a matka tvoja, óh, keby si vedela, koľko odpustila tvoja matka! Len tak rob, tak sa drž vo všetkom, ako tvoja matka a s istotou založíš stále blaho v manželstve. My mužskí máme často svoje vrtochy, a vy ženské ste na to, aby ste tieto miernily laskavosťou a dobrotou, ale nie: „nezabudnem, neodpustím!"

„Otecko, ja všetko odpustím, všetko prehľadím svojmu mužovi, len Horskému nie!"

„Zase len ten Horský!" preriekla mrzuto matka; „dajte tomu už nateraz pokoj!"

Marienka odišla do svojej izby, tam vzala z pohára kytku, ktorú jej dal Jedlovský, potom roztvorila kvetomluvu a vykladala si z nej, čo každý kvietok značí:

Balzamina: „Obdivujem krásu tvoju!"

Hyacinta: „Milujem ťa."

Ruža snáhorá: „Prečo sa tak chladne chováš ku mne?"

Konvalinka: „Láska povstala v srdci mojom hneď vtedy, ako som ťa prvý raz uvidel."

Brečťan: „Žiadna pozemská moc nás nerozlúči!"

Olšový list: „Kedy moje prosby vypočuješ?"

Dlho prehŕňala sa este v kvetomluve, a opäť prečitovala si jeho tri listy. Tak pekne písal aj Horský. — Bože tie jeho listy otcovi, tá láska k národu, keď mu otecko vytýkal chladnosť! Ale načo už rozmyšľať. Hoj, pyšný pán Horský na svoje bohatstvo, len si ho maj, keď prideš, možno že budem už zasnúbená!"

Rodičia zas viedli dôverný rozhovor o svojej dcére.

„Nemala som predsa dovoliť Marienke sblížiť sa s tým Jedlovským."

„Nuž ktože za to môže, že sa náhodou sišli!" povie on. „Ostatne nech ťa to netrapi; o tom som presvedčený, žeby Gustáv neposlal do svojho domu nečestného človeka. Koho on uzná za hodného svojho priateľstva, ten je aj jeho hoden! Ohľadom našej Marienky

sa netráp, ešte nič nie je prenáhlené. Hanu ale poriadne vyplať za jej bezuzdný jazyk. Mrzí ma, lebo Marienka bude sa hnevlivo chovať ku Gustávovi, a to bude mi nemilé."

„O, netráp sa, otecko, všetko bude dobre; nebudeš sa hanbiť za svoju dcéru — veď by to bola len moja hanba!"

„Veď tak, dieťa moje!" hovoril otec.

* * *

Včas ráno Marienka obliekla sa tak, akoby išla niekam na návštevu. Vkročiac do zahrady išla rovno do besiedky. Tam zložiac klobúk podoprela hlavu o lakte a zamyslela sa, nepozorujúc ani blížiace sa kroky, iba keď už stál pred ňou Horský s kytkou v ruke; pokloniac sa jej zdvorile podal jej kytku z nezabúdok, hovoriac:

„Teší ma nevýslovne, že vás tu nachádzam, lebo nemal som už nádeju, že prídete do zahrady. Ráčte prijať na dôkaz mojej radosti túto kytku, ktorá aj tak bola pre vás určená."

Dievča prijalo kytku a lakonicky sa poďakovalo.

„Smel by som prosiť onen ružový púčok, ktorý sa pýši vo vašich vlasoch? Je on vaším symbolom a mne bude talismanom."

Ona vytiahla žiadaný púk a podala mu ho mechanicky: „Nech sa ľúbi!"

„Prečo je slečna takou chladnou?"

Ona uhla plecom a sklopila oči."

„Ste zlej vôle, slečna Marienka; smel by som sa pýtať na príčinu?"

„Bár by vám ju nevedela podať! Prišla som sa vám vyžalovať."

„Vďaka vám za dôveru, ktorou ma oblažíte! Aspoň budem môcť s vami sdielať váš žiaľ!"

Marienka vyrozprávala mu všetko, čo počula od starej Hany. Horský vypočul ju bez všetkej poznámky. Dievča už prestalo hovoriť a on ešte vždy mlčal, hľadiac do zeme.

„Čo poviete na to, pane Jedlovský?"

„Obdivujem vás, slečna, ako môžete byť takou ukrutnou."

„Menujete to ukrutnosťou, že som spravedlivá? Keby ste znali moju dobrú matku, viem, žeby ste ma nenazvali ukrutnou."

„Mala by ste si príklad vziať z jej dobroty a odpustiť, ako ona odpustila."

„Ja budem mu vyhýbať, keď príde domov; už aj jeho obraz zamenila som druhým."

„Smel by som znať, ktorým?"

„Vaším!"

„Skutočne?" Horský usmial sa bôľne. „Slečna, a kedy dostanem odpoveď na moje listy?"

„Moji rodičia vám dajú odpoveď."

„Ej, veď áno, aj k tým sa strojím, a síce dnes večer, ale musím mať prv vašu odpoveď."

„A čo vám mám povedať?"

„Nuž či nerozumiete mojim otázkam ohľadom listov?"

Ona sklopila oči, neodpovedala.

Sadol si bližšie k nej a vnoril svoje zraky do jej krásnych očú.
„Či nemôžete ma lúbiť, mňa, starého podivína? Nože, slečna, prizrite že sa mi dobre!“
„Vy nie ste podivín; podivínom je Horský.“
„Ale čo nás tam po Horskom, nespomínajme ho, ale prosím o odpoveď na otázku, či nechcete ma lúbiť? Verte mi, že ani vaši rodičia šlachetnejšie nesmýšľajú s vami, nežli ja. Prečo sa ma tak bojíte?“
„Ja sa vás nebojím.“
„Ale lúbiť ma predsa nechcete.“
Dievča zakrylo si tvár oboma rukama a pološeptom odpovedalo:
„Chcem vás lúbiť. Ale teraz choďte preč ztadeto, lebo neodtrhnem ruky z tváre, kým tu budete.“
Horský vstal a nežno odtiahol jej ruky zo zarumenej tváre.“
„Večer istotne prídem k pánom rodičom pre jich potvrdenie. Avšak prečo chcete už preč ísť? Nechoďte, slečna Marienka, tak blažene tu v tejto besiedke — a s vami!“
„Ja prišla som sa vlastne rozlúčiť so zahradou.“
„Rozlúčiť? Do skorého videnia, však ver?“
Marienka tázavo pozrela naň a poberala sa z besiedky.
„Smiem vás odprevadiť?“
Svolila. On podal jej rameno a oba kráčali ruka v ruke zeleným stromoradím. Zrazu Marienka zastala, v očach zaleskly sa jej slzy a ona vzdychla: „S Bohom, zahrada! S Bohom, rozkošný raj!“
„Marienka moja, načo to?“
Rozplakala sa ako dieťa.
„Tedy s Bohom, slečna, do videnia večer! Nemôžem dívať sa na vaše slzy — do videnia!“ a chytro sa vzdialil.
Ona ešte dlho dívala sa na tú milú zahradu, nevediac sa dosť nakochať pohľadom na ňu, nemohúc sa odtrhnúť, odlúčiť od nej.
Prídúc domov, Marienka našla rodičov pri raňajkách.
„Ej, ej, Marienka moja, to bolo kus pridlho!“ hovorila kárave matka.
„Veď bolo lúčenie, mamička!“
„Preto máš vyplakané oči?“ žartoval otec.
Vzdychnúc si Marienka sadla k stolu, ale nič jej nechutilo. Mišo doniesol zapečatený lístok a oddal ho Dubovskému. Tento prečítajúc lístok, dal naň ihneď odpoveď. Keď Mišo vzdialil sa, prečítal jim, čo píše Jedlovský.
„Ale, Máňka, pozri, či by si neprisahala, že to ruka Horského?“
„To je pravda! No, už som vskutku zvedavá vidieť ho. Škoda, že príde na návštevu až len večer!“ hovorila paní Dubovská.
„Dobre ten má, nevyzerá z neho veľkomestský švihák!“ slovil otec. —
Chystalo sa všeličo k večeri, hostovská izba sa oprašovala, aby k prijatiu hosta bolo všetko v poriadku. Marienka chodila ako na tŕni, a sotva že sa zmrklo, sadla k pianu a hrala samotná v izbe.

Rodičia sedeli v prednej chyži. Pri zvukoch piana ani nepočuli klopať na dvere, iba keď sa tieto roztvorily a v nich objavila sa pekná, elegantná postava nie viac mladého, avšak predsa kvetúceho muža.

Dubovský bol by vykríkol z celého hrdla, keby mu príchodzí hosť nebol prv položil ruku na ústa, hovoriac:

„Ticho, ticho, drahý priateľu! práve prajný okamih, že vás nachodím bez prítomnosti vašej anjelskej dcéry!"

„Gusto môj! môj drahý Gusto! či ti možno toto odpustiť? Ty hriešnik! za dva týdne sa tu ukrýva a — —"

„Daj mi aspoň zložiť úctu milosťpanej."

Táto laskave podala mu ruku so slovami:

„Vítajte nám, drahý priateľu!"

„Milosťpani! vaša dobrota ma zahanbuje. Ach, prečo nevlejete z nej aj vašej krásnej dcére, tomu ukrutnému anjelovi?"

Marienka hrala celou chuťou; nevedela, čo sa robí v prednej izbe. Títo sa nevedeli dosť navypytovať jeden druhého o všeličom. Horský vyslovil svoju obavu ohľadom Marienky, keď sa táto dozvie o pravdivosti osoby, na ktorú tak zanevrela."

Dubovský usmievajúc sa riekol:

„Veď by si aj zaslúžil, aby sme našu dcéru nie nahovárali, aby išla za teba, ale odhovárali!"

„Ale, Palko, načo to taká reč? Nebojte sa, pane Horský; slubujem vám, že budem stáť po vašej strane."

Horský bozkal jej ruku, na ktorú kvapla slza vďačnosti a spolu ľútosti nad krivdami, ktorých dopustil sa oproti peknému pohlaviu. On oľutoval svoje doterajšie chovanie sa.

„No, netráp sa, Gusto môj! Toho diabla tamto ľahko prevedieme. Gustík, ale ťa len našla tá láska, čo si ako utekal pred ňou."

„Nepripomínaj mi, Palko môj, tie bláznovstvá, lebo hanbím sa za ne. Len to nehanbím sa vyznať, že: „láska všetko zmôže."

S tým vošli všetci traja do chyže, kde Marienka hrala. Táto sa obzrela a ako zazrela Horského, skočila od piana, zarumeniac sa. Bola veľmi krásna; bľadožltá ruža vo vlasoch a modné šaty jej veľmi pristaly.

Dubovský, vidiac rozpaky oboch, prehovoril žartovne:

„No, pozri, duša, tu vidíš starých známych, ktorým by sme mali asnáď pošepnúť, čo si majú povedať?"

„Vítam vás, pane Jedlovský!"

„Moja úcta, slečna!"

„No, bola to za ťažkosť, vysloviť takú filosofiu!" prekáral jich Dubovský.

„Ale, otecko, ty len vždy žartuješ! Po váž, že dnes máme hosťa — —"

„No, no, veď mne to tento hosť odpustí. A teraz pristúpme k veci. Známo ti, Marienka moja, prečo prišiel pán Jedlovský?"

„Áno," odpovedala táto so sklopeným zrakom.

„Nuž, čože mu my máme s tvojou matkou povedať?"

„Čo je vaša vôľa, drahí rodičia, ja sa s tým uspokojím!"

„To aj predpokladám o tebe, dieťa moje, že ako si bývala poslušnou doteraz, budeš tou samou aj odteraz. Nuž naša vôľa je tá, menovite moja absolútna vôľa, aby si dočkala Gustáva Horského, kým on príde domov, lebo ak ťa ten bude chceť, nuž ja ťa inšiemu nedám a — —“

„Prestaň, otecko, prestaň! Ja ti budem dnes po prvý raz neposlušnou. Prosím ťa, mamička, zaujmi sa za mňa! Dajte ma len tuto pánu Jedlovskému, ja len jeho ľúbim! Nechcem vašeho Horského, a čoby som sa naň aj nehnevala!“ plačúc hovorila Marienka.

„Teda ty ľúbiš tohoto pána? A či si istá, že on aj teba ľúbi? Veď my neznáme: kto je, čo je!“

„Prosím vás, pane Jedlovský, presvedčte mojich rodičov, že šľachetne smýšľate so mnou!“

„To je ťažko, slečna, a to hneď teraz; tu musí byť dôvera, ktorú ja od vašich ctených rodičov vynútiť nemôžem, tým viac, keď oni majú vôľu osud váš zložiť do rúk Horského.

„Ale, otecko, veď ty nevieš, či mňa ten tvoj Horský bude chceť, — ten podivín, čo ženské z celej duše nenávidí.“

„No, ja nedopustím, aby si išla za tohoto pána!“

„Otecko, prosím ťa, nemuč ma! A ty, dobrá mamička, nemáš slova za mňa?“ Úbohé dievča ani samo nevedelo, aké hlboké korene pustila jej láska k tomuto mužovi práve v tom okamihu, kde ju, aspoň zdanlive, oddať chceli tomu, ktorého ona nenávidela.

„A či nikdy nebudeš ľutovať tento krok?“ hovoril otec.

„Nikdy, otecko, nikdy!

„A nebudeš nikdy výčitky robiť ani mne, ani matke?“

„Nikdy, drahí rodičia, nikdy, to vám svätosväte sľubujem!“

„Dobre tedy,“ a s tým vzal Marienku za ruku hovoriac: „Ty, mamička, vezmi za ruku tohoto pána.“ Teraz rodičia vložili ruku Marienkinu do ruky Horského a odrazu preriekli:

„Boh vám žehnaj, naše drahé deti; buďte šťastné! Ty, Marienka, ľúb verne tuto pána Gustáva Horského, ktorého si si sama vyvolila.“

Marienka zbladla.

„Toto je Horský?!“ viac nemohla povedať.

Horský bol akoby na žeravom uhlí; očakával, že keď Marienka dozvie sa pravdu, odvráti sa od neho. Stalo sa naopak. Táto hodila sa so slzami radosti matke okolo hrdla, hovoriac so Shakespearom:

„Mamička, mamička, ach, tak ja predsa musím najväčšmi ľúbiť svojho najväčšieho nepriateľa.“

„Dcéra hodná vás, milostpani!“ riekol Horský a objal uplakanú Marienku, vtisnúc prvý bozk na jej ružové perny.

O päť týždňov prechodil sa šťastný párik v Horského zahrade. Šťastní rodičia a šťastné deti, oni žijú národu a vlasti, neunavne účinkujúc kde len možno. Tak to býva pri deťoch, ktorým matka v útlom veku vštepí lásku k národu a človečenstvu.

Ruština a slovenčina.

Blízkosť slovenčiny k ruštine najlepšie dá sa znázorniť prakticky. Tu podávame Puškinove básne v originále a hneď za ním slovenský doslovný preklad, rymovaný. Pravda, čo do metra nemohli sme úplne podržať svoje metrum preto, že prízvuk v ruštine je prechodný, v slovenčine ale voždy padá na prvú slabiku. Taktiež v rýmoch museli sme si toľko svobody dovoliť, jako jej poskytuje ruská poetika.

ЗИМНІЙ ВЕЧЕРЪ.

Буря мглою небо кроетъ,
Вирхи снѣжные крутя:
То какъ звѣрь она завоетъ,
То заплачетъ какъ дитя.
То по кровлѣ обветшалой
Вдругъ соломой зашумитъ.
То, какъ путникъ запоздалой,
Къ намъ въ окошко застучитъ.

Наша ветхая лачужка
И печальна, и темна.
Что же ты, моя старушка,
Пріумолкла у окна?
Или бури завываньемъ
Ты, мой другъ, утомлена,
Или дремлешь подъ жужжаньемъ
своего веретена?

Выпьемъ, добрая подружка
Вѣдной юности моей,
Выпьемъ съ горя: кде же кружка?
Сердцу будетъ веселѣй.
Спой мнѣ пѣсню, какъ синица
Тихо за моремъ жила;
Спой мнѣ пѣсню, какъ дѣвица
За водой поутру шла.

Буря мглою небо кроетъ,
Вирхи снѣжные крутя:
То какъ звѣрь она завоетъ,
То заплачетъ какъ дитя.
Выпьем, добрая подружка
Бѣдной юности моей,
Выпьемъ съ горя, гдѣ же кружка?
Сердцу будетъ веселѣй!

Zimný večer.

(Z Puškina.)

Búra mlhou nebo kryje,
Víchry sňahami krúťa:
Raz ona jak zver zavyje,
Raz zaplače jak dieťa,
Raz na streche zpráchnivelej
Starou slamou zašumí,
Raz jak pútnik v noci tmavej
Nám na okno zaduní.

Naša práchnivá izbuška
Smutná je ver' i temná.
Čožes' ty, moja staruška,
Zamlkla tam u okna?
Či si búre zavýjaním,
Ty, môj druh, sostrašená,
A či driemeš pod zvučaním
Svojho tamo vretena?

Napime sa, dobrá družka,
Biednej mladosti mojej,
Pime z bôľu, kde je kružka?
Srdcu bude veselej.
Spievaj pieseň, jak penica
Ticho za morom žila,
Spievaj pieseň, jak devica
Pre vodu za rana šla.

Búra mlhou nebo kryje,
Víchry sňahami krúťa,
Raz jak zver ona zavyje,
Raz zaplače jak dieťa.
Napime sa, dobrá družka
Biednej mladosti mojej,
Pime z bôľu, kde je kružka?
Srdcu bude veselej!

ШОТЛАНДСКАЯ ПѢСНЯ.

Воронъ къ ворону летитъ,
Воронъ ворону кричит:
Воронъ, гдѣ бъ намъ отобѣдать?
Какъ бы намъ о томъ провѣдать?

Воронъ ворону въ отвѣтъ:
Знаю, будетъ намъ обѣдъ;
Въ чистомъ полѣ подъ ракитой
Богатырь лежитъ убитой.

Кѣмъ убитъ и отчего,
Знаетъ соколъ лишь его,
Да кобылка вороная,
Да хозяйка молодая.

Соколъ въ рощу улетѣлъ,
На кобылку недругъ сѣлъ,
А хозяйка ждетъ милòва,
Не убитаго, живова.

Škotská pieseň.

(Z Puškina.)

Havran k havranu letí,
Havran k havranu vetí:
Havran, obed kde najdeme,
Jako sa o tom prezvieme?

Havran k havranu v odvet:
Znám ja, bude nám obed,
V čistom poli u rakyty
Bohatier leží zabitý.

Prečo jeho zabili,
Zná len sokol premilý,
A kobylka jeho vraná
A milenka milovaná.

Sokol v hory uprchol,
Na kobylku vrah sadol,
Milá čaká na milého,
Nie mrtvého, lež živého!

Májový sen.

Ktože by sa rád, ba s citom milého rozochvenia nerozpamätal na čarobajné noci májové?

Celou prírodou, ktorá sa v čase tomto oku, pachtiacemu po jej krásnych vyjavoch, najpôvabnejšie, najromantickejšie objavuje,

previeva dákou tajnou mocou unášany, velebny ruch svätého mieru. Na čistej modrine neba trblieta sa hviezda vedľa hviezdy, nesčíselní to údovia jednej veľkej rodiny. Všetky koketne iskriacim očkom žmurkajú na blady mesiac, svojho velitela, sťaby závodily o milostny pohlad jeho. On však, pán tichej noci, povedomy súc svojej dôstojnosti, vážne kráča vytknutou dráhou.

Tu dolu je ticho, hrobové ticho do vôkola. Roztúženy slávik ešte nôti síce elegie lásky v kre ružovom, ale tak slabunkym tónom, že tento takmer v jeden súzvuk padá s tichym šepotom, ktorym si rozihraté listie košatych stromov rozpráva báje svoje. Tak sa zdá, že i tieto vlnky bystrého potôčka s menším tleskotom podávajú si ručky ku nekonečnej hre svojej, aby nerušily velebné ticho tejto krásnej noci. Vanie vetríka, laškujúceho si s listím kvetúcich radov, podobá sa šumu perúť anjela, ktory sa vznáša nad spiacim tvorstvom a vešti mu budúcnosť v sne májovom. Všetko spí....

Ja tiež sním. Ach, sním rozkošne!... Vidím tú krásnu prírodu, plnú čarovnych pôvabov. Cítim nebeský kľud bájnej noci májovej a v slastnom tom rozochvení blúdim edenom tajnych vidín. Jako v prírode spája sa kvapka s kvapkou, s druhou, treťou, až v reťazi nesčíselnych ohnivôk tvorí prameň, neskôr potôčik, potok: tak i vo mne spája sa pochop s pochopom, s druhym, tretím v myslienku, neskôr v obraz, vidinu. Táto mňa celým morom róznych citov zaplaví, tak že prúdu tomu srdce je tesné, hruď priskromná. On chce, ba musí von, von pod šíre nebo, šumeť rozsiahlou prírodou v tichej piesni:

Tu je krásna doba mája:
kvieta driema v puku,
zem sa s rajom v jedno spája
v lásky tajozvuku.
Otvor, otvor dmúca hruď chrám svoj!
Ach, veď čo mi z toho, máj že zkvitá,
čo mi lásky báj je v ružach skrytá
môj keď národ trápi jarma znoj!...

Čo sú ale slová tieto oproti citu, citu, ktory tak ohnivym zápalom roznecuje hruď moju?! Či by som nemal horko zaplakať nad nedokonalosťou a obmedzenosťou svojou, že valny prúd vrelych citov, ktory mohutne otriasa útrobami srdca môjho, ktory nadšene unáša ducha môjho v jary vzlet nebeskej idealnosti, odomiera mi na pernách, obmedzujúc sa na nepatrnom poli skromnych slov?!

O, krásna, lúba prírodo, požičaj mi zvuky tvojej čarovnej harmonie a ja zvukom tym oslavovať budem Boha svojho, dožič mi šumu vzdychajúceho potôčka: ja predložím v ňom pred sväty trón Jeho oprávnené tužby a vzdychy ľudu môjho, — popraj mi búrlivého tlesku morskych vln, ja nimi ohlusím pod'y skrek tyranov ľudu slovenského, daj mi svit blesku, ja osvetlovat budem zablúdilym bratom svojim cestu pravú a roznecovať v nich zápal vrelej rodolásky, daruj mi tresk hromu a ja svetu hlásať budem

pravdu, — ach, tú svätú, zabudnutú pravdu! — Ó, milostná prírodo, popraj mi dojímavého hlasu slávika, ja ním odokryjem svetu svoje srdce, plné svätej a ušľachtilej lásky! —

Čiže žiadosť táto nie je hlasom volajúceho na púšti?...

Ó, dolu, duchu môj, dolu s tej orlovej výše nadšenia, bo to mladému letu tvojmu strmé bralo! Len jeden chybný krok a skonáš v prepasti odsúdenia.

Spusť sa dolu, veď i tu je krása v kvete: hľa, u nôh vrie mi čistý prameň, zdroj — „Zdroj, ten náš sladký zdroj!“ — a nad hlavou šumie mi slovenský les. — „Pozdravujem vás, lesy, hory, z tej duše pozdravujem vás!“...

Ty ešte váhaš, bystroletý smelče, spustiť sa dolu v skrýš bájočných lesov týchto? — Či desí ťa tu nemá samota? — To div, bo túto mladosť často hľadá. —

Snes sa dolu a čuj tých rôznych zvukov vrenie, čo sa v slabuškom šume nočným tichom tratí a súď, či to žiaľny ohlas slovenských útrap, či vešťba lepších časov.

„Naše útrapy, naše lepšie časy,“ jak široké to pole vážnych dúm. — „Dumaj len, dumaj, mladistvý Slovenu, veď ti tie dumy tak dobre pristanú sťa milej chmárik na čele!“ —

V dumaní vyšiel som až na vysoké bralo, záverečný to bod mojich každodenných prechádzok. — Dnes neobdivujem majestátnu výšavu brala, teraz nebaví oko moje malebný výhľad na rozkošné Považie, bo obraz, ktorý teraz ducha môjho púta, ďaleko predčí všetky zjavy každodenných vidín...

Kto z vás videl driemajúcu krásu v rozvíjajúcej sa ruži? — Páčte, tu oná sosobnená krása v deve podobnej anjelovi, ktorá tu predo mnou pohrúžená v sladký sen nenúteno spočíva na mäkkuškom machu.

Toľkú krásu a jemnosť, tak súladne sostavenú v jeden predmet, zriedka videť. — Pripomeniem-li, že oblek devy je sústava snivej fantasie slovenského kroja, tak mi ľahko uveríte, že zjav devy tejto prevyšuje všetky ideále, ktoré si živá obrazotvornosť o kráse vytvoriť môže.

Ja tu stojím jako vo vytržení. Duch môj je celkom zaujatý tymto posvätnym zjavom a ústami mojimi vybrirujú Sládkovičove slová:

„Ani neverím, musí byť ona
Kňažnou tých vyšších bytostí,
Ktoré nám tajná kryje opona
V prijasných svetlách večnosti:
Lebo tak mi je pri nej bezmiestno,
Hneď neboslad ko, hneď zas bolestno,
Nemožno na ňu sa dívať!
Každú myšlienku v anjela mení
A sám som ešte nesjednotený,
Či ju mam ľúbiť, či vzývať?“

„O, ľúbiť aj vzývať," velí mi silným buchotom srdce, bo veď to ona, ktorú milujem, zbožňujem. Už, už klonim sa k čarovnej kráske, keď táto, vyrušená zo sladkého sna, postaví sa majestátno predo mňa a sťaby nado mnou výrok odsúdenia či milosti vyriect mala, pozerá na mňa striedavo prísne a zase sústrastne.

„Kto si a čo chceš, úlisný smelče?!" zvolá konečne krásavica a tým ruší clivú chvíľku napnutosti. Striebrozvučný jej hlas pôsobil na mňa okuzlujúco.

„Kto som? Či neznás ma?" pýtam sa udivene. „O, nežartuj, bo žart tvoj bolastne uráža. Neznáš, to jest znať nechces toho, ktorý ťa od svojho útleho detinstva ľúbi, zbožňuje, opevuje, ktorý je hotový k jakýmkoľvek obetiam pre blaho tvoje, ktorý v čas potreby vďačne položí život svoj za teba... Láska moja ku tebe sa so mnou zrodila a v objatí jej som v kolíske predniesol prvé svoje slovo „mama, mamička"... Láska ku tebe roznecuje hruď moju svätým zápalom, ona ruší vzlet ducha môjho, ona čarí šum piesní mojich... Tys' môj domov, tys môj svet!... Ty však zneuznávas city moje, ty mnou pohŕdaš. Hoj, jak to bôľno, krušno, keď svoj svojho nezná, znať nechce, jeho sa odrieka..."

„Dosť už, mládenče, tvojho náreku, to necnosť slovenského človeka!" vraví kráska káravým tónom. „Nežijeme časy, v ktorých by svoj svojho neznal, znať nechcel bez dôležitej príčiny, bez prestúpenia zákona rodinnej vzájemnosti. My práve sme deti doby, v ktorej si svojeť v užší sväzok padá, sťaby vzájomnou láskou mala objať celý svet... K ospravedlneniu svojho chladného držania sa oproti tebe musím ti dakoľko dôvodov podať: Ty spomínaš, že ma ľúbiš, zbožňuješ, opevuješ a hotový si ku jakýmkoľvek obetiam, ba i ku obeti vlastného života pre blaho moje. Povznes hlavu hore, pozri mi do očú a povedz, či sa ti v duši neozýva hlas svedomia, ktorý tvoje horeuvedené slová prezýva mátožným tieňom pravdy?... Áno, ty ma ľúbis, ale ukradomky, tajno, bo sa bojíš lásku svoju odhaliť svetu, žeby ťa tento odsúdil pre voľbu tvoju. Ty mňa zbožňuješ, áno náružive vystieraš proti mne náruč svoju, ale len v uzavretej izbe svojej, abo v tajnom úkryte týchto lesov, presvedčený súc, že ťa tu nevidia nepriatelia moji. Ty ma opevujes svojou šumnou piesňou a podás na papier nejeden pekný obraz plodnej fantasie tvojej, práce tie však trojakou zatváraš závorou, aby neprišly na svetlo a nehodily na teba tôňu vlastizradného panslavismu. O tej tvojej ochote k obetiam pre blaho moje dalo by sa veľmi mnoho povedať, čo by podvrátilo tvrdenie tvoje. Ja len to podotknem, že neraz zatúžila som po lepšej spoločnosti, než jakej sa mi dostávalo pod nízkym krovom sedliackých chatrč a tu som neraz dôverne zaklopala na dvere bytu tvojho. No nik nevyzval ma ku svobodnému vstupu. Ja klopala druhý, tretí raz, ale márno. Počula som ťa shovárať sa cudzou rečou s hosťami tvojimi, počula som, jako zvelebujes vnady moderných drúžok mojich a mňa, matkou ti vštepený dar, rodnú sestru tvoju, nechal si sťa žobrač stáť nepovsimnutú na prahu svojom alebo si ma odkázal na čeľaď svoju. Potupená tak opúsťala som dom, ku ktorému ma láska a dôvera viedla...

No spočtuj skutky svoje so svedomím svojím a uznať musíš, že dosavádne jednanie tvoje bolo nesvedčné na slovenského mladíka, ktorý keď raz dospeje na muža, má prevziať na bedrá svoje tak významný, od otcov zdedený, svätý úkol, úkol vzkriesenia, znovuozitia a oslávenia svojej reči, národa a vlasti...

Ja stál som zmeravený duchom pred touto vyššou bytosťou. sťa biedny hriešnik pred spravedlivým sudcom. Všetko, čo som ku svojmu ospravedlneniu preriecť mohol, splynulo v slovo: „milosť, milosť!“

„Milosť, načo milosť?“ odpovie sladkozvučne kráska. „Neodsúdila som ťa, len posúdila. Ešte nie je všetko ztratené, bo veď badám v žiarnom oku tvojom dojem pokania a iskru pevného predsavzatia. Tu nádej v plnom kvete. Chráň sa ale moderného pokrytstva a cudzých vtipov! Hlásaj smelo svetu, čo ukryvaš v útrobách srdca svojho, buď stálym v presvedčení svojom, staň si rezko na postať národnieho diela a mužnym sebazaprením, vytrvalou prácou, neohroženou vôľou dôjdeš cieľa slávy! Ja ti chcem byť vernou družkou pri tŕnistom trude tvojom, sľúb mi ale, že v objatí mojom neodchyliš sa od hesla: „Všetko za Boha, národ a vlasť!“

„Áno, sľubujem, ba prisahám ti to, anjelská Slovenčina moja! Celý život svoj zasvätím velebnému heslu tomu!“ volal som nadšene, „Áno, prís— — —“ Nedopovedal som. Bájočná deva zmizla; ja precitnul zo sna májového. — — —

Snivy obraz zmizol sťa vzdušné fata morgana, no na miesto jeho objavila sa skutočnosť. Tajne cítil som vo sne, že bájočná deva je krásna Slovenčina moja, Bohom mi udeleny dar a prvým bozkom sladkých úst materských sverený mi poklad. Všemocný Boh duchom sna upamätal ma na sväté povinnosti, ktoré som podlžny svojej rodnej reči, národu a vlasti. — — —

Ja porozumel som pokynutiu tomuto a na znak, že vo sne danú prísahu neberiem na ľahko, robím prvý krok na vytknutej dráhe ku posvätnému dielu. Nastienením sna májového chcem upamätať svojich vrstovníkov na úkol nám nadeleny a prebrať jich zo snivej liene do žitia práce na národa roli dedičnej. Krok to prvy, ťažky, neisty, no však len „napred, Boh pomozi!“ — — —

Miloň.

Osudná návšteva.

„Brrr! však ste ma chladno prijala!“ plesknúc za sebou dvermi zvolala slečna Olga Tomkova, a zvrtnúc sa na opätku zagánila na pohovku za pecou, kde obyčajne zvykla sedávať jej priateľka Klára, vysoká, stíhla blondyna, naklonená nad nejakym románom. I teraz práve bola dočítala kapitolu, zavrela knihu a veselym hlasom odpovedala:

„Veru, jako obyčajne!“ a mrzuto doložila: „Ani sa nečudujte! Keď je taký zhubný vetor, nemožno lepšie túto izbu vykúriť, lebo to ustavične izbou previeva, keď sú obloky oproti sebe. Len sa prizrite, jako záclonou pohybuje! Nemôžem vystáť vetor! Celú noc ani len oka zažmúriť mi nedá večná obava pred ohňom. Nešťastné slamenné strechy! — — A vy čo tak pozde idete?“

„Klárika, ja cítim zase opak vašich slov. Rada mám vetor! Už hodnú chvílu stála som medzi dvermi a načúvala tajomnému šumu. Ba musím sa priznať, ten boj povetria i v mojej hrudi nezbedu vystrája: búri, dráži, že mne samej nemožno vyznať sa v tom chaose rôznych citov. Rozplakala bych sa, ale slzy nedaj Bože! Ešte pieseň najbližej k pomoci mi stojí. Však nie sťa slávika lubozvučná pieseň, ale skôr mumlaniu medveďa lebo hvizdu vetra podobná.“

„Hahaha! Zdá sa mi... Či pamätáte sa? Raz, o plot opretú, s tvárou do neba vyvrátenou zastihla som vás hviezdy obdivovať. Práve sletela jedna hviezda a skoro som sa polakala, s takou az detskou radosťou zatlieskaly ste rukama, za čím, pamätám sa, jako čoby dnes bolo bývalo, nasledovaly tieto slová: „Pravdu mám! Pravdu mám! i nebo mi dosvedčilo: denná jasná obloha rovná sa modrým snivým a večernia hviezdnatá čiernym ohnivým očiam.“ A zase, keď na jar raz z mesta — kde ste zimovaly — domov vás dodaly, bavila ste sa v kvetinovej zahradke pred oknami. Išla som vám na kompliment. Hodila ste sa mi kolo krku, že som sotva dechu popadala a upozorňovala ma: „Klárika! jaro je krásne, dnes je krásno, tu je krásno! Pozrite to kolo nezabudôk, jako si s ním slniečko pohráva — i človek tak s vencom sladkých upomienok.“ A zamyslely ste sa. Musela som sa usmiať. Vedela som, kolko bilo. Už zase svietil nový meteor na firmamente vašich známostí, jako i teraz, jestli sa nemýlim. Ba kolky raz ste to už zalubená? Zalúbená? Nie, neverím, žeby to láska bola. Ja si ju cele ináč predstavujem! Som zvedavá, či sa vy raz opravdove zalúbite. Ale už je aj dosť neskoro, a ešte sa mi chce drkotať. Poďme radšej spať!“

Bolo už po polnoci, keď lahodné ticho zavládlo izbou. Divý vetor a rozbúrené city Olgine razom utichly. Vonku poletuje sňah a mysel devinu obletujú sladké snéky.

„Povedz mi, dievčatko, jako sa ti spalo,
či sa ti tej noci o mne nesnívalo?
Veru sa mi, milý, každej noci snívа,
s tebou moje srdce vo dne v noci bývа.“

„Ej, či ste ružovej vôle, Olga! Netaží sa vám tak na lačný žaludok rozdrapovať sa?“ hovorila Klárka, hoviac si v mäkkých poduškách.

„Netaží! Pardon! Dobré ráno a — poruěam sa!“ zaobalená v teplú vlnenú šatku opustila izbu.

„Pa! Ja za to ale ešte nevstanem!“ A slečna Klárka viedla ďalej asi takúto samomluvu: „Divné decko, menivé jak aprílové

počasie. Hneď je vospustná, ani čoby bola čertom posadlá; narobí kriku, smiechov, navyvádza hlúpostí, potom to obanuje a chodí zase jako zmoklá kura, zronená, zadumaná, že z nej slova nevytiahneš. Človek by ju ľutoval, keby jej toho pokania dopriať nemusel. Najviac ma mrzí to jej bláznenie sa za každým kabátom. Hovorieva, že láske nedá sa ani vyhnúť, ani jej vzdorovať nemožno. Skoro by som jej závidela, že i za ňou blázni sa temer každý, keby onej láske nestála nenávisť za pätami. Ľudia považujú ju za koketku, kto ale lepšie pozoruje jej chovanie, musí tvrdiť, že to iba šťastie. Pekné šťastie, ktoré treba stokrát oželieť, jako to u Olgy na deňnom poriadku. Každá zábava jej draho padne; potom už sožiera sa vlastnými myšlienkami. Raz na moju otázku, čo je takou neľudskou, odpovedala mi: „Jako môžem mať ľudí rada, keď ma ľudia nenávidia? Jako bych mohla od ľudí lásku žiadať, keď sama cítim, že som jej nie hodna!?“ Tak to ide ďalej, kým opäť nový zjav neupúta jej chmúrne myšlienky. Nikto by neočakával premenu, jaká s ňou stane sa: spokojnosť žiari jej z tváre, jej chovanie je samá nežnosť, laskavosť. Všetko ju zaujíma. Celé dni, noci blúdi po prírode. Každá vetvička šepoce jej sladké slová, každé kvietko spovedá svoje tajnosti. Doma vyspevuje samé dojemné piesne; vtedy poznať, jakú spústu citov v srdci prechováva. V menšej spoločnosti býva až rozpustilou. Na veľké zábavy nerada chodí; nie je to pre ňu priaznivé pole k víťazstvu, lebo kdekoľvek príde, vyhľadáva zábavu s tým najkrajším a v prípade, že patričny je už okkupovaný, zostáva mrzutou a straní sa spoločnosti.“

Opusťme Klárku s jej hlasnými myšlienkami a stopujme drobné stupaje na čerstvom bieluškom snahu. Hneď sme u cieľa; najťiaž nám zísť dolu príkrym briežkom k slamou krytej, starej, dosť čisto držanej budove. Vo dverach pod návratím mihla sa hrubou šatkou odiata majestátna postava, v ktorej poznáme našu známu Olgu.

„Jaj, pane kandidát, skoro sme sa na dobré ráno bozkaly? Vy už hore?“

„Už dávno, slečna! Teším sa prajnej náhode, že tu doma prvý smiem vám dobré ráno zavinšovať. Nemohol som spať a — —“

„A ešte by mohol tri noci nespať, keby ťa mohol, dievčatko, dostať! Nedajte sa vysmiať, mladý bratec! Rada vás vidím jako veselého, zábavného hosťa, ale, jak len nemáte úmysel dobrú vôľu mi kaziť, nuž nevzdychajte jako stará babka,“ a pri tom nadudreno pozrela do očú skonfundovaného zbožňovateľa.

„Obstriháte vtáku krýdla a kážete mu lietať,“ vetil smutnym hlasom a zahľadel sa do zeme.

„Pletky! Badám, že tratíte hlavu. Jak zavčasu nevytriezvete, vypoviem vám z priateľstva. Buďte mužom a nie slabochom! Láska nedá sa ani vyprosiť, ani vynútiť, to viete! — Čo stojíte jako svätý za dedinou? Hanbite sa, že vás musím ľutovať?“ S opovržením odvrátila sa a zase ľútostne pozrela na úbohú obeť, potom miernejšie, ale predsa ironicky zpýtala sa:

„Či ešte vidíte vo mne anjela?“

„Anjela so sladkym srdcom!“ V jeho pohľade zračil sa veľky bôľ.

„Možno,“ podotkla celkom ľahostajne. „I ľudské srdce podrobené je štyrom čiastkam roku. V mojom srdci na tento čas krudelná zima si dvorí a vaše horúce slová jako zmrzlý sňah naň dopadajú. Však čím väčšia zima, tým jasnejšie noci bývajú. Čím chladnejšie moje srdce, tým jasnejšie moje myšlienky.“ A hlas jej znel tupo, keď pokračovala: „I moje srdce preplnené je láskou, ale niet toho slnca, pod ktorého lúčami roztála by jeho stuhnutá kôra. Bol čas, v ktorom klamala som sama seba, ohrievajúc sa na spálenych hrudách mesiačka, ale ten zašiel a zase nový a nový vychodil a srdce moje vždy to isté zostávalo. Už myslela som, že „ústa moje hádam nikdy nezaznejú citom lásky,“ „v tom duch nádeje krásne sa zjaví,“ výtvor to len fantasie, mŕtvy ideal, ale jediný ideal. A ja ho ľúbim, o ňom snívam, ho ospevujem. Pre druhú ľúbosť niet miesta v mojom srdci!“

„A keď ožije mŕtvy ideal? Keď zasvieti slniečko —“

„A zapadne? O tom potom! Ale už ste celý zsinalý, čo ostrý mráz zo všetkých strán na vás doráža. Aby moja ľadová nemoc nedokázala sa byť epidemickou, poďme sa zohriať pohárom kávy. Nechcem si vziať na svedomie vašu študentskú dušu!“ zasmiala sa veselo a vstúpila do príjemno vykúrenej svetlice. Kandidát ju nasledoval. Zasadli k stolu. My prajme jim dobré chutnanie k raňajkám.

A. B.

Stanislav Vilhelmovič,

veľkokupec v patnástom storočí.[1]

Píše *Pavel Križko.*

Až do nedávnych čias domnievali sa vzdelaní ľudia napospol, že historia záleží výlučne v tom, keď sa vypočítajú jednotliví králi a panovníci, v bojoch preslávení vojvodovia, vojny, mor, ohne, povodne a vôbec násilné prevraty a hrmotné diela, ktoré obyčajne iba boria to, čo ľudská pilnosť nastavala, a ničia, čo ľudský um

[1]) Tento zanimavý článok dostali sme s nasledujúcim pripisom na redakciu tohoto časopisu:

Blahorodý Pane!

Náhodou sme oba bezpochyby súčasne mysleli na kulturnu historiu našho naroda, bo Vy ste začal v „Narodních Novinách“ uverejňovať svoje články „Slovenská kultura,“ ktoré bych ja dal zlatými písmenami tlačiť a doručiť každému Slovakovi, aby si jich opätovne čítal a vtlačil hlboko do pamäti i aby naručil i svojim potomkom, aby to isté urobili, a ja som sa maličko prv prichytil ku nakresleniu takeho kulturneho obrazu zo života slovenského.

Pravda, Vaše články priskorily moju prácu a zdvojnasobnily moju pilnosť. Vďaka Vám za ne srdečná.

A ponevač som sa ja na Vašej praci tešil a kochal, slušno je, abych Vám tiež niečim sa zavďačil.

magistrátu prísne naložil, aby Stanka Vilhelmoviča preto, že je Slovák, neznepokojoval a ku vysťahovaniu nenútil, ak chce Kremnica obdržať milosť kráľovskú. V protivnom prípade, akby totiž Kremničania kráľovský rozkaz prestúpili a Stanka i na ďalej znepokojovali, naložil kráľ prísne hlavnému komorskému grófovi a jeho námestníkom i úradníkom, aby Stanka Vilhelmoviča i všetkých jeho dedičov proti každému nápadu zo strany mestskej vrchnosti celou mocou bránili a proti všetkým nezákonným dotieravcom zastávali. [1])

Pri tejto príležitosti vystavil kráľ Ladislav Stankovi i ohľadom jeho vlastenectva skvelé svedoctvo, hovoriac, že tenže Stanko i jemu i jeho predchodcom, ako i krajine samej i v pokojných i v nedávnych búrlivých časoch verným bol a mnohonásobné služby preukázal. [2])

Určito znejúci rozkaz kráľovský zadovážil na čas Stankovi pokoja, no prebudená už raz zášť nemohla mať viac pokoja a Kremničania, bárs sa viac neopovážili Stanka nútiť ku vysťahovaniu priamou cestou, predsa sa všemožne usilovali, ztrpčiť mu jeho kremnické sídlo iným spôsobom.

K tomu cieľu začali uvalovať na neho a na jeho dom rozličné také dane a ťarchy, akým ostatní kremnickí mešťania neboli podriadení, dúfajúc, že ho týmto pokračovaním prinúťa, aby konečne opustil Kremnicu a inam sa presťahoval.

No Stanko sa i proti tomu všemožne bránil a zastával svoje mešťanské práva. Konečne však vidiac, že sám celému mestu neodolá, obrátil sa poznovu s prosbou o záštitu ku samému kráľovi, podporovaným súc viacerými u kráľa vplyv majúcimi mužmi.

A tento jeho krok i tentokrát nezostal bez výsledku, bo kráľ Ladislav vysloviac vo svojom štvrmi dňami po sviatku sv. Ambróza, teda dňa 11. decembra 1456 v Budíne vydanom liste ostré zazlenie Kremnici, napomenul prísne kremnickú vrchnosť, aby Stanka Vilhelmoviča a všetkých jeho dedičov a potomkov nielen v pokojnom držaní otázneho domu na námestí nemýlila, ale ani aby ho inými daňmi a dávkami, ako sú tie, ktorým všetci kremnickí mešťania podliehajú, neobťažovala, lebo akby to predsa pod akoukoľvek zámienkou robiť sa opovážila, v tom páde nielen že utratí milosť kráľovskú, ale že Stankovi i komorský hlavný gróf a jeho úradníci povinní budú prispeť ku pomoci. [3])

Tento kráľovský rozkaz konečne účinkoval a zadovážil Stankovi žiaduceho pokoja, tak, že sa mohol Stanko celou silou svojmu obchodu venovať.

[1]) Kremnický mestský archív. „ut ipsi .. cum lem Stankonem ac suos haeredes ... contra vos et alios quoslibet illegitimos impetitores protegant, tueantur et defendant ...“

[2]) Kremnický mestský archív. „Verum quia, uti didicimus, annotatis Stanko quondam nostris progenitoribus, atque his querrarum, nunc dante deo sedatarum, temporibus, nostrae Maiestati, et Sacrae Regni nostri Hungariae, Coronae, cum omni fidelitatis constantia, grata et accepta exhibuit servitia ...“

[3]) Kremnický mestský archív, I, 51, 2, 86.

Bolo by ovšem žiaducno vypátrať ešte i viac, mimo kremnického mestského archívu nachodiacich a na Stankovo kupectvo vzťahujúcich sa listín, bo by sme sa pravdepodobne mohli dozvedeť z nich o mnohých zajímavých veciach a snáď i o jeho kupeckých podrobnosťach, no i z tých málo dokumentov, ktoré nám kremnický archív zachoval, vídať, že sa Stanko Vilhelmovič hlavne drevokupectvom zabýval a síce vo veľkých rozmeroch. Následkom toho prišiel často do styku i s čelnejšími veľmožmi a takáto jeho známosť prispievala nemálo k tomu, že sa jeho obchod vždy viac a viac rozširoval.

Kupeckou cestou pre jeho články bol Hron, po ktorom sa plavievaly jeho plte a na nich uložené iné kupecké články ta dolu na sivý Dunaj a dolu Dunajom až po samý Budín. Bol teda Stanko Vilhelmovič už pred štyrmi storočiami asi tým, čím je dnes Popper a iní s drevom kupčiaci židia v pohronskej doline. Súčasne s ním alebo vedľa neho nenachodíme žiadneho druhého človeka, ktorý by sa bol drevokupectvom zabýval a menovite Hron ku tomu upotreboval

Potrebné ku svojmu kupectvu drevo dostával Stanko z hôr po oboch stranách Hronu ležiacich a zdá sa, že tie hory, ktoré sa nachodily v pohronskej doline bližšie ku Kremnici, bol až do tých čias, kým boly medzi ním a Kremnicou, povstaly prv spomenuté boje, už náležite preriedil, lebo sa už roku 1457 kroz svojich priateľov a patronov uchádzal u kráľa Ladislava, aby mu dovolil z breznianských lesov brať potrebné drevo.

Ladislav pristal na to a vydal mu v Budíne dňa 25. marca 1457 osobytné privilegium, v ktorom Stankovi a všetkým jeho dedičom a nástupcom dovolil, aby smeli z kráľovských, v breznianskom chotáre ležiacich hôr ku svojmu obchodu potrebné drevo zdarma rúbať a spolu i s inými kupeckými článkami po Hrone a Dunaji až do Budína plaviť. Súčasne prikázal kráľ všetkým tým statkárom, ktorých majetky vedľa Hronu ležaly, aby Stankovi a jeho ľuďom svobodnú plavbu pod žiadnou zámienkou nezbraňovali, všetky hate hronske, kedykoľvek Stanko alebo jeho ľudia jich o to požiadajú, bez odporu Stankovým pltam otvorili a ani mýto, ani ktoréhokoľvek mena iné poplatky od Stanka alebo jeho ľudí vyberať aby sa neopovažovali. [1])

[1]) Kremnický mestský archív. „... ut ipse et dicti sui haeredes, perpetuis futuris temporibus in Nemoribus nostris Regalibus, ad Civitatem nostram Breznam pertinentibus, ligna secare, ac ea cum aliis rebus mercimonialibus, a dicta Civitate nostra Brezna, super fluvio Gron et Danubio, huc ad Civitatem nostram Budensem, vendendi causa, absque aliquali solutione, tributi, et Thelonii, ducere valeat atque possint..." „...dum ad vestras terras, dominia, tenutas honores, officiolatus et tributorum loca, necnon vestri in medium pervenerint, extunc ipsos, cum dictis lignis, ac rebus et mercibus suis quibusvis, propriis duntaxat, pacifice, libere, secure, ac sine impedimento, et molestia, necnon Tributaria solutione, ire permittatis, per vestrosque permitti faciatis, et ipsis in flumine Gron, obstacula vulgariter Gaath, quotiescunque necesse fuerit, et dum praesentibus superinde requisiti fueritis, absque mora aperire, removere modis omnibus debeatis."

Po včasne zomrelom Ladislavovi nastúpil uhorský prestol, ako je známo z dejepisu, kráľ Matej.

No sotva že sa stal Matej uhorským kráľom, hneď sa Stanko usiloval, aby boly jeho privilegia i týmto kráľom uznané a znovu zabezpečené. Tým cieľom požiadal Jána Zaškovského zo Žiliny, majstra svobodných umení a bakalára lekárskej fakulty,[1]) aby mu potvrdenie Ladislavom roku 1456 a 1457 vydaných privilegií vykonal, čo tento skutočne i urobil. Kráľ Matej rozkázal totiž na jeho prosbu oba privilegia prepísať a, opatriac jich v Budíne v druhý deň po nedeli laetare roku 1459 potvrdzujúcou závierkou, Stankovi vydať.

O krátky čas po tomto skutku obdaroval tenže kráľ Matej Stanka Vilhelmoviča i jedným baňským, na osem kameňov zariadeným mlynom, vystaviac mu naň v Budíne dňa 30. apríla 1459 darovaciu listinu.[2])

Mocou tejto darovacej listiny odovzdal kráľ Matej Stankovi, sťa o vlasť a kráľa dobrezaslúžilému mužovi, a kroz neho i všetkým jeho dedičom a nástupcom, mlyn „Slagagovským“ zvaný, v ktorom sa prv komore v daň pripadnuvšie rúdy mlely, osvobodiac ho súčasne od všetkých poplatkov, ktorým boly v tom čase iné baňské mlyny v Kremnici podrobené.

Na prvý pohľad zdá sa byť tento dar dosť nepatrným, povážime-li však, že bývaly v tej dobe baňské, iba štyrmi kameňmi opatrené mlyny po tych istých cenách, čo i ringové domy, predávané, a majúc pred očima, že v terajších časoch každý ringový dom viac tisíc zlatých stojí, teda nahliadneme, že kráľ Matej týmto činom Stankovi viactisícový majetok daroval.

[1]) Kremnický mestský archív. „Quod fidelis noster venerabilis Johannes Zaskovsky de Silina, artium liberalium magister et facultatis medicinae Baccalarius . . “, hovorí o ňom kráľ Matej.

[2]) Kremnický mestský archív, I, 51, 2, 87. Veľmi zriedka nachodíme kráľovské diplomy a listiny takým úvodom opatrené, akým sa honosí táto listina; domnievam sa teda, že nebude od veci, keď sdelím doslovne jej začiatok. Zneje on nasledovne: „Nos Mathias Dei gratia Rex Hungariae Dalmatiae Croatiae etc. Significamus tenore praesentium quibus expedit universis Quod cum regalis curae ea esse debeat praecipua conditio, ut singulos fideles benevolentia regat, liberalitate attrahat et inclinatos sibi condigna retributione prosequatur. Illis tamen propensius afficiatur, quos in fide constantes, fidelitate integros et in omni opere virtutum praestantiores cognoverit, Sic enim regum glorificabitur discretio et Subditorum animus ad virtutum opera velut incentino quodam accendetur. Hoc igitur respectu consideravimus integram fidem atque multimodo obsequia fidelis nostri dilecti prudentis viri Stanislai Wilhelmowicz Civis Civitatis nostrae Crempnicienssis, quae ipse maiestati nostrae ab eo tempore, quo regimen et gubernaculum huius Regni nostri deo nobis propitio feliciter accessit dictaque Civitas nostra Crempniciensis inter alias Civitates nostras et Regnicolas debitam obedientiam ac fidelitatem nobis ut Regi Hungariae fecit et Juravit, in rebus et negotiis nostris in illa Civitate nostra et aliis in partibus illius Regni nostri occurentibus semper fideliter et constanter indefessa sollicitudine non parcendo personae laboribus sumptibusque suis impendit. Nolentes itaque praefatum Stanislaum veluti benemeritum irremuneratum praeterire, Eidem Stanislao hi gratiose duximus annuendum et concedendum . . .“

O tom, či a koľkými baňami Stanko vládnul v Kremnici, nemáme síce žiadnych zpráv, môžeme však bezpečne zatvárať, že tomu istotne tak bolo, lebo načo žeby mu bol byval tak veľký mlyn, keby nebol mal rúdy preň, a rúdy nemohol inde dobývať ako v baňach. I tá okolnosť, že Stanko bol v ustavičnom spojení s chyrnou svojho času baňsko-bystrickou rodinou Jungovcov, ba že sa pozdejšie stal ženbou i on sám jej členom, dokazuje, že i baňami vládnul, lebo Jungovci ďakovali celé svoje veľké bohatstvo výlučne baňam, ktorými vládli v Kremnici, Štiavnici a na baňsko-bystrickom území.

Už pred rokom 1456 mal Stanko jednu čiastku Štefanovho Jungovho majetku za 300 dukátov v zálohu, ktorú potom Baňská Bystrica od neho vymenila, nechtiac podobne trpeť Slováka medzi čelnejšími majiteľmi tamejších baní. Peniaze na výmenu Stankovi zložené prinavrátil potom Baňskej Bystrici Štefanov syn Mikuláš a pastorok Egyd Berg, ktorym Bystrica sťa Nemcom tenže majetok roku 1456 bez všetkej prekážky vydala [1])

Vyššie spomenutá darovacia listina bola a síce spolu i so všetkými inými podobnymi, kráľmi Ladislavom a Matejom až do roku 1463, totiž pred Matejovou korunáciou vydanymi listinami kroz tohože roku v Stolnom Belehrade odbyvaný snem prípadne za neplatnú vyhlásená, [2]) no kráľ Matej obnovil ju 15. augusta 1465, vystaviac Stankovi straniva otázneho mlyna novú, všetkými formalitami opatrenú a i krajinskymi hodnostármi podpísanú darovaciu listinu.

Tak zrastal ustavične Stankov majetok a spolu s ním i vplyv. Jeho pomocou a svojím kupectvom preukazoval mnohým ľuďom rozličné dobré služby i získal si priateľov a podporcov i vo vyšších kruhoch.

Na takéto dobré služby odvoláva sa i ostrihomský arcibiskup Ján, dúfajúc, že mu bude podobné Stanko ešte i budúcne preukazovať, keď mu dal osobytnou, v Ostrihome dňa 4. februára 1470 vystavenou listinou povolenie, aby si v tekovskom Svätom Kríži alebo daktory už jestvujúci kuriálny dom kúpil, alebo novy dom na opustenom kuriálnom pozemku vystavil, na Hrone alebo na lutilskom potoku mlyn vybudoval, rybníky pozakladal a troje popolužie čiže 360 jutár zeme nadobudnul a to všetko dedične užíval. K tomu osvobodil tenže arcibiskup Stanka i jeho dedičov a nápadníkov od všetkých poplatkov. [3])

[1]) Viď Venczel Gustáv: Magyarország bányászatának története."

[2]) Kremnický mestský archív, I, 51, 2, 88 „... Non obstante decreto in Alba Regali tempore Coronationis nostrae edito, in quo declaratur, quod infra lapsum unius integri anni omnes litterae quondam Serenissimi domini Ladislai Regis Hungariae immediati praedecessoris nostri similiterque nostrae ante Coronationem nostram datae, consumari debuissent, alioquin viribus cariturae relinquerentur ..."

[3]) Kremnický mestský archív, I, 51, 2, 89. Táto listina znejé nasledovne: „Nos Johannes Archiepiscopus Strigoniensis Locique einsdem Comes perpetuus, primas Hungariae et apostolicae sedis Legatus natus Memoriae commendamus per praesentes Quod nos consideratis servitiis et servi-

Prvotne spojovaly Stanka Vilhelmoviča, ako bolo vyššie spomenuté, iba kupecké a obchodné záležitosti s Jungovskou rodinou, no pozdejšie vzal si Agnetu, vdovu Egydovu Bergovu, ktorý bol dla svojho otčima tiež Jungom nazvaný, za manželku, a týmto činom stal sa pánom ešte väčších majetkov, ktoré mu však spôsobily iba mnohé nepríjemnosti.

Už roku 1465 mal dosť práce, keď jeho manželka Agneta pozdvihla pred turčianskym konventom protest proti tomu, že jej bývalý svokor, Štefan Jung, svoj baňsko-bystrický majetok budínskemu mešťanovi, Jánovi Ernustovi, a Vítovi Mühlsteinovi za 6400 dukátov predal. Ten istý protest obnovila roku 1468 pred nitranskou kapitulou,[1] no jej protesty zostaly bezvýslednými.

O vela viac práce zavdala Stankovi pravota, ktorá sa o dedictvo Barbory Jungovskej 8. júla 1468 pred ostrihomskou kapitulou započala. Táto Barbora bola dcérou Egydovou a od včasnej mladosti nachodila sa v kláštore na zajačom ostrove vo vesprímskej stolici,[2] kde sťa mníška i zomrela. Po jej smrti žiadala priorissa tohože kláštora, Anna, od Stanka Vilhelmoviča a jeho manželky, aby vydali tomuže kláštoru Barborino dedictvo, ktoré mu táto vraj závetne poručila. Keď Stanko a jeho manželka žiadosť Anninu jednoducho odopreli, pohnala jich Anna kroz svojho právneho zástupcu, Antona z Miletínc, pred súd. Z Antonovej žaloby

tiorum gratuitis meritis Prudentis et Circumspecti Stankonis Civis Civitatis Crempniciensis et maxime intuitu servitiorum suorum quae nobis imposterum exhibere promisit Unum fundum Curiae quem ipse in facie possessionis nostrae Kerezthuur vel praetio emere vel in loco deserto et aedificiis destituto eligere maluerit simul cum terris arabilibus, pratis, foenetis ac aliis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet ad dictum fundum Curiae iuxta consvetudinem dictae possessionis nostrae pertinentibus duximus libertandum et libertamus eximentes dictum Stankonem ipsiusque haeredes ab omnibus taxibus et daciis ordinariis imo libertamus et eximimus. Insuper quia idem Stanko in facie dictae possessionis nostrae Kerezthuur optima domorum aedificia facere promisit, ideo nos hoc respectur utque idem ad opulentiorem statum pervenire possit annuimus ei ut ubicumque in fluviis nostris Garan vel Luuchyna Molendinum erigere vel Piscinam parare terrasque arabiles etiam ad tria aratra pro usu suo et sustantione domus suae praetio comparare maluerit habeat facultatem emendi comparandi ac disponendi quibus ipse et haeredes sui universi sine praejudicio aliorum nostrorum in districtu Kerezthuur commorantium in perpetuum libere uti et gaudere possint ipsumque Stankonem a solutione tributi in locis tributorum nostrorum per officiales nostros exemptum haberi volumus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Quo circa vobis universis et singulis officialibus nostris nunc constitutis et in futurum constituendis Item judici et juratiscivibus praedictae possessionis nostrae Kerezthuur firmiter praecipimus et mandamus quatenus receptis praesentibus praefatum Stankonem vel suos haeredes ad solutiones censuum ordinariorum compellere non debeatis ipsumque ratione non solutionis impedire molestare aut quovismodo dampnificare nullatenus audeatis praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Strigonii dominico die proximo post festum Beati Blasii martyris Anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo."

[1]) Venczel Gustav: „Magyarország bányászatának története."

[2]) Kremnický mestský archiv. I, 25, 1, 11. „... in insula leporis comitatu vesprimiensi..."

vidať, aké veľké majetky boly v tých časoch u Jungovcov nakopené a poťažne na Stanka prenesené. Spomenutý Anton zaiste žaloval, že Egyd Jung, ktorý mal tri deti, totižto Petra, Barboru a Žofiu, zanechal po sebe majetok okolo 50.000 dukátov ceny majúci a že z tohoto majetku Stanko a jeho manželka privlastnili si jeden z kameňa stavaný dom na námestí v Baňskej Bystrici a iné dva s tymto súsediace drevené domy, v ktorýchžto poddaní a sluhovia bývavali, okrem toho okolo tristo jutár rolí a lúk v baňsko-bystrickom chotári, potom dvadsaťtisíc dukátov v hotových peniazoch, dvadsaťštyri strieborných konvíc a kalichov, cenených na štyristo dukátov, dvanásť strieborných pláštov v cene dvesto dukátov, dvesto strieborných lyžíc v cene dvesto dukátov, za dve postele skvostných perín v hodnote dvesto dukátov a konečne štyri vozy so šiestimi dobrými koňmi v cene sedemnástich dukátov a iné v Jungovskom dome nachodivšie sa náradie, majúce hodnotu okolo troch tisíc dukátov.[1])

Z tohoto vypočítania vidať, akými vecmi vládli starodávni majetní mešťania, a okrem toho i to, že sa z pevnej látky stavané domy v tych časoch palácmi menovaly a pre jích zriekavosť v nemalej cene stály.

Vypočítaného Jungovského majetku stal sa Stanko Vilhelmovič pánom, lebo mu ho kapitulský súd dňa 5. októbra 1469 dedičným právom oddal, naložiac priorisse Anne večité mlčanie.

Či a ako dlho ešte žil po nadobudnutí sväto-krížskeho majetku, o tom nemáme vedomosti, lebo je arcibiskupom vydaná listina poslednou, ktorá sa na Stanka vzťahuje. Deti po sebe sotva zanechal, ponevač niet ani za jeho života, ani pozdejšie o nich žiadnej spomienky.

Stanko Vilhelmovič bol a je meteorným zjavom.

Rodom Slovák, povolaním kupec, stavom mešťan musel sa boriť s kremnickými i bystrickými Nemci za svoje práva, no vedel si jich obrániť a udržať. Na každý pád bol nevšedným zjavom, lebo jemu nestál na porúdzi starý zemanský rod, ani bohatstvo a moc už v detinstve; o jeho otcovi zaiste iba to jediné je známo, že ho zvali Vilhelmom, musel byť teda človek nepatrný; no Stanko za-

[1]) Kremnický mestský archív „... unum bonum palatium seu domum lapideam versus Theatrum dicti oppidi Novisoliensis respicientem Interque domos discreti ac providi virorum Jacobi presbyteri Junk dicti ab una ac Nicolai plath partibus ex altera sitam et habitam, Necnon duas alias domos ligneas eidem palatio seu domui praedictae versus septemtrionem immediate junctas et ad usum Jobagionum seu Inquilinorum communiter deputari solitas Ac trecenta citraque vel ultra jugera terrarum arabilium et foeneti intra territorium praetacti oppidi Novisoliensis sitas et adjacentes Atque viginti millia florenorum auri in parata pecunia vigintiquatuor cuppas et stiphos argenteos quadrigentos florenos auri duodecim talaria argentea ducento florenos auri ducenta coclearia totidem florenorum apparatos Egregios et Nobiles ad duos lectus requisitos sufficientes ducentos florenos auri quatuor currus cum sex equis bonis sedecim florenorum citraque vel ultra valentes Aliaque universa et singula bona mobilia et clenodia domus praetacti condam egidii ad tria millia florenorum auri semper salvo praetium se extendes occuparunt ...“

doviezol si bohatstvo, akému toho času zriedka bolo páru, známosť a priazeň i vo vyšších kruhoch a následkom toho i nemalý vplyv. A jeho kupecká činnosť rozprestierala sa takmer po pol krajine. Nemal otrokov a poddaných a nerútil sa na lov sťa dravec z daktorého skalného, zámkom zvaného hniezda, ale živil stá a stá ľudí poctivou prácou a stal sa pre celé kraje opravdovým požehnaním.

Hodno je, aby sa tohoto slovenského mešťana pamiatka i ďalším potomkom zachovala.

Vývin Koperníkovej sústavy slnečnej.

Premenlivá výška slnca, kolobeh jeho denní, rozličné štvrte mesiaca, vlasatica zjavivšia sa kedy-tedy na hviezdnatom nebi, tu meteor, letiaci rýchlosťou ohromnou v nekonečnú prepasť všehomíra, trblietavé svetlo myriadov hviezd, — úkazy to všetko, ktoré pútajú myseľ každého, kto popraje jim pozornosť. A kto toto prvý učinil, bol i prvým dejateľom na poli astronomie. Hvezdárstvo najdeme už vyvinuté v časoch, kde začínajú ešte len rodiť sa vedy ostatné.

Duch ľudský, obdarený mocou pozorovania, neuspokojí sa len so zjavom, — daná mu istá zvedavosť, zvedavosť vznešená, ktorá ženie ho pátrať po príčinách zjavu samého. Príčiny do súvisu doniesť s následkami, to úloha vedy, kráčajúcej za cieľom svojím. Úloha toto pekná, ale aj ťažká: každá strana dejepisu vzdelanosti svedčí o pravdivosti tohoto. A platí to obzvlášte v astronomii.

Slnce krúti sa kolo zeme. Videlo to pokolenie ľudské pred pár tisíc rokmi, vidí to aj dnes, — vtedy verilo, dnes drží to len za zdanie. Koľké časy museli sa ale minúť, koľké ztratiť v prepasti minulosti, kým vymôhol sa človek z vlady zdania, kým domôhol sa tej pravdy, že zdanie klame. Málo je tych hypothes, ktoré čítaly by vek svoj od nepamäti sveta, pravdepodobne ani jedna. Pretvorily sa všetky, — veď to požiadavok ducha. Duch ľudský chce pátrať, následok toho prevrat v pojímaní vecí. Nemilosrdno zkúša všetky stránky veci: hádže do skrýše dejepisu všetky nepotrebné, nepravé veci, aby aspoň tam, tiež len k poučeniu budúcnosti uschované boly. Konečne príde na mienku, majúcu ráz zákona. Postaví theorie, theorie ale, od ktorých žiada, aby všetky následky toho, na čo poťahujú sa ony, zodpovedaly skutočnosti, ba v pádoch daly sa predpovedať. To beh pátrania ducha ľudského, tento vidíme pri všetkych tých zákonoch, ktoré tvoria kytku vied prírodných.

Prvé pokolenie ľudské dalo tedy zdaniu tomu, že slnce krúti sa kolo zeme, ráz zákona, — no následky, ktoré zodpovedaly by zákonu takému, nezodpovedaly aj skutočnosti. Duch ľudský kráčať musel cestou inou. Len škoda, že tak pozde našiel tú pravú cestu,

lebo nielen pokolenie prvé, duch tedy ešte len v kolíske vývinu svojho, bol otrokom zdania, lež i časy pozdejšie; ba smelo by som mohol povedať, že i v terajších časoch najde sa ešte dosť hodny zlomok tych, ktorí priznávajú sa bludu tomuto, bludu, ktory tak bije do očú, keď predstavíme si cely, jednoduchý beh vecí vo svetle sústavy slavného Koperníka nášho. No viďme ale, ako kráčal duch ľudský na poli tomto i vo veku starom, viďme, ako si kliesnil cestu, až domóhol sa právd nepodvratnych.

Pri pohľade na nebo, pri pohľade na drobné trblietavé hviezdičky, potom na mesiac, na slnce, naskytnúť sa musela časom i tá otázka, či nie dačo podobné tým okrasám nebeským i zem naša, kolíska naša táto všeobecná — alebo je ona voľačo celkom iné? A učenci veku starého nezameškali na ňu odpovedať: zdanie hralo pravda i tu veľky zástoj a o podobe zeme najdeme tie najväčšie nesmysly popísané u starých Grékov, až konečne škola Pythagorasova, keď nie aj cestou, ktorou by bola mala ísť, prišla na tú, teraz všeobecne známu pravdu, že zem je podoby gulatej. Už z aesthetického ohľadu pripojiť sa musíme náhľadu tomuto, — hovorili privrženci školy spomenutej. Vo vývine sústavy svetovej bol toto krok už veľadôležitý, zadal podnet, aby vykázané bolo miesto zemi medzi myriadmi svetov, — veď gulatá podoba zeme príčina k tomu dosť závažná. Do súvisu doniesť zem s ostatnými členmi rodiny hviezd, bolo hlavnou úlohou učencov. A tu zase zdanie! Slnce, mesiac, obežnice ostatné a celé nebo hviezdnaté vidí sa krútiť kolo zeme našej od východu na západ — zem tedy stojí, všetko ostatné, čo je len na nebi, krúti sa kolo tohoto pevného bodu všehomíra. Ako smiešno sa to vidí teraz nám. Jeden trpaslík, — a kolo neho krúti sa celá čata obrov. Vyše tisícráz väčší Parom (Jupiter), skoro poldruhamillionráz väčšie slnce podrobené malo byť rozkazom zeme.

Niektorym osvietenejším duchom nezdalo sa to už v staroveku, chceli podvrátiť bludy tieto, ako Platon, Aristarchos a iní; no mali nepriateľov auktority na poli vied prírodnych, a namáhania jich sú len sihôťky v mori času, ďaleko oddialené od pevniny slnečnej sústavy heliocentrickej. No keď obznámiť sa chceme s vývinom sústavy Koperníkovej, dobre bude zastaviť sa i pri pokusoch dávnejších; veď ako upovedomuje nás sám povodca epochálneho diela vedy modernej, posmelily ho pokusy tieto smelo vystúpiť proti prúdu stredovekej scholastiky.

Škola Pythagorasova hľadala i v ohľade tomto pôdu reálnú. Ona vyriekla prvá, že zdanlivy pohyb nebies predstaviť si môžeme aj tak, keď povieme: zem nie je pevny bod, zem krúti sa tiež. Lež dľa nich nie kolo slnca, ale aj so slncom spolu kolo centrálneho ohňa ([illegible]). Tento oheň nevidíme, lebo obydlená čiastka zeme odvrátená je od neho — Centrálny oheň zameneny je pozdejšie veľmi často so slncom samym. Ako hlavny zastúpca učenia tohoto spomína sa Philolaos, žiak samého zakladateľa školy. Tento Philolaos mal mať neskôr známosť s Platonom, veľkym filosofom gréckym, ktorého aj po Egypte sprevádzal. A u Platona najdú

počasie. Hneď je vospustná, ani čoby bola čertom posadlá; narobí kriku, smiechov, navyvádza hlúpostí, potom to obanuje a chodí zase jako zmoklá kura, zronená, zadumaná, že z nej slova nevytiahneš. Človek by ju ľutoval, keby jej toho pokania dopriať nemusel. Najviac ma mrzí to jej blázneníe sa za každým kabátom. Hovorieva, že láske nedá sa ani vyhnúť, ani jej vzdorovať nemožno. Skoro by som jej závidela, že i za ňou blázni sa temer každý, keby onej láske nestála nenávisť za pätami. Ľudia považujú ju za koketku, kto ale lepšie pozoruje jej chovanie, musí tvrdiť, že to iba šťastie. Pekné šťastie, ktoré treba stokrát oželieť, jako to u Oľgy na dennom poriadku. Každá zábava jej draho padne; potom už sožiera sa vlastnými myšlienkami. Raz na moju otázku, čo je takou neľudskou, odpovedala mi: „Jako môžem mať ľudí rada, keď ma ľudia nenávidia? Jako bych mohla od ľudí lásku žiadať, keď sama cítim, že som jej nie hodna!?“ Tak to ide ďalej, kym opäť nový zjav neupúta jej chmúrne myšlienky. Nikto by neočakával premenu, jaká s ňou stane sa: spokojnosť žiari jej z tváre, jej chovanie je samá nežnosť, laskavosť. Všetko ju zaujíma. Celé dni, noci blúdi po prírode. Každá vetvička šepoce jej sladké slová, každé kvietko spovedá svoje tajnosti. Doma vyspevuje samé dojemné piesne; vtedy poznať, jakú spústu citov v srdci prechováva. V menšej spoločnosti býva až rozpustilou. Na veľké zábavy nerada chodí; nie je to pre ňu priaznivé pole k víťazstvu, lebo kdekoľvek príde, vyhľadáva zábavu s tým najkrajším a v prípade, že patričny je už okkupovaný, zostáva mrzutou a straní sa spoločnosti.“

Opusťme Klárku s jej hlasnými myšlienkami a stopujme drobné stupaje na čerstvom bieluškom snahu. Hneď sme u cieľa; najťiaž nám zísť dolu príkrym briežkom k slamou krytej, starej, dosť čisto držanej budove. Vo dverach pod návratím mihla sa hrubou šatkou odiata majestátna postava, v ktorej poznáme našu známu Oľgu.

„Jaj, pane kandidát, skoro sme sa na dobré ráno bozkaly? Vy už hore?“

„Už dávno, slečna! Teším sa prajnej náhode, že tu doma prvý smiem vám dobré ráno zavinšovať. Nemohol som spať a — —“

„A ešte by mohol tri noci nespať, keby ťa mohol, dievčatko, dostať! Nedajte sa vysmiať, mladý bratec! Rada vás vidím jako veselého, zábavného hosťa, ale, jak len nemáte úmysel dobrú vôľu mi kaziť, nuž nevzdychajte jako stará babka,“ a pri tom nadudrene pozrela do očú skonfundovaného zbožňovateľa.

„Obstriháte vtáku krýdla a kážete mu lietať,“ vetil smutnym hlasom a zahľadel sa do zeme.

„Pletky! Badám, že tratíte hlavu. Jak zavčasu nevytriezvete, vypoviem vám z priateľstva. Buďte mužom a nie slabochom! Láska nedá sa ani vyprosiť, ani vynútiť, to viete! — Čo stojíte jako svätý za dedinou? Hanbíte sa, že vás musím ľutovať?“ S opovržením odvrátila sa a zase ľútostne pozrela na úbohú obeť, potom miernejšie, ale predsa ironicky zpytala sa:

„Či ešte vidíte vo mne anjela?“

„Anjela so sladkym srdcom!“ V jeho pohlade zračil sa veľký bôl.

„Možno,“ podotkla celkom ľahostajne. „I ľudské srdce podrobené je štyrom čiastkam roku. V mojom srdci na tento čas krutelná zima si dvorí a vaše horúce slová jako zmrzlý sňah naň dopadajú. Však čím väčšia zima, tým jasnejšie noci bývajú. Čím chladnejšie moje srdce, tým jasnejšie moje myšlienky.“ A hlas jej znel tupo, keď pokračovala: „I moje srdce preplnené je láskou, ale niet toho slnca, pod ktorého lúčami roztála by jeho stuhnutá kôra. Bol čas, v ktorom klamala som sama seba, ohrievajúc sa na spálených hrudách mesiačka, ale ten zašiel a zase nový a nový vychodil a srdce moje vždy to isté zostávalo. Už myslela som, že „ústa moje hádam nikdy nezaznejú citom lásky,“ „v tom duch nádeje krásne sa zjaví,“ výtvor to len fantasie, mrtvý ideal, ale jediný ideal. A ja ho ľúbim, o ňom snívam, ho ospevujem. Pre druhú ľúbosť niet miesta v mojom srdci!“

„A keď ožije mrtvý ideal? Keď zasvieti slniečko —“

„A zapadne? O tom potom! Ale už ste celý zsinalý, čo ostrý mráz zo všetkých strán na vás doráža. Aby moja ľadová nemoc nedokázala sa byť epidemickou, poďme sa zohriať pohárom kávy. Nechcem si vziať na svedomie vašu študentskú dušu!“ zasmiala sa veselo a vstúpila do príjemno vykúrenej svetlice. Kandidát ju nasledoval. Zasadli k stolu. My prajme jim dobré chutnanie k raňajkám.

A. B.

Stanislav Vilhelmovič,

veľkokupec v pätnástom storočí.¹)

Píše *Pavel Križko.*

Až do nedávnych čias domnievali sa vzdelaní ľudia napospol, že historia záleží výlučne v tom, keď sa vypočítajú jednotliví králi a panovníci, v bojoch preslávení vojvodovia, vojny, mor, ohne, povodne a vôbec násilné prevraty a hrmotné diela, ktoré obyčajne iba boria to, čo ľudská pilnosť nastavala, a ničia, čo ľudský um

¹) Tento zanimavý článok dostali sme s nasledujúcim pripisom na redakciu tohoto časopisu:

Blahorodý Pane!

Náhodou sme oba bezpochyby súčasne mysleli na kulturnu historiu našho naroda, bo Vy ste začal v „Narodních Novinach“ uverejňovať svoje články „Slovenska kultura,“ ktore bych ja dal zlatymi písmenami tlačiť a doručiť každemu Slovakovi, aby si jich opätovne čítal a vtlačil hlboko do pamäti i aby naručil i svojim potomkom, aby to isté urobili, a ja som sa maličko prv prichytil ku nakresleniu takého kultúrneho obrazu zo života slovenského.

Pravda, Vaše články priskorily moju prácu a zdvojnásobnily moju pilnosť. Vďaka Vam za ne srdečna.

A ponevač som sa ja na Vašej praci těšil a kochal, slušno je, abych Vam tiež niečim sa zavďačil.

vytvoril, bo takéto búrlivé veci alebo s nimi v spojitosti nachodivšie sa osobnosti v širokých kruhoch vždy pozornosť vzbudzovaly a dľa toho príslovia, že „človek rád dobrodenia do piesku, krivdu ale do kameňa píše," tým dlhšie v pamäti zostávaly a z pokolenia na pokolenie prechádzaly. Tak sa zachovala ešte i v pospolitom ľude až posiaľ pamiatka po dávnych Avaroch, Čudoch a Tataroch, bo veď ešte i dnes spomína obrov, čudákov a psohlavçov.

No pomaly prišli, lebo dľa neúprosnej logiky museli prísť jednotliví myslitelia k tomu náhľadu, že je veru každá historia chybná a jednostranná, ak sa len v hore udaných medzach pohybuje, bo národy nežijú iba zo samých bojov a iných buďto ľuďmi vyvolaných, buď prírodou zapríčinených násilných prevratov, ani zo samých, čo i pokojných štátnych diel, ale že majú i iné mnohonásobné potreby, povolania a výkony, a tak teda že, kto si chce o niektorom národe a jeho vývine čím dokonalejší a úplnejší obraz utvoriť, ten musí život a bytnosť tohože národa ešte i z mnohých iných strán pozorovať a poznať.

Cele prirodzený následok, vyplývajúci zo starodávneho ponímania a písania historie je a bol vždy ten, že celé a častokrát veru i veliké národy zostaly pre nás úplne neznámymi až po tú dobu, kým hrmot robiť, válčiť a cudzie krajiny bojovnou rukou napádať a ničiť nezačaly. Kým sa zabývaly iba pokojnými dielami, za ten čas znali o nich istotne iba jejich súvekí súsedia. Také národy zostaly bez historie.

Do tohoto radu patrí čiastočne i náš národ slovenský.

Keď jeho panovníci Mojmír, Rastislav a Svatoplukovci svojim susedom postrachom sa stali, hneď začali Nemci písať o Veľkej Morave a jej jednotlivých čiastkach, prv mlčali zanovite, a keď padla ríša veľkomoravská, prestali písať o Slovákoch i historici, bárs ľud a národ slovenský so Svatoplukovičmi nevyhynul.

On ovšem prestal hrať zástoj sťa samosvojskú deržavu tvoriaci národ, bo splynúc pomály s inými terajšie Uhorsko obývajúcimi národmi v jedno štátne teleso, mal spolu s tymito svoj údeľ v štátnych dielach, no v kultúrnom ohľade šiel i po utvorení uhorskej deržavy ďalej svojou cestou, a kto chce úprimne prispeť ku sobraniu a spísaniu historie národa slovenského, ten musí obrátiť svoj zreteľ hlavne na kultúru, ktorá sa v tých krajoch, kde býva národ slovenský, tvorila, vyvinovala a brúsila, nehľadajúc pri tom

---

Posielam Vám teda môjho Stanka Vilhelmoviča, starobylého to meštana slovenského, ktorý už pred štyrmi storočiami kärmenoval plte dolu Hronom a dokázal, že Slováci i vtedy vládli umom a boli užitočnými ľuďmi a členmi v ľudskej spoločnosti.

Bude to, myslím, dobrá kresba pre „Pohľady" a Boh dá, že ponukne i iných našich spisovateľov k tomu, aby sa o podobné práce pokúsili.

Stanka slovenskému národu nikto nebude môcť odopreť, bo dvaja králi mu vydali svedoctvo, že je Slovanom.

Ak som vám touto prácou milú službu preukázal, nuž mi to bude príjemnou za ňu odmenou.

S Bohom! Som atď.

v Kremnici, dňa 23. júna 1885. *Pavel Križko.*

národnie povedomie a prebudilosť v dnešnom smysle buďto u šlachty, buď u mešťanstva, buďže u pospolitého ľudu slovenského.

Že národ slovensky mal vždy svoje zemanstvo a sedliactvo, o tom žiaden rozumný človek a chladnokrevne mysliaci muž nepochyboval a nepochybuje, ale o mešťanstve platí všeobecná mienka, že bolo v stredoveku výlučne nemeckym.

A predsa je táto mienka mylná a proti nej podať nepodvratny dôvod je cieľom tohoto článku.

O Kremnici panuje na mnohych stranách posiaľ domnienka, že je mestom čistonemeckym, bárs tento náhľad nesúhlasí so skutočnosťou, avšak v predošlych storočiach bolo tutejšie nemectvo o veľa kompaktnejším a čistejším, ako dnes.

A práve v tejto Kremnici nachodíme ešte v prvej polovici pätnásteho storočia mešťana zo slovenského rodu, ktorého menujú archívne listiny Stankom Vilhelmovičom, alebo i Stanislavom, synom Vilhelmovym.

Zkade bol rodom a kedy sa narodil, o tom niet bližších zpráv, ale kráľ Ladislav pohrobok hovorí v listine r. 1453 vydanej [1]), že si kúpil už pred dvanástimi rokmi, teda pred rokom 1441, ringovy dom v Kremnici a že je meštanom kremnickym.

Keď sa teda po prvníkrát s ním stretáme, už ho nachodíme v radoch najčelnejších meštanov kremnickych, lebo ako to ešte i teraz obyčajne byva, tak a vo väčšej miere bolo za tych čias, v ktorych žil Stanko, že iba najmajetnejší ľudia boli vstave kupovať domy na námestí a vládnuť nimi. A tento majetok zabezpečoval jim nemaly vplyv na obecné záležitosti, ale byval často i príčinou ku závisti a z nej pochodiacich mrzutostí.

Že Stanko Vilhelmovič bol toho času skutočne zámožnym človekom, to dokazuje i tá okolnosť, že — ako spomenutá listina ďalej hovorí — rozšíril svoj dom novymi, zo skaly vybudovanymi staviskami, čo v tej dobe, kde sa i väčšie domy a panské bydliská obyčajne iba z dreva hotovily, istotne patrilo medzi zriedkavosti, ináče by túto okolnosť sťa zvláštnu kráľ Ladislav nebol spomenul.

Ale práve tento značny majetok a z neho pochodiaca moc, ako i duševná prevaha, ktorou musel Stanko Vilhelmovič, súďac dľa jeho rozvetveného obchodu a kupectva, istotne vládnuť, bola jeho spolumeštanom tŕňom v oku, a síce v tej miere, že sa na neho i oborili a mestská vrchnosť, vytykajúc mu jedine tú vinu, že je Slovan rodom, úsilne pracovala na tom, aby sa ho ztriasla, núťac ho, aby sa z Kremnice vysťahoval a inam presídlil.

Stanko pravda nemal k tomu chuti ani vôle, a keď konečne videl, že sa je sám nie vstave obrániť, obrátil sa so žalobou ku samému kráľovi, prosiac ho o záštitu a ochranu.

Kráľ Ladislav, poručiac celú záležitosť vyšetriť, videl, že sa Stankovi krivda deje a následkom toho vystavil mu osobytnú listinu vo Viedni a síce v najbližšiu nedeľu pred sviatkom sv. Margaréty, teda niekoľko dňami pred 13. julom 1453, v ktorej kremnickému

[1]) Kremnický mestsky archiv I, 51, 2, 85.

magistrátu prísne naložil, aby Stanka Vilhelmoviča preto, že je Slovák, neznepokojoval a ku vysťahovaniu nenútil, ak chce Kremnica obdržať milosť kráľovskú. V protivnom prípade, akby totiž Kremničania kráľovský rozkaz prestúpili a Stanka i na ďalej znepokojovali, naložil kráľ prísne hlavnému komorskému grófovi a jeho námestníkom i úradníkom, aby Stanka Vilhelmoviča i všetkých jeho dedičov proti každému nápadu zo strany mestskej vrchnosti celou mocou bránili a proti všetkým nezákonným dotieravcom zastávali. [1])

Pri tejto príležitosti vystavil kráľ Ladislav Stankovi i ohľadom jeho vlastenectva skvelé svedoctvo, hovoriac, že tenže Stanko i jemu i jeho predchodcom, ako i krajine samej i v pokojných i v nedávnych búrlivých časoch verným bol a mnohonásobné služby preukázal. [2])

Určito znejúci rozkaz kráľovský zadovážil na čas Stankovi pokoja, no prebudená už raz zášť nemohla mať viac pokoja a Kremničania, bárs sa viac neopovážili Stanka nútiť ku vysťahovaniu priamou cestou, predsa sa všemožne usilovali, ztrpčiť mu jeho kremnické sídlo iným spôsobom.

K tomu cieľu začali uvalovať na neho a na jeho dom rozličné také dane a ťarchy, akým ostatní kremnickí mešťania neboli podriadení, dúfajúc, že ho týmto pokračovaním prinúťa, aby konečne opustil Kremnicu a inam sa presťahoval.

No Stanko sa i proti tomu všemožne bránil a zastával svoje mešťanské práva. Konečne však vidiac, že sám celému mestu neodolá, obrátil sa poznovu s prosbou o záštitu ku samému kráľovi, podporovaným súc viacerými u kráľa vplyv majúcimi mužmi.

A tento jeho krok i tentokrát nezostal bez výsledku, bo kráľ Ladislav vysloviac vo svojom štyrmi dňami po sviatku sv. Ambróza, teda dňa 11. decembra 1456 v Budíne vydanom liste ostré zazlenie Kremnici, napomenul prísne kremnickú vrchnosť, aby Stanka Vilhelmoviča a všetkých jeho dedičov a potomkov nielen v pokojnom držaní otázneho domu na námestí nemylila, ale ani aby ho inými daňmi a dávkami, ako sú tie, ktorým všetci kremnickí mešťania podliehajú, neobťažovala, lebo akby to predsa pod akoukoľvek zámienkou robiť sa opovážila, v tom páde nielen že utratí milosť kráľovskú, ale že Stankovi i komorsky hlavný gróf a jeho úradníci povinní budú prispeť ku pomoci. [3])

Tento kráľovský rozkaz konečne účinkoval a zadovážil Stankovi žiaduceho pokoja, tak, že sa mohol Stanko celou silou svojmu obchodu venovať.

[1]) Kremnický mestský archív. „ut ipsi .. eundem Stankonem ac suos haeredes... contra vos et alios quoslibet illegitimos impetitores protegant, tueantur et defendant ...“

[2]) Kremnický mestský archív. „Verum quia, uti didicimus, annotatis Stanko quondam nostris progenitoribus, atque his querrarum, nunc dante deo sedatarum, temporibus, nostrae Maiestati, et Sacrae Regni nostri Hungariae, Coronae, cum omni fidelitatis constantia, grata et accepta exhibuit servitia ...“

[3]) Kremnický mestský archív, I, 51, 2, 86.

Bolo by ovšem žiaducno vypátrať ešte i viac, mimo kremnického mestského archívu nachodiacich a na Stankovo kupectvo vzťahujúcich sa listín, bo by sme sa pravdepodobno mohli dozvedeť z nich o mnohých zajímavých veciach a snáď i o jeho kupeckých podrobnosťach, no i z týchto málo dokumentov, ktoré nám kremnický archív zachoval, vidať, že sa Stanko Vilhelmovič hlavne drevokupectvom zabýval a síce vo veľkých rozmeroch. Následkom toho prišiel často do styku i s čelnejšími veľmožmi a takáto jeho známosť prispievala nemálo k tomu, že sa jeho obchod vždy viac a viac rozširoval.

Kupeckou cestou pre jeho články bol Hron, po ktorom sa plavievaly jeho plte a na nich uložené iné kupecké články ta dolu na sivý Dunaj a dolu Dunajom až po samý Budín. Bol teda Stanko Vilhelmovič už pred štyrmi storočiami asi tým, čím je dnes Popper a iní s drevom kupčiaci židia v pohronskej doline. Súčasne s ním alebo vedľa neho nenachodíme žiadneho druhého človeka, ktorý by sa bol drevokupectvom zabýval a menovite Hron ku tomu upotreboval.

Potrebné ku svojmu kupectvu drevo dostával Stanko z hôr po oboch stranách Hronu ležiacich a zdá sa, že tie hory, ktoré sa nachodily v pohronskej doline bližšie ku Kremnici, bol až do tých čias, kým boly medzi ním a Kremnicou povstaly prv spomenuté boje, už náležite prerieďil, lebo sa už roku 1457 kroz svojich priateľov a patronov uchádzal u kráľa Ladislava, aby mu dovolil z brezniansktch lesov brať potrebné drevo.

Ladislav pristal na to a vydal mu v Budíne dňa 25. marca 1457 osobytné privilegium, v ktorom Stankovi a všetkým jeho dedičom a nástupcom dovolil, aby smeli z kráľovských, v breznianskom chotáre ležiacich hôr ku svojmu obchodu potrebné drevo zdarma rúbať a spolu i s inými kupeckými článkami po Hrone a Dunaji až do Budína plaviť. Súčasne prikázal kráľ všetkým tým statkárom, ktorých majetky vedľa Hronu ležaly, aby Stankovi a jeho ľuďom svobodnú plavbu pod žiadnou zámienkou nezbraňovali, všetky hate hronské, kedykoľvek Stanko alebo jeho ľudia jich o to požiadajú, bez odporu Stankovým pltiam otvorili a ani mýto, ani ktoréhokoľvek mena iné poplatky od Stanka alebo jeho ľudí vyberať aby sa neopovažovali. [1])

[1]) Kremnický mestský archív. „... ut ipse et dicti sui haeredes, perpetuis futuris temporibus in Nemoribus nostris Regalibus, ad Civitatem nostram Breznam pertinentibus, ligna secare, ac ea cum aliis rebus mercimonialibus, a dicta Civitate nostra Brezna, super fluvio Gron et Danubio, huc ad Civitatem nostram Budensem, vendendi causa, absque aliquali solutione, tributi, et Thelonii, ducere valeat atque possint ..." „... dum ad vestras terras, dominia, tenutas honores, officiolatus et tributorum loca, necnon vestri in medium pervenerint, extunc ipsos, cum dictis lignis, ac rebus et mercibus suis quibusvis, propriis duntaxat, pacifice, libere, secure, ac sine impedimento, et molestia, necnon Tributaria solutione, ire permittatis, per vestrosque permitti faciatis, et ipsis in flumine Gron, obstacula vulgaliter Gaath, quotiescunque necesse fuerit, et dum praesentibus superinde requisiti fueritis, absque mora aperire, removere modis omnibus debeatis ..."

Po včasne zomrelom Ladislavovi nastúpil uhorský prestol, ako je známo z dejepisu, kráľ Matej.

No sotva že sa stal Matej uhorským kráľom, hneď sa Stanko usiloval, aby boly jeho privilegia i týmto kráľom uznané a znovu zabezpečené. Tým cieľom požiadal Jána Zaškovského zo Žiliny, majstra svobodných umení a bakalára lekárskej fakulty,[1]) aby mu potvrdenie Ladislavom roku 1456 a 1457 vydaných privilegií vykonal, čo tento skutočne i urobil. Kráľ Matej rozkázal totiž na jeho prosbu oba privilegia prepísať a, opatriac jich v Budíne v druhý deň po nedeli laetare roku 1459 potvrdzujúcou závierkou, Stankovi vydať.

O krátky čas po tomto skutku obdaroval tenže kráľ Matej Stanka Vilhelmoviča i jedným baňským, na osem kameňov zariadeným mlynom, vystaviac mu naň v Budíne dňa 30. apríla 1459 darovaciu listinu.[2])

Mocou tejto darovacej listiny odovzdal kráľ Matej Stankovi, sťa o vlasť a kráľa dobrezaslúžilému mužovi, a kroz neho i všetkým jeho dedičom a nástupcom, mlyn „Slagagovským“ zvaný, v ktorom sa prv komore v daň pripadnuvšie rúdy mlely, osvobodiac ho súčasne od všetkých poplatkov, ktorým boly v tom čase iné baňské mlyny v Kremnici podrobené.

Na prvý pohľad zdá sa byť tento dar dosť nepatrným, považime-li však, že byvaly v tej dobe baňské, iba štyrmi kameňmi opatrené mlyny po tych istých cenách, čo i ringové domy, predávané, a majúc pred očima, že v terajších časoch každý ringový dom viac tisíc zlatých stojí, teda nahliadneme, že kráľ Matej týmto činom Stankovi viactisícový majetok daroval.

[1]) Kremnický mestský archív. „Quod fidelis noster venerabilis Johannes Zaskovsky de Silina, artium liberalium magister et facultatis medicinae Baccalarius..“, hovorí o ňom kráľ Matej.

[2]) Kremnický mestský archív, I, 51, 2, 87. Veľmi zriedka nachodíme kráľovské diplomy a listiny takým úvodom opatrené, akým sa honosí táto listina; domnievam sa teda, že nebude od veci, keď sdelím doslovne jej začiatok. Zneje on nasledovne: „Nos Mathias Dei gratia Rex Hungariae Dalmatiae Croatiae etc. Significamus tenore praesentium quibus expedit universis Quod cum regalis curae ea esse debeat praecipua conditio, ut singulos fideles benevolentia regat, liberalitate attrahat et inclinatos sibi condigna retributione prosequatur. Illis tamen propensius afficiatur, quos in fide constantes, fidelitate integros et in omni opere virtutum praestantiores cognoverit, Sic enim regum glorificabitur discretio et Subditorum animus ad virtutum opera velut incentino quodam accendetur. Hoc igitur respectu consideravimus integram fidem atque multimodo obsequia fidelis nostri dilecti prudentis viri Stanislai Wilhelmowicz Civis Civitatis nostrae Crempniciensis, quae ipse maiestati nostrae ab eo tempore, quo regimen et gubernaculum huius Regni nostri deo nobis propitio feliciter accessit dictaque Civitas nostra Crempniciensis inter alias Civitates nostras et Regnicolas debitam obedientiam ac fidelitatem nobis ut Regi Hungariae fecit et Juravit, in rebus et negotiis nostris in illa Civitate nostra et aliis in partibus illius Regni nostri occurentibus semper fideliter et constanter indefessa solicitudine non parcendo personae laboribus sumptibusque suis impendit. Nolentes itaque praefatum Stanislaum velut benemeritum irremuneratum praeterire, Eidem Stanislao Id gratiose duximus annuendum et concedendum...“

O tom, či a koľkými baňami Stanko vládnul v Kremnici, nemáme síce žiadnych zpráv, môžeme však bezpečne zatvárať, že tomu istotne tak bolo, lebo načo žeby mu bol býval tak veľký mlyn, keby nebol mal rúdy preň, a rúdy nemohol inde dobývať ako v baňach. I tá okolnosť, že Stanko bol v ustavičnom spojení s chyrnou svojho času baňsko-bystrickou rodinou Jungovcov, ba že sa pozdejšie stal ženbou i on sám jej členom, dokazuje, že i baňami vládnul, lebo Jungovci ďakovali celé svoje veľké bohatstvo výlučne baňam, ktorými vládli v Kremnici, Štiavnici a na baňsko-bystrickom území.

Už pred rokom 1456 mal Stanko jednu čiastku Štefanovho Jungovho majetku za 300 dukátov v zálohu, ktorú potom Baňská Bystrica od neho vymenila, nechtiac podobne trpeť Slováka medzi čelnejšími majiteľmi tamejších baní. Peniaze na výmenu Stankovi zložené prinavrátil potom Baňskej Bystrici Štefanov syn Mikuláš a pastorok Egyd Berg, ktorým Bystrica sťa Nemcom tenže majetok roku 1456 bez všetkej prekážky vydala [1])

Vyššie spomenutá darovacia listina bola a síce spolu i so všetkými inými podobnými, kráľmi Ladislavom a Matejom až do roku 1463, totiž pred Matejovou korunáciou vydanými listinami kroz tohože roku v Stolnom Belehrade odbývaný snem prípadne za neplatnú vyhlásená, [2]) no kráľ Matej obnovil ju 15. augusta 1465, vystaviac Stankovi straniva otázneho mlyna novú, všetkými formalitami opatrenú a i krajinskými hodnostármi podpísanú darovaciu listinu.

Tak zrastal ustavične Stankov majetok a spolu s ním i vplyv. Jeho pomocou a svojím kupectvom preukazoval mnohým ľuďom rozličné dobré služby i získal si priateľov a podporcov i vo vyšších kruhoch.

Na takéto dobré služby odvoláva sa i ostrihomský arcibiskup Ján, dúfajúc, že mu bude podobné Stanko ešte i budúcne preukazovať, keď mu dal osobytnou, v Ostrihome dňa 4. februára 1470 vystavenou listinou povolenie, aby si v tekovskom Svätom Kríži alebo daktorý už jestvujúci kuriálny dom kúpil, alebo nový dom na opustenom kuriálnom pozemku vystavil, na Hrone alebo na lutilskom potoku mlyn vybudoval, rybníky pozakladal a troje poplužie čiže 300 jutár zeme nadobudnul a to všetko dedične užíval. K tomu osvobodil tenže arcibiskup Stanka i jeho dedičov a nápadníkov od všetkých poplatkov. [3])

[1]) Viď Venczel Gusztáv: „Magyarország bányászatának története."

[2]) Kremnický mestský archív, I, 51, 2, 88. „... Non obstante decreto in Alba Regali tempore Coronationis nostrae edito, in quo declaratur, quod infra lapsum unius integri anni omnes litterae quondam Serenissimi domini Ladislai Regis Hungariae immediati praedecessoris nostri similiterque nostrae ante Coronationem nostram datae, consumari debuissent, alioquin viribus cariturae relinquerentur. . ."

[3] Kremnický mestský archív, I, 51, 2, 89. Táto listina zneje nasledovne: „Nos Johannes Archiepiscopus Strigoniensis Locique eiusdem Comes perpetuus, primas Hungariae et apostolicae sedis Legatus natus Memoriae commendamus per praesentes Quod nos consideratis servitiis et servi-

Prvotne spojovaly Stanka Vilhelmoviča, ako bolo vyššie spomenuté, iba kupecké a obchodné záležitosti s Jungovskou rodinou, no pozdejšie vzal si Agnetu, vdovu Egydovu Bergovu, ktorý bol dľa svojho otčima tiež Jungom nazvaný, za manželku, a týmto činom stal sa pánom ešte väčších majetkov, ktoré mu však spôsobily iba mnohé nepríjemnosti.

Už roku 1465 mal dosť práce, keď jeho manželka Agneta pozdvihla pred turčianskym konventom protest proti tomu, že jej bývalý svokor, Štefan Jung, svoj baňsko-bystrický majetok budínskemu mešťanovi, Jánovi Ernustovi, a Vítovi Mühlsteinovi za 6400 dukátov predal. Ten istý protest obnovila roku 1468 pred nitranskou kapitulou, [1] no jej protesty zostaly bezvýslednými.

O veľa viac práce zavdala Stankovi pravota, ktorá sa o dedictvo Barbory Jungovskej 8. júla 1468 pred ostrihomskou kapitulou započala. Táto Barbora bola dcérou Egydovou a od včasnej mladosti nachodila sa v kláštore na zajačom ostrove vo vesprímskej stolici, [2] kde sťa mníška i zomrela. Po jej smrti žiadala priorissa tohože kláštora, Anna, od Stanka Vilhelmoviča a jeho manželky, aby vydali tomuže kláštoru Barborino dedictvo, ktoré mu táto vraj závetne poručila. Keď Stanko a jeho manželka žiadosť Anninu jednoducho odopreli, pohnala jich Anna kroz svojho právneho zástupcu, Antona z Miletínc, pred súd. Z Antonovej žaloby

tiorum gratuitis meritis Prudentis et Circumspecti Stankonis Civis Civitatis Crempniciensis et maxime intuitu servitiorum suorum quae nobis imposterum exhibere promisit Unum fundum Curiae quem ipse in facie possessionis nostrae Kerezthuur vel praetio emere vel in loco deserto et aedificiis destituto eligere maluerit simul cum terris arabilibus, pratis, foenetis ac aliis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet ad dictum fundum Curiae iuxta consvetudinem dictae possessionis nostrae pertinentibus duximus libertandum et libertamus eximentes dictum Stankonem ipsiusque haeredes ab omnibus taxibus et daciis ordinariis imo libertamus et eximimus. Insuper quia idem Stanko in facie dictae possessionis nostrae Kerezthuur optima domorum aedificia facere promisit, ideo nos hoc respectu utque idem ad opulentiorem statum pervenire possit annuimus ei ut ubicumque in fluviis nostris Garan vel Luuchyna Molendinum erigere vel Piscinam parare terrasque arabiles etiam ad tria aratra pro usu suo et sustantione domus suae praetio comparare maluerit habeat facultatem emendi comparandi ac disponendi quibus ipse et haeredes sui universi sine praejudicio aliorum nostrorum in districtu Kerezthuur commorantium in perpetuum libere uti et gaudere possint ipsumque Stankonem a solutione tributi in locis tributorum nostrorum per officiales nostros exemptum haberi volumus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Quo circa vobis universis et singulis officialibus nostris nunc constitutis et in futurum constituendis Item judici et juratiscivibus praedictae possessionis nostrae Kerezthuur firmiter praecipimus et mandamus quatenus receptis praesentibus praefatum Stankonem vel suos haeredes ad solutiones censuum ordinariorum compellere non debeatis ipsumque ratione non solutionis impedire molestare aut quovismodo dampnificare nullatenus audeatis praesentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Strigonii dominico die proximo post festum Beati Blasii martyris Anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo."

[1]) Venczel Gustav: „Magyarország bányászatának története."

[2]) Kremnický mestský archív, I, 25, 1, 11. „... in insula leporis comitatu vesprimiensi ..."

vídať, aké veľké majetky boly v tych časoch u Jungovcov nakopené a poťažne na Stanka prenesené. Spomenutý Anton zaiste žaloval, že Egyd Jung, ktorý mal tri deti, totižto Petra, Barboru a Žofiu, zanechal po sebe majetok okolo 50.000 dukátov ceny majúci a že z tohoto majetku Stanko a jeho manželka privlastnili si jeden z kameňa stavaný dom na námestí v Baňskej Bystrici a iné dva s tymto súsediace drevené domy, v ničhžto poddaní a sluhovia bývavali, okrem toho okolo tristo jutár roli a lúk v bańsko-bystrickom chotári, potom dvadsaťtisíc dukátov v hotových peniazoch, dvadsaťštyri strieborných konvíc a kalichov, cenených na štyristo dukátov, dvanásť strieborných pláštov v cene dvesto dukátov, dvesto strieborných lyžíc v cene dvesto dukátov, za dve postele skvostných perín v hodnote dvesto dukátov a konečne štyri vozy so šiestimi dobrými koňmi v cene sedemnástich dukátov a iné v Jungovskom dome nachodivšie sa náradie, majúce hodnotu okolo troch tisíc dukátov.[1])

Z tohoto vypočítania vídať, akymi vecmi vládli starodávni majetní mešťania, a okrem toho i to, že sa z pevnej látky stavané domy v tych časoch palácmi menovaly a pre jích zriekavosť v nemalej cene stály.

Vypočítaného Jungovského majetku stal sa Stanko Vilhelmovič pánom, lebo mu ho kapitulský súd dňa 5. oktobra 1469 dedičným právom oddal, naložiac priorisse Anne večité mlčanie.

Či a ako dlho ešte žil po nadobudnutí sväto-krížskeho majetku, o tom nemáme vedomosti, lebo je arcibiskupom vydaná listina poslednou, ktorá sa na Stanka vzťahuje. Deti po sebe sotva zanechal, ponevač niet ani za jeho života, ani pozdejšie o nich žiadnej spomienky.

Stanko Vilhelmovič bol a je meteorným zjavom.

Rodom Slovák, povolaním kupec, stavom mešťan musel sa boriť s kremnickými i bystrickými Nemci za svoje práva, no vedel si jích obrániť a udržať. Na každý pád bol nevsedným zjavom, lebo jemu nestál na porúdzi starý zemanský rod, ani bohatstvo a moc už v detinstve; o jeho otcovi zaiste iba to jediné je známo, že ho zvali Vilhelmom, musel byť teda človek nepatrný; no Stanko za-

[1]) Kremnický mestský archív „.... unum bonum palatium seu domum lapideam versus Theatrum dicti oppidi Novisoliensis respicientem Interque domos discreti ac providi virorum Jacobi presbyteri Junk dicti ab una ac Nicolai plath partibus ex altera sitam et habitam, Necnon duas alias domos ligneas eidem palatio seu domui praedictae versus septemtrionem immediate junctas et ad usum Jobagionum seu Inquilinorum communiter deputari solitas Ac trecenta citraque vel ultra jugera terrarum arabilium et foeneti intra territorium praetacti oppidi Novisoliensis sitas et adjacentes Atque viginti millia florenorum auri in parata pecunia vigintiquatuor cuppas et stiphos argenteos quadringentos florenos auri duodecim talaria argentea ducentos florenos auri ducenta coclearia totidem florenorum apparatos Egregios et Nobiles ad duos lectus requisitos sufficientes ducentos florenos auri quatuor currus cum sex equis bonis sedecim florenorum citraque vel ultra valentes Aliaque universa et singula bona mobilia et clenodia domus praetacti condam egidii ad tria millia florenorum auri semper salvo praetium se extendes occuparunt . . .“

doviažil si bohatstvo, akému toho času zriedka bolo páru, **známosť** a priazeň i vo vyšších kruhoch a následkom toho i nemalý **vplyv**. A jeho kupecká činnosť rozprestierala sa takmer po pol **krajine**. Nemal otrokov a poddaných a nerútil sa na lov **sťa** dravec z **daktorého** skalného, zámkom zvaného hniezda, ale živil **stá a stá ľudí** poctivou prácou a stal sa pre celé kraje opravdovým požehnaním.

Hodno je, aby sa tohoto slovenského mešťana pamiatka i **ďalším** potomkom zachovala.

Vývin Koperníkovej sústavy slnečnej.

Premenlivá výška slnca, kolobeh jeho denní, rozličné **štvrte** mesiaca, vlasatica zjavivšia sa kedy-tedy na hviezdnatom nebi, tu meteor, letiaci rýchlosťou ohromnou v nekonečnú **prepasť** všehomíra, trblietavé svetlo myriadov hviezd, — úkazy **to všetko, ktoré** pútajú myseľ každého, kto popraje jim pozornosť. **A kto toto prvý** učinil, bol i prvým dejateľom na poli astronomie. **Hvezdárstvo** najdeme už vyvinuté v časoch, kde začínajú ešte len **rodiť sa vedy** ostatné.

Duch ľudský, obdarený mocou pozorovania, neuspokojí **sa** len so zjavom, — daná mu istá zvedavosť, zvedavosť vznešená, **ktorá** ženie ho pátrať po príčinách zjavu samého. Príčiny do súvisu **doniesť** s následkami, to úloha vedy, kráčajúcej za cieľom svojím. Úloha toto pekná, ale aj ťažká: každá strana dejepisu vzdelanosti svedčí o pravdivosti tohoto. A platí to obzvlášte v astronomii.

Slnce krúti sa kolo zeme. Videlo to pokolenie ľudské pred pár tisíc rokmi, vidí to aj dnes, — vtedy verilo, dnes drží **to len** za zdanie. Koľké časy museli sa ale minúť, koľké ztratiť v **prepasti** minulosti, kým vymôhol sa človek z vlady zdania, **kým domôhol** sa tej pravdy, že zdanie klame. Málo je tých **hypothes**, ktoré čítaly by vek svoj od nepamäti sveta, pravdepodobne **ani** jedna. Pretvorily sa všetky, — veď to požiadavok ducha. Duch ľudský chce pátrať, následok toho prevrat v pojímaní vecí. Nemilosrdno zkúša všetky stránky veci: hádže do skrýše dejepisu **všetky** nepotrebné, nepravé veci, aby aspoň tam, tiež len k poučeniu budúcnosti uschované boly. Konečne príde na mienku, majúcu **ráz** zákona. Postaví theorie, theorie ale, od ktorých žiada, aby **všetky** následky toho, na čo poťahujú sa ony, zodpovedaly skutočnosti, **ba** v pádoch daly sa predpovedať. To beh pátrania ducha **ľudského**, tento vidíme pri všetkých tých zákonoch, ktoré tvoria **kytku vied** prírodných.

Prvé pokolenie ľudské dalo tedy zdaniu tomu, že **slnce krúti** sa kolo zeme, ráz zákona, — no následky, ktoré zodpovedaly by zákonu takému, nezodpovedaly aj skutočnosti. Duch ľudský **kráčať** musel cestou inou. Len škoda, že tak pozde našiel tú **pravú cestu**,

lebo nielen pokolenie prvé, duch tedy ešte len v kolíske vyvinu svojho, bol otrokom zdania, lež i časy pozdejšie; ba smelo by som mohol povedať, že i v terajších časoch najde sa ešte dosť hodny zlomok tych, ktorí priznávajú sa bludu tomuto, bludu, ktory tak bije do očú, keď predstavíme si celý, jednoduchý beh vecí vo svetle sústavy slavného Koperníka nášho. No viďme ale, ako kráčal duch ľudsky na poli tomto i vo veku starom, viďme, ako si kliesnil cestu, až domóhol sa právd nepodvratnych.

Pri pohľade na nebo, pri pohľade na drobné trblietavé hviezdičky, potom na mesiac, na slnce, naskytnúť sa musela časom i tá otázka, či nie dačo podobné tým okrasám nebeským i zem naša, kolíska naša táto všeobecná — alebo je ona voľačo celkom iné? A učenci veku starého nezameškali na ňu odpovedať: zdanie hralo pravdu i tu veľký zástoj a o podobe zeme najdeme tie najväčšie nesmysly popísané u starých Grékov, až konečne škola Pythagorasova, keď nie aj cestou, ktorou by bola mala ísť, prišla na tú, teraz všeobecne známu pravdu, že zem je podoby guľatej. Už z aesthetického ohľadu pripojiť sa musíme náhľadu tomuto, — hovorili privrženci školy spomenutej. Vo vývine sústavy svetovej bol toto krok už veľadôležitý, zadal podnet, aby vykázané bolo miesto zemi medzi myriadmi svetov, — veď guľatá podoba zeme príčina k tomu dosť závažná. Do súvisu doniesť zem s ostatnými členmi rodiny hviezd, bolo hlavnou úlohou učencov. A tu zase zdanie! Slnce, mesiac, obežnice ostatné a celé nebo hviezdnaté vidí sa krútiť kolo zeme našej od východu na západ — zem tedy stojí, všetko ostatné, čo je len na nebi, krúti sa kolo tohoto pevného bodu všehomíra. Ako smiešno sa to vidí teraz nám. Jeden trpaslík, — a kolo neho krúti sa celá čata obrov. Vyše tisícráz väčší Parom (Jupiter), skoro poldruhamillionráz väčšie slnce podrobené malo byť rozkazom zeme.

Niektorým osvietenejším duchom nezdalo sa to už v staroveku, chceli podvrátiť bludy tieto, ako Platon, Aristarchos a iní; no mali nepriateľov auktority na poli vied prírodnych, a namáhania jich sú len sihôťky v mori času, ďaleko oddialené od pevniny slnečnej sústavy heliocentrickej. No keď obznámiť sa chceme s vývinom sústavy Koperníkovej, dobre bude zastaviť sa i pri pokusoch dávnejších; veď ako upovedomuje nás sám povodca epochálneho diela vedy modernej, posmelily ho pokusy tieto smelo vystúpiť proti prúdu stredovekej scholastiky.

Škola Pythagorasova hľadala i v ohľade tomto pôdu realnú. Ona vyriekla prvá, že zdanlivy pohyb nebies predstaviť si môžeme aj tak, keď povieme: zem nie je pevny bod, zem krúti sa tiež. Lež dľa nich nie kolo slnca, ale aj so slncom spolu kolo centrálneho ohňa (ἑστία τοῦ παντός). Tento oheň nevidíme, lebo obydlená čiastka zeme odvrátená je od neho — Centrálny oheň zameneny je pozdejsie veľmi často so slncom samym. Ako hlavny zastupca učenia tohoto spomína sa Philolaos, žiak samého zakladateľa školy. Tento Philolaos mal mať neskôr známosť s Platonom, veľkym filosofom réckym, ktorého aj po Egypte sprevádzal. A u Platona najdú

sa tiež miesta, ktoré dajú podnet k rozmýšľaniu, nebol-li i Platon vyznavačom heliocentrickej sústavy slnečnej, čo ostatne s priateľského pomeru s Philolaosom dalo by sa ľahko vysvetliť. Len škoda, že miesto, ktoré by najviac svetlo malo hádzať na predmet tento, zaobalené je v dvojsmyseľ a skoro celá literatura utvorila sa o slove εἱλλομένην, nachodiacim sa v Tim. 40. 3.

Ako najodhodlanejší privrženec sústavy heliocentrickej vo veku starom vystúpil Aristarchos zo Samosu (nar. okolo r. 270 po Kr). On povedal prvý zásady tieto: zem krúti sa kolo osy svojej, — a putuje aj kolo slnca. Veď to sústava Koperníkova! Tým väčšia sláva Koperníkovi; veď čomu človečenstvo cez dvetisíc liet porozumeť nemohlo, porozumel on. Ako nižšie videť budeme, tvoria aj v skutku dva spomenuté zákony prvú čiastku sústavy našej. No vek nepoďakoval sa Aristarchosovi za to a ὅτι τὰ φαινόμενα σώζειν ἀνὴρ ἐπειρᾶτο na žalobu Kleonthosa prenasledovaný bol pre prečin znepokojovania bohyne zeme. „Presvedčovať ľud, že bojujú za česť božstva, je známou taktikou tých, ktorí bojujú proti pravde, — a to vždy, tak pred ako po Aristorchosovi, tak pred ako po Galileiovi.“ *)

Spomneli sme si tedy v krátkosti hlavnejších predchodcov Kopernika vo veku starom: Philolaa, Platona, Aristarcha. Títo všetci bojovali za pravdu a bojovali proti bludu, keď Eudoxus Hipparchos, Ptolomaeios a celý svet vedecký a nevedecký pridŕžal sa stále len bludu sústavy geocentrickej, ktorá len lichotiť si môže, že cez tisíce rokov vodila duch ľudský po výzkumoch jeho nebeských. Viďme ale stručnejšie, v čom pozostávala ona, ako povstala a pretvorovala sa, viďme potom i príčiny jej dlhého trvania.

V Grécku, ako vidíme, roztriedili sa učenci na dve čaty: na privržencov geocentrickej a na takých heliocentrickej sústavy slnečnej. Tieto dve čaty viedly potom dosť tuhý boj medzi sebou, v ktorom zvíťazila tá prvá a prevzala vládu na dlhé veky. Ona zodpovedala viac smyslom, zásady privržencov geocentrickej sústavy slnečnej lichotily viac tomu, čo akoby sme chytiť mohli. Jích škola hlásala to, čo každý *videl*. Preto i lnul tak k nej svet nevedecký. Hlavní zástupcovia sústavy tejto, ktorá učila, že zem je bod pevný, boli Aristoteles, Eudoxus, nadovšetko ale Ptolemaios Klaudios v 2. storočí po Kr. Ptolemaios narodil sa v Ptolemaisi, v Egypte, a bol jedným z najučenejších mužov školy alexandrinskej. On uložil mienky svoje o sústave svetovej do diela: „Μεγάλη σύνταξις τῆς ἀστρονομίας,“ všeobecne známeho v preklade arabskom z 9. storočia pod menom Almagest. Ptolemaios zatracujúc staršiu egyptskú sústavu, dľa ktorej Merkur a Venus sú obežnice slnca, slnce ale koluje súčasne s ostatními obežnicami a so sférou stálic kolo zeme, zatracujúc tedy sústavu túto tak, ako aj učenie Aristarcha, ktorý, ako sme videli, najodhodlanejšie lnul k sústave heliocentrickej, — postavil nasledujúce zákony kinematiky nebeskej. Zem je nepohnutý bod všehomíra. Kolo zeme krúťa sa všetky ostatné telesá

*) Maedler, Geschichte der Himmelskunde, 2 Bde. Braunschweig 1873. I. 52.

nebeské v kruhoch, ktorých stredobod ale nezodpovedá postaveniu zeme, — zem nenachodí sa v stredobode kruhov otázných (výstredné kruhy). Týmto chcel Ptolemaios vysvetliť rozdielnu zdanlivú rýchlosť obehu telies nebeských, obzvlášte ale obežníc. Nešťastnejší bol pri vysvetlení napredovania a zpätkovania obežníc, čo sústava Koperníkova tak pekne si vysvetlí. Obežnice putujú totižto smerom istým, na pr. od východu na západ, obráťa ale v istý čas smer svoj a pokračujú v ceste svojej smerom protivným. Tak sa nám to zdá. No s kúželnou paličkou sústavy Koperníkove v ruke pochopíme to ľahko. Pomyslíme si len dva rovnobežné kruhy kolo slnca. Na jednom z kruhov týchto pohybuje sa zem, na druhom, povedzme, Jupiter. Nech nachodia sa obe telesá tieto na jednej a tej istej strane od slnca, — a točia sa smerom stejným. Zem, aby na bod protivný prišla, potrebuje asi 6 mesiacov, za ten čas to ale Jupiter urobiť nemôže, — on zaostane a obyvatelia zeme vidia ho skoro ešte vždy na jednom a tom istom mieste, a vidia ho točiť sa ešte vždy tým smerom starým, kdežto zem napreduje už smerom protivným. Tedy i tu zdanie, lebo nám zdá sa, že Jupiter zmenil smer behu svojho. Ptolemaios so sústavou svojou nevedel si to takto pekne vysvetliť, a takto jednoducho. On sháňal sa po všeliakých theoriach, — no je to pravda, že theoria má len tak nárok na dlhé a stále trvanie, čím viac pobočných, pomocných theorií postrádať môže, a čím viac zjavov dá sa vysvetliť bezprostredne z hlavnej theorie. Sústava Ptolemaiova ale nebola taká theoria, — už i k horeuvedeným zjavom potrebovala pomoc. Ptolemaios osvojil si tak zvanú theoriu epicyclov. Dľa tejto pohybujú sa všetky obežnice kolo jednotlivých ideálnych bodov, ktoré body pohybujú sa potom v kruhoch kolo zeme. No ani toto nepostačilo σώζειν τὰ φαινόμενα, ako hovorievali učenci veku starého o každom pokuse na poli astronomie. Epicycly — kruhy, v ktorých pohybovať sa malý obežnice kolo tých ideálnych bodov — rozmnožovaly sa ani huby po daždi, až tak ďaleko došla vec, že Alfons X. (1223—1284), kráľ Kastilie a veliký priateľ astronomie, povedal hvezdárom, vykladajúcim mu zákony sústavy slnečnej: „Keďby Pán Boh pýtal bol odo mňa radu pri stvorení sveta, jednoduchejším by ho bol stvoril.“ Nech navykne len duch ľudský na dačo, nadpriada potom už kombinácie tie najsmelšie.

To bolo by tedy bývalo učenie Ptolemaiosovo, ktoré po svržení sústavy geocentrickej držali za dlhší čas za jednoduchú látaninu učení škôl dávnejších, no stojí, že Ptolemaios mal zásluhy, a mal zásluhy veľké o túže sústavu. On bol jej hlavným repräsentantom. A „cez poldruha tisíc liet platila sústava jeho čo evangelium hvezdárstva, od nej oddialiť sa považovalo sa za prečin v tom stupni, ze len nepatrné pochybovanie v nej pripravilo jednoho kráľa o korunu. Hvezdárstvo volalo sa jednoducho Ptolemaiom, ako vedy prírodné Aristotelom a ako zákonodarstvo Justinianom.“ *)

Po Ptolemaiovi prisvojili si sústavu jeho učenci slavnej školy

*) Maedl. I. 73.

alexandrinskej, no po jej znivočení s vedami ostatnými upadla i astronomia; nasleduje dlhá doba: saison morte vo vedách vôbec — doba stredoveku. Inter arma Musae silent — hovorí pádne príslovie. Veda utiahla sa medzi štyri steny všeliakých kláštorov, kde auktorita Aristotelesa bola ukazováčkom po chodníkoch vedy a posvätným „Noli me tangere“ privilegovaných mníchov. Medzi takýmito okolnosťami veda napredovať nemohla, lebo veda má byť majetkom všeobecným, nie výsadou jednotlivcov. Vo vede republika — a nie auktority. No v stredoveku bolo to tak — a mysleť len trochu odchýlne od učenia Aristotelesa, považovano za hriech; „exkommunikácia“ bola istá. A za sústavu Ptolemaiosovu hovorilo — vraj — aj sväté písmo. Veď čítame tam: Jos. kap. 9. v. 12: „A riekol pred synmi Izraelu: slnce zastav sa,“ a na mieste inom: Pred. Salomo kap. 1. v. 5.: „Vychádza slnce a zapadá slnce.“

Duch ľudský upel v otroctve monopolia filosofie Stagyritu, až konečne lámať začal okovy, — ako to ináč ani byť nemôže. Ako zo zeme rástol celý rad humanistov, tešiacich sa blahonosným lúčam slnca veku nového. Celé strany by si zapísal menami, na ktoré každý, kto menuje sa človekom, len s chlúbou môže ukázať: to duch ľudský: Guttenberg, Kolumbus, — to velikáši velikášov, otvárajúcich bránu do veku nového, do veku ducha. Všetko velikáši a Koperník nad všetkých. On postavil nám Credo, on sostavil azbuku vedy exaktnej, on objavil svet neznámy medzi svetmi známymi, svet, ktorý k nám tak blízko ležal a na objavenie jeho predsa toľko času bolo potrebno.

S Koperníkom otvára sa nová doba hvezdárstva, on otcom hvezdárstva nového, — veď on tušiac aj odpor smelo sa oddal tej myšlienke: zrútiť učenie nepravé a postaviť pravé, majúce základ pravy.

Mikuláš Koperník narodil sa roku 1473 dňa 19. februára dľa jul. kalendára v Torune, v meste poľskom, z otca Mikuláša, kupca torunského, a matky, rodenej Watzelrode, sestry biskupa ermelandského, ktorý po odomretí otca prevzal opateru nášho Koperníka. O národnosti jeho viedol a vedie sa krutý boj vo svete vzdelanom, ktorý však žiadne positívne resultáty vykázať nemôže. Či Nemec, či Slavian, je otázka, ktorú tak ťažko rozlúštiť. Celá kopa dôvodov hovorí pri strane jednej tak, ako pri druhej, no závažnejšie hovoria za slaviansky pôvod Koperníka, lebo odpustí pán A. Heller, že to žiaden dôvod za nemecký pôvod slavného muža tohoto, keď hovorí: „Allen Anzeichen zufolge ist übrigens der Name „Koppernick,“ in welcher Schreibweise wir demselben mehrmals begegnen, *keineswegs polnischer Abkunft, da er sich in mehreren schlesischen Ortschaftsnamen findet.*“ *) Dovolí mi zpytať sa, že odkiaľ že pochodia tie mená v Sliezsku? A my sa len tešiť môžeme, že za slaviansky pôvod veľkého astronoma počujeme hlasy aj tam, kde by sme najmenej oprávnení boli očakávať: Al. Czógler, učbár na vyššej reálke

*) Aug. Heller, Geschichte der Physik, 2 Bände. Stuttgart, 1882—84. — I. 254.

v Segedíne, hovorí doslovne: „Mindamellett, hogy jelenleg nem dönthetjük el, hogy Kopernikus melyik nemzet fiául vallotta magát, mégis, úgy hiszszük, hogy lengyel származásában a nevének szláv hangzásánál és értelménél fogva (kopernik = epedő) nem kételkedhetünk.“ *)

Keď nadobudol si Koperník potrebné známosti v rodisku svojom, išiel na všeučelište krakovské, kde venoval sa lekárstvu a r. 1495 aj diplom obdržal. Popri lekárstve počúval u Budzewskiho mathematiku, ktorý ho aj k vede hvezdárskej oduševňoval. Počas pobytu v Krakove nadobudol si viac priateľov, a ako mená ukazujú, všetko Slavianov. Maedler **) spomína aspoň mená nasledujúce: Kobylin, Wapowski, Szadeck, Illuski. Tiež závažny dôvod za slaviansky pôvod Koperníka. Po skončení svojich študií navštívil este všeučelište viedenské, na ktorom najlepšie sily mathematické toho času pôsobily, a navrátil sa domov; no už po krátkom čase vybral sa do Talianska, kde nový vánok osviežel jeho zmoreného ducha. Nastala doba „renaissance.“ V Padue počúval medicinu, no často navštevoval Bolognu, kde Domenico Maria Novara prednášal astronomiu. Po dlhšom pobyte v Taliansku navrátac sa domov, zvolený bol priazňou svojho ujca za kanonika fraunburkského. Ako kanonikovi, zaujatému rozličnými vecmi, zbyvalo mu len veľmi málo času k bádaniam astronomickým, ktoré pokladal za hlavnú úlohu svojho života. Čo jeho práce spomínajú sa vodovod v kapitule fraunburkskej, ktorý má ešte i teraz jestvovať, potom zdokonalenie razenia peňazí, a iné. A plnil i povinnosti lekárske s tou najväčšou obetovavosťou, a toto doviedlo ho do potyku s Albrechtom, kniežaťom pruským.

Svoju hlavnu prácu, najkrajší to pomník, ktorý si kedy postaviť môže smrteľník ešte za živa, započal roku 1507. Chytil sa do opravy základov hvezdárstva. Cieľom toho prehliadnuť musel celý ten ohromný materiál, ktorý nakopily výzkumy učencov veku starého a stredného. Dvadsať aj tri roky pracoval na diele tomto, ktoré ale len roku 1543 pod názvom: Nicolai Copernici Torunensis: De revolutionibus orbium coelestium libri VI. Norim. 1543 uzrelo svetlo. Čiastky diela svojho sdelil bol už predtym priateľom svojim, vystupiť s ním však nechcel pred verejnosť, až konečne na prosbu Schomberga, arcibiskupa paduánskeho, podvolil sa i tomuto. No pripraviť dielo pod tlač pre chorobu nebolo mu už možno a hlavnú zásluhu o prevedenie vydania diela samého má J. Joachim Rhäticus, ktorý zanechal kathedru svoju vo Vittemberku, len aby Koperníkovi pomôcť mohol. Tlač mali zaobstarať Schoner, gymnasialný učbár, a Ossiander, luteránsky kňaz v Norimberku, ktory posledny napísal k dielu aj predmluvu, vynechajúc predmluvu Koperníkovu. V predmluve tejto píše Ossiander dosť chladne o diele samom, vyhovárajúc Koperníka, akoby on sústavu svoju postavil bol len k obľahčeniu

*) Czógler Alajos, A fizika története életrajzokban, 2 kotetben, Budapest, 1883 84. I. 58.
**) Maedl. I. 149.

v počítaní, a že celá sústava nenie nič iné, ako holá hypothesa, ba že ešte aj nesmysel môže obsahovat. „A tak muselo uzret svetlo dielo toto epochálne!“ hovorí Maedler. No tešit sa musíme, že predmluva pravá neztratila sa a vytisla Ossiandrovu v najnovších vydaniach diela. V tejto pravej vidíme Koperníka nielen čo muža velkého, ale aj čo muža šlachetného, nábožného, ktorý vždy povedal priatelom svojim, spomínajúcim sústavu jeho: „Nie sústavu moju, lež nariadenie božie!“ Nábožný bol do nekonečna a iste znal lepšie tú knihu kníh, ako všetci tí, čo kričali na Galileiho, postaveného pred súd: ukrižovat ho. Dielo Koperníkovo tlačeno bolo v Norimberku: ono bolo vyhotovené, doručené pôvodcovi, no on ležal na smrtelnej posteli. Len uzret mohol sladké ovocie všetkých namáhaní svojich. A svet zostal hluchý ku slovám, hlásaným apoštolom pravdy, a len pomaly väčšila sa tá čiastka, ktorá vzala si pred seba: kráčat za pravdou. Celý rad piadimužíkov duchovných stál v šiku v oči zásadám Koperníkovým. — ešte i tak chceli redukovat slávu jeho, že postavili sokov mužovi velkému. Títo mali prevziat jednu čiastku tej slávy, a len nie dopustit, žeby duch človeka tak vysoko vyšinút sa mohol. Spomienky zaslúži z tých štastných, ktorých postavili nevďační epigoni k boku Koperníka, Mikuláš Cuza (1401—1464), kardinál, ktorý aspoň v tom sa líšil od ostatních, štastných, že seriozne pracoval na poli kosmogonie. On píše v diele svojom: De docta ignorantia. Basil. 1565: „Terra non potest esse fixa, sed movetur ut aliae stellae.“ V tomto videli niektorí lumen, ktoré ani Koperník neprevýši. No my uznáme jeho zásluhy, vieme pochopit i zástoj človeka tohoto a s Poggendorffom spomneme si ho čo predchodcu Koperníka, ktorý však ale v žiadnom ohlade porovnat sa s ním nedá.*)

Pristúpime ale teraz k rozberaniu povstania a ceny diela samého. Koperník, verný poriadokmilovným zásadám svojim, nevedel pochopit tú strašnú pleteninu, ktorá za časov jestvovala v sústave svetovej. No divno mu bolo, že duch ludský nezbadal toto, a oddal sa študiumu starých spisovatelov. A dla vlastného osvedčenia osmelily ho miesta, potahujúce sa na myšlienku jeho, k ďalším bádaniam. Spomína obzvlášte Cicerona (Acad. Quaest. lib. IV. cap. 39.) a Plutarcha (De placitis. Phil. lib. III. cap. 13.). Sústavu svoju sostavil asi v nasledujúcich bodoch:

Zem krúti sa kolo osy svojej smerom od západu na východ, čoho následkom denné zdanlivé točenie sa všetkých telies nebeských kolo osy svetovej smerom od východu na západ. — Zem točí sa kolo slnca v kruhu, tak aj obežnice ostatné. Mesiac krúti sa kolo zeme. Točenie sa toto v kruhu deje sa ale spôsobom tým, že slnce nepadá do stredobodu kruhov, lež do bodu vzdialeného od stredobodu. Takto. spôsobom učencov starých chcel si aj Koper-

*) Srovn. Poggendorff, Geschichte der Physik, Leipzig, 1879, str. 115, potom úvahu o činnosti Cusovej: Gunther, Studien zur Geschichte der math. u. phys. Geografie, Halle a. S., 1877., sv. I. str. 23—34. Konečne: Maedler, I. 117, ktorý vyslovuje sa dost nepriaznive o ňom.

nik vysvetliť premeny v rýchlosti točenia sa obežníc. Vidíme že, keď Koperník doniesol do sústavy svojej mienky, vypovedané už dávnejšie, povedal aj dačo nového, a povedal moc nového. Žeby zem do jedného radu vradená bola s obežnicami, že obežnice sú tedy tiež svety, nenajdeme u žiadneho spisovateľa časov predkoperníkovských, a toto bolo aj to, čoho výpoveď vskutku smelosť vyžadovala. Veď protivilo sa to verejnej mienke a protivilo svätému písmu, kde v knihe Genesis, vraj, len o jednom svete je reč, a Giordano Bruno za svoje učenie, že mimo nášho je ešte viac svetov, bol nariadením stolice rímskej r. 1600 dňa 17. febr. za živa spálený.

Aby sme videli, v jakom objeme podal Koperník dielo svoje, vypočítajme si tu aspoň nadpisy oddielov:

1. Svet je podoby guľovatej.
2. Aj zem má podobu gule.
3. Ako spojuje sa zem pevná s vodou v jednu a tú istú guľu.
4. Pohybovanie telies nebeských je vždy jednaké, v kruhu alebo v kruhoch složených.
5. Či patrí aj zemi pohybovanie v kruhu, a aké postavenie zaujíma ona.
6. O nekonečnosti neba a o veľkosti zeme.
7. Prečo si mysleli v starom veku, že zem spočíva v stredobode, že zem je stredobodom sveta.
8. Rozluštenie dôvodov.
9. Či má zem viac pohybovaní, a o stredobode sveta.
10. Zariadenie nebeských kruhov.
11. Dôkaz trojnásobného pohybovania sa zeme.
12. O veľkosti rovnej čiary v kruhu.
13. O stranách a uhloch rovnočiarych trojuholníkov.
14. O trojuholníkoch guľových.

Nuž akože vítal svet dielo a učenie toto? Nie veru tak, akoby ono vítané malo byť. Svet učený tak ako neučený nedozrel ešte dosť pojať vec tak veľkú. Kde len mohli prívrženci scholastiky a nepriatelia pátrania po pravde, vysmievali, podvracali učenie slávneho Koperníka našho. Rhaticus chcel už po predku pripraviť svet na dielo nesmrteľné, podajúc r. 1540 zprávu o ňom pod názvom: Narratio prima de libris revolutionum Copernici. Danzig. 1540. V krátkom čase prišli komedianti do Frauenburku, a čo bolo v jich programme: vysmievať mužov zaoberajúcich sa hvezdárstvom vôbec, obzvlášte ale samého starkého Koperníka. Lůza prijala to s frenetickým potleskom. Priatelia Koperníka naliehali naňho, aby zakročil proti takýmto výstupom, čoby mu bolo ľahkou vecou bývalo urobiť vplyvom svojím, požívaným za živa medzi kňazstvom, panujúcim vtedy nad všetkým. No on to neurobil, lež odvetil priateľom svojim slova, ktoré prekrásne zrkadlia ducha veľkého vedomca: „Čo hovorím ja, nerozumie lůza, a čo chce lůza, nemôžem ja."

Svet učený nechoval sa tiež slušnejšie v oči učeniam Koperníkovým, ako videť budeme nižšie, a ťažko nám musí byť zaznačiť tu i mená mužov, zapätých všemožne o snenie vzdelanosti, o sírenie vedy. Tak písal i Melanchton v jednom diele svojom, že

práve vládou zakázať by sa maly učenia také, aké hlásal Koperník. No najväčších nepriateľov našla sústava nová medzi tymi štyrmi múrami, ktoré jediným útočišťom vedy boly za časy dlhé. Ťažko tu zvaliť žalobu na kňazstvo celé, život Koperníka o tom tiež svedčí. Všeliaké rády boly to, ktoré vypovedaly boj všetkým snahám bádania. Len jeden príklad. Caccini, dominik, v jednej kázni svojej, držanej r. 1614 vo Florenci, vzal thema: Jos. kap. 10. v. 12: „Viri Galilaei (poťah na Galileiho), quid statis aspicientes in coelum." a usiloval sa dokázať, že počtoveda je remeslo čertovo, jehož pôvodcovia čo odpadlíci od cirkve mali by byť vykázaní zo všetkých krajín kresťanských. Takéto nápady potom nie div, keď odpudili i tie najlepsie sily od právd hlásaných Koperníkom. Tycho de Brahe (1546—1601, hvezdár, astrolog a alchimista u Rudolfa II. v Prahe, muž, ktorého meno doba dlhá nosí v dejepise hvezdárstva, tiež len nápadmi takýmito odstrašený dal sa do hlásania sústavy, dľa ktorej všetky obežnice, vyjmúc zem našu, putujú kolo slnca, toto ale kolo zeme. A vskutku zajímavé, že práve len rády kláštorské vybraly si za terč nápadov svojich sústavu Koperníkovu, kdežto sám sv. otec, pápež Pavel III., na ktorého je aj predmluva písaná, Schomberg, kardinál, a jiní ešte posmelovali Kopernika v diele jeho. No potešiteľné je, že aj mužovia odborne vzdelaní zaujali sa diela epochálneho a vždy viac a viac množil sa ten krúžok, ktorý hlásal a zdokonaloval všemožne sústavu heliocentrickú. Rhäticus, bývalý učbár vo Vittemberku, Erasmus Rheinhold, učbár v Heidlberku, ktorý prvý vyhotovil tabule na základe sústavy Koperníkovej pod názvom: „Tabulae Prutenicae coelestium motuum 1551." Kr. Rothmann, mathematik Vilhelma, kniežaťa hessenského, Michal Maestlin, pozdejší učiteľ slávneho Kepplera, spomínajú sa čo prví uznavači učenia Kopernika. Pozdejšie stretáme sa už s mužmi, ktorí dali meno celým dobám — nasleduje celá čata slávnych mužov: Galilei, Keppler, pozdejšie Newton, najslávnejšie to mená nielen 16. a 17. stoletia, ale človečenstva vôbec. Títo nadobudli nových privržencov, lež nezameškali i zdokonalovať to, čo Kopernik učil, — lebo mnoho zostalo ešte, čo velum jeho pre smrť dokonať a previesť mohol. On sostavil sústavu, dôkazy ešte chybovaly. Tieto ponechané boly slávnym epigonom majstra samého. A oni, hrdí na tak slávneho učiteľa svojho, tiež so slávou rozhlúštili úlohu svoju.

Galilei bol bez odporu najosvedčenejším privržencom Koperníkovým. On rozširoval, hlásal učenie jeho, on hľadal dôvody pre sústavu heliocentrickú a za to obdržal korunu martyra. On vedel žiť, mrieť za ideu vznešenú, vyviesť ducha ľudského z tmy do sveta. Čitanie životopisu jeho je opravdovým pôžitkom tomu, kto chce vypukle videť tu predsudkov plnú slabosť ľudskú, lnúť ku zvyku, keď je on aj nepravý.

Galileo Galilei narodil sa r. 1564 v Pize v Taliansku a stal sa koncom 16. stoletia návodom spomenutého už Maestlina Kopernikánom. On sam nespomína Maestlina čo učiteľa svojho, píše proti tomu na mieste jednom, že „nepodvratné dôvody" prednášky istého Vurstitia, privrženca Koperníkovho, účinkovali tak naňho, že ne-

mohol sa nestat hlasatelom ucenia noveho. Dost na tom, ze vidime od tych čias v nom stelesnenu sustavu Kopernikovu. Jeho hlavné dielo, potahujuce sa na predmet tento, vyšlo r. 1632 vo Florenci pod názvom: „Dialogo di Galileo Galilei, dove nei congressi di quattro giornate si discorre sopra i due, massimi sistemi del mondo, Tolomaico e Copernicano, proponendo indeterminatamente le ragioni filosofiche e naturali tanto per l' una quanto per l' altra parte.“ v ktorom pojednava v podobe dialogu Ptolemaiovu a Kopernikovu sústavu slnečnu. Keď aj vidime z celého, že zavažnejsie dôvody hovoria za sústavu Kopernikovu, zvítazí predsa v tom rečovom boji, na ktorom sucastnia sa tri osoby, vyhra Simplicius, zástupca sústavy geocentrickej. Toto bola práca tá, pre ktorú, vzdor tomu, že od censury obdržala svobodu tlače, postavený bol Galilei r. 1633 ako neznaboh, ako hlásatel bludov, namerených, vraj, proti cirkvi, pred sud, pred inkvisiciu, a odsúdený k odvolaniu učenia svojho. Starca sedemdesiatročného boli by mohli lahko odpraviť, keďby utoky svoje len proti Galileimu namerili boli, — radi boli však neprajnými sústave Kopernikovej a s Galileim malo byť učenie toto zhanobené. A moderná astronomia pyšná može byť, že za nu stal sa martyrom muž taký, akým bol Galilei. Galilei odvolal, veď odvolať musel, ak nechcel svoje slabé telo vystaviť zábavkam inkvisicie, — no zostal Kopernikánom až do smrti svojej. Keď predstavime si zaujatost muža o ideu vznešenú, pochopiť môžeme i ten výstup Galileiho, ktory stal sa pri jeho odsúdení. Odvolal, — na to dupol nohou a povedal tie zname slova: „E pur si muove!“ (A predsa sa točí!) Zomrel „čo vazen,“ hovorí istý spisovatel zomrel vo vázení nepriatelov pravdy r. 1642.

Pripomenut este musíme, ze on spatril prvý dalekohladom svojim štvrte Venuše a Marsa, potom mesiace Jupitera, všetko to dôvody Kopernikovej sustavy slnecnej.

Pri Galileiovi ako druha jasná hviezda na nebi vedeckom svieti velký zakladatel mechaniky nebeskej, *Ján Keppler.* Keppler narodil sa r. 1571 vo Virtemberksku a Maestlin v Tubinkách bol prvým jeho ucitelom v astronomii, on vychovaval ho za vyznavaca Kopernikovho. Keppler bol astronomom u cisára Rudolfa v Prahe, zomrel r. 1630 v Rezne. Neocenitelnou zasluhou jeho sú tie tri zákony, ktoré nosia meno Kepplera. On zkumal beh telies nebeských, ale prišiel vždy na vacsie a väčšie nedôslednosti, pridržajúc sa zákona Kopernikovho, ze obežnice točia sa kolo zeme v kruhoch výstredných. Obzvlastnu pozornost venoval kolobehu Marsa, no on nezodpovedal zakonu. Pokúsil sa na miesto kruhu elipsu vziat za pút obezníc a tak poštastilo sa mu aj všetky pády si vysvetlit. Na základe tomto prisiel i na zakony tie, zname pod menom jeho. Dva prvé, ktoré znejú:

1. Obežnice tocia sa v elipsach, v jichž jednom ohnisku nachodi sa slnce;

2. rovna čiara, tahaná medzi slncom a istou obežnicou, prebehne za rovny cas rovnu plochu, — uverejnil v diele, vydanom v Prahe r. 1609 pod nazvom: „Astronomia nova αἰτιολογητός, seu

physica coelestis tradita commentariis de motibus stellae Martis ex observationibus Tychonia Brahe." — Tretí zákon, ktorý uverejnil v diele: „Harmonices mundi Libri V. Lincii. 1619" zneje:

3. Druhé mocnosti času otáčania dvoch obežníc je v takom pomere, v akom tretie mocnosti prostredných vzdialeností týchže obežníc od slnca.

Keppler chcel vzdelať Koperníkovu sústavu aj spôsobom iným, dúfajúc objaviť istý zákon vzdialenosti jednotlivých obežníc od slnca. Jeho pokusy, poťahujúce sa na predmet tento, najdeme v diele: „Prodromus dissertationum cosmographicorum continens mysterium cosmographicum. Tubing. 1596." Dla neho pomyslime si gule, ktorých kruhmi sú cesty obežníc jednotlivých, — medzi dve takéto gule postaviť môžeme vždy jedno z piatich pravidelných telies. Pohlo ho k mienke tejto to, že číslo telies pravidelných (štvor-, šiesti-, osmi-, dvanásti- a dvadsaťsten) zodpovedá práve číslu medzier medzi obežnicami Koperníkovej sústavy slnečnej, poneváč vtedy jednalo sa len o šiestich známych obežniciach (Merkur, Venus, zem, Mars, Jupiter, Saturnus). Pravidlo takéto nemohlo však počítať na dlhé trvanie, keď nie z inej, len z tej príčiny, že už koncom 18. storočia objavená bola nová obežnica, Uranus, — číslo medzier zväčšilo sa tedy, — začiatkom tohoto stoletia objavený zase celý rad menších obežníc medzi Jupiterom a Marsom, — no stojí, že Keppler obrátil aspoň pozornosť astronomov i na poli tomto a pokusy Titiusa a Gaussina zaslúžia tiež spomenutia.

Koperník vykázal miesta jednotlivým telesám nebeským, on poučil nás, čo ony činia, on odpovedal na tú otázku „čo?" — Keppler šiel ďalej, odpoveď dal na otázku „jako?" — „Prečo?" ponechané bolo rozlúštiť učencom pozdejším. Najdeme síce už i u Kepplera miesta, na ktorých myslí vysvetliť si všetky pohyby telies nebeských z príťažlivosti jich, najdeme i u učencov pokepplerských, ako sú Roberval, Borelli, obzvlášte Hooke, — bez toho ale, žeby sme prioritu objavenia gravitacie Newtonovi upreť chceli.

Isaac Newton narodil sa r. 1642 dňa 25. decembra, asi o rok po smrti Galileia, vo Woolsthorpe, v Anglii, a bol jedným z najslávnejších z toho duševného triumvirátu, ktorý tak vysoko pozdvihol astronomiu vôbec, zvláste ale Koperníkovu sústavu. R. 1666 zutekať musel z Cambridge, kde konal svoje studia. Šiel do domova svojho a tu študujúc v zahrade otcovskej zadumal sa nad spadnutím jablka. On dumal: jablko spadlo z jablone. Prečo? Pritiahla ho zem. A keďby to jablko vyššie bolo bývalo? Spadlo by tiež. A keď, kde je mesiac? Zem pritiahla by ho tiež. Zem priťahuje i mesiac, preto jeho točenie sa kolo zeme. Keďby ho zem nepriťahovala, šiel by čiarou rovnou, od smeru jeho odťahuje ho zem. Tak objavil zákon príťažlivosti, ktorému dal nasledujúcu podobu: Dve telesá priťahujú sa v pomere rovnom svojich hmot, v opačnom štvorcovom pomere ale dialek týchto dvoch telies. Čím väčšia tedy hmota, čím mensia dialka, tym väčsia príťažlivosť. A platí zákon tento — najkrajší dôvod Koperníkovej sústavy slnečnej — ako pozdejsie výzkumy dokázaly, pri všetkých telesách nebeských.

tak u mesiacov ako u obežníc, tak u vlasatíc ako u povetroňov. No najkrajší dôkaz zákona tohoto je bez odporu objavenie Neptuna, obeznice ostatnej, r. 1849 Le Verrierom, slávnym astronomom francúzskym. Známo je, že vo vsehomíre rozsypané je veľké množstvo telies nebeských, podrobenych zákonu Newtonovmu. Slnce priťahuje obežnice a tak povstáva jich kolobeh. Tieto ale priťahujú sa tiez medzi sebou a modifikujú tak kolobehy svoje. Netočia sa viac potom v elipsoch — keď zákon chceme aj na vlasatice rozšíriť: v kuželosečkách —, priťahujú sa raz väčšmi, raz menej, a popisujú čiaru vlnovitú. Sú to tak zvané perturbacie. Pomocou týchto bolo možno Le Verriorovi objaviť Neptuna celkom theoreticky: tužkou v ruke na papieri nakreslil jeho nikym ešte nesledovany kolobeh. Čo predpovedal, bolo verné. Až na niekoľko menšín objavili Neptun už ďalekohľadom na mieste predpovedanom. Nad slnce jasnejsi dôkaz to tedy oprávnenosti najväčšieho zákona sveta a tak i nepodvratnej pravdy Kopernikovej sústavy slnečnej. A „Newton nielen že bol jednym z najväčších mužov, on bol i najstastnejsím, lebo len jedna sústava sveta je možná.“ Jeho vyzkumy na poli tomto obsažené sú v diele: „Philosophiae naturalis principia mathematica. 1687.“

A tak boli by sme si prezreli v krátkosti vyvin ducha ľudského na poli astronomie do časov Newtonovych, — vývin sústavy tej, ktorú uznávame i my a uznávať bude každy za svoje Credo, a každy s istym jasotom obzerá to utešené nebo vedy hviezdoslovia. Mesiac, pri ňom hviezdy veľkosti stupňov najrozličnejších, — a vsetky pracujú na jednom a tom istom: osvietiť zatemnené kraje, vyrvať vládu od tmy. A martyri nasi pokropili polia vedy krvou svojou, a pôda tak pokropená splodila ruže prekrásne, — nuž my len s ulubou kráčať môžeme medzi tymito kvetmi vedy, dychajúc prjemnu jich vôňu.

Ján A Wagner.

Pannonská Moesia.

Od tej doby, čo sa začalo pracovať na dejepise Uhorska, vnasany bol do neho smysel subjektivny. V tom omyle, že nyneiši Maďari nie sú potomkovia Kumánov, ale Uhri Arpádom do Uhorska privedeni, vsetka minulosť Uhorska predstavuje sa čo maďarská. Odtiaľ ovsem nasledovať musí, že zpytatelia uhorského dejepisu prichádzaju na mnohe dejepisné uzly, ktoré nemôžu rozviazať: presekniť ale gordicky uzol, neznamená ho rozpliesť. Do toho pomykova prichádzajú i zahraniční dejezpytci, nasledujúc pomyleny dejepis Uhorska. Je pravda, že to činia dľa tej zásady, že uhorskí domorodci najlepsie znajú deje svojej vlasti: ale táto zásada platí len tam, kde sa na dejepise pracuje objektivne a nepredpojate, nie ale subjektivne a s predsudkami politickymi.

Presvedčíme sa o tom i z prítomného pojednania, ktoré bude jednať o pannonskej Moesii.

Pannonská Moesia zdá sa byť docela „*terra incognita*,“ ponevač dosaváď známa je nám len Moesia medzi Dunajom a Balkánom, kde sa v VI. století boli osadili Bulhari: z toho však, že pannonská Moesia nebola od dejezpytcov poznaná, nenasleduje, že jej nebolo.

Dla zásad historickej kritiky domáci dejepis má byť čerpaný z domácich prameňov: my však v Uhorsku všetci, ktorí sa so zkúmaním dejepisu zapodievame, prišli sme k tomu presvedčeniu, že počiatky dejepisu terajšieho Uhorska temer nenie možno čerpať z domácich dejepisných prameňov, a to zvláštne preto, že staré kroniky buď sú zničené alebo ešte v prachu nejakých archivov ležia; novšie kroniky Šimona Kezanského, Jána Turčanského a bezmenného notára krála Bely IV. sú kroniky z druhej ruky. Títo práve spomenutí kronikári buď starým onym kronikám nerozumeli alebo výťahy z ních neverne podali.

Pozoruhodné je, že príchod Arpádovych Uhrov do Uhorska nazývajú jejich druhým príchodom do Pannonie; že pri tomto druhom príchode pripomínajú Messianov v Pannonii. Tamten prvý príchod Uhrov poťahujú na Hunov Atilových, ale chybne už preto, že Atila býval na Potisí, nie ale v Pannonii. Pod Messianmi my ovšem rozumieme Moravanov, ale Šimon Kezanský a Ján Turčansky Moravanov pod týmto menom alebo pod menom Čechov poznajú, a tak pod Messianmi museli rozumeť nejaký iný národ.

Prizreme-li sa lepšie k veci, nachádzame, že skutočne pod Arpadom bol druhy príchod Uhrov do Uhorska a Pannonie, rozumieme-li pod Uhrami Arpádovymi nie Kumánov čili terajších Maďarov, ale Bulharo-Uhrov; [1]) a keď tak, tedy pod Messianmi nájdeme onych prvych Bulharo-Uhrov, ktorí v VI. století osadili sa boli v Pannonii. Nicefor na r. 579. podáva nasledujúcu zprávu: „Okolo jazera Maeotského, vedla rieky Kophina, leží krajina, ktorá driev menovala sa veľkou Bulgarion... Za doby ale Konstantina (Tiberia 578–582), ktorý umrel na západe, jakýsi Kurat (Kubrat), pán tychto národov, zanechal po smrti päť synov... Štvrtý prekročiv Dunaj umiestil sa v Pannonii, ktorá teraz (o. r. 818.) je poddaná Avarom.“ [2]) Šafarík vo svojej predpojatosti, chtiac silou mocou mať Bulharov medzi Karpatami a Dunajom, toho štvrtého syna Kubratového o r. 668–678. osadzuje v Potisí, [3]) proti zretelnému svedoctvu Nicefora. Na rokoch síce mnoho nezáleží, predsa však osadenie sa Bulharov v Pannonii položiť sa musí dobre pred r. 668., ponevač hádka medzi Avarmi a Bulharmi v Pannonii o turnus v panovaní už r. 630. vyvinula sa v domácu válku. [4])

[1]) Arpad a Uhorsko. Druhe vydanie. Turč. Sv. Martin, 1885.
[2]) Corpus Hist. Byz. Nicephorus p. 18. Theoph. Chronogr. p. 236.
[3]) Starožitnosti. V Praze. 1861. II., 185.
[4]) His diebus inter Avares, cognomento Hunnos, et eos, qui Bulgari dicuntur, magna surrexit contentio, cui deberetur regni successio, utrum ex Bulgaris orto, an ex Avarorum semine procreato. Lis usque ad arma deducta Hunnis victoriam peperit. Regino ad an. 630.

Najpodivnejšie je, že Šafárik kladie tých Bulharov na Potisie, nie ale do Pannonie; však mohol vedeť, že dejepis znal Pannoniu len v terajšom zadunajskom Uhorsku, aniž bolo treba jim prekročiť Dunaj, keby boli zostali v Potisí. Nadto ešte zreteľnejšie označuje Nicefor to pannonské územie, kde sa tiže Bulhari osadili, keď praví, že toto územie o r. 818. je poddané Avarom. Títo od r. 805. obmedzení boli už len na pannonské územie medzi Carnuntum a Sabariou,[1] asi na terajšiu župu mošonsdú. Územie toto nosilo meno **Moesie**.

Na ktoromkoľvek poli jedná sa o Slovanoch, temer všade podstrkuje sa bezprávie právu, lož pravde. Tak je to i v dejepise, ktorý politika perfídne, spolu ale i nemotorne prekrucuje na ujmu Slovanov; ošemetným Vichingom, nehodným niekdy biskupom nitrianskym padelané listiny sa prijímajú, pravé listiny ale sa odmrsťujú. Osud tento podstupuje i bulla Eugenia II. pápeža (roku 824—827), znejúca Urolfovi, arcibiskupovi javornickemu (Laureacenskému).

Dejepisci na základe falošných, z hlavy Vichingovej pochádzajúcich listín, dľa ktorých vraj r. 637. arcibiskupstvo javornické prenesené bolo do Pasova, odmrštili bullu Eugenia II. a síce preto, že *a)* znie arcibiskupovi Urolfovi, kdežto pasovským biskupom bol Richár; *b)* kladie suffraganov arcibiskupstva javornického „*in praefatis regionibus Hunniae que et Avaria apellatur, sed et Moraviae, provinciarum quoque Pannoniae, sive Moesiae.*“

Dľa dosiaľ panujúceho falošného dejepisu nemožno bolo bullu túto uviesť do shody ani s dejepisom, ani s miestopisom. Tí, ktorí v klassikoch pod Germanmi rozumia Nemcov, a majú Slovanov za pozdejších prisťahovalcov, ovšem nemôžu pochopiť, že slovanské (glagolské) arcibiskupstvo javornícke so svojím Urolfom jestvovalo vedľa latinského biskupstva pasovského so svojím Richárom. Tým menej pochopiť mohli, že arcibiskupstvo javornícke čili (dľa jejich falošnej predpojatosti) biskupstvo pasovské mohlo sa rozprestierať až na Moesiu.

Že glagolské arcibiskupstvo javornícke, až do doby apoštolskej padajúce,[2] za doby Eugenia II. obnovené bolo a malo suffraganov v *Medliku* (Molk v podunajskom Rakusku), *Vesprime*, *Nitre a Starých Hradoch* (Magyar-Óvár), to som dokázal na inom mieste,[3] a tuná, jako to predsavzaté pojednanie požaduje, jednať budem len o Moesii, kde ležaly a ležia doteraz Staré Hrady so svojím niekdajším glagolským biskupstvom Starohradským (Vetuarcensi).

Predivnou náhodou sa stalo, že tretí syn Kubratov prekročiv Dunaj vedľa jeho ústia, usadil sa v Moesii čili Mysii,[4] tak že

[1] Caganus, princeps Hunorum (— Avarorum), imperatorem adiit, postulans sibi locum dari ad habitandum inter Sabariam et Carpuntum: quia propter infestationem Sclavorum, qui Behemanni vocantur, in pristinis sedibus esse non poterant. Eginhardus ad an. 805.
[2] Pastýř duchovní V Praze, 1885 V, 407. Bielowski Mon. Pol. Hist. I, 116—7.
[3] Pastýř duchovní V Praze, 1885 V. 438—442.
[4] Šafárik, Starožitnosti II, 174.

jeho Bulhari prichodia i pod menom Moesov a Mysov.[1]) Štvrtý syn Kubratov, o ktorom sme hovorili zvrchu, osadil sa v Pannonii u jazera, ktorému Jornandes (o. r. 552.) dáva meno „stagnum Mysianum," ktoré je teraz známe pod menom „Neusiedler See." Stalo sa teda, že i títo pannonskí Bulhari dostali meno Moesianov alebo Mesianov,[2]) územie nimi obývané ale meno Moesia, priechod z nej do Rakúska názov porta Moesiae,[3]) a Staré Hrady meno Moesenburg.[4])

Buď oné pannonské územie Bulharov dostalo meno Moesie od Jornandesovėho „stagnum Mysianum," alebo dľa podduuajských Moeso-Bulharov i pannonskí Bulhari dostali meno Moeso-Bulharov, územie jejich pannonské podržalo meno Moesiae i potom, keď sa Bulhari z Pannonie vysťahovali, a od Nemcov, ktorí po spoločnej mluve so Slovanami Korutánskymi držali, v Bavorsku proti právu pohostinnému zákernícky povraždení boli.[5])

Vyprázdnené územie zaujali Avari, áno — jako sme videli — r. 805. stalo sa jim posledným útočišťom. Mali svoje kniežatá, ktorých sídlo bolo asi v niekdajšom biskupskom meste Putine,[6]) keď Tudun, dorozumev sa s Mojmírom I., kráľom moravským, s privolením pápeža Eugenia II. preniesol bol biskupské sídlo do Starých Hradov.[7]) Avarská Moesia však netrvala dlho; sliala sa v jedno s veľkomoravskou deržavou a pod Mojmírom II. i s Pannoniou (rakúskou) skrz Arpádových Bulharo-Uhrov podrobená bola,[8])

[1]) Hic magnus pater noster et Bulgariae lumen (s. Methodius) genus duxit ex Mysis europaeis, quos Bulgaros vulgus novit. Bielonski: Mon. Pol. Hist. I, 120.

[2]) Tak jich menuje J. Thurocius a Simon de Keza. Slovenský Letopis III., 89. IV, 113.

[3]) Igitur rex (Gejsa) ad portam Mesiam septuaginta pugnatorum milia vel amplius habens, erupit, in campoque inter portam praefatam et fluvium Lithane, qui Teutonica lingua Viruelt, quod nos vacantem campum (Leerfeld?) dicere possumus, castra posuit. Otto Phrising. Par. II. Lib. I. c. 32. ad an. 1146.

[4]) Chybne Moosburg. Slovenský Letopis. V, 288. VI, 346.

[5]) Unus ex Habaris et alius ex Bulgaris collecta multitudine invicem pugnarunt Tandem Habari Bulgaros superant. Bulgaris superatis, 9000 virorum cum uxoribus et liberis de Pannonia expulsi ad Dagobertum expetunt, petentes, ut eos in terra Francorum manendum reciperet. Dagobertus jubet eos ad hiemandum Bajoarios recipere, dummodo pertractaret cum Francis, quid exinde fieret. Cumque dispersi per domos Bajoariorum ad hiemandum fuissent, consilio Francorum Dagobertus Bajoariis iubet, ut Bulgaros illos cum uxoribus et liberis unusquisque in domo sua in una nocte interficerent: quod protinus a Bajoariis est impletum. Nec quisquam ex illis remansit Bulgaris, nisi tantum Altioeus (?) cum septingentis viris et uxoribus cum liberis, qui in marca Winidorum salvatus est. Fredegarii Sch. Chr. ad an. 630.

[6]) Pastyř duchovní, r. 1885, str. 305. Urbs Putina ... quasi metropolis et mater civitatum versus Pannoniam ad australem plagam .. fuit. Beth. Ann. Dľa Pertza Mon Germ. SS. V, 302 · terajšie Piten na Litave.

[7]) Pastyř duchovní, r. 1885., str 138—142.

[8]) Quibus Hungaris nemine resistente ... Misia eversa, Marahensiumque licet gentilium convulsis tabernaculis, suam olim Pannoniam irruperunt. Ex mir. S. Apri ap. Pertz: Mon Germ. SS. IV, 517.

tak že jej pamiatka zachovala sa len v mene ternjsej zupy Mošonskej.[1]

Konečne nenie zavrhnutia hodno, čo Turčanky, ačkoľvek anachronicky pripomína, že v Pannonii, prv než ju opanovali Arpádovi Uhri, Mojmír (II.) panoval nad Bulharmi a Messianmi;[2] lebo skutočne panoval i nad pannonskym územím, kde ešte mohly byt nejaké ostatky jak Bulharov, tak i Avarov (Moesianskych).

Fr. V. Sasinek.

Tri prekrásne slovenské básne.

V Almanachu slovenskej mládeže prekvapily nás tri prekrásne slovenské básne, ktoré nám prichádzajú jako lúče zory, predzvestujúcej deň v slovenskej poesii. My sme v „Nár. Nov.“ vyslovili mienku svoju o tychto novych zjavoch. Pridržame sa jej i dnes, a divíme sa, že posial pokrytí sú pôvodcovia hmlou pseudonymov. No konečne treba hladeť na vec samú. Isté je, že literatúra slovenská poetická obohatená je o tri perly, všetko jedno z ktorej hlbiny jich vyniesla. Básne znejú:

Noc.

Tak krásna je tá tichá, temná noc!
Tmy rúška halí kvetné zeme líce.
Riš kúzel rozprestiera svoju moc
a zove duchov čiernych na pomoc.
Tak tmavo všetko — hviezd len na tisíce
sa nebom jasá. Ticho dokola
spí cnosť i právo, hriech aj svevoľa.

Ty nežná noc! Ty doba zlatých snov,
kňahyňa bájna, milá, čiernorúcha,
ty tišiš žiale strastiplných dňov,
na tvojich skytáš niadrach pokoj znov,
keď srdce v sladkej túžbe divo búcha.
O, stiš i búrny rozbroj ducha môjho,
o, stiš že vzdychy vrele, upokoj ho!

Ty šerá noc! Ty etným skry závojom
srdc dvojich lásky čiste plápolanie:
len tmava buď, jim svetla nech zdrojom
je ľubosť a cit sladký napojom
Slys, v krovi jemne slávika čut lkanie,
jak bôlne pieseň jeho nocou zneje,
až srdcom tknutým divná žalosť schveje. —

[1] Letopis Matice Slovenskej r. 1869 I, 8. n. 2.
[2] Slovensky Letopis. IV, 113.

Ty tmavá noc! Ty smrti predobraz,
moc žitia — nežitia na našej púti,
ó, nechaj zaskvieť zoru slasti raz,
kým vo svoj bezodný ma strhneš sráz! —
Ha, ľudstvu odveká je suďba smrti
vraj strašná! — Ó nie, veď z vetchého tela
znov vedie nás žiť, pred tvár Stvoriteľa. —

Hľa, luna bľadá vzchádza obzorom
a striebroleskom šatí milé kraje;
hneď voľným plynie nebies priestorom,
hneď mráčkov ľahkých hľadí priezorom
na známe hory, rozšumené háje. —
Svit matný, modrý skáče ponad hroby,
mhly prichľadné sa stelú ponad vody. —

Už voz sa kloní, vyšla zornička,
na rozhraní tmy—svetla zase stojím.
Žiar zory predchádza lúč slniečka
a škovránok deň hlása spevom svojím, . .
Ó, ty noc, ktože kúzlom tvojim zdolá?
No, s Bohom už, mňa opäť život volá!

Marina S.

Rozpomienka.

Keď iskra rozpomienky vzhorí
vo srdci, ktoré v sirý klesá hrob:
z tmy šerej svetlý zjav sa norí
z tých mladých, dávno zašlých, mhlistých dôb. —
Ó, zjave cudzí, predsa si tak známy,
či ty si to a či ma zrak len mámi,
alebo stín tvoj klame vzdialený?...
Ó, zjave drahý, znám ťa, znám,
a často, žiaľne ač, druh milený,
ťa v svojom srdci spomínam.

Už zhasla žiara našej lásky,
vlas biely skráne striebrom pokrýva,
na tvári vek nám orie vrázky,
červ staroby už žitie podrýva.
Čas minulý nás, tiež i diaľka dvojí,
lež tichá dumka spolu zase pojí,
keď duch sa v zašlé chvíľky zaberá.
Ó, zjave milý, znám ťa, znám,
ač slza bôľu v zhaslom oku hrá,
ťa predsa rada spomínam.

Netušiac šťastia nášho zhuby
sme v sypkom piesku základ složily,
a preto veterné tie sruby
sa búrnym vanom časov sborily.
Zri vôkol sebä, — kde tých stavieb tvary?
Hľa, rumy! — túženého šťastia zmary.
Nás oboch skvelá nádej sklamala,
hor' stúpajúcich k výšinám,
lež pravú slasť som v tebe poznala
a preto ťa vždy spomínam.

Vo chvíľkach blahých časy zrely
sme budúce len v barvách dúhy brať
a našej lásky vrelosť chcely
až k hrobu temnému si zachovať:
no mladé, skvelé sny sa roztratily
a vernosť našu doby vyvrátily.
Ty vavrínom si venčíš čelo etné,
ja slasť v rodinnom kruhu mám,
však v duchu predsa často, milostne
si teba, drahý, spomínam.

Nad hrob sa žitie naše chýli,
sťa keď pred žatvou zlatý zreje klas:
či slyšíš, druh môj, dávny, milý —
hlas smutný umieračka už zve nás!
O, dovoľ bez vôľu sa s tebo lúčiť,
veď strasti skoro prestanú nás mučiť
tam v nadzemských a blahých krajoch, vieš?
Tam večná ľúbosť svitne nám.
Či, zjave drahý, mne ty rozumieš?
O, tak ťa rada spomínam...

Irena P.

Miluj še, miluj!

O, miluj, miluj, dokiaľ núka
ti život prameň lásky jasný;
kým priateľská ti vije ruka
zo slastí kvetov venček krásny;
nuž rozniet srdca plameň horúci
a zapáľ, ohrej ním cit chladnúci,
kým nevystydnul docela;
bo nežná duša len ním poznáva
ten skrytý poklad, ktorý podáva
jej pravá láska priateľa.

Viď, pod jaseň jak lístok vädne
a kvietok mrazom chradnúc zmiera;

bo zem matička v smútku chladne,
že zima v putá zas ju sviera;
keď ale jara vetry zadujú
a putá ťažké znovu odkujú:
ó, jak to všetko ožíva!
No, keď raz zavíta sklon mladosti,
nenavráťa ju slzy, žiadosti,
tú večný tieň tmy ukrýva.

A preto miluj, kým si mladý!
Ku srdcu kde sa srdce druží,
tam spadnú putá, tajú ľady
a zkvitnú púčky vonných ruží. —
Čos' mladý ľúbil, to sa neztratí,
veď ohník v pahriebku sa obráti,
tá potom dvojme zohrieva,
pri teple tom vek milo uplynie,
a keď už konice púti pokynie:
zrak s láskou na nej predlieva.

Adela B.

Básne tieto i čo do formy, i čo do krásy reči, presnosti vyjadrenia, zvukov sladkych a čistoty citov môžu slúžiť za obrazce nasej mladej spisovateľskej vrstve.

Knihy a časopisy

zaslané redakcii „Slovenských Pohľadov".

Almanach Mládeže slovenskej. Usporiadal a vydal slovensky akad. spolok „Tatran" vo Viedni. Cena 1 zl. 20 kr. r. č. Turč. Sv. Martin. Tlačou kníhtlačiarskeko účast. spolku 1885.

M. Jakuba Jakobaea Lacrimae Gentis Slavonicae čili Slzy národa Slovenského. S pochvalami priateľov preložil D. Z. Lauček a s poznámkami vydal dr. Ivan Zoch. Turč. Sv. Martin. Tlačou tamže.

Historia cirkve ev. a. v. Záriečskej. Ku storočnému jubileu jej založenia roku Páne 1884. vydržiavaného. Sostavil Pavel Zoch. Turč. Sv. Martin. Tlačou tamže.

Nákresy z umučenia P. našeho Ježiša Krista v šiestych postnych kázňach od Michala Chrásteka. V Skalici. Tlačou dedičov Josefa Škarniela. 1885.

Kytka z Tatier. Česko-slovenskej mládeži z rôznych kvietkov uvil Stryčko Slavoš. So slovníčkom slovensko-českým. S 10 obrázkami dľa nákresov J. Exc. Salamona barona Friedberga. V Prahe. Nakladatel Fr. A. Urbánek, česky kníhkupec. 1886.

Venice katolíckych cirkevných piesní, ktoré dľa obsahu, basnickej ustrojnosti a nápevu prepracoval a z čiastky novosložil

Gabriel Zaymus. Obstaral František Tagányi, kanonik nitriansky. Druhé vydanie. Turč. Sv. Martin. Náklad a tlač kníhtlačiarskeho účast spolku. 1885.

Salonní Bibliotéka. Povídky, Arabesky a Humoresky od Svatopluka Čecha. Druhé vydání. V sešitech po 30 kr. Nákladem J. Otto v Praze (Karlovo náměstí č. 34. n.).

Sborník illustrovaných románů. Sešit 11. Náklad F. Šimáček. Praha, Jerusalemská ulice č. 11.

— *Učebnice Zeměpisu* pro nižší průmyslové školy. Sestavil Karel Filipovský, professor při c. k. státní průmyslové škole v Praze. Cena 50 kr, Praha. Nakladatel Fr. A. Urbánek (Ferd třída č. 25. n.).

Idylly utrpení a bídy od J. Arbesa. I. Nákladem J. Otto v Praze, 1885.

Doktor Ox. Humoristický román od Jul. Vernea. S 11 obrázky. Druhé vydání. Nakladatel J. Otto v Praze.

Laciná knihovna národní. Spisy pro zábavu a poučení. Číslo 8. Na statku a v chalúpce. Povídka od V. Hálka 1885. Nákladem J. Otto v Praze.

— *Písemnosti* ku potřebě žáků průmyslových škol pro dílovedoucí. Napsal K. Filipovský, professor při c. k. státní průmyslové škole v Praze. Cena 60 kr. V Praze 1886. Nakladatel Fr. A. Urbánek, český knihkupec.

— *Sbírka přednášek a rozprav.* Pořádají Jaroslav Goll a Otakar Hostinský. Serie III. Číslo 4. O škole mladogrammatické. Napsal Emanuel Kovář. V Praze. Nakladatel J. Otto knéhtiskárna. Karlovo náměstí 34.

— *Rusko* slovem i obrazem. Líčí Josef Kolář. Illustrace od předních umělců, z největší části ruských. 1885. Vydáním, nákladem a tiskem Františka Šimáčka v Praze. Díl I. Sešit 5.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělců českých. Vedou Fr. A. Šubert a F. F. Borovský. Část obrazovou pořádá Karel Liebscher. Díl III (Praha). Sešit 33. Nakl. J. Otto. Praha.

Písmo Svaté starého a nového zákona. Illustroval Gustav Doré Sešit 8. Nakladatel J. Otto. Praha.

Poetické Besedy. (Red. Jan Neruda.) Číslo XXIV. Mrtvá země. Povest od Rudolfa Pokorného. V Praze. Nákl. E. Valečka.

— „*Zlaté Prahy.*" nádherného illustrovaného týdenníku, redigovaného spisovatelem *Ferd. Schulzem*, vyšlo číslo 28., a jak minule bylo oznameno, zahájen prvý cyklus veleździařilých obrazů, znázorňujících nám dle skutečnosti pojaté a verně i živé kreslené momenty dalekosáhlé a mnohoslibné pouti našich bratří amerických do staré své vlasti, v královskou metropoli Prahu. — Beze chvatu, s mysli povznešenou nade všechny jarmareční efekty vložil zasloužilý náš illustrator český Adolf Liebscher, jehož dovedné stužce i štětci podařilo se upoutati na se pozornost umění milovného obecenstva bez rozdílu národnosti v míre zasloužené, veškeren svůj um, aby předvedl obecenstvu onen velebný, uchvacující moment, kdy Čech — ve vlastní domovině — s láskou nezměrnou vítá bratrů a sester svých — v staré své vlasti, v domě otcovském! A moment po-

dobný, jak jej byl umělec z vlastního názoru nabyl — zdařil se dokonale. Již obraz první: „Uvítání poutníků na státním nádraží v Praze“ jest hluboce pojatý; v perspektivě tlumené vynořuje se nám maně před zrakem památný Žižkov, kolem něhož v zrychleném tempu od Podmokel a Roudnice udýchaný obr železný přivezl nám drahé hosty. — Obraz druhý: „Slavnostní průvod ze státního nádraží“, jest skutečnou momentovou fotografií a předčí daleko každý jiný obraz fantastický. Umělec nakreslil dojemnou onu scenerii, kdy na Příkopech od nádraží státního hustými řadami volně přijížděly kočáry s hosty americkými, majíce v čele skvostný prapor svůj, okrášlený znakem svobodných států Unie americké. Třetím pak obrazem z pouti dalekých a vzácných hostí jest prapor sám, dovedně rytý J. F. Patočkou. Čtemeť na bohatém, těžkém hedvábném praporu nápis: „Na památku výletu Čechů amerických k Národnímu divadlu v roce 1885,“ vinoucí se kolem znaku království Českého, na jehož druhé straně nalézá se hvězdnatý, krásně provedený znak americký. — K obrazům této velepamátne události druží se důstojně původní kresba slavného našeho mistra Václava Brožíka „Vykládač bible“ a nadějného umělce českého Josefa Ženíška „Studie,“ reprodukce sochy Procházkovi „Trpělivost,“ vyobrazení „kláštera v Martigny“ k cestopisnému článku E. M. Rutteho a Andriolliho illustrace „Sejití se Margera s matkou.“ K této vybrané části obrazné druží se i rozmanitá a pestrá část slovesná, kde nalézáme počátek obšírného referátu o návštěvě amerických hostů v Praze, čtvero básní Adolfa Heyduka „Lidůščiny pohrobky,“ báseň A. Rouska „Červnová idylla,“ pokračování započatých prací J. D. Hradišťského, Josefa Svátka, Em. Zítka, E. M. Rutteho, Ferd. Schulze, J. I. Kraszewského, hojné zprávy literarní, dramatické, hudební, šachy, rebusy, atd. atd.

Na „*Zlatou Prahu*“ předplácí se pro rok 1885 poštou čtvrtletně 2 zl. 38 kr., půlletně 4 zl. 75 kr., celoročně 9 zl. 50 kr. — Veškerá čísla II. ročníku od čís. 1.- 27. pro nové pp. abonenty jsou na skladě. Krásná premie na rok 1885 „Kde domov můj?“ za doplatek 1 zl. 20 kr. Čísla na ukázku zasýlají se i nadále každému, kdož o to požádá, zdarma a franko.

Provolání
Spolku pro vydávání písemných památek náboženského a církevního vývoje národa českého.

V oznámení uveřejněném v časopisech šíře bylo vyloženo, jak vznikla myšlénka založiti spolek, který by vydával ty čelnější spisy našeho náboženského ruchu a vývoje, které buď nevyšly vůbec, aneb kterých novější vydání jsou potřebná, jako na př. a předevšemi spisy Tomáše Štítného, Matěje z Janova, Petra Chelčického, Husovy latinské a po případě i české spisy; potom Ondřeje z Brodu, Stanislava ze Znojma, Jana Rokycany, Hilaria Litoměřického a j., Archiv bratrský v Herrnhutu atd.

Teď, kdy stanovy spolku našeho úředně byly stvrzeny, předstupujeme před národ s provoláním, aby účel tak ušlechtilý a zároveň tak potřebný podporoval co nejvydatněji, a to přistupováním za členy a dary volnými.

Vydání písemných památek našeho náboženského a církevního vývoje nutná jest potřeba. Jednak některé skvosty našeho písemnictví, jako na př. Matěj z Janova, posud nevyšly vůbec; k tomu dochovaly se nám na mnoze jen v jediném opise, tak že by nešťastnou pohromou drahý takový poklad a svědek velikých času mohl zaniknouti! Hlavně však potřebujeme pramenů dotčených ke studiu důležité doby dějin našich více než dvoustoleté; neboť tužby náboženské a církevní zabíraly přirozeným způsobem všelikou mravní a rozumovou sílu národa, a proto studiem právě těchto památek nejlépe vnikneme v ducha předků svých a poznáme nejvydatněji minulý stupeň naší osvěty. Poznáme netoliko odpůrce církve katolické, ale i její obhájce a vůbec všestranně a nestranně posoudíme onu velikou a smutnou dobu, poznáme mnohé a snad hlavní příčiny našeho úpadku národního a bohdá i poučení najdeme, jakou cestou v budoucnosti se máme bráti.

Vydání našich památek velikou má důležitost pro jazyk český. Spisy Chelčického, Rokycany a j. nejen učencům poslouží, ale i širším kruhům vzdělaným četba spisovatelů tak přesně českých a neporušených ku poznání pravého jazyka českého prospěje. Veliký myšlénkový obzor mužů, jako Štítného, Chelčického a j. řeč naši a pojmy dokonce i rozbojní.

Konečně vydávání těchto našich památek má i politický význam. Čím staršími památkami osvětnými se vykazujeme, tím větší vážnosti získáme sobě u národu jiných: zajisté že latinské spisy Matěje z Janova a mnohé jiné veliký mají interess i pro národy cizí a proto s jistotou můžeme očekávati, že podnikem svým nejen doma, ale i v cizině podnítíme studium slavných dějin našich. Národ, jehož dějiny všeobecně jsou známy a zajímavy, i ve přítomné práci politické posily nabývá od předků svých a od těch, jimž předkové ti úctu vynucují; a v té příčině právě těchto předků svých důrazně můžeme se dovolávati.

Abychom tedy nezůstali za národy jinými, kteří podobné památky své již dávno s velikou pílí a úctou vydávají, staniž se všeobecné přání skutkem, postarejme se o patřičný fond, z něhož by se náklad na vědecké vydávání důstojné uhrazoval. Vznešeného účelu svého spolek náš bude se domáhati všemi zákonitými prostředky a hlavně tím, že postará se o penéžité prostředky, potřebné k dotčenému vydávání.

Spolek vděčně přijímá jakýkoli peněžitý dar; kdo však složí neméně nežli 50 zl. buď najednou neb po lhůtách 10 zl. do 5 let, zakladatelem se stává. Členem přispívajícím je, kdo ročně přispívá pěti zlatými. — Právní osoby přispívají dvojnásobnou summou.

Členové zakládající i přispívající dostanou bezplatně všecky spisy spolkem vydávané.

V Praze, dne 15. června 1885.

Adv. dr. *Fr. Čížek*. Univ. professorové: *Jos. Emler*, *J. Gebauer*, *J. Goll*, *J. Kaizl*, *J. Kalousek*, *T. G. Masaryk*, *Ant. Rezek*. Starosta akad. čten. spolku: *Vácsl. Řezníček*. Redaktor „Osvěty“: *V. Vlček*.

První zpráva a účet

spolku pro vydávání písemných památek náboženských.

V ustavující schůzi dne 7. června t. r. spolek, dle §. 4. svých stanov zvolil funkcionáře, a to za starostu prof. J. Golla, za pokladníka red. V. Vlčka a za jednatele prof. T. G. Masaryka.

Usneslo se, že počne se vydáváním řečí besedních Štítného a postilly Chelčického; Matěj z Janova bude se opisovati. Část už se opsala. O vydavatelích vědeckých stane se usnešení příště.

Za členy a přispěvatele se přihlásili:

P. T. p. T. G. Masaryk	1000	zl.
„ „ Lubor Jeřábek, stud. jur.	10	„
„ „ Jozef Kaizl, prof. univ.	100	„
„ „ J. Vančura, prof. v Kolíně, za člena zakl.	50	„
„ „ Jan Neff, obchodník v Praze, příspěl.	25	„
„ „ J. Goll, prof. univ., členem zakl.	50	„
„ „ V. Vlček, red. „Osvěty“, členem zakl.	50	„

Zaplatilo se za opisování Matěje z Janova 100 zl.

Další přihlášky a příspěvky přijímají jednatel a pokladník (Vinohrady, Čelakovského ulice číslo 165.).

V. Vlček, pokladník — **T. G. Masaryk,** jednatel.

Rok 1885. Sošit 4.

Slovenské Pohľady.

Vykopali ženu.

Rozpráva Anonymus.

I.

Či vy viete, kde sú Újezda? Na mape by ste jich darmo hľadali. Újezda síce najdete kdekoľvek, ale tieto sú len jedny, a síce hneď za Bránkou. Bránka ale je ulička — jestli sa to vôbec uličkou pomenovať dá — v mestečku Vrbovcach. Nuž a kde sú Vrbovce, to už len budete znať. A jakoby ste to aj neznali, veď roku 1866, keď tadeto tiahnuli Prušiaci, dôstojníci jejich znali pomenovať nielen vrchy, ktorymi Vrbovce obtočené sú, mestečká, s ktorymi hraničia, ale i jednotlivé hony poľa a chodníčky.

„Pravda, pán farár,“ hovoril vo fare ubytovaný pruský dôstojník, „tamto je Žalostiná a tamto hen Pecková, a hen tam to pole to sú Križnice.“

Farár, hľadiac na dôstojníka, div že na ňom oči nenechal. A jakoby sa aj nečudoval, počujúc cudzinca, prvy raz v živote objavivšieho sa v jeho fare, ktory k tomu ešte tak znamenite poznal celú polohu našeho mestečka, kdežto našinci málo čo predtým prijdúc sem, nevedeli ani kde sú, a za mapu nitrianskej župy by neviem čo boli dali.

Nie je možné, aby ste vy neznali o Vrbovcach. Znajú jich široko na ďaleko. Veľký maďarský denník z roku 1884, vychodiaci až hen v Debrecíne, písal o nich, koľko maďarskej krve tu tieklo, až celé vymole povstaly. Pravda, že to bolo kedysi dávno. Veľmi dávno, čo ani svet nepamätá, bo vtedy sa tu ešte po maďarsky kázavalo slovo božie, a dnes, okrem pána notáriuša, žiadon, jako ľudia vravia, po maďarsky nezná. Čo však Debrecín písal o Vrbovcach, to je to najnovšie. Znajú teda aj tam Vrbovce a i o nich rozprávať všelinečo, čoho nikdy nebolo a čoho ani nikdy nebude. Kroniky naše to neznajú a čo neznajú, na to nedbajú.

Zpytate-li sa však na Polacha alebo Púdelku, ešte aj tie deťúrence by vám vedeli o nich rozprávať. Znali jich nielen v mestečku, ale i po kopaniciach; a tie sú rozsiahle veru na Vrbovcach. A

jeho Bulhari prichodia i pod menom Moesov a Mysov.[1] Štvrtý syn Kubratov, o ktorom sme hovorili zvrchu, osadil sa v Pannonii u jazera, ktorému Jornandes (o. r. 552.) dáva meno „stagnum Mysianum," ktoré je teraz známe pod menom „Neusiedler See." Stalo sa teda, že i títo pannonskí Bulhari dostali meno Moesianov alebo Mesianov,[2] územie nimi obývané ale meno Moesia, priechod z nej do Rakúska názov porta Moesiae,[3] a Staré Hrady meno Moesenburg.[4]

Buď oné pannonské územie Bulharov dostalo meno Moesie od Jornandesového „stagnum Mysianum," alebo dľa poddunajských Moeso-Bulharov i pannonskí Bulhari dostali meno Moeso-Bulharov, územie jejich pannonské podržalo meno Moesiae i potom, keď sa Bulhari z Pannonie vysťahovali, a od Nemcov, ktorí po spoločnej mluve so Slovanami Korutánskymi držali, v Bavorsku proti právu pohostinnému zákernícky povraždení boli.[5]

Vyprázdnené územie zaujali Avari, áno — jako sme videli r. 805. stalo sa jim poslednym útočišťom. Mali svoje kniežatá, ktorých sídlo bolo asi v niekdajšom biskupskom meste Putine,[6] keď Tudun, dorozumev sa s Mojmírom I., kráľom moravskym, s privolením pápeža Eugenia II. preniesol bol biskupské sídlo do Starých Hradov.[7] Avarská Moesia však netrvala dlho; sliala sa v jedno s veľkomoravskou deržavou a pod Mojmírom II. i s Pannoniou (rakúskou) skrz Arpádových Bulharo-Uhrov podrobená bola.[8]

[1] Hic magnus pater noster et Bulgariae lumen (s. Methodius) genus duxit ex Mysis europaeis, quos Bulgaros vulgus novit. Bielonski: Mon. Pol. Hist. I, 120.

[2] Tak jich menuje J. Thurocius a Simon de Keza. Slovenský Letopis III., 89. IV, 113.

[3] Igitur rex (Gejsa) ad portam Mesiam septuaginta pugnatorum milia vel amplius habens, erupit, in campoque inter portam praefatam et fluvium Lithane, qui Teutonica lingua Viruelt, quod nos vacantem campum (Leerfeld?) dicere possumus, castra posuit. Otto Phrising. Par. II. Lib. I. c. 32. ad an. 1146.

[4] Chybne Moosburg. Slovenský Letopis. V, 288. VI, 346.

[5] Unus ex Habaris et alius ex Bulgaris collecta multitudine invicem pugnarunt. Tandem Habari Bulgaros superant. Bulgaris superatis, 9000 virorum cum uxoribus et liberis de Pannonia expulsi ad Dagobertum expetunt, petentes, ut eos in terra Francorum manendum reciperet. Dagobertus jubet eos ad hiemandum Bajoarios recipere, dummodo pertractaret cum Francis, quid exinde fieret. Cumque dispersi per domos Bajoariorum ad hiemandum fuissent, consilio Francorum Dagobertus Bajoariis iubet, ut Bulgaros illos cum uxoribus et liberis unusquisque in domo sua in una nocte interficerent: quod protinus a Bajoariis est impletum. Nec quisquam ex illis remansit Bulgaris, nisi tantum Altiocus (?) cum septingentis viris et uxoribus cum liberis, qui in marca Winidorum salvatus est. Fredegarii Sch. Chr. ad an 630.

[6] Pastýř duchovni, r. 1885, str. 305. Urbs Putina … quasi metropolis et mater civitatum versus Pannoniam ad australem plagam .. fuit. Beth. Ann. Dľa Pertza Mon Germ. SS. V, 302 terajšie Piten na Litave.

[7] Pastýř duchovni, r. 1885, str. 438—442.

[8] Quibus Hungaris nemine resistente .. Misia eversa, Marahensiumque licet gentilium convulsis tabernaculis, suam olim Pannoniam irruperunt. Ex mir. S. Apri ap. Pertz: Mon. Germ. SS. IV, 517.

tak že jej pamiatka zachovala sa len v mene ternjsej župy Mošoňskej.[1]

Konečne nenie zavrhnutia hodno, čo Turčanky, ačkoľvek anachronicky pripomína, že v Pannonii, prv než ju opanovali Arpádovi Uhri, Mojmír (II.) panoval nad Bulharmi a Messianmi;[2] lebo skutočne panoval i nad pannonským územím, kde ešte mohly byť nejaké ostatky jak Bulharov, tak i Avarov (Moesianských).

Fr. V. Sasinek.

Tri prekrásne slovenské básne.

V Almanachu slovenskej mládeže prekvapily nás tri prekrásne slovenské básne, ktoré nám prichádzajú jako lúče zory, predzvestujúcej deň v slovenskej poesii. My sme v „Nár. Nov.“ vyslovili mienku svoju o týchto nových zjavoch. Pridržame sa jej i dnes, a divíme sa, že posiaľ pokrytí sú pôvodcovia hmlou pseudonymov. No konečne treba hľadeť na vec samú. Iste je, že literatúra slovenská poetická obohatená je o tri perly, všetko jedno z ktorej hlbiny jich vyniesla. Básne znejú:

Noc.

Tak krásna je tá tichá, temna noc!
Tmy rúška halı kvetné zeme lice.
Riš kúzel rozprestiera svoju moc
a zove duchov čiernych na pomoc.
Tak tmavo všetko -- hviezd len na tisíce
sa nebom jasá. Ticho dokola
spı cnosť i právo, hriech aj svevoľa. --

Ty nežná noc! Ty doba zlatých snov,
kňahyňa bájna, milá, čiernorúcha,
ty tišiš žiale strastiplných dňov,
na tvojich skytáš niadrach pokoj znov,
keď srdce v sladkej túžbe divo búcha.
O, stiš i búrny rozbroj ducha môjho,
o, stiš že vzdychy vrelé, upokoj ho!

Ty šerá noc! Ty ctným skry závojom
srdc dvojich lásky čisté plápolanie:
len tmavá buď, jim svetla niech zdrojom
je ľúbosť a cit sladký napojom --
Slyš, v krovi jemne slávika cit lkanie,
jak bôľne pieseň jeho nocou zneje,
až srdcom tknutým divná žalosť schveje. --

[1] Letopis Matice Slovenskej r. 1869 I, 8, n. 2.
[2] Slovenský Letopis IV, 113.

Ty tmavá noc! Ty smrti predobraz,
moc žitia — nežitia na našej púti,
ó, nechaj zaskvieť zoru slasti raz,
kým vo svoj bezodný ma strhneš sráz! —
Ha, ľudstvu odveká je suďba smrti
vraj strašná! — Ó nie, veď z vetchého tela
znov vedie nás žiť, pred tvár Stvoriteľa. —

Hľa, luna bľadá vzchádza obzorom
a striebrolcskom šatí milé kraje;
hneď voľným plynie nebies priestorom,
hneď mráčkov ľahkých bľadí priezorom
na známe hory, rozšumené háje. —
Svit matný, modrý skáče ponad hroby,
mhly prichľadné sa stelú ponad vody. —

Už voz sa kloní, vyšla zornička,
na rozhraní tmy — svetla zase stojím.
Žiar zory predchádza lúč slniečka
a škovránok deň hlása spevom svojím...
Ó, ty noc, ktože kúzlom tvojím zdolá?
No, s Bohom už, mňa opäť život volá!

Marina S.

Rozpomienka.

Keď iskra rozpomienky vzhorí
vo srdci, ktoré v sirý klesá hrob:
z tmy šerej svetlý zjav sa norí
z tých mladých, dávno zašlých, mhlistých dób. —
Ó, zjave cudzí, predsa si tak známy,
či ty si to a či ma zrak len mámi,
albo stín tvoj klame vzdialený?...
Ó, zjave drahý, znám ťa, znám,
a často, žiaľne ač, druh milený,
ťa v svojom srdci spomínam.

Už zhasla žiara našej lásky,
vlas biely skráne striebrom pokrýva,
na tvári vek nám orie vrázky,
červ staroby už žitie podrýva.
Čas minulý nás, tiež i diaľka dvojí,
lež tichá dumka spolu zase pojí,
keď duch sa v zašlé chvíľky zaberá.
Ó, zjave milý, znám ťa, znám,
ač slza bôľu v zhaslom oku hrá,
ťa predsa rada spomínam.

Netušiac šťastia nášho zhuby
sme v sypkom piesku základ složily,
a preto veterné tie sruby
sa búrnym vanom časov sborily.
Zri vôkol sebä, — kde tých stavieb tvary?
Hľa, rumy! — túženého šťastia zmary.
Nás oboch skvelá nádej sklamala,
hor' stúpajúcich k výšinám,
lež pravú slasť som v tebe poznala
a preto ťa vždy spomínam.

Vo chvíľkach blahých časy zrely
sme budúce len v barvách dúhy brať
a našej lásky vrelosť chcely
až k hrobu temnému si zachovať:
no mladé, skvelé sny sa roztratily
a vernosť našu doby vyvrátily.
Ty vavrínom si venčíš čelo tmé,
ja slasť v rodinnom kruhu mám,
však v duchu predsa často, milostne
si teba, drahý, spomínam.

Nad hrob sa žitie naše chýli,
sťa keď pred žatvou zlatý zreje klas:
či slyšíš, druh môj, dávny, milý —
hlas smutný umieračka už zve nás!
O, dovoľ bez vôľu sa s tebo lúčiť,
veď strasti skoro prestanú nás mučiť
tam v nadzemských a blahých krajoch, vieš?
Tam večna ľúbosť svitne nám.
Či, zjave drahý, mne ty rozumieš?
O, tak ťa rada spomínam . . .

Irena P.

Miluj že, miluj!

O, miluj, miluj, dokiaľ núka
ti život prameň lásky jasný:
kým priateľská ti vije ruka
zo slastí kvetov venček krásny; —
nuž rozniet srdca plameň horúci
a zapáľ, ohrej ním cit chladnúci,
kým nevystydnul docela;
bo nežná duša len ním poznáva
ten skrytý poklad, ktorý podáva
jej pravá láska priateľa.

Viď, pod jaseň jak lístok vädne
a kvietok mrazom chradnúc zmiera;

bo zem matička v smútku chladne,
že zima v putá zas ju sviera;
keď ale jara vetry zadujú
a putá ťažké znovu odkujú:
ó, jak to všetko ožíva!
No, keď raz zavíta sklon mladosti,
nenavráťa ju slzy, žiadosti,
tú večný tieň tmy ukrýva.

A preto miluj, kým si mladý!
Ku srdcu kde sa srdce druží,
tam spadnú putá, tajú ľady
a zkvitnú púčky vonných ruží. —
Čos' mladý ľúbil, to sa neztratí,
veď ohník v pahriebku sa obráti,
tá potom dvojme zohrieva,
pri teple tom vek milo uplynie,
a keď už koniec púti pokynie:
zrak s láskou na nej predlieva.

Adela B.

Básne tieto i čo do formy, i čo do krásy reči, presnosti vyjadrenia, zvukov sladkych a čistoty citov môžu slúžiť za obrazce našej mladej spisovateľskej vrstve.

Knihy a časopisy

zaslané redakcii „Slovenských Pohľadov".

Almanach Mládeže slovenskej. Usporiadal a vydal slovensky akad. spolok „Tatran" vo Viedni. Cena 1 zl. 20 kr. r. č. Turč. Sv. Martin. Tlačou kníhtlačiarskeko účast. spolku 1885.

M. Jakuba Jakobaea Lacrimae Gentis Slavonicae čili Slzy národa Slovenského. S pochvalami priateľov preložil D. Z. Lauček a s poznámkami vydal dr. Ivan Zoch. Turč. Sv. Martin. Tlačou tamže.

Historia cirkve ev. a. v. Záriečskej. Ku storočnému jubileu jej založenia roku Páne 1884. vydržiavaného. Sostavil Pavel Zoch. Turč. Sv. Martin. Tlačou tamže.

Nákresy z umučenia P. našeho Ježiša Krista v šiestych postnych kázňach od Michala Chrásteka. V Skalici. Tlačou dedičov Josefa Škarnicla. 1885.

Kytka z Tatier. Česko-slovenskej mládeži z róznych kvietkov uvil Stryčko Slavoš. So slovníčkom slovensko-českym. S 10 obrázkami dľa nákresov J. Exc. Salamona barona Friedberga. V Prahe. Nakladateľ Fr. A. Urbánek, česky kníhkupec. 1886.

Veniec katolíckych cirkevných piesní, ktoré dľa obsahu, básnickej ústrojnosti a nápevu prepracoval a z čiastky novosložil

Gabriel Zaymus. Obstaral František Tagányi, kanonik nitriansky. Druhé vydanie. Turč. Sv. Martin. Náklad a tlač knihtlačiarskeho účast spolku. 1885.

Salonní Bibliotéka. Povídky, Arabesky a Humoresky od Svatopluka Čecha. Druhé vydání. V sošitech po 30 kr. Nákladem J. Otto v Praze (Karlovo náměstí č. 34. n.).

Sborník illustrovaných románů. Sešit 11. Náklad F. Šimáček. Praha. Jerusalemská ulice č. 11.

Učebnice Zeměpisu pro nižší průmyslové školy. Sestavil Karel Filipovský, professor při c. k. státní průmyslové škole v Praze. Cena 50 kr. Praha. Nakladatel Fr. A. Urbánek (Ferd třída č. 25. n.).

Idylly utrpení a bídy od J. Arbesa. I. Nákladem J. Otto v Praze. 1885.

Doktor Ox. Humoristický román od Jul. Vernea. S 11 obrázky. Druhé vydání. Nakladatel J. Otto v Praze.

Laciná knihovna národní. Spisy pro zábavu a poučení. Číslo 8. Na statku a v chalúpce. Povídka od V. Hálka 1885. Nákladem J. Otto v Praze.

— *Písemnosti* ku potřebě žáků průmyslových škol pro dílovedoucí. Napsal K. Filipovský, professor při c. k. státní průmyslové škole v Praze. Cena 60 kr. V Praze 1886. Nakladatel Fr. A. Urbánek, český knihkupec.

— *Sbírka přednášek a rozprav.* Pořádají Jaroslav Goll a Otakar Hostinský. Serie III. Číslo 4. O škole mladogrammatické. Napsal Emanuel Kovár. V Praze. Nakladatel J. Otto knéhtiskárna. Karlovo náměstí 34.

— *Rusko* slovem i obrazem. Líčí Josef Kolář. Illustrace od předních umelcu, z největší části ruských. 1885. Vydáním, nákladem a tiskem Františka Šimáčka v Praze. Díl I. Sešit 5.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umelcu českých. Vedou Fr. A. Šubert a F. F. Borovský. Část obrazovou pořádá Karel Libscher. Díl III (Praha). Sešit 33. Nakl. J. Otto. Praha.

Písmo Svaté starého a nového zákona. Illustroval Gustav Doré Sešit 8. Nakladatel J. Otto. Praha.

Poetické Besedy. (Red. Jan Neruda.) Číslo XXIV. Mrtvá země. Povest od Rudolfa Pokorného. V Praze. Nákl. E. Valečka.

— „*Zlaté Prahy*," nádherného illustrovaného tydenniku, redigovaného spisovatelem *Ferd. Schulzem*, vyšlo číslo 28., a jak minule bylo oznámeno, zahájen prvý cyklus velezdařilých obrazů, znázorňujících nám dle skutečnosti pojaté a verné i živé kreslené momenty dalekosáhlé a mnohoslibné pouti našich bratří amerických do staré své vlasti, v královskou metropoli Prahu. — Beze chvatu, s myslí povznesenou nade všechny jarmareční efekty vložil zasloužilý náš illustrator český Adolf Liebscher, jehož dovedné stužce i štětci podařilo se upoutati na se pozornost umění milovného obecenstva bez rozdílu národnosti v míře zasloužené, veškeren svůj um, aby predvedl obecenstvu onen velebný, uchvacující moment, kdy Čech — ve vlastní domovine — s láskou nezměrnou vítá bratrů a sester svých — v staré své vlasti, v dome otcovském! A moment po-

dobný, jak jej byl umělec z vlastního názoru nabyl — zdařil se dokonale. Již obraz první: „Uvítání poutníků na státním nádraží v Praze“ jest hluboce pojatý; v perspektivě tlumené vynořuje se nám mané před zrakem památny Žižkov, kolem něhož v zrychleném tempu od Podmokel a Roudnice udýchaný obr železny přivezl nám drahé hosty. — Obraz druhý: „Slavnostní průvod ze státního nádraží“, jest skutečnou momentovou fotografií a předčí daleko každý jiný obraz fantastický. Umělec nakreslil dojemnou onu scenerii, kdy na Příkopech od nádraží státního hustými řadami volně přijížděly kočáry s hosty americkými, majíce v čele skvostný prapor svůj, okrášlený znakem svobodných států Unie americké. Třetím pak obrazem z pouti dalekých a vzácných hostí jest prapor sám, dovedne rytý J. F. Patočkou. Čtemeť na bohatém, těžkém hedvábném praporu nápis: „Na památku výletu Čechů amerických k Národnímu divadlu v roce 1885,“ vinoucí se kolem znaku království Českého, na jehož druhé straně nalézá se hvězdnatý, krásně provedený znak americký. — K obrazům této velepamátne události druží se důstojně původní kresba slavného našeho mistra Václava Brožíka „Vykládač bible“ a nadějného umělce českého Josefa Ženíška „Studie,“ reprodukce sochy Procházkovi „Trpělivost,“ vyobrazení „kláštera v Martigny“ k cestopisnému článku E. M. Rutteho a Andriolliho illustrace „Sejití se Margera s matkou.“ K této vybrané části obrazné druží se i rozmanitá a pestrá část slovesná, kde nalézáme počátek obšírného referátu o návštěvě amerických hostů v Praze, čtvero básní Adolfa Heyduka „Liduščiny pohrobky,“ báseň A. Rouska „Červnová idylla,“ pokračování započatých prací J. D. Hradišťského, Josefa Svátka, Em. Zítka, E. M. Rutteho, Ferd. Schulze, J. I. Kraszewského, hojné zprávy literarní, dramatické, hudební, šachy, rebusy, atd. atd.

Na „*Zlatou Prahu*“ předplácí se pro rok 1885 poštou čtvrtletně 2 zl. 38 kr., půlletně 4 zl. 75 kr., celoročně 9 zl. 50 kr. — Veškerá čísla II. ročníku od čís. 1.—27. pro nové pp. abonenty jsou na skladě. Krásná premie na rok 1885 „Kde domov můj?“ za doplatek 1 zl. 20 kr. Čísla na ukázku zasýlají se i nadále každému, kdož o to požádá, zdarma a franko.

Provolání

Spolku pro vydávání písemných památek náboženského a církevního vývoje národa českého.

V oznámení uveřejněném v časopisech šíře bylo vyloženo, jak vznikla myšlénka založiti spolek, který by vydával ty čelnější spisy našeho náboženského ruchu a vývoje, které buď nevyšly vůbec, aneb kterých novější vydání jsou potřebná, jako na př. a přede všemi spisy Tomáše Štítného, Matěje z Janova, Petra Chelčického, Husovy latinské a po případě i české spisy; potom Ondřeje z Brodu, Stanislava ze Znojma, Jana Rokycany, Hilaria Litoměřického a j., Archiv bratrský v Herrnhutu atd.

Teď, když stanovy spolku našeho úředně byly stvrzeny, předstupujeme před národ s provoláním, aby účel tak ušlechtilý a zároveň tak potřebný podporoval co nejvydatněji, a to přistupováním za členy a dary volnými.

Vydání písemných památek našeho náboženského a církevního vývoje nutná jest potřeba. Jednak některé skvosty našeho písemnictví, jako na př. Matěj z Janova, posud nevyšly vůbec; k tomu dochovaly se nám na mnoze jen v jediném opise, tak že by nešťastnou pohromou drahý takový poklad a svědek velikých časů mohl zaniknouti! Hlavně však potřebujeme pramenů dotčených ke studiu důležité doby dějin našich více než dvoustoleté; neboť tužby náboženské a církevní zabíraly přirozeným způsobem všelikou mravní a rozumovou sílu národa, a proto studiem právě těchto památek nejlépe vnikneme v ducha předků svých a poznáme nejvydatněji minulý stupeň naší osvěty. Poznáme netoliko odpůrce církve katolické, ale i její obhájce a vůbec všestranně a nestranně posoudíme onu velikou a smutnou dobu, poznáme mnohé a snad hlavní příčiny našeho úpadku národního a bohdá i poučení najdeme, jakou cestou v budoucnosti se máme bráti.

Vydání našich památek velikou má důležitosť pro jazyk český. Spisy Chelčického, Rokycany a j. nejen učencům poslouží, ale i širším kruhům vzdělaným četba spisovatelů tak přesně českých a neporušených ku poznání pravého jazyka českého prospěje. Veliký myšlénkový obzor mužů, jako Štítného, Chelčického a j. řeč naši a pojmy dokonce i rozhojní.

Konečně vydávání těchto našich památek má i politický význam. Čím staršími památkami osvětnými se vykazujeme, tím větší vážnosti získáme sobě u národů jiných: zajisté že latinské spisy Matěje z Janova a mnohé jiné veliký mají interess i pro národy cizí a proto s jistotou můžeme očekávati, že podnikem svým nejen doma, ale i v cizině podnítíme studium slavných dějin našich. Národ, jehož dějiny všeobecně jsou známy a zajímavy, i ve přítomné práci politické posily nabývá od předků svých a od těch, jimž předkové ti úctu vynucují; a v té příčině práve těchto předků svých důrazně můžeme se dovolávati.

Abychom tedy nezůstali za národy jinými, kteří podobné památky své již dávno s velikou pílí a úctou vydávají, staniž se všeobecné přání skutkem, postarejme se o patřičný fond, z něhož by se náklad na vědecké vydávání důstojně uhrazoval. Vznešeného účelu svého spolek náš bude se domáhati všemi zákonitými prostředky a hlavně tím, že postará se o peněžité prostředky, potřebné k dotčenému vydávání.

Spolek vděčně přijímá jakýkoli peněžitý dar; kdo však složí neméně nežli 50 zl. buď najednou neb po lhůtách 10 zl. do 5 let, zakladatelem se stává. Členem přispívajícím je, kdo ročně přispívá pěti zlatými. — Právní osoby přispívají dvojnásobnou summou.

Členové zakládající i přispívající dostanou bezplatně všecky spisy spolkem vydávané.

V Praze, dne 15. června 1885.

Adv. dr. *Fr. Čížek*. Univ. professorové: *Jos. Emler*, *J. Gebauer*, *J. Goll*, *J. Karl*, *J. Kalousek*, *T. G. Masaryk*, *Ant. Rezek*. Starosta akad. čten. spolku: *Václ. Řezníček*. Redaktor „Osvěty“: *V. Vlček*.

První zpráva a účet

spolku pro vydávání písemných památek náboženských.

V ustavující schůzi dne 7. června t. r. spolek, dle §. 4. svých stanov zvolil funkcionáře, a to za starostu prof. J. Golla, za pokladníka red. V. Vlčka a za jednatele prof. T. G. Masaryka.

Usneslo se, že počne se vydáváním řečí besedních Štítného a postilly Chelčického; Matěj z Janova bude se opisovati. Část už se opsaia. O vydavatelích vědeckých stane se usnešení příště.

Za členy a přispěvatele se přihlásili:

P. T. p. T. G. Masaryk	1000	zl.
„ „ Lubor Jeřábek. stud. jur.	10	„
„ „ Jozef Kaizl, prof. univ.	100	„
„ „ J. Vančura, prof. v Kolíně, za člena zakl.	50	„
„ „ Jan Neff, obchodník v Praze, přispěl.	25	„
„ „ J. Goll, prof. univ., členem zakl.	50	„
„ „ V. Vlček, red. „Osvěty“, členem zakl.	50	„

Zaplatilo se za opisování Matěje z Janova 100 zl.

Další přihlášky a příspěvky přijímají jednatel a pokladník (Vinohrady, Čelakovského ulice číslo 165.).

V. Vlček,
pokladník

T. G. Masaryk,
jednatel.

Rok 1885. Sošit 4.

Slovenské Pohľady.

Vykopali ženu.

Rozpráva Anonymus.

I.

Či vy viete, kde sú Újezda? Na mape by ste jich darmo hľadali. Újezda síce najdete kdekoľvek, ale tieto sú len jedny, a síce hneď za Bránkou. Bránka ale je ulička — jestli sa to vôbec uličkou pomenovať dá — v mestečku Vrbovcach. Nuž a kde sú Vrbovce, to už len budete znať. A jakoby ste to aj neznali, veď roku 1866, keď tadeto tiahnuli Prušiaci, dôstojníci jejich znali pomenovať nielen vrchy, ktorymi Vrbovce obtočené sú, mestečká, s ktorymi hraničia, ale i jednotlivé hony poľa a chodníčky.

„Pravda, pán farár," hovoril vo fare ubytovaný pruský dôstojník, „tamto je Žalostiná a tamto hen Pecková, a hen tam to pole to sú Križnice.

Farár, hľadiac na dôstojníka, div že na ňom oči nenechal. A jakoby sa aj nečudoval, počujúc cudzinca, prvý raz v živote objavivšieho sa v jeho fare, ktorý k tomu ešte tak znamenite poznal celú polohu našeho mestečka, kdežto našinci málo čo predtým prijdúc sem, nevedeli ani kde sú, a za mapu nitrianskej župy by neviem čo boli dali.

Nie je možné, aby ste vy neznali o Vrbovcach. Znajú jich široko na ďaleko. Veľký maďarský denník z roku 1884, vychodiaci až hen v Debrecíne, písal o nich, koľko maďarskej krve tu tieklo, až celé vymole povstaly. Pravda, že to bolo kedysi dávno. Veľmi dávno, čo ani svet nepamätá, bo vtedy sa tu ešte po maďarsky kázavalo slovo božie, a dnes, okrem pána notáriuša, žiadon, jako ľudia vravia, po maďarsky nezná. Čo však Debrecín písal o Vrbovcach, to je to najnovšie. Znajú teda aj tam Vrbovce a i o nich rozprávať všeličo, čoho nikdy nebolo a čoho ani nikdy nebude. Kroniky naše to neznajú a čo neznajú, na to nedbajú.

Zpytate-li sa však na Polacha alebo Púdelku, ešte aj tie deťúrence by vám vedeli o nich rozprávať. Znali jich nielen v mestečku, ale i po kopaniciach; a tie sú rozsiahle veru na Vrbovcach. A

jakoby jich aj neznali, keď sa o nich všade hovorilo, ba i pán služný s nimi viedol vyšetrovanie, keď vykopali na cintoríne ženu...

No ale nepredchytávajme deju. Vrbovce naše sú vám známe po čom, po tom. Tým však, komu by neboly predsa známe a o nich nepočuli, hovoríme, že Vrbovce sú mestečko v nitrianskej stolici na hraniciach Uhorska a Moravy.

Celé mestečko delí sa na Horný a Dolný koniec, Riadok, Kúty-Bránka, Kňazová, nebezpečná nočným časom, bo tade chodieva kňaz bez hlavy, hlavu nosiac pod pazuchou, ktorú za ľuďmi kotúľa jako guľu.

Kto tomu neverí, nech sa ide presvedčiť. Okrem tejto Bránky je i druhá a za touto sa nachodia Ujezda.

Ďalším opisovaním nechceme núdiť nikoho. Sme už aj tak na mieste nášho deju. Za Ujezdami rozprestiera sa krásny vrbovčianský cintorín.

Cintorín a krásny! Huj! až mňa tak mráz prechodí, len keď to slovo čujem. Že krásny? A predsa mne sa ľúbi. Nenie tu žiadnych nádherných pomníkov, len ktorý ten hrob poznačeny kameňom lebo daskou, s označením mena toho, ktorý tam odpočíva.

Predstavte si pekný štvorhran, múrom obohnaný, vyzerá ani nie jako cintorín, ale jako pekná záhrada. Ale ani nie tie múry, jako viacej tie utešené pekné lipy, ktorými je obsadený, ho príjemným a milym robia.

Je to radosť, obzvlášte letným časom, keď zakvitnuly. Million včeličiek poletuje z jedného kvetu na druhý. Nebeská vôňa širi sa okolím a melodické vyhrávanie pilných včeličiek, zdá sa, jakoby uspávalo a sen smrti zpríjemňovalo tým, ktorý v svojich chalupočkách sladko odpočívajú, či od kratších a či dlhších prác svojich.

Za času našej poviestky vrbovčiansky cintorín nevyzeral tak ešte. Vtedy delil sa on na starý a nový cintorín. Nový bol ešte len obkopany a lipy len teraz vysadené; múry však starého už porúchané, skáľa sem tam rozhádzané.

Zásluhou novšieho prispôsobenia je pána notára Z...

V starom cintoríne kopali práve novy hrob.

„Pomáhaj vám Pán Boh!“ pozdravuje pod ťarchou ťažkého batoha k zemi sohnutá mladá žena, ktorý, aby si na chvíľu mohla oddychnuť, oprela si na starý múr.

„Pán Boh daj aj tebe!“ odpovie hrobár.

„Komu to kopete?“ pyta sa predošlá.

„Tebe nie!“

„To viem.“

„Keď vieš, načo sa zpytuješ?“

„A vy čo máte z toho, keď mi nepoviete?“

„A ty čo, keďže ti poviem?“

„Oba rovnako. No ale mi povedzte.“

„Mladej.“

„A starej nie?“

„Nie! Teraz prišiel rad na mladé. Maj sa na pozore!“

„Tak jako snáď i vy. I vy nemáte kontrakt s Pánom Bohom, ani smrť ste si do árendy nevzali.“

„Vieš, ja také hubaté rád zahrabávam.“

„Ani vy ste v poslednom rade nestáli, keď jazyky rozdávali.“

„Ale ty si predsa prednejšie stála.“

„Chvála Bohu! — Ale ozaj, povedzte mi, kto zomrel?“

„Annička Chodurovych.“

„Ale choďte,“ povie a namrzeno sberala sa ďalej; „s vami človek nič nepokoná.“

„Pokoná, nepokoná,“ skočí jej hrobár do reči; „ja ti len to hovorím, že sa s ňou viacej nebudeš shovárať.“

„Ale veď ráno som s ňou bola na rúbaniciach.“

„Keď si bola už nebudeš.“

„Ale, prosím vás, nestrašte ma; povedzte mi pravdu.“

„A čo sa ti mám dušiť, keď nechceš veriť? Choď ta a presvedčíš sa.“

„Pre Boha, taká mladá!“

„Tak! Stary musí a mladému sa pritrafí,“ povie hrobár a spúšťa sa do jamy, aby, čo zameškal, to mohol dohoniť.

„No, pracujte s Pánom Bohom!“

„Pán Boh ťa sprevoď, Zuzka!“ privolal odchádzajúcej žene hrobár z jamy.

II.

Strýc Polach a stryc Hleka, ináčej i Púdelka menovaný, boly osoby známe po celych Vrbovcach, v mestečku i na kopanicach. A jakožeby aj neboli byvali známymi, keď trojakú službu zastávali. Oni boli: zvonármi, hrobármi i hlasnikmi. Vo dne teda i v noci zaneprázdnení. Neposlúchaly-li kde deti, len jim povedali, že strýc Polach prijde pre ne, a oni hneď utíchly. A jakoby aj neutíchly, veď stryc Polach aj so strycom Hlekom pred každymi výročitymi slávnosťami chodievali z domu do domu, vinšujúc občanom všetko dobré do smrti a po smrti královstvo nebeské.

Keď už svoje blahoželanie ukončili, kde boly deti v dome, tu sa obyčajne pytali, či rady poslúchajú a či sa modlievajú? Poslušné pochválili, neposlušné postrašili mechom, ktory majúc pohotove hneď i otvorili, že neposlušné deti do neho poberú. Deti si to dobre zapamätaly a po druhykrát nečakaly viac blahoželateľov s mechom, ale zpozorujúc jich, bola-li zima: na peci alebo v zápecku hľadely sa ukryť, bolo-li teplo, bolo jich plné humná, odkiaľ pokradomky vyzeraly, skoro-li sa vzdialia jich postrašitelia.

Stary Polach, kto ho raz videl v živote, ten sa i pamätá na neho. Jeho vysokú, chudú, kostnatú postavu, počiernu tvár, hlboko vpadlé oči, a keď sa usmial, tie jeho nie najmenšie oceľové zuby, nebola žiadna ťažkosť si zapamätať. Ačkoľvek nie veľmi statkami nadany, bol predsa dobrého humoru, ktorym častokrát i vyššieho stavu ľudí vedel dobre zabaviť, obzvláště keď šeplavého Marka, židáka z pod kostola, v jeho slovenčine predstavoval.

Jeho kamarát Hleka, menšej postavy, plavej pleti, v obličaji nažltkastej barvy, s malými červenými obstrihanými bajúzmi, maličkými načervenalými boľavými očami, bol obľúbeným odberateľom pri pohraboch. I od toho najmenšieho krstniatka sa vedel odobrať a celý zástup do plaču priviesť.

Bolo práve po pohrabe Anničky Chodurových. Kňazi prežehnajúc hrob odišli. Pohrabný zástup zostal ešte na cintoríne, kým hrobári jako strechu pekne urovnali hrob Aničkin. Ale nielen preto, ale aby počul odobierku Hlekovu, jako sa bude lúčiť s pozostalou rodinou, menovite s mladým jej manželom, za ktorého nebožká nemala žiadnej vôle sa vydať a jako sa všeobecne hovorilo, že ju len nahnali za neho.

Keď už boli s uhladením hrobu hotoví, nastalo ticho. Hleka sa odoberal menom nebožky. Plakalo všetko. A keď už aj pohrabné shromaždenie a všetkých popripomínal a povedel svoje „amen“: nastalo prisviedčanie hláv, lebo nikoho z prítomných nevynechal, aby ho nebol pripomenul. Nastalo chválenie.

„Ej, tento človek mal byť predsa kňazom,“ povie ktosi.

„Veru ten to vie,“ poznamenal jeho súsed; „ani každý kaplán by to tak nevyviedol.“

„Čo?“ skočí mu Zuzka Varechovie do reči; bola to tá samá, ktorú už známe z rozpravy pri cintoríne; „čo hovoríte, že kaplán? ba ani farár by to už lepšie nemohol spraviť. Veď div že mi srdce nepuklo od žalosti, keď hovoril.“

„A čo ešte až potom, keď si tej frndžalice uchlipne, vtedy by si ho mala počuť!“ privolá jej zpoza chrbta jej muž.

Zuzka sklopila oči a nehovorila nič viacej; s mužom sa dohadovať a to ešte pred toľkými, to sa nechcela. Bála sa snáď, že keď bol kostolníkom, žeby ľahko bol na ňu požaloval vo fare, a preto radšej prehltla slinu a s ňou na jazyku už-už majúcu odpoveď, ktorú by doma istotne nebola zamlčala.

„Poznať kostolníka,“ pohodí posmešne Jano Halena; inokedy mlčí, ale keď o kňazoch príde reč, jakoby ho šidlom bodol, odrazu mu to jazyk rozviaže.

„Veď musím,“ odpovie kostolník ešte posmešnejším tónom; „čožeby si len počali, keby som ja jich nezastal.“

„No, len si daj pozor, ešte si ani ty čo kostolník nezomrel!“ rečie popúdeny Halena.

„Pravdu máte. Veď mi už povedali pán farár, že si vás vyvolia za kostolníka.“

„Nerob posmechy; ja mám z čoho vyžiť — ja, ja nie som kňazov sluha; ja, ja som ho volil za kňaza — či to vieš? ja na kňaza platím.“

„No veď je tak! Ale už je darmo, vy po mojej smrti musíte byť kostolníkom.“

„Veru je tak! Stryk Halena je znamenitý chlap, jemu by to pristalo, to som si ja už dávno myslel,“ rečie Polach, ktorý sa ku dohadujúcim bol priblížil.

„No nech som! Aj kostolník je statočný človek,“ odpovie nevrlo Halena.

„Tak je; to ja dávno hovorím,“ prisviedča mu Varecha.

„Tak je, tak,“ hovorí i Polach. „Pre kostolníctvo nevyplatí sa vám rozniť; na farára to už ani jeden z vás nedovedie — ale po našej smrti hrobármi môžte byť.“

„No nech vás len Pán Boh živí,“ povedia odrazu Varecha s Halenom; „nezávidia vám vášho povolania.“

Tu však už stáli pred domom Chodurových; všetci boli pozvaní na kar. Bola by to bývala neúcta, keby čo len na okamženie neboli sa zastavili. Kostolník Halena i oba hrobári vnišli do otvoreného domu, Zuzka ale ponáhľala sa domov.

III.

Keď sa rozlúčila Zuzka Varechovie s mužom a ostatnými, ktorí vnišli k Chodurom, tak sa zdalo, že sa opravdu ponáhľa domov. Prešla jeden dva domy. Tu však nemohla odolať, aby sa neobzrela nazpät. I zvrtla teda hlavou, a i to len v najväčšej rýchlosti, aby videla, či kto za ňou ide. I videla viacej žien, ale nezdalo sa jej, žeby jich poznala. Nezdalo sa jej, že sa za ňou ponáhľajú. I myslela si, ktoré to môžu byť a či jich má dočkať? A zase sa obzrela. Tu však už ztíšila razom svoj krok, jako čoby nad niečim rozmýšľala.

Ženy, ktoré sa v pravde za Zuzkou zdaly ponáhľať, už ju počaly doháňať, ale ona, ačkoľvek krok ztíšila, predsa sa viacej neobzrela, až tu odrazu zavolá za ňou jej suseda Žemličková:

„Ale, Zuzka!“

Zuzka sa obzrela. „Čože chceš?“

„Čo sa tak ponáhľaš?“

„Bude večer, musím.“

„Nepotrebuješ večeru chystať, muž ti i tak na kare.“

„Nuž a ja mám hladovať?“

Zuzka postála, kým neprišly ostatnie ženy. Potom idúc spolu nebolo jim ťažko započať rozhovor. A že rozhovor jejich krútil sa okolo smrti a pohrabu pochovanej práve Anničky, netreba nám ani dokladať.

„Ale, Zuzka,“ povie Beta Horniakovie, „všimla sis' ty Aničky, keď bola na postlaní?“

„Či som si všimla?“ rečie cele zadivená Zuzka Varechovie; „nuž ktože tam bol, aby si ju nebol povšimnul; pravda, že som si všimla.“

„U bohatých ľudí je si vždycky čoho všimnúť,“ poznamenala Žemličková.

„Mne prichodila, jako čoby len spala,“ povie Horniakovie.

„Aj mne, aj mne!“ prisviedčaly ostatnie.

„Ba či jej nechali i tú striebornú reťaz, tie gombíky a prstene?“ hovorí tázavým pohľadom Žemličková; „musela som práve odísť, keď ju do truhly kládli.“

„Pravda, že jej nechali," rečie s dôrazom Zuzka; „veru Chudoroviem záleží čo na tom. Majú oni toho ešte dosť aj okrem toho. Mne ale len to je nápadným, že tak chytro zomrela. Mne, mne sa len tak zdá...", prv však, než by bola to vyriekla, čo si vlastne myslela, poobzerala sa, či ju ozaj niekto nepovolaný nepočuje, „že sa jej od žiaľu srdce puklo. Ona musela predsa len toho Šafárika rada vidieť a nemohla to sniesť, že jej nedovolili za neho ísť."

„Kto zná, kto zná," prisviedčali Zuzke ostatnie.

„Alebo či ona nebola len zdanlive mrtvou, keď tak cele nepremenená vyzerala?"

„Ba koho vytiahne zase mladý vdovec?" rečie Horniačka.

„Ba či jej tie prstene s tou reťazou niekto neukradne?" nadhodí jej Žemličková.

„Ba ktoby mal toľkej smelosti v noci ta ísť, bo vo dne to aj tak by nemohol," hovorí Zuzka. „Mňa len to nepokojí, jestli by chúdiatko nebola zomrela. Jaj, až mňa tak mráz prechodí, keď si na to len pomyslím, keby ju tak, nedaj Bože, živú boli pochovali a ona sa tak prebudila..."

„Jaj, nerozprávaj, Zuzka!" pretrhne jej reč Horniačka.

„Ale čo myslíte na také niečo! Mňa viacej to nepokojí, že nebožka nebude mať v hrobe pokoja preto, že ju tak bohato vystrojili."

„No, to vás veru nemusí nepokojiť. Taký opovážlivec sa u nás sotva nájde. A keby sa aj našiel, tajnosťou by to aj tak nezostalo. Či sa pamätáte, keď nebohý pán farár zomrel? Sused Mišo sa stavil, že z jeho hrobu donesie veniec. Doniesol ho, ale jako pochodil?"

„Zle, lebo ho odtedy nemáš; ľudia hovoria, že kdesi zahynul," poznamenala Žemličková.

„Veru zle," pokračuje Zuzka; „lebo, keď už ten veniec niesol, tak sa mu zdalo, že tí mŕtvi za ním utekajú; vlasy mu jako klince stály na hlave a pot mu vystúpil po celom tele, jakoby ho bol do vody zamočil. A keď už z cintorína von vychádzal, div že nepadol hneď mrtvy na zem; pocítil, jakoby ho niekto z obidvoch strán bol po tvári vyfliaskal. Prijdúc na dvor, hovoria, že čelom tak mocne búšil do jablone, že hneď na polomrtvý zostal ležať. Ostatne, kto vie, či sa i uderil a či to niečo inšieho nebolo! Na druhý deň odišiel preč z domu a od tych čias ho žiaden viac nevidel. S mrtvými majme pokoj. Nechajme i našu Aničku, nech spočíva s Pánom Bohom v pokoji. Pán Boh jej daj ľahké spočívanie a veselé z mrtvých vstanie!"

„Pán Boh daj! Pán Boh daj!" želali pochovanej i ostatnie. A na jích želanie, jakoby svoje „amen" chcel povedať, ozval sa z väže na pokoj volajúci večierny hlas zvona.

Ženičky, jakoby sa boly zvona naľakaly, každá pospiechala domov. Zuzka bola už doma, bo pred jejím domom sa boly rozišly.

IV.

Bolo to rokom, alebo i viacej predtým. Itelligencia vrbovčianska strojila sa urobiť výlet. Celá intelligencia vrbovčianska pozostávala vtedy z dvoch farárov, dvoch učiteľov a notára s jejich domácimi. A síce bolo to ktorysi deň v auguste. V tomto mesiaci že vraj majú byť raci najtučnejší. Intelligencia vrbovčianska usporiadala si teda rakanciu. A poneváč boly prázdniny, nechybovalo i na niekoľko študentov. Stryko Polach tiež nechyboval, bo ktoby bolináčej mech s rakmi nosil?

Celá spoločnosť, pozostávajúca asi z dvanástich osôb, rozložila sa táborom neďaleko zákopov z časov Rákócovských nepokojov, ktoré viac menej až po dnes ešte veľmi dobre poznať.

„Tam hľa na tom vrchu," hovoril pán farár, „stáli Rákócovci a tu sa ošancovali Nemci. Tam na onom vyvýšenom štvorhrane uprostred zákopov nachodil sa štáb. Tu bola nemecká vojenská rada práve pri obede, keď odrazu Rákócovci vypálená guľa padla jim prosto do misy."

„Bolo po apetíte!" poznamenal notár.

„Nemci ale predsa mali rozohnať Rákócovcov," pokračoval farár, ukazujúc kade jich zaobišli cez hory, tak že jich Rákócovci nezpozorovali, až keď jim uderili do boka. Rákócovci museli ustupovať hore do vrchu. Pri svojom ustupovaní utratili i jednoho z vodcov, jakéhosi Šternberka, a odtedy sa i tento vŕšok tam menuje Štimberk."

„Kto zná ale, či je to pravda, keď to nenie na písme?" žartoval notár; „dnes má len to platnosť, čo je na písme."

„Za čo som kúpil, za to predávam," vetil farár.

„No, to by ešte nebolo také. Štimberk, Šternberg majú jakú takú podobnosť. Ale ja som čítal nedávno kritiku na akademický slovník o pôvode slova kaplán. Čo ráčite myslet predsa, odkiaľ ho odvodia?

„Od capella, odkiaľže ináč?"

„Nie!" usmieva sa notár.

„Snáď nielen od „capra?"

„To by, rogo, derogovalo. Má to byť maďarské spolusložené slovo, a síce zo slovesa „kapni" a „leány," hogy rajta kapnak a leányok, to jest ináčej, že sa do mladých kaplánov dievčatá zaľubujú."

„Taká etymologia možná je len vylučne u maďarských učencov, ktorí by nedbali celý svet na svoje kopyto natiahnuť jako švec kožu. To je práve tak, jako tí dvaja učňovia na bystrickej promenáde. Zastali si pred gymnasiálnou budovou, na ktorej nachodí sa nápis: „Musis dicavit."

„Či to prečítaš?" pýta sa jeden druhého.

„Pravdaže!" slabikujúc odpovedá druhý.

„A čo to tam stojí?"

„Čo? To prvé je musíš — a to druhé — ty kávu piť."

Ďalší rozhovor etymologujúcich pánov bol pretrhnutý volaním jich k svačine. Polach zostal varovať rakov; ostatní posadili sa kolo nastoleného piva, pražených kurčat a hádajte, čo ešte bolo ku pivcu? Neuhádnete-li, nuž vám poviem, že hnilý syr. Kladiem naň váhu, bo aj on v našej poviestke hrá svoju nemalú úlohu.

Keď sa kurčatá minuly, pán rektor ponúkal do syra, hovoriac: „Caseus et panis sunt optima fercula sanis.“ Placeat vobis; a pri pive: „Salus Petko, vypi všetko!“

No nebolo treba veľa ponuku. Prinesené zásoby piva i potravín sa minuly. Minula sa i miska smotankového syra, ktorým sa mlynárka zo Zajíčkového mlyna výletníkom zavďačila. Nepodbali ani to, že pivo a smotana sa dobre nesnášajú. Dobrý žalúdok všetko znesie. Študenti sa poďakovali a smotankový syr zapijúc poslednou flaškou plzeňského, mlynárke zaspievali:

„Poniže mlyna
Hustá vrbina,
Kde je tá mlynárka,
Čo ma ľúbila.“

Pán rektor dovádivých študentov škádliac hovorí:

„Hej, páni domini studiosi, vy ste múdri páni!“

„Pravda že sme!“ odpovedia títo sebavedome.

„Ergo, bene! Povedzte mi teda, jako je hnilý syr po maďarsky.

„Túró “

„Túró je tvaroh; ale ja chcem vedeť, jako je hnilý syr, domini studiosi.“

Študenti mlčali, pozerajúc v rozpakoch jeden na druhého.

„Maďari nevedia, čo je to hnilý syr; oni nemajú na to slova,“ povie jeden, len aby sa mohli z klepca dostať a nezostali zahanbení. A keď sa už niektorí z nich strojili mienku svojho kamaráta celým ohňom zastávať, zavolá strýc Polach, že chytil velikánskeho raka, aby išli sa podívať. Všetci jakoby na kommando hrnuli sa ku Polachovi, ktorý miesto raka vytiahnul starý krpec z vody.

Študenti, že jich oklamal, vyhrážali sa mu, že toho musí on zjiesť v omáčke so šalátom.

Smiali sa všetci, ešte aj to zapádajúce slniečko zdalo sa usmievať, a mesiačik, ten div sa za boky nechytal od smiechu. A tí premilí raci v celých rákošoch liezli na ražienky, z ktorých sa ani hnúť nemohli, čo boli rozosmiate; tie vám len tak od radosti chvostíkom trepotali.

Treba však bolo už domov ísť. Malému Dankovi pána učiteľa spravili z prúta koňa, lebo sa žaloval, že ho nohy bolia a chcel, aby ho apuško odniesol.

Fígeľ sa vydaril. Danko sadol na dreveného koňa, vzal prút do jednej a koňa do druhej ruky a uháňal pred všetkými, jakoby pálil — len sa tak za ním prášilo; nohy ho už nebolely.

V Šibenikách, neďaleko mestečka, stretnuli sa výletníci s niekoľko židovskými bocheri, ktorí jich pozdravili úradným „alá szolgája!“

Aha, počkaj! napadne čosi jednomu zo študentov a prihovorí židovskym študentom:

„Amicenko, nech mi povedia, jako je po maďarsky „hnily syr?"

„Wie heisst?" povie židák, celá ale spoločnosť dala sa do hlasitého smiechu

„Áno, hnily syr, jako je po maďarsky?"

„Hniles syres?" rečie jakoby rozmyslal náš židovsky mudrc a celá spoločnosť vypukla este vo väčší smiech jako predtym, obzvlášte keď ktosi poznamenal, že čo sa už toľko pyta, hnily syr je po maďarsky hniles syres.

Židáčikovia, mysliac si, že sa jim smejú, protestovali, že si oni vyprosia, aby si kto z nich posmech strojil, lebo že oni nie sú panslávi.

„Ale židáci," povie ktosi.

„Magyarok vagyunk!" bránia sa židáci.

„Hniles syres!" zavolal ešte jako na dovŕšenie celého deju za spoločnosťou idúci s rakami stryc Polach, čo našich židáčkov ešte najväčšmi popúdilo. I začali sa vyhrážať, ale stryc Polach urobil s nimi krátku pravotu: rozbehnul sa za nimi i s rakami a čosi kamsi jich bolo plny potok.

V.

Raci sa dovárali. Stôl bol prichystany, len uteráčky chybovaly. Domácu paňu zastupoval jeden zo študentov, kym druhy miesto domového pripraval s celou horlivosťou a zaujatosťou točku do plzeňského súdka. Už ale i tá bola vrazená, točené pivko sa vyborne penilo, dovarení raci boli už odcedení a na misu vysypaní, ktorá len tak sa žiarila od nich, i uteráčky už boly popri tanieroch pouklađané. Spoločnosť sa usádzala za stôl. Započali rozvíňať uteráčky, aby si saty nepošpinili. Každy však miesto jednoho mal dva popri svojom tanieri. Ale málo kto si toho povšimnul, a tí, čo si snaď všimli, mlčali. Až odrazu sám domovy siahne po uteráčku, rozvinie a vidí, že sú dve, ktoré nepatria na stôl. I sobral hneď všetky a zamenil druhými, a keď sa ho niektorí pytali, prečo to robí, hovoril, že sú premenené a že tie nepatria teraz na stôl. Ostatne toho všetkého málo kto si všímal, oči všetkych pásly sa nie na uteráčkoch, ale na rakoch.

Že medzi vtipmi, zábavou a žartami i „hniles syres" bol na poriadku, rozumie sa samo sebou.

Jako ale hnily syr svoju vôňu, tak židák nemôže zatajiť svoju prírodu. Vôňa sa širila i za Vrbovce. Z hnilého syra povstal hnily panslavismus, o ktorom sa rozpísali v „Neutra-Trenchiner Zeitung-u," „Nyitra Közlöny-u," „Nemzetor-u," ba i veliky denník „Debreczen" nebol ušetreny. Všade sa opisovali schôdzky, do ktorych schodia sa panslávi a držia búrlivé reči. Vláda bola vyzyvaná, aby to netrpela; slúžnovcom bolo naložené, aby pozor dali, notárovi, aby o každom hnutí panslávov, nečakajúc ani na obrat pošty, ale hneď skrze náhleho posla zprávy podával.

Ba ešte i pán farár dostal úradný dopis, týkajúci sa rozširovania panslavismu medzi šesťročnými, školu navštevujúcimi dietkami, ktoré sa ešte len abecedu začali učiť; i naloženo mu prísne, aby toto zlo svojím zakročením prekazil a hydre panslavismu na hlavu stúpil, ináče že celá školská stolica padne pod vyšetrovanie i pod prísnu zákonom vymeranú pokutu.

A nezostalo len pri pohrození, ale prišlo i vyšetrovanie, lebo malý, päťročný Danko učiteľov peroroval na rakancii vlastinebezpečnú, revolucionárnu báseň:

„Ja som malý, ale Slovák!
Slovák s dušou i telom,
Kto Slovákov nemiluje,
Nenie mojím priateľom.“

S inkvisíciou, ktorá aj tak nebola posledná, nechceme núdiť ďalej našich čitateľov. My len poukázať sme chceli v našej rozprave na úrodnosť pôdy nášho milého Uhorska. Že v hnilom syre isté zvieratka sa radi zaliahnu, znali čitatelia moji dávno, ale žeby sa z neho i vlasti nebezpečný panslavismus vykluvať mohol, to iste žiaden nevedel.

Na Vrbovcach v najnovšom čase založená je štátna škola. V čistoslovenskom mestečku škola s vyučujúcou rečou maďarskou, do ktorej žiadne kresťanské dieťa, nerozumiac maďarsky, nechodí. Kresťania musia vydržiavať bohatým židovským spoluobčanom školu. Teraz snáď už budú vedieť i Vrbovčania, jako je hnilý syr po maďarsky.

VI.

Dolu Výpustou k Rúbaniciam kráča náš známy strýk Halena. V tvári je zamračený a nezdá sa byť jakosi dobrej vôle. A jakoby bol dobrej vôle, keď mu hrozia exekúciou. A keby to bola exekúcia za kráľovskú daň, alebo inakšiu dlžobu, z toho by si nič nerobil, ale exekúcia na cirkev, kto to kedysi slýchal? Strýk Halena ide teda na radu k pánu slúžnemu, či to on predsa musí platiť? Akoby to bola nejaká maličkosť, ale za pár rokov sa toho nasbieralo, veď je to už skoro 50 zlatých. Už si vystavil i dom na Moravskej strane, aby len plateniu vyhnúť mohol. A začo žeby mal platiť na tú cirkev, veď do kostola nechodí; narodí-li sa mu kto, alebo zomre-li mu kto, zaplatí fárárovi viac jako ktokoľvek druhý, veď má odkiaľ. Cirkve ale nepotrebuje práve tak, jako jeho role a domy farára nepotrebujú.

Týmito myšlienkami zabratý stúpa chodníkom dolu lúkami. Noviny vrbovčianske, tie ho nezaujímajú. A predsa sú to dôležité, sensačné noviny. A jakoby i neboly, veď o Aničke Chodurovie, ktorú nedávno pochovali, všeobecne sa hovorí, že nebola mrtvá, že ju za živa pochovali.

Išiel chýr jakoby bleskom po mestečku, ba i po celom okolí. Súseda Žemličková mala veľké zadostučinenie, veď sa hovorilo, že

zlodeji ulakomiac sa na zlaté prstene, v noci jej hrob otvorili, prstene a strieborný retaz z hrdla ukradli; zamretá ale že precitnula. Potom že išla k svojmu mužovi, a keď ju ten nechcel pustiť do domu, odobrala sa k svojmu bývalému milencovi a s tým že sa ztratila.

Chýr tento dostal sa k sluchu i pána služnodvorského. Nič mu nemohlo byť milším, jako že práve stryk Halena zavítal do jeho pisárne.

„Halena, čo mi nesiete nového?“ pýta sa ho slúžny, sotva sa tento vo dverach octnul.

„A veru nič dobrého, pán veľkomožný.“

„Teda tak?“ hovorí služný, nedajúc milému Halenovi ani k slovu prísť, aby svoju sťažnosť bol mohol predniesť; „je to pravda, že u vás ženu vykopali?“

„Počul som to, pán veľkomožný.“

„Teda by to predsa pravda bola?“

„Hovoria o tom všeobecne. Ale to sú len kňazi na príčine.“

„A prečo tí?“ zpytuje sa služný.

„Mali ju mrtvú pochovať, a nebol by nikto o tom vedel.“

„Teda bola živá?“

„Ja neviem; ale tak sa hovorí.“

„No však sa budú mať, keď sa to dokáže.“

„Ja by som jim toho doprial, aby jich tiež trocha vyeksekvovali, jako oni mňa. Prosím poníženе pána veľkomožného, nech mi ráča poradiť niečo; veď ma dali do eksekúcie.“

„A prečo by vás eksekvovali?“

„Že nechcem na farára platiť.“

„No, ten váš farár! Vy by ste museli platiť na neho, keby vám len po uhorsky chcel slúžiť.“

„Veď to, pán veľkomožný, i ja by som rád platil; ale on nám vždy len po slovensky káže. A po slovensky vedia už aj moje deti, ale po uhorsky nie.“

„No, však uvidíme, Halena, čo sa dá za vás urobiť. Ale posielate vy vaše deti do tej novej uhorskej školy?“

„A čoby som posielal, keď tam len samí židia chodia. Veď tam z našich detí len jedno chodilo, a i o tom povedajú, že sa ničomu nenaučilo. Ešte i ten Otčenáš že ho doma museli učiť.“

„No, viete, veď tam sa neučí modliť, ale sa uhorsky naučí. A, viete, to nám je veľmi potrebné, bo keď dostanete od nás uhorskú citáciu, vy jej nerozumiete, ale vaše deti budú tomu už rozumeť. No, či to nebude dobre?“

„Ale, čo je po tom, pán veľkomožny; predtym, keď sme nemecké citácie dostávali, každý židák vedel mi povedať, čo tam stojí; dnes ani tí to nevedia čítať. Do toho sa ja nestarám, len keby mi poradili skrz tú eksekúciu, veď mi chcú junce predať.“

„Vidíte, Halena, keby ste vaše deti do uhorskej školy posielali, to by celkom inakšie bolo, ani by ste sa radiť nemuseli. Uhria sú múdrejší ludia jako Slováci. Teraz vám však nemôžem nič po-

vedať, ani poradiť, bo sa musím ponáhľať na inkvisíciu skrz tú vykopanú ženu u vás.

„Teda mi nič neporadia?“

„Druhýkrát, Halena môj; teraz sa musím ponáhľať. Dnes budem i tak u vás. Môžte mi to pripomenúť.“

Pán služný dal zapriahnuť do koča a Halena s neporídzením vrátiť sa domov. Vychádzajúc z pisárne služného, šomral si čosi popod nos o uhorskej terajšej pravde. Pod bránou sa ho ktosi opýtal, čo vykonal.

Odpoveď Halenova bola krátka: „Frašták prišiel, Frašták išiel.“

VII.

Pán služný sadol do koča, kočiš šibnul do koní, ktoré sopnúc sa podrobčili si na mieste, potom ale divokou rýchlosťou uháňali k Vrbovcam. Služný tešil sa na dobrý výsledok svojho vyšetrovania a rozmýšľal, jakoby celej veci mohol dať náter panslavismu.

Farár pochoval tú ženu, pomyslel si služný, nebude sa mócť vyzuť z vyšetrovania. Posledný úradný dopis z farského úradu bol v reči slovenskej, bárs mu to služný bol zakázal, nariadiac mu, aby všetky svoje dopisy len v maďarskej reči doposielal. Farár neuposlechnul. Slovenský dopis dôkaz panslavismu, pochovanie ženskej mrtvoly prečin. Panslavismus farára musí príkladne potrestaným byť, a to najmenej sosadením z úradu.

Celý plán bol hotový. Koč zastal pred obecným domom. Pán služný vystúpil z neho, a povedomý svojej úradnej moci, hrdo si kráčal do kancellárie.

Čosi kamsi len tak lietali úradskí, hajtman, richtár, s lieskovými paličkami po mestečku sháňajúc svedkov cieľom vyšetrenia, jako sa to stalo s tou vykopanou ženou.

Vyšetrovanie započalo sa s hrobármi a malo ukončené byť s rektorom a farárom. Tí mali byť na pospas.

Prvý z predvolaných pred pána služného bol strýko Polach. Pán služný, pozrúc naň svojím prísnym pohľadom, vykrútil si riedke búzy, potom ale postaviac sa do služnovskej positúry, vysokovážnym hlasom započal svoj výsluch, zpytujúc sa predvolaného:

„Jako sa vy voláte?“

„Martin, pán veľkomožný,“ rečie tázaný polousmiatou tvárou.

„Martin,“ opakuje služný a ešte prísnejšie rečie: „aináčej jako vás volajú?“

„Ináčej mňa Polachom menujú.“

„Teda Martin Polach?“

„Áno, prosím poníženе.“

„Koľko máte rokov?“

„To ja neviem, pán veľkomožný.“

„To neviete, čo každé dieťa má vedieť?“

„Nuž, keď ja som už starý a nie dieťa.“

„Mlčte!“ skočí mu do reči služný.

„Dobre, pán veľkomožný.“

„Nuž, koľko máte rokov?“

Polach díval sa po prítomných, jakoby sa ho to ani netýkalo.

„Čo nehovoríte? Naskutku vás dám zavreť!“ rečie rozzlobený inkvisítor.

„Prosím ponížene, však mi kázali mlčať.“

„Mlčte — Polach mrdnul plecom — a hovorte to, čo sa vás pytam. Koľko máte rokov?“

„Mal by som mať toľko, čo Marek pod kostolom; on mi hovorieva, že sme v jednych rokoch, a on že už má blízko šesťdesiatich.“

„Teda šesťdesiat rokov.“

„Aha!“

„Tak sa to odpovedá?“

„Snáď každý jako sa naučil.“

„Jakého ste povolania?“

„Jakého chcú, pán veľkomožny.“

„Jakého chcú? Čo to za odpoveď?“

„Prosím ponížene, nech sa neráča k hnevu pozdvihnúť, ja som sedliak, tkáč, hrobár, zvonár, hlásnik, alebo jako sa hovorí devatorakého remesla a desatorakej psoty.“

„Teda ste hrobárom?“

„Áno, prosím ponížene.“

„Viete, že ste obžalovaný?“

„Jích milost snáď len žartujú?“

„Je to pravda, že ste vykopali ženu na cintoríne?“

„Je, prosím ponížene; však aj kamarát bol pri tom.“

„Teda to soznávate?“

„Čo je pravda, to musím soznať.“

„Rozprávajte teda, jako sa to stalo?“

„Nuž bolo to po pohrabe Anničky Chudorovie. Ja som vyzvonil na večer a potom som trocha išiel na faru. Keď sa zvečerilo, pobral som sa k svojmu kamarátovi. Ten sa práve čosi so ženou hašteril. A keď ju už hodne počal obracať a chrbát jej natierať, začala na retu volať, a keď ma uvidela, prosila mňa, aby som ju obránil. Ja som si však pomyslel, ktožeby sa to medzi manželov miesal. Čo ste si navarili, to si sami zjedzte; ešte som jej povedal, aby tak veľmi nekričala. „Ale jakože nemám kričať, strýčko môj, keď mňa na úmor bije; ej, pre Boha vás prosím, obráňte mňa!“

„Ale, hovorte mi o tom, jako ste tú ženu vykopali, ale nie také pletky,“ pretrhol ho v reči služny.“

„Nuž, veď sme hneď pri tom, pán veľkomožny; len to chcem este povedať, že keď mňa tak pekne prosila, nuž som povedal kamarátovi: „Kamarát! čo jej máš dať, daj jej, a poďme po našej práci.“ A on mňa i poslúchnul. Dal jej ešte niekoľko lepancov a potom sme odišli spolu na cintorín.“

„Nuž a ďalej potom čo ste robili?“

„Ľahli sme a striehli.“

„Teda ste sa predsa báli?“

„Ach, veru nebáli, pán veľkomožný; keby sme sa boli báli, neboli by sme tam išli.“

„Teda neľutujete, že ste to urobili?“

„Nie veru!“

„A kde ste dali tie prstene a retiazku, čo ste jej vzali?“

„My tej prstene? Ba kdežeby jich vzala?“

„Do toho vás nenie nič, kde jich ona vzala, ale kde ste jich vy dali? Povedzte pravdu, síce ináčej zle prejdete.“

„To je lož, pán veľkomožný! My sme jej vzali len plachetku a inšie nič.“

„Teda sa nechcete priznať, že ste jej aj strieborné gombíky vzali?“

„Nie veru! Tá by bola rada, keby mala olovené, nieto ešte strieborné.

„To sa preukáže; teraz pôjdete do areštu.“

„Snáď preto, pán veľkomožný?“

„Marš, pakujte sa! Služný kývnul na čatníkov a tí strýka Polacha odviedli. Chudák, ani nevedel, len keď sa už v šupárni nachodil. To sa mu ešte nikdy nestalo v živote, a on ani to nevedel, či je na tomto a či na druhom svete.

Za Polachom nasledoval strýc Hleka. I toho sa zpytuje služný, jako Polacha.

„Je to pravda, že ste vykopali ženu na cintoríne?“

„Je, prosím poníženе,“ povie Hleka.

„A bola ešte živá?“

„Pravdaže bola; dôkaz toho majú na mojej tvári. Nech sa ráčia podívať, ešte sa mi až po dnes nezahojila, čo ma doškriabala.“

„A kde sú tie prstene a retiazka?“

„Jaké, pán veľkomožný?“ diví sa Hleka.

„Čo ste jej vzali.“

„Komu? prosím poníženе.“

„Tej žene, čo ste ju vykopali.“

„Pán veľkomožný, to nebolo naposledy žiadne vykopanie. Keby mňa nebola škriabala, ani to by som jej nebol urobil. Tým kopnutím som ja jej ešte neublížil. Ostatne mala nekradnúť.“

„Teda ste ju aj kopali?“

„No, dal som jej hnilého syra, alebo jako Brezovänia hovoria: „mjakyš,“ vzali sme jej plachetku a kosák a bolo po veci.“

„Ale čo tárate do sveta?“ osopil sa slúžny.

Hleka pokrčil plecami, zažmurkal malýma očima, strčil ruky do vrecák bieleho kabáta, pozrel na zem, potom na služného a na prítomných, jako čoby rozmýšľal čo má odpovedať a či snáď len mlčať. Potom jakoby sa bol ustálil na tom, že viac nebude nič hovoriť, mlčal.

Vyšetrujúci pán služný sám súc v rozpakoch, nevedel tiež, jako má ďalej pokračovať. Po dlhšej prestávke osloví zase Hleku, alebo lepšie povedané, osopí sa na neho:

„No, čo nehovoríte?“

„Keď neviem čo, pán veľkomožný.“

„Ešte raz mi rozprávajte, jako ste to tu ženu vykopali?“

Hleka rozprával. Služný načúva a čím ďalej tým viacej sa cíti nepríjemnejšie, ani čoby mu mravce po celom tele boli sa prechodili. Konečne keď mu už vec jasná bola, pretrhne nahnevano hovoriaceho Hleku: „Ja sa vás nepytam, kde ste vy Zuzku Kovarovych vykopali, ale Anču Chodurovych, ktorej ste prstene a retiazku vzali.“

„Tá má pokoj v jej hrobe, pán veľkomožny. To oni museli zle rozumeť. A jestli by mne neverili, nech sa ľúbi presvedčiť na cintoríne, či je len hrudka pohnutá na jej hrobe od tých čias, čo sme ho ustrojili,“ hovoril Hleka cele vážnym hlasom.

Pán služný sa osobne presvedčil o pravdivosti slov hrobárovych. Plány jeho boly stroskotané. Z celého hľadaného panslavismu našiel len - hnily syr. O tento až po dnes nenie potiaž. Chlapci sa ním nadieľajú. Nadelili ním i hrobári Zuzku Kovarových iste dostatočne, lebo jim vykášala trávu na cintoríne.

* * *

Sme u konca s historiou o vykopanej žene. Panslavismus ale ešte vždy straší v zbrklych hlavách. Stryka Polacha vypustili síce zo šupárne, ale si to veľmi ľutoval, že na svoje staré dni takej potupy došiel. Teraz je už zavretý tam, kde on tak mnohých uzavieral.

Stryko Halena sa spieral platiť cirkevnú daň, ale mu ani pán služný nepomohol, ani vyhovorka, že do kostola nechodí, ba ani to, že si dom na Moravskej strane vystavil.

Kostolníčka a Žemličková nikdy viac nespomenú nebohú Anničku, bo sa boja, žeby jich pán služný vyšetroval, ktorý i potom neprestal hromžiť na slovenčinu; silou mocou chcel ju vyhubiť, ale darmo. On pošiel — kam? Nevieme. Slovenčina ale je tu ešte vždy, a dá Pán Boh, že bude na veky.

Historické zlomky.

Píše *Fr. V. Sasinek.*

1. O slovenskej halene.

„Ba ešte čo?“ povie niekto, pokrúcajúc hlavou nad tým nápisom. Sú, ktorym halena je rúchom „sprostym;“ takou sa mu vidí, jaký je sám. Predomnou je halena rúchom vážnejším, nežli iné cudzie, západne alebo južne, obleky umelé, bár i zlatom a striebrom obložené. Halena je rúcho starožitné, rúcho vkusu národnieho, rúcho historické. V halenu sa odievali tí, ktorí boli pánami zeme: v inokrajové rúcho ale zaobalovali sa tí, ktorí boli sa prisťahovali na slovanskú zem, a dľa nich odrodilci. Halena je svedoctvom húžev-

natosti národa, a kde ona dosiaľ nepodľahla „kultúrnemu odevu,“ tam ani neodrodil sa duch národa. Kde sa začali hanbiť za halenu a obliekať fraky a podobné nenárodnie odevy, tam sa zahniezdilo odrodilstvo a zaryl sa cudziacky duch, ktorý pohŕda slovenským otcom a slovenskou materou. Len sa, moji milí Slováci, odievajte i ďalej halenou, lebo ona je jadrným letopisom a diplomom, že je Slovák na svojej zemi praobyvateľom, nie ale cudzincom. Čím viac dejezpytci zkúmať budú pravek, tým viac prichádzať budú na slovenské dediny, aby v skutočnosti videli to rúcho, ktoré nalezajú naznačené v starých dejepisných prameňoch pod menom „*sclavinia vestis*,“ slovanské rúcho.

Po tomto úvode už každý, nielen milovník slovenského národa, ale i milovník starého dejepisu uzná, že slovenská halena zaslúži, aby sa o nej písalo.

Keď o. r. 630 po Kr. vypukla roztržka medzi franko-nemeckým kráľom Dagobertom a slovanským Sámom, Sichár, vyslanec Dagobertov, aby sebe sjednal prístup k mocnému Sámovi, obliekol sa v slovanský kroj [1]), ku ktorému na prvom mieste náležala halena.

Jako počiatok Slovanstva v Europe, tak i pôvod haleny náleží do tak rečenej predhistorickej doby. Prvú — ovšem pre dávnovekosť nejasnú — zprávu o halene nachádzame v Herodotovi (r. 444 pred Kr.). Z národov podunajských znal on len ten, ktorý bydlel medzi stredním Dunajom a morom Jaderským [2]) Sám vyznáva, že dôkladne nepozná jeho dejepis; dokladá však aspoň to, že sa menovali Sigynni, tiahli sa až k Enetom jaderským a mali kraj medsky. [3]) Dľa toho mali *pestré sukne s rukávami*, [4]) čili haleny.

O nich Dio Cassius podobne píše, že mali *rukávový odev*, sošitý dľa *domáceho kroju z látky*, ktorú menujú *súkna* (panni); a po tom odeve že sa menujú Pannonami i medzi sebou i od Rimanov. [5])

Že Rimania tú látku menovali po latinsky *pannus* a dľa toho týchže podunajských ľudí *Pannonii* čili *panni-geri*, to je prirodzené: ale žeby boli tiže nelatinskí Podunajci tú látku menovali *pannus*, odev z neho sošitý *panni* a sami seba medzi sebou *Pannonii* čili *panni-geri*, to tvrdiť bol by nesmysel. Rimania zaiste nasledovali tiež tú obyčaj (jako Gréci), že nelatinské slová prekladali do latiny. Tak to učinili i tu, prekladajúc slovanské slová do latiny [6]): totižto

[1]) Sicharius vestes indutus ad instar Sclavinorum. Fredegarius ap. Migne: Patrol. lat. LXXI, 648.

[2]) To územie potom Rimania pomenovali Pannoniou.

[3]) niha V. hl. 9.

[4]) Kniha VII. hl. 61. srov. 62.

[5]) Kniha XLIX., hl. 36. na r. 35. pr. Kr.

[6]) Že tí obyvatelia podunajskí boli Slovania, vysvitá to i z toho, keď Dio Cassius píše, že Pannonii a Dalmatae mali náčelníkov, ktorí sa nazývali Bationes čili bačovia; že jim jačmeň a proso poskytovaly nápoj (pivo) a jiedlo (kašu), ba spomína i dalmatské mesto Splaunium (Šplavno).

látka, z ktorej šili, menovala sa *súkno (pannus)*, šity rukávový odev *súkna (panni)*, a tí, ktori taky odev nosili, menovali sa *Súknini (Pannonii)* čili *Súkno-nosci (Panni-geri)*.

Vyznam sukne nebol ten, čo teraz, obmedzeny na zenské: ale sukňa bola mužským odevom, [1]) ktory potom, aby bol rozoznany od ženského, nazvany bol *halenou* čili vrchnym dlhym rúchom k zahaleniu tela.

Keď naši títo Podunajci pred rímskou vládou menovali sa dľa Herodota *Sigynnovia*, dľa Dio Cassia *Sukninci* čili Sukňonosci, tie dve mená maly by byť totožné. Jeden nemecký učenec (Ritter) pomyslel na Cigáňov. Jestli ten učenec videl Cigáňov v halene, dobre, nech si tak žartuje: ja ani Cigáňov v halene, ani dobu pred narodzením Krista Pána a Pannoniu neznám do súzvuku priviesť s Cigáňami, a tak núteny som inde hľadať vysvetlenie.

Grécke σιγύννω znamená sykanie (das Zischen): z toho meno Sigynnov nedá sa vysvetliť, tym menej, keď Herodot hovorí, že Ligyani nad Massiliou byvajúci tiež kramárov, Kyprickí ale oštepy nazyvali sigynnami. Čo, jestli Herodota sklamal sluch, alebo jestli sa to meno zle zachovalo v rukopisoch, ktore nás došly? Má-li pri nepatrnej odchylke v Herodotovi stáť vlastne Σογίννοι alebo Σογίννοι, je to práve ten názov, ktory Dio Cassius preložil do latinského Pannonii.

Jestli sa nezdá niekomu to, že ten slovanský národ dľa rúcha bol menovany, tomu dosť buď na tomto: Mohli-li Nemci po noži *sahs* rečenom menovaní byť Sachsami, Rusi ale po gube, ktorú nosili, Gubu-noscami [2]): prečo by Slovania medzi Dunajom a Jaderskym morom neboli mohli zvaní byt Sukňu-noscami? Však až doteraz nie jedenkrát slysať, jako našich vesničiarov nazyvajú Halenkármi.

Pozoruhodné je i to, že jako som hore dľa Herodota podal — Ligiovia kramárov a Kyprickí oštepy menovali sigynnami (sukníncami), čo poukazuje nielen na — doteraz ešte panujúci — obchod so slovenskymi nožami (nožiari) a súknom (súkenníci, halenári), ale i o vyrábaní tohože tovaru. [3])

To rukavove rúcho, o ktorom je reč, menovalo sa u neslovanskych súsedov *Slovankou*. [4])

[1]) Dosiaľ v českých prekladoch sv. Písma označuje sa čo mužský odev; ku pr. o rúchu Krista Pána: „Bola ale sukňa (Ježišova) nesošívana“ Jan 19. 23.

[2]) Dominus Andreas rex ... profecturus valida manu in exercitum contra Gubatos. Fejér: Cod Dipl. Hung. III. 1. 149.

[3]) O tom neskoršie.

[4]) Σκλάβινα = Sclavina, vestis longior, sagi militaris instar, Sclavis familiaris. Glossarium mediae et infimae Graecitatis auct. Car. du Fresne. Lugd. 1688. II. p 1392. — V Glossarium mediae et infimae Latinitatis. Basil. 1762. P. I T. III. p. 127. ale piše: Sclavina, Sclavinia, vestis longior, sagi militaris instar, Sclavis ut videtur familiaris, unde nomen mansit. Henricus de Knyugthon: Ve-

Meno toto opät, jako za doby Diona, označovalo i národ i odev jeho, a prišlo do úžitku asi v V. století, keď meno Sclavi a Sclavini, miesto Veneti, začalo sa užívať i medzi Lábom a Rynom, medzi Dunajom a Jaderským morom.

Nemci meno odevu slovanského pretvorili na *Schalaune*, ktoré Adelung vysvetluje skrze „vestis Scholana," preto — vraj — že školáci v Mišne ním sa odievali [1]): avšak je v patrnom blude, poneváč v latine užíva sa scholaris, nie scholanus; a podobné rúcho nosili nielen žiaci, ale tiež iní ľudia. [2]) Mišňa bola pôvodne slo-

nire videbant *virum elegantem* cur santem de una Sclavina *alba* vestitum. Hac potissimum utebantur peregrinantes, ut observat Malbramus Lib. 10. de Morinis c. 12.: quod firmatur ex Chronico Andrensi: Pedes incedens in habitu peregrini, qui vulgo dicitur Sclavina. Herbertus de miraculis Lib. I. c. 25. Vidit ipsum instar alicujus (peregrinantis) Jerosolymitani, palma, pera et baculo insignitum atque Sclavina coopertum. Caesarius Lib. XII. Mirac. c. 40. Peregrinus quidam de transmarinis (z Dalmacie?) veniens partibus Sclaviniam suam pro vino exponens etc. Idem c. 42. Peregrinus quidam moriens, Sclaviniam suam sacerdoti *legavit*. Jacobus de Voragine in Chron. Januen. ap. Murator. T. IX. col. 45. Anno Dom. 1622 de mense Augusti venit Januam quidam *Teutonicus*, nomine Nicolaus, in habitu peregrini; quem sequebatur multitudo magna peregrinorum, tam magnorum quam parvorum, et omnes habebant Sclavinos, crucibus insignitas. - Le Roman d' Aubery MS.

Qu' il viegne a moy ousement come espie
S' ait Esclavine et bordon de Surie.

Le Roman du Renard:

Un Esclavine i vit renard
Que cil avoit deles son chief.

Rabbi Kimchius Esclavinam pro veste vili usurpavit. Vide Bernardum Justinian. in vita S. Laur. Justinian. c. 5. Vitam S. Andr. Corsini c. 5.

Podobne hovoria Slovníky. Dictionair François-Allemand. J. Leon Frisch. herausg. v. Mauvillon. Leipzig. 1665. p. 855. má: „Esclavine, *olim*, ein gewisses langes, raues Kleid, dessen Tracht aus Slavonien." Vocabolario Italo-Latino. Venezia. 1786. I. 116. má: „Schiavina, veste luonga di panno grosso, propriamente da Schiavi."

[1]) Die Schalaune, ein kurzer Mantel, dergleichen z. B. die Schüler auf den Fürstenschulen in Meissen zu tragen pflegen, aus dem lateinischen „Scholana," nehmlich „vestis." Wörterbuch, III, 1336.

[2]) Schalaune — amiculum (amictus, amictulum) gehört nach Sachsenrecht zur weiblichen Gerade (Geräthe, nadrabie)... Es sind im Sächsischen Landrecht L. 24. und Weichbilde 23. die zur Gerade (Geräthe) damals gehörigen Stücke deutlich specificirt, vornehmlich des Eheweibes Putz... Schalaunen. Gros. Univ. Lexicon b. Zedlern. XXXIV, 819. X, 1047.

vanská zem, ktorú Nemci Sclavanou, Schlavanou, i Schalaunou, a dľa toho i starožitné slovanské rúcho Schalaunou menovali.[1])

Zo slov, ktorymi sa v prameňoch dejepisnych označuje Sclavinia, vysvitá, že bola z vlny *(villosa)*, z bieleho tlstého súkna *(alba, di panno grosso)*: teda totožná s halenou,[2]) jaká sa zvláštne v Nitransku dosiaľ užíva. Spolu ale vysvitá i to, že bola vecou dosť vyznamnou, keď ju umierajúci pútnik poručil kňazovi *(sacerdoti legavit)*: a že zahalovala nielen obecny ľud, ale i šľachtica *(virum elegantem)*.

Halena, krem vseobecného mena Sclavinia, mala i specifické mená, ku pr. *Dalmatica*, t. j. v Dalmácii užívané slovanské rúcho, a to s takou vseobecnosťou a oblúbenosťou, že sa dostalo nielen ku kráľovskym dvorom, ale až k oltárom v cirkvi latinskej.[3]) Doteraz jáhnovia (diaconi) obliekajú dalmatiky, keď pri slávnostnej bohoslužbe prisluhujú kňazovi pri oltári. Dalmatika líši sa od haleny len tym, že je z látky vybornejšej a nemá jeden rozporok, na predku, ale dva, po oboch bokoch, kde sa jej dve (predna a zadnia) polovice sväzujú. — Guna čili Huňa,[4]) bezpochyby „*vestis Hunnica*," ponevač niektoré letopisy od doby Hunov toto meno prikladaly tiež Slovanom.

Halena alebo huna pod samymi Karpatami menuje sa tiež *Sirica*, buď preto, že je ruchom sirokym, alebo že je z látky surovej, teda *Surovica*[5]), ponevač sa vyrábaly doma z vlna, väčsim dielom ciernej, nebarvenej, a neboly valchované. Zo slovenskej Surovice povsialo potom maďarské *szur*.

2. Pred Arpádom nebolo Bulharov na Potisí.

Nas Šafárik postavil sice veliké dielo; ale, keď bolo hotové, poznal, že je prílis nedokonale Miesto toho, aby bol nasbieral materiálu pôvodneho a pracoval samostatne, upotrebil ho v tej

[1]) Nachst an dem Olezkischen Amt, wo jetzt die Aemter Tilsit und Ragnit liegen, ist ein Land, welches vorzeiten geheissen und noch heisst Slavonia oder Slavania, sonst auch Schalauen, wie es die Kreutzherren bei ihrer Ankunft in Preussen genannt haben. Hartknoch: Alt- und Neu-Preussen. Tom. I. c. 1. Srov. Const. Porph. de cerim aulae Byz. ap. Migne. CXII. 1241. n. 97.

[2]) Amphibalus, vestis villosa, sicut est Sclavinia. Gloss. med. et inf Lat. du Fresne l. c Ἀμφιβάλλω, operio, circumdo, zabalit, zabaliť, umthuen, umhullen. S tym vo spojeni je bezpochyby i chalan, balan, jakoby halenan. U Krajincov a Horvatov hala je to, čo u nás halena.

[3]) Dalmata, Dalmatica, vestis sic dicta, quod in Dalmatia primum (?) sit reperta, qua non modo induebantur viri ecclesiastici, sed etiam reges ac imperatores in praecipuis solemnitatibus. Lex. Du-Cangii.

[4]) Toga talaris (Tab. S. Serg. Andegav.). Lex. Du-Cangii.

[5]) Slavi togam Surovica adpellant. Barthol. Mem. Prov. Csetnek p. 59.

forme, v jakej ho ukresali pre seba neslovanskí dejezpytci. Takto do omylu privedený neporozumel Jornandesovi, ktorý dosť jasné svetlo poskytuje k poznaniu pradejepisu Slovanov.

Jornandes (o. r. 552) delí Slovanov na Venetov, Antov a Slavinov. Slavinov a Antov kladie na sever Dunaja a Visly, Venetov do Illyrika, medzi Adriu a Dunaj, počnúc od žriedla až k ústiu, a do Germanie, medzi Rýn a Vislu.[1] Šafárik nielen docela zaznal sídla Venetov, ale i sarmatské územie medzi Karpatami a Dunajom prirazil k Pannonii, a tým spôsobom uvalil tmu i na dejepis Slovanov v Sarmacii. Tým činom vymazal deje Slovanov v Illyriku a Germanii z dask dejepisu, a zkolomutil dejepis sarmatských Slovanov medzi Karpatami a Dunajom; učinil to menovite tým, že Bulharov položil do niekdajšej Dacie (Potisia a Sedmohradska), tak ďaleko sa zabudnúc, že sa odvolal i na svedoctvo bezmenného notára kráľa Belu. Prijať svedoctvo tohoto Bezmenného, znamená utvoriť si chybný základ. Čokoľvek sa potom stavia na takom základe, je chybné, keby aj malo jakúkoľvek podobu pravdy. I v dejepise platí: „*Quale primum punctum, talis ex eo ducitur linea.*" Tá mienka, že Arpád podmanil si Bulharov na Potisí a v Sedmohradsku, stala sa v ňom predpojatosťou, tak že k jej dokazovaniu použil dôkazov buď nepravdivých alebo neprimeraných.

Hlavný ale nepravdivý jeho dôklad, že Bulhari už v VI. (dla Šafárika v VII.) století osadili sa v Potisí, podvrátil som už v predošlom pojednaní,[2] i je mi to temer nepochopitelné, že Šafárik, po dobe Hunov tak dôkladne opisujúc vojny na Potisí vedené, nespozoroval svoj omyl, keď čítal, že sa v nich spomínajú len Avari, Gepidi (Rumuni?) a Slovania, žiadni ale Bulhari.

Za doby Svätoplukovej moravo-slovenská deržava tiahla sa cez Potisie až k dolnému Dunaju, naproti ústiu Sávy; poneváč vyslanci Arnulfovi po nej museli konať plavbu, aby sa do Bulharska dostali [3]), a naviedli Bulharov, žeby nedodávali soľ Moravo-Slovenom.[4] Darmo Šafárik vo svojej predpojatosti sa domnieva, že toto svedoctvo poukazuje na soľné bane marmarošské, a tak že nad Marmorošom, následovne i nad Potisím panovali Bulhari. Marmarošské soľné bane spomínajú sa v listinách až r. 1199, tak že tuná radšej mysleť sa dá na soľné zvary rymnické, v terajšej Valáchii, ktorá sa skutočne nachodila v rukách poddunajských Bulharov.[5] Krem

[1]) Slovenský Letopis. V. 177. VI. 1 atď.

[2]) Slovenské Pohľady. V. 275—279.

[3]) Missi (Arnulfi) propter insidias Zuendibaldi ducis, terrestre iter non valentes habere de regno Braslavonis, per fluvium Odgora usque ad Culpam, per fluentes (fluenta?) Savi fluminis navigio in Bulgariam perducti. Ann. Fuld. ad an. 892.

[4]) (Arnulphus) missos etiam suos inde ad Bulgarios et regem eorum Laodumur ad revonandam pristinam pacem cum muneribus mense Septembri transmisit, et ne coemptio salis inde Maravanis daretur, exposcit. Ib.

[5]) Slovenský Letopis. II. 100. a).

toho Svatopluk musel panovať nad Potisím, keď r. 893 dovolil Arpádovi, aby sa v ňom osadil s ľudom svojim.[1] Darmo poukazuje Šafárik i na meno mesta *Pešť*, ktoré je z bulharského koreňa *pešť*, po slovensky *pec*, po nemecky *Ofen*. Je-li meno Pešť skutočne pôvodu bulharského, zdaliž z toho nasleduje, že na pestianskej strane Dunaja museli pred Arpádom bývať Bulhari? nemohlo-li ono vziať pôvod od Bulharov pozdejších? Je to veru veľmi podivné, že Šafárik, ktorý má (ovsem chybne) Bulharov za neslovanský národ, pri mene Pešť má jich za Slovanov.

O pôvode mena Pešť musíme si porozprávať niečo obšírnejšie.

Na pannonskom brehu Dunaja za doby rímánskej ležalo *Aquincum*, na sarmatskom brehu, teda nám z tejto strany, ležalo *Trans-Aquincum*: je to patrne latinský preklad Budína čili Vodína (Božov), dľa doteraz známych starobudínskych teplíc tak pomenovaného. Mesto toto ležalo tam, kde doteraz leží starý Budín. Trans-Aquincum nebolo mesto, ale len tvrdz k opevneniu brehu a k bezpečnej preprave rímánskeho vojska do Sarmacie. Časom na sarmatskom brehu Dunaja Bulhari založili osadu Pešť, potom ale i na pannonskom brehu ves podobného mena, tak že na sarmatskom brehu bola väčsia, na pannonskom menšia Pešť. V oboch bývali Bulhari a vládli nad oboma prístavmi.

Povstáva otázka: jakí to boli Bulhari, ktorí založili Pešť? Bezmenný notár až o veľvojdovi Točúnovi (asi r. 944—955) píše: „Zo zeme Bular prišli daktorí preslachetní páni s veľkým množstvom Hismahelitov, ktorých (pánov) mená boly: Billa a Boču; ktorým vojevoda dal po rozličných miestach Uhorska zeme, a nadto daroval jim na veky hrad, ktorý sa menuje Pešť." Hrad na pannonsko-peštianskom vrchu založený je až po tatarskej búre,[2] teda po r. 1242. Z toho vidno, že Bezmenný písal značne neskoršie, a že dľa svojej ľúbosti upotreboval staré kroniky, páchajúc anachronismy. Snáď sa nemýlim, domnievajúc sa, že v starej slovanskej kronike čítal „gorod" a miesto „civitas" preložil to na „castrum." Keď teda v polovici X. stoletia Bulhari založili mesto Pešť, jeho založenie nepoukazuje na bývanie Bulharov na Potisí pred dobou Arpádovou, ale ani na Bulharov cudzozemských; boli to Bulharo-Uhri, ktorí s Arpádom prišli na Potisie.[3]

[1] Arpád a Uhorsko. Druhé vydanie. Turc. Sv. Martin, 1855, str. 8.

[2] Cum igitur nos *post vastitatem*, quam culpis exigentibus regno Hungariae invexit feritas Tartarorum reformationi regni ex debito sollicitudinis regiae efficaciter curassemus apponere manus nostras: inter alia castra, defensioni regni congrua, in monte Pestiensi castrum quoddam exstrui fecimus, refertum multitudine hominum numerosa. Dipl. Belae IV. Táto „multitudo hominum" boli Nemci, ktorí tento pestianský hrad a jeho podhradie pokrstili menom „Ofen," prelożiac bulharo-slovanské Pešť (= Pec) na nemecké Ofen, a meno toto preniesli i na starý Budín (Alt-Ofen).

[3] Srov. môj spis: Arpad a Uhorsko.

Konečne darmo sa odvoláva Šafárik na bulharsko-slovanské slová v rumunskej reči; sú oni i v kumánčine čili v terajšej maďarčine: teda, dľa analogie, jako sa od Arpádových Bulharo-Uhrov dostaly do kumánčiny (= maďarčiny), tak sa dostaly i do valaštiny. Keby ani toto nestálo, mohly sa dostať do valaštiny buď preto, že s nimi súsedili, buď preto, že sa k nim bulharsko-slovanská bohoslužba dostala z poddunajského Bulharska, alebo i preto, že mluva zatisských Slovanov (Dákov), medzi ktorými sa Vlaši (Galli) kedysi boli osadili [1]), bola spoločnou mluvou poddunajských Slovanov (Getov).

Že pred príchodom Arpádových Bulharo-Uhrov na Potisí nebolo žiadnych Bulharov, ale Vlaši (Rumuni) a Sloveni, poznať tiež z Nestora, ktorý píše: „Ugri... prišed od vstoka... počaša voevati na žijuščaja tu Volchy i Slovény... posem že Ugri (z Potisia) prognaša Volchy i naslědiša zemlju i sědoša s Sloveny, pokorivše ja pod sja. Ot tol prozva sja zemlja ugorska.“ V Sedmohradsku ale spomína i sám Bezmenný len Vlachov a Slovanov [2]), hovoriac už buď o dobe Almus-Arpádovskej (IX. stoletie) alebo Almus-Kolomannovej (XI. stoletie).

Pojednanie toto preto som napísal, poneváč v ňom má môj spis „Arpád a Uhorsko“ značné potvrdzenie.

3. Kde ležala Scarabantia?

Kto, neznajúc alebo zaznávajúc slovančinu, púšťa sa do etymologie historickej, podobný je vojakovi, ktorý bez zbroja ide do boja. Navzdor tomu je takých ľudí dosť medzi učencami, ktorí v tom predsudku, že v Pannonii za doby rimánskej nebolo Slovanov, nemôžu najsť ani k historickej pravde dvere, ani k dveriam kľúča etymologického. Tak je to i v ohľade na Scarabantiu, niekdajšie mesto v Pannonii.

Vespasian sriadil ho čo municipium; jako to dosvedčujo i rimánsky pomník s nápisom: „MVNICIPIVM FLAVIVM AVG(ustum) SCARABANT(ia).“

Jedni majú Scarabantiu za Šopron, iní za Csepreg; pomyleni boli bezpochyby tym, že medzi Šoproňom, Csepregom a Scarabantiou namysleli si jakúsi hláskovú podobnosť. Ja mám mienku odchodnú, pokladajúc Scarabantiu za Vesprím. Mienku svoju dokazujem nasledovne:

V cirkevnom ohľade Pannonia rozdelená bola medzi dve arcibiskupstvá, Voglejské (Aquileja) a Javornícke (Laboriacum, Laurea-

[1]) Arpád a Uhorsko, strana 13. Slovenský Letopis 177—184. Neškodilo by, keby si Rumuni tohoto základu svojeho dejepisu povšimli, a nelietali v „rimanskych“ ideáloch.

[2]) Habitatores terre illius... Blasii et Sclavi.

cum). K tamtomu náležalo biskupstvo v Scarabantii [1], a za to mám, že bolo ono biskupstvom obradu slovansko-glagolského. Hranicou boly asi bukové hory (Bakony), ktoré sa tiahly medzi metropolou javorníckou [2] a voglejskou. [3]

Keď od doby cisára Karola salcburgskí arcibiskupi dostali od neho poslanie do Pannonie, aby ju latinčili a do cisársko-hierarchického organismu uviedli, povstali trenice nielen medzi apoštolskou stolicou a salcburgskou metropolou, [4] ale i medzi touto a tamtymi metropolami, totižto javorníckou a voglejskou.

Rozopra medzi voglejskou a solnohradskou metropolou rozhodnutá bola tak, že rieka Drává stala sa hranicou medzi nima, a tak Scarabantia padla pod metropolu solnohradskú. [5] Z toho vidno, že Scarabantiu vzdialit až na Šopron alebo Csepreg, je nesmysel; padala ona na juhovychodnú stranu bukovej hory (Bakonya), a to (dla mojej mienky) — na Vesprím. K tomu nás privedie etymologia.

Katančič sa domnieval, že Pannonci obyvateľov Scarabantie, ponevač hovorili odchodnym jazykom, menovali Scarabancami alebo Serbancami. Katančič síce rád — jako sa aj sluší — hľadal slovanskosť v Pannonii: ale čo chcel povedať skrze tych Scarbancov a Serbencov? Neviem: to však viem, že tym nezažal sviecu k objasneniu hľadanej Scarabantie.

V letopisoch patriarchov z Gradu čili patriarchov voglejskych prichádza Vigilius, biskup *Scarabantiensis* pod vyrazom *Caravancensis* [6] Že tuná *Sc* premeneno je na *c*, príčinou je len to, že latinak neznal patričnou literou označiť hlásku *č*, a tak *Scarabantiensis* a *Carantantensis* nenie nič iného leda *Čaravancensis* čili *Červancensis*; práve tak, jako Jornandesova *Scarniunga* nenie nič iného leda *Čarňunka* čili *Čerňunka*. Dla toho v Scarabantii a *Caravancu* patrny je slovansky koreň *Červánky*.

[1] Patrologiae latinae ap. Migne. XCIX, 539.

[2] Pastyr duchovni V Praze, 1885, str. 307 atď.

[3] Martyrologium Germanicum miesto Aquileia má Aglar. Migne Patrologiae lat. tom. XCIX, 89. Sr Uhol, Ugol, Ogel, Vogel.

[4] Tie trenice známe sú i zo životopisu sv. Methoda.

[5] Ursus patriarcha (Aquileiensis) antiquam se auctoritatem habere asserebat, et quod tempore, antequam Italia a Longobardis fuisset invasa, per synodalia gesta, quae tunc temporis ab antecessoribus suis ... agebantur, ostendi posse, praedictae Carantanae (— Korutansko a Pannoniae) provinciae civitates ad Aquileiam esse subjectas. ... Dravus fluvius, qui per mediam illam provinciam currit, terminus ambarum dioecesium esset, et a ripa australi ad Aquileiensis ecclesiae rectorem, ab aquilonari vero ripa ad Juvavensis ecclesiae praesulem pars ipsius provinciae pertineret. Dipl. Car. M. an. 811, ap Migne, XCVII, 1045.

[6] Mon Germ Hist SS RR Longob & Ital. saec. VI—IX. Hannov. 1878, pag. 393.

Čo sú *Červánky*, to je známo každému Slovanovi; vidí jich zaiste na oblohe pri západe a východe slnka, zvláštne za času jarnieho alebo podzimného. S červánkami stotožňuje sa i zora čili žiara, pri západe slnka večernia, pri východe ale jutornia. Hviezda, ktorá za červánok a *zory* trblieta sa na oblohe, menuje sa *Zornicou (Hesperus = Vesperus)*, buď ona večer nasleduje alebo ráno predchádza slnko. Toto nás vedie k ďalšiemu stopovaniu Scarabancie čili Červancie.

Úzkoprsí dejezpytci pokladajú účinkovanie cisárskej hierarchie od doby cisára Karola r. (896), zväčšia latinčenie kresťanov, za obracanie pohanov. Takym predsudkom vedení ovšem i v Pannonii, ačkolvek tam pracovaly dve metropole už temer od doby apoštolskej, pred IX. stoletím, t. j. pred účinkovaním arcibiskupstva solnohradského, vidia len pohanstvo; a tým viac by tomu uverili, keby nahliadli, že pred IX. stoletím boli v Pannonii kresťania obradu glagolského. Spomenúť jim slovanskosť znamená nahnať jim husiu kožu pred panslavismom a popúdiť jich k negácii. Bolo-li v Pannonii pohanstvo pred IX. stoletím, ovšem nemohlo v nej byť ani biskupstva scarabantského čili červanského: bolo-li tam ale — jako i skutočne bolo — kresťanstvo v Pannonii, [1]) nezaniklo tam ani biskupstvo scarabantské čili červanské.

Bulla pápeža Eugenia (824—827) k metropole javorníckej počíta nasledujúcich sufragánov:

a) v Hunnii čili Avarii (poddunajskom Rakúsku) *Fauianenského* (favus = mäd, Faviana = Medlik, Mölk);

b) v pannonskej Moesii [2]) *Vetuarcenského* (Staréhrady, Magyar-Óvár, Ung. Altenburg, niekdajšie Moesburg, chybne Moosburg);

c) na Morave čili vlastne na Slovensku *Nitravského* (Nitra, Neutra);

d) v Pannonii medzi Ravou (Rabou) a Dravou *Speculi-Julienského* čili *Sori-Guturenského*, ktorého mám za Veszprímskeho; a o tomto jednať je tunajšou mojou úlohou.

Tá „*Speculi-Juliensis, quae et Soriguturensis ecclesia*" narobila dejezpytcom najviac bolenia hlavy, a to zvláštne preto, že ju všade inde hľadali, len nie v Pannonii, kde ju dľa pápežskej bully hľadať mali. [3]) Nechcem unovať čitateľa zavracovaním rozličných a to vôbec pochybenych mienok o tomto predmete, a prikročím hneď k samej veci.

Keď ku „*Speculi-Juliensis*" pridané je „*quae et Soriguturensis ecclesia*," z toho je patrné, že tuná *Specula Julii* je latinské meno miesta: *Soriguturensis* ale je meno jeho nelatinské, teda národnie, a síce podobne složené *Sori-Guturensis*. V starom rukopise stálo Ƶoriguturenſiƨ, ba snáď ʒoriguturenſiƨ: a tak kto v ʒori-guturenſiƨ nevidí slovansky vyraz ʒerv guturné čili *zory jutornie?*

[1]) Pastýř duchovní. V Praze. 1885, str. 305 atď.

[2]) Slovenské Pohľady, V. 275.

[3]) Pastýř duchovní. V Praze, 1885. V, 438—442.

Zornica — jako sme vyše videli — má latinské meno *Vesperus*, a tak *Zora jutornia* mala by vlastne po latinsky znieť *Aurora Vesperina* alebo krátce *Vesperinum*: kto už v tomto nevidí Vesprím a — jako v starých písmach prichodí — *Vesprinium?* zdaliž nutno myslieť radšej na výrazy *Ves Peruna* alebo *Weiss Brunn*, ktoré nemajú žiadneho základu historického?

Jako sa to už stalo, že *Zory jutornie* preložené boly na *Specula Julii?* Jakokoľvek sa to stalo, už buď náhodne alebo zúmyselne, predsa je isté, že sa to stalo zo slovenského mena mesiaca Júla. Mesiac *Julius* je nám *Červenec*, a tak patrné je, že pozdejší latinčitelia *strážnici* mesta *Červancie* čili *Červencie* dali meno *Specula Julii*.

Možná je opät otázka: jako sa to stalo, že staré *Červancia* (Scarabantia) premenené bolo na *Zory jutornie?* Ja si to tak vysvetlujem: *Červánky* a *Zory* sú výrazy totožné (*synonyma*); u starých slovanských obyvateľov Pannonie (u Venetov) bolo viac v užívaní slovo *Červánky*, u neskoršie prisťahovavších sa (u Sclavinov) slovo *Zora*: títo teda to mesto nazvali dla *Zory*, tamtí dla Červánok.

Nadhodí-li kto tú námietku: „zdáliž jedno a to isté mesto nosilo viac mien?" tomu odpoviem, že to za starodávna nebolo nič nového; ku pr. jedno a to isté mestečko nachádzame písané *Holič*, *Alba Ecclesia*, *Ujvár*; *Chrám*, *Chramus*, Χραμος, *Fejéregyház*, *Weisskirchen* atď. Niekdy len tak ľubovolne ihrali si s menami; ku pr. *Posonium* a *Istropolis*, *Olomúc* a *Juliomontium*, *Trnava* a *Nagyszombat* atď. Podobným spôsobom zachádzalo sa i s menom *Červancia* (= *Scarabantia*). Jedni videli v ňom mesiac *Červenec* a preložili ho na *Specula Julii*; druhí miesto *Červánok* upotrebili synonymnú *Zoru*, a nazvali ho *Zorou jutorňou*; pozdejší nahliadli, že *Specula Julii* je chybný preklad do latiny a, v *Červánkach* čili *Zorách* zpozorujúc latinské *Aurora Vesperina*, opravili preklad na *Vesperinum*.

Vesperinum (Vesprinium, Vesprimium) skutočne zodpovedá niekdajšej rimánskej Scarabantii (Červancii). Tak rečené „Itinerarium Antonii" medzi Scarabantiu a Vindobonu [1]) kladie Mutenum. Je-li Mutenum (Mútno) terajší Mosony, tak zo Scarabantie dobre sa počíta do Mutena 18.000 krokov, do Viedne ale 36.000 krokov. Ponevač ale medzi Scarabantiou a Vindobonou spomína sa i stanica *Aquis*, pravdepodobné je, že pod Mutenum rozumie sa *Putenum*, tak že zo Scarabantie viedla cesta do Putenum (Putina, Pitten na Litave), a odtiaľto vedla Teplic (Aquae, Baden) do Vindobony.

Že Scarabantia padá na Vesprim, dotvrdzuje to i tá okolnosť, že dosiaľ je biskupstvo vo Vesprime, ktoré zaiste je len dalšie

[1]) Ocsovszký Kázmér, riaditeľ gymnasia v Pápe, v „Értesito" na r. 1883/4 na str. 8. Vindobonu vysvetluje (?) z keltického Wind = biely a bona = vrch. O, etymologia! V Magyarországu ovšem musí sa siahať ku keltickému humbugu, lebo Vindobonu čili Vindominu vyhlásiť za „oppidum Vinidorum" bolo by zločinom.

bytie onoho biskupstva, ktoré — jako sme videli — kedysi náležalo k patriarchátu voglejskému. Je pravda, že u nás tlkli nám do hlavy tú lož, že celé kresťanstvo v Uhorsku, a tak i všetky biskupstvá vzaly počiatok od apostolátu sv. Štefana. Nespomenúc iné, podotýkam len to, že už diplom r. 1001 spomína biskupský chrám, diplom r. 1008 biskupské sídlo vo Vesprime, bez toho žeby udával sv. Štefana za pôvodcu a zakladateľa.

—

Malý Paríž.

Píše *Gustáv Augustiny.*

„Le petit Paris“ je obľúbeným epitetom, ktoré pridávajú francúzske a po nich i iné časopisy *Bukuriaštu.* Neznám síce Paríž z vlastného videnia, a z toho, čo som zo „živých“ i „neživých“ prameňov o ňom vyčerpal, súdim, že vynálezca onoho epiteta predsa len musel byť básnicky naladeným, alebo aspoň jednym z najohnivejších repräsentantov tých sympatických stykov, aké vyvinuly sa medzi rodnými tymito kmeny zvlášte od časov rumunskej národnej renaissance. Muselo by ešte hodne „keby“ a „vtedy“ sa vyplniť, akby názov uvedený mal dostať reálnejší podklad.

Bukuriašť je dnes zvlášte od poslednej vojny v najtuhšom processi zovňajšieho vývinu, ktory stavia ho do radu miest, nazvaných „mestami budúcnosti.“ Schválne hovorím zovňajšieho, lebo vnútorne, duševne, dosiahol už hlavného, celým národom túženého cieľa: stať sa hlavným mestom zeme, obývanej jednotnym národom, ktorý hneď od počiatkov svojho občianskeho sriadenia rozdeleny bol až do nedávna territoriálne i politicky a udržovany v tomto stave vnútornymi rozbrojami, vyvolanymi dielom domácimi olygarchy (bojarmi), dielom zlymi panovníkmi a revnivostou zovňajších „priateľov“ i nepriateľov.

Ponechávajúc si: podať svojím časom v osobytnom pojednaní stručne dejepis Rumunska, štátu teraz už tak dôležitého, obmedzím sa nateraz len udaním, že je Bukuriašť iba od r. 1859 hlavnym mestom terajšieho kráľovstva rumunského, ktoré povstalo z byvalých dvoch tak nazvaných „*dunajských kniežatstvi*“: *Valachie* (menovanej i Multanion, či správnejsie Muntenion, lebo pochádza od munte = hora, tedy tiež toľko ako „Uhorsko“) a Moldavie, obyvanych od času prvých krestanskych stoletı národom, ktory povstal so smiešania dvoch kmenov: pôvodného dáckeho, ktory podmanil Trajan okolo r. 105 po kr., a z kolonií rimskych, naosádzanych sem vydobyteľom, utvoriac tak provinciu známu pod menom „Dacia Trajana.“ Na tento rimsky svoj pôvod sú Rumuni veľmi pyšní, prizvukujú ho pri kazdej vyznamnejšej prílezitosti, odvodzujú z neho vsetky svoje dobre i zlé vlastnosti: ze zachovali vraj mluvu

latinského ľudu (nie spisovný) pôvodnejšie, čistejšie, než ktorýkoľvek iný románsky národ, áno tak ďaleko boli v istých dobách zašli, že ako národ „*de origine nobila*,“ descendenti Trajanovi i prácou povrhovali, z čoho už pravda prísnosťou života vytrezveli.

Ja si však vždy predstavujem, že i na nich vzťahuje sa Sládkovičovo „*strapy z dávnych umrlcich zlatkov*“ do istej miery.

Najmenej rečeno v 6. storočí prišli Rumuni do styku s kmeny slovanskými, s ktorými jich ďalšie osudy tak tuho sviazaly, že s nimi kedysi i politický celok za istý čas tvorili pod menom Bulgaro-Valachie (viď Pičovo: „Die Abstammung der Rumänen.“) Pre nás najzajímavejšie je, že rumunčina obsahuje temer tretinu koreňov slovanských, že s kresťanstvom prijali od Bulharov i jazyk jich s kyrillským písmom nielen za reč cirkevnú, ale i za dvornú, diplomatickú, v ktorej vydávaly sa všetky verejné dekrety až do r. 1656. Tieto pomery zasluhujú samy dôkladného samostatného prestudovania a objavenia.

Hlavným mestom bývalého Muntenska či Valachie bol Bukuriašť tiež len od r. 1659, keď sa boly predtým už 3 iné mestá ako sídlo panovnícke vystriedaly. Bezprostredne pred Bukuriašťom bolo hlavným mestom Muntenie mesto Tergoviste, čo výlučne tiež len pre jeho slovanský pôvod (trhovište) spomínam; ako vôbec sa to len hemží slovanskými menami zemepisnými: Predeal (prediel), priesmyk na hranici Sedmohradska a Rumunska, Dobrec, Dobroslavený, Podgoria, Lipnica, Dobromis, Slanik, Slatina, Rimnik, Izvor, Barlog, Trestie, Bezdeď, Dimbovitza (? = Dubovica), Sadova, Pisku, Rajec atď. atď., všetko mená osád.

Začiatok Bukuriašťa siaha do dôb pomerne mladých, do II. polovice 14. storočia, a o pôvode jeho rozpráva ľudová tradícia, že zakladateľom jeho bol pastier menom *Bukur*, ktorý si okolo Dimbovice, riečky Bukuriašťom pretiekajúcej, ovce pásal a prvú kolibu vystavil, okolo ktorej si najprv jeho potomstvo, neskoršie však i iní domky stavali. Voči tejto poetickej predstave stojí položaručené historické podanie, že to nebol pastier, ale panovník sám, alebo syn panovníka, menom Bukur, ktorý však volal sa dľa vtedy panovavšieho zvyku po slovansky Radu (meno i dnes ešte veľmi často užívané), lebo koreň *bucur* v rumunčine zodpovedá našmu koreňu *rad* so všetkými mlavničnými odvodzeninami. Tento Radu či Bukur tedy, vidiac, že tehdajšie sídlo Muntenie, Trhovište, nemá pred sebou zo strany východnej žiadnej ochrannej prekážky pred častými vpády tatarskými, vystavil na malom kopci nad Dimbovicou akúsi pevnostku (citadelu), s kaplnkou v prostriedku, ktorá i dosiaľ stojí a volá sa kostolíčkom Bukurovým. Zapustlosť, pod jejž „ochranou“ táto tak drahocenná pamiatka veľmi trpí, nesvedčí o veľikej piete a smysle pre historické pamätnosti.

Tí, čo v Bukuriašti nevidia len „Malý Paríž,“ ale odštep samého veľkého Paríža, odvodzujú bucur od „bon coeur;“ ale sa mi to zdá byť také, ako keď Czuczor odvodzuje asztal od *az tal*; alebo keď Pulszky o sebe nedávno pri jubileume svojom povedal, že je on „wallonského“ pôvodu.

Z uvedeného etymologického vysvetlenia vychádzalo by, že Bukuriašť toľko znamená, ako „mesto radosti," no a skutočnosť veru tomu zodpovedá. — K vôli správnosti pripomeniem ešte, že po rumunsky píše sa Bucuresci (s mäkčeňom na i miesto punktíka) a vyslovuje sa Bukurešti, toto *št* trošíčičku šušľavo; forma je plurálna. koncovka —*sci* zodpovedá asi nášmu —*ovce* (Beharovce), alebo —*any* (Krpeľany). Naši Slováci podržali najlepšie prispôsobenie, volajúc ho Bukuriašťom; tedy Bukarest je menej správne.

Osudy, aké cez Bukuriašť preletely od prvých počiatkov, sú nateraz ešte dosť nedostatočne objasnené, dielom pre malý počet starých letopisov a dielom že i tie, ktoré zachovaly sa pred búrkami života a pred zubom času, nie sú ešte prehliadnuté, sriadené a na svetlo dané. Už tá pomerná mladosť Bukuriašťu ako mesta vôbec a sídelného zvlášť, vysvetluje do istej miery, že je chudobné ako na dejinné zjavy, tak i na pamiatky, ktoré by maly byť stopami postupného vývinu ducha národného v jeho rôznych formách. Nie dlho po vystúpení Turkov na dejište balkánske dostala sa bola Valachia (slovo toto Rumuni neradi čujú, ani ho o sebe neužívajú, radšej Munténia) so sesterskou Moldavou do istého stavu odvislosti od osmanskej ríše. Rumuni, vtedy ešte Muntianci a Moldaviani, na jichž zeme Uhorsko a Poľsko neustále nároky robilo a jich anektovať chcelo, krem toho i snahami a pokusami o sjednotenie s rímskou cirkvou privedení boli k politike, dať sa dobrovoľne pod protektorát Turecka, a tým povstaly dve smluvy, takzvané kapitulácie, v smysle jichž obe krajiny platily do „Zlatého rohu" ročný tribut, *peškeš*-om (= dar) zvaný; sultán však mal jediné právo: zvolené knieža (Domn, alebo častejšie Voda od vojvoda, a od toho i sedmohradský vajda) potvrdzovať, a za to povinnosťou jeho bolo: zeme tieto brániť pred akýmkoľvek zovňajším nepriateľom. V theorii by toto bol vždy ešte býval na tehdajšie pomery dosť znesiteľný stav, ba hádam lepší, nežli je stav mnohých národov v kultúrnych štátoch dnes, *keby* krem *„tureckej viery"* hlavne sám duch národa a jeho predstaviteľov nebol často poklesol a sami títo neboli volali Turka za sudcu v domácich rozbrojoch — bojarov medzi sebou z jednej strany a medzi nimi a panujúcim kniežaťom z druhej.

Bol vám to prototyp pravých olygarchov, ktorí i svoje bývalé kaštiele nazvali *„curte"* (dvor), tak že sa pod týmto názvom ešte i dosiaľ miesta, na nichž tieto kaštiele stály, *curte*-om volajú. Samo slovo bojar vzato je z ruského bojarin (zkrátenina barin) a udeľované bolo pôvodne tým, čo sa v boji vyznačili, zároveň s odmenou pôdnou, neskoršie povolávaním ku krajinským úradom; no nikdy to nebol dákysi druh šľachty s harmalesami a erbami; význačný rozdiel od ľudu záležal v majetku, ktorý behom času, ako v celom stredovekom feudalisme, prešiel úplne do jích rúk a *misera contribuens plebs* udržala sa tu až do r. 1864. Správa krajiny ležala v jích rukách, z najstarších a najbohatších rodín volený býval panovník — Voda, lebo Domnu, aj Hospodár zvaný, na 7 rokov; dedičnej postupnosti nebolo.

Táto sloboda, pravda, skrývala v sebe stály prameň intríg, potrasení, z ktorých v najvyššej miere korystili sultánovia, rozdúchajúc svár a predávajúc kreslá kniežatské týchto dvoch zemí, dľa ľubovôle i viac ráz v jednom septennium, čo sa potom zdieraním ľudu vynahradzovalo. Rodiny zradzovaly jedna druhú, čím ináče najschopnejšie hlavy neraz v sedemväžovej temnici štambulskej alebo rukou katovou zahynuly.

K podriadenejším úradom stavänî bývali príslušníci istej triedy, ktorú volal ľud posmešne čokoi = zobáčnici, povstalej zo súkromných úradníkov bojarských: vychovávateľa, účtovníka, sekretára, kaviarnika atď., ktorí si časom tiež majetku nadobudli. Povolaný bojar ku krajinskej hodnosti preniesol celý svoj zobáčnický personál sebou a pri odstúpení vrátili sa i tamtí na dvor.

Stredného stavu v zemiach týchto nebolo, začal sa tvoriť iba asi pred 30 roky. Spomenuté dvory bojarské vyzeraly úplne ako dáke pevnôstky: dookola hrubočiznym múriskom ochranným ohradené s jediným otvorom — bránou sklepenou, kde stráž z Albáncov pozostávajúca dňom i nocou bedlila, v prostriedku sám kaštieľ so strechou dvaráz tak vysokou ako samé stavisko, pre ľahké stiekanie snahu, presahujúcou vyše metra od múru k záštite pred slnkom i dažďom. Celou dĺžkou domu tiahol sa obyčajne hlavný terem, z prava a z ľava menšie izbičky, pospájané chodbami, povaľ z ozrutných trámov, podlaha z pálených tehál; vo vedľajších traktoch mali bydlá úradníci vyššie spomenutí, medzi ktorými i osobytný *čibučník* k obstarávaniu fajčiarskych potrieb; iné oddelenia pre bojarku a dcéry; iné pre synov a učiteľa gréčtiny v časoch, kde Gréci mali v Bukurešti moc v rukách, o čom dolu nižšie viac prehovorím. — Keď bojarskí synkovia dosiahli istého veku, oprávňujúceho jich na prístup do kniežacieho dvoru, bol jim pridelený mládenec, kočiš so zvlástnym kočiarom a apanážami; dcéry bojarské dostaly tiež každá svoju komornú, ševkyňu, 2—3 cigánske dievčatá, ktoré jej pomáhaly vyšívať a pestovať hodbabné chrobáky.

Dvor bojarský mal krem toho vlastnú kaplnku; veľké sýpky so zbožím a sklady všetkých možných potravných článkov na dlhší čas dostatočné; v jednom kúte dvora dakoľko kolíb cigánskych, jichž obyvatelia prevádzali potrebné remeslá: krajčírstvo, čižmárstvo, kováčstvo, pekárstvo atď. Bol to tedy úplne istý druh *štátu v štáte*, v ňomž mohol bojar s celým komonstvom žiť dlhé mesiace a brániť sa proti moci kniežacej, ktorej sa bojari veľmi často protivili.

Teraz sláva bojarská „v tôni skrytá leží;" dvory jich ztratily sa úplne z povrchu, len kde tu vidať este svedka bývalého lesku v melancholických kontúrach polozrúcaných múrov na daktorých odľahlých čiastach mesta, kam nivelujúca ruka ducha času v podobe podujímavého priemyselníka alebo duchaplného člena „okrašľujúcej komissie" nepadla. Škoda vskutku dať zahynúť každej pamiatke na život čo i búrny, nám teraz divným sa zdajúci, ale pre vývin národní predsa veľmi pamätihodný.

So zanikaním starého života a vystupovaním nového, s odplutím predtým riaďacich ideí a s prúdom novych, s tým „assimilovaním kultúry“ mení sa očividne i zovňajšia tvárnosť Bukuriašťa. Ale ako každá prináhla, k dosiaľnemu vývinu v nępomere stojaca reforma plodí nesrovnalosti, tak jich má i Bukuriašť plno.

Keby každé podobenstvo nekulhalo, uuž povedal bych, že popodobá sa človeku, ktorý sa chce silou mocou dostať na parádu, na ktorej vraj musí byť, a nepreoblečie si ani nočniu košeľu, len elegantný „Ueberzieher,“ s hodbabnou kravatkou a v nej trebárs drahocennú ihlicu, cylinder len trochu ofúkaný, tak že mu v tlačenici nevideť ostatnú toaletu; ale mu len rozopnite kabát, uvidíte, že za týmto maloparížskym façonom skrýva sa orientálna originalita v plnej svojej kráse.

Na priestore 30 □ kilometrov (skoro ako Berlín) mohlo by nie 200.000, ale i päťráz toľko obyvateľstva byť, keby sa v okrašlovacej reforme riadili celkom dľa „západu“ a staväli samé 3—7-poschodné kasárne, kde si už rodina považuje za „výlet na vonkov,“ keď z toho posledného do onoho sostúpi a kde o úbohých deťoch na ulicu odkázaných dobre sa môže užiť to, čo o nás Liptákoch môj bašík v Revúci s hnevom hovorieval, že „ím ani slcóvskia nesviatí, chymä“ (iba) mešäšok.“ (Hnev pochádzal z toho, že raz chlapci huncúti boli vypustili pri súkených stupách úpust a zviezlo sa na Liptákov.)

Z veľkého počtu ulíc (650 v úhrnnej dĺžke 251 kilometrov) môžu len asi 3—4 nárok mať, aby prispely k oprávnenosti názvu „Maly Paríž.“ Čo je okrem tychto a za tymito, vždy ešte môže slúžiť v mnohom ohľade za názorný typ orientálnej originality a takzvaného tureckého panstva. Terajšie bojarské domy majú napospol podobu víl, aké asi vidno v Pešti na konci radiálky (ba vlastne už Andrássyho ulica), temer vylučne len na vysoké prízemie staväné, veľmi zriedka čo i len na jedno poschodie, obyčajne s veľmi príjemným zasklenenym vybežkom, vstup (entrée) zvanym, ovinutym zo troch strán (štvrtá vedie už do izby) plazivou rastlinou, tak že i v letních horúčosťach a vôbec v ktorúkoľvek dobu „procul negotiis“ slúži za príjemné posedenie pri vistíku, preferancíku, šachu atď. Najchvályhodnejšie ale je, že každy takyto bojarsky dom má vôkol seba veľky voľny priestor, sriadeny buď len v púhy dvor s vedľa nimi staväniami (stajne, kurníky, holubníky) alebo zväčša v zahrady, udržované viac menej starostlivým umom. Pomedzi tieto bojarské domy posádzané sú samé chalupy, tvoriace jadro, ráz starého Bukuriaštu, onú vyššie spomenutú nočniu košeľu. Nepotrebujete sa ani 5 minút vzdialiť od hlavnej europejskej ulice a prídete na kontrasty hodne zvečnenia, kde popri utešenom bojarskom kaštieli vidíte kolibu, 1 meter zvyše nad zemou a 1 pod uličnym nivó, úplne osarpanú, rozpukanú, akym páru som nevidel ani v najopustenejších dedinách na Horehroní, vo Vernári a Telgárte.

Z blízkeho kopca hľadiac na túto smes domov, domkov a kolíb, javí sa mesto ako velikánska zahrada, v ktorej sa ztrácajú príbytky

pánov ciobojar má dnes už tak zobecnelý význam, ako u nás slovo páni, t. j. kto má podľa novej mody klobúk, úzke nohavice a topánky na šnurovanie a ľudu v strojnovi zaobalené. Vyrážajúce body predstavujú kostoly, ozdobené mnohými vazami a vážičkami vo východnom slohu, napospol pokryté bielym železným blachom, čo zvlášte pri mesačnom svetle v tichosti nočnej temer magický pohľad vyvodzuje.

Dakej vyznačnej zanímavosti neposkytujú tunajšie kostoly v žiadnom ohľade; stavané sú síce v základných nárysoch stylu byzantinského, ktorý ale často v mnohom sa odchyľuje od neho: vnútrok má podobu kríža so sanctuariom a miestom pod hlavnou kupolou do polokruhu, zovnútorne okrúhly alebo polygonný, kdežto byzantinske čiste podržujú štvorhrannú podobu; pred samými chrámovými dverami pripojený je akýsi vstup, vestibul zvaný, utvorený zo strechy na stĺpoch často len 4 ležiacej. Krem a 2 3 nemajú žiadnej ornamentiky, čoho je nemalou príčinou i to, že pravoslavie nedovoľuje žiadne sochy; tým viac by sa snaď očakávať mala vynáhrada maľbou. Čo do mnohosti zodpovedajú síce tomuto požiadavku, ale jakosť mnohých mení i tú prvú vlastnosť len v neprospech kostolov. Prv napospol, teraz už len menšia čiastka jich je celá pokrytá freskami, svedčiacimi o najprvotnejšom stupni ako hmoty, tak i umu, upotrebeného pri nich; krem toho zpustlosť, spôsobená zubom času a nezahnaná obetami nábožného citu, predstavuje jich v rúchu veľmi neuhľadnom. Vnútrok je rozdelený ako v ruských na *loď* so stolicami len popri stenách; potom pride miesto pod hlavnou kupolou, kde sa odbavujú výkony, pri nichž kňaz prichádza v bezprostredný styk s veriacimi (absid) a konečne oltár (sanctuarium), oddelený od uvedených dielov stenou s troma dverami, „*templu*“ ikonostas zvanou, úplne ikonami a pozlateniami pokrytou. Múry vo vnútri sú tiež maľované, vždy veľmi tmavo, až príšerne; krem a svätých v každom kostole sú buď fresky, menej obrazy olejové panovníkov (panovníc) v dávnych národných krojoch. Soch, ako som spomenul, cirkev pravoslavná nemá; na olejových obrazoch bývajú ale veľmi často šaty prevedené v striebre, niekedy i ruky a nohy (v úzkom smysle, *tvar ale nikdy*). Z tohoto celkového opisu nevyníma sa zvlášte ani mitropolitanský chrám; patrí k menším, zachovávajú sa v ňom pozostatky sv. Demitra, najväčšieho svätého patróna v Rumunsku. Po tom 103, len jeden však dokončený, k tomu ... zpäť dnu náležiaci, predstavuje vzácne umelecké dielo (opus jeho by mu všák dlho zdržal), no nenahradzuje vždy ešte to, čo mu veľké miesta postupí medzi najpyšnie svoje cieľov *dom*, pamätný to v ktorej a na ktorej umeňvost citov svätých dostáva zovnajšieho výrazu bezprostredne, či bezprostredne najprvšími umelcami, by zpätpôsobila na nasledovné potomstva v tom istom smysle.

Veľká čiasť hlavne najstarších kostolov sú jadrá zaniklých klášterov, nestálajúc vekom daľej ako asi do r. 1340; sú v Rumunsku i staršie kostoly, ale inde nie v Bukuriasti

Ako pamiatku z prvých dôb kresťanských, keď zvony neboly ešte známe, zachováva tunajšia cirkev zvyk, že užíva krem zvonov i klopanie kiahničkami na dosku voľne zavesenú, alebo cenganie oblúkovite zahnutej úzkej platne liatinovej, čo dosť dlho na cudzinca nezvykle pôsobí. — Samé zvony sú malé, hlas jich i jednotlive i hromadne nemá tej vážnej nábožnosť vzbudzujúcej harmonie našich zvonov, čo ti tak často vyvolá v dušičke neodolatelné zvlnenie najjemnejších strún.

Hore vyššie bol som spomenul, že Rumuni užívali až do r. 1669 v liturgii svojej reč slovanskú, čo by malo svedčiť, že pokresťanení Slovanmi. Pravdepodobnejšie však je, že prijali slovanskú bohoslužbu za času trvania Bulgaro-Valachie, lebo z niektorých slov a znakov súdiť možno, že už prví kolonisti z Ríma doniesli do Dácie kresťanstvo, áno že prenasledovaní tam utiekali sa sem; zvlášte charakteristické sú slová: *dumnezeu* = Boh, povstalé z *dominus* a *deus* (nie z gréckeho zeus, lebo je v rumunčine prehláskovanie z *d* do *z* i lexikálne i grammatikálne veľmi obyčajné); samé slovo *zeu* má význam zaverujúcej, dotvrdzujúcej výkričky či príslovky, rovné asi s n. ším „naozaj," „na môj' pravdu" a konečne i ztrivializovaného „na môj' dušu:" slovo *biserica* (prízvuk na e) znamená kostol a povstalo z *basilica*; slovo *templa* (e má mäkčeň nad sebou a vysloruje sa tupo) som uviedol vyššie ako pomenovanie steny, deliacej loď chrámovú od oltára; ďalej *cruce* (kruče) = kríž; anger (nad a vokaň, vyslov andžer s nosovým an) = anjel; mormênt (e nosové) = pomník (monument) a ešte iné svedčily by za pôvodný rímsky ritus.

S prijatím kresťanstva, alebo tedy pravoslavia, uvedená bulharčina skoro stala sa aj dvornou, úradne svetskou rečou, tak že staré letopisy, reškripty, dopisy, vôbec všetky verejné listiny a knihy osnované sú v bulharčine starou kyrilicou. Popud k uvedeniu vlastného jazyka mal by bol byť daný vlivom reformácie a vyskytla sa bola kde tu vskutku i v rumunčine (ale vždy kyrilicou) písaná kniha; oficielne ju však uviedol iba Voda Matej Basarabský, písmo ale zostalo kyrilské, a síce pri spisoch svetského obsahu až do začiatkov národnieho znovuzrodenia (medzi 20—30 rokmi nášho stoletia), v cirkvi bezvýminečne až do dnes. Neskoršie prehovorím o následkoch prudkého, bezohľadného *čistenia* a neologisovania jazyka; teraz len toľko ešte, že je to veľmi ťažko vytrhnúť ľudu výrazy pre najpodstatnejšie pojmy, prevzaté temer pri začiatku tvorenia vlastnej reči a preniklé úplne v život jeho. Ešte dnes nemožno (vlastným doznaním rozumne na vec hľadiacich) nahradiť bez škody množstvo výrazov, ako sú: *majka prečista*, *posti*, *sporedania*, *metania*, *domnule milujesce* (sce = šte, Gospodi pomiluj), *spasenia* (prízvuk na *e*), *duchornic* (*c* na konci, pred a, o, u = k), *duch*, *bogoslov*, *blagoslovenie*, *pusnic* (pustovník, mních), *postnic*, *praznik*, *pridvor* (pred kláštorom), *chram* (patron kostola), *milostiu bojiu* (j = ž, užíva sa pri tituloch cirkevných hodnostárov), *odejda* (cirkevné rúcho), *molitva*; *starie* (predstavený kláštora), *blagorodni*, *pomelnic* (pamätník, mémoire), *nastavnic* (predstavený i učiteľ klá-

štora), *izvod* (preklad), *bir vel. banu* (bývalý veliký bán, titulatúra), *ucenic* (c pred *e* a *i* = č), *troita slavita* (*t* s obrátenou piatkou *c*), *slava domnului* (sláva Pánu), *bog da prosti* (najobyčajnejší výraz poďakovania rumunského ľudu) atď., atď. Tieto slová a výrazy nedajú sa bez úštrby pojmov samých neologisovať.

K završeniu tohoto cirkevného oddielu pripomeniem ešte tri obrady, tvoriace hlavné momenty života ľudského.

Krst prevádza sa ako u Rusov, ponorením novorodzeniatka do vody; sviatok všeobecný tejto sviatosti zasvätený je deň „Troch kráľov“ (dľa pravoslávneho kalendára o 12 dní neskoršie než náš), *boboteaza* (prízvuk na prvé *a*) zvaný a odbavovaný s velikou slávnosťou, asi ako u nás Božieho tela. Pri zvuku všetkých zvonov (počujem jich i pri písaní týchto riadkov, len ako zvonenie na obed, veselo), odbavujú sa najskorej služby božie v kostole od dávna k tomu určenom, pri nichž rozdeluje sa svätená voda do prinesených nádobiek: na to ide sprievod s mitropolitom v čele k rieke, kde na brehu vystavený je pavilon, ozdobený draperiami a zástavami v národných barvách, kam dostavia sa i kráľ s kráľovnou. Tu najprv odbavia sa zase služby božie, zväčša zo spevu záležajúce, na to sostúpi najvyšší prítomný kňaz celkom k vode a hodí dnu drevený kríž (ak je ľad, vyrúba sa otvor), za ktorým pustí sa určený k tomu človek z chudobnejšieho stavu temer (prv celkom) zoblečený a vytiahne ho, začo dostane istú odmenu (prv 500 piastrov = šajnových zlatých), že sa vec obyčajne s trivialnym smiechom skončí, dá sa domysleť.

Na to nasleduje vojenská prehliadka.

Deň pred boboteazou je veľký pôst; v noci na to prevádzajú sa zdedené zvyky: mladé dievčatá položia si do živôtka posvätený konárik bazičkový, okolo polnoci postavia sa pred zrkadlo a hádajú si „osud;“ ktorá pri *odbíti dvanástej* vidí v zrkadle iba bledú ženskú, tá v tom roku zomre; ktorá vidí vedľa svojej podoby i šuhaja, na ktorého si myslí, vydá sa za neho ešte toho roku; dajedným neobjaví sa nič z uvedeného, a preto dajú zato viac na sny tej noci.

Sobáše odbavujú sa väčšinou večer, asi o ½9, čoho príčinu neviem si vysvetliť: na miesto pod kupolou v chráme postavia stolík, bez kríža na ňom, len s modlitebnými knihami, okolo kňazia a za kňazmi bezprostredne na strane k dverom kostolným bližšie mladoženci, týmto zprava a zľava družba a družica s veľkými sviecami v ruke; starejší, starejšia tiež so sviecami a na to ostatní povolaní i nepovolaní Obrad pozostáva len z modlitieb a spevu; bez obapolných otázok a odpovedí a bez prímluvy kňazskej; počas obradu postaví jim hlavný kňaz na hlavy mosadzné obrúčky, ktoré na konci obradu zase sám sníme; na to sa pochytajú kňazia za ruky; mladoženci a 4 uvedení hlavní svedkovia podobne, utvoriac spoločné kolo, 4–5 ráz obtočia stolík, a krátka modlitba skončí obrad; na čo z kancľa šuhajci tam pripravení rozhadzujú obecenstvu kytky a cukroviny. Toto sa zneužíva často, že začne sa ešte i chvíľu

pred kolom a trhajúce sa obecenstvo o výsluhu spôsobí obyčajne výtržnosť, posvätnosť obradu a hlavne miesta urážajúcu.

Pri *pochovávaní* zachovali Rumuni viacej zvykov, upomínajúcich na rímsky jích pôvod. Pred rakvou nesú jeden lebo i dva železné kruhovité taniere, na ničhž je pripravený koláč z jačmenej múky cukrom pomiešanej, povrch nesie obraz zomrelého, ako to bolo vo zvyku v Ríme; pred alebo i vedľa voza kráčajú dievčatá v bielom oblečené, určené plakať; mrtvemu kladú do úst peniaz alebo aspoň do truhly, pri zahrabávaní svieti nad hrobom svetielce. Ešte len nedávno pominul sa zvyk, že mrtvolu niesli v otvorenej rakvi, oblečenú do najskvostnejších šiat, aké mal nebohý za života, tvár zašminkovali bielo a červeno a na otvorené posledným dychom ústa kladávali kvetný lupen. Tieto posledné veci teraz už nevídať v „Malom Paríži."

Z inoverných kostolov nutno na prvom mieste pripomenúť katolícke, a síce: jednu kaplnku, jeden riadny kostol a konečne vlani dostavenú katedrálu, biskupský kostol, dielo v pravom smysle slova umelecké, patriace medzi tých málo vzácnych staviteľských významností, na aké je Bukuriašť veľmi chudobný, ba možno povedať, najvzácnejšie.

Katedrála stavänú je v gotike XVI. stoletia povestným viedenským architektom Schmidtom, menujem duchovným pôvodcom svojím nedávno vo Viedni náhlou smrťou zomrelého biskupa tunajšieho Msignore Paoli. Kostol rozdelený je dvojitým stĺporadím na 3 lode, oltár z čistého kararského mramoru 7 metrov zvýše, svedčí o prvostupňovom sochárovi; poval drevená s utešenými rezbami, obloky počtom 80, všetky s malbou na spôsob Dürrerovský prevedené, sú dary tunajších vynikajúcejších panien. Katolíkov je dnes v Rumunsku 126.428 duší, v samom Bukuriašti blízo 20.000.

Jednoducho a pritom veľmi lahodno, súzvučne je vystrojený kostol evanjelický, s dojemným obrazom oltárnym modliaceho sa Spasiteľa na hore Olivetskej. Prvé počiatky evanjelickej cirkve siahajú do r. 1550, zakladateľmi jej v Bukuriašti boli sedmohradskí Sasíci; panovníckeho povolenia ku svobodnému vyznávaniu dosiahli iba r. 1726. Počet duší dosahuje v celom Rumunsku 32 tisíc, v Bukuriašti samom niečo vyšše 6 tisíc. Služby božie odbavujú sa nemecky, kráľovna i krem sviatkov býva prítomná v úplnej tichosti, bez predbežného oznámenia.

Hneď vedľa evanjelického je kostol kalvínsky; uvedenie tejto cirkve datuje sa z čias vysťahovalcov Rákócovských; príslušníci jej sú výlučne Maďari.

Bulhari majú tiež svoj vlastný kostolík, veriaci sú väčšinou predavači potravných článkov zahradnych; mliekársky obchod je jich monopolom, ovšem zákonom nie zaručeným.

K úplnosti musím sa ešte zmieniť o nasledujúcich:

Kostol arménsky. Jeden oddiel mesta je obývaný temer samými Arménmi, potomkami to vysťahovalcov až z 11. storočia, pred nátlakom perskym uteklých. Oni sú občiansky urovnoprávnení s Rumunmi temer od počiatku prisťahovania; obyčajne hovoria

medzi sebou grécky; v kostole užívajú materčinu; zväčšej čiastky sú obchodníci. Počtom asi 850, priznávajú sa v podstate k pravosláviu, v obradoch sú dosť značné odchylky; menovite pripomenutia hodné takzvané *kichoe*, palice poldruha metra zdĺže, $3^1/_2$ cm. v priemere, na hornom konci pripevnené kovové slnce, pod ním kovový polmesiac s koncami dohora obrátenymi, na ňom sú povešané ako orech veľké hrkalky; miništranti (4) držia v pravej ruke tieto *kichore* temer kolmo a počas služieb božích čo najtuhšie nimi pohybujú, čím povstáva podivny štrkot, nezvyklosťou svojou veľmi prekvapujúci. Kostol sám v byzantinskom modifikovanom slohu stavány má zvláštny vchod pre mužských a zvláštny pre ženské, tak že je i vnútrok sám v tomto smysle predelený. Pre milovníkov zvláštností uvediem dakoľko arménskych mien: Kaprel Asemoglu, Hovsep Šahivore, Gabeta Agoše-Oglu, Esteran Hondik.

Skopci. Vyznávači alebo lepšie rečeno poblúdilci tejto nesmyselnej, ba možno riecť málocitnej sekty, prenasledovaní v domovine v Rusku, našli tu pomerne najviac voľnosti a vyvinuli sa behom času na formálnu obec; byvajú tiež hromadne v jednej štvrti mesta a majú asi 4 skrýše, kde prepiato-nerozumné, možno povedať, komedie vystrájajú.

Konečne ešte *synagogy* židov, počtom 4, a nesčíselne mnoho modlitebníc, ktorych charakteristicky spôsob obradov dal pôvod prísloviu: „*ako v židovskej škole;*“ tamtie stavané sú dľa vzorov peštianskych a viedenskych.

Na priechode od cirkevnych ku svetskym budovám pripomeniem špitále; lebo má každy pri sebe buď riadny kostol, alebo aspoň kaplnku. Táto vetiev spoločenského sriadenia vyvinutá je v Bukurešti pomerne znamenite, vládnuc velikými majetkami, ktorym základ položili vynikajúci bojar' na začiatku 18. storočia. Pozdejšími poručenstvami majetok špitálov tak zrástol, že dnešnie dôchodky o mnoho prevyšujú vydavky; hotovosť zbývajúca nesmie byť upotrebená na ďalšie kapitalisovanie a preto správa stavia ďalšie zdravotné ústavy, na pr. vodoliečivy, na mieste, kde je letné sídlo kráľovo, *Sinaja* (na rozhraní Sedmohradska a Rumunska, vysoko v horách, o čom v samostatnom článku časom pojednám), a teraz veľkolepé kúpele na tunajšom boulevarde s velikánskym basinom na kúpanie v lete, ktory v zime pokryje sa a terem, v ňomž je umiestenу, zmení sa tym v divadelno-koncertný sál, s lóžami, sedadlami atď.

Počet pre rôzne nemocenské oddelenia určenych špitálov je 6; pri jednom z nich stojí od dvoch rokov najkrajší, najozdobnejší kostol rumunsky, o nomž som sa už vyššie zmienil.

Hovoriac o humanitnych ústavoch, nemôžem mlčaním pominúť *sirotinec* pre dievčatá, takzvany *Asil Elena Daamna* (útulňa kňahyne Eleny), pomenovany tak po mene zakladateľky, kňahyne Eleny r. 1862, kde vyše 300 dievčať — sirôt — dostáva veľmi slušného, úplného zaopatrenia a dokonálej vychovy na spôsob známych v Rakúsku *vyšších dievčenských škôl*. Vyjmúc latiny a gréčtiny vyučuje sa tu temer všetkym vedomosťam strednych škôl, hudbe a kresleniu.

Nádherná budova postavená je von z mesta na kopci, s velikou zahradou, kde v najnovších časiech vysádzaný je sad moruší, základ to budúceho pestovania hodbabníckeho.

Majúc teraz prejsť k opisu pamätihodnejších budov svetských, musím soznať, že je Bukuriašť na ne velmi chudobný. Významnejšie na tunajšie pomery sú:

Universita, budova na spôsob u nás obvyklých podobných budov stavänä; umiestené sú v nej i musejné sbierky a konečne i senát (vyššia snemovňa) vydržiava doteraz tam svoje zasadnutia; z tohoto môžete súdiť, že ani jeden z uvedených faktorov nenie dajako zvláštne vyvinutý. A skutočne universita počituje sotva 500 poslucháčov (druhá s asi 250 poslucháčmi je v Jassy). O mnoho väčší počet mládeže študuje v cudzozemsku, hlavne v Paríži, v Berlíne a Viedni, zejmena v tom prvom, čo tiež valne prispieva k menu „Malého Paríža,“ zvlášte v následkoch svojich po vrátení sa do rodnej zeme, „v assimilácii Velko-Parížskej kultúry.

Otvorená r. 1869, má universita tunajšia 4 fakulty: právnickú, filosoficko-prírodopisnú, filologickú a lekársku; diplomy doktorske vydáva len posledná. Systém vyučovací je prejatý z francúzskeho; po 7 odbavených gymnasiálnych triedach, neskladá sa matúra, ale prijimacia zkúška na universite samej, takzvaná: bakalaureat. V cudzozemsku študovavší mávajú vo všetkých odvetviach verejného života prednosť.

Sbierky musejné, z počiatku skromné, zvelaďujú sa postupne; botanické utrpely vlani temer nenahraditelnú škodu požiarom, ktorým výsledok dvadsaťročnej práce horlivého učbára padol za obeť.

Najbohatejšie je vystrojený kabinet chemický.

Hneď naproti budove musejnej je *botanická zahrada* (gradina botanica), jejž primitívne sriadenie a ošarpaný nízky plot neoprávňuje na tento vedecký názov.

Po stranách botanickej zahrady postavené sú sochy (jediné verejné pamätníky) dvoch vynikajúcich mužov rumunských. Jedna z nich predstavuje na vzpiatom koni sediaceho najpopulárnejšieho panovníka a najslávnejšieho rumunského turkobijcu, Mihaila Viteaza (Michala Víťazného), panovšieho 1582—1601, ktorý snažil sa spojiť všetky zeme Rumunmi obydlené (Moldavu, Sedmohradsko, Marmaroš, Temeš, Banát) v jeden politický celok a bol v tej príčine i u cisára Rudolfa II. v Prahe. Tam mu síce na oko naslubovali, kým zaháňal od Rakúska Turkov, keď prišlo však na odmenu, dal ho generalissimus rakúsky, Basta, s porozumením dvorných kruhov viedeňských, zákernícky zavraždiť. Však nič prekvapujúceho nerozprávam?

Druhá socha predstavuje prvého pracovníka na znovuzrodení národňom, *Eliada*, ktorý vyhrabal reč rumunskú z kaluže, do akej ju bolo uvrhlo takzvané panstvo fanariotské. Nutno mi zmieniť sa dakolkými slovy o ňom. V Carihrade volá sa jedna štvrť mesta *fanar* (od tam postaveného majáku fanarion), obývaná samými gréckymi prednými rodinami, ktoré tam usadily sa boly hneď od prvých čias tureckého panovania a ktoré behom času tak sa vedely tureckému hospodárstvu prispôsobiť, že zaujímali vysoké úrady,

zvláste pri stykoch medzinárodných. Oni síce podporovali živel grécky a zjednávali mu platnosti pred inými, ale len natoľko a v tej miere, nakoľko jích sobeckým, zisku a vládobažným cieľom za prostriedok najspoľahlivejší slúžil. Behom času vyvinuli a sorganisovali sa v úplnú kastu, majúcu za jediny cieľ bezohľadné vykorysťovanie všetkého, čo jim pod ruky prišlo a za prostriedok neprekonateľnú intrigu. V posledných desaťročiach 17. a v prvých 18. storočia dosiahlo bolo potieranie sa, rozorvanosť, nevraživosť bojarských rodín v oboch terajšie Rumunsko tvoriacich zemiach najvyššieho stupňa. Najstaršie, najvynikajúcejšie rodiny bojarské, ktorých často vojvodovia buď volení bývali, alebo pri iných oni rozhodovaly, jedna druhú zradzovaly a predávaly v Carihrade; tým stalo sa, že na miesto potvrdzovania vojvodu dosadzovali sultáni sami na prestol koho oni chceli, t. j. kto dal zaň viac, a v tomto ohľade boli najprehnanejší Fanarioti už i preto, že ako cudzinci oheň nesvárov v lone vlastných domácich tým viacej rozduchovali, následkom čoho upadávali títo vždy viac a viac vo väčšiu odvislosť od Fanariotov a tým i od Štambulu; áno časom s nimi spoločne súčastňovali sa na vydieraní zeme. Prvý fanariota z Carihradu sem dosadený bol r. 1716 a trvalo toto panstvo fanariotské až do r. 1812. Rumuni si považujú tento odsek života za najpotupnejší, najbiednejší. S politickým úpadkom prišiel i hospodársky; lebo kto si kúpil v Carihrade prestol kniežací, vydieral to potom na týchto zemiach nemilosrdne; podobne i úplná skleslosť ducha a povedomia národného. Bojarstvo sa pogréčtilo, hovorilo v domácnosti i verejnosti len grécky, v školách (pravda len v mestách, lebo dedinských nebolo) vyučovalo sa len grécky, listiny verejné i súkromné vydávané grécky; reč národnia opovrhnutá, zachovávaná bola len poddaným sedliakom. Samovôľou fanariotov naosádzané boly i svetské úrady Grékmi a pogréčencami; i do kláštorov, vladnucich velikými bohatstvami, dostali sa za predstavených grécki duchovní, ktorí dôchodky kláštorné posielali na stavänia gréckych kláštorov, listiny dokumentárne o poručenstvách majetkových dielom zničili, dielom zfalsifikovali, tak že veľká časť kláštorských majetkov octla sa v cudzích rukách; čo hlavne viedlo knieža Kuzu r. 1864 pri státnom prevrate, že majetky cirkevne sekularisoval.

V dvadsiatych rokoch našho storočia bola otvorená prvá rumunská škola: „gymnasium Sv. Savu," z ktorej vyšli mužovia, zbudovavší terajšiu Romaniu. Spomenutý *Eliad* v tie časy bol už mužom, pracovavším na znovuzrodení národnom; on sám najčinnejší, udával smery, vedúce k dosaženiu cieľa.

Ako so všetkymi inými zjavy, tak to bolo i s divadlom. Prvé predstavenia dávané boly z B. r. 1820 po grécky; hrstka oduševnencov získala na svoju stranu viacej vynikajucich bohatých rodín; po viacerých náhodných pokusoch dával v reči rumunskej predstavenia, vystavené bolo r. 1852 „*národnie divadlo*," na ten čas veľmi pekné, vnútri ozdobené, ktoré dosiaľ ako také trvá; zovňajšok má mať podobnosť milánskym „della Scala," lenže o mnoho chudobnejšie na architektonické okrasy. Samej hre výkonu hercov ešte

mnoho chýbä, aby zodpovedala požiadavkom aspoň strednej miery. Pôvodných kusov majú Rumuni len asi od 8 rokov, a preto preklady, hlavne francúzskych frašiek nepriťahovaly stále ani širšie obecenstvo, tým menej bojarstvo, ktoré každoročne západ na dakolko mesiacov navštevuje. Tento nedostatok domácej Thalie nahradzovala každoročne dáka cudzia *trupa:* riadne chodieva sem na zimu *talianska opera* zo spevákov 3—4 triedy, ktorej sa tu dobre vodievalo, lebo odchádzavala iba koncom marca. Pominulej zimy stal sa neočakávane znamenitý obrat; 2--3 pôvodné kusy zo života domáceho spôsobily ako čarovný prút zmeny; čosi dosiaľ tu nevídaného, že sa kus dožil 16 predstavení behom mesiaca, takže opera talianska nemohla tu zostať, a sotva i kedy už príde.

Krem tejto dochádza sem i daktorá kočovná nemecká lebo francúzska divadelná tlupa s offenbachovským repertoirom; tým však *teatru nationalu* nestojí otvorený; v nedostatku lepšieho musíme často i s týmto byť spokojní.

Neďaleko od divadla na tej istej ulici (hlavnej) stojí *kráľovský palác.* Zovňajškom, ani rozmerami, ani okrasami neprejavuje pozoruhodnosť,. vyzerá ako väčší bojarský dom na jedno poschodie, čím i skutočne bol v počiatkoch svojich. Vystavený ako taký len v 30. rokoch nášho storočia; prešiel cez značné premeny hlavne od času terajšieho panovníka, najmä vlivom kráľovnivým, ktorej jemno vyvinutý krasocit dychom, pohľadom, áno *vlastnou rukou* mení okolie jej na útulok krásy a úľuby.

Nejdem sa zdržovať širším opisovaním vnútorného zariadenia; pripomeniem len ako jednu z najväčších zvláštností takzv. *čínsky sál,* kde maľba povaly s povešanými zrkadlami taký odraz vyvodzuje, ako keby otvorom bolo vidieť jasnú oblohu.

Ešte by som sa mal dať zvábiť na tomto mieste aspoň k povrchnému opisu izieb *kráľovniných.* Ale nechávam si schválne radšej všetko, čo sa tejto v každom ohľade vynikajúcej ženskej týka, pre zvláštnu stať a pripomeniem len, že súc náruživou milovnicou prírody, izby jej sú tiež pretvorené v zahrady a hájiky so spevnými operenci a napodobnými vodopádikami; miesto záclon s vinúcimi sa rastlinami. V jednej z týchto utešených izieb stoja rumunské krosná, na ktoré *ona* intímnejším ukazujúc, hovorí: „Tieto nás, ak Bôh dá, z biedy vytrhnú!" Lebo vskutku, ako *ona* prišla do Rumunska, medzi prvšími jej činy bolo: v platnosť uvedenie národného kroja, ktorý „kultúrou" načuchlé vrstvy už-už poodhadzovaly, áno naložila, aby na všetkých dobročinných plesoch a pri istých slávnosťach dámy inakšie sa nesúčastňovaly, ako v národnom kroji, dávajúc sama so zvláštnou úľubou najlepší príklad. Na letňom byte v zpomenutom už Sinaji je národní kroj jej denním nosivom, v tom blúdi po horách, chodí na jahody, na oriešky, sbiera voňavé kvietia a poviestky, načúva národnie piesne, takzv. dojmy (piesne, spievané pôvodne pri dojení oviec, asi toľko, čo naše trávnice), díva sa na tance ľudu a keď ju túžba tiahne, dá dojmom prijatým oblas piesňami vlastnej duše, oddajúc sa celkom *„minutke vdochnorenia"* v oddialení hôrom, ktoré si sama nazvala *„Meine Ruh!"*

Vrátim sa však do „Malého Parížu."

Do rady zaujímavých alebo významnejších budov náleží onen už vyššie zpomenutý kúpel, stavaný špitálom na ulici, z ktorej sa má vyvinúť to, čo je peštianska „Andrášička" (Radiálka) s ďalekou perspektívou na *Bulevarde.*

Ako *nezvláštnosť* pripomeniem ešte dolniu snemovňu, po maloparížsky *Cameru* (prízvuk i dlžka na prvej slabike), postavený na kopci takzvanom *metropolitánskom*, odkiaľ je najutešenejší pohľad na Bukuriašť dolu, a kam zase pohľad najutešenejších túžob obracia sa na vysinu, kde 183 „zástupcov ľudu," otcov vlasti, oblažuje krajinu zákonami. Budova príjemná, dosť skromne zariadená, zovňajškom má podobu s dákym cirkusom alebo *theatre varieté.*

Konečne zasluhuje ešte spomenutia súkromný dom, patriaci najprvšiemu tunajšiemu bankárovi, stavaný dvoma mladými Čechmi Honzíkom (architektom) a Strobl-om (staviteľom) v slohu českej renaissance, ktorej dôstojný vzor vidať na Švarcenberkskom paláci na Hradčanoch v Prahe, kde najhornejší gzimz prehnutý je v smelom oblúku s lunetami a bohatými sgrafittovými ozdobeniami. Pôvodne pre súkromnú potrebu stavaný, premenený bol bezprostredne pred ukončením v „Grand Hôtel," zariadený dľa najnovších požiadavkov komfortu, s elevátorom, pričom jediné pritisnutie na gombík dostačí, vyviezť hosťa do najvyššieho poschodia bez prispenia iného. Keď i nie veľkosťou, tak iste eleganciou dôstojne representuje „Malý Paríž!"

Od času poslednej vojny mení sa tvárnosť mesta predtým neobvyklým rychlým krokom, požiadavkom pohodlného, príjemného prebývania hladí sa dľa daných pomerov zodpovedal, no predsa len zostáva ešte mnoho, čo upamätúva na turecké hospodárstvo, alebo čo zdá sa, že zostane stálym príznakom „Malého Parížu." Tak je na pr. krivolakosť, nepravidelnosť ulíc bukuriašťských zrovna klassická; krivka, vytvorená plesnutím biča je na smer mnohých ulíc nedostatočné porovnanie; náhodnosť v dosavádnom sádzaní domov zobrazíte si sami najlepšie, keď v dlhej chvíli pri pracovnom stolíku čmárate perom po podložke bez úmyslu nakresliť dáku figúru. Nenie zriedkavý prípad, že na jednom konci vchádzaš od východu, o 50 krokov lomí sa ulica v ľavo na juh, o chvíľku obráti sa v pravo na západ a onedlho vyndeš severom na východ. V tomto blúdení zrazu octneš sa medzi domami na priestore zcela prázdnom, kde možno kedysi i chalupy (provisorne) stály, alebo väčšinou podržal pôvodný svoj tvar od poslednej geologickej epochy vytvorený; teraz má najväčšiu podobu so smetiskom, najviac ak dáky ošarpaný, povylamovaný parkan a dosť často i najprimitívnejší systém studne tvorí štafáž takého ryngu, zvaného *majdánom* (slovo turecké). Takýchto majdánov je ešte i teraz v Bukuriašti mnoho; ony slúža dakde za tržište; často videť na nich rozložený naozajstný košiar oviec v celej svojej idyllickej prostote so všetkými prídavkami pastierskeho života, kde tí praví valasi pri dudách národnie tance rumunské vybíjajú, *dojny* si pretulikávajúc na fujarách; dostaneš i teplej žinčice ako na salaši.

Pokladám za zanímavé sdeliť vám slová na život pastiersky sa vzťahujúce, s našimi spoločné: salaš (salasu), košiar (cosaru), koliba, cap, urda, žinčica, brindza, vatra, bača (baciu), gäleta, magura, krivina, šuta (rumunsky čuta), črieda, dojka, kornútka (cornuta), dobytok (dobitocu), jalovica, čačina (četina), kobyla, čútora (ciutora), jesle, svorka (rum. sfóra), poľana (poiana); všetky tieto slová vyslovujú sa tak ako u nás, pri väčšine sa i temer tak píšu. Ešte jedno slovo mi napadá, ktoré som i u nás počul po prvý raz v Lúžnej medzi Korytnicou a Železným. Keď som si chcel tamejší ženský kroj kúpiť, počul som menovať i *„šíkový kabátik“* (živôtok), i šíkové oplecko, čo znamená hojne zvlášte bliskavými šnúrami vyšívané veci; rumunské slovo *sicu* (vyslov šík) znamená tiež toľko ako *trblietky* (Flittergold, Schaumgold), ktorým si tiež Rumunky kroj svoj okrašľujú.

Odpusťte, že sa vzďaľujem trochu od vlastného „Malého Parížu;“ ale i keď chcem sa vrátiť k ďalšiemu popisu, zase mi len príde prvé slovo slovanské pod pero. slovo *ulica*, ktoré je dosiaľ v rumunčine zachované a užívané *„ľudom“* a *„neučenými.“* Len v novšom čase povstaly slová: strada a stradella (pre význam toho, čo sa vo veľkých mestách kategorisuje, ako ulica a ulička = Gasse, utca), a *calea* (pre vyjadranie pochopu trieda = Strasse, út). Pokiaľ dláždenia nebolo (a nie je tomu ešte tak dávno) volaly sa štyri hlavné ulice *mostami* (rum. podu); pomenovanie celkom správne, lebo boly „dláždené“ v celej dĺžke svojej brvnami, a okolo nich, medzi nimi rozprestieraly sa jazerá (zvykne sa vravеť i *morá*) blata za mokra a prachu za sucha.

Zanímavá je i metamorfosa v názvosloví ulíc s postupujúcou kultúrou. Za dávnych čias dostávaly ulice mená buď dľa remesla v nich osadeného (kováčska, garbiarska, sedlárska atď.), alebo okolných kostolov (ulica Sv. Jura, Sv. Demetra), smeru, kam sa nimi vyšlo (ul. brašovianska); po čas znovuzrodenia, keď každý pokladá sa za potomka Trajánovho, dávaly sa mená rímske: ulica Trajánova, Romulus, Rémus, Cesar, Minerva, Merkur atď.; konečne posledná vojna zavdala podnet k pomenovaniam: Calea Victoriei (trieda víťazstva), calea Plevnei (plevňanská), calea Grivitei alebo ulica 11. Júna, 13. Marca, znamenajúca pamätihodnejšie bitky z vojny.

Verejný život bukuriašťský sústredený je temer výlučne v troch hlavných uliciach: na Calea Victoriei vo *strada* Lipscani (ulica lipská) a strada Carol (ulica Karolova, kráľa).

Šumot a pestrota verejného života je v týchto dvoch posledných úplne veľkomestská; vír, ruchot a hukot života *maloparížskeho* ztelesnený je na Cale Victoriei; táto trieda oprávňuje na pomenovanie „Malého Parížu.“ Čo je iným mestám: korso, boulevard, prospekt, Ringstrasse, körút, v Berlíne „pod Lipami,“ to je tu Calea Victoriei, ťahajúca sa v dĺžke temer 3-kilometrovej od severu mesta k juhu. Keď i nesiahajú v nej „do neba“ 6—7-poschodné opachy, dosahuje skvost, luxus, lesk, drahocennosť sklenných výkladov a života, pohybu, zjavov, stupňa veľkoparížskemu príbuzného.

Ako tam, tak i tu: životom, túžbou, osou, centrom všetkej

zovňajšej slávy, svetského výmyslu je mohutná despotka *moda*. Čo kňažky tejto bohyne vo Veľkom Paríži predvčerom na oltár doniesly, to najbližší *trenul fulger* (bleskovlak) dnes sem dovezie, a ešte ani nedoletí „Figaro“ so svojím týždeňnym prehľadom „o nových zjavoch“ mody, akými markysa de Beaumont alebo Madame Rothschild v *Champs Elysées* smer dobrej spoločnosti označujú, už to zraku znalca nenjde na tunajšej *šosei*, ceste to slúžiacej za prechádzku, tvoriacej bezprostredne severné pokračovanie triedy víťaznej, perspektiviticky nedohľadnej, s lipovými alejami a krásnymi sadami po oboch stranách, tak žeby sa mohla pomenovať maloparížsky boulognským lesíkom.

Viem, že ctené čitateľky nesúhlasia s kňažnou S., ktorá voňahdy pri výstave rúcha novej županky zvolenskej vyslovila sa o krásach tých, že sú „poesiou domu,“ predsa mi nezazlia aspoň tie, ktoré ďakedy len zo zvedavosti, ako sa svet točí, nazrú do „Bazaru,“ keď uvediem dačo z tej slávy, z toho blaha, ktoré tvorí tak často predmet „zlatých snov“ maloparížskych representantiek krásnej pleti, vrcholiacom v *rúchu*. Stojím práve pred takým výkladom, dôstojným odrostom atelieru Madame Aubert v Paríži (Rue du Sentier) a obdivujem tie rozkošné robes: tu promenádové šaty „à la princesse Demidoff,“ z božského velouru (meter po 120 frankov), barvy tmavokarmínovej, na ňom pásy z tenučičkej priesvitnej látky, bohato pravými perlami posiatej; vedľa toho návštevná šata „à la Marquise Sagan“ z atlasu smaragdovej barvy, zlatými čipkami ozdobená; pozreš do vedľajšieho obloka, vidíš kostum pre návštevu divadla „à la comtesse Châteaubriand“ zo satin-royal-u a barvy červenej à la Pompadour, pokrytý motýlami jagavých odtieňov a striebornými ťažkými čipkami; spustíš z tohoto oko, spadne ti na toiletu „à la baronne Rothschild“ zo zamatu v barve a pelu ako zrelá slivka s rannou jej aetherickou rosou, tunika na nej zo samých zamatových čipák, na okrajoch so zlatými kvetami zvonkovej podoby okrášlena.

Chcem odísť od týchto „pleták“ a už upadnem do iného oddielu, klobúkového; tomu, ktorému Maloparížanky pomerne najväčšiu pozornosť venujú a najväčšie obete prinášajú. Dľa teraz panujúcej mody je hlavnou ozdobou klobúka *pták*, a musíš sa len diviť, ako vymysel svetský snaží sa prevýšiť i samú prírodu, tak žeby sa i nebohý Brehm sotva bol vyznal v tomto ornitologickom museume. — Zanímavé je pri tejto duchaplnej mode pozorovanie, k akému ptáčkovi chová dáma prevažnú náklonnosť, každá má svojho „*najmilšieho*:“ temer napospol majú zobáky a zobáčiky na ďubantie proti obdivovateľovi namierené a vystreté krýdla; ale sa nemusíš báť ani skleneného jeho očka, ani mŕtveho zobáčika a krydeliec; nedostaneš ho na lep, tým väčší si musíš dať pozor, abys' ty nesadol na lep tomu páru očí, čo pod klobúkom jagajú orientálnym mihom, aby teba karmínový zobáčik nepoštípal a nedostals' sa do zlatých krydel Maloparížanky, z ktorých by si sa ťažko vytrepotal . . .

Tomuto zovňajšiemu leskotu toilety zodpovedá v plnej miere

i *nedbalková,* a som veru v rozpakoch, či bych vlastne nemal povedať, že sa v tomto ohlade Maloparížanky Veľkoparížankám ešte viac približujú. Ako Veľkopariž má svoj svetochýrny „Maison de blanc,“ tak i Bukuriašť má svoj *„dom pre bielizeň,“* a síce s dôrazom vyznávam, že je to obchod nášho rodáka pána G. Poloniho; ako tam, tak i tu usmieva sa zlatým očiam Napoleonov (ale od času, ako Rumunsko okúsilo tiež zo stromu Nationalbanky dobrotu papierových peňazí, už i modrým očiam 20-frankovníkov papierových), usmieva sa, reku, z elegantných výkladov a škatuliek všetko, čo si ženské srdce zažiada z toilety, jejž základným tónom je „barva nevinnosti.“ Počnúc od ľahulinkých ako aether melinov (meter po 20 frankov), batistov, brillantinov, celou stupnicou rôznych irských, belgických a bielefeldských pláten až ku rumburskému, pútajú oko a cit znalkýň v nevyčerpatelne rôznych fasonoch druhy bielizne nevyhnutnej i luxuriósnej, ako: matinée, kapoty, jakety; postelnia bielizeň, stolová; všetko viac menej ozdobené a obohatené vyšívaniami (broderiami), valensienskými a bruselskými čipkami; tenulinkými sťa pavučina toršónami, s najnovším jích zdokonalením, takzvaným *Point de Paris;* stuhy v nesčíslných odtieňoch; ajour-y: všetko to dodáva toľko pôvabu, elegancie týmto pletkám, že vyvolávajú výrazy, ako len zahryznúť! — *Honny soit qui mal y pense.*

Podobným spôsobom mohol bych sledovať ktorýkoľvek druh obchodu, priemyselných výrobkov, všade skvost a drahocennosť, menovite v článkoch požiadavkom mody podrobených.

Ale i z tých odvetví, ktoré modou v ničom, alebo bezvýznamne sa riaďa, ako je kníhkupectvo, pridávajú mnoho k názvu „Malého Paríža.“ Zovňajšie vystrojenie sklepov kníhkupeckých (vždy hovorím o Calea Victoriei) nezadá v ničom europejským kníhkupectvám, a čo sa podstaty veci týka, môžem povedať, že 80% skladu tvorí literatúra francúzska, 10% rumunská, 7% nemecká a ostatné 3% spadajú na iné náhodne representované spisby. Čísla tieto sú najjasnejším dôkazom o intelektuálnych vzťahoch medzi Parížom na Seine a Malým Parížom nad Dimbovicou.

Významnejšie denníky i týždenníky, encyklopedické časopisy francúzske patria k riadnym i mimoriadnym predplatkom: nezbytný „Figaro,“ najdrahší „Journal des Debats,“ „Temps,“ „République Francaise,“ „Revue des deux mondes,“ vôbec všetky odtienе politických prúdov francúzskych sú tu časopisami svojími zastúpené a v kníhkupectvách i k dennému predaju vyložené. Každá pozoruhodnejšia kniha či vedecká, lebo z krásnej literatúry tiež je skôr vyložená vo vyklade kníhkupeckom, nežli nám doletí kritika o nej vo „Figaro;“ Hugo, Daudet, Zola, Dumas, Ohnet najbližším „Orient-Express-om“ (ako sa tiež bleskovlak volá) dostanú sa sem.

Slabo vyvinutá literatúra vlastná núti pravda Rumunov siahať k daktorej literatúre cudzej, ako vzoru, základu, alebo pomôcke, prostredníctvom ktorých majú pracovať na stvorení a tvorení vlastnej, a tu je jích pachtenie po francúzštine z viac ohľadov ospravedlnené, praktické, prirodzené; lebo spoločný pôvod oboch rečí

z latiny vedie jich k bližšiemu spojeniu, potom svetový význam francúzštiny a ochrana proti nemeckému „Drang nach Osten“ sú dostatočné dôkazy a vysvetlenia úkazu francúzofilstva.

Rozšírenosť francúzskych časopisov tým viac padá na váhu, že je domáca žurnalistika pomerne veľmi značne vyvinutá; vychádza tu len v samom Bukuriašťu 12 denníkov, z týchto 1 francúzsky (pred dvoma rokmi vychodily 2) „L' Indépendance Rumaine,“ 8 rumunských, 2 nemecké a 1 grécky; krem toho daľko týždenníkov (vždy 1—2 francúzske, 1 maďarský), 2—3 humoristické (tiež 1 francúzsky), 1 periodická revue; illustrovaného belletristického časopisu nemajú, čo je charakteristické ako pre vývin grafického umenia, tak i illustratorskych pomerov vôbec. Najvážnejší politicky list je „Romanulu“ (čítaj Rumunul), list založený a riadený nedávno zomrelým vynikajúcim mužom C. A. Rosettim, ktorý vzdor svojmu radikálnemu náteru vyniká najväčšou rozvahou a je mierniteľom medzi politickými stranami; sloh jeho je klassicky, v logike nepremožiteľny, asi ako za života Skrejšovského „Parlamentär,“ len mu chybí ten vlastny Skrejšovskému sarkasmus. A poneváč protivy vedľa seba postavené tím vypuklejšie sa javia, zvečním i taký žurnál, aký nesmie nikde chybäť, kde sa Jeitelesovci zahniezďa — „Bukarester Tagblatt“! Ku charakteristike jeho toľko, že stojí v najužšom rodinnom spojení s „Pester Loydom,“ a že ten špiritus, ktory v tejto pálenčiarni napália, predkladá označený lístok čitateľom svojim už len v podobe výpaľkov, pomýj, z ktorých však fabriku úplne dobre poznať.

(Pokračovanie.)

Bystrica.

(V trenčianskej stolici.)

Píše

Alexander Lombardini.

Zámok Bystrica stojí na ľavom brehu Váhu, proti vrchu Manínu, chyrečnej rodine Podmanínov (lebo Podmanických) meno a praedicat dávajúci mu. Zámok je vystaveny na 500' vysokej skale, nad obcou pod ním sa rozprestierajúcou a preto Bystrickým Podhradím pomenovanou; od neho neskôr svoje meno obsiahla na pravom brehu Váhu ležiaca obec, dnešnia Považska Bystrica (mestečko). Cesta do tohoto zámku viedla okolo vrchu, ako aj z druhej strany od zadku.

Dňa 23. júna roku 1403 majiteľom tohoto zámku stal sa pán Szandzivoj z Ostroroha, ktory r. 1383, keď Hedviga, dcéra uhorského kráľa Ludvika, stala sa polskou kráľovnou, jako palatín

Káliša sebe veľké zásluhy nadobudnul, kráľom Žigmundom (švagrom Hedvigy), obdarovaný bol päťmi trenčianskymi zámkami: Strečnom, Bystricou, Lietavou, Bytčou a Starým Hradom.

Keď Žigmund Luxemburgský (manžel Marie, uhorskej kráľovnej) cieľom upevnenia uhorského prestolu r. 1386 vlastné pomocné vojsko v Poľsku sbieral, na jeho zpiatočnej ceste tiež so zástupom sprevádzali ho štyría bratia zo Štiboríc, z ktorých po r. 1410 pán Ctibor (Štibor) zo Štiboríc a Soboviс, obdržal z milosti od kráľa Žigmunda mimo početných moravských majetkov v Uhorsku viac zámkov, a medzi tymito aj Bystricu s 27 obciami. Onen Štibor, súc pánom početných považskych zámkov a Bystrice, menoval seba medzi iným aj „Comes Bistriciensis“ a „Dominus fluvii Vagi.“

R. 1412 tu, totižto „Bistriciae sabbatho proximo post festum Sancti Jacobi Apostoli“ Štibor, sedmohradský vojvoda, „una cum viro Magnifico Michaele Siculorum et Ladislao de Nadas Vicevojvoda nostro ceterisque nostris cum Assessoribus ex speciali commissione Serenissimi Principis“ atď. Sigismundi atď. zákonný deň (Generale Judicium) držiac, v pravote medzi jaadskymi Sasmi a susednými zemänmi vedenej vynáša rozsudok. (Michal Kovaczóczy: „Árpádia.“ Košice, 1838, sv. III., str. 74. — Fejér: „Codex Dipl.“ sv. X., 8. časť, str. 536.)

R. 1434 v novembri zomrel Štibor (III.), a s ním vymrela aj rodina Štiborov. Všetky jeho majetky zaujal kráľ. fiscus.

Štibor bol pánom otázneho zámku, a preto držím za príležitostné, keď sa na tomto mieste zmienim i o jeho erbu, ktorý pozostáva z panciera, z oboch strán nahými mužskými postavami držaného, na ňom jakýsi ušatý zver, pod ním ale šikmo ležiaci štít, v ktorom sú dva na von stojace polmesiace a nad tymito hviezda.

R. 1483, jako to z listín Zapáry Balassovského processu vysvitá, zámok tento bol kráľom Albertom darovaný rodine Podmanínov, narodenej v dedine pod vrchom Manínom, Podmanín rečenej.

Dňa 11. júna r. 1489 kráľ Albert daroval svojej manželke Alžbete tieto zámky: Trenčín, Starý Hrad, Strečno, Bystricu, Vršatec a Suču.

R. 1458 kráľ Matej týmto zámkom obdaroval Ladislava z Podmanína.

R. 1471 podmanický Ladislav a jeho synovia: Ján, Michal a Štefan prichádzajú sťa majitelia tohoto zámku. V tejto donacionálnej listine kráľa Mateja doslovne stojí, že donatár podmanický Ladislav u boku Ladislava Hunyadyho jako kapitáň bojoval a jeho napomohol 12. zlatými jako požičkou.

Michal z Podmanína mal dvoch synov: Jána a Rafaela, veľkých lúpežníkov; Ján r. 1498 s kvašovskym Gašparom pustošil majetky panej Kataríny, manželky vršateckého Melichara; Rafael, vládnuc zámkami Bystricou, Bytčou, Hričovom, Lednicou, Sučou, Bánovcami a Palotou, odtiaľto vysielal lúpežnícke zástupy až do kraja medzi Stolným Belehradom, Ostrihomom a Rábom ležiaceho, ba aj do Sliezka a Moravy, pustošiac bohaté mestá, zámky, opatstvá. Doma

a na vonkove šarcujúc a protiviac sa zákonnym nariadeniam, oba bratia boli ríšskou kliatbou na prešporskom sneme (2. §. 44. zák. čl. z r. 1544) proscribovaní, na ztratenie majetku odsúdení, ale po troch rokoch s kráľom sa pokonajúc, na trnavskom sneme (47. zák. čl. z r. 1545) obdržali milosť, ba Rafael dňa 23. júla r. 1549 bol Ferdinandom I. medzi tohto „veriacich" prijatý. Dňa 23. februára r. 1558 zomrel Rafael Podmanín v 46. roku veku svojho jako posledný potomok svojej rodiny (a tak, jako to mnohí myslia, r. 1780 do barónskeho stavu povýšení Ján a Alexander Podmaniczky nepochádzajú od bystrických Podmanínov). Rafael obyčajne bydlel v zámku Bystrici.

Po smrti Rafaela roku 1558 a 1560 kráľ Ferdinand I. tento zámok daroval pánu Gašparovi Szeredy-mu (vnukovi knieťat podobného mena) a tohoto manželke Anne Mérey, ktorý ale nezadlho zomrel bez mužských potomkov; tohto vdova vydala sa r. 1563 (dľa baróna Alojza Mednyánszky-ho chybne r. 1571) za Andreja Balassu, grófa novohradskej stolice, ktorý dostal s ňou tento zámok. Tohoto kráľ Maximilian potvrdil v jeho majetku. V bystrickom zámku kamenná tabula nad bránou udržala meno Gašpara Szeredy-ho a z pridaných slov „fieri fecit" treba sledovať na premeny lebo na nové stavby, ktoré sa pod ním diali.

R. 1572 zomrel Andrej Balassa; tohto vdova Anna, rod. Mérey, bola do zámku slávnostne statuovaná.

R. 1602 spomína sa sta prefekt tohoto zámku Ďuro Zálusky.

V decembri r. 1605 Žigmund Balassa (III.) v tomto zámku vlastného brata Imricha Balassu (II.), s tetkou Žofiou Mérey, manželkou Michala Čobora (sestrou Anny Mérey) uväznil a jich majetky do svojej moci zaujal, kde v putách viac jako jeden rok strávili, keď jich po viedeňskom miere na svobodu vypustil.

R. 1610 Žigmund Balassa bral účasť na žilinskej evanjelickej synode a r. 1616 zle pochodil, lebo 7. januára nasledujúceho roku bol pre nevernosť z rozkazu cisárskeho generála Rudolfa Tiefenbacha v zámku Modrom Kameni uväznený a bez všetkého sudcovského pokračovania v Prešporku zatvorený, odkiaľ len r. 1619 počiatkom septembra vypustený. Zomrel r. 1623.

R. 1630 dňa 3. júna Ladislav Révay s Alžbetou Drugeth-Homonnai v Pruském vydržiaval veselie, odkiaľ 5. s palatínom Žigmundom Kornišom, Štefanom Nyárym, Andrejom Kapym a inými pánmi vzdialiac sa nocovali v bystrickom zámku.

Za času Žigmunda Balassu tento zámok konal vlasti dobré služby počas zbury. Chvalitebný skutok Žigmundov bol ten, že sa do tohoto zámku ako obranca zatvoril a odtiaľ Bethlenove útoky odrážal. V čas Tokolyovských nepokojov (r. 1684) bol tento zámok cisárskymi obliehaný, až ho Imrich Balassa pri slúbenej amnestii následkom kapituláčie oddal a takto svoj majetok zachránil. Z testamentu, Ladislavom Révay-om r. 1666 vystaveného vysvitá, že považsko-bystrické panstvo bolo jeho majetkom.

Pod kráľom Leopoldom boly majetky Imricha Balassu kráľ. fiscusom pre nevernosť shabané, z ktorých polovicu r 1714 Karol III.

daroval rodine Szapárych tak, že trenčiansky, teda aj bystrický majetok Szápáryovskej rodine, novohradský ale Zichyovskej a prešporský (Malacka) Pálffyovskej rodine pripadnul.

R. 1780 započala sa pravota ženských potomkov rodiny Balassa s rodinon Szapáry stranivá rovnakého práva (ad aequalitatem juris), až konečne Terezia Balassa, manželka Petra Szapáry-ho, pravotiace rodiny priatelsky pokonala.

R. 1830 rodina Szapáry predala polovicu bystrického panstva Moricovi Ullmannovi, viedeňskému velkupcovi, a tohoto nápadníkom; r. 1859 Bystrické Podhradie kúpil žid Leopold Popper, ktorého praedicat teraz nosí, a r. 1863 Balassovskú polovicu Orlového Jozef Lord, pokrstený žid. Sic transit gloria mundi!

Stredisko bystrického panstva, ktorého tri štvrtiny teraz Leopold Popper a štvrtú čiastku Jozef Lord má, bola Považska Bystrica, ku ktorému už za času Podmanínov ona a 26 obcí patrilo. Od tohoto zámku pomenovaného panstva obce sú: Podmanín, Rašov, Drienové, Plevník, Vrtižer, Považska Teplá, Záskalie, Kostelec, Vrch-Teplá, Praznov, Prečin, Lednica, Fačkov, Podhradie, Orlové, Milochov, Velká Udiča, Prosné, Hatné, Klieština, Mariková, Šebešťanová, Podvážie, Štiavnik a Hvoznica.

Zámok — ktorý kedysi bol vážami a strechou opatrený a v ktorom nachodila sa i kaplna — len v niekolko múroch je neporušený; najporúchanejší je múr strmej strany, na Váh hladiacej; u jeho podnožia je škrydlou krytý, hojne pozlátený, nového vkusu, vážičkou opatrený, na jedno poschodie vysoký, v rokoko-štýle vystavený pekný kaštiel, ktorý dal Szapáry vystaviť, teraz ale jako vlastnosť Leopolda Poppera pekným parkom otočený, tomuto slúži za letnie bývanie. Na kaštieli sú tie bijúce hodiny, ktoré kedysi na váži žilinského jezuitského kostola upotrebené boly a ktoré pravdepodobne fundus studiorum Szapárymu odpredal. V kaštieli nachodí sa aj kaplna, sv. Jozefu zasvätená, v ktorej duchovný konal pobožnosti dotial, dokial tu farský kostol nebol vystavený. Mimo toho je na strane zámockého vrchu druhý, starý, poschodový kaštiel, na ktorého úhloch nachodia sa okrúhle váže; slúžil aj za bydlisko podhradského kňaza.

Teraz nech už nasledujú deje jednotlivých menovaných obcí:

1. *Považska Bystrica*, mestečko, svoje prvé meno obdržalo od blízo neho vypínajúceho sa vrchu Manína, terajšie ale meno má od neho neďaleko za Váhom šikmo strmiaceho zámku, Bystrice. Poneváč je v tomto mestečku fara r. 1250 založená, ono už predtým muselo jestvovať, a poneváč sa už v listine r. 1384 quarto nonas Junii danej a královnou Mariou vydanej bystrický okres spomína, z toho nasleduje, že vtedy Považska Bystrica, od ktorej okres pomenovaný bol, už značnejším miestom bola. Z jej starých sudcov (advocatus) známe r. 1400 a 1410 Petra Buthora z Maršovej. Štibor, sedmohradský vojvoda, v smysle cambialnej listiny v Trenčíne r. 1400 die et festo Nativitatis Sanctae Mariae danej za považsko-bystrickú advocatiu maršovskému Petrovi Buthorovi a tohoto synom: Blažejovi, Mikulášovi, Jánovi a Tomášovi a týchto potom-

kom prepúšťa dedinu Jablonovú, ktorú zámenou v smysle listiny v Libici r. 1410 feria tertia proxima post Conceptionem sanctae Mariae danej, obnovil. (Pôvodiny v archive rodiny Maršovskej. Sdelené Juliusom Maršovským v diele Gustáva Wenczel-a, „Stibor vajda“ zvanom, pod č. 84 a 104.)

Považsko-bystrickej cirkve fara — ako už spomenuto — povstala dla dioecesánskeho schematismu r. 1250. Z jej farárov je známy jeden, menom Michal, r. 1368. - Považsko-bystrická evanj. cirkev od času reformácie skoro cez dve storočia pod patronátstvom rodu Balassovského ustavičný pokoj požívala a pieta Žigmunda Balassu proti evangelicismu v 16. storočí jak tunajšiemu tak susedným mestám na veľký osoh bola. — Z jej kňazov sú známi:

R. 1570 Pavel Pannonius ináč Sobach.

R. 1586 Ján Felicis.

R. 1593 Andrej Jacobaei.

R. 1610 Samuel Paulinus (Paulini), povolany z Nemšovej, senior horniebo contuberniuma, Žigmundom (II.) Balassom r. 1612 odohnaný, ktorý seba do podpory Ďura Thurzu odporúča a ešte v ten samý rok šiel do Dubnice za kňaza. Bol prítomný na žilinskej znamenitej synode.

R. 1613 Ján Ambroziades ináč Vietoris.

R. 1627 August Miklian (Miklini).

Potom M. Zachariáš Lányi, ktorý r. 1635 bol do Bánoviec povolaný.

Matej Masnicius.

Michal Hallerus.

Samuel Francisci, ktorý r. 1663 bol do vyhnanstva poslany.

Martin Zabanius; bol tak šťastlivý, že súkromné cvičenie ev. náboženstva r. 1680 tu udržať v stave bol, dla „index ordinatorum“ Andreja Michnay skrz superintendenta Jakuba Zabeler-a.

R. 1706 Ján Burius.

Andrej Balassa, ostatní z rodiny evanj. viery, zanechal vdovu, rodenú barónku Perényi, ktorá r. 1709 Jána Burisa, kňaza, a Sam. Krasňanského, učitela, oddialila, a tunajší katolícky farár ono humno, v ktorom evanjelici svoje bohoslužby konali, dal zapáliť, následkom čoho musel vidieť zhoreť svoj vlastný katolícky kostol. -- Tunajšej evanjelickej cirkve filiálka bola obec Kostelec, sama volakedajšia evanj. cirkev je ale teraz filiálkou súlovskej cirkve.

Odtedy boli tu nasledujúci katol. farári:

Ján Križan, Martin Alex Velesey, Alexander Kostoláni, Ďuro Šuraba, Ján Langauff, Jozef Koroda, Martin Hazucha, Jozef Bobossék, Alexander Pongrác a Karol Jelínek.

Matriky tejto fary jestvujú len od r. 1825, lebo staršie zničil požiar. — Jej patrónmi boli: od r. 1403 pán Sandzivoj z Ostrorohu, od r. 1410 Štibor zo Štiboríc, od r. 1434 královský fiscus, od r. 1483 Podmannovci, od r. 1489 královna Alžbeta, od r. 1458 Ladislav Podmanin, od r. 1471 Ján, Michal, Štefan Podmanin a neskôr Ján a Rafael Podmanin, od r. 1560 Gašpar Serédy, od

r. 1563 Andrej Balassa, od r. 1572 Anna Mérey, potom Žigmund (III.) Balassa a Imrich Balassa, neskôr kráľ. fiscus, od r. 1714 rodina Szapáry, od r. 1780 táto a rodina Balassa, od r. 1830 grófska rodina Andrássy, barónka vdova Anna Balassa a Moric Ján Ullmann, patričnc tohoto nápadníci pod menom Szitányi, od r. 1859 miesto Ullmannovcov žid barón Leopold Popper z Podhradia a od r. 1863 len poslednomenovaný a Jozef Lord. — Jej filiálky sú: Dolný Moštenec, Kostelec, kvašovský majer a Zemänský Kvašov, Kunovec a Golanovec, Milochov s jeho horskými a údolnými obyvateľmi, Podmanín, Praznov, Sihoť (majer), Zákopa, Považska Teplá, Vrtižer, Záluš, Záskalie, a kedysi aj chalupy za Manínom s dolno-bukovanským mlynom, koliba „Drahy,“ horské domy Kresánikov, domy Mitasikov a domy zamanínskych Pechov, konečne do r. 1789 aj bystrické Podhradie. — Fara r. 1835 mimo 321 židov už len 18 evanjelických a 4474 katolíckych duší počítala. Katolíkov terajší počeť je 4579. Pod opaterou farára stojaci dom chudobných zalozila r. 1689 grófska rodina Balassovská.

V Považskej Bystrici je jeden farský kostol a dve kaplny a v Zemanskom Kvašove tiež jedna kaplna.

Farský, jednou väžou opatrený, sv. Alžbete zasvätený a na námestí stojaci kostol je veľmi starý. V jeho zákrstí naznačený r. 1409 značí rok obnovenia. V lodi kostola na ľavej stene sú jeden veďa druhého 3 náhrobníky vypuklého diela (relief). Na prvom, ktory je z bieleho mramoru, je viditelný rytier so šišakom na hlave, s bradou až pod driek siahajúcou, v pravici držiac nahý meč, v ľavej ruke ale štít, na ktorom rodinný odznak. Kraj kameňa kryje dvojaký -- dľa baróna Medňyánskeho -- nápis, z ktorého vysvitá, že je to pomník Rafaela Podmanína, ktorý 23. februára r. 1558 v 43. roku veku svojho zomrel. Vidno ale len slovenský nápis; latinský, možno, že je maltou zahádzaný. Slovenský nápis znie: „Leta pane 1558. prwnu ſtredu w puſte umrel geſt urodzeni pan Raphael Podmanickij w Biſtrici; — geho Duſſi pan Boch miloſtiwi račiš biti.“ Z druhých dvoch jeden ku druhému hľadiacich náhrobníkov z červeného mramoru jeden je Žigmunda Balassu a druhý jeho manželky, poľskej kňažny Zborovskej. Oba sú tiež v životnej velikosti, ale v umeleckom ohľade stoja za prvým. Proti týmto náhrobníkom na pravej stene vidno podobu sv. Petra vo vypuklom diele, taktiež z červeného mramoru, ktorá je staršia jako tamtie. Na vonkajšom klenutí sklepenia na ľavej strane lode možno čítať tento chronosticon: „Na ChVaLV BožV a na poVIšenI sVateI CIrkVI, fara poVažsko-bIstrICka ChraM tento horLIVe okrásneLa a zVeLebeLa. ZapLat za to pán bVCh,“ dľa ktorého veriaci považsko-bystrickej fary tento kostol r. 1858 ozdobili. V tomto klenutí je oltár P. Marie, ktorého stolom je z dosť čistého alabastru vyhotovené ono pekné antipendium, ktoré dľa kostolnej knihy pochádza z kaplny bystrického zámku a pravdepodobne ono za sľubnú tabulu bolo hotovené. Na hornom kraji antipendiuma možno čítať: *„hic mea si dederit sors, si non nil nostra, iaceant qualibet illa loco.“* Jeho obraz je: kríž s Kristom, v zadu skaly a mnohovážový

zámok (bystrický), z ľava kľačí v železe oblečený rytier a pred ním leží jeho šisak a kľačí štvoro menších podôb, zprava tri mensie zenské a jedna mensia podoba. pod križom dve lapky a kosť; nad mužskou podobou je odznak (volová hlava, medzi jej rohami hviezda) a nad ženskou podobou tiež odznak (na pätkonárovej korune čáp a pri tohoto nohách 4 mensie čápi, nad nimi polmesiac a hviezda.)

Tohoto kostola kňazište má do končitych klenutín sbehajúce sa sklepenie, ale mimo tohoto žiadne iné gotické ornamenty. Na klenutí sklepenia knazista stojí napisané: „Ornata CVra paroChI PongráCz optuno gLorIaM DeI," a tak tento kostol r. 1858 bol ozdobeny namáhaním tunajšieho farára Alexandra Pongrácza.

Sú v tomto kostole úhrnom 4 oltáre. Pod kostolom nachodia sa 3 krypty; do jednej je vchod v predsieni kostola, do druhej v lodi pred kňažišťom, a ponevač je na kryjúcom kameni tejto poslednej z volovej hlavy pozostávajúci odznak vidno, je ona kryptou Podmanínov.

V kostolnej väži sú 3 zvony. Najväčší má tento nápis: „CoMes PaVLVs BaLassa qVI In opVs aerIs hVIVs InDVstrIore faVebat" a tak ho gróf Pavel Balassa r. 1746 dal zhotoviť; dolu má tento kolopis: „Fudit me Joan. Ernest Posonii," hore ale nasledujúci kolopis: „PIo et VotIVo affeCtV saCrata VnI trInoqVe Deo et VIrgInI MarIae VISItantI," a tak ho Ján Ernest v Presporku ulial a posväteny bol tiež r. 1746.

Na jednom kopci za mestečkom je väžou opatrený kostolík sv. Heleny. Jeho poloha je velmi romantická; stojí na pustom pahrbku, otočená lipami. Od starych časov ten maly domček, ktory je pre kostolík schovany, obyvali pústovníci, udržujúci sa z milodarov, až slovo Jozefa II. zrušilo všetkych anachorétov.

Na kalvárskom vrchu nachodí sa kaplna, sv. Magdalene zasvätená. Kaplna v Zemanskom Kvašove zasvätená je sv. Ďurovi.

O bystrickom Podhradí, sta považsko-bystrickej filiálke, hovorí kanonická visitácia z r. 1688, že keď kedysi Žigmund Balassa z 9. tam jestvujúcich sedení päť zaujal, od tychto duchovnému za náhradu 12 korcov žita vysluhoval, a neskôr, menovite dľa kanon. visitácie z r. 1688, spomina sa už len pol siesta korca žita.

Kedysi v Považskej Bystrici jestvujúcu školu založili Balassovci. Z jej učitelov známe: r. 1602 Šimona Baziliusa lebo Bazilidesa, povolaného z Nemeckej Lupče, r. 1614 Davida Drotitiusa z Turč. Sv. Martina, r. 1620 Eliaša Inštitorisa-Mossocyho, do roku 1709 Samuela Krasnanskeho.

2. *Podmanín*, dedina, leží pod vrchom *Manínom*. Od nej svoje meno nosí rodina *Podmaninov* čili *Podmanických*.

3. *Rašov*, dedina, povstala na mieste rastlinou *rasou* zarastenom.

4. *Drienové*, dedina, dozaista na mieste *drieňom* zarastenom založená bola. V najnovších časoch ministerskym privolením ona *Somfalu* pomenovaná bola. Preklad slovenského mena.

5. *Plevník*, dedina, ktorá svoje meno len od *plev* obdržať mohla. Pred niekolko rokami prekrstili ju na *Pelvás!*

6. *Vrtižer*, dedina, ktorá svoje meno len od tej okolnosti dostať mohla, že v jej chotáre teplé žriedla vrely, ktoré *vrtiacimi žriedlami* menovali. V dedine Povážskej Teplej, s Vrtižerom súsediacej, dosiaľ nachodia sa teplé žriedla. Ľud behom času s Vrtižeru spravil Vlčižer, čo slúžilo za bludný základ tejže obci pred niekoľko rokmi danému menu *Farkasdu*.

7. *Povážska Teplá* a 8. *Vrch-Teplá*, dediny, pomenované sú od tých alaunových teplých prameňov, ktoré v blízkosti predošlej zo skaluatej pôdy vrú, a aby jedna od druhej rozoznaté boly, tá pri Váhu ležiaca volá sa *Povážskou* a tá na vrchu nachodiaca sa *Vrchovou*.

9. *Záskalie*, dedina, leží *za skalami;* odtiaľ jej meno.

10. *Kostelec*, dedina, svoje meno od kostola lebo kapluy (kostelca) odvodzovať nemôže, poneváč v nej nikdy ani kostola ani kaplny nebolo. Meno svoje obdržala zaiste od vykopaných kostí, ktoré sa na jej území nachodily. Túto moju mienku potvrdzuje tá okolnosť, že v tejto dedine jestvuje vápenná jaskyňa, v ktorej mohly byť nájdené kosti z predpotopných zverov.

11. *Praznov*, dedina, ktorej meno možno odvodzovať od slova *prázdny*.

12. *Prečin*, svoje meno len odtiaľ mohol obdržať, že na niektorom z vŕškov, v jeho chotáre sa nachodiacich, hrádok *(tyn)* musel jestvovať, ktorý druhému hradu za predhrad (*predtyn* = Vorwerk) slúžil. Výraz *predtyn* ľud ľahko mohol vyslovovať *prečin-om*, priam tak, jako v menách Tritvn, Strečtýn, Budatýn z hlásky *t* hlásku *č*, patrične *c* utvoriac, tie Trenčínom, Strečnom a Budacinom vyslovuje. Na okolnosť, žeby domanišská dolina, v ktorej aj Prečin leží, bez hrádku bola bývala, nemožno ani pomyslieť.

Prečinská fara je veľmi stará; jej vznik nemožno udať. R. 1699 zanikla, r. 1740 však znovu povstala. Tu mali evanjelici vyše jednoho storočia ecclesiu mater. Dľa snemových listín r. 1661 Adam Balassa tunajším evanjelikom po prvýraz odňal kostol a jích kňaza pod pokutou smrti vzdialiť rozkázal.

Z jej katol. farárov sú známi: Ján Rozboril, Alexander Kosztolányi, Michal Petrik, Ďuro Illvay, Adam Krištoforský, Ján Hvorka, Ignác Kalinay, Karol Jelínek. Jej matriky jestvujú od r. 1740. Jej filiálky sú: Bodina, mlyn v Trsti, Počarová, Závada; počíta 801 katol. duší. Farský kostol zasvätený je P. Marii, kaplna ale sv. Anne. Dľa kanon. visitácie z r. 1674 veriaci tejto fary k udržaniu farára prispievali prácou. Dľa popisu z r. 1802 trenčianskeho archidiakonátu, chovaného v archíve nitrianskeho biskupstva, ohľadom prečinskej fary toto v sebe obsahuje: „In matre: A colonicalibus N°. 10 per metr. 3. percipit tritici metr. 30. — à fl. 1 kr. 45 assumendo insimul fl. 52 kr. 30. — Ab iisdem colonicalibus percipit lignorum plaustra 10 à kr. 24 assumendo insimul 4 fl. — Ab inquilinariis N° 5 aut a singulo unius diei manualem laborem, aut laboris redemptionem kr. 9.“ Zrejmé je teda, že v Prečine sessionálni poddaní vysluhovali duchovnému hodnotu po jednom viac jako 5 aj pol zlatého, kdežto želiari hodnotu len 9 krajciarov.

13. *Lednice*, dedina, ktorej meno dalo vo vrchoch panujúce chladné, ľadové podnebie.

14. *Fačkov*, dedina, svoj názov dostala od svojho zakladateľa. *Faček* je slavianske mužské meno.

Fačkov bol filiálkou frivaldskej fary; r. 1788 bola tu založená fara. Od tohoto roku má aj matriky. Jej patronom je náboženská základina; filiálky nemá; počíta 1186 katol. duší. Jej jednou vážou opatrený kostol zasvätený je sv. Mikulášovi biskupovi.

Farári boli doteraz: Andrej Koleda, Jozef Groo, Jozef Tangh, Andrej Gombár, Pavel Žitnan, Alexander Zamaroczy, Martin Cingell, Ján Krátky, Štefan Farsky, Karol Zlatháry a Pavel Bringer.

15. Bystrické *Podhradie*, dedina, povstala pod zámkom Bystricou, odtiaľ jej meno. — R. 1396 obdržal túto dedinu od vojvodu Štibora kastellán Beckova, nasilovský Jakus, a síce pre seba a pre svojho brata Petra. (Fejér: Cod. Dipl., sv. II, 2. čiastka, str. 393.) Fara povstala tu r. 1789, od kedy sú aj matriky vedené; jej patrónom je náboženská základina; jej filiálky sú: Orlové a Šebešťanová; počíta 982 katol. duší. Jej nový, pekný kostol má jednu vážu a je zasvätený sv. Ladislavovi, uh. kráľovi. Jej farármi boli doteraz: Parthen Ragadics, Jozef Babossek, Ján Chudy, Andrej Gombár, Ján Ďurček, Franc Valter a Jozef Janec.

16. *Orlové*, dedina, svoje meno odvodzuje od orlov, ktorí sa v jej okolí zdržiavali. Pán zámku Bystrice a tak aj obce k nemu prináležiacej, Žigmund Balassa, r. 1612 v Orlovém kaštieľ postaviac, tento *Zsigmondháza* pomenoval, od ktorého sa celá obec po maďarsky takto menuje. Tento na kopci do štvorhranu stavaný, na poschodie vysoký, utešený kaštieľ dal grof Franc Balassa, horvatský bán, koncom minulého storočia veľmi okrásliť. Jeho veľký rad izieb zachoval mnoho starého náradia; tieto izby delí veľká dvorana, ktorá je preplnená obrazmi rodiny Balassa, počnúc od prvého mocného predka až po miláčka Marie Terezie, ktorý pod ňou a pod jej synom hral veľký zástoj. V tomto kaštieli nachodí sa i kaplna, zasvätená sv. Jánovi Nep., v ktorej je Rafaelom Mengsom maľovaný utešený oltárny obraz. Okolo oltára boly vyložené rozličné zbrane. Kaštieľ teraz obýva Jozef Lord so synom.

Bedrich Pesty vo svojom diele „A magyarországi várispánságok története“ zvanom na 512. strane odvolávajúc sa na Wencela, hovorí, že magistrovi Baas-ovi, ktorý bol r. 1259 hlavným županom trenčianskej stolice, r. 1260 Bela IV. zem pod dva pluhy darúva, ktorá na priestore *Arlouch* rečenom náležala ku trenčianskemu zámku, potom že túto zámockú zem magister Baas kúpil od Poka, bez potomkov zomrelého, a len neskôr dozvedel sa, že kúpená zem bola zámockou zemou. V majetku takejto zeme nikdy sa žiaden istým necítil, jak len k nej nebolo pridané kráľovské privolenie. Magister Baas vedel, žeby svoje právo ohľadom tejto zámockej zeme nemohol obrániť, ba žeby ani svoje peniaze nazpäť nedostal, ktoré za ňu vydal, lebo Poka už zomrel, a preto prosil kráľa o donáciu spomenutej zeme pod dva pluhy, čo kráľ aj privolil a arlauchskú čiastku zeme zpod zámockého županstva na veky oslobodil. Listinu tohoto smyslu v rukopisoch Štefana Horváta Wencel znovu sdeľuje s letopočtom 1266, ale, jako poznamenáva, za pravi-

delnejší drží letopočet 1260. — Pesty dnešniu dedinu *Orlové* za totožnú drží s *Arlauchom*, a odvolávajúc sa na listinu v archíve rodiny grófov Forgáchovcov chovanú, hovorí, že v spokojnom majetku zeme pod dva pluhy v *Arlauch* Baas a tohoto potomci nezostali, lebo Andrej, syn Petra Mikolaia, ktorý magistra Baas-a svojím ujcom menuje, r. 1333 predstúpiac pred Demetra, trenčianskeho hlavného župana a kráľovského továrnika, a preukážuc donacionálsky list Bélu IV., na Arlauch sa vzťahujúci, plačúci sa žaloval, že kráľovi neverní ľudia už veľmi dávno (ešte za času Bélu IV.) mocne zaujali arlauchskú zem na veľkú jeho a jeho otca škodu. Otáznu zem teda továrnik Demeter dal nazpät žalujúcemu sa Andrejovi, a kráľ ešte v tom istom roku potvrdil prinavrátenie potvrdzujúci rozsudok.

17. *Milochov*, dedina, ktorá meno svoje dostala od svojho niekdajšieho majiteľa, Mila (Emila).

18. *Udiča* (Veľká a Malá), dve dediny. V Malej Udiči povstala fara r. 1450, a poneváč jej patrónom bol Imrich Balassa, aj tu povstala evangelická cirkev, ktorej kňazom bol r. 1611 Adam Adamides a potom cez 42 roky Eliáš Institoris. Desaťročné prenasledovanie nielen sliezskeho kňaza Mikuláša Sandanusa, ktorého pseudo-nástupca, Ďuro Jozef Debnár, r. 1674 z cirkve vytvoril, ale aj kostol cirkvi odňalo. Po čas najposlednejších pohybov tunajší farár, Ďuro Egbelény, prepustený súc, do cirkve uvedený bol kňaz Daniel Nicletius, ktorý ale nezadlho, úradu pozbavený a cirkev v časoch artikulárnych zo svojich svobôd vyzlečená bola.

Z jej katolíckych farárov mimo Ďura Egbelényiho známi sú ešte: Andrej Mihalovič, Štefan Myslenický, Leopold Ján Roztomilý, Anton Horánsky, Jozef Loványi, Andrej Kubička, Andrej Chabičovský, Jozef Pažický, Mikuláš Marcsiss, Tadej Zbiňovský a Ján Kramara.

Matriky jestvujú od r. 1741 a dľa schematismu z roku 1844 jestvovali už od roku 1711; jej patrónom je „libera collatio;" jej filiálky sú: Dubovec, Veľká Udiča, Okrut, Prosné, Upohlav; počíta 1244 katol. duší. Jej kostol zasvätený je sv. Matejovi apoštolovi.

Dľa kanonickej visitácie z r. 1674 veriaci tejto fary prispievali prácou k udržaniu farára.

19. *Prosné*, dedina, svoje meno obdržala od prosa, ktoré jej obyvatelia dochovávali.

20. *Hatné*, dedina, spomína sa už r. 1436 pod menom Hatna, ktorej majiteľom bol *Pan* Prichádza aj pod menom Chatna, ba aj Hathna. Jej meno odvodzujem od slova *hať*.

21. *Kliešťina*, dedina, jej meno povstalo od vyklesnenej hory, v ktorej povstala.

22. *Marikova*, dedina, ktorej priestor Kruse a Jordan držia za totožné s miestom *Arsicua* rečenom, z čoho mohlo povstať slavianske *Marikova*, lebo podľa nich môžu byť miestne mená premene podrobené. Ja myslím, že zakladateľom tejto obce bol nejaký *Marek*.

Že v Marikovej evanjel. ecclesia mater jestvovala, možno od-

tial nasledovať, že obec Hatné udáva sa byť jej filiálkou, bárs sa aj jej dejiny v zápisniciach nenachádzajú. Snemové písma z r. 1681 ju medzi tie kladú, jako aj Miezgovec, ktorym boly kostoly odnate.

Jej katol. fara povstala r. 1755. Farármi tu boli: Matej Hubocky, Štefan Medov, Andrej Packo, Jozef Kubička, Ján Répássy, Karol Akay, Jozef Babossék, Ján Chudy, Ďuro Medlánsky, Gašpar Malocsay a Konstantin Jánoss. Matriky má od r. 1756. Jej filiálky sú: Hatné, kde je kaplna sv. Jozefa, hostinské domy a Klieština; počíta 2410 katol. duší; jej kostol zasvätený je sv. Petrovi a Pavlovi, apoštolom.

23. *Šebešťanová*, dedina, ktorú pravdepodobne založil Sebastianus Sirmiensis, donátor zámku Súľova.

24. *Podvážie*, dedina, u brehu Váhu ležiaca, od ktorého svojho položenia i svoje meno obdržala. Táto obec spomína sa už r. 1451 datum Bolondoch feria tertia die et festo Purificationis Beatae Virginis Marie v listine Paulusom de Lindva et de Bolondoch vydanej.

25. *Štiavnik*, dedina, svoje meno nosí od šťavového, t. j. kyslého prameňa, ktory v jej chotáre jestvoval. Prichádza aj pod menom Schavnik.

Bola tu malá, ale velmi stará ecclesia mater, ktorá prichádza hneď na počiatku zápisnice evanj. hornieho okresu z r. 1578. Jej kňaz Ján Textoris r. 1580 podpísal zákony tohoto okresu. Rok 1672 bol kriticky pre táto cirkev. Vyučovanie evanj. náboženstvu malo tu krátky život, ale r. 1704 pod Jánom Sapatiusom znovu sa počalo.

Katolícka fara v Štiavniku r. 1714 znovu povstala. Jej farármi boli: Jozef Perez, Franc Horánsky, Matej Domanicky, Mikuláš Bartovič, Gottfried Andrej Kožušnik, Štefan Dubnicky, Ignác Langauff, Ján Farkass, Martin Hazucha, Jozef Blaho, Ján Hesz, Jozef Tangh, Ján Chudy, Franc Ullmann, Štefan Ballay.

Matriky má od roku 1683. Jej filiálky sú: Hvoznica a horskí obyvatelia; počíta 3988 katol. duší Jej kostol zasväteny je sv. Františku serafínskemu.

26. *Hvoznica*, dedina. Náš ľud menuje istú pri cestách rastúcu zelinu *hvozdu*, a tak táto dedina mohla byť založená na mieste, takouto zelinou zarastenom, keby v listinách aspoň raz bola písaná pod menom *Hvozdnica*; a tak tvrdiť musím, že jej vlastné meno je *Boznica*, ktorého hláska *B* premenila sa na *V*, a tak miesto to ku bohoćestiu slúžilo. V zakladajucej listine opátstva sv. Benedika pri Hrone Gejza tekovskú dedinu *Woznitz* menovanú tiež *Bozniczou* nazyva. Boznica = božské miesto. Konečne poneváč *hvozd* je jednosmyselné s *bok-om*, aj Hvoznicu môžeme držať za *miesto na boku*.

Báseň.

Veselohra vo troch dejoch. Napísal *D. Z. Lauček.*

OSOBY:

Sosna, učbár na odpočinku.
Ľubica, jeho synovkyňa.
Smušická,) jeho sesternice.
Rušická,)
Pevný,)
Dobrý, } mešťania a jeho známi.
Vľúdny,)
Verný, mladý kupec.
Čepčok, pravotár.
Úradník. Panie a slečny. Slúžobná. Pandúri.

Dej I.

Obyčajná chyža s pohovkou a písacím stolkom.

Výstup 1.

Sosna. Ľubica.

Sosna (s žartovným úsmevom). Inquisitor! (Kryje balíček akýchsi spisov.)

Ľubica (tiež tak). Nuž, strýčku, nedáš mi to obzreť?

Sosna. Všetko, všetko, dieťa moje, ale: svojím poriadkom!

Ľubica. Ale ja bych tak rada vedela teraz!

Sosna. Teraz, dušička moja? Teraz nemožno a nebezpečno!

Ľubica (usmeje sa). Strýčko, musím sa smiať! Nemožno a nebezpečno. To je zvláštna vec! Ty a nebezpečno, akože to môže byť?

Sosna (usmeje sa tiež). To je moja tajnosť.

Ľubica. Lež ja to neverím!

Sosna. Nuž prečo?

Ľubica. Preto, že ty neznáš muche ublížiť, a ty bys' vedel niečo zle robiť!

Sosna. Nuž veď —!

Ľubica. A keďby aj, či by si to tak v peknom poriadku odpísané uschraňoval?

Sosna. Pravda, pravda, zle nie! — Ale keď to nielen zlé veci nebezpečne byt môžu, ale i najvznešenejšie!

Ľubica. A ty si ten, ktory by sa za vznešené veci nebezpečenstva stítil! Či si ty nie ten, ktory tak bezzištno opustenej siroty zaujal sa? A nielen tej, ale i inych opustenych príbuznych? Nie ten, ktory najvďačnejšie cudzie bremená snása?

Sosna. Maličkosť, dieťa moja, maličkosť! Bezdetnym som zostal — milá povinnosť!

Ľubica. A ty bys' sa štítil či nebezpečenstva, či neprijemnosti za vznešené?

Sosna. Nie, nie, anjelik môj; ale to ti má všetko svoj poriadok!

Ľubica. Nuž neodopieram. Veď keď ten poriadok to sebou donesie, tak moju zvedavosť iste uspokojíš!

Sosna. Naiste, naiste, ak len s tým budeš spokojná.

Ľubica. O tom nemôžeš byť v pochybnosti, strýčku. Len že teraz odpusť, že ťa nepokojím. Kebys' vedel, načo som ku tebe prišla!

Sosna. Vopred sa teším srdečne!

Ľubica. Nuž ak proti tomu nebudeš mať nič, vystrojily sme s tetkami malú zábavu zahradniu, na ktorú sme známych pozvali. A ja ešte ku tebe prichádzam pekne ťa poprosiť, aby si nám ku tomu cieľu besiedku vystrojiť neztažoval.

Sosna. Veľmi vďačne, drahá. Čas je veľmi pekný a veľmi mi je vhod, v kole známych okriať v zábave. To ste veru radosť i mne pripravili.

Ľubica. Lež jedno ešte mám poznamenať, strýčku!

Sosna. Nuž?

Ľubica. Medzi známymi budeme mať i nového hosťa.

Sosna. Koho? Som zvedavý.

Ľubica. Nového pána advokáta!

Sosna. Vari Čepčoka?

Ľubica. Na službu, strýčku. Bol práve v sklepe pána Verného, keď tetky jeho pozvať odišly. A keď tam práve oboch pánov našly, nuž jich spolu oboch pozvaly.

Sosna (k sebe). Aha, tetičky! (Nahlas.) Nuž tak dobre tedy, to sa postaráme, aby sa i nový hosť, i všetci dobre cítili.

Ľubica. O, strýčku, budeš s nami spokojný. Lež nezapomínaj i na ten poriadok, aby velice dlho netrval. Lebo tak by som to rada videla!

Sosna (s úsmevom). Inquisitor! Nuž, nuž uvidíme, ale teraz treba na hosťov pamätať!

Ľubica. Nuž tí všetci budú naiste spokojní, bo som ja gazdiná. Do videnia, strýčku. (Odíde.)

Sosna (sám). S Bohom, do videnia. (Vezme balík a rozmýšľa nad ním.) Dobré dieťa! Sám počínam zvedavým byť, či by ťa to ozaj tešilo. Tak nebezpečné! (Píše do balíka:)

„Ľúbim ťa, drahý, zavržený rod,
Stred pohrôm tvojich, stred storých nehôd,
Keď tvoja ťiaža nehôd bezmezná,
Šľachtu uhasiť, v hrudi ti nezná.
I stred zblúdení tvojich vždy horí,
I v nich, za smerom vyšším sa borí;
V prachu potupy, v bezvláde tvorí
Diela, z nichž ľúba šľachetnosť zorí
A ukazuje, aká môže byť
Žiara stred teba, keď osvety svit
Dráhy ti priame k svetlu otvorí:
Srdce sa pevca v láske ti korí!"

To je, Ľubica moja drahá, to je to! Hodiny ľúbej poesii posvätené! Tie tajím pred vami všetkými. Ani sa o nich, dá Boh, nedozvieš, len „svojím poriadkom,“ ako vravím. To jest keď v bezpečnosti budeš a ja ťa nimi nešťastnou neurobím. Nešťastnou neurobím — poesiou! Komické a predsa ako tragické! Bože, aký to komický kúsok na pohľad, keď pred vami sa ukryvam so svojou poesiou, a predsa, čo všetko v ňom neváží. Váží, váží mnoho! To, že prostred nášho národa akákoľvek malá službička ku cti, k dobru jeho je zločinom, ktorý sa strašno mstí. Hrozná to kliatba odrodilstva! k osvete a šľachetnočinom stvoreného. Zatvrdí hrúzno srdce proti ľudu, v ňomž a z nehož žije, tak že osveta, vzdelanie jeho stanú sa mu ľahostajnými. Ľahostajnými, tak že necíti, ako ľud jeho, krv a kosť jeho, ju potrebuje, ako hynie a zmiera bez nej v ruchu nových časov. Necíti, ba vztekom nepochopiteľným zavre na toho, kto sa jej opováži slúžiť. A niet tej pomsty, ktorú by naň nevrhla hrozná moc odrodilstva. Naň, keby len naň! ale na všetko, čo miluje, na dietky nevinné a všetkých drahých! Hrozná to kliatba odrodilstva, hrozná! Pre ňu služba cti a k dobru národa uprostred neho býva zločinom strašno pomsteným. A to zjavuje kúsok môj komicky, moje ukrývanie sa s poesiou! — — Dušička drahá, Ľubica moja! Ty ľúbiš rod svoj podľa dobrého, vzdelaného srdca tvojho, ačpráve som žiar povedomia národnieho, z bázne pred odrodilstvom, pred ním zatajil. Predsa z dobrého srdca i bez nej ho ľúbiš. A radovala bys' sa mojim piesničkám v reči svojho národa, cti jeho posväteným. Ale neboly by viacej tajnosťou; a obzor žitia tvojho by sa žalostne zahalil. Kto zná, kde strašná moc odrodilstva našla by spôsobu, pre ne život tvoj zlomiť a zničiť! Kde kvety šťastia ti kynúceho obtrhať. — — Nie, nie, k tomu dôjsť nesmie! Ač mi je ťažko ukrývať, čo v srdci horí; však pokiaľ mňa budeš potrebovať, a pokiaľ ťa verné rameno druha nebude ochraňovať, dotiaľ nech bdčí tajne. Potom — a dá Boh, že onedlho — kam ma túha volá, stanem do boja duchov, za rod všetko obetovať, zaň všetky údery protivníkov niesť a jeho od nich chrániť. Potom, ale len potom stane sa túžbe srdca zadosť. Lež ide ktosi (balíček opäť odpratúva).

Výstup 2.

Smušická. Rušická. Predošlý.

Obe. Dobrý deň, pán brat!

Sosna. Spoločne, pani sestry! Vítajte, vítajte! Nuž akože sa dnes nachodíte?

Smušická. Ďakovať Bohu; však už budeš znať i po Ľubici, že dnes trochu lepšie a veselšie so zdravím naším vyhliada.

Rušická. Chvala Pánu Bohu, s tym sa môžeme pochváliť.

Sosna. Nuž to ma teší, za to chvála Bohu, že sa s pekným časom i zdravie vaše vyjasnilo. V našom to veku veru dar boží.

Smušická. Ach jaj, pán brat, čožeby si sa ty vo veku k nám pripodobňoval.

Rušická. A za roveň kládol!

Smušická. Kdeže tvoje roky naproti našim a zvláště mojim! Však si ty ešte v najlepšom veku, ale náš sa ku hrobu chyli!

Rušická. Tak veru, pán brat!

Smušická. Však znáš, že sestra je o osem rokov staršia a ja o desať!

Rušická. Veru tak, pán brat: o osem aj týždeň a sestra o desať bez mesiaca.

Sosna. Tým viac teší ma, že sa dobre cítite, ako hovoríte a ako z Ľubicinej zprávy súdiť môžem.

Obe. Pekne ďakujeme!

Smušická. Ale vieš, pán brat, oná zábava — !

Sosna. Velmi mi je vhod po namáhavej práci.

Rušická. To nás teší; lež niečo chceme o nej prerieknuť.

Smušická. Oná zabava — —

Sosna. Nuž tak nech čujem.

Rušická. Tú zábavu sme dlžni Ľubici.

Sosna. Veru pravda je. Povďačný som vám, že ste na to skôr, než ja, pomyšlaly. Mládež toľko viac potrebuje, než my, v našich obvyklých zaneprázdneniach sa pohybujúci.

Smušická. Ešte nechápeš, priateľu lúby, kam my cielime.

Sosna. Čo nepočujem, tedy cielite!

Rušická. Tú zabavu sme Ľubici dlžni, lebo také zábavy bývajú dôležité.

Sosna. Pravda, bo v kole milých priateľov okraje duša, okraje telo!

Smušická. Ľudia sa zpoznajú, a zvlášte mladí!

Rušická. A či znáš, ku čomu poznanie také vedie?

Smušická. Ku naklonnosti, zvláště ku dievčencom.

Rušická. A náklonnosť k šťastiu!

Smušická. Čis' porozumel, priateľu lúby?

Rušická. Tak snáď pochopíš naše cielenie.

Sosna. O, áno, áno!

Smušická. Ako sa lúbi?

Rušická. Čo povie pán brat?

Sosna. Cele vyborne, ale zbytočné!

Smušická. Ako to myslíš? Vari bys' Ľubici neloprial šťastia?

Rušická. Asnáď nenie ti po vôli šťastie synovkyne?

Sosna. Nič z toho! Jej šťastie je moja najvyššia žiadosť! A verím, že jej je i súdeno a prde! A preto hovorím, že on ustávať sa nám je zbytočné.

Smušická. Nie, pán brat, nie je!

Rušická. Ľubica naša nemá rodičov.

Smušická. Ani inú rodinu.

Rušická. Ktože sa bude o ňu iný starať?

Smušická. My všetci musíme sa o ňu starať!

Sosna. Však ovšem, ale svojím poriadkom!

Smušická. Pravda, že ovšem svojim poriadkom!

Rušická. Veru, že ovšem svojím poriadkom!

r. 1563 Andrej Balassa, od r. 1572 Anna Mérey, potom Žigmund (III.) Balassa a Imrich Balassa, neskôr kráľ. fiscus, od r. 1714 rodina Szapáry, od r. 1780 táto a rodina Balassa, od r. 1830 grófska rodina Andrássy, barónka vdova Anna Balassa a Moric Ján Ullmann, patričue tohoto nápadníci pod menom Szitányi, od r. 1859 miesto Ullmannovcov žid barón Leopold Popper z Podhradia a od r. 1863 len poslednomenovaný a Jozef Lord. — Jej filiálky sú: Dolný Moštenec, Kostelec, kvašovský majer a Zemäuský Kvašov, Kunovec a Golanovec, Milochov s jeho horskými a údolnými obyvateľmi, Podmanín, Praznov, Sihoť (majer), Zákopa, Považska Teplá, Vrtižer, Záluš, Záskalie, a kedysi aj chalupy za Manínom s dolno-bukovanským mlynom, koliba „Drahy," horské domy Kresánikov, domy Mitasikov a domy zamanínskych Pechov, konečne do r. 1789 aj bystrické Podhradie. — Fara r. 1835 mimo 321 židov už len 18 evanjelických a 4474 katolíckych duší počítala. Katolíkov terajší počet je 4579. Pod opaterou farára stojaci dom chudobných založila r. 1689 grófska rodina Balassovská.

V Povážskej Bystrici je jeden farský kostol a dve kaplny a v Zemanskom Kvašove tiež jedna kaplna.

Farský, jednou vážou opatrený, sv. Alžbete zasvätený a na námestí stojaci kostol je veľmi starý. V jeho zákrstí naznačený r. 1409 značí rok obnovenia. V lodi kostola na ľavej stene sú jeden veďa druhého 3 náhrobníky vypuklého diela (relief). Na prvom, ktory je z bieleho mramoru, je viditeľný rytier so šišakom na hlave, s bradou až pod driek siahajúcou, v pravici držiac nahý meč, v ľavej ruke ale štít, na ktorom rodinný odznak. Kraj kameňa kryje dvojaký -- dľa baróna Medňyánskeho -- nápis, z ktorého vysvitá, že je to pomník Rafaela Podmanína, ktorý 23. februára r. 1558 v 43. roku veku svojho zomrel. Vidno ale len slovenský nápis; latinský, možno, že je maltou zahádzaný. Slovensky nápis znie: **„Leta pane 1558. prwnu ſtredu w puſte vmrel geſt vrodzeni pan Raphael Podmanickij w Biſtrici; — geho Duſſi pan Boch miloſtiwi račiš biti."** Z druhých dvoch jeden ku druhému hľadiacich náhrobníkov z červeného mramoru jeden je Žigmunda Balassu a druhý jeho manželky, poľskej kňažny Zborovskej. Oba sú tiež v životnej velikosti, ale v umeleckom ohľade stoja za prvým. Proti týmto náhrobníkom na pravej stene vidno podobu sv. Petra vo vypuklom diele, taktiež z červeného mramoru, ktorá je staršia jako tamtie. Na vonkajšom klenutí sklepenia na ľavej strane lode možno čítať tento chronosticon: „Na ChVaLV BožV a na poVIšenI sVateI CIrkVI, fara poVažsko-bIstrICka ChraM tento horLIVe okrásneLa a zVeLebeLa. ZapLat za to pán bVCh," dľa ktorého veriaci považsko-bystrickej fary tento kostol r. 1858 ozdobili. V tomto klenutí je oltár P. Marie, ktorého stolom je z dosť čistého alabastru vyhotovené ono pekné antipendium, ktoré dľa kostolnej knihy pochádza z kaplny bystrického zámku a pravdepodobne ono za sľubnú tabulu bolo hotovené. Na hornom kraji antipendiuma možno čítať: *„hic mea si dederit sors, si non nil nostra, iaceant qualibet illa loco."* Jeho obraz je: kríž s Kristom, v zadu skaly a mnohovážovy

zámok (bystricky), z lava klačí v železe oblečeny rytier a pred ním leží jeho šisak a klačí štvoro menších podôb, zprava tri mensie ženské a jedna mensia podoba, pod krížom dve lapky a kosť; nad mužskou podobou je odznak (volová hlava, medzi jej rohami hviezda) a nad ženskou podobou tiež odznak (na päťkonárovej korune čáp a pri tohoto nohách 4 mensie čápi, nad nimi polmesiac a hviezda.)

Tohoto kostola kňazište má do končitych klenutín sbehajúce sa sklepenie, ale mimo tohoto žiadne iné gotické ornamenty. Na klenutí sklepenia kňažisťa stojí napísané: „Ornata CVra paroChI PongráCz optuno gLorIaM DeI," a tak tento kostol r. 1858 bol ozdobeny namáhaním tunajšieho farára Alexandra Pongrácza.

Sú v tomto kostole úhrnom 4 oltáre. Pod kostolom nachodia sa 3 krypty; do jednej je vchod v predsieni kostola, do druhej v lodi pred kňažišťom, a poneváč je na kryjúcom kameni tejto poslednej z volovej hlavy pozostávajúci odznak vidno, je ona kryj tou Podmanínov.

V kostolnej väži sú 3 zvony. Najväčší má tento nápis: „CoMes PaVLVs BaLassa qVI In opVs aerIs hVIVs InDVstrIore faVebat" a tak ho gróf Pavel Balassa r. 1746 dal zhotoviť; dolu má tento kolopis: „Fudit me Joan. Ernest Posonii," hore ale nasledujúci kolopis: „PIo et VotIVo affeCtV saCrata VnI trInoqVe Deo et VIrgInI MarIae VISItantI," a tak ho Ján Ernest v Presporku ulial a posväteny bol tiež r. 1746.

Na jednom kopci za mestečkom je väžou opatrený kostolík sv. Heleny. Jeho poloha je velmi romantická; stojí na pustom pahrbku, otočená lipami. Od starych časov ten maly domček, ktory je pre kostolík schovany, obývali pústovníci, udržujúci sa z milodarov, až slovo Jozefa II. zrušilo všetkych anachorétov.

Na kalvárskom vrchu nachodí sa kaplna, sv. Magdalene zasvätená. Kaplna v Zemanskom Kvašove zasvätená je sv. Ďurovi.

O bystrickom Podhradí, sťa povázsko-bystrickej filiálke, hovorí kanonická visitácia z r. 1688, že keď kedysi Žigmund Balassa z 9. tam jestvujúcich sedení pät zaujal, od tychto duchovnému za náhradu 12 korcov žita vysluhoval, a neskôr, menovite dla kanon. visitácie z r. 1688, spomína sa už len pol siesta korca žita.

Kedysi v Povážskej Bystrici jestvujúcu školu založili Balassovci. Z jej učitelov známe: r. 1602 Šimona Baziliusa lebo Bazilidesa, povolaného z Nemeckej Lupče, r. 1614 Davida Drotitiusa z Turč. Sv. Martina, r. 1620 Eliása Inštitorisa-Mossócyho, do roku 1709 Samuela Krasňanského.

2. *Podmanín*, dedina, leží pod vrchom *Manínom*. Od nej svoje meno nosí rodina *Podmanínov* čili *Podmanických*.

3. *Rašov*, dedina, povstala na mieste rastlinou *rasou* zarastenom.

4. *Drienové*, dedina, dozaista na mieste *drieňom* zarastenom založená bola. V najnovších časoch ministerskym privolením ona *Somfalu* pomenovaná bola. Preklad slovenského mena.

5. *Plevník*, dedina, ktorá svoje meno len od *plev* obdržať mohla. Pred niekolko rokami prekrstili ju na *Pelvás!*

6. *Vrtižer*, dedina, ktorá svoje meno len od tej okolnosti dostať mohla, že v jej chotáre teplé žriedla vrely, ktoré *vrtiacimi žriedlami* menovali. V dedine Považskej Teplej, s Vrtižerom súsediacej, dosiaľ nachodia sa teplé žriedla. Ľud behom času s Vrtižeru spravil Vlčižer, čo slúžilo za bludný základ tejže obci pred niekoľko rokmi danému menu *Farkasdu*.

7. *Považska Teplá* a 8. *Vrch-Teplá*, dediny, pomenované sú od tých alaunových teplých prameňov, ktoré v blízkosti predošlej zo skalnatej pôdy vrú, a aby jedna od druhej rozoznaté boly, tá pri Váhu ležiaca volá sa *Považskou* a tá na vrchu nachodiaca sa *Vrchovou*.

9. *Záskalie*, dedina, leží *za skalami*; odtiaľ jej meno.

10. *Kostelec*, dedina, svoje meno od kostola lebo kapluy (kostelca) odvodzovať nemôže, poneváč v nej nikdy ani kostola ani kapluy nebolo. Meno svoje obdržala zaiste od vykopaných kostí, ktoré sa na jej území nachodily. Túto moju mienku potvrdzuje tá okolnosť, že v tejto dedine jestvuje vápenná jaskyňa, v ktorej mohly byť nájdené kosti z predpotopných zverov.

11. *Praznov*, dedina, ktorej meno možno odvodzovať od slova *prázdny*.

12. *Prečin*, svoje meno len odtiaľ mohol obdržať, že na niektorom z vrškov, v jeho chotáre sa nachodiacich, hrádok *(tyn)* musel jestvovať, ktorý druhému hradu za predhrad (*predtyn* = Vorwerk) slúžil. Výraz *predtyn* ľud ľahko mohol vyslovovať *prečin-om*, priam tak, jako v menách Tritvn, Streštýn, Budatýn z hlásky *t* hlásku *č*, patričue *c* utvoriac, tie Trenčínom, Strečnom a Budacinom vyslovuje. Na okolnosť, žeby domanišská dolina, v ktorej aj Prečin leží, bez hrádku bola bývala, nemožno ani pomysleť.

Prečinská f ra je veľmi stará; jej vznik nemožno udať. R. 1699 zanikla, r. 1740 však znovu povstala. Tu mali evanjelici vyše jedného storočia ecclesiu mater. Dľa snemových listín r. 1661 Adam Balassa tunajším evanjelikom po prvýraz odňal kostol a jích kňaza pod pokutou smrti vzdialiť rozkázal.

Z jej katol. farárov sú známi: Ján Rozboril, Alexander Kosztolányi, Michal Petrik, Ďuro Illvay, Adam Krištoforský, Ján Hvorka, Ignác Kalinay, Karol Jelínek. Jej matriky jestvujú od r. 1740. Jej filiálky sú: Bodina, mlyn v Trsti, Počarová, Závada; počíta 801 katol. duší. Farský kostol zasvätený je P. Marii, kaplna ale sv. Anne. Dľa kanon. visitácie z r. 1674 veriaci tejto fary k udržaniu farára prispievali prácou. Dľa popisu z r. 1802 trenčianskeho archidiakonátu, chovaného v archíve nitrianskeho biskupstva, ohľadom prečinskej fary toto v sebe obsahuje: „In matre: A colonicalibus N° 10 per metr. 3. percipit tritici metr. 30. — à fl. 1 kr. 45 assumendo insimul fl. 52 kr. 30. — Ab iisdem colonicalibus percipit lignorum plaustra 10 à kr. 24 assumendo insimul 4 fl. — Ab inquilinariis N° 5 aut a singulo unius diei manualem laborem, aut laboris redemptionem kr. 9.“ Zrejmé je teda, že v Prečine sessionálni poddaní vysluhovali duchovnému hodnotu po jednom viac jako 5 aj pol zlatého, kdežto želiari hodnotu len 9 krajciarov.

13. *Lednice*, dedina, ktorej meno dalo vo vrchoch panujúce chladné, ľadové podnebie.

14. *Fačkov*, dedina, svoj názov dostala od svojho zakladateľa. *Fačk* je slavianske mužské meno.

Fačkov bol filiálkou frivaldskej fary; r. 1788 bola tu založená fara. Od tohoto roku má aj matriky. Jej patrónom je náboženská základina; filiálky nemá; počíta 1186 katol. duší. Jej jednou vážou opatrený kostol zasvätený je sv. Mikulášovi biskupovi.

Farári boli doteraz: Andrej Koleda, Jozef Gróo, Jozef Taugh, Andrej Gombár, Pavel Žitňan, Alexander Zamaróczy, Martin Cingell, Ján Krátky, Štefan Farský, Karol Zlatháry a Pavel Biringer.

15. Bystrické *Podhradie*, dedina, povstala pod zámkom Bystricou, odtiaľ jej meno. — R. 1396 obdržal túto dedinu od vojvodu Štibora kastellán Beckova, nasilovský Jakus, a síce pre seba a pre svojho brata Petra. (Fejér: Cod. Dipl., sv. II, 2. čiastka, str. 393.) Fara povstala tu r. 1789, od kedy sú aj matriky vedené; jej patrónom je náboženská základina; jej filiálky sú: Orlové a Šebešťanová; počíta 982 katol. duší. Jej nový, pekný kostol má jednu vážu a je zasvätený sv. Ladislavovi, uh. kráľovi. Jej farármi boli doteraz: Parthen Ragadics, Jozef Babossék, Ján Chudý, Andrej Gombár, Ján Ďurček, Franc Valter a Jozef Janec.

16. *Orlové*, dedina, svoje meno odvodzuje od orlov, ktorí sa v jej okolí zdržiavali. Pán zámku Bystrice a tak aj obce k nemu prináležiacej, Žigmund Balassa, r. 1612 v Orlovém kastieľ postaviac, tento *Zsigmondháza* pomenoval, od ktorého sa celá obec po maďarsky takto menuje. Tento na kopci do stvorhranu stavaný, na poschodie vysoký, utešený kaštieľ dal gróf Franc Balassa, horvatský bán, koncom minulého storočia veľmi okrásliť. Jeho veľký rad izieb zachoval mnoho starého náradia; tieto izby delí veľká dvorana, ktorá je preplnená obrazmi rodiny Balassa, počnúc od prvého mocného predka až po miláčka Marie Terezie, ktorý pod ňou a pod jej synom hral veľký zástoj. V tomto kaštieli nachodí sa i kaplna, zasvätená sv. Jánovi Nep., v ktorej je Rafaelom Mengsom maľovaný utešený oltárny obraz. Okolo oltára boly vyložené rozličné zbrane. Kastieľ teraz obýva Jozef Lord so synom.

Bedrich Pesty vo svojom diele „A magyarországi várispánságok története" zvanom na 512. strane odvolávajúc sa na Wencela, hovorí, že magistrovi Baas-ovi, ktorý bol r. 1259 hlavným županom trenčianskej stolice, r. 1260 Béla IV. zem pod dva pluhy darúva, ktorá na priestore *Arlouch* rečenom náležala ku trenčianskemu zámku, potom že túto zámockú zem magister Baas kúpil od Poka, bez potomkov zomrelého, a len neskôr dozvedel sa, že kúpená zem bola zámockou zemou. V majetku takejto zeme nikdy sa žiaden istým necítil, jak len k nej nebolo pridané kraľovské privolenie. Magister Baas vedel, žeby svoje právo ohľadom tejto zámockej zeme nemohol obrániť, ba žeby ani svoje peniaze nazpäť nedostal, ktoré za ňu vydal, lebo Poka už zomrel, a preto prosil kráľa o donáciu spomenutej zeme pod dva pluhy, čo kráľ aj privolil a arlauchskú čiastku zeme zpod zámockého županstva na veky oslobodil. Listinu tohoto smyslu v rukopisoch Štefana Horváta Wencel znovu sdeluje s letopočtom 1266, ale, jako poznamenáva, za pravi-

delnejší drží letopočet 1260. — Pesty dnešniu dedinu *Orlové* za totožnú drží s *Arlauchom*, a odvolávajúc sa na listinu v archíve rodiny grófov Forgáchovcov chovanú, hovorí, že v spokojnom majetku zeme pod dva pluhy v *Arlauch* Baas a tohoto potomci nezostali, lebo Andrej, syn Petra Mikolaia, ktorý magistra Baas-a svojím ujcom menuje, r. 1333 predstúpiac pred Demetra, trenčianskeho hlavného župana a kráľovského továrnika, a preukážuc donacionálsky list Bélu IV., na Arlauch sa vzťahujúci, plačúci sa žaloval, že kráľovi neverní ľudia už veľmi dávno (ešte za času Bélu IV.) mocne zaujali arlauchskú zem na veľkú jeho a jeho otca škodu. Otáznu zem teda továrnik Demeter dal nazpät žalujúcemu sa Andrejovi, a kráľ ešte v tom istom roku potvrdil prinavrátenie potvrdzujúci rozsudok.

17. *Milochov*, dedina, ktorá meno svoje dostala od svojho niekdajšieho majiteľa. Mila (Emila).

18. *Udiča* (Veľká a Malá), dve dediny. V Malej Udiči povstala fara r. 1450, a poneváč jej patrónom bol Imrich Balassa, aj tu povstala evangelická cirkev, ktorej kňazom bol r. 1611 Adam Adamides a potom cez 42 roky Eliáš Institoris. Desaťročné prenasledovanie nielen sliezskeho kňaza Mikuláša Sandanusa, ktorého pseudo-nástupca, Ďuro Jozef Debnár, r. 1674 z cirkve vytvoril, ale aj kostol cirkvi odňalo. Po čas najposlednejších pohybov tunajší farár, Ďuro Egbelény, prepustený súc, do cirkve uvedeny bol kňaz Daniel Nicletius, ktory ale nezadlho, úradu pozbavený a cirkev v časoch artikulárnych zo svojich svobôd vyzlečená bola.

Z jej katolíckych farárov mimo Ďura Egbelényiho známi sú ešte: Andrej Mihalovič, Štefan Myslenický, Leopold Ján Roztomilý, Anton Horánsky, Jozef Lovászy, Andrej Kubička, Andrej Chabičovský, Jozef Pažický, Mikuláš Marcsiss, Tadej Zbiňovský a Ján Kramara.

Matriky jestvujú od r. 1741 a dľa schematismu z roku 1844 jestvovali už od roku 1711; jej patrónom je „libera collatio;" jej filiálky sú: Dubovec, Veľká Udiča. Okrut, Prosné, Upohlav; počíta 1244 katol. duší. Jej kostol zasvätený je sv. Matejovi apoštolovi.

Dľa kanonickej visitácie z r. 1674 veriaci tejto fary prispievali prácou k udržaniu farára.

19. *Prosné*, dedina, svoje meno obdržala od prosa, ktoré jej obyvatelia dochovávali.

20. *Hatné*, dedina, spomína sa už r. 1436 pod menom Hatna, ktorej majiteľom bol *Pan* Prichádza aj pod menom Chatna, ba aj Hathna. Jej meno odvodzujem od slova *hať*.

21. *Klieština*, dedina, jej meno povstalo od vyklesnenej hory, v ktorej povstala.

22. *Marikovú*, dedina, ktorej priestor Kruse a Jordan držia za totožné s miestom *Arsicua* rečenom, z čoho mohlo povstať slavianske *Marikovú*, lebo podľa nich môžu byť miestne mená premene podrobené. Ja myslím, že zakladateľom tejto obce bol nejaký *Marek*.

Že v Marikovej evanjel. ecclesia mater jestvovala, možno od-

tiaľ nasledovať, že obec Hatné udáva sa byť jej filiálkou, bárs sa aj jej dejiny v zápisniciach nenachádzajú. Snemové písma z r. 1681 ju medzi tie kladú, jako aj Miezgovec, ktorym boly kostoly odňate.

Jej katol. fara povstala r. 1755. Farármi tu boli: Matej Hubocky, Štefan Medov, Andrej Packo, Jozef Kubička, Ján Répássy, Karol Akay, Jozef Babossék, Ján Chudy, Ďuro Medlánsky, Gašpar Malocsay a Konstantin Jánoss. Matriky má od r. 1756. Jej filiálky sú: Hatné, kde je kaplna sv. Jozefa, hostinské domy a Klieština; počíta 2410 katol. duší; jej kostol zasvätený je sv. Petrovi a Pavlovi, apoštolom.

23. *Šebešťanová*, dedina, ktorú pravdepodobne založil Sebastianus Sirmiensis, donátor zámku Súľova.

24. *Podvážie*, dedina, u brehu Váhu ležiaca, od ktorého svojho položenia i svoje meno obdržala. Táto obec spomína sa už r. 1451 datum Bolondoch feria tertia die et festo Purificationis Bea'ae Virginis Marie v listine Paulusom de Lindva et de Bolondoch vydanej.

25. *Štiavnik*, dedina, svoje meno nosí od šťavového, t. j. kyslého prameňa, ktory v jej chotáre jestvoval. Prichádza aj pod menom Schavnik.

Bola tu malá, ale veľmi stará ecclesia mater, ktorá prichádza hneď na počiatku zápisnice evanj. horniebo okresu z r. 1578. Jej kňaz Ján Textoris r. 1580 podpísal zákony tohoto okresu. Rok 1672 bol kriticky pre túto cirkev. Vyučovanie evanj. náboženstvu malo tu krátky život, ale r. 1704 pod Jánom Sapatiusom znovu sa počalo.

Katolícka fara v Štiavniku r. 1714 znovu povstala. Jej farármi boli: Jozef Percz, Franc Horánsky, Matej Domanicky, Mikuláš Bartovič, Gottfried Andrej Kožušnik, Štefan Dubnicky, Ignác Langauff, Ján Farkass, Martin Hazucha, Jozef Blaho, Ján Hesz, Jozef Tangh, Ján Chudy, Franc Ullmann, Štefan Ballay.

Matriky má od roku 1683. Jej filiálky sú: Hvoznica a horskí obyvatelia; počíta 3988 katol. duší. Jej kostol zasvätený je sv. Františku serafínskemu.

26. *Hvoznica*, dedina. Náš ľud menuje istú pri cestách rastúcu zelinu *hvozdu*, a tak táto dedina mohla byť založená na mieste, takouto zelinou zarastenom, keby v listinách aspoň raz bola písaná pod menom *Hvozdnica*; a tak tvrdiť musím, že jej vlastné meno je *Boznica*, ktorého hláska *B* premenila sa na *V*, a tak miesto to ku bohoćestiu slúžilo. V zakladajúcej listine opátstva sv. Benedika pri Hrone Gejza tekovskú dedinu *Woznitz* menovanú tiež *Bozniczon* nazyva. Boznica = božské miesto. Konečne ponevač *hvozd* je jednosmyselné s *bok-om*, aj Hvoznicu môžeme držať za *miesto na boku*.

Báseň.

Veselohra vo troch dejoch. Napísal *D. Z. Lauček.*

OSOBY:

Sosna, učbár na odpočinku.
Ľubica, jeho synovkyňa.
Smušická,) jeho sesternice.
Rušická,)
Pevný, }
Dobrý, } mešťania a jeho známi.
Vľúdny, }
Verný, mladý kupec.
Čepčok, pravotár.
Úradník. Panie a slečny. Slúžobná. Pandúri.

Dej I.

Obyčajná chyža s pohovkou a písacím stolkom.

Výstup 1.

Sosna. Ľubica.

Sosna (s žartovným úsmevom). Inquisitor! (Kryje balíček akýchsi spisov.)

Ľubica (tiež tak). Nuž, strýčku, nedáš mi to obzreť?

Sosna. Všetko, všetko, dieťa moje, ale: svojím poriadkom!

Ľubica. Ale ja bych tak rada vedela teraz!

Sosna. Teraz, dušička moja? Teraz nemožno a nebezpečno!

Ľubica (usmeje sa). Strýčko, musím za smiať! Nemožno a nebezpečno. To je zvláštna vec! Ty a nebezpečno, akože to môže byť?

Sosna (usmeje sa tiež). To je moja tajnosť.

Ľubica. Lež ja to neverím!

Sosna. Nuž prečo?

Ľubica. Preto, že ty neznáš muche ublížiť, a ty bys' vedel niečo zle robiť!

Sosna. Nuž veď —!

Ľubica. A keďby aj, či by si to tak v peknom poriadku odpísané uschraňoval?

Sosna. Pravda, pravda, zle nie! — Ale keď to nielen zlé veci nebezpečné byť môžu, ale i najvznešenejšie!

Ľubica. A ty si ten, ktorý by sa za vznešené veci nebezpečenstva štítil! Či si ty nie ten, ktorý tak bezzištno opustenej siroty zaujal sa? A nielen tej, ale i iných opustených príbuzných? Nie ten, ktorý najvďačnejšie cudzie bremená snáša?

Sosna. Maličkosť, dieťa moja, maličkosť! Bezdetným som zostal — milá povinnosť!

Ľubica. A ty bys' sa štítil či nebezpečenstva, či nepríjemnosti za vznešené?

Sosna. Nie, nie, anjelik môj; ale to ti má všetko svoj poriadok!

Ľubica. Nuž neodopieram. Veď keď ten poriadok to sebou donesie, tak moju zvedavosť iste uspokojíš!

Sosna. Naiste, naiste, ak len s tym budeš spokojná.

Ľubica. O tom nemôžeš byť v pochybnosti, strýčku. Len že teraz odpusť, že ťa nepokojím. Kebys' vedel, načo som ku tebe prišla!

Sosna. Vopred sa teším srdečne!

Ľubica. Nuž ak proti tomu nebudeš mať nič, vystrojily sme s tetkami malú zábavu zahradniu, na ktorú sme známych pozvali. A ja ešte ku tebe prichádzam pekne ťa poprosiť, aby si nám ku tomu cielu besiedku vystrojiť neztažoval.

Sosna. Velmi vďačne, drahá. Čas je velmi pekny a velmi mi je vhod, v kole známych okriať v zábave. To ste veru radosť i mne pripravili.

Ľubica. Lež jedno ešte mám poznamenať, strýčku!

Sosna. Nuž?

Ľubica. Medzi známymi budeme mať i nového hosťa.

Sosna. Koho? Som zvedavý.

Ľubica. Nového pána advokáta!

Sosna. Vari Čepčoka?

Ľubica. Na službu, strýčku. Bol práve v sklepe pána Verného, keď tetky jeho pozvať odišly. A keď tam práve oboch pánov našly, nuž jich spolu oboch pozvaly.

Sosna (k sebe). Aha, tetičky! (Nahlas.) Nuž tak dobre tedy, to sa postaráme, aby sa i novy hosť, i všetci dobre cítili.

Ľubica. O, strýčku, budes s nami spokojny. Lež nezapomínaj i na ten poriadok, aby velice dlho netrval. Lebo tak by som to rada videla!

Sosna (s úsmevom). Inquisitor! Nuž, nuž uvidíme, ale teraz treba na hosťov pamätať!

Ľubica. Nuž ti všetci budú naiste spokojní, bo som ja gazdiná. Do videnia, strýčku. (Odíde.)

Sosna (sám). S Bohom, do videnia. (Vezme balík a rozmyšla nad ním.) Dobré dieťa! Sám počínam zvedavym byť, či by ťa to ozaj tešilo. Tak nebezpečné! (Píše do balíka:)

„Ľúbim ťa, drahy, zavrženy rod,
Stred pohróm tvojich, stred storych nehôd,
Keď tvoja ťiaža nehôd bezmezná,
Šlachtu uhasiť, v hrudi ti nezná.
I stred zblúdení tvojich vždy horí,
I v nich, za smerom vyšším sa borí;
V prachu potupy, v bezvláde tvorí
Diela, z nichž lúba šlachetnosť zorí
A ukazuje, aká môže byť
Žiara stred teba, keď osvety svit
Dráhy ti priame k svetlu otvorí:
Srdce sa pevca v láske ti korí!“

To je, Ľubica moja drahá, to je to! Hodiny ľúbej poesii posvätené! Tie tajím pred vami všetkými. Ani sa o nich, dá Boh, nedozvieš, len „svojím poriadkom,“ ako vravím. To jest keď v bezpečnosti budeš a ja ťa nimi nešťastnou neurobím. Nešťastnou neurobím — poesiou! Komické a predsa ako tragické! Bože, aký to komický kúsok na pohľad, keď pred vami ša ukryvam so svojou poesiou, a predsa, čo všetko v ňom neväzí. Väzí, väzí mnoho! To, že prostred nášho národa akákoľvek malá službička ku cti, k dobru jeho je zločinom, ktory sa strašno mstí. Hrozná to kliatba odrodilstva! k osvete a šľachetnočinom stvoreného. Zatvrdí hrúzno srdce proti ľudu, v ňomž a z nehož žije, tak že osveta, vzdelanie jeho stanú sa mu ľahostajnými. Ľahostajnými, tak že neciti, ako ľud jeho, krv a kosť jeho, ju potrebuje, ako hynie a zmiera bez nej v ruchu nových časov. Neciti, ba vztekom nepochopiteľným zavre na toho, kto sa jej opováži slúžiť. A niet tej pomsty, ktorú by naň nevrhla hrozná moc odrodilstva. Naň, keby len naň! ale na všetko, čo miluje, na dietky nevinné a všetkých drahých! Hrozná to kliatba odrodilstva, hrozná! Pre ňu služba cti a k dobru národa uprostred neho býva zločinom strašno pomsteným. A to zjavuje kúsok môj komicky, moje ukrývanie sa s poesiou! — — Dušička drahá, Ľubica moja! Ty ľúbiš rod svoj podľa dobrého, vzdelaného srdca tvojho, ačpráve som žiar povedomia národnieho, z bázne pred odrodilstvom, pred ním zatajil. Predsa z dobrého srdca i bez nej ho ľúbiš. A radovala bys' sa mojim piesničkám v reči svojho národa, cti jeho posväteným. Ale neboly by viacej tajnosťou; a obzor žitia tvojho by sa žalostne zahalil. Kto zná, kde strašná moc odrodilstva našla by spôsobu, pre ne život tvoj zlomiť a zničiť! Kde kvety šťastia ti kynúceho obtrhať. — — Nie, nie, k tomu dôjsť nesmie! Ač mi je ťažko ukrývať, čo v srdci horí; však pokiaľ mňa budeš potrebovať, a pokiaľ ťa verné rameno druha nebude ochraňovať, dotiaľ nech bčí tajne. Potom — a dá Boh, že onedlho — kam ma túha volá, stanem do boja duchov, za rod všetko obetovať, zaň všetky údery protivníkov niesť a jeho od nich chrániť. Potom, ale len potom stane sa túžbe srdca zadosť. Lež ide ktosi (balíček opäť odpratúva).

Výstup 2.

Smušická. Rušická. Predošlý.

Obe. Dobrý deň, pán brat!

Sosna. Spoločne, pani sestry! Vítajte, vítajte! Nuž akože sa dnes nachodíte?

Smušická. Ďakovať Bohu; však už budeš znať i po Ľubici, že dnes trochu lepšie a veselšie so zdravím našim vyhliada.

Rušická. Chvala Pánu Bohu, s tym sa môžeme pochváliť.

Sosna. Nuž to ma teší, za to chvála Bohu, že sa s pekným časom i zdravie vaše vyjasnilo. V našom to veku veru dar boží.

Smušická. Ach jaj, pán brat, čožeby si sa ty vo veku k nám pripodobňoval.

Rušicka. A za roveň kládol!

Smušická. Kdeže tvoje roky naproti našim a zvláste mojim! Však si ty este v najlepsom veku, ale náš sa ku hrobu chyli!

Rušická. Tak veru, pán brat!

Smušická. Však znáš, že sestra je o osem rokov starsia a ja o desat!

Rušická Veru tak, pán brat: o osem aj tyždeň a sestra o desat bez mesiaca.

Sosna. Tym viac teší ma, že sa dobre cítite, ako hovoríte a ako z Lubicinej zprávy súdiť môžem.

Obe. Pekne ďakujeme!

Smušická. Ale vieš, pán brat, oná zábava !

Sosna. Velmi mi je vhod po namáhavej práci.

Rušicka To nás teší; lež niečo chceme o nej prerieknut.

Smušická. Oná zábava - - -

Sosna. Nuž tak nech čujem.

Rušická. Tú zábavu sme dlžni Lubici.

Sosna. Veru pravda je. Povďačny som vám, že ste na to skôr, než ja, pomyslaly. Mládež tolo viac potrebuje, než my, v našich obvyklych zaneprázdneniach sa pohybujúci.

Smušická. Este nechápeš, priatelu lúby, kam my cielime.

Sosna. Čo nepočujem, tedy cielite!

Rušická. Tú zabavu sme Lubici dlžni, lebo také zábavy bývajú dôležité.

Sosna. Pravda, bo v kole milych priatelov okraje duša, okraje telo!

Smušická. Ludia sa zpoznajú, a zvláste mladí!

Rušická. A či znás, ku čomu poznanie také vedie?

Smušická. Ku naklonnosti, zvláste ku dievčencom.

Rušická. A náklonnost k stastiu!

Smušická. Čis' porozumel, priatelu lúby?

Rušická. Tak snáď pochopis naše cielenie.

Sosna. O, áno, áno!

Smušická. Ako sa lúbi?

Rušická. Čo povie pán brat?

Sosna. Cele vyborne, ale zbytočné!

Smušická Ako to myslis? Vari bys' Lubici nelopial šťastia?

Rušická. Asnáď nenie ti po vôli stastie synovkyne?

Sosna. Nič z toho! Jej stastie je moja najvyssia žiadost! A verím, že jej je i sudeno a prde! A preto hovorím, že ou ustávat sa nám je zbytočne.

Smušická. Nie, pán brat, nie je!

Rušická. Lubica naša nemá rodičov.

Smušická Ani inú rodinu.

Rušická. Ktože sa bude o ňu iny starat?

Smušická. My vsetci musíme sa o ňu starat!

Sosna. Však ovsem, ale svojim poriadkom!

Smušická. Pravda, že ovsem svojim poriadkom!

Rušická. Veru, že ovsem svojim poriadkom!

Sosna. A ten je: vo všetkom jej šťastiu slúžiť.
Smušická. To sa rozumie!
Rušická. Či sa rozumie!
Sosna. A to je: vo všetkom jej vôľu nechať!
Smušická. A spolu najprv: sedeť nenechať!
Rušická. A spolu: všetko nešťastie zabrániť!
Smušická. Čo možná skvelú budúcnosť pripraviť!
Rušická. Áno, pokojnú, skvelú, blaženú!
Smušická. Áno, blaženú až do ostatku!
Rušická. Tak, pán brat, čo na to rečieš?
Sosna (s úsmevom). Úlohu hodnú ste predsavzaly!
Smušická. Snáď niečo nadvrhneš?
Sosna. Ani najmenej. Až na tú maličkosť, že sa vám netreba veľmi unúvať. Lebo čo sa týka blahej budúcnosti Ľubicinej, verím, že takú jej šľachetná jej myseľ, rozumnosť a skvelé srdce, ktoré jej v hrudi bije, pripraví!
Smušická. Pri dobrom srdci hladom zomreť nenie žiadna skvelá budúcnosť.
Sosna. Od zlého ju Boh ochráni, a hladom zomreť nikdy nemusí!
Smušická. Však ale predsa — —
Rušická. Či snáď máme ju zanechať sedeť?
Sosna. Ani najmenej!
Smušická. Ale keďže sa nepostaráme?
Rušická. A nevyzrieme?
Smušická. A neohliadneme?
Rušická. A neopatríme?
Sosna. Postará sa, vyhliadne si: urobí to všetko sama! Veru ináč zaiste, než my s našimi okuliarami. Len že „svojím poriadkom!“
Smušická. Pri jej nezkúsenosti?
Sosna. Zkúsenosť všetko nevyzkúsi!
Rušická. Pri jej panenskej ostýchavosti?
Sosna. Tým viacej! Však vy, pani sestry, dosvedčíte, že za vašich časov ináče nebolo.
Smušická. Hja, ale teraz inakší už svet!
Rušická. Pokazenejší!
Smušická. Previdrelejší!
Rušická. A falošnejší!
Sosna. Taký, ako bol; len my sme nie tí, čo sme bývali. Pravdaže, kde by potrebovala rady alebo pomoci, tam jej po ruke byť musíme. A len toho sa chrániť musíme, aby sme miesto jej šťastia pred očima nemali naše chúťky a v záujme jích nerobili nátlak a tak na miesto k šťastiu neposlúžili k nešťastiu.
Smušická. I Bože chráň!
Rušická. Bože uchovaj!
Sosna. Nuž tak, v tom tedy sme usrozumení. Akože známi? Či sa strojà k nám?
Rušická. Ináče dobre! Pán Dobrý išiel siatie obliadnuť, príde dobrej vôle, lebo mu je dobre!

Smušická. Pán Vlúdny taktiež a pán Pevny nieináč, lebo veľmi hromží na trafiku, čo je znak dobrej vôle u neho. Treba bude i troška zvláštnejších cigár dať doniesť.

Sosna. Včasná poznámka, nedaj zabudnúť.

Rušická. Taktiež i pani sestry, a dávajú pozdravovať do uvidenia!

Sosna. Vďaka! Teraz však postarajme sa, aby sa dobre cítili.

Smušická. Čo sa zábavy týka, to sa na spoločnosť samu bezpečne spustíme a čo občerstvenia — —

Rušická. To na Ľubicu cele bezpečne!

Smušická. Lež jedno, pán brat!

Sosna. Som zvedavy.

Smušická. Besiedku pripraviť tvoja úloha; naša kvetov natrhať.

Sosna. A dostojím jej, k vašej spokojnosti. Ak dovolíte, hneď sa stane.

Rušická. I my ideme pomôcť a potom nahľadáme kvetín. Však dovoľ, žeby sme si parasolov vzali.

Sosna. Nech sa vám ľúbi.

Obe. Hneď sme hotové. (Odídu.)

Sosna (sám). „Všetko svojím poriadkom," pani sestry! To je vec Ľubicina a nie vaša. Pravda že starať sa, pomáhať musíme. Ale to nenie: nanútiť jej našu vôľu a chúťky, ako to voniam z vašej pečlivosti. Ale tomu sa sklonit, čo jej celá bytnosť za jej šťastie usúdi a označí. Vy by ste boly hotové i zlé narobiť z púhej pečlivosti a dobroty srdca. Bože môj, Bože, kedy pominú naše naivné, nevedomé časy? Kedy ozdobí prirodzenú dobrotu srdca povedomie a známosť? Ako bez toho všetko, sťa telo bez ducha! Zkúsenosť marná, dobrota neplodná. Ako i príklad pani sestier učí. Ony už zabudly, že v podobnom prípade jim najlepšie srdce poslúžilo a hotové by boly „zkúsenosti" najväčšie slovo dopriať. Keby vec nebola taká vážna, nechal by som svobodné pole jejich zkúsenosti, aby videly, kam by jich zaviedla. Ale takto nie! Dievčina musí sama svojich vecí sudcom byť. Musí to všetko ísť „svojím poriadkom." (Počuť klopanie.) Ah, pani sestry to už volajú. Nuž tedy (berie klobúk) idem, idem, pani sestry! (Odíde.)

Výstup 3.

Verný. Ľubica.

Ľubica (v bielej zásterke). Musíš odpustiť, drahy priateľu, nachodíš ma zaneprázdnenú, v zástere. Darmo, na toto šťastie som nepomyslela, že budem mať k tebe česť.

Verný. Drahy anjel môj, na mne je rad prosiť, že tak nepovolaný ťa obťažujem. Lež, keď poznáš príčinu, ktorá ma vedie k vám, a najviacej k tebe, naiste že ma omluvíš.

Ľubica. Žiadne omlúvanie! Ďakujem tej príčine za to, že ťa k nám priviedla. Však ver' nebude zlá? Však snáď nebudeš musieť odrestovať alebo zo zábavy vystať?

Verný. Ani jedno, ani druhé. A to posledníe bych ani za svet

neurobil. Veď sú mi tie chvíle najdrahším na svete, kde môžem byť s tebou: už či s nádejou, či bez nádeje.

Ľubica. Nuž tak som spokojná, keď ťa nič z toho nevedie.

Verný. Ale ma vedie vážnejšia ešte vec.

Ľubica. Nuž — smiem o nej znať?

Verný. Anjel môj drahý, moje tajomstvo, tvoja drahá náklonnosť ma privodí. Nemôžem ho ďalej nosiť na srdci To je hľa vec tá. A preto som chcel so strýcom tvojím hovoriť a jemu všetky svoje city a srdce otvoriť. A v páde, žeby moje city neodsúdil, dovolenie od neho vziať: tvoju ruku prosiť.

Ľubica. Lež načo tá náhlosť? však snáď nepochybuješ o mojom srdci?

Verný. Nie, drahá, a preto som ti všetku úprimnosť dlžen! Tvoje anjelské srdce dobre znám, ale moje dosiaľ skrývalo pred tebou jednu svoju tajnu, ktorá, kto zná, či ťa nemilo neprekvapí. O tom som sa chcel so strýcom poradiť. Lež, keď si ty sama tu, tak sa rovno ku tebe obrátim.

Ľubica. K úžasu ma privodíš. Ty bys' ma mohol nemilo prekvapiť? Nie, to neverím!

Verný. A jestliže aj? Nemyslím na to, žeby ti bolo nemilým prekvapením moje občanské postavenie, ač isté a bezpečné, však predsa skromné. Nemyslím na to, však to sama znáš, a predsa svoj milostný pohľad odo mňa neodvraciaš. Ale drahé je, čo som dosiaľ len v srdci nosil a čoho dotknúť som sa obával, aby som neľúbosť nevzbudil: moje vrelé city k národu, z neho̊ž pochádzam.

Ľubica. Nuž a tie si, z tej príčiny, tajil predomnou?

Verný. Áno, znajúc tvoje vysoké vzdelanie a to, že nie u všech vzdelaných také city sú obľúbené. Preto som sa toho nadovšetko obával. Bo z jednej strany, ako sa tebe nadovšetko korím, tak z druhej strany národ svoj ľúbim; a akoby mi nebolo možno bez teba byť, tak by mi nebolo možno s dnešným prúdom plávať. Nemožno preto, žeby som to nezniesol, aby moje jestvovanie malo niekomu k záhube padnúť. A to by bolo, keby som s dnešným prúdom plával a svoj rod nenávidel. Lebo ako každé vzdelaného človeka k nemu priznanie je jeho povznesenie, tak k jemu sa odcudzenie je jeho nivočenie. A to by som, hovorím, nemohol zniesť. Nemohol by som ani pre vlastné srdce, ale nemohol by som ani pre zkúsenie. Bo, drahá, ako znáš, v mojom povolaní obrátil som sa takmer ku všetkým europejským národom. A tých zkúsenie to zrejme vyslovilo, že len vernosť k rodu jemu i iným spolu ku cti a prospechu slúži, nevera ale k rodu ani jemu ani iným ku cti a prospechu neposlúži. A preto, drahá, nemohol by som s prúdom plávať, a sú mi tie city drahé, ktoré k rodu chovám. A ony sú tou mojou tajnou, ktorou som sa bál nemilo ťa prekvapiť.

Ľubica. Prekvapenie to nad očakávanie milé.

Verný (radostno). Milé, hovoríš!

Ľubica. Nič som nemohla milšieho počuť!

Verný. Lež odpusť, drahá, ešte nenie všetko. Vieš, u všech národov panuje to presvedčenie, ale nie u nás. Tu, ako sama znáš,

ľud a národ nemá nič, mimo práce a poctivosti. Seba nemôže iným ozdobiť, len tým. A preto býva od mnohých svojich dietok, ktoré sa na postať vzdelancov vyšvihly, opustený, od ktorých sa kladie za hriech a vinu, ku nemu patriť a vzdelanie jeho napomáhať.

Ľubica. Povďačná som ti za všetko toto. Ale, skutočne, bola by to možná vec?

Verný. Bohužiaľ, možná a skutočná. A preto som si za povinnosť položil, tebe toto všetko sdeliť a city, ktoré v srdci mojom panujú, vyjaviť, aby si jich sama posúdiť a dľa srdca svojho rozsúdiť mohla.

Ľubica. Tam si nemal byť ani na chvílku o mojom rozsudku v pochybnosti.

Verný. Lež, drahá, uváž! Či by si chcela tomu po boku stáť, ktorý by za to bol prenasledovaný? Ba, kde by si i ty sama od neprajníkov rodu pre lásku k nemu musela znášať všakové príkorie?

Ľubica (pevno). So storou radosťou!

Verný. Moja úcta k tebe mení sa v blahé podivenie!

Ľubica. A nielen to, ale i s hrdosťou chcem to mať za najväčšiu života ozdobu: šľachetnú činnosť k povzneseniu kohokoľvek, tým viac rodu, napomáhať a za to trpeť!

Verný. Tak tedy to srdce tvoje s mojím nerozdvojí?

Ľubica. Nikdy a nikdy!

Verný. O, tak cele spokojný budem čakať tú blaženú minútu, kde mi dovolíš o ruku tvoju prosiť. A i dnešnia zábava bude mi tým milšia. Lež ešte jedno! Na nej súčastní sa i pravotár, ktorého spolu so mnou tetky pozvaly.

Ľubica. Bude nás tešiť, a budeme hľadeť, aby sa dobre cítil.

Verný. Necítiš príčinu, prečo ho tak ochotne pozvaly?

Ľubica. Nie, lebo mi to hrozne ľahostajné.

Verný. Jemu kynie vyšší stav, úrady a hodnosti.

Ľubica. Všetko dobré od Boha mu prajem!

Verný. Ale — — !

Ľubica. Dovoľ, mne vysoký stav je šľachetné srdce! Netušila som, aké v tej hrudi bije. Nuž odpusť, ale starosti žiadnej o to nemaj, žeby nám snáď mohol byť nebezpečným.

Verný. Ani, keďby ťa nutili za neho?

Ľubica. Ani! I tam stálosť moja zvíťazí. Medzitým na to ani nepomyšľam — také niečo sa nestane.

Verný. Preto by som rád túžby naše čo najskôr vyjaviť, aby neznámosť príčinu nezavdala. Ešte dnes by som rád!

Ľubica. Však len strpenie. Budem hľadeť čo najskôr presvedčiť sa, ako asi strýk bude smýšľať o presvedčení našom, aby som znala, ako bude vec najlepšie vykonať. Dotiaľ strpenie, dotiaľ ako cudzí.

Verný. Ako rozkážeš. V tebe všetka moja dôvera! (Pozre von oblokom.) Ah, v záhrade už všetko pristrojené, tetky so strýcom strojá sa vrátiť. S Bohom buď, drahá!

Ľubica. S Bohom, do videnia!

Verný. Do najskoršieho! (Odíde.)

Ľubica (sama). Niekedy príde trudná minúta, kde sa mi srdce

neznámou úzkosťou zatrasie. Ale, druhu môj, ono to nie je, čo tvoje srdce nepokojilo. Žiadna pochyba o mojich ľúbych, žeby ma najúprimnejšie nemilovali a všetko za moje šťastie nepodnikli; ani podozrenie, žeby ma nejak chceli alebo mohli nešťastnou urobiť. A ani žiadna nechuť k národu. Ale že srdce moje bolo prázdne smeru vyššieho. Bo ač som nechuť k národu nikdy necítila, predsa som neznala, že srdce moje vyššiemu smeru bude môcť slúžiť, a že to možno na povznesení jeho i mojej hrudi pracovať, cítiť a trpeť. Ako sa o tom doznalo, o mnoho blažšie ostalo: mnoho mám tejto chvíli a tebe, druhu, ďakovať! Za národ cítiť, za povznesenie biednych trpeť, príkorie niesť: nie, druhu, to srdce moje nerozdvojí s tvojím. Ako kvet žiada a hľadá žiaru slnka, tak ľudské srdce hľadá všetko šľachetné! (Odíde.)

Výstup 4.

Sosna. Smušická. Rušická.

Sosna. Tak tedy je všetko hotové, len by čím skôr čas prišiel!
Smušická. Tie kvietky sa budú krásne vynímať!
Rušická. A krásny čas najviac príjemnosti spôsobí!
Smušická. Ale ja sa teším na zábavu, čo po dnešnej bude nasledovať.
Rušická. Tá bude nie menej kapitálna!
Sosna. Popredku myslím!
Smušická. Ako sa pán brat bude učiť šňupať!
Rušická. To bude kapitálne!
Sosna. Pamätajte, pani sestry, že na to nepríde!
Smušická. Akoby som na to hľadela!
Rušická. Akoby som pána brata kýchať počula!
Smušická. Z počiatku to pánu bratovi ťažko pôjde!
Rušická. Však stojím pánu bratovi za to, že on to obľúbi a stávke nepredloženej poďakuje, že mu k pôžitku šňupania dopomohla.
Smušická. Pravda, keď vyjde zo začiatočníctva, bude povďačný nepredloženosti.
Sosna. Len troška pomalšie, pani sestry, len! Veď uvidíme, kto bude stávku platiť!
Rušická. Nuž, ktožeby: pán brat!
Smušická. Však to ver i nepredloženosť, o to sa staviť!
Rušická. Že on Ľubici šťastie vyhľadá bez nás!
Sosna. Maličký omyl, ona, ona sama!
Smušická. Nuž veď to všetko jedno!
Rušická. Už by pán brat mohol započať s prvou lekciou v umení šňupárskom.
Smušická. Cele bezpečne! (Vytiahne tabačnicu.) Tu stojí k službám, jestli rozkážeš!
Sosna. Nieže tak chytro. Najprv zkúsime, ako vec dopadne; potom uvidíme, na kom z nás bude rad stávku platiť; či to nebudú tri šňupce papriky, ktoré pani sestry očakávajú!
Smušická. Nech ťa to, pán brat, nijako netrápi!

Rušická. Tá česť náleží pánu bratovi!
Smušická. Popredku idem vziať novú tabačnicu.
Rušická. A hodne tuhého tabaku opatriť.
Smušická. Bude pán brat kýchať!
Rušická. Na zdravie, pán brat!
(Odídu.)

Sosna (sám). Ďakujem, ďakujem, pani sestry, ale všetko svojím poriadkom. No za to stojím, že tak i bude! Ej, už sú tie ženské voždy len ženské a čoby sa priam čo robilo. Ľubica snáď ešte ani nepomyslila na svoj budúci osud, a ony už koľké triumfy a patálie! Nuž ale si vynašly predmet k pojednávaniu nebárs výborný a vďačný, celkom podľa jích chuti. A vedia z neho oráčiť narobiť, až hrúza. No všetko dobre, keď len takýmto neškodným spôsobom. Ale hop! pozor! horky neškodným! Pani sestry sa so mnou stavily, že ak sa stane dľa mojich reči a Ľubica si sama šťastie vyhliadne, ony budú povinné tri šňupce papriky vyšňupať, ak nie, tak ja budem museť učiť sa šňupať. Čert mi poradil, pristáť na ten zlý žart! Teraz akiste budú chceť na Ľubicu nátlak robiť, už len z tej príčiny, aby vyhraly a ja musel učiť sa šňupať a ony zábavku maly. (Vytiahne balíček.) Preto pozor, Sosna, ako pevný dub! (Chce doň písať, v tom počuť klopanie.) Voľno! — a či snáď nikto neklopal?

Výstup 5.

Čepčok. Predošlý.

Čepčok. Ak sa nemýlim, mám šťastie s bývalým učbárom pánom Sosnom?

Sosna (nemilo dojatý ukrýva balíček nápadne úzkostlivo). Na službu! (Zamkne ho do písacieho stolka.) Na službu, pane!

Čepčok (k sebe). Čo ten tak ukrýva — a tak úzkostno. Dáke tajomstvo?

Sosna (obráti sa k nemu). Ah, pán advokát! Ah, odpustenie, nepoznal som hneď. Na mojej strane šťastie!

Čepčok. Prosím za odpustenie, že osmelil som sa so svojou návštevou. Milosťpanie ráčily mi preukázať tú láskavosť, že pozvaly ma na večerniu zábavu. Z vďačnosti som si tedy pokladal za povinnosť urobiť skorej maličkú návštevu.

Sosna. Bude nás všetkých velmi tešiť. A tým viac, ak nás už len po zábave opustíte.

Čepčok (k sebe). Opustíte?! Dobre som pochodil. Som v panslávskom hniezde. Už teraz šípim, čo ten asi ukrýval. Panslávske, vlastizradné tajnosti. Dobre že viem, kde!

Sosna. Budeme smieť dúfať, pane pravotár?

Čepčok (k sebe). Keď prídeš medzi vrany, kvákaj, ako ony! (Nahlas.) Nuž, odpustite; vidíte, ako sa rozpakujem vysloviť zápornú odpoveď. Avšak musím; súrne práce nedovolia mi dopriať si tej radosti. (K sebe.) Vari bys' ma chcel zpanslávit? Počkaj, však ťa ja lapím, ani sa nenazdáš!

Sosna. Velice by nás tešilo.

Čepčok. Mňa tiež podobne, ale úradnia nutnosť nedopustí.

Sosna. Pravda, u muža to najprvšia vec! Nuž však i tak dosť radosti pre nás, že na zábave budeme mať šťastie. Rád by som povolal i naše panie, jestli by sa vám ľúbilo dočkať, kým by prišly, lebo sú prípravami zaneprázdnené.

Čepčok. Ah, neráčte sa unuvať: nemožno mi omeškať sa. (K sebe.) Ver' som žiadostivý na tú sprostú Slovač — a ešte panie! Škoda, že som pozvanie prijal a medzi ňu sa dostal!

Sosna. Myslím, že sa postarajú o zábavu, žeby sme sa všetci dobre cítili.

Čepčok. Ani ináč nemožno. (K sebe.) A predsa dobre, že som pozvanie prijal, aspoň jich prezrem a jich zámery. Lež len peknú tvár, kým prídem k cieľu! (Nahlas.) Jestli sa nemýlim, mám šťastie vo vás ctiť takrečeno hlavu tunajšej a okolitej intelligencie.

Sosna. Veľmi sa mýlite, pane pravotár; ani jednoho, ani druhého. Na to nároky robiť nedovoľuje mi ani možnosť, ani tunajšie postavenie.

Čepčok. Skromnosť! skromnosť! (K sebe.) Ako sa vymyká, ani pstruh z ruky! (Nahlas.) Česť, ktorú požívate, svedčí, že je tomu tak!

Sosna. Nemyslel by som! Veľmi sa mýlite; značnejšie miesto nezaujímam.

Čepčok. Vzdelanosťou svojou na prvý pohľad. A naiste si pravo a smelo bláham, že mi pri poznaní tunajšieho kraju, ľudu a pomerov, čo mi je k blahodárnej činnosti veľmi potrebné, naiste viac, než bych očakával, nápomocným budete. (K sebe.) To bol dobrý chyt!

Sosna. Nakoľko sily moje dostačia, so všetkou ochotou. Len že pri posudzovaní ráčite byť prilaskavým; vašim očakávaniam sotva zodpoviem.

Čepčok (k sebe). Však ty zodpovieš, za to ti stojím! (Nahlas.) I tá skromnosť vaša svedčí mi o tom, že sa nemýlim, a že najlepšie v činnosti mojej ku pozdviženiu tohto okolia sa súčastníte!

Sosna. Vedľa skromných síl, za dobré všetko!

Čepčok (k sebe). To bol ešte lepší chyt! (Nahlas.) Veľmi sa teším, že som mal to šťastie. Naiste, keby mi nezabraňovaly povinnosti, s velikou radosťou použil by som vašeho cteného pozvania. Lež teraz sa už musím porúčať. (K sebe.) Nesmiem naraz všetko. Nateraz je dosť. Predbežne vieme, kde to zatvoril. Obrátim sa na tie panie, čo to asi bude. Ináče sám voniam veľmi. (Medzitým robia si komplimenty.)

Sosna. Velice by nám všetkým bolo milé! Lež i takto ďakujem, že som mal to potešenie.

Čepčok. I z mojej strany. (K sebe.) Však ťa potešim, len si viem, kde to ukrývaš a len si sa prezviem! (Nahlas.) S Bohom, pane Sosna, do videnia! (Odíde.)

Sosna (sám). Podivná hodina! Takíto ľudia žeby vychádzali z terajších škôl? Preto nemuseli mňa úradu zbaviť, pri takých zásadách mohol som aj ja účinkovať. Alebo, alebo: on snáď z našej stránky a zavrhol, čím ho krmila škola. Dal by Pán Boh, to by bol zisk pre naše mesto a okolie. Lež len pomaly: na slová na-

sledujú skutky; nech tie vidíme. Ináče kto zná, však, ako čujem, s Vernym stojí v známosti Nuž a ten veru nie je maďaronom. Ja som myslel, že bude každým slovom rod urážat a že budem museť sobrať všetku možnú i nemožnú trpelivosť. A tu nič z toho. On má celkom pravé zásady, ačkolvek o našich snahách nezdá sa znat. Predsa však pomysla na pozdvizenie tunajšieho okolia. Zásady to celkom pravé! No, uvidíme. Ak sa osvedčí, bude to potešenie pre nás všech. (Vezme balíček zo stolíka a píše. Po niekolko slovách)

Výstup 6.

Ľubica. Predošlý.

Sosna (ukryva balíček, s úsmevom). Vítaj, dieťa moje!

Ľubica (na ukryvany balíček pokukávajúc). Ach, stryčku, či ešte vždy trvá ten poriadok?

Sosna (s úsmevom). Inquisitor!

Ľubica. Musíš však odpustit, že ťa zase zaneprázdňujem!

Sosna. Také zaneprázdnenie je mi najmilšie! Čože mi nesieš?

Ľubica. Ani bys' nepomyslel, aká záležitosť ma k tebe vedie!

Sosna. Nehovor — veliká?

Ľubica. Nuž tá najväčsia?

Sosna (sníme okuliare, utiera jich a zase pripraví; potom obzerá Ľubicu).

Ľubica (stranou, ukazujúc na hruď, s úsmevom). Však ťa nevidíš!

Sosna. Hovor, pre Boha! Nuž tá najväčšia?

Ľubica. Ano, mna vedie k tebe krásny, vznešeny, svätý cieľ!

Sosna. Krasny, vzneseny a svätý cieľ? (Polo k sebe.) A ja som myslel, že stávku začínam vyhrávať.

Ľubica. Mnoho šťastia k nej! Ale ja idem, stryčku, so svätou úlohou k tebe: získať ťa národu!

Sosna (prekvapeny). Národu získať — — Ľubica, akému?

Ľubica. Nuž našmu slovenskému!

Sosna (vo velkej radosti). Ba kyho šťastia, Ľubica moja! On je potupeny a ty nepohŕdaš ním?

Ľubica (slávne). V jeho láske žijem, v jeho láske mriem!

Sosna. Lež za tú lásku sama budeš sdielať jeho povrženie.

Ľubica. Z pozdviženia rodu jasnejší život uprostred neho. Každé priznanie či muža či ženy z radov vzdelancov k nemu je jeho pozdviženie. To, stryčik môj, stír proti všetkemu!

Sosna. I proti príkoriu i povrženiu?

Ľubica. Neznám väčšej cti nad jasavy cieľ iba príkorie a povrženie zaň! Nieto väčšej cti. Sem všetko a (zdvihne ruku sťa so štítom) urrá!

Sosna (radosťou vyskočí zo stoleа). Sláva, Ľubica! Sláva ti vo tri vrhy! Sem poď, dieťa moje, nech ťa objímem, pobozkám, nech ťa zjem! (Polo žartom.) Ako sa ti tvoja prvá válečná vyprava za národ vydarila, znáš. Ale mne moja stávka — — a ja som myslel, že už vyhrávam. A takto kto vie, či ju už neprehrávam.

Ľubica. Ako to, strýčku?
Sosna. Ah, nuž — stavili sme sa! Ale, Ľubica, odkiaľ tie city?
Ľubica. Z tejto hrude, strýčku!
Sosna. Ale dakedy jich tam divné prípady vzbudia. Tak. hľa, na príklad láska. Ona učila niekdy grammatiku, ortografiu a tým podobné.
Ľubica (napodobňujúc ho). Inquisitor!
Sosna (usmeje sa). Nuž veď je nič, Ľubica drahá. Ja by som len rád vedeť!
Ľubica (usmeje sa). Svojím poriadkom!
Sosna. No, no, veď je nič; veď ja už nedbám, čo sa už i teraz budem museť učiť šňupať!

(Opona spadne.)

Dej II.

Zahrada. Na boku besiedka, v prostriedku svobodný priestor so stoličkami.

Výstup 1.

Verný. Pevný. Dobrý. Vľúdny. Panie a slečny.

Pevný. Už odpustíte, ale ja by som mal veľkú vôľu opustiť dnešniu zábavu, vzdor tomu, že mi s vami a domácimi pobesedovať tak dobre padne, ako vysušenej zemi kvapka dažďa!
Panie jedny. Ej, pane Pevný, či ste zlej vôle!
Panie druhé. Ej, pane sused, to neurobíte!
Dobrý a *Vľúdny.* Odkiaľ že toľké mračno vietor privial?
Verný. Snáď sme vám nejak príčinu nedali?
Pevný Bože uchovaj! Neráčte mysleť! Iný je pôvod mojej omrzlosti.
Verný. Neráčil by ste nám sdeliť?
Ostatní. Povďační budeme, pane sused!
Pevný. Ah, načo by som vám kazil dobrú vôľu?
Panie. Nie, pane sused, nepokazíte!
Verný. Stavil by som sa, pane Pevný, že nie. Veď len pozrite na tú zahradu, na ten pekný čas, a nadovšetko na túto ctenú spoločnosť, a uvidíte, či sa nevyjasní i srdce vaše.
Ostatní. Veru, pán sused!
Dobrý. Čo i nie doslovne, ako pán sused hovorí, ale vám aspoň kúsok odľahne, keď sa nám sdôveríte. Veď sme všetci svoji.
Pevný. Hovoríte mi zo srdca. Sdôveril by som sa rád, ale nechcel by som vám dobrú vôľu pokaziť zlosťou sveta.
Verný. To vám zmieta mysľou? Nuž proti tomu máme dobrý liek! Prosil by som zo srdca ctenú spoločnosť, aby sme ho zkúsili na pánu susedovi.
Jedni. Ktorý liek?
Druhí. Nuž aký?
Verný. Nuž hľa, páni susedia a ctené panie a slečny, ktorý že

iný, ako náš spev! To je liek, keď srdce v nevoli. A myslím, že všetkým zo srdca hovorím, keď riekuem, že ho na pánu susedovi najlepšie zkúsime takto: Začne spievať: „Neplač, že sa zloba rúti“ atď.)

Všetci i *Perný*. Áno, tak je, bravo! (Vpadnú a spolu spievajú. Po speve tlapkajú.)

Dobrý (k Vernému). To platí vám, pán sused!

Verný. Nie, prosím, celej spoločnosti!

Všetci. Vám, vám! Vy ste nám napomenul, ako máme suseda vyjasniť.

Verný. Ja som liek len napomenul, ale vy ste ho pripravili. Sláva patrí vám!

Všetci. Vám, vám!

Perný. Zo srdca rečeno a spievano! Veruže pravda: „Neplač, že sa zloba rúti — ale zastaň seba!“ Nuž tak, jestliže mi nemáte za zlé, poviem vám príčinu svojej nevole, ako i to, k čomu ma pieseň vaša pohnula.

Všetci. Budeme za to velmi povďační.

Perný. Príčina mojej nevole je novotny advokát, pre ktorého by som bol mal vôľu zrieť sa dnešnej zábavy.

Verný. Akym spôsobom?

Perný. Ráčte pomysleť! Bol som svedkom jeho rozhovoru, ktory viedol s úradníkom na hostinci. V rozhovore tom mu radil, aby nejako zabránil v mestskych poradách slovensky hovoriť a previesť, žeby sa len maďarsky hovorilo.

Verný. Čo nepočujem!

Iní Nuž a pre kohože bude maďarsky hovoriť?

Jedny panie. Nuž pre hostinskú, ktorá sa od pätnásť rokov nevedela slovensky naučiť

Iné panie. Tak i nedávno sa opytala, že ako je to „mosni.“ Opytala sa to vtedy, keď sa šaty praly, a tak jej odpovedali, že „prať.“ Potom onedlho volá na slúžku, aby podala mydlo, že chce „ruku prať“ — vari piestom.

Niektorí sa smejú.

Perný. Tolko asi tiež i úradník riekol, žeby to dávno bol urobil, keby možné bolo a keby väčšina rozumela. Viete, čo on na to odpovedal? Že, ktorym treba, budú rozumeť, a kadeaká čvarga že nemusí rozumeť!

Všetci. A on čože je?

Verný. To nie je pekne! (K sebe.) Čo, či jeho slušnosť a vľúdnosť by len pretvárkou boly?

Perný. Kto nám rovnych zneucťuje, zneucťuje nás. A ešte nie je všetko! Potom sa mu chválil, že on, Čepčok, jich, stoličnych úradníkov, všetkych prevyšil bystrozrakosťou a obozretosťou. A že keď oni za dlhé roky tu nevedeli vynajsť panslávske sprisahanie, že on to za krátky čas vynašiel, a onedlho že sa mu podarí cely zločin a účastníkov odokryť.

Všetci. To je neslychané!

Perný. Nechcel som vám tym zábavu kaliť. Ale čo máme darmo

sedieť? Veruže piesenka dobre hovorí: „Zastaň seba umom lebo pästou!“

Všetci. Veru je pravda!

Pevný. Zastaňme seba! A kto proti nám takú príkrosť zjaví, i my nedajme mu inú odvetu!

Všetci. Iné nezaslúži!

Pevný. Teda by som myslel, aby sme i my tak pánu pravotárovi urobili!

Všetci (mlčia).

Dobrý (k Vernému). Počujme pána suseda!

Verný. Moja mienka je celkom pána susedova. Ale len jedno by som mal podotknúť: aby sme piesenku cele nasledovali!

Vlúdny. A síce — ako?

Verný. Aby sme prv, lež rovne rovným odplatíme a pästou sa zastaneme, najprv umom sa zastať pokúsili!

Pevný. Som zvedavým, ako to rozumiete.

Verný. Aby sme najprv zkúsili príkrosť jeho v priateľstvo zmeniť. Zkúsme dobre, odkiaľ pochodí príkrosť pána pravotárova, či z nezkúsenosti a zaslepenia, a či zo zlých pohnútok, ktorými by chcel nekalé ciele dosiahnuť; lebo z obidvojho taká príkrosť povstať môže.

Vlúdny a *Dobrý.* Tak je, pán sused! Dobre tak bude!

Verný. Nechajme mu čas na zkúsenie; nech vytrezvie z veľkomestského života. Keď pozná nás, inakšie bude hovoriť.

Pevný. Som síce usrozumený, ale jedna vec ma nepokojí: či on našu veľkomyseľnosť ku škode našej, ako hrozil, nepoužije?

Verný. Nie, pán sused, nie! Však budeme hľadieť. A okrem toho ťažko by mu bolo hrozbu uskutočniť. Pol sveta som videl, ale to môžem riecť: tých ľudí, čo vo svojej skromnosti, pracovitosti, cti a spravedlnosti žijú, nepodvráti nič, ani jim neuškodí. To je základ jestvovania pevnejší, ako žula Tatier. A na tom my stojíme, ako i všetci slovenskí mešťania. A preto len pokoj v hrudi. Na takom základe sa všetky útoky, či oni zo zlosti a či zo zaslepenosti pochádzajú, v nivoč obrátia.

Pevný. Zo s[illegible] ni hovoríte; živ vás Boh, sused.

Dobrý. Veru pravda je!

Vlúdny Veru naiste!

Verný. A potom ešte: takí mladí ľudia za svoju príkrosť a nezkúsenosť ani nemôžu, lebo jim v školách hlavu prevracajú.

Dobrý. Tak je, pravda je!

Vlúdny. Veru tak, pán brat!

Verný. Možno, že to i s pánom pravotárom tak. A preto dúfajme, že keď z neho školské povetrie vypáchne, stane sa iným človekom. My vskutku môžeme riecť: „O lásku nestojím, hnevu sa nebojím.“ Ale nám lepšie s každym za dobré byť a na pomoci, ako naopak!

Pevný. Tak je, pravda je!

Všetci. Veru naiste!

Verný. Sláva šľachetným!

Sleény (začnú). „Kto za pravdu horí.“
Ostatní (vpadnú a spievajú).

Vystup 2.

Sosna. Predošlí.

Sosna (applauduje). Sláva vám, sláva vám! Mám velkú radosť, že sa tak dobre cítite. Velice ma zaväzujete!

Ostatní. Sláva domovému!

Sosna (klania sa sem tam spoločnosti).

Perný. Len si už sadnite, najzábavnejšie ste bez toho premeškali.

Sosna. Nič za to, však si to vynahradíme. Ctená spoločnosť, ačpráve som sa najviac na vašu radostnú prítomnosť tešil, však predsa človeka kus malheuru zastihne nevedome a on i najmilšie chvíle preň premešká. Tetky mi nezpomenuly kus mojich písemiec, nuž pre ne som premeškal. Lež nič za to, však si to vynahradíme!

Perný. Tak je pán sused!

Dobrý. Ano! však sme svoji!

Vľúdny. Len žiadnu nútenosť!

Panie. I panie sestry by už mohly k nám.

Sosna. Tie si nechcú dať vziať, hospodárke našej pomáhať!

Dobrý. Ej tak! Ale načo sa tolko trápite. Však naše besedovanie je dostatočny pôžitok pre nás!

Sosna. Tú otázku, pán sused, budeme opätovať u vás, a vtedy ju za nás sám zodpoviete. Však ani ja u vás inak nehovorím. No darmo! Každý hladá svoj zvláštny pôžitok. Nám mužskym je dosť pobesedovanie, ale nie tak ctenym paniekám; oni chcú i pochvalu získať zo svojho umenia, ktoré je síce najpálčivejšie, avšak k životu najpotrebnejšie.

Perný. A dobre majú!

Vľúdny. Nie inak!

Dobrý. Nuž, nuž — naiste!

Sosna. Veru dobre majú! Lebo v tychto zlych časiech ony najviacej veselosti pôsobia. Lebo duch vesely len v zdravom tele môže byť. A to vypôsobiť nemôže ani pán doktor svojou latinskou kuchyňou tak, ako oni svojou domácou!

Mužskí. Veru naiste!

Panie. Ďakujeme za uznalosť!

Verný (k sebe). Pán Sosna je dnes lúbeznej vôle, niečo dobrého muselo ho potkať! Keby Lubica srozumená bola, neodkladal by som s požiadaním ďalej!

Sosna. Naiste, tá chvála musí sa jim nechať! Naše ju chcú získať i dnes, čo len schvalujem.

Všetci. O, už ju dávno majú!

Sosna. Však nezaškodí ju i obnoviť. Medzitym minulo hospodárske boly kus i literárne. A isteho básnika chcely brať pod svoju kritiku. (K sebe.) Nepoviem, ze mna. (Nahlas, ohliadajúc sa.) Medzitým predsa este vsetci nie sme spolu.

Verný. Áno, ešte chýbä nám pán advokát; ale sa slúbil.
Sosna. Velice dobre bude nám s ním sa obznámiť.
Nicktorí (pozrú na Pevného).
Pevný. A jemu s nami.
Sosna. Veru obapolná známosť nás zblíží.
Pevný. Je aj potrebné. S divnými pochopy o nás prichádzajú mladí ľudia k nám. Nuž ale obapolná známosť nás asnáď zblíží.
Verný. Dúfajme!

Výstup 3.

Smušická. Rušická. Predošlí.

Smušická. Ah, vítame srdečne pánov bratov!
Rušická. A panie sestry taktiež podobne!
Všetci. Ďakujeme pekne!
Pevný. Ale sa už hneváme, že sme museli pani sestry tak dlho postrádať!
Smušická. Ah, prosím, odpusťte. Ačkoľvek sme my už malá pomoc, alebo žiadna, predsa chcely sme byť našej hospodárke po ruke. Keď sa človek aspoň prizerá, tak ti mu padne, ako čoby aj on pomáhal a spolu pochvalu zaslúžil.
Rušická. Ale čo? pána advokáta ešte niet?
Sosna. Veru, dosiaľ ho ešte postrádame.
Pevný. Kto neskoro chodí, sám sebe škodí.
Smušická a Rušická (nemilo dotknuté). Však sa nám naiste prislúbil, a to po dvakrát.
Dobrý. Snáď nejaká súrna záležitosť.
Vľúdny. Snáď ešte ďalej budeme mať šťastie.
Smušická. Tak je, on príde!
Verný (k sebe). Po dvakrát! Lepšie si všímly, ako ja. Vidím, že mi on u tetiek zavadzia, len by u strýka nie. Nemôžem dočkať sa zprávy Ľubicinej. O jej srdci som ovšem ujistený.
Pevný. Nuž však si je sám vina, ak sa dnešnieho pôžitku zbaví. Ale i panie sestry mnohého sa zbavily. Už nás pekným spevom naši mladší zabavili. A z toho sa pani sestrám nič nedostalo.
Smušická. Ah, však snáď ani my na prázdno neobídeme, veď kde Slovenky, tam spev! „Spievaj že si, spievaj!“
Všetci. Veru tak! (Spievajú začatú piesničku.)
Pevný. Nuž tak! My sme vám tedy zaspievali, a teraz musíte vy tak dobré byť a tiež niečo zaspievať.
Smušická. O, horký náš spev; my nového nič nevieme!
Pevný. Niečo z vašich časov.
Rušická. To by nudilo!
Pevný. Prosíme všetci.
Všetci. Veru prosíme!
Smušická. Nuž keď byť musí — —
Pevný. Veru byť musí!
Rušická. Tak sa pokúsime.
Obe (tichúčko spievajú, ostatní prizvukujú:) „Zahučaly hory“ atď.

Všetci (po speve). Sláva, sláva vám!

Smušická. Ah, odpustite!

Rušická. Že sme vás nudily.

Smušická. A že sme zabudly, načo nás hospodárka poslala!

Rušická. Veru je pravda!

Smušická. Dala odkázať srdečné prosby, aby sa velactenej spoločnosti lúbilo pre občerstvenie do besiedky kúsok sa uchylit!

Perný. Nuž nech sa lúbi pani sestrám cestu nám ukázať!

Smušická a *Rušická.* Prosíme, prosíme.

Všetci (odchádzajú do besiedky).

Výstup 4.

Črpčok (príde sám).

No, to by veru bola zpozdilosť, čo som chcel vykonať: odrieknuť účasť na zábave). To som dve veci zpred očí zpustil. Balíček a tetičky. Mimochodom rečeno, tie tetičky, ako som to na prvý pohlad zpoznal, musia byť na kontrakte strany svojích jazykov. Lebo keď jedna niečo prerečie, musí i druhá na tom sa súčastniť. Alebo jích jazyky sú dáky „siamskí blíženci," nejakym neviditelnym sväzkom spojení, že keď jeden sa pohne, i druhý hneď do pohybu zachytí. Buď jak buď, ale službu mi vykonajú nepreplatenú strany velkých vecí. A tie tetky bych z očú zpustil, keď som chcel účasť zavrhnúť a na miesto líčeného priatelstva svoje pravé city zjaviť. To bych nebol dobre urobil. Lebo akosi stoja o mňa a všetko mi k vôli konajú. Kto vie, či by tak potom bolo, keby som jim pravé city zjavil, či by sa reku nedovtípily a nevidely, ako to s mojím priatelstvom a zaujatosťou za jích dom stojí, a či by mi potom službičku vykonaly, o ktorú som jích pri návšteve žiadal: balík teu prehliadnuť, čo obsahuje, ktory domáci pán predomnou tak ukrýval. Možno, že obsahuje viac, než bych tušil. A takto, keď sa kus zaprem, jích pomocou to zviem, lebo ani netušia, kam to smerujem. A akby jim to velmi obťažné bolo: obetujem na to pár šálok kávy a k cielu predsa prídem! Ten balík musím mať vždy pred očima a odmietnutím účasti bol by som ho z očú zpustil, ako i všetkých tychto panslávov a jejich smýšlanie. Však pri zábave jazyky a srdcia sa najviac rozviazu, a ani netušim, čo všetko môžem zachytiť a zažalovať! Pravda, ťažká to vec, k takému ludu pekne sa tváriť; nič v ňom od stavu, (povržlivo) a ešte panie, panie, slečinky!

Výstup 5.

Lubica. Predošlý.

Lubica. Ah, pekne vítam! Pán pravotár ešte len teraz? Nuž nech sa len rýchlo lúbi do besiedky!

Črpčok (zarazeny). Ďakujem, ďakujem, krásne rúčky lúbam! (K sebe.) Ha, do sedem vozovych! Čo je to? Tá len nie je z nich? (Nahlas.) Prosím za odpustenie, neznám, s kym mám česť.

Ľubica. Som synovkyňa domového pána, a teraz práve hospodárka zábavy. A preto, prosím, ráčte pospiešiť!
Čepčok. Len jedno slovo!
Ľubica. Ah, prosím, prosím!
Čepčok. Nemajte mi za zlé, že celkom neznámy — —
Ľubica. Prosím, neráčte sa v našej spoločnosti za takého pokladať.
Čepčok. Že cele neznámy, musím vám najsrdečnejšie podivenie vysloviť.
Ľubica. Podivenie?
Čepčok. Áno, že vás na vašom mieste nenalezám.
Ľubica. Veď na ňom stojím!
Čepčok. Vaše miesto v žiarach vznešenosti — v palácoch panujúceho národa! (K sebe.) Či vyjde s barvou?
Ľubica. A len tam planú vznešenosti žiare?
Čepčok. Naiste. O, ak by ste sa tam šťastnou cítila!
Ľubica. Neznám, či tak, ako tu!
Čepčok. Nemožno: v takom cudzom, chatrnom, vám nepríslušnom okolí!
Ľubica. Je moja rodná zem!
Čepčok. Medzi nízkym, potupným ľudom!
Ľubica. Len poníženým, len potupeným!
Čepčok. Bez všetkej vznešenosti stavu —
Ľubica. Lež nie bez vznešenosti ducha!
Čepčok (k sebe). Ha, vyšla s barvou — tuhá panslávka. (Nahlas. Nepochybujem, ačpráve jedno s druhým chodí. Ja som aspoň ešte nepocítil.
Ľubica (premáha neľúbosť, prívetivo). City sú city, pane advokát! Lež teraz ráčte napred v besiedku, bo vas už celá spoločnosť postráda. Len nech sa ľúbi; teraz ja tu vládnem!
Čepčok. Za česť si kladiem velenie poslúchať!
Ľubica. City sú city (spieva: „Po nábreží" atď., potom odíde.)
Čepčok (sám). Ha, čo to vidím! Toto je zjav, aký som dosiaľ nevidel! Ten Sosna má zrovna z pekla šťastie. To ho vytrhne! Pre ňu som hotový všetky jeho panslávske zločiny oddať večnému zapomenutiu a zriecť sa hlučnej pochvaly u svojej stránky! Bájočná krása! Ľúbeznosť milenej dobroty, svieža istota jasného umu! Dokonalá víla! A zjavuje i nevšedné vzdelanie. Mnoho predností naraz, ktoré jej na vyššej postati naiste čelné miesto v svojom vznešenom poistia. — — Ha, len chladnokrevnosť! Už by som padol do úlohy milovníka, hotového všetky svoje veliké ciele láske obetovať; čoho bych nebol schopný: výzkumy svoje nepoužiť a jich nezažalovať teraz, keď my sme pri všetkej moci a oni sa nesmejú pohnúť. Bláznivosť! To mi poistí prednie miesto u terajšieho vlastenectva. Bo veď v čomže záleží? V slavení národa panujúceho a tupení iných! Panslávi hovoria, aby sme si za vlastenectvo: činnosť a obete za národ panujúci položili a iným pokoj dali. Lež to je panslavismus: najprv obtiažne, potom bezúčelné. Tým žiadon pozor, pochvalu nezískám a žiadnu hodnosť si nevydobyjem. Preto

nech žije vlastenectvo naše! A moje vyzkumy, ktoré keď doplním a hore podám, veľkú porážku panslávom zapríčinia; mne ale veľkú slávu! Preto hore sa, vyzkumy tie doplniť, čo sa tu najlepšie stane, keď zábava pánom jazyk rozputnà. (Odchodí.) Keby tie tetky boly ten balík Sosnov prerevidovaly! (Odchodí do besiedky; ztadiaľ spev: „Bože, svetov stvoriteli" atď. Ku konci spevu:)

Výstup 6.

Ľubica. Verný.

Verný. Nuž, anjel môj drahý, akú vesť nesieš?

Ľubica. Mala by som ťa prekárať, ale pre samú radosť nemôžem.

Verný. Tvoje vyzkumy dobré vysledky —

Ľubica. Korunovaly!

Verný. Sláva buď Bohu!

Ľubica. Vďaka najvrelšia!

Verný. O, hovor, hovor! Stryček nebude tedy prekážať a moje city nám nebudú na závade.

Ľubica. Nie, naše city nám nebudú na závade!

Verný. O, šťastie, šťastie! Ha, počuj drahá, asnáď tie city sú príčinou jeho veselosti?

Ľubica. Naiste, drahu!

Verný. Neznám, čo počať od samej radosti!

Ľubica. Akosʼ odišiel, premyslala som, ako započať, aby sa mi vyzkum podaril. Ako si mi svetlo roznietil v srdci, ktoré nepovedome tam plálo, nebola núdza o spôsob. Svetlo lúbosti k rodu ma učilo. Cítila som sa tak silnou, že bych i najtvrdšieho odrodilca srdce k rodoláske zazala. A preto vybrala som sa na vypravu, stryka našim citom získať, dobre zatvárajúc, že ak nebude tuho odporovať, citom našim, tedy ani násmu sťastiu. Sotva že som začala svoju úlohu a riekla, že ho chcem získať rodnej láske, vyskočil vo velikej radosti. Potom vyznal tiež, ze však on dávno tym bol, čím som ho urobit chcela, a že len preto i mne srdce neosvietil, lebo sa vraj obával, žeby mi tym možné stastie prekazil. (Dumno.) Šťastie pokazil — šlachetnostou stastie!

Verný (tiež tak) Bohužial, bohužiaľ! — lebo: (spievajú) „Kolo Tatier čierňava" atď.

Ľubica. Žialne to mraky, žialne! Láska rodu, biednych z prachu pozdviženie, tym sťastie pokaziť!

Verný. Bohužial, bohužiaľ!

Ľubica. (s tuhou, však pevne). Lež spievajú: „Nechže sa i nad nami" atď.

Ľubica. Ja som sa ovsem požalovala na tú jeho opatrnosť, lebo ma ňou zbavoval toho, po čom moje srdce túžilo: vyššieho smeru života, ktory ma teraz tak blaží v hrudi. To som mu vytkla: mne, reku; šlachetny a vyšši cieľ najvyššie šťastie, a postrádanie jeho jediná moja žaloť.

Verný. A on čo na to?

Ľubica. Čím diaľ moju žalobu čul, tým viac od radosti rástol.

Verný. Tak z jeho strany nám žiadna prekážka nehrozí?

Ľubica. Ani najmenšia. A od tetičiek žiadne nebezpečenstvo. Tie síce vrhly, ako si riekol, oko na pravotára, ale to je viac zábavné, ako nebezpečné. Moja stálosť proti nim víťazno boj vybojuje.

Verný. A on nám sám k víťazstvu dopomôže.

Ľubica. Ako to, druhu?

Verný. Bezpečno sa naň môžme spoľahnúť, že jich on od záľuby, ktorú v ňom majú, vylieči.

Ľubica. Nuž?

Verný. Prudký a príkry odrodilec. Dal by Bôh, aby sa čím skôr napravil. Lež teraz v svojej príkrosti tak ďaleko ide, že všetkých našich známych hrubo urazil. Mal som dosť práce, hnev jích utíšiť, aby mu rovné rovným nezplácali.

Ľubica. Bolo to šľachetné od teba! Tedy tak, pane advokát. Teraz rozumiem tvojim zdvorilosťam!

Verný. Tak ani pred tebou nevedel sa zapreť?

Ľubica. Nie, aby ma v rode mojom neurážal. Lež odpusť, musím prerušiť. Na tom ostaneme, ako si riekol; počkáme na tetky, až jich sám pán advokát zo záľuby vylieči. Teraz však priatelia sú občerstvení a ja musím do spoločnosti a ku tomu sa niečo vystrojiť. (Odíde.)

Verný (sám). Vďaka, Hospodine, že si také dobré srdce stvoril. Vďaka ti, že si ho ku mne naklonil. O väčšom šťastí snívať nemožno. Čo lesk palácov a nádhera oproti čestnej, skromnej činnosti, ktorú také šľachetné srdce rozumie a delí. Vďaka ti taktiež, môj drahý národ, že také srdcia znáš vypestovať! Nežiadaš za česť a službu od svojích dietok nenávisť iných, nie snižovanie, nie potupenie. Tým sa nekážeš od nich milovať, ale láskou k iným v lásko tvojej! Sláva ti rod môj! Bo tak, čo kvety na jarných luhoch, v tebe zlaté srdcia vyrastajú! (Spieva: „Kde dom je môj?“ atď. V besiedke spev prelapia a v ňom pokračujú. On odíde do besiedky.)

Výstup 7.

Smušická. Rušická (z besiedky naradostené).

Smušická. Sestrička!

Rušická. Sestrička!

Smušická. To bola myšlienka!

Rušická. To sme sa lepšej chopiť nemohly!

Smušická. Ako usporiadať túto zábavu.

Rušická. Nie, nadto lepšie nič sme nemohly urobiť!

Smušická. Či bych to bola kedy myslela!

Rušická. Nie, ja som vlastným očiam, ušiam neverila!

Smušická. A tomu je tak. On nielen prijal naše pozvanie!

Rušická. Ale i pred zábavou nás návštevou poctil!

Smušická. Aby sa cele s domom naším obznámil.

Rušická. A svoju podielubravosť zjavil.

Smušická. Bratov balíček žiadal si prezreť!

Rušická. Alebo aspoň aby sme to my.
Smušická. A teraz zase milé pozvanie!
Rušická. Za česť velikú že si položí našu návštevu!
Smušická. Na šálku kávy.
Rušická. Áno, na kávu.
Smušická. Celá som blažená, na šálku kávy!
Rušická. Sestrička, či znáš, kam to smeruje?
Smušická. Naše túžby to, ah, naše túžby!
Rušická. Jich naplnenie!
Smušická. Nie, my budeme najlepšie tetičky.
Rušická. A najblaženejšie!
Smušická. Najblaženejšie!
Rušická. K netušenému šťastiu Ľubici dopomôžeme!
Smušická. Ah, pani sestra, celá som blažená!
Rušická. Keď pôjdeme rynkom, a tam nás stretne pani Pevná!
Smušická. Alebo pani Dobrá.
Rušická. Alebo pani Vľúdna.
Smušická. A opýta sa —
Rušická. Kamže, pani sestry?
Smušická. A my povieme —
Rušická. Ah, my povieme —
Smušická. K pani urodzenej!
Rušická. O, ó, ó, k pani urodzenej!
Smušická. A dakedy snáď i veľkomožnej!
Rušická To všetko možné. Neviem čo počať od radosti!
Smušická. Len keby sme mu boly mohly tú službičku —
Rušická. Veru i ja bych tak rada bola.
Smušická. Ale keď je brat taký divný.
Rušická. Slúbil nám najprv všetko to sdeliť.
Smušická. Tak, tak, a potom skryl — veru je divný!

Výstup 8.

Čepčok. Predošlé.

Čepčok. Ah, zriedkavé šťastie — milosťpanie nachádzam!
Smušická. Na našej strane šťastie — nečakaly sme pána urodzeného!
Rušická. Práve sme ľutovaly!
Smušická. Však sa to napraví!
Čepčok. Neznám, kam smerujú milosťpanie!
Rušická. Ah, nuž, čo sa toho balíčka dotyče.
Smušická. A podielubravosť pána urodzeného s naším domom.
Rušická. A vecmi brata!
Čepčok. Ah, znám! Snáď pán brat bol príliš opatrným.
Smušická. Ah, nuž, najprv nám všetko slúbil dať poohliadnuť.
Rušická. A síce akosi so zaľúbením a ochotou.
Smušická. A už to všetko zo stolíka vyniesol; že nám to sdelí.
Rušická. V tom sám do toho pozrel.
Smušická. A zarazil sa, a zase odložil.

Čepčok. Zarazil sa a zase odložil (nápadno) nazpät do stolíka?
Rušická.. Áno. Že to nám za svet do ruky nedá.
Čepčok. Malý len milosťpanie na tom stáť!
Smušická. To sme i robily.
Rušická. On sa zdal byť zamysleným.
Čepčok. Zdal sa byť zamysleným?!
Smušická. Áno, zamysleným, a keď sme dotieraly —
Rušická. Iba sa usmial, že nie, že nedá, že to nebezpečné!
Čepčok (v radosti). Že nebezpečné? (K sebe.) Nehovorím?!
Smušická. Áno, nebezpečné, jeho tajnosti!
Čepčok (vše uspokojenejšie). Jeho tajnosti!
Rušická. A že sú teraz v svetle nepriaznivom!
Čepčok (celkom spokojne). V svetle nepriaznivom!
Smušická. Ale že za krátko v priaznivom budú. Tak ho vidíme.
Rušická. Vtedy naiste budeme slúžiť.
Smušická. Teraz neráčte, pán urodzený, za zlé mať.
Rušická. Že nám nebolo možno vedľa žiadosti —
Smušická. Cele poslúžiť!
Rušická. Snáď neráčite preto zanevreť —
Smušická. Ba nadovšetko nás priazeň teší —
Rušická. A milé pozvanie.
Čepčok (ledva radosť tají). Budem velice túžobne očakávať.
Obe. Do videnia! (Odídu v besiedku.)

Čepčok (sám). Do videnia, do videnia! Bude to myslím prvý a poslední raz. Prvý a poslední raz, ak že krásna deva sama my ruku podá. Lebo potom bude nasledovať úctivý kompliment tetičkám a celej rodine, bez opätného shliadania. Musím rodinu od nej cele odlúčiť, aby čím skôr od tejto chátry odvykla i od svojho smyšľania. A myslím, že to nepôjde ťažko, keď ju raz k sebe na vznešenejšie miesto povznesiem. Keď už tam bude, pôjde to ľahko. A viem, že sa bude stydeť za takú rodinu a za také smyšľanie! Teraz to pôjde! — Teraz už všetko znám; viac, ako som čakal. Teraz už nepotrebujem ďalších výzkumov, ani sa viacej jim k vôli zapierať a pretvarovať. (Posmešno.) Oľutujete, pani sestričky. Ale, mimochodom rečeno, tie držia kontrakt svoj strany jích jazykov. Žiaden sa nepohne bez toho, aby i druha svojho v pohyb nedoviedol. Keby tak všetci svoje kontrakty držali, nebolo by nás advokátov treba na svete... A ľutujete, pani sestričky, že ste nemohly mi službu preukázať vedľa žiadosti. Ani samy neznáte, ako ste mi ju preukázaly nadovšetku žiadosť. Veď už všetko znám! Nepotrebujem to už ani videť. Však to uvidím, keď prídu pandury a drabanti. „Je to nebezpečné!“ „Je to tajomstvo!“ Verím zo srdca; „a zamyslel sa.“ Však mal príčinu! „V svetle nepriaznivom je to!“ Aj to vďačne verím. Lebo na také veci čaká viacročný žalár. „Ale keď bude v svetle priaznivom“ — a to, vraj — „za krátko bude, vtedy to zjaví.“ Načo tí panslávi nepomyšľajú! „V svetle priaznivom za krátko bude.“ To jest, že jich zločiny zvítazia! Tedy že to zjaví! To verím, to by mu bolo príjemné. Ale toho sa viac nedožiješ, bo o tom znám ja, a tvoje zločinné tajnosti pôjdu o krátko

na svetlo, a to nepriaznivé, a ty zo svetla do tmy na niekolko desať rokov: a ja do úradov a hodností. Jestli deva dobrovolne ruku mi podá, počkám až do posniatku; jestli nie, tedy ju tym prinútim, že budem hroziť stryca žalovať, a tiež počkám do posniatku. Ha, už prichádzajú. Pekne veselo. Ani netusia, ako jim za krátko veselosť prejde!

Výstup 9.

Všetci (z besiedky), *Ľubica* s *Verným*. *Predošlý*.

Sosna. Nuž, to ma teší, že hospodárka takú chválu získala.

Všetci. Veru žiadnemu sa ona predstihnúť nedá. Nad očakávanie nás zabavila, Sláva jej!

Ľubica. Len vaša skromnosť, ctená spoločnosť, je takou nepatrnosťou spokojná.

Sosna Lez teraz dovolte, aby sme tento pekny večer i ďalej užili. Pánovia moji, nech sa vám lúbi posadať. Komu je lúbo cigarky, nech sa lúbi. Pani sestrám nebude tiež núdza o zábavu; naša hospodárka bude tak dobrá i ďalej sa starať!

Ľubica. So všetkou ochotnosťou!

(*Pani* a *pani* sadajú. *Slečny* sostúpia sa k spoločenskej hre, ku ktorej i *Verného* i *Čepčoka* volajú.)

Jedna slečna (k Čepčokovi). I vám sa bude páčiť medzi nás. Nie pravda, dobre sa cítite, pán Čepčok?

Čepčok (nelúbo). S dovolenim, zle vyriekla ste: nie Čepčok, ale Čepčók To pos'e lnie predlžiť; to prezradzuje a vyznamenáva vznesenejší pôvod. (K sebe. Teraz sa už viac nemusím zapierať!

Ona slečna (lahostajne sa usmeje).

Verný. Poznámka ta mohla vystať!

Čepčok (nadutо). Pane, hodnosť svoju musí človek všade zjavovať.

Verný. Ano, dôstojnym držanim!

Čepčok. Všetkym, i menom!

Sosna (zahovára Pevného). Ale čoby tam, tak je to!

Smušická (k Rušickej). Ah, pani sestra, ten zná svoju hodnosť chrániť!

Rušická (k Smušickej). Tak je; a keď pomyslím na naše túžby!

Smušická (k Rušickej). A na pozvanie.

Rušická (k Smušickej). Na šálku kávy!

Sosna. Tak, ako hovorím; mnoho sa teraz i na meno drží, však známe, prečo. Už davno som to zkúsil, keď som si mal človeka, inače viac desať rokov známeho, menom rozhnevať. Bolo to v ten rok, keď zpozorovali, že som unaveny, a že z učbárstva mi odpočinku treba.

Verný. Zvedavy som!

Sosna. Menoval sa pán Bobrák; potom v novších časiech, keď sa svojou konnivenciou k novym prúdom nad nás vyšvihol: Babrak. Ja ešte neznajuc metamorfozu, nazval som ho raz podla starého spôsobu, a tym jeho nelúbosť vyvolal, že mi verejne a pred spolu-

druhmi vysvetloval, že ho zle menujem, vyslovujúc meno jeho slovensky, že ono nie z nej, ale z maďarčiny pochodí.

Pevný. Na odôvodnenie bol by som zvedavým!

Sosna. On jednoducho to odôvodnil: „Bab“ je po maďarsky bôb, tak — hovoril — od toho že meno jeho pochodí, a potom od „rakni,“ a že vyznamenáva takého človeka, ktorý bôb jeden na druhý ukladá.

Pevný (usmeje sa). Nemal sa zač hnevať. I jedno i druhé vyslovenie v tomto prípade bolo správne.

Sosna. Nuž, prosím, ako?

Pevný. Nuž, tiež jednoducho. Taký človek, čo bôb jeden na druhý ukladá, menuje sa maďarsky „babrak,“ slovensky ale „babrák,“ a to všetkým právom, a ešte väčším, čo si tak meno odvodzuje, a najväčším, čo o to stojí!

Všetci (sa smejú).

Čepčok (k slečnám). Rád bych aby sme, ako vo veľmeste, i v inej reči hru prevádzali.

Ľubica. Ráčte odpustiť, nás je väčšina, zostaneme len pri našej.

Čepčok. Nuž a čím že lásku k vlasti dokážeme, ak nie vzývaním tej druhej reči?

Ľubica. Pilnovaním a vzdelávaním našej vlastnej a nás samých. My sme čiastka vlasti, naše povznesenie je i jej povznesenie!

Čepčok (k sebe). Odpovedať zná — ale to sa poddá!

Pevný. Sláva domovej hospodárke!

Všetci. Sláva jej!

Čepčok (na predku v prostriedku). To si zaznačím! Ó, dobre, že som prišiel na zábavu a bol svedkom toľkých panslávskych zločinov! Na celej zábave Boha, Krista, Pannu Mariu, svätých ani raz nekliali! Hoj, panslavismus — samý panslavismus!

Všetci (spievajú: „Hore Hronom“ atď.)

(Opona spadne.)

Dej III.

Ako v prvom dejstvu.

Výstup 1.

Verný. Čepčok.

Verný. Dobre že nachodím pána pravotára; mal by som niekoľko krátkych dôverných slov.

Čepčok. Budem povďačným; som žiadostivý na vaše dôverné slová.

Verný. Úprimná prosba, vo vašom záujme, nie tak v mojom.

Čepčok. Som dvojnásobne zvedavým!

Verný. Ráčte, prosím, svoju príkrosť proti národnosti našej a vašej tak hlasno nezjavovať. Lebo, prosím vás, všetko proti sebe popúdite.

Čepčok (naduto). A to veľmi škodí?

Verný. Aspoň natoľko, že priazeň a priateľstvo, ktorým sme vás dosiaľ predchádzali, utratíte. A tým vo vašom povolaní nič nevyhráte, ale utratíte, viac, než myslíte!

Čepčok. Dôvera za dôveru! Nielen nič neutratím, ale mnoho vyhrám, pane Verný.

Verný. Neverím!

Čepčok (ako vyššie). Väčšie povolanie, väčšie pochopy! Moja nenávisť ku panslávom je moje vlastenectvo a isté stupne k úradom a hodnosťam!

Verný. Tak tedy stojíme! Len že, bohužiaľ, to vaše vlastenectvo nebude mať príležitosti, na panslávoch sa preslávit!

Čepčok. Nie? A prečo?

Verný. Lebo žiadnych niet!

Čepčok. Dôvera za dôveru. Príležitosť hojná. Áno, poviem i viac: jestliže do večera ruku domácej slečny nemám slúbenú, zajtrá moje meno po celej krajine bude sláveno čo meno hubiteľa panslávov. Už som poriadky porobil.

Verný. Rýchle to stupne ku hviezdam slávy!

Čepčok. Ja na ne vstúpim!

Verný. Potočíte sa.

Čepčok. Na vysokých miestach obrátim na seba pozornosť a vzbudím dôveru k mojim schopnosťam.

Verný. Nuže, mnoho šťastia. Nesmel by som znať, čím?

Čepčok. Dôvera za dôveru. Bo bez tak moje poriadky prekrižovať viacej nemožno. Odhalením panslávskeho sprisahania, ktorého veľmi vážne dôkazy držím v rukách, ktorých majiteľ nebezpečnosť sám uznal a pred najbližšími ukryl, ale predomnou nie.

Verný. A nesmiem vedeť, ktoby to asi bol?

Čepčok. Predbežne nesmiete. Ale v prípade rečenom ujisťujem vás, že do večera dozviete sa.

Verný. Zo zdejších mešťanov?

Čepčok. Áno, dobre známy. Však vy i tak dobre budete znať, kto je hlavou vášho sprisahania.

Verný. Pane môj, keď tak, tedy tak! Dôvera za dôveru! Príjmite moju úprimnú výstrahu! Nerobte v tom smeru ničoho, takého sprisahania niet. Ak na vašom zostanete, smiešnym sa urobíte, a čo hľadáte, naleznete: opovrženie a nenávisť všech!

Čepčok. Robím si ja z toho niečo! Sú žaláre, okovy, panduri.

Verný. Druhé: domácu slečnu ráčte tiež neobťažovať!

Čepčok. S dovolením, prečo?

Verný. Dovoľte, nech podrobnosti tajné ostanú. Predbežne poviem vám len, že preto, že ak moju radu neposlúchnete, poznáte, aká dobrá bola!

Čepčok. Asnáď vy ma len nezastienite vašimi vážkami a metrami.

Verný. Spravedlivými! — kto zná.

Čepčok. Dovoľte, do toho sa vy neznáte; ja mám k tomu i zbroj neprekonateľnú v odhalení sprisahania panslávov.

Verný Ak že koho z mešťanov a známych pod tým názvom

rozumiete, odložte len zbroj vašu do pošvy, lebo boj váš bude podobny boju Don Quixotovmu. Ak že to ale má byť len náličnica ku vašim rabulistickým spádom a fíglom, ktorými by ste niekomu zo známych škodiť mienili, i tam si pokoj dajte; jích jestvovanie stojí na pevnejšom základe cti, než by ste jim vy akýmkoľvek zlým spôsobom škodil. Odvrzte to preč, ja všetko zapomeniem. Ešte raz vám miesto rovnej príkrosti naše priateľstvo ponúkam!

Čepčok. Nepotrebujem! Ja potrebujem priateľstvo tých, čo za nivočenie panslávov úradmi a hodnosťami platia!

Verný. Kde nieto rady, nieto pomoci! (Odíde.)

Čepčok (sám). Hahaha, panslávi dostali akosi strach, že mi s priateľstvom podliezajú. To ho naiste ostatní poslali. Nie, nepotrebujem! Za to nekúpite odo mňa odpustenia. Mne za vaše zničenie kynie rýchly postup a k tomu výhoda veliká. Tak od dievčaťa vzdialim rodinu, i známych, keď jich za panslávov dám pochytať. A potom ľahšie bude ju na naše myšlienky priviesť, reč a rod potupovať naučiť, a za to sa hanbiť Choď si ty s vašim priateľstvom kam chceš, mne ho viac netreba; už ma k cieľu priviedlo. (Napodobňuje Sosnu balíček kryjúceho.) „Nesmie to nik videť,“ ani rodina. „Nebezpečné veci,“ „moje tajnosti,“ „teraz v nepriaznivom svetle,“ „ale, keď budú v priaznivom, zviete.“ Môžeš sa načakať na priaznivé svetlo, na vaše víťazstvo! Však jich ty zjavíš i v nepriaznivom. Velice som zvedavý, kto jim to z Ruska píše, či car? No, však sa dozviem. Len trpelivosť. Lež teraz treba mi rýchlo konať, aby sa rozhodlo, či dnes má jích sprisahanie a zločinné tajomstvo na svetlo výnsť. Či Ľubica mi ruku podá a či ten pudlový rytier pravdu mal. Idem ku tetkám, nech tie rozhodnú, nech počujú a jej zvestujú o netušenom šťastí. Musím hneď i posla nechať u nich, aby mi listovne oznámily, či deva mi s radosťou ruku dá, abych mohol úradníka, ktorý s pandurmi prišiel panslávov lapať, do svadby zadržať od toho pod záminkou, že nemám ešte dostatočných dôkazov. Mnoho šťastia na skvelej dráhe! (Odíde.)

Výstup 2.

Sosna. Verný.

Sosna. A už by mi to ani vo snách nenapadlo, čo hovoríte! Vskutku taký by to človek bol?

Verný. S žalosťou vyznám, že som k opisu jeho nepridal ani litery z vlastného. A všetky moje dobré námahy odmieto! potupno, akoby všetkych panslávov v ruke mal a za každého v odmenu mu kynula županská hodnosť.

Sosna. Toto je zábavné! To je klassické! Len ako mohol na tú myšlienku prísť!

Verný. Nuž akokoľvek! Mňa len to teší, že zlobu svoju poriadnemu posmechu vystaví, keď u našich známych, ako hovoríte, ani stín takého sa nenachádza, čoby za panslavismus vysvetlované byť mohlo!

Sosna. Ale ani stín! Lež pri tom všetkom dobre to bolo, ako

ste urobil, známym našim hlas dať, aby sme sa spolu na pozore mali a spolu bránili Lebo, ako hovoríte, bude to len planá zámienka, aby mohol z nás prenasledovať toho, koho si za obeť vyhliadol.

Verný. Iste to bude; lež nás nalezne na našom mieste!

Sosna. Dobrá to vskutku myšlienka bola; tak odrazíme jeho útoky. Lež pri tom všetkom jedna vec ma nepokojí.

Verný. A tá môže byť?

Sosna. Velmi chúlostivá. Vidíte, pane Verny, srdce ludské je blázon. Akby ho tak Lubica zalúbila! O, to by mi srdce! Už tetky, bohužial, oko naň vrhly!

Verný (naradostený). A vy by ste ju zaň nenútili?

Sosna Čo vám napadá! Ja a také niečo!

Verný. Velice ďakujem. O, ráčte byť v tom ohlade bezpečnym a neráčte srdce márnym strachom trápiť. Lež teraz s Bohom! Idem ešte sám našich známych posmeliť! Kde bude nebezpečie, tam všetci za jednoho a jeden za všetkych!

Sosna. Ano, pomôž Boh!

Verný. Bôh uslyš! (Odíde.)

Sosna (sám). „Ráčte byť bezpečnym v tomto ohlade!“ O, keby som mohol! Srdce ludské je raz srdce ludské, a nieto ten jedenkrát jeden, ktorym by sa jeho spády vyrátať dały, ani deklinácia, ani conjugácia, ktorú by verne nasledovalo. Ba často najneočakávanejšie vykoná. Ako byť bezpečnym! Alebo asnáď on by úplnú istotu toho mal, že v tomto ohlade Čepčok je dokonale nie nebezpečný? A on by sám nebezpečie odstraňoval? Ah, to by bolo šťastie radostné. To je mlady človek, ktorému páru niet! To by sa moje obavy slastno rozptylily. Ale — blahá žiadosť! Blahá žiadosť! Daromne hladím a nevidím nič! (Berie okuliare a hladí k dverom, kadial Verný odišiel.) Nepovedal nič, nevidím nič! (Vytiera okuliare.) Ani nič! (Vytiera horlivejšie.) Ani takto nič? Ešte raz všeho dobrého do tretice. (Vytiera okuliare čo najhorlivejšie a hladí k dverom, ktorymi Verny odišiel.)

Výstup 3.

Dvermi, ktorymi Verny odišiel, slavnostne vchodia *Rušická* a *Smušická. Predošlý.*

Sosna (na bok). Bohužial vidím, ale nič dobrého nevoniam.

Smušická. Dobry deň, pán brat!

Sosna. Ďakujem! Spoločne, panie sestry! Čože dobrého mi prinášate?

Rušická. Nad očakávanie.

Smušická Snáď i vidíš, pán brat, celé sme naradované!

Sosna. Tešim sa z toho!

Rušická. Radosť naša sa i na teba prenesie.

Smušická. Keď počuješ o velikom šťastí, ktoré potkalo náš dom.

Sosna. Tedy potkalo!

Rušická. Mimo nadania a očakávania!

Sosna. Tedy šťastie.
Smušická. Mimo nádeje a netušené.
Rušická. Šťastie veliké!
Sosna. Tedy veliké! A nemýlim sa, netýka sa mňa, ale Ľubice!
Smušická. Naiste, pán brat; len že v ňom všetci blahí budeme!
Rušická. Nepozvaly sme jeho nadarmo!
Sosna. Nuž koho?
Smušická. Koho? Nuž jeho, pána pravotára.
Sosna (k sebe). Tu nadelenie! Či už každá plúšť musí rovno na mňa?
Rušická. To sme však, pán brat, neočakávaly!
Sosna (žiaľno). Veru nie! (K sebe.) Pred zlým človek nikdy nemože sa dosť v čas báť.
Smušická. I nás tá neočakávaná radosť niečo predesila.
Rušická. Veď ktožeby tak rýchlo pomýšľal.
Sosna. Lež či nebude tá radosť privčasná? (K sebe.) Dal by Bôh.
Smušická. Ah nie, nie, pán brat.
Rušická. Na žiaden spôsob.
Sosna. Snáď vám príčinu k nej zavdáva púhy žart alebo zdvorilosť.
Smušická. Na žiaden spôsob.
Rušická. Na nijaký spôsob.
Smušická. Žiadna zdvorilosť.
Rušická. Ani žiaden žart.
Smušická. Púha skutočnosť.
Rušická. Neklamná skutočnosť.
Smušická. Počuj len, pán brat.
Rušická. A posúď to sám!
Smušická. Či sa klameme!
Rušická. Abo mýlime!
Sosna. Bohužiaľ, čujem!
Smušická. On nás oslovil.
Rušická. A to určite.
Smušická. A ak určite!
Rušická. Rovno o ruku jej nás požiadal.
Smušická. My sme však riekly —
Rušická. Že z našej strany my sa tešíme —
Smušická. Velikému šťastiu.
Rušická. Lež že to najviac na tebe záleží.
Sosna. Nie! na Ľubici!
Smušická. I na tebe, pán brat, jestli žebys' sa jej šťastiu protiviť nechcel.
Sosna. Chvala Bohu nikdy, a ani teraz.
Rušická. A preto riekol, aby sme hneďky vec pokonaly.
Smušická. A tú minútu ho uvedomily.
Rušická. Nemôže dočkať sa odpovedi.
Smušická. A hneď i posla pre list zanechal.
Rušická. Tak posúď, pán brat, či je to omyl.

Smušická. A či je to len márna naša žiadosť.

Sosna. Bohužiaľ nie je, ale ako vidím, sviatočný ponuk s doručeným časom, „mit Lieferungszeit!“

Rušická. Nuž či príčina je pochybovať?

Smušická. Alebo meškať?

Rušická. Ani najmenšia.

Smušická. A tak, pane brate, vyjadri sa hneď.

Rušická. Áno, len chytro, bo posiaľ čaká.

Sosna. Ja sa vyjadriť?

Smušická. Áno.

Sosna. Nuž a ako?

Rušická. Že sa želanie jeho naplní.

Sosna. Veď mňa nepytate!

Smušická. Ale Ľubicu!

Sosna. Tak tedy čo sa ja mám vyjadriť?

Smušická. }
Rušická. } Že Ľubica jeho!

Sosna. Ja som nie Ľubica, to neurobím!

Rušická. Čo počujeme, pán brat!

Smušická Pán brat, toho sme sa nedomýšľaly!

Rušická. Tak by si ty bol schopny jej šťastie zkaziť?

Smušická. Schopny dievča nešťastnym urobiť?

Rušická. Ako sme ostaly?

Smušická. Čis' sa nezriekol všetkého vzdoru proti jej šťastiu?

Sosna. Ovšem, panie sestry, to som učinil, a to i vykonám, čoby mi srdce puklo. Ale rozhodnutie o nej jej ponechať to nenie vzdorovať. Lež vplyvať na ňu a ju sľubovať niekomu nebudem, ani panie sestry. Na tom sme ostali!

Smušická. A načo vplývaš?

Sosna. Nevplyvam.

Rušická. A nač protivíš?

Sosna. Ani neprotivím, ale na našom uzavretí stojím. Ako sme riekli: Ľubica si sama svoj osud vyvolí, a proti tomu nič mať nebudem, hoc mi to ako proti vôli bude. Uznám, že väčšia žalosť by ma nemohla potkať, ako keď vyvolí pravotára. Nepoznáte ho, nezaujímali by ste sa zaň. Ale vzdor tomu, kto môže proti srdcu ľudskému. Keď ona rozkáže, stane sa!

Smušická. Nuž ak tak, brate, to ďakujeme!

Rušická. Už sme sa bály, že sa budeš protiviť, aby si nemusel šňupať.

Smušická. Že pamätuješ na stávku!

Sosna. Aby len iné nešťastie nás nepotkalo! Lež ako ja proti nemu vplyvať nebudem, tak ani vy zaň vplyvať nebudete!

Smušická. Ani najmenej! Však už môžeme posla s dobrou zprávou poslať. Však vieme, ako ona rozhodne, ako sa paňou urodzenou a veľkomožnou stane. Ľubica drahá, poď k nám, Ľubica!

Rušická. Poď, dieťa moje!

Výstup 4.

Ľubica. Predošlí.

Ľubica. Rozkážete niečo, drahé tetičky?
Smušická. Ah, dieťa moje, ty nám rozkážeš!
Rušická. Ty rozveselíš!
Smušická. Ty sama, drahá!
Rušická. Áno, ty sama!
Sosna. Bože, obráť to všetko ňa dobre!
Ľubica. Od srdca rada; ale nechápem, čím by som mohla!
Smušická. Nuž verím, dieťa, že si na také šťastie nemyslela!
Rušická. Že ti posolstvo tak drahé donesieme, a tak skoro!
Ľubica (prívetivo, avšak chladno). Posolstvo drahé; veľmi som zvedavá, čo tým chcete riecť. (K sebe.) Verný asnáď len bezomňa ten krok nerobí?
Sosna (tiež tak). Ah, Bože, dajže aspoň nádeju!
Smušická. Posolstvo drahé, o tvoju ruku.
Ľubica. O moju ruku?
Ľubica. Pred tebou kľačí gavalier s prosbou.
Ľubica. Ha, čo nečujem!
Smušická. Čaká na tvoje milostné „áno!"
Rušická. Áno, túžobne čaká na „áno!"
Smušická. A riekni „áno."
Rušická. A povedz „áno."
Smušická. Máš šťastie, aké si nesnívala!
Rušická. Šťastie, na aké si nesmýšľala.
Smušická. Šťastie, čo ťa z mešťanského stavu povznesie —
Rušická. Nadovšetkých tvojich príbuzných, známych i neznámych, živých i mrtvých!
Smušická. Šťastie, ktoré ťa urobí hneďky paňou urodzenou.
Rušická. A o krátky čas paňou veľkomožnou.
Smušická. O, povedz „áno!"
Rušická. O, riekni „áno!"
Ľubica. Pomáli, pomáli, tetičky; najprv musím znať, ako sa to šťastie volá.
Sosna (k sebe). Bože, čo čujem; to je nádeja!
Smušická. Nuž, veď ti to snáď srdce hovorí!
Ľubica. Pre lepšiu určitosť hovorte i vy! Tu je určitosť i veľmi na mieste.
Rušická. O, len ty nerob žiadne tajnosti.
Smušická. Veď to už známe, veď sa už o tvoju ruku i obrátil.
Rušická. Však to nie je zlé.
Smušická. Však nás tým potešíš.
Rušická. Všetci sa budeme na tvojom šťastí tešiť.
Ľubica. Tedy chcem vedeť, ako sa volá.
Smušická. Ah, ty netrúfaš snáď, žeby skutočne ten krok urobil?
Rušická. Áno, skutočne; a jeho posol na odpoveď čaká.
Smušická. Ah, koľkí tebe budú závideť! O, rekni „áno!"

Rušická. O, riekni „áno!" Nech mu zvestujem —
Ľubica (vždy v rozmarnom pokoji). Komu, tetičky, komu?
Smušická. Nuž, tvojmu šťastiu, tvojmu povýšeniu!
Rušická. Tak, tvojmu šťastiu, tvojmu povýšeniu!
Smušická. O, riekni „áno" tvojmu atď.
Rušická. O, riekni „áno" tvojmu atď.
Ľubica. Či raz počujem, ako sa volá?
Smušická. Nuž akožeby ináč, len ako ti srdce šopce: pán pravotár Čepčok.
Rušická. Áno, duša drahá, pán pravotár Čepčok.
Obe. O, riekni „áno!"
Smušická. Máme mu avšak „áno" zvestovať?
Rušická. Však „áno!" Drahá, „áno!" Ja idem!
Ľubica (usmieva sa).
Smušická. Áno, ideme!
Rušická. Poďme!
Ľubica (prívetivo, však pevno). Nikdy, tetičky, nikdy!
Sosna (radostne). Sláva ti, Bože!
Smušická. Dieťa, čo robíš?!
Rušická. Či vieš, čo robíš?
Smušická. Aké to šťastie od seba vrháš?
Rušická. Šťastie veliké!
Smušická. Takú šľachetnosť!
Rušická. Takú vzdelanosť!
Smušická. A urodzenosť!
Rušická. A veľkomožnosť!
Ľubica. Trebárs osvietenosť, alebo vysosť!
Sosna (šuchá si ruky). Sláva Ľubici!
Smušická. O, dieťa moje, veď si len rozváž!
Ľubica. Tetičky drahé, rozvážila som. Keby ním i pre odrodilstvo neopovrhovala, ani vtedy bych neriekla „áno," lebo len s tým, čo si sám moje srdce nakloní, budem šťastná. A to je s pánom pravotárom nie ten pád! Ba povrhujem ho, ako on povrhuje rod svoj!
Sosna. Sláva Ľubici!
Rušická. Ah, dieťa, dieťa, čože to robíš? Pozri, ako sa ten strýčisko raduje!
Smušická. Aký odrodilec? Snáď pán pravotár?
Rušická. Však je on — akže?
Ľubica (rozmarno). Národovec snáď?
Smušická (horlive). Aký veliký!
Sosna (sa smeje).
Rušická. Aký horlivý!
Smušická. Aký nezištný!
Rušická. Aký príkladný!
Smušická. A urodzený!
Rušická. A veľkomožný!
Smušická. Uvidíš, ako ho srdce zaľúbi
Rušická. Ako nám budeš ďakovať za dobrou radu!

Ľubica. Ja vskutku ďakujem! Moje „nikdy" moje posledníe slovo. (Odchodí a tetky s ňou.)

Sosna (sám, celý blažený). Po celý život som bol nešťastným a všade nešťastie ma prenasledovalo. A ako Nemci hovoria, „keď som padol na chrbát, rozbil som si nos." Ale dnes šťastie sa na mňa usmialo. Ani väčšieho žiadať nemôžem. To som nečakal od našej Ľubice, žeby toľko bystroumu mala a pod bliskavým povrchom všetku ničotu zhliadnuť a prezreť znala. Nuž, moje obavy sú rozohnaté. A myslím, že sa tetičkám nijak nepodarí jej súd podvrátiť pri tej pevnosti, ktorú zjavila nepochopiteľným spôsobom. O. kebych bol musel v sväzku s takým človekom večer života tráviť, veru by to bol pošmurný večer. Lež to minulo snáď. Áno, minulo. Tetičky idú, a to neveľmi veselo.

Výstup 5.

Rušická. Smušická. Predošlý.

Obe (žalostne). Pán brat!

Sosna (ledva smiech tají). Panie sestry!

Obe. Aká tu pomoc?

Sosna. To bola pomoc Božia!

Rušická. Pán brat, na tvoje slovo čakáme.

Sosna. Panie sestry, to ste snáď počuly.

Smušická. Však, ale teraz vec inak stojí.

Rušická. Snáď si sa o tom i sám presvedčil.

Sosna. Áno, so záľubou!

Smušická. Nuž tedy vidíš, ako vec stojí.

Rušická. A preto otvor ústa už i ty.

Smušická. To dievča je schopné šťastie si pokaziť.

Rušická. A nešťastnou sa schopné urobiť.

Smušická. Takého človeka!

Rušická. Také postavenie!

Smušická. Takú šľachetnosť!

Rušická. Takú vzdelanosť!

Sosna (dobromyseľne posmeškuje). A urodzenosť! A veľkomožnosť!

Smušická. Pán brat, otvor ústa!

Sosna. To robím a Pána Boha chválim.

Rušická. Ty jej riekni, ako strýc —

Smušická. Že to tvoja vôľa —

Rušická. Že za Čepčoka musí!

Sosna. To nikdy, panie sestry! Dosť bolo, že som sa nezdráhal svoliť, jestli by Ľubicino srdce tak kázalo. Lež proti nemu, to, panie sestry, nijak a nikdy! To. ako znáte, cielilo by proti nášmu dohovoru a proti jej šťastiu.

Smušická. Ale ináče to šťastie opustí!

Sosna. Otázka, či šťastie.

Rušická. Tak veliké šťastie.

Smušická. Také postavenie.

Rušická. Taká vzdelanosť.
Smušická. A osvietenosť.
Rušická. Taká prívetivosť!
Smušická. Taká šľachetnosť!

Výstup 6.

Služobná. Predošlí.

Služobná (vnikne s krikom). Jujuj, pre Boha, panduri, drabanti!
Smušická. Nerob taký krik, dievča pochabé!
Rušická. Čo nás nepokojíš, dievča pochabé?
Sosna. Čo sa tej robí?
Služobná. Keď som sa tak veľmi naľakala! S puškami idú a majú na nich pagnety!
Sosna. Kto, dieťa moje?
Služobná. Ako hovorím: panduri, drabanti!
Sosna. Čo ťa tam do nich!
Smušická. Nuž, čo ťa do nich. Či vždy musíš na ulicu hľadeť?
Rušická. Nemôžeš pri práci v kuchyni nos držať?
Služobná. Nuž veď som ja tam robila, ale ma odohnali!
Sosna. Nuž kto?
Služobná. Nuž panduri, drabanti; veď vravím!
Všetci. Nuž čože je to?

Výstup 7.

Ľubica. Predošlí.

Ľubica. Strýčku, tetičky, čo sa to robí?
Sosna. Neznám nič, drahá. Hovor, pre Boha!
Smušická. Tu táto pletie čosi dve na tri, čo nemá smyslu.
Rušická. Čosi nám vraví o akýchsi panduroch a drabantoch, akoby tu dáki zbojníci boli.
Ľubica. Hovorí pravdu. Všetky dvere sú nimi obstáte, a ja tiež z mojej chyže vyhnaná. (Čuť štrngot zbroja.) Čujete jich zbroj?
Smušická (úzkostne). Pre Boha, a čože tu chcú?
Služobná (úzkostne). Že nás zabijú! (Čuť blížiace sa výkriky.)
Smušická, *Rušická* (kričia úzkostno). Pre Hospodine, brate, nedaj nás!
Služobná (prekrikuje jich). Jujujujúj, tu nás zabijú!
Sosna. Nekričte, sestry, majteže rozum!
Smušická, *Rušická* (tiež tak). Načože nám je, keď nás zabijú!
Služobná. Jujujujúj, už nás zabijú!
Sosna (smeje sa). Či toto slýchal človek dakedy?
Smušická, *Rušická*, *Služobná*: Už nás zabijú!
Sosna. Nikdy taký strach! Kto vás zabije? Nezabije nik, Ľubica vás nedá.

druhmi vysvetloval, že ho zle menujem, vyslovujúc meno jeho slovensky, že ono nie z nej, ale z maďarčiny pochodí.

Perný. Na odôvodnenie bol by som zvedavým!

Sosna. On jednoducho to odôvodnil: „Bab“ je po maďarsky bôb, tak — hovoril — od toho že meno jeho pochodí, a potom od „rakni,“ a že vyznamenáva takého človeka, ktorý bôb jeden na druhý ukladá.

Perný (usmeje sa). Nemal sa zač hnevať. I jedno i druhé vyslovenie v tomto prípade bolo správne.

Sosna. Nuž, prosím, ako?

Perný. Nuž, tiež jednoducho. Taký človek, čo bôb jeden na druhý ukladá, menuje sa maďarsky „babrak,“ slovensky ale „babrák,“ a to všetkým právom, a ešte väčším, čo si tak meno odvodzuje, a najväčším, čo o to stojí!

Všetci (sa smejú).

Čepčok (k slečnám). Rád bych aby sme, ako vo veľmeste, i v inej reči hru prevádzali.

Ľubica. Ráčte odpustiť, nás je väčšina, zostaneme len pri našej.

Čepčok. Nuž a čím že lásku k vlasti dokážeme, ak nie vzývaním tej druhej reči?

Ľubica. Pilnovaním a vzdelávaním našej vlastnej a nás samých. My sme čiastka vlasti, naše povznesenie je i jej povznesenie!

Čepčok (k sebe). Odpovedať zná — ale to sa poddá!

Perný. Sláva domovej hospodárke!

Všetci. Sláva jej!

Čepčok (na predku v prostriedku). To si zaznačím! Ó, dobre, že som prišiel na zábavu a bol svedkom toľkých panslávskych zločinov! Na celej zábave Boha, Krista, Pannu Mariu, svätých ani raz nekliali! Hoj, panslavismus — samý panslavismus!

Všetci (spievajú: „Hore Hronom“ atď.)

(Opona spadne.)

Dej III.

Ako v prvom dejstvu.

Výstup 1.

Verný. Čepčok.

Verný. Dobre že nachodím pána pravotára; mal by som niekoľko krátkych dôverných slov.

Čepčok. Budem povďačným; som žiadostivý na vaše dôverné slová.

Verný. Úprimná prosba, vo vašom záujme, nie tak v mojom.

Čepčok. Som dvojnásobne zvedavým!

Verný. Ráčte, prosím, svoju príkrosť proti národnosti našej a vašej tak hlasno nezjavovať. Lebo, prosím vás, všetko proti sebe popúdite.

Čepčok (naduto). A to veľmi škodí?

Verný. Aspoň natoľko, že priazeň a priateľstvo, ktorým sme vás dosiaľ predchádzali, utratíte. A tým vo vašom povolaní nič nevyhráte, ale utratíte, viac, lež myslíte!

Čepčok. Dôvera za dôveru! Nielen nič neutratím, ale mnoho vyhrám, pane Verný.

Verný. Neverím!

Čepčok (ako vyššie). Väčšie povolanie, väčšie pochopy! Moja nenávisť ku panslávom je moje vlastenectvo a isté stupne k úradom a hodnosťam!

Verný. Tak tedy stojíme! Len že, bohužiaľ, to vaše vlastenectvo nebude mať príležitosti, na panslávoch sa preslávit!

Čepčok. Nie? A prečo?

Verný. Lebo žiadnych niet!

Čepčok. Dôvera za dôveru. Príležitosť hojná. Áno, poviem i viac: jestliže do večera ruku domácej slečny nemám slúbenú, zajtrá moje meno po celej krajine bude sláveno čo meno hubiteľa panslávov. Už som poriadky porobil.

Verný. Rýchle to stupne ku hviezdam slávy!

Čepčok. Ja na ne vstúpim!

Verný. Potočíte sa.

Čepčok. Na vysokých miestach obrátim na seba pozornosť a vzbudím dôveru k mojim schopnosťam.

Verný. Nuže, mnoho šťastia. Nesmel by som znať, čím?

Čepčok. Dôvera za dôveru. Bo bez tak moje poriadky prekrižovať viacej nemožno. Odhalením panslávskeho sprisahania, ktorého veľmi vážne dôkazy držím v rukách, ktorých majiteľ nebezpečnosť sám uznal a pred najbližšími ukryl, ale predomnou nie.

Verný. A nesmiem vedeť, ktoby to asi bol?

Čepčok. Predbežne nesmiete. Ale v prípade rečenom ujisťujem vás, že do večera dozviete sa.

Verný. Zo zdejších meštanov?

Čepčok. Áno, dobre známy. Však vy i tak dobre budete znať, kto je hlavou vášho sprisahania.

Verný. Pane môj, keď tak, tedy tak! Dôvera za dôveru! Príjmite moju úprimnú výstrahu! Nerobte v tom smeru ničoho, takého sprisahania niet. Ak na vašom zostanete, smiešnym sa urobíte, a čo hľadáte, naleznete: opovrženie a nenávisť všech!

Čepčok. Robím si ja z toho niečo! Sú žaláre, okovy, panduri.

Verný. Druhé: domácu slečnu ráčte tiež neobťažovať!

Čepčok. S dovolením, prečo?

Verný. Dovolte, nech podrobnosti tajné ostanú. Predbežne poviem vám len, že preto, že ak moju radu neposlúchnete, poznáte, aká dobrá bola!

Čepčok. Asnáď vy ma len nezastienite vašimi vážkami a metrami.

Verný. Spravedlivými! — kto zná.

Čepčok. Dovolte, do toho sa vy neznáte; ja mám k tomu i zbroj neprekonateľnú v odhalení sprisahania panslávov.

Verný. Ak že koho z mešťanov a známych pod tým názvom

rozumiete, odložte len zbroj vašu do pošvy, lebo boj váš bude podobny boju Don Quixotovmu. Ak že to ale má byť len náličnica ku vašim rabulistickým spádom a fíglom, ktorými by ste niekomu zo známych škodiť mienili, i tam si pokoj dajte; jích jestvovanie stojí na pevnejšom základe cti, lež by ste jim vy akýmkoľvek zlým spósobom škodil. Odvrzte to preč, ja všetko zapomeniem. Ešte raz vám miesto rovnej príkrosti naše priateľstvo ponúkam!

Čepčok. Nepotrebujem! Ja potrebujem priateľstvo tých, čo za nivočenie panslávov úradmi a hodnosťami platia!

Verný. Kde nieto rady, nieto pomoci! (Odíde.)

Čepčok (sám). Hahaha, panslávi dostali akosi strach, že mi s priateľstvom podliezajú. To ho naiste ostatní poslali. Nie, nepotrebujem! Za to nekúpite odo mňa odpustenia. Mne za vaše zničenie kynie rýchly postup a k tomu výhoda veliká. Tak od dievčaťa vzdialim rodinu, i známych, keď jich za panslávov dám pochytať. A potom ľahšie bude ju na naše myšlienky priviesť, reč a rod potupovať naučiť, a za to sa hanbiť Choď si ty s vaším priateľstvom kam chceš, mne ho viac netreba; už ma k cieľu priviedlo. (Napodobňuje Sosnu balíček kryjúceho.) „Nesmie to nik videť,“ ani rodina. „Nebezpečné veci,“ „moje tajnosti,“ „teraz v nepriaznivom svetle,“ „ale, keď budú v priaznivom, zviete.“ Môžeš sa načakať na priaznivé svetlo, na vaše víťazstvo! Však jich ty zjavíš i v nepriaznivom. Velice som zvedavý, kto jim to z Ruska píše, či car? No, však sa dozviem. Len trpelivosť. Lež teraz treba mi rýchlo konať, aby sa rozhodlo, či dnes má jích sprisahanie a zločinné tajomstvo na svetlo výnsť. Či Ľubica mi ruku podá a či ten pudlový rytier pravdu mal. Idem ku tetkám, nech tie rozhodnú, nech počujú a jej zvestujú o netušenom šťastí. Musím hneď i posla nechať u nich, aby mi listovne oznámily, či deva mi s radosťou ruku dá, abych mohol úradníka, ktorý s pandurmi prišiel panslávov lapať, do svadby zadržať od toho pod záminkou, že nemám ešte dostatočných dôkazov. Mnoho šťastia na skvelej dráhe! (Odíde.)

Výstup 2.

Sosna. Verný.

Sosna. A už by mi to ani vo snách nenapadlo, čo hovoríte! Vskutku taký by to človek bol?

Verný. S žalosťou vyznám, že som k opisu jeho nepridal ani litery z vlastného. A všetky moje dobré námahy odmietol potupno, akoby všetkých panslávov v ruke mal a za každého v odmenu mu kynula županská hodnosť.

Sosna. Toto je zábavné! To je klassické! Len ako mohol na tú myšlienku prísť!

Verný. Nuž akokoľvek! Mňa len to teší, že zlobu svoju poriadnemu posmechu vystaví, keď u našich známych, ako hovoríte, ani stín takého sa nenachádza, čoby za panslavismus vysvetlované byť mohlo!

Sosna. Ale ani stín! Lež pri tom všetkom dobre to bolo, ako

ste urobil, známym našim hlas dať, aby sme sa spolu na pozore mali a spolu bránili Lebo, ako hovoríte, bude to len planá zámienka, aby mohol z nás prenasledovať toho, koho si za obeť vyhliadol.

Verný. Iste to bude; lež nás nalezne na našom mieste!

Sosna. Dobrá to vskutku myšlienka bola; tak odrazíme jeho útoky. Lež pri tom všetkom jedna vec ma nepokojí.

Verný. A tá môže byť?

Sosna. Veľmi chúlostivá. Vidíte, pane Verný, srdce ľudské je blázon. Akby ho tak Ľubica zalúbila! O, to by mi srdce! Už tetky, bohužiaľ, oko naň vrhly!

Verný (naradostený). A vy by ste ju zaň nenútili?

Sosna Čo vám napadá! Ja a také niečo!

Verný. Velice ďakujem. O, ráčte byť v tom ohľade bezpečným a neráčte srdce márnym strachom trápiť. Lež teraz s Bohom! Idem ešte sám našich známych posmeliť! Kde bude nebezpečie, tam všetci za jednoho a jeden za všetkých!

Sosna. Áno, pomôž Boh!

Verný. Bôh uslyš! (Odíde.)

Sosna (sám). „Ráčte byť bezpečným v tomto ohľade!“ O, keby som mohol! Srdce ľudské je raz srdce ľudské, a nieto ten jedenkráť jeden, ktorym by sa jeho spády vyrátať da y, ani deklinácia, ani conjugácia, ktorú by verne nasledovalo. Ba často najneočakávanejšie vykoná. Ako byť bezpečným! Alebo asnáď on by úplnú istotu toho mal, že v tomto ohľade Čepčok je dokonale nie nebezpečný? A on by sám nebezpečie odstraňoval? Ah, to by bolo šťastie radostné. To je mlady človek, ktorému páru niet! To by sa moje obavy slastno rozptyl ly. Ale – blahá žiadosť! Blahá ziadosť! Daromne hľadím a nevidím nič! (Berie okuliare a hľadí k dverom, kadiaľ Verny odišiel.) Nepovedal nič, nevidím nič! (Vytiera okuliare.) Ani nič! (Vytiera horlivejšie.) Ani takto nič? Ešte raz všeho dobrého do tretice. (Vytiera okuliare čo najhorlivejšie a hľadí k dverom, ktorymi Verný odišiel.)

Výstup 3.

Dvermi, ktorymi Verny odišiel, slavnostne vchodia *Rušická* a *Smušická*. *Predošly.*

Sosna (na bok) Bohužiaľ vidím, ale nič dobrého nevoniam.

Smušická. Dobry deň, pan brat!

Sosna. Ďakujem! Spoločne, panie sestry! Čože dobrého mi prinášate?

Rušická. Nad očakávanie.

Smušická Snáď i vidíš, pán brat, celé sme naradované!

Sosna. Tešim sa z toho!

Rušická. Radosť naša sa i na teba prenesie.

Smušická. Keď počuješ o veľkom šťastí, ktoré potkalo náš dom.

Sosna. Tedy potkalo!

Rušická. Mimo nadania a očakávania!

Sosna. Tedy šťastie.
Smušická. Mimo nádeje a netušené.
Rušická. Šťastie veliké!
Sosna. Tedy veliké! A nemýlim sa, netýka sa mňa, ale Ľubice!
Smušická. Naiste, pán brat; len že v ňom všetci blahí budeme!
Rušická. Nepozvaly sme jeho nadarmo!
Sosna. Nuž koho?
Smušická. Koho? Nuž jeho, pána pravotára.
Sosna (k sebe). Tu nadelenie! Či už každá plúšť musí rovno na mňa?
Rušická. To sme však, pán brat, neočakávaly!
Sosna (žialno). Veru nie! (K sebe.) Pred zlým človek nikdy nemože sa dosť v čas báť.
Smušická. I nás tá neočakávaná radosť niečo predesila.
Rušická. Veď ktožeby tak rýchlo pomýšlal.
Sosna. Lež či nebude tá radosť privčasná? (K sebe.) Dal by Bôh.
Smušická. Ah nie, nie, pán brat.
Rušická. Na žiaden spôsob.
Sosna. Snáď vám príčinu k nej zavdáva púhy žart alebo zdvorilosť.
Smušická. Na žiaden spôsob.
Rušická. Na nijaký spôsob.
Smušická. Žiadna zdvorilosť.
Rušická. Ani žiaden žart.
Smušická. Púha skutočnosť.
Rušická. Neklamná skutočnosť.
Smušická. Počuj len, pán brat.
Rušická. A posúď to sám!
Smušická. Či sa klameme!
Rušická. Abo mýlime!
Sosna. Bohužial, čujem!
Smušická. On nás oslovil.
Rušická. A to určite.
Smušická. A ak určite!
Rušická. Rovno o ruku jej nás požiadal.
Smušická. My sme však riekly —
Rušická. Že z našej strany my sa tešíme —
Smušická. Velikému šťastiu.
Rušická. Lež že to najviac na tebe záleží.
Sosna. Nie! na Ľubici!
Smušická. I na tebe, pán brat, jestli žebys' sa jej šťastiu protiviť nechcel.
Sosna. Chvala Bohu nikdy, a ani teraz.
Rušická. A preto riekol, aby sme hneďky vec pokonaly.
Smušická. A tú minútu ho uvedomily.
Rušická. Nemôže dočkať sa odpovedi.
Smušická. A hneď i posla pre list zanechal.
Rušická. Tak posúď, pán brat, či je to omyl.

Smušická. A či je to len márna naša žiadosť.

Sosna. Bohužiaľ nie je, ale ako vidím, sviatočný ponuk s doručným časom, „mit Lieferungszeit!“

Rušická. Nuž či príčina je pochybovať?

Smušická. Alebo meškať?

Rušická. Ani najmenšia.

Smušická. A tak, pane brate, vyjadri sa hneď.

Rušická. Áno, len chytro, bo posiaľ čaká.

Sosna. Ja sa vyjadriť?

Smušická. Áno.

Sosna. Nuž a ako?

Rušická. Že sa želanie jeho naplní.

Sosna. Veď mňa nepytate!

Smušická. Ale Ľubicu!

Sosna. Tak tedy čo sa ja mám vyjadriť?

Smušická. }
Rušická. } Že Ľubica jeho!

Sosna. Ja som nie Ľubica, to neurobím!

Rušická. Čo počujeme, pán brat!

Smušická Pán brat, toho sme sa nedomýšľaly!

Rušická. Tak by si ty bol schopny jej šťastie zkaziť?

Smušická. Schopny dievča nešťastnym urobiť?

Rušická. Ako sme ostaly?

Smušická. Čis' sa nezriekol všetkého vzdoru proti jej šťastiu?

Sosna. Ovšem, panie sestry, to som učinil, a to i vykonám, čoby mi srdce puklo. Ale rozhodnutie o nej jej ponechať to nenie vzdorovať. Lež vplyvať na ňu a ju sľubovať niekomu nebudem, ani panie sestry. Na tom sme ostali!

Smušická. A načo vplývaš?

Sosna. Nevplývam.

Rušická. A nač protivíš?

Sosna. Ani neprotivím, ale na našom uzavretí stojím. Ako sme riekli: Ľubica si sama svoj osud vyvolí, a proti tomu nič mať nebudem, hoc mi to ako proti vôli bude. Uznám, že väčšia žalosť by ma nemohla potkať, ako keď vyvolí pravotára. Nepoznáte ho, nezaujímali by ste sa zaň. Ale vzdor tomu, kto môže proti srdcu ľudskému. Keď ona rozkáže, stane sa!

Smušická. Nuž ak tak, brate, to ďakujeme!

Rušická. Už sme sa bály, že sa budeš protiviť, aby si nemusel šňupať.

Smušická. Že pamätuješ na stávku!

Sosna. Aby len iné nešťastie nás nepotkalo! Lež ako ja proti nemu vplývať nebudem, tak ani vy zaň vplyvať nebudete!

Smušická. Ani najmenej! Však už môžeme posla s dobrou zprávou poslať. Však vieme, ako ona rozhodne, ako sa paňou urodzenou a veľkomožnou stane. Ľubica drahá, poď k nám, Ľubica!

Rušická. Poď, dieťa moje!

Výstup 4.

Ľubica. Predošlí.

Ľubica. Rozkážete niečo, drahé tetičky?
Smušická. Ah, dieťa moje, ty nám rozkážeš!
Rušická. Ty rozveselíš!
Smušická. Ty sama, drahá!
Rušická. Áno, ty sama!
Sosna. Bože, obráť to všetko na dobre!
Ľubica. Od srdca rada; ale nechápem, čím by som mohla!
Smušická. Nuž verím, dieťa, že si na také šťastie nemyslela!
Rušická. Že ti posolstvo tak drahé donesieme, a tak skoro!
Ľubica (prívetivo, avšak chladno). Posolstvo drahé; veľmi som zvedavá, čo tým chcete riecť. (K sebe.) Verný asnáď len bezomňa ten krok nerobí?
Sosna (tiež tak). Ah, Bože, dajže aspoň nádeju!
Smušická. Posolstvo drahé, o tvoju ruku.
Ľubica. O moju ruku?
Ľubica. Pred tebou kľačí gavalier s prosbou.
Ľubica. Ha, čo nečujem!
Smušická. Čaká na tvoje milostné „áno!"
Rušická. Áno, túžobne čaká na „áno!"
Smušická. A riekni „áno."
Rušická. A povedz „áno."
Smušická. Máš šťastie, aké si nesnívala!
Rušická. Šťastie, na aké si nesmyšľala.
Smušická. Šťastie, čo ťa z mešťanského stavu povznesie —
Rušická. Nadovšetkých tvojich príbuzných, známych i neznámych, živých i mrtvých!
Smušická. Šťastie, ktoré ťa urobí hneďky paňou urodzenou.
Rušická. A o krátky čas paňou veľkomožnou.
Smušická. O, povedz „áno!"
Rušická. O, riekni „áno!"
Ľubica. Pomáli, pomáli, tetičky; najprv musím znať, ako sa to šťastie volá.
Sosna (k sebe). Bože, čo čujem; to je nádeja!
Smušická. Nuž, veď ti to snáď srdce hovorí!
Ľubica. Pre lepšiu určitosť hovorte i vy! Tu je určitosť i veľmi na mieste.
Rušická. O, len ty nerob žiadne tajnosti.
Smušická. Veď to už známe, veď sa už o tvoju ruku i obrátil.
Rušická. Však to nie je zlé.
Smušická. Však nás tým potešíš.
Rušická. Všetci sa budeme na tvojom šťastí tešiť.
Ľubica. Tedy chcem vedeť, ako sa volá.
Smušická. Ah, ty netrúfaš snáď, žeby skutočne ten krok urobil?
Rušická. Áno, skutočne; a jeho posol na odpoveď čaká.
Smušická. Ah, koľkí tebe budú závideť! O, rekni „áno!"

Rušická. O, riekni „áno!“ Nech mu zvestujem —
Ľubica (vždy v rozmarnom pokoji) Komu, tetičky, komu?
Smušická. Nuž, tvojmu šťastiu, tvojmu povyšeniu!
Rušická. Tak, tvojmu šťastiu, tvojmu povyšeniu!
Smušická O, riekni „áno“ tvojmu atď.
Rušická. O, riekni „áno“ tvojmu atď.
Ľubica. Či raz počujem, ako sa volá?
Smušická. Nuž akožeby ináč, len ako ti srdce šopce: pán pravotár Čepčok.
Rušická Áno, duša drahá, pán pravotár Čepčok.
Obe. O, riekni „áno!“
Smušická. Máme mu avšak „áno“ zvestovať?
Rušická Však „áno!“ Drahá, „áno!“ Ja idem!
Ľubica (usmieva sa).
Smušická. Áno, ideme!
Rušická. Poďme!
Ľubica (prívetivo, však pevno). Nikdy, tetičky, nikdy!
Sosna (radostne). Sláva ti, Bože!
Smušická. Dieťa, čo robíš?!
Rušická. Či vieš, čo robíš?
Smušická Aké to šťastie od seba vrháš?
Rušická. Šťastie veliké!
Smušická. Takú šľachetnosť!
Rušická. Takú vzdelanosť!
Smušická. A urodzenosť!
Rušická. A veľkomožnosť!
Ľubica. Trebárs osvietenosť, alebo vysosť!
Sosna (šúchá si ruky). Sláva Ľubici!
Smušická O, dieťa moje, veď si len rozváž!
Ľubica. Tetičky drahé, rozvážila som. Keby ním i pre odrodilstvo neopovrhovala, ani vtedy bych neriekla „áno,“ lebo len s tým, čo si sám moje srdce nakloní, budem šťastná. A to je s pánom pravotárom nie ten prípad! Ba povrhujem ho, ako on povrhuje rod svoj!
Sosna. Sláva Ľubici!
Rušická. Ah, dieťa, dieťa, čože to robíš? Pozri, ako sa ten strýčisko raduje!
Smušická. Aký odrodilec? Snáď pán pravotár?
Rušická. Však je on — akže?
Ľubica (rozmarno). Národovec snáď?
Smušická (horlive). Aký veliký!
Sosna (sa smeje).
Rušická. Aký horlivý!
Smušická. Aký nezištný!
Rušická. Aký príkladný!
Smušická. A urodzený!
Rušická. A veľkomožný!
Smušická. Uvidíš, ako ho srdce zaľúbi
Rušická. Ako nám budeš ďakovať za dobrú radu!

Ľubica. Ja vskutku ďakujem! Moje „nikdy“ moje poslednie slovo. (Odchodí a tetky s ňou.)

Sosna (sám, celý blažený). Po celý život som bol nešťastným a všade nešťastie ma prenasledovalo. A ako Nemci hovoria, „keď som padol na chrbát, rozbil som si nos.“ Ale dnes šťastie sa na mňa usmialo. Ani väčšieho žiadať nemôžem. To som nečakal od našej Ľubice, žeby toľko bystroumu mala a pod bliskavým povrchom všetku ničotu zhliadnuť a prezreť znala. Nuž, moje obavy sú rozohnaté. A myslím, že sa tetičkám nijak nepodarí jej súd podvrátiť pri tej pevnosti, ktorú zjavila nepochopiteľným spôsobom. O, kebych bol musel v sväzku s takým človekom večer života tráviť, veru by to bol pošmurný večer. Lež to minulo snáď. Áno, minulo. Tetičky idú, a to nevelmi veselo.

Výstup 5.

Rušická. Smušická. Predošlý.

Obe (žalostne). Pán brat!
Sosna (ledva smiech tají). Panie sestry!
Obe. Aká tu pomoc?
Sosna. To bola pomoc Božia!
Rušická. Pán brat, na tvoje slovo čakáme.
Sosna. Panie sestry, to ste snáď počuly.
Smušická. Však, ale teraz vec inak stojí.
Rušická. Snáď si sa o tom i sám presvedčil.
Sosna. Áno, so záľubou!
Smušická. Nuž tedy vidíš, ako vec stojí.
Rušická. A preto otvor ústa už i ty.
Smušická. To dievča je schopné šťastie si pokaziť.
Rušická. A nešťastnou sa schopné urobiť.
Smušická. Takého človeka!
Rušická. Také postavenie!
Smušická. Takú šľachetnosť!
Rušická. Takú vzdelanosť!
Sosna (dobromyseľne posmeškuje). A urodzenosť! A veľkomožnosť!
Smušická. Pán brat, otvor ústa!
Sosna. To robím a Pána Boha chválim.
Rušická. Ty jej riekni, ako strýc —
Smušická. Že to tvoja vôľa —
Rušická. Že za Čepčoka musí!
Sosna. To nikdy, panie sestry! Dosť bolo, že som sa nezdráhal svoliť, jestli by Ľubicino srdce tak kázalo. Lež proti nemu, to, panie sestry, nijak a nikdy! To, ako znáte, cielilo by proti nášmu dohovoru a proti jej šťastiu.
Smušická. Ale ináče to šťastie opustí!
Sosna. Otázka, či šťastie.
Rušická. Tak veliké šťastie.
Smušická. Také postavenie.

Rušická. Taká vzdelanosť.
Smušická. A osvietenosť.
Rušická. Taká prívetivosť!
Smušická. Taká šľachetnosť!

Výstup 6.

Služobná. Predošlí.

Služobná (vnikne s krikom). Jujuj, pre Boha, panduri, drabanti!
Smušická. Nerob taký krik, dievča pochabé!
Rušická. Čo nás nepokojíš, dievča pochabé?
Sosna. Čo sa tej robí?
Služobná. Keď som sa tak veľmi naľakala! S puškami idú a majú na nich pagnety!
Sosna. Kto, dieťa moje?
Služobná. Ako hovorím: panduri, drabanti!
Sosna. Čo ťa tam do nich!
Smušická. Nuž, čo ťa do nich. Či vždy musíš na ulicu hľadeť?
Rušická. Nemôžeš pri práci v kuchyni nos držať?
Služobná. Nuž veď som ja tam robila, ale ma odohnali!
Sosna. Nuž kto?
Služobná. Nuž panduri, drabanti; veď vravím!
Všetci. Nuž čože je to?

Výstup 7.

Ľubica. Predošlí.

Ľubica. Strýčku, tetičky, čo sa to robí?
Sosna. Neznám nič, drahá. Hovor, pre Boha!
Smušická. Tu táto pletie čosi dve na tri, čo nemá smyslu.
Rušická. Čosi nám vraví o akýchsi panduroch a drabantoch, akoby tu dáki zbojníci boli.
Ľubica. Hovorí pravdu. Všetky dvere sú nimi obstáte, a ja tiež z mojej chyže vyhnaná. (Čuť štrngot zbroja.) Čujete jich zbroj?
Smušická (úzkostne). Pre Boha, a čože tu chcú?
Služobná (úzkostne). Že nás zabijú! (Čuť blížiace sa výkriky.)
Smušická } (kričia úzkostno). Pre Hospodine, brate, nedaj nás!
Rušická }
Služobná (prekrikuje jich). Jujujujúj, tu nás zabijú!
Sosna. Nekričte, sestry, majteže rozum!
Smušická } (tiež tak). Načože nám je, keď nás zabijú!
Rušická }
Služobná. Jujujujúj, už nás zabijú!
Sosna (smeje sa). Či toto slychal človek dakedy?
Smušická }
Rušická } Už nás zabijú!
Služobná }
Sosna. Nikdy taký strach! Kto vás zabije? Nezabije nik, Ľubica vás nedá.

Smušická, Naozaj, Lubica?

Rušická. Ty sa nebojíš?

Lubica. Ale, tetičky, drahé tetičky! čo to myslíte, čo sa tak hrozíte? (Zas tresk plesk a štrngot zbrane).

Smušická.) Keď nás zabijú!
Rušická.)

Služobná. Júj, zabijú nás!

Sosna. Hahaha! Nepleťže, nie! Keď nás zabijú, veď sme tu všetci, všetkých nás zabijú, bude nám aspoň spolu veselo! Hahaha!

Smušická (predychujúc). No, keďže je len tak!

Rušická. No, veď aspoň tak.

(Dajú sa od Lubice tešiť.)

Služobná. Jujujúj!

Sosna. Nerob paniam márny strach. Iď do kuchyne!

Služobná (ide ku dverám, však vráti sa). Juj, nepustia ma!

(Otvorenými dvermi vidno ozbrojencov.)

Sosna. Nuž — a to je čo?

Hlavný ozbrojenec. Odpustia, pane, my dosť neradi, ale taký rozkaz.

Sosna. Rozkaz, od koho? (K sebe.) Ha, šípim, v tom bude väzeť Čepčoková hrozba.

Ozbrojenec. Nuž, od kohožeby; však znajú, kto nám rozkazuje.

Sosna. A ako zneje?

Ozbrojenec. Nesmieme nikoho z tej chyže pustiť!

Smušická. Jestli len za deň, za týdeň, mesiac, rok: všetci zhynieme!

Rušická. To bude náš koniec!

Sosna. A prečo nesmiete nikoho pustiť?

Ozbrojenec. To my neznáme, známe len rozkaz!

Sosna. To zanímavé, môžem povedať!

Smušická. Ale my ideme strachom zhynúť!

Rušická. A ak to bude za dlho trvať.

Sosna. Nie, panie sestry, dlho nebude. (K ozbrojencovi.) Ale predsa snáď dáku príčinu.

Ozbrojenec. My nič nevieme, nech ráčia veriť.

Smušická. Ani do večera to nevydržím.

Rušická. A ja ani tabak so sebou nemám.

Ozbrojenec. Hneď sa dovedia, už idú páni.

Sosna. No, chvála Bohu, skoro bude koniec. Panie sestry, hore, dôstojno. Nestrachujte sa, však je hneď po komedii.

Výstup 8.

Úradník. Čepčok. Predošlí.

Úradník (hrubo a drzo). V mene zákona vyzývam, aby sa žiadon protiviť neopovážil!

Sosna. Nečakaná česť! Všetko dľa rozkazu. Len nech sa lúbi.

Úradník (nevšimnúc si Sosnu uvádza ozbrojencov do chyže a jich rozostavuje. K hlavnému ozbrojencovi.) Prečo ste jich nepoviazali?

Ozbrojenci. Lebo sa neprotivili. (Úradník uvádza ozbrojencov ku všetkym dverám.)

Sosna (k Ľubici). Toto začína byť zanímavé!

Úradník. A čo ste ihneď nevnišli do izby?

Ozbrojenci. Žiadon sa nepokúsal ani utiecť, ani nič odniesť.

Úradník. A prečo sa nepokúsal, azebadta!

Ozbrojenci. To my nevieme!

Ľubica (k Sosnovi) Neviem, ako to mám pomenovať.

Smušická (k Rušickej na Čepčoka). Ah, dobre, že sme mu nádeju daly, on nás vysvobodí.

Rušická (taktiež). Naište, to bola šťastná myšlienka. Aha, k nám sa obracia.

Smušická } (prívetivo sa k nemu obracajú).
Rušická }

Čepčok (naduto obzre sa, odvráti a odpluje).

Smušická (zdesene). Pani sestra!

Rušická (taktiež). Pani sestra!

Smušická. Pán urodzený, neráčite sa rozpomínať?

Čepčok (nafúkano). Škoda bolo kávy; však ju zaplatíte!

Rušická. Pani sestra!

Smušická. Pani sestra! — A my sme mu, vzdor Ľubici, nádeju daly!

Rušická. To nám za to!

Sosna (smeje sa). Tak, panie sestry, máte, čo ste vyhraly. Lež páni moji, prosím vás úctive, čo toto všetko má znamenať?

Úradník (naduto). U mňa je slovo. Domáci, Ján Sosna

Sosna. Áno, Ján Sosna. Lež čo to znamená?

Úradník. Povraz zaslúžil, aj ho neminie — je mojím väzňom!

Ľubica. Strýčku, pre Boha!

Smušická. } Väzňom, pre Boha! Pán urodzený, pomôžte!
Rušická. }

Sosna. Nonono! Však to tak zle nebude, len si porozumieme. Medzitým prosil by som, aby sa panie smely vzdialiť, aby sa zmatok nerobil a márne sa nestrachovaly.

Úradník. Z toho nič nebude! Aby odniesly dôkazy zločinu! Ba každého prehliadať dám, jestli to dobrovolne nevydáte.

Ľubica. Netráp sa, strýčku, my všetko s tebou znášať budeme

Sosna. Nakladanie také nepochopujem.

Úradník. Však pochopíte, nech len vás zločin na javo vyjde. Priateľsky radím, priznať sa, a dôkazy, ktoré ani ukryť, ani zničit nemožno, vydať.

Sosna. Ako každý vidí, v ničom sa neprotivím, a priznať sa neznám, ani nemám k čomu!

Úradník. Zatvrdilý zlosyn! Však uvidíme, nech len jeho veci prehliadneme.

Sosna. Tam sa nenájde nič, čoby také pokračovanie ospravedlnilo.

Úradník. Mlč, hneď si v železách! Ty sa protivíš?

Sosna. Neprotivím sa. Nech sa páči robiť, čo ľubo.

Ľubica, *Smušická*, *Rušická* razom. Strýčku, nerob si z toho nič. Ale to hrúza, pre živého Boha!

Úradník (napriahne ruku na panie). Len ešte jedno slovo!

Pandúri (sa haubia a odvracajú).

Výstup 9.

Pandúr (z vonku). Pán veľkomožný, niekoľkí mešťania prosia o prístup.

Úradník. Čo tu chcú? Nepusť!

Čepčok. S dovolením, ktorí?

Pandúr. Páni Pevný, Dobrý, Vľúdny, Verný.

Čepčok. Treba jich pustiť. (K úradníkovi.) Budú pohromade; sú tiež z tej sberby.

Úradník. Tedy nech príjdu. (K Sosnovi.) Vy sa priznajte, kým vás dôkazy nepresvedčia.

Sosna. Ku čomu vlastne mal bych sa priznať?

Úradník. Dobre vy znáte, čo my hľadáme!

Sosna. O ničom neznám.

Úradník. Však uvidíme!

Výstup 10.

Pevný. Dobrý. Vľúdny. Verný. Predošlí.

Verný. Služebník, páni. Čo sa tu deje?

Čepčok (naduto). Však uvidíte. Platí to vlastne vám všetkým spolu. Prišla odplata za vaše zločiny.

Pevný (nevšímajúc si Čepčoka, k úradníkovi). Nejaké nedorozumenie! My sme sem prišli, aby ste to nemiestne pokračovanie zastavili a suseda nášho na každý spôsob na svobode nechali, aby sa mohla vec náležite objasniť. A k tomu cieľu ponúkame rukojemstvo akékoľvek!

Vľúdny. Áno, naiste!

Dobrý. Veru tak žiadame!

Verný. A proti akýmkoľvek prechmatom cestou zákonnou zadosťučinenie nájdeme!

Úradník. Pomali, páni, ja som tu pánom; ja konám svoju úradniu povinnosť!

Pevný. Tu nie je miestna — moje čestné slovo!

Úradník. To uvidíme, nech sa len zločin velezrady panslávskej odhalí.

Čepčok. Dôkazy budú hneď pohotove. Však som sa o ne dobre postaral.

Pevný. Teda vy, pane.

Čepčok. Áno, ja si nárokujem tú česť odhalenia velezrady panslávskej.

Pevný (k Vernému). Za nehodného ste sa zaujal!

Verný. Toľkú hroznú zlosť, ktoby to tušil!

Úradník. Lež teraz koniec. (K Sosnovi.) Vydajte spisy velezradné hnedky!

Perný a *Verný* (sa smejú).

Smušická a *Rušická* (lamentujú).

Sosna (smeje sa). Či to má byť žart a či pravda?

Úradník. Či žartujeme, to ukáže priezor. Posledný raz hovorím, priznajte sa!

Čepčok. Marné tu slová; tu treba ináč hovoriť. (K Sosnovi.) Pane, predložte nám kľúče od vášho písacieho stolíka.

Sosna (učiní tak). S veľkou ochotou!

Čepčok (k úradníkovi). Myslíť, že to prehliadneme snáď. (K Vernému, Pevnému a ostatním.) Odstúpte na bok. (K pandurom.) Dvaja stante k stolku, aby nemohol nik nič vytrhnúť. (Panduri urobia tak. On otvorí stolík.) Teraz uvidíme, ako sa budú nevinní tváriť! (Vyťahuje písma. „Listy Lubicine z vychovavatelského ústavu.“ (Odloží.) Toto nehľadám. (Berie iné.) „Učbársky diplom a iné písma.“ (Odloží.) Ani toto. (Opät iné.) „Príjmy a vydavky.“ (Odloží.) Ani toto. (Berie škatulu.) „Domáca kassa.“ (Odloží.) A ani toto. To všetko ešte nenie velezrada.

Verný. Nuž, nehovoríme?

Perný. Nuž, čo ste našli?

Vládny a *Dobrý.* Nič sa nenašlo!

Sosna. Nuž, veď hovorím!

Pevný Kde velezrada?

Sosna. Márno tam hľadať!

Čepčok (úšklabno). Tak márno hľadať! Naschvál som ťahal tie maličkosti, aby som jejich drzé čelo a pokrytstvo zjavil, že keď už vidia, že sú vyzradení, ešte zapierať a nevinnými stavať sa opovážia. Však teraz sa už inak smiat budete!

Sosna. Nuž tedy viďme!

Verný. Žiadali by sme!

Perný. Kde velezrada!

Čepčok (siahne do stolka a vynesie Sosnov balík.) A toto že čo?! (Pozerá víťazoslavne a škodoradostne vôkol.)

Perný (posmešno). Nuž, velezrada!

Verný. Nuž, to bude to!

Sosna (spomenie si na svoj balík, zdesene). Pre Boha, môj balík!

Čepčok (škodoradostne k Sosnovi). Čo sme hľadali!

Úradník (radostne). Ha, už to máme! Tu velezrada! (Kynie pandurom, aby Sosnu obstúpili.)

Sosna (celý zmätený). Pre všetko svaté, toho sa netknite!

Čepčok (na úzkostlivého Sosnu). Avšak to máme!

Úradník. To je dobrý lov!

Čepčok (k Pevnému a ostatním zadiveným). Čo na to poviete? (K Sosnovi.) A vy čo teraz?

Sosna (v úzkosti). Ak je vo vás kus ľudského citu, toho sa netknite!

Perný. Nepochopujem — nedorozumenie!

Verný a *Vľúdny*. Čo to znamená?
Úradník. Čo sme hľadali, páni, velezrada!
Perný. To ja neverím!
Verný a *Vľúdny*. To nenie možné!
Smušická (žalostne k Rušickej). Za to sa on tak na to zpytoval!
Rušická (k Smušickej taktiež). Podielubravosť — ohavny špion!
Úradník. Však sme nalezli? (K Sosnovi.) Či už pôjdete po dobrotky s nami?
Sosna. Pôjdem, ale len pod jednou výminkou.
Ľubica. Strýčku, pre Boha!
Smušická a *Rušická* (lamentujú). Čoho sme sa my biedne dožily!
Sosna. Ľubica drahá, tetičky, nič to. Netrápte sa nič, však sa ja vrátim, — len nech mi tu výminku povolia!
Úradník. Akú výminku?
Sosna. Čo ma vrhnete v akykoľvek žalár, medzi hadov a žaby, nedbám, za to nežiadam; iba to jedno: neotvárajte tento balíček tu, potom môžte. Drahí priatelia, prihovorte sa, zlého v tom nič nieto!
Perný. Páni, povoľte, skromná to žiadosť!
Verný. Všetku bezpečnosť vám poskytneme; povoľte, páni.
Vľúdny a *Dobrý*. Áno, všetko to; ráčte povoliť.
Úradník (k Čepčokovi). No nedbám, asnáď — však nám je v rukách.
Čepčok. Ani najmenej. To účastníci tam budú spísaní. Preto, hľa, on tú vyminku kladie, aby mohli utiecť. (Podá mu balík.)
Úradník. Aha, veru pravda, účastníci tam, a on chce, aby mali času utiecť. Ale neujdú! (Rozväzuje balík.)
Sosna (vidiac rozväzovať balík, klesne na pohovku). Zahyniem!
Čepčok. A s ním i ostatní. Bude to radosť!
Perný a iní (opovržlivo naň pozrú).
Úradník (k Čepčokovi, hľadiac na Sosnu). Tá jeho úzkosť!
Čepčok. Svedčí o velikosti zločinu.
Sosna Radšej ma hneďky — majte že milosť, neotvárajte!
Čepčok. Pod jednou výminkou!
Úradník. Pod žiadnou —
Čepčok (mu kynie). Pod tou, ak účastníkov svojej velezrady nám sám pomenuje!
Úradník. Áno, ak nám jich sám pomenuje!
Sosna. To neurobím!
Čepčok. Tak tedy si to urobíme sami. Však máme balík!
Úradník. Áno, tedy to urobíme sami, však máme balík. (Rozviazaný hore povznesie.)
Čepčok. Ten nám to povie!
Úradník (predloží si otvorený balík a pyšno po ňom pozre). Ten nám to povie!
Čepčok (škodoradostne sa škerí).
Sosna (zakrýva si tvár).
Perný. Nuž, čujme!
Úradník (pozre do otvoreného balíka a zarazí sa).

Perný. Čujme, čujme tedy!
Úradník (číta slávnostne):

„Slávny, slávny si, v večnej láske Bôh!
Svetlo, dobročin šlápej Tvojich nôh.
Všetkym národom, ktoré Si stvoril,
Dráhus' k osvete jasnej otvoril:
Tym, ktore stoja prostred zírnych pôl:
Tym, ktoré chodia žulou chudých hôl;
Tym si dal ku nej krvdla hojnosti,
Aby v nej kvitly šlachtou jasnosti;
Tymtos' dal mysel, srdca skvely dar,
Aby z nich plála jim osvety ziar;
Jasnosť, dobročin šlápej Tvojich nôh,
Slávny, slávny si v večnej láske Bôh!

Úradník (s Čepčokom ostane zarazeny). V mene zákona!
Všetci (mimo nich a Sosnu). Pekne, krásne, utešene!
Úradník. V mene zákona!
Perný Predsa len dobre, že otvorili balík!
Všetci. Ten jim povedal!
Perný. Mohli by si zapamätať. (K úradníkovi a Čepčokovi.) Avšak ste našli hrúznu velezradu!
Všetci. Preneslychanú!
Perný. A účastníkov!
Všetci. Hroznych, zlobivych!
Perny. Ktorí že sme to?
Všetci. Nenie nám jasné.
Perný. Ale ani jim.
Všetci (sa smejú).
Úradník (zo zarazenia precituje). V mene zákona!
Čepčok. Nuž, čože je to? To je ten balík?
Úradník. Veru to je on, a samé básne!
Čepčok (obzre). Veru, samé básne!
Perný. Velmi dobry lov!
Všetci. Velice dobry!
Perný. Nech žije básnik!
Všetci. Tak je, sláva mu!
Úradník (dáva Sosnovi balík). A kde sú listy od ruského cara?
Všetci. Hahaha!
Sosna. Tam sú, pane, kde jich píše: ku druhym králom a cisárom.
Úradník. A vy nemáte nič?
Sosna. Prosím dalej hladať.
Úradník. Nuž a prečo ste sa tak báli, že ste sa radšej odviesť chceli dať, keď sú to básne?
Sosna. Že sú niektoré — nedokonalé!
Všetci. Hahaha!
Úradník. A prečo ste riekli, „že to teraz v svetle nepriaznivom a že bude v priaznivom?“

Sosna. Nuž práve preto: v priaznivom budú, keď jich všetky zdokonalím a napravím.

Úradník. A „že je to nebezpečné!“

Sosna. Zahynul bych snáď, ak by sa mi planá otvorila!

Všetci. Hahaha!

Úradník. V mene zákona hahaha!

Pevný. Veľmi dobrý lov!

Všetci. Znamenitý lov!

Čepčok. Ejnye teremtette!

Úradník. V mene zákona!

Čepčok. Však či by sme jich i pre samé básne zatvoriť nemohli?

Úradník. To nejde, pane, v mene zákona. Na teraz naša úradnia povinnosť skončená. A musíme sa spokojiť, že sme našu horlivosť preukázali, ktorá nám k chvále a napredovaniu poslúži. Dobre sa majte, pánovia; teraz ľutujeme, že sme slúžiť nemohli našou úradnou povinnosťou. S Bohom! (Odíde s Čepčokom a pandurmi.)

Služobná. Jujujúj, chvála Bohu! čiže som sa hrúza strachu nahltala!

Ľubica (k Vernému). Dobre si riekol, pán pravotár tetičky od záľuby vyposmeškoval. Bože, čo to musí človek vidieť!

Smušická. Ach, chvála Bohu, len si sa to už skončilo!

Rušická. Lež čo to bolo? Mne sa iba teraz začína srdce triasť.

Sosna. Nebezpečenstvo.

Verný. A potvrdenie, že niet zlosti, ktorá by nám na našej postati cti škodiť mohla!

Všetci. Veru tak.

Sosna. Lež zkúška bola kúsok pritrpká.

Smušická. Len, chvala Bohu, že sa skončila!

Rušická. Veru, chvála Bohu.

Pevný (k Sosnovi). Sused, to len od vás vystane, pre kus planého rýmu chceť sa dať okovať a zabiť.

Ostatní (sa smejú).

Sosna. Keď to človek na umenie niečo drží a s planým nechce von. Pravda, ukrýval som to i pre druhé príčiny. A on to videl a namyslel si Boh vie čo to! Nenávisť rodu mu to najhoršie šoptala.

Pevný. A zjavil kto je?

Sosna. Svoju šľachetnosť!

Smušická a *Rušická.* Hanobník!

Sosna. A osvietenosť!

Smušická a *Rušická.* Ničomník jedon!

Sosna. Vľúdnosť, osvietenosť!

Smušická a *Rušická.* Špion a špehár!

Sosna. A aké ste šťastie Ľubici priali!

Smušická. Nuž keď len takto sa to skončilo, veru sme rady!

Rušická. Od srdca rady!

Verný (k Ľubici). A my najradšej, avšak, anjel môj?

Ľubica. Zo všetkých najradšej, drahy druhu môj!

Verný. Už teraz tetky sú vyliečené.

Ľubica. Žaňho sa viacej nebudú zasadzovať!

Smušicka a *Rušicka.* Nikdy, prenikdy! (Blaženo.) Lež čože je to?

Sosna (šúcha okuliare, blaženo). Ja hľadím, či to skutočnosť a či sen?

Verný. Ovšem skutočnosť, a s najväčším túžením ruku anjelskej tejto devy prosím.

Smušicka a *Rušicka* (radostne). Ak len nebude ona odporovať!

Ľubica. Nie, nie, nebude, voľbe srdca svojho!

Verný. Vaše požehnanie!

Sosna. Pán Boh vás žehnaj, dietky naše drahé!

Smušicka. Všemohúci Boh žehnaj vám voždy!

Rušicka. Hospodin nech vás na veky chráni!

Verný. Nech žije párik!

Všetci. Nech žije blaho!

Smušicka a *Rušicka.* Nech žije!

Všetci. Sláva, sláva jim!

Smušicka (precituje z omámenia). Avšak čože je to, drahí? Však my nič neznáme!

Rušicka. Naozaj, však sme nič netajily!

Verný. Nuž, to je tedy blahé prekvapenie!

Sosna. A toľko, že panie sestry stávku prehraly! Žijte, drahé dietky, blaho, k radosti nám Ktoby bol myslel, že sa tak všetko dľa môjho srdca stane a vás Bôh tak šťastne spolu svedie. To bola žiadosť môjho srdca, na ktorej splnenie som ani nepomyšlal. A vy ste ju naplnili, skôr, lež sme my premyšľať a okuliare vytierať počali. Tetičky drahé, kto vyhral stávku? Tetičky drahé, kto bude šňupať?!

(Opona spadne.)

Knihy a časopisy
zaslané redakcii „Slovenských Pohľadov".

— *Mrtvá země.* Pověsť od Rudolfa Pokorného. (Poetických Besed číslo XXIV.) V Praze, knihkupectví: Dr. Ed. Grégr & Ed. Valečka, 1885. Rudolf Pokorný celou svojou neunavnou činnosťou zaslúži vrelú vďaku každého Slováka. I prakticky i literárne pomáha kde môže slovenské dielo učiniť sympatickým. „Mrtvá země" je tiež takéto zdarné klopanie na dvere, uzamknuté pred nami. My jako ľudia tak často zabudnutí tešíme sa srdečne každému sympatickému hlasu. Báseň Pokorného je čistým výrazom bezžistnej lásky k slovenskému národu: Odporúčame ju snažne!

— *Dagmar.* báseň Svatopluka Čecha. Kabinetní knihovny svazek VII. a VIII. Tisk a náklad Fr. Šimáčka O básni prinesieme posúdenie.

— *Zdravo- a telovеda* pre ľudové školy. Napísal Rehor Uram, učiteľ. V Trnave 1886. Tlačou a nákladom Adolfa Horovitza.

Z kalendárov prišlo nám:

— *Slovenský obrázkový Kalendár* na obyčajný rok 1886. Nákladom kníhtlačiarskeho účast. spolku v Turč. Sv. Martine. Cena 20 kr.

Pútnik Sväto-Vojtešský. 1866. Cena 30 kr. K dostaniu v Trnave u spolku Sv. Adalberta (Vojtecha).

— *Národ.* Velký kalendář občanský. Nakladatel Fr. Šimáček v Praze. Cena 50 kr.

— *Kalendář Ústřední Matice* školské na rok 1886. Ročník II. V Praze. K dostaniu u redakcie „Politik."

— *Českoslovanská Koleda.* V Praze. Nakladatel Fr. Šimáček. Cena 50 kr.

— *Všeobecný zeměpis.* Díl třetí. Pro třetí třídu škol gymnasijních napsal František Sobek. V Praze. Nákladem knihkupectví I. L. Kobra. Cena 68 kr.

— *„Zlaté Prahy,"* nádherného illustrovaného týdenníku, redigovaného spisovatelem *Ferd. Schulzem,* vyšlo číslo 43.

— *Čechy.* Společnou prací spisovatelův a umelců českých. Vedou Fr. A. Šubert a F. F. Borovský. Čásť obrazovou pořádá Karel Libscher. Díl III. (Praha). Sešit 36. Nakl. J. Otto. Praha.

— *Písmo Svaté* starého a nového zákona. Illustroval Gustav Doré Sešit 13. Nakladatel J. Otto. Praha.

— *Paedagogium.* Měsíčník vychovatelský. Redaktoři Jan Lepař a Jan Mašek. Naklad. Fr. Urbánek. Praha.

— *Časopis Musea kralovství českého.* Praha.

— *Sborník historický.* Vydává Dr. Antonín Rezek, c. k. universitní professor. V Praze. 1883. Nákladem J. Otty.

— *Rusko* slovem i obrazem. Líči Josef Kolář. Illustrace od předních umělců, z největší časti ruských. 1885. Vydáním, nákladem a tiskem Františka Šimáčka v Praze. Díl I. Sešit 5.

— *„Světozor,"* nádherny illustrovany tydenník, redaktor M. A. Šimáček. Sosit 43.

Rok 1885. Sošit 5.

Slovenské Pohľady.

Výlet na „Chmeľovú.“

Bol krásny augustovy deň. Slnko v celej majestátnosti vystupovalo práve na najvyšší stupeň svojej dennej slávy, zasielajúc odtiaľ horúce lúče na zem, akoby chcelo zaprieť pravdivosť toho príslovia: „Do Ducha nevyzliekaj kožucha, a po Duchu zostaň zas v kožuchu!“ — keď uberal sem sa prachom vykladanou cestou z M. do P.

Cestu tú premeral som bol už predtym viaeráz za poldruhej, najviac za dve hodiny, teraz však trvala mi vyše troch hodín, a preisa, prijdúc na dvor pána Š y, ku ktorému som sa bol vybral, cítil som že mi znoj po celom tele „cícerkom“ tečie.

Na dvore som nasiel zamestknanú domovú paniu. Pozdraviac ju, zamenil som s ňou niekolko slov, a, keď mi na moju otázku, či je pán Š—y doma? odpovedala: „Však vedia, že ten vždy v knihách a papieroch sedí; nech sa len lúbi!“ — vosiel som do domu.

„Pán Boh pomáhaj!“ tymi slovy som vytrhol mójho byvalého „principála,“ sediaceho za zniononom, z jeho pohrúženia.

„Hla, hla! nuž čože tento tu chce?!“ tak znela odpoveď a privítanie mójho priatela.

Mnohému by snáď hodny klinec boly vrazily do hlavy tieto slová, no ja som ani najmenej neprišiel do rozpakov, poneváč som bol k podobnému prijatiu zvyknuty, a tak aj prichystany. (Tak prijíma obyčajne ľudí, ktorí nečakano, avsak vhod prichodia.) Preto bez okolkov predniesol som svoju zálezitosť.

„Prišiel som — hovorím — pre Vás, aby ste sa náhodou nezabudol doma a nevystal z projektovaného vyletu.“

„No, to je zas inšie. Teda vitajte, a sadnite si! Kym si trochu oddychnete, budeme drkotat, a potom pôjdeme.“ Na to vstal, složil okuliare, a potrasúc mi srdečne rukou sadol si ku mne.

Dobre mi padlo, nie tak chódzou, ako horúčosťou unovanému posedeť a vonkajší dušny vozduch s milochladivym izbennym zameniť.

Medzi rozhovorom rozličného obsahu ukázal mi aj predmet svojho pohrúženia, z ktorého som ho len pred chvíľou vytrhol. Boly to praeludia chyrnejších skladateľov, zväčša Fuhrerové. Pán

Š—y i jako organista-učiteľ na odpočinku kedy tedy rád zabaví sa so svojím milým predmetom — hudbou.

Chvíľa plynula, ako sa hovorí, „na vidom oči,“ a nám bolo treba pomýšľať na odchod. Odobrali sme sa teda a tiahli k obci S. Poneváč sme si však chceli cestu zkrátiť, neišli sme hradskou, lež krížom cez prázdne role.

Letnie poľné práce boly odbavené, nevideli sme teda nikoho, vyjmúc jednoho cliensa sv. Huberta, ktorý taktiež blúdil poľom, ako my, len že, pravda, jeho cieľ bol iný. Jedon „operenec“ a jeden „ušiak“ obťažovali jeho poľovnícku kapsu. Asi po trištvrtihodinovej ceste boli sme pred S.

Idúc okolo prvého domu, ovial nás nemilým zápachom preplnený vozduch, z ktorého by Kysučan uzatváral, že sa tam predáva „šahovica,“ čo dakde u honvédov i „futó lépés“-om menujú. Jeho domnenie, z logickej konsekvencie pošlé, by sa utvrdilo, keďby videl — tak ako ja som mal šťastie (!) — v obloku stáť „krásnu Ráchel“ (ktorej plecia už kdesi najmenej sedemdesiatka môže tlačiť), akým zvedavým okom meria cudzinca a usiluje sa mu nazreť nielen do tváre, lež aj do žalúdka a do — vačku.

Na stene od dediny je vyvesená „firma“ s nápisom: „tu ie Latzni truneg,“ a dvoma machuľami chcejúce predstavovať sklenice, čo iste sám majiteľ babral. Vidno na tom židovskú pedanteriu ohľadom na orto- a kaligrafiu, a vôbec na krasocit.

Vnútri bolo ticho, teda iste aj prázdno. Za to však ďalej v dedine bol živý ruch.

V jednej zahrade pod bohato obrodenou slivou vidno kŕdeľ detí. Chlapec, medzi nimi najväčší, imponuje ostatním. Hja! vážna osoba. Vyslaný je od rodičov, aby ovocie varoval. V povedomí svojej moci hodí tu i tu svoj milostivý pohľad na daktorého dobrovoľného spoluvarovčíka, kričiaceho o „audienciu,“ a podá za hrsť ovocia. Ostatní vidiac, že ten neklopal nadarmo, použijú prajný okamih a domáhajú sa tiež dajakej tej „akcidencie,“ bárs každému príde neraz zavolať: „Ondriško, Ondriš, dajže aj mne!“

Vo vedľajšej zahrade je už tichšie. Väčší chlapci zkúšajú ostrosť svojich grošových nožíkov, ktoré zväčša sub titulo „jarmočné“ dostali, a cvičia sa v umení rezbárskom; dievčence a menší chlapci sa pokojne hrajú. Iste už vyhoveli požiadavkám žalúdkovým.

Na preddomiach vidno gruppy po 3—6 žien, ktoré — chcejúc použiť pekného času — trepú konope usilovno, sťa o závod.

Tam zo stodôl zas ozýva sa hlas cepového kvartettu. Gazdovia mláťa: ten „na chlieb,“ ten zas na „porcie.“

Prešli sme dedinu.

Hneď za ostatným domom stojí pätou do múru opretý vŕšok, ktorý zastáva povinnosť panciera, lebo chráni dedinu pred „severákom.“ Na vŕšku stálo dievča a páslo statok. Spievalo pri tom svoju melancholickú pieseňku. Neviem prečo, ale po očutí tej piesne zmocnila sa ma akási trudnomyseľnosť. Zaduma! som sa. Zo zadumenia tohoto vytrhol ma pán Š—y, upozorňujúc ma na krásu neďalekej boriny.

Nežny vetrík zabŕdol vo svojej samopašnosti hneď do jedného, hneď do druhého vrcholca. Títo pokojamilovní obyvatelia skalín vyhýbali mu sice dľa možnosti, predsa vsak podarilo sa mu ukorystiť niekoľko vonavých bozkov, ktoré on potom rozdával ďalej tomu, koho vôbec dohonil, lebo stretol. Dostalo sa i nám.

Čas rychlo minul sa medzi rozhovorom, no poneváč sme jednu nohu vždy napred potiskali, ubývalo i cesty. Došli sme do K.

K. je nevelká dedinka, obtočená kol dokola vrchami rozličnej výsky a podoby. Jeden jediný otvor sluzi obyvatelom za vychod z toho hrozitánskeho, prirodzeného kotla. Dolina jej, bárs nie dlhá, má toľko vody, že je v stave mlyn hnať.

V dedine bolo ticho. Obyvatelia boli zaneprázdnení so žatvou na vŕškových roľach. Vsetky možné nástroje, ktoré so svojím šromotom obyčajne spoluúčinkujú pri dedinskom sextettovom sbore — pausovaly. Mlyn mal solo — sesť-osminové allegro. Melodia bola sice monotonná, no takt držal vyborne. Kedy-tedy zapiskio i koleso hlasom rozladeného klarinette. Vyplňovalo harmoniu.

Idúc dedinou, vybehnul tu i tu proti nám dajeden doma nechaný dunčo a „ohavne" sa dával do nás; chcel nám snáď ukázať zpiatočnú cestu, ktorú sme my i tak dobre znali. No, keď videl, že na jeho velenie nebárs mnoho dávame, utiahol sa zpiatky do svojej búdy a začal znovu pozívať „siestu," z ktorej bol nami vytrhnutý.

Tiahli sme k hornienu mlynu, bo, dľa ushovorenia, tam nás mal čakat môj otec s priateľom S— kom.

Na dvore nás privítal domový strázca „buday." Môjho spoločníka vzal až pod veľmi prísnu kritiku, moja prítomnosť ho však aspoň čiastočne uspokojila. Tam dnu nás ale čakalo prekvapenie. Nenašli sme nikoho. Museli sme teda začať „prehlad." Chodím po celom dome, po zahrade, hľadám dakoho, sťa hlavnomestský policist anarchistov, no — darmo. Konečne prišla domová pani sama.

„Bol tu otec?" pytam sa.

„Boli tu," hovorí ona, „ale zunovali to dlhé čakanie; išli do dolnieho."

„Keď je tu, teda je dobre," hovorí pán Š— y, „uz sa len akosi shľadáme."

My sme ho však nešli hľadat, lež sme si sadli, mysliac, aby nás hľadal on, keď tu uz i tak dosť dlho postával.

Aby nám ale — vraj — čas nebol dlhý, predložila nám domáca pani čosi pod zuby. Čo bolo, uz neviem, len na to sa rozpamätám, že boly v susedstve aj „srdečne kvapky." A veru sa nám sišlo potúženia, bo najvačšia úloha nás len teraz čakala, dostať sa totižto do Podhradia. Dali sme sa s chuťou do práce, ale ešte sme s pánom Š— y sotva „fundament" založili, prišiel otec, a hneď za ním i priateľ S— k.

Izba ožila. Každý rozprával, vynímajúc toho, ktorý jedol — takým oceľovým hlasom, že sa mlynský hrmot celkom do úzadia musel utiahnuť. Tešili sme sa, že dávno ukovaný plán konečne chylil sa k uskutočneniu. Reč tiekla volno o tom, i o tom, a bez

mála by smo sa boli dali snáď do rozberania otázky, „či je chrúst smrteľný?“ keby nás neboly hodiny upomínaly, že treba odbíjať.

Poďakovali sme teda za priateľské pohostenie a brali sa hore vrchom ku nášmu cieľu.

Cesta to nebola práve najľahšia, zvlášte pre našich dvoch starých. Núdzne sme sa vyškriabali nad háj „Šiarovú;“ tam sme si chvíľku oddýchli. Mohli sme to urobiť, veď to bol už podhradský chotár. Tu začujeme pleskot biča, a hneď za tým, akoby z neba spadly, objavily sa nám voly s ojom, pravda že za tým bol i voz. Boli sme na roľach prvej triedy. Hneď vyše tých sú druhotriedové, ktoré nikdy pluh neoral. Jestli by sa na to odvážil daktorý gazda, aby tam oral, mohol by popredku i poručenstvo písať, i voly mäsiarovi predať, lebo iste by sa prv zkotúľal i so svojou zápražou Boh zná jak ďaleko, akoby prvú brázdu pretiahol. Keďby sa mu to konečne aj dajakým čarodejným spôsobom podarilo, zem pluhom pohybanú by musel asi z dvadsiatej parcelly na chrbte zpiatky nosiť. Pritom všetkom však tam býva obilie obstojné, lebo čo príroda odtiahla, to pracovná ruka pilných gazdov vynahradí.

Zotmievalo sa rapídno; my ale vidiac, že sme už blízo k cieľu tohodennej cesty, a pritom aj dosť ustatí, kráčali sme — ako sa hovorí — len „z kroka na krok.“

Dedina cez deň tichá začala ožívať. Z poľa prichodiace devy spievaly, výskaly, na čo jim za každým z protivnej strany odveta prichodila, až hory hučaly Milo mi padlo počuť krásne oceľové hlasy hôrskych diev, preto som navrhol, aby sme držali malý odpočinok. Neprotestoval nikto, urobili sme tak. Tu mohol každý počúvať a obdivovať to, čo sa mu najviac páčilo.

Keď sme sa už dosť nakochali v milom speve, odhodlal som sa dať našim speváčkam „revanche.“ Vytiahol som teda „ocarinu“ a zapískal trávnicu, tam neznámu. Ostrý hlas ocariny mocne odrážaly nebotyčné skaliská, následkom čoho tým väčšmi pôsobil dolu. Po prvých zvukoch nastalo dokola ticho, akoby bolo všetko onemelo. Ja nepripravený na to, že s mojím čriepkom taký dojem vzbudím, nielen že som začal „da capo,“ lež zanótil som ešte jednu, ktorá keď odznela stúpali sme do dediny.

Zložili sme sa v hostinci, pre obec od hradskej vzdialenú dosť poriadnom, a dali prichystať večeru, ktorú sme si boli už predbežne rozkázali. Kým sa však večera schystala, pozapaľovali sme si a na „základné“ po poháre piva vypili. Medzitým sa robily plány na ráno. V tom začujem hlas známeho mi gazdu, pytajúceho sa hostinskej:

„Neprišli ešte tí páni?“

Tá však mu nestačila dať odpoveď — stál som pri ňom.

„No, pekne jich vítam! Už som myslel, že ani neprijdú!“

„Tu sme, tu,“ hovorím, „len poďte medzi nás. Trochu si zavečeriame a hneď pôjdeme na nocľah.“

Zdráhal sa síce, že čoby on medzi „pánov“ atď., no zahrmel som mu takú „jazernú, javorovú,“ a už bol v bočnej izbe.

Musím podotknúť, že hostinec ten, pre tesnosť miesta, nepri-

jíma na noc hosťov. Požiadal som teda spomenutého už gazdu o nocľah na sene, čo on s velkou ochotou prislúbil.

Večera bola nastolená. Zbadali sme síce na nej akési nedostatky, no pán „virkli obrkuchár," hlad, pridal k nej trosku hrebíčkového korenia, šafranu, ďumbieru a Boh zná akého ešte korenia tej najfajnejšej sorty a tym ju uhladil. Že takto praeparovaná dosť dobre chutnala, samo sebou sa rozumie.

Vyhoviac požiadavkám žalúdkovym, museli sme teda aj duchu a ostatnym čiastkam tela dopriať toho, čo od nás požadovaly — odpočinku; tym viac, lebo ráno, ponevač sme chceli videť vychod slnka, treba nám bolo ozaj včasne vstať.

Zanechali sme hostinec a išli na nocľah.

V dome nášho gazdu všetko spalo. Medzi plné dechy zdravych pŕs zamiešal sa kedy-tedy kusy akkord monotonnej piesne domáceho čvrčka, ktorá však spiacich ani najmenej nevytrhovala zo sna, ba tak chutno spali, akoby bola hrala zástoj ukoliebavky. Složili sme, čo nám nebolo treba, a išli za gazdom, ktory nás viedol na povaľ. Kráčali sme hore rebríkom jedon za druhym, a aby sme daktory štebeľ navynechali, radšej sme na každy dvaráz stali. Nechybälo pritom ani na veselych poznámkach. Mesiac musel mať z nás radosť, lebo sa dosť spokojno uškľaboval.

Keď pocítily nohy, nos a uši, že sme už na sene, hľadal každy najpríhodnejšie miesto (len tak nazpamäť, po tme), kde by sa mohol do rána prežiahnuť.

Prikryvadiel nebolo nazbyt, pomáhali sme si teda tak, že sme nasledovali príklad sysla. Čo ten v zemi, to my v sene. Zahrabal sa každy až po nos, a tym bol posteny pred zamrznutím. Tak dobre som sa cítil v mojom „brlohu," žeby som nebol čaroval ani neviem s akou grófskou postelou. Drobné vrchove seno, mäkké sťa hodbáb, rozsirovalo vôňu príjemnejšiu než všetky „parfumy," „mošusy," a kto zná aké ešte voňavé darobnice.

Ležal každy; no zaspať nebolo tak lahko ako lahnúť. Všeobecné dobré naladenie dosahovalo najvyššieho stupňa. Vtipy, poznámky, žarty nechcely prestať. Lež každej piesni koniec. Štryko „Morpheus" zunoval to dlhé šomranie, poslal tedy svojich sluhov, ktorí nás všetkych na neviditeľných perutach zaniesli do lona svojho velitela.

* *

Prvé červánky rannej zory pozobúdzaly kohútov, a títo zo svojich „hambalkov" zas ludí, ktorym služa za časomer. Z večera som myslel, že v dome ešte všetci budú spať, keď my už polezieme hore vrchom. Úmysel pekny, no náš gazda nás predisiel a aj zobudil. Nebolo treba ani jednoho dvíhať, hneď bol každy von zo svojej diery, ako Lomidrevo, keď sa na holohumnici so šarkanmi pasoval. Posberal každy čo kde mal, mne, ako najmladšiemu, sa ušlo i „proviant" niesť, ktory pozostával z hrudy syra a kusa „vezdajšieho," čo gazda už ráno bol nachystal, a tak sme sa brali ku cielu nášho vyletu. Tak per tangentem spomniem, že sme sa

nezabudli staviť na kališťok — chrobáka otroviť. Stálo nás to síce nejedon úder na dvere.

Čo sa spôsobu cestovania týka, tam sme dali prednosť tomu, aký veľkí páni v horúcich krajoch za najpraktičnejší držia. Dali sme sa totiž pekne, každý na svojich — zaniesť.

Cestou sme nevela rozprávali, bo každý mal prácu s dýchaním. Keď sme išli kolo zámku, ten sa musel práve zobudiť, bo si oči ospalo pretieral a nemilosrdne „čemer" práskal, a iste sa tomu zadivil, kde sme sa my chrobáčikovia z dolín tam už vzali. Čakal vysvetlenie, no nedostal ho: mali sme len „Chmeľovú" na ume, ta sme sa ponáhľali.

A bolo na čase, lebo slnko už začalo pozlacovať svojimi predlúčami štíty gigantických skál, a sotva sme sa vyškriabali tak vysoko, že sme ponad jejich plecia mohli pohľad hodiť na Považie, i ono samo začalo dvíhať svoju — aureolou ovenčenú — hlavu a kukať zpoza Kľaku na nás, ako my naň. Zastali sme.

Vôkol panovalo posvätné ticho. Ani len šum vetra nás nevytrhoval z obdivovania veleby a krásy tej božej prírody. Slnko rozohnalo tmy, deň zvíťazil. Vo svojej víťaznej, usmievavej kráse celovalo ono to milé Považie a bozkami svojimi budilo všetko k novému životu. Ten ľud dobrý, ktorý ho obýva, uposluchnul jeho pokynutia, vstával a bral sa do novej práce. Veď už svitlo.

Svitlo; však koľkoráz ešte prebehne ten posol boží jemu vymeranú dráhu, koľkoráz poceluje svojimi zlatými bozkami ten raj považsky, koľkoráz bude vstávať ten úbohý Slovák a brať sa do novej práce, koľkoráz ešte svitne nad Považím, a koľkáte svitnutie prinesie Slovákovi ako „Slovákovi" nový deň? — Boh zná.

Okrem Vševedúceho nikto nemôže nazrieť do knihy osudu, ale že tam musí byť písané i o duševnom prebudení Slovákovom, pevne verím...

Slnko už dosť vysoko plávalo ponad hlavou Fatry, a my ešte vždy zahrúžení stáli tam, kde sme zastali. Poneváč však bolo ešte po čom kráčať bližšie k nebu, stúpali sme hore. Dosiahnuc vrchola „Chmeľovej," cieľ to nášho výletu, otvorilo sa nám krásne panorama.

Výška, na ktorej sme sa nachádzali, poskytovala nám utešený výhľad na pôvabné okolie. Vrchy, ináč dosť vysoké, tratily sa nám pod nohami. Nad riekami a potokmi vystupovala mhla, ktorá jich doteraz sťa jemný závoj kryla, aby v jejich polospánku ničím mýlené neboly. Pohľad na znovu oživujúci kraj zapudil dumné myšlienky a preporodil jich v nové, živšie. Zaspievali sme „Kde domov môj?" — Bol som asi sedemročný, keď som ju prvýraz počul, tiež na „Chmeľovej." (Včas robil som výlety! a už neviem, či pešo, či na chrbte druhého.) Vtedy taký dojem urobila na mňa, že kedykoľvek ju počujem, vždy sa živo rozpamätám na ten čas. — Za tou nasledovala krátka pausa, niekoľko slov, zas pieseň, a tak to tieklo zamieňavo, milo.

Tu pozornosť našu upútal nový zjav. Vyše Beluše a niže Dubnice zbadali sme vlaky, rušajúce proti sebe; jich chod však pre veľkú vzdialenosť mi prichodil, akoby sa dve húsenice proti sebe

plazily. Temer naraz došly na illavskú stanicu, kde zastaly. No sotva maly tolko času, aby si poriadne odkašlaly, a na cestu dlane poplúly, bo po uplynutí „minúty“ zamenily svoje dráhy a jachaly ďalej. My sme jich sprevádzaly zrakom, až kym nevyšly z nášho obzoru, pri čom nielen ony, lež aj každy z nás valil dymy sťa gazda, keď voly dobre predá. Mestečká a dediny boly tiež kryté dymovymi kotúčami, ktoré — sotva za našim príkladom — komíny púšťaly. Gazdinky hotovily raňajky. Poneváč však i u nás už bola odbila raňajková hodina, posadali sme, a s chuťou začali ujedať z prinesenej „menáže“, a ujedaly, ujedaly, kym sme šťastlivo nedoujedali.

Po raňajkách sa rozpriadol rozmanitymi vtipmi garnirovaný rozhovor, ktorého obsah mi však mojou privčasnou plesinou vyšumel. Viem, že medzi inym som sa chcel opytať mojich spoločníkov, čo sa jim snilo; no môj sen by som jim nebol rád zradil, a preto som nielen otázník, lež aj celú vetu zamlčal. Umienil som si, že mu dám teraz uzrieť „svetlo páne.“

„Za horami biely dom, švarné dievča byva v nom . . .“ „Aha!“ — usmieva sa dajedna ct. čitatelka — „zalúbenec!“ Na to neodpovedám, len si myslím.

Tam za Kľakom teda, v krásnej doline, v mestečku Z., chodím po izbe s dievčinou ako ľalija, postavy štíhlej sťa jedľa, krásnych nezabúdkovych očí, milostnej tváre, vľúdneho vzhľadu, v národnom kroji. Pozrúc do tych, ozaj nezabúdkovych očiek, okúzleny jej anjelskym zjavom, bozkám jej ruku. Čo ona? — Sadne ku znionu, a krásnomilym striebornym hlasom zanôti: „Šuhajko, tulipán, za teba vôlu mám . . .“, hodiac pri tom na mňa svoj očarujúci pohľad. Účinok nevystal, bol som v extásach. Nevidel som len ju, nepočul len prvú sloku jej piesne. Už som ju chcel sovreť do náručia, ale čože, chudobnému i z hrnca vykypí; môj sused ma iste lakťom drgnul, zobudil som sa, a miesto objatia mojej krásky, našiel som sa v objatí — — sena. Veľky rozdiel!

Tu máte môj sen. Však je pekny. I mne sa páči; len to je chyba, že to iba sen, a i ten krátky. Škoda; teším sa však tym, že i pre mňa zaspievalo vtáča na kosodrevine: čo komu sudeno, veru ho neminie!

Vyviedol som ct. trpezlivého čitateľa na „Chmelovú“, no poneváč viem, žeby dľa mojich kusych črtov sotva ktory trafil hore, ukážem mu iny chodník.

Keď cestujeme od Strečna dolu Považím, za každym krokom sa nám objavujú nové obrazy sťa v kaleidoskope. Máme tu zvláštností temer na zbyt. Nechajme jich však na teraz inému k obdivovaniu, a preletme rychlosťou myslienky do Illavy. (Nerozumiem ten veľky „pensionat“ pre „voňavé fijalky“ z celej krajiny!) Tu pozrúc vpravo, uvidíme nepretrženú reťaz vrchov, a v jejich centre hlavy majestátne dvíhajúce gigantické skaliská. Na pravej čiastke tychto skál zbadá bystré oko neveľky, tmavy končiarik, ktory, keby

bol väčší, by sa tam asi tak vynímal, ako „pochválen“ na čiapke Súčana. Končiar ten je pyramida na Chmeľovej — za skalami. Teraz preskočme, prebroďme, preplávajme Váh (alebo, kto chce nech sa dá previezť), a poďme do Pruského, a odtiaľ potom ta, ta, ta — rovno cestou k pyramide.

Asi po trojhodinovej ceste octneme sa pred neveľkou dedinkou, Vršatským to Podhradím, ležiacou na úpätí už spomenutých skál. Človek z roviny, neviem, či by za každým pohľadom na tie predpotopné húsenice nechytil za hlavu, v strachu, že sa už-už kus odštiepi, a lebku mu rozdrúzga. (Pán Š-y upozorňoval cestou priateľa S-ka: „Priateľu! nože si rozprestrite dáždnik, keby sa tá skala nejako zkotúľala, aby vám neublížila“). No, neni s tým tak zle. Je pravda síce, že sa následkom prírodných síl zrúti kedy-tedy kus tej opachy, ľudia však zvyknutí už k tomu, že sa tamejší „duchovia“ dakedy takými, starosvetskej peci podobnými guľami kolky zahrajú, nebárs si jejich hry všímajú — ačpráve porobili potrebné poriadky, aby daktoré náhodou nezvalil „deväť“.

Nechajme teraz Podhradie na boku, prejdime i kolo zámku bez bližšieho zkúmania (ku obom sa i tak vrátime), ale kto môže, nech hrabe za mnou na „Chmeľovú“. Vrch tento leží asi $^3/_4$ hodiny na sever od Podhradia, vo výške 2854 vied. stôp. (941 82 m). Je jeden z bodov europejskej trigonometrickej spoločnosti, s pyramidov. Poneváč poskytuje utešeny výhľad na Považie (pri čistom vzduchu po Trnavu) a na Moravu (Hostýn, Buchlov pri Velehrade, atď.), je obľúbeným miestom pre výletníkov jak z okolitého Považia, tak z Moravy. Vidno ztade množstvo väčších, menších vrchov, na ktoré keď pozrem, zíde mi nevdojak na um pomer medzi ľuďmi, väčší a mocnejší stúpajú milosrdne slabším a menším na — otlaky.

Zpomedzi nich je na mape [1]) Chmelovej menovite naznačený: Inovec pri Trenčíne, Vápec pri Illave, Veľký Marín, Kľak, Malý Kriváň, Makyta, Hostýn, Buchlov a Lopeník.

Mestečká a dediny neidem ani menovať, bolo by jich primnoho. Spomeniem len jedno miesto, ktoré, ač zdá sa byť najnepatrnejším medzi všetkými, má predsa mnoho pamäti hodného, a čo sa veku týka, patrí medzi starcov. Je to Pominovec. (Leží v strede oproti Illave a Dubnici na pravej strane Váhu.)

Za časov, keď svätí apoštolovia Cyrill a Method chodili po Slovensku, učiaci Slovákov viere kresťanskej, stálo na jeho mieste ľudnaté mesto. (Meno jeho mi je neznáme). Sv. Method vyučoval v tom meste, a čo sa mu nikde na Slovensku neprihodilo, to musel zakúsiť tam. Väčšina pohanských obyvateľov ho totiž na osle sediaceho potupne z mesta vyhnala. Sv. Method pokojne zniesol toto potupenie, na konci mesta však obrátil sa ku zástupu — ktory si z neho žarty a posmech tropil — so slovami: „Pamätajte, za toto vás pomsta Božia neminie!“

[1]) Každý značnejší vrch má svoju mapu, na ktorej sú označené okolité väčšie vrchy. V strede na mape stojí sám „majiteľ“, od tohoto sú v každom smere čiary k jeho — kollegom.

Veštba jeho sa skoro splnila. Prišlo zemetrasenie, Váh sa zvodnil, nastala víchrica, a vôbec živly prirodné akoby boly chcely napomáhať uskutočnenie veštby sv. apostola, ničily všetko, či živé, či neživé. Zo všetkých obyvateľov zachránilo sa 7 rodín, a z budov jedon kostolík, ktory po dnes stojí. Zachránení obyvatelia sa osadily do doliny od jejich prvnejšieho bydliska na severozápad ležiacej, a utvorili novú obec, ktorá od siedmych zakladajúcich rodín dostala meno: *Sedmorovec*. Na mieste zboreného a vôbec zničeného mesta blízo kostolíka je vystavány majer, ktory od pominutia niekdajšieho mesta nosí meno: *Pominovec*.

Spomenuty kostolík stál teda už v časoch pohanskych, však nie cely, ale len štvorhranná čiastka, ktorá tvorí loď terajšieho, a v ktorej sa niekdajší obyvatelia svojim bohom klaňali. K tejto čiastke dal pristaviť sv. Method svätyňu, a hotovy kostolík posvätil ztatiu sv. Jána. Väža je až neskôr posvätená.

Toľko o Pominovci.

Teraz sa obzrime ešte raz dookola, rozlúčme sa s „Chmeľovou", a poďme ku zámku.

Zakladateľom jeho bol vladyka z Vršovcov, či Vršatcov, v dobách Veľkej Moravy predkresťanskej, odtiaľ meno Vršatec.

Vršatec mal vôkol prirodzené bašty, len na sever (od „Chmeľovej") po takzvanné „Skalie" murované. Takto prirodzene opevneny dal Nemcom príčinu k pomenovaniu „Löwenstein", a Maďarom „Oroszlankö". Leží 2732·2 vied. stôp (901·63 m.) vysoko.

Koncom 17. storočia ho ostatní jeho obyvatelia opustili (Teraz je majetkom rodiny gr. Königsegg.) Asi pred 30 rokmi bol ešte v dosť dobrom stave, no zub času na toľko zahryznul do neho, že dnes už len niekdajšia sýpka má kožované múry. Väža (v skale) je sice i dnes dobrá, ale vchod do nej veľmi nesnadny. Vo väži bolo väzenie, a nad tym strážnica, z ktorej bol vyhlad na všetky strany. Zo strážnice tej bol zastreleny jeden františkán, — keď išiel v noci s lampášom do Podhradia k nemocnému — zo zvláštnej streľnej zbroje, menom švihuľa [1]).

Všetci pánovia tohoto hradu stoja v dobrej povesti, najchyrnejšia je však rodina Jakositsov, ktorá vybudovala (založila) „pravú" i „ľavú" stranu Váhu, pod menom: Pruska, Illava. (Františkánsky kláštor v Pruskom založil Jur Jakosits, vesprimsky biskup r. 1642, ako to z nápisu nad kostolnymi dvermi čítať možno.)

Vladykovia hradu mali aj svoje doma kuté strieborné peniaze. (Občas sa i teraz nachodia medzi rumami.) Rúda na striebro dobývala sa vo vrchu Lysá, od hradu neďaleko na severozápad ležiacom. Otvor do šachty je viditeľny, ale veľkou skalou zatvoreny.

[1]) Švihuľa, prvotná streľná zbroj, po vynajdutí pušného prachu. Dĺžka jej obnášala asi 5 metrov, priemer gule asi 5 centimetrov. Hrala obranný zástoj proti napadaniu. Medzi inými veciami, ktoré bola dala rodina gr. Königsegovská odvažať do Aulendorfu, nachodila sa i švihuľa. V A. sa opatruje i väčšia čiastka archívu, preto je ťažko podať dačo obšírnejšieho o hrade.

Našla by sa tam i teraz rúda, no poneváč sú hlavnie žily vyčerpané, a v tom, čo ešte je, má prevahu síra a iné nerasty, baníctvo by sa nevyplácalo, preto sa ani neprovodzuje.

Studne v zámku nemali, vodu dostávali z bohatého žriedla pod „Chmeľovou“ podzemnými rúrami — tlakom. (Zápoľa si to už ináč pomohol na Trenčíne!)

Hradská [1]) viedla z Považia na túchyňský háj, okolo mikušovských [2]) „Baní“ a „Skalíc“, úbočím „Chotuč“-e [3]) podhradskými „hlbočiami“ do zámku. Po založení Podhradia bola zhotovená cesta od Pruského na „Dúžavy“ (vlastne Dlžavy — majer) do Podhradia.

Mali by sme ísť aj na väžu, ale nepojdeme, — čo by sme tam robili. (Neviem, či mám „kompanistu“ o myšlienkach. Prišla mi na um bájka o líške a hrozne.“) Pozrime radšej dedinu.

Vršatské Podhradie číta asi 360 čisto slovenských obyvateľov r. k. náboženstva. Leží vo výške 1989 vied. stôp (656·37 m.). Kedy sa začalo Podhradie budovať, nevie sa; to však je isté, že prví obyvatelia osady boly z družiny vladykov vršatských, a tak Podhradie nielen meno, lež aj obyvateľov svojich odvodí od a z hradu. Menovite sa uvodí nasledujúcich päť rodín. ktoré pod hrad usadené utvorily obec: Pagáč, Kvasnička, Prokop (Prekop), Mikuľa a Jurík. Z týchto pochzajú, a tiežc mená nosia aj terajší obyvatelia celej obce, vyjmúc tri — neskôr došlé — rodiny.

Pagáč a Kvasnička dostali tieto mená od svojich najmilších múčnych jedál, keďže prvý hovoril. že on len pagáče, druhý zas len s kvasničkami ľúbi pečivo. Kvasnička sa pôvodne menoval Janca; jeho potomkom sa po dnes privesuje — už len ako cognomen — „Jancéch“. Jako sa Pagáč predtým menoval, nevedno. Poneváč však bol poverený s krčmárením, jedna haluz doteraz nosí prívesok „Krčmárech“. Prokop bol hudcom; časť jeho potomkov má na „dovažok“ meno „Hudec“. Mikuľa zastával v hrade úsad kľučiara, polovicu Mikuľov volajú aj „Kľučiar“. Konečne, Jurík bol postrachom vinníkov, prečo jedna vetva jeho rodiny nosí prívesok „Hajdúch.“

Medzi týchto 5 rodín bolo podelené päť gruntov ku ktorým sa — po zavedení urbáru — ešte 7 „hoštákov“ pridelilo.

Jako hrad Vršatec, tak samo Podhradie trpelo častejšie vojnami, zvlášte „tatarským plenom“. Hrad Vršatec márne bol obliehaný za viac mesiacov Tatarmi z južnej strany. Vodca Bar chán keď videl, žeby ho pre darobné namáhanie ľahko mohlo „od jedu“ rozhodiť, odtiahol preč. Podhradie však má po ňom pamiatku, a

[1]) Hradská bola cesta, ktorá viedla od hradu k hradu. Neskôr sa staväly cesty, ktoré spojovaly opevnené mestá, tie sa menovaly „silnice.“ Konečne: za stoličné, lebo krajinské peniaze stavené a udržované cesty sa menovaly „stoličnými, krajinskými“ (cisárskymi) cestami, teraz sa však zväčša hradskými menujú.

[2]) Tychyňa, Mikušovce, dediny v panstve vršatskom.

[3]) „Bane“, „Skalice“, „Chotuč,“ vŕšky v chotáre mikušovskom.

bude ju mať, kým ho lebo jeho skaly nepohrobia, alebo kým ho dľa modernej obyčaje neprekrotia, a nedajú mu nové — daktorým „Tót"-om ukľepané — meno Po odtiahnutí Tatarov sa totiž vybudovala na mieste obležania čiastka obce, a dostala meno „Barchánová", ktoré po dnes nosí. Pozostatky násypov z tohoto obležania vidno v zahradách Mikuľu — Bartáka, a Pagáč — Gábora.

Môj „voditeľsky" zástoj je dokonaný, bo čo som mal, dal som. Málo toho bolo, avšak hovoria, že: blázon, kto dá viac, ako má.

Keď Caesar Phamacesovi a jeho vojakom v Asii „záhumnia" náležite vyprášil, odkázal do Rímu tri slová: „Veni! vidi! vici!" My by sme mohli na konci nášho vyletu tie prvé dve tiež povedať, pravda, že v množnom počte. Počasie, ktoré pri takýchto „podnikoch" nejednu tvár na kyselo zprešuje, nám bolo zriedkavo prajným. Viacráz som bol na „Chmeľovej", ale bezvetrie, ako tento raz, tam ešte nebolo. Nie div teda, že bolo už 11 hodín, keď sme sa zpašťali do dediny. Stavili sme sa na „quaterku", a potom, pozrúc ešte raz na skaly, u ktorých sme naše trudné myšlienky na neistý čas v zálohu nechali, „každý pošiel svojou stranou..."

Priateľ Š-y a S-k išli dočasne spolu, a ja s otcom.

Tamtych — ako som sa neskôr dozvedel — predišiel v ceste zajac; iste ktorýsi z nich ráno ľavou nohou vykročil z postele. Nás predsa nezastihla žiadna podobná nehoda, len keď sa mi už začal v žalúdku zvonár na štranok vešať, a ja som preto otca ponúkal k rychlejšiemu kroku, kameň sa mi potknul o nohu. Aby sa mu to viac nestalo, vrátil som sa, a — preskočil som ho.

Inač sme sa šťastlivo dostali domov, kde nás už — k mojej nevyslovnej radosti - s obedom čakali.

A. D. S.

Malý Paríž.

Píše *Gustáv Augustiny.*

(Pokračovanie.)

V Bukuriašti pred dakoľko rokmi mala väčšina sklepov na Calea Victoriei i vývesy francúzske, ale to už predsa pohlo národním vedomím magistrátnych radních a preto uviedli stofrankovú daň za užívanie francúzskej firmy; tak že jich teraz už len málo vídať. Praktiční si vedia i tu odpomôcť, užívajú slová francúzske s rumunskou koncovkou (takzvaným nemym u) na pr. magasinu englesu.

Vlastné mená rumunské majú typické ukončenie na —*esku* a —*anu*, i —*aru* (s prízvukom a dĺžkou na *e a*) na pr. *Bibescu*, *Golescu*, *Munteanu* (toľko ako Podhorský), *Gradisteanu* (= Hradišťan, t. j. bojar od Hradišťa), *Porumbaru* (= kukuričník); krem toho

vlastné mená porumunčených gréckych rodín na *—idis* (Ferekidis), *—geni* (Mavrogeni) *—os* (Kritikos). Veľký počet mien na *—escu* vytvoril sa z krstného mena otcovho na rodinné meno synovo, na pr. Matei — Matescu; Mihail — Mihaesku; Joan — Joanescu atď. Za dávnejších čias, ešte i v tomto storočí, navštevovali četné rodiny bojarské Jerusalem, čo jich oprávňovalo pridávať si prímenie hadži (Haggi), a čo potom i potomci prijali, tak že i dnes mnoho takých rodín jesto, na pr. Stefan Haggi Pandeli.

Tí, ktorých by ste po mene hneď poznali, i tu mámia svet porumunčením si mien: *Wolf* je dnes *Lupescu*, *Fuchs* — *Vulpescu*, *Elias Reinstein* — *Ilie Raništeanu* atď. alebo sa maloparížujú *Jakob Weiss* — *Jacques Blanc*.

Obchod aspoň významnejší je v Bukuriašti v rukách cudzincov; len s miešaným tovarom zaujatý je výlučne domorodými; v najnovších časoch siahajú Rumuni i do ostatných odvetví v pomere ako sa tvorí mešťanstvo. Najnovší počet obchodníkov-cudzincov je národnosti nemeckej (medzi níchž zahrňujú i nás, často i Maďarov); módny tovar prv v rukách Francúzov, poznenáhle prichádza do nemeckých a rumunských. Peňažný obchod zaujatý je výlučne Grékmi a španielskymi židmi. Známo je síce príslovie, že jeden Grék za troch židov, ale je to predsa len „čert ako diabol". Títo Gréci naosádzaní boli sem za času zpomenutého už panstva fanariotského; tí najvynikajúcejší z nich sa porumunčili behom času. Španielski židia nebárs sa miešajú s ostatnými spoluverci, zahrňovanými spoločným menom „poľskí židia"; tamtí majú osobytnú synagogu a i chudobným z nich bohatší vystrájajú veno, len aby sa šľachetná krv španielska neznešvarila — poľskou.

Krem hlavných veľkému obchodu slúžiacich bankárov je tu veľký počet malých, *zarafami*, zmenečníkmi (po turecky) zvaných, jíchž *byrory* tvoria celú dlhú ulicu, alebo jich videť s malými kasničkami po pitvoroch domov; žijú zo zmenečníctva menších súmm a z kresťanských úrokov.

Podomný obchod, ktorý pred 25—30 rokmi zastupoval temer úplne riadny, stabilný, prestal v smysle vlaní vydaného zákona. V časoch nie veľmi dávno uplynulých, keď Rumunsko nemalo nielen železníc, ale i riadnych ciest, bol podomný obchod dielom pre samú výmenu tovarov výhodou neoceniteľnou, dielom i pre našich rodákov z Državia pomerne dosť výnosným, lebo oni ho zaviedli, oni repräsentovali a oni mu i udržali ten dobrý chýr, že kukonice (pani urodzenká) rumunské od nich kupovávaly v domácnosti potrebné veci; áno i vtedy ho vedeli udržať, keď židia hrozili mu kopať hrob šudierskym tovarom a boli by ho naši i skutočne ďalej viedli počestne, keby vláda tunajšia nebola nútená bývala zrušiť ho preto, že švindel židovsky mal v ňom tú oporu, že keď chcel bankrotom zbohatnúť, rozdal tovar svojim hausirerom, ktorí mu ho tejto sdielke (transakcii) oddali. — Tak sa tedy stalo, že početná kolonia slovenská buď odobrala sa domov, alebo do Ruska, a teraz zostaly už len príjemné upomienky na prežité časy, dielom spojené so strastami polokočovného života, dielom plné na výjavy zdravého, roz-

košného humoru, označeného reliefne daktorými, už len v pamäti hádam, markantnejšími osobami, ako na pr. pod menom Baranček známy „polovičiar“, ktory švába v bavlnke za zmoka zlatonosného predával, v Krajovej psotu do hlbiny zatopil, mrtvych kriesil borovičkou atď. atď. (Svojím časom podám Vám i o tomto živote slovenskom obrázok v samostatnom rámci.)

Zmienený zákon urobil výminku pri obchode s potravnými článkami, ktorý prevádzajú výlučne predmestskí, alebo obyvatelia dedín spôsobom primitívnym: odetí viac do nečistoty než samých zbytkov zo šiat, roznášajú mlieko v drevených gälatách; olúpené jahnatá lengajú jim na zašpinenom drúku a opaľajú sa pražené slncom o uvedený „odev,“ vykrikujúc pritom vo všetkých možných moduláciach hlasu, prispievajú tým v značnej miere k orientálnej pestrote a ku všeobecnému ramusu v hlavnych (nevynímajúc ani Calea Victoriei) a oživujuc skoro dedinskú tichosť odľahlejších ulíc. Často dostačí vzdialiť sa i len 5 minut od hlavných ulíc a ocíne sa človek v tíši „idyllickej,“ s pomerami úplne rustikálnymi, s cigánskymi búdami a obyvatelstvom jich opovrhujucim až do krajnosti prepiatosťou toilety, kdežto na Calea Victoriei hukot, pohyb a rumot, zodpovedajúci úplne pojmu „Malého Paríža.“ To, čo som vyššie opísal i neopísal o vykladoch, sklepoch a atelieroch, všetko to v tisícich podobách, druhoch, ozdobách i neozdobách — javí sa na vlnách valiaceho sa ľudstva, tvoriacich tym kaleidoskopickú rozmanitosť maloparížskeho života. Ktory atlas a ktorý cylinder, ktorá poplátaná čiapočka barania a bosé nohy ukrývajú však šlechetnosť srdca a jasnotu mysle; v ktorom hodbábe a redingote, alebo sedliackej sukničke obalená dobrota a láska a v ktorom zvrhlosť a zášť: to v prudkom pouličnom behu „letiacich tienov“ rozoznať sa nedá. Len jedno zdá sa mi byt všade, kam svetom bludim, to isté: že slniečko svieti na všetkých rovnako a oko Vševidúce hladí práve tak spravodlive v Malom ako Veľkom Paríži, rovnako vidí právo i krivdu páchanú na jednotlivcoch i národoch.

K pestrote ulíc hlavných i vedľajších prispievajú príjemne i národné kroje rumunské, ktoré obyvatelia predmestí a hlavne vonkovania v každodennom nosení podržujú; malebnosť a rozmanitosť jeho pri ženských závodí, áno v istej miere prevyšuje naše, kdežto v mužskych my vyvodíme. Krem rumunského, vídať kde tu Albánca, tu viacej pod menom Arnauta známeho, v kroji, ktorý vídame zobrazeny ako novogrecky; títo Arnauti boli prv častejší, oni zastupovali v bojarskych domoch to, čo v našich zemianskych rodinách „mládenec“ a inde „lokaj.“ Častejšie než jich, vídať Bulharov, menej Turkov, tamti ako pouliční predavači cukrovín, títo s ružovým olejčekom kazanlickym.

Čo každého príchodzieho do Malého Paríža (zobrazeného Caleou Victoriou) nadobyčajne prekvapí, je nepomerne veliký počet fiakrov, zvaných tu „birža“; tak že to právom rátať sa môže za zvláštnosť Bukuriašťa, lebo mimo ruskych miest snaď nikde tak lacno a elegantno-pohodlne nevozí sa človek ako tu. Počtom vyše 600, samé dvojkoňové, zriedka nedbalého vzhľadu, neustávajú hrmotať od naj-

včašších hodín ranních, až do najneskorších nočních k pohotove všetkých vrstiev obecenstva. Schválne hovorím všetkých vrstiev, lebo lacnota tejto vozby dovoľuje nezriedka i cigáňovi, podomnému sluhovi buď zo skutočnej výhody alebo z luxu použiť jej. Za pol hodiny je určená taxa 1 frank (= 40 krajciarov) s tým velikým rozdielom od západoevropských fiakrov, že si za tento 1 frank môžu sadnúť na fiakra koľkí len chcú, vozkovi je to jedno a nikdy nikomu z nich nenapadlo ani nenapadne za to viac než udanú sumu žiadať. Paniam, ktoré bývajú v uliciach čo i len dakoľko minút od hlavných vzdialených, odplatí sa vziať si biržu k nakupovaniu po sklepoch, alebo ísť na trh so slúžkou; podobne hostinskému, idúcemu na trh so sluhom, je najlacnejšie biržu najať. Preto sú tu takzvaní verejní posluhovia zcela neznámym zjavom. Chcúli si, čo len dvaja „pochudopaholsky“ žijúci šuhaji výnsť do zeleného, bol by hriech nevziať si biržu aspoň na koniec mesta; a z výletu domov pešo ísť, značne oslabuje príjemnosť rozpomienky naň. Každý síce deň je hrmot birží veľmi značný, ale akých rozmerov v nedeľu a sviatok dosahuje, nedá sa dakoľkými slovy znázorniť. Po celej dlžine Cal. Vict. a jej pokračovaní vyššie spomenutej šosei (najmenej dva razy tak dlhej) birža za biržou ta i zpät tvorí temer nepretržitú reťaz, ktorá len chvíľami pri zastatí daktorej, alebo zahnutí do bočnej ulice na okamih sa pretrhne a vzdor tomu sa pomerne veľmi málo nehôd stáva. Tarif nerobí síce rozdielov medzi biržami, obecenstvo si jich ale predsa urobilo samo mimovoľne; najlepšie vozy i kone majú Rusi, v národných dlhých kaftanoch a ploských čiapkach, najelegantnejší z nich oblečení sú v čiernosametových kaftanoch s bielym pramovaním, s čiapkou celkom takou; kone jích sú mnohoráz krajšie než súkromných záprahov, obyčajne plavé sivky, alebo čierne ako guľky s tým pyšným ohýbaním hryvy a odhadzovaním predních nôh, z čoho si bezpochyby vzali štuceri s člnkovitými topánkami vzor, lebo jich videť celkom tak vykračovať na Váci útce v Pešti alebo na Graben vo Viedni. Koňom, pravda, „konská móda“ svedčí, ale duo cum faciunt idem . . .

Takýto sametový Rus zná už svoje mušterie (slovo toto turec. pôvodu zodpovedá asi nemeckému Kundschaft, ale v smysle mnoho širšom: na pr. hostinský nikdy nepovie, že má hostí, ale mušterie) a neohliada sa, keď stojí *slobod* (takto sa doslovne užíva po rumunsky) po hockom s vyzývavým pohľadom, ale ani jeho mušteria nehľadí prísne na tarif. Dámy z „haute-volée,“ nemajú-li práve vlastného povozu, vozia sa na sametových Rusoch.

Po Rusoch, počtom najväčší, prídu Maďari; daktorý z nich chce byť hodne šikovným a oblečie sa za elegantného Rusa, ale marne: bilag teremtettu, tým reliefnejšie mu vystupuje a natura mu nedá, aby sa neohliadol nevdojak i po cigánskej mušterii.

Malý zlomok biržiarov tvoria Rumuni a židia. Zručnosť majú všetci znamenitú: mnohoráz štyri vedľa seba ako strela letiace birže tak zručne prešvihnú, že sa podivíš; najistejšie, najvážnejšie a nie menej rychle riadi let Rus, ktorý i Maďara v šialenosti zdržuje a tých ostatných k hrdejšiemu držaniu sa popchýňa.

Trochu dlho som sa pozdržal pri fiakroch, ale este raz pripomínam, že oni patria k „pamätihodnosťam“ Malého Parížu.

Voči tejto výhodnej vozbe ostatné druhy premávky su bezvýznamné; tramway obmedzuje sa len na 2—3 vedľajšie ulice; to samé s omnibusami. Väčšie hotely maju svoje vlastné, tiež hlavne len pri odchode z mesta mušteriami upotrebované, do vnútra väčšina priechodzích používa birže.

Hotelníctvo je v pomere k tomu malému priestoru, na ktomž je „Malý Paríž“ postavený, dôstojne zastupeným; len že i tu protivy vedľa seba postavené bijú do očí medzi francuzskym a národným rumunskym hostincom. V hoteloch prvostupňových drží sa kuchyna na francuzsky spôsob, kde table d'hôte stojí do 20 frankov. Najvýznamnejší je už zpomenutý. Tohoto rangu sú este dva hotely: Boulevard a Hugues, v nich väčšinou ako hostia tak i kellnerstvo hovorí francúzsky. V rumunských hostincoch vedie sa kuchyna s národnymi jedlami, ale zvykanie na ňu cudzincovi ide len pomaly, hlavne pre nedostatok čistoty, aká sa Rumunom zvláste v jedle vytýka. V celku jedia Rumuni málo mäsa, veliký počet cirkvou predpísanych pôstov vedie jich viac ku strave rastlinnej, no predsa majú i svoje vlastné národnie mäsové jedla; tak je na príklad *fleka*, to jest hovädzina na ohnisku (rošti) uškvarená, čo sa bifteku veľmi podobá; ešte narodnejšie je *karnác*, to jest vo veľkosti frankfurtskej viršle z posekaného na drobnučko hovädzieho mäsa, cibuľou a cesnakom dokonále opatrená a v rukách ušúlaná klobáska, ktorá tak ako fleka, tiež len na ohnisku sa uškvarí; má pikantnú štiavnatu chuť a keď človek nezná alebo aspoň nevidí proces výroby, navykne si na ňu i cudzinec časom. Ako si Vy u Vás na gulášik za 15 hr. dopoludnia zaskočíte, tak si my tu na karnáčik. Cibuľa a cesnak su vôbec každodennym jedlom (čo i len ako prídavok) Rumunov; účinok jich je tak zrejmy, že ho až príliš často a silne pocitujete pri nižších triedach napospol a nezriedka sa Vám stane, že pri prechadzke na korso na pravo ide okolo Vás bojerka, parížskym Violet-om až omamujuca, a na ľavo pouličný predavač ovocia s este silnejším parfumom oboch menovanych vonačiek.

Polievky su obľubené s kyslou príchuťou, čoho docieluje sa rastlinami našej lučnej stave podobnymi. Medzi narodné jedlá ráta sa i plnena kapusta s opaprikovanou mliečnou omačkou, menom *sarmale*; z pečenok prvé miesto patrí *jahňacine*, môžem právom povedat, tiež narodnie jedlo, udržané z čias, kde Rumuni boli prevažne pastierskym narodom; počnuc od konca februara až do jula je ono jedny m z najlacnejších druhov masa. Hovadzina nemá tej šťavnatosti, ako u nas po velkych mestach, lebo je chov dobytka zírneho veľmi zaostaly. Pre toto naskrze zanedbalé zachadzanie s dobytkom je i mliečne hospodarstvo na stupni primitívnejšom, než v našich najbiednejších dedinach; kusok dobrého masla dostat je zriedkavost; v domacnostiach uzívaju väčšinou mast za omastok i ku — štrudlam; ano jemné koláce v cukrárnach vseobecne s takouto mastou robia. Dva razy som na takuto vonavu delikatesu naďapil, a preto i zapovedal sa na paškrty lakomit sa.

Vína plodí Rumunsko dosť; ale pravda je zachádzanie s ním tiež náramne zanedbané; v celku má hrozno moc cukroviny, vyvinúť sa dá z neho dobré stolové víno; „oheň“ vín zrodených na vulkanických pôdach (Tokaj, Rýn, Bordeaux, Melník atď.) mu pravda chýbä; tu v Bukuriašti je ono i každodenným nápojom delníka. Od dakoľkých rokov konsumuje sa i moc piva z tunajších dvoch veľkých pivovárov; spôsob daňovej kontroly dovolí síce variť masívnejšie pivo, ale je predsa vždy ešte drahé, $^1/_4$ litra 25 centimov (= 10 kr.)

Krem hotelných a národních rumunských je ešte i značný počet obyčajných europejských reštaurácií so zahradami a v nich často podium pre „umelecké trupy.“ Prvú elegantnú reštauráciu ešte dávno pred uvedením hotelov zariadil tu Slovák Hrčka z Liptov. Ružomberku, emigrant po boji *„za maďarskú svobodu,“* akých, viete, že bolo sa utieklo moc na Východ, hlavne k bratom Turkom. Salon Raška (takto si totiž Rumuni a iné národnosti pravé meno hrdlám svojim prispôsobili) bol za dlhé časy prvostupňovým rendezvous-om skutočne dobrej spoločnosti; obchod šiel výborne, ale jeden nešťastný dáždivý rok, v ktorom na celú saisonu bol zjednal Ziehrerovu vojenskú kapelu z Viedne, podťal mu korene. Dnes, keď zakladateľ už nežije, sú „Salon Raška“ a gradina (zahrada) Raška premenené úplne v café chantant, kde schádza sa vyšší polosvet.

Pomerne na značne menšom stupni vyvinutosti sú kaviarne; pre ne tu niet zimničnej zaujatosti, ako po „Europe“; opravdu slušná kaviareň, ktorá trochu rovnala by sa západným, je len jedna, „Hôtel Boulevard“; ostatné medzi prvé stavänė sú ako u nás kaviarne druhého, tretieho, až štvrtého rangu: väčšina jich je veľmi nečistá, až hnusná. Rumun vôbec len v novších časiech zvykol si do hostinca chodiť, i teraz si na kaviareň nerád zvyká. Miesto toho rád ide do cukrárne a preto sú tu od dávna najobľúbenejším verejným lokálom takzvané *kofetárie*, to jest cukrárne, kde dostať i čiernu kávu, a ako som zpomenul koláče so šmalcom. Dľa dávneho zvyku je v nich obľúbenou občerstvujúcou lakôtkou zavárané ovocie, takzvané *dulčiaca* (doslovne = sladkota), podávaná na sklenených malých tanierikoch nerozlučne „s ľadovou vodou.“ Dulčiaca je i prvé, čím Rumun svojho hosťa pri kratších návštevách nezbytne častuje; ona nesmie chýbať pri žiadnej hostine. Prv vyvinovaly domy bojarské pri tomto zvyku veliký luxus: častejšie už zpomenutý Arnaut (lokaj) v skvostnom pozlátistom odeve doniesol na striebornej, i zlatej tácni poháre z kryštálového skla *) zarosené od ľadovej vody v nich, kryštálové nádoby s dulčiacou, kryštálové lebo porcelánové tanieriky a zlaté lebo strieborné lyžičky, ktorým si ponúknutý sám z nádob ubieral.

I v obchodoch, prejaví-li dáma žiadosť po utíšení smädu, nikdy sa nedonesie púha voda, ale vždy dulčiaca z najbližšej kofetárie.

Veľmi obyčajná je ďalej i „turecká“ so sadlinou v malinkých

*) Sklo po rumunsky sticla, tedy zachovalejšia forma z pôvodného slova: steklo (čo stečením povstalo).

časkách, len že pravda miesto kávy samý „Sparkafe,“ „Frankkafe“ ak nie jednoduchá žaludná pražená múka s dakým extraktom, ktorých účinky sú v pomere čistej kave, ako pravého jagerského a tej fuksinovej hmusoby, akou renomovaní krčmári i u Vás ľudí otravujú. Obyčajnú čiernu kávu musíš si pýtať po rakúsky: „švarc,“ inač ti nerozumie, a bielu kávu *cafea cu lapte* kava s mliekom). V lete je vo zvyku čierna káva s ľadom, takzv. *mazagran*, ktorá sa len srká rúrkou trstovou, lebo sklenenou.

Okrem zpomenutých verejných miestností, nesmie pravda „Malý Paríž“ zaostať i s takými, o ktorých nádejná mladež myslí, že v nich učí sa najlepšie život znať. Nemôžem sa ubrániť smiešno-odpornému obrazu, aký predstavujú mladí hornouhorskí kulturtrégeri, ktorí keď „spoznali život“ v Pešti za 1—2 roky vytĺkaním miestností, ako je „Markotányos pincze,“ „Modrá mačka,“ „Springerei,“ potom i idú rozkladať svoje „náhľady o svete“ na konventoch a „pokušať kradmým hlasom“ čistotu viery a presvedčenia v poctivých slovenských dušiach. V tomto ohľade síce „Malý Paríž“ nedá sa ani porovnať s Veľkým, predsa máme i tu „*Eden-y*,“ „*Eldorado*,“ „*Elysium*“ atď, samé café chantanty, kde maloparížska *jeunesse dorée* po denních námahách dlažbošlapských nachádza občerstvenie tela a posilnenie ducha v krutom boji o existenciu pri kriku a škreku *chantatrice* a volksängeriek všetkých národov, len slovanského nie, čo práve nedojalo ma elegiu nadtým zaspievať.

Jeden nedostatok pociťuje človek západu vo verejnom živote tunajšom značne, nedostatok dobrej hudby, zejmena v zime. Pri vojsku je síce uvedená banda i pri jazde pôvodne len Čechov, jejíž kapelníci sú výlučne Česi: Kratochvíl otec a syn, Růžička, Svoboda, Janoušek atď.; tieto však zriedka koncertujú; jest i jedna civilná kapela pod riaditeľstvom tiež Čecha, Šipka, ale to je tá jediná, ktorá riadne v daktorej miestnosti cez saisonu hrá. Cvik chvalyhodný, ale repertoir, ktorý už i lepšie verkliky po Europe daly na zaslúžilý odpočinok: s Miserere z Troubadoura, ako najväčším pochúťkou, nevzbudzuje túžbu každý druhý večer ju počavať.

Nepomerne väčšiu prítažlivosť aspoň pre mňa a myslím že i pre každého, kto národnú hudbu chce soznať, a v nej citové vlnenie rumunského národa pocítiť, zkúmať, preniknúť, majú tunajší cigáni-hudobníci — lautármi zvaní. V Uhorsku je „oláský cigán“ postrachom, stavaný do jednej kategorie s Rózsa Sándorom, tu sú oni tá najkrotkejšia trieda obyvateľstva. Za skutočných štátnych občanov emancipovaní, živia sa hlavne stehnictvom, potulným „remeslom“ plátania kotlov s mechami na pleci zavesenými a ostatnými kováčsko-zámočníckými odvetiami, ba čo je nadovšetko charakteristickým, od dávna vyberaní bývali v bojarských rodinách za kuchárov, čo zachováva sa ešte i teraz, ako vôbec Rumuni dávajú prednosť mužskému pohlaviu vo funkciach kuchyňských i v samých hostincoch, často na úkor čistoty.

Talent cigánov vyníma sa predsa len najlepšie v hudbe, tak že ako u nás je on i tu najsmelejším naturalistickým interpretom hudby národnej: charakteristickým ohňom, zvratom, moduláciami

rumunskej melodie, v ktorej ja čujem i roh i piskor gájdov, on vie na husliach dať výraz pravý, ktorý snáď v zošlechtenej hudbe trpeť nemožno. Úplný orkester takejto lautárskej bandy pozostáva: z husiel (prim a sekund) malej lebo veľkej basy (obe som ešte ani pri najväčšej nevidel), z gytary; z cymbalu, ktorý sa nazvať môže v pomere k nášmu iba rudimentom, lebo je len asi $^1/_3$ tak veľký, ledajako z nebarvených a neleštených doštičiek posbíjaný a preto i tón jeho o mnohe menej dojímavý, menej jemný a doprevádzajúca hra na ňom málo dôrazu dodávajúca. Ďalším nástrojom je *kobza*, najviac mandoline podobná, len že s resonančnou plochou o mnoho vypuklejšou, hrdlom krátkym, len čo sa ľavá ruka voľne na ňom usadiť môže, struny všetky z jednoduchého drôtu, obyčajne tiež nebarvená a neleštená; brkom na podobu pera ostrúhaným vyvodzuje hlas (nechcem sa odvážiť na výraz: tón) tamburinmu veľmi príbuzný, slúži tiež len k doprevádzaniu, pre cudzinca nezvyklému, načo sa ucho musí dlhšie navykať, aby priznalo, že i ono má oprávnenosť byť prijaté ako doplňok harmonie, aspoň v rumunskej národnej hudbe. Najpôvodnejším, lautárskej bande najonakvejším nástrojom je píšťala, celkom ako gréckeho boha Pana, s radou stupnicovite pospájaných píšťaliek, v celosti v slabom oblúku ohnutá, názvom *naioju*, častejšie muskál. Bez tejto je rumunská hudba ako naša bez cymbalu; muskaláš má miesto hneď po primistovi, ba často dľa väčšieho lebo menšieho enthusiasmu jemu na rovni, áno ešte väčšej vlivnosti a pozornosti od obecenstva požíva, na neho mihá počas hry, kto by rád, aby „jeho“ zahrali, jeho najčastejšie volá na pripitie, kto si che „svoju“ rozkázať, jemu sa tisnú do ruky „papieriky.“ Tón jeho nástroja je výrazný, vo vyšších posiciach veľmi prerážajúci, až pisklavosti so blížiaci, no ja som mu hneď v prvé razy nie len zvykol, ale i rád načúval a načúvam. Na voľnom vzduchu prichádza viac k platnosti než v uzavrenosti. A ešte jedno zanímavé v lautárskej bande: nesmie chýbäť spevák; čo by orkester záležal trebars i len z jednoho člena, na ktoromkoľvek nástroji hrá, má predsa svojho speváka. Divno: Rumuni majú množstvo pekných národných piesní, ale spevu počuť aspoň tu v Bukuriašti veľmi málo. Navštívil som, abych ľud spievať počul, najznámejšie miestnosti na *mahaliach* (predmestiach) a takzvané ľudové zahrady; dostal som sa viac ráz zo známosti alebo náhodou medzi „veselú spoločnosť“ starších i mladších inteligentných ľudí, ale o speve nič, zpomenutý spevák jim to úplne nahradzuje; častejšie než zahrať, rozkáže si veselý šuhaj zaspievať. Obyčajne je spevákom gytarista, lebo kobzista a strieda sa vyspievaním vždy jednoho verša pesničky s hudbou celého orkestru, ktorý opakuje melodiu alebo aspoň jej refrain. Posunky a naťahovanie hrdla spevákovho, aby možno najviac s „citom“ spieval, často v cudzincovi smiech vzbudzujú; ja mu jich odpustím pri spievaní čistej národnej rumunskej piesni, ale keď začne spievať rumunský text na „Bettelstudenta“ alebo „Troubadoura,“ volám na kelnera *platesc* (= platím) a kladiem si bavlnku do ucha.

Čo do zovňajšieho vzhľadu stoja i tí najvybranejší za našími.

na pr. bystrickými, o Berkesovcoch a Racovcoch ani nezpomenme: väčšinou chodia po 3—4 v roztrhaných darovaných šatách, polobosí.

A predsa by zasluzila pieseň rumunská, i lepšieho, sriadenejšieho zastúpenia. Na prvé počutie zvláštnych tých melodií priznáš jim pôvodnosť, samostatný raz, prevažne pastiersky; často s akkordy velmi zdlhavými, temer výlučne molové, a keď neskoršie melodiu jasne rozoznávaš, nájdeš mnohú podobnosť s našimi. Pri inej príležitosti bol som sa zmienil, že som našiel temer nepremenenú našu: „Išiel Macek . . . .“; odtedy som zvlášte počul melodiu znejúcu, ako prvá polovica odzemku: „Štyri kozy, piaty cap; kto vyskočí bude chlap“; druhá polovica ináč znie.

Obsahom rozdeľujú si Rumuni piesne svoje na:

Epické, či takzvané „starodávne piesne“ (cantice batrinesci = kantiče batrineštiı, v balladistickej forme ospevujú junácke činy bývalých panovníkov a bojárov, alebo hajdukov, preslavivších sa v dobách panstva fanariotského.

Lyrické, takzvané *dojny*, to jest piesne pri dojení spievané, volajú sa i „*cantice de dor*,“ toľko asi ako piesne o tužbe, len že slovo „dor“ znamená tužbu so žiaľom spojenú alebo ešte lepšie to hnutie citové, aké vyjadrené je našou: „Nebanovala by . . .“ Sú to tedy piesne lásky a majú spoločenský ten istý význam, ako naše „Travnice.“ V nich sú tie zdlhavé akkordy charakteristickými s nádychom akéhosi temer zúfanlivého výrazu. Obyčajne sa začínajú s prihovorom k lístku dakeho kvetu, najčastejšie rozmarínu, na príklad: „Frunza verde rozmarin;“ u nás by tomu zodpovedala asi liptovská: „Majerán, majerán, zelený majerán;“ ak je ďalší obsah smutný, pridá sa na príklad: „Zelené lista — suchý konárik“ (frunza verde — lemne uscate).

Piesne k tancu, takzvané *hóry*, v miernom tempo, obsahu asi ako naša: „Pimo, Dzuro, pimo Jan . . .“ a rady zabehujú až k zurvalskej: „Oj! popíjaj, popíjaj, nekradni, nezbíjaj!“ O „hore“ ako tanci samom nížšie viac.

Konečne *colinda*, to isté čo naše koledy, piesne majúce za obsah výjavy z cirkevnej historie, spievané pri chodení s Betlehemom, s Hviezdou, na Veľkú Noc atď.

Úzko s piesňou súvisí tanec, *pieseň pohybu*, ako ho bol ktosi dosť prípadne nazval. Rumuni majú tancov pomerne mnoho; medzi nimi na prvom mieste stojí *hora*, to isté vraj, čo staroveký chorus. Tancujúci mužskí i ženské pochytajú sa za ruky (nie práve v striedavom poriadku) a utvoria tak kolo, ktoré v miernom trojkrokovom tempe, často i len súchavým krokom, pohybuje sa tak, že striedavo robí jeden rozbeh vpred a nazpät, stále smerom do práva, čím sa kolo stále od ľava na právo posinuje, striedavo sa úžiac a šíriac; rukami temer k plecám vyvýšenými pohybujú tanečníci tiež hojdavo, tak že celý tanec dostáva vzhľad vlnovitého pohybu; idylická melodia s nádychom melancholickým dodáva tancu akejsi dumavosti, temer serióznosti, ako keby tento ľud nehnala pravá radosť k tancu vôbec.

Z tichučkej hory prechádza sa bezprostredne do tanca zvaného

opasok (briu). Reťaz náhle na okamžik sa rozpadne, aby hneď zase utvoril sa pás tým, že tancujúci poza pásy pochytajú (poobjímajú) sa za ruky, hudba začne rýchlejšie tempo, celá sa vyjasnia, radosť nastúpi a skončí sa len posledním švihom sláčika.

Ďalší tanec je *kindia*. Toľko znamená ako súmrak a pochádza odtiaľ, že tancúval sa pôvodne na súmraku, keď čeľaď z poľa prišla. Tanečníci pospájajú sa rukami, položenými na pleciach do nezavreného kola a v skočnom kroku opisujú tiež kolovitý pohyb do prava v tom pomere, ako pri pravidelnom kroku nášho „tichého," že je rozbeh v pravo vždy väčší, než v ľavo. Hudba i tanec sú ohnivé a prepletanie nôh svedčí o väčšej lebo menšej virtuosite tanečníka. Istá modifikácia kindie volá sa *serba*, ktorá je veľmi podobná srbskému kolu.

„*Ťažká daň*" (biru greu) je tiež tanec ako žijúci svedok dávnejších pomerov; tanečníci zhybujú sa až k zemi, i tvárou, ako čoby skutočne hľadali peniaz na daň.

Batuta = dupkavá, meno samo udáva, čo je pri ňom význačným; *priepor*, tanec „divoký," ako keby v žilách mládencov priepor prúdil; *mokankuca* = tanec horalov, zachovavších dosiaľ najčistejšie pôvodný týp; veľmi sa podobá tarantele, tančí sa párom.

Nevidel som dosiaľ tancovať ešte *zoraliu*, toľko asi ako friská, a konečne *ciganeaska* a *romanka*, ktoré považujú sa za modifikované čárdáše.

Keď bola terajšia kráľovna (poetka Carmen Sylva) sem prišla priviedla nielen kroj národní k úplnej platnosti, do módy, ale i tanec národní jej pobídzaním dostal bol prevahu v najskvelejších zábavách a spoločnosťach; no od dákychsi 4—5 rokov zase len obrátili sa na „assimiláciu západnej kultúry;" tanec národní stáva sa viac kuriositou jak vo verejných, tak súkromných zábavách; vrch zaujali kadrila a ostatné západné tance, idúce všetky na „honcelcom," lenže o graciosite, akú vedia tam pri ních vyvinúť, tu ani slychu, všetko sa hádže tak, ako to vytečne povedal Kalinčiak o Francúzoch pri tancovaní valceru.

Spoločensky život, ako výsledok a každodenný zjav dielom samorostlych, domorodych, dielom prejatých od inam ideí, náhľadov, zvykov, má tiež svoje zanímavé strany. Rôznosť smerov myšlienkovych, presvedčení, snažení, zamestknaní, náklonností dostáva výrazu a významu, ako inde, tak i v Malom Paríži popredne vo spolkoch, kluboch, shromaždeniach, vo verejných slávnosťach a zábavách, jako i v spontánnych pravidlami neoznačených prejavoch.

Počnúc od akademie vied a filharmonického spolku sú v Malom Paríži zastúpené i všetky sporty, ako *klub kľzačský, klub jockeyský* (s dostihami pravidelne odbavovanymi); len nám chýbä veslársky, preto že Pán Boh nedal tiec veľkej rieke okolo Bukuriašťa.

Jednym z najpodstatnejších, ba snáď najhlavnejší príznak, pre ktory Bukuriašť prišiel k lichotivému prímeniu, je rozšírené užívanie francúzštiny medzi triedou intelligentnou, nezriedka na úkor čistoty vlastnej reči. Znalosť francúzštiny pokladá sa za nutny atribút vzdelanosti, ako pred 50 rokmi v Prahe nemčina; kto nevie

po francuzsky, ten je v „dobrej spoločnosti“ len práve trpeny. Uzivanie a pestovanie jej oprávnene je hlavne tym, ze sluzi Rumunom ako prostriedok dorozumenia sa so svetom za hraniciami vlastnej krajiny a v tomto ohľade je francúzstina najpraktičnejsie zvolená už pre príbuzenstvo oboch reči, pre styky, ktore prví pracovníci na znovuzrodem rumunskom s Veľkym Parížom nadpriadli a ktorym stále hľadí sa dat vačsi a rozhodnejsi vyznam navzájom ako v ideálnom, duševnom ohľade, tak i na dejisti praktického života; ďalej že jim je francúzština naskrze nie nebezpečnou, keby si jej i vyše potreby všímali, čoby na pr. s nemeckou inaksie vyzeralo. Pritom vsetkom stáva sa, že slúži neraz i k zaokrytiu myslienkovej chudoby a budi asi ten isty komicky dojem, ako maďarčina u nasich kulturträgerov hornouhorskych.

Ako u vás, tak i tu, keď tak sadu sa na pr. vo sklepe dámy, začnú s „comment vous portez vous,“ „merci bien,“ „cela c'est joli“ a este dakoľko kuchynskych frás, a čosi kamsi už sú v sladkej materčine.

Francúzstina je obligátnym predmetom na gymnásiach, na školách vojenskych, vačsina universitanov a vsetci technikovia (ačpráve malo) studujú v Paríži, ktorí potom doma na postati životnej pridrzajú sa literatúry francúzskej a v rodinom i verejnom obcovaní užívajú francuzštinu ako druhu materčinu. Neblahy účinok prehnaneho uzivania francúzstiny javí sa medzi inym i v miešaní slov francúzskych do rumunčiny, tak že kto by sa na pr. len čítaním novín rumunsky učil a len v kruhoch intelligentnych „maloparížskych“ sa pohyboval a zrazu vyšiel na dedinu, bude rozumeť neintelligentnemu a tento onomu len asi toľko, ako Krikehäjer Berlinčanovi. Temer 1/2 koreňov rumunskych je pôvodu slovanského a čo do polovice chyba, su korene dácske, grecke, turecké a mäďarské a len asi 1/2 je latinská.

Že Rumuni snažia sa reč svoju očistit od cudzoty a že chcejú slová i vyrazy pribrané z inych reči nahradit novymi, z matky-reči latiny, dľa zákonov a ducha reči utvorenymi, nielen že jim nik za zle mať nemôže, ale práve schvalovat sa dá; lenže pravda to nenie tak snadné a jednoduche, najma pri korenoch, slovách a vyrazoch zo slovančiny prejatych, keď toto stalo temer pri tvorení terajšej rumunčiny z byvalych donesenych nárečí rimanskych; bezohľadné neologisovanie zapalistych čistiteľov šlo tak ďaleko, že oprávňuje na horeuvedene podobenstvo a že museli hlbsie a serioznejsie vec posudzujúci publicisti s najvačsou rozhodnosťou v samych časopisoch proti tomuto prudu vystupit. Na kongresse učiteľskom pred niekoľkymi mesiacmi vydržiavanom, uzívali učitelia v rečiach svojich napospol takúto vzdelanu, z novin naučenu reč a vyvolali tym vykrik úžasu s refrainom: „domoj!“ t. j. dosť smutno, že noviny a knihy písane sú takouto ľudu nesrozumiteľnou rečou, ale vy učitelia dedinskí máte pred nami vyhodu, a preto i povinnosť, keď žijete v bezprostrednom styku s tym ľudom, ktory je od vekov neúmornym ochrancom najvzacnejsieho pokladu, zanechaného predkami, máte povinnost zachovať čistotu a pravosť od dedov nám zane-

Našla by sa tam i teraz rúda, no poneváč sú hlavnie žily vyčerpané, a v tom, čo ešte je, má prevahu síra a iné nerasty, baníctvo by sa nevyplácalo, preto sa ani neprovodzuje.

Studne v zámku nemali, vodu dostávali z bohatého žriedla pod „Chmeľovou" podzemnými rúrami — tlakom. (Zápoľa si to už ináč pomohol na Trenčíne!)

Hradská [1]) viedla z Považia na túchyňský háj, okolo mikušovských [2]) „Baní" a „Skalíc", úbočím „Chotuč"-e [3]) podhradskými „hlbočiami" do zámku. Po založení Podhradia bola zhotovená cesta od Pruského na „Dúžavy" (vlastne Dĺžavy — majer) do Podhradia.

Mali by sme ísť aj na väžu, ale nepojdeme, — čo by sme tam robili. (Neviem, či mám „kompanistu" o myšlienkach. Prišla mi na um bájka o líške a hrozne.") Pozrime radšej dedinu.

Vršatské Podhradie číta asi 360 čisto slovenských obyvateľov r. k. náboženstva. Leží vo výške 1989 vied. stôp (656·37 m.). Kedy sa začalo Podhradie budovať, nevie sa; to však je isté, že prví obyvatelia osady boly z družiny vladykov vršatských, a tak Podhradie nielen meno, lež aj obyvateľov svojich odvodí od a z hradu. Menovite sa uvodí nasledujúcich päť rodín, ktoré pod hrad usadené utvorily obec: Pagáč, Kvasnička, Prokop (Prekop), Mikuľa a Jurík. Z týchto pochzajú, a tiežc mená nosia aj terajší obyvatelia celej obce, vyjmúc tri — neskôr došlé — rodiny.

Pagáč a Kvasnička dostali tieto mená od svojich najmilších múčnych jedál, keďže prvý hovoril, že on len pagáče, druhý zas len s kvasničkami ľúbi pečivo. Kvasnička sa pôvodne menoval Janca; jeho potomkom sa po dnes privesuje — už len ako cognomen — „Jancéch". Jako sa Pagáč predtým menoval, nevedno. Poneváč však bol poverený s krčmárením, jedna haluz doteraz nosí prívesok „Krčmárech". Prokop bol hudcom; časť jeho potomkov má na „dovažok" meno „Hudec". Mikuľa zastával v hrade úsad kľučiara, polovicu Mikuľov volajú aj „Kľučiar". Konečne, Jurík bol postrachom vinníkov, prečo jedna vetva jeho rodiny nosí prívesok „Hajdúch."

Medzi týchto 5 rodín bolo podelené päť gruntov ku ktorým sa — po zavedení urbáru — ešte 7 „hoštákov" pridelilo.

Jako hrad Vršatec, tak samo Podhradie trpelo častejšie vojnami, zvláštc „tatarskym plenom". Hrad Vršatec márne bol obliehaný za viac mesiacov Tatarmi z južnej strany. Vodca Bar chán keď videl, žeby ho pre darobné namáhanie ľahko mohlo „od jedu" rozhodiť, odtiahol preč. Podhradie však má po ňom pamiatku, a

[1]) Hradská bola cesta, ktorá viedla od hradu k hradu. Neskôr sa staväly cesty, ktoré spojovaly opevnené mestá, tie sa menovaly „silnice." Konečne: za stoličné, lebo krajinské peniaze stavené a udržované cesty sa menovaly „stoličnými, krajinskými" (cisárskymi) cestami, teraz sa však zväčša hradskými menujú.

[2]) Tychyňa, Mikušovce, dediny v panstve vršatskom.

[3]) „Bane". „Skalice", „Chotuč," vŕšky v chotáre mikušovskom.

bude ju mať, kým ho lebo jeho skaly nepohrobia, alebo kým ho dľa modernej obyčaje neprekrotia, a nedajú mu nové — daktorým „Tót“-om uklepané — meno. Po odtiahnutí Tatarov sa totiž vybudovala na mieste obležania čiastka obce, a dostala meno „Barchánová“, ktoré po dnes nosí. Pozostatky násypov z tohoto obležania vidno v zahradách Mikulu — Bartáka, a Pagáč — Gábora.

Môj „voditeľský“ zástoj je dokonaný, bo čo som mal, dal som. Málo toho bolo, avšak hovoria, že: blázon, kto dá viac, ako má.

Keď Caesar Phamacesovi a jeho vojakom v Asii „záhumnia“ náležite vyprášil, odkázal do Rímu tri slová: „Veni! vidi! vici!“ My by sme mohli na konci nášho výletu tie prvé dve tiež povedať, pravda, že v množnom počte. Počasie, ktoré pri takýchto „podnikoch“ nejednu tvár na kyselo zpreštuje, nám bolo zriedkavo prajným. Viacráz som bol na „Chmeľovej“, ale bezvetrie, ako tento raz, tam ešte nebolo. Nie div teda, že bolo už 11 hodín, keď sme sa zpašťali do dediny. Stavili sme sa na „quaterku“, a potom, pozrúc ešte raz na skaly, u ktorých sme naše trudné myšlienky na neistý čas v zálohu nechali, „každý pošiel svojou stranou . . .“

Priateľ Š-y a Š-k išli dočasne spolu, a ja s otcom.

Tamtych — ako som sa neskôr dozvedel — predišiel v ceste zajac; iste ktorýsi z nich ráno ľavou nohou vykročil z postele. Nás predsa nezastihla žiadna podobná nehoda, len keď sa mi už začal v žalúdku zvonár na štranok vešať, a ja som preto otca ponúkal k rychlejšiemu kroku, kameň sa mi potknul o nohu. Aby sa mu to viac nestalo, vrátil som sa, a — preskočil som ho.

Ináč sme sa šťastlivo dostali domov, kde nás už — k mojej nevyslovnej radosti — s obedom čakali.

A. D. S.

Malý Paríž.

Píše *Gustáv Augustíny.*

(Pokračovanie.)

V Bukurešti pred dakoľko rokmi mala väčšina sklepov na Calea Victoriei i vývesy francúzske, ale to už predsa pohlo národným vedomím magistrátnych radných a preto uviedli stofrankovú daň za užívanie francúzskej firmy; tak že jich teraz už len málo vidať. Praktickí si vedia i tu odpomôcť, užívajú slová francúzske s rumunskou koncovkou (takzvaným nemým u) na pr. magasinu englesu.

Vlastné mená rumunské majú typické ukončenie na —*esku* a —*anu*, i —*aru* (s prízvukom a dĺžkou na *e a*) na pr. *Bibescu*, *Golescu*, *Munteanu* (toľko ako Podhorský), *Gradisteanu* (= Hradišťan, t. j. bojar od Hradišťa), *Porumbaru* (= kukuričník); krem toho

vlastné mená porumunčených gréckych rodín na —*idis* (Ferekidis), —*geni* (Mavrogeni) —*os* (Kritikos). Veľký počet mien na —*escu* vytvoril sa z krstného mena otcovho na rodinné meno synovo, na pr. Matei — Matescu; Mihail — Mihaesku; Joan — Joanescu atď. Za dávnejších čias, ešte i v tomto storočí, navštevovali četné rodiny bojarské Jerusalem, čo jich oprávňovalo pridávať si prímenie hadži (Haggi), a čo potom i potomci prijali, tak že i dnes mnoho takých rodín jesto, na pr. Stefan Haggi Pandeli.

Tí, ktorých by ste po mene hneď poznali, i tu mámia svet porumunčením si mien: *Wolf* je dnes *Lupescu*, *Fuchs* — *Vulpescu*, *Elias Reinstein* — *Ilie Raništeanu* atď. alebo sa maloparížujú *Jakob Weiss* — *Jacques Blanc*.

Obchod aspoň významnejší je v Bukuriašti v rukách cudzincov; len s miešaným tovarom zaujatý je výlučne domorodými; v najnovších časoch siahajú Rumuni i do ostatných odvetví v pomere ako sa tvorí mešťanstvo. Najnovší počet obchodníkov-cudzincov je národnosti nemeckej (medzi nichž zahrňujú i nás, často i Maďarov); módny tovar prv v rukách Francúzov, poznenáhle prichádza do nemeckých a rumunských. Peňažný obchod zaujatý je výlučne Grékmi a španielskymi židmi. Známo je síce príslovie, že jeden Grék za troch židov, ale je to predsa len „čert ako diabol". Títo Gréci naosádzaní boli sem za času zpomenutého už panstva fanariotského; tí najvynikajúcejší z nich sa porumunčili behom času. Španielski židia nebárs sa miešajú s ostatnými spoluverci, zahrňovanými spoločným menom „poľskí židia"; tamtí majú osobytnú synagogu a i chudobným z nich bohatší vystrájajú veno, len aby sa šľachetná krv španielska neznešvarila — poľskou.

Krem hlavných veľkému obchodu slúžiacich bankárov je tu veľký počet malých, *zarafami*, zmenečníkmi (po turecky) zvaných, jíchž *byrovy* tvoria celú dlhú ulicu, alebo jich vídeť s malými kasničkami po pitvoroch domov; žijú zo zmenečníctva menších súmm a z kresťanských úrokov.

Podomný obchod, ktorý pred 25—30 rokmi zastupoval temer úplne riadny, stabilný, prestal v smysle vlaní vydaného zákona. V časoch nie veľmi dávno uplynulých, keď Rumunsko nemalo nielen železníc, ale i riadných ciest, bol podomný obchod dielom pre samú výmenu tovarov výhodou neoceniteľnou, dielom i pre našich rodákov z Državia pomerne dosť výnosným, lebo oni ho zaviedli, oni repräsentovali a oni mu i udržali ten dobrý chýr, že kukonice (pani urodzenká) rumunské od nich kupovávaly v domácnosti potrebné veci; áno i vtedy ho vedeli udržať, keď židia hrozili mu kopať hrob šudierskym tovarom a boli by ho naši i skutočne ďalej viedli počestne, keby vláda tunajšia nebola nútená bývala zrušiť ho preto, že švindel židovsky mal v ňom tú oporu, že keď chcel bankrotom zbohatnúť, rozdal tovar svojim hausirerom, ktorí mu ho tejto sdielke (transakcii) oddali. — Tak sa tedy stalo, že početná kolonia slovenská buď odobrala sa domov, alebo do Ruska, a teraz zostaly už len príjemné upomienky na prežité časy, dielom spojené so strastami polokočovného života, dielom plné na výjavy zdravého, roz-

košného humoru, označeného reliefne daktorymi, už len v pamäti hádam, markantnejšími osobami, ako na pr. pod menom Baranček známy „polovičiar“, ktory svába v bavlnke za zmoka zlatonosného predával, v Krajovej psotu do hlbiny zatopil, mrtvych kriesil borovičkou atď. atď. (Svojím časom podám Vám i o tomto živote slovenskom obrázok v samostatnom rámci.)

Zmienený zákon urobil výminku pri obchode s potravnými článkami, ktorý prevádzajú výlučne predmestski, alebo obyvatelia dedín spôsobom primitivnym: odetí viac do nečistoty než samých zbytkov zo šiat, roznášajú mlieko v drevenych gälatách; olúpené jahňatá lengajú jim na zašpinenom drúku a opálajú sa pražené slncom o uvedený „odev,“ vykrikujúc pritom vo všetkých možných moduláciach hlasu, prispievaju tým v značnej miere k orientálnej pestrote a ku všeobecnému ramusu v hlavnych (nevynímajúc ani Calea Victoriei) a oživujúc skoro dedinskú tichost odľahlejších ulíc. Často dostačí vzdialit sa i len 5 minut od hlavných ulíc a octne sa človek v tiši „idyllickej,“ s pomerami uplne rustikálnymi, s cigánskymi budami a obyvatelstvom jich opovrhujúcim až do krajnosti prepiatosťou toilety, kdežto na Calea Victoriei hukot, pohyb a rumot, zodpovedajúci uplne pojmu „Malého Paríža.“ To, čo som vyššie opísal i neopísal o vykladoch, sklepoch a atelieroch, všetko to v tisícich podobach, druhoch, ozdobách i neozdobách javí sa na vlnách valiaceho sa ľudstva, tvoriacich tym kaleidoskopickú rozmanitosť maloparížskeho života. Ktory atlas a ktory cylinder, ktorá poplátaná čiapočka barania a bosé nohy ukrývajú však šlechetnosť srdca a jasnotu mysle; v ktorom hodbabe a redingote, alebo sedliackej sukničke obalená dobrota a láska a v ktorom zvrhlosť a zášť: to v prudkom pouličnom behu „letiacich tienov“ rozoznat sa nedá. Len jedno zdá sa mi byt všade, kam svetom bludím, to isté: že slniečko svieti na všetkých rovnako a oko Vševidúce hladí práve tak spravodlive v Malom ako Veľkom Paríži, rovnako vidí právo i krivdu pachanú na jednotlivcoch i národoch.

K pestrote ulíc hlavných i vedľajších prispievaju príjemne i národné kroje rumunské, ktoré obyvatelia predmestí a hlavne vonkovania v každodennom nosení podržujú; malebnosť a rozmanitosť jeho pri ženských zavodí, áno v istej miere prevyšuje naše, kdežto v mužských my vyvodíme. Krem rumunského, vídať kde tu Albánca, tu viacej pod menom Arnauta známeho, v kroji, ktorý vídame zobrazeny ako novogrécky; títo Arnauti boli prv častejší, oni zastupovali v bojarskych domoch to, čo v našich zemianskych rodinách „mládenec“ a inde „lokaj.“ Častejšie než jich, vídať Bulharov, menej Turkov, tamtí ako pouliční predavači cukrovín, títo s ružovým olejčekom kazanlickym.

Čo každého prichodzieho do Malého Paríža (zobrazeného Caleou Victoriou) nadobyčajne prekvapí, je nepomerne veliký počet fiakrov, zvaných tu „birža“; tak že to pravom rátať sa môže za zvláštnosť Bukuriašťa, lebo mimo ruskych miest snáď nikde tak lacno a elegantno-pohodlne nevozí sa človek ako tu. Počtom vyše 600, samé dvojkoňové, zriedka nedbalého vzhľadu, neustávaju hrmotať od naj-

včašších hodín ranních, až do najneskorších nočních k pohotove všetkých vrstiev obecenstva. Schválne hovorím všetkých vrstiev, lebo lacnota tejto vozby dovoľuje nezriedka i cigáňovi, podomnému sluhovi buď zo skutočnej výhody alebo z luxu použiť jej. Za pol hodiny je určená taxa 1 frank (= 40 krajciarov) s tým velikým rozdielom od západoevropských fiakrov, že si za tento 1 frank môžu sadnúť na fiakra koľkí len chcú, vozkovi je to jedno a nikdy nikomu z nich nenapadlo ani nenapadne za to viac než udanú sumu žiadať. Paniam, ktoré bývajú v uliciach čo i len dakoľko minút od hlavných vzdialených, odplatí sa vziať si biržu k nakupovaniu po sklepoch, alebo ísť na trh so slúžkou; podobne hostinskému, idúcemu na trh so sluhom, je najlacnejšie biržu najať. Preto sú tu takzvaní verejní posluhovia zcela neznámym zjavom. Chcúli si, čo len dvaja „pochudopaholsky“ žijúci šuhaji výnsť do zeleného, bol by hriech nevziať si biržu aspoň na koniec mesta; a z výletu domov pešo ísť, značne oslabuje príjemnosť rozpomienky naň. Každý síce deň je hrmot birží veľmi značný, ale akých rozmerov v nedeľu a sviatok dosahuje, nedá sa dakoľkými slovy znázorniť. Po celej dlžine Cal. Vict. a jej pokračovaní vyššie spomenutej šosei (najmenej dva razy tak dlhej) birža za biržou ta i zpät tvorí temer nepretržitú reťaz, ktorá len chvíľami pri zastatí daktorej, alebo zahnutí do bočnej ulice na okamih sa pretrhne a vzdor tomu sa pomerne veľmi málo nehôd stáva. Tarif nerobí síce rozdielov medzi biržami, obecenstvo si jich ale predsa urobilo samo mimovoľne; najlepšie vozy i kone majú Rusi, v národných dlhých kaftanoch a ploských čiapkach, najelegantnejší z nich oblečení sú v čiernosametových kaftanoch s bielym pramovaním, s čiapkou celkom takou; kone jich sú mnohoráz krajšie než súkromných záprahov, obyčajne plavé sivky, alebo čierne ako guľky s tým pyšným ohýbaním hryvy a odhadzovaním predních nôh, z čoho si bezpochyby vzali štuceri s člnkovitými topánkami vzor, lebo jich vidieť celkom tak vykračovať na Váci útce v Pešti alebo na Graben vo Viedni. Koňom, pravda, „koňská móda“ svedčí, ale duo cum faciunt idem . . .

Takýto sametový Rus zná už svoje mušterie (slovo toto turec. pôvodu zodpovedá asi nemeckému Kundschaft, ale v smysle mnoho širšom: na pr. hostinský nikdy nepovie, že má hostí, ale mušterie) a neohliada sa, keď stojí *slobod* (takto sa doslovne užíva po rumunsky) po hockom s vyzývavým pohľadom, ale ani jeho mušteria nehľadí prísne na tarif. Dámy z „haute-volée,“ nemajú-li práve vlastného povozu, vozia sa na sametových Rusoch.

Po Rusoch, počtom najväčší, prídu Maďari; daktorý z nich chce byť hodne šikovným a oblečie sa za elegantného Rusa, ale marne: bilag teremtettu, tým reliefnejšie mu vystupuje a natura mu nedá, aby sa neohliadol nevdojak i po cigánskej mušterii.

Malý zlomok biržiarov tvoria Rumuni a židia. Zručnosť majú všetci znamenitú: mnohoráz štyri vedľa seba ako strela letiace birže tak zručne prešvihnú, že sa podivíš; najistejšie, najvážnejšie a nie menej rychle riadi let Rus, ktorý i Maďara v šialenosti zdržuje a tých ostatných k hrdejšiemu držaniu sa popchýňa.

Trochu dlho som sa pozdržal pri fiakroch, ale ešte raz pripomínam, že oni patria k „pamätihodnosťam“ Malého Paríža.

Voči tejto výhodnej vozbe ostatné druhy premávky sú bezvýznamné; tramway obmedzuje sa len na 2—3 vedľajšie ulice; to samé s omnibusami. Väčšie hotely majú svoje vlastné, tiež hlavne len pri odchode z mesta mušteriami upotrebované, do vnútra väčšina príchodzích používa birže.

Hotelníctvo je v pomere k tomu malému priestoru, na ňomž je „Malý Paríž“ postavený, dôstojne zastúpeným; len že i tu protivy vedľa seba postavené bijú do očí medzi francúzskym a národným rumunským hostincom. V hoteloch prvostupňových drží sa kuchyňa na francúzsky spôsob, kde table d'hôte stojí do 20 frankov. Najvýznamnejší je už zpomenutý. Tohoto rangu sú ešte dva hotely: Boulevard a Hugues, v nich väčšinou ako hostia tak i kellnerstvo hovorí francúzsky. V rumunských hostincoch vedie sa kuchyňa s národnými jedlami, ale zvykanie na ňu cudzincovi ide len pomaly, hlavne pre nedostatok čistoty, aká sa Rumunom zvlášte v jedle vytýka. V celku jedia Rumuni málo mäsa, veliký počet cirkvou predpísaných pôstov vedie jich viac ku strave rastlinnej, no predsa majú i svoje vlastné národnie mäsové jedlá; tak je na príklad *fleka*, to jest hovädzina na ohnisku (rošti) uškvarená, čo sa bifteku veľmi podoba; ešte národnejšie je *karnác*, to jest vo veľkosti frankfurtskej viršle z posekaného na drobnučko hovädzieho mäsa, cibuľou a cesnakom dokonále opatrená a v rukách ušúlaná klobáska, ktorá tak ako fleka, tiež len na ohnisku sa uškvarí; má pikantnú štiavnatú chuť a keď človek nezná alebo aspoň nevidí proces výroby, navykne si na ňu i cudzinec časom. Ako si Vy u Vás na gulášik za 15 hr. dopoludnia zaskočíte, tak si my tu na karnácik. Cibula a cesnak sú vôbec každodenným jedlom (čo i len ako prídavok) Rumunov; účinok jich je tak zrejmý, že ho až príliš často a silne pocitujete pri nižších triedach napospol a nezriedka sa Vám stane, že pri prechádzke na korso na pravo ide okolo Vás bojerka, parížskym Violet-om až omamujuca, a na ľavo pouličný predavač ovocia s ešte silnejším parfumom oboch menovaných voňačiek.

Polievky su obľubené s kyslou príchuťou, čoho docieľuje sa rastlinami našej lúčnej šťave podobnymi. Medzi národné jedlá ráta sa i plnená kapusta s opaprikovanou mliečnou omáčkou, menom *sarmale*; z pečienok prvé miesto patrí *jahňačine*, môžem právom povedať, tiež národnie jedlo, udržané z čias, kde Rumuni boli prevažne pastierskym národom; počnúc od konca februára až do júla je ono jedným z najlacnejších druhov mäsa. Hovädzina nemá tej šťavnatosti, ako u nas po veľkych mestach, lebo je chov dobytka žírneho veľmi zaostalý. Pre toto naskrze zanedbalé zachádzanie s dobytkom je i mliečne hospodárstvo na stupni primitívnejšom, než v našich najbiednejších dedinach; kusok dobrého masla dostať je zriedkavosť; v domácnostach užívaju väčšinou mast za omastok i ku — štrúdlam; áno jemné koláče v cukrárňach všeobecne s takouto mastou robia. Dva razy som na takúto vonavú delikatesu naďapil, a preto i zapovedal sa na paškrty lakomiť sa.

Vína plodí Rumunsko dosť; ale pravda je zachádzanie s ním tiež náramne zanedbané; v celku má hrozno moc cukroviny, vyvinúť sa dá z neho dobré stolové víno; „oheň“ vín zrodených na vulkanických pôdach (Tokaj, Rýn, Bordeaux, Melník atď.) mu pravda chýbä; tu v Bukurašti je ono i každodenným nápojom delníka. Od dakoľkých rokov konsumuje sa i moc piva z tunajších dvoch veľkých pivovárov; spôsob daňovej kontroly dovolí síce variť masívnejšie pivo, ale je predsa vždy ešte drahé, ¼ litra 25 centimov (= 10 kr.)

Krem hotelových a národních rumunských je ešte i značný počet obyčajných europejských reštaurácií so zahradami a v nich často podium pre „umelecké trupy.“ Prvú elegantnú reštauráciu ešte dávno pred uvedením hotelov zariadil tu Slovák Hrčka z Liptov. Ružomberku, emigrant po boji *„za maďarskú svobodu,“* akých, viete, že bolo sa utieklo moc na Východ, hlavne k bratom Turkom. Salon Raška (takto si totiž Rumuni a iné národnosti pravé meno hrdlám svojim prispôsobili) bol za dlhé časy prvostupňovým rendezvous-om skutočne dobrej spoločnosti; obchod šiel výborne, ale jeden nešťastný dáždivý rok, v ktorom na celú saisonu bol zjednal Ziehrerovu vojenskú kapelu z Viedne, podťal mu korene. Dnes, keď zakladateľ už nežije, sú „Salon Raška“ a gradina (zahrada) Raška premenené úplne v café chantant, kde schádza sa vyšší polosvet.

Pomerne na značne menšom stupni vyvinutosti sú kaviarne; preto tu niet zimničnej zaujatosti, ako po „Europe“; opravdu slušná kaviareň, ktorá trochu rovnala by sa západným, je len jedna, „Hôtel Boulevard“; ostatné medzi prvé staväné sú ako u nás kaviarne druhého, tretieho, až štvrtého rangu; väčšina jich je veľmi nečistá, až hnusná. Rumun vôbec len v novších časiech zvykol si do hostinca chodiť, i teraz si na kaviareň nerád zvyká. Miesto toho rád ide do cukrárne a preto sú tu od dávna najobľúbenejším verejným lokálom takzvané *kofetárie*, to jest cukrárne, kde dostať i čiernu kávu, a ako som zpomenul koláče so šmalcom. Dla dávneho zvyku je v nich obľúbenou občerstvujúcou lakôtkou zavárané ovocie, takzvané *dulčiaca* (doslovne = sladkota), podávaná na sklenených malých tanierikoch nerozlučne „s ľadovou vodou.“ Dulčiaca je i prvé, čím Rumun svojho hosťa pri kratších návštevách nezbytne častuje; ona nesmie chýbať pri žiadnej hostine. Prv vyvinovaly domy bojarské pri tomto zvyku veliký luxus: častejšie už zpomenutý Arnaut (lokaj) v skvostnom pozlátistom odeve doniesol na striebornej, i zlatej táci poháre z kryštálového skla *) zarosené od ľadovej vody v nich, kryštálové nádoby s dulčiacou, kryštálové lebo porcelánové tanieriky a zlaté lebo strieborné lyžičky, ktorým si ponúknutý sám z nádob ubieral.

I v obchodoch, prejaví-li dáma žiadosť po utíšení smädu, nikdy sa nedonesie púha voda, ale vždy dulčiaca z najbližšej kofetárie.

Veľmi obyčajná je ďalej i „turecká“ so sadlinou v malinkých

*) Sklo po rumunsky sticla, tedy zachovalejšia forma z pôvodného slova: steklo (čo stečením povstalo).

cukrárňach, len že pravda miesto kávy samý „Sparkafe,“ „Frankkafe“ ak nie jednoduchá žaludnia pražená múka s dákym extraktom, ktorých účinky sú v pomere čistej kávy, ako pravého jägerského a tej fuksínovej hmusoby, akou renomovaní krčmári i u Vás ludí otravujú. Obyčajnú čiernu kávu musíš si pýtať po rakúsky: „švarc,“ ináč ti nerozumie, a bielu kávu *cafea cu lapte* (káva s mliekom). V lete je vo zvyku čierna káva s ľadom, takzv. *mazagran*, ktorá sa len srká rúrkou trsťovou, lebo sklenenou.

Okrem zpomenutých verejných miestností, nesmie pravda „Malý Paríž“ zaostať i s takými, o ktorých nádejná mládež myslí, že v nich učí sa najlepšie život znať. Nemôžem sa ubrániť smiešno-odpornému obrazu, aký predstavujú mladí hornouhorskí kulturtrégeri, ktorí keď „spoznali život“ v Pešti za 1—2 roky vytĺkaním miestností, ako je „Markotányos pince,“ „Modrá mačka,“ „Springerei,“ potom i idú rozkladať svoje „náhľady o svete“ na konventoch a „pokušať kradmým hlasom“ čistotu viery a presvedčenia v poctivých slovenských dušiach. V tomto ohľade síce „Malý Paríž“ nedá sa ani porovnať s Veľkým, predsa máme i tu „*Eden-y*,“ „*Eldorado*,“ „*Elysium*“ atď. samé café chantanty, kde maloparížska *jeunesse dorée* po denních námahách dlažbošľapských nachádza občerstvenie tela a posilnenie ducha v krutom boji o existenciu pri kriku a škreku *chantatrice* a volksängeriek všetkých národov, len slovanského nie, čo práve nedojalo ma obzvlášť nadtým zaspievať.

Jeden nedostatok pociťuje človek západu vo verejnom živote tunajšom značne, nedostatok dobrej hudby, zejmena v zime. Pri vojsku je síce uvedená banda i pri jazde (pôvodne len Čechovy), jehž kapelníci sú výlučne Česi: Kratochvíl otec a syn, Růžička, Svoboda, Janoušek atď.; tieto však zriedka koncertujú; jest i jedna civilná kapela pod riaditeľstvom tiež Čecha, Šipka, ale to je tá jediná, ktorá riadne v dáktorej miestnosti cez saisonu hrá. Cvik chvalyhodný, ale repertoir, ktorý už i lepšie verkliky po Europe daly na zaslúžilý odpočinok: s Miserere z Troubadoura, ako najväčšiou pochúťkou, nevzbudzuje túžbu každý druhý večer ju počúvať.

Nepomerne väčšiu príťažlivosť aspoň pre mňa a myslím že i pre každého, kto národnú hudbu chce soznať, a v nej citové vlnenie rumunského národa pocítiť, zkúmať, preniknúť, majú tunajší cigáni-hudobníci (lautarmi zvaní). V Uhorsku je „olaský cigán“ postrachom, stavaný do jednej kategorie s Rózsa Sándorom, tu sú oni tá najkrotkejšia trieda obyvateľstva. Za skutočných štátnych občanov emancipovaní, živia sa hlavne sochárstvom, potulným „remeslom“ platania kotlov s mechami na pleci zavesenými a ostatnými kováčsko-zámočníckymi odvetviami, ba čo je nadovšetko charakteristickým, od dávna vyberaní bývali v bojarských rodinách za kuchárov, čo zachováva sa ešte i teraz, ako vôbec Rumuni dávajú prednosť mužskému pohlaviu vo funkciach kuchynských i v samých hostincoch, často na úkor čistoty.

Talent cigánov vyvinuje sa predsa len najlepšie v hudbe, tak že ako u nás je on i tu najsušejším naturalistickým interpretom hudby národnej: charakteristickým odtienom, zvratom, moduláciam

rumunskej melodie, v ktorej ja čujem i roh i piskor gäjdov, on vie na husliach dať výraz pravý, ktorý snáď v zošlechtenej hudbe trpeť nemožno. Úplný orkester takejto lautárskej bandy pozostáva: z husiel (prim a sekund) malej lebo veľkej basy (obe som ešte ani pri najväčšej nevidel), z gytary; z cymbalu, ktorý sa nazvať môže v pomere k nášmu iba rudimentom, lebo je len asi $1/3$ tak veľký, ledajako z nebarvených a neleštených doštičiek posbíjaný a preto i tón jeho o mnoho menej dojímavý, menej jemný a doprevádzajúca hra na ňom málo dôrazu dodávajúca. Ďalším nástrojom je *kobza*, najviac mandolíne podobná, len že s resonančnou plochou o mnoho vypuklejšou, hrdlom krátkym, len čo sa ľavá ruka voľne na ňom usadiť môže, struny všetky z jednoduchého drôtu, obyčajne tiež nebarvená a neleštená; brkom na podobu pera ostrúhaným vyvodzuje hlas (nechcem sa odvážiť na výraz: tón) tamburinmu veľmi príbuzný, slúži tiež len k doprevádzaniu, pre cudzinca nezvyklému, načo sa ucho musí dlhšie navykať, aby priznalo, že i ono má oprávnenosť byť prijaté ako doplňok harmonie, aspoň v rumunskej národnej hudbe. Najpôvodnejším, lautárskej bande najonakvejším nástrojom je píšťala, celkom ako gréckeho boha Pana, s radou stupnicovite pospájaných píšťaliek, v celosti v slabom oblúku ohnutá, názvom *naioju*, častejšie muskál. Bez tejto je rumunská hudba ako naša bez cymbalu; muskaláš má miesto hneď po primistovi, ba často dľa väčšieho lebo menšieho enthusiasmu jemu na rovni, áno ešte väčšej vlivnosti a pozornosti od obecenstva požíva, na neho mihá počas hry, kto by rád, aby „jeho“ zahrali, jeho najčastejšie volá na pripitie, kto si chce „svoju“ rozkázať, jemu sa tisnú do ruky „papieriky.“ Tón jeho nástroja je výrazný, vo vyšších posiciach veľmi prerážajúci, až pisklavosti so blížiaci, no ja som mu hneď v prvé razy nie len zvykol, ale i rád načúval a načúvam. Na voľnom vzduchu prichádza viac k platnosti než v uzavrenosti. A ešte jedno zanímavé v lautárskej bande: nesmie chýbäť spevák; čo by orkester záležal trebars i len z jedného člena, na ktoromkoľvek nástroji hrá, má predsa svojho speváka. Divno: Rumuni majú množstvo pekných národných piesní, ale spevu počuť aspoň tu v Bukuriašti veľmi málo. Navštívil som, abych ľud spievať počul, najznámejšie miestnosti na *mahaliach* (predmestiach) a takzvané ľudové zahrady; dostal som sa viac ráz zo známosti alebo náhodou medzi „veselú spoločnosť“ starších i mladších inteligentných ľudí, ale o speve nič, zpomenutý spevák jim to úplne nahradzuje; častejšie než zahrať, rozkáže si veselý šuhaj zaspievať. Obyčajne je spevákom gytarista, lebo kobzista a strieda sa vyspievaním vždy jedného verša pesničky s hudbou celého orkestru, ktorý opakuje melodiu alebo aspoň jej refrain. Posúnky a naťahovanie hrdla spevákovho, aby možno najviac s „citom“ spieval, často v cudzincovi smiech vzbudzujú; ja mu jich odpustím pri spievaní čistej národnej rumunskej piesni, ale keď začne spievať rumunský text na „Bettelstudenta“ alebo „Troubadoura,“ volám na kelnera *platesc* (= platím) a kladiem si bavlnku do ucha.

Čo do zovňajšieho vzhľadu stoja i tí najvybranejší za našími.

na pr. bystrickými, o Berkesovcoch a Racovcoch ani nezpomenme: väčšinou chodia po 3—4 v roztrhaných darovaných šatách, polobosí.

A predsa by zasluzila pieseň rumunská, i lepšieho, sriadenejšieho zastupenia. Na prvé počutie zvlastnych tych melodií priznaš jim pôvodnosť, samostatný raz, prevažne pastiersky; často s akkordy veľmi zdlhavými, temer výlučne molové, a keď neskoršie melodiu jasne rozoznávaš, najdeš mnohú podobnosť s našimi. Pri inej príležitosti bol som sa zmienil, že som našiel temer nepremenenú našu: „Išiel Macek . . . .“; odtedy som zvlaste počul melodiu znejucu, ako prvá polovica odzemku: „Štyri kozy, piaty cap: kto vyskočí bude chlap“; druhá polovica inač znie.

Obsahom rozdeľujú si Rumuni piesne svoje na:

Epické, či takzvané „starodávne piesne“ (cantice batrinesci = kantice batrinešti), v balladistickej forme ospevujú junácke činy bývalých panovníkov a bojarov, alebo hajdukov, preslávivších sa v dobách panstva fanariotského.

Lyrické, takzvané *dojny*, to jest piesne pri dojení spievané, volajú sa i „*cantice de dor*,“ tolko asi ako piesne o tužbe, len že slovo „dor“ znamena tužbu so žialom spojenú alebo este lepšie to hnutie citové, aké vyjadrené je našou: „Nebanovala by . . .“ Sú to tedy piesne lásky a majú spoločensky ten istý význam, ako naše „Travnice.“ V nich su tie zdlhavé akkordy charakteristickými s nàterom akéhosi temer zúfanlivého výrazu. Obyčajne sa začínajú s prihovorom k lístku dakeho kvetu, najčastejšie rozmarínu, na príklad: „Frunza verde rozmarin:“ u nás by tomu zodpovedala asi liptovská: „Majerán, majerán, zelený majerán:“ ak je ďalší obsah smutný, priloží sa na príklad: „Zelené lísta — suchý konárik“ (frunza verde lemne uscate).

Piesne k tancu, takzvané *hóry*, v miernom tempe, obsahu asi ako naša: „Pimo, Dzuro, pimo Jan . . .“ a rady zabehujú až k zurvalskej: „Oj! popíjaj, popíjaj, nekradni, nezbíjaj!“ O „hore“ ako tanci samom nižšie viac.

Konečne *colinda*, to iste čo naše koledy, piesne majúce za obsah výjavy z cirkevnej historie, spievané pri chodení s Betlehemom, s Hviezdou, na Veľkú Noc atď.

Úzko s piesňou suvisí tanec, *poesia pohybu*, ako ho bol ktosi dosť prípadne nazval. Rumuni majú tancov pomerne mnoho; medzi nimi na prvom mieste stojí *hóra*, to isté vraj, čo staroveký chorus. Tancujúci mužskí i ženské pochytajú sa za ruky (nie práve v striedavom poriadku) a utvoria tak kolo, ktoré v miernom trojkrokovom tempe, často i len súchavým krokom, pohybuje sa tak, že striedavo robí jeden rozbeh vpred a nazpät, stále smerom do prava, čím sa kolo stále od ľava na pravo posinuje, striedavo sa užiac a širiac; rukami temer k plecam vyvýšenými pohybujú tanečníci tiež hojdavo, tak že celý tanec dostane vzhľad vlnovitého pohybu; idyllická melodia s nadychom melancholickým dodava tancu akejsi dumavosti, temer serioznosti, ako keby tento ľud nemala pravá radosť k tancu vôbec.

Z tichučkej hory prechádza sa bezprostredne do tanca zvaného

opasok (briu). Reťaz náhle na okamžík sa rozpadne, aby hneď zase utvoril sa pás tým, že tancujúci poza pásy pochytajú (poobjímajú) sa za ruky, hudba začne rýchlejšie tempo, čelá sa vyjasnia, radosť nastúpi a skončí sa len posledním švihom sláčika.

Ďalší tanec je *kindia*. Toľko znamená ako súmrak a pochádza odtiaľ, že tancúval sa pôvodne na súmraku, keď čeľaď z poľa prišla. Tanečníci pospájajú sa rukami, položenými na pleciach do nezavreného kola a v skočnom kroku opisujú tiež kolovitý pohyb do prava v tom pomere, ako pri pravidelnom kroku nášho „tichého,“ že je rozbeh v pravo vždy väčší, než v ľavo. Hudba i tanec sú ohnivé a prepletanie nôh svedčí o väčšej lebo menšej virtuosite tanečníka. Istá modifikácia kindie volá sa *serba*, ktorá je veľmi podobná srbskému kolu.

„*Ťažká daň*“ (biru greu) je tiež tanec ako žijúci svedok dávnejších pomerov; tanečníci zhybujú sa až k zemi, i tvárou, ako čoby skutočne hľadali peniaz na daň.

Batuta = dupkavá, meno samo udáva, čo je pri ňom význačným; *priepor*, tanec „divoký,“ ako keby v žilách mládencov priepor prúdil; *mokanknca* = tanec horalov, zachovavších dosiaľ najčistejšie pôvodný týp; veľmi sa podobá tarantele, tančí sa párom.

Nevidel som dosiaľ tancovať ešte *zoraliu*, toľko asi ako friská, a konečne *ciganedska* a *romanka*, ktoré považujú sa za modifikované čárdáše.

Keď bola terajšia kráľovna (poetka Carmen Sylva) sem prišla priviedla nielen kroj národní k úplnej platnosti, do módy, ale i tanec národní jej pobídzaním dostal bol prevahu v najskvelejších zábavách a spoločnosťach; no od dákychsi 4—5 rokov zase len obrátili sa na „assimiláciu západnej kultúry;“ tanec národní stáva sa viac kuriositou jak vo verejných, tak súkromných zábavách; vrch zaujali kadrila a ostatné západné tance, idúce všetky na „*honcelcom*,“ lenže o graciosite, akú vedia tam pri ních vyvinúť, tu ani slychu, všetko sa hádže tak, ako to výtečne povedal Kalinčiak o Francúzoch pri tancovaní valceru.

Spoločensky život, ako výsledok a každodenný zjav dielom samorostlych, domorodych, dielom prejatých od inam ideí, náhľadov, zvykov, má tiež svoje zanímavé strany. Róznosť smerov myšlienkovych, presvedčení, snažení, zamestknaní, náklonností dostáva výrazu a významu, ako inde, tak i v Malom Paríži popredne vo spolkoch, kluboch, shromaždeniach, vo verejných slávnosťach a zábavách, jako i v spontánnych pravidlami neoznačených prejavoch.

Počnúc od akademie vied a filharmonického spolku sú v Malom Paríži zastúpené i všetky športy, ako *klub kĺzačský*, *klub jockeyský* (s dostihami pravidelne odbavovanymi); len nám chýbä veslársky, preto že Pán Boh nedal tiec veľkej rieke okolo Bukuriašťa.

Jednym z najpodstatnejsích, ba snáď najhlavnejší príznak, pre ktory Bukuriašť prišiel k lichotivému prímeniu, je rozšírené užívanie francúzštiny medzi triedou intelligentnou, nezriedka na úkor čistoty vlastnej reči. Znalosť francúzstiny pokladá sa za nutny atribút vzdelanosti, ako pred 50 rokmi v Prahe nemčina; kto nevie

po francúzsky, ten je v „dobrej spoločnosti“ len práve trpený. Užívanie a pestovanie jej oprávnené je hlavne tým, že slúži Rumunom ako prostriedok dorozumenia sa so svetom za hranicami vlastnej krajiny a v tomto ohľade je francuzština najpraktičnejšie zvolená už pre príbuzenstvo oboch reči, pre styky, ktoré prví pracovníci na znovuzrodenom rumunskom s Veľkým Parížom nadpriadli a ktorým stále hľadí sa dať väčší a rozhodnejší význam navzájom ako v ideálnom, duševnom ohľade, tak i na dejišti praktického života; ďalej že jim je francuzština naskrze nie nebezpečnou, keby si jej i vyše potreby všímali, čoby na pr. s nemeckou inakšie vyzeralo. Pritom všetkom stáva sa, že slúži neraz i k zaokrytiu myšlienkovej chudoby a budí asi ten istý komický dojem, ako maďarčina u našich kulturtrágerov hornouhorských.

Ako u vás, tak i tu, keď tak sídu sa na pr. vo sklepe dámy, začnú s „comment vous portez vous,“ „merci bien,“ „cela c'est joli“ a ešte dakoľko kuchynských fráz, a čosi kamsi už sú v sladkej materčine.

Francúzština je obligátnym predmetom na gymnásiach, na školách vojenských, väčšina universitanov a všetci technikovia (ačpráve málo) študujú v Paríži, ktorí potom doma na postati životnej pridržajú sa literatúry francuzskej a v rodinom i verejnom obcovaní užívajú francúzštinu ako druhú materčinu. Neblahý účinok prehnaného užívania francúzštiny javí sa medzi iným i v miešaní slov francuzských do rumunčiny, tak že kto by sa na pr. len čitaním novín rumunský učil a len v kruhoch intelligentných „maloparížských“ sa pohyboval a zrazu vyšiel na dedinu, bude rozumeť neintelligentnému a tento onomu len asi toľko, ako Krikeháječ Berlínčanovi. Temer $^1/_4$ koreňov rumunských je pôvodu slovanského a čo do polovice chýba, sú korene dácske, grécke, turecké a maďarské a len asi $^1/_2$ je latinská.

Že Rumuni snažia sa reč svoju očistiť od cudzoty a že chcejú slová i výrazy pribrané z iných reči nahradiť novými, z matky-reči latiny, dľa zákonov a ducha reči utvorenými, nielen že jim nik za zle mať nemôže, ale práve schvaľovať sa dá; lenže pravda to nenie tak snadné a jednoduché, najmä pri koreňoch, slovách a výrazoch zo slovančiny prejatých, keď toto stalo temer pri tvorení terajšej rumunčiny z bývalých donesených nárečí rimanských; bezohľadné neologisovanie zapalistých čistiteľov šlo tak ďaleko, že oprávňuje na horeuvedené podobenstvo a že museli hlbšie a serioznejšie vec posudzujúci publicisti s najväčšou rozhodnosťou v samých časopisoch proti tomuto prúdu vystúpiť. Na kongresse učiteľskom pred niekoľkými mesiacmi vydržiavanom, uzívali učitelia v rečiach svojich napospol takúto vzdelanú, z nova naučenú reč a vyvolali tým výkrik úžasu s refrainom: „domoj!“ t. j. dosť smutno, že noviny a knihy písané sú takouto ľudu nesrozumiteľnou rečou, ale vy učitelia dedinskí máte pred nami výhodu, a preto i povinnosť, keď žijete v bezprostrednom styku s tým ľudom, ktorý je od vekov neúmorným ochrancom najvzácnejšieho pokladu, zanechaného predkami, máte povinnosť zachovať čistotu a pravosť od dedov nám zane-

chanej rumunskej reči. Vy vidíte a počujete každú chvíľu hovor sedliakov výrazny, bohatý a predsa tak ľahučký, že snadno sprostiť sa môžete toho výsypu nezdravého, aký sa na vás nalepí čítaním tých rumunsko-grécko-francúzsko-nemeckých hatlaním. My obyvatelia miest tešíme sa nesmierne na príležitosť, aby sme obohatili zásobu svojho hovoru a slohu slovami sedliakovymi, pri jichž počutí pociťujeme práve také osviežcnie, na duchu, ako telo pri vianí čerstvého hôrneho vetríka, výnduc zo spary a zápachu mestských múrov von. Takto jim doslovne volá najváženejší publicista v hlavnom časopise „Romanule" a každý z čitateľov si pomyslí, že mu vzal slovo z jazyka. Podobné „domoj!" privoláva ten istý spisovateľ i kňazom, ktorí tiež začali ľudu prisluhovať vo „francúzskej" reči, lebo ľud dosiaľ nevie, čo je to *onóre*, ale hovorí cinstea (činstea, česť), nerozumie persecutione, ale vraví gona (hon = prenasledovanie), užíva dosiaľ cazania (kázeň), citania (čítanie), céslov (časlov, slovo na čase, sbierka kázní či postila), slavoslovia (hymna), okrem tých, čo som už vyššie spomenul a ešte množstvo iných, jichž vyratúvanie by vyplnilo samostatný článok. K týmto pomerom uvediem aspoň nasledujúci zaujímavý údaj. Vlani pri zasadnutí akademie vied, kde kráľ predsedal, jednalo sa o vydaní úplného etymologického slovníka a tu kráľ medzi iným povzbudzujúcimi slovy i toto riekol: „Ktory národ môže sa chlúbiť, že pre tú cnosť, ktorá sa pri vojakovi najvyššie cení, má štyri výrazy, a síce: vojnicie (vojničie), vitejie (vitežie), bravura a heroism! Tie dve prvé sú slovanské slová, ktoré ľud užíva, dve posledné sú francúzske, ktorým ľud nerozumie, nuž je tedy predsa len najlepšie povedať: „Sic vos non vobis . . ."

Krem slovného základu zachováva predsa i mluvničná stavba reči rumunskej ráz latiny, pravda vo veľmi okyptenom stave; zejmena sú to 4 spôsoby časovania s tým istým zakončením infinitívnym na are, are, ire. Nemožno mi púšťať sa do rozboru čo i len povrchného stavby reči rumunskej, zaujímavej pre čitateľov-filologov, len ešte pripomeniem daktoré zvraty, vzťahujúce sa na spoločenský život.

Najvšeobecnejšie Rumun Rumunovi tyká, nenie-li medzi nimi priveľký spoločenský rozdiel, alebo ak nemá záujem mu lichotiť a užíva k tomu slova Domnia-ta (doslovne = tvoje panstvo, tedy asi ako v poľštine) s druhou osobou časoslovného jednoráku, na pr. Domniata crezi (ty veríš, myslíš); genitiv a dativ znie Domniei-tale (= tvojmu panstvu), na pr. eu am dat domniei-tale = dal som Ti; akusativ ako nominativ, viac pádov rumunčina nemá; osobám vo vyššom spoločenskom postavení hovorí sa „Domnia-Vostra" (= Vaše panstvo) a je ekvivalentné s „Vašnosti," alebo s tým *oni*, ako voči jednej, tak i viac osobám, ktoré pri „nobl" ľudoch i u nás platievalo za väčšiu úctu než „vy"; genitiv, dativ znie: Domniei-Voastre; v prúde reči sa obyčajne nahradzujú oba výrazy osobnými námestkami. Chce-li sa o tretej osobe s úctou hovoriť, užíva sa slova Domnia-lui alebo Domnia-sa = jeho panstvo; na pr. *eu am vezut pe domnia-lui* (ženské: domnia-ei) = videl som *ho* (ju).

Pozdravovanie pri potkaní deje sa po maloparížsky najčastejšie s *bon jour, bon-soir, au revoir*; ľud ale užíva čisté výrazy rumunské (dobré ráno, dobrý deň, dobrý večer); významnejším osobám hovorí sa „*sluga domnia-vostra*;“ bližším v postavení spoločenskom: *salutare* (asi ako moja úcta); prv bol užívaný výraz *ea plecaciune* (ku plekačiune) = poklona; znakom úprimnejšieho pomeru je priložiť jeden lebo dva prsty k ústam naproti tomu, kto je pozdravovaný; dámy držia veľmi mnoho na výraz a výkon bozkávania rúk. Slovo *bojar* ztratilo väčšiu časť zo svojho dávneho nimbu; dnes je bojarom v užšom smysle slova každý statkár; v širšom smysle upotrebúva sa celkom tak, ako u nás „páni;“ ako tam ľud volá každého čiernokabátnika pánom, tak i tu, zvlášť chce-li sedliak zalichotiť, zovie mešťana bojarom.

V úradných osloveniach a prípisoch vytvorené sú akékoľvek titulatúry, tak že tedy i spoločensky najnižšie stojací hovorí a píše na podaniach písomných: domnule ministru! (pane ministru!); k úradom, na pr. kasačnému súdu, sa tiež podá žiadosť len na predsedu, na pr. domnule prešedinte! Ministri dostávajú titul excellencie len pri medzinárodných stykoch. Najvyšším hodnostárom vojenským tiež hovorí sa len pane.

Výminku z tohoto robí vyššie kňazstvo, o čom však dolu nižšie.

Kráľovi a kráľovnej sa vraví Vaše Veličestvo, v ďalšom hovore však jemu Sire, jej Doamna (Madame).

Pomery uvedené svedčia, že je národ rumunský skrz naskrz preniknutý demokratismom, čomu prameň hľadať nutno hneď v prvých počiatkoch zakladania rumunského štátu, ktorý však behom století pohromami a domácimi olygarchy bol utlumovaný a len teraz zase z hrobu vstal. Šľachty s titulami a armalesami tedy v Rumunsku naskrze niet; krem bojarov bola tu do nedávna len misera contribuens a glebae adstricta plebs; stredný stav, mešťanstvo, začína sa tvoriť len asi od 30 rokov a môže už teraz pokladaný byť za samostatného činiteľa v organisácii spoločensko-politickej; z jeho stredu vystupujú na verejné bojište vynikajúci duchovia. Odlučovanosti spoločenskej tedy vlastne ani nepozorovať; vyjmúc dakoľko najkonservatívnejších bojarských rodín, vídať na večierkoch súkromných, verejných zábavách, slávnostiach v rovnej miere zastúpenú mešťanskú triedu, ktorá nezriedka prevyšuje skvostom bojarov. K tomuto súladnému spolužitiu prispievajú v značnej miere kráľovskí manželia; oba sú bez preháňania rečeno veľmi sklonní, prívetiví, úprimne vďační každej najmenšej pozornosti, preukázanej jim od kohokoľvek. Radi idú oba medzi národ; kedykoľvek sa nachodia v jeho strede, vidieť jim nelíčenú radosť a zaujatosť nad zjavom, scenou, manifestáciou, ktorej sú prítomní.

Z mnohých takýchto príležitostí buď periodicky každého roku, alebo náhodne usporiadovaných, uvediem aspoň plesy dobročinno-podporných spolkov, ktoré sa odbavujú pre zvýšenie významnosti a pre čo skvelší peňažitý výsledok v Národnom divadle. K tomu účelu je divadlo tak zariadeno, že sa prestre ponad rady sedadiel v parteri parketovaná, lestená podlaha, čím povstane tanečný pre-

stor v rovnej výške s javišťom. Bočné vchody, vedúce k prízemným sedadlám, tym sú zakryté a vkročí sa bezprostredne hlavným vchodom z predsieni do teremu divadelného *„à jorno“* osvetleného. Čo sa tu očiam zjaví, je prekvapujúce krásno.

Vo skvostnych lóžach a po báršoňovych laviciach v okruhu parterovom samá orientálna kráska v malebnom, na rozmanitosť bohatom kroji národnom; každý vidiek, áno často každá dolina osobytným krojom svojim zastúpená. Toileta mužská moderne plesová: frak s bielou kravatou, chapeau-claque a lakírky nie sú naskrze na ujmu tomuto krásnemu zjavu, áno vynášajú ešte vypuklejšie cennosť kroju národného. Už som bol hore vyššie raz spomenul, že královna sama si vyžiadala, áno nariadila, aby na tieto plesy dámy výhradne v národnom kroji prichádzaly, čo i zachováva sa n najprecísnejšie ňou samou.

Prvý dojem, vyvolaný týmto pohľadom na cudzinca je neodolateľne zvláštny; nevieš sa nájsť, to si ešte nevidel: na elitných plesoch, nie z kuriosity, ale zo zvyku uvedené sedliacke obleky, pravda idealisované, t. j. len málo čo na ních z pravých rumunských látok doma zhotovených, ale väčšinou z viedenskýsh a parížskych atelierov; opak jednoho z cieľov, ktoré královna dosiahnuť chcela — napomoženie domáceho priemyslu. Už akokoľvek je, ale oko nechce zkúmať kupeckým pohľadom, len sa teší na kráse samého kroja: oplecko, suknica, na tejto vpred i vzad súkenä zástera, všetko toto vyšívané v stá rozličnych vzorkách, vlnou, bavlnou, hodbábom, zlatými a strieboruými niťami (šíkové oplecko), v samých ohnivých orientálnych barvách; okolo drieku pás, lebo stuha v národných barvách modro-žlto-červenej; hlava zahalená do ľahučkej šatky, lepšie rečeno závoju z tenuškej bielej látky, niekdy tiež vyšívanej.

Útlu nožičku maly by dľa zvyčaje národnej zpínať krpčoky (rumunsky: opinca, srbsky: opanka), lenže jich veľmi málo vídať, temer napospol obuté sú v lakovaných šteklovitých polobotkách z fabriky Pollak & Co. vo Viedni, k nimž už pravda potom harmonujúce parížske vyšívané punčochy patria. Nerád, ale i túto *„licenciu neporticu“* jim predsa odpustíš, mnohej i to svedčí, a zaplatí to beztoho bôľom dakoľko dennym od zastavenia obehu krve spôsobenym.

Dvoje očú nestačí odfotografovať v duši tie rozmanité typy a zjavy: tu ťa púta „dievča od Dunaja“ (daktorá ministerka), tam sedliačka od Prutu, onamo žnica od Oltu (Aluta), kraj známy zvláštne krásnymi dojmami; tamto Brašovianka v rozkošnom kožušku; ďalej bájna bohyňa z „Vrchu túžby“ v sedmohradskych Karpatoch atď.

Zrazu okolo 10 hodiny premení sa šuchot v tichosť, zvesť, že prichádza kráľ s kráľovnou, ale bez zvláštnych ovacií: vo vestibule očakávajú jich 2 -3 ministri a členovia výboru patričného spolku, ktorí královne odovzdajú kyticu. Keď dosiaľ panovala v tereme vždy ešte akási napnutosť, ktorá už i tym vzniká, že je nutná pre krásnu pleť k voľnej a dôkladnej kritike; príchod královnin to

všetko zmení; skutočne, tváre prijmu na seba väčšiu otvorenosť, úprimnosť, oči sa zajiskria a nastane pre cudzinca nezvykle nenútená zábava pri podobných pomeroch. Kráľ s kráľovnou kráčajú prosto ku tombole, na javisti sriaďovanej nerozlučne s takýmto dobročinným plesom. Pred ich príchodom netančí sa, po objavení sa jich asi pol hodiny spustí kapela vojenská — polku, tam a vtedy, keď bys' túžobne očakával *hora*, ako to bývalo prv.

Držanie sa oboch je prekvapujúce nenútené, svedčiace o velikej obľúbenosti jich; o dákom bezpečnostnom opatrení ani slychu; v sprievode 2—3 ministrov, len práve na oko obhliadne si kráľ najskôr kruh ľudstva okolo tomboly a darov nahromadených a na to striedave buď prichádza sám podľa dobrej vôle svojej ku kolesám osudu, otáčaným bohyňami šťastia v národnom kroji. Los stojí obyčajne dva franky a kráľ sám platí zlatom, baviac sa s takou sedliačkou veľmi prívetive. Na ceste od jedného kola k druhému (obyčajne 4) zhliadne daktorého poslanca cudzieho štátu, zastaví sa pri ňom, povyzpytuje sa ho, ako sa má, čím sa baví, čo na poslednej poľovačke zastrelil atď., ale nenie v tom žiaden predpis, kto by mal nasledovať, aby sa s ním kráľ sišiel; i ministri sa konečne z jeho sprievodu vytratia a jemu zostane k „ochrane" len adjutant dennej služby. Najmenej sa starie o bezpečnosť kráľovu sám policajný prefekt (riaditeľ); on vie, že je to nielen celkom zbytočné, áno že to kráľ rozhodne mať nechce, a preto si joviálni chlapík s križami a rády na prsiach zrazu pochytí 2—3 známejšie dámy a otvorí kolo na svoju pasť bezprostredne pred samým kráľom a „*vybíja tance s paniami*," dodávajúc vôle ostatným. Ešte milšia je kráľovna, poetka, s dušou zlatou, postavou stepilou, s korunou na hlave bezsporne majestátna, a tvárou žiariacou od nehy a túžby, oblečená v utesený národný kroj, pomerne schválne o mnoho jednoduchejší, než mnohých bojariek, tiež chodí v sprievode len jedinej dvornej slečny od urny k urne, na stretaní oslovuje dámy, bez zvláštneho vyznamenávania jednotlivých, s takou nekonečnou prívetivosťou, úprimnosťou a vľúdnosťou, ktorá hraničí so skutočnou priateľskosťou; chvíľkami si na sedadielcach oddychujúc a všímajúc si výhier dám pri dvore zvyklejších, vie nevinný žart pošuškať pri nočnom čepčoku; má-li tobolku už prázdnu, prikročí jednoducho sama ku „Karolkovi" pýtať si dakoľko „*supún*" (takto naši državci volajú napoleondory), no ktoré on veľmi nerad púšťa, jediná to vraj u neho nechvaliteľná vlastnosť, o nej už obieha už mnoho anekdót. Počas tomboly neustále striedajú sa tance a tu neraz buď on lebo ona pristupia k tancu a približujú ku zväčšeniu kola alebo si oba stanú do prostred kola pri hre a dívajú sa na svoj ľud takto i ¾ hodiny. Po skončenej tombole nastáva licitácia nevyhraných predmetov (obyčajne tých najvzácnejších, schválne pred výhrou zadržaných); sú to drahocenné veci, medzi nimi i dary samých kráľovských manželov, v hodnote viac sto, i tisíc frankov, najzanímavejšie však bývajú pamätníky, ozdobne viazané, *nou* darované a venovaním *nou* písaným ovzácnené. Pri licitovaní týchto pozoroval som, jak málo je ešte tých, ktorí by vedeli oceniť, akú

slávu majú v Carmen Sylve; inde by ceny týchto pamätníkov 4—6 násobnej summy dosiahly čo tu.

Takýchto dobročinných plesov býva 3—4 za zimnú sesonu a keď nie oba, aspoň kráľ vždy príde. Videl som na jednom plese, že 2—3 dámy z vynikajúcich kruhov oblečené boly dľa najnovšieho parížskeho spôsobu a všemožne pchaly sa s mužmi do kruhu, v ňomž kráľ s kráľovnou ľudí oslovujú, ale zostaly ostentatívne nepovšimnuté. Prístup do plesu je pre všetky vrstvy spoločenské otvorený, nech je len patričná osoba dľa predpisu oblečená. Že pri takejto absolútnej liberálnosti dostanú sa v národnom kroji i individua, ktoré v slušnej spoločnosti nemohly by mať miesta, je tiež pravda; len už notoricky známy demimonde sa neodváži.

Krem dobročinných plesov nenie dovoleno iné plesy v Národnom divadle dávať, a poneváč iného slušného teremu pre elitné plesy niet, usporaduje si elegantný svet väčšinou zábavy vo vlastných domoch. Skvost a luxus, aký vyvinuje sa pri týchto zábavách, zodpovedá v plnej miere pochopu Malého Paríža, počnúc od bojara, jehož predkovia bývali panovníkmi, tak že jim až dosiaľ pridáva sa epitet *„principele“* (knieža), k bohatému finančníkovi všetko hladí jeden druhého v lesku premôcť, na to vyslanec daktorého štátu okrášli svoj hôtel dosiaľ nevídano báječne. Ligot diamantov zápolí so slncom elektrického svetla, osvetlujúcim *àgiorno* (ako deň) ten ktorý palácik. Stáva sa, že útraty hostiteľa dosahujú obnos 28.000 frankov. Sotva že kočačina po jednom plese prestala, už hodina bije k druhému. Ctižiadosť a márnivosť videť meno svoje v novinách s dákym markantným epitetom o sebe a toilete svojej, budí u väčšiny dám vášeň zimničnú k poriadaniu a súčastneniu sa takých zábav, trebárs nezriedka na účet zanedbania rodinných alebo spoločenských povinností. Zprávodajcovia i tých najseriozuejších časopisov prinášajú siahodlhé opisy s menovitým udaním každej prítomnej dámy, podrobným uvedeuím toilety a prídavkom o celkovitom dojme, aký budil jej zjav. Takýto zprávodajca je vlastne ten najšťastnejší človek na svete; keď si pilne sbiera po časopisoch a slovníkoch prípadné výrazy a zručne jich užíva, je do zľúbenia...

Mimovoľne sa však zpýtate, nuž a odkiaľ toto bohatstvo, či táto zem tak oplýva zlatom, striebrom, drahokamy? Odkiaľ možno „Maloparížanom“ tak veľký luxus prevádzať? Otázka je celkom správna a odpoveď na ňu tak obšírna, že mi otvára cestu prehovoriť o Malom Paríži z politického a hospodárskeho stanoviska, ako centra celej krajiny.

Rumunsko je v pravom smysle slova zemou požehnanou; úrodnosť jeho pôdy vyrovná sa v rovinatých polohách úplne Banátu a a „Čiornej zemli“ ruskej, lenže neťažia Rumuni z tohoto prameňa ani zďaleka v tej miere, koľko by i len trochu väčšou prácou a teraz už i vedomosťami dosiahnuť mohli. Z poddanstva len roku 1864 vysvobodený sedliak neodhodil ešte so seba tú bohatosťou pôdy samej v ňom vypestovanú lenivosť; spokojuje sa s tým, čo sa mu urodí k zaokrytiu každodennej potreby na kuse poľa v zmie-

nenom roku mu pridelenom — bez hnojenia, pri pol piaďovom oraní a ostatnom primitívnom obrábaní jeho.

Bojari (veľkostatkári) tiež ešte len asi s 2—3% vyminkami tak pestujú (častejšie prenájemcami pestovať dávajú) zem, ako za časov Trajanových; o rozumnom hospodárení so striedaním plodín, so známosťou o fysikálnom a chemickom složení pôdy a rastliny a riadením sa toho ani sluchu, áno i o strojoch ešte len ako o bielych havranoch počuť, kdežto práve tu by sa vypláca1y, kde je v pomere k veľkosti krajiny obyvateľstva veľmi málo, kde na priestore 130.000 štvoročných kilometrov žije len 5,400.000 duší, tak že mohlo by pohodlne tri razy toľko žiť.

Zo zbožia najhlavnejšími plodinami sú: pšenica a kukurica, ktoré až do nedávna konkurrovaly s najlepšími svojho druhu iných zemí; no pestuje sa i mnoho žita, jačmeňa, v hornatejších krajoch ovsa; ďalej dobre vypláca sa repka olejná a luskoviny vo veľkom. Značný pramen dôchodku leží i vo včelárstve: mád a vosk rumunský sú od dávna povestné.

Pri tak priaznivých poľných podmienkach zrejmé je, že i chov dobytka tvorí veľkú časť národného hospodárstva, ale ako tam, tak i tu je nevedomosť a bezstarostnosť príčinou, že len malú časť dobývajú z toho, čoby pri trochu práci a rozumnosti docieliť mohli. Počtom veliký nedosahuje rumunský dobytok čo do mäsitosti a tučnoty ani stredného stupňa, jediné ošípaný statok, ktorý sa temer „sám vychováva,“ dostáva vzhľadu zodpovedajúceho bohatosti pôdy.

Ďalším prameňom hojnosti sú hory, porastlé hustými listnatými i ihličnatými lesy, zaujímajúce 40% celého arealu, s výborným stavebným drevom; ony tvoria hranicu k Sedmohradsku a budú chovať v sebe nepochybne i minerálne žily, o čom svedčia mimo iných znakov, i často sa vyskytujúce zrnká zlata v piesku riek, ktoré ztekajú z týchto hôr. Z nerastnej ríše čerpajú dosiaľ *soľ*, o jejž obchode i za hranice svedčia dávne dejepisné listiny (viď: Pič „Abstammung der Rumänen“) a v tomto storočí odokryté petrolejové pramene tak bohaté, že sú v stave krem úplného zaokrytia domácej potreby poskytovať značné množstvo pre vývoz.

Priemyslu Rumunsko nemá možno povedať temer žiadneho; ešte i každý kúsok špagátu z výborného konopia zhotovujú v Sedmohradsku a privážajú sem. Ďakedajší domáci priemysel zanikol z príčin nižšie uvedených.

Úvaha čo i len trochu podrobnejšia o hospodárskych pomeroch zeme tejto obsahovala by mnoho zaujímavého; týchto ďakoľko slov pripomenul som len práve preto, aby ste vedeli, zkadiaľ Rumunom tečie dôchodok, dovoľujúci jim také živobytie, ako som ho vyššie, pravda tiež ešte nedokonale, opísal.

Vzdor tedy tomuto primitívnemu stavu pomerov, malo Rumunsko až do nedávna vždy väčší vývoz, než prívoz, aspoň odkedy to riadne vedené statistické záznamy ukazujú. Pomerne skromným živobytím nahromadilo sa bolo behom dlhých rokov v rukách jednotlivcov i vo verejných ustavoch, hlavne kláštoroch (prešlých r. 1864 do majetku štátneho) veliké bohatstvo, tak že sa

tu nevedelo až do poslednej vojny (77—78) nič o papierových peniazoch a to bola zlatá doba, kde napoleondory, dukáty, turecké líry a dvadsiatniky (v državskom názvosloví: „bradáň," „šupina," „zpoza vody," „husár") boly obyčajnou mincou, kde o rozdiele medzi zlatom a striebrom, o ažie, nielen že ani chýru nebolo, ale práve za premenenie zlatých peňazí na strieborné platil sa cvancik.

Vojnou rusko-tureckou vošlo do zeme veliké množstvo ruských imperialov, potreby armádne tu sa kupovaly a i to nedostačovalo k dnešnému neutešenému stavu papierovému. Doba tak blízka a predsa stojíme dnes, keď riadky tieto píšem, na 15% ažiu s výhľadom dostúpiť ta, kde vy stojíte, na 20—23%, kam Rakúsko dospelo vzdor neúmornej práci národov takzvanými „sprostými vojnami," tak že vám i dnes krvavý pot stáva na čele, keď čítate legie číslic štátneho dlhu v každoročnom budžete.

Priechod tento v Rumunsku zo stavu bezažijného na 15% (v zime bolo už i 18%) je tak rapídny, že zaslúži zvláštneho povšimnutia, lebo podobá sa chorobe, v pravom smysle slova krísi, zimnici, ktorá celý tunajší ekonomický svet drží v triaške — bez vojny.

Dobrý počiatok urobilo Rumunsko už r. 1875, tedy práve pred vypuknutím „pouličnej sceny v mestách tej troške Hercegoviny," tým, že na nabídnutie Rakúska uzavrelo Rumunsko s ním bez prostredníctva Turecka *obchodnú smluvu.* Tento akt bol takzvaný „smely kúsok," lebo vtedy trvalo Rumunsko vždy ešte v pomere suzerenity k porte a ako také nemalo právo uzavierať s inými štátmi medzinárodné traktáty. Pekné oči Andrášsyho, tehdajšieho kancléra a prisvedčujúce mihnutie najvyššieho riaditeľa rakúskej politiky so sídlom vo Varzíne, predstihly pravidelný beh historie a Rumunsko, pravda, už horúcne nedočkavé na takúto príležitosť k manifestovaniu svojej samostatnosti, bez predbežných dôkladných študií o možných hospodárskych následkoch, podpísalo sa čertovi a teraz len cítia v kosťach a špiku účinok mzdy zaplatenej Rakúsku za túto neohroženosť. Červenou šnúrou v tejto smluve je, že si Rakúsko-Uhorsko vymohlo pre veľmi mnohé svoje tovary buď žiadno lebo malé clo, kdežto články rumunskej provenieucie podrobené sú pri vchode do Rakúsko-Uhorska veľkému clu; pri článkoch takých, ktoré na hranici rumunskej i vyššie clo maly platiť (na pr. lieh), zkonkurroval rakúsky produkt tunajší zavedením *„vývozných premií,"* povoľovaných vašim priemyselníkom. Tým sa stalo, že i toho trochu vlastného priemyslu, čo tu pred konvenciou trvalo, zničené bolo lacnotou článkov od vás privážaných a že na pr. pri vyvozných priemiach na lieh i ten zlý účinok vyvolalo, že so zanikaním liehovarov i chov dobytka značne upadol.

A ponevač jedno nešťastie nikdy samo nechodí, dostavily sa v posledných rokoch na rumunský dobytok i nemoce, následkom ktorých už od 4 rokov sú hranice Rakúsko-Uhorska dobytku tunajšiemu buď úplne zavrené, alebo dóvoz častym neoprávneným šikánam vystavený.

Toto chovanie sa Austro-Ungarie budí tu vo všetkých vrstvách

s verejnymi záležitosťami sa zaoberajucich najvyssie rozhorčenie a obnovenie obchodnej smluvy (ktoré stať sa má budúceho roku) je nateraz jedným z najdôležitejsích predmetov vzájomnej vymeny myšlienkovej a stránkovych debát.

Vec je pre hospodársky stav Rumunska skutočne prvostupňovej dôležitosti; za dôkaz tu len pár položiek. Pred uzavretím obchodnej smluvy obnášal zvyšok medzi vyvozom z Rumunska do Rakúsko-Uhorska a prívozom opačnym ročne $14\frac{1}{2}$ miliona frankov; od času uzavretia smluvy s malym pretržením priechodnym prívoz z Rakúska sem prevyšuje vyvoz odtiaľto k vám o ročnych $72\frac{1}{2}$ mil., čo za sedem rokov (1877—83) obnáša 495 milionov. V celku priviezlo Rumunsko za túto dobu o 568 milionov frankov tovarov viac z cudziny, nežli vyviezlo, zbyva tedy na ostatné krajiny 568—495 = 73 milionov.

Detaily a vyvody z tychto porážajúcich čislic by ma pravda ďaleko viedly, len toľko este pripomeniem, že jich považujú nationalekonomi nemecki za vyborny material k ukovaniu reťaze „Zollvereinu,“ ktorou majú byť sviazané a chránené interesy Nemecka, Rakúska a balkánskych štátov na vzajomnej spoločnej osnove.

Uviedol som čislo 568 millionov ako zvyšok prívozu nad vyvozom za 7 rokov, čo je rozhodne mnoho a svedčí jasne, že Rumuni od 7 rokov viac trovia, než zarábajú, a tu sme pri prameni, pri hlavnej príčine, prečo dostupio ažio od 7 rokov temer z ničoho ($1-1\frac{1}{2}$%) na 15% (áno i 18). Nie dosť na tom, po vojne poslednej vydal štat na železnice a vojsko ohromné summy a tym zadĺžil sa tak, že platí ročne 55 millionov úrokov; k tomu pristupuje, že krem nerozvážne vyvinutého luxusu vydávajú Rumuni dľa udania professora statistiky na tunajsej universite, ročne 10 mill. na cestovanie, život v kupeľoch a vychovu svojich detí v cudzine; ďalej pridu k tomu úroky od papierov privátnych bank, splatnych v zlate a garantovanych hypotekárne, ktore tiež väčsinou už prešly do cudzozemska, tak že všetko dovedna shrnúc, zaplatilo Rumunsko dľa uvedeného professora statistiky za tychto poslednych 7 rokov do cudzozemska úplnu 1 milliardu frankov v zlate, čo je na krajinku ako Rumunsko predsa len mnoho a vyvolalo onú krisu ažiovú, z ktorej dosiaľ nevieme sa zpamätať.

Mnoho musí sa pripisovať štátu samému, že priskoro posadil sa na vysokého koňa.

Summy vydané na vojsko sú ohromné, ospravedlňované tym, že musí byť pripraveny na príhodnú chvíľu, kde hodnota spojenca a výhľad na odmenu v konečnom riešení vychodnej otázky budú sa ceniť dľa počtu bodákov.

Dľa vseobecného roztrieďovania stavajú dnes Rumunsko v rade štátov europejskych na 13 miesto; dôležitosť jeho bude rásť čím ďaľ tym viac; otázka je len, či pri snahe svojej, ideále svojom, previesť národné sjednotenie so súkmenovcami sedmohradskymi, budú voliť toho pravého spojenca, dľa nehož si politiku sriaďa, ktorym však každy iny by bol, len nie Rakúsko.

(Dokončenie.)

Slovenské príspevky k dejom Rákóczovským.

Podáva *Fr. V. Sasinek.*

1.

Generose Domine Judex debite mihi colende, salutem servitiorumque demissorum commendationem! Nechtel bych syce, zna Pan Bůh sam, V. Mst vrozenu nepokogiti, znagice muohymi ginimi obecnymi pracmi V. Mst zaneprazdnenu wždy byti, a, žebych prawdu oznamil samu, i stydim se; než ponewadž můg nedostatek weliký, a newyprawitedlna bjda k tomu mne priuutila, že opustivše y stud, musym se k V. Msti vrozené s tymto mim vnjženym Memorialem vtjkati a za pomoc žadati, a proto y za odpouštenj V. Mst pokornau mysli mu prosym.

Žrjdlo a fundament moge bjdy gest ten, že ga když pod Zwolenem w potykanj wzal sem na swem čele ranu nebezpečnu, oddan sem byl z rozkazu Vrchnosti mé milé na Balbyrůw a to negprwe na Sasu, zatym do Zwolena, když se dostal. Ponewadž pak Cura gegich netolyka nebyla mne prospešna, ale y welmi nebezpečna, proto podle rady geho Msti Pana Radvanskeho a ginych statečnych lidj do tohoto slowutneho mesta Bistryce sem doprowozený, kdežto quartyr syce gest mne z lasky V. Msti y wykazany v dobreho Pana Fridericuse Schmausz v Lazobné vlicy, ale provisia strany žiwnosti žadna neni mi sporadana, tak že až dotud wlastnym mym penizem sem se trowil, a ten ponewadž do ostatního se giž pominul a strowil, gak na Balbyrůw a lekárstwy potrebne, tak y na žiwnost mogi, a hospodarstwy moge chudobne, odkudby byl mohl pomoc negakowu sobe včiniti, w niweč wšecko prišlo; o čem dobre gest w šem znamo. Proto k V. Msti vrozené s tymto mym vnižeuym Memorialem se utjkam, a to s prjčiny obzvlaště té, že geho Mst Pan Schreter neni prjtomny a gako sem wyrozumel od geho Msti Paneg, že Commenda geho Msti wšecka na Vaši Mst gest poroučena pokornou mysli, žadagice, aby V. Mst gako ginym Patientum wogenskym swu štedru lasku prokazuge, tak y na mne též bjdneho Patienta podobné wogenskeho nezapomjnala. Te sem nadēgi, že tato ma vnižena Prosba v V. Msti vrozené mjsto swe nalezne. S tym Panu Bohu w ochranu V. Mst poroučim, žadostiwu odpoved očekawagjce. V. Msti vrozené služebnjk powolný Simoni Thamáš šeregu Zwolenského zastawnjk aneb zeť Erdödjho.

Ad Generosum et Nobilissimum Dominum Judicem indytae hujus Cittis etc. ordinarium Memoriale supplex ac demissum introscripti.

Praesent. et perl. in Praetor. coram Amplissimo Magistratu Neosolii die 15 Februar. 1704.

2.

Dne včeragšiho stala se pričina v diedinecze našeg Szielniczy, že prišel gest statečny Pan Fekete Janos k nam, a meškagicze u nas za malu chwilu, prišly mezitim negaky katonacy, kterj prinducze privitali se mezi sebu wedle običege; mezitim pital se Pan Féketé Janos tychže katonakov, zdaliž by maly swug spravedlivj pas od osviceneho Pana Fedelma anebo od geho milostj Pana Vice Ispana; kterj kdižbj hnedkj swug pas Panu Fekete Janošovy ukazalj, pytali sa rovnim spusobem Pana Fekete Janoša, zdaližbj též svug pas spravedlivj měl aněb né, a kdižby Pan Fekete Janos pas ukazatj nèmohol, tehdj tich katonakov spravcza, Chorvet Görgy se menugicy, udrel gest Pana Feketé Janoša po chrbte, ano y druhj raz uderil po prsach, a tak druhi katonacy z rozkazu tohože Chorvat Görga sztrhalj všeckeho Pana Fèketé Janoša áno posměšne zvazalj a až do Zvolena privedlj; ginšy nicz svečitj nemožeme, toliko to, czo sme videlj a slisalj; s tim se V. M. poručime na služby vždicky hotovj uniženj a ubozj lide my Szielniczané.

P. S. Ešcze y to povèdèl tenže Chorvat Görgy Panu Feketé Janošovj, že gest Bistrickj Labancz. Datum Szielnicze.

Memoriale praesent. et perlect. in Praetor. coram Amplissimo Magistratu Novisolij 3 Junij 1704.

3.

Visoce Vznešenim P. P. slobodneho a kralovského mesta Banskeg Bistricy slovutnemu Magistratu uničene službi offerugeme.

Bez pochiby v dobreg pametj bude nekterim Panom toho času, kdi nas pod Bognicze vipravovalj, gako sa nam slubovalo, obzvlašte skrze platu Fühadnaďovy fl. 4, zastavnikovy fl. 3., ninegšiho času o geden zlaty meneg; čo gešte vedle slibu učineneho, uffame, že se nam y to vinahrady. Strany druhich Oficirov, yakošto Strakocy, ktery sa s namj modliva, a potom Furiersicovj, bez ktereho nemužeme bity, ano tež y šerekhaytovy, pro gegich velike ustavany prislubilo se gim od seregu po Tolari. Nevime, čy Vaše visoce urozene Milosty na tom pristanu, žebi zasložena vec bila, to sam Buch sam neglepeg vj, yakovj gest toto tvrdi chlep. Yedna častka v tabore vždicki pohotove s panom haduadom, vetsj častka zo zastavov pod murem meskim na straceney warty, tak že ani ve dne ani v noci sme neny bezpečny. Ostatny haiduši a všecek šerek pozdravugu a prosa Vaše visoce urozene Milostj, žebi boli odmeneny; yezlj ne, že budu yeden po druhem utekat, yako nam to sama skušenost ukazuge na meskich haiduchov. Uctive mlovicz, tak nas hid zaugal, že nekteri ani košele na sobe nemagy, a temer vetsi častka ani doloman; cvo verime, že tato naše prozba nebude oslišana, ale sve misto nagde. Daleg bichme yešte maly pisat y strani Provisii, yako tezko dostavame. To yeho milost Pan Prekop ustne muze povedatj Zustavame unyzeny služebnicj V. visoce urozenim Milostiam. Dany pod Trenčinom v tabore dne 6 Augusti

Ano 1704. Puchon Matas Fühadnát. Ponewacz pisara nemame, pritom všecek šerek píšeme yako umime, nech nam Vase visoce urozene Milosti za zle nemagu.

Visoce vznešenemu Magistratu slobodneho a kralovskeho mesta Banskeg Bistriczy unizena prosba.

4.

Zdravy dobreho a pokoge staleho vam vynšugeme naš milí Pan Richtar. Častokrate V. M. sa pysalo gak od našich Offyceron tak i od nas ubohich hagdukov, na to žadnu odpoved sme nedostaly; naš véyleyšeho času prosime V. M. abi na nas starost mely, nebo dobre vaša milost vite, že zima prichazy, nebo nekteri skoro nazy zustavagu, ani pak penes na tolko nemagu, zač by sy mohli nečo na hrdlo spravit, nekteri ani za gragcar nema na hrdle, že sa hanbi pod zastavu priti, nebo též tak hovoria inši pani timito slovy: Škoda že sa s takoviho mesta, a nazi sa. Neš prosime penize, nebo už pet tidnu pominulo, a z toho platu vice se živyme gak z provendi, ktera nam od Comissariusa ide, a tak V. M. prosime Pan Richtar, že by vyrozumeli nas ubohich hagdukov, že sme neni prodani ani tak verbovany, žebi sme mohli tak hinut aneb kapat, však dobre vedia V. M. že nas len na mesíc vislalo naše mesto, a potom pak su nam na odmienku druzi na naše mesto položia, uš pak nielen mesic ale vice (gak sami vedia) pominulo, z odmenky pak až dosavad nic neni, Lipča pak dost ge psotne mestečko, však prece každy mesic sa odminagu, my pak tak dluhi čas gednu odmienku nemožeme dostat, gako Pan Pernikar povedal, kdiš od ostrihodomu *) yšel, že negakich pacholkou naverbuge, prečo pak to slovo nedrži, abi nas s tími pacholky už raz odmenil, nebo kebi nas ztražamester nebistatoval, že chceme gako sme poctive vyšli tak i chceme sa navrátit, hned bi sme ušli, druhikrat anebo tretíkrat prosime, gesli nás do Martina neodeslu, mi istotne pogdeme domou, nebo velku vartu na nas tisnu, že žádna zastava tolko netrpi, gak naša. Y mi pak stary pacholci prosime, kteri manželky mame i naše ditky, abi mali starost gak na nas tak na šeckich. S tym vašu mylost Pan Richtar Panu Bohu poručame v ochranu, magte sa dobre Psano v meste Pesinku dna 1 Novembris Anno Dni 1704. Vašich Milostach všeci ubozi hagduci.

Perilustri ac Generoso Domino Domino Georgis Wais liberae regiaeque Ciuitatis Neosoliensis Judici nec non nobis primario patrono plurimum honorando Neosolij.

5.

Me unjžene hotove služby oferagem Vasjm visoce urozenim Milostjam slovutnemu Magistratu. Ponewacz sem vislany ninegšiho

*) Bezpochyby: Ostrihomu.

času od našeho Regjmentu po ystich pracech visocze urozenemu Panu Panu Oberstrovy Johan Sveterovy, vedle toho, ponevacz gest človek smrtedlny, nevy kde a na kterem meste svug konec a život zanecha, magjce ga pak manželku i djtky, take chcem poradek ze vsemy učinitj. Takže y slovutnim Magistratom strany davek a porcy, ktere se davaly, y ninj ktere se davagu. Po prve slovutnemu Magistratu dobre znamo gest, pred nekterim rokem bil sem upadel do arestu meskeho a daremneho strani mogich veritelov, a stravil som $^{3}/_{4}$ roka, čo žadneho osohu sem neučinil a z hotoveho žil. pres ten cely čas ma manželka že nekolikrate varila marec v sirockem dome, s takovim spusobem, že dobrj nekterj lude daly sladu, abi se mohla živitj poctive, tak že davky a restancie zustaly, co slovutnj Magjstrat bude žadatj. Než ponevacz žadneho osohu v ten czas v dome sirockem sem neučinil a takove davky bi mel ga zaplatity, prosim uniżene a pokorne slovutny Magjstrat, aby se na mug arest daremny rozpamatoval, a takove restancie ze by mohli casirovane a odpustene bity, vsak y slovutnemu mestu dobre znamo gest, gak sem se ve dne v nocy strapaciroval a svim hrdlem važil, co by žaden nebil smel to učinity a vikonaty, a proti kurucom chodity; a u osviceneho generala, kdy Šlik bil v meste, čo sem učinil pod Zvolenom, a gako recomendoval, Pan Bůh neglepey vie. A až posavad zadneg Contetacie od slovutneho mesta sem neprigal.

Y to bude znamo slovutnemu Magjstratu, že ga žaden zeman negsem, tak by mohol doma sedety, gako ynsie, než ze sem vedle slobod uherskich povstal a zbrog chitil, take wedle meho osviceneho knižata hotovi sem umrity a bogovaty. Vivčenj a rozkaz, kteri gest od meho osviceneho Knižata, dobre bude znamo, gake gest, ze ti, kterj z dobreg vuly vedle krajny povstaly a zbrog chitily, nemagu davky vedle poradku žadne davaty; ga tez prosim slovutnj Magjstrat, aby viveeny a rozk z meho osviceneho Knižata nezabivaly, ale mogu manželku z takovich davek vinechaly, gakožto na hajduchov platenja. Viem, ze na quartir nedavagu, ale utrova, ktera se činy na nich a insie davky na Curucou, od toho všeckeho aby sprostena mohla bity. Ano od marca varenj mislim y hotova bude platity. Nez kdy takove davky se budu vibjvatj, aby se do Cedule anebožto do kniškj zapsalj - na cuo, nebo se gednim slovem chcem wedle meho osviceneho Knizata rozkazu držetj a to neopustety Pakly by se takovy nasiel z Panou mestanou, čo nepochibugem, kterj bi mluvil, kdo mu kazal do vojni choditj, vsak on nam z geho neresign a platu nedava, mohol doma sedetj, teda kdy bi sme vsecy doma pece varovaly, kdo bi bogoval? takovj muže probovat a neresigj nosity, nebudem zavidety, kdy bude čelo proti gołkam nastauvaty Co verim že tato moga nektera prosba a rozkaz meho osviceneho Knižata misto nagde u slovutneho Magjstratu, na ktoru odpoved a resolutie gistu budem očekavaty. S tim v ochranu Panu Bohu poručim a dobre se mitj žadam. Zustavam Vasim visocze urozenim Milostyam slovutnemu

Magjstratu a všeckemu mestu hotovy a negmenšj služebnik a mešťan. Polereczky Mattays m. p. Fő Hadnagy [1]).

Praesent. et perl. in Praetoris coram Amplissimo Magistratu Novisolii die 6 Martii Ao 1705.

(Z archívu mesta B. Bystrice.)

Zemevid Uhorska r. 950.

Nakreslil *Fr. V. Sasinek.*

Nedávno priniesly niektoré časopisy tú zprávu, že gymnasiálni professori väčším dielom vybavujú štátnu zkúšku z dejepisu, aby sa stali riadnymi professormi gymnasiálnymi, poneváč je to, vraj, zkúška najľahšia. Je toto pravda? Nie. Je pravda, že dejepis Uhorska, [2]) jako sa on na gymnásiach pestuje, je hračkou, poneváč je obmedzený len na Maďarov a Magyarország, a vylučuje všetko, čo sa týče dejepisu nemaďarských národov a prirodzenej povahy viacnárodnostného Uhorska. Napapúškovať Horváta, Szalayho, alebo nejaké školské *conpendium* je terajšia historická vedomosť professorov gymnasiálnych: pustiť sa do kritiky, to nevolno; lebo pri tom v pravde ztratil by sa *magyar szellem*, ba snáď otvorila by sa cesta k „panslavismu.“ Nedostatok opravdivého dejepisu Uhorska musíme tedy nahradzovať mimo školy.

Dnes som si vzal pred seba, predstaviť zemevid Uhorska tak, jako bol o. r. 950.

Dosavádni skladatelia dejepisu Uhorska riešа tú otázku pra-ľahko; oni si predstavujú Mágyarország v terajších hraniciach už za doby Arpádovej. Bohužiaľ! tak pomylený a tendenčne porušeny dejepis nachádza uveriteľov (vynímajúc Píča) i u samých našich bratov slovanských na veľkú ujmu Slovákov. Ja také jednanie Slovanov pokladám za národný hriech.

Hľadíme-li kriticky a objektívne na zemevid Uhorska, jako nám ho v polovici X. stoletia predostiera cisár Konstantín Porph., prichádzame k inému výsledku.

Je pravda, že cisár Konstantín, čo sa týče doby, ktorá bola pred ním, podal mnoho báječných a chybných povedačiek: ale čo

[1]) Polerecky bol z Mošoviec: z podanstva prepustený vyučil sa kupectvu, stal sa kupcom a mešťanom v B. Bystrici. V čase válečnom upadol a vstúpil do vojska Rákóczyho, pri ktorom zotrval až do konca. Potom vysťahoval sa do Francúzska, kde to — vraj — doviedol až na generála.

[2]) Nedávno p. Kmeť zavrhol tento výraz čo nesprávny a navrhol výraz „dejepis uhorský.“ Keby Uhorsko obsahovalo len jeden národ, mal by úplnú pravdu.

sa tyče jeho doby, nebude nikto pochybovať ani o jeho známosti, ani o jeho pravdomluvnosti.

O území, ktoré o. r. 950. zaujímali Čierni Uhri Arpadovskí, toto c. 13. a 40. píše: „Turkom susedne národy sú tieto: na západ Francia, na sever Pacinakitovia, na juh veľká Morava.“ Hranice vychodné tuná neudáva: ale c. 40. praví, že na vychod susedili s nimi Bulhari, kde tychto od nich delil Ister čili dolny Dunaj. K tamtomu označeniu hraníc ešte dodáva, že Horvati u hór prieliehajú k Turkom.

Ačkoľvek cisár Konstantín zretelne hovorí, predsa sú, ktorí i v tomto ho napráväť sa opovažujú, poneváč jeho slová sú protivné jejich predpojatej mienke; miesto toho, aby svoju chybu napravili dľa neho, naťahujú ho na kopyto svojeho predsudku. Položme len pred seba zemevid Uhorska, a podá nám docela objektívnu pravdu.

a) Turkom čili Čiernym Uhrom Arpádovskym *na západ* ležala Francia, t. j. zeme, ktore nálezali k takrečenej „svätej ríše rímskej.“ Rozumie sa tu naše Slovensko čili Považie [illegible], tak že medzi Slovákami a Čiernymi Uhrami tiahla sa pomedzná čiara od Dunaja vedľa Tisy ku Karpatom.[1] Je pravda, že vtedy Čechy, Morava a Slovensko boly pod žezlom českého Boleslava I., ale tento stál pod nadvládou cisára nemeckého a tak i Morava a Slovensko počítane boly k zemiam cisárskym.[2] Potvrdzuje to i základná listina latinského biskupstva Pražského, v ktorej ciár Otto I. ťahá jeho vychodnú stranu až k hraniciam uhorskym,[3] t. j. k tej čiare, ktorá od vrútky Hronu do Dunaja vedľa Tisy šla ku Karpatom.[4]

b) Turkom na sever byvali Pečeneri [illegible], a síce za Karpatami nad Prutom,[5] hraničiac s Poliakami asi na rieke Strij.

c) Turkom *na juh* ležala veľká Morava, a sice pannonská Morava za Dunajom. Darmo nedoukovia alebo lenosi prekrucujú tuná

[1]) Quae omnia Turcis habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus transcurrentibus. Eorum primum Timeses est, alterum Tutes, tertium Moreses, quartum Crisus, quintum Titza.

[2]) Ceteri vero Chrobati versus Franciam commorabantur . . . qui proprio principi subiecti sunt. Parent autem Othoni Magno, regi Franciae.

[3]) Provinciaque, cui Vag nomen est . . Ungarorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Tritri.

[4]) Nam termini Polonorum (an. 1000) ad litus Danubii ad civitatem Strigoniensem terminabantur, dein in Agriensem civitatem ibant, demum in fluvium, qui Tizia nominatur, cedentes regirabant iuxta fluvium, qui Cepla nuncupatur, usque ad castrum Galis (Salis), ibique inter Ungaros, Ruthenos et Polonos finem dabant. Bielowski: Mon. Pol. Hist. I. 505.

[5]) Pacinacitarum locus . . . a fluviis, qui illic sunt, cognominatur: flumina autem isthaec sunt . . . quartus Bruutus, quintus denique Seretus nuncupatur. Const. c. 38.

slová Konstantinove, aby panstvo Čiernych Uhrov Arpádovskych z strany Dunaja ťahali až k rieke Morave, nie-li za ňu; lebo Konstantin rozumie len pannonskú Moravu [1]), nazývajúc ju veľkú (horejšiu) v porovnaní s podsavskou menšou (nižnou) Moravou. Pannonská veľká Morava (vlastne pannonská časť veľkomoravskej nekdajšej deržavy) skutočne ležala potiským Čiernym Uhrom na juh, kdežto ostatnie zeme tejže veľmoravskej deržavy za Svatopluka I. a Mojmíra II. ležaly jim na západ, jako sme videli pod bodom a).

Omnoho záhadnejším je to, keď k tamtomu dodáva cisár Konstantin, že Horvati u hôr priliehajú k Turkom. Že sa tuná rozumia Horvati posavskí, dokazuje to sám context; jako totižto na juh položil pannonskú Moravu, podobne na tenže juh klade i Horvatov. Nastáva však dôležitá otázka: jaké rozumie hory, tvoriace pomedzie medzi Turkami a Horvatami? Otázke tejto treba obšírnejšieho objasnenia.

Keď Arpád rozšíril svoje panovanie na pannonskú Moravu, vyrvúc ju Mojmírovi II., stal sa susedom Horvatov na Dráve, teda nie u hôr. — Tiahlo-li sa Horvatsko medzi Drávou a Sávou k Dunaju, tak potiskí Čierni Uhri susedili s Horvatami na Dunaji medzi ustím Drávy a Sávy, teda opät nie u hôr. Kde teda hľadať tie hory, u ktorých Čierni Uhri priliehali k Horvatom? Neposkytujú-li nám svetlo k tomu prameny dejepisné? Ovšem, a to i sám cisár Konstantin, keď c. 41. píše, že Turci sem Pres Dunaj (περάσαν τον Δανούβεως) bývajú v pannonskej Morave, ba ešte i ďalej, medzi Sávou a Dunajom Hľadáme li toto územie, najdeme ho v Srieme, ktorý ešte i potom dlho dlho zvláštne a od Horvatska neodvislé kniežatstvo (*marchia Sirmiensis*): teda tie hory, u ktorých Turci priliehali k Horvatom, boli tie, ktoré tvorily pomedzie medzi Sriemskom a Horvatskom. Ačkoľvek týmto dotýkam sa boľavého miesta bratov Horvatov, predsa je tak, aniž sa dá jiné čo vyčítať z cisára Konstatina.

d) Turkom potiským na východ boli Bulhari, ktorých od tamtých delil dolní Dunaj (*Ister*). Jak ďaleko siahalo toto pomedzie, neurčuje súčasný dejepis; pozdejšie dejepis určuje ho až po Oršovu, a je pravdepodobné, že tak bolo i predtým o. r. 950. Zdaliž za Oršovou nad Dunajom boli Pečenezi alebo Bulhari alebo Valaši (Rumuni) so Slovenami, nedá sa určite povedať: čo však nezavadzá rozlúšteniu našej otázky.

Namieta sa nám tuná ešte tá otázka: kam Sedmohradsko o. r. 950 náležalo? Cisár Konstantin síce nedáva nám na to svedectvo positivné, dáva ale negativné, keď územie Turkov lokalisuje, kladúc ho ta, kde tečú rieky: Timeses, Tutes (Bega), Moreses, Crisus a Titza, a tak vylučuje Sedmohradsko. Skutočne aj Sedmohradsko ešte i po r. 1030 malo svoju samostatnosť [2]).

[1]) Sirmium, quod Belegrada abest duorum dierum itinere; inde Magna Moravia. Const. c. 40.

[2]) Srov. Besedníčku v „Národních Novinách“ od 19. a 22. sept. 1885.

Dva obedy.

Rozpomienky. Píše *Anonymus.*

I.

Bola svadba. Pán Rék na Višňovom vydával svoju dcéru Ľubicu. Ľubica bola mladá, krásna a k tomu Slovenka dušou telom. Ale ani mladoženích, Janko Vranay, nemal hany. Čo mu niektorí vytýkali, medzi poslednejšími i jeho pán tesť, bolo to „y" na konci mena, bo že jeho otec sa podpisoval bez neho, totiž Vrana. No to je maličkosť a za našich časov nič nového.

Na Višňovom bolo teda veselo a v dome pána Réka nadvrch. Jedlo, pilo, ihralo sa, rozprávalo. Svadobný otec, pán Rék, už šedinami pokrytý, blízo osemdesiatročný starec, sám si zatančil ani čoby štyridsiatnikom bol býval. Všetko mu ustúpilo na bok, keď si vyviedol do kola prvú družicu Vieronku Kalných. Oči celej svadobnej družiny boly len na nich obrátené. Všetko, celá svadobná spoločnosť jim tlieskala a oči hladiacich len sa tak radosťou jagaly, nevynímajúc ani samej družičky, ktorá bola hrdá na vyznačenie starého pána.

Tanec ukončil sa. Dvoranou znelo slávnostné „vivat" na počesť párku. Starší, mladší len jich tak blahoželaniami zasypávali. Žiaden nechcel vystať; každý chcel, aby jeho slovo počuté a prijaté bolo.

Dcéra Ľubica, syn Janko a zať padli mu kolo hrdla a vybozkávali si otca, ani čoby sami boli bývali. Ostatní ktorí ruky mu podávali, ktorí po pleci tľapkali, a ktorí nemohli sa k nemu dostať, aspoň v povetrí rukami kývali.

„Ľúbi sa vám to?" volá silným hlasom pán Rék, len aby sa z toho klbka nejako vytočil.

„Vivat! nech žije! sláva mu! pravdaže sa nám ľúbi!" znelo to zo všetkých strán.

„No, keď sa vám ľúbi, pokračujte ďalej," rečie pán Rék.

Hudba zavznela. Vieronka Kalných s mladým Rékom pokračovali v tanci a ostatní mladší, starší jich nasledovali.

Priatelia starého pána usadli k stolom. Pripijalo sa, štrngalo až milá vec a pritom spomínali sa i staré, zašlé časy. Ku nim, po ukončenom tanci, pripojili sa i niektorí z mladších a poslúchali starých pánov.

Pán Rék vykrútil si svoje husté, šedivé fúzy, pohladil peknú bradu, pozrel dookola po svojich priateľoch a z očú mu len tak oheň sršal, keď vravel:

„Hej, bratia moji, tie staré časy, tie sú už tam. Nikdá to už u nás tak nebude, jako to bývalo kedysi, jako mi to môj otec rozprával a jako som to ešte i sám zapamätal. Žili sme my tu kedysi lepší život. Nebolo vtedy toľko podlých osočovateľov. Vtedy sme tu boli ešte všetci Slováci jako repa; vlastenectvo sa vtedy nepre-

dávalo na funty jako dnes. Nikomu nenapadlo nás napádať alebo len upodozrievať z panslavismu. O panslavisme nebolo chyrovať, lebo židáci a lační vlastenci nepísali novín. My zemani boli sme vtedy ešte pánmi a židáci žobráci. My vozili sme sa na kočoch vo štvorkách a oni chodili s pinklami a kožkami peší. Huj! — vykríkol pán Rék, až to všetkými trhlo — striasol by sa bol vtedy uhorský zeman, zkypela by v ňom zemanská krev viacej ešte jako hnevom, keby mu bol povedal niekto, aby si židovku vzal za ženu. Len myšlienka by ho bola už hrôzou naplnila. A hla, jako sa časy zmenily. Starí zemani vymreli. Krev zemanských starých rodín v jejich potomkoch ani čoby sa bola pokazila, zvodnatela, zdegenerovala. Nemajú hrdosti, sebapovedomia; zdajú sa byť bez zápalu, útlocitu a oduševnenia za vysoké a vznesené ciele, za ctnosť a šlachetnosť. Hej, keby dnes pán Ordódy bol medzi nami! Ten vám vedel veselým byť, snáď i viacej niekedy jako treba; česť jeho však netrpela pritom. Vedel on seba i svojich obrániť. Držal si i dom i celé panstvo v poriadku a slovo jeho malo platnosť i voči krajine na rákoši, nielen tu doma v stolici. Dnes u nás kadejaký holobrádok, zo škôl vyšibaný darmošlap chce hneď byť tu slúžny, tu vicišpán, kadejaký vetroplach, čoby sa mal ešte učiť, chce byť už vyslancom na snem, zákonodarcom. Sám nezná dobre, čo je to zákon, a už chce krajine zákony predpisovať. Kurča, má na chrbte škrupinu a už chce sliepku učiť. Jajtelesi, Pinkelesi, Pajzesi, Gzeresi figurujú dnes so starodávnymi slávnymi zemanskými rodinnými menami: Eszterházy, Nádaždy, Révaj, Očkaj, Ordódy — a to všetko možno dnes u nás docieliť za mizerných 50 krajciarov!“

„Výborne! pravdu má!“ prisviedčali starší páni, z mladších však mnohí sa uškŕňali a tu i tu pošuškávali, jakoby si neboli trúfali nahlas svoje mienky vypovedať. Bolo jim to však z tváre čítať, že sú druhých náhľadov.

„Hej, keby dnes starý pán Ordódy vstal a povedali mu, kto jeho meno opováži sa nosiť, ten by sa mu podíval do očú!“

„Nič by mu dnes už neurobil.“ zamrmlal si popod nos mladý Ferencfi; ale bystrému uchu starcovmu predsa to neušlo. I nezostal mu dlžen odpoveď.

„To by ste potom videli. Naši predkovia boli ináč naučení i šablou zvŕtať i puškou zaobchodiť jako terajší mladí páni, ktorí v súboji na päť krokov neznajú protivníka nájsť, nejakú ale fiflenu židovskú tú vidia na tisíc krokov. Ste vy mi za hrdinovia, Ryfkám ruky oblizovať!“

Nastal smiech. Mladý Ferencfi chystal sa k odporu i so sebou rovnako smýšľajúcimi. Snáď by boli starého pána na súboj vyzvali, ale si predsa netrúfali, bo museli uznať, že v mnohom mal pravdu. Ale nemohli úplne zamlčať mu všetko, obzvlášte mladý Ferencfi, ktorého sa to nadvrch tykalo, rozpálený a popúdený velikánskym smiechom vyvolá:

„Veru ani o tom, vami oslavovanom Ordódym z tých starých časov nehovoria sa tie najpeknejšie kúsky.“

„Kto vie o ňom čo zlého, nech povie," hovoril starý pán. „Čo som ale povedal, je pravda."

„Pravda je, pravda!" prisviedčali mu zo všetkých strán. Veselie a zábava šla ďalej, jakoby sa ani nič nebolo prihodilo.

Pripíjalo a hovorilo sa jako predtým. Spomínali staré, zašlé časy. Nebolo zapomenuto ani na pána Ordódyho.

II.

„No hovorte si vy čo chcete," povie pán Šumichrast, priateľ starého Réka; „náš domašin má pravdu. Terajšie časy sa nedajú so starými srovnať. Starý, dôverný spoločenský život odumiera. Nový, to je nenašský, nudný, silou mocou k nám všantročený, cudzý. O starom pánu Ordódym hovorí sa mnoho. On sa rád zabavil, tu i tu hrubý žart urobil, ale znal i prijať žart. Žeby bol lakomým býval, to nestojí. Čo pán Ferencfi hovoril o tabaterke, ktorú že si z lakomstva priosvojil, nie je pravda. Vec sa má ináčej."

„Čujme!" vyzývala spoločnosť pána Šumichrasta, aby jej dopovedal, čo Ferencfi zamlčal.

„Na knazskej kongregácii, už či to bolo v Ružobrehu a či v Tepličke, na tom nezáleží," hovoril pan Šumichrast, „k veci patrí len to, že zlatú tabaterku, ktorou poctila grófka Pongrácka farára strečnanského, obdivovali všetci. Šla z ruky do ruky. Prišla i k rukám pána Ordódyho. Tento ju otvoril a ponúkal každému po šňupci. Keď už všetkých obišiel, zlatú tabaterku dal si do vrecka a s ňou sťastlivo i odišiel preč.

O pár dní vezie sa kamsi a náhodou stretol sa s farárom strečnanským, idúcim do Trenčína. Ordódy šiel na Strečno. Pred farou kázal zastať. Zišiel z koča a rovno do fary.

Domácnosť farárovu obstarávala tohto sestra Klementína. Hovorilo sa o nej, že je dobrá gazdina, ale prižgrlavá. A beda tomu, na koho sa jedenkrát pohnevala. Urputnosť jej nemala hraníc, miešajúc sa i do takých vecí, po ktorých ju nič nebolo; častokrát i svojmu bratovi spôsobila dosť nepríjemností. Malo sa za to, že mu nad hlavou vyrástla, tak že pri nejednom urobil sa hluchým, i že nevidí, len aby sa s ňou dohadovať nemusel, lebo ona musela mať vždycky posledné slovo a rozumie sa, že častokrát i nepravdu pravdou.

I pán Ordody bol jej tŕňom v oku. Prečo? to sa nevie. Dosť na tom, že ač ho jej brat rád videl, ona ho nemohla priam velice vystáť.

Sotva teda vnišiel pán Ordody do chyže, už mu volala v ústrety:

„Pána farára niet doma."

„Viem, panička," rečie tento, „požiadal ma však o to, aby som sa zastavil u vás a povedal vám tú radostnú novinu, že pánovi Strečna narodil sa potomok. Krstenie má byť zajtrajšieho dňa. Paní grófka Pongrácka bude krstnou matkou; a poneváč prijde viacej znamenitých pánov, ktorých pán farár ku sebe pozval k obedu,

odkazuje vám, aby ste sa zajtra čo najlepšie zachystala a na čas s obedom hotová bola.“

Panička Klementína, ač nič nehovorila, však predsa to bolo patrné na jej tvári, že slovám Ordódyho nedôveruje. Ordódymu to neušlo, i siahol teda do vrecka, jakoby niečo hľadal. V tom brinklo niečo na zem. Tak sa však zdalo, že si toho ani jeden nepovšimnul.

„Aby ste mne však uverila,“ hovorí pán Ordódy, „a v určitý čas všetko pohotove mala, posiela vám pán farár svoju tabaterku čo znamenie,“ a tu podal jej zlatú tabaterku, uklonil sa a odišiel.

Panička Klementína držiac tabaterku v ruke zamyslela sa. V tom sluiečko oprelo do okien fary, osvietiac jasnejšie chyžu. Panička sa uľaknula, veď sa jej tak zazdalo, jakoby sa posteľ v chyži ohňom chytala. I pokročí napred. Žiara zmizla. Pri posteli ležal veľký brillantovy prsteň. Zodvihla ho teda, schovala a vyšla z chyže.

Prsteň bol pána Ordódyho, pri vyťahovaní tabaterky zviezol sa mu buďto z prsta alebo vypadol z vrecka. Odblesk papršlekov slnečných, odrážajúcich sa od drahokamov, poľakal Klementínu. No uspokojila sa. Starosť o pripravenie zajtrajšieho obedu zapúdila úplne zľaknutie. Vyjdúc z chyže stúpala panička Klementína najprv do kuchyne. Tu chvíľu sa pobaviac jakoby rozmýšľala a plány robila. Otvorila komoru a nahliadnuc dnu, vrátila sa do pitvora a z pitvora na dvor.

Na dvore celý kŕdel kuriat, husy, morky, kačice, jedno cez druhé hrnulo sa ku nej. Chúďatá, keby boli vedeli, čo mnohé z nich očakáva, radšej by boli v protivnú stranu bežali.

Netrvalo to dlho a čosi kamsi celé hŕby jich porezanych ležalo. Chúďatá, sama panička Klementína jich ľutovala a nechcela sa ani dívať na slúžky, ktorým to išlo jako po šnôre. Nastalo čistenie a schystávanie až do pozdnej noci. Panička Klementína, jakokoľvek jej bolo niektorých kuričiek a kohútikov ľúto, predsa, aby hostina skvelo vypadnula, oľutovala i svojich miláčkov, a s celou svojou zručnosťou dala sa včasne ráno druhého dňa do práce, aby mohla na čas byť hotovou.

Môžte si sami predstaviť, čo tu bolo behania, rozkazovania, usporadovania. V kuchyni sa pieklo, varilo, smažilo; tu škvrčalo, tam kypelo, len pribárať nikde nesmelo. Ej, to by bol krik býval!

Vo svetniciach, tam sa už stoly spolu skladaly, prikrývaly, urovnávaly. Klementína bola jako na obrtlíku. A jakoby nie? Veď poludnie už odzvonili a hostia mohli každým okamžením doraziť.

„No, chvála Bohu!“ povzdychla si panička Klementína, keď už aj stoly mala prikryté, kvetami okrášlené a tak vydarenymi koláčmi: bambušky, božiemilosti, rukávničky, makovníčky a čo ja viem, jakovými všetko pečivami ustrojené, ba i víno prihotovené. „Ej, budeže ten môj brat rád, keď to všetko uvidí,“ a jej uhorúčená červená tvár len jej tak radosťou jasala. Pozrela ešte po všetkom. Bola spokojná. Usmiala sa a rožkom bieluškej zásterky prejdúc si po tvári, chcela vynsť zase do kuchyne. V tom zarachotil

koč na dvore. Klementína uradostnená beží k oknu. Bol to koč bratov.

„No už prijdú," pomyslela alebo i hovorila, a tam ta, jako srnka zmizla v kuchyňských dveráeh.

Pán farár Oriešok sostúpil z koča samojediny. Vnidúc do chyže nemálo zostal prekvapenym, spatriac toľké stoly tak bohato a skvele pristrojené. Myslel si, čo to asi má znamenať? ale pritom všetkom nezdal sa byť veľmi zvedavym. Posadil sa na svoje obyčajné miesto, nalial do pohára štvrtočku vína a vypil, pokojne čakajúc na vysvetlenie.

A netrvalo to dlho. Uradostnená, Klementína potichúčky otvorila dvere a len ukradomky strčila dnu uhriatu tvár, aby mohla potajomky videť svojho brata, jaký asi účinok jej prípravy na jeho tvári spôsobily. On sedel tíško, pokojne. Sestra vnišla do jedálne, privítala brata a hľadiac mu do očú riekla:

„Ani ma len nepochváliš?"

„Začo?"

„Že som všetko pripravila."

„No pekne, duša moja! Len mi daj niečo už pod zuby, ja som vylačnel."

„A nebudeš čakať, až ostatní prijdú?"

„Kto?"

„Nuž grófka a ostatní hostia."

„Ja neviem ani o grófke, ani o hosťoch ničoho."

„Nevieš? Čo to za reč od teba?" rečie premenenym hlasom panička Klementína; „však si mi ty odkázal po pánu Ordódym, aby som prichystala obed, že bude krštenie, bo že panstvu narodil sa potomok."

„Nie, duša moja, nič neviem o tom; ja som s pánom Ordódym ani nehovoril."

Klementína zbľadla a musela si sadnúť, aby nepadla, bo sa jej zdalo, že jej všetko zpod nôh uhybá. Keď jej to trocha prešlo a prišla k sebe, povie:

„No, neposlal si mi po ňom svoju tabaterku, čo si bol od grófky do daru dostal?"

„Nie ja; tá bola od kongregácie u neho."

Klementína pustila sa do plaču. A jakoby aj nebola mala plakať, keď sa toľko naustávala, toľké spustošenie vo svojej milej drôbeži porobiť dala, a to všetko nadarmo. Pán Ordódy urobil si žart s ňou, ktorym ju na posmech vystavil. Nie, to mu nikdy nemohla odpustiť. I plakala tak žiaľno, že samému bratovi bolo jej ľúto.

„No, Klema, neplač už toľko," rečie jej brat, „veď nám to on iste vynahradí."

„Nie, to mu nikdy neodpustím!"

„Nesmieš byť pomstlivá!"

„Jakou mierou mne on nameral, i ja mu takou odplatím;" na to vstala a vyšla von do kuchyne, aby nastolila obed svojmu bratovi.

Pán farár jedol s chuťou, ale jeho sestre nechutnalo. Bola

rozžialená, rozľútostená i rozochvená. Chvíľami ju len tak potriasalo, jako čoby zimnicu mala.

Čeľaď však farská a mnohí Strečňania chválili si za dlhé časy, že jim tak dobre uechutnalo ani predtým, ani odtedy, a nevedeli sa prenachváliť pána farára a paničky Klementíny, ktorí jich tak bohato pohostili. Bohatý a dobrý obed na strečňanskej fare ešte i jích pravnukovia znali vychvalovať.

„S tým sa ale celá vec ešte neukončila,“ povie ktosi, keď pán Šumichrast prestal vypravovať.

„Pravda je,“ poznamenal tento; „druhý obed bol protivou prvšieho. O tom však až po našom obede, alebo jestli sa páči, nech zas druhý pokračuje.“

„Prosím, páni bratia,“ rečie pristúpivší domašín pán Rék, „prosím, nech sa ľúbi k maličkému obedu. Pri obede alebo po obede, jako sa bude pánom ľúbiť, v rozhovore alebo voľnej zábave môžu pokračovať. Prosím, nech sa ľúbi posadať.

Hostia posadali, bárs mnohí z nich nepocítili toho nutnú potrebu; veď boli na svadbe, ktorá už viac dní trvala a ktorá vo všetkom hojnosťou oplývala. No ale stať sa muselo. I stalo sa teda dľa vôle pána Réka.

III.

Bolo po obede. Svadobná spoločnosť u pána Réka podelila sa na rozličné väčšie menšie krúžky, ktoré sa spoločne zabávaly. Jeden z tých najväčších, ale i najmiešanejších bol zajiste ten, v ktorom nachodil sa pán Šumichrast a v ktorom spomínaly sa tie staré, zašlé doby.

Spoločnosť vyšla von do záhrady pána Réka, kde pod velikánskou hustou lipou nachodil sa stôl, lavice a z kameňa kresané sedadlá. Kde kto mohol, tam si sadol. Bolo všetkým po vôli, aj tým, čo na kamenných sedadlách sedeli, aj tým, ktorí sa radšej na mäkkú pažiť uložili.

Pán Šumichrast pokračoval vo svojej besede:

„Od osudného obeda na strečňanskej fare minulo niekoľko týždňov. A síce zväčša pršalo, jako čoby i nebo bolo plakať chcelo s paničkou Klementínou na Strečne.

Pán Ordódy dávno bol zapomenul na svoj žart. Bolo mu pridlho na Višňovom i žiadal si už niekam povyjechať, aby sa povyrazil.

Konečne i nebo sa vyjasnilo a zdalo sa, že bude zase pekne. V panskom kaštieli pána Ordódyho je živo. Hostia sa schodili. Už takmer ani miesta niet pre nich. Pán Ordódy bol cele uveličený. Smial sa, žartoval, vtipkoval, jakoby to ani on nebol býval, ktorý počas minulých dažďov sem tam mrzuto bol sa prechodil po priestranných, vtedy tak pustými a mrtvými sa mu zdajúcich teremov rozsiahleho prízemného domu.

Po dvore ozýva sa jeho hrubý, mohutný hlas, vydávajúci rozkazy ku nastávajúcej honbe. Keď už myslel, že všetky potrebné

rozkazy vydal a poriadky porobil, vrátil sa do dvorany ku shromaždenym hosťom.

S ním zároveň vkročila medzi hosťov, len že druhymi dvermi, i pani Ordódyčka, ktorá povedomá svojej hodnosti, asnáď i krásy, hrdo si kráča dvoranou, avšak nie bez vľúdno-prívetivého uklonenia, ktorym vítala shromaždenych hosťov v dome svojho pána. Ku nej pripojil sa i pán Ordódy, idúc jej v ústrety; s poklonou zaviedol ju na miesto za vrch stolom.

Dvoranou ozvalo sa hlučné „vivat," keď pani Ordódyčka zaujala svoje miesto a vedľa nej ostatnie panie. Shovor točil sa zväčša okolo zajtrajšej poľovačky; z prítomnych všetci ľutovali, že pani Ordódyčka tentokráť nesúčastní sa na poľovačke.

„Až druhýkráť, pánovia," rečie s úsmevom pekná pani; „to by mi bolo primnoho tri dni."

„Už teraz sa tešíme prípovedi vašej milosti," klaňajú sa bližší ďalší.

„Ale, pánovia!" povie Ordódy, „zajtrá vám načim skoro stať. Potom ale obrátiac sa k domácemu kňazovi rečie:

„Reverendissime, zajtrá nech sa ponáhľajú so svätou omšou; môžu to raz i na kratšie vykonať."

„Pána Boha nesvobodno ukracovať..."

„To ani ja nežiadam," skočí mu do reči Ordódy; „nech sa jim ale ľúbi zajtrá skorej teda vstať a služby božie čo najkratšie zakončiť, bo už teraz je deň krátky."

Domáci kňaz sa mlčky uklonil. Vyraz tváre však mu prezradzoval, že sa ho slová pána Ordódyho nemilo dotkly.

Spoločnosť sa onedlho rozišla, každy na svoj vykázaný mu byt, aby si vypočinuli k zajtrajšiemu dňu. Mnohí však ani spať nešli a usniesli sa, že budú až do rána hore.

Na druhý deň ešte bola tma a už sa ozyval zvonec z káplnky kaštieľa pána Ordódyho. Páni, jakoby jich elektrizoval, poskákali hore. V dvorci nastal čuly ruch. Koho nezobudil hlas zvonca, toho zobudiť muselo zavíjanie a štekot psov.

Pán Ordódy i so svojím mládencom Števom Zariečskym bol už na nohách.

„No, vieš čo, Števo," hovorí mu Ordódy, „dnes na večer alebo zajtrá ráno pôjdeš na Strečno do fary a na pozajtre dáš nám prichystať obed."

„Ej, prosím ponížene jích milosť," škriabe sa Števo za uchom, „nech neráča sa nahnevať —"

„No, čo máš zase?" odsekne Ordódy.

„Nič, len to, že sa bojím."

„Koho?"

„Paničky Klementíny."

„Hahaha!" rozosmial sa pán Ordody; „ty že sa bojíš? A za ženu sis' ju chcel vziať!"

„Hja, to bolo iné, jich milosť. Odtedy sa pohnevala panička na mňa i na jích milosť, že ju ráčili ..."

„Aha, už viem! No ale musíš ju ísť udobriť. A keď sa ti to podarí, potom dovolím sa ti oženiť.“

Števo sa poďakoval síce, ale tvár sa mu nevyjasnila. Hej, keby mu to pán jeho bol len pred pol rokom dovolil: vtedy by bol skákal ani mladý baranec, teraz dovolenie pánov je mu ľahostajným, bo panička Klementína sa hnevá, ach, velice hnevá a on si ju netrúfa udobriť. No ale rozkaz svojho pána musí vyplniť; poručená teda Pánu Bohu; so svesenou hlavou, plnou storakých myšlienok kráča za svojím pánom.

Na kaplnke ozval sa zvonec po druhýkrát. V osvetlenej kaplnke bol pán Ordódy prvým so svojím mládencom. Domáceho kňaza tu však ešte nebolo. Ordódy zmraštil tvár. No netrvalo to dlho, čo i kňaz prišiel. Omša sa započala, ale pánu Ordódymu zdala sa trvať pridlho. Pozorovali to všetci prítomní, len jediný snáď Števo Zariečsky nie, ktorý sa zo všetkých najvrúcnejšie modlil za zdar jeho výpravy a šťastlivého pokonania vo fare strečnanskej. Bol on opravdová protiva svojho pána v kaplnke, ktorý hneď kašlal, hneď nohami šuchal, hneď sa v stolici hniezdil, jakoby na špendlíkoch bol sedel: dávajúc každým pohybom i pohľadom svoju nespokojnosť na javo; kdežto Števo ticho, pokojne sa modliac, snáď sa mu dnes omša prikrátkou byť zdala.

Bolo po omši. Pán Ordódy vybehnul z kaplnky ani vietor. Za ním hrnuli sa ostatní, šopkajúc sused susedovi.

Ešte sa nebrieždilo ani dobre, spoločnosť už opustila dvorec pána Ordódyho. Domáci kňaz s nimi. Pán Ordódy bol veselý: dováďal, žartoval s každým, nevynímajúc ani samého domáceho kňaza, jakoby už bol dávno na dlhú omšu zapomenul. Už sú v Horách. Zosadnú z koní a stúpajú pešmo hore vrchom. Kone vzalo slúžobníctvo do opatery a stúpalo inou cestou.

Pod vrchom žblnkotá tichý horský potôček. Dnes však nezdá sa to byť ten starý, tichý, čistý potok, veď brehy jeho sú skoro preplnené, následkom padlých dažďov, ešte neodteklou, šedivou vodou.

Cez potok však má viesť lavička. „Kdeže je? — snáď ju voda vzala;“ hovoria niektorí.

„Oj nie!“ rečie pán Ordódy: „musíme trocha vyše ísť.“

I stúpajú napred, hľadať lavičku. Každý chce byť prvým, ktorý by ju najsamprv zočil a na druhý breh sa dostal. Medzi týchto patrí i sám domáci kňaz pána Ordódyho, snáď z povďačnosti, že sa hnev pána patróna tak napochytre utíšil.

A vskutku podarilo sa mu, že prvý lavičku zočil a cele vytešený zavolá:

„Vivat! Tu je lavička!“

„Vivat!“ volajú ostatní, chvaliac bystrý zrak kňaza. I pán Ordódy ho pochválil a prídúc k lavičke rečie:

„No placeat reverendissime; prvý ste zočili lavičku, nech sa vám teda lúbi i prvému prejsť.“

„Rogo humillime! Nech sa lúbi domine illustrissime!“ nuka kňaz pána patrona.

„Rogo, ecclesia precedit tantum placeat.“ rečie Ordódy, tisnúc kňaza napred.

Kňaz, vysoký, hodný chlap, stúpa si hrdo po lavičke, že sa len tak kolíše pod ním. Tu však zrazu praskne a on padol do vody; lavička sa pod ním prelomila, bo bola do polovice podrezaná.

„Aha, to pomsta!“ pomyslel si pán farár, a jako čoby sa nebolo nič stalo, povie:

„Pánovia! Darmo je, ja som už zamáčaný; kto z vás chce prejsť na druhú stranu a nechce sa zamáčať, toho vďačne prenesiem, však mám, chvála Bohu, toľko sily, že si z vás i najťažšieho trúfam šťastlivo preniesť.

„Sláva mu!“ volá prvý pán Ordódy; „prijímame.“

„No teda, nech sa lúbi; čo lahších i po dvoch prenesiem odrazu.“

I začal jich prenášať radom. Už boli všetci na druhej strane, len pán Ordódy nie. Ale i toho už vzal v silné náručia. Sotva však urobí dva kroky od brehu, rečie:

„Illustrissime, vy ráčite za troch vážiť.“

„Alebo vy ste ráčil už všetky sily vaše vyčerpať;“ odpovedá Ordódy.

„Nie, vaša milosť! opravdu, veľmi ráčite byť závažný; neráčite mať peniaze pri sebe?“

„Pán Višňovsky nie je nikdy bez peňazí,“ odpovedal Ordódy.

„Teda ani teraz?“

„Pravda, ani teraz!“

„To je tá príčina, že ráčite byť tak ťažký. K neunesenia, Illustrissime, a to tým viacej, že mi môj rád duchovný prísne zakazuje peniaze nosiť, nemôžem, nesmiem ďalej ani krok urobiť, lebo by som vedome hrešil.“ A tu hodil pána Ordódyho doprostred potoka, kde vedel, že je najhlbšie.

Jedni sa smiali, bo sa nemohli smiechu zdržať, druhí len s veľkým namáhaním smiech v sebe dusili, iní sa strachovali, že pán Ordódy dopustí sa nejakého prehkého skutku, iní sa báli, že sa jim celá zábava pokazila a že snáď z lovu nič nebude. Ale obava jejich sa nenaplnila. Pán Ordódy nedal na sebe ničoho znať, bárs snáď mu to i po vôli nebolo. Bol prináružívým lovcom, než aby snáď preto bol lov prekaziť chcel.

Dobrý rozmar trval i na ďalej. Spoločnosť stúpala chvíľu ešte pospolu, ale potom sa rozdelila. Ďalšia jich zábava nemá pre nás žiadnej zanímavosti; zanechme jich na čas, i tak sa sídeme s nimi. Do videnia teda, na Strečne. My zatiaľ vráťme sa aspoň na chvíľu do opusteného dvorca pána Ordódyho na Višňovém.

IV.

Na Višňovom bolo pusto, ticho; vačšina služobníctva odišla na lov, doma zostali len tí najpotrebnejší. Pani Ordódyčka prechodila sa po komnatách

Magjstratu a všeckemu mestu hotovy a negmenšj služebnik a mešťan. Polereczky Mattays m. p. Fő Hadnagy [1]).

Praesent. et perl. in Praetoris coram Amplissimo Magistratu Novisolii die 6 Martii Ao 1705.

(Z archívu mesta B. Bystrice.)

Zemevid Uhorska r. 950.

Nakreslil *Fr. V. Sasinek.*

Nedávno priniesly niektoré časopisy tú zprávu, že gymnasiálni professori väčším dielom vybavujú štátnu zkúšku z dejepisu, aby sa stali riadnymi professormi gymnasiálnymi, poneváč je to, vraj, zkúška najľahšia. Je toto pravda? Nie. Je pravda, že dejepis Uhorska, [2]) jako sa on na gymnásiach pestuje, je hračkou, poneváč je obmedzený len na Maďarov a Magyarország, a vylučuje všetko, čo sa týče dejepisu nemaďarských národov a prirodzenej povahy viacnárodnostného Uhorska. Napapúškovať Horváta, Szalayho, alebo nejaké školské *conpendium* je terajšia historická vedomosť professorov gymnasiálnych: pustiť sa do kritiky, to nevoľno; lebo pri tom v pravde ztratil by sa *magyar szellem*, ba snáď otvorila by sa cesta k „panslavismu.“ Nedostatok opravdivého dejepisu Uhorska musíme tedy nahradzovať mimo školy.

Dnes som si vzal pred seba, predstaviť zemevid Uhorska tak, jako bol o. r. 950.

Dosavádni skladatelia dejepisu Uhorska rieša tú otázku praľahko; oni si predstavujú Mágyarország v terajších hraniciach už za doby Arpádovej. Bohužiaľ! tak pomýlený a tendenčne porušený dejepis nachádza uveriteľov (vynímajúc Píča) i u samých našich bratov slovanských na veľkú ujmu Slovákov. Ja také jednanie Slovanov pokladám za národný hriech.

Hľadíme-li kriticky a objektívne na zemevid Uhorska, jako nám ho v polovici X. stoletia predostiera cisár Konstantín Porph., prichádzame k inému výsledku.

Je pravda, že cisár Konstantín, čo sa týče doby, ktorá bola pred ním, podal mnoho báječných a chybných povedačiek: ale čo

---

[1]) Polerecky bol z Mošoviec; z podanstva prepustený vyučil sa kupectvu, stal sa kupcom a mešťanom v B. Bystrici. V čase válečnom upadol a vstúpil do vojska Rákóczyho, pri ktorom zotrval až do konca. Potom vysťahoval sa do Francúzska, kde to — vraj — doviedol až na generála.

[2]) Nedávno p. Kmeť zavrhol tento výraz čo nesprávny a navrhol výraz „dejepis uhorský.“ Keby Uhorsko obsahovalo len jeden národ, malby úplnú pravdu.

sa tyče jeho doby, nebude nikto pochybovať ani o jeho známosti, ani o jeho pravdomluvnosti.

O území, ktoré o. r. 950. zaujímali Čierni Uhri Arpádovskí, toto c. 13. a 40. píše: „Turkom susedné národy sú tieto: na západ Francia, na sever Pacinakitovia, na juh veľká Morava.“ Hranice vychodné tuná neudáva; ale c. 40. praví, že na vychod susedili s nimi Bulhari, kde tychto od nich delil Ister čili dolny Dunaj. K tamtomu označeniu hraníc ešte dodáva, že Horvati u hôr prieliehajú k Turkom.

Ačkoľvek cisár Konstantín zretelne hovorí, predsa sú, ktorí i v tomto ho napravovať sa opovažujú, ponevač jeho slová sú protivné jejich predpojatej mienke; miesto toho, aby svoju chybu napravili dľa neho, naťahujú ho na kopyto svojeho predsudku. Položme len pred seba zemevid Uhorska, a podá nám docela objektívnu pravdu.

a) Turkom čili Čiernym Uhrom Arpádovskym *na západ* ležala Francia, t. j. zeme, ktoré nálezali k takrečenej „svätej ríše rímskej.“ Rozumie sa tu naše Slovensko čili Považie Βαγιβαρεία, tak že medzi Slovákami a Čiernymi Uhrami tiahla sa pomedzná čiara od Dunaja vedľa Tisy ku Karpatom.[1] Je pravda, že vtedy Čechy, Morava a Slovensko boly pod žezlom českého Boleslava I., ale tento stál pod nadvládou cisára nemeckého a tak i Morava a Slovensko počítane boly k zemiam cisárskym.[2] Potvrdzuje to i základna listina latinského biskupstva Pražského, v ktorej ciár Otto I. ťaha jeho vychodnú stranu až k hraniciam uhorskym,[3] t. j. k tej čiare, ktorá od vrútky Hronu do Dunaja vedľa Tisy šla ku Karpatom.[4]

b) Turkom na sever byvali Pečeneri Πατζινακία, a síce za Karpatami nad Prutom,[5] hraničiac s Poliakami asi na rieke Strij.

c) Turkom *na juh* ležala veľká Morava, a síce pannonská Morava za Dunajom. Darmo nedoukovia alebo lenosi prekrucujú tuná

[1] Quae omnia Turcis habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus transcurrentibus. Eorum primum Timeses est, alterum Tutes, tertium Moreses, quartum Crisus, quintum Titza.

[2] Ceteri vero Chrobati versus Franciam commorabantur ... qui proprio principi subiecti sunt. Parent autem Othoni Magno, regi Franciae.

[3] Provinciaque, cui Vag nomen est ... Ungarorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Tritri.

[4] Nam termini Polonorum (an. 1000) ad litus Danubii ad civitatem Strigoniensem terminabantur, dein in Agriensem civitatem ibant, demum in fluvium, qui Tizia nominatur, cedentes regirabant iuxta fluvium, qui Cepla nuncupatur, usque ad castrum Galis (Salis), ibique inter Ungaros, Ruthenos et Polonos finem dabant. Bielowski: Mon. Pol. Hist. I. 505.

[5] Patzinacitarum locus ... a fluviis, qui illic sunt, cognominatur; flumina autem isthaec sunt ... quartus Bruntus, quintus denique Seretus nuncupatur. Const. c. 38.

slová Konstantinove, aby panstvo Čiernych Uhrov Arpádovskych z strany Dunaja tahali až k rieke Morave, nie-li za ňu; lebo Konstantin rozumie len pannonskú Moravu [1]), nazývajúc ju veľkú (horejšiu) v porovnaní s podsavskou menšou (nižnou) Moravou. Pannonská veľká Morava (vlastne pannonská časť veľkomoravskej nekdajšej deržavy) skutočne ležala potiským Čiernym Uhrom na juh, kdežto ostatnie zeme tejže veľmoravskej deržavy za Svatopluka I. a Mojmíra II. ležaly jim na západ, jako sme videli pod bodom a).

Omnoho záhadnejším je to, keď k tamtomu dodáva cisár Konstantin, že Horvati u hôr prilíehajú k Turkom. Že sa tuná rozumia Horvati posavskí, dokazuje to sám context; jako totižto na juh položil pannonskú Moravu, podobne na tenže juh klade i Horvatov. Nastáva však dôležitá otázka: jaké rozumie hory, tvoriace pomedzie medzi Turkami a Horvatami? Otázke tejto treba obšírnejšieho objasnenia.

Keď Arpád rozšíril svoje panovanie na pannonskú Moravu, vyrvúc ju Mojmírovi II., stal sa susedom Horvatov na Dráve, teda nie u hôr. — Tiahlo-li sa Horvatsko medzi Drávou a Sávou k Dunaju, tak potiskí Čierni Uhri susedili s Horvatami na Dunaji medzi ustím Drávy a Sávy, teda opät nie u hôr. Kde teda hľadat tie hory, u ktorých Čierni Uhri priliehali k Horvatom? Neposkytujú-li nám svetlo k tomu prameny dejepisné? Ovšem, a to i sám cisár Konstantin, keď c. 41. píše, že Turci sem Pres Dunaj (πέραθεν τοῦ Δανούβεως) bývajú v pannonskej Morave, ba ešte i ďalej, medzi Sávou a Dunajom Hľadáme li toto územie, najdeme ho v Srieme, ktorý ešte i potom dlho dlho zvláštne a od Horvatska neodvislé kniežatstvo (*marchia Sirmiensis*): teda tie hory, u ktorých Turci priliehali k Horvatom, boli tie, ktoré tvorily pomedzie medzi Sriemskom a Horvatskom. Ačkoľvek týmto dotýkam sa boľavého miesta bratov Horvatov, predsa je tak, aniž sa dá jiné čo vyčítat z cisára Konstatina.

d) Turkom potiskym na východ boli Bulhari, ktorých od tamtých delil dolní Dunaj (*Ister*). Jak ďaleko siahalo toto pomedzie, neurčuje súčasný dejepis; pozdejšie dejepis určuje ho až po Oršovu, a je pravdepodobné, že tak bolo i predtým o. r. 950. Zdaliž za Oršovou nad Dunajom boli Pečenezi alebo Bulhari alebo Valaši (Rumuni) so Slovenami, nedá sa určite povedat: čo však nezavadzá rozlúšteniu našej otázky.

Namieta sa nám tuná ešte tá otázka: kam Sedmohradsko o. r. 950 náležalo? Cisár Konstantin síce nedáva nám na to svedectvo positivné, dáva ale negativné, keď územie Turkov lokalisuje, kladúc ho ta, kde tečú rieky: Timeses, Tutes (Bega), Moreses, Crisus a Titza, a tak vylučuje Sedmohradsko. Skutočne aj Sedmohradsko ešte i po r. 1030 malo svoju samostatnosť [2]).

[1]) Sirmium, quod Belegrada abest duorum dierum itinere; inde Magna Moravia. Const. c. 40.

[2]) Srov. Besednicu v „Národních Novinách“ od 19. a 22. sept. 1885.

Dva obedy.

Rozpomienky. Píše *Anonymus.*

I.

Bola svadba. Pán Rék na Višňovom vydával svoju dcéru Ľubicu. Ľubica bola mladá, krásna a k tomu Slovenka dušou telom. Ale ani mladoženích, Janko Vranay, nemal hany. Čo mu niektorí vytýkali, medzi poslednejšími i jeho pán tesť, bolo to „y“ na konci mena, bo že jeho otec sa podpisoval bez neho, totiž Vrana. No to je maličkosť a za našich časov nič nového.

Na Višňovom bolo teda veselo a v dome pána Réka nadvrch. Jedlo, pilo, ihralo sa, rozprávalo. Svadobný otec, pán Rék, už šedinami pokrytý, blízo osemdesiatročný starec, sám si zatančil ani čoby štyridsiatnikom bol býval. Všetko mu ustúpilo na bok, keď si vyviedol do kola prvú družicu Vieronku Kalných. Oči celej svadobnej družiny boly len na nich obrátené. Všetko, celá svadobná spoločnosť jim tlieskala a oči hľadiacich len sa tak radosťou jagaly, nevynímajúc ani samej družičky, ktorá bola hrdá na vyznačenie starého pána.

Tanec ukončil sa. Dvoranou znelo slávnostné „vivat“ na počesť párku. Starší, mladší len jich tak blahoželaniami zasypávali. Žiaden nechcel vystať; každý chcel, aby jeho slovo počuté a prijaté bolo.

Dcéra Ľubica, syn Janko a zať padli mu kolo hrdla a vybozkávali si otca, ani čoby sami boli bývali. Ostatní ktorí ruky mu podávali, ktorí po pleci tľapkali, a ktorí nemohli sa k nemu dostať, aspoň v povetrí rukami kývali.

„Ľúbi sa vám to?“ volá silným hlasom pán Rék, len aby sa z toho klbka nejako vytočil.

„Vivat! nech žije! sláva mu! pravdaže sa nám ľúbi!“ znelo to zo všetkých strán.

„No, keď sa vám ľúbi, pokračujte ďalej,“ rečie pán Rék.

Hudba zavznela. Vieronka Kalných s mladým Rékom pokračovali v tanci a ostatní mladší, starší jich nasledovali.

Priatelia starého pána usadli k stolom. Pripíjalo sa, štrngalo až milá vec a pritom spomínali sa i staré, zašlé časy. Ku nim, po ukončenom tanci, pripojili sa i niektorí z mladších a poslúchali starých pánov.

Pán Rék vykrútil si svoje husté, šedivé fúzy, pohladil peknú bradu, pozrel dookola po svojich priateľoch a z očú mu len tak oheň sršal, keď vravel:

„Hej, bratia moji, tie staré časy, tie sú už tam. Nikdá to už u nás tak nebude, jako to bývalo kedysi, jako mi to môj otec rozprával a jako som to ešte i sám zapamätal. Žili sme my tu kedysi lepší život. Nebolo vtedy toľko podlých osočovateľov. Vtedy sme tu boli ešte všetci Slováci jako repa; vlastenectvo sa vtedy nepre-

dávalo na funty jako dnes. Nikomu nenapadlo nás napádať alebo len upodozrievať z panslavismu. O panslavisme nebolo chyrovať, lebo židáci a lační vlastenci nepísali novín. My zemani boli sme vtedy ešte pánmi a židáci žobráci. My vozili sme sa na kočoch vo štvorkách a oni chodili s pinklami a kožkami peší. Huj! — vykríkol pán Rék, až to všetkými trhlo — striasol by sa bol vtedy uhorský zeman, zkypela by v ňom zemanská krev viacej ešte jako hnevom, keby mu bol povedal niekto, aby si židovku vzal za ženu. Len myšlienka by ho bola už hrôzou naplnila. A hľa, jako sa časy zmenily. Starí zemani vymreli. Krev zemanských starých rodín v jejich potomkoch ani čoby sa bola pokazila, zvodnatela, zdegenerovala. Nemajú hrdosti, sebapovedomia; zdajú sa byť bez zápalu, útlocitu a oduševnenia za vysoké a vznesené ciele, za ctnosť a šľachetnosť. Hej, keby dnes pán Ordódy bol medzi nami! Ten vám vedel veselým byť, snáď i viacej niekedy jako treba; česť jeho však netrpela pritom. Vedel on seba i svojich obrániť. Držal si i dom i celé panstvo v poriadku a slovo jeho malo platnosť i voči krajine na rákoši, nielen tu doma v stolici. Dnes u nás kadejaký holobrádok, zo škôl vyšibaný darmošlap chce hneď byť tu slúžny, tu vicišpán, kadejaký vetroplach, čoby sa mal ešte učiť, chce byť už vyslancom na snem, zákonodarcom. Sám nezná dobre, čo je to zákon, a už chce krajine zákony predpisovať. Kurča, má na chrbte škrupinu a už chce sliepku učiť. Jajtelesi, Pinkelesi, Pajzesi, Gzeresi figurujú dnes so starodávnymi slávnymi zemanskými rodinnými menami: Eszterházy, Nádaždy, Révaj, Očkaj, Ordódy — a to všetko možno dnes u nás docieliť za mizerných 50 krajciarov!“

„Výborne! pravdu má!“ prisviedčali starší páni, z mladších však mnohí sa uškŕňali a tu i tu pošuškávali, jakoby si neboli trúfali nahlas svoje mienky vypovedať. Bolo jim to však z tváre čítať, že sú druhých náhľadov.

„Hej, keby dnes starý pán Ordódy vstal a povedali mu, kto jeho meno opováži sa nosiť, ten by sa mu podíval do očú!“

„Nič by mu dnes už neurobil.“ zamrmlal si popod nos mladý Ferencfi; ale bystrému uchu starcovmu predsa to neušlo. I nezostal mu dlžen odpoveď.

„To by ste potom videli. Naši predkovia boli ináč naučení i šablou zvŕtať i puškou zaobchodiť jako terajší mladí páni, ktorí v súboji na päť krokov neznajú protivníka nájsť, nejakú ale fiflenu židovskú tú vidia na tisíc krokov. Ste vy mi za hrdinovia, Ryfkám ruky oblizovať!“

Nastal smiech. Mladý Ferencfi chystal sa k odporu i so sebou rovnako smýšľajúcimi. Snáď by boli starého pána na súboj vyzvali, ale si predsa netrúfali, bo museli uznať, že v mnohom mal pravdu. Ale nemohli úplne zamlčať mu všetko, obzvlášte mladý Ferencfi, ktorého sa to nadvrch tykalo, rozpálený a popúdený velikánskymi smiechom vyvolá:

„Veru ani o tom, vami oslavovanom Ordódym z tých starých časov nehovoria sa tie najpeknejšie kúsky.“

„Kto vie o ňom čo zlého, nech povie," hovoril starý pán. „Čo som ale povedal, je pravda."

„Pravda je, pravda!" prisviedčali mu zo všetkých strán. Veselie a zábava šla ďalej, jakoby sa ani nič nebolo prihodilo.

Pripíjalo a hovorilo sa jako predtym. Spomínali staré, zašlé časy. Nebolo zapomenuto ani na pána Ordódyho.

II.

„No hovorte si vy čo chcete," povie pán Šumichrast, priateľ starého Réka; „náš domašin má pravdu. Terajšie časy sa nedajú so starými srovnať. Starý, dôverný spoločenský život odumiera. Nový, to je nenašský, nudný, silou mocou k nám vsantročený, cudzý. O starom pánu Ordódym hovorí sa mnoho. On sa rád zabavil, tu i tu hrubý žart urobil, ale znal i prijať žart. Žeby bol lakomym býval, to nestojí. Čo pán Ferenčfi hovoril o tabaterke, ktorú že si z lakomstva priosvojil, nie je pravda. Vec sa má ináčej."

„Čujme!" vyzývala spoločnosť pána Šumichrasta, aby jej dopovedal, čo Ferenčfi zamlčal.

Na knazskej kongregácii, už či to bolo v Ružobrehu a či v Tepličke, na tom nezáleží," hovoril pan Šumichrast, „k veci patrí len to, že zlatú tabaterku, ktorou poctila grófka Pongrácka farára strečnanského, obdivovali všetci. Šla z ruky do ruky. Prišla i k rukám pána Ordódyho. Tento ju otvoril a ponúkal každému po šňupci. Keď už všetkých obišiel, zlatú tabaterku dal si do vrecka a s ňou sťastlivo i odišiel preč.

O pár dní vezie sa kamsi a náhodou stretol sa s farárom strečnanskym, idúcim do Trenčína. Ordódy šiel na Strečno. Pred farou kázal zastať. Zišiel z koča a rovno do fary.

Domácnosť fárárovu obstarávala tohto sestra Klementína. Hovorilo sa o nej, že je dobrá gazdina, ale prižgrlavá. A beda tomu, na koho sa jedenkrát pohnevala. Urputnosť jej nemala hraníc, miešajúc sa i do takých vecí, po ktorých ju nič nebolo; častokrát i svojmu bratovi spôsobila dosť nepríjemností. Malo sa za to, že mu nad hlavou vyrástla, tak že pri nejednom urobil sa hluchým, i že nevidí, len aby sa s ňou dohadovať nemusel, lebo ona musela mať vždycky posledné slovo a rozumie sa, že častokrát i nepravdu pravdou.

I pán Ordódy bol jej trnom v oku. Prečo? to sa nevie. Dosť na tom, že ač ho jej brat rád videl, ona ho nemohla priam velice vystát.

Sotva teda vnišiel pán Ordody do chyže, už mu volala v ústrety: „Pána farára niet doma."

„Viem, panička," rečie tento, „požiadal ma však o to, aby som sa zastavil u vás a povedal vám tú radostnú novinu, že pánovi Strečna narodil sa potomok. Krstenie má byť zajtrajšieho dňa. Pani grófka Pongrácka bude krstnou matkou; a poneváč prijde viacej znamenitých pánov, ktorých pán farár ku sebe pozval k obedu,

odkazuje vám, aby ste sa zajtra čo najlepšie zachystala a na čas s obedom hotová bola.“

Panička Klementína, ač nič nehovorila, však predsa to bolo patrné na jej tvári, že slovám Ordódyho nedôveruje. Ordódymu to neušlo, i siahol teda do vrecka, jakoby niečo hľadal. V tom brinklo niečo na zem. Tak sa však zdalo, že si toho ani jeden nepovšimnul.

„Aby ste mne však uverila,“ hovorí pán Ordódy, „a v určitý čas všetko pohotove mala, posiela vám pán farár svoju tabaterku čo znamenie,“ a tu podal jej zlatú tabaterku, uklonil sa a odišiel.

Panička Klementína držiac tabaterku v ruke zamyslela sa. V tom sluiečko oprelo do okien fary, osvietiac jasnejšie chyžu. Panička sa ulaknula, veď sa jej tak zazdalo, jakoby sa posteľ v chyži ohňom chytala. I pokročí napred. Žiara zmizla. Pri posteli ležal veľký brillantový prsteň. Zodvihla ho teda, schovala a vyšla z chyže.

Prsteň bol pána Ordódyho, pri vyťahovaní tabaterky zviezol sa mu buďto z prsta alebo vypadol z vrecka. Odblesk paprślekov slnečných, odrážajúcich sa od drahokamov, poľakal Klementínu. No uspokojila sa. Starosť o pripravenie zajtrajšieho obedu zapúdila úplne zľaknutie. Vyjdúc z chyže stúpala panička Klementína najprv do kuchyne. Tu chvíľu sa pobaviac jakoby rozmýšľala a plány robila. Otvorila komoru a nahliadnuc dnu, vrátila sa do pitvora a z pitvora na dvor.

Na dvore celý kŕdel kurčat, husy, morky, kačice, jedno cez druhé hrnulo sa ku nej. Chúďatá, keby boli vedeli, čo mnohé z nich očakáva, radšej by boli v protivnú stranu bežali.

Netrvalo to dlho a čosi kamsi celé hŕby jich porezanych ležalo. Chúďatá, sama panička Klementína jich ľutovala a nechcela sa ani dívať na slúžky, ktorým to išlo jako po šnôre. Nastalo čistenie a schystávanie až do pozdnej noci. Panička Klementína, jakokoľvek jej bolo niektorých kuričiek a kohútikov ľúto, predsa, aby hostina skvelo vypadnula, oľutovala i svojich miláčkov, a s celou svojou zručnosťou dala sa včasne ráno druhého dňa do práce, aby mohla na čas byť hotovou.

Môžte si sami predstaviť, čo tu bolo behania, rozkazovania, usporadovania. V kuchyni sa pieklo, varilo, smažilo; tu škvrčalo, tam kypelo, len prihárať nikde nesmelo. Ej, to by bol krik býval!

Vo svetniciach, tam sa už stoly spolu skladaly, prikrývaly, urovnávaly. Klementína bola jako na obrtlíku. A jakoby nie? Veď poludnie už odzvonili a hostia mohli každým okamžením doraziť.

„No, chvála Bohu!“ povzdychla si panička Klementína, keď už aj stoly mala prikryté, kvetami okrášlené a tak vydarenymi koláčmi: bambušky, božiemilosti, rukávničky, makovníčky a čo ja viem, jakovými všetko pečivami ustrojené, ba i víno prihotovené. „Ej, budeže ten môj brat rád, keď to všetko uvidí,“ a jej uhorúčená červená tvár len jej tak radosťou jasala. Pozrela ešte po všetkom. Bola spokojná. Usmiala sa a rožkom bieluškej zásterky prejdúc si po tvári, chcela výnsť zase do kuchyne. V tom zarachotil

koč na dvore. Klementína uradostnená beží k oknu. Bol to koč bratov.

„No už prijdú,“ pomyslela alebo i hovorila, a tam ta, jako srnka zmizla v kuchyňskych dverách.

Pán farár Oriesok sostúpil z koča samojediny. Vnídúc do chyže nemálo zostal prekvapenym, spatriac toľké stoly tak bohato a skvele pristrojené. Myslel si, čo to asi má znamenať? ale pritom všetkom nezdal sa byť veľmi zvedavym. Posadil sa na svoje obyčajné miesto, nalial do pohára štvrtočku vína a vypil, pokojne čakajúc na vysvetlenie.

A netrvalo to dlho. Uradostnená, Klementína potichúčky otvorila dvere a len ukradomky strčila dnu uhriatu tvár, aby mohla potajomky videť svojho brata, jaký asi účinok jej prípravy na jeho tvári spôsobily. On sedel tíško, pokojne. Sestra vnišla do jedálne, privítala brata a hladiac mu do očú riekla:

„Ani ma len nepochváliš?“

„Začo?“

„Že som všetko pripravila.“

„No pekne, duša moja! Len mi daj niečo už pod zuby, ja som vylačnel.“

„A nebudeš čakať, až ostatní prijdú?“

„Kto?“

„Nuž grófka a ostatní hostia.“

„Ja neviem ani o grófke, ani o hosťoch ničoho.“

„Nevieš? Čo to za reč od teba?“ rečie premenenym hlasom panička Klementína; „však si mi ty odkázal po pánu Ordódym, aby som prichystala obed, že bude krštenie, bo že panstvu narodil sa potomok.“

„Nie, duša moja, nič neviem o tom; ja som s pánom Ordódym ani nehovoril.“

Klementína zbladla a musela si sadnúť, aby nepadla, bo sa jej zdalo, že jej všetko zpod nôh uhybá. Keď jej to trocha prešlo a prišla k sebe, povie:

„No, neposlal si mi po ňom svoju tabaterku, čo si bol od grófky do daru dostal?“

„Nie ja; tá bola od kongregácie u neho.“

Klementína pustila sa do plaču. A jakoby aj nebola mala plakať, keď sa toľko naustávala, toľké spustošenie vo svojej milej drôbeži porobiť dala, a to všetko nadarmo. Pán Ordódy urobil si žart s ňou, ktorym ju na posmech vystavil. Nie, to mu nikdy nemohla odpustiť. I plakala tak žiaľno, že samému bratovi bolo jej ľúto.

„No, Klema, neplač už toľko,“ rečie jej brat, „veď nám to on iste vynahradí.“

„Nie, to mu nikdy neodpustím!“

„Nesmieš byť pomstlivá!“

„Jakou mierou mne on nameral, i ja mu takou odplatím;“ na to vstala a vyšla von do kuchyne, aby nastolila obed svojmu bratovi.

Pan farár jedol s chuťou, ale jeho sestre nechutnalo. Bola

rozžialená, rozľútostená i rozochvená. Chvíľami ju len tak potriasalo, jako čoby zimnicu mala.

Čeľaď však farská a mnohí Strečňania chválili si za dlhé časy, že jim tak dobre nechutnalo ani predtým, ani odtedy, a nevedeli sa prenachváliť pána farára a paničky Klementíny, ktorí jich tak bohato pohostili. Bohatý a dobrý obed na strečňanskej fare ešte i jích pravnukovia znali vychvalovať.

„S tým sa ale celá vec ešte neukončila," povie ktosi, keď pán Šumichrast prestal vypravovať.

„Pravda je," poznamenal tento; „druhý obed bol protivou prvšieho. O tom však až po našom obede, alebo jestli sa páči, nech zas druhý pokračuje."

„Prosím, páni bratia," rečie pristúpivší domašín pán Rék, „prosím, nech sa ľúbi k maličkému obedu. Pri obede alebo po obede, jako sa bude pánom ľúbiť, v rozhovore alebo voľnej zábave môžu pokračovať. Prosím, nech sa ľúbi posadať.

Hostia posadali, bárs mnohí z nich nepocítili toho nutnú potrebu; veď boli na svadbe, ktorá už viac dní trvala a ktorá vo všetkom hojnosťou oplývala. No ale stať sa muselo. I stalo sa teda dľa vôle pána Réka.

III.

Bolo po obede. Svadobná spoločnosť u pána Réka podelila sa na rozličné väčšie menšie krúžky, ktoré sa spoločne zabávaly. Jeden z tych najväčších, ale i najmiešanejších bol zajiste ten, v ktorom nachodil sa pán Šumichrast a v ktorom spomínaly sa tie staré, zašlé doby.

Spoločnosť vyšla von do záhrady pána Réka, kde pod velikánskou hustou lipou nachodil sa stôl, lavice a z kameňa kresané sedadlá. Kde kto mohol, tam si sadol. Bolo všetkým po vôli, aj tym, čo na kamenných sedadlách sedeli, aj tým, ktorí sa radšej na mäkkú pažiť uložili.

Pán Šumichrast pokračoval vo svojej besede:

„Od osudného obeda na strečňanskej fare minulo niekoľko týždňov. A síce zväčša pršalo, jako čoby i nebo bolo plakať chcelo s paničkou Klementínou na Strečne.

Pán Ordódy dávno bol zapomenul na svoj žart. Bolo mu pridlho na Višňovom i žiadal si už niekam povyjechať, aby sa povyrazil.

Konečne i nebo sa vyjasnilo a zdalo sa, že bude zase pekne. V panskom kaštieli pána Ordódyho je živo. Hostia sa schodili. Už takmer ani miesta niet pre nich. Pán Ordódy bol cele uveličený. Smial sa, žartoval, vtipkoval, jakoby to ani on nebol býval, ktorý počas minulych dažďov sem tam mrzuto bol sa prechodil po priestranných, vtedy tak pustymi a mrtvymi sa mu zdajúcich teremov rozsiahleho prízemného domu.

Po dvore ozyva sa jeho hruby, mohutny hlas, vydávajúci rozkazy ku nastávajúcej honbe. Keď už myslel, že všetky potrebné

rozkazy vydal a poriadky porobil, vrátil sa do dvorany ku shromaždenym hosťom.

S ním zároveň vkročila medzi hosťov, len že druhymi dvermi, i pani Ordódyčka, ktorá povedomá svojej hodnosti, asnáď i krásy, hrdo si kráča dvoranou, avšak nie bez vľúdno-prívetivého uklonenia, ktorym vítala shromaždenych hosťov v dome svojho pána. Ku nej pripojil sa i pán Ordódy, idúc jej v ústrety; s poklonou zaviedol ju na miesto za vrch stolom.

Dvoranou ozvalo sa hlučné „vivat,“ keď pani Ordódyčka zaujala svoje miesto a vedľa nej ostatnie panie. Shovor točil sa zväčša okolo zajtrajšej poľovačky; z prítomných všetci ľutovali, že pani Ordódyčka tentokrát nesúčastní sa na poľovačke.

„Až druhýkráť, pánovia,“ rečie s úsmevom pekná pani; „to by mi bolo primnoho tri dni.“

„Už teraz sa tešíme prípovedi vašej milosti,“ klaňajú sa bližší ďalší.

„Ale, pánovia!“ povie Ordódy, „zajtrá vám načim skoro stať. Potom ale obrátiac sa k domácemu kňazovi rečie:

„Reverendissime, zajtrá nech sa ponáhľajú so svätou omšou; môžu to raz i na kratšie vykonať.“

„Pána Boha nesvobodno ukracovať...“

„To ani ja nežiadam,“ skočí mu do reči Ordódy; „nech sa jim ale ľúbi zajtrá skorej teda vstať a služby božie čo najkratšie zakončiť, bo už teraz je den krátky.“

Domáci kňaz sa mlčky uklonil. Výraz tváre však mu prezradzoval, že sa ho slová pána Ordódyho nemilo dotkly.

Spoločnosť sa onedlho rozišla, každy na svoj vykázaný mu byt, aby si vypočinuli k zajtrajšiemu dňu. Mnohí však ani spať nešli a usniesli sa, že budú až do rána hore.

Na druhy deň ešte bola tma a už sa ozyval zvonec z káplnky kaštieľa pána Ordódyho. Páni, jakoby jich elektrizoval, poskákali hore. V dvorci nastal čuly ruch. Koho nezobudil hlas zvonca, toho zobudiť muselo zavíjanie a štekot psov.

Pán Ordódy i so svojím mládencom Števom Zariečskym bol už na nohách.

„No, vieš čo, Števo,“ hovorí mu Ordódy, „dnes na večer alebo zajtrá ráno pôjdeš na Strečno do fary a na pozajtre dáš nám prichystať obed.“

„Ej, prosím ponížene jích milosť,“ škriabe sa Števo za uchom, „nech neráča sa nahnevať —“

„No, čo máš zase?“ odsekne Ordódy.

„Nič, len to, že sa bojím.“

„Koho?“

„Paničky Klementiny.“

„Hahaha!“ rozosmial sa pán Ordódy; „ty že sa bojíš? A za ženu sis' ju chcel vziať!“

„Hia, to bolo iné, jich milosť. Odtedy sa pohnevala panička na mňa i na jích milosť, že ju ráčili...“

„Aha, už viem! No ale musíš ju ísť udobriť. A keď sa ti to podarí, potom dovolím sa ti oženiť.“

Števo sa poďakoval síce, ale tvár sa mu nevyjasnila. Hej, keby mu to pán jeho bol len pred pol rokom dovolil: vtedy by bol skákal ani mladý baranec, teraz dovolenie pánov je mu ľahostajným, bo panička Klementína sa hnevá, ach, velice hnevá a on si ju netrúfa udobriť. No ale rozkaz svojho pána musí vyplniť; poručená teda Pánu Bohu: so svesenou hlavou, plnou storakých myšlienok kráča za svojím pánom.

Na kaplnke ozval sa zvonec po druhýkrát. V osvetlenej kaplnke bol pán Ordódy prvým so svojím mládencom. Domáceho kňaza tu však ešte nebolo. Ordódy zmraštil tvár. No netrvalo to dlho, čo i kňaz prišiel. Omša sa započala, ale pánu Ordódymu zdala sa trvať pridlho. Pozorovali to všetci prítomní, len jediný snáď Števo Zariečsky nie, ktorý sa zo všetkých najvrúcnejšie modlil za zdar jeho výpravy a šťastlivého pokonania vo fare strečňanskej. Bol on opravdová protiva svojho pána v kaplnke, ktorý hneď kašlal, hneď nohami šuchal, hneď sa v stolici hniezdil, jakoby na špendlíkoch bol sedel: dávajúc každým pohybom i pohľadom svoju nespokojnosť na javo; kdežto Števo ticho, pokojne sa modliac, snáď sa mu dnes omša prikrátkou byť zdala.

Bolo po omši. Pán Ordódy vybehnul z kaplnky ani vietor. Za ním hrnuli sa ostatní, šopkajúc sused susedovi.

Ešte sa nebriezdilo ani dobre, spoločnosť už opustila dvorec pána Ordódyho. Domáci kňaz s nimi. Pán Ordódy bol veselý: dováďal, žartoval s každým, nevynímajúc ani samého domáceho kňaza, jakoby už bol dávno na dlhú omšu zapomenul. Už sú v Horách. Zosadnú z koní a stúpajú pešmo hore vrchom. Kone vzalo služobníctvo do opatery a stúpalo inou cestou.

Pod vrchom žblnkotá tichý horský potôček. Dnes však nezdá sa to byť ten starý, tichý, čistý potok, veď brehy jeho sú skoro preplnené, následkom padlých dažďov, ešte neodteklou, šedivou vodou.

Cez potok však má viesť lavička. „Kdeže je? — snáď ju voda vzala;“ hovoria niektorí.

„Oj nie!“ rečie pán Ordódy: „musíme trocha vyše ísť.“

I stúpajú napred, hľadať lavičku. Každý chce byť prvým, ktorý by ju najsamprv zočil a na druhý breh sa dostal. Medzi týchto patrí i sám domáci kňaz pána Ordódyho, snáď z povďačnosti, že sa hnev pána patróna tak napochytre utíšil.

A vskutku podarilo sa mu, že prvý lavičku zočil a cele vytešený zavolá:

„Vivat! Tu je lavička!“

„Vivat!“ volajú ostatní, chvaliac bystrý zrak kňaza. I pán Ordódy ho pochválil a prídúc k lavičke rečie:

„No placeat reverendissime; prvý ste zočili lavičku, nech sa vám teda ľúbi i prvému prejsť.“

„Rogo humillime! Nech sa lúbi domine illustrissime!" nuka knaz pána patrona.

„Rogo, ecclesia precedit tantum placeat." rečie Ordódy, tisnúc kňaza napred.

Kňaz, vysoký, hodný chlap, stúpa si hrdo po lavičke, že sa len tak kolíše pod ním. Tu však zrazu praskne — a on padol do vody; lavička sa pod ním prelomila, bo bola do polovice podrezaná.

„Aha, to pomsta!" pomyslel si pán farár, a jako čoby sa nebolo nič stalo, povie:

„Pánovia! Darmo je, ja som už zamáčaný; kto z vás chce preisť na druhú stranu a nechce sa zamáčať, toho vďačne prenesiem, však mám, chvála Bohu, tolko sily, že si z vas i najťažšieho trúfam šťastlivo preniesť.

„Sláva mu!" volá prvý pán Ordódy; „prijímame."

„No teda, nech sa lúbi; čo lahsich i po dvoch prenesiem odrazu."

I začal jich prenášať radom. Už boli všetci na druhej strane, len pán Ordódy nie. Ale i toho už vzal v silné náručia. Sotva však urobí dva kroky od brehu, rečie:

„Illustrissime, vy ráčite za troch vážiť."

„Alebo vy ste ráčil už všetky sily vaše vyčerpat;" odpovedá Ordódy.

„Nie, vaša milosť! opravdu, velmi ráčite byť závažný; neráčite mať peniaze pri sebe?"

„Pán Višnovsky nie je nikdy bez peňazí," odpovedal Ordódy.

„Teda ani teraz?"

„Pravda, ani teraz!"

„To je tá príčina, že ráčite byť tak ťažký. K neunoseniu, Illustrissime, a to tym viacej, že mi môj rád duchovný prísne zakazuje peniaze nosiť, nemôžem, nesmiem ďalej ani krok urobiť, lebo by som vedome hrešil." A tu hodil pána Ordódyho doprostred potoka, kde vedel, že je najhlbšie.

Jedni sa smiali, bo sa nemohli smiechu zdržať, druhí len s velkým namáhaním smiech v sebe dusili, iní sa strachovali, že pán Ordódy dopustí sa nejakého prchkého skutku, iní sa báli, že sa jim celá zábava pokazila a že snaď z lovu nič nebude. Ale obava jejich sa nenaplnila. Pán Ordódy nedal na sebe ničoho znať, bárs snáď mu to i po vôli nebolo. Bol prinaružívym lovcom, než aby snáď preto bol lov prekazit chcel

Dobrý rozmar trval i na ďalej. Spoločnost stupala chvílu ešte pospolu, ale potom sa rozdelila. Ďalšia jich zábava nemá pre nás žiadnej zaumnavosti; zanechme jich na čas, i tak sa sídeme s nimi. Do videnia teda, na Strečne. My zatiaľ vraťme sa aspoň na chvílu do opusteného dvorca pana Ordodyho na Višnovém.

IV.

Na Višnovom bolo pusto, ticho; vaečšina sluzobnictva odišla na lov, doma zostali len ti najpotrebnejši. Pani Ordódyčka prechodila sa po kommatách

Tichosť dvorca prerušená bola hrčením kočiara. Kočiar nevnišiel do samého dvorca, ale zastal len pri vchode. Pani Ordódyčka kuknula von oknom, ale ihneď sa utiahla nazad. Z kočiaru vystúpila figúra, v ktorej hneď na prvý pohľad poznať mohol každý, ku ktorej národnosti prislúcha. Ohnutý nos, šedivá brada, osmahlá tvár, malé, hlboko vpadnuté oči, vypúlené perny, k tomu ku predu naklonený chod, prezradzovaly, že musí byť židák.

Abrahama Sicera znali na okolí všade, tak i na Višňovom v osade i v kaštieli. Dnes — lebo on to bol sišiel z kočiara — je pripravenejší, ako obyčajne. Na hlave trojrohý klobúk, zelený frak, po kolená nohavice, žlté pančuchy a na nohách vyleštené črevice s veľkými mosadznými prackami.

Abraham sotva vnišiel do panského dvorca, obnažil plešivú svoju hlavu a s klobúkom v ruke, obzerajúc sa na všetky strany, či by kde koho nevidel, kráča so sklonenou hlavou ku predu, ku kaštielu pána Ordódyho.

Nevidiac nikoho, osmelil sa vnísť do predsiene. Ale i tu zdá sa, že nikoho niet. Za dlhšiu chvíľu ani šuchanie nohou, ani kýchanie nič neprospelo: v chodbe sa neukazovalo živej duše.

Konečne dlhé šramotenie Abrahamovi predsa pomohlo. Dvere, a síce práve tie, pred ktorými plešivý Abraham šramotil, sa otvorily. Abraham urobil tú najľúbeznejšiu tvár, klaňajúc sa do predu, pričom roztvoril svoje náručie, ani čo by chcel niekoho uchvatiť. A práve ten výraz jeho tváre a hlboká poklona s rozostretýma rukama natoľko zastrašily chyžnú pani Ordódyčky, že s výkrikom preľaknutia zapleskuula dvere, až sa otriaslo všetko v chyži. Sám Abraham naľakal sa z počiatku a nevedel, či má zostať a vyčkať, čo sa ďalej bude diať, a či pobrať sa len ďalej, dokiaľ ho neuvidia. No k poslednejšiemu už nebolo času, bo dvere sa otvorily zase a z nich kukalo zvedavo niekoľko ženských na strašidlo, ktorého sa naľakala chyžná.

Abraham sa neusmieval už jako predtým, ale jako najlepšie vedel, tak sa klaňal: ženské sa rozosmialy. To osmelilo Abrahama, že sa pýtal po Osvietenom pánovi. A keď mu povedaly, že ho niet doma, tým smelšie rečie:

„Ale jej najmilostivejšia osvietená milosť, pani Veľkomožná ráčia byť doma?"

Ženské prisvedčily, a hneď išla jedna, aby Abrahama oznámila pani Ordódyčke, ktorá o chvíľu vratiac sa k ostatuým, uviedla Abrahama do svetnice paninej.

„No, čo vaša žiadosť?" pýta sa pani Ordódyčka až k zemi klaňajúceho sa Abrahaňa.

Abraham, obzerajúc sa po svetnici a vidiac, že tu okrem panej nikoho niet, hľadajúc čosi vo svojom zelenom fraku, povie:

„Rúčky, nôžky lúbam, najosvietenejšia milosť, — ponížene prosím, aby Boh Abrahama a Izáka, našich otcov —"

„No len na krátko, Abraham," pretrhne ho pani Ordódyčka, zbadajúc, že sa k dlhej reči chystá, „nemám dnes času."

„Ano, prosím ponížene, len maličku chvíľočku: nech ráči vaša

milosť mi tento prsten odkúpiť: celé moje bohatstvo; krásny klenot a drahý, ktorý len tak veľké panstvo môže zaplatiť: ráčte sa len zhliadnuť, že má Abraham pravdu.“

Pani Ordodyčka vzala prsteň, pozre na Abrahama, ktorý žmurkajúc malíčkýma očima, pozoroval ťahy tváre odrazu zbľadlej panej.

„Jak si prišiel k tomu prsteňu, žide?“

„Kúpil, kúpil, osvietená pani!“

„To je ukradnutý prsten!“

„Ny! ukradnutý! snáď nájdený – alebo –“

„Ukradený je! Či vieš, čí to prsten?“

„Čí je, to viem; čí bol, potom mna nie je nič a čí bude, to ešte sám neviem. Ja mám svedka, že nie je ukradnutý, ale skorej darovaný.“

„To je lož, Abrahame! Ten prsten je môj!“

„Snáď bol len; osvietená pani ho ráčila nekomu darovať.“

„Môj pán ho dostal odo mna.“

„Osvietený pán mohol ho zase nekomu darovať. Snáď priateľke nejakej.“

„Mlč, Abrahame! lebo keby ťa počul môj pán, tylom ti nechá jazyk vytiahnuť. A aby si vedel, nepovieš-li mi pravdu, jako si k nemu prišiel, tu ťa zadržím, až príde pán Ordody domov. Rozumels' ma?“

„Rozumel, osvietená pani! So mnou však samotným nič nepoRiadite, jestliže neráčite dať zavreť i tú paničku, ktorej vlastne prsten patrí a ktorá dolu v kočiari na mna čaká; lebo ja ho len menom jejím predávam a bez nej som sa ani neopovážil sem ísť, bo som dobre vedel, žeby sa mi mohlo zle povodiť.“

„A tá kde že ho vzala?“

Abraham pokrčil ramenama hovoriac:

„To ja už neviem, ani mna nie po tom. Jestli ráčite dovoliť, zavolám i paničku, nech sa ona vašej milosti vyzpovedá, a povie, odkiaľ ho má.“

Pani Ordodyčka poslala svoju chyžnú, aby išla pozreť, či je kto v koči? potom ale, obratiac sa k Abrahamovi pýta sa ho:

„A čože žiadaš zaň? – veď si povedal, že je tvoj.“

„Povedal, lebo mna prosila, aby som ju neprezradil. Prsten je hoden 150 dukátov; ona však uspokojí sa s 80 a mne vaša osvietenosť ráči dať maličkosť 20 dukátov, to bude rovných sto. Zaslúžil som si jich, lebo keby nie mna, kto zná, do čích rúk by sa dostal bol tak drahocenný klenot.“

Navrátivšia sa chyžná vraví panej, že v koči nachodí sa mladá ženska, ktorú keď oslovila, odvrátila sa od nej na druhú stranu.

Chyžná odišla. Ordodyčka pristúpila ku svojej kasni, vytiahla odtiaľ mešec a hodila ho židovi k nohám s tými slovami:

„Abrahame, tu máš a chráň sa kedy v živote o prsteni hovoriť, bo vtedy trestu neujdeš, a varuj sa, dokiaľ si živý, abys buďto mne alebo Ordodymu pod oči prišiel, lebo beda bude tvojej koži. Teraz choď!“

Abraham zodvihol mešec s dukátami a čo mohol najrýchlejšie,

pospiechal ku kočiaru, a sotva že si sadnul, už v najspešnejšom cvale uháňaly kone preč z Višňového.

Abraham od tých čias nikdy viac nebol na Višňovom a triasol sa, dokiaľ len živ bol, vždycky, keď niekto spomenul meno pána Ordódyho alebo jeho panej.

Pýtate sa snáď, kto bola panička, čo sa s Abrahamom viezla? Dokládať mi to sotva treba, bo všetci ste iste uhádnuli, že to bola Klementína Orieškova. A nemýlili ste sa. Jako prsteň dostal sa do jej rúk, i to viete. Cesta Klementíny na Višňové bola cesta pomsty na pánu Ordódym.

V.

Števo Zariečsky skoro od večera čaká na paničku Klementínu a už je ráno, ba čo chvíľa i poludnie a paničky Klementíny nikde nič. Nikto nevie, kam sa podela, ani len jej vlastný brat. To vedia, že sadla do koča a že sa kamsi viezla, ale kam? To nevie žiadon povedať. Števo vykonal pozdrav i vzkázanie pánu farárovi a vrátil sa smutný ku poľovníckej spoločnosti. Mrzel sa sám nad sebou, bo sa nazdával, že Klementína sa len pred ním skryla.

Bolo už hodne po poludni, keď vtiahnul koč do fary a z neho vystúpila panička Klementína. Sotva že ju zpozorovala drúbež na dvore, už sa s krikom hrnula k nej. Klementína však si jej nepovšímnula. Dosiahla síce, čo si bola priala, ale výsledkom svojej pomsty nebola, aspoň nezdala sa byť spokojenou. Prevzaté od Abrahama dukáty ani čoby ju boly pálily, šmarila nimi do skriene. Na otázky bratove len málo odpovedala a oproti čeľadi bola docela nevrlá.

„Klema,“ hovoril neskoršie brat, „zajtrá budeme mať hosťov.“

„Dobre!“ povie Klementína s výrazom, že jej to cele všetko jedno.

Brat očakával, že sa zpýta, koho? ale ona mlčala; preto o malú chvíľu rečie zase:

„Ani sa nezpytuješ koho?“

„A na čo?“

„Na čo? — aby si vedela, čo máš prichystať.“

„To je moja starosť.“

„No dobre,“ rečie namrzeno jej brat, „aby si vedela, príde pán Ordódy s celou poľovníckou spoločnosťou: ja som jim prisľúbil, že jich budeme očakávať. Nemáš-li ty vôle, alebo jestli si chorá, zavoláme kuchárku.“

„Pán Ordódy nás mohol ušanovať svojou prítomnosťou; kuchárky nepotrebujem, o hostinu sa postarám.“

Na druhý deň skoro ráno odvolali pána farára k nemocnému. Vrátil sa až k poludniu domov. V chyži našiel stoly poprikrývané, taniere porozkladané i s ostatným stolovým náradím. Neskoršie mu však napadlo, že v celej fare je ticho, jakoby tu ani nikoho nebolo bývalo. Vnide do kuchyne a zostane zarazený stáť; veď tu ani ohňa nekládli, ani tu nikoho nebolo.

Zcela znechutený a nazlobený vyjde do chodby, kde sa stretol s Klementínou; premerajúc ju od hlavy do päty nie tým najpeknejším pohľadom, povie:

„Čos' mi to za jaký kúsok vyviedla?“

„Nuž, čo som ti vyviedla?“

„Prečo si obed neprichystala? — ale takýto posmech, takuto hanbu mi urobiť —.“

Pán farár by bol i ďalej hovoril a sestra mu odpovedala; veď tak sa zdalo, že bola dobre prichystaná a proti útokom na všetky strany ohradená. Tu však pribehne chlapec do fary, oznamujúc, že mnoho panstva ide z hôr a že idú do fary.

„Čo teraz si počať!? Jaká hanba!“ — zkrikne farár a začne si vlasy trhať oboma rukami.

„No nechaj to všetko na mňa;“ kroťí ho sestra; „však som nemohla skorej chystať, keď som nevedela, či vskutku prídu, ani koľko jich bude?“

„Ale ztrať sa! Takú hanbu mi spraviť; — jako sa postaviť jim pred oči?“

„No keď sa jim nechceš pred oči postaviť, schovaj sa, a keď bude všetko hotovo, potom sa ukáž;“ i schopila ho a ťahala za sebou na druhy koniec chodby.

Na dvore bolo počuť hlasy prišlých polovníkov.

„Už sú tu!“ rečie farár.

Klementína otevrela velikánsku kasnu, ktorá tu na chodbe stála a rečie: „No keď chceš, môžeš sa sem schovať zatiaľ;“ brat neodporoval a keď ho dnu tlačila, ani sa nebránil.

Už bol dnu v kasni; Klementína ju zavrela a sotva že odkročila od nej, už znel hrubý hlas pána Ordódyho chodbou, ktorý sa tázal po pánu farárovi. Ale nikto mu neodpovedal. Vnišiel do izby a za nim ostatní, ale i tu nikoho nenašli.

Vnišli do jiedalne, kde najdúc stoly poprikryvané, potešili sa. Prešla chvíľa, však nikto sa neukazoval. Pán Ordódy začal kliať, až sa to rozliehalo. V celej fare nebolo človiečka.

Naposledy predsa vynašli paničku Klementínu, pán farár však nebol k nájdeniu; darmo sa po ňom dopytoval Ordódy, bo slovám Klementíny nedôveroval, keď mu hovorila, že nenie doma, ale že príde už dosť skoro.

„Nuž a obed ste nám dali prichystať?“

„Všetko je hotové, pánovia, v bočnej chyzi; ponevač som ale nedávno na rozkaz pána Ordodyho všetku hydinu poskrtiť dala, nezostalo mi nič, len prazdne taniere a tie sú prichystané.“

„Ale my nepôjdeme odtiaľ, dokiaľ nas statočne nepohostíte!“ zkríkol pán Ordody.

Klementína pomkla plecami, jakoby povedat chcela, že ona nedbá.

Ordódy vyšiel na dvor; tu sa priblíži k nemu chlapec, ktorého sme pred chvíľou boli vo fare videli.

„Panáčku!“ oslovil Ordodyho, „ja viem, kde sú pán farár.“

„A kde?“

„Tam na chodbe v tej velikej kasni; panička jich tam zamknuli; ale nevyzraďte to, že som to ja vám povedal.“

Ordódy prisľúbil a dal chlapcovi dvadsiatnik. Tento vyskočil, zapískol jako zajac a vybehol zo dvora. Ordódy vnišiel zas do fary.

„No, páni moji! jako som povedal, zostaneme pri tom. Pán farár nám sľúbil obed, my sme prišli a nepôjdeme skorej odtiaľ, dokiaľkoľvek nám po vôli sa nestane. Poneváč to ale snáď dlhšie potrvá, aby nám nebol dlhý čas, budeme sa cvičiť v strieľaní do cieľa. Chodba táto je k tomu jakoby nárokom stavaná. Vidíte hen tú velikánsku kasňu: tá nám bude cieľom;“ a hneď išiel a značil stredobod.

Sestra farárova zbľadla a triasla sa na celom tele. Chcela hovoriť — nemohla. Vyšla a stala si na prostred chodby, jako čoby chcela proti sa postaviť a nedovoliť.

„Prosím paničku Klementínu, aby ustúpila,“ rečie Ordódy, ale Klementína nehýbala sa. Ordódy ešte raz ju oslovil, aby sa odstránila, keď však neuposlechla, povie:

„Páni, do radu! strieľať budeme radom; ja započnem.“

„Pre Pána Boha! nestrieľajte!“ vzkríkla zúfalým hlasom Klementína. Bolo neskoro. Rana vypálila; panička padla na tvrdú kamennú dlažbu, z kasne ozval sa výkrik; kolo úst pána Ordódyho pohrával pokojný úsmev, tváre však jeho spoločníkov zaujala bľadosť; všetci zostali jako hromom omráčení.

Vystrelená guľa zaryla sa hlboko do podlahy. Pán Ordódy chcel nastrašiť Klementínu a v kasni zavreného, nepomysliac na následky nerozvažného žartu.

Paničku Klementínu, ktorá od strachu zmeravela, bez povedomia odniesli do svetnice; z otvorenej kasne vystupil cele bľadý, s divoko vypuleným očima pozerajúc na pritomných jej brat, vlasy mu na hlave ešte dupkom staly.

Pán Ordódy a s ním celá spoločnosť zapomenuli na obed a keď sa jim podarilo paničku Klementínu pomocou prišlých žien z mdlôb prebrať, pobrali sa i bez obedu ďalej. Ľahtikársky Ordódy bol potrestaný za svoj zemanský prepych; skoro potom utratil majetok a všetko svoje bohatstvo. Z namluv Števka Zariečskeho nebolo nič. Panička Klementína chorela za dlhý čas, jej brat sa skorej zotavil. Klementína však, keď i vyzdravela, zostala navždy ťažkomyseľnou. Pán Ordódy prišiel síce ešte jedenkrát do fary i so Števom, ale panička jich neprijala a o svadbu ani počuť nechcela. Museli teda s nepořízenou sa navrátiť.

[illegible] Števo [illegible] prišiel tiež sem. [illegible] Pani Ordódyčka [illegible] s dve sto dukátami [illegible] panicke neodviedol; [illegible] farárovi, ktorý neznajúc [illegible] na Abrahama. Abraham vyrozpraval mu [illegible] a prosil ho o primluvu: [illegible]

[illegible] neprijal.

ba pridal k nim snaď ešte viacej, jako tych bolo a pan farár na vyslovnú žiadosť pani Ordódyčky musel jich prijat pre svoju sestru.

Pripomenuť mi ešte treba, že pani Ordódyčka navrátivšieho sa z lovu svojho manžela nie najjemnejšie prijala. Napnutost pre prsteň trvala za mnoho dní, až keď pan farar strečnanský poslal Abrahamovi za prsten vyplatené dukáty, vysvetlila sa vec s prsteňom pána Ordodyho. Manželia sa pomerili a pokoj s laskavosťou a úprimnosťou prebýval zase jako predtym na Višňovom.

„Vivat! Nech žijú aj naši novomanželia!“ pripijali hostia pána Réka novomanželom, keď pán Šumichrast ukončil svoje vypravovanie.

VI.

Sme už u konca. Aj veselie u pána Réka muselo mať svoje ukončenie. Ukončilo sa, ale tí, ktorí na ňom boli ju vždycky spomínali a spomínajú až podnes, obzvlášte starého pána Réka, ktorý tak znamenite vedel svojích hostí zabavať, že sa s ním a domom jeho ani len rozlučiť nevedeli.

Neminul však ešte ani rok a Janko Vrana bol starým svatom a jeho Ľubica širokou na svadbe pána Ferencfiho a mladucha, či viete, kto bol? Vieronka Kalných. Veselie by bolo snaď i skorej bývalo, ale nemohli sa pre reč sobášnu dohodnuť. Ferencfi žiadal, aby boli po maďarsky. Vieronka ale inač nechcela privoliť, len po slovensky. V tom ju i stary pán Rék podporoval. Zvíťazila. Starý pán Rék bol veselým na veselí Vieronkinom.

O niekoľko rokov pozdejšie bolo veselie mladého Réka s dcérou horlivého rodoľuba slovenského v B… Sobáš bol nemecký, zdravice nemecké, svadba nemecká, lebo mladá nevesta vyžiadala si to tak.

Ľubica Vrana plakala na veselí a s ňou i pani Trnovská; tak volali pani Ferencfiho. Trnovský bolo jeho starootcovské meno. Od tedy, čo sa oženil, nehneval sa na to meno.

Prečo plakaly tie dve slovenské duše spolu?

Starého pana Réka nebolo už medzi nimi. Pán povolal ho k otcom Ľubica s Vieronkou plakaly snáď za ním snáď i nad dačím iným?

Slovanskosť Uhorska na konci X. stoletia.

Podáva *Fr. V. Sasinek.*

Mnohy pokrúti si hlavou nad tymto nápisom a pomyslí si, že ja uz len vsetko chcem poslovančiť. Takému usudku sa nedivím, lebo tak porušeny dejepis, jaky sa v Uhorsku vtlka do hlavy, nemôže plodiť insiu zdravsiu myslienku. Ti, ktorí majú Uhorsko na konci X. stoletia za maďarske, majú len plané bombasty, nie ale

dejepisné svedectvá k dokazovaniu maďarskosti Uhorska na konci X. stoletia. Pozdejších Kumánov (Palóczok és Kúnok) silou mocou stotožnili s Čiernymi Uhrami Arpádovskymi a spáchali tým jakési *fait accompli* (dokonanú udalosť) v dejepise Uhorska: že Arpád priviedol do Uhorska ľud jazyka maďarského. O tom, že je to lož, jednal som vo všeobecnosti na jinom mieste [1]; tu jednať budem podrobne o nektorých okolnosťach, ktoré nám predstavia Uhorsko čo slovanské, nie ale čo maďarské.

I.

Na prvom mieste zaslúži kniežatský dvor, aby sme naň obrátili zrak. O manželke Jesovej praví Ditmar, že po *slovansky* menovala sa *Beleknegini* t. j. krásna pani = *pulchra domina* [2]. Kto zná mluvu slovanskú, ihneď pozoruje, že tuná Ditmar (jako aj inde) podal pochybenú etymologiu: v *„Bele“* videl talianske *bella* (pulchra, krásna); pri *„knegini“* bol už so svojou etymologiou u konca, keď to slovo vzal za *domina* (pani). Beleknegini je nič inšie, leda Vele-Knagina, Vele-Kňahyňa čili Vele Knežna (Magna Principissa, Gross-Fürstin, föhercegnö).

Beleknegini čili Velekňahyňa — jako to každému padá do očú — nenie krstným menom ale menom hodnosti panovníckej: teda u dvoru kniežatského v Uhorsku na konci X. stoletia platilo slovanské pomenovanie najvyššej krajinskej hodnosti, tak, že keď manželka panovníka nosila meno Velekňahyny, jej manžel Jesa musel mať podobne slovanské meno svojej najvyššej krajinskej hodnosti, t. j. Velekňaz čili Velekniežа.

Manželka veleknieżaťa uhorského nielen od jeho dvoru dostala slovanské meno Velekňahyny, ale bola slovankou i rodom, a síce Poľkou, sestrou Mičeslava I., kniežaťa poľského, menom Adelhaida [3], matka sv. Štefana [4].

Naše domáce dejepisné prameny nič neznajú o Adelhaide, ale Jesovi za manželku a sv. Štefanovi za matku dávajú jakúsi Šaroltu, dcéru Jula, vojvody sedmohradského. Celé toto balamutenie pochádza z toho, že Simon de Keza spojil dve zprávy zahraničnych kronik dovedna a vojnu na Potisí r. 1002. proti Julovi vedenú položil do Sedmohradska [5]. Dľa jednej z tych kronik, totižto Hil-

[1] Arpád a Uhorsko. Druhé vydanie. Turč. Sv. Martin. 1885.

[2] Uxor autem eius *Beleknegini*, id est pulchra domina, *sclavonice* dicta. Bielowski: Mon. Pol. Hist. I. 313.

[3] Jesse, qui accepit uxorem de regione Polonia, de civitate Cracovia, sororem Meschonis ducis, nomine Athleitam. Bielovski l. c. pag. 408.

[4] Iste Mesco habuit sororem, nomine Adelheidem, quam Jesse, rex Ungarie accepit in uxorem. . . Ista post visionem per beatum Stephanum prothomartirem sibi revelatam concepit et genuit Stephanum regem Ungariae, anno domini 975. Bielowski ib. nota 10.

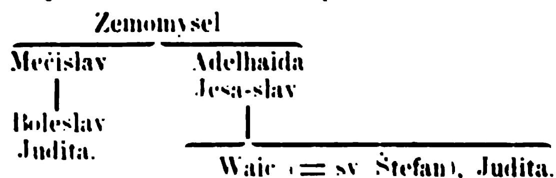
[5] Arpád a Uhorsko, str. 24. Slovenské Pohľady. V, soš. 5.

desheimskej, pomenoval sice Julu strycom *(avunculus)* sv. Štefana, ale neudáva, že jeho dcéra bola matkou jeho. Anonymus Belae regis notarius, ktory vymislami svojími rozmnožoval jalové zprávy Šimonové, pochytil slovo stryc *(avunculus)*, pribásnil si jeho dcéru Šaroltu a dal ju Jesovi za manželku, sv. Štefanovi ale za matku. Za ním kulhali potom i Joannes Thurocius a Chronicon Budense (so svojim *proavunculus)*, a tak proti jinym starsím a spolahlivym svedoctvám dekretovaná bola poetická Šarolta za matku sv. Štefana, len preto, aby sa nepovedalo, že vo sv. Štefanovi prúdila sa krev polsko-slovanská. Daromná to protislovanská paradoxia, lebo na slovanskosť velkniežatského dvoru Jesového pookazuje i krstné meno sv. Štefana

Sv. Štefan po svojom narodzeni dostal slovanské krstné meno, ktoré Ditmar píše v podobe *Waic* [1], tak že tí, ktorí ho píšu Vayk, Vojk alebo az priam Bajnok, daromne tárajú do sveta a padelajú dejepis; činia to tím viac tí, ktorí to meno držia za pohanské. Nielen že to meno nosil sv. Štefan i čo už zať *(gener)* Henrikov [2], ale treba k tomu hodnej porcie hlúposti, aby kto uveril, že rodičia kresťanskí, sv. Stefanom prvomučeníkom vo videní o porodzení syna poučení a k tomu, aby mu pri krste dali meno Štefan, napomenutí, nechali ho bez krstu a pri mene pohanskom! Preč s tym neustatym táranim o pohanstve vo dvore uhorského velkniežaťa! Ditmar čo Nemec, neznajúc slovo *Vác* napisať s akcentom, miesto tohoto upotrebil literu „i" a napísal *Waic*. Že je Waic to, čo Vác, dókazom toho je uhorské mesto *Vác*, *Vácov*, ktoré sa v nemčine píše Waitzen [3]: a tak Waic = Vác = Vác-slav = Venec-slav = Stephanus, poneváč slovenské „venec" je grécke Στέφανος.

Chcem tuná podotknúť ešte to, že latináci neradi predávali to — *slav*, ale buď ho odvrhovali (Gesa-slaw Gesa, Belo-slav a Adalbertus).

Slovanskosť dvoru velkniežaťa uhorského dokazujú i styky jeho s dvorom polskym, jako to vidno z nasledujúceho rodostromu:

Rodostrom tento nielen poukazuje na to, ze medzi dvorom polskym a uhorskym boli blizke rodinne svázky, ale i na to, prečo

[1] Imperatoris autem praedicti (Ottonis III.) gratia et hortatu *gener* Heinrici, ducis Bavarorum, Weic, in regno sumet episcopales cathedras faciens, coronam et benedictionem accepit. Bielowski l. c. pag. 264.

[2] Srov. notu predošlú.

[3] Srov. Weizen (pšenica), ktoré obecny lud nemecký vyslovuje Wázen.

Judita *(propter impedimentum affinitatis)* nemohla byť zákonitou manželkou Boleslava chrabrého, ale len cudzoložnicou *(concubina)*.

To isté potvrdzuje i pobytie sv. Vojtecha a jeho vychovateľa Radly na veľkniežatskom dvore Jesovom [1], lebo jakúže mluvu priniesli so sebou z Čiech, nie-li slovanskú? Nepochybujem, že oba popri českej znali i mluvu nemeckú: ale komu by napadlo tvrdiť, že vo dvore Jesovom bolo obcovanie nemecké?

Na slovanskosť tokože dvoru poukazujú i politické styky sv. Štefana s Vladimirom ruským a s Oldrichom českým [2], keď tento pred r. 1000 bol údelným kniežaťom na Morave a Slovensku; lebo i v politike platí „svoj k svojmu", a sv. Štefan až len v posledních rokoch prvého tisícletia začal sa bratričkovať s Nemcami, hľadajúc nevestu Nemkyňu, pomýšľajúc na založenie kráľovstva dľa vzoru západného a osnujúc válečný plán proti Boleslavovi chrabrému, ktorý r. 999. vytlačil Čechov zo Slovenska.

II.

Jaký bol veľkniežatský dvor, také bolo bezpochyby i Uhorsko, tak že len buď nevedomosť alebo národnia prepiatosť môže vnucovať maďarskú tvár na Uhorsko pri konci X. stoletia Vo veci tejto pokonal už znamenité predpráce český učenec Píč [3], tak že mi treba len napraviť a doplniť, čo — dľa mojeho náhladu ušlo jeho bystrozraku.

Mapa Uhorska o. r. 1000 bola asi tá, ktorú som nakreslil na r. 950., s tým rozdielom, že Slovensko náležalo k Poľsku [4]).

Bol-li Jesaslav veľkniežaťom, musel mať pod sebou kniežata [5]). Že bolo tak skutočne, poznať to z válok, ktoré sv. Štefan, s pomocou Nemcov [6]) viedol, aby scentralizoval Uhorsko a položil základ uhorskému kráľovstvu dľa vzoru západného. Prvý, ktorý o. r. 998. podľahol, bol Cupan (Čepan?), vojvoda Šumavský, ktorého kniežatstvo ležalo okolo Blatna, od bukovej Šumy (Bakony) k Drave. Následkom toho menoval sa sv. Štefan *„rex Pannoniae."* Druhý, ktory r. 1002. mečom sv. Štefana bol pokorený, bol Jula, vojvoda Potisia, nie ale Zálezia (Sedmohradska), ako Píč, nasledujúc maďarských

[1]) Cielowski l. c. p. 211.

[2]) Bielovski l. c. pag. 672.

[3]) Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht. Lepzig. 1882. S. 70—94.

[4]) Bielowski l. c. pag. 505. Sr. pag. 399.

[5]) Habent autem *primum* ducem exercitus *principem* e prosapia Arpade.. Et habet unaquaeque gens peculiarem principem.. Sciendum vero Arpadem magnum Turciae principem. Const. de adm. imp. c. 40.

[6]) Ingruente namque bellorum tempestate, qua inter Theutonicos & Ungros seditio maxima excreverat. Stilting: Vita S. Steph. §. XV. n. 150. Katona: Hist. critica ducum p. 703.

dejepiscov [1], udáva. Po tomto víťazstve menoval sa sv. Štefan „*rex Ungarorum*“. Medzi Drávou a Sávou vedľa Dunaja bolo Šriemsko, podobne so svojim vojvodom, ktory sa bezpochyby dobrovoľne podvolil sv. Štefanovi. Panovanie sv. Štefana teda r. 1000 pripadalo na Pannoniu, Sriem a Potisie; je to práve to územie, kde sa dľa cisára Konstatina Porph. usadili Čierni Uhri Arpádovskí.

Čo sa tyče národnosti tehdajsieho Uhorska, maďarskí dejezpytci (?) sú hneď hotoví s rozlúštenim tohoto problému a pravia, že tehdajšie Uhorsko bolo maďarské, poneváč — jako píše cisár Konstantin Porph. — Maďari predošlé obyvateľstvo dokorán vyhubili a na jejich miesto sa osadili [2]. Ale ozaj? Ja som v tom Tomášom, lebo Arpád nepriviedol Kumánov čili terajších Maďarov do Uhorska, ale Čiernych Uhrov čili Bulharo-Slovanov [3]. Títo krvavym mečom nevyhubili obyvateľstvo na Potisí lebo vkročili ta s milostivym privolenim Svatopluka I. a osadili sa pôvodne na potiskom území, ktoré dľa Gibbona bolo väčsim dielom pusté. Keď sa oborili na Pannoniu, ktorú jedine mal cisár Konstantin Porph. pred očima, mečom porazili vojsko najprv Arnulfové v dolnej Pannonii a potom Mojmirove v hornej Pannonii, obyvateľstvo však nevykosili. Jako to byva vo válkach, ovšem podesené obyvateľstvo rozpŕchlo sa, ale len čiastočne, tak že značna časť jeho vžila sa do novych pomerov [4].

Neidem podrobne opisovať národnostny stav tehdajsieho Uhorska, a podotknem len niečo, čo môže dostačiť k uvereniu, že Slovania i na ďalej zostali na území, ktoré Arpádovci zaujali. Vysvitá to nielen zo samych slov cisára Konstatina, ale i z Nestora [5] a z diplomov uhorskych. V pridunajskej Pannonii bol slovansky kláštor Božej Matky a vedľa neho kláštor Tata, a sice Tata *hungarica* a *sclavonica* [6]; v sumavskej Pannonii r. 1019. spomína sa *sclavonica* a *hungarica Bakolyan* [7]; v Sriemsku bol kláštor sv. Demetria, v ktorom bydleli *Graeci, Ungari et Sclavi* [8]; v potiskom Sriemsku spomínajú sa len *Sclavi et Graeci* [9], zvláštne ale *Sclavi*,

[1] Arpád a Uhorsko str. 24.

[2] Post huius autem Sphendopleci mortem, anno uno in pace exacto, orto deinde dissidio et bello civili, invadentes Turcae funditus, eos (i. e. Svatopluci filios) exstirparunt, regionemque eorum occuparunt. De adm. imp. c. 41.

[3] Arpád a Uhorsko. Druhé vydanie Turč. Sv. Martin. 1885.

[4] Quaeque superat multitudo, dissipata confugit ad finitimas gentes, nimirum ad Bulgaros, Turcos, Chrobatos et ad reliquos nationes. Const. de adm. imp. c. 41.

[5] Srov. predošlú poznamku. Bielowski: Mon. Pol. Hist. I. 568.

[6] Letopis Matice Slovenskej r. 1872. II. 52—54.

[7] Fejér: Cod. dipl. Hung. I: 2. 301.

[8] Theiner: Mon. Hung. I. 667. n. 1002.

[9] Ib. p. 88 n. 150.

ktorí nechceli platiť desiatky arcibiskupovi kaločskému [1]: nestačí-li už toto k dokázaniu toho, že Slovania i po Arpádovi zostali v krajine? Idem však ďalej. Uhorsko počitované bolo k zemám slovanským [2], a Hemold († 1172) zretelne píše, že čo sa týče jazyka, nelíši sa od ostatných zemí slovanských [3].

Snaď povie niekto: „Jako mohlo Uhorsko počítané byť medzi slovanské zeme, keď v ňom vedľa Slovanov boli tiež Čierni Uhri Arpádovskí?“ Ovšem, len že tí Čierni Uhri boli podobne Slovania, Bulharo-Slovania. Svedkom toho je i sám cisár Konstantin Porph. Kde jedná o Slovanoch, tam používa výrazov slovanských: teda c. 38. dosvedčujúc, že Turci (= Čierni Uhri) mali *vojevodov* (βοεβόδοι), tým poukazuje na jejich slovanskosť. Kohe o tom nepresvedčil môj spis „Arpád a Uhorsko“, toho nech presvedčia nasledujúce slová: „(Ungari) *nemine resistente... Misia eversa, Marahensiumque, licet gentilium convulsis tabernaculis, suam* (i. e. Marahensium) olim Pannoniam iruperunt“ [4]. Smysel je tento: Čierni Uhri, vedení Arpádom, po dobytej dolnej Pannonie oborili sa na Moravanov, ačkoľvek svojich súkmenovcov [5], a odorvali jim pannonskú Moesiu [6] i rakúsku Pannoniu.

Teraz už rozumiem slovám sv. Štefana, že „*kráľovstvo jednoho jazyka je slabé*“. Napomínal totižto svojho syna, sv. Imricha, aby sa neprotivil stehovaniu sa Nemcov do Uhorska, lebo — vraj — tým jednojazyčné slovanské Uhorsko stane sa síce viacjazyčným, ale spolu na obyvateľstvo početnejším, silnejším a vzdelanejším.

Lietava.

(Doplňok k článku v IV. ročníku „Slov. Pohľadov“ uverejneného.)

Píše

Alexander Lombardini.

V dejepisnom článku Lietavy v IV. ročníku „Slovenských Pohľadov“ spomenutý bol Juraj Thurzo, jako majiteľ Lietavy; následkom tohoto je tu patričné miesto k vypočítaniu tých, ktorí od neho pochádzali a s ním do rodiny prišli, totižto:

[1]) Fejér: Cod. dip. Hung. II, 328. an. 1198.

[2]) Bielowski: Mon. Pol. Hist. I, 495 a 514.

[3]) Quodsi adjeceris Ungariam ad partem Slovoniae, ut quidam volunt, qui nec habitu nec lingua discrepat.

[4]) Ex mir. S. Apri ap. Pertz: Mon. Germ. SS. IV, 517.

[5]) Lexicon Du-Cangii: Gentilis, qui ex eadem gente est; de la même race, de la même nation (A. SS.)

[6]) Slovenské Pohľady. V, 278—279. Srov. Gobelini Personae I. act. mundi c. 5.

Juraj Thurzo, ktory sa narodil 2. septembra r. 1567 na zámku Lietave, zomrel v bytčianskom zámku a pochovany bol dňa 24. decembra r. 1616, mal dve manželky; prvú Žofiu Forgách, zomrelú r. 1590, s ktorou odbavil veselie r. 1585, okolo dňa sv. Martina a druhú Alžbetu Czobor, ktorú si pojal 2. februára r. 1592 S poslednou splodil:

1. Imricha, ktory sa sosobášil s Katarinou, dcérou Pavla Nyáry z Bedeghu r. 1618 v Helmeci a ktory zomrel v Mikulove (Nicolsburg) 19. oktobra 1621. Jeho vdova sa vydala za Mikulása Eszterházyho 26. apríla 1624 v Sučanoch. Imrichové deti boly: Alžbeta a Kristína posthuma, narodená 25. marca 1622.

2. Helenu, manželku Gašpara Illésházy, s ktorým porodila: *a)* Gabriela (tohoto dcéra Katarína bola manželkou grófa Pavla Battyán) a *b)* Ďura.

3. Zuzannu, manželku najprv Michala Czobora, s ktorym splodila Imricha Czobora, potom manželka Vajszkó-va, s ktorym splodila Helenu Vajszkú, manželku Andreja Ujfalussyho.

4. Judithu, ktorá sa vydala za Andreja Jakusitha z Vršatca 28. oktobra 1607 v Bytči. Menovany jej manžel zomrel 26. oktobra r. 1623 a pochovany bol v Pruskom. S tymto splodila:

a) Imricha (tohoto syn bol zas Imrich);

b) Jána (ktoréhož deti boly: Katarína, manželka Žigmunda Csáky a Zuzanna, manželka Mikuláša Tököly);

c) Juditu, ktorá splodila s Ladislavom Barkóczym Františku Barkóczy;

d) Katarínu, ktorá splodila so Štefanom Pallocsay syna podobného mena;

e) Annu, ktorá splodila s Jánom Homonay Ďura a Barboru, manželku Mikuláša Draškoviča.

5. Barboru, ktorá splodila s Krištofom Ordódy: *a)* Gabriela, *b)* Ďura, *c)* Imricha, *d)* Alžbetu, a s grófom Mikulášom Draškovičom, palatinom: *a)* Barboru, *b)* Mikulása, *c)* Jána a *d)* Johannu.

6. Katarínu, ktorá sa vydala r. 1620 za Štefana Tököly v Bytči a s ním splodila: *a)* Štefana, *b)* Mariu, manželku Adama Károly, *c)* Alžbetu, manželku Štefana Petróczy.

7. Annu, ktorá sa vydala 27. oktobra 1622 za Jána Szunyogha v Bytči a s ním splodila: *a)* Imricha, *b)* Juliusa, *c)* Mariu, *d)* Zuzannu, manželku Ladislava Ráday a *e)* Annu Alžbetu, narodenú v Lietave 19. januára 1624.

8. Mariu, ktorá sa vydala za Michala Vizkeletyho roku 1618 v Bytči.

V žilinskom mestskom archíve jestvuje list onej Heleny Thurzo, dňa 17. septembra 1637 z Ružomberka z kastiela sv. Žofie žilinskému richtárovi slovensky písany a vlastnoručne podpísany; preto ho pospiecham na tomto mieste sdeliť:

Prudens et Circumspecte Domine Vicine nobis observand.
Salutem et rerum omnium prosperum feliamq . . .

Toliko to sme chtely w. oppatr. napisati, že yak zde w Mestečku nassem Rožemberku, tak take i w Lipčy nachazagj se grunty, ktere propter defectum familiae, prisluchagj ad Collationem Domini Terrestris a ne gjneho. Ponewacž Pak z gjstich Prjčyn, takowe gruntj, chtelibi sme osaditj ne ginými osobamj, ale Remeselnýky Remesla Sukenjczkeho, zteg Prjčjnj dobre powedomj gsúcze, žeby Pri Pocztywem Meste Žyline, w wetssym Počtu nachazely sa takowy Remeselnycj, Wassy oppatrnost naležite žadame, aby sebe nestažowala oznamitj tuto zwrchu predepsanu Pana nasseho a spolu nassy wudj, Pred gmenovanym Remeselnikom Sukenickym, asnadby osoby nektere mely wuoly zde w Ružomberku neb w Lipčj se osaditj, a tu swe Remeslo wikonawaty. My takowe Puste gruntj wdečne bichme gjm conferowaly a zmocnjlj, adokudby ge vistawjli, Podle Zmluwj swobodu bychme gjm daly, ano zatym počtu tich poddanich. ktery ninj wjich mestečkach zustawagj, gich wimuoct, Pri gjnim a obzlasstjm spusobu a dokonány gich bisme drželv. Czo se Pak drjwj na stawenj dotyče, y w teg weczj bisme se gjm Powpugčjlj. Tobychme tolyko minily tymto našim Predsewzetym, aby se zde též takowa sukna mohly delaty, yako w Žilyne. W tegto wecj nepochibugeme, abj ste se nam wdečne nezakaly; Cum his Pruden et Circumsp. D. V. valere desideran. Datum in Castello S. Soph. die 12. 7bris 1637. Pruden et Circumsp. D. Vra

Vicina benevola

groff thurszo glona.

Zvonka:

Prudenti ac Circumspecto domino N. N. Judici Civitatis Zolna et Domino Vicino nobis observanno.

Poznámka von:

Kralowansky hostinsky wodne wnoczy at possle do Zylyni, tak zeby odpoved byla prjnessena.

Týmto vyčerpané súc dejiny majetku a majiteľov zámku a panstva lietavského, zbýva prednáška dejov jednotlivých obcí, ktoré náležaly k menovanému zámku, a síce:

1. *Rajec.* Náš vidiek obývajúci pohanskí Slovania, ten háj, ktorý v okolí a na mieste mestečka jestvoval, ku cieľu svojho bohočestia upotrebujúc, takýto posvätný háj oni *rajom*, a bol-li malý, *rajec*-om nazývali; ba medzi Porubkou a rajeckými Teplicami sa rozprestierajúci utešený skalnatý vidiek jim bájočný obraz poskytujúc a následkom tohoto toto miesto za *raj* považujúc, v slove stojace údolie *rajec*-om pomenovali, a poneváč aj do nášho kraju privandrovalí Nemci onen vidiek malebným (reizend) našli, skrze nich tu založenú obec (Rajec), zvlášte keď z úst tu bývajúcich Slávov tento vidiek *rajec*-om nazývať očuli, v jejich reči podobne znejúcim výrazom pochopu utešenosti pomenovali; meno mestečka Rajca od *raja* odvodzuje aj Dieneš Štúr, znamenitý viedenský geolog a August Balogh, dejepisec. („Beatissima Virgo M. Dei qua regina et patrona Hungarorum“ zvaného diela 516. strana.

Mestečko toto sa v listine gróſa Nicolausa de Zeech, krajinského sudcu, na Vyšehrade r. 1358 die festi sanctae Trinitatis vy-

danej (viď „Stručný dejepis svob. mesta Žiliny" zvané moje dielo. Strana 49.) pod menom *Raych* spomína, čo dľa nemeckého pravopisu tehdajšieho veku *Reiz* = utešenosť znamená. Podľa tehdajšej nemeckej, ba aj slovenskej a maďarskej orthografie a orthologie hláska *c* písavaná bola *ch*, na príklad Richo = Rico (Hričov), Strychen = Strycen (Strečno), Zichy = Zicy, Jakusich = Jakusic, a tak Raych = Reiz. Vieme, že meno mnohých rodín i dnes sa s *ch* píše a toto jako *č* a *c* vyslovuje.

Mestečko Rajec pred r. 1102 už jestvovať muselo, lebo v tomto roku sa už jeho fara spomína.

Kedy povstala tunajšia fara, nevedno. R. 1560 bola katolíkom odňatá a r. 1672 jim navrátená. Tunajšia cirkev po čas náboženských svobôd rovná bola s bytčianskou, keď jej patróni, grófovia Thurzovci žili.

Palatín gróf Ďuro Thurzo daroval evanj. cirkvi tunajšej kostol sv. Ladislava. Tohoto pastorovia boli: r. 1597 –1606 Pavel Fabricius z oravskej stolice, predtým riaditeľ školy a kňaz vo Veličnej; r. 1600 Izák Andricius; r. 1608 Ján Hallensis, ktorý odporúčal Ďurovi Thurzovi na miesto Jána Nositiusa bytčianskeho dvorského kňaza, Eliáša Lanyho, mošovského koncionatora, čo malo aj svoj výsledok; r. 1620, ba ešte aj r. 1627 Gregor Lányi; r. 1623 Adam Coradinus; r. 1631 –1636 Joachim Kalnika, povolaný z Gradny, ktorý v tomto roku na pozvanie Štefana Osztrositha prešiel do Illavy; r. 1646 Samuel Paulini; pod troma poslednými boly tu často cirkevné súdne stolice vydržiavané. R. 1682 pod tureckou a Tökölovskou válkou evanjelici tunajšiu faru zaujali, ale pod časom prenasledovania v celej krajne evanjelikov, r. 1684 dňa 9. oktobra bola katolíkom prinavrátená a už r. 1670 tu bývší Samuel Francisci, pastor, bol odohnaný a do fary bol Martin Ďuračka, katol. farár, vsadený, ktorý ale r. 1705 bol prinútený Izákovi Andritius odstúpiť kostol, lebo v tomto roku dňa 19 novembra pod Rákóczovskou vojnou evanjelici zaujali faru, ktorá roku 1709 dňa 12. decembra zas prinavrátená bola; r. 1707 dňa 6 februára bola tu jedna evanj. synoda vydržiavaná; r. 1709 bol tu evanj. kňazom Ján Čerňansky; pozostatky evanj. veriacich museli tu cez 18. storočie mnoho trpeť, mnohí sa rozišli, zvláště pre neludské zacházdzanie farára, ktorý ženské na pôrod ležiace na vácku vyše roka nechal čakať.

Tunajšej fary filialky boly: Konská, Stránske, Poruba a Frivald. V 13. storočí sa čini spomienka o tunajších farároch, ale jejich menoslov je neznámy.

R. 1527 v zápisnici mesta Rajca, a síce v istej smluve medzi mestom a lietavským zámockým panstvom uviazanej je podpísaný Peter Kostka, jako rajecký farár;

r. 1674 1677 v matrike krstenych prichádza podpísaný Ján Kratsmu, ktorý sa potom stal presporským kanovníkom a prepoštom tamejšej kapitule;

r. 1677 1684 Ďuro Jozef Schwarch, ktorý bol r. 1677 dňa 7. júla slávnostne vsadený. Tento sa s ostatnými farármi cez viac mesiacov v lietavskom zámku zdržoval, jako to on sám v matrike

krstených poznačil; r. 1682 dňa 25. novembra za času Tökölovských zbúr, bol v Rajci do verejného väzenia daný a bol by aj zavraždeny byval, keby ho jeden katolícky vojak nebol osvobodil. Z Rajca bol r. 1684 do Trenčína preložený. Roku 1678 dňa 25. a 26. septembra sa zdržoval na frivaldských vrchoch pre Tökölovské zbury, pri ktorej príležitosti dvoje detí pokrstil, a síce jedno v doline Ribna rečenej, druhé ale v potoku za Frivaldom tekúcom;

r. 1684—1721 Martin Ďuračka, ktory tu od evanjelikov mnoho trpel. On bol r. 1704 skrz Izáka Andricius, vieru svoju zanechajúceho kňaza, ktorého sem luteráni násilne za farára vtisli, odohnaný. Andricius hovorieval, že je on magistra Štefana pseudo biskupa zať. Mimo neho si rajeckí katolíci opilého a výstupného Jozefa Lajmany sebe za pastora vyvolili, ktorý bol svoju vieru zanechajúci mních a do manželského sňatku vstúpil s jedným zemanským dievčaťom; bol blahosl. Panny Marie veľkým nepriateľom, konečne bol vyhnaný a k svojím jako úskok zpät poslaný na rozkaz Ladislava Ocskaya, cisárskeho plukovníka, jako to Štefan Dubniczay, teplanský farár, v „Metamorphosis de bono in malum et vicissim in Cottu Trenchiniensi“ zvanej knižočke opisuje. — Maličkému stadu v Medňanskovskom súkromnom dome bohoslužbu konal, kým r. 1708 dňa 3. augusta confoederatori vo víteznej bitke pri Trenčíne prevládaní súc, menovaný apostata v tajomstve ušiel a potom menovaný farár znovu obsiahnul kostol.

R. 1721—1732 Ján Ladislaides; od r. 1735 Štefan Demeter; r. 1741—1046 Ján Lukáčy z Bobrovníka, jehož otec bol luterán a matka katolíčka, bol doktorom bohoslovia; od roku 1744—1767 Martin Lukáč; od r. 1767 Ján Pinka, ktorý bol do r. 1749 tarchovským a od r. 1750 rosinským farárom; od r. 1775—1791 Andrej Kossúth; od r. 1791—1807 Jozef Zahorák, ktorý bol od roku 1782 konsčanským farárom; r. 1807 Karol Akay; r. 1808—1825 Andrej Halász; od r. 1826—1836 Matej Tučko, prísediaci súdnej stolice v Trenčíne a v Turci; po tomto nasledoval Ján Surový a od r. 1854 Ján Riha.

Rajeckej fary matriky jestvujú od roku 1674; jej filiálky sú: Cherubín-Černa, Ďurčina, Jasenová, Malá-Černa, Klačany, Veľká-Černa, Šuja, Zbiňov a poľovníkov dom v porubskej hore; počíta 4744 katol. duší. Roku 1780—1783 bolo v nej 5547 katolíkov, 103 akatolíci a 97 židov; r. 1816 bolo 5035 katolíkov, 128 akatolíkov a 198 židov; r. 1835 ale 4765 katolíkov, 144 akatolíkov a 394 židov.

Pod opaterou farára stojací dom pre chudobnych kedysi zemské panstvo založilo, neskôr ho Ďuro Koleda, ostrihomský kanovník lepšie sriadil.

V rajeckej fare systemisovanú kapelláníu zaopatrovali otcovia žilinského františkánskeho konventu, tak r. 1756 Urban Suchomel, r. 1757 Humil Jáross, r. 1750—60 ten istý, r. 1761 Ezechiel Vépi, r. 1762 Humil Jáross, r. 1763 Rochus Petko, r. 1774 Filip Baranyay, r. 1766—67 Anton Mackovič, r. 1767 Štefan Jelensky, roku 1769—73 Ignác Hajba, r. 1773 Vendelín Vajdovič a potom Vavri-

ner Stribrny, r. 1774—77 tento istý, r. 1778 Gracián Kuba. (Z domovej historie žilinskych františkánov.)

Metretacin rajeckeho kňaza následkom ponosy skrz protestantskych obyvateľov obce Rajca proti katolíckemu kňazovi zdvihnutej, r. 1814 dňa 21. novembra vydržiavané valné shromaždenie stolice trenčianskej za večnú farchu vyhlásilo, ktoré sa touto otázkou po prvý raz zaoberalo.

Terajší farsky dom r. 1796 vystavili. Rajeckého farára základiny sú: 1. Ďura Koleda 100 zl., 2. Štefana Nedecky 300 zl., 3. grófky Katariny Eszterházy, 4. tej istej 100 zl., 5. Jána Frivaldsky 200 zl., 6. Ďura Haljak 100 zl., 7. Anny Dubec 400 zl., 8. Ďura Koleda 33 zl., 9. Jána Smetana 78 zl. 10 kr. — Toho istého provent v nemovitostach je: 1. roľa *Lán* rečená, 2. medzi túto roľu pomiesaná lúka; 3. pasienok v obecnom pasienku, 4 svobodné drevobranie v hore *Porubská* rečenej, 5. v Rajci dva censualisti a 6. v Zbiňove urbar. zem *Miškorská* rečenú. (Can. visitácia od 19. júna 1831.)

Rajecký kostol je od sv. Ladislava, uhorského kráľa pomenovany a jednou vážou opatreny. Táto je z kameňa postavená a novou strechou, tak aj predsieňou opatrená r. 1647, jako to na poludnej strane kostola vonkajší nápis verejne svedčí: „In Honorem S. S. Trinitatis Turris ista Muro Aucta, Tecto novo exornata et haec portic. extructa. Anno MDCXLVII.“

V lodi na sklepeni tohto kostola v jednom kruhu možno čítať tento nápis: „Magistri hujus aedificii fuerunt An: 1102 (letočet 1102 leb 1120), dľa ktorého kostol, ktory bol počiatočne menší, v tom roku stavány bol; pod tymto kružnym nápisom stojí toto: „Anno 1610“, kedy bol kostol obnoveny.

Kostol bol do 11 apríla 1827 murom otočeny, ktory bol vyše jednej siahy vysoky. Sú v ňom tri krypty: 1. Kostkovská, zo strany epistoly, v ktorej leží pochovany Mikuláš Kostka zo Sedlíc (pán Lietavy), tohoto manželka, Anna Russav a tychto dcera, Barbara Kostka, manželka Franka Thurzu, byvalého nitrianskeho biskupa a pána Lietavy, jako to nápis náhrobného kamena tejto krypty svedčí: „Magn. Franciscus Thurzo de Bethlemfalva C. Arvensis et Dnus in Letava monumentum hoc amoris memoriaeq. Barbarae Kosztka de Zedlicz piisq. ejus parentibus Nicolao Kosztka et Annae Russav qui in Domino sub hoc tumulo una quiescunt moerens doleusque statuit An. MDLXI.“ Dľa tohoto nápisu v slove stojaci náhrobník dal Franko Thurzo r. 1561 vyhotoviť. 2. Lengyelovská, zo strany evangeliuma a 3. Haljakovska, pod chorom organu. Všetky tri sú v lodi. Tento kostol kryje telesné pozostatky toho Smetanoviča, ktory bral účasť v sprisahaní martinovičovskom. Vyše kostola ku západu je stary cintorín.

Kostol má 9 oblokov a 3 brány: dve s predsieňou a jednej taky už odňali; do polnočnej missionári väčší kríž boli postavili s obrazom Spasiteľa. Bočny vchod kostola v predsieni od strany farského domu je romanského slohu a jeho kamenny rám vyobrazuje stromove konare; hlavny vchod ale, ktory je v predsieni pod

vážou, tak aj dvojnásobný vchod z organového chóru ku miestu mechov vedúci, je končitého klenutia gothického slohu. Posledny sa starými železnými dvermi zatvára.

Vo väži sú nasledujúce zvony: 1. najväčší dalo mesto Rajec vyhotoviť r. 1592; 2. menší má tieto nápisy: „F. cur: Ecclesia Rajeczen: Ex: D. G. C. H. G. Anno 1698“ a druhý: S. S. D. D. Exercituum plena est vis terra Gloria eius S. A. 1653; 3. Sv. Ladislavovi a Nep. sv. Jánovi pomenovany r. 1794 zaopatrený je na útraty rajeckého kostola pod farárom Jozefom Zahorákom; 4. najmenší je liaty r. 1791, pomenovaný sv. Jánovi Nepom.; 5. Umrláčok má tento nápis: „Sto ConseCrata gLorIae agonIzantIs NoMInI seu 1755“, potom „RefVsa aC aVCta sVMqVI LIterIs NenotatVr seu 1777.“; 6. Gangač rečený je následkom slubu Ďura Huljak r. 1775 hotovený, so sv. krížom; 7. vo väžičke nad kňazišťom má okolo 20 funtov a tento nápis: „C. D. Joann. Diur. F. C. A. P. A. 1611.“

Z mestkej zápisnice vysvitá, že roku 1486 strecha kostola skrz mestský magistrát obnovená bola, a tak je pravde podobné, že kostol mesto stavalo. — Kostol nie je consecruvaný. — Kostol nemal dotácie, len neskôr obsiahnul nemovitosti a istiny. Kostolné základiny sú: Štefan Nedecký 400 zl., 2. toho istého 252 zl. 10 kr., Koledová 400 zl., 4. Ján Frivaldsky 600 zl., 5. Anna Dubec 100 zl., 6. Ján Smetana 78 zl. 10 kr. — Kostola provent v nemovitosťach je: 1. roľa „Kostolná“ lebo „za vlču horu“ rečená v Jasenovém pod 5 prešp. meríc; 2. roľa „Kostolná“ lebo „Kňazská“ rečená v Šuji pod $4^1/_2$ prešp. merice a 3. lúčka vo Veľkej Černej.

V kostole sú 3 oltáre: 1. veľký sv. Ladislavovi, uhorskému kráľovi menovaný; 2. malý v kňažišti zo strany od evangeliuma Matke Božej a 3. malý na strane epistoly v lodi sv. krížu pomenovany. — Na železnych mrežach kňažišťa možno čítať: „Ich: Gotlib : Carlib : als : kk : Kremniz : Hamer : Meister : Hat : Dieses: Gater : Gemacht : Anno : 1798:“ Kostol chová v sebe zástavy rajeckých cechov.

V kostole kolom do kola zo troch strán sú niektorych rajeckých cechov drevené chóry, na jejichžto operadlách sú viditeľné malované biblické obrazy; jeden je obce Ďurčina, jako to tento jeho nápis: „Hoc Podium Pingi curavit Judex Durčensis cum universis incolis Pagi Eiusdem 1638.“ „Renovatum 1755 — jeden je kováčskeho cechu, jako to jeho tento nápis: „Hoc Podium erigi curavit honesta fabrorum Rajeczensimu Cacha ad majorem Dei Gloriam Anno Domini 1749“ — jeden je inej cechy, jako to tento jeho nápis: „Hoc Podium pingi curavit Gorgius Nabiratel cum universa Societate...“ „Renovatum Anno 1761“ — jeden je súkennickej cechy, jako to tento jeho nápis: „Hoc Podium pingi curavit Joannes Smiesko cum universo pannificum collegio Anno 1630.“ Renovatum Anno 1761“ — jeden je čižmárskej cechy, jako to zas tento jeho nápis: „Hoc Podium erigi et pingi curavit honestum conthubernium Conthurnariorum oppidi Rajecz propriis sumptibus Anno 1791“ svedčí.

V smysle zápisnice dňa 16. decembra a v nasledujucich dňoch r. 1829 v Rajci pod predsedníctvom Justína Pongráca vydržiavanej panskej stolice privolено bolo na prosbu rajeckého obecenstva, že panské jatky v Rajci na pozemok skrz menované obecenstvo vyznačený, skrz zemské panstvo ale obozreny a privolený, menovite na to miesto „od kostola dlhého radu“, na ktorom v tom čase mestské humno stálo, preložene byť môžu, ale pod tou podmienkou, aby tehdajšie miesto jatek na budúcne slúžilo k okrásleniu námestia a pod jednym nariadeno bolo, aby takto preložené jatky z kameňa vystavené, a síce miesto doterajších 12, len 4, ale provent od tychto aj budúcne po predoslych 12 spravovany bol. Tieto 4 jatky na útraty patričnych kompossessorov a ešte iné dve, na spoločné útraty panstva majú byť vystavené, a tak byvše 6 jatek, od dvoch panstiev v spoločnosti, od štyroch ale patriční kompossessori, skutočne ale od 12 jatek súčastni majú byť v dôchodkoch.

Dňa 21. decembra r. 1841 v Rajci požiar 7 curialných, 119 mešťanskych domov a 32 humán spustošiac, dňa 11. januára 1842 v Rajci vydržiavaná panská stolica nariadila, aby kanále a vodovody nie medzi znovu stavať majúcimi sa domami v dĺžke pozemkov, ale popri ulici stavané boly a domy aby ohňo-múrmy jeden od druhého oddelené boly, a poneváč zo stránky mesta prednesene bolo, aby humná z mesta na „Zahradky“ a „Skotnač“ rečenej a proti Kamennej Porube a „Dubova“ menovanému lesu vedúce cesty preložené boly, panská stolica nariadila, aby jak mestské, tak aj panske humná nie viac v meste, ale von z neho stavané boly, aby jestvujúce a nezhorene pod časom tejto panskej stolice spisane boly, aby tie do dvoch tried, a síce do prvej tie, ktoré medzi rynkovnymi a uličnymi domami, a do druhej tie, ktoré v ostatných uliciach sa nachádzajú, vriadene boly a tamtie medzi časom dvoch rokov, tieto ale v troch rokoch z mesta oddialene a na vykázane miesta postavené byť majú; konečne poneváč z okuláty skrz panskú stolicu v ohľade regulovania pozemkov držanej vysvitá, že na koncoch do Závodia (čiastka Rajca za Žilinkou) od mosta po ulicu Jankeč rečenú, od rynku po tieku trvajúcich pozemkov veľmi úzky a nepohodlny chodník jestvoval a včas požiaru táto úžina ľudí od priblíženia a pomoci zdržuje a mimo toho že rozným pozemkom z jednej stránky curialskemu pozemku grófa Andrássyho, censuálnym pozemkom ale v tomto čase skrz Karnieta, mešťana, užívany Andrássy-ovsky pozemok, z druhej strany censuálnym pozemkom Andreja a Jozefa Zavmus a Jána Koleda, censuálne pozemky Jána Duben a Samuela Širo prekážku činia a nedovolia priblíženie, preto aby, poneváč Andrássy-ovská príslušnosť cestou zámeny v smysle urbárskych zákonov s Kocnetskym. cens. pozemky ale dva Zaymusové a Jána Koleda z oboch stran s Janom Duben a Samuelom Širo (Meros) dľa kupno-predajnych listov premenu trpeli, skrz patričnych užívane boly; ďalej na tej ceste, ktorá sa medzi dlhú ulicu, domom dedičov Jozefa Šimko, domom Ondreja Zaymus a ulicu „za starou manglou“ rečenú rozprestierala, z ohľadu väčšieho rozprestrenia cez stredok od ulice „na Zábinec“ rečenej po ulicu „za

starú manglu" menovanú, pre priblíženie ku pozemkom pri rovnakom navrátení škody skrz odovzdanie vlastníkom zo spoločnej pažite, nová ulica sa utvoriť nariadila; konečne na miestach „Žabinec" a „psí pohreb" rečených, byvších 17 malých pozemkov na 8 znížené boly tak, že znížených pozemkov vlastníkom na inom mieste škoda prinavrátená bola. — Tohoto všetkého plán, tak aj rozvrch kamenia a tehál potrebných ku stavaniu zhorených stavísk boly na staviteľa Theofila Krauss sverené. — Následkom tohoto sa zmenila tvárnosť mesta Rajca, a toto obdržalo tú podobu, ktorú do teraz má. —

Zo zápisnice dňa 14. mája 1846 skrz lietavské panstvo v Rajci vydržiavaného valného shromaždenia vysvitá, že mesto panstvu každoročne 2200 zl. striebra platilo sťa poddané.

Znamenitá je ohľadom juridického a politického dejepisu Rajca zápisnica dňa 31. augusta a v nasledujúcich dňoch v Rajci skrz lietavské panstvo vydržiavanej panskej stolice, ktorej predsedom bol Justin Pongrác a v ktorej účasť brali medzi inými Mikuláš Vagyon, hlavný slúžny stolice trenčianskej, Vinco Boršicky, prísažný a jako zapisovateľ Ladislav Sádecký. Podľa tejto zápisnice:

1. Mesto Rajec r. 1822 skrz zemské panstvo v občianskych žalobách medzi svojimi obyvateľmi zniknutých, odstúpením stolice ale v concursuálnych pravotách právomocnosťou prvého súdu už opatrené bolo, toto forum primae instantiae sa v obci tým vyslovením ponechalo, že rozsudky od mestskej rady ku stoličnej súdnej stolici apellované byť majú; z príčiny tejto je obec povinná riadnu a dľa požiadavky zákona sriadenú radu na večné veky udržať, zemské panstvo ale v zákonnej praxi majúce právo candidovať richtára na obec sveruje; naproti tomu ale sudcovská právomocnosť zemského panstva následkom výsadnej krvavej moci v trestných pádoch, tak aj v takých territoriálnych pravotných záležitosťach, ktoré stranivá chotáru obce Rajca a iných ku lietavskemu panstvu náležajúcich obcí, kam dľa svedoctva starších listín zvláštne otázky obce Durčiny stranivá pasienku v rajeckej, Porubská rečenej hore ležiaceho patria, zniknú, zostane v svojej zákonnej neporušenosti.

2. Mesto Rajec a toho jednotliví mešťania majú byť súčastnení v svobodnom úžitku menších kráľ. úžitkov (regálov) a takými aj svobodne vládnuť môžu; ohľadom krčmárskeho a hostínskeho práva sa ustanovilo, že meranie vína, v jehožto 7-mesačnom úžitku už aj po teraz jestvovalo, sa na celý rok rozšíri, prečo sa mesto a jeho mešťania oprávňujú, jak víno, tak liehové nápoje svobodno a neobmedzene prinášať, robiť a podrobno vymerávať, jak skrz seba, tak skrz druhých; naproti tomu panstvo tymito právami v podobnej miere len na nasledujúcich curiálnych vnútornajších pozemkoch môže vládnuť:

a) v tak rečenom stavení mytnom dome na mestskom rynku stojacom a Thurzovskej linei náležiacom;

b) v Medňansky-ovskom Pongrácovskom dome, v susedstve predošlého stojacom;

c) v dome zas v susedstve tohoto byvsom a rodine Pongrácov náleziacom;

d) v rožnom dome na tom istom rade byvšom, Zahorák-Brogyányi-ovskom;

e) v rýnkovom rožnom dome, naproti tamtoho stojacom, Justina Pongrácovom;

f) v Zahorák-Brogyányi-ovskom dome, v domorade pri predošlom dome počnutom:

g) v dome „nové mýto“ rečenom, v susedstve tamtoho byvsom a Justinovi Pongrác patriacom;

h) v dome Huljakovskom, tamten bezprostredne nasledujúcom;

i) v grófa Zay-Vágnerovskom dome na vychodnej strane rynku;

k) v grófa Andrássy-Ullmannovskom rožnom dome na tom istom rynkovom rade;

l) v dome Gašpara Pongrác na polednej strane rynku;

m) v dome Justina Pongrác v susedstve tamtoho;

n) v dome vdovy baróna Pongrác na tom istom rade;

o) v Ujfalussy-Smialovsky-ovskom dome, v dlhej ulici, z Klačian do mesta vedúcej byvsom:

p) v Smetanovič-Ordody-ovskom rožnom dome, naproti tamtomu;

r) na Zahorák-Brogyányi-ovskom domovom pozemku, na kostolnom rade byvsom:

s) v Thurzovskom majeri pri kostole, spolu aj na pozemku Pongrác-Ordódy-ovskom, v susedstve toho byvšom:

t) v dome grofa Andrássy-Ullmannovskom, v susedstve tamtoho byvšom;

u) v dome Rajczyho v mestskej čiastke, „Závodie“ rečenom a

v) na zahradnom pozemku Justina Pongrác, „Zaslúbená“ rečenom.

V mestskej hore ale, „Porubská“ rečenej, ponevač mesto tam byvšie curiálne lúky cestou zámeny do osobytnej smluvy obsazenej za vlastnosť obdržalo, právo krčmárenia nebude panstvu náležať, ale mestské obecenstvo zostane v jeho vylučnom úžitku.

3. Tých 12 jatek, ktoré medzi kompossessorátom 4 linei od dávna rozdelené boly, odstupuje zemské panstvo mestu tak, že budúcne právom mäsarenia, ohlad neberúc na počet a miesto jatek, svobodne môže vládnuť; naproti tomu si panstvo zadržuje mäsarenia právo skrz celé panstvo v osobytnych 7 jatkach poteraz užívané, v rajeckom chotáre ale nie v uzívaní spoločného pasienku v hore „Porubská“ rečenej byvšieho, ale len v jednej, v meste vystaviť sa mohúcej jatke.

4. Právo polovania a lovenia ryb bude mesto so zemskym panstvom spoločne uzívať, naproti tomu ale v hore, Porubská rečenej, poneváč tam jestvujúce panske sukromne cur. lúky mestské obecenstvo sebe zaopatrilo, toto právo len mestského obecenstva sa tykať bude.

5. Panstvo grznárske a suknové mlyny, tak aj pilu v doline Porubská rečenej, mestu odstupuje; na rieke Rajčanke tohoto času

stojace múčne mlyny a píly si panstvo podržuje, tak že na tejto rieke takéto mlyny mesto nesmie postaviť, ale mesto užívať právo má Rajčanku nielen ku hnatiu jakýchkolvek dielní a strojov.

6. Zemské panstvo z dedičného práva v pádoch vymretia týmto sa zriekajúc, to odstupuje mestskému obecenstvu.

7. Jako zemské panstvo na svojich cur. pozemkov od svojho práva otváraňia sklepov neodstupuje, tak aj mestské obecenstvo a tohoto mešťania môžu neobmedzene otvárať sklepy.

8. Mestské obecenstvo Rajca opatrené súc v hore Porubská rečenej asi 3000 jutrami vylučného pasienku, poneváč mimo toho aj v Dubova rečenej, panskej, sotva 18 jutár činiacej hore spoločný pasienok malo, aby sa v tomto meste v užitku majerských zemí byvší zemskí páni v smysle obsahu zo stránky mestečka Rajce dňa 3. augusta r. 1799 proti zemskému panstvu zdvihnutej a 28. aug. r. 1808 exekuciou dokonanej urb. pravoty a exekucionálneho listu mimo aj na ďalej podržaného užívania, po teraz na pašových honoch Petrová, Vidošová, Stehličie, Fabianové vršky, Návratná, Hlboké, Baranová, pod Králov Laz, Vinohrad, Vojtová a pod Kiapesova Skala rečených užívaného, vlastným a oddeleným bárs malým pasienkom opatrili, obecenstvo od spoločného pasienku v horemenovanej a Dubová rečenej hore byvšieho odstupuje.

9. Cirkevného patronátskeho práva sa panstvo nezrieka.

10. Za všetky teraz vypočítané a mestskému obecenstvu odstúpené práva a svobody, obecenstvo 60.000 zlatých strieborných peňazí zákonnej hodnoty sa zaväzuje zemskému panstvu pod názvom večitého vykúpenia naraz dňa 1. januára r. 1847 složiť.

Tento bod bol neskôr tak prespôsobnený, že keby sa večité vykúpenie aj koncom januára roku 1847 vyplatilo, smluva predsa platná zostane.

Dňa 6. augusta a v nasledujúcich dňoch roku 1855 v Rajci v prítomnosti Aristida Meško, žilinského cis. a král. sluźného vydržiavanej rodinnej porady zápisnica svedčí, že stranivá zaplatenia toho vykúpenia sa 15. marca 1855 proti mestečku Rajcu následkom výroku c. kráľ. od farchy zem osvobodzujúceho kraj. poverenníctva pred c. kr. trenčianskym stoličným súdom pravota zdvihla.

Takýmto spôsobom sa mesto Rajec pozbavilo poddanstva oproti lietavskému panstvu a takýmto spôsobom užívalo právomocnosť súdobníctva prvého stupňa, následkom čoho ono „mesto so sriadeným magistrátom", ktorého vznešeného práva sa ale samo pozbavilo, lebo na vlastnú žiadosť, nariadením uhor. ministerstva vyneseným sa pretvorila na veľkú obec.

Mesta Rajca 4 staré pečade sú známe, a sice:

1. Najstaršia pečaď bola najväčšia a zo železa, ktorej zadok predstavoval mrežkovanie a na ňom sv. Ladislava, uhorského kráľa stojacú podobu, ktory držal v pravici zástavu, v ľavici ale uhorsky odznak. — Jej kolopis bol: „Sigillum civitatis Reygies." Podoba prezradzovala pochodenie pečade z 15. storočia. Táto pečaď však zmizla.

2. Predoslej facsimile je terajsia najvacsia strieborna pečať mesta. Táto je o polovicu mensia od tamtej.

3. Mesta najmenšia pečať je zo zeleza. Na tejto mrežkovanie chybá. Je na nej ten obraz sv. Ladislava, ktory je vyse opisany a na jeho pravej strane este jeden kvet. Kolopis jej je: „Sigillum Civitatis Ragiecz.“ Tato je vyssia od tej, o ktorej je pod 1. vyššie zmieneno.

4. Mesta strednej velikosti pečať je z mosadze. Na tejto je mrezkovanie a obraz sv. Ladislava, jako na tej, ktoru som vyssie pod 1. opisal. Jej kolopis znie: „Sigillum Civitatis Rajecz.“ Tato je najnovšia.

Nová mestská pečať predstavuje tiež sv. Ladislava a nosí kolopis: „Rajecz Mezo Város Pecsetje.“

Keď je o pečaďach reč, spomeniem este pečať rajeckej súkennickej cechy; tato je strieborna; jej obraz je: podoba jednoho súkennika v jednom stite, ktory v ľavici strunovy nástroj drži. Kolopis jej znie: „Sigillum Civi artificii panificum in Raic.“

Z rajeckych starsich richtárov známe: r. 1634 Mikulása Šimku, r. 1688 Jana Šupánskyho Fojt., r. 1748 Ďura Koledu; z rajeckych starsich prisaznych: r. 1634 Jána Zawku, Ondreja Fratera, Mikulása Zideka, Baltazara Mandla, Vaclava Polčica, Ondreja Ničla, Ďura Jankovica, Gaspara Repku, Mikulasa z Lassky, Mikuláša Stehlika; z rajeckych starsich notarov: r. 1688 Mateja Trimaya.

Podľa uvedenej zapisnice od dňa 31. aug. 1846 charakteristické je to, ze nariadene bolo, že jestli si chce obyvatelstvo mesta Rajca pre seba lekara držat, tohoto nie z obecnej pokladnice, ale zo svojej vlastnosti povinne je platit, a nielen na bezny rok, ale aj budúcne; ze rajecky zidovsky rabin mal týždenne 4 zl. strieb. platu, a ze, ponevac zidovska obec bez sudcu a predstavenych pre udržanie poriadku byt nemoze, docasne tento urad vedúci Enigel Czalkó sa potvrdil, za jeho pomocnych ale dvaja predstaveni: Leo Altmann a Veis Jassniger.

Rektorom rajeckej školy bol tamejší rodák Michal Žirkius, neskor knaz domanižskej ev. cirkve, ktorého r. 1608 Ďuro Ďurčansky pre kalvinismus oznamil a ktory sa listom, pisanom ku gr. Ďurovi Thurzovi, očistil. R. 1609 Ján Hallensis, rajecky knaz, oznamuje grofovi Ďurovi Thurzovi, ze reservoval Mateja Plataniho, predmietskeho rektora ku riadeniu rajeckej školy, ale tohoto r. 1610 uz v Bojniciach sta ucitela nachodime. R. 1612 rajeckej školy rektorom bol Ján Zatkius; jako taky mohol tu byt do r. 1629, lebo po takomto jeho nikde stretáme sa s nim posledne menovaného roku v Zaškove jako s knazom. R. 1688 školskym rektorom bol Mikulás Brezani.

Teraz od niekolko rokov iestvuje v Rajci normálna styrtriedova skola, ktorej riaditeľom je nepretrzene tamejsi farár Ján Ríha; predtym ale tam len farská triviálna skola jestvovala.

Obyvatelia Rajca sú najviac remeselnici, zvlástne garbiari, poctom asi 200, ktori znamenity kordov u a červene kozky hotujú.

Rajčania zaoberajú sa aj roľníctvom a dochovávajú včely, ľan a konope.

Sedem rajeckých výkladných veľtrhov vydržiava sa v pondelok po Mateji, po Ďure, po Žofii, po Ladislave, po Jáne, po Uršuli a po Mikulášì.

Zpomedzi významných rajeckých rodákov spomenutia hodní sú: starší Ján Čerňanský, zomretý r. 1766, slovenský spisovateľ; Ján Frivaldský, nar. 17. júna r. 1822, úd maďarskej vedeckej akademie a správny strážca prírodného oddielu maď. muzeuma v Pešti, chýrečný vzdelavateľ zveropisu a maďarský spisovateľ v obore tomto; do počiatočnej školy chodil v Rajci, gymnasium ale navštevoval v Trenčíne, Trnave a v Leviciach; chcel študovať práva, ale vynikajúc v počtovede na radu svojho strýka, vysokoučeného Imricha Frivaldskýho, oddal sa merníctvu. Precestoval banátske vrchy, r. 1844 ale provzal expedíciu, ktorá v Malej Azii a v Grécku sbierala a zkúmala; r. 1846 bral účasť v expedícii v Bulharsku, Rumélii, v okolí Carihradu, v Korfu, na Malte, v Sicilii a v Italii. Je on početných prírodovedeckých pojednaní učeným pisateľom. — Ďuro Slotta, slovenský spisovateľ a básnik, prv učbár na baňsko-bystrickom kráľ. katol. gymnasiume, potom farár v Tužine a konečne predseda spolku sv. Vojtecha v Trnave. — Romuald Čestislav Zaymus, pôvodca pojednania „Pestovanie kvetín," uverejneného v „Sokole," a po smrti Daniela Licharda redaktor „Obzoru," hospodárskych novín; dobre známy pomolog; prv kaplán v Illave, potom farár v Bytčici. — Tohoto brat Gabriel Cyrill Zaymus, slovenský mluvnický spisovateľ a ľudových spisov slov. prekladateľ, kňaz biskupstva baňsko-bystrického, prv učbár na učit. prípravovni v Kláštore pod Zniovom, potom na gymnasiume v Prešove, Levoči a Užhorode. — Andrej Čerňanský, ktorého básne vyšly v „Jarních kvetoch;" písal slov. pravopis a bol redaktorom „Raráška;" najlepší humorista slovenský terajšieho veku. — Method Gazdík, františkán, nar. r. 1802, zomrel v Nitre 6. mája 1872; svoje zkúsenosti spísal v „Cyrillovi a Methodovi" r. 1854.

Jedna čiastka majetku v Rajci, k lietavskému zámku náležiaceho, patrila žilinským jezuitom.

2. *Konská.* Cirkevné deje dediny tejto stoja v úzkom spojení s dejinami obce Stránske, poneváč táto je appertinenciou strečňanského panstva. O Konskej som už jedno druhé predniesol v článku „Strečno." („Slov. Pohľady," roč. V., soš. 1.)

Na tomto mieste treba dejiny Konskej doplniť, tak jako nasledujú:

Kedy bol do Konskej farár uvedený, je neznámo, toľko je ale isté, že katol. farárom bol tu r. 1675 Ďuro Szomolaný, r. 1680 Michal Szkacsány, r. 1688 Michal Vičan (Viczan), ktorý tu za 41 rokov pôsobil a mnohé duše do katol. cirkve prevrátil; r. 1728 Franc Bolech, r. 1749 Martin Somody, ktorý, keď organisti v konsčanskom kostole a v ostatných k tejto fare náležajúcich kostoloch dľa obyčaje luteránov bez sprievodu hudebného nástroja spievavali, r. 1751 za 60 zl. nový organ zaopatril vzdor ukrutnému protiveniu

sa ešte luteranismu prajucich konsčanských obyvatelov; potom Adam Vrankay; r. 1763 Jan Martinkovic, r. 1774 Ďuro Dobess; r. 1782 Jozef Záhorak, rodom z Považskej Bystrice, ktorý tu vyše 8 rokov uradoval; r. 1792 Štefan Smetanovic, rodom z Rajca, extrinitar, ktorý po zotrení jeho rehole za 3 roky v Rajci zo svojej pensie žil a potom r. 1788 v púchovskej doline na Lysej vo vinici Pana za 8 mesiacov posobil; neskôr bol v Považskej Bystrici za niekolko mesiacov kaplánom, kym sa stal v Dviackej Novej Vsi fararom, odkial bol po 4 rokoch do Konskej preložený. Tu keď za 20 rokov pôsobil, zriekol sa uradu a v Hlave žil zo svojej pensie. R. 1812 Pavel Zittnan, rodom z Banovice, ktorý 11. januára 1818 zomrel.

Farský dom počali stavať r. 1768, ku ktorej práci Konsčania 80 zlatymi, Stransčania 75 zl., Kameno-Porubci 65 zl., Polusania 60 zlatymi, Kuneradčania 35 zlatymi prispeli, a tieto obce z pokladnice konsčanskej fary k tomu istému cielu 35 zl. vypožičali.

Konsčanského farara provent v Konskej je: 1. rola „na močari“ pod 9 presp. merie; 2. rola „na dolinách“ pod 14 p. m.; 3. rola „za stranu“ pod 10 p. m.; 4. dve lúčky; 5. s vnutornym pozemkom spojená zahrada, a druhá na konci dediny; 6. spoločný pasienok s občanmi; 7 pod názvom „lecticale“ po každom urb. ¼ sedeni pol p. m. žita a pol p. m. ovsa a po každom urb sedeni jeden kohut, a každý jeden sedliak a hofer povinny mu je 1 den žať; 8. pod nazvom „deputatu“ od patronatu 24 siah dreva, ktoré od času rozdelenia spoločných hôr rodina Prónyovska v smysle decisie panskej stolice z r. 1800 vo vlastných horach assignuje a z ktorých 8 siah vozit a zrubať povinni su Konsčania, 16 siah ale Stransčania; mimo toho pravo drevobrania v horách Prónyovskej rodiny. 9. z desiatky ostrihomskému arcibiskupovi nalezajucej dostal farar pod nazvom „šestnastky“ v hotových peniazoch 51 kr.; 10. z obete každoročne styri raz drzanej fararovi patria dve, organistovi jedna čiastka. V Kamennej Porube: 1. rola pri kostole pod 12 p. m.; 2. rola „Zahrada“ pod 2½ p. m.; 3. rola „za jelsim“ pod 13 p. m.; 4. rola „nad šibenicami“ pod 2 p. m.; 5. tri lúčky; 6. od 5 celých urb. sedeni 2 korce žita, 1 korec jačmena, 4 korce ovsa, a mimo toho od Melishovského urb. sedenia 1½ korca žita, ½ jačmena a 3 ovsa, a od jednoho každého urb. sedenia dvojzapražny voz dreva a jednoho kohuta; potom od 3 hoferských sedeni v peniazoch 3 zl. 45 kr. a každý jeden sedliak a hofer povinný je mu jeden den žat; 7. z desiatky ostrihomskému arcibiskupovi patriacej obdržal pod nazvom „šestnastky“ $45^{12}/_{20}$ kr.; 8. z obeti tolko jako v Konskej. V Kunerade: 1. jako „lecticale“ od 3 urb. sedeni 6 korcov žita, 3 jačmena a 12 ovsa, od 1 rlanského urb. sedenia 9 korcov ovsa, a od každého urb. sedenia 1 voz dreva a jednoho kohuta. 2. zatie jako vyssie; 3. z desiatky ostrihomskému arcibiskupovi patriacej pod nazvom „šestnastky“ obsťahnul $21^{18}/_{20}$ kr. V Polusi: 1. pod nazvom „lecticale“ od občanov 6 korcov žita, 10 ovsa, 6 dvojzapražných vozov dreva a 6 kohutov, potom na jar 7 a v jeseni tiež tolko žencov; 2. každý

Rajčania zaoberajú sa aj roľníctvom a dochovávajú včely, ľan a konope.

Sedem rajeckých výkladných veľtrhov vydržiava sa v pondelok po Mateji, po Ďure, po Žofii, po Ladislave, po Jáne, po Uršuli a po Mikuláši.

Zpomedzi významných rajeckých rodákov spomenutia hodní sú: starší Ján Čerňanský, zomretý r. 1766, slovenský spisovateľ; Ján Frivaldský, nar. 17. júna r. 1822, úd maďarskej vedeckej akademie a správny strážca prírodného oddielu maď. muzeuma v Pešti, chýrečný vzdelavateľ zveropisu a maďarský spisovateľ v obore tomto; do počiatočnej školy chodil v Rajci, gymnasium ale navštevoval v Trenčíne, Trnave a v Leviciach; chcel študovať práva, ale vynikajúc v počtovede na radu svojho strýka, vysokoučeného Imricha Frivaldskýho, oddal sa merníctvu. Precestoval banátske vrchy, r. 1844 ale prevzal expedíciu, ktorá v Malej Azii a v Grécku sbierala a skúmala; r. 1846 bral účasť v expedícii v Bulharsku, Rumélii, v okolí Carihradu, v Korfu, na Malte, v Sicilii a v Italii. Je on početných prírodovedeckých pojednaní učeným pisateľom. — Ďuro Slotta, slovenský spisovateľ a básnik, prv učbár na baňsko-bystrickom kráľ. katol. gymnasiume, potom farár v Tužine a konečne predseda spolku sv. Vojtecha v Trnave. — Romuald Čestislav Zaymus, pôvodca pojednania „Pestovanie kvetín,“ uverejneného v „Sokole,“ a po smrti Daniela Licharda redaktor „Obzoru,“ hospodárskych novín; dobre známy pomolog; prv kaplán v Illave, potom farár v Bytčici. — Tohoto brat Gabriel Cyrill Zaymus, slovenský mluvnický spisovateľ a ľudových spisov slov. prekladateľ, kňaz biskupstva baňsko-bystrického, prv učbár na učit. prípravovni v Kláštore pod Zniovom, potom na gymnasiume v Prešove, Levoči a Užhorode. — Andrej Čerňanský, ktorého básne vyšly v „Jarních kvetoch;“ písal slov. pravopis a bol redaktorom „Raráška;“ najlepší humorista slovenský terajšieho veku. — Method Gazdík, františkán, nar. r. 1802, zomrel v Nitre 6. mája 1872; svoje zkúsenosti spísal v „Cyrillovi a Methodovi“ r. 1854.

Jedna čiastka majetku v Rajci, k lietavskému zámku náležiaceho, patrila žilinským jezuitom.

2. *Konská.* Cirkevné deje dediny tejto stoja v úzkom spojení s dejinami obce Stránske, poneváč táto je appertinenciou strečňanského panstva. O Konskej som už jedno druhé predniesol v článku „Strečno.“ („Slov. Pohľady,“ roč. V., soš. 1.)

Na tomto mieste treba dejiny Konskej doplniť, tak jako nasledujú:

Kedy bol do Konskej farár uvedený, je neznámo, toľko je ale isté, že katol. farárom bol tu r. 1675 Ďuro Szomolany, r. 1680 Michal Szkacsány, r. 1688 Michal Vičan (Viczan), ktorý tu za 41 rokov pôsobil a mnohé duše do katol. cirkve prevrátil; r. 1728 Franc Bolech, r. 1749 Martin Somody, ktorý, keď organisti v konsčanskom kostole a v ostatných k tejto fare náležajúcich kostoloch dľa obyčaje luteránov bez sprievodu hudebného nástroja spievavali, r. 1751 za 60 zl. nový organ zaopatril vzdor ukrutnému protiveniu

sa ešte luteranismu prajucich konsčanských obyvateľov; potom Adam Vrankay; r. 1763 Jan Martinkovič; r. 1774 Ďuro Dobess; r. 1782 Jozef Žahorák, rodom z Považskej Bystrice, ktorý tu vyše 8 rokov úradoval; r. 1792 Štefan Smetanovič, rodom z Rajca, extrinitar, ktorý po zotrení jeho rehole za 3 roky v Rajci zo svojej pensie žil a potom r. 1788 v púchovskej doline na Lysej vo vinici Pána za 8 mesiacov posobil; neskôr bol v Považskej Bystrici za niekoľko mesiacov kaplánom, kým sa stal v Dubiackej Novej Vsi farárom, odkiaľ bol po 4 rokoch do Konskej preložený. Tu keď za 20 rokov pôsobil, zriekol sa úradu a v Ilave žil zo svojej pensie. R. 1812 Pavel Žittnan, rodom z Bánoviec, ktorý 11. januára 1818 zomrel.

Farský dom počali stavať r. 1768, ku ktorej práci Konsčania 80 zlatými, Stránsčania 75 zl., Kameno-Porubci 65 zl., Polusania 60 zlatými, Kuneradčania 35 zlatými prispeli, a tieto obce z pokladnice konsčanskej fary k tomu istému cieľu 35 zl. vypožičali.

Konsčanského farára provent v Konskej je: 1. roľa „na močiari“ pod 9 prešp. merie; 2. roľa „na dolinách“ pod 14 p. m.; 3. roľa „za stranu“ pod 10 p. m.; 4. dve lúčky; 5. s vnutorným pozemkom spojená záhrada, a druhá na konci dediny; 6. spoločný pasienok s občanmi; 7. pod názvom „lecticale“ po každom urb. 1/4 sedení pol p. m. žita a pol p. m. ovsa a po každom urb. sedení jeden kohut, a každý jeden sedliak a hofer povinný mu je 1 deň žať; 8. pod názvom „deputatu“ od patronátu 24 siah dreva, ktoré od času rozdelenia spoločných hôr rodina Přényovska v smysle decisie panskej stolice z r. 1800 vo vlastných horách assignuje a z ktorých 8 siah voziť a zrubať povinní sú Konsčania, 16 siah ale Stránsčania; mimo toho právo drevobrania v horách Přényovskej rodiny; 9. z desiatky ostrihomskému arcibiskupovi náležajúcej dostal farár pod názvom „šestnastky“ v hotových peniazoch 51 kr.; 10. z obete každoročne štyri raz držanej farárovi patria dve, organistovi jedna čiastka. V Kamennej Porube: 1. roľa pri kostole pod 12 p. m.; 2. roľa „Záhrada“ pod $2^{1}/_{2}$ p. m.; 3. roľa „za jelšim“ pod 13 p. m.; 4. roľa „nad šibenicami“ pod 2 p. m.; 5. tri lúčky; 6. od 5 celých urb. sedení 2 korce žita, 1 korec jačmena, 4 korce ovsa, a mimo toho od Meliškovského urb. sedenia $1^{1}/_{2}$ korca žita, $^{1}/_{4}$ jačmena a 3 ovsa, a od jedného každého urb. sedenia dvojzapražný voz dreva a jedného kohuta; potom od 3 hoferských sedení v peniazoch 3 zl. 45 kr. a každý jeden sedliak a hofer povinný je mu jeden deň žať; 7. z desiatky ostrihomskému arcibiskupovi patriacej obdržal pod názvom „šestnastky“ $45^{12}/_{20}$ kr.; 8. z obetí toľko jako v Konskej. V Kunerade: 1. jako „lecticale“ od 3 urb. sedení 6 korcov žita, 3 jačmena a 12 ovsa, od Urbanského urb. sedenia 9 korcov ovsa, a od každého urb. sedenia 1 voz dreva a jedného kohuta. 2. žatie jako vyššie; 3. z desiatky ostrihomskému arcibiskupovi patriacej pod názvom „šestnastky“ obsiahnul $21^{18}/_{20}$ kr. V Poluši: 1. pod názvom „lecticale“ od občanov 6 korcov žita, 10 ovsa, 6 dvojzapražných vozov dreva a 6 kohutov, potom na jar 7 a v jeseni tiež toľko žencov; 2. každý

sedliak žne jeden deň. — V Stránskom: 1. roľa „Strana“ pod 7 p. m.; 2. roľa „od lúček“ pod 23$^3/_4$ p. m.; 3. roľa „za Žilinku“ pod 2 p. m.; 4. roľa „Kopanica“ pod 12 p. m.; 5. štyri lúčky; 6. svobodný pasienok s občanmi; 7. pod názvom „lecticale“ od každého urb. štvrťsedenia pol p. m. žita, pol p. m. ovsa, od každého sedenia jeden kohút; 8. každý sedliak a hofer žne 1 deň; 9. od patronátu 24 siahy dreva na kúrenie, z ktorého 16 siah Stránsčania rúbu a vozia; 10. z desiatky ostrihomskému arcibiskupovi patriacej pod názvom „šestnástky“ dostal v hotových peniazoch 1 zl. 15 kr.; 11. z obetí dostal toľko jako vyššie. (Kanon. visit. z r. 1831.)

Zo zápisnice r. 1824 dňa 13. sept. a v nasledujúcich dňoch v Rajci vydržiavanej panskej stolice vysvitá, že stavänie terajšieho kostola v Konskej počaté bolo na jar r. 1825 na jeho starom mieste, že stavbyvedúcim a dozorcom bol Justin Pongrác, že rozvrh útrat potrebného materiálu hotovili oravskí znalci, že materiál vysluhovali lietavskí kompossessori a prácu konali obce ku farnosti náležiace. — Dľa zápisnice r. 1829 dňa 16. dec. a v nasledujúcich dňoch v Rajci pod predsedníctvom Justina Pongráca vydržiavanej panskej stolice ku staväniu od 8 rokov trvajúceho konsčanského kostola zo spoločných dôchodkov lietavského panstva cez 3—4 roky barónom Karolom Zayom podržaná summa dotedy mala sa na úroky umiestniť, kým nedosiahne výšku 1100 zl.

Konskej allodiumom sú tak rečené Rajecké Teplice, ktoré v chotáre obce Konskej ležia. Tieto v druhej polovici minulého storočia vynalezené teplé žriedla boly na kúpeľ pretvorené, následkom čoho na tomto mieste viac domov povstanúc, utvorila sa tu pusta, ktorá od Konskej známejšieho mestečka Rajca „Rajeckými Teplicami“ pomenovaná bola.

Pod predsedníctvom Ladislava Köszeghyho, podžupana stolice trenčianskej, r. 1774 dňa 21. marca a v nasledujúcich dňoch v Rajci držanej panskej stolice zápisnica — ktorú podpísali aj Imrich Turcsányi, praefect oravského a lietavského panstva, Jozef Borcsicky, fiškus kniežaťa Eszterházyho a gróťa Pavla Balassu, Žigmund Kelecsényi, plnomocník baróna Jána Mednyánszkyho, Ignác Majthényi, fiškus gróťa Gabriela Ujfalussyho, Štefan Ugronovich, kompossessor, Gašpar Baross, podslužný stolice trenčianskej, a Karol Maršovský, boženík tejže stolice, — svedčí o tom, že hora pri kúpeli ležiaca, „Mrchová“ rečená, bola k upotrebeniu hosťom prepustená.

Podľa zápisnice r. 1839 dňa 7. januára v Rajci držanej panskej stolice vplynulo do panskej pokladnice r. 1838 v R. Tepliciach od panského (č. 1.) a honoratiorneho (č. 2.) kúpeľa po 6 kr., od židovského (č. 3.) po 4 kr. a od ľudového (č. 4) kúpeľa po 1 kr. rátajúc od jednoho kúpania: 157 zl. 26 kr. vied. ceny, z čoho bolo kúpeľnému dozorcovi 50 zl. plateno, ostatnych 107 zl. 26 kr. s tymi 50 zlatymi, ktoré utŕžené boly za drevo, pozostalé zo stavania konsčanského kostola, obrátené boly na zaopatrenie potrebnych vodovych rúr ku zvedeniu teplej vody z pozemku gróťa Zay-ho do kúpeľa panstva a na odstránenie steny medzi židovskym a ľudovym kúpeľom a s meštanskym kúpeľom susedná strana bola židovskému.

ostatné miesto ale ľudovému kúpeľu bolo prepustené. Vtedy uzavrené bolo, že jakéhokoľvek stavu mestanský človek nesmie sa kúpať v panskom kúpeli, a keďby toto dozorca predsa dovolil, tento má byť na 1 zlatý pokutovaný v prospech spoločnej panskej pokladnice; toto nariadenie rozšírilo sa aj na ostatné kúpele tak, že v kúpeli honoratiorov (č. 2.) žiaden žid, v židovskom ale zase žiaden sedliak nesmie sa kúpať, a aby dozorca udržal tým väčší poriadok, z kúpeľnej mzdy od každých 100 zl. má pod názvom solariuma dostať 25 zl. Kúpeľná mzda ustálila sa následovne: od kúpeľa pod č. 1. na 3 kr., pod č. 2. na 3 kr., pod č. 3 na 3 kr. (konv. ceny) a od kúpeľa pod č. 4. na 1 kr. (vied. ceny); do zápisnice vzaté bolo, že spolumajitelia lietavského panstva, týchto úradníci a sluhovia, panstva beneficiálni farári a týchto kapláni, a všetci poddaní panstva dľa svojho stavu v patričných kúpeľoch oslobodení sú od platenia kúpeľnej mzdy, ostatní hostia ale takú platiť sú povinní; ani jeden spolumajiteľ nie je oprávnený vonkajšieho hosťa od platenia mzdy oslobodiť, ani vtedy, keďby patričný spolumajiteľ miesto svojho hosťa chcel mzdu zaplatiť; dozorca bol povinný denník s peniazmi panskému dozorcovi každý mesiac odovzdať; v čas veľkej návštevy hostov má byť voda každodenne vpustená, kúpele ale, menovite panský a mestanský, každý deň radikálne vyčistené; s kúpeľným domom susedný a Thurzovskej línii patriaci drevený dom nielen preto, že nebol dostatočný prijať hosťov lepšieho stavu — lebo mu to najpotrebnejšie chybälo — ale preto, že v chodbe mal otvorené ohnište, a tak jako celkom drevený a neomazaný na pád požiaru nielen na ostatné domy, ale na znovu vystavený a 8000 zl. stojací panský spoločný kúpeľný dom veľmi nebezpečný, bol Gašparovi Urbanovskému, fiškusovi Thurzovskej línie, zdarma navrhnutý.

Podľa monografie, Dr. Amadeusom Kelnom, riadnym fysikusom turčianskej stolice písanej („Über die neuentdeckten warmen Bäder zu Rajec." Wien 1793) r. 1793 boly tunajšie kúpele na panské a obecné podelené; prvšie maly ku väčšej pohodlnosti, aby mohly čím viac hostov prijať, dve triedy. Ku kúpeľným miestnostiam boly 2 izby pristavené, ktoré boly posteľami opatrené, v zime mohly byť kúrené a všetku pohodlnosť poskytovaly; obecné kúpele, ktoré od tamtých neďaleko ležaly, boly veľmi priestranné a k užívaniu pre nižšiu triedu ľudí určené. Pri kúpeľoch bolo priestranné miesto, na ktorom bolo podstrešie vystavené, aby hostia aj v zlom počasí sucho do svojich príbytkov prejsť mohli. Niekoľko krokov od tohto podstrešia vystavili veľkú budovu, ktorá mimo 14 úplne vystrojených izieb obsahovala veľkú kuchyňu, maštaľ a vozáreň. Bolo tu bydlisko pre ranhojiča, ktorý bol tu vždy prítomný. Teplota tunajších žriedel mala 80 stupňov dľa Fahrenheita. V tomto čase boly tunajšie kúpele len od krátkeho času navštevované. Menovaný fysikus udáva, že istý starší pán, ktorý dlho trpel na podagru, navštívil viac kúpeľov tohoto okolia, a pri tejto príležitosti odhodlal sa upotrebiť aj rajecké teplice; keď tieto teplice päť ráz upotrebil, vypukalo sa mu celé telo, zvlášte na nohách, a on

vskutku ozdravel; kúpal sa za 11 dní, a vypučenosť sa mu ztratila. Istý nemocny zo Sliezska bol na pravé rameno a nohu porazeny; upotrebil za 6 týdňov týchto teplíc, vypukalo sa mu telo a cítil najväčšiu bolasť; bolasť pomaly mizla a nemocný obsiahnul uzdravenie svojich údov. Menovany lekár odporúča rajecké teplice nemocným na porážku, lámku, podagru, zapchatosť, na kameň a na ženské nemoce. — Ku spomenutej monografii pripojený je obraz Rajeckých Teplíc, z ktorého vidno, že táto pusta v roku 1793 pozostávala už z nového kúpeľného domu, v ktorom vrelo žriedlo teplíc zo spodku a z bokov v hrúbke na 2 palce, z miesta k staväniu nových budov určeného, z voziareň, z jednej samostatne stojacej veľkej kuchyne, z veľkého nového hostinca, zo starého hostinca, z malého hostinca, zo starého kúpeľa, z majera a papierne.

Časom obecenstvo muselo prestať s navštevovaním týchto Teplíc. Na okolnosť túto sledovať možno z toho, že lietavský kompossesorát neobnovoval budovy, ale jich nechal na seba, tak že pred niekoľko rokami nielen že neboly v stave navštevovateľov prijať, ba i spadnutím hrozily. — Roku 1882 vezmúc do prenájmu Rajecké Teplice Dr. Valér Šmialovsky a Jozef Pichl pre tú príčinu, že ony v malebnom kraji a 42) metrov nad hladinou mora ležia, a tak že majú prednosti klimatického miesta a tak i budúcnosť, všetko to, čo krasocit urážalo, odstránili, porúchané staré budovy zrúcali a nové, vkusné postavili, park založili, kúpeľný dom obnovili, papiereň na bydliská pretvorili a v nej parný kúpeľ sriadili, slovom, celú tvárnosť tejto pusty natoľko pretvorili, že ona nárokom každej triedy navštevovateľov zodpovedať je v stave.

Dľa Alexandra Hekschovho dielca („Rajecz-Teplicz vas- és timsó-tartalmú közönyös hévviz." 1884) teplé žriedla rajeckých kúpeľov vrú z eocaenovho slinu. Stupeň jich teploty 20 -27° R. Obsadený je len jeden prameň, ktorý tak zvaný panský kúpeľ opatruje vodou. Tohoto kúpeľa zbytočná voda odchodí do občanského a odtiaľ do kúpeľa chudobných. Povážiac geologické pomery kraju, nemožno pochybovať, že počiatok vody, udržujúcej Rajecké Teplice, má byť v eocaenovom konglomeráte hľadaný, ktory následkom svojho vystrojenia výborne vodu púšťajúc, naň padajúce meteorné vody prichádzajú pod vodu, nepripúšťajúcu eocaen, slinové vrstvy, kde dávajú príležitosť povstaniu rozsiahlemu podzemnému vodovému reservoiru.

Pramene Rajeckých Teplíc chemicky prezkúmal Dr. Benedik Teplic, učbár na trenčianskom gymnasiume, a dľa jeho zkúsenia voda tak zvaného Gizelinho prameňa je v jeho zásobe čistá, priezračná, bez chuti, bez vône, a v nádobe stojac sa neusadí; lakmusovy papier slabo zbarví na červeno, a tak sťa kyselina je slabej moci. Z vody po vyparovaní pozostalá žltkastá solná hmota je pod mikroskopom ihlovej podoby, mimo toho rhomboederové a do raz kloniaceho sa systému patriace stlpové kryštále ukazuje. Specifičná váha vody je 1.00055 pri 11.5° R.

Konečne musím podotknúť, že Jozef Wagner starší založil v Rajeckých Tepliciach železné hámry, ktoré ale následkom tohože

neblahych špekulácii nezadlho svoj beh zastavit musely, a odtedy sa jejich budovy rucajú.

Rajeckych kúpelov a mlyna jedna čiastka s pravom senkovania vina, spolu aj s tamejšou parcellou Alžbety a Kristiny Lengyel, patrila žilinskym jezuitom.

3. *Bánová* — bána zem. R. 1479 majitelom Lietavy cestou svojej manželky Uršuly Bebek stal sa jednooky Imrich Zapola, dedičny gróf Spiša, neskôr palatin, ktory bol r. 1460 a 1464 5 bánom Horvatska, Slavonie a Dalmácie, za ktoreho vládnutia lietavskym panstvom pravdepodobne povstala táto dedina. (Eduard Somogyi: „Magyar Lexicon.“ článok „Bán.“) R 1509 táto obec pod tymto menom pripomina sa už v jednom statucionálskom liste. Z jej starých prísažnych (iurati) známi sú r. 1509 Matej Bobobniczky a Tomáš Boženich. — Je tu maly, ale vkusny prízemny kaštiel Pongrácovský.

4. *Ďurčina*. Majetok Ďura: majetnici kurialski pozemkov v Ďurčine menujú sa v starych zápisniciach lietavského panstva „nobiles Gyurcsinenses,“ pod ktorymi má sa rozumet rozsiahla rodina Ďurčanskych. R. 1716 istému Jánovi Ďurčanskému tehdajším správcom panstva, Ďurom Erdödym, dočasne darovaná zemanská vysada prestala a na budúcne bol on ku rajeckym poplatkom utiskany. — Jedna čiastka Ďurčiny bola Ghillányiho, ktorej vlastnikom je teraz Jozef Vitolay.

5. *Trnové*. Obec musela povstať na mieste tŕnistymi krami zarastenom. (O trnovskom kostole prehovoril som v „Slov. Pohladoch,“ 1885, sos. 1., v článku „Strečno.“)

6. *Frivald*, dedina v hore, ktorú cielom osadenia povolani Nemci dostali svobodne, t. j. bez platenia dane. Tito otáznu horu a potom aj dedinu v svojej reči *svobodnou horou, Freiwaldom*, pomenovali. Prvi osadnici tohoto miesta museli byť ti isti Nemci, ktori aj teraz susednu, ale už v Turci ležiacu dedinu Vricko obyvajú. Obyvatelia Frivaldu su už celkom poslovenčeni. Následkom svobodného obdržania otáznej hory tunajši prvi osadnici zostali soltysmi a seba *Freiwalderme* nazyvali, od ktorych pochádza časom po slovensky pomenovaná rozsiahla rodina Frivaldskych.

Deviaty bod zápisnice panskej stolice, lietavskym panstvom v Rajci dňa 30. júna a v nasledujúcich dnoch roku 1766 držanej svedčí, že vo Frivalde richtársky urad len soltysi viedli, lebo keď ohladom richtára ponosa vznikla, že soltysi zo svojho stavu, či je súci či nie, richtara volia, bolo uzavreno, že ten, ktory by z tohoto stavu mal richtárom byt, pritom ale k tomuto uradu súci nebol, aby obec ineho, avšak zpomedzi soltysov vyvolila; jestli by ale medzi tymito nebol žiaden súci, aby bol taky z obecenstva voleny. Na spomenutej panskej stolici brali učasť: Christofor Ordödy, podžupan trenčianskej stolice, jako predseda, Jozef Bezuák, Štefan Akay, fiskus rodiny Thurzo, Jozef Boresicky, jako fiskus a plnomocník grofa Jána Balassa, Ďuro Imrikovič, predstaveny residencie žilinskych jezuitov, Pavel Boresicky, jako plnomocník radcu Jána Zaffiry, Jozef Pongrácz, Štefan Baychan, jako fiskus vdovy

baróna Kristiana Calisius, Gašpar Smetana, plnomocník vdovy baróna Jozefa Mednyánszkeho, Pavel Tomcsányi, provisor gr. Ujfalussyho, Št. Ugronovics, spolumajiteľ, Karol Sirmiensia, Gaspar Baroš, podslužny trenčianskej stolice.

Fara vo Frivalde je stará; kedy povstala, je neisté, lebo nejestvujú žiadne farské písma, a ani tradícia nevraví, kam by bola obec niekedy patrila alebo ku ktorej susednej fare by ona vtelená bola bývala, preto veriť musíme, že tunajšia fara je súveká s povstaním obce. — Obyvatelia tejto dediny na rozkaz svojho zemského pána, Mikuláša Kostku, už roku 1536 štali sa evanjelíkmi. Jích kňazom bol r. 1606—1611 učený Peter Petschius zo Sliezska, ochranca evanjelického náboženstva, zvláštne ale žilinskej synody, ktorý cestou tlače vydal „Mallevs Penicoli Papistici, Adversvs Apologiam Solnensis Synodi editi. Id est, Refotatio Erorvm, Calomniarvm, et Mendatiorvm, Qvibus et Doctrinam Evangelij libro Concordiae comprehensum, et dignitatem Superattendentium, adeoq Ministrorum Ecclesiae, in Apologia Synodi assertam, scriptor quidam Pontificius, sub Joannis Jemicii nomine allatravit. Scribebat Petrvs Petschivs, Minister Ecclesiae Freywaldensis. Cassoviae Imprimebat Johannes Fischer. M.DC.XII." zvané, 122 strán počitujúce, podoby quartu. (Na predku je titulná strana a jeden nečíslovaný list. Nachodí sa: v peštianskom muzeume, v tamejšej universite a akademii, v kežmarskom ev. lyceume [2 vytisky], v banskobystrickej kapitule, vo františkánskom kláštore v Železnom Meste a u Ďura Rátha v Pešti.) Všeobecné prenasledovanie evanjelickej cirkve frivaldskej nasledovalo pod jej kňazom Jánom Langom, ale pod časom zbúr evanjelické náboženstvo nazpät uvedené bolo a jej kňazom stal sa Ján Neumann. Jej filiálkami boly: obec Fačkov a Čičman.

Že už roku 1698 jestvovala tu katol. fara, vysvitá z matrík. V tom roku bol tu farárom Ján Lietavsky, ktorý r. 1705 za času Rákócovskej zbury fary pozbavený a odohnaný, bol prinútený istému Didacusovi apostatovi (pravdepodobne františkánovi), už jako kňazovi novej viery, miesto urobiť. Tento r. 1709 — podľa tradície — užijúc slová kanonickej visitácie z r. 1831: „brachio militari ad recipiendum cuculum compulso," bol vojanskou mocou odohnaný a Jan Lietavský do svojho úradu nazpät uvedeny. Viedol faru do r. 1712, v ktorom roku zomrel.

R. 1712 stal sa jeho nástupcom Mikuláš Barthovič. Tohoto v starej matrike obsaženy a dvoma prísažnymi vidovany pôvodny rukopis hovorí, že od svojho predchodcu dostal polovicu úrody z farských zemí, z čoho nasleduje, že vo fare jestvoval kedysi fundus instructus. Kedy zmiznul tento fundus, nevedno, lebo sa o ňom v kanonickej visitácii z r. 1798 spomienka nerobí.

Za týmto nasledoval (r. 1723) Ján Goldsperger (Goldperger), a za tymto (r. 1729) Andrej Najzer, pod ktorým bol vyhotoveny väčší zvon a chorus starého kostola. Za ním nasledoval Adam Matuškovič a r. 1733 Štefan Mihálfy (Mihályffy), ktorý daroval kostolu strieborné monstratorium. Tento urobil miesto r. 1739 An-

drejovi Cabala. Tohoto nástupcom stal sa r. 1743 Štefan Bathora, tohoto zas r. 1749 Frano Cinik, a tohoto r. 1752 Ján Magyarics. Za tymto nasledoval r. 1762 Ďuro Dobess, r. 1765 Andrej Fedora (z mišenskej fary), pod ktorym matriky počaly dostávat riadnu podobu; odtiaľ do Domaniže preložený, r. 1771 jeho nástupcom stal sa Andrej Packo, r. 1772 Andrej Filko; tohoto — keď bol do Lietavy preložený — r. 1775 Ďuro Horny, r. 1779 Štefan Jezovič, ktory pre farára, organistu a deti obecnu školu navstevujúce základinu založil. Jeho nástupcom, keď bol do Lietavy preložený, zostal Andrej Pracháry, pod ktorym sa počeť putujucich ku obrazu bl. P. Marie rozmnožil, ako aj pokladnica velmi zveladila. Jeho nástupcom r. 1798 zostal Karol Akay (z marikovskej fary) a keď bol do Rajca preložený, nasledoval Franc Huljak z rovnanskej kaplánky; za ním cestou zámeny nasledoval Ján Škrovánek z oščadnickej fary, za tymto ale r. 1827 dňa 22. apríla Jozef Horecky, prisedliaci súdu trenčianskej stolice; tohoto nástupcom bol Jozef Karell a tohoto Anton Šimko.

Matriky jestvujú od r. 1723; patronom je lietavske panstvo; filiálkou je obec Trstená; kedysi aj Fačkov bol filiálkou, ktorého ovčiari dľa kanonickej visitácie tejto fary z r. 1674 k udržaniu frivaldského kňaza syrom alebo baranom prispievali. R. 1780—83 bolo vo farnosti 2080 katolíckych, 10 evanjelickych duší a 4 židia; r. 1816 1144 katol., 5 evanj. a 6 židovskych duší; r. 1835 1223 katol., 12 evanj. a 18 židovskych duší; r. 1863 1440 katol. a r. 1878 1205 katol. duší. Stary farsky dom r. 1751 bol z kameňa vystaveny na útraty veriacich.

Tunajší kostol dotovany je len dvoma lúkami pod 3 prešp. merice na vrchu Kukla rečenom; proventom vo frivaldskom chotare tunajšieho farára sú: 1. roľa „na horkach“ pod 25 prešp. merie, 2. roľa „v Rovni“ pod 8 prešp. merie, 3. roľa „na vrchoch“ pod 22½ prešp. merice, 4. roľa „v predrylnej“ pod 8½ prešp. merice, 5. roľa „na Honebaku“ pod 19½ prešp. merice, 6. roľa v „chotáre“ pod ½ prešp. merice, 7. roľa na vrchu Kukla pod 8 prešp. merie, 8. lúka na vrchu Kukla, 9. lúka „na vršku,“ 10. lúka na „Úplaze.“ Dve posledníe boly r. 1806 veriacimi za pasienok prepustene. 11. pod názvom lecticale od 18 sessionalistov — vypočítajúc aj zemanov — od jednoho každého 1½ prešp. merice žita. 12. od jednej hoferkyne 1½ prešp. merice ovsa. 13. pod názvom deputatuma od panstva 24 siahy tvrdeho drev. dreva a od zemanov 2 vozy dreva, keby táto količina nebola dostatočna, má v hore svobodne rubanie dreva. 14. od obecenstva 50 funtov syra, 20 funtov jarnej a 20 funtov jasennej vlny. 15. pod názvom subsidiuma z nábožensk ej základiny ročite 83 zl. 49½ kr., 16. od obecenstva sťa angaria 5 zl., ročite teda 20 zl., 17. od zemanov na novoročnu večeru 1 zl., 18. z desiatky ostrihomskemu arcibiskupovi prináležiacej pod názvom šestnástky dostal každoročne 1 zl 21½ kr., 19. z offertoriuma na sviatky Sabbath a kostolneho dňa dve čiastky jemu, jedna ale organistovi náleží.

Kanonická visitácia tejto fary z r. 1728 udáva list grofa Ďura

Thurzu od 12. júna r. 1600, ktory hovorí o zamenenych zemiach s frivaldskym poddaným, Matejom Klopán, a z ktorého vidno, že poneváč menovaným grófom cestou zámeny nadobudnuté zeme desiatkom a kňazovi náležiacim platom obťažené boly, on ale od všetkej farchy osvobodený chcel zostať, obci Frivald dve *virgi* zeme daroval tým cieľom, aby obec niekoho hľadala, ktorý by tie dve virgi zeme užívajúc, tento miesto neho jak desiatok, tak kňazovi patriaci plat znášal.

Starý kostol, ktorého teraz len rumy sú viditeľné, bol jedným z najstarších. ktorý najmenej 13. storočie poznal a súveká s ním zdá sa byť v terajšom kostole nachodiaca sa socha bl. P. Marie, o ktorej hovorí zápisnica kanonickej visitácie, biskupom Gusztényim r. 1767 konanej: „In Ara maiori loco medio posita est, Gratiis celebris Effigies B. V. Mariae, e ligno affobre sculpta, et solide inaurata, ad quam, voti explendi gratia, e longinquo confluunt, plurimique ejus, ac naturae virés longe superautem opem experti solatiis pleni inde redeunt.“ O veľkom oltáre tohoto starého kostola toto píše táže visitácia: „Dedicata est natae Reginae Aug. a. deoque Patrocinium Ecclae est die Nat. B. M. V., siquidem in Arae huius medio loco reposita est Arcae, a. 1791. expensis Ecclae decenter ornatae inclusa, illa ab antiquitate, et gratiis celebris B. V. Matris Mariae Statua, manu dextera Jesulum, simitra vero Sceptrum argenteum tenens. Ad quam voti explendi gratia e longinquo confluunt pii Cultores mariani, plurimique miram eius opem experti redeunt.“ Socha táto stojí na polmesiaci, vyššia jako 4 stopy, a je z dreva rezaná; má málo anathemov a dve sľubné tabule. Na oltári sv. Anny bola nasledujúca báseň Petra Huljaka, piaristy:

„Versus votivi ad Deiparam V. Mariam coram gratiosa eiusdem Imagine frivaldensi ad diem 8. Sept.

Alma Dei Genitrix! hodie cui plaudit Olimphus,
Quam recinit Dominam Pannonis ora suam!
Cuius ad Obsequium, seris a sedibus Orbis,
Accelerat, quisquis, membra movere potets.
En ego! dum pia gens crebra te voce fatigat.
Dumque tuum poscit, Nomen adesse sibi.
Praesumo Mater! coram te sistere natus,
Metraque nominibus, debita ferre tuis!
Dudum ego eam volui tibi me sacrare Patronae!
Carminibus dudum, te celebrare meis.
Sed studium diri semper vetuere dolores,
Quaeis nullam, aut parvam fert Medicina opem.
Quis potius quo plus succos, herbasque potentes
Hausi, tum medici pocula mixta manu,
Hoc Mage visa fuit vis crescere saeva malorum.
Pallade ut adfusa, crescere flamma solet.
Haec igitur causa est delati numeris huius
Ut Mater nostris auxiliare molis.

Si quit id est, cultis teneram formasse inventam.
Actibus et mores edocuisse bonos.
Si quit id est pubi superum installasse timorem.
Et Nomen Mater dulce Maria tuum.
Ora pro nato, natum, natique Parentem.
Ut redeat membris, vis vigorque meis.
Si mihi, qui tibi me voves, succurreris aegro.
Proua erit ad laudes, lingva manusque, tuas.
Interea, aute tuas metrum hoc dependeat Aras.
Mater! quo nati commoneare tui.
Petrus Huljak e scholis piis."

Tunajšie protestantismom pretrhnuté ctenie P. Marie za úradovania farára Lietavskeho natoľko sa znovuzrodilo, že boli sem cieľom vypočutia pútnikov povolaní súsední farári. Pod farárom Andrejom Prachárym okolo r. 1790 shromaždenie ľudu ku tejto soche bolo tak veliké, že dľa zápisnic len do zvončeka daná almužna obnášala 700–1000 zl. Teraz prichodí sem pútnikov z trenčianskej, nitrianskej a turčianskej stolice 7–10.000. Odpustenie hriechov udeluje sa od r. 1801 s privoľením pápeža Pia VII. na sviatky narodenia a počatia P. Marie a v ôsmu nedeľu po veľkej noci.

Poneváč stary kostol nielen pútnikov, ale už ani farníkov nestačil v seba pojat, r. 1863 započalo sa so stavänim terajšieho kostola.

7. *Brezany*. Táto dedina dostala svoje meno od miesta brezami zarasteného, na ktorom založená bola.

8. *Višňové*, dedina, povstať mohla na mieste višňami zarastenom; názov jej však možno odvodzovať aj od jej vyvyšeného položenia, lebo r. 1439 sťa ku Strečnu náležiaca spomína sa pod menom *Felfalu*. Od nej najskôr, jako od donácie, nosí meno rodina Wisňovskych. Jeden z obyvateľov tejto dediny spomína sa pod menom Wissnyovszky, ktory tu r. 1514 na mieste terajšieho maly kostol vystaviť dal. — Tu vo vrchu Minčov rečenom poznať stopy dakedajšej bane na zlato a meď. Na tomto základe názov onoho vrchu odvodzovany byva od nemeckeho slova Münzhof; nasledovne tunajší baníci museli byt Nemci, ktorí vrch v svojej reči pomenovali. Nosia tu i niektore role nemecké mena.

Tunajšia fara je stará, lebo jestvovala uz r. 1514. Neskôr prestala, ale dľa schematismu r. 1788, dľa zápisnice kanon. visitácie ale už r. 1787 opat založená bola, avšak len sťa capellania curata, od ktorého roku jestvujú aj jej matriky. Z tejto kapellanie r 1805 zostala fara. Filiálky nema, ba aj samé Višnové bolo filiálkou rosinskej fary. Jej prvy svetsky capellanus bol Ján Hesz, extrinitár. — R. 1790 v oktobri zostal kapellanusom Pavel Egelsky, ktory bol za jeho času na faru premenenej capellanie prvym farárom. R. 1806 tohto nástedníkom sťa aktuálny farár bol Ján Haan; po tomto nasledoval r. 1847 Peter Blaskovič a po tomto Jozef Pokorny. Jej patronom je náboženská základina; počet jej katol duši 854

Kostol tejto fary, zasvätený sv. Mikulášovi biskupovi, je opravdovou basilikou, ktorá je dookola hrubými stromami obsadená a v sebe chová obraz zázračnej bl. P. Marie. Ako vyššie spomenuto, istý zeman a obyvateľ višňovský, menom Wissnyovszky, vlastnými útratami postaviť dal na mieste tejto basiliky r. 1514 malý kostol, jako to vysvitalo z nápisov, nachodiacich sa na onom kostolíku. Na ľavej strane, na malom oltáre tohoto kostolíka, umiestnená bola socha P. Marie, ktorá je dnes na hlavnom oltáre nového kostola k videniu a ktorá v smysle zápisnice kanon. visitácie roku 1714 Györim konanej následkom slova ľudu jako zázračná bola verejnému cteniu vyložená, ku ktorej sa zo dňa na deň viac a viac pútnikov shromažďovalo, tak že jich všetkých onen kostolík nestačil viac v seba prijímať. Z tejto príčiny Ján Zaffiry r. 1768 po intencii s Jánom Gusztényim, nitrianskym biskupom, sdelenej, s 2000 zlatymi, od tohoto obdržanými, od základu počal stavať terajšiu basiliku. Medzi časom, poneváč týchto 2000 zlatých nebolo dostatočných, cisárovna Maria Terezia na prosbopis ku nej zadany r. 1775 tiež 2000 zl. k tomuto cieľu darovala, ba aj sama trenčianska stolica prispela ku staväniu, nakoľko susedným obciam naložila potrebný materiál vysluhovať, až konečne dary marianských ctiteľov umožnily dokončiť stavbu kostola. O veľký oltár postaral sa Daniel Dlabáč, grünavský farár, ktory bol štedrosťou grófa Jána Szúnyogha a jeho manželky grófky Žofie Eszterházy obnoveny. Spomenutá už socha predstavuje Mariu, držiacu na rukách malého Ježiška; má drahocenný plášť a pozlátenú striebornú korunu, ozdobenú drahými kameňmi; tejto podobná je aj koruna malého Ježiška, dar to Žigmunda Berényi v r. 1769. Táto socha pod kryštálovým sklom sedí na tróne, z oboch strán sú cheruby. Socha je z dreva, na 2 stopy vysoká, a jej čiastky tela sú prirodzene barvené; r. 1782 bola slávnostne prenesená do novej basiliky, pri ktorej príležitosti rečnil Adalbert Gazda, žilinský františkán; je pokrytá mnohými anathemami, zlatými reťazmi a vencami; jej plášť je dar biskupa Jozefa Klucha. Na oltáre navštívenia P. Marie sú dve pyramidy s rozličnymi relikviami; pyramidy tie zhotovil františkán Adalbert Gazda.

Táto basilika, vysvätená r. 1801, patrí medzi najpeknejšie kostoly celého vidieku; je 20 siah dlhá a dvomi vážami opatrená. Jozef Kluch, nitriansky biskup, dokončil stavänie tychto väží r. 1820, tieto veľkými zvonami opatril a kostol veľkou striebornou lampou obdaril. Najstarší, r. 1712 liaty, menší zvon prezradzuje, že tunajšia socha P. Marie už vtedy bola thaumaturga; jeho nápis je: „Deo uni et trino. Honori B. Mariae V. thaumaturgae visnyoviensis, ex piis et devotis Clientum oblatis fusa.“ Je do neho vydlabany obraz višňovskej P. Marie.

Spomenutú kanonickú visitáciu konal Adam Györi, trenčiansky archidiakon, nitriansky kanonik, r. 1713 dňa 1. mája. Pôvodné písma vyšetrovania, nariadeného Jánom Gusztényim, nitrianskym biskupom, a prevedeného dna 15. februára r. 1773 Jánom Pinkom, opátom a rajeckym farárom, jako gremiálnym žilinským vice-archi-

diakonom, a Andrejom Filko, frivaldskym farárom, dosvedčuju, že v 18. storoči visnovsky kostol evanjelici suspendovali, ale sochu P. Marie vždy respektovali a na nej nikdy žiadnym spôsobom násilenstvo nerobili. Písma tie nachodily sa v rukách biskupa Jordanského. — Veľky oltár bol r. 1839 nákladom 3000 zl. zhotoveny. Mimo jeho stlpov je tu pekná biela kamenná socha sv. Petra a Pavla, ktorú ako aj kríž pod kostolom vyhotovil isty bystricky naturalista.

Mimo spomenutych už dobrodincov tejto svätyne môžu byt ešte ako takí pomenovaní: gróf Ďuro Erdody, predseda presporskej komory, ktory ľubil nie malymi útratami tunajšie duchovné čestie ozdobovať; vdova grófka Antonia Pongrácz, rodz. grofka Forgách; barónka Alžbeta Lengyel, rodz. grófka Pongrácz, darovala r. 1797 mensiu striebornú lampu; podobnú tretiu daroval Alexander Nozdrovicky. — Pri kríži pred basilikou je socha matky božej, potom sochy učedlnika Páne a matky Marie, ktore farár Egelsky zaopatril.

Vedená bola zápisnica milostnych pripadov a Ladislav Nedecky naznačil v svojom „Loca Gratiarum“ zvanom diele, že Zuzanna Spáczay bola za 13 rokov bezdetna, porodila ale Francom menovaného chlapca po tom slube, že sem na marianské dni bude putovať.

Najviac putnikov — ročite 15—20,000 — prichodí sem vo sviatok navstivenia a v deň narodzenia P. Marie. Prv aj z Moravy a zo Sliezska sem putovávali, teraz ale len už z tejto stolice a najviac ešte z hranic Oravy a Turca.

Tomuto kostolu Ďuro Tvrdy, nitriansky kanonik, zaopatril utešené cirkevne rucho za 700 zl. — V smysle základného listu Daniela Dlabáča, rodaka žilinského, grinavského farára, založena byť mala vo Visnovom chudobnica pre 8 osob, hlavne z jeho rodiny; z čoho však zišlo, lebo spomenuty Dlabáč v liste, v máji r. 1761 písanom Ďattlovi, nitrianskemu strážnemu kanonikovi, nielen že zničil základny list, ale r. 1779 dňa 29. oktobra v podobe svojho testamentu u nitrianskej kapituly položenou fassiou znovu ztiahnul a svoju základinu v smysle jeho listu od r. 1782 dňa 26. septembra ku základine sintavskeho kráľ. sirotára pridať nariadil.

Kapellánu v tejto fare zaopatrovali žilinski františkáni, tak r. 1763—1773 Humil János, r. 1773 Ignác Hajba.

Treba pripomenuť pri potoku stojaci prizemny kastiel, ktory prv i so zemami patril rodine Ordodyeh z Dolnieho Lieskoveho a Bagoty, od ktorej cestou manželstva Františky Ordody presiel do vlastnosti Jána Cary z Cockingta a Tor-Abbey. Od r. 1881 patrí Rudolfovi Krupcovi.

Žilinski jezuiti mali vo Visnovom svojich poddanych.

9. *Strazov*. Táto dedina obdržala svoje meno od *strážania*; dokazuje to jej položenie pod vrchom Hradisko rečenym, ktory vrch tak len od *hradu*, ktory na ňom postavený bol, pomenovany byť mohol, a ponevač on nebol z omkenu stredného veku, ale len násypami, prekopami, kamenným drevom ohradenym obrannym miestom a tak pevnosťou pohanskeho veku, Ladislav Stanek písal

v štyridsiatich rokoch, že tohoto hradu pivnice ešte do nedávna boly viditeľné; teraz vidno už len jích zasypaniny a kamenné zrúcaniny, ba aj zemový násyp. Vrcholec, ktorý bol spomenutou pevnosťou, je zo všetkých strán mladou horou zarastený a ľud ho ešte i dnes „na pivnice“ nazýva.

Dedinu Strážov vajda Štibor listinou r. 1418 feria 4. proxima post festum S. Lucae Evang. na Bystrici danou s celým jej chotárom, zemami, horami, censom, kollektou a všetkým ostatným následkom návrhu na stránku celého obecenstva mesta, slovne skrze Johanna advocata (richtára), tak aj skrze Ladislava a Gašpara, prísažných mesta Žiliny, predloženého, cieľom stavania a naprávania domov z ohľadu okrášlenia mesta a cieľom rozličných ostatných potrebností, poneváč mestu na tento čas v svojich horách drevo veľmi chybälo, na veky Žiline daroval. V tejto listine táto dedina spomína sa pod menom *Strazje* spomína a hovoreno v nej, že patrí ku Stiborovmu zámku, Lethwa (Lietava) rečenému, odnímajúc ju pod jedným od právomocnosti zámku Lietavy. (Listina pod č. 20 v mojom diele „Stručný dejepis svob. mesta Žiliny.“) Jako utratilo mesto Žilina tento majetok, nevedno.

Že *Strazje* bol nami spomínaný *Strážov* a nie *Stráža* pri Varíne, dokazujú uvedenej listiny slová: „... ad Castrum nostrum Lethwa pertinentem ...“, poneváč Stráža ku lietavskému hradu nikdy nenáležala, ba Strážov po r. 1617 bol filiálkou lietavskej fary a len pre susednosť so Žilinou bola odtiaľto administrovaná. R. 1550 túto dedinu jej obyvatelia celkom zanechali; r. 1677 bola tam $2^1/_2$ urbarské grunty, 10 sedliakov a 5 opustených hoferství; r. 1617 už náležala ku žilinskej fare jako filiálka. Z jej starých richtárov známe: r. 1509 Ďura, a z jej prísažných r. 1509 Pavla Roháča. R. 1567 následkom nariadenej metacie stalo sa skrz Žilincov obnovenie chotára od strážovského.

10. *Svinná.* Pán Lietavy tu, jako na mieste hneď pod zámockým vrchom ležiacom, majúc svoje chlievy pre svine, neskôr bola tu *sviniarmi* založená dedina, a tak od tejto okolnosti pomenovaná bola. — Žilinskí jesuiti mali tu svojich poddaných.

11. *Plebán-Lehota.* Lehotami pomenované obce, ktoré povstaly následkom darovania hôr istým osobám cieľom bezdaňového usadenia ľudu, nazvané boly *lehotami.* Lehota dľa Konečného lexikonu znamená *steuerfreie Ansiedelung.* — Lietavskému farárovi označeným cieľom darovaný les, ktorý zaľudnil sa, menuje sa Plebán-Lehotou.

12. *Lietava.* Tento bol, bárs som už prehovoril o dejinách obce Lietavy v 5. soš. „Slov. Pohľadov“ z r. 1884, mlčaním prejsť nemôžem, ale treba mi je cieľom jích doplnenia uviesť ešte nasledujúce dáta:

Lietavská fara nemá ani zakladajúceho, ani donacionálskeho listu a jestvuje len o proventoch farárových jedna stará urbárska konsignácia, ktorá je vyhotovená z nariadenia gróía Ďura Thurzu od 6. apríla r. 1606 a ktorá bola 28. mája r. 1615 polepšená. Mimo toho 27. aug. r. 1798 počas kanon. visitácie boly spísané proventy,

tak aj r. 1802. — Farár v čas kanon. visitácie, prvedenej biskupom Xaverom Fuchsom, obdržal nasledujúce obnovené praetensie:

a) v Plebán-Lehote právo krčmárenia celkom a v Lietave v proporcii troch tunajších farskych poddanych;

b) súkromny pasienok pre farsky statok;

c) drevo na kúrenie zo súkromnej hory.

Tieto praetensie 30. júla 1799 znovu vstúpily do života. Pod názvom hore udaného práva krčmárenia v Lietave pred r. 1798 dostal farár od jednoho každého poddaného 2 zlaté, ktoré právo v tomto čase sťa súkromne jestvuje, v lehotskom práve ale po intervencii biskupa Xavera Fuchsa u obecenstva trenčianskej stolice, 5. decembra r. 1799 cestou Mikuláša Lukácsyho, dioecesánskeho fiškála, bol lietavskymi kompossessormi ponechany a v ňom po r. 1821 zostával. R. 1816 straniva regálov grófom Jozefom Erdödym, jako predošlym riaditeľom Thurzovskej rodiny, tak aj všetkymi ostatnými spolumajiteľmi pravota zavedená a pred Imrichom Marcibányim, kráľ. radcom, jako kompromissionálnym sudcom po 12. september 1821 vedená, tak bola skončená, že regály medzi kompossessorov v hotovych peniazoch a pomerne podelené byť majú.

Dotáciou kostola sú: jedna roľa pod 6¹/₂ presp. meric pod lietavskym zámkom, ktorú kuratori podzámockej allodiatury dorábajú, roľa pod 5 presp. meric v lietavsko-lúčanskom chotáre, „Kňazovica“ rečená; roľa pod 3 presp. merice v plebán-lehotskom chotáre, taktiež tam jedna malá lúka a niektoré istiny.

Na poschodie vysoky, z kameňa stavány farsky byt bol r. 1778 postaveny. Kostol bol kedysi múrom obohnany; sú pod ním dve krypty, jedna rodiny Podhorskych, druha Zavodskych. Cintor okolo kostola sa rozprestierajúci bol následkom resolucii námestnej rady dňa 26. marca 1800 pod č. 6254 a dňa 10. juna 1806 pod č. 10712 vynesenych zničeny; do tohoto cintora boli pochovávaní aj všetci obyvatelia filiálok lietavskej fary, v ktorom Lietava-Lúčka, tejto fare odňatá a ku bytčickej vtelená, Babkov, Bánová, Bittarová, Hvorky, Plebán-Lehota, Podhorie a Zavadka na svojom priestore nové cintori dostali. V Lietave jestvuje novy cintor od 20. sept. r. 1825.

Na kostolnej veži sú 3 zvony: 1. asi 2 centy ťažky s tymto gotickym nápisom: „Alpha et Omega, Da Nobis Gloriam, Rex Gloriae veni cum Pace.“ 2. 90-funtovy s tymto nemeckym gotickym nápisom: „Maria mit uns durch Jesum,“ ktory pre jeho starobylosť neupotrebujú a chová sa vo farskom dome. Sklepenie knazišťa kostola, tak aj toho oblok sú koncitého klenutia, teda tak rečeného gotického slohu. V kostole nachodiacu sa lavicu s operadlom dal r. 1666 Mikulaš Kossa vyhotoviť, jako to svedčí jej nápis: „Hanc sedem fieri curavit Nicolaus Kossa Anno 1666;“ na jej operadle nachodiaca sa maľba predstavuje na zadnej strane zámok, na prednej biblické hrozno.

Dľa domovej zápisnice (vyhotovenej Andrejom Najzerom r. 1744) a dľa matrik lietavskí farári takto nasledovali:

Prvý, jako to z farského urbariuma vysvitá, okolo r. 1600 Martin Intibus, ev. kazateľ.

Ján Sztrányay, ev. kazateľ.

Mikuláš Bobčánsky, pochodiaci z Bobkova, ev. kazateľ.

Ján Kulifay, prv hričovský farár, ktorý dľa zápisnice po Thurzovských časoch prišiel prvý z katolíkov do fary.

Martin Záhoň, ktorý dľa matriky krstených žil okolo r. 1673.

Emanuel Melko, františkán, pochodiaci z Rajca, po r. 1677.

Tomáš Kubicsányi, bývalý vojenský kňaz, po r. 1679.

Ďuro Bartháný, sem prišiel z Tepličky okolo 10. marca 1679 a jako vice-archidiakon viedol žilinský okres; dňa 21. fobr. 1684 bol odohnaný do Podhoria.

Ján Drdulius, evanjelik.

Odohnaný Ďuro Bartháný dňa 21. októbra 1684 prinavrátil sa z Podhoria a pracoval tu do 21. novembra 1706, v ktorý deň bol kostol oddaný evanjelikom, jako to svedčí matrika krstených.

Evanjelickým kňazom stal sa tu Ďuro Antony, ktorý bol dňa 3. nov. 1709 odohnaný.

Ďuro Bartháný prišiel sem po tretí raz z Podhoria a pracoval tu do r. 1716.

Andrej Maršovský, ktorý sa za krátky čas tohoto beneficiuma zriekol.

Ján Szilvay, ktorého meno v matrike krstených po prvý raz prichodí 28. okt. 1717 a prestáva 21. júna 1732. Pod tymto začala sa matrika dľa rubrík písať.

Andrej Najzer, 19. júla 1733 bol Jánom Ladislaidesom inštallovaný. Bol tu do 15. marca 1745.

Ďuro Velicsányi do 31. aug. 1749.

Franc Bolech, prišiel sem z konsčanskej fary a sotrval tu do 28. aug. 1757.

Martin Pribansky, ktorý tu r. 1774 zomrel.

Bernard Polakovič, františkán, administroval tu pres 4 mesiace.

Andrej Filko, prv frivaldský farár, bol sem 17. nov. 1774 za farára privedený; zomrel 17. febr. 1784.

Adrian Hajder, františkán, do konca apríla 1784.

Štefan Pavel Ježovič, prv frivaldský farár, prišiel sem 1. mája 1784, zomrel 3. febr. 1811; administrátorom zostal Štefan Daniš.

Jozef Pongrácz, prišiel sem z horňovadičovskej fary 21. apríla 1811, zomrel 23. nov. 1820.

Anton Horecký, prišiel sem 2. jan. 1821 z bytčickej fary a bol inštallovaný Pavlom Egelským, žilinským farárom. —

V druhom dvore zámku poznať ešte stopu padajúcej brány a nad touto zlomok nápisu: „. . ensus in arce . . . . fecit," tak tiež na jednom rohu zámku vidno dobre zachovaný kamenný znak: v štíte rameno drží nahý meč, nad ramenom na ľavo hviezda, na pravo polmesiac.

R. 1708 dňa 30. januára na prosbu murárskeho shromaždenia, ponevác murári zaslúženú mzdu za prácu, v lietavskom zámku vykonanú, neobdržali, valné shromaždenie čili reštauracionálska sto-

lica trenčianskej stolice v Žiline vydržiavaní vynáša výrok. (Žilinský archív pod č. P. 3.)

R. 1671 dňa 22. novembra Hestera, dcéra Štefana Záluskyho, kapitána zámku Lietavy, vydala sa za Jána Melku, zemana a mešťana rajeckého; ku tejto príležitosti vyšiel z pera Jána Benkö r. 1671 in folio v žilinskej kníhtlačiarni Jána Dadana na jednej strane vytlačený, z polovice vo veršoch, z polovice ale v próze nasledujúceho názvu spis: „Anteros, nitra Martis & Erotis Fulmina, scilicet, Generosus & Nobilissimus Juvenis, Dn. Johannes Melko, oppidi Rajeczensis Nobilis, & Civis, ut Sponsus, et Generosi ac Nobilissimi, Viri Dn. Stephani Zalusky Arcis Lietawa Capitanei meritissimi &c. Generosa ac Nobilissimis virtutum gemmis decora, Hestera, Filia, ut Sponsa, InVICtI pVDorIs ceLIs trIVMphans (r. 1671) die 22 Novem. Solnae. Impressum Charactere Johannis Dadan. Anno 1671.“ Na konci stojí: Obtulit Moecenati applaudens, Johannes Benko Raj. p. t. Coll. Sch. Sola pochádzajúci z Rajca, žiak žilinskej školy. Spis tento nachádza sa v knižnici ev. lycea v Prešporku.

R. 1581 stolica trenčianska súdila, aby Felix Bitsánszky z lietavského zámku prepustený bol. („Béla király névtelen jegyzőjének idejekora és hitelessége,“ str. 84.)

Po smrti Imricha Thurzu oravské panstvo pripadnúc dcéram Ďura Thurzu, držaly tieto 5. júla 1625 na Lietave shromaždenie, na ktorom vyvolily grófa Gašpara Illésházyho za správcu oravského kompossessorátu a daly mu úpravu doteraz platnú. —

13. *Lietavská Lúčka*, dedina, musela povstať na lúkach lietavského zámku, od čoho meno nosí. Je tu Pongráczovský, na poschodie vysoký, v dlhastom štvorhrane stavaný, v prostriedku jonickými stĺpami opatrený vkusný kaštieľ; stojí na kopci.

14. *Byčica*. Meno tejto dediny odvodzujem od *byt*-u, a tak by toto meno stále, obývané miesto znamenalo. Jak je moje odvodzovanie základné, by spomenuté meno počiatočne malo znieť *Bytica*, ktorého koncovka *ica* je dimінutivom *bytu*, pri um tak jako *kačka*, *kačica*, nasledujem, že keď toto miesto Byčicou pomenované bolo, muselo byť obývaným, a le nažy miestom. Keďby som sa pridržal mudrovania Jozefa Podhradského (Žilinský archív pod č. N. 7.), meno tejto dediny odvodzoval by som od poenského slova *Bitsi*, ktoré *vodu* znamená, následovne by Byčica osadu pri vode leží pri rieke Žilinke značila.

R. 1617 bolo tu 8 ½ urb. sedem, r. 1723 bolo tu 15 hoterských grantových šestnástok a 4 hoterské grantové osminy, takiež 4 urb. sedenia a ostatné opustené vládla barónka Kalischka, následovne táto na počiatku 18. storočia bola majiteľkou v Byčici; ba na počiatku minulého storočia tunajší kaštieľ ku právu barónov Kalischskych (ktorí sa polatinčene i Calisiusmi menujú) náležiac, vdova Calisiusová rod. barónka Alžbeta Révay zanechala Sklabinu a sem sa presťahovala. Koncom minulého storočia majiteľom Byčice bol barón Ján Calisius z Kalisa a z Malých Bíroviec, dedič a súdny pán zámku a panstva Lietavy, ktorý bol mecénom

umenia a vedy*). — V prvej polovici bežiaceho storočia majiteľom Byčice bol gróf Karol Zay, ktorého tunajší majetok v štyridsiatich rokoch cestou kúpy prešiel do rúk Jozefa Wagnera sen., riaditeľa budatynského panstva grófky Ludmily Csáky rod. Lažanskej; od jeho nápadníkov v 60. rokoch kúpil Byčicu Gejza Pongrácz, majiteľ Bánovej, za 60.000 zlatych.

Tunajší v štvorhrane vystavený kaštiel je na dve poschodia vysoký; za ním rozprestieral sa vkusny anglický park; teraz jak tento tak aj kaštieľ nachodí sa v zanedbanom stave.

Pod tutelou vdovy Calisiusovej rod. barónky Alžbety Révay učili tu: r. 1727 Eliáš Milec**), r. 1730 Franc Dovko, r. 1734 Ďuro Jamriška a posledný Ján Stephanides, evanj. kňazi. Andrej Jančović následkom intimatuma kráľ. námestnej rady r. 1753 bol odtiaľ vypovedany.

---

*) Najskôr totožný s Jánom Traugottom Calisiusom, ktorý i s barónom Friedrichom Calisiusom r. 1763 na universite v Jene immatrikovaný bol, kedy jich mená — dľa obyčaje toho veku — s krásne maľovanými znaky jich rodín do albuma akademických občanov vnesené boly.

**) Okrasa Turca, Eliáš Milec, narodil sa v Turč. Sv. Martine, z otca Daniela Milca, ináč Košťála, trnovského zemana, a z matky Lóry Saladini r. 1693 v deň Petra a Pavla. Jeho predkovia boli vyše 160 rokov poddaní rodine Révayovskej a r. 1750 sa osvobodili. Eliáš mal od svojho detinstva náklonnosť ku vedám, a poneváč v tom veku boly zo Sv. Martina múzy vyhnané, učil sa v Draškovcach so zemanskými deťmi u učiteľa Martina Potrvaya, keď ale počiatkom 18. storočia svoboda evanjelikej školy bola zpät navrátená, navštevoval túto v svojom rodisku pod Matejom Klačaňom a Danielom Bodorovinim. Keď r. 1710 boli evanjelici zo Sv. Martina vyhnaní, išiel Milec do Ivánky, kde ho jeho učiteľ, Ján Kuzmáni, ku pokračovaniu v študiach povzbudzoval. eskoršie počúval v Levoči lekcie staršieho Martina Dubovskýho a v Prešove Samuela Mattheidesa, keď ale r. 1714 tunajšie kollegium bolo zrušené, odišiel cieľom väčšieho vzdelania do Sedmohradska a tam v reform. hlavnej škole veľko-enyedskej učil sa od Františka Páris-Pápayho logike, silozpytu a gréčtine, od Petra Szilágyiho filosofii a hebrejčine, od Štefana Szigethyho theologii (do konca r. 1722). Odtiaľ v tom istom roku prešiel do Jeny a tu pod Bedeusom, Rambachom, Sirbom, Wiedeburgom a Struvom pokračoval vo svojich študiach. Navrátiac sa do vlasti, usadil sa v Prešove a tu nielen zemanských mladíkov, ktorí bydleli u Mattheidesa, ale po smrti Toppercera aj prvú triedu chvalitebne vyučoval. Odtiaľ nad svoje očakávanie bol r. 1727 Alžbetou Calischovou, rod. barónkou Révay do Byčice za dvorského kňaza povolaný, keď ho superintendant Ján Schwarz vysvätil. V tomto svojom úrade tak chvalitebne pokračoval, že bol do Prešporka za maďarského kazateľa a kňaza povolaný, kam odišiel r. 1730 na deň Bartolomeja. Do slovenčiny preložil tieto dve knihy:

Tunajšia fara povstala r. 1788; po tento čas ale (už aj r. 1617) **náležala** Byčica ku žilinskej fare. Jej farármi boli: Jozef Brestensky, Ďuro Treskoň, Jozef Uhlar, Ján Otrokoczy, pater Andrej Polkrab, Ján Szlatényi, pater Damian Bartakovič, Jozef David, Anton Horecky, pater Gerhardt Kovárik, Andrej Zaymus, prísediaci sudu stolice trenčianskej, Jozef Karoll a Romuald Zaymus, redaktor „Obzoru."

Matriky sú vedené od času založenia fary; jej patrónom je **náboženská** základina; jej filiálky sú: Hlove, Lietavska Lúčka a **Porubka**, dediny, z ktorých prvá a ostatná už v r. 1617–1788 **boly** filiálkami žilinskej fary. — R. 1689 bolo v Byčici 16 katol. **a** 143 evanj. duší; v Illovem 1 katol. a 45 ev. duší. — R. 1816 **v** Byčickej farnosti bolo: 1174 katol., 79 ev. duší a 14 židov; roku 1835 bolo 1033 katol., 105 ev. duší a 12 židov; teraz mimo niekolko evanjelikov a židov je 944 katol. duší.

Evanjelici museli mať v Byčici svoj kostol; to dokazuje 8. bod **nariadenia** mladšieho grofa Ďura Erdödyho, v Žiline dňa 25. sept. **1712** vydaného, v ktorom sa o takom robí spomienka a posmešne **sa** „synagogou" menuje. — Byčicky starý katol. kostol stál na **mieste** terajšej fary. Terajší pekný, jednou vežou opatrený katol. **kostol**, ktorý je zasvätený sv. Imrichovi vyznavačovi a uhorskemu **kniežatu**, je r. 1844 vystavený.

V rodinnej schôdzke r. 1823 dňa 25. marca a v nasledujúcich **dňoch** v Rajci držanej medzi iným bol prečítaný aj intimat kráľ. **námestnej** rady, vzťahujúci sa na byčicky kostol a list nitrianskeho **biskupa** od 15. nov. 1822, v ktorom vyzýva lietavské panstvo, aby **ku** stavániu gremiálneho byčickeho kostola lebo peniazmi lebo materiálom prispelo, v ktorej záležitosti dostal ale negativnú odpoveď **z** tých príčin, že Byčica bola od jej ecclesie mater odňatá a jako **expositura** že rovno ku patronatstvu námestnej rady patrí a že **všetky** expozitúry protivia sa milostivým účinkom prvých zakladatelov, konečne preto, že panstvo v tom čase jak na peniazoch, tak **na** ostatných dôchodkoch najväčšiu núdzu trpí, a tak že kompossessorát, ktorý ledva vládze potreby tých far, ktoré ku jeho patronátstvu náležia, zaokrývať, medzi takýmito okolnosťami výzvu zadosť urobiť nemôže.

Žilinski jezuiti mali v Byčici svojich poddaných:

15. *Suja*. V 2. sos. „Slov. Pohľadov" bez. roč. v článku „Starý **hrad**" pri vysvetlovaní mena mestečka Varína som predniesol, že **v slavianskych** rečiach písmena *b* už jako *b*, už jako *v* a naopak **zas** písmena *v* už jako *v*, už zas jako *b* vyslovovaná bola; preto

1. „Postilla aneb [illegible] ... 1720." Pôvodina je od Jakuba Filipa Spenera.

1. „Premyšlovani [illegible] ... Pôvodina je od Jana [illegible] ... v Zeitave r. 17[illegible] v osmorke.

Milec básnil po slovensky a po latinsky.

prichádza Varna sťa *Borona*, Vesprim sťa *Besprim*, Bubek sťa *Vubek*, Baro sťa *Varo*, Budatýn sťa *Vudatin*, Bossan sťa *Wassanfalva* písané, nasledovne mienim, že sa miesto Šuje počiatočne *Sbija* menovalo, a už takto, už ale *Svija* vyslovovalo, až neskôr z neho *Suja* zostala, lebo sa *v* často za *u* bralo, a aj z *u* robili *v*, tak na príklad Vranie prichádza písané *Uranje*. Jak teda tohoto miesta -- čo je najpravdepodobnejšie — meno *Sbija* bolo, vtedy ono na ňom zostalo pre tie *zbíjania*, ktoré sa na tomto mieste za starých časov dialy, keď tu ešte velikánske hory jestvovaly. Na tomto okolí (vo Frivalde, Fačkove) ešte i teraz velikánske hory vidno. Na tomto okolí je aj dedina Zbiňov; tejto meno zdá sa tiež od *zbíjania* pochádzať a ktoré moje odvodzovanie podporuje.

16. *Bytarová*. V jednom kráľ rozsudku z r 1267 spomína sa, že kráľ zámenou od rodiny *Bytter-Balassa* odňal zámok Oravu a okresné majetky v Liptove a Turci, miesto tohoto dajúc údom rodiny Žilinu, Varin a Toplicu; taktiež r. 1323 spomína sa *Magnificus Petrus Byther* (Balassa), ktorý Starý hrad a Strečno veľkomožnému Chapy Donch-ovi odovzdal. Bytarová teda najskôr bola jeho zemou a od neho *Bytherovou* pomenovaná, ktoré meno behom času bolo prekrútené.

17. *Zbiňov*. Porovnať treba 15. bod. — Tunajší šoltýsi nosia meno Zbiňovský.

18. *Jasenové*, dedina, ktorej meno dľa „Slov. mythologie“ Ľud. Reusa držím za pochodiace od nepersonifikovaného božstva *Jas*, ktoré poukazuje na božstvo Jaseň lebo Jasaň, alebo dľa iných na *Cházeň* menované božstvo. Jasenové by teda malo byť miestom čestia božstva *Jas*; jak ale ono takýmto nebolo, muselo byť pomenované od stromu *jaseň* zvaného, tam rastúceho, ktorý svoje pomenovanie tiež len od božstva *Jas* obsiahnuť mohol. — V žilinskom archíve pod č. 182 nachádza sa list z r. 1734 Adama Rajcsana v záležitosti mýta o akkomodovaní jasenovských a zbiňovských šoltýsov.

19. *Podhorie*, obec pod horou.

20. *Stránske*, na strane a nie pri ceste povstalá dedina. — Žilinskí jezuiti mali tu svojich poddaných.

21. *Babkor*, je najskôr od *baby*, slovenskej bohyne, nazvaný, o ktorej ľud myslel, že sa tu zdržuje.

Hroza.

Obrázok z nedávnych časov. Napísal *Ján Dušný*.

Pán slúžny Marek Okresný zastavil sa cestou z Čumíc na Havranove.

Kočiš prevádzal bujné kone po širočiznom kaštielskom dvore. Ale minulo pol hodiny, minula celá a veľkomožný pán nevychodil; až zrazu pribehne panský mládenec, že veru pán veľkomožný zo-

stanú na večeri, že sa majú kone vypriahnuť. Kočiš Juro, spolu hajduch pána slúžneho, zatiahnul pred koniareň, domáci paholok pomôhol mu vypriahnuť a do válova zrnitého obroku nasypať. Ale paripy bolo treba aj napojiť. Juro vezme putnu a ide na studňu vo dvore. Koho tam vidí? Švárnu, krepkú dievku s lícami ako zrelé jablká a s očima jako žiže. Juro zostane s otvorenýma ústama stáť.

„Nuž kdeže si sa ty tu vzala, Zuza?“

„Mrcha zelina i tam zíde, kde ju nezasejú. Za tebou som prišla.“

„Za mnou?“

„To sa vie, že za tebou. Pán na koči a sedliak pešo za ním.“

„Ale si ty len posmešnica.“

„A ty si, Juro, truľo, čo ani len žartu nevie.“

„Eh, mne je nie do žartu.“

„Nuž a do čoho že ti, do čoho?“

„To ti nepoviem; ale vidíš, to ma bolí, že tak vždy dodievaš do mňa.“

„Načo sa dáš?!“

„Vieš, druhej by som ani nezostal dlžen s odpoveďou, ale tebe bych za celý svet ani slovíčkom ublížiť nechcel.“

„To bych si ani nedala. Ale za takého by ani nešla, čoby si nevedel ženu zavrátiť. Bolo by to pekné hospodárstvo: žena v klobúku a muž v čepci. Hahaha!“

„Zuza, nezlob ma!“

„Rada bych ťa videť, ako sa vieš zlobiť.“

Juro sa zasmial a buchol Zuzu pästou po chrbáte.

„No vidíš, to si mohol hneď urobiť, lebo so ženským jazykom nikdá konca nedojdeš a na nákovu kováč hámrikom a nie mačou labkou.“

„Tak si smiem prisť na pierko?“

„Oj, ja ti i celú lesu založím za klobúk, ak sa ti páči; ale rozmajrín nedostane žiaden, ktorý sa mňa bojí.“

Juro zklopil oči.

Zuza vytiahla vedro, naliala Jurovi do putne: „a teraz choď, aby ti kone pipeť nedostali.“

Šuhaj sa začervenal až po uši, schytil sa, vystúpil na zrub: „a teraz mňa pusť, že ti ja natiaham,“ a odtisknul Zuzu od kolesa.

Zuza sa usmiala, dovolila: „Hla, takí ste vy chlapi, aby jim vždy ženy nadtukly, čo majú robiť.“

„A ženy musejú mať vždy posledné slovo,“ prehodil Juro vylievajúc do krhieľ.

„A chlapi?“ zpytá sa rychlo Zuza.

„Predné slovo!“ odvetí hrdo putnu zdvíhajúci Juro.

„No predsa môže ešte z teba niečo vystať, Jurko!“ prisvedčí Zuza; „len sa nezapomeň ešte zpytať u zajaca, po čom ríf kuráže, že ti chcem kúpiť,“ privolá mu ešte z ďaleka so smiechom a uháňa s krhlami ku kaštieľským schodom.

V kaštieli sedel pán Marek s pánom Jonásom pri dobrom

červenom budínskom a rozprávali ako dobrí priatelia, ktorí spolu prežili časy jurátske v Pešti a mladý svoj vek prehalaškovali po veselých prítulných dedinách a kaštieľoch považských. Pán Marek už bol dávno ženatým, ale pána Jonáša Polického nebolo nijak k tomu nakriatiť. Okúňal sa on nejako tých urodzených paničiek a najmä odkedy mu hlava privčas oplešivela, nebolo by ho ani sto koní vtiahlo do panskej ženskej spoločnosti. Ale čo komu súdené, veru ho neminie. Neminulo ani pána Jonáša. Pani Blatiška, rodzená Dubinská, vdova po nebohom Jánovi Blatišovi, porobila mu. Bola to žena asi 24-ročná, pekne vyvinutá, zdravej počernej tváre s príjemným výrazom, tak že keď svojima významnýma očima na pána Jonáša pohodila, rozhrial sa celý, rozvravel sa tak, že sa pani Blatiška sama zadivila nad jeho milým i vtipným i zručným rozhovorom a držaním. Len že okolo pani Blatišky krútili sa ešte i iní, najmä pán Dobrovnický Lacko z Dobrovníka, asi 29-ročny hrdý pánik, ktorý práve pri znamenitej protekcii na stoličné podnotárstvo kandidoval. Pani Blatiška vskutku váhala medzi pánom Lackom a pánom Jonášom, a ač sa ku pánu Jonášovi klonila, bolo sa predsa len obávať, že sa ešte v poslednom okamihu za pána Lacka rozhodne.

„Nuž a kedyže ti už bude svadba, Jonáško?“ zpytuje sa pán Marek.

„Jaj, Marečko môj drahý, nebude z toho nič. Odpovedala mi.“

„Ale pre pána Jána! prečo?“

„Prečo? Nuž žena ako žena: dlhé vlasy, krátky rozum. Včera ráno mi bratove deti kamsi parochňu zavliekly, že sme ju hneď najsť nemohli, sobral som sa tedy bez nej na Záletv, vieš, do rúbaniska, kde bolo tú židovku zabilo. Vezie sa ti Blatiška do mesta a cestou stretne našu Hrozu Jalovanku s deťmi. Z reči do reči zpýta sa jej, že kde som? „Na Záletách,“ odpovie Jalovanka. „Kde?“ „Nuž tam pri židovke, vedia tej Chlojmovej pod topoľom. Každy boží deň sú tam odpoludnia, a nevedia, kde jim je hlava.“ Blatiška vyňala toliar a dala ho Jalovanke: „Povedz pánu urodzenému ponížený službu, a že veru na nedeľu musíme do Dobrovníka k pani matke, aby sa márne neráčili ustávať.“ Prijdúc domov z rúbaniska ľahnul som si ustatý a na druhý deň už tu bol posol z Police s listom. Tu ho máš: „Proti gustu žiaden dišputát: komu ruža a komu židovská cibuľa. Muž nesmie nikdy hlavu ztratiť.“

Pán Marek sa rozrehotal, že sa za brucho lapal, tak že i pán Jonáš nemohol sa zdržať smiechu.

„Toto je klassický žart!“

„Mne ale nebolo naskrze do smiechu. Bez všetkej príčiny mi takyto posmech spraviť. Taký ma jed nadišiel, žebych bol všetko roztrhal. Tu ti vnide Hroza i začne ti mi dopodrobna vykladať, jako som ti to už vyrozprával, a Blatišku vychvalovať až do neba. Nevedel som či smiať, či zlobiť sa: premohol som sa, dal som jej ešte dvadsiatnik a poslal ju von.“

Pán Marek sa ešte vždy uchechtieval, ale pán Jonáš povedal veľmi vážne: „Tá vec ma nesmierne mrzí, lebo sa jedná o moje

dobré meno; môže sa to rozchyriť. Odpovede som Blatiske ešte nedal, ale rád bych bol, aby sa tá vec podobrotky vyrovnala."

„O to sa ty netráp. Obleč sa, zajdeme si ešte dnes do Police a bude všetko v poriadku."

Pán Jonáš išiel sa oblieceť, a keď sa vrátil, zapínal si este karneolové gomby na dolománi a rozhorčene vypravoval pánu Marekovi: „Vieš, Marečko, to ti je nie po prvý raz, čo mi Hroza svojím lemešom galiby narobila. Ja by ju na dva kusy rozdrapil — ale ona ani sama nevie, že je mojím zlým duchom. Florková by si bez nej ani rady nevedela; súca je, statočná, dobrého srdca — ale toto je už druhý raz, čo mi ženbu rozbila."

„Či ťa tam parom po nej, Jonáško. Až sa ti este do niečoho zamiesa, pošli ju jednoducho ku mne, ja už s ňou poriadok spravím."

Jalovanka mohla mať asi 22 rokov, ale bola už vdovou. Muž sa jej bol na dole utopil, keď prišla do pôlohu. U staršieho brata Jonášovho, u Flórka potrebovali dojku, a milá Hroza dostala sa do Havranova. Mladá bola, pekná tiež, rezká, vravná, nie div, že vdovci, ba i mládenci za ňou pozerali. V kaštieli ju radi mali, ale neboli s nou spokojní. Keď sa k nej vycivený panský mládenec pritrel, tak ho štuchla laktom, že ho hneď v boku zaklalo. I panu Jonášovi sa pohrozila, keď sa pomýlil a namiesto malú Evinku ju v líce uštipnul. Dievky muštrovala ani dáky granatier, vyvadila sa s nimi namiesto panej Flórkovej; ale za to, keď mala ísť niektorá v nedeľu na tanec, to jej hrebeňom vlasy prihladila, to jej šatku na hrdlo uviazala, to sukne urovnala: „aby sme sa vraj nemuseli hanbiť za vás!" Ale muselv sa aj zvrtať potom, lebo nezamlčala nič nikomu a čoby to bolo bývalo pred kýmkoľvek. To bola nepríjemná vec. Pán Jonás mal tiež na ňu zvrchu. Ako sa raz, nevie̊m už, či na Evinku, či na Hrozu prizeral a mimovoľne hlasite vzdychnul, povie mu Hroza: „Veru že jich škoda, pán urodzený, že sa oni neženia, taký hodný, bohatý pán; s nimi by veru každá šťastnou bola. Ale oni sa nejako tých urodzených paničiek boja. Nech mi ráča veriť, žeby jim ani jedna kus nosa neodhryzla, iba ak od radosti." Pánu Jonášovi sa to este nik neodvážil povedať, ale Hroza to tak naivne, úprimne povedala, že ju nevedel zabriaknuť. Škrelo ho to ale predsa. — Keď boli raz v Tomanovej u Poľovných na návšteve, to jest tak nejako na vohľadoch, lebo tam mali dve hodné paničky na vydaj, pristavila jednu z nich, ktorá sa jej lepsie páčila, a riekla jej: „Jeh milosť paní kisasonka, lepšieho muža nenajdu v celom strom svete, ako su náš urodzený pán Jonás. Ten by jich na rukách nosil, to *ja* viem." A na tomto „to *ja* viem" rozbily sa vohľady popredku. Nesmieme sa tedy diviť, že pán Jonas dobre z kože nevyskočil, keď mu zase s paní Blatiskou takej galiby narobila.

Paní Blatiská nechcela z počiatku na pána Jonása ani pozreť, a keby sa nebol dal len pán slúžny u nej ohlásiť, ani by ho nebola cez prah prepustila. Prijala vlastne len pána Marka v druhej izbe. Ako jej ale pán Marek medzi styrma očima potisku vec rozkladal, začala bledniť a zase sa červenať, až sa zrazu do plaču

pustila. Pán Marek vzal jej skvostne vyšívaný ručníček a utrel je chytro slzy: „ale, ale, vaša milosť, pani sestra, ani muk! Poviem Jonášovi, že chceli len to, aby dnes ešte do Police prišiel, lebo že sa pán Lacko Dobrovnický na zajtrá sľúbil.“ Pani Blatiška pokývla hlavou a stiskla pánu slúžnemu povďačne ruku.

Pán Marek sobral sa ku Jonášovi v prvej chyži sediacemu a šeptal s ním čosi. Potom pojal ho za ruku a keď sa blížili ku stolu veľkému, vyšla jim z druhej izby pani Blatiška s trochu nesmelým úsmevom oproti: „pekne vítam u nás vašu milosť. To ma zo srdca teší, že nás ráčili poctiť,“ a podávala mu ruku.

Pán Jonáš sa sklonil, pobozkal vrelo peknú ruku vdovinu a zadržiac ju v oboch rukách pozrel poznenáhla, ale pevne pani Blatiške do očú: „Tak akú odpoveď dostane pán Lacko Dobrovnický?“

„Že kto prvší, ten lepší!“ odvetila pani Blatiška chvejúcim sa hlasom, slzy jej vyhrkly znova, ale pán Jonáš chytro jich zbozkával dolu z líc.

Ako jich videl slúžny objatých, vykĺzlo mu z úst: „Jonáš, ďakuj Bohu, že dostaneš takú žiarlivú ženu.“

Všetko bolo v poriadku, iba jedno ešte zbývalo, a to sa týkalo Hrozy. Pani Blatiška povedala pánu Jonášovi doprosta, že dokým bude Hroza na Havranove, dotiaľ ona tam nohu cez prah nepreloží; lebo že kedykoľvek by na Hrozu pozrela, vždy by sa musela hanbiť. Pán Jonáš sľúbil. Len že Hroza neslúžila vlastne u neho, k tomu bola pravou rukou chorľavej panej Flórkovej i okolo detí i okolo kuchyne, a Evinka, hoci jej už na tretí rok išlo, pridŕžala sa vždy len svojej dady Hrozy. Keby ju dáko vydať — ináč ju nebudú chceť pustiť. O prihodilej nehode muselo sa mlčať i pred bratom.

Bude provokovať.

Príležitosť sa onedlho natrafila. Išli pltníci z dola hore Havranovom. Hroza stála s Evinkou neďaleko kaštieľa. Tu jeden vyskočí zpomedzi nich a rovno ku Hroze: „I Boh daj šťastia, Hrozka! Akože sa ti vodí?“

„Pán Boh daj i tebe, Mišianko! Ale šťastlive?“

„Chvála Bohu, šťastlive a s dobrým zárobkom. A aby si vedela, že som ani na teba nezabudnul, — tu máš, zoder v dobrom zdraví,“ i vytiahnul zo sajdy peknú kvetovú hodbabnú šatku. „A tuto koláč urodzenej kišasonke,“ i vložil zadivenej Evinke do malej rúčky dvojistý pletenák, jak ho bol na bystrickom rynku kúpil.

„Ale si ty len márnotratník, Miško,“ povie Hroza, so zaľúbením obzerajúc krásnu šatku.

„A už márnotratník sem, márnotratník tam, keby som ťa nemal rád, nuž by som ti nebol kúpil.“

„No ešte sa vyvaď na mňa práve na ulici. Hľaďže ti ho, ako ti zpyšnel, že má raz dobrý zárobok.“

„A ja chcem mať ešte viac ako dobrý zárobok, dobrú ženu, potom len budem naozaj pyšným.“

„Pohľadaj si, nájdeš.“

„A ja som našiel, ale tebe to predsa nepoviem, hneď by si vyklebetila.“

„Daj sa svete! Je ma i do toho, kto si s tebou život zadrhne.“

„Pekná je, driečna je, tak sa trochu na teba ponáša.“

„No, to si si dal!“

„A slúži tiež u pánov, a má ti šiat a peňazí!“

„Tak za tebä iste nepôjde.“

„A čo ty vieš!“

„Ja by veru za tebä nešla, keby si ma len preto bral.“

„Ale veď ťa neberiem, nie, neboj sa.“

„Ani by ti neradila, zle by sa ti sviedlo.“

„A vari by si mi odpovedala?“

„Pošli si svatov, ak chceš posmech utŕžiť.“

„No, s tebou nik konca nedôjde. Tu máš tiež koláč a zapchaj si ústa,“ i zastrčil jej ho zrovna medzi pekne biele zuby, buchol ju po chrbte a stúpal ďalej za ostatnými pltníkmi.

„A nezabudni pozdraviť mater i tvoju i moju i malého Janka!“ volala za ním.

„A mohla by si od nedele na týždeň prísť, bude u nás posviacka,“ ozval sa jej este Mišo.

Hroza dívala sa dlho za ním, v jednej ruke šatku, v druhej koláč. Keď zmizol za uhlom velikej panskej zahrady, vzdychla si z hlboka, zakrútila koláč do šatky, vložila oboje za pazuchu, pojala Evinku v tráve sa baviacu za ruku a stúpala mlčky ku kaštieľu.

V bráne stretla sa s pánom Jonášom.

„Ale, Hroza, kde máš v pekle rozum, že dáš tomu dieťatu taký koláč; veď mu bude zle!“ zvolal pán Jonáš nevrle, ako mu Evinka v ústrety pobehla a s detinskou radosťou biely veliký koláč ukazovala.

„Ale, pán urodzený, nehubia že tomu dieťatu radosť. Čožeby mu to zaškodilo!?“

„Sprostá sedliač myslí si, že všetko dobré pre panské žalúdky, od čoho ona neodkape!“ zahundral pán Jonáš a vytrhnul Evinke koláč.

„Báči, nie, báči, koláč!“ zkríklo dieťa s vresklavým plačom a trtúľalo za Jonášom až ku schodom. Jonáš sa ale ani neobzrel, dieťa nemohlo rýchlo hore schodmi i vrieskalo. Hroza ho vzala na ruky a učúsala ho, stúpajúc odhodlane hore na chodbu.

Tam stál Jonáš s paní Florkovou, ktorá na vresk Evinky naplašená vybehla.

„Len si pomysli, čo táto sprosťaňa tomu dieťatu dáva,“ a ukazuje načatý koláč, ktorý si Evinka, ako ju Hroza pánu Jonášovi do blízka doniesla, s víťazným výkrikom uchytila.

„Neráča sa hnevať, paní urodzená,“ začne Hroza, ale Jonáš ju hneď pretrhne: „Ja to raz nebudem trpeť, aby táto sprosťaňa nám este i deti kazila.“

„Ale ja kaziť!? Veď sa tu paní urodzená, nech povedia —“

Jonáš zase chcel koláč dieťaťu vziať, to vzkríklo a paní urodzená vzala Hroze z rúk Evinku: „choď do kuchyne, Hroza.“

Prvý, jako to z farského urbariuma vysvitá, okolo r. 1600 Martin Intibus, ev. kazateľ.

Ján Sztrányay, ev. kazateľ.

Mikuláš Bobčánsky, pochodiaci z Bobkova, ev. kazateľ.

Ján Kulifay, prv hričovský farár, ktorý dľa zápisnice po Thurzovských časoch prišiel prvý z katolíkov do fary.

Martin Záhoň, ktorý dľa matriky krstených žil okolo r. 1673.

Emanuel Melko, františkán, pochodiaci z Rajca, po r. 1677.

Tomáš Kubicsányi, bývalý vojenský kňaz, po r. 1679.

Ďuro Barthány, sem prišiel z Tepličky okolo 10. marca 1679 a jako vice-archidiakon viedol žilinský okres; dňa 21. febr. 1684 bol odohnaný do Podhoria.

Ján Drdulius, evanjelik.

Odohnaný Ďuro Barthány dňa 21. októbra 1684 prinavrátil sa z Podhoria a pracoval tu do 21. novembra 1706, v ktorý deň bol kostol oddaný evanjelikom, jako to svedčí matrika krstených.

Evanjelickým kňazom stal sa tu Ďuro Antony, ktorý bol dňa 3. nov. 1709 odohnaný.

Ďuro Barthány prišiel sem po tretí raz z Podhoria a pracoval tu do r. 1716.

Andrej Maršovský, ktorý sa za krátky čas tohoto beneficiuma zriekol.

Ján Szilvay, ktorého meno v matrike krstenych po prvý raz prichodí 28. okt. 1717 a prestáva 21. júna 1732. Pod tymto začala sa matrika dľa rubrík písať.

Andrej Najzer, 19. júla 1733 bol Jánom Ladislaidesom inštallovany. Bol tu do 15. marca 1745.

Ďuro Velicsányi do 31. aug. 1749.

Franc Bolech, prišiel sem z konsčanskej fary a sotrval tu do 28. aug. 1757.

Martin Pribansky, ktorý tu r. 1774 zomrel.

Bernard Polakovič, františkán, administroval tu pres 4 mesiace.

Andrej Filko, prv frivaldský farár, bol sem 17. nov. 1774 za farára privedeny; zomrel 17. febr. 1784.

Adrian Hajder, františkán, do konca apríla 1784.

Štefan Pavel Ježovič, prv frivaldský farár, prišiel sem 1. mája 1784, zomrel 3. febr. 1811; administrátorom zostal Štefan Daniš.

Jozef Pongrácz, prišiel sem z horňovadičovskej fary 21. apríla 1811, zomrel 23. nov. 1820.

Anton Horecky, prišiel sem 2. jan. 1821 z bytčickej fary a bol inštallovaný Pavlom Egelskym, žilinskym farárom. —

V druhom dvore zámku poznať ešte stopu padajúcej brány a nad touto zlomok nápisu: „. . ensus in arce . . . . fecit," tak tiež na jednom rohu zámku vidno dobre zachovaný kamenny znak: v štíte rameno drží nahý meč, nad ramenom na ľavo hviezda, na pravo polmesiac.

R. 1708 dňa 30. januára na prosbu murárskeho shromaždenia, poneváč murári zaslúženú mzdu za prácu, v lietavskom zámku vykonanú, neobdržali, valné shromaždenie čili reštauracionálska sto-

lica trenčianskej stolice v Žiline vydržiavaná vynáša vyrok. (Žilinsky archiv pod č. P. 3.)

R. 1671 dňa 22. novembra Hestera, dcéra Štefana Zaluskyho, kapitaňa zámku Lietavy, vydala sa za Jána Melku, zemana a mešťana rajeckého; ku tejto príležitosti vyšiel z pera Jána Benkó r. 1671 in folio v žilinskej kníhtlačiarni Jána Dadana na jednej strane vytlačeny, z polovice vo versoch, z polovice ale v proze nasledujúceho názvu spis: „Anteros, nitra Martis & Erotis Fulmina, scilicet, Generosus & Nobilissimus Juvenis, Dn. Johannes Melko, oppidi Rajeczensis Nobilis, & Civis, ut Sponsus, et Generosi ac Nobilissimi, Viri Dn. Stephani Zalusky Arcis Lietawa Capitanei meritissimi &c. Generosa ac Nobilissimis virtutum gemmis decora, Hestera, Filia, ut Sponsa, InVICtI pVDorIs ceLIs trIVMphans (r. 1671) die 22 Novem. Solnae, Impressum Charactere Johannis Dadan. Anno 1671." Na konci stojí: Obtulit Moecenati applaudens, Johannes Benko Raj p. t. Coll. Sch. Sola (pochádzajúci z Rajca, žiak žilinskej školy). Spis tento nachádza sa v knižnici ev. lyceuma v Prešporku.

R. 1581 stolica trenčianska súdila, aby Felix Bitsánszky z lietavského zámku prepusteny bol. („Béla kiraly névtelen jegyzőjének idejekora és hitelessége," str. 84.)

Po smrti Imricha Thurzu oravské panstvo pripadnúc dcéram Ďura Thurzu, držaly tieto 5. júla 1625 na Lietave shromaždenie, na ktorom vyvolily grofa Gaspara Illésházyho za správcu oravského kompossessorátu a daly mu upravu doteraz platnú. —

13. *Lietavská Lúčka*, dedina, musela povstať na lúkach lietavského zámku, od čoho meno nesí. Je tu Pongrácovsky, na poschodie vysoky, v dlhastom stvorhrane stavany, v prostriedku jonickymi stlpami opatreny vkusny kastiel; stojí na kopci.

14. *Bytča*. Meno tejto dediny odvodzujem od *byt*-u, a tak by toto meno stale, obyvane miesto znamenalo. Jak je moje odvodzovanie základne, by spomenuté meno počiatočne malo zniet *Bytčica*, ktorého koncovka *čica* je diminutivom *bytu*, priam tak jako *kačka*, *kačica*, nasledujem, že keď toto miesto Bytčicou pomenované bolo, muselo byt obyvanym, ale malym miestom. Keďby som sa pridrzal mudrovania Jozefa Podhradského (Žilinsky archiv pod č. N. 7.), meno tejto dediny odvodzoval by som od poenského slova *Bitsi*, ktoré *vodu* znamená, nasledovne by Bytčica osadu pri vode (leží pri rieke Žilinke) značila.

R. 1617 bolo tu 8 urb. sedem, r. 1723 bolo tu 15 hoferskych grantovych sestnastok a 4 hoferske grantove osminy, takiež 4 urb. sedenia a ostatnie opustene vladela baronka Kalischka, nasledovne táto na počiatku 18 storočia bola majitelkou v Bytčici; ba na počiatku minulého storočia tunajsí kastiel ku pravu baronov Kalischskych (ktorí sa polatinčene i Calisiusmi menujú) náležal. vdova Calisiusova rod. barońka Alžbeta Revay zanechala Sklabinu a sem sa prestahovala. Koncom minulého storočia majitelom Bytčice bol baron Jan Calisius z Kalisu a z Malych Burovice, dedič a sudny pan zamku a panstva Lietavy, ktory bol mecenom

umenia a vedy*). — V prvej polovici bežiaceho storočia majiteľom Byčice bol gróf Karol Zay, ktorého tunajší majetok v štyridsiatich rokoch cestou kúpy prešiel do rúk Jozefa Wagnera sen., riaditeľa budatynského panstva grófky Ľudmily Csáky rod. Lažanskej; od jeho nápadníkov v 60. rokoch kúpil Byčicu Gejza Pongrácz, majiteľ Bánovej, za 60.000 zlatych.

Tunajší v štvorhrane vystavený kaštiel je na dve poschodia vysoký; za ním rozprestieral sa vkusny anglický park; teraz jak tento tak aj kaštiel nachodí sa v zanedbanom stave.

Pod tutelou vdovy Calisiusovej rod. barónky Alžbety Révay učili tu: r. 1727 Eliáš Milec**), r. 1730 Franc Dovko, r. 1734 Ďuro Jamriška a posledny Ján Stephanides, evanj. kňazi. Andrej Jančović následkom intimatuma kráľ. námestnej rady r. 1753 bol odtiaľ vypovedany.

---

*) Najskôr totožný s Jánom Traugottom Calisiusom, ktorý i s barónom Friedrichom Calisiusom r. 1763 na universite v Jene immatrikovaný bol, kedy jich mená — dľa obyčaje toho veku — s krásne maľovanými znaky jich rodín do albuma akademických občanov vnesené boly.

**) Okrasa Turca, Eliáš Milec, narodil sa v Turč. Sv. Martine, z otca Daniela Milca, ináč Košťála, trnovského zemana, a z matky Lóry Saladini r. 1693 v deň Petra a Pavla. Jeho predkovia boli vyše 160 rokov poddaní rodine Révayovskej a r. 1750 sa osvobodili. Eliáš mal od svojho detinstva náklonnosť ku vedám, a poneváč v tom veku boly zo Sv. Martina múzy vyhnané, učil sa v Draškovcach so zemanskými deťmi u učiteľa Martina Potrvaya, keď ale počiatkom 18. storočia svoboda evanjelikej školy bola zpät navrátená, navštevoval túto v svojom rodisku pod Matejom Klačaňom a Danielom Bodorovinim. Keď r. 1710 boli evanjelici zo Sv. Martina vyhnaní, išiel Milec do Ivánky, kde ho jeho učiteľ, Ján Kuzmáni, ku pokračovaniu v študiach povzbudzoval. eskoršie počúval v Levoči lekcie staršieho Martina Dubovskýho a v Prešove Samuela Mattheidesa, keď ale r. 1714 tunajšie kollegium bolo zrušené, odišiel cieľom väčšieho vzdelania do Sedmohradska a tam v reform. hlavnej škole veľko-enyedskej učil sa od Františka Páris-Pápayho logike, silozpytu a gréčtine, od Petra Szilágyiho filosofii a hebrejčine, od Štefana Szigethyho theologii (do konca r. 1722). Odtiaľ v tom istom roku prešiel do Jeny a tu pod Bedeusom, Rambachom, Sirbom, Wiedeburgom a Struvom pokračoval vo svojich študiach. Navrátiac sa do vlasti, usadil sa v Prešove a tu nielen zemanských mladíkov, ktorí bydleli u Mattheidesa, ale po smrti Toppercera aj prvú triedu chvalitebne vyučoval. Odtiaľ nad svoje očakávanie bol r. 1727 Alžbetou Calischovou, rod. barónkou Révay do Byčice za dvorského kňaza povolaný, keď ho superintendant Ján Schwarz vysvätil. V tomto svojom úrade tak chvalitebne pokračoval, že bol do Prešporka za maďarského kazateľa a kňaza povolaný, kam odišiel r. 1730 na deň Bartolomeja. Do slovenčiny preložil tieto dve knihy:

Tunajšia fara povstala r. 1788; po tento čas ale (už aj r. 1617) náležala Byčica ku žilinskej fare. Jej farármi boli: Jozef Brestenský, Ďuro Treskoň, Jozef Uhlár, Ján Otrokoczy, pater Andrej Polkrab, Ján Szlatényi, pater Damian Bartakovič, Jozef David, Anton Horecký, pater Gerhardt Kovárik, Andrej Zaymus, prisediaci súdu stolice trenčianskej, Jozef Karell a Romuald Zaymus, redaktor „Obzoru."

Matriky sú vedené od času založenia fary; jej patrónom je náboženská základina; jej filiálky sú: Illove, Lietavská Lučka a Porubka, dediny, z ktorých prvá a ostatná už v r. 1617 1788 boly filiálkami žilinskej fary. — R. 1689 bolo v Byčici 16 katol. a 143 evanj. duší; v Illovém 1 katol. a 45 ev. duší. — R. 1816 v Byčickej farnosti bolo: 1174 katol., 79 ev. duší a 14 židov; roku 1835 bolo 1033 katol., 105 ev. duší a 12 židov; teraz mimo niekoľko evanjelikov a židov je 944 katol. duší.

Evanjelici museli mať v Byčici svoj kostol; to dokazuje 8. bod nariadenia mladšieho grófa Ďura Erdödyho, v Žiline dňa 25. sept. 1712 vydaného, v ktorom sa o takom robí spomienka a posmešne sa „synagogou" menuje. — Byčický starý katol. kostol stál na mieste terajšej fary. Terajší pekný, jednou vežou opatrený katol. kostol, ktorý je zasvätený sv. Imrichovi vyznavačovi a uhorskemu kniežatu, je r. 1844 vystavený.

V rodinnej schôdzke r. 1823 dňa 25. marca a v nasledujúcich dňoch v Rajci držanej medzi iným bol prečítaný aj intimat kráľ. námestnej rady, vzťahujúci sa na byčický kostol a list nitrianskeho biskupa od 15. nov. 1822, v ktorom vyzýva lietavské panstvo, aby ku stavaniu gremiálneho byčického kostola lebo peniazmi lebo materiálom prispelo, v ktorej záležitosti dostal ale negatívnu odpoveď z tých príčin, že Byčica bola od jej ecclesiae mater odňatá a jako expositura že rovno ku patronátstvu námestnej rady patrí a že všetky exposituri protivia sa milostivým účinkom prvých zakladateľov, konečne preto, že panstvo v tom čase jak na peniazoch, tak na ostatných dôchodkoch najväčšiu núdzu trpí, a tak že kompossessorát, ktorý ledva vládze potreby tých far, ktoré ku jeho patronátstvu náležia, zaokrývať, medzi takýmito okolnosťami výzvu žiadosť urobiť nemôže.

Žilinskí jezuiti mali v Byčici svojich poddaných:

15. *Šuja*. V 2. sos. „Slov. Pohľadov" bez. roč. v článku „Starý hrad" pri vysvetľovaní mena mestečka Varína som predniesol, že v slavianských rečiach písmena *h* už jako *h*, už jako *c* a naopak zas písmena *c* už jako *c*, už zas jako *h* vyslovovaná bola; preto

1. „Postilla aneb [illegible] článků [illegible] křesťanské na obyčejná neděli a svátky evangelia [illegible] 1720." Pôvodina je od Jakuba Filipa Spenera.

1. „Přemyšlování s vzhledem [illegible] Ježíše Krista." Pôvodina je od Jána Jakuba Rambacha. Vyšla v Žitave r. 1744 v osmorke.

Milec básnil po slovensky a po latinsky.

prichádza Varna sťa *Borona*, Vesprim sťa *Besprim*, Bubek sťa *Vubek*, Baro sťa *Varo*, Budatýn sťa *Vudatin*, Bossan sťa *Wassanfalva* písané, nasledovne mienim, že sa miesto Šuje počiatočne *Sbija* menovalo, a už takto, už ale *Svija* vyslovovalo, až neskôr z neho *Suja* zostala, lebo sa *v* často za *u* bralo, a aj z *u* robili *v*, tak na príklad Vranie prichádza písané *Uranje*. Jak teda tohoto miesta — čo je najpravdepodobnejšie — meno *Sbija* bolo, vtedy ono na ňom zostalo pre tie *zbíjania*, ktoré sa na tomto mieste za starých časov dialy, keď tu ešte velikánske hory jestvovaly. Na tomto okolí (vo Frivalde, Fačkove) ešte i teraz velikánske hory vidno. Na tomto okolí je aj dedina Zbiňov; tejto meno zdá sa tiež od *zbíjania* pochádzať a ktoré moje odvodzovanie podporuje.

16. *Bytarová*. V jednom kráľ rozsudku z r 1267 spomína sa, že kráľ zámenou od rodiny *Bytter-Balassa* odňal zámok Oravu a okresné majetky v Liptove a Turci, miesto tohoto dajúc údom rodiny Žilinu, Varin a Toplicu; taktiež r. 1323 spomína sa *Magnificus Petrus Byther* (Balassa), ktorý Starý hrad a Strečno veľkomožnému Chapy Donch-ovi odovzdal. Bytarová teda najskôr bola jeho zemou a od neho *Bytherovou* pomenovaná, ktoré meno behom času bolo prekrútené.

17. *Zbiňov*. Porovnať treba 15. bod. — Tunajší šoltýsi nosia meno Zbiňovský.

18. *Jasenové*, dedina, ktorej meno dľa „Slov. mythologie“ Ľud. Reusa držím za pochodiace od nepersonifikovaného božstva *Jas*, ktoré poukazuje na božstvo Jaseň lebo Jasaň, alebo dľa iných na *Cházeň* menované božstvo. Jasenové by teda malo byť miestom čestia božstva *Jas*; jak ale ono takýmto nebolo, muselo byť pomenované od stromu *jaseň* zvaného, tam rastúceho, ktorý svoje pomenovanie tiež len od božstva *Jas* obsiahnuť mohol. — V žilinskom archíve pod č. 182 nachádza sa list z r. 1734 Adama Rajcsana v záležitosti mýta o akkomodovaní jasenovských a zbiňovských šoltýsov.

19. *Podhorie*, obec pod horou.

20. *Stránske*, na strane a nie pri ceste povstalá dedina. — Žilinskí jezuiti mali tu svojich poddaných.

21. *Babkov*, je najskôr od *baby*, slovenskej bohyne, nazvaný, o ktorej ľud myslel, že sa tu zdržuje.

Hroza.

Obrázok z nedávnych časov. Napísal *Ján Dušný*.

Pán slúžny Marek Okresný zastavil sa cestou z Čumíc na Havranove.

Kočiš prevádzal bujné kone po širočiznom kaštielskom dvore. Ale minulo pol hodiny, minula celá a veľkomožný pán nevychodil; až zrazu pribehne panský mládenec, že veru pán veľkomožný zo-

stanú na večeri, že sa majú kone vypriahnuť. Kočiš Juro, spolu hajduch pána slúžneho, zatiahnul pred koniareň, domáci paholok pomohol mu vypriahnuť a do válova zrnitého obroku nasypať. Ale paripy bolo treba aj napojiť. Juro vezme putnu a ide na studňu vo dvore. Koho tam vidí? Švárnu, krepkú dievku s lícami ako zralé jabĺká a s očima jako ziže. Juro zostane s otvorenyma ústama stáť.

„Nuž kdeže si sa ty tu vzala, Zuza?"

„Mrcha zelina i tam zíde, kde ju nezasejú. Za tebou som prišla."

„Za mnou?"

„To sa vie, že za tebou. Pán na koči a sedliak pešo za ním."

„Ale si ty len posmešnica."

„A ty si, Juro, trulo, čo ani len žartu nevie."

„Eh, mne je nie do žartu."

„Nuž a do čoho že ti, do čoho?"

„To ti nepoviem; ale vidíš, to ma bolí, že tak vždy dodievaš do mňa."

„Načo sa dáš?!"

„Vieš, druhej by som ani nezostal dlžen s odpoveďou, ale tebe bych za celý svet ani slovíčkom ublížiť nechcel."

„To bych si ani nedala. Ale za takeho by ani nešla, čoby si nevedel ženu zavrátiť. Bolo by to pekné hospodárstvo: žena v klobúku a muž v čepci. Hahaha!"

„Zuza, nezlob ma!"

„Rada bych ťa videť, ako sa vieš zlobiť."

Juro sa zasmial a buchol Zuzu pästou po chrbáte."

„No vidíš, to si mohol hneď urobiť, lebo so ženským jazykom nikdá konca nedôjdeš a na nákovu kováč hámrikom a nie mačou labkou."

„Tak si smiem prísť na pierko?"

„Oj, ja ti i celú lesu založím za klobúk, ak sa ti páči; ale rozmajrín nedostane žiaden, ktorý sa mňa bojí."

Juro zklopil oči.

Zuza vytiahla vedro, naliala Jurovi do putne: „a teraz choď, aby ti kone pipeť nedostali."

Šuhaj sa začervenal až po uši, schytil sa, vystúpil na zrub: „a teraz mňa pusť, že ti ja natiahám," a odtisknul Zuzu od kolesa.

Zuza sa usmiala, dovolila: „Hla, takí ste vy chlapi, aby jim vždy ženy nadtukly, čo majú robiť."

„A ženy musejú mať vždy posledné slovo," prehodil Juro vylievajúc do krhieľ.

„A chlapi?" zpytá sa rychlo Zuza.

„Predné slovo!" odvetí hrdo putnu zdvihujúci Juro.

„No predsa môže ešte z teba niečo vystať, Jurko!" prisvedčí Zuza; „len sa nezapomeň ešte zpytať u zajaca, po čom ríť kurážu, že ti chcem kúpiť," privolá mu ešte z ďaleka so smiechom a uháňa s krhlami ku kaštieľskym schodom."

V kaštieli sedel pán Marek s pánom Jonášom pri dobrom

červenom budínskom a rozprávali ako dobrí priatelia, ktorí spolu prežili časy jurátske v Pešti a mladý svoj vek prehalaškovali po veselých prítulných dedinách a kaštieľoch považských. Pán Marek už bol dávno ženatým, ale pána Jonáša Polického nebolo nijak k tomu nakriatiť. Okúňal sa on nejako tých urodzených paničiek a najmä odkedy mu hlava privčas oplešivela, nebolo by ho ani sto koní vtiahlo do panskej ženskej spoločnosti. Ale čo komu súdené, veru ho neminie. Neminulo ani pána Jonáša. Pani Blatiška, rodzená Dubinská, vdova po nebohom Jánovi Blatišovi, porobila mu. Bola to žena asi 24-ročná, pekne vyvinutá, zdravej počernej tváre s príjemným výrazom, tak že keď svojima významnyma očima na pána Jonáša pohodila, rozhrial sa celý, rozvravel sa tak, že sa pani Blatiška sama zadivila nad jeho milým i vtipným i zručným rozhovorom a držaním. Len že okolo pani Blatišky krútili sa ešte i iní, najmä pán Dobrovnický Lacko z Dobrovníka, asi 29-ročny hrdý pánik, ktorý práve pri znamenitej protekcii na stoličné podnotárstvo kandidoval. Pani Blatiška vskutku váhala medzi pánom Lackom a pánom Jonášom, a ač sa ku pánu Jonášovi klonila, bolo sa predsa len obávať, že sa ešte v poslednom okamihu za pána Lacka rozhodne.

„Nuž a kedyže ti už bude svadba, Jonáško?“ zpytuje sa pán Marek.

„Jaj, Marečko môj drahý, nebude z toho nič. Odpovedala mi.“

„Ale pre pána Jána! prečo?“

„Prečo? Nuž žena ako žena: dlhé vlasy, krátky rozum. Včera ráno mi bratove deti kamsi parochňu zavliekly, že sme ju hneď najsť nemohli, sobral som sa tedy bez nej na Zálety, vieš, do rúbaniska, kde bolo tú židovku zabilo. Vezie sa ti Blatiška do mesta a cestou stretne našu Hrozu Jalovanku s deťmi. Z reči do reči zpýta sa jej, že kde som? „Na Záletách,“ odpovie Jalovanka. „Kde?“ „Nuž tam pri židovke, vedia tej Chlojmovej pod topoľom. Každý boží deň sú tam odpoludnia, a nevedia, kde jim je hlava.“ Blatiška vyňala toliar a dala ho Jalovanke: „Povedz pánu urodzenému poníženú službu, a že veru na nedeľu musíme do Dobrovníka k pani matke, aby sa márne neráčili ustávať.“ Prijdúc domov z rúbaniska ľahnul som si ustatý a na druhý deň už tu bol posol z Police s listom. Tu ho máš: „Proti gustu žiaden dišputát: komu ruža a komu židovská cibuľa. Muž nesmie nikdy hlavu ztratiť.“

Pán Marek sa rozrehotal, že sa za brucho lapal, tak že i pán Jonáš nemohol sa zdržať smiechu.

„Toto je klassický žart!“

„Mne ale nebolo naskrze do smiechu. Bez všetkej príčiny mi takýto posmech spraviť. Taký ma jed nadišiel, žebych bol všetko roztrhal. Tu ti vníde Hroza i začne ti mi dopodrobna vykladať, jako som ti to už vyrozprával, a Blatišku vychvalovať až do neba. Nevedel som či smiať, či zlobiť sa: premohol som sa, dal som jej ešte dvadsiatnik a poslal ju von.“

Pán Marek sa ešte vždy uchechtieval, ale pán Jonáš povedal veľmi vážne: „Tá vec ma nesmierne mrzí, lebo sa jedná o moje

dobré meno; môže sa to rozchyriť. Odpovede som Blatiske ešte nedal, ale rád bych bol, aby sa tá vec podobrotky vyrovnala."

„O to sa ty netráp. Obleč sa, zajdeme si ešte dnes do Police a bude všetko v poriadku."

Pán Jonáš išiel sa obliecť, a keď sa vrátil, zapínal si ešte karneolové gomby na dolománi a rozhorčene vypravoval pánu Marekovi: „Vieš, Marečko, to ti je nie po prvý raz, čo mi Hroza svojím lemešom galiby narobila. Ja by ju na dva kusy rozdrapil — ale ona ani sama nevie, že je mojím zlým duchom. Flórková by si bez nej ani rady nevedela; súca je, statočná, dobrého srdca — ale toto je už druhý raz, čo mi ženbu rozbila."

„Či ťa tam parom po nej, Jonáško. Až sa ti ešte do niečoho zamiesa, pošli ju jednoducho ku mne, ja už s ňou poriadok spravím."

Jalovanka mohla mať asi 22 rokov, ale bola už vdovou. Muž sa jej bol na dole utopil, keď prišla do pôlohu. U staršieho brata Jonášovho, u Flórka potrebovali dojku, a milá Hroza dostala sa do Havranova. Mladá bola, pekná tiež, rezká, vravná, nie div, že vdovci, ba i mládenci za ňou pozerali. V kaštieli ju radi mali, ale neboli s ňou spokojní. Keď sa k nej vycivený panský mládenec pritrel, tak ho štuchla lakťom, že ho hneď v boku zaklalo. I pánu Jonášovi sa pohrozila, keď sa pomýlil a namiesto malú Evinku ju v líce uštipnul. Dievky mustrovala ani dáky granatier, vyvadila sa s nimi namiesto panej Flórkovej; ale za to, keď mala ísť niektorá v nedeľu na tanec, to jej hrebeňom vlasy prihladila, to jej šatku na hrdlo uviazala, to sukne urovnala — „aby sme sa vraj nemuseli hanbiť za vás!" Ale museli sa aj zvŕtať potom, lebo nezamlčala nič nikomu a čoby to bolo bývalo pred kýmkoľvek. To bola neprijemná vec. Pán Jonáš mal tiež na ňu zvrchu. Ako sa raz, neviem už, či na Evinku, či na Hrozu prizeral a mimovoľne hlasite vzdychnul, povie mu Hroza: „Veru že jich škoda, pán urodzený, že sa oni neženia, taký hodný, bohatý pán; s nimi by veru každá šťastnou bola. Ale oni sa nejako tých urodzených paničiek boja. Nech mi ráča veriť, žeby jim ani jedna kus nosa neodhryzla, iba ak od radosti." Pánu Jonášovi sa to ešte nik neodvážil povedať, ale Hroza to tak naivno, úprimne povedala, že ju nevedel zabriaknuť. Škrelo ho to ale predsa. — Keď boli raz v Tomanovej u Polovných na návsteve, to jest tak nejako na vohľadoch, lebo tam mali dve hodné paničky na výdaj, pristavila jednu z nich, ktorá sa jej lepšie páčila, a riekla jej: „Jich milosť paní kisasonka, lepšieho muža nenajdu v celom širom svete, ako sú náš urodzený pán Jonáš. Ten by jich na rukách nosil, to *ja* viem." A na tomto „to *ja* viem" rozbily sa vohľady popredku. Nesmieme sa tedy diviť, že pán Jonáš dobre z kože nevyskočil, keď mu zase s paní Blatiskou takej galiby narobila.

Paní Blatiska nechcela z počiatku na pána Jonáša ani pozreť, a keby sa nebol dal len pán slúžny u nej ohlásiť, ani by ho nebola cez prah prepustila. Prijala vlastne len pána Marka v druhej izbe. Ako jej ale pán Marek medzi štyrma očima potisku vec rozkladal, začala bladnúť a zase sa červenať, až sa zrazu do plaču

pustila. Pán Marek vzal jej skvostne vyšívaný ručníček a utrel je chytro slzy: „ale, ale, vaša milosť, pani sestra, ani muk! Poviem Jonášovi, že chceli len to, aby dnes ešte do Police prišiel, lebo že sa pán Lacko Dobrovnický na zajtrá sľúbil.“ Pani Blatiška pokývla hlavou a stiskla pánu slúžnemu povďačne ruku.

Pán Marek sobral sa ku Jonášovi v prvej chyži sediacemu a šeptal s ním čosi. Potom pojal ho za ruku a keď sa blížili ku stolu veľkému, vyšla jim z druhej izby pani Blatiška s trochu nesmelým úsmevom oproti: „pekne vítam u nás vašu milosť. To ma zo srdca teší, že nás ráčili poctiť,“ a podávala mu ruku.

Pán Jonáš sa sklonil, pobozkal vrelo peknú ruku vdovinu a zadržiac ju v oboch rukách pozrel poznenáhla, ale pevne pani Blatiške do očú: „Tak jakú odpoveď dostane pán Lacko Dobrovnický?“

„Že kto prvší, ten lepší!“ odvetila pani Blatiška chvejúcim sa hlasom, slzy jej vyhrkly znova, ale pán Jonáš chytro jich zbozkával dolu z líc.

Ako jich videl slúžny objatých, vykĺzlo mu z úst: „Jonáš, ďakuj Bohu, že dostaneš takú žiarlivú ženu.“

Všetko bolo v poriadku, iba jedno ešte zbývalo, a to sa týkalo Hrozy. Pani Blatiška povedala pánu Jonášovi doprosta, že dokým bude Hroza na Havranove, dotiaľ ona tam nohu cez práh nepreloží; lebo že kedykoľvek by na Hrozu pozrela, vždy by sa musela hanbiť. Pán Jonáš sľúbil. Len že Hroza neslúžila vlastne u neho, k tomu bola pravou rukou chorľavej panej Flórkovej i okolo detí i okolo kuchyne, a Evinka, hoďs jej už na tretí rok išlo, pridŕžala sa vždy len svojej dady Hrozy. Keby ju dáko vydať — ináč ju nebudú chceť pustiť. O prihodilej nehode muselo sa mlčať i pred bratom.

Bude provokovať.

Príležitosť sa onedlho natrafila. Išli pltníci z dola hore Havranovom. Hroza stála s Evinkou neďaleko kaštieľa. Tu jeden vyskočí zpomedzi nich a rovno ku Hroze: „I Boh daj šťastia, Hrozka! Akože sa ti vodí?“

„Pán Boh daj i tebe, Mišianko! Ale šťastlive?“

„Chvála Bohu, šťastlive a s dobrým zárobkom. A aby si vedela, že som ani na teba nezabudnul, — tu máš, zoder v dobrom zdraví,“ i vytiahnul zo sajdy peknú kvetovú hodbabnú šatku. „A tuto koláč urodzenej kišasonke,“ i vložil zadivenej Evinke do malej rúčky dvojistý pletenák, jak ho bol na bystrickom rýnku kúpil.

„Ale si ty len márnotratník, Miško,“ povie Hroza, so zaľúbením obzerajúc krásnu šatku.

„A už márnotratník sem, márnotratník tam, keby som ťa nemal rád, nuž by som ti nebol kúpil.“

„No ešte sa vyvaď na mňa práve na ulici. Hľaďže ti ho, ako ti zpyšnel, že má raz dobrý zárobok.“

„A ja chcem mať ešte viac ako dobrý zárobok, dobrú ženu, potom len budem naozaj pyšným.“

„Pohľadaj si, nájdeš.“

„A ja som našiel, ale tebe to predsa nepoviem, hneď by si vyklebetila.“

„Daj sa svete! Je ma i do toho, kto si s tebou život zadrhne.“

„Pekná je, driečna je, tak sa trochu na teba ponáša.“

„No, to si si dal!“

„A slúži tiež u pánov, a má ti šiat a peňazí!“

„Tak za tebä iste nepôjde.“

„A čo ty vieš!“

„Ja by veru za tebä neišla, keby si ma len preto bral.“

„Ale veď ťa neberiem, nie, neboj sa.“

„Ani by ti neradila, zle by sa ti sviedlo.“

„A vari by si mi odpovedala?“

„Pošli si svatov, ak chceš posmech utŕžiť.“

„No, s tebou nik konca nedôjde. Tu máš tiež koláč a zapchaj si ústa,“ i zastrčil jej ho zrovna medzi pekné biele zuby, buchol ju po chrbte a stupal ďalej za ostatnými pltníkmi.

„A nezabudni pozdraviť mater i tvoju i moju i malého Janka!“ volala za ním.

„A mohla by si od nedele na týždeň prísť, bude u nás posviacka,“ ozval sa jej este Mišo.

Hroza dívala sa dlho za ním, v jednej ruke šatku, v druhej koláč. Keď zmizol za uhlom velikej panskej záhrady, vzdychla si z hlboka, zakrútila koláč do šatky, vložila oboje za pazuchu, pojala Evinku v tráve sa baviacu za ruku a stupala mlčky ku kaštieľu.

V bráne stretla sa s pánom Jonásom.

„Ale, Hroza, kde máš v pekle rozum, že dáš tomu dieťatu taký koláč; veď mu bude zle!“ zvolal pán Jonás nevrle, ako mu Evinka v ústrety pobehla a s detinskou radosťou biely veliký koláč ukazovala.

„Ale, pán urodzený, nehubia že tomu dieťatu radosť. Čožeby mu to zaškodilo!?“

„Sprostá sedliač myslí si, že všetko dobré pre panské zaľúdky, od čoho ona neodkape!“ zahundral pán Jonás a vytrhnul Evinke koláč.

„Báči, nie, báči, koláč!“ zkriklo dieťa s vrešklavým plačom a trtúľalo za Jonásom až ku schodom. Jonás sa ale ani neobzrel, dieťa nemohlo rychlo hore schodmi i vrieskalo. Hroza ho vzala na ruky a ačúšala ho, stúpajúc odhodlane hore na chodbu.

Tam stál Jonás s paní Flórkovou, ktorá na vresk Evinky naplašená vybehla.

„Len si pomysli, čo táto sprostaňa tomu dieťatu dáva,“ a ukazuje načatý koláč, ktorý si Evinka, ako ju Hroza pánu Jonášovi do blízka doniesla, s víťazným výkrikom uchytila.

„Neráča sa hnevať, paní urodzená,“ začne Hroza, ale Jonás ju hneď pretrhne: „Ja to raz nebudem trpeť, aby táto sprostaňa nám este i deti kazila.“

„Ale ja kaziť!? Veď sa tu paní urodzená, nech povedia —“

Jonás zase chcel koláč dieťatu vziať, to vzkriklo a paní urodzená vzala Hroze z rúk Evinku: „choď do kuchyne, Hroza.“

„Toto je už nie na vydržanie s tou osobou. Všetko chce lepšie vedeť, do všetkého sa mieša, žiadneho rešpektu nemá!“ zúril pán Jonáš.

„To je pravda, švagorko, lemeš má; ale je svedomitá k deťom a deti ju rady majú,“ krotí pani Flórková.

„Ja sa, duša moja, do ničoho miešať nechcem, ale toľko úcty predsa len zasluhujem, aby mi jedna sprostá sedliacka dojka neopovážila sa odvrkovať.“

„Však ja jej sohnem šiju, nechaj to len na mňa, Jonáško.“

„Mne nech sa viac na oči neukáže!“ zvolal pán Jonáš odchádzajúc prudkými krokami do svojho oddelenia.

Hroza sedela v kuchyni na lavici, počula všetko, plakala. Nevedela si vysvetliť, čím si toľkú nemilosť u pána Jonáša zaslúžila. Na šťastie neboly slúžky v kuchyni, plely v záhrade.

Pani Flórková vnišla dnu, nerozumela tiež nič; ľúto jej bolo Hrozy, ale musela sa ukázať paňou.

„Kde si len ten nešťastný koláč vzala?“

„Ach, pani urodzená moja milá, úprimná, pltníci išli z dola, zastavili sa a dali Evinke koláč. U nás sa všetko raduje na taký koláč, čiby som si bola mohla pomysleť, že sa niekto na tom nahnevá?“

„Mladý pán urodzený sa hrozne nahnevali, že si jim odvrkávala.“

Ach, Bože môj, Bože môj, ja nešťastná stvora!“

„Nechaj smoklenia, vezmi Evinku; ale mladému pánu urodzenému sa na oči neukazuj.“

Pani Flórková vyšla von a Evinka pritúlila hlávku ku prsiam Hrozným a ľavou rukou nahnevano pohodila: „kaka báči, kaka báči!“ Potom zopnúc sa na kolenách dojkiných, pchala jej do úst koláč: „dobá dada, dobá dada!“ a hladkala jej uplakanú tvár.

Hroza ubozkávala dieťa, utrela si slzy a zabudla na panský hnev.

Na druhý deň v nedeľu poslali ju s listom ku pánu Marekovi do Okresného, aby ho ale nikomu inému do rúk nedala, len pánu slúžnemu.

Bolo to už po večierni, keď sa brala hore Havranovom. Postretla sa so Zuzkou Brdáňkinou, ktorá bola ten týdeň za onemocnelú svoju tetku na panskom robila a teraz sa domov vracala ku ovdovelej materi svojej do Okresného. Znali sa dobre, lebo Zuzka nosievala obed pre panskú čeľaď do poľa a v kuchyni pri umývaní riadu vypomáhavala.

„To pôjdeme spolu, Zuzanka. Ja idem tiež do Okresného k pánu slúžnemu s listom.“

„To je znamenite! To musíte ale i do nás kuknúť, Hrozka, ináč by som sa na vás do smrti hnevala. Bývame zrovna vyše kaštieľa, nebude to ďaleko a Juro vás dovedie.

„Ktorý Juro?“

„Nuž ten, čo slúži tam v kaštieli za hajdúcha a pána slúžneho vozieva.“

„Či ti je ten Juro dáka rodina?“

„Rodina nie, ale by mohla z nás byť, keby sa nám pán služný dovolili pobrať. Pán slúžny mu našli druhú; tú Juro pravda nechce, ale boji sa s pravdou vyrukovať, aby si dáko pána nenahneval.“

„Nuž ale prečo, dievčička?!“

„Hja, sám Pán Boh vie, čo majú pán slúžny oproti nám. Nášmu otcovi, Pán Boh mu daj slávu večnú! vyhýbal sa už z ďaleka a mojej materi sotva že sa poďakuje za pozdravenie. Ľudia nevedia a mamka nepovedia. „Už je to pochované s tvojím otcom v hrobe, nechajme mrtvych na pokoji,“ tak mi povedia, keď sa jich opytam. Ale až sa mi príležitosť nadarí, ja sa veru pána Mareka opytam, lebo hodsi sme chudobné, ale poctivosť na mieste.“

Prijdú k mostu ponad Váh. Tu ide oproti nim jeden chlap strmym krokom. Hroza zastane, zadíva sa a splaskne rukama: „Pane večny Bože! ľaľa, veď ti je to Mišo od Parinov! Nuž kamže ten páli? — snáď nie na zálety?!“

Mišo už dobehol udychčany: „Chvála Pánu Bohu, že som ťa neminul, Hrozka. Idem po teba.“

„Po mňa — a bez svatov?“

„O tom potom. Na mestskom myte je muzika — —“

„A my na muziku neideme, my ideme do Okresného.“

„To si môžeš i v druhú nedeľu ta zajsť, Okresné nie zajac.“

„Ale ja by mohla vziať len nohy na plecia akby som tento list este dnes pánu slúžnemu neoddala. Odprevaď nás radšej aspoň do mesta.“

„Nemám kedy.“

„Tedy tak? Na muziku má kedy, ale nás odprevadiť nie.“

„Eh, čo ma tam po muzike, ja musím domov, a i ty.“

„I ja? Nuž, pre pána Jána, čože je, čože sa stalo? Hovor, pre Boha! materi — Jankovi?!“

„Mati sú už dobre, ale s Jankom je zle — leží v kiahňach.“

Hroza zhykla, slzy jej vyhrkly dolu náhle zbladlym lícom; bedákala, hneď na pravo, hneď na ľavo zalamujúc rukama: „Syn môj drahy, syn môj drahy! Jaj, Bože môj, keby len toho listu nie, a ak mi este dajú dlho čakať!“

„List zanesiem ja,“ povie Mišo; „tu máš medicinu, ktorú som v meste kúpil, a v mene božom stúpaj.“

Hroza zostala neodhodlaná; čiahne po flaske, drží ju v ruke, ale ako satku z pazuchy vyníma a list z nej vykrútit má, zpustí ruku a nové slzy vyronia sa jej z očú.

Tu pristúpi k nej Zuzka: „Nie tak, list zanesiem ja. Bude beztoho už proti noci, kym dôjdete domov a tou dúbravinou dobroveckou neradno samotnej v noci ísť,“ i berie jej list z ruky.

„Ale čo paní urodzená na to povedia?!“ navrhne Hroza prv než list vypustí.

„I nebojteže sa tak, Hrozka, nie. Z listu sa za to ani litierka neztratí, keď ho ja zanesiem. A este dnes sa vrátim či s odpoveďou a či bez nej do Havranova a paní urodzenú poprosím za teba. Veď má sama deti, vie, čo je to matka.“

Hroza sa zatriasla, tvár sa jej zažiarila, oddala s trasúcou rukou list Zuzke a len ju prosila, aby ho sama, ale sama pánu slúžnemu doručila.

Pred mýtom chcel jich ešte Mišo na pohár sleziakovského piva vtiahnuť, ale ani jedna ani druhá nemala už pomeškania.

Zuzka nezastavila sa iba v Okresnom pred pána Markovým kaštieľom.

Nejaká úzkosť ju obkľúčila, keď vnišla do vysokej a širokej brány. Veliké kudlaté psiská vyskočily ako na neznámu zo svojích búdok i zaštekaly šramotiac reťazami, na ktoré boly priviazané. Ale nevyšiel nikto z čeľade. Zabrala sa tedy Zuzka širokým, hrubými stĺpami držaným prídvorom hore na schody a pustila sa na pravo do vysokej, pošmúrnej, starými obrazami v pozlátených rozpukaných rámoch ovešanej chodby, kde stretla sa s pánom slúžnym samým. Mal na sebe široký burý župan s červenou obrubou, na hlave zlatom vyšívanú domácu čiapku a v ústach dlhú fajku, z ktorej husté dymy púšťal. Ako ho Zuzka zazrela, zastala a sklopila oči.

„Čože tu stojíš? čo tu hľadáš?“ zahrmel pán Marek strmým hlasom, zazrúc neznámu vo svojom oddelení a o tak neobyčajnom čase.

Zuzka sa zachvela nad takým privítaním, ale smelá ako vždy, pristúpila ku pánu slúžnemu, bozkala mu chytro ruku a riekla: „Službu poníženú od urodzených pánov z Havranova a posielajú tento list pánu veľkomožnému.“

„Z Havranova? Nuž akože sa majú jích milosti?“ zpytuje sa pán Marek s úľubou, zadívajúc sa na peknú tvár dievčaťa, ktoré mu z červenovyšívanej šatky vykrútené písmo podalo a pár krokov ustúpilo.

„Ďakujem ponížene za opýtanie pána veľkomožného, zdraví sú, chvála Pánu Bohu, všetci.“

Pán Marek rozpečatí a číta:

„Braček Marečko! S týmto listom posielam ti tú nešťastnú klebetnicu, ztiahni jej, prosím Ťa pekne, trochu jazyk. V pevnej nádeji, že mi toto priateľstvo preukážeš, zostávam Tvoj ku všetkým službám hotový Jonáš Polický de eadem.“

Pán Marek zažmurkal potmešile očima a usmial sa pod bajúz i zamrmlal pre seba: „Tedy tak? — Pekný si, vtáčku, pekný, ale nesvobodno po kostole hvízdať.“ Nahlas ale zvolal: „Poď za mnou, napíšeme urodzenému panstvu odpoveď.“

Zuzka išla za pánom slúžnym až na samý koniec chodby do pisárne. Tá pisáreň bola nie tak široká ako dlhá chyža. Po stenách veliké maľované obrazy panovníkov a predkov, po bokoch na ľavo dlhé lavice, na pravo u dverí železná truhla, pri tej stoličky so šikmým vyrezávaným operadlom, ďalej stolík čierno pokrytý a na ňom krucifix medzi dvoma voskovyma sviecama; u obloka pisací stolík, zakladený aktami; v prostriedku ale stál stôl dlhý, zeleným súknom zastretý, a zôkol vôkol vysokými stoličkomi obstavený.

Zuzku prebehnul strach, keď videla túto súdnu sieň, o ktorej toľko slychavala od ľudí. Nejeden človek vyšiel z nej neuspokojený,

so sklopenou hlavou, šúchajúc sa nielen poza uši; lebo v kúrii panskej sa všetky sťažnosti brevi manu i rozhodovaly i hneď exequovaly, najmä ak to boly drobnejšie panské sťažnosti, jednoducho i bez svedkov. Nejeden horko zavzdychal: „taká je pravda, akú ju páni spravia.“ Zuzka si stala na bok do kúta, neodvážila sa ďalej.

Pán Marek zacengá. Dnu vnde hajduch Juro.

„Zamkni dvere a vytiahni dereš!“

Juro, ako zamkýna dvere, obzre sa, vidí Zuzku. Tak sa zarazil, že rukávom vytrhnul kľúč zo zámku, ktorý so šromotom na zem padnul.

„Čože robiš, ty nemotora!“ zakričí pán Marek. „Či už nevieš ani dvere poriadne zamknúť?“

Juro zdvihnul kľúč, zastrčil ho a zostal stáť so sklopenou hlavou, to na Zuzku, to na svojho pána plaho okom mihajúc.

„Nuž, čože stojíš ako Pilát! dereš sem, povedám.“ zakričí pán Marek znova a pafká z dlhej fajky.

„Ale pre koho, pán veľkomožný?“ zpytuje sa naplašený hajduch.

„Aj pre teba, ty ničomník lenivý, ak nebudeš poslúchať. Dereš sem a metlu!“

Juro musel poslúchnuť. Priniesol lavicu a postavil pred zelený stôl.

„A teraz líhaj, ty klebetnica! Naučím ťa ja móres, ako máš s urodzeným panstvom rozprávať,“ zahrmel pán Marek na úzkostlive sa obzerajúcu Zuzku.

Zuzka nechápala slúžneho slová a nehla sa.

„Líhaj, povedám!“ opakuje pán Marek, pristúpiac až ku Zuzke a prstom ukazujúc na lavicu

„Ale mňa? A prečo a začo, prosím pána veľkomožného?“ zhykla zadivene Zuzka.

„Pre tvoj nešťastný lemes! Juro, chyť ju a zlož!“

„Nuž ale ja klebetnica? Kto sa to opováži na mňa povedať? To je oplan a nestatočný človek, kto to povie. A oni, pán veľkomožný, hneď len dereš a ani sa nezpytajú, či je to pravda?“ Ale je to spravedlivosť?“

Pán Marek, ako čoby ho bol podpálil: „Ah, tisíc sa do tvojej neomastenej papule, nuž ty tak budeš vravet so slúžnym?“ a chcel ju udreť po tvári. Ale Zuzka zachytila mu ruku a držala ju krčovite oboma rukama:

„A teraz sa jich zpytam, pán veľkomožný, prečo oni môjho otca Jána Brdána nedali nikdy na dereš ztiahnuť? Ha?“

Do pána Mareka akoby bol hrom udrel, zbladnul, opustil ruku: „A ty si Brdánkina dievka?“

„A veru Jána Brdánova dievka, ktorý mi na smrteľnej posteli povedal: „Ak ti bude chceť pán Marek krivdu urobiť, povedz mu len, že mu „vykričíš.“

Pán Marek sa obzrel v strašných rozpakoch i zahliadnul Jura:

„A čože ty tu hľadáš, ty hlomok? Pakuješ sa von!“

Juro celý bez duše v tak hlo nom pomykove:

„Ale veď ma pán veľkomožný sami račili dozvoniť.“

„Veď ti ja zazvoním, že ti len tak v tvojej sprostej kotrbe cengne. A ak len okom mrkneš, čo sa tu stalo, dám ti pásy drať z chrbta."

„O toho je najmenšia starosť, pán veľkomožný; toho si už ja vezmem na hlavu, ak ráča dovoliť, aby sme sa sobrali. Ja som to vedela, že ja musím sama raz pred pána veľkomožného, lebo tento Juro je jim taky bojko, žeby sám za seba neodvážil sa ústa otvoriť. Aj hanbím sa, že sa ma bál chytiť — ja by mu za to sama načítala päťadvadsať."

Ale pán Marek sa ešte len vždy mračil, až mu čosi svitlo v hlave: „A veď ty neslúžiš u urodzeného panstva v Havranove? Ako ty ideš s týmto listom?"

„Urobila som to Hroze Jalovanke k vôli." I vyrozprávala celú vec.

Pán Marek poškrabal sa za uchom, pristúpil ku Jurovi, ešte vždy rozpačite u lavice stojacemu, vzal mu z ruky nasolenú metlu a švihol ho pár ráz poriadne cez chrbát. „Nuž a čože si to hneď nepovedal, ty darebák; mohlo byť bez marných rečí a strachu. Na tento raz nech ti je odpustené. Aby sa to ale viac nestalo, odteraz ťa bude tento kapoš cibriť. Tu máš, Zuzka, korbáč, a na svadbu pošlem vám koláč."

To sa rozumie, že ako vybozkávali pánu veľkomožnému ruky, až sa i doplakali pri tom a pán Marek sa jich ledva ztriasť mohol.

Metlu odložila Zuza do truhly. Pravda že sa s ňou cudziemu nepochválila, ale kedy Juro v niečom váhal, pohrozila mu: „či vieš, čo mám v truhle?"

Čo tak zarazilo pána veľkomožného to „vykričím!" to Zuzka sama nevedela, ani jej mať nie; ale v sväto-jurskom chotáre vedela by jedna pekná čistina rozprávať o zelenom dereši, na ktorom pán Marek v svojich mladých rokoch „dvanásť" ako hotový groš obdržal od jednoho horára, ktorý ho bol zastihnul na postriežke v cudzej obore. Ale čistina už zväčša zarástla, žeby sa jej sotva kto viac priznal, horár už umrel a Jano Brdáň i s jeho susedom už tiež nežijú.

A Hroza? — Mater sa našla pri lepšom zdraví, ale chlapcovo žitie už len na vlásku viselo. Avšak materinská opatera pomohla s pomocou božou i silnej náture Jankovej ku zdraviu. Do Havranova sa viac nevrátila. Odkázali jej z kaštieľa, že sa boja, aby jim z domu nedoniesla medzi deti kiahne. O rok na to na Michalskom jarmoku v meste stretla ju i s Mišom pani Flórková medzi šiatrami, a keď sa dozvedela, že Hroze s Mišom už ohlášky volajú, zaviedla ju ku Kunajovmu šiatru a kúpila jej na pekné posteľné oblečenie. Pán Jonáš, ktorý, hľadajúc pani Flórkovú, ta nadišiel, vtisknul jej tiež dva toliare do ruky. Pri hrncoch sišla sa so Zuzkou, nevestou ani kvet a vtedy daly sa už Mišovi vtiahnuť obe na pohár slez iakovského.

Rok 1885. **Sošit 6.**

Slovenské Pohľady.

Episoda z tragedie: „Vyhodení študenti.“ *)

Od *Jozefa Podhradského.*

Vyhodení studenti rozišli sa svetom, vyhľadať slovanského *celo-človeka.*

Dej II. Výjav 2.

Noclah vyhodenych študentov v cintorine.)

(Cinter. Mesiačik. 18 študentov s paličkami ležia po hroboch, spia. Svetozár Šelma bodny, sedí pri hrobe, v ruke drží mrtvu hlavu, v lone, okolo obložený mrtvými kostami.

Svetozár Šelma.

Jak sladko spite! Neborácí. Spite len tvrdo, tvrdulienko: aspoň neviete, že ste vytatrení... To tam hľa! mohyla Ľudevíta Štúra... Miesto sna, prehľadím noc túto na mohyle drahej... Hrobové ticho! Priam jak v cintoríne... Čuješ červíčka v hrobe, jak mu letí červotočina na kosti, na ztlelé... Bože môj! Kým boli živí na svete, úzky bol mnohému celý chotár. Za taký kúsok zeme, jako teraz večný domček jeho pravotil sa so susedom celý život. Tu koniec pravote. Už nevodia do daru jalovičky; nemašírnje posledná kravička k tomu, čo nepasol jej... A tí nesvorní manželia čo každý deň každý z nich mal radosť svoju: muž radoval sa, keď ho žena netrafila hrncom: ak trafila, radovala sa *ona*. Viera, chrám boží nesmierili jich: — smieril *hrob*.

Jeden spiaci študent (zo sna).

Neplačte mamičko! Pan Boh opatrí!

Svetozár Šelma.

Dedičovia podelili sa pekne brat s bratom, sestra so sestrou, jak Pán Boh prikázal. Zostalo pod rytá plátna. Tu povadili sa. Poď všetcia k súdu. Presúdili dedictvo, zadlžili sa u židov, vyhrali zobrácku tanistru a vzájomnu nenávisť. Ku zpovedi chodievali, ale

*) **Prácu** túto podávame, trebárs so všetkým nemôžeme súhlasiť: no nik **neuprie, že** je v nej [illegible] myšlienok a fantasie. Red.

pomerili sa v hrobe len... Či ozaj tí, čo nás z vlasti vylučujú, pomyslia dakedy na hrob?... Horký!

Jeden spiaci študent (zo sna).

S Bohom, národe!

Svetozár Šelma.

Keďby mohli títo mrtví vykuknúť z hrobov! Úžerník by sa hneď zas vtiahol pod zem, žeby tu nevidel obetí svojích... Koľko tu leží nešťastných súžených, ktorí len prevzdychali život svoj! Jak by sa nohama rukama bránili, keďby jich prišiel kto vyťahovať z hrobov a voviesť chcel na novo do sveta slávy našej! Chudáčik M. M. Hodža, Janko Kalinčiak, Karol Kuzmány, superintendent Jozeffy a sto iných, vzkriesení k životu zemskému, znovu by pomreli, keďby jich nútil kto, aby tu žili — da Capo!... A šľachetný duch biskupa *Moysesa*, keďby mu Pán Boh ešte jeden zemský život daroval, pokoril by sa vôli Božej; ale vyprosil by si od Pána Boha, aby mu vylúpil oči, žeby nevidel poníženie Karpatských detí Božích...

Valibuk (zo sna).

Nedaj sa! Turčiansky Martine!
Drž sa! (obráti sa na bok; spí ďalej.)

Svetozár Šelma (zamyslený).

Ako to len stojí s tou nesmrteľnosťou? Telo na prach rozpadne sa... Kto posbiera prášok ten? A *jako?*... Kosti ztlejú. Kto a jako jich zlepí? Tu — mrtvá hlava; tam kúštik rebra; tu hnát z nohy (nahabe mrtvých kostí do lona). Tu prachniveje ruka (vezme ju do lona). Boh zná, na čiem pleci vysela voľakedy!... (vezme do rúk druhú mrtvú hlavu.) A táto hlavička — jaká biela ešte... Aká sa v nej dakedy varily myšlienky? Učení hovoria, že sú mrtvé ženské kosti belšie od mužských. Súdiac po zuboch (prezerá zuby) mohla mať 26 rokov... Divno! Divno!... (zamyslí sa).

Hlásnik (v dedine zvoní; potom hlási):

Chvál každý duch Hospodina!
I Ježiša jeho Syna:
Uderila dvanásta hodina.
Varujte sa ducha zlého,
Pokušiteľa svodného, —
Božia ste rodina!
Nepokúšaj Pána Boha!
Tak zhynula duša mnohá.
Po dennom súžení mnohom,
Spočívajte s Pánom Bohom! (Trúbi 12.)

Svetozár Šelma.

Nijako nemôžem vystihnúť, jak títo mrtví vstanú...

Muž v čiernom fraku (zjaví sa; pero za uchom, knihu pod pazuchou, s temnym lampáškom svieti mu).

Svetozár Šelma.

Človek obraz Boží je. Boh je v trojici jeden. Človek je teda obraz svätej Trojice. Tak je! My nesmrtelní. Človek je vtelená myšlienka Božia, ktorá aj sama myslí — teda *osoba* je. Boh zahynúť nemôže; teda ani sosobnené myšlienky jeho — my, naše dušičky — nie. Boh je večný, nekonečný — teda i my... Ale len *jako?*... Všetky tieto filosofické, cifrované reči pekné sú, hlboké sú... ale jakosi — neuspokojujú.. Tu sa mi nitka rozumu pretrhla... (Muž v čiernom fraku svieti lepšie.) Keď ma už z tych škôl vyhodili, aspoň tomu ma mali naučiť. Pytvali nám živé žaby, nebožiatka, aby sme videli kolotok krvi; učiť sa mi bolo, jak sa tlkli Turci pri Moháči; koľko centov vlny predá sa v Anglicku; koľko sa v Uhorsku obesí ľudí do roka v zúfalstve pre úžeru; čo deje sa v Amerike; jaky je toho roku deficit... A čo deje sa v duši mojej, čo deje sa s narodom mojím — o tom myslet bol hriech kanonicky; za to sme vylúčení a Tatra prekliata... (Muž v čiernom fraku ztratí sa.) Meno *Boha* počul som posledny raz od mojej mamičky. Nincs menyország! Nincs pokol! Čo nás aspoň skorej nevyhodili, kym nám nepokalili vieru. Ja teraz sám neviem, či čo verim, či neverim. No, dokym mi materialisti nedokážu, jak môže myslet krumpla a fazula tvoriť idey — dotiaľ ostanem pri Duchu. (Zdvihne druhú mrtvú hlavu.) Úbohá hlavička! (Polúbi ju.) Kto ti dá zas života! Ty mi povedz dačo tam z tych lepších svetov, ak vieš viac, nežli ja.

Dušička moja veľa vie,
Ale mne nikdy nepovie.
Vykradne zo mňa sa,
Jak zaľúbeny, večer na vohľady,
Jako tma z vidna, — —
Jako pesnička, z národa, v národ,
Nikto nezná jej sledy;
Jako slniečko von z noci do dňa
Nikdy neviem — *kedy?*
Mňa oklame, — že tiež usnula;
A ona celú noc túla, túla, túla;
Mne oči mračnom osnula,
Jak by jich kto bol z hlavičky vycedil,
Zanechá mňa noci v klinu,
Že bych za nou nesliedil,
Dajak nevyslakoval...
Iste navštevuje tajnu duchkrajinu,
Má tam známosti! Skoro jej neverím.
Stará Večnosti láska. Temer žiarlim...
Udret na Večnost — nie som smely, — —
A vždy zabudne, čo videla.

Keď vráti sa do kvartieru
Mójho tela.
Iste jej tam pamäť zábudkou ovinú.
Obrazy zpletené; symboly zmätené,
To všetko, čo mi sdelí...
Ťažko rozumeť duchov dialektu, —
Zahrobných svetov bajnej gramatike;
Neznáš vlastne, kde má ktorý obraz ruby,
A symbol ktorý, pravé líce. —

(Podriemáva, hlavu podoprie rukou.)

I teraz sa na prechádzku
Do Večnosti pýta,
Dušička zo mňa von.
Mne necháva tôňu svoju, — Rapport uzdu,
Sen . . . (Zaspí.)

Duch ruského mužíka (zaví sa; v pravej ruke drží veliký zlatý kríž, v ľavej tmavé slnce.) *Nevera*, vyziabla postava, zjaví sa u boku študentov.

Ruský mužík.

„Hmota je pod nama:
Pán Boh je nad nama!"
Nešťastný synu západnej školy!
Kde veriť hlúposť, modliť sa hauba je:
O mrtvých sa nestaraj ty!
Večné svedomie Večnosti,
Nevezme si na svedomie
Ani týchto mrtvých kostí...
Keď do tvej hlavičky, do dveholbovej,
Sa zmestia myšlienok tri svety, — celý mír, —
Aj pre týchto Večnosť najde ešte kvartír...
V universite Viery si teraz, —
Všeslavianskej Múzy chráme.
Hrobečok tento buď katedrou mi.

(Vystúpi na jeden hrob; podoprie sa na pomník.)

Čuj prednášku,
Mladučky môj, vyhodený žiačku!
I ja pánslav som.
Vyhodení vy študenti všetci,
Aspoň vo snách čujte pravoslávne reči!
Človeka — hľadáte?? Že snaha vám svätá —
Vidzte v mužíkovi — jeho kandidáta!...
Ruský čelovick vysmieva všetko,
Žalosť, i šťastie, i zemské biedy,
I učeného, na pečať
Na psej koži — hrdého; —
Jako gróf bohatý, keď vidí žobráka,

Na nové krpce pyšného,
Bo cigáňa v červenych nohaviciach — v nebi.
Len kríž a hrob a car — sú mu svate.
Svet čo tropí, satyra mu.
Smeje sa časnosti, jako komedii. —
Lebo vierou Večnosť vidí...
Celo-čelovieka hľadáte darmo.
V učenom darmo Západu, Rusku.
Učení našli svet, a ztratili Boha,
Hľadajúc svetla, —
Zalezli do slnka, a oslepli v ňom. —
Zo smradu močiarov, keď zrodí sa hrom,
Atmosferu hnilú rozbystrí,
Z cudzych elementov nás prečistí,
A sa Slovanstvu vyjasní obloha;
Ten — kohu hľadáte,
V ruskom mužíkovi zjaví sa vám on.

* *

Ty nevieš teda, jak tí mrtvi vstanú?
Ďalej od hrobu tma ti je?
Pytveš rozumkom vzkrísenia ducha čin;
V divy neveríš, divmi Tvorca obkľúčen.
Chovanče Západu! Potupeny synu
Vlasti vytuchlého odrodilcov ducha!
Čuls' školy vysoké, —
Dlúbal si v hrube, oral površinu.
Preštúrais' mora dno;
Vieš, čo Bismark sníva.
I koľko Vieděň, Londyn, Paríž,
Popijú piva;
Videl si žaby krvotok:
Učil si sa, —
V jakych paragrafoch kulhá zakliatá,
Jaké nosí pravda putá:
V jakých instanciach láme sa jej krk;
Prečítals', koľko planet má obloha: —
No v múdrosti tej nesmiernej, —
Utratils' Večnosť a Boha.
V hlave ti horí, — v srdci chladno —
Včul ruského mužíka čuj!...
Že neučeny, otrhany. —
Z toho si ty nič nerob!
On ti riesi: čo je človek?
Len viera vie: čo je hrob?...

* *

Vták má viac rozumu, nežli človek viery.
Vtáčik plesá, keď zo skrupiny,

Zobáčkom kľuje k životu sa mladé;
Nekvíli, že domčok láme si a ruší...
Len človek — plače, keď duch sa rodí zas,
Z hrudy časnosti pasuje von sa už,
Prelamuje tela mrúceho škorup.
Škorup tu ľudia zachráňa do hrobu,
Do magazina hábov zodratých;
Maternicu, telo, pri sprievodu kňazstva,
Zadúmaného veliký rad ľudstva.
Pri smutnom zvonov a spevákov hlase,
S pohrabnou parádou do cintora nesú, —
„Mrtví pochovávajú mrtvých svých, —
A vravia miesto: rodil sa, — „zomrel...“
Vo svetoch niet mrenia; Boh je Duch života:
Večná len Veľká Noc vyššieho rodenia.

Nevera (ohlási sa).

Ťažko veriť!...

Mužík.

Viera je veno z Večnosti každého.
Drchmagnet-kompas, vždy ťahá do hora.
Už v kolíske ona pieseň ti spievala;
V mladosti veselé vňadrá srdce dala.
Až nauka, perlu tú, zahodí v dno mora;
Preto sa tak ťažko dobýva — ztratená!
Smelý len plavec z propastnej hlbiny,
V bojoch s primorskými potvorami,
V zápase večnom s búrnymi vlnami, —
Večnosti perlu z besných vírov môr,
Vymôže z tlamy podmorských potvôr, —
Vynáša — veselý! — že mu je vrátená.
Kým je filosof zamračený, kyslý;
Viera vždy žartuje, veselo myslí. —
Čo chceš väčší div?
Do škorupinky nik nevložil kostí;
Maliar nebarvil strakaté krýdelká;
Ni majster sklenár nevložil dve očká;
Farbiar nefarbil na červeno krvou;
Malé srdiečko neutvoril chemik;
Hlavičky okrúhlej nevyrezal rezbár;
Žiadon filosof v svatosť škorupinky
Nevniesol — života... A hľa! Divu!
Z neživého — von vyletí živé!
Jak z tela mrtvého,
Dušička — nie mrtvá...
Človek na zemi rodí sa razy tri:
Z života matky raz prvý, —
Tu zreje mesiacov devať;

Z hriechov tela raz druhý. -
Tu zreje život celý;
A v smrti tela — tretí raz.
V bôloch ho rodila matka;
V bôloch ho rodí Svätý Duch;
V bôloch zomiera, lebo sa rodí zas.
Sväté sú minúty, keď človek skonáva:
Historie svojej prechodí v nový vek.
Hrobečky tieto hviezdičky sú:
Mrtvoly v nich škorupiny tela,
Z ktorých prelámal, z ktorých zas rodil sa,
V duchovnom tele
Človek vyšší —
„Je telo telesné,
Je telo duchovné; —
V tomto našom stánku tela,
Videť si budeme nášho Spasiteľa"
Má hruda chemiu,
Má svoju aj Duch . . .
Sú bytnosti, len cítiš jich, — nevidíš;
No, čo oku tela tajné je, —
Nato lesk viery jasnotu leje.
Slnca jasnejší viery um!
Z večnosti svedomia človek je lúč:
Od tajomstva toho, viera je kľúč.

Nevera.

Cirkevné pletky!

Mužík.

Telo má dve oči, žeby videlo
Svetlo hviezdy, vrby aj vršky;
Duch — má viery oko, aby hľadelo
Do Večna, k Duchu — do výšky.
Duch okom tela nevidí spev slávika;
Bez oka viery nevidí Večna;
No čuje krásny tón slávička — sluchom,
I vidí Večnosť viery okom. —
Slepý, bez očí, nevidí hmoty:
No, čo on nevidí, predsa je.
Kto vidí Boha len v prírode, —
Mnoho vidí:
Kto vidí Boha v Kristu, —
Veľmi mnoho vidí;
Kto cíti Boha v Duchu svätom,
Okom viery jasnosť zazrel Boha,
Svedomie večnosti cíti.

Nevera.

Mysticismus! . . .

Mužík.

Veliké myšlienky netvorí rozum;
Ony prúďa sa citom — z Boha.
Srdce je žlab k prameňu Večnosti,
A len zlatý kalich je človeka um.
Citom sa povznesieš v tajnú výšku ducha;
Rozumom — orieš prírodu časnosti.
Um človeka — orol; nad oblak vyletí;
No srdce k Bohu dvíha zemské deti:
Viera — oheň jasný, i hreje i svieti. —
Učenosť bez srdca, múdrosť je hluchá;
Národnia muzika,
Národnie spevy, — nektar sú ducha.
Žid nikdy si nezaspieva,
Len kov ho rozohrieva.
A Západ už celý žida duchom dýcha.
Myšlienka Božia v matce vtelila sa;
Hriechom zotročená, Synom vykúpená,
V preporode v Duchu Svätom,
Synom od Otca poslatom,
Oslávila sa;
Otklnutá z tela, v rodení v smrti,
K Bohu, domov, vrátila sa, —
Odišla s Kristom Pánom k Otcu.
Duch Svätý, náš odklínač v škole toho sveta;
Školské svedoctvo on vystavuje nám;
On podpisuje knižočku vandrovnú.
Kto neposvätí v tele sa časnosti,
Vráti jalový k Otcu do Večnosti,
Jak lump-syn k otcovi z vandrovky;
Chladno ho vítajú Večna rodiny,
Že neoslávil v krajoch sa cudziny.
Preto modlitby za mrtvých sladké sú;
Hor čujú ony sa, do rán balsam nesú;
Chodníčok do Večna niet jim strmý.
V rapporte modlitba drží duchvesmir,
Jej rečiam večnosť dobre rozumie.
Modlitba do Večna duch-telegraf je.

Nevera.

V divy neverím; rozum! svetla! daj...
Mysticismus! Mysticismus! —
Mňa do mraku neprevedieš,
Pres mystických divov plot!

Mužík.

(Najväčší div všetkych divov
Máš v útrobách každej matky:
Človeka — slávny plod.

A keď veriť mi v div jeden;
Proč neveril bych aj sedem?...
Čo neschvátim umu mierou,
Osvojím si citom, vierou, —
Cely vesmír mi je div!
Div najväčší — človek sám. —)
A keď nám jasno dňa zapadne v hrobu noc,
A hustá pokryje hrobečky naše tma;
Zem hospodu odriekla nám;
My ostali bez kvartiera,
Bez chlebíčka i bez tela; —
Obloha odhalí plamenných svetov sbor,
Millión slnečiek volajú nás hor...

M. Drsnatý (zo sna).

Vysoko! Vysoko!... Niet cesty!...

Valibuk (zo sna).

Vysoko je! Nevyletím!...

Nevera.

Fantazie sny. Neverte ten
Církevní mrak!
Kym nepovie: — jak?...

Drsnatý (zo sna).

Padnem! Drž ma!

Dobrota (zo sna).

Spusti mi rebríčok!...

Mužík.

Jak? prejde človeka duch z hrobu v svet druhy?
Červíčok tento i mne vrtal modzgy.
By v mukách pochyby nemrela dušička,
Zapýtal ja vetra, zapýtal vetríčka.
Zašiel som do zámku samého víchora, —
Reku, keď nemá nožičiek, ni krydel,
A predsa lieta Vesmírom jak anděl,
Kam sa mu páči, bokom, i do hora. —
Azdaj vie a povie...
Cestou, necestou,
Chodníkom, nechodníkom,
Na krydlach myšlienky,
Hor — v zámok kolienky, —
Stihnem v zámok víchora.
„Vetríčku vetrovy! Víchoru víchrový!
Pekne ťa pýtam:
Viera som;

No jednu mhlu ducha mi prelom!
Duch tela ľudského — s ostatným Vesmírom,
V jakom stojí sväzku?
Jak preletí z hrudy zeme do Večnosti,
Keď nemá duch krýdel, ni nožičiek z kosti,
Niet ani dráhy tam?...
Tu rieš mi otázku!
Tuto záclonu odhál mi z Večna!“
Uhladí víchor šedivú si bradu,
A nafúkaný rečie mi:
„Ja lietam bez krýdel, bez nožičiek bežím;
Ale našej len zemičky sa držím.
Cesty do Večna, neproboval ja.
Zemička drží ma, tam hor mi nedá. —
K mesiačkovi choď. Pozdrav ho odo mňa;
Azdaj vie, a povie.“
Cestou, necestou, chodníkom nechodníkom,
Na krýdlach myšlienky, hor v zámok kolienky, —
K mesiačiku prídem, zapýtam pekne:
„Mesiačiku bľadý, prichodím vohľady, —
Pekne ťa pýtam:
Viera som;
No jednu mhlu ducha mi prelom:
Duch tela ľudského, — s ostatným Vesmírom,
V jakom stojí sväzku?
Jak preletí z hrudy zeme do Večnosti,
Keď duch nemá krýdel, ni nožičiek z kosti,
Niet ani dráhy tam?
Tú rieš mi otázku!
Túto záclonu odhal mi z Večna!“
Uhladí mesiačik belunkú si bradu,
A zamyslený rečie mi:
„Ja som už starec vyžitý,
Kráľovstvo moje zpustlo.
V zámok tento zaklnul bol ma hriech.
Z neho som sa vierou vyklíňal,
Vyklíňal, vyklnul, hriechom hlavy stínal,
Tak mňa zas ovanul Božieho Ducha dych.
I ja zplodil v mej mladosti,
Milliony detí
Dobrých. A to sňalo
Aj so mňa — prokletí. —
Zemička vaša, sestra moja, — z ticha
Z hriechu vyklína sa. Odklnie ale,
Čo sa aj brodí v zlých mravov kale,
Odolá predsa, vyklnie sa tiež,
Keď spere so sebä nenávisť a lož.
Zdravá je. Dobre ešte dýcha;
Zakliaty duchzámok, života plná.

Odtok, opad mora, — keď hor, dol sa vlnia,
Velplúcami okeána, vozduchom nadmorny,
Dýše do svych útrob aether životvorny.
Já jej so sluiečkom dychať pomáham.
To jej je puls'... Dlhé má sekundy. - -
Životvorny aether a svetlo pije,
Kym sa i ona tiež nevyžije...
Mne už moje dávno vypršaly časy.
Všetky moje dietky, môjho ducha kvietky,
Vo vyšší odišly svet.
No, jako stihly tam —
To ja neviem sám..."

Nevera.

To nikto nevie!...

Mesiačik.

„Lenže stihli!
Po duchtelegrafe, myšlienok depeše,
Lístočky, pozdravy od ních dostávam.
Bo tajemstvo duchov, jich vesmírom let,
Nepoznaté mi. Chudobny ja pán.
Svetla vlastného, jak vidíš, nemám.
Duch tvoj si u mňa chybno jasna hľadá.
Z milosti žijem slniečka. - -
Ono ma hreje, ono mi svetla dá...
Lež, choď ty k slniečku! pozdrav ho odo mňa!
Azdaj vie, a povie." —
Aetherom nesmiernym, prostorom vesmírnym,
Cestou necestou, chodníkom nechodníkom,
Na rusni myšlienky; hor v zámok kolienky, --
Dorazím ku slnku. Zapytam ho pekne:
„Slniečko jasné! Oko Boha krásne!
Pekne ťa pytam:
Viera som.
No jednu mhlu ducha mi prelom:
Duch tela ludská[?] s ostatnym Vesmírom,
V jakom stoji svázku:
Jak preletí z hrudy zeme do Večnosti,
Keď nemá duch krydel, ni nožičiek z kostí,
Niet ani dráhy tam!
Tú ries mi otázku!
Túto záclonu odhál mi z Večna."
Uhladi slniečko zlatú si bradu,
A zamyslene prehovorí:
„Ďaleko, široko, čo vidís tie svety,
Hviezdy tie veliké, hviezdičky ďaleké, —
To zakliatych duchzámkov je more...
Čo povesť národnia na priadkach hovorí, —

O týchto zakliatych zámkoch ona zborí.
V ních duchovia večne prebývajú,
Zakliati sa k vyšším svetom odklíňajú:
To — rozsiahlo královstvo je moje.
Bibliotheka vesmír je slávna,
Ktorej knižočky, slniečka, hviezdičky,
Duchperom Večnosti, ručičky Božie
Spísaly.
Ja svietim svetom,
I zemským deťom,
By knižočky tieto čítali.
Všetkým svetlo dávam — ja,
Darované mi Večnosti Bohom.
  Žalostno! Túto že, rozliatu Duchslávu,
  Po Vaseleny prostore širokom,
  Hltá žiteľ zeme, sťa stádo trávu;
  Volským, aj veliká̌š hľadí ju okom...
Krýdel svetlo nemá; nemá ni nožičky;
Zo sveta, do svetov, z nekončín do končín,
Lieta jedným mihom.
S Duchom svetlo moje srodné je.
  No, neznám letov Ducha, zákony.

Nevera.

Aha! Ani slnko nevie; a vedeť chce človek!

Slnce.

V predsieni som Nekonečna maľunkým kaprálom,
Podriadený veľkým slnkám — Večnosti kráľom...
Lež, pripni ty z mej svetlosti si krýdla,
Leť do Večna ďalej, — do Viery bydla, —
K Viery-slnku, — môjmu bratovi:
On viac vie...
Moje — slabunké je oko;
Jasnosť jeho slepí ma;
Zámok mu je tam, vysoko!
Vysoko!...
On to dobre vie; azdaj ti povie."
  Aetherom nesmiernym, prostorom vesmírnym,
  Na krýdlach svetlosti, svetami jasnosti,
  V ohnivý palác dom, stihnem jedným mihom, —
  Ku slnku Viery.
Pristúpim k nemu blíž.
Oči má modrunké, krásne,
Jako lesk všetkých slnečiek jasné.
V jasne tom hneď oslepol som,
Viery samej nevidel som.
Jasnosti lesk, slávy sláva,
Obtiahly mi oči mrakom.

Až evanjelia svätená vodička,
Jak natrela mi očičká,
A Viera dotkla ma kríža znakom,
Čistučkým som videl zrakom:
Kľačala vo chráme; má v ňom tri oltáre;
Na každom svätý kríž.
Oblečená v jasne bola,
Bez tône;
Jak ružička belulinká,
Do vône.
  Otázky — nedala;
Čo hľadám? Už znala. Hneď odpovedala:
„Vidíš ten ďaleký duchmagnet zámok?
Vôkol plamenných svetov jasné lesky, —
Nekonečnej slávy Božej ďaleké odblesky?
Vidíš tú jasnosť Večnosti jasnú?
Večné jej duchlúče nikdy nehasnú, —
Slniečka Večnosti, — zore to...
Necítiš toho duchmagneta silu?
On drží v jedno, hýbe, pohybuje,
Nekonečný vesmír, čo duchjasnom horí;
To mliečne more, slnečiek a svetov,
On uriaďuje v harmoniu milú,
Svety, kolom svetov, ťahá, hýbe, vodí.
Večné nové slnká vôkol zapaľuje,
A večne nové, nové svety tvorí.
Svedomie Večnosti, plné ti svety,
Má zôkol vôkol billiony detí.
Všetky opatruje, oni žijú v ňom,
Pre nich vystavilo tento Vesmír-dom.
  Ľudia — ducha držia za najvyššiu bytnosť.
No duchov i zlých jest!
Jesto bytnosť vyššia, i nad duchom dobrým.
Nenie duch človeka momentom najvyšším.
Duch — je bohotelo svedomia;
A svedomie, — život v nás Boha.
Život — zárodlúč Božia v nás.
  Veď hovoríte: „telo, nie som ja!"
„To moje je telo!"... Čie??...
Ni duch — nie som — ja! Veď hovoríte:
To je môj duch!... Čí??
Ni myšlienka, nie som — ja!
To moja myšlienka!... Čia??...
Ni svedomie, nie som ja!...
To moje svedomie!... Čie??...
Kto je ten: ja?' ten môj? moje?... *)

*) Na tento passus upozorňujeme ctených čitateľov. Odhliadnuc od formy nebásnickej, vo veršoch týchto je pravá priehlbeň záhad a výraz nekonečnej túžby za pravdou, ozon veľkých duchovných bojov. Vajanský.

„Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.“
Pohanské už srdce tak krásne zborilo!
Nuž, či Ho nepoznáš?!
On — hovorí z vás! To je vše Jehove.
Duch je večné bohotelo Božie. —
„Boh, duch jest.“ Tak je. Človek, duch i telo.
Ale telo človeka, telo je — ducha.
A čie bohotelo je duch!
Svestného svedomia!
I duch Boží, duchovné telo je,
Svedomia Večnosti — Jehove, —
V svetle oblečené.
Jehovah nezná hmoty tela.
Jedenraz bol obliekol ho,
V ňom na kríži zabili Ho.
Ľudské telo je, so svest — duchom,
Výheň ducha; Boží chrám.
Pri velebnej sviatosti, — Kristus
Svoje božské telo delí — nám.
Keď sme si Ho na Golgote hriechom zabili;
Chce, žeby sme aspoň my tu, v ňom žili.
Kristus velí: Boh, duch jest,
V duchu — a pravde modliť sa mu dlžno.
Čo je pravda? Svedomie Večnosti.
Čo je Boh? Svedomie Večnosti, —
Všemohúci Duch duchov, ktorí z neho niknú.
Boh — složený nie je z ducha a svedomia:
Oboje — jedno sú.
Ľudské duchy Boha sú lúče,
Boh ľuďom sa sdeluje.
Tým — neumenšuje sa on.
Jako, keď sdeluješ druhým umenie,
Tebe — neubýva.
Ni keď plníš hlavu naukou,
Neráste v obiem.
Svesť a duch, svedomie a Boh, —
Priestora neznajú.
No v ňom s telom ztotožnené,
Zjavujú sa duchy ľudské nerozvité,
Jak zlato do skál hodené,
Jak diamanty v hrudu odené; —
A v čase sa prečisťujú,
Z plevy, smetí, zlostí, hriecha.
Jak žitko z kúkola na syte,
Jak zlato v ohni, vo skalách ukryté. —
Úbohá dušičko! Nikto sa ťa nepýta,
Jaks' mohla z Večnosti prísť v čase svet?
Nevera hlavu si múti a láme,
Jak? ti je návrat možný zpäť?...

Zo všetkych starostí človeka najmenšia:
Jak? — preletí v nebe bezsmrtná duša,
Veď už magnet kovu nevidné ruky má,
Kúštičky železa nevidno hor' dvíha.
Človek snáď drahší od kúska ocielky!?...
A čo ti predstiera oblohy krása, —
Tie milliardy veľsvetov — magnet sú.
Nevidnou duchsilou ťahajú, držia sa.
Či len duchčloveka tam hor neunesú,
Duchmagnet obra príťažné myšlienky?...
No — aj bez ních!
Perute viery, krydla duchživota, —
Títo duchobri nevidnej duchsily,
Ľahúnko nesú,
Tam, kde Kristus istí: „V dome Otca môjho
Príbytky mnohé sú.“
Nevera studená! Zakry sa a zardi!
Už hvezdára oko,
Po nebi široko,
Odokrylo jich mnohé milliardy...
A zedník Večna staré domy borí,
A večne, večne nové svety tvorí.
Kvartier tela duchu, keď vypovie zem,
Čuj! duchčlovek jak sa dostane z hrobu sem:
Vetríčok beží, neleží,
No víchor bystrejšie;
Lúč sluca za okamihy,
Preletí svetov končiny;
Hrom krydla má este lepšie. —
Času nezná jeho ruch.
Všetkych rychlejší je duch.
Na krydlach myšlienky,
Krydlach nevidnych,
Duch preletí Večnosť,
I Vesmír za mih.
I duchčlovek zo zemičky,
Z vyzlečenych v hrobe tiel,
Jako myslienka z hlavičky, —
Do ktorejkolvek hviezdičky.
Ni myšlienky krydel netreba mu!
Večnosti magneta duchovné veľsily,
Viery všemocnej, všemohúce Vily,
Kroz múry i skaly, aether, svetlo, moria,
Kroz dvere zamknuté tajno sa preboria,
Cestičku nevidnú ľahunko si lámu!...
Čarovnym Viery prútikom len sľahneš,
A kde si zamyslíš, tam sa už nájdeš.
„Pred mnou tma, za mnou tma!“ zemskému oku,
Skryješ sa nevidny, vo Večna široku.

Večnosť — veľmagnét magnétov vesmíra!
A duch — hmoty hospodár je. —
On — v lusku tela, diamant hrášok.
Keď ti tela hruda v tú zemičku ľahla,
Večnosť ducha k súdu z nej už von vytiahla,
Jak magnet zo smetí ocelový prášok, —
Na kommando Hospodina!...
Najväčšie, po Bohu, je slovo: „človek."
Semä z Večna v času zaorané, —
Najslávnejšia nádoba Ducha — on.
Zde — v útrobách matky, zrel mesiacov deväť:
Tomu pomerne na zemi,
Už v maternici svojho tela,
K pôrodu k Večnosti zreje tu rokov sto.
Zrelého — pohrabný plač, žalostné kriky,
Odprevadia v cintor, ku bôľom pôrodu; —
Tu ho zahrobné prejme kráľovstvo,
Trinást tisíc kde zrieť bude nových liet, —
Dľa samého Tvorca mathematiky.
Ba deväť mesiacov: ku tisíc aj dve sto —
Jak život zemský: k tajnému x —
V treťom stupni million, liet sedemsto tisíc,
Moment rozvitia trvať bude jeden;
Keď v nebi štvrtom, vlasti Orionov,
Stupeň duchživota rozvíjať bude sa,
Dvesto tridsať sedem až millionov. —
Vyrátajme život aj neba piateho:
Deväť sa mesiacov: má ku sto rokom —
Jak moment štvrtý: ku tmavému x?
Tu rozvíjať bude sa už človek,
Tridsať jeden tisíc millionový vek...
Istý pomer životov v celej vaselene!
Koľko mesiacov v maternici zreješ,
Tomu pomerné časy potom žiješ:
Žiješ a — pre ďalej — zas na novo zreješ;
Na zemi s' už svoja maternica — sám, —
Večnosti Embrya — slávnejší už rám!
A tak postupne, v ohromnej škále,
Blíži sa do Večna, k bytnosti zralej,
Kde zmiznú už času medze...
Postúpa ku Bohu, ďalej a ďalej.
Rodený z Večnosti, schopný Nekonečna, —
Večitý duchfönix, večného Večna...
Zavitá je v duchčloveku žížen do — nekraja;
Pre len rokov sedemdesiať — nebolo jej treba!
Že až v nebe siedme vytrhnutý bol, —
Nebúra to v Písmach svätý apoštol.
I viera Kristova to ručí,
I kniha prírody tak učí.

Zákony hrudy totožné sú s duchom,
Čo ju obživuje, čo mu je rúchom.

Nevera (kľakne; prežehná, modlí sa.)

Mužík.

Všetko vyššej sa pne, každá vec malinká;
Vo Vesmíre stupne sú: človek — nie výnimka!
Časnosť, ni Večnosť neznajú skoku, —
Vyviny jejich sú srodné.
I národy v čase — kroky sú, —
Postupné; — nie rovné.
Nenárodnosť — večná chymära je.
K rozvitku potrebné stupne sú, letá,
Systémy, grupy elementov srodných.
Národností vyvin kto v sebe ruší, —
Večnu, zlamať chce rebrík sveta.
Keď človek dovrší zemské svoje roky,*)
Doženie v ducha kvet, do Božej sovesti, —
Doviedol do smrti. —
(Smrť je zrelosť momentu v zrelej maternici.)
Smrť-pórod si čaká, jak mať, keď čaká sa;
Nezná, kedy sa polámu kolesá.
Smrť príde, jak pôrod, v hodinu neznámu;
Sväzky sa tela v rodbôloch rozlámu. —
Tu rodí sa Duchsvesť, večné dieťa Božie,
Smrť ho do lona Duch Otca vloží,
K milosti ku súdu. —
Diamant je v hrude tajnej pary krystall;
Duch v človeka tele osoba-diamant.
Sovesť — mu pre ďalej nový zárod-klíčok,
Duchvečno už drží do výšky rebríčok,
A prúži k rozvitku ďalšiemu ruky.
Tu niet mu viac bytia, do Večna letí,
Jak v jeseň vlasta v ďaleké svety; —
Čo by v hrude — diamant-sovesť?....“
Tak — Slniečko Viery. —
Tu dušička vo mne usmiala sa, striasla;
Mhla pochyby mučnej v duši mojej zhasla, —
Ja videl Večna deň!...

Nevera (prežehná a událi sa).

Mužík.

Či snáď svätá Symfonia millionov Neba Pánov,
Všemohúca, všemocná moc tých plamenných Okeánov, —
Čo ohromnej massy gule
Krúťa, vrtia dľa svej vôle, —
Do vyšiny k sebe

*) Sovesť — svedomie.

Duchčervíčka Zeme
Nevládne sú unesti hor?...
A zlatoskvúce Slniečko, veliteľ toľkých vlastí, —
Čo z jara celú zem
Oblieka do trávy do zelenej,
Zahrady do ruže do červenej,
Lipu do kvetu vonného,
Pole do žitka zrnného,
A horám, hájom život dá,
A domov, z krajov ďalekých
Spev majstra vtáčka privolá, —
Či ozaj už tak chudobné,
Žeby priam a priam nemalo,
By dušičkám darovalo,
Keď v Otčinu idú večnú,
Jednu košielku slnečnú?...
A do tej košielky vsadilo srdiečko,
Čoby láskou hrialo, tak jak Ono, všetko?
  Zem táto milostná, pracovná chudinka,
  Prekrásna je cudná Slniečka milenka. —
  Bez nej by slniečku smutné boly svety:
  Komu by slalo slávy svojej lúče?
  Smutno! — jak Bohu, bez nás, zemských detí. —
  Pusté bez človeka, Vesmíra dvory!...
  Pustých opatroval Boh by hradov kľúče,
  Žil vo velikom by vesmírnem cintori...
  Zem — v svätom sňatku so Slniečkom žije.
  Slávy keď lúče Slnca na ňu padnú,
  A duch zjaví sa v nej, — v telo ho ovije,
  Chová, jak mamička, i dcéru i synka.
  No, hrudou tela, ducha s duchom lúči.
  Večný zákon vpísal Tvorca v času deň:
  „Duch s duchom nesmia splynúť si v náručí.“
  V „osoby“ zrejú, — v duchkrystally Božie, —
  Boh jim je peň.
  Duch je hospodár! Kde len sa zjaví,
Svet mu hneď každý slúži rúchom slávy.
To biedny duch bol by, čo by neznal — boriť:
Z hmoty, dľa ľúbosti, svet, telo si stvoriť.
A duch s prírodou, — veď mu prirodená!
Radi sa spára;
Jak panna, keď ju voláš od oltára. —
  A Pán Boh — či žobrák je už???...
  V trillionach magazinov
  A v komorách nekonečných svetov,
  Keď nám v hrobe zhnila, —
  Niet jej už viac v celku, —
  Nevládol by darovať nám
  Ešte jednu,

Svetlom večným lemovanú,
Diamant-košielku?...
Veď povesti tvojho rodu ti to hudú.
Ale, čože! Pletky to len luzy!...
Učení múdrosti nechcú chápať ľudu.
No, baš v tejto luzy, slovanského veku,
Zakliate Múzy.
A handra hrudy ducha nezahluší;
Ľud tušené svety dobre tuší.
On — v svých povestiach, jak z kolísky dieťa,
Cez mútne sklo tela na Večnosť sa díva.
Rozprávky jeho večností sú snom.
Večne ešte Večnosť ztratenú vidí,
Večne ešte Večnosť v obrazoch meria, - -
Ona v zaklnutých zámkoch sa mu šerá. —
Život Vesmíra v mraku je ovitý;
Len ľud v povestiach tuší ho a cíti.
Zaklnutých v divosť, v zhovädilosť ľudí,
Vidí vôkol seba ducha v potvorách.
Vo snoch budných hladí na Večnosti deň;
Zaklnutý v hrade, zaklnutých sníva;
Pán, v árešte tela, hrdo sa hor díva, —
Povest mu nezná nemožnosti žiadnej!
Až nauka ho sveta z večna snov prebudí,
Keď už mlyn rozumu začne mleť zemskú
Múdrosť, — preberie z Večnosti sna ľud. - -
Zabudne potom pravlasť svú nebeskú,
Nesníva o nej - - nikdy viac...
V surovosť padne, olúpen z večnych snov,
Surovcom bude, jak bankerotný gróf,
Keď stal sa žobrákom.
Povesti ľudu, nezabúdky Večna!
Mhlisté rozpomienky z Nekonečna.
Hlbšie ony kryjú v sebe pravdy, tájne,
Nežli jich snil Hegel, Kant slávny...
Systemov keď videl germanskych vyschnuté
Pramene, — a ďalej... tma už bola mu, -
Chtiac novym systemom svetlo zažať v bludu.
Schelling, ten slávny, pokiazal, tušiac,
Na prastaré mythy a povesti ľudu.
Kryjú ony tajné nám obrázky,
Všemohúcej ducha lásky.
Odhalme záclonu jednu len:
Pravda je za hrobom, čo tu sen.
Popeluša — krása v handrách. -
(Na Zemi „Duch Boží“ v krpcoch, halienci)
Oblečie tajno sa: najpred vo striebornú,
Potom do zlatej, a napokon vezme z klinca
Sukničku slnečnú a - — dostane princa.

Vo Vesmíre stupne sú; Vo Večnosti schody sú.
V slnečnom len rúchu, Smieš ku Bohu Duchu. —
Triraz prezvlieka duch sa človeka,
Prv, než dozreje do svetov tušených:
Odletlý z Boha lúč, v rúchu myšlienky,
Vletne do tela. Na Zemi telesné,
V smrti duchovné stvoril si rúcho. —
Duch — bez tela, strašidlo je;
Telo — bez ducha, pustý stan, —
Učený Západ vynašiel rušne,
Slnca mu lúče obrázky malujú;
Hromu rýchly beh roznáša novinky,
Koľko stojí dukát, koľko úpis štátu;
Či-li hypotheka dostatočne ručí?
Večne láme rozum, hlavičku si mučí,
Vykukne-li výhra? Či utrpí ztratu?..,
No, najvážnejší na zemi je — hrob.
A hrobu tajnosť tajná mu je,
Hustá noc slávne krypty mu kryje,
Rozryje červíčok tela mu stan,
Dušu mu páli zúfalstva tisíc rán.
Neverí, duchtelo že vstane zas;
Od hrudy vyššej neletel —
Nevidí ducha milliony krás.
Nevidí,
Že ty miriady svetov nad nama,
Dvíhajú človeka s jích Symfoniama,
A obliekajú v nové duchtelo nás. —
Pre kúštik zemičky a pánštiny svrb,
Kultúra veku devätnásteho
Vojny vedie krvné, rúca, borí ríše,
Potvorí národky, pre jeden krok hrudy,
V Slovanstve od vekov dusí ducha ruch;
Povraždí vo vojne statisíce ľudí, —
Nebije sa pre ideu, vojny bije pre bruch:
A tak si potom historiu píše.
(Zbojnícky ešte trvá dejín vek.)
A keď už podmaní tie cudzé kraje,
Keď už on pána v cudzom dvore hraje,
Civilizácie svej otvára ráj,
Zakladá otrokom •
Neviestok a blbcov darom orgie
A pošle k jich znemravneniu
Regimenty úžerníkov,
Vyššej úlohy bez Viery nevidí.
Už hrude len slúži,
Po kolíske ducha viac netúži.
Pol človek! Životine pol;
Necíti už viac cudzí bôl, —

Len cudzá sláva — bolí ho.
Nepoznatá mu v bratstvo duchov viera,
Nie symfonia duchhmoty Vesmíra. --
V horách nevidíš hory pre hory;
Večnosť nie pre večnosť.
Slávy nie večnej pre veľkú jej slávu;
Záclona hriechu zavadzá duchoku.
Večnosť slepí, jako Slnce,
Len Viery prisma láme slávu jej.
Slniečko jasné je; Nadslnce jasnejšie;
A všetkych slnečiek to Nanadslniečko,
Večny ten Duchmagnet,
Z ktorého svedomie sa prúdi
A magnetizuje duchľudí
A k sebe ťahá a k sebe dvíha živý svet.
Večné Svedomie Večnosti,
Ktorému vravíme — Boh,
Večné duchsvetlo je, v svetle oblečené,
Večné duchslnce, vo večnej jasnosti,
Večne v tvorivej večnej blaženosti:
Z bytnosti svojej púšťa duchiskričky,
Jako ker ružovy duchovné ružičky, —
(Smrtelné jich v láscе šklbajú ručičky).
Z Boha rodia sa tie naše dušičky,
Jako myšlienky z človeka hlavičky,
Jak z jara kvietočky z divej čerešničky.
A keď láska sa Duchslnička dotkne,
Do náručia Lásky duchiskrička zletne,
K rozvitiu -- ku bytiu...
Tak jasná, slávna kolíska naša!...
A náš XIX. vek... v úžere blah!...
Pán Boh postavil Slnce na oblohu,
Abys videl,
Že má ešte látky,
Keď ti spadlo telo s teba,
Skrojiť z čoho šatky. --
Keď duch rodí sa, - v čom bol obaleny,
To ruší, ničí. Tak v živote Matky,
Tak v znovuzrodení, presiaknuty hriechom,
Ničí hriech, a z hriechov,
Von vylamuje sa, k životu v Bohu.
Tak v rodení v smrti, z formy svojej byvšej,
Rušiac závoj tela. Vždycky
Vyšší moment žitia platí smrťou
Formy nižšej. -
A keď už počneme ke smrti pracovať,
Duchčlovek začne sa z tela vylamovať.
Rodenie je v smrti duchhudby sedmička,
Cez ktoru bolastne,

Zmúteno, žalostne,
Do veselšej smutná láme sa pesnička.
Človek, keď sa v smrti mučí,
Duchom Svätým už počatý,
K Večnosti pôrodu pracuje on.
Bôle oznámia sa. Ohláša hodinu
Pôrodu.
Maternica tela
Už dozrela; buď nezrelá rozletela.
Duchosobe — von je z nej! Viera, — Večna posol,
Už naň čaká na Večnosti brodu...
Rozplačú bôle zľaknutú rodinu.
Namestia periny, — svet už točí sa mu —
Podušky shľadajú,
Honom natrasú slamu,
Ustelú lože... Ľahne... Vzdychá: Bože! Bože!
Príde nápon... Veliký bôľ!... Ešte jeden!...
Krátky odmor... Nové bôle!... Veľké bôle!...
Zas čerstvý bôľ!...
Ešte jeden!... Trápny odmor... Studený znoj...
Plač! Krik! Slzy! kol postele...
Vzdychy, stony po kútikoch...
Embryo Večnosti sa už vylamuje,
Zemská sirota ruky zalamuje...
Mrenie...
Sily sbiera — nepohnutý...
Posledný nápon!... Zas nový nával — bôľ...
Ešte jeden!... Posledný ston! —
Už sas' porodil.
Z tela si už vyklnutý.*) —
Moc rodinných duchov obstupovalo,
Kdes' rodil chorý.
Hodinku pôrodu čakalo, — by sprovodilo ťa
K najbližšiemu Večna mestu...
A keď sa už pohne Aetherbrod Večnosti,
A nastúpiš večnú cestu, —
Dnu vhrnú sa s tebou, z Večna dedín,
Rodduchov, hosťov nevidné chóry.
Rozkláťa sa Aethera thalassy,
Vlny časnosti vôkol rozdýmajú, —
Jako keď paroloď od prístavu pohla, —
Trám, armare, stoly — praskajú, pukajú...
A tie zvony potŕhajú, do Večna ti vyhrávajú.
Plač pohrabný, moll sú tóny,
Zvon hneď mäkko — tvrdo zvoní...

*) My sme nikde nečítali tak skvelé, ačkoľvek mystické porovnanie agonie s pôrodom. Je to veľkolepá, smelá parallela, z nej zvučí nám nejasný síce, ale mohutný tón pravdy. V.

Dakdy hlasy umlkajú, vetry mu jich nebýbajú.
A zas forte! — zas v piano...
Vkrádajú sa tiež do Večna,
Kde jim hlasy vymierajú.
No hneď vráťa sa veselí,
Večnosť troška že videli.
Nebi, zemi ohlašujú,
Že si už osvobodeny!...
A rodinka, čo i smutná, —
Bo viera jej ešte mútna;
Vo svätom tušení, —
Po pohrabe vydržiava:
Formálne krstenie.
Jeden bojuje boj smrti krátky;
Keď druhy v mukách a v studenom znoji;
Ľahúnko, ľahúčko jeden sa z matky
Rodí, a druhy v smrteľnom boji. —
V bolasťach tych ruší si duch, —
Večné dieťa, už v duchtele, —
Maternicu tela hrudy;
Jako vtáčik, keď sa kľuje
Z uzunkého sveta škorupiny,
Do veličaznej zelen hór dediny...
Až vysvobodí sa, až von prelúme sa,
Do pravlasti Ducha — novy praobčan.
Jak Bohduch samého Seba,
Nie z druhého, sám zo Seba,
Od Večnosti večne rodí;
Sám svoj Otec, sám svoj Syn:
Tak, do Večna,
Sám, sám seba; sám zo seba
Rodí človek, — rodí v smrti,
Rodí rieka ľudstva večná, nekonečná.
Najprv z Boha počne v ženu sa z Večnosti;
Zo ženy potom sa rodí do Časnosti;
Na Zemi už, sám, sámseba,
Sám zo seba, v bôľoch smrti,
Rodí ďalej do Večnosti:
Sám svoj Otec, sám svoj Syn, Duchom počatý,
Trojjediné líce;
Tôna Toho, čo tu bol na kríži rozpiaty, —
Obraz Trojice. —
Smrť — babica mu Večnosti...
Zo zárodu von vyletí živé;
Z mrtvej škorupinky vyletuje vtáčik;
Človek z tela mrtvého, v trojici už cely,
Oslávený, neoslávený, —
V duchovnom tele tretí raz zrodeny. —
A čím sa duch z tela vypracuje,

V novom sa nadsvete slaďúčko usmeje,
Jak keď syn z vandru, v dedinku svú vkročí.
Usmechu toho, — buď horký, buď sladký, —
Tu ostáva v mrtvom líci vtisk,
Usmeje — jak nemluvniatko v deň,
Keď prvý v kolísce z Večnosti sníva sen:
Maminky vravia: „s andely sa hrá.“ —
A ono, predošlý svet si zpomína;
Z novej uniformy naň kuká, díva, —
I usmeje sladko. A keď mu sa ztratí,
Ústečka nakriví, zaplače lútostne,
Že sa, Boh vie, kedy, zase domov vráti...
Rapport s Večnosťou trvá ešte chvíľku,
Až v bľadú zmení sa — len rozpomienku.
Na Večnosť mu prestierajú‘
Zabudnutia čierny závoj;
Rekrút mlaďučký, nevinný
Na vojnu ide v času boj.
Duchsestričky Večna, z Večna
Do vojny ho vypravujú,
Andel-chóry, na rozchodnú
Marš lúčenia zabubnujú.
S Večnosťou lúči sa.
Už je v rovnošate hrudy oblečený!
Už je s Večnosťou — rozlúčený!
Odpadá od Boha...
Pán Boh sa mu vo snách ešte raz ukiaže,
Na rozlučnú ho ešte raz požehná,
Potom zábudkou očká mu poviaže, —
A napojí ho z vodičky,
Zo zabudnutia studničky, —
Žeby zapomenulo večnú vlasť, — by mu to
V bojoch časnosti nebolo tak lúto, —
Kým z cudziny domov nevráti sa zas.
Duch človeka v kolíske má už prahistoriu.
O tej sníva. —
Lebo — o tomto svete — len nesnie!...
Veď ešte, chúďa! nič o ňom nevie. —
— — — — — — — — — — — — — —
Jesú na zemi nebeské minúty,
Z Večnosti sladkej večné okamihy,
Keď rajské deti dušičky k nám sem,
Citujú v láske, z Večnosti na zem.
Citujú duchov, lákajú jich dol,
Ztratenej Večnosti keď pocíťa bôľ,
Predzemskú keď si zpomenú minulosť.
Zaostalú duchrodinku
Vábime k nám dolu,
Jak sme boli v duchvečnosti,

Chceme tu byť spolu.
Duch po srodnych duchoch túži,
Čo kukajú na zem z Večnosti brán,
V láske jich volá, v láske jim stavia
Na Zemi tela národný stán. —
Na dvoch svedkov slovo vtelí sa dušička,
Vletí v náruč lásky duchtelegrafom,
Zvábená dol z Večna, z Večnosti, v kolísku;
Lúč z jasnosti Ducha, do plienočky rúcha, —
Oddaná rodičom na — milosť. —
Minúty,
Kde s hrudou duch dotknú sa,
Človek v rapport vstúpil so Svedomím Večna,
Duchmlunná sila v napone,
Totožné dva póly v jedinky spojila;
Duchiskra z Boha zletela v času vlasť, —
V láske dvoch duchov sa skryte utajila, —
V duchmlunnom odhlase s Večnom zemských detí,
Embryo Večnosti v mať blaženú vletí;
Moment je,
Kde lásky horuje slasť —
(Slasť — vyššieho stupňa žitie za hrobom)
Hmota bez Večna — necíti. —
Do Večnej Lásky blaženého bydla,
Hor vnesú človeka zas lásky len krýdla.
Mlunustroj cituje dol k nám Aetheriskry;
Rapport — stroj v pohlaví — iskry duchživota.
Sladké mihy lásky, predslasť sú Večna,
Kde ešte vyššia slasť je nekonečná: —
Tak sladké je sovestné svedomie ducha!
Oprané z hriecha...
Vlnením citov duch k duchom hlási sa.
I duchovia majú duchovný telegraf;
Po ňom vlny lásky vlnia sa v Nebesá,
Poprelamujú do Večnosti mora,
Kde myšlienky Božie, nevinné dušičky, —
Lúče z jasnosti večnej Tvorca,
Vyletlé duchiskry z Duchslnca,
Večnosti slávu spievajú,
Myšlienkami sa čujno shovárajú,
Jako keď u nás krásne vyhrávajú,
Duchovnou to rečou,
Ktorú potom v národny typ,
Hlas tela oblečú.
Jak čisté pannenky súatku tela čakajú,
S andelmi hrajú sa.
Na vzdor zákazu zahryznú v jablko,
Pannensky ztratia ráj, —
Reskirujú Večna rajských slastí hrad;

Zvedavé v cudzinu láske sviesť dajú sa:
Každý sa duch v telo zaklne — rád.
A že ľudia tie dušičky večne, večne volajú,
Z Večna ony jako dáždik zhusta dolu padajú.
Večnosť je mlunný pól; v láske dotkli sme ho.
V hriechu počneme sa. —
Zvábä, jak zo stromu slávička, jich dol,
Keď horám spieva slávu zelených hôr;
Ukiažu v láske jablka slasť.
A za tu cenu dušička nevinná,
Jako Evička, hadom svedená,
Necháva večnú vlasť.
Láskou opojená zletí
Z večnej vlasti svobody
Do tela poroby,
V zakliate svety, — —
Už je v klietce — úbohá!
Keď vytriezvi, keď uhliadne,
V tele matky vtelená,
Hriešny časnosti náš kraj; —
Žalká, jak anđel odpadlý,
Keď utratil už ráj;
Žalká pozde, jako panna,
K sňatku svedená.
V hriechu rodíme sa...
Dotyk s večnosťou vždy blaženosť plodí.
Duch v mlunnom stroji tela je viazaný
Večna mlunom — v láske — elektrizovaný.
Láska je napon dotknutia s duchpólom.
Večnosť ťa uriekne, príde ti z očú,
Keď ťa duchprúd Večna z krásy ovane,
Bolo v myšlienke, bolo v krásnej panne.
Večnosť — svätý mlun, Rapport, slasťiskru dá,
Ktorá tak milunko duše preletuje,
Či v básni, či v láske a či v nadšenosti,
S časnosťou keď Večnosť v Bohu sa spojuje:
Minúty sú tie kúštik slasti Tvorca.
Srdce básnikovo často tam letí,
Keď tvorí svoje duchovné deti,
Keď v básni modlí sa. —
Čí duch ľúbi do Večna zálety,
Vyššie sa rady k nemu klonia svety...
Vo Večnosti my v minútach tych boli:
Tak sa z Večnosti človek v časno rodí! —
Kým živočich Zeme podzemské duchtóne,
Dovoláva z hlbín rajských tu zahrád, —
Človek — zaklope u Večnosti vrát.
Tak slávny rod náš! A my tak neslávni!
Slasti Večnosti hľadáme v chlipnosti. —

Hospodár svetov, stroj ten Večna, —
By zamedzil zhovädilosť ľuďom, —
Assekuroval ho — studom...
Vykupiteľ odkliňa. —
Vlasť duchov blízko, jak od svetla k duchu.
Ona sa nikde, a vsady prostiera.
Večnosť ni času nezná, ni prostory.
I duchov deržava, nie tento svet len,
Má své rýchlovlaky, ľahunké, jako sen:
Draha po Večnu, životvorny Aether,
Duchvatra, myšlienka — duchrušeň. —
Nezná duch diaľky svých vysokych letov;
Má svoje magnety, svoje telegrafy,
Ktorymi duchovia sa dovolávajú,
Jak ztratení v horách, keď v prsty hvízdajú. —
Príroda, ženský pól, — duch je muž, —
Celo-človeka protivné póly.
Totožná protiva: večne sa hľadajú:
Srodné sa večne, večne odbíjajú.
Životvorny Aether prúži žitia dary,
Kde sa duch s hrudou k životu spári, —
Budí sa žitia ruch.
No k svedomiu dvíha človeka len Boh,
Len v ňom v osobu zreje Ducha lúč,
Jemu len odovzdal nevšimný viery kľúč,
Tajomstva plny, čarovny tento prut, —
Ktorym sa do Večna vyklína.
Človek je v láske duchmlunný Večna stroj;
Duša je rúcho duchovné ducha,
Duch sám, bohatelo Božej sovesti v nás;
A Duch Svätý sa oblieka — v ľud.
V duchovnom tele rozvíja mlunný prúd.
Lebo citov srdca nebesky svätý roj,
Duchovny z Večnosti v pohlaví mlunný stroj:
Len podlosť sa ho podlo dotyka.
Keď mlunné city k náponu dozrejú,
Vyskočia z duchstroja, nechajú zem chladnú,
Aspoň na okamih vo Večnosť sa vkradnú:
Manželstvo — sobáš s Večnosťou je.
V láske Večnosť mu zableskne,
Duchkolísky sen zasnúva;
Jak somnambul hore pne sa,
Na vrch veže, chce v nebesá. —
Pne sa na najvyšší strom.
Tu nechať chce hrudu chladnú,
City sa hor tiahnu, kradnú,
Vyskakujú z duchstroja,
Jak nevidny hrom. —
Veliky duchmagnet, duchobra silou,

Z Večnosti svedomia ruky mu prúži,
Nevidnou silou, ohromnou silou
Ťahá ho do hora; Zem nedá; drží, —
Ku telu má Ona právo.
Duch vtedy nie v tele,
V mlunnom oblaku je,
Raduje sa, plače, smeje, horekuje.
Bojazlivo lásku skrýva,
Jako otrok ku svobode,
Keď si putá piluje; —
Jak by šiel polovať do zabráneného,
Šiel do Večnosti duše krásť;
V rajskej ho zahrade — straší,
Svedomie ho tam plaší,
Duša mu nesmelá.
Hrozí sa hada, zabitého pri plotu;
Vidí krev Abela po uvädlých lúkach.
Strašný mu je ráj! V ňom stvoril Golgotu, —
Vidí na kríži Bohčloveka v mukách,...
Pri dobrom rozume — netrúfa si tam; —
Preto tak kryje lásky strasť.
Ale rozumu plamienčok maličký
Vypáchne v láske, jak para v hrnci;
Ztratí z múdrej sa hlavičky,
Zbľadne, jak kahánčok v Slnci.
Večnosti vnadný dech aj Herkula zvalí;
Dynamit ten strasie i žulové skaly.
Žiarli strašne! Tým strašnejšie,
Čím viery v ňom iskry menšie!
Večnosť vidí! Duchkolísky okamihy!
Vytrhnutý z časnosti sna...
Nenie človek fysický len stvor!
Večný duchmagnet večne ho ťahá hor;
Darmo mu cestu puto hrudy hatí...
No nesmie, nesmie z tela ešte von.
Lásky teda sladké namestí sídlo,
Zahodí v blažených duchov ho bydlo, —
A aspoň Anđelka zvábi na Zem — on;
Okradne Večnosť, a — obohatí!...
Keď sa dva protivné póly najdú spolu,
Časnosť s Večnosťou v rapporte potknú,
Dve dušičky, v láske, Boha sa dotknú,
Zletlá Bohoiskra v hrude sa zarodí, —
Lúč z Boha v Matku zletel k nám dolu.
Lúče tie sa z Boha v ľudstvo rozpádajú,
Jak sila v magnete, jako mlnna v oblakoch,
V dva protivné póly večne rozkládajú,
V dievčatka, v chlapčekov rovno rozdvájajú:
V živote sa potom — večne shľadávajú. —

A keď najdú sa, dávno odlúčení, —
Duchhrom radosti shladania nového,
Omráči oboch v sladkej blaženosti,
Duchhromu z Večna lesk, zárod je života
Tretieho. -
V somnambulisme a v slasti lásky
Sväza s duch-telom odomknuty zámok;
Pol smrť. Na vlásku len držia spolu,
Volnejšie blíži duch sa k Duchpólu, —
Magnet Zeme ztratil pol práva...
Duchom z polovičky sme vtedy v Nebi;
Dušička na chvílku z tela vyklnutá.
Svobodné mihy, von z časnosti kola,
Kde duch nebeské slasti v telo hltá. —
Veď hmota, bez Večna, nezná slasti, bôla;
Telo, bez ducha, necíti rezu;
Mrtvý na márach nezasmeje sa, —
Koreň citu v duchu; ducha koreň — Boh.
V čarovnej sväzi symfonia svetov!...
Tajemstvá tajné sveta sú to detom;
Um — nedostihne jich výšky svým letom.
Len tu i tu prorok, a viera poeta,
Nakukli trošička do tajného sveta,
Ktorého meštanstvo vytrpel Kristus nám. - -

* * *

Vstúp do duší zemských detí,
Povedomie ludskej slávy!
Dôstojnosti krásna!
Rozohrej i starca — k pôrodu zrelého!
Hroby, — pohádky sú. Tu šestonedelky
K večnosti stonaly...
Čo tam! zemské krivdy!
Večna dedičovi, v tej by svesti slzy
Nikdy nepadaly!
Nikdy!...
A keď i padly by z mutného oka,
Nevidné ručičky belunké ručničky
Dolu nám zpúštajú
Z vysoka. —

* * *

Tri rozdielne sme osoby, a tie tri jedno sme:
Pred vtelením na svet — boli sme;
Narodení na svet — druhí sme,
A zas len my sme;
Narodení v smrti — tretí sme,
A zas len my sme; a večne jedno sme:

Jeden trojhlas — duchakkord,
V harmonii vesmíra.
Národy piano; tóny sme my:
Na ňom historia hraje na zemi.
Zlozvučné hlasy, — hriechu zvuky, —
Podmienky borby, mosty k harmonii,
Národy, u ktorých premohla hriech viera,
Božie ku triumfom dvíhajú ruky.
Tri osoby v Božstvu, a jeden Boh!
A tie tri jedno sú.
Tri osoby v nás; a tie tri jedno sme:
Hriešne obrazy svätého Trojstva.
To historia života celého ľudstva...
Trojeho rodenia duch-stupne,
Postupné vývinu ducha následky.
Historie človečenstva dobre poňatej,
Úloha je: dozreť k tôni Trojice Svatej. —
Všetci sme duchovia odpadlí,
Zaklnutí v zámku tela,
Zemička naša, elementárna
K vykliaťu ducha je škola.
Tu nám boriť sa s hriechu šarkanom!
Výbornú kto tu bojuje borbu,
Nadletí vieiou luzu a zberbu,
Maturant z nauky mhly, tmy a mračna,
Do University postúpi Večna. —
Ston umierajúcich, — ston matky rodičky, —
Ston Bohočloveka!
V smrti rodíme sa v Kristu,
On — je večný život náš.
On, — ten v povesťach tušený Syn,
Ten potupený, najmladší, najmilší,
Čo poprosil Otca, by pustil i jeho,
Vyhľadať zhynutých v cudzine bratov; —
Čo potom zakliatych odklíňa,
V boji ťažkom pri jaskyni,
Na Golgote umiera.
Mrtvý ľahne v hrobu zem, —
V ňom večne ožije.
Nadvláda hriech šarkana,
Osvobodí mesto.
V zakliatych zámkoch vysvobodí sestry,
A zkamenelých oživuje bratov,
Mu zlych — Kristus. —
Duch náš sa k večnému tam počal životu,
Keď Syna Božieho viedli na Golgotu. —
Ťažký bol zárod náš! Tak ťažko počal nás!...
Ťažko rodí telo telo:
No rodenie ducha z ducha

Preniká bôľom svet i nebesá!
Hlaď len na Božieho Syna!
Keď prišla jeho hodina,
A Duch už — pracoval —
V bôľoch, mukách krvavých od boľasti zastonal:
„Bože môj! Bože môj! Prečo si ma opustil!"
Tak ťažký bol pôrod nás!
Boh, boľasť pôrodu ni tú neodpustil
Mnohá jak rodička, —
I On smrťou platil,
Novy život náš, —
Ťažký bol pôrod nás!
My — večné sme dietky Kríža:

(Podvíhne sv. kríž vysoko do hora.)

Tu sme sa v bôľoch rodili
Pre Večnosť! —

(Nevidný chor andelský spieva:)

„Jelici vo Krista Krestiste sia,
Vo Krista oblekoste sia.
Hallilu Jah!"

Mužík (zblíži sa k spiacim študentom).

(Jeden hrob sa otvorí, z neho vystúpi mrtvý, v pohrabnej plachte skelet.)

Mužík.

(Veliký zlatý kríž podá spiacemu Valibukovi. Ostatným popodáva v podobe kríža Anthropometer.)

Človeka hľadáte! Poznajte mu vieru:
Prijmete tu v dar Anthropomeru.

Valibuk (vo sne).

Pane! Zachovaj nás! Hynieme!

Mrtvý skelet (k Mužíkovi).

Čo hľadáš
V mrtvých krajine?
Kto si?

Mužík.

Viera.

Skelet.

Ach! ukiaž mi sa; ja Viery nevidel
Nikdy.

Mužík.

Vidz. (Ukiaže mu tmavé slnce v ruke.)

Skelet.

Tmavá je, jak môj hrob.

Mušík.

Oko Viery aj vo tmách vidí;
Neveriacemu i v slnci tma.

Skelet.

Ja po našich školách,
Pod zpravou Západu,
Po krčmách, špelunkách
Ztratil som Boha:
Utratil aj vieru,
Aj lásku s nádejou, —
Vyniesol z nich tmu.
Za jeden lúč svetla
Do môjho hrobu —
Dal bych svet.

Mušík.

Maj ho hneď.
Ja, Viera, mám dcery dve:
Lásku a Nádeju,
A my traja jedno sme.
Jako Slnce,
Jeho Svetlosť,
Jeho Oheň, —
Na Nebi jedno sú:
Ono ťa, ony ťa
Osvieťa, ohrejú... (zavolá) Nádejo!

Nádeja (zjaví sa. Na prsách zlatú kotvu.)

(Zo Slnca v ruke Viery padne čierna záclona; zasvieti celou jasnosťou.)

Skelet (uradovaný).

Svetlo vidím! Jasné je!
Krásne je! —

(žalostno) No mňa neveriaceho...
Nehreje.

Mušík (zavolá).

Lásko!

Láska (zjaví sa. Na ňadrách, na kríži, srdce rozkrvavené, kopiou prebodnuté.)

Skelet.

O! jak milé svetlo

Ohňa lásky svetlo
V ducha mójho!
Jak sladko ma hreje,
Život nový leje
V údy nové, —
(radostno) Ja sa rodím!...

Mužik.

Čos' bol v zemskom živote?

Skelet.

Najprv študent. Na to
Kúštik muzikantom.

Mužik.

Jak ti bolo, keďs' zomieral?

Skelet.

Teraz mi vše jasno:
V mihu smrti tak bolo mi,
Jako keď sa od koreňa
Svojho odlamuje dub.
S bôľom briešny lúčil od tela mój sa duch,
Jako keď trhajú zdravému chory zub, —
Trpel som, jak keď mať rodí.
Minúta smrti okamih trvala,
Potom hneď bolasť razom prestala. —
A keď som sa vysvobodil z tela svetských búr,
Jak by som bol prešiel
Z moll tónu do A dur.
V Bohu bol som žalno-milé A moll;
V sladkej harmonii sladký bol jeho bôľ.
Na svet zrodím sa, so smutným E dur.
Hneď do detinského malého srdiečka
Pridružila sa už s dissonanciou,
Aj hriechu Sedmička,
V smrti prešiel som zas jakosi zpiatky,
Do Akkordu A z hriešnych strastí búr. —
Ale už do A dur.
Len harmoniu mi. Dissonanc tá hriecha,
Aj tu kalí.
Smrť — mójho tela handry zdrapila, —
Ju — nezkántrila.
Prišla tiež so mnou sem; nechce zpätky na Zem.
V živote len zmúteno zvonila:
Ach!... tu — bolí!

Mužík.

Blažen, kto v svete úzku cestu volí.
No, Milosť Božia — pre Krista — veliká.

Skelet.

O! reci ešte raz! „Milosť Božia pre Krista!“
Jak sladké to slovo! Bože môj!
Hneď prestal mi ducha bôľ...
Ako keď z vredu čierneho
Von vyskočil biely hnoj...

(S veľkou radosťou.)

O! život! život! život! cítim nový!
Už zas narodený,
Oslávenym večným
Telom zaodený, —
Zas ja žijem!
Zas ja chodím! (pokročí).
Ach! je Boh! Všetko mi to svedčí;
Marná nauka všech Učilišť!
Svedčia mi srdca môjho reči:
Je Boh — i ja už nie som Nič.

(Žalostne.)

Ach, že hriechov mojich čierna záclona,
Hatí mi cestu do Božieho lona!
Ach! jak zas hryzie!...
Ach! jak zas bolí!...

Mužík. Viera. Nádeja. Láska.

(Kľaknú; spievajú vznešeným cirkevným nápevom v sprievode chóru anjelského.)

Gospodi pomiluj!
Gospodi pomiluj!
Gospodi pomiluj;

(Z mrtvého padne pohrabné rúcho; stojí v oslávenom tele.)

Viera, Láska, Nádeja (spievajú s anjelským chórom).

Trojice sviataja i nerozdielnaja!
Upovanije moje Otec;
Pribiežište moje Syn;
Pokrov moj Duch Sviaty:
Trojice sviataja Slava Tebie!

(Celé videnie zmizne.)

Svetozár Šelma (pretiera si oči).

Aj spím, aj nie.
Čudné sny!... Učené nemčisko,

S lampášom . . . Ruský mužik . . . Mrtvy . . .
Slávny sen! (Hladí na mrtvú hlavu.)

(Odloží kosti od seba.)

V cintori krásne je,
To, čoho tu niet;
Čo si jak svojinu
Vzal ten vyšší svet.
Pre ducha tu v blate.
Pre ducha v cintori
Hrobu niet. —
Duch, diamant je, telom ovity,
Čo telo aj chladná zem pokryje.
„Diamant v hrude nezhnije.“
Smrť — Večnosti je babica.
Telo?
Duchčloveka maternica.
Keď bôle k večnému pôrodu nastanú,
A telo sa rozborí,
Maternicu hrobar v rakvi
Do už vykopanej jamy
S chystanymi lopatami,
Flegmatičnym rýlom,
Potúženy vínom, —
Zakope v cintori.
V duchovnom už tele zrodenému,
Kňaz — —
Srečan púť! dá duchu, —
Hrudy tela nie mu lúto . . .
A pohrabní muzikanti na väzi,
Pri pálenke,
Veselo jak na krštenia.
Vyzváňajú marš lúčenia
So Zemičkou touto . . .
Smutné v hrobitove,
Že tu hnijú hlavy,
Božej svojmu rodu,
Nezažaly slávy.
Odrodilstva žrtvy,
Živí boli mrtví.

Jeden Študent (zo sna).

Mužiku! Daj viery! (mrmle. Spi ďalej).

Svetozár Šelma.

Nikdy som nevedel, čo znamená v muzike malá, plačúca tercia. Len pol tóna do Dur. nema kedy ani slzy utret. už usmeje sa veselo. To pôrod nás v smrti. Z hrobu len pol tóna událena veselá harmonia ducha. —

Niet smutnejšieho pohľadu, jako na slovenský cintorin. Už či takýto hrobový, či ten národní, živý náš hrobitov. Koľko pekných, síl duchovních leží tu pod zemou! Koliké hlivejú v cintorine živom!

Mnohá drahá perla, čisťučkej jasnosti,
Leží na dne mora, nik ju nevymámi;
A mnohý kvietok kvitne v samotnosti,
Dych jeho vonný, len púšti je známy.
A ten kameň drahý, na dne v morskom blate,
Jakú mal by cenu v polytúri, v zlate!
A ten kvietok vonný, v tej pustej doline,
K jakej by sláve bol slovenskej rodine!...

Koľko tu hnije zárodov, čo sa k sláve Božej nevykľuly! Koľko Petrov Hostinských, čo jak diamant v blate, leskom svojho velikého ducha neožiarili líca Tatry. Koľko Sládkovičov, čo nezaspievali národu Detvana! Koľko Šafárikov, čo nevyklíňali historické pamiatky z vekov drevných, dávnych! Koľko i Hodžov, čo nevyronili nikdy slzy, zo srdca Duchom Božím nadšeného, nad krivdami slovenského ľudu! Koľko Hollých, čo nespievali rodu pieseň z časov dávnych! Koľko i Hurbanov, čo nevystavili odkryté prsá jedovatým šípom nepriateľa, zakláňajúc národ svoj holubičí! Koľko aj Štúrov, čo nedvíhajú národ z koučín nízkych do ríše vznešených ideálov svätých! Koľko i Mojzesov, ktorí by, ideálom Kristovej lásky púdení, snížili sa zo slávy lesku ku krevnej rodine svojej v krpcoch! Koľko aj Lichardov, čo by ukazovali hospodárom chodníčky k hmotnému dobrobytu! Koľko aj žíznivých, čistej historickej pravdy, neunavných Sasinkov, ktorí by od pseudohistorikov zanešvárené historické faktdiamanty očistili z blatiska a pekne vykefovali k lesku pôvodnému! Koľko aj Hattalov, čo by do tajomstva slávy Božej, do duchorganismu jazyka, remek-diela velikého Boha prenikli, a tajné, divné, slávne zákony Ducha-Tvorca udivenému lepšiemu svetu — odkrývali!...

Vekovia preč plynú,
Mieňajú sa, minú;
Tie talenty naše,
Hynú, hynú, hynú!...

(Rozodnilo sa. Počuť: sviňský pastier duje roh. Kraviak plieska bičom a trúbi. Počuť zvonce kráv. Zvon zazvoní na modlenie.)

Spiaci študenti (poskáču na nohy).

Poďme! Už svitlo! Vo mene Božom! (sbierajú kabelky, paličky; najdú Anthropomeru. *Valibuk* najde veliký, zlatý kríž).

Valibuk (prezerajúc kríž).

Tu nám Boh Duch svätý,
Dal záloh Milosti! Nie sme snili,
Že nám padne z Neba dar tak milý!...

(Hľadiac na rozpiateho Spasiteľa.)

Pomôžme Mu trpeť! Nech je nie vždy sám!
Veď i On pomáha, — pomáha trpeť nám.
(Polúbi sv. kríž Umučenia.)

Všetci študenti (držiac každý Anthropometer, spievajú:)

„Kroky na Golgotu, bôľne k sláve chody!
Bez kríža, v kríži zúfalstvo sa rodí.
Mužne trpme!
Biedni, chudí,
Keď nám súdi
Duchpsota času, súd Jeruzalemský.“ —

Dobrota (polúbi kríž).

Ach!
Očistec i život zemský!

Svetozár Šelma. (Zvonce kráv čujú sa.)

Či závidím tým kravám! Jim voľno zostať v maštaliach svojich. Nám nevoľno. A tie teliatka, či sú šťastné! Voľno učia sa bľačať dialektom svojich mamičiek. — Nám to nevoľno...

Valibuk.

Vo mene Božom! K hranici! (Pohnú sa na cestu.)

Drsnatý.

Sedem strel vozových tomu do matere! Keď sa nám takto nič pre nič trápiť. Sláva nebeského slnca nesvieti proto tak velebne na zem, aby tu človek prevzdychal ten kúštik života.

Jeden študent (idúc). Ach, či to krásny sen!

Druhý študent. Ja videl mužika...

Tretí študent. Ja Nemca s lampášom...

Štvrtý študent. Ja mrtvého muzikanta...

(Udália sa.)

Studnička.

V opustenom hájku studnička sa skrýva,
S vodou svojou malou na pokoji býva,
Na pokoji býva, nikto o nej nevie,
Slávičok len jeden, a ten to nepovie.
Síce on pri suchom, tohoročnom nebi
K nej sa utiekáva pre svoje potreby;
No, to nezavdáva príčinu ku hnevu,
Bo on za to platí dukátami spevu.
V hájiku raz deva poblúdila mladá,
Studnička, zle bude, ak ťa dáko zbadá,
Dievča, to je iskra, — stretne oheň vodu,
V tomto páde voda môž' utrpeť škodu!
A studničku v skutku deva len zočila,
Už aj na ňu volá: „vitaj, voda milá;
Nedala by som ťa ani za tri svety,
Práve sa mi zídeš na vädnúce kvety.
Nechže sú mi svieže, jako ten šuhajčok,
Čo mu uvijem z nich na sobotu darčok."
Studnička sa prosí: „daj že mi pokoja,
Nehlboká, vidíš, vodička je moja,
Párrazi ju začreš malyma rukama,
Zo studničky peknej zostanem len jama!"
„A ja dbám — deva jej pyšne na to vetí,
Radšej ty buď suchá, ako moje kvety.
Daj si ti my, Bože, veliké nešťastie,
Myslí si, že len tu voda v svete rastie!" —
Ku studničke chodí večerom i ránom,
Dievčina tá švárna s maľovaným žbánom,
Chodí ona chodí, veselo si spieva,
A do kvetov živol doma svojich lieva.
A tie kvety kvitnú vzdor suchému slnku,
Kvitnú obzvlášte tie v mladom srdca hrnku.
Takto sa deň za dňom míňa milo, sladko, —
Posiaľ všecko dobre, všecko ide hladko.
Škoda len, že koniec každej býva veci,
Studnička raz každá vyčerpá sa predsi,
A každému žbánku, čo na studňu chodí,
Skôr pozdejšie zle sa na tom svete vodí!
Chodí deva chodí ku studničke rezká,
Ako že každý deň, tak ide i dneská:
Ale veru ku jej velikej nevoli,
Maľovaný žbánok nabral sa len z poli,
A aj z tej poli je polovic do jista,
Piesočina štrk len, málo voda čistá.

Nad studničkou stojí, smutne do nej hľadí,
Akože si teraz ako už poradí,
Odkiaľ že jej odkiaľ zablisne sa voda, —
Za čo posmech robiť z nej by bolo škoda, —
Bo je to veľká vec, keď dievča banuje,
Čo ono už teraz Milému daruje.
Nebanuj ty, dievča, pre tú kvapku vody,
Len od väčšej nech ťa chráni Pán Boh škody,
Bo nám často horšie na svete sa vodí;
Na príklad, tvoj Milý už za druhou chodí!
Nebanuj, nebanuj ani pre to kvieťa,
Kvieťa sem, kvieťa tam, keď sužoba zie ťa,
Mladosti i krásy nezažiješ svety,
Dobré tebe budú už i zvädlé kvety!
Lebo sa to už raz tak na svete stáva,
Že sa všecko mení, celá jeho sláva,
Čo studnička bola, teraz je len jama:
Bývali ste dvaja, budeš už len sama! —
Vädnú kvety, vädnú bez vody a rosy,
Ale ešte väčšmi vädne s nimi ktosi;
Keď kvety aj vädnú, nuž to každý vidí, —
No, vädne ti dievča, ešte sa aj stydí.
Nuž, i ona tíško sadá len do kúta,
Dňom nocou o svojom veľkom žiali húta.
„Studnička, studnička, prvá moja chyba,
Na udici tvojej chytila sa ryba,
Chytila sa ona, aj za vodou lehce;
Za teba ma Pán Boh preukrutne tresce! —
Vzala som ja vzala, čo som nechať mala,
Bodaj by to nikdy bola nevídala,
Vzala som ja vzala, cudzú dušu kradla,
Preto duša moja, jako ten kvet, zvädla.
Vzala som ja vzala, — skrivodlivým vzatím:
Čo som komu vzala, to mu ja aj vrátim,
Vrátim mu ja to, ej, v rýdzom božom zlate;
Naplním ťa plačom, naplním ťa svate.
Naplním - - naplním do vrchu odo dna,
Neboj sa, nebudeš ani kvapkou škodná,
Nebude ti treba za richtáry bežať,
A čo budem plakať, kým nepôjdem ležať!“
Večerom i ránom k studničke sa motká,
Deva predtým hrdá, razom teraz krotká;
Motká sa ta motká, za dlho tam stáva,
Čo studničke vzala, to jej nazpät dáva.
Oj, dáva jej dáva, lež, poľutuj, Bože,
Nijakým jej činom vrátiť neumôže.
Naplače za rána za dve plné dlane,
Rozhorí sa slnce, kvapka neostane.
Naplače pod večer toľko zo dvarazy,

Chladné noci chodia, vypijú to mrazy,
Vypijú to mrazy, vypijú to vetry,
Daromná to práca: očí svojich šetri! —
„Studnička, studnička, jako drobná misa,
Od tých slzí by už plná bola Tisa,
Plná bola Tisa, plné bolo more,
Ta by sa v nich kúpať mohly ranie zore!
Môžem ti ja môžem koľkokoľvek plakať,
Oj, môžem ja trebars do večnosti čakať;
Nenaplače teba, čo by sa ti žobral, —
Studnička, dna nemáš, Pán Boh ti ho sobral.
Oj, môžem ja, môžem plakať tu i hockde,
Kto raz zhrešil, tomu naprávať je pozde;
Dosť je to mne ťažká dosť, studničko, škola,
Že nebudeš viacej, čo si predtým bola.
Nebudeš — nebudeš; nebuď ani čo si,
Nekrájaj ty moje srdce ostrím kosy,
Nezostaň po tebe ani marná stopka,
Zasypem ťa zemou, bude z teba hrobka.
Hrobka, Bože, hrobka, plná drobnej zeme,
Z materinej dúšky vsejem do nej semä,
Vsejem i zabránim nôžkou ta dnu bosou,
Kropievať ho budem očí svojich rosou.
Kropievať — kropievať, — obleje ťa vôňa,
Chodievať ku tebe moja bude toňa,
Prizerať sa bude, ako všecko mladne,
Tam, kde moja radosť pod zemičkou chladne!“
No, nebolo tak zle, ako deva vraví:
Pán Boh svety rídi podľa svojej hlavy,
A čo jeho mysľou vo večnosti mihne,
Krátky rozum ľudský nikdy nepostihne.
Tak i v počtoch devy len tá bola mýľka,
Že sa zoblačilo, zmenila sa chvíľka.
Zmenila sa chvíľka, tíško z neba kanie,
Vypráhlemu svetu božie požehnanie.
Kanie ono i ta, kde studnička leží,
Kam to dievča s hlavou nezakrytou beží.
Studnička tam plná novej žitia rosy:
Pri nej stojí Milý — odpuštenie prosí...

Čakovský.

Chlapčok a orol.

Položily mladú vdovu do hrobu, —
Nik jej nedal kríž naň, pomník, ozdobu;
Vsadila naň bieda steblo kvieťa,
Chlapča malé, tej vdovino dieťa.

Plače chlapčok, hojne vlaží hrob nový,
Zdá sa, že ho do večera žiaľ ztroví;
Nik mu slovom nezblíži sa lásky,
Len čo vetor hrá sa s jeho vlásky.

Na oblohe, čo chvíľu už, vysoko
Lieta sem-tam jeden orol divoko:
Nič neujde strelám jeho očí,
Beda, chlapče, jesti teba zočí!

A zočí ho — doľ sa púšťa pomaly,
Odnesie ho svojim deťom na skaly;
Chutné z neho pristroja si hody,
Z oblakov sa napijú naň vody.

Zpúšťa — zpúšťa, v kolesiskách točí sa,
Korysť jistá, — radosťou sa kolísa;
Už je blízko, chmatne už ho do boka,
Chlapča pozre, pozre orlu do oka!

V očku jeho svatožiarne plamene,
Čo jich ťažko pomenovať po mene;
Darmo orlík v slnce hľadieť zvykol,
Žiaľ nevinný nezpät ho ver' mikol...

Prišlý k sebe obchodí ho za málo,
Také sa mu ešte nikdy nestalo,
Že bez boja do porážky sadá:
Vážne potom k chlapčoku si sadá.

„Nože ty mne, tvor maličký, vysvetli,
Prečo, keď sa naše zraky postretly,
Ač si koľvek tichúčko len plakal,
Uapiť ťa celý som sa zľakal!“

Chlapčok na to dôverne mu tak vraví:
„Čo sa máš báť, - orlíčku môj, ihravý:
Ublížiť ja nechcem ani muške,
Bo len dobrý páčim sa matuške!“

„No, no, synku, rozumej ma, zlovoli
Tvojej, hádam, nebál bych sa ja v poli;
Tiež necúvnem pred strašidlom v maku....
V inom som ja to bol v inom ľaku.“

„Ach, daj pokoj, chlapčok na to, priateľko,
Mám ja svojich vlastných starostí toľko,
Nestačím si s tvojmi hlavu lámať...
Ej, tá moja dobrá, drahá,... zlá mať!“

„Jak, tak, nužc, orol zase hovorí, —
Aspoň povedz, že čo vlastne ťa morí,
Veď už nie sme medzi sebou cudzí,
Azda ešte potešim ťa v núdzi!“

„Jaj, orlík môj, horkáže tu potecha,
Keď ti takú sirotu mať zanechá,
Čo si počne v planom svete decko,
Ztratiť matku, ztratiť mu je všecko!

Včera zrazu zostala len studená,
Nevystrela ku mne svoje ramená,
Pýtal som a nedala mi chleba,
Cele — cele zatajila seba.

Dneská ľadom všetky údy jej ztuhly,
Prišli ľudia, zabili ju do truhly,
Vyniesli sem, tu ju zhltla jama,
Neriekla nič, snáď to chcela sama.

Z jamy zase tejto, tak mi hovoria,
Tajšla, vraj, do neznámeho zahoria,
Na svet druhý vysoký a ďaleký,
Tamže má aj zostať večne na veky!

Ej, kebych ja krýdla mal, jak' orle ty,
Pustil bych sa hneďky za ňou na lety,
Čo aj v veľkej ten svet diali, —
Vo väčšom je srdce moje žiali.

Doletel bych, k nej by rozno zavítal,
Ak sa hnevá, odpuštenie vypýtal,
Musela bych svatosvate sľúbiť,
Že ma viacej neprestane ľúbiť...

Ale dosť už... Škoda o tom hovoriť,
Človek sa ťa nemôž' nijak preboriť,
Krýdel nemá, nuž na zemi stojí, —
Orol jich má,... ale ten sa bojí...

Skočil orol, utrápený na strunu,
Krása, — dať mu na hlavu len korunu;
Oj, napichol šuhajčoka na zrak, —
Ak nezamdlie, — to bude len zázrak.

Ale chlapčok nezdá sa byť v strachu,
Že pušného hodil iskrou do prachu:
Dušou jeho svatý pokoj dýcha, —
Ani nevie, čo je to tá pýcha...

Horlí orol veľkým hlasom z vedoma:
„Chlapče, orol v celom svete je doma,
Svet nie hrádza mne a mojim druhom,
Orol je kráľ, a svet mu je sluhom!

A to, čo si drelej plietol, nestojí,
Orol aj svet preletel sa nebojí:
A on jasne aj dokáže tebe,
Že mu je nie privysoko nebe...

Sadaj hore, rozhodnuto, — ideme,
Do tej druhej, kde nik nebol, do zeme:
Tam sa z mora slávy orlej napi,
Sadaj, lebo zkúsiš moje drapy!“

Letia — letia, jako jeden, obaja,
Ta do toho hviezdnatého do kraja:
Tvrdá sa jim nezakrúti hlávka,
Pevná jejich nad prepasťou lávka!

Letia — letia, ta kde býva Hospodin,
Z obetnice vrúcej lásky modrodym;
Oj, po dyme nevídať už znáčok:
Ale ďalej lásky letí vtáčok.

Letia — letia, vznášajú sa do výše,
Tu dolu už veľa časov sa píše;
Prvá hvieda vždycky ešte ďaleko,
A kraj sveta ten musí byť no — jako!?

Trpelive chlapčok hľadí ta hore:
Orlík ale učí sa už pokore,
Rýchlo veniec slávy jeho zvädol,
Rádby leteť, ale už len na dol.

„Daj mi, synku, nazpät dané neslovo,
Na krýdlach mi ťažké visí olovo:
Oj potupa dušu moju ztláča:
Svet je kráľom, orol je len vtáča!“ ...

„Čo to vravíš — chlapča na to hovorí,
Že hranica svetská lásku rozborí?! —
Oj, orlíku, ty si hral na karty, —
Ja s večnostou nejdem strojiť žarty!“

A len letí... ba či ozaj doletí, —
Čo starí nie, môžu nevinné deti;
Duch je voľný: sám sebe svet vážeň,
Slavne iskra lásky letí cezeň.

A akže raz i ja v nebe zavítam,
Iste — iste dakoho sa opýtam,
Či neznajú chlapča malé, sníve,
Priletelé ta za matkou živé!

Čakorský.

K obradom dvoru byzantinského.

I. Užívanie latiny.

Grécki cisári, čo dedičovia rímskej velríše, pri niektorých slávnosťach zachovávali jak v chráme, tak pri dvore latinu a própoviedky latinské.[1]) Tak to menovite boló, keď cisár hodoval pri takrečených „devatenádst prestrení.“ To, čo k tomu určených päť spevákov pokrikovalo, buď bolo tak chybne vyslovovano, alebo od prepisovatelov kodexu gréckeho tak porušene podano, že to učenci dosial ani vysvetliť neznali. Domnievam sa teda, že tým, ktorí zkúmajú dávne obyčaje národov, preukážem nemalú službu, keď také tmavé výrazy objasním.

Keď pozvaní sadali k stolu, speváci — vraj — riekali: »Κονσερβετ. φικίδιαξ, Δεους. ημπεριουμ. βεστρουμ,« čili „Conservet, φικίδιαξ Deus imperium vestrum.“ Učencom je tuná záhadné to φικίδιαξ, poneváč to neporovnávali so slovami 40. žalmu, kde stojí: „*Dominus conservet eum et* **vivificet** *eum.*“ [2]) Je teda patrné, že po *conservet* nasledovalo *vivificet*, tak že toto buď bolo chybne vyslovovano, alebo chybne v kodexu napísano s odmrštením prvých dvoch syllab; totižto (vive)φικετ. Dla toho teda i to zdravkanie: »Μουλτους αννους φικίδια ξ Δεους« je chybne preloženo takto: „*Multos annos victorem te faciat Deus,*“ poneváč má stáť: „*Multos annos vivificet te Deus.*“

Druhé zdravkanie podané je takto: »Βικτορ. φατζια. σεμπερ.« Preloženo je to do latiny takto: „*Victor semper eris;*“ čo je dókazom, že prekladateľ neznal si vysvetliť slovo φατζια. Je to známe klassikom sloveso *faxis* čili *fac sis*, a tak vlastne latinský preklad má zneť: „*Victor fac sis semper.*“ [3])

II. Gothské hry.

Pozoruhodné sú takrečené gothské hry, ktoré vydržiavaly sa k obveseleniu ducha po sviatku narodzenia Krista Pána behom dvanásť dní. Bolo to čosi maškarným plesom podobného. Maškary [4]) bijúce palicami na štít a volajúce: »τουλ τουλ« s rýchlosťou vrútily sa do večeradla a spievali pri zvuku pandúr bezpochyby striedave — vraj — toto:

γαυζας. βονας. βηνηδιας. Αγια.
γαυδεντες. ελληβονιδες. ενκερτυς. Αγια.
βονα. ωρα. τουτου. βαντες. βονα. χαορε. επισκιαντες. ιδεσαλβατους. Νανα.
δεους. δεους. σεβαχιβα. Νανα.
δευμονογυγγυβελε. γυβιλους. γυβελαρες. Νανα.
του. γεγδεμα. δε τουλβελε. νικατω. τουλδο. Νανα. [5])

---

[1]) Const. Porph. de ceremoniis aulae Byzantinae ap. Migne. Paris, 1864. CXII, 1365. notas 53.

[2]) Tie slová užívajú sa v katolickej cirkvi pri modlitbe za pápeža.

[3]) Const. Porph. de cerem. aulae Byzantinae L. II. ap. Migne. Paris, 1864. CXII, 666.

[4]) Pochádza z arabského Moscher, človek smiešny, smieško.

[5]) Ostatní text je docela grécky.

Hry tieto nemenovaly sa *gotskými* preto, jakoby jich boli provodzovali Gothi: ale preto, poneváč maškary maly na sebe hune (γούνας, bundy) so srsťou na von obrátenou. Nemylim-li sa, boly to hry getské čili slovanské, poneváč dejepis často Getov zamieňa s Gothami. Porovnáme-li uvedenú zprávu so slovanskými, ešte dosiaľ u nás a u inych Slovanov pozostalymi, takrečenou kultúrou nepotlačenymi, veľmi sa nám v tom zobrazujú hry slovanské. V turčianskej stolici nechodievali s „bethlehemom," ale „pastuškovia" prichádzali do domu s paliciami, so železnymi krúžkami, tak žeby jim k počiatku „gothskej hry" nechýbalo, leda aby pri svojom štrnganí volali to: „*tul, tul.*" Sama negrécka pieseň (?), ktorú sprevádzali pandurou (trojstrunovou guslou?), je síce taká miešanina, že ťažko je sa v nej vyznať, čo náleží k latine a čo k mluve barbarskej; aniž to učeňci dosaváď objasnili. Je-li však „*in dubiis libertas,*" ja bych sa osmelil onen mysticky a spolu len žartovny text takto čítať:

Causas bonas vivificas.[1] Hagia.
gaudentes ἐλλεπριβωνίδες ενκηρυτες.[2] Hagia.
bona hora tútúbantes[3]) bono amore ἐπισκαρτάντες[4]) ἴδε[5])
Salvator. Nana.
deus deus σεβαστικος[6]. Nana.
θεωμεν[7]) σγε jubilo; jubilus jubilaris. Nana.
το γεν σαρκα.[8]) δε τουλ βελε νικατω[9]) τουλδε. Nana.

Jestli som to dosť dobre „preslabikoval," takby smysel tej piesne (?) bol asi tento: „Dobré a spasitelné veci zvestujeme my radujúci sa do huní zaobalení hlásnici, hodiny dobre vytrubujúci, v dobrej láske poskakujúci: Ajhľa, Spasiteľ, Boh, Boh úctyhodny! Chválime tymto plesaním, plesaním plesajúcim toto narodzenie v tele: ale τουλ strelca víťazného τουλ."[10]) Jako vidno, je to asi to, čo i naši „bethlehemskí pastuškovia" pri vianočnej navšteve domov hovoria.

K veršom pridávané „Hagia" a „Nana" poskytuje podobu piesne „Hoja Ďunda, hoja" a podobnych;[11]) čo tiež na to poukazuje, že tie gothské hry boli vlastne getické čili slovanské.[12]) Isté je

[1]) Sr. v predošlom odstavci ρικαδιαξε.
[2]) Huňonosní hlasatelia, Pelztragende Ausruffer.
[3]) Tuba canentes (vytrubujúci), alebo litubantes (natriasajúci sa).
[4]) Adsaltantes, poskakujúci.
[5]) Ἴδε, Ecce, Ajhľa, Siehe.
[6]) Venerandus, ctihodný.
[7]) Chválime, laudamus.
[8]) Γεγον σαρκα, narodzené telo. Ján 1. 14.
[9]) Asi Βελε-νικατωρ, šípostrelý víťaz, Pfeil-Sieger.
[10]) To τουλ je asi napodobnenie trúby hlásnickej.
[11]) Zpěwanky J. Kollára. II. 396. Sláwa Bohyne, str. 11—17. Rozprawy, str. 78.
[12]) Letopis Matice Slovenskej r. 1869. str. 68.

zaiste, že už pred narodzením Krista Pána Getovia (= Slovania) i v samých Athenách provodzovali svoje hry, [1]) za doby cisára Konstantina ale boli u dvoru carihradského gajdošami. [2]) Sú to bezpochyby oné hry, ktoré bývali tiež u Rimanov, známe pod menom sarmatských (= slovanských) hier. [3])

Fr. V. Sasinek.

Budatyn.

(Doplňok k článku v IV. ročníku „Slov. Pohľadov" uverejneného.)

Píše

Alexander Lombardini.

Keď som vyprával deje zámku Budatyna v IV. ročníku tohoto časopisu, počítal som aj tie obce, ktoré ku zámku tomu náležia; deje Budatyna ale len vtedy môžem považovať za úplne, keď aj osudy a prípady oných obcí uvediem, čo pri tejto príležitosti urobiť sa výnasnažujem.

1. *Budatyn.* Petra Hrabovského, veliteľa budatynského zámku, „Manuale Latino — Hungarico — Slavonicum" vyšlo roku 1657 v Bardiove tlačou Jakuba Klösza, v 12⁰. Ani jeden exemplár je nie známy; jeho novšie vydanie ale vyšlo r. 1668, tiež tam pod názvom: „Manvale latino — hong. — sclavonicum ad Praxin Pieta (tisaccomoda) tum, ac ex variis . . . libellis collect(um) opera et Stu(dio) Generosi ac Nobilisimi (Viri) Petri Hrabo(wski) de Hrabowa, etc. Arc (is et) Bonorum Budetin Praefecti etc. Viri Pientissimi de Ecclesiis Evanlicis (tak), notanter vero de Schola Regiae ac Liberae Civitatis Bartphensis, optime meriti. Typis Mandatum Bartphae. Excudebat Georgius Sambuch. Anno 1668." v 12⁰. Latinský obsah pozostáva ze 112 strán; na predku je: titulný list a venovanie vo veršoch na 4 stranách, na konci Index na jednom nečíslovanom liste; slovenský obsah má 352 strany, na konci „Regstrjk" na troch nečíslovaných listoch. Jediný exemplár, v ktorom je nie maďarského textu, a slovenského textu prvý list chýbä, je v knižnici prešporského ev. lyceuma.

Na 206. strane zápisnice horního trenčianskeho kontuberniuma pri r. 1623. sa udáva: Circa eundem annum, tempore pestis Ujhelini (v Kys. Novom Meste) grassantis, tumba illustrissimi quondam domini Moysis Szunyogh, absente et in arce Budetin cum rev. dom. Stephano Kruschpier ob pestem, existente vidua derelicta Barbara Osztrosith, violata fiut. Quare insiumulabat post suum

[1]) Šafárik: Starožitnosti. I. 426.

[2]) Letopis Matice Slovenskej. r. 1867. str. 15.

[3]) Const. Porph. de cerem. aulae Byzantinae ap. Migne. Paris, 1864, CXII, 681. atď.

Ujhelyinum regressum furti, vel minimum conniventiae dominium reverendum diaconum Melchiorem Michaelis, quem loco sui ibi in peste reliquit, ut munia sacra obiret, sed testimonium firmum praeter suspicionem ipsam adduci non potuit." z čoho vidno, že včas moru, v Kys. Nov. Meste zúriaceho, Štefan Krušpier, kysucko-novomestsky kňaz, ktory pred morom uchylil sa do budatynského zámku, potom do Kys. Nov. Mesta navrátil sa a svojho diakona Melichora Michaelisa miesto seba v Budatyne zanechal, tohoto z príležitosti vylámania a olúpenia rakve neboh. baróna Mojziša Szunyogha krádežou podozrieval, ale zločin jemu dokázany byť nemohol.

2. *Zádubnie*. Obec táto leží za vrchom Duben rečenym, odtial jej meno. Túto dedinu boli kúpili žilinskí jezuiti od Št. Kossela.

3. *Brodno*, dedina, tak od brodu pomenovaná. R. 1428 prichádza pod menom Brodno a Brodnya. Tvorila samostatnú evanjelickú cirkev; predtym ale bola filiálkou ev. cirkve Kys. novomestskej. Štefan Kruspier, ev. knaz v Kys. Novom Meste, istého muža, v Brodne bydliaceho, pre spáchanú vraždu do kliatby vsadil, ktory keď svetskym súdom osvobodeny bol, žiadal byt aj skrz kontubernium osvobodenym. Na neho kontuberniumom naložená pokuta pozostávala z toho, že tri nedele jedno za druhym pod celú službu božiu v prostred kostola stáť a potom klačiaci okolo oltára ísť musel. Chod okolo kostola ale, ktory mal tiež na kolenách vykonať, pre jeho starobu a zly čas a preto odpusteny, aby pre velkú prísnosť cirkevnej disciplíny nadráždeny, od evanj. náboženstva neodpadnul, k čomu ho i tak jeho zemsky pán, Daniel Pongrácz, nahováral: predsa musel ale ešte tú penažitú pokutu, ktorú ma priatelia zavraždeného naložili, ktorí boli poddaní baróna Mojžiša Szúnyogha, pre Kys-novomestskú a brodniansku cirkev položiť. Tento prípad čis. 5. strana 181 zápisnice takto dosvedčuje: Quiedam excommunicatus est per rev. d. Stephanum Kruschpier ex ecclesia ujhelyensi fihali brodnensi propter commissum homicidium, confugit ad misericordiam dei et quaerit reconciliationem ecclesiae, praesertim quod re sua apud magnificum magistratum politicum composita, etiam amicos occisi plenarie complacaverit. Deliberatum: Exemplo omnium lapsorum poenitentium recipiatur et iste in gratiam dei et ecclesiae, sed ea lege, ut videlicet tribus dominicis in frequentia populi per totam missam et concionem stet in media templi ac semperetiam circumeat altare flexis genibus. Templi vero circumitio relaxatur ipsi propter aetatem ejus senilem, idem ne asperitate disciplinae offensus, a vera religione desciscat ad papatum, ad quem per dominum suum terrestrem Danielem Pongrácz urgetur. Mulctam tamen pecuniariam pro templo ujhelyensi et brodnensi in positam sibi ab amicis occisi, subditis magnifici Domini Moyses Szúnyogh, plenarie refundat. - Brodnianskej ev. cirkve kazatelom r. 1700 bol Jan Germani. O tomto spomína sa, že po smrti svojej prvej manželky o 5 tyždnov druhy raz sa oženil, prečo ho dna 6. febr. r. 1707 v Rajci držaná synoda ku zodpovednosti tahala a naložila mu, aby lebo v kostole verejne odprosil, alebo aby cirkve tejto a cirkve žilinskej, odkial si druhú manželku pojal, 12 zl. za-

platil. On si vybral to prvšie. — Nezadlho evanjelicismus tu prestal. Brodno bolo až do roku 1788 filiálkou Kys.-novomestskej fary. V tomto roku tu kráľ. námestná rada faru utvorila, ktorej farári po teraz boli: Martin Babilovič, Ján Kernyei, Ján Perniay, Ján Holess, Ďuro Verka, Anton Padeveth a Ján Uškerth. Od spomenutého roku vedie matriky; jej patronom je náboženská základina. Jej filiálky sú: Budatyn, Oškerda, Sňažnica, Vranie a Zádubnie, dediny; katol. duší počíta 1572. Jej kostol, jednou vážou opatrený, zasvätený je všetkým svätým.

4. *Chumec.* Meno tejto dediny znamená osadenie, pod chlumom, kopcom, a veru obec táto prichádza viac raz pod menom Hlumecz a raz pod menom Hlumech r. 1438 sťa majetok Ďura Hatnaia a Gašpara a Ďura Pana, sdelenej v „Codex Diplomaticus-e Ďura Fejér v 11. sväzku pod č. 70 v listine z priepisu chotárnej pravoty, vzniknutej medzi budatynským a strečanským panstvom.

5. *Veľká Divina.* Pomenovaná bola od slavianskej bohyne lesov a luhov, Devana, Devojna, Djevina rečenej, ktorá sťa deva lesy zelenila a tôňu spôsobovala, jejž zdržovanie bol les, prečo aj Slovania lesnatú divokosť divinou nazvali. Obec táto leží medzi sa mými horami a luhami. Djevina súb personifikáciou mesiaca, miesto toto muselo slúžiť k obeťam, mesiacu konané. Divina spomíná sa už r. 1244 jako blízo ležiaca dedina ku vtoku rieky Kysuce do Váhu, v donacionálskom liste Bélu II. na stránku Bogomera de genere Aba vydanom. Pred Veľkou Divinou leží *Divinka* (Malá Divina) na vrcholci hneď nad touto obcou od Veľkej Diviny úhľadnejšej, a síce od Váhu strmo sa vypínajúceho, ľudom Veľkým menovaného, vysokého vrchu začína sa od poludňajšej strany asi na 1 siahu vysoký a asi na 790 krokov dlhý zemový šianec, ktorý sa na 96 krokov sotva k poznaniu ďalej, na 180 krokov do polovice strmo, potom ale na poludno-západ na 49 krokov nadol ťahá. Tu nasleduje priehlbina šianca asi na 7 krokov, šianec sa zase na 100 krokov vždy povyšujúc, konečne ale na 364 krokov na polnoc na najvyšší bod vrchu zase sa len povišujúc a potom sa nadol držiac, vrcholec vrchu úplne otáča. Od polnoci vnútri šianca vidno ešte stopy jednej studne, tak aj von šiancov sem tam stopy cesty. Pravde najpodobnejšie je, že na rečenom vrchu mali opevnenie pohanské Slovania. Ján Kišoň, najstarší človek v dedine (85-ročný) rozprával, že asi pred 72 rokami na najvyššom bode vrchu ešte aj rumy múrov vidieť bolo možno. Pevnosť túto mienim do veku sťahovania národov položiť, na koľko slaviansky ľud tohoto kraja seba proti sťahujúcimi sa barbarmi chrániaci a sa na tomto vysokom mieste najistejšie cítiac, jeho vrcholec — kde aj po ten čas hádam svojej bohyni, Devane, obetoval — zemovým šiancom ohradil, o vodu sa starajúc studňu vykopal, na najvyššom bode ale jako také stavänie postavil, aby do neho pred prvou nehodou ujsť mohol. Za tymto vrchom je druhý, menší, ktorý *Hradiskom* menujú. Na tomto mieste dľa mojej mienky, bárs už dnes na to žiadne stopy nevedú, jaký taky hrádok jestvovať musel, súdiac po jeho mene, ktorý hádam k inému ani neslúžil, len za miesto čestia bohyni, Devane.

Ján Kison najstarší obyvateľ Divínsky, asi pred 60. rokami pod siancom Veľkého vrchu v hore Bukovina rečenej z hĺbky dvoch strevicov vykopal železnú kopiju. V tom istom čase istá Eva Strázovcová ale tu našla zlaty báčik.

Divinská fara povstala r. 1771. od kedy má aj matriky; jej patronom je budatynské panstvo: jej filiálky sú: Chumec, Divinka, kde je sv. Jánovi Nep. zasvätená verejná kaplna, Lalinek, Laky, Marček, kde je bl. P. Marie zasvätená kaplna, a Svedernik, ktorého cintorin skryva telesné pozostatky Adama Vanocha, sedliaka, latinskeho a slovenského básnika, zomrelého r. 1849, ospievajúceho v ódach skoro každého zástojného a znamenitejšieho syna stolice trenčianskej; jeho hrob značiaci kamenny pomník krášli básnikom vyhotoveny tento verš:

Pierideo, patriique Lares et rura valete!
Corruit exanimis, gloria Vestra Vanoch!

Fárnost počíta 3559 katol. duší. Na vršku stojáci kostol má jednu väžu a je zasväteny sv. Ondrejovi apoštolovi.

Farári: Jozef Loviskovich, Ján Kmeťko, Martin Babilovič, Ig. Morvay, Štefan Vagyon, Štefan Zavodnik, neskorší pružinský farár, slov. spisovateľ, (nar. vo Veľkej Porube v trenč. stolici) ktory tú v stolici prvy založil spolok miernosti; Ján Lottner, ktory v divinskom chotáre spadnuty meteor, ktory do zeme hlboko zarity a dlho horúci bol, peštianskemu maď. muzeumu daroval a tam je po teraz pychou prírodnej sbierky; nosí meno budatynského meteora; Matej Šantroch.

6. *Lalinek*, dedina, bola pomenovaná od slavianskeho boha Lalo, Lel, Lelo rečeneho, ktory tu musel mať miesto svojho čestia. Obec sa už r. 1438 v listine pod 4. spomenutej menom Lalinka, Lelinka, Lelnika spomína V tej istej listine prichádza aj Lelnisko, čo sa zdá byt menom toho miesta v chotáre dediny Lalnika, na ktorom bol boh Lel cteny.

7. *Vranie*, dedina, spomína sa už r. 1438 sťa majetok Ďura Hatnaia a Gaspara a Ďura Pana v listine pod 4. spomenutej pod menom Urannye a Wrannye, Uranye a Wranye. O mene dediny tejto treba sa dočitať v článku „Stary hrad", ktory som v 1 čisle tohoto časopisu uverejnil.

8. *Rudinka, Rudina* a *Rudinská*, menované tri dediny nasledujú jedna za druhou, a z jich mien pozorovať možno, ktorá je z nich malá, väčšia a najväčšia. Rudinka leží pod vrchom Rochovicou; považiac filologicko-archeologické tvrdenie Lud. Reussa, ktoré som v článku „Stary hrad" (Slov. Pohľady, 1885, sošit 1.) uviedol, lebo v uhle, tvoriacom Rochovicou rečenym, vysokym, veľmi strmym a s tymto spojenym, v protivnom smere parallelne s riekou Kysucu sa tahajucim, o mnoho nižšim vrchom, leží Vranie menovaná dedinka; považiac, že tento Rochovicou nazvany vrch s vrchom oproti sa vypinajucim, „Brodnanka" rečenym, nad rieku Kysucu na jablonkovskej ceste, zo Sliezka vedúcej, úžinu tvori, ktory teda aj následkom svojho prirodzeneho položenia určenym zdá sa byt ku obrane za iste musíme držať, že na tomto vrchu ke-

dysi opevnenie byť muselo. V tejto viere posilňuje ma, že na vrcholci pozorovať možno diery, hádam stopy vodových reservoirov. Rudinka povstanúc pod Rochovicou v tom čase, keď opevnenia Rochovice boly už len rumami, teda hádam na sboreninách alebo zo sborenín toho opevnenia. Nemci okolie žilinské kedysi obývajúci a tak hádam aj stavajúcu dedinku, v svojej reči od rumov, totižto Rudera pomenovali. Z latinského slova rudera doslovne v nemčine upotrebované slovo rudera značí zrúcaniny. (Alexius Farkas: „Deutsch-ungarischer Wörterbuch.*) Na základe tomto držím Rudinku za najstaršiu z oných troch dedín, ktorej nemecké meno slov. zmenčujúcu koncovku len vtedy obdržalo, keď z týchto troch dedín druhá väčšia povstala a obyvateľov nemeckých už tu nebolo, keď ale aj tretia povstala, jako najväčšia obsiahla zväčšujúcu koncovku. R. 1438 v listine pod 4. spomenutej sa už dedina Rudina spomína, ktorá ale z troch? neviem.

9. *Ochodnice.* Na takom mieste založenú dedinu, na ktorom sa dialo ochodenie, obchádzanie, z jedného mesta na druhé, pomenovali Ochodnicou. Faru tu založila uhor. kráľ. námestná rada roku 1789; jej patronom je náboženská základina; matriky jestvujú od udaného roku, dľa schematismu (z r. 1844) ale len od r. 1790; jej filiálky sú: Dunajov, kde je verejná kaplna bl. P. Marie a chalupy v hore Suchá; počíta 1452 katol. duší. Jednou vážou opatrený kostol zasvätecý je sv Martinovi biskupovi. Farári: Pater Coelestin Kelemen, Jozef Czuk, Pavel Žuffa, Andrej Pracháry, Ján Chladecký, Vincenc Baross, Ján Pelzmann a Ceisel.

10. *Dunajov*, dedina, ktorej meno je jednoho pôvodu s menom veľrieky Dunaja, jako meno tejto poslednej rieky v keltickej reči; totižto tuenacha, tuenave, dunove od dun a aha hlbokú vodu znamená, tak aj rieka Kysuca, u ktorej táto obec povstala, drievne hlbokú vodu mohla mať, alebo aspoň len vtedy, keď sa rozvodnila, a tak v keltickej reči tiež hlbokou vodou to jest dunove mohla byť pomenovaná, a aj Slovania toto pomenovanie prevezmúc, ono meno neskôr prilapilo sa na ten kraj Kysuce, kde táto obec vystavená bola. (Dunaj pochádza od „dunať“. Red.)

11. *Lodno*, dedina, svoje meno obsiahnuť mohla od dorábania lodí v smysle člnov, ktoré jej obyvatelia hotovili, a ku ktorým súce drevo tamejšia hora poskytovala.

12. *Povina*, dedina, ktorej obyvatelia sťa poddaní budatynského panstva najskôr boli povinní na stránku panstva služby konať, a síce vo väčšej miere jako iní, pre ktorú povinnosť ona pomenovaná bola. R. 1438 v listine pod 4. spomenutej mennje sa Povrina a Povina. Povrina nemôže byť iné, jako chybny odpis opravdového mena.

13. *Radola*, dedina, sťa vždy ku budatynskému zámku náležiaca, ktorá sa r. 1438 v listine pod 4. spomenutej pod menom Radnole a Radole spomína, od okoličnosti tejto nazvaná bola. Počiatočne sa ona Hradová (dedina) menovat mohla, a dnešie jej meno môže byť len toho pomenovania prekrúteninou, Radnole ale len toho chybnym odpisom. Nemôžem prijať tvrdenie Jacovského,

dla ktorého Radola od rastliny radlice pomenovaná je, lebo v tomto páde by sa ona Radlicova menovala.

14. *Budatyn-Lehota*, dedina, povstala skrz osadenie pána Budatyna v jeho hore, svobodne od platenia dane. R. 1438 v listine pod 4. spomenutej menuje sa Lehotka.

15. *Lopušna*, musela povstať na takom mieste, ktoré bolo lopúchom zarastené, odtiaľ jej meno, a

16. *Pažitie*, dedina, zas musela na pažitiach povstať.

Ku zámku Budatynu náležali:

1. *Dúbie*. Dedinka táto povstanúc v dubovem háji, z príčiny tejto nosí meno svoje. Takto písaná, tak aj pod menom Dwbye prichádza už r. 1438 v listine pod 4. spomenutej.

2. *Lieskovec*, dedina, musela byť nazvaná od liesok, ktore tam jestvovaly. Táto dedina v listine pod 4. spomenutej spomína sa r. 1438 menom Leskovacz a Lieszkowacz. Z jej starých richtárov (advocatus) je známy: r. 1509 Jeremiáš Pongrácz.

3. *Nesluša* sa r. 1438 v listine pod 4. spomenutej Nyeslusse piše. Meno dozaista obsiahla od tej okolnosti, že svojmu pánovi neslúžila, služby nevykonávala Obec táto, ktorá vždy patrila k budatynskému panstvu, bola teda protivinou obce Poviny, k tomu istému panstvu náležiacej. Fara tu povstala r. 1788 skrz uh. kr. námestnú radu; jej patronom je náboženská základina; od toho roku má aj matriky; jej filiálkou je Rudinská; počíta 4293 katol. duší. Kostol jednou vážou opatreny, zasväteny je sv. Jánovi Nep. Farári: Samson Ulrich, Rudolf Kuszy, Anton Dzian, Ignác Morvay, Ján Krabáč a Pavel Valjašek.

4. *Kysucké Nové Mesto*. Spomína sa najprv v jednej listine R. Karola r 1321 quarto Idus Julii danej pod menom Jathasin, sta mytne miesto, kde myto a daň platit treba bolo; r. 1338 spomína sa menom Jachatin, sťa zámok grófa Mikulása Zéecha kraj. sudcu, ba prichádza v listinách i pod menom Lethesin. Medzi tymito troma menami jako dobré a pôvodné držím mneno Jachotin, a ostatné dve len jako prekrúteniny toho, nakoľko len meno Jachatin vysvetlovať možno, v ňomž Jacha iné, jako volakedajšieho pána tohoto miesta — hádam Jakuba — značiť nemôže, *tin* ale znamená hrad, a tak sa miesto toto počiatočne Jakubovym hradom menovalo, z čoho nasleduje, že ono počiatočne hradom bolo, tým viac, lebo jako som udal, r. 1338 spomína sa rovno sťa hrad Mikuláša Zéecha.

K. N. Mesto v listinách R Karola sa aj Congesbergh, Kongesberg to jest Königsberg menuje, z čoho nasleduje, že tento hrad bol kráľovskym majetkom, lebo ináč by sa nevolal kráľovskym vrchom.

Jachatin a Königsberg jedno a to isté miesto znamenajúc, predoslé meno držím za staršie a pôvodné, už i pre slovo tyn v ňom obsazené, nakoľko je ono najstarším slavianskym vyrazom hradu a nakoľko v uvedenej listine R. Károla z r. 1321 miesto toto sa len jako mytne miesto, teda hrad a nie spolu aj jako obec Jochatinom, len že prekrútené Jathasinom menuje; tento už pred R. Karolom jestvujúci hrad len vtedy pomenovaným bol Königsbergom, keď už

nebol majetkom Jachovým, ale keď pod R. Karolom stal sa kráľovským majetkom.

Hrad tento na kopci za terajším mestom sa vypínajúci, u ktoréhož podnožia Kysuca tiekla, byť mohol; to vysvetliť dá sa z jeho obdržaného mena Königsberg, nakoľko sa vrchom menuje, tak aj z mena toho kopca, Tábor rečeného. Kopec tento sa Táborom len preto menovať môže, keď na ňom vojsko táborilo, a vtedy musím predpokladať, že tomu tak len pri jestvovàni hradu byť mohlo.

Pod Ludvikom Veľkým prichádza po prvý raz pomenovanie Civitas nova (r. 1358) a Castrum novum, to jest nové mesto, nové miesto, novy zámok, uj város, ujhely, ujvár.

Vzdor tomu, že sa Kys. N. Mesto sťa Civitas nova po prvý raz pod Ludvikom Veľkým spomína, predsa povstanie jehó jako obce musíme už pod R. Karolom hľadať pod hradom starého Jachatina, neskoršieho Congesberghu, to jest na jeho terajšom mieste vtedy, keď sa rieka Kysuca bezprostredne od podnožia hradobného kopca (Tábora) — kde počiatočne tiekla — oddialila a sebe dnešnie koryto vybrala, lebo v listine Kys. N. Mesta najstaršie výsady v sebe obsahujúcej, r. 1325 danej, spomína sa plantatio Lethesia (colonia Lethesin), teda pod hradom Jachatin, Jathasin, Lethesin už v tomto čase osadené byť muselo, ktoré v tomto roku — dľa slov uvedenej listiny -- aj vystavili a ktoré vtedy Cangesberghom pomenované bolo. V smysle uvedenej listiny táto Civitas (obec) bola v spomenutom roku spolu daná Henrikovi, judexovi de Hornics a jeho potomkom s theutonikálnym právom, totižto s tým právom, na základe ktorého žilinská obec (Civitas Zilnensis) založená bola, a naložené bolo, aby tento Henrik a jeho potomci a dedičia z milosti jednotlivcov pozdvihnutý bol a obec posilnená bola, dané bolo aj tejto obci svodobné bydlisko (Mansus, Mansum) a menovanému Henrikovi a jeho potomkom dovoleno bolo koľkokoľvek mlýnoch môcť vystaviť a tymito vládnuť, tak aj mať všelijakých remeselníkov, jako: rybárov, mäsiarov, ševcov, kováčov, kramárov, ktoré remeslá na jednu míľu žiaden prevádzať nesmie; spolu Henrikovi a jeho potomkom dané bolo v obci tejto úplné právo súdenia, pokuty vymerať a odpustiť k svojmu prospechu, mimo troch pádov, totižto: vrahovi, podpaľačovi a zbojníkovi, v ktorých pádoch dve čiastky kráľovi a len tretia jim náležať móže a ku súdeniu týchto troch pokút jemu jeden kráľ. človek na pomoc pridaný byť má. Obci tejto bolo udelené právo, v stredu trh držať, ktory na jednu míľu žiadon zpät pridržiavať nesmie, potom na 6 rokov role a na 18 rokov hory dorábäť, povinný súc každemú poddanému jako árendu pol marky a 6 kýl, a síce dve zo žita, dve z raži a dve z ovsa pl tiť; potom menovanému Henrikovi advocatusovi (richtárovi) dané boly dve svobodné miesta na bývanie, ktorými pre svojich žencov vládnuť móže a pre pašu statku, dva svobodní poddaní a aby šieste miesto na byvanie so šiestou kuriou pre advocatusa (richtára) udržané bolo, konečne mešťania tejto obce boli od myta vyňatí a rozkázané bolo, aby obec, po jej založení, priekopou a sadami opatrená bola. (Táto, tak aj kráľa Františka tá vysadná

listina aj kráľmi Leopoldom I. a Károlom Kys. N. Mestu udelenych vysadnych listín obsah v sebe obsahujúca r. 1799 v úradnom odpise vystavená, chová sa v listárni „Slov. Matice" Listina kráľa Františka vriadená je v kráľ. knihe I. triedy pod číslom 59 na 744 a nasledujúcích stranach kroz Ludvika Jaszvica, a bola vyhlásená na valnom shromaždení trenčianskej stolice, 4 apríla r. 1799 vydržiavanom.) Roku 1325 dľa šematismu nitr. dioecese v Kys. N. Meste už fara jestvovala, a tak v tom roku Kys. N. Mesto sťa obec už jestvovať musela. (Udanie toto dľa mojej mienky následkom obsahu uvedenej listiny vyložené bolo.)

Z tohoto vidno, že sa Kys. N. Mesto do r. 1325 Jachatinom, nepravne Jathasinom, Lethesinom menovalo, že r. 1325 Congesberghom (Konigsbergom) nazvané bolo, a že meno toto r. 1358 postúpilo miesto menu Civitas nova, Castrum novum. Obec táto následkom zakladajúcej polohy, poneváč mesto Žilina už dávno jestvovalo, a tak staršou obcou bolo jako ona ľudom Civitas nova, to jest novym mestom, Ujhelyom, a poneváč bola opevnená, Castrum novum, novym zámkom, Ujvárom pomenovaná bola. Kys N. Mesto spomína sa Ujvárom r. 1509 v tom statucionálskom liste, dľa ktorého tehdajší advocatus tejto obce, Martin Furmen, prítomny bol pri statúcii žilincov do advocatie, skrz Dorotu Podmanicku odkúpej. Konečne toto Nové Mesto, poneváč povstalo na brehu Kysuce, k rozoznaniu od ostasnych novych miest (ku pr. Považské Nové Mesto, Sátoralja Ujhely atď.), Kysuckym Novym Mestom, Kiszucza-Ujhelyom pokrstené bolo.

Vo vysadnych listinách Leopoldom I. a Károlom obci tejto udelenych pri mene Kys. N. Mesto vždy spomína sa aj Congesberghom.

Fridrich Pesty v svojom diele „A magyarországi vásispánságok története" zvanom na 511. strane, odvolávajúc sa na Wenzela, udáva, že syn Sebeslava, Bogomer, zomrúc, kráľ r. 1254 Yesetin rečenú trenčiansku zámockú zem, v ktorej majetku stal Bogomer až do svojej smrti, Michalovi, zvolenskému, a Detre-ovi, spišskému hlavnému županovi daroval, ktorá zámocká zem ležala v chotáre jejich majetku Varna (Varin) menovaneho. Blizo Varny Bogomer už r. 1244 zeme donáciou obsiahnuc, a poneváč Pesty všetko toto o trenčianskom zámockom županstve vypráva, zrejmé je, že Yesesin nie je iné jako Kys. N. Mesto, a že toto náležalo ku trenčianskemu zámockému županstvu.

Vzdor tomuto vsetkému v listine Ferdinanda, vysady mesta Žiliny 12. okt. r. 1548 odobrujúcej, Kys. N. Mesto, súc ešte vždy mýtnym miestom, prehresenym spôsobom menuje sa Jathasinom. Meno toto, jako som spomenul, v tomto čase len chybne mohlo sa užívať, zvláštne v prítomnom páde, lebo v udanej listine reč súc len o odobrení vysad, vysady mesta Žiliny, medzi ktorymi prichádza aj osvobodenie od Jathasinského myta, do tejto listiny zo starej vysadnej listiny, kde ešte súveké pomenovanie Jathasin prichádzalo, nepozorujuc na nove meno K. N. Mesto, len spísané boly; ináč ale medzi pomenovaniami dľa veku tejto obce mohol by povstať najväčší zmätok.

Kedy zmiznul nad Kys. N. Mestom kedysi sa vyvyšujúci hrad Jachatin, neskôr Königsberg, nevedno. Poneváč ale jeho stopu najsť nemožno, že on výrazu *tyn* celkom zodpovedal, totižto že on z dreva vystavenou citadellou bol, prijať musíme.

V pravote žilinských chalupníkov proti tamejším domovníkom stranivá varenia piva 30. marca 1773 zdvihnutej, v replike domovníkov v 5. bode hovorí sa, že K. N. Mesto bolo na spôsob mesta Žiliny, to jest theutonikálnym právom založené, kde beneficium varenia piva len domovníci majú, čo príložkou pod č. 9., to jest svedoctvom novomestskej rady od 30. marca 1773 dokázané je, dľa ktorého mesto to theutonikálnym právom založené, na spôsob mesta Žiliny tam chalupníci právo varenia a merania piva a právo pálenia vína lebo páleného nemajú.

Pečať mesta tohoto je vajcovitej podoby. Nachodí sa na nej obraz sv. Jakuba z týmto kolopisom: „Sigil. Priv. Opp. Vihel ad Flu. Kisz. 1681."

Ze starých novomestských richtárov známe: r. 1509 Martina Furmena (advocatus), r. 1325 Henricusa de Hornics (judex), r. 1604 Mikuláša Kutača, r. 1745, 1751 Jána Forgáča, r. 1773 Jána Jarolima, v 30. patriéne 40. rokoch 18. storočia často Mikuláša Kubiczu, ktory býval aj radným, podobne často bol richtárom aj Ján Juráček; z notárov: r. 1792 Štefana Alexa Seregih, r. 1751 And. Juráčeka; z radných: r. 1604 Ďura Kramára, Jána Lukačova, Jána Klobučníka, Štefana Ručku, Jána Hapku, Michala Truchlíka, Jána Preprsseného, r. 1745 Sam. Hrianku, Jána Sigismundiho, r. 1740 Jána Juráčeka, r. 1773 Mikuláša Bieleka, Štef. Šlandora, Daniela Štrbu, r. 1773 mestský orator Ján Čelko.

V K. N. Mesto už r. 1325 jestvovala fara a do ev. cirkve tu povstatej jesenický Christofor Ungnad, ba zvláštne Andrej riadne uvádzali kňazov: Jána Moča, Mat. Rajtinyho a Jána Matthaeia. Od r. 1605 behom vyše 40. rokov najväčších zásluh o túto cirkev nadobudnul si Št. Krušpier, spolu aj senior vyšneho okresu; jemu r. 1614 Jakub Martini, verejný učbár logiky a prakt. filosofie na vittembergskej akademii za dar jemu daný vďaky vzdáva a spolu aj odporúča svoju snahu kolo verne vyučovanych a vychovávaných uhorských žiakov, na jeho vieru znechanych. Krušpier, keď roku 1622 mor zúril, zatvoril sa s vdovou Ungnad-Szúnyogh Mojžišovou rod. Barborou Osztrovith, do budatynského zámku, kys. novomestskú cirkev sveriac na Melichera Michaelisa, diakona. Št. Krušpier uzrel svetlo sveta ve Vrbovom, kde bol jeho otec haleuárom. Základ ku vyšším vedám položil si najprv v rozličných domových školách a potom aj v Ihlave na Morave. Z tejto poslednej školy šiel do Wittemberga a študuval tu r. 1596, tak aj v nasledujúcich rokoch. Po jeho navrátení stal sa rektorom v Žiline, ktorému úradu za úplných 6 rokov (1601—1607) užitočne študujúcej mládeži na čele stál, a síce dľa Kleina od r. 1600—1605, poneváč potom, dľa iných, stal sa kňazom v Kys. N. Meste, kde bol ordinovany, nevie sa. V Uhorsku nie, lebo v tomto čase evanj. cirkve v krajne ešte superintendentov nemali. Vo Wittenberge tiež nie, lebo v Hoff-

mannovom vykaze vo Wittembergu ordinovaných Uhrov neprichádza. Hádam v Briege v Sliezku alebo v Prahe? Vdova jeho novomestského predka Mateja Raythini proti nemu rozličné požiadavky činila, dla zápisnice trenčianskeho kontuberniuma, dňa 27. januára 1605 na zimnom skromaždení, ohladom ktorych kontubernium uzavrelo, ze z toho, čo Raythini ešte za svojho živobytia zasial, tohoto nástupca od vdovy tretinu obdržat má, naproti tomu z toho, čo ona jako vdova už po smrti svojho manžela na farskych rolach zasiala, má od neho tolko zbožia obdržat, kolko zasiala, lebo ona toto k újme nástupnika učinila; tak isto bolo uzavreno aj ohladom kapustnej zahrady, že ponevač on v nej ešte v jeseni podla svojej lúbosti jako riadny miestny kazatel mohol zachádzat, ona k užívaniu vdovy ponechaná byt má. Proti tomuto uzavretiu kontuberniuma námietku neučinil, ale žiadal, len aby tieto dva kúsky dobre považené boly, a síce:

1. Quocunque privilegis gaudebat Matthias Raythini, eodem etiam gaudere debet et successor totaliter. Sed Mathias insemmiaverat totaliter verudia semina agris; ergo

2. Discedens ex ecclesia rev. D. Joannes Matthaei tempestive discessit, ante seminaturam vernalem, vacuos relinquens agros, vocatus alio. Dominus vero Matthias Raythini non vocacatur alio, sed animus erat ei diutius illi praeesse ecclesiae, si deus voluiset. Et quia attigit tempus sementis, habuit potestatem seminandi.

V kontuberniume horného okresu trenčianskej stolice bol do r. 1612 notáriusom a od toho roku do konca svojho života menlivo už dekanom, už seniorom. Pre jeho časte zaneprázdnenie, jako notár, žiadal od kontuberniuma 17. sept. 1608 aby mu bol ku boku jeden diakon pridany, bárs to aj prv pri tejto cirkvi zvyčajné nebolo; jeho žiadosti učineno bolo zadost, a jeho diakonom stal sa Melicher Michaelis. V manželskej záležitosti Jana Trčku, meštana žilinského, ktorého cudzoložná manželka, Dorota rodená Lichway, zanechala, manželovi ciefom rozlúčenia sa, jako notár v mene celého kontuberniuma, pekné vysvedčenie dal; táto manželská záležitost, ktorá 17. septemb. 1608 na valnom shromaždení znikla, ponevač manžel svoju manželku jako cudzoložnú oznámil a ponevač prosil dovolenie druhú za manželku si pojat, v partikularnom shromazdeni 18. okt. v Žiline bola znovu horevzatá a dokončená. Číslo 2. strana 171 zápisnice kontuberniuma o tom znie: „Causa et negotium Jannis Tresko, civis solnensis, reassumptum, tanquam deserti et Dorotheae Lichway desetricis et adulterae.“ Právne písma a vyšetrujúce body sú prizdlhavé, preto jich tu neuvádzam; udat len to chcem, že vec Trčkovú Ján Draskovsky provisor v Žiline, zvlástne prevádzel a aj štastlive dokončil, tak že o tomto uzavretie kontuberniuma takto vypadnulo: „Et si nisidiae illae, quae a Dorothea Lichway instruebantur, non sunt evidentibus documentis ostensae, tamen quia adulterium praememoratae Dorotheae certissimis testimoniis sub juramento strictissimo exactis a personis aetate et judicio integris sufficienter comprobatum est, quod ipsum praefata domina in sua desertione et

fuga a marito comprobavit et per binam quindenam citata neque per se, neque per procuratorem aut amicos comparuerit. Ider nos de jure ipso divino praefatum dominum Joannem Tresko tanquam personam niocentam et quae iam inde a desertione sui castam egerit vitam, pronunciamus a praenominata adultera et desertrice liberum, juxta testimonium scripturae Matth. 19. 1. Cor. 7. et Prov. 18. „Qui retinet adulteram, stultus est." Quare toties praenumerato Joanni, vigore testimoniorum scripturae allatorum, concedimus matrimonium et nuptias novas, ita tamen, ut demum post festum epiphanias copulam ingrediatur, ne minia festinatione faciat reddatque se suspectum, quasi ipse praebuerit dominae caussam adulterii et desertionis, ut cum alia matrimonium contrahere possit. Interim serio mandamus domino Joanni, ne quid amplius consortii habeat cum praefata domina, in nullo eam exornet beneficio, a colloquio et omni ejus consvetudine abstineat, per provincias et regna externa de ea non disquirat, imo ab omnibus abstineat meritalibus officiis secus futuro posteriora pejora futura fore prioribus soleminter edicimus."

Kruśpier pri valnych shromaždeniach rozličné reči vydržiaval; jako 16. júna 1609 v Považskej Bystrici o časnom pokoji, zo spevu kresť. cirkve: „Daj nám milostive pokoja;" potom 11. januára 1611 v bytčianskom zámku na grófa Ďura Thurzo, v ktorej on jemu nielen šťastlivý počiatok nového roku, ale aj dobrobyt k správe tohoto jeho grófstva prial. O prvšej reči v zápisnici stojí na strane 177: „Instituit de more legum rev. d. Stephanus Kruschpier orationem, sumta materia a tempore, videlicet de pace corporali, ex cantico ecclesiae: Da pacem domine" atď., a o druhej na strane 181: „Nomine cl. et rev. d. superintendentis, d. senioris, nec non totius contubernii ven. ovatione publica gratulationem instituit notarius contubernii Steph. Kruschpier ad ill. c. palatinum arce Bitschensi, cui non saltem novum annum felicem, sed et alia ad hanc officii palatinalis sublimitatem spectantia gratulatus est. Resolutionem a tanto principe satis placidam et moderatam consecuti sunt superiores praenotati." V pravde budúcej superint. voľby, ktorú senior Eliáš Láni navrhnul a kontuberniumom udobrená bola, on nielen s ním a so Sam. Paulinim prvym kontub. dekanom, za vyslanca vo valnom konvente preto vydržiavanom vymenovaný bol, ale musel tento raz jako notár grófovi Žig. Balassovi a barónovi Mojžišovi Szúnyoghovi písať, aby v tejto veci bez vedomia a vôle oboch nezačali. Teda boli oni všetci traja, ktorí do Žiliny ku vydržiavať majúcej synode a vydržiavať majúcej superint. voľbe aj v skutku jako vyslanci poslaní. O tomto píše tá istá zápisnica na strane 178 toto: „Deinde etiam hoc statutum est ut ad conventum generale ratione superintendentis ubicunque futurum emittantur tres fratres, videlicet rev. et dor. d. Elias Láni Senior contubernii, d. Samuel Paulini, primarius decanus contubernii et Steph. Kruschpier notarius contubernii. Quoad sumtus deliberatum est, ut a singulis fratribus duplicata fiscalis pecunia exigatur et legatis tradatur; a na strane 180 stojí: Legati ad hunc conventum solnen-

sem nomitati sunt priores. Pro sumtibus ordinati sunt iis omnes mulctae pecuniariae, nec non fiscalis pecunia duplex, statim et de facto deposita, exceptis absentibus, qui eam refundere tenebuntur, in proxima futura congregatione." Tiež tu musel aj v r. 1610 istú manželskú záležitosť s Joachinom Fábrim a Martinom Jutibusom vyšetrovať.

Toto všetko stalo sa pod notariatom Krušpierovym. Teraz bol Krušpier bárs nepritomny, r. 1612 na zimnej valnej kongregácii 16. jan. v Bytči, po smrti seniora Sam. Pauliniho, jednohlasne za seniora vyvoleny. Tento príjemný chyr mu priniesli kontuberniumom k tomu vymenovaní vyslanci, Martin Jutibus, Balt. Grelnertius, Vazul Fábri a Ján Pannitonsoris. Z počiatku túto hodnosť prijať sa zdráhal, konečne ale bol ku príjme tejže na mnohé prosby nakloneny a dal každému cieľom väčšej istoty pravicu. V tej zápisnici na strane 183 č. 2 stojí o tomto: Quibus in junctum est, ut observata idonea occasione praefatum r. d. Kruschpier adeant eidem que nomine totius contubernii officium hoc senioratus assiquent. Ad quem cum 5. Julii tres ex legatis Ujhelyinnm pervemisent (quartus enim domi tempestate detentus est) salutatione honesta praemissa et voluntate ven contubernii exposita, praefatum r. d. Stephanum vehementer rogarunt, ut habita ratione tam honesti de se judicii et nec ssitatis contubernii, voluntati divinae obtemperet, electionem tot praestantium virorum ratam habeat officiumque, ad quos liberis suffragiis vocatus est, suos in humeros recipiat, inque propter has evidentes caussas:

1. Quod ad hoc officium legitimis et liberis tantum suffragiis item que etiam rev. domini superintendentis sit electus.

2. Quod bene officium notariatus gesserit, senioratus igitur officium sit praemii loco ipsi concessum.

Haec ubi fuissent proposita, gratias egit pro honore sibi praeter expectationem oblato et officium detrectare coepit, id que ob caussas sequentes:

1. Quod aetate sit inter fratres peni minimus, nec sit aequum et par, ut junior seniori praeiit.

2. Quod eo judicio non sit praeditus, ut cum utilitate posset praeesse venerando contubernio.

3. Quod in officio notariatus magnas curas subiisset et opus haberet virium pro respirio aliquo refocillandorum.

4. Quod locus, in quo degat, sit incommodus ad habendas congregationes."

Po volbe v mene vzdialeného notara složil Ján Pannitonsoris notariat a na miesto neho bol k tomu Baltazar Grelnertius, kazateľ v Predmieri, zvoleny, ale miesta prisediacich a dekana zostali tentoraz nezaplnené. 22. júla 1615 bol v svojej senior hodnosti potvrdeny. Jako senior držal 10. dec. 1618 v deň pohrabu superintendenta Eliáša Lániho vo farskom dvore v prítomnosti početného shromaždenia pohrabnú kázeň z 57. kapitule proroka Ezaiáša zo slov: „Spravedlivy se ztratí." 16. jan. 1619. v Kys. N. Meste na zimnom valnom shromaždení kontuberniumom bol za nástupcu

zomrelého superintendenta pre verné služby v senioráte navrhnutý, ale zvolili M. Jána Hodika, farára v Bytči. S kontub. notárom mal rozličné škriepky. Vinil Tomáša Francisciho niekoľkými uštipačnosťami a žiadal zadosťučinenie, a tento zas žaloval seniora pre niektoré nečestné reči, ktoré si on proti nemu a jeho manželke bol dovolil. Obom stránkam kontub. pokoj a svornosť odporúčalo. 8. nov. 1623 zložil po prvý raz svoje seniorstvo v Bytči a nemohol byť žiadnym spôsobom k nemu nahovorený; preto bol Martin Intybus za seniora zvolený a on za prvého kontub. dekana. Predsa r. 1627 bol zas seniorom a vypovedal v Žiline 30. júla jednu partikulárnu kongregáciu pre superintendenta, ktorý pre isté prenasledovanie nastať majúce, zo strachu a malodušnosti svoju hodnosť bol zložil. Tohoto mali prosiť, aby to neurobil, a jemu malo byť kontuberniumom všemožná pomoc sľúbená. 8. marca 1635 na mimoriadnom shromaždení v Pov. Bystrici hore vzala sa jeho škriepna záležitosť, ktorú mal s Filipom Hrabeciusom, kazateľom v Kotešove. 6. febr. 1654 konečne vo valnom shromaždení v Žiline v tamejšom farskom dome držal svoju krátku poslednú reč k tu shromaždeným duchovným bratom, ktorou ďakoval za jejich dôveru, ktorou sa k nemu po čas jeho seniorstva chovali, a svoj úrad zložil s prosbou aby taký inému oddali. Ale nič nepomohlo, a on musel ho zas prijať, ktorý do konca svojho života zadržal, ktorý koncom toho istého roku 1654 nastúpil. Zomrel v 49. roku svojho úradu.

R 1641—1643 v K. N. Meste bol kňazom Jakub Urbanovič. Cez všeobecné prenasledovanie r. 1673 Daniel Reguli, tunajší kňaz, s Jonášom Coledanusom (Colleidamus), tunajším diakonom, už r. 1668 tu bývším, prv púchovským učiteľom, šiel do vyhnanstva. Na posledy menovaný zdá sa, že sa prinavrátil, lebo šiel r. 1683 do Púchova z K. N. Mesta za ev. kazateľa; do r. 1683 ev. kazateľom tu bol Ján Repacius, ktorý vtedy v podobnom postavení šiel do Trenčína; tohoto nástupcom zdá sa byť Andrej Zaskalicky, ktorý sem zo Žiliny, kde čas trávil, za kňaza povolaný bol, ale nezadlho, keď šťastie horných Uhier sa zmenilo, odohnaný bol, a odpredajúc v Žiline na predmesti svoje allodium, stal sa hospodárom v Tepličke. V druhej polovici 17. storočia ešte aj Andrej Saksi tu pôsobil sťa kňaz a r. 1704, ba aj 1707 Eliáš Láni, kňaz a senior trenčianskeho horného okresu, stál tu na čele cvičenia ev. náboženstva, ktorý bol ale prinútený v nasledujúcom roku vzdialiť sa, kedy aj kostol sv. Magdaleny za mestom (?) vyprázdnený bol. Vieme i to, že Kysucko-novomestská cirkev evanjelická žiadala si za svojho kazateľa mošovského, dľa iných Považ.-bystrického rodáka Jána Institorisa, syna Eliášovho, bánovského kazateľa, ktorý ale pozvanie neprijal; tak aj to vieme, že Ján Monkovicenus bol tu diakonom. Tunajšej ev. cirkve filiálky boly: Brodno a Veľká Divina. Dľa poznámok Andreja Najzera, farára „Successio A. A. R. Dnor. Parochor. Eccleae Kiszucza-Ujheliensis ab Anno 1673 usq. ad Annum 1746 diein 11. febr. partim ex Matriculis Eccleae partim ex Ecclaone notata“ zvaných, ktoré chová K.-novomestská fara, učenie Lutherovo skrz Daniela Reguliho tu zasiate, novomestskí katolíci

od 10. nov. 1665 boli pozbavení svojho kostola, oltárov a kňazov, a 3. sept. 1673 kostol zbrojnou rukou evanjelikom odňaty, jim kostol a zákonní kňazi prinavrátení boli.

Vtedy sťa prví farári sa spomínajú: Jakub Morkezič a Ladislav Permay, jezuiti, ktorí od 3. sept. 1673 do 21. sept. tu sviatosti vysluhovali. Tychto nasledovali:

Ján František Rukovič od 21. sept. 1673, ktory od strachu proti katolíkov ukrutne prenasledujúcim revoltantom a aj následkom velkej lámky r. 1683 na deň obrátenia sv. Pavla sa oddialil na polskú hranicu. Od tedy, ponevač dlho nedal znak svojho zdržovania sa, Štefan Kostka, žilinský farár a okresný vice-archidiakon, administroval faru, za jejž duchovného Ján Gubasóczy, nitriansky biskup, r. 1684 vyhnaného Ďura Antona Palugyaia, ktory v Budatyne za krátky čas mučedlníctvo utrpel (vidz „Slov. Pohlady“ r. 1684 článok „Budatyn“) — zelozum presbyterum — dal; o ňom udané poznámky takto znejú: Anno 1684 in Beneficio Kisz, Ujhelyensi succenit A. R. D. Antonius Palugyay. De quo sequens est traditio. Resumptibus furorem Heterodoxis, bonus pater Kisz. Ujhelyini subsistere requivit, discessit proinde ad castrum Budethin, ubi frater suus Commendantis officium sustinuit. Educto itaque Commendante cum praesidio e quingentis viris constante, integrum Praesidium delent, et Presbyterum capite minuunt. Innocentiam viri Testatam voluit Deus, pro cupis honore Gladiis impiorum occubuit. Nam referente Illustrissimo Domino Comite Casparo Szunyogh, coutuinis Fannis, in loco, ubi occisus erat Ros rubens apporebat, quem ipse Illustrissimus colligens, aliis aspiciendum offerebat.“ Ale r. 1684 10. novembra zas menovany Rukovič zaujal svoj tunajší úrad, ktory do 22. novembra 1687 zastupoval, žijúc čisto, neženaty a testamentárne poručiac, aby jeho telo do Pruského, tu odtial 7—8 míl vzdialeného, katolíckeho cintorína pochované bolo, aby jeho hrob protestanti nerozhádzali, ktory od nekatolíkov ani sv. communiu prijať nechcel.

Kto bol jeho nástupcom, nevedno, lebo fara Gabriela Omasta, byvalého farára v Katté (pri Hatvane) Turkami stroskotaná súc — dal sa presadiť do trenčianskej stolice, odkial pochádzal (z Rozvádze) a tu prijal správu bričovskej cirkve, odkial prešiel do K. N. Mesta; tu bol 5. septembra 1690 inštallovany; odtiaľ o 5 rokov prešiel do Bytče.

Po ňom nasledoval Martin Paulovič (tohoto už aj dioec. schematismus z r. 1835 spomína), ktory 11. júla r. 1695 inštallovaný bol. Zomrel tu a dla knihového soznamu, 26. nov. 1802 vyhotoveného, svoje knihy tejto cirkvi zanechal. Od tohoto dňa tu vysluhoval sviatosti Jan Ebelliny, kapellanus.

Po tomto bol Ďuro Vankovič (spomína ho aj uvedený schematismus) od 5. apríla 1703. Prv bol predmierskym kňazom, ktorý tu este päť rokov administroval faru, a potom prešiel do Bytče, kym 3. januára 1709 z Rosiny sem za farára povolany Matej Borza (už ho aj spomenuty schematismus menuje) nebol inštallovany. Tu odtiaľ sa vzdialil do Illavi a odtial do Spiša. Jeho nasledoval

1. apríla 1714 Peter Pavel Zigo (spomína ho už aj menovaný schematismus), ktorý tu úplné dva roky pôsobiac, 1. apríla 1716 vstúpil medzi jezuitov a v tejto reholi aj zomrel. Jeho nástupcom bol

Martin Gerentsíry (už ho aj menovaný schematismus spomína), prv bánovský farár. — 8. túla r. 1716 inštalovaný, tu pôsobil do 30. nov. 1730, odkiaľ dostal sa do Illavi, Jemu nasledoval

Štefan Felix (už ho aj uvedený schematismus spomína), prv lednický farár. — 4. januára r. 1731 inštallovaný, zomrel toho istého roku v 33. roku veku svojho. Nasledníkom jeho bol

Andrej Najzer, ktorý 21. marca r. 1745, zanechajúc opateru lietavských veriacich, v tom istom dni začal v K. N. Meste pôsobiť, kde v tom roku 13. mája inštallovaný bol.

Dľa uvedeného schematismu po ňom nasledovali: Michal Petrík, Ján Bapt. Pinka, spisovateľ, pôvodca knihy „Poklad duchovní atď." zvanej, Anton Zigismundi, Michal Rudnay, Ján Kmeťko, Ján Lettner a Ján Pósta.

Dľa zápisiek Andreja Najzera z času pred rokom 1673 matriky nejestvujú, kdežto v smysle schematismu od roku 1566 by maly jestvovať.

Dľa rukopisu Andreja Jozefa Najzera „Liber Ecclesiae Kiszuca-Ujheliensis" zvaného, ktory podobne k.-novomestská fara chová, vo farskom kostole, zasvätenom sv. Jakubovi, na hlavnom oltári nachodivšie sa portatile 20 novembra 1668 Leopoldom Kolloničom, kardinálom, bolo zasvätené, v ktorom sa chovajú reliquie sv. Gaudenca, Victorie a Otilie.

Prvý malý oltár je zasvätený sv. Jánovi Krstiteľovi a povstal r. 1710 z obetivosti Mateja Borzu, miestného farára a Mateja a Andreja Kolárika, mešťanov; druhý malý oltár je zasvätený svätej rodine Kristovej a postaviť ho dal gróf Ladislav Szunyogh a jeho manželka, Juliana Eszterházy. Obnovený bol r. 1747.

Kostol tento má:

1. celkom zo striebra pozlátenú oltárnu sviatosť, ktorá s kamienkami 52 uncie váži; hotovená je r. 1710;

2. jeden veľký kalich s patenou, zo striebra, pozlátený, vážiac 49 uncie;

3. menší kalich zo striebra, pozlátený, s patenou, váži 31 uncie;

4. druhý malý kalich, podobne zo striebra, pozlátený, váži 25½ uncie;

5. celkom pozlátené ciborium, ktorého pokryvka je zo striebra, Váži 31 uncie;

6. drahé strieborné a pozlátené ciborium s pokryvkou, ktoré krášli obraz ukrižovaného Ježiša. Váži 38½ uncie;

7. strieborné thuribulum s príslušnosťami. Váži 46 uncie;

8. jednu, 6 uncií vážiacu pikslu;

9. Druhú, znopatrenú r. 1749. Váži 6 uncií;

10. Jeden kotlík so striebornými krčiažkami, zaopatrený r. 1751;

11. strieborné pacificale. Váži s kamienkami 37½ uncie;

12. striebornú fibulu, zaopatrenú r. 1753. Váži 7¼ uncie.

Má dve pánske a viac cechových zástav.

Po smrti Štefana Felixa, miestneho farára, na rozkaz dekana pánske knihy boly v prítomnosti Andreja Bellanského, pánskeho provisora, Jána Forgácsa, miestneho richtára, Samuela Hrianku a Jána Sigismundiho, radných, tak aj Mikuláša Hudeky-ho, bytčianskeho farára a Jána Babiloviče, kaplána, registrované.

Zásoba bola:

3 missale so signaturami, 1 missal pre zádušnú sv. omšu, 2 knižky epištolí a evanjelií, 3 agendy, dielo Pavla Laymana, dielo Zbogariusa, Maximiliana Becanus, concilium tridentinum, Segnera homo christianus, funebrale Hofflika, Jána Oven epigrammata, dielo Szentiványiho, Stylus Curiae Supremae. Verae Fidei Catechesis, Zennei, Currus quadrijugus, tri matricule, Promphori ad Morale, Conciones P. Diez, Loci Communes, De-Launisecz Paradisus. Toho istého inšie dielo, Summa Joannis Geminiani, latinská biblia, Stellarium Coronae Benedictinae, Concordantiae, *slavná husitská biblia*, Codr. Evang., Rosmera Tractatus de Deo uno, Marcus Marulus, a ešte dve, ktorych názvy prečítať nemôžem.

Zdá sa, že kostol sv. Jakuba r. 1284 vystavený bol, lebo za hlavnym oltárom, nad okrúhlym oblokom, tento isty letopočet naleznuty bol s tymito písmenami: A. R. D. R. F. Tri prvé z tychto písmen sú titulatúrou duchovného, ktorého meno sa počínalo s poslednymi dvoma písmenami (Admodum reverendus Dominus), a tak je isté, že tento kostol vtedy už jestvoval.

Do kostola vede trojnásobná brána, z ktorych jedna je v čelusti s obrazom sv. rodiny. Pred ňou je murovaná predsieň, ktorá bola kedysi z dreva, ale keď ju 23. mája r. 1748 v noci o pol 1 hodine povstaty požiar s najväčšou časťou mesta na popol obrátil, bola štvorhrannymi kameňmi vyložená a zasklepená. Druhá brána je z boku, pri oltári sv. rodiny, ktorá r. 1748 po ohni vylámaná a podobne sklepenou predsieňou posilnená bola. Tretia brána je stará, ale r. 1749 obnovená a do poriadnejšieho stavu vložená.

Kostol tento v čas povstania onoho rukopisu ešte nebol dotovany a preto ani nebol posväteny. Je celkom z kamennych múrov, sklepeny a r. 1747 štvorhrannymi kameňmi vykladaný. Je v ňom stará kazateľnica. Jeho krypty sú:

1. rodiny Szúnyogh, pri kňažišti;

2. mestská, pri vchode prvá; jej zakladatelia sú: Pavel Štoček, Jan Hrianka, starší a mladší Mikuláš Hrianka, Gašpar Dubravay, Ďuro Ručka, Ďuro Masárik, Ďuro Michalec, Ján Michalec, Ján Nitucky, Ján Simonides a Matej Lhotsky, ktorí -- všetci luteráni -- seba pri zaplatení jednoho zlatého do nej pochovať nariadili.

3. Pod lavicami. Táto sa zdá byť dľa kryjúceho kameňa rodiny Hrabovskej.

V jeho murovanej väži sú 4 zvony: 1. Najväčší, 12-centovy, s obrazom bl. P. Marie a tymto nápisom: „Hoc est sigillum Privilegiati oppidi Kiszucza Ujhely 1725“; je na ňom aj obraz sv. Jakuba a oznak Szúnyoghov s tymto nápisom: „Illmus D. Gasparus

nebol majetkom Jachovým, ale keď pod R. Karolom stal sa kráľovským majetkom.

Hrad tento na kopci za terajším mestom sa vypínajúci, u ktoréhož podnožia Kysuca tiekla, byť mohol; to vysvetliť dá sa z jeho obdržaného mena Königsberg, nakoľko sa vrchom menuje, tak aj z mena toho kopca, Tábor rečeného. Kopec tento sa Táborom len preto menovať môže, keď na ňom vojsko táborilo, a vtedy musím predpokladať, že tomu tak len pri jestvovàni hradu byť mohlo.

Pod Ludvikom Veľkým prichádza po prvý raz pomenovanie Civitas nova (r. 1358) a Castrum novum, to jest nové mesto, nové miesto, novy zámok, uj város, ujhely, ujvár.

Vzdor tomu, že sa Kys. N. Mesto sťa Civitas nova po prvý raz pod Ludvikom Veľkým spomína, predsa povstanie jeho jako obce musíme už pod R. Karolom hľadať pod hradom starého Jachatina, neskoršieho Congesberghu, to jest na jeho terajšom mieste vtedy, keď sa rieka Kysuca bezprostredne od podnožia hradobného kopca (Tábora) — kde počiatočne tiekla — oddialila a sebe dnešnie koryto vybrala, lebo v listine Kys. N. Mesta najstaršie výsady v sebe obsahujúcej, r. 1325 danej, spomína sa plantatio Lethesia (colonia Lethesin), teda pod hradom Jachatin, Jathasin, Lethesin už v tomto čase osadené byť muselo, ktoré v tomto roku — dľa slov uvedenej listiny — aj vystavili a ktoré vtedy Caugesberghom pomenované bolo. V smysle uvedenej listiny táto Civitas (obec) bola v spomenutom roku spolu daná Henrikovi, judexovi de Hornics a jeho potomkom s theutonikálnym právom, totižto s tým právom, na základe ktorého žilinská obec (Civitas Zilnensis) založená bola, a naložené bolo, aby tento Henrik a jeho potomci a dedičia z milosti jednotlivcov pozdvihnutý bol a obec posilnená bola, dané bolo aj tejto obci svobodné bydlisko (Mansus, Mansum) a menovanému Henrikovi a jeho potomkom dovolené bolo koľkokoľvek mlýnoch môcť vystaviť a tymito vládnuť, tak aj mať všelijakých remeselníkov, jako: rybárov, mäsiarov, ševcov, kováčov, kramárov, ktoré remeslá na jednu míľu žiaden prevádzať nesmie; spolu Henrikovi a jeho potomkom dané bolo v obci tejto úplné právo súdenia, pokuty vymerať a odpustiť k svojmu prospechu, mimo troch pádov, totižto: vrahovi, podpaľačovi a zbojníkovi, v ktorých pádoch dve čiastky kráľovi a len tretia jim náležať môže a ku súdeniu týchto troch pokút jemu jeden kráľ. človek na pomoc pridany byť má. Obci tejto bolo udelené právo, v stredu trh držať, ktory na jednu míľu žiadon zpät pridržiavať nesmie, potom na 6 rokov role a na 18 rokov hory dorábäť, povinný súc každemú poddanému jako árendu pol marky a 6 kýl, a síce dve zo žita, dve z raži a dve z ovsa pl tiť; potom menovanému Henrikovi advocatusovi (richtárovi) dané boly dve svobodné miesta na bývanie, ktorými pre svojích žencov vládnuť môže a pre pašu statku, dva svobodní poddaní a aby šieste miesto na bývanie so šiestou kuriou pre advocatusa (richtára) udržané bolo, konečne mešťania tejto obce boli od myta vyňatí a rozkázané bolo, aby obec, po jej založení, priekopou a sadami opatrená bola. (Táto, tak aj kráľa Františka tá vysadná

listina aj kráľmi Leopoldom I. a Károľom Kys. N. Mestu udelenych vysadnych listín obsah v sebe obsahujúca r. 1799 v úradnom odpise vystavená, chová sa v listárni „Slov. Matice“ Listina kráľa Františka vriadená je v kráľ. knihe I. triedy pod číslom 59 na 744 a nasledujúcich stranach kroz Ludvika Jaszvica, a bola vyhlásená na valnom shromaždení trenčianskej stolice, 4 apríla r. 1799 vydržiavanom.) Roku 1325 dľa šematismu nitr. dioecese v Kys. N. Meste už fara jestvovala, a tak v tom roku Kys. N. Mesto sťa obec už jestvovať musela. (Udanie toto dľa mojej mienky následkom obsahu uvedenej listiny vyložené bolo.)

Z tohoto vidno, že sa Kys. N. Mesto do r. 1325 Jachatinom, nepravne Jathasinom, Lethesinom menovalo, že r. 1325 Congesberghom (Konigsbergom) nazvané bolo, a že meno toto r. 1358 postúpilo miesto menu Civitas nova, Castrum novum. Obec táto následkom zakladajúcej polohy, ponevač mesto Žilina už dávno jestvovalo, a tak staršou obcou bolo jako ona ľudom Civitas nova, to jest novym mestom, Ujhelyom, a ponevač bola opevnená, Castrum novum, novym zámkom, Ujvárom pomenovaná bola. Kys N. Mesto spomína sa Ujvárom r. 1509 v tom statucionálskom liste, dľa ktorého tehdajší advocatus tejto obce, Martin Furmen, prítomny bol pri statúcii žilincov do advocatie, skrz Dorotu Podmanickú odkúpej. Konečne toto Nové Mesto, ponevač povstalo na brehu Kysuce, k rozoznaniu od ostatnych novych miest (ku pr. Povážské Nové Mesto, Sátoralja Ujhely atď.), Kysuckym Novym Mestom, Kiszucza-Ujhelyom pokrstené bolo.

Vo vysadnych listinách Leopoldom I. a Károľom obci tejto udelenych pri mene Kys. N. Mesto vždy spomína sa aj Congesberghom.

Fridrich Pesty v svojom diele „A magyarországi vásispánságok története“ zvanom na 511. strane, odvolávajúc sa na Wenzela, udáva, že syn Sebeslava, Bogomer, zomrúc, kráľ r. 1254 Yesetin rečenú trenčiansku zámockú zem, v ktorej majetku stál Bogomer až do svojej smrti, Michalovi, zvolenskému, a Detre-ovi, spišskému hlavnému županovi daroval, ktorá zámocká zem ležala v chotáre jejich majetku Varna (Varin) menovaného. Blízo Varny Bogomer už r. 1244 zeme donáciou obsiahnuc, a ponevač Pesty všetko toto o trenčianskom zámockom županstve vypráva, zrejmé je, že Yesesin nie je iné jako Kys. N. Mesto, a že toto náležalo ku trenčianskemu zámockému županstvu.

Vzdor tomuto vsetkému v listine Ferdinanda, vysady mesta Žiliny 12. okt. r. 1548 odobrujúcej, Kys. N. Mesto, súc ešte vždy mýtnym miestom, prehresenym spôsobom menuje sa Jathasinom. Meno toto, jako som spomenul, v tomto čase len chybne mohlo sa užívať, zvláštne v prítomnom páde, lebo v udanej listine reč súc len o odobrení vysad, vysady mesta Žiliny, medzi ktorymi prichádza aj osvobodenie od Jathasinského myta, do tejto listiny zo starej vysadnej listiny, kde ešte súveké pomenovanie Jathasin prichádzalo, nepozorujúc na nove meno K. N. Mesto, len spisané boly; ináč ale medzi pomenovaniami dľa veku tejto obce mohol by povstať najväčší zmatok.

Kedy zmiznul nad Kys. N. Mestom kedysi sa vyvyšujúci hrad Jachatin, neskôr Königsberg, nevedno. Poneváč ale jeho stopu najsť nemožno, že on výrazu *tyn* celkom zodpovedal, totižto že on z dreva vystavenou citadellou bol, prijať musíme.

V pravote žilinských chalupníkov proti tamejším domovníkom stranivá varenia piva 30. marca 1773 zdvihnutej, v replike domovníkov v 5. bode hovorí sa, že K. N. Mesto bolo na spôsob mesta Žiliny, to jest theutonikálnym právom založené, kde beneficium varenia piva len domovníci majú, čo príložkou pod č. 9., to jest svedoctvom novomestskej rady od 30. marca 1773 dokázané je, dla ktorého mesto to theutonikálnym právom založené, na spôsob mesta Žiliny tam chalupníci právo varenia a merania piva a právo pálenia vína lebo páleného nemajú.

Pečať mesta tohoto je vajcovitej podoby. Nachodí sa na nej obraz sv. Jakuba z týmto kolopisom: „Sigil. Priv. Opp. Vihel ad Flu. Kisz. 1681."

Ze starých novomestských richtárov známe: r. 1509 Martina Furmena (advocatus), r. 1325 Henricusa de Hornics (judex). r. 1604 Mikuláša Kutača, r. 1745, 1751 Jána Forgáča, r. 1773 Jána Jarolima, v 30. patrične 40. rokoch 18. storočia často Mikuláša Kubiczu, ktory býval aj radnym, podobne často bol richtárom aj Ján Juráček; z notárov: r. 1792 Štefana Alexa Seregih, r. 1751 And. Juráčeka; z radných: r. 1604 Ďura Kramára, Jána Lukačova, Jána Klobučníka, Štefana Ručku, Jána Hapku, Michala Truchlíka, Jána Preprsseného, r. 1745 Sam. Hrianku. Jána Sigismundiho, r. 1740 Jána Juráčeka, r. 1773 Mikuláša Bieleka. Štef. Šlandora, Daniela Štrbu, r. 1773 mestský orator Ján Čelko.

V K. N. Meste už r. 1325 jestvovala fara a do ev. cirkve tu povstatej jesenický Christofor Ungnad, ba zvláštne Andrej riadne uvádzali kňazov: Jána Moča, Mat. Rajtinyho a Jána Matthaeia. Od r. 1605 behom vyše 40. rokov najväčších zásluh o túto cirkev nadobudnul si Št. Krušpier, spolu aj senior vyšneho okresu; jemu r. 1614 Jakub Martini, verejný učbár logiky a prakt. filosofie na vittembergskej akademii za dar jemu daný vďaky vzdáva a spolu aj odporúča svoju snahu kolo verne vyučovanych a vychovávaných uhorských žiakov, na jeho vieru znechaných. Krušpier, keď roku 1622 mor zúril, zatvoril sa s vdovou Ungnad-Szúnyogh Mojžišovou rod. Barborou Osztrovith, do budatynského zámku, kys. novomestskú cirkev sveriac na Melichera Michaelisa, diakona. Št. Krušpier uzrel svetlo sveta ve Vrbovom, kde bol jeho otec halenárom. Základ ku vyšším vedám položil si najprv v rozličných domových školách a potom aj v Ihlave na Morave. Z tejto poslednej školy šiel do Wittemberga a študuval tu r. 1596, tak aj v nasledujúcich rokoch. Po jeho navrátení stal sa rektorom v Žiline, ktorému úradu za úplných 6 rokov (1601—1607) užitočne študujúcej mládeži na čele stál, a síce dla Kleina od r. 1600—1605, poneváč potom. dla iných, stal sa kňazom v Kys. N. Meste, kde bol ordinovany, nevie sa. V Uhorsku nie, lebo v tomto čase evanj. cirkve v krajne ešte superintendentov nemali. Vo Wittenberge tiež nie, lebo v Hoff-

mannovom výkaze vo Wittembergu ordinovaných Uhrov neprichádza. Hádam v Briege v Sliezku alebo v Prahe? Vdova jeho novomestského predka Mateja Raythini proti nemu rozličné požiadavky činila, dľa zápisnice trenčianskeho kontuberniuma, dňa 27. januára 1605 na zimnom skromaždení, ohľadom ktorých kontubernium uzavrelo, že z toho, čo Raythini ešte za svojho živobytia zasial, tohoto nástupca od vdovy tretinu obdržať má, naproti tomu z toho, čo ona jako vdova už po smrti svojho manžela na farských roľach zasiala, má od neho toľko zbožia obdržať, koľko zasiala, lebo ona toto k újme nástupníka učinila; tak isto bolo uzavreno aj ohľadom kapustnej zahrady, že ponevač on v nej ešte v jeseni podľa svojej ľúbosti jako riadny miestny kazateľ mohol zachádzať, ona k užívaniu vdovy ponechaná byť má. Proti tomuto uzavretiu kontuberniuma námietku neučinil, ale žiadal, len aby tieto dva kúsky dobre poväžené boly, a síce:

1. Quocunque privilegis gaudebat Matthias Raythini, eodem etiam gaudere debet et successor totaliter. Sed Mathias insemmiaverat totaliter verudia semina agris; ergo

2. Discedens ex ecclesia rev. D. Joannes Matthaei tempestive discessit, ante seminaturam vernalem, vacuos relinquens agros, vocatus alio. Dominus vero Matthias Raythini non vocacatur alio, sed animus erat ei diutius illi praeesse ecclesiae, si deus voluiset. Et quia attigit tempus sementis, habuit potestatem seminandi.

V kontuberniume horného okresu trenčianskej stolice bol do r. 1612 notáriusom a od toho roku do konca svojho života menlivo už dekanom, už seniorom. Pre jeho časté zaneprázdnenie, jako notár, žiadal od kontuberniuma 17. sept. 1608 aby mu bol ku boku jeden diakon pridaný, hárs to aj prv pri tejto cirkvi zvyčajné nebolo; jeho žiadosti učineno bolo zadosť, a jeho diakonom stal sa Melicher Michaelis. V manželskej záležitosti Jana Trêku, mešťana žilinského, ktorého cudzoložná manželka, Dorota rodená Lichway, zanechala, manželovi cielom rozlúčenia sa, jako notár v mene celého kontuberniuma, pekné vysvedčenie dal; táto manželská záležitosť, ktorá 17. septemb. 1608 na valnom shromaždení znikla, ponevač manžel svoju manželku jako cudzoložnú oznámil a ponevač prosil dovolenie druhú za manželku si pojať, v partikularnom shromazdení 18. okt. v Žiline bola znovu horevzatá a dokončená. Číslo 2. strana 171 zápisnice kontuberniuma o tom znie: „Causa et negotium Jannis Tresko, civis solnensis, reassumptum, tanquam deserti et Dorotheae Lichway desetricis et adulterae.“ Právne písma a vyšetrujúce body sú prizdlhavé, preto jich tu neuvádzam; udať len to chcem, že vec Trêkovú Ján Draskovsky provisor v Žiline, zvlástne prevádzel a aj šťastlive dokončil, tak že o tomto uzavretie kontuberniuma takto vypadnulo: „Et si nisidiae illae, quae a Dorotthea Lichway instruebantur, non sunt evidentibus documentis ostensae, tamen quia adulterium praememoratae Dorotheae certissimis testimoniis sub juramento strictissimo exactis a personis aetate et judicio integris sufficienter comprobatum est, quod ipsum praefata domina in sua desertione et

fuga a marito comprobavit et per binam quindenam citata neque per se, neque per procuratorem aut amicos comparnerit. Ider nos de jure ipso divino praefatum dominum Joannem Tresko tanquam personam niocentam et quae iam inde a desertione sui castam egerit vitam, pronunciamus a praenominata adultera et desertrice liberum, juxta testimonium scripturae Matth. 19. 1. Cor. 7. et Prov. 18. „Qui retinet adulteram, stultus est.“ Quare toties praenumerato Joanni, vigore testimoniorum scripturae allatorum, concedimus matrimonium et nuptias novas, ita tamen, ut demum post festum epiphanias copulam ingrediatur, ne minia festinatione faciat reddatque se suspectum, quasi ipse praebuerit dominae caussam adulterii et desertionis, ut cum alia matrimonium contrahere possit. Interim serio mandamus domino Joanni, ne quid amplius consortii habeat cum praefata domina, in nullo eam exornet beneficio, a colloquio et omni ejus consvetudine abstineat, per provincias et regna externa de ea non disquirat, imo ab omnibus abstineat meritalibus officiis secus futuro posteriora pejora futura fore prioribus soleminter edicimus.“

Krušpier pri valnych shromaždeniach rozličné reči vydržiaval; jako 16. júna 1609 v Považskej Bystrici o časnom pokoji, zo spevu kresť. cirkve: „Daj nám milostive pokoja;“ potom 11. januára 1611 v bytčianskom zámku na grófa Ďura Thurzo, v ktorej on jemu nielen šťastlivý počiatok nového roku, ale aj dobrobyt k správe tohoto jeho grófstva prial. O prvšej reči v zápisnici stojí na strane 177: „Institiut de more legum rev. d. Stephanus Kruschpier orationem, sumta materia a tempore, videlicet de pace corporali, ex cautico ecclesiae: Da pacem domine“ atď., a o druhej na strane 181: „Nomine cl. et rev. d. superintendentis, d. senioris, nec non totius contubernii ven. ovatione publica gratulationem institiut notarius contubernii Steph. Kruschpier ad ill. c. palatinum arce Bitschensi, cui non saltem novum annum felicem, sed et alia ad hanc officii palatinalis sublimitatem spectantia gratulatus est. Resolutionem a tanto principe satis placidam et moderatam consecuti sunt superiores praenotati.“ V pravde budúcej superint. voľby, ktorú senior Eliáš Láni navrhnul a kontuberniumom udobrená bola, on nielen s ním a so Sam. Paulinim prvym kontub. dekanom, za vyslanca vo valnom konvente preto vydržiavanom vymenovaný bol, ale musel tento raz jako notár grófovi Žig. Balassovi a barónovi Mojžišovi Szúnyoghovi písať, aby v tejto veci bez vedomia a vôle oboch nezačali. Teda boli oni všetci traja, ktorí do Žiliny ku vydržiavať majúcej synode a vydržiavať majúcej superint. voľbe aj v skutku jako vyslanci poslaní. O tomto píše tá istá zápisnica na strane 178 toto: „Deinde etiam hoc statutum est ut ad conventum generale ratione superintendentis ubicunque futurum emittantur tres fratres, videlicet rev. et dor. d. Elias Láni Senior contubernii, d. Samuel Paulini, primarius decanus contubernii et Steph. Kruschpier notarius contubernii. Quoad sumtus deliberatum est, ut a singulis fratribus duplicata fiscalis pecunia exigatur et legatis tradatur; a na strane 180 stojí: Legati ad hunc conventum solnen-

sem nomitati sunt priores Pro sumtibus ordinati sunt iis omnes mulctae pecuniariae, nec non fiscalis pecunia duplex, statim et de facto deposita, exceptis absentibus, qui eam refundere tenebuntur, in proxima futura congregatione.“ Tiež tu musel aj v r. 1610 istú manželskú záležitosť s Joachinom Fábrim a Martinom Jutibusom vyšetrovať.

Toto všetko stalo sa pod notariatom Kruspierovym. Teraz bol Krušpier bárs nepritomny, r. 1612 na zimnej valnej kongregácii 16. jan. v Bytči, po smrti seniora Sam. Paulinilio, jednohlasne za seniora vyvoleny. Tento príjemný chyr mu priniesli kontuberniumom k tomu vymenovaní vyslanci, Martin Jutibus, Balt. Grelnertius, Vazul Fábri a Ján Pannitonsoris. Z počiatku túto hodnosť prijať sa zdráhal, konečne ale bol ku príjme tejže na mnohé prosby nakloneny a dal každému cieľom väčšej istoty pravicu. V tej zápisnici na strane 183 č. 2 stojí o tomto: Quibus in junctum est, ut observata idonea occasione praefatum r. d. Kruschpier adeant eidem que nomine totius contubernii officium hoc senioratus assiquent. Ad quem cum 5. Julii tres ex legatis Ujhelyinum pervemisent (quartus enim domi tempestate detentus est) salutatione honesta praemissa et voluntate ven contubernii exposita, praefatum r. d. Stephanum vehementer rogarunt, ut habita ratione tam honesti de se judicii et nec ssitatis contubernii, voluntati divinae obtemperet, electionem tot praestantium virorum ratam habeat officiumque, ad quos liberis suffragiis vocatus est, suos in humeros recipiat, inque propter has evidentes caussas:

1. Quod ad hoc officium legitimis et liberis tantum suffragiis item que etiam rev. domini superintendentis sit electus.

2. Quod bene officium notariatus gesserit, senioratus igitur officium sit praemii loco ipsi concessum.

Haec ubi fuissent proposita, gratias egit pro honore sibi praeter expectationem oblato et officium detrectare coepit, id que ob caussas sequentes:

1. Quod aetate sit inter fratres peni minimus, nec sit aequum et par, ut junior seniori praeiit.

2. Quod eo judicio non sit praeditus, ut cum utilitate posset praeesse venerando contubernio.

3. Quod in officio notariatus magnas curas subiisset et opus haberet virium pro respirio aliquo refocillandorum.

4. Quod locus, in quo degat, sit incommodus ad habendas congregationes.“

Po volbe v mene vzdialeného notára složil Ján Pannitonsoris notariat a na miesto neho bol k tomu Baltazar Grelnertius, kazateľ v Predmieri, zvoleny, ale miesta prisediacich a dekana zostali tentoraz nezaplnené. 22. júla 1615 bol v svojej senior hodnosti potvrdeny. Jako senior držal 10. dec. 1618 v deň pohrabu superintendenta Eliása Lániho vo farskom dvore v prítomnosti početného shromaždenia pohrabnú kázeň z 57. kapitule proroka Ezaiáša zo slov: „Spravedlivy se ztratí.“ 16. jan. 1619. v Kys. N. Meste na zimnom valnom shromaždení kontuberniumom bol za nástupcu

zomrelého superintendenta pre verné služby v senioráte navrhnutý, ale zvolili M. Jána Hodika, farára v Bytči. S kontub. notárom mal rozličné škriepky. Vinil Tomáša Francisciho niekoľkými uštipačnosťami a žiadal zadosťučinenie, a tento zas žaloval seniora pre niektoré nečestné reči, ktoré si on proti nemu a jeho manželke bol dovolil. Obom stránkam kontub. pokoj a svornosť odporúčalo. 8. nov. 1623 zložil po prvý raz svoje seniorstvo v Bytči a nemohol byť žiadnym spôsobom k nemu nahovorený; preto bol Martin Intybus za seniora zvolený a on za prvého kontub. dekana. Predsa r. 1627 bol zas seniorom a vypovedal v Žiline 30. júla jednu partikulárnu kongregáciu pre superintendenta, ktorý pre isté prenasledovanie nastať majúce, zo strachu a malodušnosti svoju hodnosť bol zložil. Tohoto mali prosiť, aby to neurobil, a jemu malo byť kontuberniumom všemožná pomoc sľúbená. 8. marca 1635 na mimoriadnom shromaždení v Pov. Bystrici hore vzala sa jeho škriepna záležitosť, ktorú mal s Filipom Hrabeciusom, kazateľom v Kotešove. 6. febr. 1654 konečne vo valnom shromaždení v Žiline v tamejšom farskom dome držal svoju krátku poslednú reč k tu shromaždeným duchovným bratom, ktorou ďakoval za jejich dôveru, ktorou sa k nemu po čas jeho seniorstva chovali, a svoj úrad zložil s prosbou aby taký inému oddali. Ale nič nepomohlo, a on musel ho zas prijať, ktorý do konca svojho života zadržal, ktorý koncom toho istého roku 1654 nastúpil. Zomrel v 49. roku svojho úradu.

R 1641—1643 v K. N. Meste bol kňazom Jakub Urbanovič. Cez všeobecné prenasledovanie r. 1673 Daniel Reguli, tunajší kňaz, s Jonášom Coledanusom (Colleidamus), tunajším diakonom, už r. 1668 tu byvším, prv púchovským učiteľom, šiel do vyhnanstva. Na posledy menovaný zdá sa, že sa prinavrátil, lebo šiel r. 1683 do Púchova z K. N. Mesta za ev. kazateľa; do r. 1683 ev. kazateľom tu bol Ján Repacius, ktorý vtedy v podobnom postavení šiel do Trenčína; tohoto nástupcom zdá sa byť Andrej Zaskalicky, ktorý sem zo Žiliny, kde čas trávil, za kňaza povolaný bol, ale nezadlho, keď šťastie horných Uhier sa zmenilo, odohnaný bol, a odpredajúc v Žiline na predmesti svoje allodium, stal sa hospodárom v Tepličke. V druhej polovici 17. storočia ešte aj Andrej Saksi tu pôsobil sťa kňaz a r. 1704, ba aj 1707 Eliáš Láni, kňaz a senior trenčianskeho horného okresu, stál tu na čele cvičenia ev. náboženstva, ktorý bol ale prinútený v nasledujúcom roku vzdialiť sa, kedy aj kostol sv. Magdaleny za mestom (?) vyprázdnený bol. Vieme i to, že Kysucko-novomestská cirkev evanjelická žiadala si za svojho kazateľa mošovského, dľa iných Považ.-bystrického rodáka Jána Institorisa, syna Eliášovho, bánovského kazateľa, ktorý ale pozvanie neprijal; tak aj to vieme, že Ján Monkovicenus bol tu diakonom. Tunajšej ev. cirkve filiálky boly: Brodno a Veľká Divina. Dľa poznámok Andreja Najzera, farára „Successio A. A. R. Duor. Parochor. Eccleae Kiszucza-Ujhelieusis ab Anno 1673 usq. ad Annum 1746 diein 11. febr. partim ex Matriculis Eccleae partim ex Ecclaone notata“ zvaných, ktoré chová K.-novomestská fara, učenie Lutherovo skrz Daniela Reguliho tu zasiate, novomestskí katolíci

od 10. nov. 1665 boli pozbavení svojho kostola, oltárov a kňazov, a 3. sept. 1673 kostol zbrojnou rukou evanjelikom odňatý, jim kostol a zákonní kňazi prinavrátení boli.

Vtedy sťa prví farári sa spomínajú: Jakub Morkezič a Ladislav Pernay, jezuiti, ktorí od 3. sept. 1673 do 21. sept. tu sviatosti vysluhovali. Tychto nasledovali:

Ján František Rukovič od 21. sept. 1673, ktory od strachu proti katolíkov ukrutne prenasledujúcim revoltantom a aj následkom velkej lámky r. 1683 na deň obrátenia sv. Pavla sa oddialil na polskú hranicu. Od tedy, poneváč dlho nedal znak svojho zdržovania sa, Štefan Kostka, žilinský farár a okresný vice-archidiakon, administroval faru, za jejž duchovného Ján Gubasóczy, nitriansky biskup, r. 1684 vyhnaného Ďura Antona Palugyaia, ktory v Budatyne za krátky čas mučedlníctvo utrpel (vidz „Slov. Pohlady“ r. 1684 článok „Budatyn“) -- zelozum presbyterum --- dal; o ňom udané poznámky takto znejú: Anno 1684 in Beneficio Kisz, Ujhelyensi succenit A. R. D. Antonius Palugyay. De quo sequens est traditio. Resumptibus furorem Heterodoxis, bonus pater Kisz. Ujhelyini subsistere requivit, discessit proinde ad castrum Budethin, ubi frater suus Commendantis officium sustinuit. Educto itaque Commendante cum praesidio e quingentis viris constante, integrum Praesidium delent, et Presbyterum capite minuunt. Innocentiam viri Testatam voluit Deus, pro cupis honore Gladiis impiorum occubuit. Nam referente Illustrissimo Domino Comite Casparo Szunyogh, contuinis Fannis, in loco, ubi occisus erat Ros rubens apporebat, quem ipse Illustrissimus colligens, aliis aspiciendum offerebat.“ Ale r. 1684 10. novembra zas menovany Rukovič zaujal svoj tunajší úrad, ktory do 22. novembra 1687 zastupoval, žijúc čisto, neženaty a testamentárne poručiac, aby jeho telo do Pruského, tu odtial 7 8 míl vzdialeného, katolíckeho cintorína pochované bolo, aby jeho hrob protestanti nerozhádzali, ktory od nekatolíkov ani sv. communiu prijať nechcel.

Kto bol jeho nástupcom, nevedno, lebo fara Gabriela Omasta, byvalého farára v Katté (pri Hatvane) Turkami stroskotaná súc -- dal sa presadiť do trenčianskej stolice, odkiaľ pochádzal (z Rozvádze) a tu prijal správu hričovskej cirkve, odkiaľ prešiel do K. N. Mesta; tu bol 5. septembra 1690 inštallovany; odtiaľ o 5 rokov prešiel do Bytče.

Po ňom nasledoval Martin Paulovič (tohoto už aj dioec. schematismus z r. 1835 spomina), ktory 11. júla r. 1695 inštallovaný bol. Zomrel tu a dla knihoveho soznamu, 26. nov. 1802 vyhotoveného, svoje knihy tejto cirkvi zanechal. Od tohoto dňa tu vysluhoval sviatosti Jan Ebelliny, kapellanus.

Po tomto bol Ďuro Vankovič (spomína ho aj uvedeny schematismus) od 5. apríla 1703. Prv bol predmierskym kňazom, ktory tu este päť rokov administroval faru, a potom presiel do Bytče, kym 3. januára 1709 z Rosiny sem za farára povolany Matej Borza (už ho aj spomenuty schematismus menuje) nebol inštallovany. Tu odtiaľ sa vzdialil do Illavi a odtiaľ do Spiša. Jeho nasledoval

1. apríla 1714 Peter Pavel Zigo (spomína ho už aj menovaný schematismus), ktorý tu úplné dva roky pôsobiac, 1. apríla 1716 vstúpil medzi jezuitov a v tejto reholi aj zomrel. Jeho nástupcom bol

Martin Gerentsíry (už ho aj menovaný schematismus spomína), prv bánovský farár. — 8. túla r. 1716 inštalovaný, tu pôsobil do 30. nov. 1730, odkiaľ dostal sa do Illavi, Jemu nasledoval

Štefan Felix (už ho aj uvedený schematismus spomína), prv lednický farár. — 4. januára r. 1731 inštallovaný, zomrel toho istého roku v 33. roku veku svojho. Nasledníkom jeho bol

Andrej Najzer, ktorý 21. marca r. 1745, zanechajúc opateru lietavských veriacich, v tom istom dni začal v K. N. Meste pôsobiť, kde v tom roku 13. mája inštallovaný bol.

Dľa uvedeného schematismu po ňom nasledovali: Michal Petrík, Ján Bapt. Pinka, spisovateľ, pôvodca knihy „Poklad duchovní atď." zvanej, Anton Zigismundi, Michal Rudnay, Ján Kmeťko, Ján Lettner a Ján Pósta.

Dľa zápisiek Andreja Najzera z času pred rokom 1673 matriky nejestvujú, kdežto v smysle schematismu od roku 1566 by maly jestvovať.

Dľa rukopisu Andreja Jozefa Najzera „Liber Ecclesiae Kiszuca-Ujheliensis" zvaného, ktory podobne k.-novomestská fara chová, vo farskom kostole, zasvätenom sv. Jakubovi, na hlavnom oltári nachodivšie sa portatile 20 novembra 1668 Leopoldom Kolloničom, kardinálom, bolo zasvätené, v ktorom sa chovajú reliquie sv. Gaudenca, Victorie a Otilie.

Prvý malý oltár je zasvätený sv. Jánovi Krstiteľovi a povstal r. 1710 z obetivosti Mateja Borzu, miestného farára a Mateja a Andreja Kolárika, mešťanov; druhý malý oltár je zasvätený svätej rodine Kristovej a postaviť ho dal gróf Ladislav Szunyogh a jeho manželka, Juliana Eszterházy. Obnovený bol r. 1747.

Kostol tento má:

1. celkom zo striebra pozlátenú oltárnu sviatosť, ktorá s kamienkami 52 uncie váži; hotovená je r. 1710;

2. jeden veľký kalich s patenou, zo striebra, pozlátený, vážiac 49 uncie;

3. menší kalich zo striebra, pozlátený, s patenou, váži 31 uncie;

4. druhý malý kalich, podobne zo striebra, pozlátený, váži 25½ uncie;

5. celkom pozlátené ciborium, ktorého pokryvka je zo striebra, Váži 31 uncie;

6. drahé strieborné a pozlátené ciborium s pokryvkou, ktoré krášli obraz ukrižovaného Ježiša. Váži 38½ uncie;

7. strieborné thuribulum s príslušnosťami. Váži 46 uncie;

8. jednu, 6 uncií vážiacu pikslu;

9. Druhú, znopatrenú r. 1749. Váži 6 uncií;

10. Jeden kotlík so striebornými krčiažkami, zaopatrený r. 1751;

11. strieborné pacificale. Váži s kamienkami 37½ uncie;

12. striebornú fibulu, zaopatrenú r. 1753. Váži 7¼ uncie.

Má dve pánske a viac cechových zástav.

Po smrti Štefana Felixa, miestneho farára, na rozkaz dekana pánske knihy boly v prítomnosti Andreja Bellanského, pánskeho provisora, Jána Forgácsa, miestneho richtára, Samuela Hrianku a Jána Sigismundiho, radných, tak aj Mikuláša Hudeky-ho, bytčianskeho farára a Jána Babiloviče, kaplána, registrované.

Zásoba bola:

3 missale so signaturami, 1 missal pre zádušnú sv. omšu, 2 knižky epištolí a evanjelií, 3 agendy, dielo Pavla Laymana, dielo Zbogariusa, Maximiliana Becanus, concilium tridentinum, Segnera homo christianus, funebrale Hofflika, Jána Oven epigrammata, dielo Szentiványiho, Stylus Curiae Supremae, Verae Fidei Catechesis, Zennei, Currus quadrijugus, tri matricule, Promphori ad Morale, Conciones P. Diez, Loci Communes, De-Lanniseez Paradisus. Toho istého inšie dielo, Summa Joannis Geminiani, latinská biblia, Stellarium Coronae Benedictinae, Concordantiae, *slavná husitská biblia*, Codr. Evang., Rosmera Tractatus de Deo uno, Marcus Marulus, a este dve, ktorych názvy prečítať nemôžem.

Zdá sa, že kostol sv. Jakuba r. 1284 vystavený bol, lebo za hlavnym oltárom, nad okrúhlym oblokom, tento istý letopočet naleznutý bol s tymito písmenami: A. R. D. R. F. Tri prvé z tychto písmen sú titulatúrou duchovného, ktorého meno sa počínalo s poslednymi dvoma písmenami (Admodum reverendus Dominus), a tak je isté, že tento kostol vtedy už jestvoval.

Do kostola vede trojnásobná brána, z ktorych jedna je v čelusti s obrazom sv. rodiny. Pred ňou je murovaná predsieň, ktorá bola kedysi z dreva, ale keď ju 23. mája r. 1748 v noci o pol 1 hodine povstatý požiar s najväčšou časťou mesta na popol obrátil, bola štvorhrannymi kameňmi vyložená a zasklepená. Druhá brána je z boku, pri oltári sv. rodiny, ktorá r. 1748 po ohni vylámaná a podobne sklepenou predsieňou posilnená bola. Tretia brána je stará, ale r. 1749 obnovená a do poriadnejšieho stavu vložená.

Kostol tento v čas povstania onoho rukopisu ešte nebol dotovany a preto ani nebol posväteny. Je celkom z kamennych múrov, sklepeny a r. 1747 štvorhrannymi kameňmi vykladany. Je v ňom stará kazateľnica. Jeho krypty sú:

1. rodiny Szúnyogh, pri kňažišti;

2. mestská, pri vchode prvá; jej zakladatelia sú: Pavel Štoček, Ján Hrianka, starsí a mladsí Mikuláš Hrianka, Gašpar Dubravay, Ďuro Rúčka, Ďuro Masárik, Ďuro Michalec, Ján Michalec, Ján Nitucky, Ján Simonides a Matej Lhotsky, ktorí (všetci luteráni) seba pri zaplatení jednoho zlatého do nej pochovať nariadili.

3. Pod lavicami. Táto sa zdá byť dľa kryjúceho kameňa rodiny Hrabovskej.

V jeho murovanej väži sú 4 zvony: 1. Najväčší, 12-centovy, s obrazom bl. P. Marie a tymto nápisom: „Hoc est sigillum Privilegiati oppidi Kiszuca Ujhely 1729“; je na ňom aj obraz sv. Jakuba a ozuak Szunyoghov s tymto nápisom: „Illmus D. Gasparus

et Ladislaus Szúnyogh." — 2. Menší, 9-centový z r. 1698. Skoro s tými istými obrazmi a nápismi. — 3. Od tohoto menší, 5-centový, z r. 1698, s insignumom mestským. — 4. Najmenší, 4-centový. Dva posledné Imrich Eszterházy, nitriansky biskup, r. 1749 požehnal. — 5. Maličký, pre umierajúcich, zaopatrený na útraty Andreja Kollarika r. 1753.

Kolo kostola sa rozprestiera múrom otočený cintorín a v tomto murované ossarium (kostnica).

Nový cintorín je ten, ktorý sa (dľa uvedeného rukopisu) za poludniu bránu mesta rozprestiera. Bol to pozemok Mikoláša Ďuroška, ináč Holjenka, mešťana, ktorý mesto r. 1729 za pochovávajúce miesto zakúpilo; starý cintorín je niže mesta, tiež obmurovaný, s jednou kostnicou.

V cintoríne je kaplna sv. Kríža s vážou, r. 1740 Jánom Juráčekom, dakedajším mestským richtárom, postavená; je pod ňou krypta a v nej jeden oltár. — Kaplna bl. P. Marie je v novom cintoríne; dal ju vystaviť Mikoláš Kubica, dakedajší miestny richtár, ktorú on r. 1746 dotoval.

Spomenutia hodné je, že v k.-novomestskej fare systemisovanú kapellaniu otcovia žilinského františkánskeho konventu zaopatrovali; tak r. 1761 Bohumil Mojses, spolu aj prvý kaplán, r. 1764 Šimon Uhrinec, r. 1766 Ivo Matoš, r. 1767 Štefan Jelenský, r. 1768—69 rozliční otcovia, r. 1770 Štefan Bollo, r. 1771 Kolumbán Piaček a v nasledujúcich rokoch iní otcovia, r. 1774 Anton Lechovič, 1777—1779 Kolumbán Piaček, r. 1781 Euzeb Štefka, r. 1782 Michal Tvrdošinský, r. 1785 od septembra Rudolf Kuszi („Historia Domus" žilinských františkánov).

Kis.-novomestskí pivovarči ku udržaniu tunajšieho kňaza, dľa can. visitácie tejto fary z r. 1674 prispievali s pivom, a dľa tej istej mal tento kňaz aj svojich poddaných.

Tunajšej fary patronom je ustavične budatynské pánstvo; jej filiálky sú: Dúbie, Malá-Ruduia, Budatynská-Lehota, Lieskovec, Lodno, Veľká-Ruduia, Povina, Rodola a do r. 1771 obce terajšej veľko-divínskej fary, do r. 1788 obce terajšej brodnianskej a neslušskej fary a do r. 1790 aj obce terajšej ochodnickej fary boly jej filiálkami. Počíta 4700 katolíckych duší.

Pod opaterou farára stojací dom chudobných kto založil už pred rokom 1604 je neisté.

Jozef Belánsky, biskup baňsko-bystrický, rodom z K. N. Mesta, r. 1818 založil 5195-zlatovú (šajn) základinu, ktorá skrz dokladanie úrokov a jednotlivých darov na 72 735 zl. 45 kr. r. č. rozmnožená je; túto základinu v smysle jeho listu od 8. júla 1836 len jeho pokrevní chudobní žiaci požívať môžu, v nedostatku takýchto ale ju prepustil baň.-bystrickému biskupskému ordinariátu a obci K.-Nového-Mesta, aby predmenovaný 2 stipendia, a síce jednomu baň-bystričanovi a jednomu sv.-križcanovi, menovaná ale obec jedno jednomu kis.-novomešťanovi udelovali.

V Kis. N. Meste školu Szúnyoghovci založili. Pri tejto škole r. 1610, dľa iných 1650 rektorom bol Gašpar Rodo, ináč Rodovi-

nus, kdežto v rukopise Schmala ktosi iný nie tohoto, ale Bodorovinusa drží za rektora; do r. 1613 bol tu evanj. učiteľom Mikoláš Martin, ináč Martinko, ktorý v tomto roku bol ku škole v Slov. Pravne odvolaný; podľa Mikoláša Lucala, jedného novomešťana, boli jeho rodičia chudobní — miseris egenisque parentibus natus, ktorí ho v jeho študovàní napomáhať nemohli. Narodil sa v Ružomberku. V Slov. Pravne bol do r. 1615, odtiaľ šiel za kazateľa do Dol. Kubína jako diakon, konečne do Čachtic; tu sa stal tak znamenitým, že 2. apríla 1637 v čas konventu za superintendenta prešporskej, nitrianskej a tekovskej stolice vyvolený bol. Zanedlho, keď zanechal Čachtice, bol za novomestského (považsko) prepošta vymenovaný. Jako superintendent držal 20. januára 1633 v Beluši valné shromaždenie. Z Pov. N. Mesta bol r. 1638 grófom Ďurom Drugathom z Homonny vyhnaný. R. 1640 zomrel. Jeho nástupcom v K. N. Meste bol Ďuro. Parschitius; do r. 1637 bol tu rektorom Vavrinec Gallovicius, na ktorého miesto v tom roku prišiel Ďuro Pyxiades, ktorý sa dľa Schmala v Orave a dľa jeho žiaka, Michala Rudini v Sliezsku narodil; tu odtiaľ prešiel do Stráže v Spiši; kolo r. 1672 rectorom v K. N. Meste bol Ján Derdelius; r. 1673 rektorom Christofor Lazitius.

R. 1756 Mikuláš Kubica, k.-n.-mestský mešťan, veľký dobrodinec žilinských františkánov, „následkom pošuškania zlého ducha“ sa stal jejich nepriateľom a poneváč bol jejich syndikusom, zriecknuc sa tejto hodnosti, chcel do K. N. Mesta kapucínských pátrov uviesť a aby tento jeho úmysel previesť mohol, v mesiaci máji lebo júni toho roku písal list grófovi Jánovi Szúnyogh, radcovi pri namiestnej rade do Prešporku, vyprosiac si v ňom, jako od zemského pána toho mestečka, privolenie, ale nadarmo, lebo okolnosti znajúci gróf privolenie zatajil; následkom tejto odpovede Kubica zas písal grófovi, sľúbiac ku tej základine 6000 zl. a znovu prosiac jeho privolenie ale zas bez výsledku. („Historia Domus“ žilinských františkánov.)

Malý Paríž.

Píše *Gustáv Augustíny.*

(Dokončenie.)

„*Bucurescium caput regni,*“ či ako sa v bežnom hovore nazýva: *capitola*, nebude tedy od veci, keď prehovorím ku ostatku o státnom sriadení samej zeme, jejž centrom je „Malý Paríž.“ Dnešnie Rumunsko povymieňalo základné i architektonické kamene bývalého svojho sriadenia za kamene kresané v atelieroch moderno-konštitucionálných, snažiac sa tým postaviť sa do radu oných palácov v ktorých tie základné (vnútorné) a okrasné (zovňajšie) balvány viacstoročným postupným vlivom života a historickej tradicie otvorily ako cement vo vode a malta povetrím, tak že hodnota bu-

dov je rozdielna. Ako o tom vlastní domáci pozorovatelia smýšľajú, podám na konci svojej rozpravy; nedržím však za zbytočné a za nezanímavé predoslať obrazu dnešnieho stavu, krátky opis o predošlosti národa, tvoriaceho dnes stát rumunský, hlavne pre slovanskosť jeho bývalých ustanovizní.

Veda dejepisná, vzdor poldruhastoročnému bádaniu a horlivému zaoberaniu sa s otázkou o pôvode Rumunov, dosiaľ si neutvorila jasný prehľad, určujúci pevný bod, z nehož by nepretržite sledovať mohlo vyviuutie sa národa rumunského hlavne ohľadom na jeho terajší počeť, ktory obnáša skoro 8 millionov.

Toľkoto vieme iste: Terajšie Sedmohradsko, Marmaroš, Temešský banát, Bukovina a i kus Bessarabie tvorily dľa najstarších podaní krajinu, obývanú Dakmi, (kmenu thráckeho) nad ktorou okolo r. 100 po Kr. vládnul mocný panovník Decebal. Tento porazil bol vojsko rímske za cisára Dimitiana a prinútil tohoto k odvádzaniu poplatku, čo trvalo i za jeho bezprostredného nástupcu Nervu, ktorý zvolil za svojho nasledovníka muža v každom ohľade významného, *Marcusa Ulpia Trajana.* Nemohúc sniesť potupu Domitianom uvalenú na Rím, umienil si Trajan Dakov podrobiť. Previedol úmysel svoj, a poraziac v 2 bitkách Decebala, r. 106 premenil Daciu na rímsku provinciu, nechal v nej posádku z XIII a V legie záležajúcu a spoznajúc bohatosť zeme, silou-mocou pustil sa do jej zrimančenia — zlatinčenia. Ako zachádzalo sa v tomto ohľade od dávna s provinciami, rozpráva okrem iných mnohých i Mommsen v práve vyšlom 4. svázku svojho diela: „Römische Kaiserzeit,“ kde hovorí, že Tiberius zakázal vojakom i pred súdom inakšie hovoriť nuž latinský, keby hneď i grécky vedeli; — že i správa civilná bola celkom sverená rímskym úradníkom, je tiež všeobecne známo. Vtedy to bolo pravda snadno, kde rozdiel vzdelanostný medzi Rímom a „barbary“ bol ohromný a kde idea národnostná nemala ten význam ako dnes, keď je ona colláriom sebaurčovania *všetkých* národov.

A ostatne kto pozdvihne hlasu svojho na ospravedlnenie i samých Rimanov, že snažili sa, ani by som nepovedal odnárodniť, ale z pýchy svojej a žiarlivosti nad hellénskou kultúrou o mnoho vyššie stojacou, natisnúť národom svojn vzdelanosť a módu? Či vari národy barbarské neboli by prišli k vyslaniu *právd svetských* pokojnou, mierunou cestou, práve tak, ako prišli tichým pôsobením apoštolov Pánových k osvojeniu si *pravdy božskej?*

Od časov Trajanových volala sa „provincia Daciae“ „Dacia Trajana“, alebo i „*Terra Romana*“, čo sa až podnes u Rumunov udržalo, volajúc bývalú Valachiu, či Munteniu i „Téra rumuneasca:“ na znak víťazstva vystavené bolo mesto Nicopolis; sriadené vodovody; otvorené bane solné, na meď, striebro a zvlášte na zlato, jímž oplyvala tak, že nazvaná bola modernými dejepisci Californiou starého veku; hneď sám Trajan dal narobit ciest, riadne vyštrkovaných, dláždených: dal vystaviť pevnôstky; sriadiť kúpele, regulovať rieky a potoky; vybudovaly sa chrámy, divadlá, amfiteatre, slovom Dacia stala sa v krátkom čase jednou z najkrajších a naj-

bohatších provincií rímskych, ona bola cieľom, túžbou ziskuchtivých „z celého sveta“. Že sa pri tychto pomeroch už vtedy muselo žiť v „téra rumuneasca“ výborne, ľahko si domysleť, pravda o Malom Paríži ani chyru ani slychu este nebolo.

Škoda len, že sláva táto skoro konicc vzala, nájezdy všetkych tych divokych alebo kočovnych národov, zahrňované pod všeobecnym pojmom *stahovanie národov* dosť skoro prikváčili na Daciu, áno prvy úder jích *ona* vždy sniesť musela, a ona bola i prvá zpomedzi provincií rímskych samymi zakladateľmi Rimanmi opustená a na pospas najprv Gothom a za nimi ostatnym daná; už roku 255—256 odpadla väčsia časť a o dakoľko rokov potom zúplna.

Skutočne neviem, aké podobenstvo užiť za najpríhodnejšie, nímž by sa dal ad oculos znázorniť hrozny stav, do akého doviedli úbohú Daciu hordy gotské, hunské, avarské, atď. Ani stopy nezostalo z kvetúceho toho stavu, ktory sa bol za 1½ storočia tu vyvinul; ani len mená sa nezachovaly po bývalych, hojnych, zaľudnatenych a životom prekypujúcich mestách; budovy, pomníky, vedy a umenia so zemou srovnané; cesty, bane opustené, zanechané. Nuž a najdôležitejsia otázka: obyvateľstvo, národ kde sa podel? Zostal tu pod jarmom cudzích a či sa utúlil dakam? Všeobecny dejepis pomerne dosť jasno rozpráva, kto a ako postupne tu garazdoval: Visigoti, potom Huni, na to Gepidi, Longobardi, Avari Najpravdepodobnejsia podmienka je, že kolonisti rímski utiahli sa do hór sedmohradskych a valašskych, zvykli si tuná život pastiersky, ktory je až dosiaľ typickym príznakom Rumuna — sedliaka: v jedle, odeve, chovani, piesni, hudbe atď.

Kde však boli v tej dobe Slovania, od nichž, ako som vyššie spomenul, terajsi Rumuni nielen množstvo korenov pribrali, ale i ako neskoršie uvediem, temer celé státno sriadenie prijali? V tom ohľade držím sa najnovsich a najobjektívnejších dejepiscov našich: prof. Píča a Fr. Sasinka. Z tamtoho „Abstammung der Rumänen“ a z tohoto róznych spisov pre čisté oko a nezkalenú mysel jasne vysvitá, že dnesnú Valachiu za časov avarskych obyvali neodvislé kmeny slovanské, ktore chaganovi avarskému poplatok neodvádzaly.“ Procopius spomína Slovanov, susediacich s Gepidami v tychto končinách už v prvej stvrti 6. storočia, a museli tedy boli Slovania aspoň v 5. storočí, ak nie i prv, dostať sa na Dunaj. Náhľad o slovanskosti obyvateľstva, s nímž Rumuni od nepamäti sa stykali platí este viac o terajsom Sedmohradsku; keďby nič inšie, svedčia ohľadom vsetkych tychto zemí nepočetné slovanské mená: vrchov, riek, miest, osôb atď. Ano prof. Píč z tohoto a inych okolností zaviera, že slovansky živel musel v tychto zemiach mať prevahu nad rumunskym, ak že vôbec nebol tam snáď ešte dávnejsím, než sam rumunsky. Dolu nižsie zavdá sa mi ešte príležitost, o tomto viac prehovoriť; predbežne sa vráťme na chvíľu spoznať aspoň povrchne správu starej Dacie.

Augustus bol rozdelil všetky provincie medzi senát, národ a seba: provinciae populi romani vel senatus, a provinciae caesaris.

Provincie senátu boly spravované proconsulami, volenými zo senátu; správcovia provinciarum populi zvali sa praetorovia a pri caesárskych bol on sám považovaný za proconsula, ale administrovať dal jich takzvanými legati = miestodržiteľmi. Títo volali sa neskoršie: praesides praefecti, a dosť skoro slovo praeses stalo sa spoločným pre všetkých správcov provincií Ešte neskoršie dostali mená: judices, consulares, rectores, administratores. Dľa väčšieho lebo menšieho významu a rozsiahlosti boly podelené provincie na: majores, mediae a minores; prvým stál na čele úradníci majúci hodnotu spectabiles, druhé s titulom consulares lebo rectores, a tretie jednoduchými praefecti či praesides. Nad tymito správcami provincií stáli takzvaní praefecti praetorstva, pôvodne len 2 (od Augusta), ktorých Diocletian rozmnožil na 4, tak tedy celé panstvo rozdelené bolo na 4 praetorstvá, z níchž každá zahrňovala dakoľko provincií.

Dacia nachádzala sa pod právomocnosťou praefecta praetorie Illyrskej, jemuž náležal titul Illustris.

Praefectoria praetorstva dali vyhlasovať zákony v provinciach, odosielali nariadenia cisárske, bdeli nad vykonávaním census, nad vyberaním dane a verejných dôchodov, jako i nad odberačkou; mali najvyšší dohľad nad vojskom (čo Constantin odňal); slovom oni boli strediskom, od neho vychádzal všetok pohyb správy a k nemuž sbiehaly sa všetky záležitosti z jednotlivých provincií.

Správu miest viedol takzvaný sbor decurionov (desiata časť obyvateľstva celej obce); oni predstavovali v meste to, čo v Ríme senát pre republiku, oni boli radcovia mestskí a zvali sa i curiales.

Prvými skutočnými menovanými úradníkmi v obci boli takzvaní *duumviri*, volení na rok.

Ďalej boli officiales, sachefom svojím, nazvaným princeps; cornicularius = súdobný expeditor; commentarienses = správcovia žalárov; numeraii = účtovníci; adjuteres a subadjuvae = pomocníci pri každom úrade.

Defensores civitatum, mali zástoj asi ako bývalí *tribúni*, t. j. chránili slabého a chudobného proti potlačovaniu bohatých a mocných; áno i proti prenasledovaniam lebo trápeniam, pochádzajúcim od samých správcov provincií. Ostatne mali bdieť nad udržiavaním poriadku, prenasledovali zločincov, vyberali dane; volení boli od všetkych občanov, kdežto duumvirov menoval sbor decurionov.

Hodnosť vojenská v rozličných častiach ríše bola v rukách duces-ov a najvyšia správa v moci takzvaných magistratov militum.

Čo sa už samého prisluhovania spravedlnosti týče, udáva Savigny (Histoire du droit rumain au moyen âge), že sa môže tvrdiť s veľkou pravdepodobnosťou, že právo rímske, dávno pred Constantinom platné bolo vo všetkych provinciach a pre všetkých rímskych občanov.

Na týchto tedy základoch bola nepochybne osnovaná verejná správa i v provincii Dacia, a i toto zaniklo do zniku, vymizlo z mysle, života bývalých kolonistov rímskych, terajších Rumunov úplne, — v búrkach sťahovaním národov vyvolaných.

Že si ostatne obyvateľstvo v provinciach samo nie len nedalo záležať na udržaní rímskych ustanovizní, ba že sa jich hádam mermomocou striasť hľadelo, pochopiť sa dá pozvoľnym šírením sa kresťanstva a tvorením sa kresťanskych obcí, ktoré v každom názvu rímskom, v každej ustanovizni videli ducha pohanského: Že ľud rumunsky nepodržal latinsky vyraz *prečesť*, pre *sláva* a mnohé iné tomu podobné (terajšie „onóre“ a „gloria“ sú neologismy tohoto storočia), zdá sa mi byť pre vysloveny náhľad charakteristickým. Čo sa stalo s Daciou Trajanovou v prvych stoletiach po jej odpadnutí od ríše; či a ako organisovala sa v dáky celok, nemožno ani s polovičnou určitosťou niečo tvrdiť pre nedostatok ako cudzukrajnych tak i domácich podaní. Dosiaľ sa za to má, že rozpadlo sa na samé malé republičky, jichž centrami staly sa byvalé väčšie municipia; náčelníci nazyvaní boli pôvodne judexami. Včas spoločného nebezpečia zvolili si jednoho vodcu (duce), ktorý však po zmiznutí nebezpečia prestal čo taky účinkovať. Takto — vraj — sriadení žili za dlhé storočia sťahovacie a s národy rútiacimi sa skrz nich buď sa potykali, alebo dohodli, alebo konečne sa jim podrobili. Letopiscovia cudzokrajní nezpomínajú jich v tejto dobe ako národ organisovany, skôr vyskytne sa este kde-tu zpráva o biskupovi Dáckom na niektorom koncile.

V tomto stave rozcapartenosti prichádzajú zôkol vôkol do styku so Slovanmi, áno behom století toľky vliv Slovania na nich vyvinú, ze z rozhareného stavu svojho sriaďa sa na viac kniežatství, na jichž čele vidíme knez-ov, vojvodov, ban-ov, z nichž to prvé v XIII. a XIV. století sa vytracuje, to posledníe až do r. 1848 sa udržuje a Vojvoda skráteno Voda zostáva v platnosti a užívaní až do roku 1881, keď terajsí panovník stal sa kráľom. Že spolužitie, a síce čo najužsie medzi dnesními Rumunmi a slovanskymi kmeny muselo mať počiatok skoro po odtrhnutí sa Dacie od Ríma, že na organisovaní jich hlavnú, alebo aspoň smerodajnú účasť mali Slovania, svedčí krem uvedenych vyrazov vôbec pomenovanie veľkej väčšiny hodnostárov dvornych a krajinskych, udržanych až do roku 1859, o ktorych bneď obsirnejsie prehovorím; svedčí o uzkom svázku jich užívanie od nepamäti u Rumunov slovanskej reči ako diplomatickej az do tretej stvrtiny XVII. storočia, ako cirkevnej až do rokov 50-tych násho storočia a konečne užívanie písma slovanského v cirkevních spisoch temer vylučne až do dnesného dňa. Že sa Rumuni neposlovančili, je mi este nie jasne stojacim úkazom: vysvetľujem si to predne tym, že Slovania naskrze nemali vo zvyku a úmysle niekoho odnárodňovať, a len v druhej miere húževnatosťou národa rumunského samého; byt okolo nich Nemci, dávno by sa bol daky nemecky jargon ozyval ako materinská reč v Malom Paríži; len že by mna vtedy tiez sotva bola tiahla túzba: Orient videť.

Na otazku, ktory to bol slovansky národ, ktorá slovanská derzava, od nejz Rumuni všetko tu zpomenuté prijali? odpovedať sa da na zaklade bádanim oboch zpomenutych nasich dejezpytcov nasledovne: Vtedy, keď dejepisné pramene začínajú hovorit zreteľ-

nejšie o Slovanoch, v IX. a X. storočí, vidíme okolo bývalej Dacie na severe a severovýchode kmen poľský a ruský; na západe ríšu Veľkomoravskú, na juhu a čiastočne i na juhovýchode bulharskú. Ďalej je na najvýš pravdepodobné, že tieto dve posledné ríše v istú dobu viacmenej bezprostredne jedna k druhej hraničily. Už za panovania Krumussa oko 813 siahala bulharská ríša ďaleko na sever od Dunaja; a na konci X. storočia i po príchode Arpádových Uhrov náležala bývalá Valachia a terajšie Sedmohradsko k Bulharsku (viď Píč, Abstammung der Rumänen, str. 78). Samostatnosť ztratila táto bulharská ríša po prvý raz v r. 1018 víťazstvom Bizancu; a v bojoch potom nastatých o nové dobytie neodvislosti súčastňujú sa i Vlachovia, kým konečne Asěn, car bulharský, znovu vybojuje samostatnosť a je prvým panovníkom takzvaného *druhého bulharského carstva*, ktoré temer všetky predošlé zeme, hlavne však Valachiu nepodvratne v sebe zahrňuje. K potvrdeniu tohto fakta uvádzajú sa hlavne dva dôležité údaje:

1. Dejepiscom bežne známo dopisovanie si bulharského cara Caloioannesa s pápežom Inocencom III., kde si tamten pýta potvrdzenie koruny od tohoto a kde oboja užívajú výraz: „*Imperator Bulgarorum et Blachorum;*“ taktiež naridzuje pápež, aby patriarchovi trnovskému podriadení boli všetci metropoliti Bulgarie i Valachie (tam in Bulgariae quam Vlachiae provinciis).

2. Jestvuje z r. 1231 jedno svedectvo, vystavené od „*Capitulum ecclesie transsylvane*,“ v ňomž stojí, že „Valachia, pod ňouž rozumie sa i vojvodina Fogarażu, náležala prv k Bulgarii“ (o vierohodnosti viď bližšie Píč str. 94). A poneváč druhá ríša bulharská ztratila samostatnosť v tom istom stolетí, vychádza tedy, že dnešnia (vlastne bývala) Valachia i s Fogarašom tvorila jej časť.

A konečne ešte uvádza sa listina, ktorú car bulharský Johan Kaliman Asěn (1241—1245) vydal Kláštoru Sv. Ďura na hore Athos a kde stojí: „Car Asěn samodržec trnovsky, Blgarom i grkom, a prieko Moldovlachia i ugrskoj zemli.“ (Pôvodina pravda je kyrilicou písaná).

Ku charakteristike pomerov pre túto dobu pripomeniem, že rumunskí dejepisci považujú za vlašské tie tri kniežatá, ktoré pri príchode Arpádovych Uhrov na východ od Veľkej Moravy, ako bulharské známe sú: *Marot*, *Glad* a *Gelu*, čo keď by i bolo vždy ešte spornou otázkou, svedčí o úplnom presiaknutí živlu slovanského s národom, dnes Rumunmi sa volajúcim.

Od východu zasahovali do Moldavy (bývalej) ruské údelné kniežatá už zpočiatku XII. stoletia a i tu ukazuje veľky počet miest, riek, vrchov atď., že slovansky živel i z tejto strany miešal sa s živlom valašskym, väčším dielom však onen od tohoto pohltený bol.

Z ďalších dejepisnych prameňov, ktoré bezprostrednejšie Rumunov zpomínajú, je jeden z dôležitejších a dejepiscom uhorskym „ako otčenáš“ známy, listina Belu IV. z roku 1247, nouž udeľuje rádu Johanitov zem vychodne od Oltu ku ochrane proti Tatarom. Tu prichádzajú do zpomnienky 2 „Keneziates Joannis et Forkasii usque ad flumen olte“; ďalej Keneziatus Lyrtioy; vojvoda Olahorum

Seneslav a osobytny vojvoda Olahorum Liten a okrem toho jestvovala ešte „terra zverrino-“ banát severinsky. Všetci títo údelní pohlavári stáli s korunou uhorskou vo federatívnom sväzku, ba o Litenovi zpomína Engel, že z poslušnosti k uhors. kráľovi vysvobodil sa za času maloletnosti Ludvíkovej r. 1272.

Konečne uvedúc ešte Theodorica, biskupa Milkovského (Milcov je i malá riečka na rozhraní byvalej Moldavy a Muntenie: aby sa v terajšom Rumunsku pri zpomínaní Moldavy vyhlo akosi separatisticky znejúcemu názvu „Moldava,“ hovorí sa „zpoza Milkova“), mestečka na Moldave, zpomínajúceho Vlachov vedľa Sikulov a Kumanov v biskupstve svojom; ďalej z listiny pápeža Gregora z r. 1234, hovoriacej o Vlachoch v biskupstve kumánskom v terajšej Moldave, prídeme ku konečnému závierku tomuto:

V prvej polovici XIII. storočia žijú Vlaši (Rumuni) kompaktne vo Valachii, Moldave a južnej Transilvanii; spravovaní sú vlastnymi z národa pošlymi pohlavármi, *knez*-ami a *vojvod*-ami, a že i v cirkevnom ohľade boli na biskupstvá organisovaní.

Koncom XIII. storočia, dľa rumunskych kroník r. 1274, vysťahoval sa z Fogarašu s veľkym počtom ľudu jeden z pohlavárov, menom Radu Negru do Valachie a bol zvolený od celého národa tejto zeme za Vojvodu, čím položeny bol základ, počiatok Valachie či Multanie, trvajúcej ako takej až do r. 1859, kde sjednotila sa s Moldavou na Rumunsko; od bodu tohto stopovať možno riadne jej historiu.

Na podobný spôsob, vyšiel r. 1359 z Marmarosu, (ktorá ako vtedy tak i neskoršie údelnú Vojvodinu tvorila) pohlavár Dragoš, tiež s velikym zástupom, a prídúc s ním do zeme, nazvanej Moldava, uznany bol za Vojvodu a tym povstalo kniežatstvo tohože mena, ktoré ako také trvá tiež do r. 1859, kde sa Valachiou spojí k utvoreniu terajšieho Rumunska. Niť dejepisná vedie i tu zkúmateľa nepretržene až do dnes.

Toto je pôvod, to začiatok dvoch rumunskych kniežatství: Valachie, ktorú slovanské, grécke a rumunské listiny velmi často, ba tieto posledné väčšinou nazyvajú „Ungrovalachiou“, jasny dôkaz o jej pôvode; menovanej velmi často i Munteniou, (čo by tiež znamenalo krajina „u hôr“) a Moldavy.

Vymkol bych sa príliš z rámca predsavzatej rozpravy, dal-li bych sa zviesť k vylíčeniu trebárs jak povrchnému a čo i len markantnejších dôb z dejov jednotlivych panovníkov. Dá-li Boh zdravia, v budúcom ročníku, nebude-li látky pre listy naše zanímavejšej, podám významnejšie pre vzťahy s Uhorskom deje tychto kniežatství.

Chcem teraz niekoľkymi črtami vylíčiť obraz jich sriadenia a ustanovizni, ako udržaly sa temer nepremeneno až do r. 1830 a do istej miery až po rok 1859.

Ako už viaz ráz podotknuto, pohlavári, najvyšší správcovia rumunskí, už dávno pred konsolidovaním sa v tieto dve kniežatstvá, nosili meno *Vojvoda*, tak jich menujú cudzie i domáce kroniky; neskoršie zkrátilo sa slovo toto na *Voda* a užíva sa až do roku 1881, tak že este i dnes panujúci kráľ, pred korunovaním ho za

krála v otázuom roku, nosil titul *Carol Voda*. Vedľa tohoto výrazu vyskytuje sa i prídavok *Domn* (od dominus = pán), často oboje, ako to videť v príklade dolu nižšie podanom.

V pomere k inostranným panovníkom nosia titul *knieža* (princeps), po rumunsky *principe*; dvor viedeňský užíva v listinách k nim upravených výrazu Vysosť kniežacia; dvor ruský menuje jich najčastejšie Hospodármi.

Pri postupnosti na prestol zachováva sa od prvopočiatku zásada voliteľnosti, s istým náterom i dedičnosti, vyjadreným v tom, že pri voľbe dáva sa prednosť potomkom zomrelého panovníka, v prvom rade najstaršiemu synovi. Už či spósob tento od Slovanov prijali a či sa u nich samostatne vyvinul, je v ňom predsa len obsažená viditeľná snaha: v shodu uviesť dedičnosť, ako nutný prídavok monarchie, s voliteľnosťou, t. j. výrazom vôle, souverenity národnej.

Nosivo a ostatné zovňajšie prívlastky mali vojvodovia rumunskí ako ktorýkoľvek iný neodvislý panovník: *korunu*, ktorá síce neskoršie, nevedno akým spôsobom, ztratila sa, ale zachovaná je na vyobrazeniach címeru oboch bývalých kniežatství; od čias tureckých podelovaní boli sultánom pri potvrdzovaní (investiture) na prestol veľkou, z drahocennej kožušiny ušitou čapicou, nazvanou *kuka*, akú kedysi nosili vraj generáli janičiarski, len že rumunská mala za kniežací odznak hore ešte osobytnú bielu kožtičku, ktorá po strane visela. *Žezlo* a *meč*, stále príznaky suverainity, nosili vojvodovia i vtedy, keď si Turecko osobovalo v najvyššej poklesslosti národnej dosádzať z vlastnej vôle panovníkov.

Ďalšie kusy odevu boly: pod kukou malá červená čiapočka na spôsob kardinálskej; bezprostredne na tele nosili košeľu z hodbábu; červené široké nohavice, zastrčené na spodku do pantofiel zo žltého marokinu; na to prišla najskorej dlhá suknica od hrdla až po členky z bohatej tkaniny, v prostriedku stiahnutá kašmírskym širočizným šálom a v ňom zbraň streľná i sečná; ponad túto krátky, bohate pramovaný kožúšok (niekdy i dva) a konečne dlhý, objemný, tiež pramovaný plášť, ktorý rumunské kroniky raz volajú *chlaena* (či je to nie halena? lebo Rumuni *h* vyslovujú ako *ch*), inokedy *cabanita* (*t* s háčkom pod ním = *c*).

Nemajúc príležitosti dostať sa k viacerým prameňom, na názvy tieto sa vzťahujúcim, sdeľujem aspoň to, na čo som viac náhodne prišiel. V jednej chronike stojí, že: „*chlaena* (po rumunsky tedy píše sa len hlaena) je istý druh *chlamydy*, kožušinou podšitej a nosenej len v zime; to je tá, v ktorej vidíme naše (rumunské) kniežatá odeté na väčšom počte jích vyobrazení." — Ďalej stojí v knihe: „Storia delle moderne Rivoluzini della Valachia: „Odetý (vojvoda) do chlamydy, či *kabanice*, iným slovom do purpuru kráľovského, s ňouž stotožňovala sa suverenita od pradávna." Konečne v „Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie par M. de B.... (má to byť generál Bauer) Francfort et Leipzig 1778 čítam: Les princes roumains ont porté la *cabanitza*, espèce de pélisse pareille à ces des Khans."

Otázka: volal sa i u Slovanov odev panovnícky takto, a či sa len postupne povýšil u samých Rumunov z obyčajného kroju na stolec kniežací?

Práva, či ako sa to hovorí, praerogativa rumunských kniežat záležaly v nasledovnom:

1. Vynášať nové zákony, ale v *súhlase s metropolitom, biskupami a bojarmi*; odstraňovať staré a preinačovať také, ktoré toho vyžadujú; doplňovať a vysvetlovať nejasné, zavdávajúce podnet k rúzniciam;

2. vykonávať úrad najvyššieho sudcu. — Všetky výroky rôznych súdov dosahujú právoplatnosti a v poslednom odvolaní pred kniežacím *divanom*;*)

3. určovať tresty v zákonoch neobsažené; priťažovať lebo ulahčovať pošlé zo zákonov; udeľovať milosť za vinných uznaným;

4. on sám má právo z krajiny vyhnať a trest „*na bane*“ (dole) určovať;

5. on sám môže vyniesť trest smrti;

6. vyhlasuje a potvrdzuje mitropolitu a biskupov, avšak pri súhlase bojarov; potvrdzuje i igumenov (predstavených v rumunských kláštoroch); ustanovuje hodnostárov a úradníkov;

7. udeľuje výsady, totiž šľachtictvo (bojarstvo), osvobodzuje od dane, udeľuje výhody, určuje a dáva bojarom a kláštorom takzv. *skutelnikov*, či slúžobníkov, daň neplatiacich, osvobodzuje otrokov (poddaných);

8. určuje dane;

9. je najvyšším veliteľom vojenským.

Medzi povinnosti panovnícke patrilo: bdieť nad prisluhovaním spravedlnosti; snažiť sa privádzať každého od zlého k dobrému či dobrotkou či trestaním; zabraňovať a prekážať pohoršlivým prejavom; chrániť každému vydobyte správnou cestou miesto; zabraňovať na cti utŕhanie; ctiť dôstojnosť mitropolitov a bojarov; nerozhadzovať verejný majetok; dozerať na verejný poriadok a pokoj; pri udeľovaní spravedlnosti nelahodiť ani mocnému, ani slabému; zachovávať starodávne zvyky a zdržiavať sa od ustanovovania daní bez súhlasu verejného; riadne vydržiavať *divan*, aby sa processy nepreťahovaly a pravotiaci sa neutrpeli škodu.

Voľbu vojvodu prevádzalo bojarstvo a vyššie duchovenstvo (mitropolit s biskupami). Neskoršie, na konci 17. a začiatkom 18. stoletia, keď už i tretí stav pomalički bol sa začal vyvinovať, brávala i táto trieda pri dohodnutí sa s bojarstvom účasť na voľbe; tak bol na pr. zvolený vojvoda Brancoveano r. 1689 (jedna z najtragickejších postáv medzi vojvodami rumunskými, sťatý s troma synmi, zatom a viac ešte pokrevnými v Carihrade za pokus svoj osamostatniť sa od vlivu tureckého a rakúskeho).

Hneď po voľbe, neskoršie po jednoduchom vymenovaní zo Stam-

*) Pod *divanom* rozumel sa ten výkon kniežaťa, metropolitu a bojarov (istého rangu) sostaviť sa v súdno teleso. Dni k tomu určené boly: pondelok, streda, piatok.

bulu, odobral sa Voda s komonstvom svojím na vrchových koňoch do Carihradu, kde nasledovalo potvrdenie, spojené so slávnosťami viacdennými. Sultán prijal ho v uvítacom tereme, sediac na tróne; tu postavili kniežaťu na hlavu *kuku*, hodili naň *cabanicu* (vêtement que portent seuls les sultans et les magnats en fonction); sultán sám opásal mu paloš a dal mu železné pozlátisté žezlo, nazvané *topuz*. — Po skončení ešte ďalších ceremonií vysadne na koňa bohate sedlaného a okantárovaného, ktorého mu sultán daroval a dá sa na zpiatočnú cestu s celým komonstvom, jemuž sa však pripojili hodnostár turecký: *Capudži-baši* a štyria *Peiki*, zo stráže sultánovej. Pri príchode domov očakáva na kraji mesta zástup celého bojarstva (až do 2000 osôb) a kto môže dotisne sa bozkať Vodovi ruku. Na to celý zástup kráča voľným chodom do metropolitánskeho chrámu, kde od metropolitu dostane pomazanie. Odtiaľto obráti sa pochod do dvorany divanu, knieža stane si pred stolec a úradník sultánsky, vyššie menovaný, alebo i divan-effendi (effendi pochádza, vraj, od afthentis) zvany prečituje po grécky *Hattišerif*, či rozkaz sultánsky o dosadení Vojvodu, pri čom článok po článku prekladá úradník dvoru kniežacieho, takzvaný posteľník (o ňomž dolu nižej pri bojaroch bude reč). Po skončení vysadne nový vojvoda na kniežací trón, delá zarachotia; sultánski úradníci dostanú do daru *kaftany* (12. najvyznamnejší bojari, byvší s vojvodom v Stambule, dostanú tam tiež po kaftane), bojari ešte raz bozkajú ruku a slávnosť končí sa so zábavou, usporiadanou na počesť sultánskych úradníkov.

Pre poznanie titulu, aký si Vojvodovia rumunskí sami dávali, uvediem aspoň dva príklady.

1. Začiatok dekrétu, pochádzajúceho od takzvaného Tepeš-Vodu:

„Я Христа Бога благовѣрни и благочестиви и христолюбиви и самодржавни Іоκ Влад воевод, милостіом божіом дарованіем обладаящуми и господствуящуши въсея землея Угровалахійскоя. ещеж и заиланинским странам Алмашу Фаргашу Херцег. благопроизволим … atď.

2. Nedržím za nezanímavé uviesť ešte aspoň jeden dekrét z r. 1599, 27. júla vydaný v Jašách, hlavňom meste Moldavy, v ňomž *Michal Víťazný* (spomínaný už v č. 4.), jeden z najslávnejších panovníkov rumunskych, potvrdzuje kláštoru (monastíru) Bystrica desiatok od včiel, ktorí su mu povinní dávať okolní dedinčania v dištrikte (župe) Niame (nemeckej).

Io *) Михал воевод божіею милостію господар унгровлахійской земли и воевода ардеалской и господин земли молдавской. оже господрствамі прю милостивихомся и миловахом святаа кам молеу бистрической монастиръ съ десятину за пчел въсѣх селах

*) Toto Io, či Jo, alebo vlastne Jon, prikladajú si všetci vojvodovia rumunski pri každej pisomnej záležitosti: je to vraj ten istý prídavok ako *Augustus* u Rimanov a pochádza, vraj od časov Calojoanesa, posledného panovníka *Bulgarovalachie*, ktorý bol v blízkom pokrevenstve so zakladateľom Valachie, Radom-Negrom.

оть вьсй сусуді святой монастири. яко да имають възнимали десятину молебници наших игумен и съ калугер от таму. якож бѣше обичаю от вѣку и якож бѣше помилованie от прѣдние господарie тако да ест им даннои от господствами мое десятину якож вишнинет от своих селах у волост немецкому. протож никто да не смѣют им задержати или валевати... намих десятин .... пис у Іас. лѣт ҂зрз (= 7107) юлиа = 27). Сам господин казал. (Podpis.) Щефан дог. уч. ⁎ Русул. *)

V takejto tedy mluve písané sú rukopisy a knihy, počnuc od predstaveného obce až ku Vojvodovi, čo trvalo, ako som vyššie spomenul, až asi do r. 1679; odtiaľto iba začínajú sa osnovať v rumunčine, ale i vtedy titul vojvodov na začiatku každého dekretu zostáva ešte vždy slovanský.

K objasneniu toho takzvaného suzerénskeho pomeru, do akého sa kniežatstvá rumunské behom času naproti porte dostaly, uvediem zo 4 existujúcich smlúv, nazvaných medzinárodným názvom „kapitulácie," aspoň jednu, a síce najstarší.

H a t t i - h u m a j u m sultána Bajazeta I., prezvaného Ildirim, z r. 1392.

1. Z našej velikej milosti privoľujeme, aby kniežatstvo, nedávno podmanené našou nepremožiteľnou mocou, spravovalo sa svojimi vlastnými zákony a aby Vojvodovia Valachie mali právo opovedať vojnu a uzavierať mier, jakož i právo nad životom a smrťou.

2. Všetci kresťania, ktorí prijali náboženstvo mohamedánske, navrátili by sa do zemí Valašských, našej moci podrobených, a stali by sa tam opät kresťanmi, nebudú môcť byť nazpät požadovaní a prenasledovaní.

3. Všetci Vlasi, ktorí prídu do niektorej čiasti našej ríše, sú osvobodení od *haraču* a nebudú smieť byť utrhaní pre svoj kroj.

4. Kniežatá kresťanské budú volené mitropolitom a bojarami.

5. Za túto našu veľkú milosť a poneváč sme do soznamu našich ostatných poddaných zapsali i toto knieža ako *rajah*, bude On povinný platiť ročne do našej pokladnice (miri) cisárskej 3 tisíc červených piastrov svojej krajiny alebo 500 strieborných piastrov našej meny.

Dané v Nikopoli v 805, mesiaca Rebi-ul-Evvel, či r. 1393 a vpísané do archivov cisárskych.

R. 1460 povstal za sultána Mehemeda II. druhý Hattihumajum, ktorý okrem uvedených článkov este tieto obsahoval:

Turci (Ottomani) nesmejú sa miesať žiadnym spôsobom do záležitosti zemských; nesmejú nadobúdať majetky, ani tadiaľ chodievať. Vzhľadom na uvedený tribút vymenovaný bude vždy k tomu jeden úradník, ktorý prejde Dunaj s povolením knieżaťa a pôjde do *Tergovišta*, (v ten čas hlavné mesto Valachie) v sprievode úradníka kniežacieho; obdržav tu poplatok, navráti sa zase v sprievode radníka kniežacieho do Giurgeva; tam sa odčíta poznove patričná

*) Tieto dva príklady vyňal som zo sbierky starých rukopisov tunajšieho archaeologa Hašdeu-a, hovoriaceho viacej slavianských nárečí.

summa, vo výške 10 tisíc dukátov sultánskych, náš znak nesúcich; úradníkovi kniežaciemu dá sa *ilam* potvrdenie) od kadiho a prejdúc do Rusčuku (naproti Giurgevu), zase dostane *ilam*, aby krajina bola úplne zabezpečená, keby sa snáď peniaze na ceste ztratily a znove požadované boly.

Príde-li Turek do sporu s Valachom, nech pravota rozhodne sa v kniežacom divane dla zemských zákonov a výrok nech sa prevedie.

Budú-li chceť prísť kupci tureckí do Valachie, musia o tom uvedomiť knieža, s udaním odkiaľ sú, že neprodlene usporiadajú svoje obchody vo veľkom, a že sa naskrze nebudú zdržovať horedolu chodením a predávaním na drobno.

Zakazuje sa tymto Turkom, aby brali do služby Rumunov a Rumunky a aby si staväli minarety.

Nikomu nesmie byť poslaný isgar-firman (vyzvanie na dostavenie sa k súdu) a nik nesmie byť chytený v krajine cieľom privedenia do Stambulu, aniž smie tam byť kto súdený pre akúkoľvek príčinu.

Pozdejšie vydávané fermany potvrdzujú vždy tieto traktáty v jích celosti.

Ako vidno, neboly tedy Valachia a Moldavia štátmi vasalnými, ale len poplatnými, a poplatok vlastne nenie príznakom padrobenosti, poslušenstvennosti; nedotkýnajú sa v ničom autonomie a neodvislosti štátu, ako sme to videli i pri Rímanoch, ktorí Dákom začas poplatok odvádzali, pri Justinianovi, ktorý ho Peršanom platil a ako i Ferdinand I. po páde Budína r. 1541 zaviazal sa platiť ročne 30.000 dukátov, bez toho, žeby jeho suverenita dotknutou bola bývala.

Z dosavádneho líčenia už vychádza, že panovníci rumunskí delili moc svoju s istými krajinskými hodnostármi, tvoriacimi najvyššiu korporáciu, takzvaný *divan*; členovia tohoto ako i ostatní dvorní, zemskí, provinciálni, áno väčším dielom i mestskí úradníci náležali k triede povestnych *bojarov*. Keby sa nič inšie nebolo zachovalo, ako tento výraz, muselo by sa bolo súdiť, že Rumuni žili so Slovanmi v úzkom spojení, ba šťastie pre nich, že je tých slovanských pomenovaní viac, lebo ináč by sa mohlo za to mať, že Rumuni boli vždy len podriadený živel, nad nímž slovanskí bojari vládli. Zanímavé je, že Rumuni ani nepokúsia sa zkúmať, kedy začaly sa u nich udomácňovať tie už dosiaľ pripomenuté a nižej uvedené výrazy; úprimný, nepredpojatý pozorovateľ by povedal „*od nepamäti*;“ ale dnes nemáte ešte v Rumunsku človeka, ktorý by *otvorene pred svetom* k tomuto oprávnenému náhľadu sa priznal, oni napospol s riedkymi výjimkami ešte myslia, že sú *čistá krev rímska*.

Slovo bojar vyskytuje sa pri konsolidovaní kniežatství práve tak rozšírené a zdomácnené, ako slovo Vojvoda. Mne asi netreba široko vysvetlovať pôvodný význam tohoto slova, ukazuje samo, že to boli pôvodne tí, ktorí šli do boja a vyznačiac sa v ňom odmeňovaní boli *pôdou*, preto že v každom národe na začiatku jeho

života iného majetku cenného ani nebolo a tym už povstala róznosť stavu — šlachta. Vládcovia tedy väčšieho majetku (pódy) a zároveň zachádzatelia so zbranou je vlastny celkovity póvodny pojem bojara. Cogolniceanu, jeden z modernych dejepiscov rumunských, hovorí, že u dávnych bojarov boly zavedené i majoráty; že tedy najstarší syn nešiel do vojny za otcovho živobytia, len mladší synovia s otcom. Ale ak vsetci bojovnici alebo aspoň velká část jich bola by náležala k bojarstvu, nuž jich muselo byť kedysi velmi mnoho. Behom času pravda vyvinuly sa i v samom bojarstve rozdiely, stupne: už či starobylosťou póvodu, značne väčsim majetkom, vyznamenaním sa, dlhym a záslužnym slúžením v dákom úrade, vynikajúcimi dary duševnymi atď. vyšinuli sa nad ostatnych a zaujímali dla toho vyssie lebo nižšie postavenie v štáte, čo zase jich vyznam potencirovalo.

V pomere, aky úrad v krajine zastávali, roztrieďovani bývali bojari v oboch byvalych kniežastvách (s malymi preinačeniami tu i tam) na 3 stupne:

1. Prvostupnoví nosia názov: „*velici bojéri*“ (doslovne), či dvanásti, (póvodne), ačkolvek v skutočnosti jich bolo do r. 1761 len 10 a odtej doby ešte jedenásty pritvoreny; mali prívlastok: vážení a dóverni; zaujímali najvyssie hodnosti.

2. Druhostupňovym prikladany bol nazev len *dóverni*.

3. Treti volali sa jednoducho len bojarmi.

Ti prví sú stále okolo krála, akoby ministri a nosia na Moldave i prídavok bojeri „*de sfat*“ (= svat, rada, porada, tedy tiež tolko, čo dóvernici). Oni zastupovali nasledovné úrady:

1. Vo Valachii bol najvyssím hodnostárom Veliki ban (doslovne) *Krajovej*;*) správca územia okolo mesta Krajovej, požívajúceho isty druh samosprávy. Na Moldave prvé miesto v krajine zaujímal takzvany *Veliki Logofet***) (asi ako najvyšší sekretár, moderne: kancelár; predsedal všetkym shromaždeniam a poradám; predkladá záležitosť ostatnim prisediacim a soberúc jich mienky a hlasy, odovzdáva vojvodovi; opačne: chcúli bojari u kniežaťa niečo previesť, jemu odovzdajú a on bezprostredne vyjednáva. Ako odznak nosí na hrdle zavesenú gulu so zlatou reťazou a pozlátistu palicu v ruke.

*) Mesto Krajova (od kralovat), vystavena králom bulharským, už spomínaným Calojoanom, bola kedysi sídlom samostatného banátu krajovského, ktorý sa však pri konsolidovaní Valachie pripojil k nej. na odmenu však bol považovaný ako udelne viac menej autonomné územie s podržaním i názvu banatu a bána, jemuž vyhradená hodnosť najvyššieho hodnostára v krajine.

**) Slovo patrne grecko, a úrad sám uvedený tiež len za panovania Radu Velkého, ktorý vobec na posúdenie patriarchu carihradského, Nifona, popreinačoval mnoho i v bojarstve samom ako takom i v hodnosťach a zaviedol mnoho úradníkov predtým nejestvovavsích, chtiac zariadiť „dvor“ svoj úplne dla carihradského za panovania Palaeologa.

2. Po týchto príde: vo Valachii „*Veliki Vornik* hornej zeme" (doslovne; patene skomolené od Dvornik,*) nádvornik, maďarsky udvarnok); mal pod sebou správu západných dištriktov (žúp); vrchný dozor nad strážcami hôr karpatských a Banátu; krem toho sudca pre nižší ľud v Bukuriašti.

Na Moldave: bol správcom južnej či dolnej čiasti zeme; proti zlodejom, vražedlníkom, svätourážcom mohol vyniesť trest smrti i bez predbežného oznámenia panovníkovi. Odznak pri oboch: pozlátistá palica.

3. Veliki Vornik dolnej zeme," správca východných dištriktov (vo Valachii); na Moldave: správca vyšnej, severnej čiasti zeme; tu i tam s prívlastkami a odznakom ako i pri predchádzajúcom.

4. Vo Valachii: Vel. Logofet má tie isté funkcie ako pod č. 1. na Moldave uvedený; odznak: pozlátistá palica. — Na Moldave štvrté miesto zaujíma *hetman*, najvyšší veliteľ vojenský, so sídlom v Sučave; zdržuje-li sa na „dvore," nosí tiež pozlátistú palicu.

5. Vo Valachii: *Vel. Spathar***), najvyšší veliteľ vojska; na Moldave: *Vel. Postelnik****), toľko čo za Karola Veľkého „major domus," alebo dnešný maršal dvorný; vedie dozor nad všetkými kniežacieho dvoru sa týkajúcimi záležitosťami, kam i komonstvo patrí. Odznak: strieborná palica.

6. Vo Valachii: *Vel. Vistiar*, či dozorca nad peňažnými záležitosťami a verejnou pokladnou, tedy toľko čo minister financií. Na Moldave: Vel. Spatar, ako pri č. 5. vo Valachii; v kostole počas služieb božích nosí kniežací paloš.

7. Vo Valachii: *Vel. Postelnik*, najintímnejší radca a tajomník panovníkov; stávali sa ním tí najviac protežovaní.

Na Moldave nasledoval na siedmom mieste: *Vel. Paharnik* (h v rumučine = ch), podáva pri veľkých slávnosťach prvý pohár vína kráľovi a má pod sebou viac menších paharnikov; je najvyšším dozorcom nad kniežacími vínohrady, snáša starosť o jích pestovanie; dáva privolenie k oberačke všetkým majiteľom vinic, čo je spojené s dávaním darov a tedy výborným dôchodkom.

Títo prví siedmi vo Valachii boli radcovia vojevodoví, tedy ministri; pri priechode k životu konštitučnému títo úradníci premenili sa na moderných ministrov: na Moldave sa prví siedmi volali bojéri de sfat, ako už vyššie spomenuto.

8. Vo Valachii: *Vel. Klucıar* (ci = č); bol za dávna dozorcom nad zásobárňami vojenskými; rozdeľoval bojerom a vojsku

*) Šinkai, známy historik rumunský, uverenivši r. 1812 svoj dejepis (pozdejšie od vlastných dejepiscov za nespoľahlivého vyhlásený), odvodzuje Vornika od Vernicus: patrne od neho naučil sa Cucor odvodzovat Adam a Eva od „á dám" (ja som dal) és ö éva (a ona jedla). Konečne i našim staly sa takéto lapsus lingae; vieme všetci, kto odvádzal Appeniny od Vápeniny.

**) Od spada = meč, paloš.

***) Ba čo je toto ozaj za koreň? Kdeže ste filologovia, hanbiaci sa za svoj pôvod?

proviant. Na Moldave: Vel. Vistiar, ako pod č. 6 vo Valachii: vedie krem toho zápisy o prívoze a vývoze; k jeho službe stoja *duik*-ovia *); jedná-li sa v súkromej rade bojarskej (sfat) o finančných záležitostach, má tam poradný hlas.

9. Vo Valachii: *Vel. Paharnik*, to isté čo pri moldavskom.

Na Moldave nasledujú po tých 8. takzvaní *bojarovia divanu*, ktorí sa rozdelujú na 3 triedy. Preberme este ostatných vo Valachii.

10. *Vel. Stolnik*, najvyšší dozorca nad kuchyňou.

11. *Vel. Komis*, najvyšší dozorca nad stajami.

Funkcia posledného z pôvodných 12. nie je známa.

Druhá trieda bojarov zahrňovala v sebe vo Valachii: *Vel. Perdar*, je prvý medzi druhotriednymi bojarmi, šef *mazilor* (bojarov bez uradu, alebo vystúpivších z neho) a má dohlad nad vozotajstvom vojenským.

Vel. Aga, policajný riaditel v Bukuriašti. Odznak: strieborný mlat.

Vel. Meditnicar: dohliadatel vojvodskej tabule, podáva vojvodovi tanier pri verejných hostinách.

Vel. Suldjar, rozdával za dávna dávky mäsa bojarom a slujitorom (j = ž).

Vel. Pitar: druhý dozorca nad stajami dvornými, snáša starosť o koče a kone do záprahu.

Vel. Armaš: dozorca nad zločincami a žalármi. Má pod sebou viacej armašov; vo vojne je seťom delostrelby.

Vel. Portar: predvádza Turkov pred vojvodu a stará sa o jich správne ubytovanie.

Vel Šatrar: má na starosti kniežacie šiatre, označuje vo vojne miesto pre táborovanie.

Tretia trieda valasských bojarov obsahovala v sebe úradníkov väčšinou toho istého pomenovania, ako v I. a II., ktorí boli pomocnikmi, zástupcami tamtých, tedy: druhý logofet, druhý vestiar, druhý postelnik; treti postelnik, treti vestiar atď.

Vráťme sa tedy este na chvílu k Moldave. Bojari divanu boli tedy rozdelení na

I. triedu. V nej sú: *vel. stolnik*; *vel. komis*; *vel. medelnicar*, podáva panovnikovi vodu na umytie pred hostinou; *vel. klučiar*, dohliada na dvorne spižniarne, obstaráva a opatruje zásoby, rozdeluje jich dla potreby alebo nariadenia kniežata; *vel. sludjar*, dozorca nad masovitými potravinami; *vel jitnicar* (j = ž), dozorca nad obilim; *vel. pitar*, dozorca nad pekármi; *vel. šatrar*; *vel. armaš*; druhý *logofet* v zastupení prvého; *vel. ušiar* (uša = dvere), velitel strážcov u dverí a tých, ktorí chodia s vyslanstvom k sultanovi; *vel aga*; druhý *postelnik*, treti *logofet*, má v opatere súkromé listiny kniežata, píse jich a predkladá k podpisu; predvádza duchovenstvo pred vojvodu; nosí na hrdle strieborní refaz s pečatou ku udieraniu na výroky presle cez ruky Vel. logofeta; kapitán *dorobancor* (jeden druh vojska; dnes zemobranci; meno odvodzuje sa od drabanti).

*) Deák Ferenc bol vraj macedonský Rumun.

Títo dosiaľ vypočítaní volali sa na Moldave Velici bojéri.

Druhá a tretia trieda moldavských bojarov záležala z veľkého počtu úradníctva, nosiaceho názvy vyšších tried, každý z nich zato mal celú radu Aujitorov atď. Len aspoň daktorých uvediem: druhý *paharnik*, stolnik, medelniciar, kluciar, jitniciar atď.

Krem týchto tried jesto na dvore ešte veľký počet takzvaných *bojorašov* (zdrobnelé od bojer, tedy *bojerík*), s rúznymi až smiešanými funkciami. K nim si môže vybrať kráľ nie len zo skutočných bojarských rodín, ale i z poddaných, čím sa títo práve stávajú bojermi.

Z nich len tie najzanímavejšie:

Vel. Komornik (doslovne), dozorca nad izbovými lakajmi; má sverené súkromné klenoty kniežacie.

Kupar, každodenny nalievač vína, hlavný dozorca nad pivniciami; dohliada na správno upotrebovanie mier a pokutuje i previnilcov.

Pivniciar, vrchný dozorca nad slúžobníctvom kniežacej pivnice; patrí pod kupara.

Vornik de tergu (nad e vôkaň, vyslov tupo) = dvorník trhový, dozorca nad trhovou policiou, sbiera dežmu za veci predávané od miery a váhy.

Vataf, či dozorca nad 8 kniežacími lakajmi, nazvanými *Palkoria*.

Ako hovorím, uviedol som tu len tých *pre nás* najzanímavejších, ostatných je najmenej raz toľko. A ešte je nie tejto sláve koniec; ešte príde veľké množstvo slúžobníctva najnižšieho *rangu*, ako na pr. 2 iní klučiari, 7 postelnikov, 24 pohárničíkev, 24 stolničíkov, 12 dvorničíkov, ktorí pred kráľom kráčali, keď šiel na prechádzku atď. atď.

Všetci „*roztriedení*“ bojari platení boli dielom z krajinskej pokladnice bezprostredne, dielom každý z nich bol i dákym krajinským, mestským atď. úradníkom, odkiaľ tiahal dôchodok; netreba mi zvlášte podotkynať, že tento systém bojarsko-úradnícky dokonále vydieral národ.

Vymenovanie k hodnosti vyššieho stupňa nestávalo sa bez predbežnej dlhoročnej praxi v nižších kategoriách; synkovia i z najprednejších rodín museli prejsť od najmenšieho úradu postupne celou radou, jestli chceli sa stať *Velici bojéri*, museli sa (aspoň v theorii) všade ako čestní, vierohodní a schopní osvedčiť; preto rodiny už ako chlapcov posielaly synov svojich na dvor, priúčať sa „maniere“.

S touto civílnou armádou úradníckou spravoval tedy Voda, Domnu, Domnitor, Hospodár krajinu, a síce spôsobom tým, že vydržiaval *divân*: veľký a malý. V tomto poslednom prví sieomi (na Moldave volaní „de sfat“), zodpovedajúci asi dnešním ministrom, jednali 3 razy do týždňa o bežných záležitosťach; *veľký divân* svolávaný bol ku dôležitejším otázkam: voľba vojvodu, vyhlásenie války, odsúdenie na smrť vynikajúceho bojera a podobné.

Ztratený pandúr.

Rozprava *P. Drahomír.*

I.

Slniečko vyšlo zpoza rozrumeného Branča. Nebo bolo jasné a sľubovalo krásny deň. A bolo by i žiaduceno, aby bol pekným. Zpýtate sa, že prečo? Nuž poviem vám úprimne, že je to veľmi nepríjemná vec, keď je veľtrh a prší. Lebo keď prší, je blato a keď je blato, človek sa ľahko zamaže, už či chce a či nechce. A na jarmoky sobotišťské v posledný roky veľmi zhusta pršiavalo. Najlepšie vedeli by o tom povedať arendatori. I títo si želali, aby bol pekný deň; lebo keď prší, tržiste sobotišťské býva veľmi blatnaté. Nedaš-li pozor, hneď hupneš nielen po členky, ale aj povyše do blata. Ale pri veľtrhu jaký pozor? Tu ťa ten, tu zas ten strkne, takže pri všetkej tvojej pozornosti, ani sa nenazdáš len, až stojíš po kolená v mláke.

Mnohí sa síce posmievajú Sobotišťanom, že tu len perníky, praclíky, oblátky a pečienky dostane kúpiť, a prezývajú jich praclikármi a oblatkármi, jako zase Vrbovčanov opalkármi a Častkovanov sykorkarmi.

No neverte, žeby v Sobotišti len perníky na veľtrhu k dostaniu boly. Dostaneš tu, čo len chceš: statok, kabáty, kožuchy, vozy, pluhy, hrnce, varechy, čipky, lopaty, trlice vyberané, rebriny, opálky, a ktože by to všetko vyratat vedel, čo na veľtrhu k dostaniu a k zakupeniu je, len keď máš peniaze. Veľtrhy sobotišťské nezaslúžia teda tú hanu. Sú ony starého pôvodu. Kto neveríš, prečítaj si nasledujúcu listinu, ktorá o starobylosti veľtrhov sobotišťských svedčí. Zneje ona nasledovne:

„My Niarovskej a Thardovskej Familie jednota jakzto Diedičznich Pannv Pannv všeczkeho Panstva Braneckeho: kez: jednemu kazdemu davajiecze Naznamost kdebi kolvek Potreby bilo a prislušalo. Že Werny nasy Mudry a Opatrny Mesteczka Sobotištia tak reczeneho a v Slavnej Stoliczy Nitranskej pod Zamkem Branč vistaveneho prebivajiczy Obivatele kteriž jistima od Svatich nekdy Kraluv Krajiny Uherskej Slobodami, a naddanim obdarovany a dovoleny bily. Jest pravda jejich listi na toto predešlima czasmy Burky a Wojen neszczaslive straczene se vynalezaju. My protoz na ponizenu již jmenovanich vernich Poddanich našich nam danu ponizenu Supplicatiu jednomislne a Obeczne na to dovolicze tímto, a všeckym jejich potomkom znovu davajicze dovolujeme tito Slobody: Prvny totisto aby jedneho kazdeho Roku davany Wina jmenovaneho Mestečzka Sobotistia na Osoh a Uzitek jejich Obeczny bila, od Svateho Michala Archanjela počznoncze až do Noveho Roku nebolisto Obrezany Krista Pana bez všelijakej prekazky. Druhé, aby v každem jarmoku, ktery kazdo-Ročzne trykrat bivajicze. Totisto na den Svateho Mateje Apostola, zatim na Nebe vzety Panny Marie czož vieze na Svateho Lukasa Evanjelisty necz jinaczej Prez try

dny aby bily od všetkich robot našich oslobodeny a Slobodny, ne jinakšim Spusobem Prostredkuicze: Abi po cžasu tomto anebo Takovichto jarmaku naše každodenny Pracze a Roboty vedle ustanoveneho cžasu nam vykonavaly a robit musely, na cžež my davajicze, a potvrzujicze na Weczňost tito listy našima Rukamy vlastnima Podpisem a jednoho každeho Peczety Potvrzeny Obczy tejto, anebolišto Obivatelom predjmenovaneho Mesteczka Sobotištia a Potomkom jejich vzdiczky trvajiczim Offerovaly sme a daly. Kterež listy prečžitajicze od kterehož kolvek v jakem kolvek Stave nebolišto Conditie takoveto listy abi jim navracene bily tak chceme.

Dano v Mesteczku Sobotišty dne Prvniho Mesicza Januárij Roku 1614.

Joannes Schlossberg. Hedervady Istvan. Georgius Meltheny.
Ludovicus Nvary. Franciscus Nad Mihali. Franciscus Tardy.
Stephanus Amade. m. pr. Joanne Floslactoviez p. t. Jus. Notario loci."

Veľtrh v Sobotišti býval teda opravdovým sviatkom pre poddaných, veď vtedy za tri dni boli svobodní, nik jich nesmel vyhnať na panské.

Od tých čias sa veľtrhy sobotišťské o tri rozmnožily, avšak i tie staré ešte vždy sú v užitku. Sviatočný náter zachovaný — ale bez ducha po dnes.

Bolo po na nebe vzatí Panny Marie, dňa 16. augusta 188*. Slniečko osvietilo už nielen utešené okolie Podbranča, ale i vršky okolia sobotišského. Uchánek, Vápenky, Kozikrepec, Havran, Macejov, v jeho žiare zajasaly sa i starodávne panské kaštiele Horeckých, Vietorisov, Brodľanyho, Bránika, Peťkovského a iné, teraz zväčša opustené. Jeho žiare tešil sa i suchý rýnok sobotišťský.

Na moste, položenom nad riečkou Vrbovčankou, stál o zrub oprený bohatý mešťan sobotišťský, Pavel Šimšálek. Na hlave mal širák so širokou strieškou, jehožto vrch nebol guľatý, ale useknutý, na spôsob jako okolo Komárna kdesi nosia. Vesta jeho obťažená bola veľkými, asi jako dobrý vlasský orech striebornými gombami, uhorské nohavice a čižmy tvorily ďalší oblek jeho. Kabáta dnes nemal, lebo bolo teplo hneď z rána. Z košele nebolo vidno len rukávy, a tie poukazovaly, že bola nová, pekná, biela. V rukách držal čakan, na ktorý sa obyčajne podopieral. Postavy bol strednej: tvár mal krátkymi fúzami ozdobenú. Človek srdca dobrého, ale keď sa rozzlobil, bol hrozným, neušetriac žiadneho. V dobrom ale rozmare i si zažertoval. Súdiac dľa výrazu tváre, je dnes dobre naladený. Zdá sa, že pozoruje prichodiacich kupcov a predavačov, bo tvárou obrátený je k rýnku, ktorý z mostu celý priehliadnuť môže.

Je síce ešte skoro, ale už teraz zavierať možno na hlučný veltrh, bo jarmočníkov čo chvíľa pribýva. Veď už aj pán slúžny i s podslúžnym sú tu. A pandúri z celého okolia. Ba ozaj, k čomu jich toľko? rozmýšľal i sám Šimšálek a s ním všetci, ktorí jich videli.

Tu poklepal ktosi od chrbta nášho starého panku — bo bol už asi šesťdesiatnik — po pleci. To ho vytrhlo z myšlienok.

„Dobré ráno, pán brat!“

„Pán Boh daj aj vám! — Ale vy ste už tu, páni bratia? No museli ste včasne vstať. Snaď ste si už nekde dačo obhliadli?“

„Ach! horkýže; ale by sme nedbali, keby sme už mali niečo kúpené; bo máme doma náhlu robotu.“

„No nevidali; do Senice ľahko prijdete, aj ešte dosť kúpite. Snaď by som vám vedel i niečo poradiť, keď vám tak na pilno. A čo že by ste takto chceli?“

„Nejaké dobré prasiatka na pečenky.“

„Keď dáte dobrý oldomáš, poradím vám. Veru prasiatka na pečenky bárs jak súce; hneď by sa mohly zabiť. A to nie jedno, ale aj päť; ale len keď dáte dobrý oldomáš.“

„Bez oldomášu jich iste nevyjednáme, ani nekúpime; to sa rozumie, že dáme.“

„Dobre, dobre, páni bratia! Vy hráte na múdrych: keď sa pojednáte — a keď kúpite, dáte, a keď sa nepojednáte a nekúpite, nedáte; ja ale chcem hneď. Vy by ste mohli oldomáš aj bezo mňa vypiť.“

„No to! veď len nepôjdeme k druhému, jako k vám; zaznávate nás, pán brat.“

„Nie, nie, pán brat! Ja sa vzdycky držím toho slovenského porekadla, že: „lepšie niečo z rána, jako na večer nič;“ alebo inačej: „lepší vrabec v hrsti, jako zajac v chrasti.“ Ostatne, však ja vás nenútim; dáte, dobre; nedáte, tiež dobre.“

„Ale, čože by sme nedali? poďme teda k vám; veď aj nám treba, aby sme si zaranajkovali.“

„Nech sa ľúbi teda, páni bratia! rečie vážne pán Šimsálek a vedie pánov bratov do hostinca, ktorý bol jeho majetkom ešte i s druhým domom, nedaleko mosta.

O pánu Šimsálkovi sme ešte zapomenuli podotknuť, že podľa povolania bol mäsiarom a shovárajúci sa s ním na moste že patrili tiež k tomu povolaniu a pochodzali zo Senice. Menovali jich Samecek a Ondráš.

Sotva že tamtí odišli, zaujali jich miesto na moste iní. Bola to zväčša svobodná chasa z okolitých osad i z mestečka; všetci sviatočne vystrojení. Každého si po rúchu poznať mohol, či je z mestečka, či z kopaníc, či z Podbranča, Rovenska alebo Častkova. Najfintačkejšie z nich vyzerali Rovenšťani a Častkovani. Už tie jejich pávové, vysoké perá, alebo biele kohútie kosierky za malými ostuškovanými a rozlične ozdobenými klobúčkami poukazujú, že jich majiteľia si o sebe čosi myslia. Ku peknému klobúku však musí byť i pekná, hodbabom vyšívaná, tenká biela košeľka so širokými rukávami. Na modriekom lajblíku tiež hodbabné štepovanie a cifry v preda i na chrbte. Pod krkom i dolu je zapiatý. Pod krkom opala sa jim celý rad cifrovaných koseľových snúrok a dolu červená stužka pri veste. Vo vrecku vesty veľký biely ručník, ktorým sa pri tanci utierajú. Bez cigary v ústach málo ktorého vidis. A čoby ho hneď hlava za dva dni bolela; na veľtrh a na nedeľu cigara musí byť. To patrí k terajšiemu bontonu. Čím kto viacej fajčí, tým lepší vlastenec, lebo tým napomáha krajinu. Preto tým, ktorí v krajine nefajčia, mali by väčšiu daň naložiť, aby sa s faj-

čiarmi vyrovnali a rovnako prispievali, alebo fajčiarom o to. čo prefajčia, by menšiu daň naložiť mali.

Neviem, ale sa mi zdá. že naši chasníci o niečom takom hovorili. Snáď jim zavdali k tomu príležitosť finančníci, ktorí práve okolo nich prešli. Či ale o tom, či o inšom hovorili, bolo to len preto, aby hovorili. Odrazu však hovorenie jejich vzalo inší smer.

„Jane! štuchne loktom Martin Žáček popri ňom stojaceho Jana Dolinského; ale ju vidíš?"

„Koho?" pýta sa štuchnutý a podíva sa skorej na miesto, kam ho bol Martin súril, či mu naozaj rebro nevystavil.

„Koho?" hovorí posmešne Martin, „jakoby nevedel."

„Hej, ale ti je len pekná, ledačina!" rečie Jožko Kolár.

„Veru je, kamarát;" prisvedčí Jurko Kadlec.

„Jako väčšina Dolinariek," rečie iný.

„Kráča, jako na strunach."

„A zvrtá sa, jako osa."

„Obzvlášte tie jej oči, pravda, Jane?"

„Tie už nejednoho popichaly;" povie Ján, „a nemýlim-li sa, i teba bodnuly. Pozriže sa len na toho pandúra hen, jako sa za ňou točí."

„Padla mu do očú;" rečie Martin.

„Ja som počul, že i tam chodí."

„Jaj, tam jich mnoho chodí!"

„Však že už má mať ohlášku s jakýmsi Myjavcom."

„Vláči sa jich tam mnoho, nielen z Myjavy, ale i z Bukovca, z Prítrže, a čo ja viem, odkial."

„Načo si to dovolíte? Však keď sa Havlík ženil a bral si z Bukovca, Bukovčania vás škarede nadelili, keď vám Kaščáka skoro zabili."

„My sme pridobrí. Vy Rovenšťania by ste to pravda netrpeli, vy aj tých prepúšťate, ktorých by ste nemali."

„Neviem, koho?"

„Nuž a Mičovi ste neprebili hlavu?"

„To sa omylom stalo. Tí, čo to urobili, nevedeli, že si Miča prišiel pre svoju ženu, ale mysleli, že to je niekto na vohladoch u švagrinej jeho."

V tom priblížila sa Dolinárka, o ktorej reč bola, až ku samým mládencom.

„Neutekaj tak, Kristino!" osloví ju Martin.

„Pán Boh daj aj vám!" rečie oslovená.

„Aj tebe, čo nemáš;" odpovedajú so smiechom mládenci.

„Veru ste pekní mládenci, keď ani dobrý deň neviete dať!"

„To je tvoja povinnosť, keď ideš okolo nás."

„A vaša povinnosť, postávať."

„Veď je sviatok."

„Svätého narobsa."

„A či nenie jarmok?"

„A čo predávate?"

„Sami seba; kup si dajednoho."

„No veru pekná parteka!"

„*Nielen pekná*, ale i úžitočná."

„Neviem k čomu...“

„Len si kup a potom uvidíš.“

„Kúpiť jako kúpiť — ale potom predať. Na nešťastie alebo šťastie nemám peňazí.“

„Sveríme ti, len si vyber.“

„Nepotrebujem.“

„Škoda.“

„S Pánom Bohom!“

„Nože počkaj —“

„Nemám času.“

„Ale jarmočné nám kúpiš?“

„Sedem detí za krajciar... Pekne veru! čo by ste sa vy mne mali zavďačiť...“

„Keď nepýtaš — pýtame my.“

„Preukážte sa najprv vy!“

„Veď by sme my to aj urobili, keby sme ti vhod boli. S tým pandúrom hen siináčej hovorila, nám len tak odfrkuješ.“

„Musíte i vy takými byť, jako on.“

„No môžeš mu povedať, jestli nechce, aby ho v plachte odniesli, nech sa na Dolinu neukazuje.“

„Malý strach! Kto sa mnoho strojí, mnoho nevykoná.“

„No však uvidíš, čo sa s ním stane!“

Na výhružku Jána Dolinského Kristína sa usmiala, on ale zaťal zuby a začervenený v tvári hrozivým pohľadom sprevádzal odchodiacu devu, ktorá z jeho výhružok ničoho si nerobila. Smiech kamarátov ho ešte väčšmi k hnevu popudil. Nemajúc však na kom, vyvršil sa na cigare, ktorú vyjmúc z úst, celú pomrvil a praštiac ňou o zem, po nej šlapal.

„Ej, Jane! keby tá cigara bol ten Garabáš;“ povie Martin.

„Ba ten Garabáš, jako tá cigara; čo chvíľa by s ním poriadok urobil;“ rečie Juro Kadlec.

„No však uvidíte;“ rečie namrzený Ján a odíde z nevoľnený do trhoviska. Za ním rozišli sa i ostatní.

II.

Za dubovým, do čierna prechodiacim stolom sedeli pri oldomáši mäsiari senickí: Sameček, Ondráš a domáci gazda Šimšálek. Medzi rečou prišly do spomienky i staré osudy mestečka, keď tu keď tu kedysi z celej stolice sa schádzali. Tu býval podžupan, slúžnovci, komisari a vselijakí páni. — Koľko domov sa obrátilo už v rumy!

„Ešte môj otec,“ hovoril pán Šimšálek, „pamätal sa dobre, čo v rýnkových domoch samí kresťania bývali. Dnes okrem Eisnerovského domu sú už všetky v rukách židovských. My kresťania hynieme. Je to trest Boží na nás. Kedysi židáci z celého Sobotišťa platili 12 zlatých dane, aby tu trpení boli, a dnes ten najchudobnejší platí toľko. Mám to čierne na bielom.“ A tu siahnul do vrecka, vytiahol kľúčok a z dubovej, za stolom stojacej armarie vytiahnul starý zažltlý papier, ktorý rozvinúc, na stole čítal:

„Par Contractus communitatis Judaicae cum Communitate opp. Szobotist initi.

„My níže podepsanj znamo činjme, že z Obcu Sobotiskau stranyva Židů z Hodonjna a odjinad sem do Sobotišťa nedavno obsedlých pokonali sme sa o Portiu Kralovskau, že každoročně Rychtarovi Sobotiskemu od tych Židuv prjštjch odevzdame fl. 12 a to bez všeckej Executie, a to syce jednu polovicu na S. Jura, druhů pak na S. Michala odevzdame. Co jestli by sme nevykonali, teda takové penjze skrz Executiu od našeho rychtara židovského vždycky bude mět slobodu vybrat. Tento ale Contract, tak jest učiněny, že treba by některj Žide odešli, alebo znovu prišli, vždycky jednakem stavě zostavat bude. Na co sa podpisujeme. Szobotisty 19. Xbris 1776. Joseph Wolf, rychtar. Joseph Lebl. Jakub Wolf. Simon Herssel. My Uradé též na tento Contract do dalšeho stoličného zrizeňá pristavame. Act ut Supra.

„Rychtar Johannes Vitek. Burgmister Johannes Polevka.

Coram me Martino Horvath. J. Cottus Nittr. Jurassore m. p."

„Tu mám zase „Registrik od Grubej povodne v Sobotišty Poznamenenich Richtarů, který jest s kterej stranky Roku panie 1672. Tento je ešte starší.

Povodeň táto bola okolo Medarda. Vrbovčanka sa tak rozvodnila, že i do kostola a fary voda vniknula. Farára utekajúceho z fary pred vodou horko-ťažko retovali kyrisrajtare, ináčej, niet týchto, bol by sa utopil. Voda mnohé domy poválala a 99 ľudí sa utopilo.

Ďalšie hovorenie o povodni pretrhol mladý Brunčko, ktorý vstupiac do chyže, najprv poslúchal, potom ale, keď Šimšálek chcel mená niektorých richtárov predčítať, hovoriac, že to máloktorá obec sa môže pochlúbiť, aby vedela mená svojich predstavených, zamiešajúc sa do reči, povie:

„Pán tatík, keď dáte tri holby vína, všetkých tých richtárov vám poviem aj bez písma nazpamäť."

„No keď to vykonáš, dostaneš nie tri, ale štyri."

„No aj my vám dáme toľko;" hovoria Sameček a Ondráš."

Brunčko mlasknul ústami, ani čoby dlaňami bol plasnul: vyskočil, až skoro hlavou podlahu prebil, a dopadnúc na zem, celá chyža sa striasla pod ním. Bol to znak, že si je svojho víťazstva istý a výraz radosti, že dnes k lacnému oldomášu prijde.

„Pán strýček! dovoľte ale, aby som si mohol trocha hrdlo ovlažiť, bo tých mien je mnoho, veľmi by mi vyschnulo."

„No napi že sa!"

Brunčko vzal pohár, obrátil hore dnom a tamto: zmiznulo v gágore, ani čoby sa tam bolo prepadnulo, jako ten prameň vody na Dobrej vode. Potom si ale zastal, a položiac ruky na kríž, začne remzať, že pán Šimšálek nestačil za ním: čítal mena sobotišťských richtárov od r. 1672—1789. Bolo jich 116.

Ondráš i Sameček viackrát chceli vstať a odísť, bolo jim to tiež prizdlhavé, bárs i z počiatku pozorne načúvali, či ozaj Brunčko svojej úlohe za dosť urobí. Teraz ale uz sa náhlili len čím skorej do trhu lebo domov, vyzývajúc pana brata, aby jim dané slovo zadržal.

„No keď tak už ponáhlate a nechcete sa pribaviť, poviem vám, že hore na Čupe Sládeček má pekných päť prasiatok, na pečienky

bárs jako súcich, lebo jich zrnom chová. Jestli sa vám zaľubia, môžte sa pojednať. Myslím, že vám z nich dve-tri prepustí. No a za oldomáš pekne ďakujem.

„Aj ja ďakujem!“ usmieval sa Brunčko, ale nie na odchádzajúcich, ale na flašky vína, ktoré pred ním stály.

„Rado sa stalo!“ hovoril Sameček a dajúc s Pánom Bohom, odišiel i s Andrášom na Čup ku zakúpeniu prasiatok.

III.

Za terajším katolíckym kostolom, ktorý bol vystavený r. 1637 horlivým evanjelickým pánom, Ľudovítom Nyárym, jako to nápis nad vchodom až podnes svedčí, a ktorý evanjelici až do roku 1697 pri svojich službách Božích užívali: nachodí sa vršok Čup. Celý vršok kedysi zastavaný bol malými domkami, ktoré sa tu pekne, jako nejaké villy vynímaly. Z domčekov týchto prehliadnuť mohol celé mestečko. Mnohé z nich sú už poválané.

Tu na Čupe nachodil sa dom i pána majstra Sládečka.

Pan majster Sládeček sedel na svojom verpánku, sohnutý ku čižmám, ktoré práve pilne cifroval, aby boly úhladnejšie, a poneváč sa s nimi k jarmoku ponáhľal, teda i odbytnejšie. Kto by ho bol videl, každý by bol uhadnul, že mu je na pochytre, bo jarmok sa už započal. Majster Sládeček však nemal strachu, že svoju hotovizeň nevypredá. Za jedno, nemal toho tak mnoho a za druhé, dobrá práca je nielen dobre platená, ale i hľadaná. Preto málo kedy sa trafilo, aby on svoju prácu domov bol priniesol a na jarmoku nepredal.

Že sa ale teraz náhlil, príčina bola iste len tá, aby neskoro neprišiel: lebo „kto neskoro chodí, sám sebe škodí.“

Do pilnej práce docela pohrúžený, ani nepozoroval, že ktosi na dvere už po druhý raz klopal, lebo inačej by iste sa ozval a bol povedal svoje „volno!“ alebo „herein!“ „Szabad!“ to ešte neznal, lebo bol slovenským ševcom.

Po druhom klopaní, bárs sa aj nikto neozval, dvere sa otvorily a v nich otvorila sa červená okrúhlá tvár, kukajúc zvedavo do izby, či jesto kto dnuka. Však nebolo dosť na jednej, ukázala sa i druhá, hovoriac:

„Doma ste este, pan majster?“

„Doma, doma — ale uz — už som hotový, už idem zaraz;“ hovoril sekano pan majster. Teraz už dvere sa roztvorily dokoran a dnu do izby vnišli dva mužskí. Boli to naši známi Samešek a András.

„No, Pan Boh vam daj dobry den!“

„Pán Boh daj! Pán Boh daj!“ hovorí chytro Sládeček, ale preto nevstal zo svojej trojnozky, ale jako čoby sa ešte väčšmi ponáhľal, sotva že mu rozumeť možno, víta príchozích a núka aby si sadnuli.

„Nemame casu, pan majster: prisli sme len na okamženie a vy, jako vidíme, tiez sa ponahlate.“

„Tak je, tak! ad animam, tak je, tak! dobre vidíte.“

„Povedali nám, ze máte pekné prasiatka, súce už na pečienky.“

„Mam, ad animam, mám: ktorékolvek z nich môže byt na pečienku.“

„A sú na predaj?"
„Sú, sú. Keď dobre zaplatíte."
„Jestli sú pre nás súce, radi."
„Pre kohokoľvek, pánovia. Žerú samé zrno. Ad animam, ani u mlynára by lepšie neboly."
„Mohli by ste nám jich ukázať?"
„Hneď, pánovia, nech si len tú botu dohotovím. No tak už je. Chvála Bohu! Bude už svrchovaný čas i do jarmoku sa podívať."
„Veru už, pán majster. Len nám teda ukážte tie prasiatka."
Majster Sládeček ešte len teraz vstal hore zo svojej trojnohy, sosňal s nosa veliké, v žltom dróte zarobené okuliare, položil si jich na čelo a hľadel na dotazujúcich sa kupcov.
„Teda opravdu jich chcete kúpiť?"
„Ináč by sme neboli u vás; len nám jich poďte ukázať."
„Dobre teda, stane sa! Pspspspsps!" Pán majster začal pseukať a tu, jakoby na kommando, vyšlo zpod postele päť krásnych, jedno od druhého krajších morských prasiec.
„No, nech sa ľúbi vybrať, pánovia; pekné sú všetky."
Sameček a Ondráš pozreli na seba, bo oni to boli. V pohľade tom viac povedano bolo, jakoby sme to my na papiery znázorniť mohli. Ešte len teraz jim svitnulo v hlave, prečo kamarát Šimšálek žiadal od nich popredku oldomáš. Ani sami neznali, či sa hnevať a či smiať majú. Stáli tu jako obarení.
„No čo, pánovia, snáď sa vám neľúbia? Ad animam, druhých krajov prasiatok v celom Sobotišti nenájdete."
„Veríme, pán majster," povie Sameček, „ale pre nás sú pri maličké."
„Jako sa ľúbi, jako sa ľúbi; kúpiť a predať nie je nútená vec."
„Tak je, pán majster. No nemajte nám za zlé."
„Ad animam, ani zďaleka, ani zďaleka. S Pánom Bohom, s Pánom Bohom! Veď i ja sa musím ponáhlať."
Sameček a Ondráš ani sami nevedeli, jak sa vonku octnuli. Keď už boli na dvore, teprv jim prišlo na um, že zapomenuli s Bohom povedať. No ale už sa vrátiť nechceli.
Za odchádzajúcimi v pätách poberal sa i pán majster Sládeček do jarmoku. Prv ale, kým by bol vyšiel z domu, nezapomenul na svoje prasiatka, ktoré bol zpod postele vyvolal a ktoré po prostred chyže behali; usypal jim zrna; sviazal svoj tovar do plachetky, na vrch pretiahol palicu, prehodil na plece, zamknul dom a pošiel.

IV.

Veľtrh bol v úplnom prúde. Predávalo, kupovalo sa to až milá vec. Plieskanie rúk jednajúcich sa, len sa tak ozývalo zo všetkých strán. Tovar majstra Sládečka bol minutý čo chvíľa. I Sameček a Ondráš už kúpili, ale na oldomáš k Šimšálkovcom nechceli viacej ísť. Preto však ani hostinec Šimšálkov, ani Kutálkov, ani žiadon nebol prázdny. Keď iní vychvalovali Kutálka, aj nad habanskú klučiareň, majster Sládeček nechcel inam ísť, jako k Šimšálkovi, lebo to mu bolo najbližšie. Ej, ale keby bol vedel, že to bol Šimšálek, čo k nemu ráno kupcov poslal: ad animam, bol by mu posvietil, aj povedal, že by mu to do živého bolo išlo.

Lež nielen hostinskí a kde jaký krčmár židovský, mali dnes dobrý odbyt: darilo sa dobre aj pernikárom. Títo skoro všetky srdcia rozpredali. Pandúr Garabaš kúpil jedno z tých najväčších Kristíne. Videl to i Ján Dolinský. A to ho aj zarmútilo, ale aj rozpálilo, že by bol pandúra hneď v zubách rozsekal a pomrvil na odrobinky, jako ráno tú cigaru. Taký bol napálený, že sa mu už ani k muzike nechcelo. A dobre, že tam nebol. Bo keď mu hovorili, že tam Garabaš Kristínu na líco uštípnul, div že z kože nevyskočil.

Chudák Dolinský! nevedel už ani čo robiť, — len si žiadal, aby čím skoršie bol večer a bolo po jarmoku. Bo nikto sa nezdal mať s ním polutovania. A predsa; to slniečko, jako by sa bolo chcelo nad ním smilovať, čím dial, tým viac sa klonilo ku západu. Na obzore počmaly sa dvíhať oblaky, jako čoby sa k búrke bolo chystalo. Niektorí z jarmočníkov počali svoj tovar skladať, šiatre rozberať, chystajúc sa k odchodu.

Čo sa začalo i pomrákať, basa a klarinet na Červenom dome nezdaly sa toho si všímať. Ihrajúci v kole ani zďaleka nemysleli na rozejitie, bo čím ďalej tým viac boli rozohnenejší. Po teraz trpeli i mladších medzi sebou, bárs kedy tedy nejednomu sa ušiel hodný lepanec práve vtedy, keď sa toho najmenej nadál, alebo ani sa nenazdál: už mu bol klobúk von oknom. Medzi najdotieravejších patril pasák, Samo Blanár. Hlava mu už bola dotlčená, jako planá hruška; klobúk mnohokrát von oknom vyhodený, ale nič nespomohlo, on sa chcel mrviť medzi ostatnými. Zase mu ho von vyhodili. Vonku stojaci sa smiali. Samo vybehnul von, zodvihol si širák, odbehol kamsi, ale o chvíľu sa zase vrátil a zrovna do kola.

Pac! už mu ktosi vlepil pohlavok. No ale tentokrát zle pochodil, lebo sa prezradil: vykriknúc, takže i basu i klarinet prekričal; krev sa mu len tak z ruky cedila.

„Aha! Sykorkár, ale som ťa dostal:“ posmieval sa mu Samo, keď muzika prestala, nedbajúc ani na to, že i jemu z hlavy krev vyviera.

Ale sotva, že vypovedal to slovo „Sykorkár“, už zas dostal po ústach: Tu máš, „Preclikar“.

„Kto je Preclikár?“

„Kto Sykorkár?“

Bolo počuť dnu i von. Jedni na jednu, druhí na druhú stranu sa sriaďovali. Už neboli jako pri ihre v kole pomiešaní. V jednom okamžení stáli Sobotišťania na jednej a Častkovania na druhej strane, jako kohúti proti sebe. Ba už sa i za prsia začali potriasať.

„No udri ma!“

„No udri ty, keď máš kuráž!“

„Ty Praclikár!“

„Ty Sykorkár!“

„Praclikári, nedajte sa, však ste doma. Sykorkári, nebojte sa!“ pohuckavali okolostojaci hašteriacich sa. A tí už si boli vo vlasoch. V tom však prišli panduri, urobiac ďalšej ruvačke koniec.

Častkovania museli sa odobrať domov. Pandúri jich vyprovodili až na častkovskú cestu. Pokojnejší poslúchli, furtáci ale skoršie boli v mestečku, jako sami pandúri.

Z muziky už dnes nebolo nič. Richtár s úradom ďalšie tance zakázali: hudci i so svojmi nástrojmi hudebnými museli opustiť hospodu.

Na židov bolo zle. Prečo? Lebo že oni tomu boli na príčine, že ďalej muzika nechcela hrať. Oni že naviedli richtára i pandúrov, aby muziku rozohnali.

Rozpásaná chasa počala hromžiť na židov a na pandúrov. Vypuknutý spor pri muzike bol zabudnutý; už boli zase spolu, jako čoby sa nebolo nič stalo a oni najlepší priatelia bývali. Keď jich pandúri na jednom mieste rozohnali, sišli sa na druhom. Alebo rozdelili sa na viacej trup. A keď na jednom konci hulákanie ustalo, začalo sa ihneď na druhom, takže pandúri si s nimi už ani rady dať nevedeli. A to jim tým ťažšie padlo, keď i sami so sebou zdali sa nevládať, už či od toho ustavičného chodenia a či toho posilňovania sa nápojami, ktorých sa jim v toľkej miere dnes za podiel dostalo, jako nikdy preotým. K tomu ani na cigarách jim neschodilo.

Naposledy musely byť hostince i krámy pozatvárané, aby poriadok zavedený byť mohol. Baviaci sa či chceli a či nechceli, museli ísť domov. Medzi ubierajúcimi sa domov vidíme i majstra Sládečka, ba i Brunčko šiel za ním, ktorý svoj oldomáš bol už dávno cez hrdlo prehnal.

Majstrovi Sládečkovi nijako to nešlo do hlavy, že musel skorej, jako jemu sa ľúbilo, hospodu opustiť. To sa mu ešte nestalo. No ale už len šiel. Nie tak ale Brunčko.

Sotva že prišiel pred najbližší hostinec, už bol v ňom. Tu práve bola reč o pasákovi Blanárovi, ktorému pri muzike mládenci klobúk von oknom vyhodili a ktorý potom z pomsty odišiel a kúpil si špendlíkov. Tieto potom napchal do klobúka hore koncami a odišiel zase k muzike, miesiac sa pomedzi chasov. V tom mu vylepil jeden z ihrajúcich pohlavok a všetky špendlíky vrazil si do ruky, ktorú si celú rozkrvácal.

Brunčko načúval.

V tom však ozve sa ktosi z prítomných:

„Rád by som predsa vedel, prečo Častkovanov „Sykorkármi“ menujú?

Keď všetci mlčali a žiadon nevedel, ozval sa Brunčko a povie:

„Za dve holby vína, ja vám to poviem.“

„Dostaneš jich,“ povie predošlý.

„No dajte jich naliať.“

„Ešte si nič nepovedal.“

„Musím si napred hrdlo ovlažiť.“

„Ty ho máš tiež vždycky suché.“

„Veď už dávno nepršalo.“

„Ale nie u teba. Rozkáž si teda naliať.“

„Rozkážem, ale vy zaplatíte.“

„Zaplatím, ale skorej, len jednu holbu.“

Brunčko rozkázal priniesť víno. Upil si z neho jeden hlt, až vo flaške takmer nič nezostalo. Potom však začal hovoriť.

„Naši susedia Častkovania mali jednu horu. Táto hora však *im velmi pustnala*. Čosi jim ju kynožilo. Keď toho mnoho už bolo,

richtár jako predstavený a povolaný obecný majetok hájiť, svolal občanov do porady. Tu v porade vyšlo na vrch, že veru sýkorka je to, čo tu horu kvári.

I radili sa teda ďalej, čo by mali robiť. Tu povstal jeden z prítomných a povie: Páni občania! My sme všetci sedliaci, nám to nebude ťažko našu horu ratovať, len keď to budeme chcieť urobiť. Preto by som radil, vyberme sa všetci, koľkokoľvek nás je. Poberme si sekery a obstúpme horu. A keď uvidíme tú mršinu na niektorom strome, ten hneď i zotneme. Jestli ste teda spokojní s mojou náradou: nech pán richtár určí deň, na ktorý by sme sa pod pokutou všetci sišli.

Nárada bola jednomyseľne prijatá. Pán richtár určil deň. Občania sa sišli a obstúpili horu. Sotva že sa to stalo, zavolá jeden z nich: „Aha! či ju vidíš hen, jako si sedí na tej jedličke?“

Jedlička padla pod ostrými sekerami — ale sýkorka sadla na druhú, aj tá padla — i tretia i štvrtá. A tak to išlo až do nekonečna. Sýkorka hneď tu, hneď tam; hneď v prostriedku, hneď na kraji na stromy sedala, z ktorých každý bol bez milosrdenstva zoťatý.

Ešte naposledy stála jedna jediná jedla z celej hory. A tu celé naplašená na samučičkom vršku poskakovala si sýkorka.

„Aha! Tam je.“ Spozoroval ju ktosi. Už sa oborili na ňu sekerami. Jedla padla. Sýkorka začínčirijajúc letela preč.

„Či ju vidíš, jako letí?“

„Už nás nebude jeduvať.“

„Ani našu horu kaziť.“

„Veru nie!“ pokyne ktorýsi hlavou a doloží: „lebo už jej niet.“

A keď už celá hora ležala vyťatá pre sýkorku, rozmýšľal pán richtár a s ním ostatní, jako horu ratovali.

Od tých čias, aby ste vedeli, menujú Častkovanov Sýkorkármi.“

„No a teraz ešte jednu holbu,“ rečie Brunčko. Sotva však mu ju hostinský doniesol a on sa k nej usadil, prišiel rozkaz, aby sa hneď všetci prítomní rozišli a hostinský zavrel hospodu.

„Dobre, ale nebárs,“ dudral si Brunčko popod nos a obejmúc flašu oboma rukama, ani čoby mu ju dakto vziať chcel, rečie: „Ej, ale vínko, teba tu zanechám! Nie . . . Pôjdem. Však nás to len židia vyháňajú. Istócy eljen, žide von!

„Brunčko, ticho! Choď v pokoji domov, bo inačej — — “

„Bo inačej mňa zavrete, pravda. Nebojte sa! Na zdravie pánu Istócymu! Nech ho Pán Boh živí!“ a na dúšok vytrúbil celú flašu a jako ostatný poberal sa aj on von.

V.

Ta von bolo sa už dávno zmrklo. Zoblačilo sa. Tma sa šírila. Z jarmočníkov už dávno niektorí spali. Len tu i tu ešte bolo vidieť niektorých, ktorí sa domov navracali, a pandurov, ktorí ešte vždy patrolírovali. I krik a shon mládeže, zdalo sa, jakoby už bol v spánok sa ponoril.

Už ani Dolinského nebolo vidieť, ktorý ustavične vrel na pandúrov, menovite na Garabása pre Kristínu.

Tu zavrešti ktosi: „Eljen! žide von!“ Pre tmu ho nebolo vidieť. Pandúri hnali sa za ním, vlastne len za hlasom. A koho prvého

dohonili, toho zaujali. Zajatý sa spieral, kamaráti ho bránili. Nastal krik, lom. Pandúrov obkolesili, tak že sa pohnúť nemohli. A kým jedni s pandúrmi sa hašterili, druhí začali židákom okná vybíjať. Z pekelného kriku, brinkotu okien ozvaly sa i strelné rany, k tomu ešte i hromy biť počaly.

Táto surma vyvábila i pokojných obyvateľov von z domov a rýnok a ulice oživnuly, jako čoby sa počínal znova veľtrh.

Avšak sotva minulo štvrť hodiny a už všade bolo ticho: ulice i rýnok bol prázdny, len hrmenie hromov rušilo nočniu tichosť a žiara bleskov krájala hustú tmu. Nato spustil sa hustý dážď z oblakov, ktorý prinútil ešte i samých hlásnikov a vartášov hľadať útulok niekde pod strechou.

Ešte i pandúri zmiznuli bez stopy, jako by jich tu nebolo bývalo.

Do rána však vedeli nielen v Senici a na celom okolí, ale i v samej Pešti, čo sa v noci v Sobotišti porobilo. Všade, na celom okolí hovorilo sa o povybíjaných židovských oblokoch, ani čoby sa celé okolie bolo na nerozmyslenom žarte súčastnilo. Kto sa však pri vybíjaní súčastnil, nehovorili nikde. Zo skutku, tak sa zdalo, že radujú sa všetci. Za následky však nechcel byť žiaden zodpovedný. Rozkazovali všetci, cechu zaplatili Sobotišťania.

VI.

Sotva svitnulo ráno, pán slúžny už bol na dejišti, prezerajúc povybíjané obloky. Na ústach jeho, jako tvrdili mnohí, ukrývalo sa pokojné usmiatie. Cele pokojne hladil si svoje biele bajúziky. Len keď sa zpytoval po pandúroch a žiaden mu nevedel o nich povedať: zahrešil a úsmev zmiznul z tváre. A či nemal i hrešiť, keď mu žalovali, že veru milých pandúrov v noci bili, do potoka pohádzali: kto zná, či i nepohynuli?

Pán slúžny, obstúpený žalobníkmi, jako Pilát, keď mal súdiť Krista Pána, ani nevedel, ktorého zo žalujúcich židákov má skorej počúvať. Na šťastie však hľadaní pandúri dostavili sa. Boli vykáraní. No nebolo na tom dosť, pohrozeno jim ešte prísnejšou pokutou, že svojej povinnosti, čo strážcovia pokoja, neurobili zadosť.

Ale Garabáša nebolo medzi prišlými.

„Kde je?“ pyta sa slúžny ostatních.

Nevedel ani jeden. Židáci hovorili, že ho v noci zabili a hodili do vody a voda že ho odniesla.

Tu ozval sa po chvíli hlas bubna. Všetko sa hrnulo počúvať. Čo nového?

Hrúza! Keď bubnovanie prestalo, sám pán slúžny hovoril ku shromaždeným:

„Tejto noci ztratil sa jeden z pandúrov. Ktoby vedel o ňom niečo povedať: sto zlatych dostane čo odmenu.“

Zástup sa rozišiel, rozmyšľajúc: kdeby sa bol mohol pandúr podieť?

Pandúri poskladali pušky a miesto nich ozbrojení ohreblami a vidlami, vyšli hľadať svojho kamaráta. Probovali tu i tam, hore i dolu, kde sa jim zdalo trochu hlbší potok: bo hlbokym nenie nikde a dažďová voda dávno ubehnula; ale ztrateného kamaráta nebolo nikde. Všetko hľadanie a pátranie po ňom bolo bezvysledné.

